Digitized by Google

E E. 3.

6
13 A
32

6
6 L
30

M

~~6-13. F. 28~~

X.13.19.

VITÆ SELECTORUM ALIQUOT VIRORUM

Qui Doctrinâ, Dignitate, aut Pietate INCLARUERE.

Inspicere tanquam in speculum vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum tibi. Terent.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LONDINI,
Typis *A. G.* & *J.P.* & prostant venales apud *Georgium Wells*, ad Insigne Solis Cœmeterio *Paulino*, 1681.

Eorum Nomina Virorum Selectorum.

(*V I Z.*)

Illustri Nobilissimoq; D. Domino *Gulielmo Russel, Bedfordiæ* Comitis filio natu maximo.

Honoratissime Domine,

Historia non immeritò magna vitæ humanæ lux & magistra semper habita est; quippè quæ omnes hominum ordines ad officia cuique propria & idonea & suaviter instituat, & moveat efficaciter. Enimvero exempla in formandis hominum animis ad virtutem vim quandam obtinent singularem, & majores, quam nuda præcepta, aculeos habent, quibus homines ad actiones secundum virtutem incitentur. Qui quum historiæ usus & finis sit præcipuus, ea demum historia maximi profectò æstimanda erit, non quæ rebus magnificis, bellorum stragibus, cæterisque ejusmodi inanem quandam voluptatem afferre solet lectoribus, sed quæ res utiles exhibet ac imitatione dignas. Atque hac potissimum de causa præstantium virorum vitæ fideliter conscriptæ plurimum certè habent utilitatis; ex iis enim facile constat quâ ratione vitæ suæ modum instituere soleant, affectus cohibere, seque ipsos in variis vitæ circumstantiis moderari; tum verò, ut quandoque vel ex imbecillitate lapsi sunt, vel per errorem à virtutis semita deviârunt. Quapropter opus non minus utile quàm gratum & jucundum duxi, illustrium virorum vitas à variis quidem autoribus antehac conscriptas, & seperatim editas, nonnullis de novo additis in unum volumen compingere. Cujus ego frontispicium quod honorando tuo nomine decoraverim, cum præcellentes tuæ virtutes, tum gratitudo quâ prosequor amorem erga me tuum amicitiamque singularem, effecerunt.

Non est mihi animus in amplissimum simul & nobilissimum virtutum tuarum campum excurrere, quæ nullis egent verborum ornamentis quibus illustrentur, sed verbis ipsis poterunt splendorem suum fænerari. Neque tamen de eis interim omnino certè conticescam. Illud equidem verissimè potero, & absque omni adulatione affirmare, animi tui generositatem nobilitatem generis adæquare. Virtus quidem non semper unà cum hæreditate ad posteros transmittitur; verum quemadmodum Jordanus fluvius (uti testantur Geographi) è monte Libano inter cedros originem ducens, postquam deinde longo itinere terras limpidissimis suis & fæcundis aquis irrigaverit, tandem in mari mortuo sepelitur; ità sæpius usu venire compertum est, ut majoribus orti nobilissimis generis sui splendorem moribus pravis obscuraverint: Tu autem, Domine, majorum tuorum virtutes habes unà cum sanguine in te transfusas ac derivatas.

BIBL. NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Si privatam tuam vitam inspiciamus, temperantia tua, justitia, bonitas, & erga Dei oracula reverentia exemplum exhibent rarum quidem & spectabile, idque etiam in hoc sæculo tam corrupto & atheismi pleno, cum multi qui gloriosissima pars hominum haberi volunt, solis tamen titulis suis & comitatu, audaciore impietate, & majore suo luxu à vili plebecula secernuntur.

Quæ autem in publico hujus regni theatro egeris, omnem quidem laudem videntur exsuperâsse. Consiliorum tuorum integritas inflexibilis, & cum prudentia conjuncta fortitudo, (posthabitis illis, quæ vulgares animas captivas ducant, illecebris ac terriculamentis) abunde certè testantur te studia tua & conatus omnes patriæ imprimis consecrasse. Inviolabilis autem illa tua erga regem fides est sanè maximè conspicua & deprædicanda. Sicut enim heroicæ planè virtutis est (observante philosopho) & supremum gradum consecutæ, ad conscientiam recti honestique conservandam famam ejus posse contemnere, ita sanè in consiliis tuis efficacissima quæque media ad regem regnumque ejus conservandum adhibuisti, utcunque nonnullorum hominum (qui omnem sibi fidelitatem arrogant) calumnias effugere non potueris, quasi in ea parte officio tuo defuisses. Verum his omnibus accedit & quasi coronam imponit, summus ille tuus sine omni fuco & affectatione zelus, quo veram puramque Christi religionem prosequeris. Cujus manifestum sanè indicium præbes, dum posthabitis reculis illis, speciosis quidem, at inutilibus, quibus aliqui plus nimio tribuunt, conaris animitus ut qui in doctrinæ cultusque substantialibus conveniunt, ut ut in levioris momenti rebus dissentientes, in unum amicè coalescant; ne per dissidia sua communi hosti, crudeli ac inquieto, præda tandem fiant, ac triumphandi materia.

Hæc ea sunt, præstantissime Domine, quibus teipsum optimorum sane ac prudentissimorum hominum pectoribus inseruisti. Neque ullus dubito quin honos tuus tibi ipsi superstes, ac posteritatis memoriæ firmiter infixus sit futurus. Illud autem præcipuè te movere debet ad perseverandum in præclaro tuo incæpto, nempe ut approbationem Dei, verumque illum, qui à solo Deo proficiscitur, honorem consequaris. Ille, ille per omnes temporis vicissitudines evadet victor, præ quo omnes totius mundi laudationes tam nihil sunt quàm emortua scintilla, si cum meridiano sole conferatur. Sanctè ambitiosus est qui illum quærit, ac ardentissimos suos conatus omnes in eo consequendo meritissime collocabit. Omnipotenti dei bonitati dominationem tuam commendo, ut te consilio suo dirigere dignetur, ac tandem ad æternam gloriam perducere, finem illum hominis ultimum ac beatissimum.

Honoris tui servus humillimus ac fidelissimus

GULIELMUS BATESIUS.

VITA
HENRICI CHICHELE
ARCHIEPISCOPI
CANTUARIENSIS.

HENRICUS CHICHELE in antiquo agri Northamptonienſis oppido(quod à Ferrariis,in quorum dominio olim erat, Heighamferrers vulgò denominatur) natus eſt Patre Thoma Chichele, Matre Agnete,familiâ obſcurâ, quam virtutibus ſuis illuſtrem apud poſteros deinceps reddidit. Adoleſcens juri Civili & Canonico operam dedit Oxonii inter ſocios Collegii Novi à Gulielmo Wyckam Wyntonienſi Epiſcopo adhuc ſuperſtite aſcriptus (qui duo Collegia magnifica & opulenta, illud Oxonii, alterum Wyntoniæ ſumptu immenſo nuperrimè conſtruxerat) in quibus ſtudiis ſummâ indole & induſtriâ uſus, Doctoris Legum inſignia adeptus eſt. Ex Academia evocatus eſt à Richardo Medeford Epiſcopo Sariſburienſi,à quo inter domeſticos & familiares primo aſcitus, & poſtea conſiliis omnibus & ſecretis adhibitus, cum eo conjunctiſſimè ſemper & amiciſſimè vixit. Ab eo Archiadiconatum Sariſburienſem primò conſecutus eſt, qui primus ad dignitates Eccleſiaſticas illi gradus fuit, eundémque Walterus Fitzpers Sacerdos diplomate regis Henrici deſignatus lite intentatâ vendicabat; unde cauſa per appellationem ad Thomam Arundel Archiepiſcopum Cantuarienſem devoluta, ab Auditore cauſarum legati poteſtate delegato dignitas, Henrico adjudicata eſt. Erat ille annus humanæ ſalutis MCCCCII, & III. cum regnaret Henricus quartus quo Henricus Archidiaconus Sariſburienſis factus eſt eoque munere ſedulo per biennium functús, Cancellarius Eccleſiæ Sariſburienſis conſtitutus eſt. Nam cum Walterus Medeford Epiſcopi frater illius Eccleſiæ Cancellarius eſſet, ex cauſa permutationis ſecundum juris Canonici inſtituta ritè factæ, uterque dignitatem ſuam abdicavit, & Henricus ab Epiſcopo Eccleſiæ Sariſburienſis Cancellarius, Walterus ejuſdem Eccleſiæ Archidiaconus factus eſt. Erat autem dignitati Cancellarii annexa Eccleſia Parochiæ Odyhamenſis in Dioceſi Wyntonienſi: eam etiam unà cum munere Cancellarii vacantem Epiſcopus Henrico tribuit, in cujus poſſeſſionem illicò miſſus eſt à Cu-

1402.
1403.

ſtode jurium ſedis Wyntonienſis, quæ tum Epiſcopo carebat per mortem Gulielmi Wyckam, qui V. Calend. Octob. ejuſdem anni, vitam in ea Eccleſia ſplendidè actam cum æterna commutaverat. Haſce dignitates Richardi Epiſcopi Sariſburienſis beneficio conſecutus eſt, qui Henricum ſemper chariſſimum habuit, & cum poſt tres annos moreretur, ei cyathum auratum cum operculo in teſtamento verbis honorificis legavit, eundémque executoribus ſuis in iiſdem tabulis nominatis præeſſe juſſit. Cæperant interea Henrici virtutes omnibus innoteſcere, & præſertim Henrico quarto Regi, qui eum poſtea pluribus negotiis adhibuit. Erat enim in ipſo præter inſignem literarum cognitionem ingenium acre & perſpicax, quod cum rerum uſu & prudentiâ civili conjunctum, eum ad res gerendas promptiſſimum reddidit. Præter negotia Regis domi præclarè geſta, è publicis muneribus primùm ei obtigit Legatio eximia, à rege inter illos legatos deſignato, quos ad Gregorium XII. Pontificem Rom. miſit, ſive ut Pontifici ſedem ſuam nuper adepto gratularetur, ſive ut eum cum Benedicto XIII. conciliaret, qui Pontificem Maximum Avinioni agebat. Legati in Italiam venientes, Romam profecturi, Senis Gregorium inveniunt, quæ civitas Hetruriæ amæniſſima ſimul & nobiliſſima tum temporis reip. jure ſuis legibus utebatur, poſtea à Medicæis debellata eſt, hodiéque magnorum Hetruriæ Ducum Imperio paret; ibi verò legatos noſtros viros eximios * Theodoricus Niemenſis Gregorio libellorum ſupplicum magiſter, qui tum in aula Pontificia Senis erat, ſeipſum vidiſſe atteſtatur. Ut omittam reliquos Legatos, quorum nomina è memoria hominum ſcriptorum vitio exciderunt, quam bene Henricus hoc munus geſſerit, quamtámque gratiam apud Pontificem eo nomine promeruerit, Gregorius luculentè mox demonſtrabat: nam cum ad aulam Romanam illico delatum eſſet, Guidonem Mone Epiſcopum Menevenſem mortuum fuiſſe pridie Kal. Septem. ejuſdem anni, poſt legatorum ex Anglia diſceſſum, Henricum Epiſcopum Menevenſem ultrò renunciat, eumque ſuis manibus more majorum conſecrat IIII. Non. Octob. literiſque ad Thomam Arundell Cantuarienſem datis denunciat, ſe ex conſilio Cardinalium Eccleſiæ Menevenſi vacuæ Epiſcopum præfeciſſe Henricum Chichele, Eccleſiæ Sariſbuienſis Cancellarium, legum Doctorem, & Sacerdotem, virum prudentiâ, integritate, multiſque virtutibus inſignem, rogans porrò ut eundem in muneris ſui adminiſtratione commendatum habeat. Henricus Gregorium Senis Lucam contendentem ſequutus eſt, & cum eo ad finem
1408. Aprilis anni inſequentis manſit; tum autem ex Legato Epiſcopus domum redit, & VII. Kal. Sept. Eccleſiam Cantuarienſem pro more adeuns, Archiepiſcopo, & ſucceſſoribus ejus obedientiam reverentiámque juſtam & canonicam ſacramento pollicetur. Hoc autem munere quàm dignus ab omnibus haberetur, Epiſcopi & Prælati Provinciæ Cantuarienſis ad Synodum Londi-
1409. nenſem Menſe Januarii ſequentis convocati ampliſſimo teſtimonio comprobârunt. Cum enim in ea Synodo ageretur de legatis pro gente Anglorum ad Synodum œcumenicam Piſas mittendis, Robertus Hallum Sariſburienſis, Henricus Chichele Menevenſis, Epiſcopi, & Thomas Chillingdon Prior Eccleſiæ Cantuarienſis, Legum Doctores, omnium ſuffragiis electi ſunt, & decretum porrò, ut ſinguli beneficiorum poſſeſſores de ſingulis proventuum ſuorum libris quatuor denarios in eorum ſumptus erogarent. Indicebatur ea Synodus

Piſis

* *In nemore unionis*, c. 31.

Pisis à Collegio Cardinalium Liburni coeuntium pro conciliando schismate inter Gregorium XII & Benedictum XIII, quorum ille Romæ, hic Avinioni pro Pontifice Romano se gerebat. De quo schismate, quia in sequentibus aliquoties dicendum erit, consentaneum institutæ narrationi videtur, unde originem habuerit, quibusque modis invaluerit, altiùs ducto initio breviter explicare.

Postquam Philippus Pulcher Galliæ rex Bonifacij VIII. Pontificis Romani execrationes eluserat, & amentiam ipsius coarguerat, literis ad eum datis quæ apud plerosque ejus seculi scriptores habentur, ipsumque demum dignitate Pontificia spoliaverat, Cardinales regis offensionem veriti, Clementem V Guascogem, Gallum, Pontificem eligunt. Ille à Collegio Cardinalium Perusii cum absens esset creatus, eos omnes Lugdunum evocat, ubi in æde Divi Justi præsentibus Philippo Galliæ, Eduardo Angliæ, & Alfonso Arragoniæ regibus coronam accipit, anno salutis reparatæ MCCCV, eodemque anno creatis multis Cardinalibus Gallis, sedem Avinioni constituit, ubi etiam eo mortuo sex insequentes Romani Pontifices, Joannes XXIII. Caturcinus, Benedictus XII. Tholosanus, Clemens VI, Innocentius VI, Urbanus V, Gregorius XI, Lemovicenses, Galli omnes Româ derelictâ per septuaginta annos permanserunt. Horum sane Pontificum, præsertim Clementis V, & Joannis XXIII, rapinas, libidines, luxuriam, gulam gravissimè perstringunt, Romanamque Curiam Babylonem appellant poetæ Itali, * Dantes Aldigerius, & * Franciscus Petrarcha, qui sub illis Avinioni in aula Romana degebant, sive quod Gallis infesti erant, sive quod viri integerrimi perdititissimos eorum mores pati non poterant. Solum Clemens V à Jurisconsultis sæpe memoratur, quod librum Clementinarum in Concilio Viennensi à se editum Juri Canonico adjecerit. Ceterum Gregorius XI, urbis Romanæ ruinis, Italiæque tumultibus commotus, relictâ clam Avinione Romam redit anno MCCCLXXVI, ab excessu Pontificum septuagesimo primo, ubi incredibili omnium lætitia exceptus, basilicas, palatia, ædificia, & civitatis mœnia collapsa cœpit restaurare. Eo post biennium mortuo Cardinales, qui ferè omnes Galli erant, populi Romani injurias metuentes, qui Italum postulabat, Pontificem eligunt Bartholomeum Barensem Archiepiscopum, qui, mutato nomine, Urbanus VI dici voluit. Ille verò cum nomine mores etiam subito mutavit; nam cum ab omnibus moderati ingenij vir haberetur, Cardinales universos incipiebat graviter increpare, & cum Otho Brunsuicensis Tarenti Princeps, qui Joannam Siciliæ reginam duxerat, in genua procumbens ei poculum in prandio porrigeret, principem aliquandiu ita subsistere passus est, donec à Cardinalibus admonitus ægre ab eo poculum acciperet. Quem quidem Pontificis fastum & severitatem intempestivam Cardinales molestè ferentes, Fundos, civitatem in regno Neapolitano, confugiunt, ubi renunciato prius electionem Urbani nullius momenti esse, quòd metu & vi facta esset, denuo Rupertum Cardinalem Genevensem eligunt, qui Clemens VI dici voluit, & Avinionem cum suis Cardinalibus secessit. Ita hic Avinioni, ille Romæ creatis novis Cardinalibus Pontificem agit, & inter eos universus orbis Christianus divisus est: Germani siquidem, Angli, Poloni, Hungari, Boemi, Daci, Sueci, & Itali plærique Urbano, Galli autem & Hispani Clementi obtemperabant. Urbanus in Pontificatu suo quem per XI annos gessit, Ecclesiæ dignitates

* *Dell'inferno. canto 19 & del Paradiso Canto 27.*
* *Nella terza parte, sonetto. 8. 9. 10. & epist. 20.*

tates viliſſimis Cardinalibus creatis dehoneſtavit, & inter principes Chriſtianos bella concitavit, unde à pleriſque pro Urbano Turbanus dicebatur: vir omnium qui unquam Romanam ſedem tenuerunt crudeliſſimus; nam ex Epiſcopis & Cardinalibus qui Clementi occulto favere inſimulabantur, alios carceribus, alios tormentis addixit, & poſtremò è Cardinalibus ſex præſtantiſſimos morte multavit, quorum unum in itinere ſe conſpiciente immaniter trucidari, reliquos quinque dum Genuæ eſſet culeis inſutos in mare projici juſſit. Clemens interea Avinioni vitiis æmuli ſui parum conceſſit, quem omnes tradunt fuiſſe ambitioſum, prodigum, pervicacem, ſuperbum, & qui præter familiæ ſuæ nobilitatem (erat enim è familia Comitum Genevenſium) de cætero nihil haberet quod in eo poſſet laudari. In Urbani demortui locum ſuffectus eſt Romæ Petrus Tomacellus Cardinalis, qui mox appellatus eſt Bonifacius IX, & mortuo paulò poſtea Clemente Avinioni, Cardinales ne capite deſtituerentur, Pontificem eligunt Petrum de Luna Hiſpanum, qui Benedictus XIII dici voluit. Hi vero eos quibus ſucceſſerunt vitiis etiam ſuperarunt, neque eorum utervis ut pax Eccleſiæ conciliaretur, voluit de ſua dignitate decedere. Bonifacius cum eligeretur non ſolum ſcribendi, canendi, & literarum omnium præter Grammaticam, verum etiam rerum gerendarum expers erat, & in munere ſuo id ſolum contendebat, ut nepotes ſuos locupletaret per ſacrorum omnium mercaturam, quam ille quidem ex omnibus Romanis Pontificibus turpiſſimè exercuit. Annatarum vectigal primus beneficijs Eccleſiaſticis impoſuit, ſub ea lege ut qui beneficium ubivis gentium conſequeretur, dimidium annui proventus fiſco Pontificio perſolveret, quam conſuetudinem reliquæ gentes Chriſtianæ præter Anglos admiſerunt: nam apud nos ab Epiſcopis ſolis cœperunt exigi, cætera beneficia immunia permanſerunt. Neque huic commento avarus Pontifex acquievit, ſed Epiſcopatus & ſacerdotia omnia ſub haſtâ vænire paſſus eſt, in qua nundinatione fratres & nepotes ſuos quandoque proxenatas adhibuit, ſæpius ipſe licitantibus vendidit, pretiumque ſuis manibus accepit, & aliquando ſecundo emptori meliorem conditionem offerenti eccleſiam addixit, poſtquam à primo pecunias accepiſſet; adjiciens ei fraudem non fieri qui pretio minus juſto perſoluto Pontificem decipere voluiſſet, ipſoſque emptores improbiſſime coegit jurare, quod eccleſiam illam, cujus ipſe pretium acceperat, per ſimoniacam pravitatem non fuiſſent conſecuti. Poſt Eccleſiæ ſpolia pauperibus inhiabat, quorum ille ſupplicibus libellis nolebat ſubſcribere, niſi ſinguli prius florenos ſingulos numeraſſent, quos ille ſacris Chriſtianis & anima ſua potiores habuit; nam dum ſacra coram eo pro more peragerentur, ſolebat ab ijs qui præſto erant ſciſcitari, Ecquis adeſſet qui aliquid attuliſſet, & ante paucas horas quam ex hac vita emigraret, cuidam interroganti de valetudine ſua, bene ſe habiturum reſpondit, ſi pecunias haberet. Haſce Bonifacij ſordes etſi omnes execrarentur, Juriſconſulti tamen defendebant, aſſerentes Pontificem Romanum ſimoniæ labem non contrahere, licet Epiſcopatus & ſacerdotia vendiderit, quod etiam [a] Canoniſtæ antiqui ferè omnes Pontifici nimis addicti tradiderunt, à qua tamen adulatione ſordida abhorrebant plerique ejus temporis theologi [b] qui Bonifacio ſuperſtite publicè docebant Pontificem dignitates Eccleſiaſticas aut beneficia vendentem ſimoniæ crimine ſe obſtringere, eandemque ſententiam [c] Theologi deinceps omnes & [d] Canoniſtæ recentiores: Panormi-

[a] *Io. Andr. Ancharan. Cardin. & Dd ad c. 1. de ſimon. Felin. in c. ex parte n. 1. de off. deleg.*

[b] *Theod. Niem. lib. 2. de ſchiſm. cap 32.*

[c] *Thom. 2. 2 qu. 100. art. 2. & ibi Cajetan. & omnes. Navarr. in manual. c. 23. n. 108 Paul. Anglic. in ſpeculo aureo.*

[d] *Panor. in repetit. c. extirpan. de Sed. quia vero. n. 53. de praeben. & in c. 1. de ſimon. Barbat. ad c. cum pridem de pact. Bartbol. Ugolin. de Simon. Tab. 1. cap. 3. Sect. 5.*

Panormitanus, Barbatia, aliique amplexi sunt. Benedictus etiam Avinioni licet ingenii, eruditionis, & prudentiæ laudem ab omnibus sit consecutus, in rerum sacrarum quæstu Bonifacio simillimus fuit; nam uterque dignitates omnes, Sacerdotia, gratias, peccatorum expiationes, & Ecclesiæ prædia civitatesque proscribebat, adeo ut sacro sancta clavium Ecclesiasticarum authoritas per turpem utriusque Pontificis mercaturam apud omnes evilesceret. Sane Baldus eximius Jurisconsultus qui tum temporis jus Civile Patavii docebat, licet electionem [h] Urbani approbasse, & Clementem pro adulterino Pontifice habuisse videatur, Bonifacium tamen & Benedictum insectatur, [i] Bonifacium bovi, Benedictum bestiæ efferæ comparans, & neutrum esse Dei ministrum legitimumve Pontificem asserit, quòd seditiones in Ecclesia foverent, quòdque neuter eorum pro pace Ecclesiæ comparanda se solio suo demoveri pateretur. Eam ob causam Bonifacio mortuo postquam XIIII annos sedi Romanæ præfuisset, Cardinales dum ad eligendum Pontificem coeunt, pro se quisque sanctè juravit, abdicaturum se statim Pontificatu si forte deligeretur, modò alter Pontifex idem faceret; atque ita communibus orbis Christiani suffragiis unus Pontifex designaretur, sin falleret, diris seipsum execrationibus devovebat; quo jurejurando etiam Cardinales Avinionenses in electione Benedicti paulò antea se obstrinxissent: & statim Innocentius Cosmatus Cardinalis Pontifex renunciatur, qui Innocentius VII dictus est. Ille autem de juramenti sui religione parùm solicitus, dignitatem pertinacissimè retinuit, neque per biennium quo fuit Pontifex induci potuit, ut eam deponeret, vir alioquin juris Canonici peritissimus; sed ad libidines propensus, & qui opibus comparandis nimis intentus erat. Quocirca post ejus obitum Cardinales singuli in conclavi idem jusjurandum maximis execrationibus interpositis iterum concipiunt, & pollicentur etiam nolle se aliquos Cardinales creare, modò alter Pontifex à creandis Cardinalibus itidem abstineat, & pridie Kalend. Novembr. anno Christi MCCCCVI. Angelum Cornarium Venetum eligunt, qui Gregorii XII nomen induit. Hic postquam sedem adeptus est, publicè verbis & lacrymis testatus est, se virum omnium indignissimum noluisse hoc munus suscipere, nisi ut pacis in Ecclesia constituendæ author esset, & apud omnes prædicabat se illud solum exoptare, ut dies & locus designaretur in quo ipse cum Benedicto conveniret, & per utriusque abdicationem Ecclesia unicum pastorem iterum haberet. Quapropter literis ad Benedictum, ad Henricum IIII Regem nostrum, ad omnes principes Christianos & Episcopos statim datis, eos hortatur & rogat, ne pro schismate amovendo Ecclesiæ desint, & Legatos ad Benedictum mittit Antonium Cornarium Episcopum Bononiensem nepotem suum, Gulielmum de Vinea Episcopum Tudertinum, & Antonium de Butrio primarium juris Canonici tum temporis in Academia Bononiensi interpretem, cujus legationis ipse in [k] commentariis suis meminit; quibus in mandatis dat ut cum Benedicto conveniant de loco in quo ea renunciatio facienda esset. Ii Benedictum Massiliæ invenientes, cum eo paciscuntur ut uterque citra mensem Novemb. insequentem Saonam accedat, quæ civitas in littore maris Ligustici posita imperio reipub. Genuensis parebat, atque ibi post utriusque renunciationem novus Pontifex eligeretur; & Massilia Lutetiam proficiscuntur, ut cum Carolo VI Galliæ Rege hac de re agerent, ubi incredibili lætitia ab omnibus

h *Bald. ad c. quia propter. de elect.*

(i) *Bald. ad c. olim. de rescript.*

(k) *Anton. de Butr. ad c. quod ad consultationem n 3 de sent. & re jud.*

omnibus accepti sunt: verum cum peracta legatione ad Gregorium reversi ab eo inclementius habiti essent, Antonius de Butrio paulò postea ex animi mœrore mortuus est. Ista enim à Gregorio subdolè facta sint ut à se harum discordiarum causam amoliretur; nam ipse tergiversari primùm, quod Saona locus esset suspectus, utpote quæ ad Genuenses spectaret, qui Benedicto obtemperabant, & postea recusare, obtendens Theologorum suorum sententiam, qui ab eo submissi publicè populum in concionibus docebant, non potuisse Gregorium gregis Christiani à Christo summo pastore sibi demandati curam sine piaculo deserere. Cæterum quia increbuerat Benedictum ante finem æstatis Saonam advenisse, Gregorius ne ipse solus ab omnibus redargueretur, Roma ægrè relicta Kalendis Septemb. anni sequentis Senas venit, ibique usque ad finem Januarij sequentis commoratus est. Dum Senis esset, præter Benedicti, Caroli regis Galliæ, aliorumque principum Legatos, eo etiam venerunt Legati regis nostri, inter quos (ut superius dictum est) erat Henricus Chichele, isque ibi à Gregorio Episcopus Menevensis factus est: qui omnes pro pace in Ecclesia constituenda, ejus fidem coram Cardinalibus sub juramenti religione interpositam vehementer obtestabantur. Inde Februario ineunte Lucam concessit, neque inde recessit usque ad mensem Julij insequentem, ubi ab iisdem legatis (nam legati nostri Lucæ apud Gregorium manebant usque ad finem Aprilis) sæpè interpellatus Saonam contendere recusavit, & cum Benedicto per emissarios suos clam egit, ne de jure suo decederet, unde cum omnes eum prævaricari & Christianis illudere animadverterent pro Gregorio Errorium appellabant. Illud etiam Cardinales maximè cruciabat, quod Gregorius ijs repugnantibus contrà jurisjurandi sui fidem Gabrielem Condelmarium nepotem suum (qui postea Pontifex fuit) & tres alios Cardinales cooptâsset, & reliquis Cardinalibus porrò graviter interminatus fuisset, ne cum Cardinalibus Benedicti se inconsulto agerent, quod aliqui eorum clam moliri dicebantur; & Johannem Profet Archidiaconum Norfolciensem beneficijs omnibus spoliasset, eam solum ob causam quod Cardinales diversum sentientes allocutus fuisset. Quocirca Cardinales suarum partium Pisas fugiunt mense Maij anno MCCCCVIII quæ civitas ad decimum à Luca lapidem posita est, ibique ab anathemate & execrationibus Gregorij quas ille in eos pronunciaverat, appellatione publicè interposita ad Jesum Christum supremum judicem, ad Synodum generalem, ad futurum Pontificem provocant, eamque appellationem ritè interpositam, neque injusti Pontificis anathemate fuisse Cardinales obstrictos [l] Abbas Panormitanus postea asseruit. Et licet aliqui Gregorij asseclæ publicè docuissent, eum à juramenti religione quod pro schismate extinguendo interposuerat fuisse immunem, quod ipse seipsum pro potestate sua à jure jurando absolvere posset: contrarium tamen defenderunt præstantissimi Jurisconsulti, [m] Petrus Ancharanus, Franciscus Zabarella Cardinalis, & Antonius de Butrio qui omnes tum floruerunt, asserentes utrumque Pontificem hac in causa perjurij reum esse, eorumque sententiam Philippus [n] Decius postea secutus est. Ista Cardinalium à Pontifice secessio plerisque principibus Christianis placuit, præsertim Henrico regi nostro, & Carolo Galliæ regi, qui tergiversationum utriusque Pontificis pertœsi, ab eorum obedientia nuper defecerant, quod tamen Historiographi utriusque

gentis

(l) *Abb. ad c. inquisitioni. n. 5. de sent. excom.*

(m) *Ancharan. cons. 181. Card. Zabar. cons. 150 Anton. de Butr. ad c 1. n. 10. de Constit.*

(n) *Dec. in consil. pro authoritate concilij supra Papam.*

gentis stipendiarii Pontificis dolo malo omiserunt. Angli enim licet Urbano VI, & deinceps iis qui Romæ creabantur, tam religiosè hucusque obtemperaverant, ut Thomas Arundell Cantuariensis Archiepiscopus in juramento quod in eo munere suscipiendo Bonifacio IX pro more præstabat, illud etiam nuncupatìm polliceretur, se Rupertum Cardinalem Genuensem qui Clemens VI dictus est pro adulterino Pontifice habiturum: hoc tamen anno in Synodo Londini habitâ rege authore interdicebatur, Ne pecuniæ ex Episcopatibus aut Sacerdotijs debitæ fisco Romano persolverentur, Cardinalibus illud per literas (quæ in acta publica relatæ hodiè conspiciuntur) rogantibus, qui asserebant immensam pecuniarum vim quæ ex hoc regno Romam quotannis deferebatur, Pontifices impellere ad eam sedem ambiendam, & cohibere postea ne eam desererent: quod tamen à nemine nostrorum scriptorum proditum est. Galli verò licet Pontifices Avinionenses sequerentur, Carolus tamen Benedicti pervicaciam animadvertens noluit ei amplius parere, quod etiam [o] Baldus tradidit, illamque obedientiæ subtractionem justam fuisse demonstrat: & postea Curiæ Parisiensis Senatusconsulto Cardinales, & Cameræ Romanæ servi jussi sunt ab annatarum proventibus manus abstinere, duoque Pontificis emissarij qui diplomata Pontificia attulerant, in quibus Rex & Principes anathemate percussi sunt, mitris chartaceis redimiti, & plaustro stercorario impositi per civitatem ignominiosè traducti sunt, sicuti [p] Carolus Molinæus acutissimus Jurisconsultus desiderata historicorum ejus gentis fide, ex illius Curiæ actis comprobavit. Merito igitur Imperatorum Romanorum ignaviam accusat [q] Theodericus Niemensis, nam Carolus IIII in cujus tempora hujus schismatis initia incidebant, non solum Ecclesiæ calamitates negligebat, verum etiam imperium abdicato regno Arelatensi in Gallia, & multis imperij civitatibus alienatis, turpiter labefactabat, posteaque ab Electoribus per sordes obtinuit, ut Wenceslaum filium suum hominem ignavum in Regem Romanorum electum sibi subrogaret, qui etiam dum imperaret, nihil omnino Principe dignum gessit. Robertus etiam Bavarus, qui post Wenceslaum à Germanis electoribus imperio exutum hoc tempore imperabat, de imperio simul & Ecclesia securus agebat, nam Italiam, Avinionem, aliasque imperij partes ab injustis possessoribus detineri patiebatur, & Gregorij partibus favens, Ecclesiæ discordiarum præcipuus author habebatur. Certè à prioribus Imperatoribus longè degenerabant, qui Pontifices Romanos [r] creabant, [s] deturbabant, & pro componendis Christianorum discordiis [t] Synodos indicebant, qua potestate Imperatoris jam maximè opus fuit: nam inter has Pontificum factiones fides Christianorum vacillare, sacra omnia venumdari, mores Ecclesiasticorum impunè corrumpi, ipsi denique Pontifices erant homines adeo profligati, ut hæc ipsa apud posteros parum fidei habitura fuissent, nisi traderentur a duobus scriptoribus probatissimis Theodorico Niemensi & Baptista Platina, quorum uterque Pontificibus à secretis erat, hic sub Sixto IV, ille sub Ubano VI, Bonifacio IX, Innocentio VII, Gregorio XII, in aula Romana jam versabatur. Cardinales igitur Gregorii animadvertentes Imperatorem de hisce Ecclesiæ tumultibus extinguendis parùm sollicitum esse, postquam Pisas se contulissent, Gregorium edicto publico schismatis authorem, & dignitate sua deturbatum, omniaque ab eo ut à Pontifice gerenda irrita

(o) *Bald. add. c. olim de rescript.*

p *Carol. Molina de Monarch. Franc. n.* 140. 141. 142.

(q) *Niem. lib.* 3 *de schism cap.* 7. & *nemore unionis Tract.* 6. *cap.* 31.

(r) *C. Hadrianus. c. in Synodo. dist.* 63. *c. Victor Honorium. dist.* 97. (s) *C. Si quis.* 2. *qu.* 7. & *c. nos si in compenter. ead.* (t) *C. Habeo librum dist.* 16. *c. Valentinianus. dist* 63. *c. mandastis.* 2. *qu.* 4.

rita

rita esse pronunciant, & Episcopis, Abbatibus, prælatis, Ecclesiæque vasallis universis interdicunt, ne annatas, census, aut alia fisco Romano debita Gregorij ministris persolvant, & accitis ad se Benedicti Cardinalibus, qui suadente Carolo rege Galliæ ab eo nuper defecerant, communibus suffragiis Pontificatum utrique abrogant, Synodum Pisis ad festum Annunciationis Divæ Mariæ Virginis anni sequentis pro eligendo novo Pontifice indicunt, quæ omnia singulis principibus Christianis per literas significant, eorum gratiam porro & opem pro pace in Ecclesia stabilienda implorantes, & occidentalis Ecclesiæ Episcopis universis denunciant, ut eam ob causam Synodo intersint. Quamvis autem aliqui tum temporis [v] Theologi ut Pontifici suisque commodis arte adulatoria inservirent, Cardinales schismate obligatos esse dicerent, quod [x] Synodus sine Pontificis Romani authoritate convocari non possit: Baldus tamen, Cardinalis Zabarella, & Petrus Ancharanus Cardinales illos defenderunt: nam [y] Baldus contra istjusmodi Pontifices primò verbis, dein herbis, tertio lapidibus & vi utendum, eosque à Concilio amovendos esse ait: [z] Zabarella vero & Ancharanus, qui in Synodo Pisanâ aderant, amplissimè probarunt potuisse Cardinales Synodum convocare, in qua Pontifex in jus vocari & deturbari possit, eamque sententiam post eos amplexi sunt [a] Panormitanus, Decius, Felinus, aliique recentiores, qui Synodum Pisanam expressim approbarunt: quibus accedunt [b] Academiarum Parisiensis & Bononiensis suffragia, quæ decreta sua contra hos Pontifices pro Cardinalibus interposuerunt, & novissimè [c] Cardinalis Bellarminus dignitatis Pontificiæ acerrimus propugnator, Synodum Pisanam etsi planè non approbet, neque eam tamen plane rejicere ausus est. Ad hanc Synodum valdè propensi erant principum Christianorum animi, regis presertim nostri & Galli, ad quos Cardinalis Burdegalensis vir prudentia & integritate clarus Pisis in Galliam primò, deinde in Angliam hoc anno venerat, atque hic oratione copiosa coram Rege & Ordinibus regni habita, animos omnium contra Gregorium ita commoverat, ut Thomas Cantuariensis literis etiam Academiæ Parisiensis idem ab eo rogantis adductus, ad Synodum Pisanam proficisci statuisset, nisi à rege de valetudine, itinerum incommodis, negotijsque publicis admonitus sese continuisset: quin potius placuit omnibus Legatos mitti, qui Anglorum nomine Synodo interessent. Atque hæc erat Ecclesiæ Romanæ conditio cum Synodus Pisana indiceretur. Jam ad Henricum redeamus.

(v) *Vide Niem. in nem. union. Tract. 4. cap. 9.*
(x) *Q. Multis dist. 17.*
(y) *Bald. ad. d. c. olim de rescrip. & in c. quia propter de elect.*
(z) *Zabar. in c. licet. n. 13. de elect. & in cons. 150. & in Tract. de schismate hujus temporis. Ancharan cons. 181*
(a) *Panor. ad c. licet de vitanda. n. 8. de elect. Dec. in Consil. pro Concilio Pisano Felin. ad c. super literis n. 21 de rescript. Cardin. Jacob. de Concil. lib. 3. art. 1. n. 11 Jo. Royas. de Heret n. 518.*
(b) *Niem. in nem. unionis Tract. 6. cap. 15. 16.*
(c) *Card. Bellar. lib. 1. de Concil. cap. 8. Walsingh.*

1409. Legati in Synodo Londinensi designati, ineunte anno MCCCCIX Robertus Hallum Sarisburiensis, Henricus Chichele Menevensis Episcopi, & Prior Cantuariensis, Pisas profecturi itinere per Galliam facto cum Lutetiam venirent, Johannes Gerson insignis Theologus, Academiæ Parisiensis Cancellarius, eruditam & luculentam coram ijs orationem habuit, super illis Oseæ Prophetæ verbis, *Congregabuntur filii Israel & filij Juda pariter.* In qua postquam de Academiæ Oxoniensis laudibus præfatus esset, quæ eò nuperrimè nuncios pro Synodo promovenda, atque decretis contra Pontifices contumaces ferendis miserat, & fusè ex illa sacrarum literarum particulâ de potestate Synodi œcumenicæ disseruisset, legatis de eorum adventu Parisienses omnes gratulari testatur, eorum pietatem laudat qui pro Ecclesiæ pace tot incommoda paterentur, & demum Academiæ nomine ijs consilia officiaque omnia

studiosè

ſtudioſè defert. Quæ oratio inter [d] Gerſonis opera etiamnum extat. Inde Galliam emenſi Piſas V Kalen. Maii ſplendide ingreſſi ſunt, ubi CXL. Archiepiſcopos Epiſcopoſque præter Abbates & alios Eccleſiaſtici ordinis frequentiſſimos in Synodo reperiunt, & Sariſburienſis quod reliquos Legatos dignitate anteiret regis ſui nomine oratione eleganti univerſos ad pacem, & ad ſedandas Eccleſiæ diſcordias cohortatus eſt, idemque reliquorum principum legati qui ad Synodum venerant, Galli, Hiſpani, Scoti, Luſitani, Hungari, Daci, Sueci, Poloni enixè rogarunt. Ideo Gregorii & Benedicti Pontificum crimina ad Synodum deferente advocato fiſci, & poſtulante ut de iis inquiſitio haberetur, à quibuſdam delegatis, quibus ea cognitio demandari poſſet, uterque teſtibus in pœnam contumaciæ receptis, & aliis probationibus convictus, à [e] Synodo perjurus, ſchiſmaticus, hæreticus, dignitate Pontificia exauthoratus pronunciatur, & Nonis Julii Petrus Philardus à [f] Cardinalibus poteſtate Synodi iis delegata ſuffectus, & Alexander Victus eſt. Erat Alexander origine Cretenſis, patre incerto natus, à quodam Franciſcano dum puer victum oſtiatim quæreret, perſpecta ipſius indole, in ordinem ſuum cooptatus, ab eodem in Italia Grammaticam & Logicam edoctus, inde ad Academiam Oxonienſem amandatus, ubi Philoſophiæ & Theologiæ ſtudiis per plures annos incumbens, inſignem utriuſque ſcientiæ cognitionem adeptus eſt, quam deinde Pariſiis docens, & commentariis in libros ſententiarum acutè ſcriptis patefecit, poſtea procurante Joanne Galeatio Mediolani Duce, Archiepiſcopus Mediolanenſis, demum ab Innocentio VII Cardinalis, & jam Pontifex creatus eſt: vir doctrinâ & integritate ſingulari, ſed ſtudiis & vitæ monaſticæ aſſuetus, ad negotia publica adminiſtranda ineptus ab omnibus habebatur. Verùm nec diuturnam nec tranquillam ſedis ſuæ poſſeſſionem nactus eſt: nam poſt finem Synodi, Piſis Bononiam profectus Kalendis Maii anni ſequentis, decimo Pontificatus menſe veneno extinctus creditur; & Balthaſar Coſſa, qui Bononiæ Legatus ab Alexandro conſtitutus præerat, vir verox & Militiæ quàm Sacerdotio aptior, à Cardinalium Collegio partim metu militum quos in urbe pro ſtatione habebat, partim largitione uſus erga inopes Cardinales à Gregorio nuper creatos, Pontifex renunciatur, & Joannis XXIII nomen accepit. Dum autem Alexander Piſis & Bononiæ eſſet, Gregorius interea Arimini, & Benedictus Paniſcholæ (quæ civitas in Arragoniâ ſita eſt) pro Pontifice ſe gerebant; adeoque tres jam conſidebant in Divi Petri Cathedra, quæ vix unius faſtum continere poteſt, juſtiſſimo divini numinis judicio, ut redargueretur eorum vanitas, qui à perpetua in ea ſede Pontificum ſucceſſione, ſacrum Chriſti gregem, fidemque Chriſtianorum omnium pendere volunt. Soluto concilio Piſano, Henricus Menevenſis (qui etiam in libris juris [f] municipalis legatus à rege hoc ipſo anno perhibetur) cum reliquis legatis, ingruente hyeme domum redit, ubi duobus annis ſe-
quentibus duabus Synodis Londini habitis, ab Archiepiſcopo Cantuarienſi 1410.
evocatus interfuit, uti ex publicis earum Synodorum actis conſtat: de cæ- 1411.
tero dioceſin ſuam peragrare, de moribus populi ſui inquirere, & reliqua Epiſcopi munia ſedulò obire, quotieſcunque ei à publicis negotiis vacaret, ad quæ ab Henrico quarto rege ſæpe adhibitus eſt, qui eum ſummo ob prudentiam ſingularem in honore ſemper habuit. Eo autem vitâ functo Weſtmona-

C ſterii

d *In vol. 1 operum Io. Gerſon.*

e *Niem lib. 3 de ſchiſm. cap. 44.*

f *Abb. ad c. licet de vitand. n. 8. de elect.*

f *Ann. 11. H 4. fol. 78. 8.*

1413. ſterii XIII Kal. April. anno humanæ ſalutis MCCCCXIII ſucceſſit Henricus V. magni ingenii Princeps, in cujus verba ob egregiam indolem ultrò jurarunt proceres, antequam coronam acciperet, quod nemini noſtrorum regum ante illum præſtitum fuiſſe traditur. Is poſt adoleſcentiam in vitâ privatâ ſolutè actam, regnum adeptus unà cum conditione mores mutavit, & amotis æqualibus quos voluptatum miniſtros habuerat, ſtatim prudentiſſimos quoſque graviſſimoſque aſcivit, quorum conſiliis pater uſus fuerat, & inter eos Henricum Menevenſem, quem poſtea magni ſemper æſtimavit, eumque in initio principatus è reliquis omnibus delectum, hoc ipſo anno duas honorificas legationes obire juſſit, quarum memoriam, ſcriptoribus Gallicis debemus, noſtri enim eas, uti & alia multa omiſerunt. Primo ad Gallum, poſtea ad Burgundum miſſus eſt. In Galliâ enim inter Carolum VI. regem Galliæ, & Henricum IIII regem noſtrum, bellum gerebatur ob crebras Gallorum excurſiones in Aquitaniam, quam Angli tum temporis poſſidebant, cujus cauſâ paret jam mortuo unà cum hæreditate ad Henricum V. delata, Carolus inteſtinis diſcordiis inter Ludovicum Aurelianenſem fratrem ſuum, & Johannem Ducem Burgundionum occupatus, inducias nobiſcum cupiebat, à quibus etiam Henricus rex noſter, rebus domi in novo principatu nondum compoſitis parùm abhorrebat; ideo ex Anglia [g] mittuntur Richardus Comes Warwicenſis, & Henricus Menevenſis Epiſcopus, à Gallo Magiſter Equitum, quod munus in Galliâ primum eſt, & præfectus maris, qui Caleti menſe Julio coëuntes inducias unius anni pacti ſunt. E Galliâ reverſus eodem anno [h] iterum cum Warwicenſi ad petendam in matrimonium Joannis Burgundionum. Ducis filiam Henrico regi miſſus eſt. Ii verò Lillæ in Flandria Burgundum invenientes, cum eo ex mandatis agunt, ſed redierunt re infecta, ſive quod virginis forma non placeret, ſive quod rex interea ad nuptias cum Galliæ regis filia factus eſſet propenſior, eamque ob cauſam hoc ipſo tempore alios legatos in Galliam miſerat. Poſt paucos à reditu menſes uberrimum legationum iſtarum, & ſuarum virtutum fructum eſt conſecutus: nam cum ageretur de creando antiſtite Cantuarienſi, ex omnibus hujus regni Epiſcopis, ſine controverſia deſignatur, qui dignitatem illam à rege ampliſſimam adminiſtrare poſſet, & judicio regis digniſſimus omnium habitus eſt, qui in ſecretiore procerum concilio primus ſententiam diceret. Etenim mortuo Thoma Arundelio Archiepiſcopo Cantuarienſi XI Kal. Martii anno ſalutis reparatæ
1414. MCCCCXIIII Joannes Wodnesburgh Prior, & Monachi Eccleſiæ Cantuarienſis à rege novi antiſtitis eligendi poteſtatem implorant, quam reges noſtri Pontifici Romano ademptam ſibi vendicaverant poſt Edvardum III [i] qui arbitratu ſuo Epiſcopos conſtituit, & iſtjuſmodi conſuetudinem juris Canonici inſtitutis eſſe conſentaneam [k] Panormitanus aſſeruit. Eam autem cum à Rege ſub diplomate publico obtinuiſſent, monachos abſentes edicto evocaſſent, & Thomæ Arundelio in æde Chriſti Cantuariæ juſta feciſſent IIII Id. Martii in domo capitulari univerſi coëunt, ubi poſt ſacra ſolenniter peracta & concionem habitam, in qua ex ſacris literis ſinguli in re tam ardua de officiis ſuis admoniti ſunt, perlecto etiam diplomate regio, omnium ſuffragiis illico poſtulatur Henricus Menevenſis, eaque poſtulatio à Joanne Langdon monacho reliquorum nomine annunciata eſt coram populo, qui frequens

g *Enguerrant de Monſtrellet. chap. 106.*

h *Enguerrant de Monſtrellet. cap. 109.*

i *Polydor. lib. 19 in Edvard. 3.*

k *Abb. ad c. 1. de conſuet. n. 4. & apoſtil. Ibid.*

quens in Ecclesia novi antistitis electionem expectabat. Postulari etenim non eligi poterat ex juris Canonici regulis quibus Episcopus cum [l] Ecclesia sua nuptias contrahere dicitur, & ab ea [m] diverti inconsulto Romano Pontifice non potest, adeoque Episcopus Ecclesiæ suæ obstrictus ad aliam sedem non eligitur, sed [n] postulatur, & à Pontifice non secundæ præfectus, sed à priore [o] translatus dicitur: quæ omnia Romanorum Pontificum ambitione invecta sunt, qui plerosque orbis Christiani Episcopatus sui juris hac arte faciebant. Eodem etiam die duo ex illa societate monachi, Gulielmius Molesh & Joannes Molond Procuratores ab universis constituti sunt, qui Henricum Londini adeuntes Idib. Martii ei vota Prioris & Monachorum denunciarent, eorumque nomine suppliciter obtestarentur, ut ejus Ecclesiæ administrationem suscipere dignaretur; quibus ille pro tempore respondit, se in causa tanti momenti nihil certe impræsentiarum statuere posse, sed diem ad deliberandum postulare. Postridiè accedentibus ad eum rursus capituli procuratoribus in ædibus Episcopi Norwicensis coram Edvardo duce Eboracense, aliisque compluribus viris primariis qui intererant, conceptis verbis respondit. Se eorum votis non posse annuere, quod integrum sibi non esset Ecclesiam Menevensem, cui jam præesset, sine Pontificis Romani authoritate exuere, neque tamen ab iis prorsus abhorrere, modo id Pontifex jubeat, atque ideo se postulationem suam Pontificis arbitrio permittere. Igitur Prior & Monachi per Procuratores Romam missos à Johanne XXIII humillimè petunt, ut ratam habere vellet postulationem Henrici Menevensis ad sedem Cantuariensem, eodemque tempore Henricus rex per literas Pontifici significat se Priori & Monachis Cœnobii Cantuariensis potestatem eligendi Archiepiscopi concessisse, post postulationem Henrici Menevensis iisdem per libellum supplicem implorantibus authoritatem suam adhibuisse, Henricum virum insignem virtutibus suis eam dignitatem promeruisse, & illud solum reliquum esse ut ipse in hac causa partes suas interponeret. Erant autem Henrici virtutes Pontifici satis perspectæ, primo in aula Gregorii XII quem Balthasar Cossa unus è Cardinalium numero sequebatur, deinceps in Synodo Pisana, cui ille etiam intererat, ideoque capituli procuratores ab eo Bononiæ, ubi tum erat, V. Kal. Maii facilè impetrarunt, ut rescripto suo Henricum à Menevensis Ecclesiæ vinculo, quo astrictus erat, absolutum, ad sedem Cantuariensem transferret, in quo tamen rescripto postulationem Henrici non confirmat, sed provisionis titulo eum Ecclesiæ Cantuariensi præficit, ne à recepto Pontificum more in arrogandis sibi Episcopatuum & beneficiorum donationibus discederet: & conditionem porrò adjicit, ne priùs Archiepiscopi munus administrare inciperet, quàm sibi & Romanæ Ecclesiæ coram Wyntoniensi & Norwicensi Episcopis fidelitatem sacramento pollicitus esset: denique rescriptis pluribus ad Priorem & Monachos Cantuarienses, ad Episcopos illius provinciæ, ad prælatos, ad vasallos Ecclesiæ, & populum universum missis, iis imperat, ut Henrico Cantuariensi obtemperent, eique reverentiam, honorem, obsequia, omniaque quæ ei muneri debentur officia exibeant. Post postulationem, & rescriptum Pontificis, supererat pallium, [p] ornamentum è corpore Divi Petri Romæ sepulti assumptum, quo induuntur [q] soli Patriarchæ & Archiepiscopi, nisi aliquibus Episcopis ex privilegio concedatur, ad [r] denotandam

[l] C. *sicut vir.* 7 *qu.* 1.
[m] C. *inter corporalis extr. de transl. epis.*
[n] *Tot. tit. extr. de postul prelat.*
[o] *Tot. tit de translat. epis.* & *Rebuff. in prax benefic par.* 1. *tit. de translat. epis.*
[p] C. *Significasti.* 4. *de elect.*
[q] C. *antiq.* 23. *de privileg.*
[r] C. *nisi* 3. *de usu pallii.*

s *C.1. eod tit.*

t *C ex tuarum. 5 eod. tit.*

u *d c. Significasti. de electi.*

tandam poteſtatem plenam, qua ipſi in Epiſcopos ſibi ſubditos utuntur, [s] eoque amicti ſunt duntaxat in Eccleſiis provinciæ ſuæ diebus feſtis à Pontifice præſtitutis, & [t] priuſquam illud acceperint, Synodum vocare, aquam luſtralem conficere, ſacros ordines conferre, dedicare baſilicas, aliave exercere, quæ ei muneri incumbunt, nefas habetur. Pallium igitur Henricus per Robertum Apilton Canonicum Eboracenſem Bononiam miſſum à Pontifice impetravit, quod ei poſtea Wyntonienſis & Norwicenſis Epiſcopi poteſtate ſibi reſcripto Pontificio delegata in palatio regis Suttonæ, preſentibus Rege, Humfredo Duce Gloceſtrenſe, Richardo Warwicenſe, Georgio Marchiano Comitibus, aliiſque proceribus multis ſolennibus ceremoniis tradiderunt: & obedientiam fidemque Pontifici ibidem ſpoſpondit (iiſdem illud exigentibus, quia [u] pallium ſine iſtjuſmodi jurejurando tradi non debuit) jurejurando hac verborum formula concepto. *Ego Henricus Archeipiſcopus Cantuarienſis fidelis & obediens ero Beato Petro, Sanctaque Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ: & Domino meo Johanni* XXIII, *ſuiſque ſucceſſoribus Canonicè intrantibus. Non ero in conſilio aut conſenſu ut vitam perdant aut membrum, ſeu capiantur mala captione. Conſilium quod mihi credituri ſunt per ſe aut nuncios, ſeu literas ad eorum damnum me ſciente nemini pandam. Papatum Romanum & regalia Sancti Petri adjutor ero iis ad retinendum, & defendendum, ſalvo ordine meo contra omnem hominem. Legatum Apoſtolicæ ſedis ineundo & redeundo honorificè comitabor, & in ſuis neceſſitatibus adjuvabo. Vocatus ad Synodum veniam, niſi præpeditus fuero Canonica præpeditione. Apoſtolorum limina ſingulis trienniis viſitabo, aut per me aut per meum nuncium, niſi Apoſtolica abſolvar licentia. Poſſeſſiones ad menſam meam Archiepiſcopalem pertinentes non vendam, neque donabo, neque impignorabo, neque de novo infeudabo, neque alio modo alienabo, inconſulto Romano Pontifice. Sic me Deus adjuvet & hæc ſancta Evangelia.* Ita rerum ſacrarum & Eccleſiaſticarum poteſtatem à Pontifice conſecutus, prædiis tamen aut agris Eccleſiæ inconſulto rege, ſe immiſcere non poterat: Leyceſtriæ igitur regem adit, ubi III. Kal. Junii in eorum poſſeſſionem miſſus eſt, poſtquam fidelitatem regi juramento promiſiſſet, & ſingulis porrò clauſulis reſcripti Pontificii tranſlationem continentis expreſsè renunciaſſet, quæ regi fraudi eſſe, aut de majeſtate regia derogare poterant: & poſtea univerſi ſedis Cantuarienſis proventus, qui ſecundum Thomæ Arundelii mortem fiſco cedebant, ſexcentis marcis prius numeratis ei ex gratia ſingulari, diplomate regio conceſſi ſunt. Leyceſtriam autem venerat Henricus ad conventum ordinum regni evocatus, quem rex ibi habuit, ut cum prælatis, proceribus & populo ſuo, de novis legibus ferendis, de re pecuniaria, & de univerſo regni ſui ſtatu ageret: & in eo ſumma cum prudentia ab Eccleſia maximam calamitatem avertit, quæ ex invidia apud proceres & populum ex opulentia prælatorum concitata, aliquoties ſub Henrico IIII emergere, jam vero propiùs ſub rege novo imminere videbatur. Etenim in conventu ordinum Coventriæ ante decem annos convocato, erat enim annus MCCCCIIII. Henrico IIII pecunias ad bellum adverſus Scotos, Wallos, Britones, Flandros, & Gallos gerendum poſtulanti, milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo reſponderunt, non poſſe aliter inopiæ publicæ ſuccurri, quàm ſi immenſæ Eccleſiaſticorum opes minuerentur: eam ſiquidem eſſe populi Anglicani conditionem, ut non modo

pecunias in usus belli quotidiè erogaret, sed & corpora hostibus publicis objiceret, dum illi interea domi considentes, nec corporibus nec opibus reipub. inservirent. Iis Thomas Arundelius Cantuariensis animosè respondit, frequentius ab ordine sacro concedi decimas quàm quintasdecimas à populo, & plures colonos, famulosque suos ad militiam nomina dare, quàm colonos procerum, nobiliumve, iisque accedere sacerdotum orationes, quibus interdiu noctuque effusis, divinum numen reipublic. propitium reddunt. Et ad regem statim conversus, & in genua procumbens rogat, ut jurisjurandi memor esse velit, sub cujus religione Deo hominibusque solenniter voverat, se jura & privilegia Ecclesiæ sarta tecta conservaturum: & prensatis deinceps quibusdam proceribus, quos causæ suæ favere existimabat, tantum effecit, ut postulata militum publico ordinum decreto rejicerentur. Post sex annos in alio ordinum Concilio ab Henrico IIII. Westmonasterii habito, milites ex inferiore ordinum domo iterum delecti breviculo regi porrecto demonstrant, proventus Prælatorum & Monachorum, quos illi in libidines & voluptates suas exhaurirent tales esse, ut ex iis omnia regis & ærarii incommoda possint resarciri: etenim ex iis posse sustentari quindecim comites, mille quingentos equites, sexies mille ducentos armigeros, & centum Xenodochia, & proinde à rege petunt ut ex iis in ærarium redactis velit publicis necessitatibus subvenire. Quibus iterum respondit Thomas Cantuariensis, non peti à militibus Ecclesiasticorum prædia ad fiscum locupletandum, sed ut ex opimis Ecclesiæ spoliis fortunas proprias luxu profligatas restaurarent; id quod antea acciderat in Gallorum cœnobiis quæ propter bella inter Gallos & Anglos fisco addicebantur, è quibus ne dimidium marcæ (ait ille) regi superest. Tum etiam militum postulata rex facilè rejecit, sive quod æternam Ecclesiæ expilatæ infamiam pertimesceret, sive quod existimaret eos consilii illius authores esse, qui occultè Joannis Wiclevi partibus favebant, à quibus ille semper abhorrebat. Ab eo tempore dum regnaret Henricus IIII nihil in Ecclesiam tentatum est. At in hoc conventu Leycestrensi, à rege novo milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo per libellum supplicem iterum petierunt, ut de postulatis suis adversus Ecclesiasticos ante quatuor annos propositis denuo cognosceretur, & sententiæ in utraque ordinum domo dicerentur. Hanc ab causam vehementer animi angebatur Archiepiscopus, qui valdè sollicitus erat, ne quid Ecclesia sub administratione sua detrimenti acciperet, & metuebat præsertim de regis juventute, quæ ad consilia præcipitia & res novas propensa esse solet. Re igitur cum Episcopis communicata, placuit, ut sacer ordo ingenti pecuniarum vi regi oblata, eum ad bellum Gallo inferendum incitaret, pro vindicando Gallorum imperio, quod Edvardus II ex nuptiis acquisitum ad posteros transmiserat: eamque ob causam Henricum statim synodum Londini convocasse plærique ejus seculi scriptores tradiderunt, cujus tamen acta hodie in publicis archivis non reperiuntur. Gallorum autem imperium reges nostri hoc jure vendicant. Mortuo Carolo Pulchro rege Galliæ sine liberis, qui solus ex stirpe mascula Philippi pulchri, patris sui superest, Edvardus III rex noster, Edvardi II filius ex Isabella Philippi Pulchri filia genitus, per legatos coronam Galliæ ab ordinibus ejus regni postulabat, quod ipse Philippum Pulchrum avum maternum, & Carolum

avun-

avunculum proximo cognationis gradu attingeret. Contra Philippus Valesius filius Caroli Valesii, qui Philippi Pulchri frater erat, contendebat-se Caroli Pulchri regis novissimi patruelem gentilitio jure proximum esse; Edvardum verò Philippi Pulchri ex filia nepotem, & Caroli Pulchri amitinum juri materno fidere, quod Galliæ Legibus & institutis adversetur, quæ viris tantum non fœminis regnum tribuant, legis Salicæ verba recitans, *In terram Salicam mulieres ne succedant*; terramque Salicam Franciam esse asseruit. Galli vero spreto Edvardo Philippum regem crearunt, ideo Edvardus titulum regis Galliæ protinus assumsit; quo deinceps reges nostri semper usi sunt, & Gallos fæliciter invasit, posterisque belli illius causam unà cum hæreditate reliquit. Secundùm cum Richardus II homo imbellis à Gallis abstinuerat, & Henricus IIII princeps fortissimus partìm Wallorum defectionibus, partìm intestinis procerum factionibus impeditus, universas regni sui vires in eos emittere non potuerat. Erat autem in Henrico V ætas, animi magnitudo, opes, domestica tranquillitas, omniàque ad hoc bellum opportuna. Præterea Henrico Cantuariensi videbatur juvenis ingenium acre & quietis impatiens, negotio aliquo arduo exercendùm, eique hostem externum objiciendum esse, ne domi res commoveret, quemadmodum torrenti non aliter potest occurri, quàm si aqua in plures alveos distrahatur. Is igitur Regem in conventu procerum solio insidentem loco suo assurgens ita alloquitur.

De publicis regni tui negotiis consulenti tibi (Serenissime Rex) cùm multa hucusque proposita fuerint, quæ ad subditorum tuorum vitia bonis legibus compescenda, ad jus singulis æquè dicendum, pacémque domi constituendam spectant, non possum ego inter reliquos gradum amplissimum beneficio tuo nuperrimè consecutus, sine ingratitudinis nota ea reticere, quæ ad fines Imperii tui propagandos, nominisque tui famam apud exteras gentes celebrandam necessaria mihi videri solent. Postquam enim populo tuo leges utiles sanxiveris, justitiam rectè administraveris, & tranquillitatem domesticam conciliaveris, incolumem vitam licèt agere possis & securam, at gloria tuæ parùm consules, nisi foràs prospicias, quæ ratione regni tui terminos amplificare, & hostium tuorum injurias vindicare possis, cum regum universorum animis ea opinio semper insederit, ut Majestatis suæ fastigium non tam in generis nobilitate, voluptatibus, rerum affluentia, subditorum opibus, pace domestica, quàm in imperii amplitudine, in multitudine subditorum, in civitatum numero positum esse existiment. Quamvis autem Anglia & Hibernia per longam majorum tuorum seriem transmissæ abundè tibi ista suppeditent, exigua tamen sunt, si cum amplissimo Galliæ imperio conferantur, quæ populi frequentia, opulentia civitatum, propugnaculis & præsidiis universis orbis terrarum imperiis antecellit, utpote quæ supra octuaginta provincias populo refertissimas, centum & octo Episcoporum diœceses, supra mille cœnobia, & parochias centies trigesies mille, ipsis Gallis authoribus, complectatur. Ista vero omnia ab Edovardo III, *proavo tuo ad te jure sanguinis devoluta, Carolus VI Gallorum rex vulgò dictus injustè possidet (ut taceam assiduas Gallorum injurias populo tuo illatas in Normania, Gasconia, Aquitania, in comitatibus Andium & Manii, quæ majores tui alio jure, Gallis annuentibus, olim possederunt) & ut aliquam injuriæ speciem præferant, obtrudunt legem Salicam à Pharamundo primo Francorum rege latam, quâ cautum asserunt,* Ne mulieres in terram Salicam succedant; *per terram Salicam Galliæ*

imperium

imperium denotari interpretatione subdola asserentes, ut mulieribus ab imperio suo capessendo per hunc fucum amotis illuderent. Cujus Commenti novitatem ipsius legis inscriptio satis coarguit. Enimverò à plerisque illius gentis[x] *scriptoribus traditum est, Pharamundum fuisse ducem solius Franconiæ in Germania, & Rhenum nunquam transivisse, neque Galliæ fines attigisse: post quadringentos autem annos ab ejus excessu cùm Carolus Magnus Saxones debellatos ad fidem Christianam adegisset, quosdam ex illius militibus ad flumen Salam ultra Rhenum sedes fixisse in ea parte Germaniæ, quam hodiè Misniam dicimus, eósque Salios Francos fuisse appellatos, qui ab impudicis fœminarum Germanicarum moribus abhorrentes, lege latâ interdicebant, Ne fœminæ in aliquam terræ Salicæ partem jure hæreditario succederent. Ita ineptè illa sanctio ascribitur Pharamundo, quæ populum post quadringentos à Pharamundo annos ortum authorem habuit, neque Gallis magis quàm Belgis, qui tum Galliæ finibus continebantur, aut alii populo finitimo convenire potest. Vel si pro Gallis lata fuerit,*[y] *ad privatas hæreditates, non ad publicum imperii jus, aut regni successionem pertinet. Proinde Gallorum reges ipsi cum de regnandi jure inter ipsos ageretur, nullam unquam hujus legis rationem habuerunt, nisi quando cum principibus externis contenderent, ut eos ab imperio suo hac ratione amoverent. Pepinus enim, qui primus Pharamundi posteros regno spoliavit, deposito Childerico, ex hæreditate Blithilda filiæ Clotharii primi authore Zacharia Pontifice Romano, & accedentibus populi Gallici suffragiis, principatum vendicavit. Cùm posteri ejus per ducentos annos imperassent, Hugo Capettus, excluso Carolo Lotharingiæ duce, qui solus ex hæredibus Pepini & Caroli magni supererat, seipsum gessit pro hærede Lingarda filia Carlomanni, qui Caroli Magni nepos erat, eoque titulo Gallorum imperium accepit. Ejus nepos Ludovicus decimus Galliæ rex, quem Christiani omnes inter Divos relatum colimus, de jure Capetti avi sui parùm securus, ab imperii fascibus religione ductus abstinuisset, nisi in animum induxisset, Isabellam reginam aviam suam hæredem fuisse Ermingardæ filiæ & hæredis Caroli Lotharingici, quem Capettus vita simul & regno nefariè spoliaverat. Ab eo orti sunt posteriores Gallorum reges, & Carolus VI, qui hodiè Galliam tenet: atque illi omnes ex hæreditate fœminarum imperium consecuti sunt, quam tibi interdicere volunt ex lege Salica, eâque te veluti larvâ deterrent, cùm ipsi eam interea impunè contemnant. Neque enim lex justè appellari potest, sed legis potiùs larva & imago, quæ nullam æqui bonique speciem in se continet, quin legibus reliquis omnibus humanis simul & divinis adversatur. Legibus siquidem Romanorum civilibus, quas universarum gentium consensus approbavit,*[z] *fœmina ad hæreditates cum masculis vocantur, & agnationum, cognationúmque differentia justissima ratione antiquata est, quòd illi qui eam invexerant, naturam accusare videbantur, quæ fœminas, non masculos genuisset, & fœmina ex parentum culpa plectebantur, quòd fœmina, non masculi nascerentur. Eodem jure deinceps usi sunt Siculi, Neapolitani, Navarrai, Hispani, Lusitani, Scoti, & (ut de nobis ipsis nihil dicam) gentes ferè universæ, quarum omnium legibus, fœminæ, deficientibus masculis, ad capessendos regni fasces admittuntur. Isti verò omnes divinæ legis præscriptum secuti sunt, quam Deus optimus maximus per Mosem Hebrais tulit cap. XXVII. Libri Numerorum:* si mortuus fuerit homo absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. *Cui sanctioni si leges reperiantur uspiam gentium contrariæ, non leges sunt, sed corruptelæ, cùm discedant à prima justitiæ*

x Gregor. Turon. lib. 2. Paul. Æmyl. in princ. Girard du Haillan. liure. 1.

y Franc. Hotom. in Francogall. cap. 10.

z L. maximum intem. c. de liber. præterit. l. lege 12. tab. c. de legit. hæred. Sect. si quis igitur. Auth. de hæred. ab intest. Sect. item vetustas. Instit. eod. tit.

ſtitiæ norma, quam ſummus legiſlator populo ſuo promulgavit. Ut omittam fœminas, quæ populo iſti imperabant, & reges, qui ad illud imperium ex jure materno admittebantur, Chriſtum ipſum fuiſſe regni Judaici legitimum hæredem Chriſtiani omnes agnoſcimus: cui tamen titulo non modo repugnant iſti, qui ex fœminarum hæreditate jus ſuccedendi tranſmitti negant, verùm etiam beneficia illa immenſa nobis adimunt, quæ Deus humano generi per Chriſtum pollicitus eſt. Nam cum Deus Abrahamo ſpondebat, beatas in ejus ſemine futuras gentes univerſas, quòd Meſſias ex ipſius familia prodíturus eſſet; cum Prophetæ Eſaias & Michæas ſpiritu ſacroſancto afflati multis retro ſeculis prædicebant Chriſtum ex radice Jeſſæ, ex familia Davidis emerſurum, & tribum Judæ inter reliquas nobiliſſimam eſſe, quòd ex ea dux populi Iſraelitici Chriſtus originem ducturus eſſet: ſublatâ fœminarum ſucceſſione, in hiſce oraculis veritas deſiderabitur, quia ex ſemine Abrahæ, ex Jeſſæ radice, ex familia Davidis, ex tribu Judæ Chriſtus patre æterno genitus per ſolam matris hæreditatem oriri potuit. Verùm Galli promiſſionibus divinis fidem potiùs abrogare, quàm principi externo obtemperare volunt, & qui ſe Chriſtianiſſimos appellant, legem fictitiam Pharamundi hominis Ethnici legibus ſacris à Deo editis anteponunt. Sciſcitor ergo à Gallis quâ ratione fœminas à jure regnandi arceant, quas reliquæ gentes admittunt? An imperium Gallorum à maſculis ſolis adminiſtrari poteſt, quòd præſtantius ſit imperiis, tum reliquarum gentium omnium, tum etiam Judæorum, quod Deus ipſe conſtituit? an Gallia, quæ producit viros, ut ipſi volunt, omnium mortalium fortiſſimos, fœminas edit genere humano univerſo ineptiores? An fortè Iſabella abavia tua aliquid ſceleris admiſit: quare ipſa regis filia & regum ſoror regno privaretur? Licèt hæc omnia Gallis concedamus, cum tamen Edv rdum proavum tuum repudiaverint, tibique ipſi omnem in eos poteſtatem modò abrogent, Majeſtatis jure optimo arguuntur. Sit enim rata apud Gallos lex Salica, amoveantur fœminæ, ſolique maſculi imperii hæreditatem adeant: at quibus illius legis verbis excluduntur fœminarum filii maſculi? num exluſis fœminis ob levitatem ſexui innatam, eadem lex ſecum pugnans ratione contrariâ maſculos repudiat? vel fortè ipſi verba de fœminis ſancita ad maſculos prorogatione odioſa extendunt? ſemota igitur Iſabella quare non admittebant Edvardum filium virum magnanimum & prudentem? quare te principem imperio idoneum non vocant? Nam apud Jureconſultos receptum eſt, [a] *ab indigno aut incapaci poſſe jus aliquod ad hæredem tranſmitti, & iſtjuſmodi* [b] *leges, quæ fœminis hæreditates adimunt, rectæ rationi & naturali æquitati contrarias eſſe, adeóque ſtrictiſſimam in iis interpretationem admitti, neque* [c] *produci poſſe ultra verborum apices, nec* [d] *à fœminis ad maſculos, nec* [e] *ad ſpeciem omiſſam, quin potius* [f] *in partem benigniorem eſſe ac-*

a *L. Si ex patronis.* 10. *Sect. Julianus. ff. de bonis libert. l. Divi fratres.* 17. *ff. de jure patr. l.* 1. *Sect. ſi filius. ff. de ſuis & legit. hæred. l. cum dotem.* 57. *ff. ad leg. Falcid. l.* 2. *Sect. nullum. ff. de decurion. l. in ſervitutem.* 16. *Sect. ſi patroni filius. ff. de bonis libert. l. ſi vellem.* 4. *Sect. ſi deportatus. ff. eod. tit. l.* 1. *Sect. filium. ff. de bon. poſſ. contr. tab.* b *Sect. neque autbent de triens. & ſereniſſ d. l. maximum vitium. c. de liber. præter Bald ad l.* 2 *n.* 7. *c. quæ ſit. long. conſuet. Bald. ad l. ſi defunctus. n.* 8. *C. de ſuis & legit. Ancher. ad c. canonum ſtatuta. n.* 311. *de conſtit. Alex. conſ.* 16. *vol.* 1. *Bart. ad. l. cunctos populos. n.* 33. *C. de ſum. trinit.* c *L. curiales. C. de præd. decur. lib.* 10. *l. filius fam.* 7. *Sect ſed meminiſſe. ff. de donat. l. maritum.* 42. *ff. ſol. matr. l. ſi. vero.* 64. *Sect. ſi vero. ff. eod.* d *L. ſi ita ſcriptum.* 45. *in princ. ff. de leg.* 2. *Rebuff. ad. l.* 1. *ff. de verb. ſign.* e *L. proſpexit.* 12. *Sect.* 1. *ff. qui & à quib. manum. l. commodiſſime.* 10. *ff. de lib. & poſthum. l. ſi. cum dotem.* 22. *in princ. ff. ſol. matr.* f *C. ſtatutum.* 22. *de elect. in* 6.

cipiendas

ipiendas. Quocirca cum ad imperium Gallorum ab humanis simul & divinis legibus vocatus sis, armis jus tuum vendices (potentissime Rex) quod Galli tibi adimunt, coronam regibus Gallicis excutias, quam ipsi per nefas induunt, defectiones populi istius ferro flammáque coerceas, apud exteras gentes antiquam nominis Anglici dignitatem asseras, nec patiaris ut ignaviam tuam, neglectis hostium injuriis, posteri tui incusent. Tibi enim præter justissimam belli causam, cui auxilium divinum solet accedere, ætas florida, corpus vegetum, populus proceresque obsequentes, regnum potentissimum, & reliqua omnia adsunt, quæ ad bellum opportunè gerendum possunt desiderari: nos denique subditi tui Ecclesiastici ampliorem pecuniarum vim decrevimus, quàm majores tui ab ordine nostro unquam acceperunt, quas ad bellum hoc suscipiendum animis propensissimis ad te deferimus, orationibus nostris divinum numen quotidiè porrò imploraturi, ut velit prospero armorum successu causæ tuæ equitatem terrarum orbi patefacere.

Cum perorâsset Archiepiscopus, & ex oratione ejus rex videretur valdè commotus, Rodulphus Nevillus Westmerlandiæ Comes qui partium regni septentrionalium præfectus erat, Scotorum incursiones metuens, si rex in Galliam proficisceretur, prolixa oratione suadet Scotos priùs quam Gallos bello petendos esse: & postquam literarum ignorantiam causatus initio se excusasset, quod cum Domino Cantuariensi nec facundia nec scientia posset contendere, adjecit illud se à viris doctis & rerum usu accepisse, copias conjunctas divisis fortiores esse, & securiùs invadi hostes vicinos, quàm eos qui longiùs positi sunt. Ita enim Romanos priùs in ordinem coegisse Samnites, Fidenates, Volscos, & finitimos Italiæ populos quàm exteros aggrederentur, posteàque exiguam Siciliæ insulam amplissimis regionibus Pannoniarum, Numidiæ, & Germaniæ præposuisse, quòd Italiæ conjuncta esset. Docere voluit adversus Scotos domi rem geri, ubi præsto sint milites aliàque omnia ad bellum necessaria: adversus Gallos opus esse classe & exercitu ingenti, sumptúque immenso, cum in hostili solo agendum sit: facilem porrò in Scotos fore victoriam, rege in Anglia jam captivo, rebúsque domi ex Albani Pro-regis intempestiva severitate perturbatis: justissimam denique esse belli causam ex rapinis & latrociniis, quæ Scoti quotidiè in nostros exerceant, quæque atrociùs exercere poterunt, dum Angli Gallos aggrediantur antiquo & naturali quasi fœdere, quod inter eas gentes intercessit, Scotis conjunctos: & proinde summo cum periculo Galliam invadi, priusquam Anglia à Scotis domi secura reddatur. Orationi Nevilli respondit Joannes Dux Exoniensis prudentia & literarum cognitione insignis, quas in Italiæ Academiis comparaverat, eo à patre amandatus, ut ordinibus sacris initiaretur: Is vero contra ornatè disserit Gallos prius invadendos esse, quòd Scoti eorum opibus innixi Anglos soleant lacessere: Gallis verò debellatis, Scotos sponte obtemperaturos, adducto Medicorum aphorismo, qui docet medicinam causæ morbi primò adhibendam esse, & ante omnia humorem purgandum esse, ut vulnus rectè sanari possit. Unde enim (inquit) poterunt Scoti haurire literarum aut armorum rudimenta, nisi fuerint in Gallia educati? Unde poterunt sustentari proceres Scoti, deficientibus pensionibus, quæ è Gallia solent suppeditari? subjugata Gallia, cujus gentis auxilium commerciúmve Scoti implorabunt? Non à Dania, cum Danus ducta sorore tua tibi affinis sit, non à Lusitania aut Castilia, cum u-

 térque

érque Rex patruelis tuus te proximè attingat, non ab Italia, quæ nimis remota est, non à Germania, aut Hungaria, quæ fœdere nobiscum conjunguntur: ideóque cum Gallis Scoti ultrò in potestatem tuam venient, quemadmodum succo deficiente, ipsam arborem emarcessere necesse est. Propositis deinceps Malcolmi & Davidis Brusii exemplis, demonstrat Scotos nunquam Angliam ingressos fuisse, nisi dum Angli in Gallia bellum gererent, quibus propterea opponendos esse Westmerlandum cum milite delecto, ne quid absente rege tentent,& deniq; Scotia cum Gallia comparata,illam tenuem & exiguam, hanc opulentam & opimam victoriæ mercedem fore. Ad hanc sententiam adeò propensi erant regis procerúmq; & præsertim fratrum regiorum,Clarentii,Bedfordiensis,& Glocestrensis animi, quos nominis ac famæ ex bello Gallico majorum suorum exemplo comparandæ cupiditas incitabat, ut cum de bello Gallis inferendo suffragiis pro more decernendum esset,in sententiam Cantuariensis singuli quasi pedibus irent,& confusis vocibus in Concilio omnes arma,Galliámq;inclamarent. Hac ratione Henr. summam apud posteros prudentiæ laudem est consecutus,quòd hoc consilio tum belli fœlicissimi,tum discriminis maximi ab Ecclesia avertendi author fuerit. Rex soluto conventu, milites,classem,& reliqua omnia sollicitè comparat, quibus ad tantam belli molem opus erat, ut sequenti anno
1415. Galliam invaderet. Eo autem ineunte, ut ex jure gentium ageretur, legati in Galliam mittuntur Dunelmensis & Norwicensis Episcopi ad regnum Galliæ à Carolo rege postulandum, quibus benignè acceptis, id solum respondit Carolus se brevi legatos in Angliam missurum, qui eorum postulatis responderent. Classe autem & copiis ad expeditionem paratis, & militibus Southamtoniæ convenire jussis, ut ibi in naves conscenderent, dum Rex eò profecturus Wyntoniæ esset, legati Gallici ad eum venerunt à Carolo missi Vindocinus Comes, Gulielmus Bouratierus Archiepiscopus Bituricensis, Petrus Fremellus Episcopus Lexoviensis, & Gualtierus Colus regi à secretis, quorum nomine Bituricensis oratione elegantèr composita postquam belli miserias, pacísque commoda pluribus verbis ornâsset, Henricum regem rogat, ut Catharina filia Caroli in uxorem ducta, ab armis vellet discedere, & dotis nomine pollicetur ingentem pecuniarum vim, & aliquam earum provinciarum partem, quas ille jure hæreditario postulabat. Cui pro tempore respondit Rex, velle se de conditionibus ab iis propositis deliberare, & postridie in solio regio considens, astante frequente procerum multitudine, legatis ad se vocatis id solum respondit, conditiones ab iis propositas non esse istiusmodi, quæ à se cum dignitate sua possint accipi: & Henricum Cantuariensem è reliquis evocatum ad orationem Bituricensis copiosiùs respondere jubet. Ille sic orditur. *Regi postquam regni gubernaculis admonitus fuerit, nihil antiquius fuisse, quàm ut pacem tum domi inter subditos, tum foras cum externis principibus conservaret. Eam ob causam ordines regni sui pridem convocasse, à quibus res domesticæ compositæ fuerint, legatos postea in Galliam misisse ad res repetendas & postulandas eas imperii Gallici partes, quas Anglorum reges per aliqua jam secula jure suo tenuissent. Cum verò legati sui à Carolo nullum responsum retulissent, regem militum delectus habuisse, comparasse omnia, quæ ad bellum necessaria essent, & jam paratum esse ad trajiciendum in Galliam, ut injuriam eorum ultum iret, cum nullam apud eos juris sui rationem haberi animadverteret. Ut tamen universis gentibus testatum faceret,*

quàm

quàm alienus esset ab effundendo Christianorum sanguine per mutuas hasce bellorum lanienas, regem de jure suo aliquid remissurum, exauctoratis militibus & conciliata pace inter utramque gentem per nuptias Catharinæ, modo ducatus Aquitaniæ, Andium, & reliquæ ditiones restituantur, quas olim majores sui in Gallia nec vi, nec clam, nec precariò possederint. Eæ vero conditiones nisi accipiantur, regem in Galliam cum exercitu propediem ingressurum, ferro flammáque in omnes ejus regni partes grassaturum, neque à cædibus aut ultione temperaturum unquam, donec eos in ordinem coëgisset, & imperium ex majorum hæreditate sibi delatum recuperasset. Denique obtestari Deum Opt. Maximum causæ suæ testem simul & vindicem, cujus numen armis adeo justis propitium fore confideret. Perorantem Archiepiscopum excipit Rex, & verbo regio confirmat omnia quæ ille fusiùs & ornatiùs explicasset: ad quæ cum Bituricensis convitia referre inciperet, & regem liberiùs incessere, quàm legati munus pateretur, à rege temeritatis suæ solùm est admonitus, & legati omnes sub fide publica regno excedere jussi sunt, Eos brevi postea rex secutus est, cum exercitu universo Southamptoniâ solvens Idib. Augusti, & primo in Normaniam appulsu Harfleum oppidum munitissimum post unius mensis obsidionem capit, inde verò ingruente hyeme versus Caletum tendens, trajecto fluvio Sequana, VIII. Kalend. Novembris propè Agincurtum in itinere impeditus & provocatus Gallos justo prælio profligavit. Nunquam sanè ab Anglis fælicius pugnatum est, nam Gallorum X. millia cæsa sunt, desideratis ex acie nostra solum ducentis, uti scriptores [g] historiæ Gallicæ prodiderunt. Taceo duces Aurelianensem, Barbonium aliorúmque procerum numerum ingentem, qui captivi in Angliam abducti sunt. Interea dum rex in Gallia ageret, Henricus Cantuariensis, rege ita jubente omnes è diœcesi Cantuariensi Ecclesiasticos in armis esse jubet, nequid Galli in Cantium incursionibus opportunum, rege absente, moliantur: posteàque Synodum provinciæ suæ Londini indicit ad IIII Kal. Decemb. primus autem dies solennibus & ceremoniis tributus est. Nam post sacra à Cantuariensi manè facta ad summum altare Divi Pauli, Gulielmus Lyndewode Cancellarius Cantuariensis coram Ecclesiastico ordine universo in Capella Divæ Mariæ ejusdem Ecclesiæ coëunte, concionem habuit, propositis primo illis Jeremiæ verbis, *State super vias & videte.* Diebus insequentibus Episcopi & Abbates in Capellam Divæ Mariæ se conferentes; Priores autem Decani, Archidiaconi, & singularum diœcesium procuratores secedentes in domum Capitularem seorsim de negotiis Ecclesiasticis agebant, atque ideo ista domus superior Synodi, hæc autem domus inferior solet appellari. In ea Synodo Regi ad bellum Gallicum decretæ sunt duæ decimæ ex omnibus proventibus & beneficiis Ecclesiasticis quæ decimas præstare solebant, ita ut una ad diem Divi Martini proximum, altera ad eundem anni insequentis diem exsolveretur; & IIII Non. Decemb. Cantuariensis singulos dimisit, postquam ex utriusque Synodi suffragiis, rege etiam illud rogante, statuisset, ut dies Divi Gregorii, Davidis, Ceddæ, & Winifredæ inter feriàs haberentur. Quod decretum inter [h] constitutiones Angliæ etiamnum reperitur. Kalendis Aprilis anno sequenti Henricus aliam Synodum Londini vocat, ut de legatis ad concilium Constantiense mittendis cum Episcopis & reliquis prælatis ageret. Divisus enim erat hucusque orbis Christianus inter tres Pontifices, Joannem XXIII. Romæ,

g *Paul. Æmil. in Carol. 6.*

Cap 6. v. 16.

h *C. ineffabilis, de feriis. Lyndw.* 1416.

Gregorium XII. Arimini, Benedictum XIII. Avenioni Pontificis Romani munia exercentes. Neque enim Gregorius & Benedictus sententiæ in Synodo Pisana contra se latæ acquieverant. Joannes autem à principibus Christianis omnibus interpellatur pro tollendo hoc schismate, ante duos annos Constantiæ in Germania Concilium Christianorum omnium indixerat, quod tamen ægrè & invitus præstitit, veritus ne à Concilio Pontificatu suo abdicaretur, id quod postea accidit, sicuti deinceps dicemus. Henricus Constantiam edicto Pontificio citatus, Robertum Appulton Eboracensem & Joannem Forst Lincolniensem Canonicos, Procuratores suos Constantiam ante biennium ablegaverat, qui Concilio suo nomine interessent; à rege autem & ordine Ecclesiastico Comes Warwicensis, Episcopi Sarisburiensis, Bathoniensis, & Herefordiensis, cum Abbate Westmonasterii: & Priore Wigorniæ eodem tempore Constantiam legati missi erant: quorum numero jam imminuto per mortem Roberti Hallum Sarisburiensis, & Roberti Mascall Herefordiensis Episcoporum, qui Constantiæ obierunt, & quòd frequentiores aliarum gentium legati Constantiæ essent, in hac Synodo delectus est Richardus Clifford Londinensis Episcopus, & duodecim Doctores, una cum Academiæ Oxoniensis & Cantabrigiensis Cancellariis, qui ea etiam legatione fungerentur, & ad eorum sumptus ex singulis libris beneficiorum & proventuum Ecclesiasticorum duo denarii sunt. In Galliam primò, mox in Angliam venit hoc ipso tempore Sigismundus Romanorum Imperator, ut pacis tum in Ecclesia, abdicatis protervis Pontificibus, tum inter utrumque regem, depositis armis, constituendæ author esset. Eo rogante, rex cum Cantuariense & Synodo egit, ut legati Constantiam quamprimùm mitterentur. Sancitum porrò est in ea Synodo, deponenda esse apud sequestrum defunctorum bona, donec testamentum exhibeatur & approbetur, & ne executoribus permittatur bonorum administratio, donec justum inventarium scripserint, & ut iis solum bonis se immisceant quæ in inventario scripta sunt: additùmque pro ratione temporum, ne quid ultra quinque solidos pro insinuatione testamentorum aut ratiocinio exigatur; denique in gratiam regis concessum est, ut Ecclesiastici decimam ad festum Divi Martini ex decreto superioris Synodi solvendam, ante sex menses repræsentarent. Cæterùm Sigismundus Imperator componendis Anglorum & Gallorum discordiis frustra studet. Nam dum ageretur cum Legatis Gallicis, qui cum Sigismundo in Angliam venerant, de pacis conditionibus, è Gallia allatum est Harfleum oppidum à Gallis obsideri, & quadringentos Anglos à Joanne Comite Arminiaco collatis signis cæsos esse, qua clade ita irritatus est regis animus ut à pacis nomine deinceps abhorreret, & in Galliam illicò profecturus erat, nisi ab Imperatore monitus se continuisset, ideòque Joannem ducem Bedfordiensem fratrem suum cum classe & copiis instructis in Normaniam mittit. Igitur Sigismundum aureæ periscelidis ordine donatum, & in Anglia per quatuor menses magnificentissimè acceptum, icto mutuo fœdere Rex circa finem Augusti Caletum usque cum comitatu splendido & magna navium multitudine deducit; inde Sigismundus Constantiam concedit, ut Concilio interesset. Rex autem Caleti aliquandiu substitit, ut rebus Gallicis consuleret, eoque etiam Henricus Cantuariensis, finita Synodo, ex Anglia transmisit. Dum rex Caleti esset, eò venerunt Johannes Burgundionum Dux,

Archiepiscopus.

Archiepiscopus Rhemensis, aliique legati à Carolo Gallorum rege missi, ut pacem impetrarent tempore longè alieno, quòd rex ob recentes Gallorum injurias in belli curas intentus erat, ne ipse in prælio Agincurtensi superiore anno victor, clade nuperrimè accepta, pacis conditiones accepisse, non dedisse videretur. Ideo compositis rebus Gallicis in Angliam mox reversus, conventum Ordinum Westmonasterii habet, in quo pecunias & militum delectum ad subsidium belli Gallici sequenti anno rursus suscipiendi facilè impetravit. Caletò etiam rediit eodem tempore Henricus, & à rege jussus Synodum Londini V. Id. Novemb. convocavit, in qua obtinuit, ut duæ decimæ regi in Galliam profecturo concederentur, exorantibus Henrico Beufort Wyntoniensi Episcopo unà cum summo Angliæ Mareschallo, & Henrico Ware ex Cancellario Cantuariensi pridem Custode privati sigilli facto, qui à rege eam ob causam ad Synodum missi erant. De cætero nihil in ea Synodo actum est, quàm ut [1] dies Joannis de Beverlaco, aliúsque Crispini, & Crispiani martyrum in memoriam prælii Agincurtensis, qui in eum diem inciderat, inter solennes haberentur. At rex vocatis ad se proceribus, & conscripto lectissimorum militum exercitu, classéque instructa, in Normaniam transfretavit Kalendis Augusti anni sequentis, relicto Joanne Bedfordiense, qui se absente remp. administraret: eoque abeunte, Henricus singulis provinciæ suæ Episcopis mandat, ut ad omnes Dei, Divorúmque Ecclesias pro regis incolumitate, & prosperis armorum auspiciis supplicationes haberentur. Eo etiam anno Henricus egregio justitiæ & magnanimitatis suæ specimine edito, simul etiam demonstravit, quantùm omnes clavium Ecclesiasticarum authoritatem eo sæculo reformidarent. Nam cum Dominus Strange, Elizabetha uxor, multique eos comitati famuli ad Ecclesiam Divi Dunstani die Pascatis, ut sacris vesperarum interessent, accedentes, Joannem Trussell militem ex antiquis inimicitiis invisum reperissent, famuli strictis in Ecclesia gladiis militem, filium, aliósque ex ipsius familia vulnerant, & Thomam Petwardy Civem Londinensem pro rebus componendis seipsum dimicantibus immiscentem confodiunt. Delato mox ad Archiepiscopum crimine, Ecclesiæ ipsi sanguine effuso contaminatæ interdicitur, authores & conscii ad crucem Divi Pauli coram populo pro concione execrationibus diris devoventur, & inquisitione habita in æde Divi Pauli Henricus pro tribunali sedens Domino Strange, & uxori coram eo in genua procumbentibus, & suppliciter ab Ecclesia veniam implorantibus eam irrogavit pœnam, ut famuli solis interulis & femoralibus induti, ipse autem & uxor cereos manu gestantes per publicas Civitatis plateas ab æde Divi Pauli ad Divi Dunstani incederent: quæ omnia solenniter statim peracta sunt: & Archiepiscopo Ecclesiam Dunstani lustranti Baronis uxor vasa sacrâ aquâ implevit: & utrique præterea mandatum est, ut pyxidem & pannos ad altaris ornamentum consecrarent. Intereà in Concilio Constantiensi accerrimè disceptatum est de Ecclesiæ Schismate per creationem novi Pontificis conciliando, & de coercendis iis, qui Romanorum Pontificum superbiam, Ecclesiasticorum luxum, inertem monachorum vitam, & innumeras Romanæ Ecclesiæ corruptelas jam liberrimè insectabantur. Horum antesignanus habebatur Joannes Wiclyff, qui sub Edvardo III & Richardo II Oxonii publicè docens, & libris deinceps editis plurimos non solùm ex Academicis, verum

[1] *C. Anglicanæ de feriis.*

1417.

BIBLIOTECA NAZ. RC. A. VITTORIO EMANUELE

etiam è proceribus, & plebe in partes ſuas attraxerat. Ab eo ad reliquas gentes Chriſtianas perrexerunt purioris doctrinæ ſemina, & præſertim ad Boëmos, qui Wiclyffiana dogmata tam avidè amplectebantur, ut Pontifici Romano jam propemodum renunciare viderentur. Ut ergo illis occurreretur, decreto concilii Joannes Wiclyff hæreticus pronunciatur, & ſancitum, ut damnatâ ipſius memoriâ, oſſa ſepulchro eruta igni traderentur, & in omnes, qui ipſius dogmata tuerentur, tanquam hæreticæ pravitatis reos inquireretur. Inde de Boëmis agitur, & damnatis pariter eorum opinionibus, Joannes Huſs, & Hieronymus Pragenſis hæreſiarchæ judicati, flammiſque combuſti ſunt. Quorum interitus maximam & Sigiſmundo Imperatori, & Concilio univerſo infamiam apud poſteros concitavit, quòd uterque Conſtantiam vocatus venerat ſub fide publica, quam Sigiſmundus Ladiſlao Boëmiæ regi dederat: eos ſalvos & incolumes domum reverſuros. Qua tam fœdè violata, Boëmi adeo indignati ſunt, ut aſcito Joanne Ziſca duce fortiſſimo, Imperatorem deinceps in ſummum diſcrimen adduxerint. Synodus autem ipſa, ut facti illius dedecus elueret, Fidem [k] hæreticis non eſſe ſervandam decrevit, accerſitis Panormitano & Ludovico Romano, magni nominis juriſperitis, qui in eam ſententiam tunc temporis reſponderunt, ſicut etiam alii nonnulli, quos [l] commovere authoritate ſua illius Concilii Patres potuerunt. A qua tamen [n] Juriſconſulti recentiores deinceps abhorruerunt, ipſóſque adeò Pontificios ejus decreti puduit qui fidem publicam [o] Luthero datam ad conventum Wormatienſem, & Proteſtantibus [p] poſtea ad Synodum Tridentinam venientibus violare non ſuſtinuerunt. Quid enim magis abſurdum vel potiùs impium, quàm fidem, quæ inter Ethnicos ſacra ſemper habita fuit, à Chriſtianis ipſis impunè contemni? Poſt hæc in Concilio omnium animi in componendas Pontificum diſcordias intenti erant. Joanni enim XXIII, quòd Pontificatui non renunciaret, ſicuti ſolenniter ſpoſponderat, redeunte ex Anglia Sigiſmundo, graviſſima crimina objecta ſunt, qua de cauſa ipſe mutato habitu à Conſtantia in Auſtriam clàm fugit; eum tamen Imperator aſſecutus gladiatoris aut venatoris more amictum coram Concilio ſiſtit, à quo in carcerem conjicitur, & viris aliquot primariis è ſingulis gentibus, quæ Concilio intererant, delegatis, qui de criminibus ipſius cognoſcerent, coram iis de adulterio, inceſtu, veneficio, homicidio, aliiſque horrendis ſceleribus poſtulatur, præſertim de Simoniæ crimine, quòd ipſe Cardinalis, & dein Pontifex per ſordes factus, beneficia, dignitates, Epiſcoporum & Cardinalium munera, ordines, peccatorum expiationes, & ſacra omnia venûm dediſſet. Quibus omnibus per teſtes comprobatis, Concilii ſuffragiis ſententiâ in eum latâ, dignitate Pontificia ſpoliatus, & ad carceres damnatus eſt. Supererant Gregorius XII. & Benedictus XIII. Gregorius cum videret obtemperandum eſſe, Carolum Malateſtam Principem Ariminenſem Conſtantiam Legatum mittit cum liberis mandatis, in quibus ei facultas cedendi Pontificatu nomine ſuo data eſt. Carolus igitur inſignia Pontificis indutus & in ſella Pontificia conſidens, veluti Gregorii perſonam gerens publicè perlecta renunciandi facultate, ipſum Pontificatu abdicat. Demum Benedictus à Ferdinando Arragonum rege, qui ei parebat, derelictus, ex Concilii ſententia Pontificatu Privatur: & ut iſtæ Pontificum abrogationes juſtæ viderentur, [q] Concilium Oecumenicum immediatè à Chriſto poteſtatem habere,

k *Concil. Conſt. ſeſſ.* 15.

l *Mar. Salomon. ad l. 2 Sect. ex actis. ff. de orig. jur. Petr. Plac. lib.* 1. *epit. delict. c.* 37.

n *Menoch. lib.* 2. *de arbit. Jud. Cent.* 4. *Caſ.* 336 *Farinac. in prac. Crim. tit. de carcerib. & carceras. q.* 20. & *Menoch. conſ.* 100.

o *Bodin. lib.* 5. *de repub. cap.* 6.

p *Petr. Ærod. de ord. Judic. par.* 4. *n.* 15.

q *Seſſ.* 4. & 5.

habere, eíque ſubeſſe Pontificem Romanum, decreto Concilii ſancitum eſt. Jam de novo Pontifice eligendo agitur; placuitque Concilio ex ſingulis nationibus ſex viros deligi, qui cum Cardinalibus conclave ingreſſi Pontificem crearent. Gerebantur enim omnia in Concilio quinque nationum ſuffragiis,[r] Germanorum, Italorum, Anglorum, Gallorum, & Hiſpanorum. Nam in hac Synodo primùm obtinuerunt Angli, ut pro natione haberentur. Ex Anglis itaque Londinenſis, Bathonienſis, Wigornienſis, & Lichfeldenſis Epiſcopi, cum Abbate & Decano Eboracenſe delecti ſunt. Tertio autem die poſtquàm conclave ingreſſi eſſent, ita præeunte Epiſcopo Londinenſi, Ego Richardus Epiſcopus Londinenſis accedo ad Dominum meum Cardinalem de Columna, reliqui omnes ejus authoritatem ſecuti, ſubitò Othonem Colmanam principem Romanum & Cardinalem D. Georgii ad vellus aureum eligunt III. Id. Novemb. qui dies quòd D. Martino ſacer eſſet, ipſe Martinus V. dici voluit. Illud autem Conſtantienſis Concilii decretum de concilii poteſtate Pontifices Romanos inſequentes ſummè cruciavit, uſque adeò, ut à Leone X. in Concilio Lateranenſi ultimo antiquatum fuerit: idémque [s] Canoniſtæ deinceps plurimi commentariis, & [t] Theologi Pontificii diſputationibus ampliſſimis reprobarunt, ſive Pontifici adblandientes, ſive obnoxii, amiſſa libertate illa loquendi ſimul & ſcribendi, qua univerſi Conſtantiæ, ſemoto Pontifice, fruebantur. Etenim [u] Petrus Ancharanus qui Concilii Conſtantienſis advocatus erat, [x] Baldus & [y] Panormitanus tum temporis liberè reſpondebant, Pontificem ſubeſſe Concilio, & ab eo deponi poſſe, [z] gloſſæ, [a] Archidiaconi, & Geminiani authoritatem ſecuti, qui idem antea ſcripſerant: iiſque accedunt [b] Felinus, aliique recentiores qui laudato Concilio Conſtantienſi eandem ſententiam poſtea tradiderunt. Neque intra eos Cancellos compingitur concilii poteſtas ut creato ſtatim Pontifice, omne imperium amittat, & nihil aliud, inconſulto novo Pontifice, poſſit ſtatuere, ſicut Philip. [c] Decius exiſtimavit; Nam is à [d] Carolo Molinæo meritò redarguitur, & [e] Panormitanus illud porro adjicit, Pontifice œcumenici concilii tempore decedente, aut deturbato, jus eligendi penes ipſum Concilium, non Cardinales eſſe, adducto hoc Conſtantienſis concilii exemplo, in quo Martinus V. à Cardinalibus, aliiſque, poteſtate à Concilio delegata, eligebatur, idémque in [f] Concilio Conſtantienſe tum temporis ſancitum, poſtea tamen in concilio Tridentino non obtinuit, prævalente Cardinalium ambitione, qui [g] mortuo Paulo III tempore concilii, ad creandum novum Pontificem Tridento Romam advolabant: Quinetiam pro ſuprema illa concilii poteſtate in ipſius concilii initio Henrico Wyntonienſi, & Joanni Lichfeldenſi Epiſcopis ſub ſigillis nationum imperatum eſt, ut pecunias Cameræ Romanæ in Anglia debitas nomine concilii coacervarent. Incredibilem autem lætitiam gentibus Chriſtianis attulit Martini V. Creatio, quòd pacem Eccleſiæ tandem reſtitutam omnes exinde arbitrarentur. Apud Anglos verò primum ab Henrico Cantuarienſi in Synodo annunciata, hymnis ſtatim & ſupplicationibus ſolenniter commemorata eſt. Is enim ſub exitum hujus anni, jubente rege, literis è Gallia datis, Synodum Londini habuit VI. Kal. Decemb. Cui interfuerunt Thomas Dunelmenſis Epiſcopus Angliæ Cancellarius, Thomas Bedfortius Dux Exonienſis, Henricus Percius Northumberlandiæ, & Rodulphus Nevillus Weſtmerlandiæ comites,

r *Seſſ.* 12.

ſ *Canoniſt. ad c. ſi Papa diſt.* 40. *& c. ſignificaſti de elect.*

t *Bellarm. lib.* 2. *de Concil. author. cap.* 14. *Sander. lib.* 7. *de viſib. monar.*

u *Ancharan. Conſ.* 181.

x *Bald. ad c. olim. n.* 32. *de reſcript.*

y *Abb. ad c. quia diligentia. n.* 2. *de elect. & ad c. ſignificaſti. n.* 4. *eod. tit. & ad c. fraternitatis n.* 1. *&* 2. *de hæret.*

z *Gl. ad c. ſi Papa diſt.* 40.

a *Archidiac. & Gemin. ad c. in fidei favorem. de hæret. in* 6.

b *Felin. ad c ſuper literis. n.* 21. *de reſcript. Dec. in concil. pro authoritate Concilii ſupra Papam. Iaté. Cardinal. Jacobat. lib.* 3. *de Concil. art.* 1. *n.* 11. *Jo. Royas de hæret. n.* 18.

c *Decius ad c. Oſius. n.* 2. *de elect.*

d *In notis ad Decium. de d. c. Oſius.*

e *Abb. ad c. licet de vitanda n.* 8. *de elect.*

f *Seſſ.* 19.

g *Thuan. lib.* 4. *hiſtor.*

comites, à Joanne Bedfordiense Pro rege missi, ut ab Ecclesiasticis nomine regis in Gallia jam fœliciter bellum gerentis pecunias exorarent, qui ad petitionem etiam Henrici Arch. duas decimas concesserunt. In ea Synodo Robertus Gilbert sacræ Theologiæ Professor, Custos Collegii Mertonensis longa & ornata oratione commendatâ primo Academia Oxoniense, miseram Academicorum conditionem demonstrat, qui post multos annos in scientiis addiscendis positos Oxonii nulla studiorum mercede evocati consenescant. Cujus exemplum secutus Thomas Kyngton Legum Doctor & advocatus Curiæ Cantuariensis de arcubus eandem pro Academia Cantabrigiense causam disertè peroravit: Uterque pro literarum studiosis in utraque Academia obtestatus est, ut de iis promovendis decreto aliquo Synodi prospiceretur. Decretum igitur est, ut beneficia Ecclesiastica, quorum proventus annui ad sexaginta marcas extenderentur, solis Doctoribus Theologiæ, Legum, aut Medicinæ: quæ quinquaginta marcas redderent, solis earum scientiarum licentiatis, aut Bacchalaureis Theologiæ: ea autem, quorum redditus non superarent quadraginta marcas, solis Magistris Artium, aut Bacchalaureis Legum à patronis conferantur. Ita de beneficiis statuerunt, quibus cura animarum annexa est. Similisque pœnæ ratio pro uniuscujusque censu habita est in iis beneficiis, quæ non curata appellantur: additúmque, ne Decretum porrigeretur ad illos qui gradus ex gratia adepti essent. Verùm quia utriusque Academiæ statutis cautum erat, ne sacrarum literarum studiosi Theologiæ intiarentur, nisi qui priùs fuissent artes professi, & ne Juris Canonici studiosi in scientia sua Doctores crearentur, nisi qui Juri Civili operam dedissent, in gratiam Monachorum, & Canonistarum ei decreto hæc conditio apposita est, ut nisi antiquatis iis statutis, non promulgaretur. Oxonium igitur à Synodo missi sunt Thomas Felde Decanus Herfordiensis, & Thomas Lentwardyn Cancellarius Ecclesiæ Divi Pauli Londinensis, qui cum artium Magistris, quorum suffragia in Academia prævalent ea de re agerent. Cantabrigienses etiam Magistri per literas Synodi ea de re moniti sunt, quibus utrinque conditionem repudiantibus, ne doctoribus in consequendis beneficiis inferiores haberentur, decretum utrique Academiæ utilissimum futurum eo tempore obductum est. Soluta Synodo de Martini Pontificis novi injuriis agi cœptum. Is enim decedentibus hoc tempore multis in Anglia Episcopis, alios pro arbitrio suo suffecit. Nam initio anni sequentis Benedictum Nicoll Menevensem, Willelmum Barrow Bangorensem, Joannem Chandeler Sarisburiensem, Philippum Morgan Wigorniensem Episcopum constituit, pro absoluta potestate, quam Pontifices Romani in conferendis Angliæ Episcopatibus eo sæculo sibi arrogabant. Conquieverant aliquandiu Ecclesiastici apud nos, tempore Concilii Constantiensis post depositum Joannem XXIII. Nam mortuis eo tempore Sarisburiensi & Herefordiensi Episcopis, ab utroque capitulo novi Episcopi liberè eliguntur, neque literis ab universo Cardinalium cœtu Constantiæ scriptis obtineri potuit, ut Johannes Lichfeldensis Episcopus regis in Concilio legatus ad Ecclesiam Sarisburiensem ab eo capitulo postularetur. Martinus tranquillam sedis suæ possessionem jam adeptus, prioribus Pontificibus longè insolentior, ipso Pontificatus initio, Ecclesias omnes suo imperio vendicat, Episcopatuum universorum donationes provisionis titulo sibi reservat, electiones Episcoporum

rum à capitulis factas reſcindit; & infra duos annos tredecim Epiſcopos in Cantuarienſi Provincia præficit, tempore opportuno, rege jam apud Gallos occupato, illud auſus, quod Edvardus III & Richardus II legibus ſeveriſſimis interdixerant: porrò Proſperum Columnam nepotem ſuum quatuordecim annorum adoleſcentem per proviſionem Archidiaconum Cantuarienſem conſtituit, cui etiam poſt aliquot annos in gratiam Pontificis à rege indultum eſt, ut totidem beneficiorum in Anglia proventibus frui poſſet, qui quinquaginta marcas annuatim non excederent. Ad hæc accedebant querelæ de promiſcuis Eccleſiarum unionibus (quæ appropriationes vulgò appellantur) & conſolidationibus à Pontifice factis, de effuſa gratiarum conceſſione, per quas tum Sacerdotes à beneficiis impunè aberant, tum Laici Sacerdotia conſequebantur, & demum quòd Anglorum in conferendis aulæ Romanæ dignitatibus nulla ratio haberetur. Iſta legati regis Joannes Lichfeldenſis Epiſcopus, & Thomas Polton Decanus Eboracenſis in Concilio Conſtantienſi ad Pontificem novum deferri juſſi, ab eo impetrarunt, ut ſtatim Anglis aliqua privilegia concederet, quæ in ipſo reſcripto Concordata inter Martinum V. & Eccleſiam Anglicanam appellantur. Ea erant, ut uniones Eccleſiarum non fierent motu proprio, ſed Epiſcopi locorum de cauſis cognoſcerent; ut uniones Eccleſiarum, & conſolidationes vicariarum factæ tempore ſchiſmatis abrogentur; ut reſcindantur gratiæ à Pontifice factæ, per quas Sacerdotes in beneficiis non reſideant, aut Laici monachivè beneficia poſſideant; Denique ut minuatur in poſterum Cardinalium numerus, iique ex omnibus Chriſtianis gentibus æquè eligantur, & ut Angli ad reliqua omnia Curiæ Romanæ munera admittantur. Eodem tempore legati alii à rege ad Pontificem miſſi poſtulant, ne Pontifex iis beneficiis conferendis in Anglia ſe immiſceat, quorum donatio ad regem tum pactis inter reges Angliæ & Pontifices initis, tum jure regio ſpectet; ne ad Epiſcopatus & ſacerdotia in Aquitania, aliiſque ditionibus, quas rex in Gallia poſſideat, Galli admoveantur; ut dignitates aut beneficia in Hibernia ii ſoli conſequantur, qui linguam Anglicam callent, & Epiſcopi in ſuis diœceſibus curent, ut univerſi Anglicè duntaxat loquantur; ut in cœnobia Gallorum in Anglia poſita Galli de cætero non recipiantur: & ut regi pro ſede Romana bellum gerenti ex iis pecuniis, quæ fiſco Romano in Anglia ſolvantur à Pontifice, ſubveniatur. Quibus cum Martinus parùm benigne reſponderet, adjiciunt, niſi Pontifex quam primùm poſtulatis ſuis ſatisfaciat, ſe in mandatis habere, ut coram eo profiteantur, regem in iis ſingulis jure ſuo uſurum, ut pote quæ non neceſſitatis, ſed honoris cauſa petat, & ut publicam de ea re coram univerſo Cardinalium cœtu proteſtationem interponant. Galli etiam & Germani haſce proviſiones & artes Pontificias execrati ſunt. Galliæ enim ordines [h] menſe Majo hujus anni Pariſiis convocati, antiqua ſtatuta omnia contra Pontificum gravamina & rapinas edicto renovarunt, in quo illud additum, ne Martinus à Gallis Pontifex agnoſceretur, niſi illi decreto acquieſceret: & cum brevi poſtea Lugdunenſem Eccleſiam interdicto obligaſſet, interdictum illud à Senatu Pariſienſi reſcinditur, & inquiſitum in Academiæ Pariſienſis Rectorem tanquam læſæ majeſtatis reum, quod ab edictis regiis ad Pontificem provocaſſet: & Germani hoc ipſo tempore à quæſtoribus Pontificiis expilati, à Pontifice horum onerum ſublevationem poſtulabant. Sed tandem

h *Car. Molin. de Monar. Fr. n.* 115.

dem solis indulgentiis & gratiis sunt elusi, ut [i] Æneas Sylvius tum temporis in Germania agens commemoravit. Henricus autem exeunte hoc anno postquam diœcesim Roffensem universam visitando lustrasset à rege evocatus in Galliam trajicit, Joanne Wodnesburgh Priore Cantuariensi Vicario generali constituto, & regem ad Rhotomagum in Normanuia adit, qui ex eo tempore, quo in Galliam anno superiore venerat, Cadomum, Cæsaroburgum, Allensonium, Constantiam, Fallesiam, & plerasque munitissimas Normanniæ civitates partim vi, partim deditione ceperat, & jam Rhotomagum Normanniæ metropolim obsidebat. Convenerat eo ipso tempore inter regem & Gallum, ut legati utrinque ad pacem contrahendam coirent, Pontlarchæ oppido octo millia passuum à Rhotomago ad Sequanam fluvium posito, quòd à rege nuperrimè expugnatum erat. A rege eo mittuntur [k] Henricus Cantuariensis & Comes Warwicensis, à Gallo Philippus Morvillerius præses Parisiensis, Episcopus Bellovacensis, Reginaldus Tollevillius Eques, & à Pontifice Cardinalis Ursinus, qui utrinque pro pace intercederet. Ubi per quindecim dies frustra de rebus componendis disceptabant, Gallis Catharinæ Carolo filiæ imaginem affabrè depictam ostentantibus, quam Regi despondere volebant, nostris verò in dotem decies centena millia aureorum, & Normanniam, Aquitaniam, comitatúmque Ponthii libera à Gallorum imperio postulantibus, & demum Gallorum conditiones omnes apertè recusantibus, quòd existimarent cum Carolo nihil transigi posse, qui in mentis alienationem nuper inciderat, nec cum Delphino, quòd jure alieno non suo uteretur, nec cum Burgundo, quod ditionibus imperii Gallici alienandis authoritatem non posset adhibere. Rhotomagenses interea pertinacissimè se defendebant, donec extrema omnia perpessi essent. Etenim post sex mensium obsidionem centum millia hominum partim bello, partim fame perierant, & qui supererant animalibus sordidissimis, canibus, equis, muribus vescebantur, tanta rerum omnium penuria, ut pomum tribus, canis decem solidis væniisse diceretur, neque à suis suppetias ulterius expectabant, Carolo mentis parùm compote, & principibus bello intestino implicatis, quo Gallia jam universa inter Carolum Delphinum, & Joannem, Burgundiæ Ducem divisa conflagrabat. Igitur è Civitate duo proceres, duo Ecclesiastici, & totidem Cives cum feciali emissi, & pedibus regis advoluti suppliciter pacem implorant, à quo ad tentorium [l] Cantuariensis ire jussi sunt, potestate ei data unà cum Warwicensi & Sarisburiensi Comitibus, Fitz Hugone Barone, Waltero Hungerfordo, Gilberto Umfrevillo, Johanne Robserto equitibus, ut de deditionis conditionibus cum Civibus agerent. Quibus astipulantibus Rhotomagenses civium & fortunarum incolumitatem pacti, & trecentis sexaginta quinque millibus aureorum multati Civitatem dedunt.

1419. Inierat jam novus annus cum hæc gererentur, & XIIII. Kal. Febr. Rex cum exercitu more triumphali urbem ingreditur, eámque operibus munitam, fisci, juris dicundi, & rerum Normannicarum primam sedem constituit. Tum reliquas Normanniæ partes brevi debellavit, nam Medontam primò, postea Pontosium oppugnatione cepit. Reliquæ civitates Rhotomagensium exemplo consternatæ ultrò in potestatem venerunt. Henricus Rhotomagi cum rege in civitate aliquandiu substitit in cænobio fratrum Prædicatorum exceptus. Medontæ deinceps & Pontosiæ regem in castris secutus, ei à sacris simul & con-

i *In Epistolis passim.*

k *Enguerr. de Monstrell. cap.* 200.

l *Enguerr. de Monstrell. cap.* 202.

filiis sedulò inservivit; neque ab eo discessit usque ad finem Augusti. Tum autem in Angliam reversus est, ut Synodum haberet, & ut Provinciæ suæ administratione invigilaret. Indicebatur ea Synodus Londini III. Kal. Novemb. Ut cum Ecclesiasticis de pecuniis regi in Gallia fœliciſſimè dimicanti decernendis ageretur, quod rex Henrico è Gallia discedenti & per literas etiam nuperrimè mandaverat. Ab iis concessa est media decima Sacerdotiorum omnium, & imperatum Capellanis seu Cantarias possidentibus, seu stipendio sacra facientibus, ut singuli sex solidos octo denarios fisco solverent, protestatione à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri publicè facta, ne concessio ista fraudi iis postea esset, nec in exemplum apud posteros traheretur. Coram ea Synodos istitur Richardus Walker Sacerdos Wigorniensis maleficii postulatus, exhibitis libris, imaginibus cereis, lapidibus, aliisque dirarum & imprecationum instrumentis, quæ ab eo postea ad crucem D. Pauli recognita, concionem habente Joanne Welles Episcopo Landavensi, flammis combusta sunt: et postquam solennem pænitentiam in supplicatione publica præstitisset, artem nefandam ejeravit. Adducti sunt postea in Synodum alii, qui Joannis Wiclyffi dogmata occultè amplecti insimulabantur, iisque renunciare coacti sunt, atque ita Synodo soluta singuli abierunt. Tum Henricus ad omnes aras & delubra supplicationes indicere pro fælicitate regis in Gallia agentis, cui hoc ipso tempore ex Galliæ discordiis repentina spes Galliæ sine sanguine acquirendæ divinitùs affulsit. Philippus enim dux Burgundionum ut cædem paternam ulcisceretur, quem Carolus Delphinus pridem Monsterioli sub colloquii specie nefariè occiderat, cum rege clàm per nuncios fœdus icit, eique connubium Catharinæ Caroli regis filiæ, & reliqua omnia ad victoriam adjumenta pollicetur. Rogat tantùm, ut Trecas pro pace publica cum Carolo constituenda poficiscatur. Habebat Burgundus tum temporis in potestate sua Carolum regem, Isabellam reginam, Catharinam filiam, Lutetiam primariam regni urbem, & summam rerum administrationem, semoto Carolo Delphino ab Isabella, quæ animo infensa in Delphinum, Burgundum gubernaculis admoverat. Rex igitur, ne hanc rei fæliciſſimè transigendæ opportunitatem elabi fineret, & porro Catharinæ formosiſſimæ virginis amore captus, Trecas mox venit: Ibique despondentibus Carolo & Isabella Catharinam ducit, his legibus, ut Henricus gener, superstite Carolo socero regnum Franciæ administraret, Rectórque Franciæ diceretur, Carolo autem mortuo ipse, liberiue ex Catharina procreati in regnum Franciæ succederent, & ut Carolus regni paterni exhæres, & hostis publicus haberetur. In easdem leges consenserunt principes, proceresque Gallorum, qui frequentes aderant, & in Regis Henrici ipsius verba universi præeunte Burgundo jurarunt, majorem ex præsentia fortitudinem & prudentiam rati, quàm ex rebus gestis & absentis admiratione conjecissent. Elapsus ferè erat mensis Majus anni sequentis, cum nuptiarum solennia Trecis peragerentur: Quibus domi 1420.
apud nos nunciatis, lætitia in omnium animis immensa fidem ferè minuebat, & Henricus protinus in Galliam transmisit. Winchelsea solvens IIII. Id. Junii: (Joanni Priori Cantuariensi Vicarii generalis, & Gulielmo Lyndewode Auditoris causarum munere demandato) ut recenti conjugio fausta omnia precaretur, & principatum novum consiliis suis confirmaret. Ille regem adit

Trecis mox discessurum, ut Delphinum profligaret, qui solus ex hostibus supererat, ideóque principio Julii in Senones movens Monsteriolo capto Mellodunum urbem munitam aggreditur, quæ per quatuor menses obsidionem passa, ineunte Novembri, dedita est. Obsidioni illi cum rege nostro interfuerunt Carolus Galliæ, Jacobus Scotiæ reges, Philippus Burgundiæ, Willelmus Bavariæ Duces, multique Principes, & Henricus etiam Cantuariensis, qui totò eo tempore in castris degens urbe dedita regem cum Carolo Socero, & utraque regina Lutetiam secutus est, & in Angliam sub exitum Novembris rediit. Relicta dein Humfredo Glocestrensi, & Philippo Burgundo rerum Gallicarum procuratione; Rex cum Catharina conjuge ineunte Februario alterius anni in Angliam venit incredibili omnium gratulatione & plausu exceptus, & supplicationibus ad omnia Dei, Divorúmque templa, quas Cantuariensis per quatridiuum fieri jussit. Ab ordinibus regni sub adventum suum Westmonasterii coëuntibus pecunias ad bellum Gallicum rogat, & in eodem conventu regina apparatu solenni coronâ insignita est ab Archiepiscopo Cantuariensi, qui hoc ipso etiam tempore Synodum Londini convocavit, & decimam regi impetravit. quæ concessa est sub conditionibus à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri interpositis; Eæ autem erant, ut familiæ regiæ provisores à bonis Ecclesiasticorum abstinerent, ut Clerici propter furtum manifestum solum & homicidium carceribus mandarentur, de reliquis criminibus postulati, datis fidejussoribus judicio sisti, vinculis liberarentur; & ut ii qui Sacerdotes castrarent, feloniæ crimine tenerentur: quas omnes Rex in eo ordinum conventu ratas & sancitas esse jussit. Ad eam Synodum una cum Episcopis & reliquis prelatis, Archiepiscopi edicto vocati sunt Johannes Castell Academiæ Oxoniensis, & Johannes Rykynghall Cantabrigiensis Cancellarii, uterque sacrarum literarum Professor, qui orationibus ornatis pro utriusque Academiæ studiosis exorarunt, ut decretum ante quatuor annos in Synodo latum de conferendis beneficiis in eos solos, qui Gradibus Academicis erant ornati, pro beneficiorum censu, & graduum dignitate jam promulgaretur, adjecta priore conditione, si abrogatis antiquis Academiarum statutis, Monachi, qui artes non attigissent, Theologiæ, & Sacerdotes, qui Jus Civile non didicissent, Juri Canonico initiari possent: quod artium Magistri in utraque Academia, mutato tandem consilio, concesserunt. Inde ad coërcendam Episcoporum, & Archidiaconorum avaritiam decretum, ne Episcopus pro institutione, aut Archidiaconus pro inductione ultra duodecim solidos acciperet, & ut ordines sacri nulla mercede accepta, gratis collocarentur. Denum in ea Synodo Simon Tetraminus quæstor Pontificus pro Martino Pontifice oratione eleganter composita pecunias rogat, qui tamen surdis auribus auditus est, Ecclesiasticis existimantibus, satis superque esse decimas, annatas, aliásque obventiones quæ fisco Romano quotannis penderentur. Henricus autem dimissa Synodo jurisdictioni suæ prospicit, quam in Gallia hactenus exercebat, ut eadem pax utrumque regnum, & utramque Ecclesiam conciliaret. Judices enim, quos in plerisque Galliæ diœcesibus à rege debellatis collocasset, jam revocat, & literis ad Gallos datis, universos admonet, ut Episcopis suis, & judicibus locorum ordinariis deinceps obtemperent. Post hæc rex accepto nuncio de Thomæ Clarentiæ ducis fratris sui cæde, qui in Andibus

1421. (margin, beside "licarum procuratione")

commisso,

commisso nuper cum Delphini copiis prælio ceciderat, in Galliam properat, relicta domi Catharina gravida, quæ VIII. Id. Decemb. Windesoræ puerum enixa est, quem fidejubentibus pro eo Joanne Duce Bedfordiense Pro rege, Henrico Wyntoniensi Episcopo regis patruo, & Jaquelina Hollandiæ Comitissa, Henricus Cantuariensis ritu solenni ex sacro lavacro suscepit, Henrici nomine indito. Qui regno deinceps potitus Cantuariensem propterea compatrem suum appellare solitus, summa cum veneratione semper prosecutus est. Catharina autem partu levata inchoante Aprili alterius anni à Bedfordiensi in Galliam ad regem deducitur, & Humfredus Glocestrensis rerum 1422. Anglicarum administratione præfectus est. Instabat jam tempus, quo altera Synodus œcumenica habenda erat ex decreto Concilii Constantiensis, in quo institutum erat, ut post quinque annos Concilium indiceretur, ab ejus fine aliud in septennium, atque ita singulis decenniis Concilium perpetuo haberetur; In quo Episcopi & prælati ex universo orbe Christiano coëuntes de reprimendis Ecclesiæ corruptelis liberis suffragiis possent decernere. Agebatur autem annus quintus à fine Concilii Constantiensis, eámque ob causam m *Sess.* 39. Martinus Papiam alterius Concilii œcumenici hoc anno habendi locum designaverat. Apud nos autem Henricus provinciæ Cantuariensis Synodum Londini convocavit prim. Non. Sextil. In quo ex universo Episcoporum, prælatornm, & Doctorum ordine multi nominati regis arbitrio permittuntur, & decretum est, ut eorum nomina Cantuariensis per literas ad regem mitteret, è quibus ille pro voluntate sua aliquos deligeret, qui ad Concilium Papiense nationis Anglicanæ nomine proficiscerentur, & ad eorum impensas ex beneficiis, quæ ad decimas censebantur, pro singulis proventuum libris tres denarii, ex beneficiis autem, quæ eo censu immunia erant, pro singulis libris octo denarii imperabantur. Verùm legatio illa frustra decernebatur. Nam Martinus Concilium Papiæ inchoatum, & suborta peste Senas translatum statim dissolvit, quod Alfonsus Arragonum rex per oratores Papiam missos Benedicti XIII. Panischolæ adhuc superstitis, & pro Pontifice se gerentis partes largitione & pollicitationibus promoveret, in Martinum commotus, quia Joanna regina Neopolitana, eo authore, in regno suo Ludovicum Andegavensem, neglecto Alfonso, hæredem scripserat; & Concilium aliud Basiliæ post septennium constituit. In eadem Synodo Londinensi hæreticæ pravitatis postulati sunt Willelmus White Presbyter, quòd potestate non data, publicè prædicaret, & Henricus Webb Wigorniensis, quòd sacro ordinum charactere non suscepto, divina faceret; propterea ille hæresi coram Synodo renunciare coactus est, hic autem in tribus primariis civitatibus Londini, Wigorniæ, & Bathoniæ fascibus à Synodo adiudicatus est. Deinceps Willielmus Taylor artium Magister in jus vocatur, quòd dogmata quædam apud populum iterum enunciaret, quæ in Synodo ante biennium execratus erat, unde in hæresim relapsus dicebatur. Ea autem erant: Deum solum orationibus fidelium esse invoandum, Christo ipsi non ratione humanæ naturæ, sed divinæ eum cultum deberi; Divos, aut rem creatam implorare nefas esse; Crucis, aut Divorum statuis donaria ponentes idololatriâ obstringi; vitam monasticam à Christi institutis alienam esse; civilem administrationem, & dominatum Sacerdotibus à Christo interdici: & orthodoxo esse multa dogmata, quæ à Sy-

nodo

nodo Constantiensi impia pronunciantur. Quæ omnia ab Henrico pro tribunali sedente ad quatuor fratrum mendicantium ordines delata sunt, ut disceptaret, an sacris literis & patrum sententiis essent consentanea? & Jurisconsulti de pœna ejus, qui in hæresim relapsus erat, quærere jussi sunt. Theologi autem retulerunt, eum improbas & à sacris literis, Romanæque Ecclesiæ decretis alienas opiniones fovere; de jure autem responderunt postea Gulielmus Lyndewode & Thomas Bronus, hic Decanus, ille officialis Curiæ Cantuariensis de Arcubus, aliique Jurisconsulti, hæreticæ pravitatis suspectum per annum sacris interdictum ea sola probatione condemnandum esse eundem tamen si resipiscat, at Ecclesiæ gremium recipiendum. Verùm si iterum in hæresim incidat, nefarii criminis damnandum, & potestati civilis magistratus concedendum esse: & lata statim sententia hæreticus pronunciatur, ordinibúsque sacris solenniter spoliatus est. Post finem Synodi mox consternati sunt apud nos omnium animi, accepta regis morte, qui summo ardore Delphinum Bituriges usque persecutus, contractâ ex laboribus immodicis febre acutâ, ad nemus Vicenniarum tribus à Lutetia passuum milibus pridè Kal. Septemb. objit, tempore longe importuno, quod Carolus Socer mærore ex morte carissimi generi concepto contabescens post viginti dies fatis cederet. Reliquiæ in Angliam deportatæ, & sepulchro Westmonasterii impositæ sunt; Hæreditas utriusque regni Henrico infanti obuenit, qui Henricus VI. dictus est, quorum administrationem fratribus pater testamento reliquit, Humfredo Glocestrensi Angliam, Johanni Befordiensi Galliam, usquedum filius adolesceret, isque interea Henrico Beufort Episcopo Wyntoniensi, & Thomæ Beufort Duci Exoniensi propatruis suis alendus & instituendus traderetur. Nemo sane principum nostrorum aut virtutibus eum superavit aut cum majore reip. detrimento interiit. Erat enim omnibus animi & corporis dotibus imbutus, quæ in principe possunt desiderari prudentia, magnanimitate, constantia, modestia, benignitate, facundia, corporis pulchritudine & robore: quæ cum rara fælicitate conjuncta maximam ei apud exteros admirationem conciliabant, & à Gallicis scriptoribus juxta ac nostris celebrata sunt. Glocestrensis pro rebus ex præscripto Henrici fratris constituendis, conventu ordinum Westmonasterium vocato, V. Id. Novembr. ante omnia [a] Cantuariensi mandat, ut conventus causas coram proceribus, & plebis delegatis ediceret, quod Thomas Episcopus Dunelmensis magno sigillo, & reliquis insignibus Angliæ Cancellarii (cui illud munus incubuit) statim à morte regis apud Glocestrensem Windesoræ depositis dignitati suæ renunciasset. *Ille verò prolixè laudatis Henrici V Virtutibus, & rebus ab eo in Gallia gestis honorificè commemoratis, ad regem infantem descendit, & summo divini numinis beneficio contigisse asserit, quòd istiusmodi patri filium summa indole præditum superesse voluerit, qui fælici auspicio Sextus diceretur, quòd quemadmodum ille numerus absolutissimus sit, utpote cum in totidem diebus deus immensam hujus mundi machinam molitus fuerit, ita futurum hunc Regem sextum præ majoribus suis omnibus præstantissimum, & ab eo rebus à patre in Gallia prosperè inchoatis finem impositum iri, ut regibus Anglicis, Gallicisque, simul ortus, legitimam utriusque regni hæreditatem ad se delatam tandem sortiatur. Se interea regis nomine proceribus & populo universo denunciare, licere iis frui privilegiis, & immunitatibus omnibus à Regis majoribus concessis, & in mandatis porrò habere, ut* *tres*

[a] *Rotul. Parlia. ann. 1. H. 6.*

tres hujus conventus indicendi causas explicaret. Primùm ut regi tutores decreto publico assignentur: tum ut de pace publica, jureque administrando decernatur, & ut regno ab exterorum hostium injuriis defendendo prospiciatur: denique proposito Jethronis Mosis soceri exemplo, monet, ut ex proceribus prudentissimos & optimos deligant, qui regis tutelam & remp. capessant, & universos obtestatur, ut velint regis incolumitati & reip. commodis inservire. Cum dixisset Cantuariensis Humfredi Glocestrensis imperium tutelare suffragiis omnium confirmatur, eique adjunguntur ex Episcopis & proceribus viri primarii à Consiliis secretioribus futuri, usque dum rex pubertatem assequeretur, è quibus Henricus Cantuariensis primus nominatus est. Is autem post solutum hoc Concilium, amisso jam Principe & Mecænate, à quo ad dignitates amplissimas evectus summè diligebatur, domi deinceps se continuit infra Provinciæ suæ fines, in quo officii sui munia diligentissimè obivit. Anno enim à morte Henrici V. primo diœcesim Cicestrensem & Sarisburiensem, secundo Lincolniensem lustravit, visitatione jure Metropolitico instituta, in qua ab Ordinariis perperàm gesta rescidit, & de populi fide moribúsque inquisivit. Dum Lincolniensem diœcesim peragraret, divertit ad patrium oppidum Heighamfereis, ubi pio & honesto natalis soli illustrandi proposito Collegium eximium pridem inchoatum Divæ Mariæ, Thomæ Cantuariensi, & Edvardo confessori consecravit: collocatis in eo octo sociis seu Capellanis, quatuor Clericis, sex Choristis iisque omnibus Custode præposito, ut defunctorum manibus parentarent: ibique amplum alendis ejus loci pauperibus Xenodochium extruxit: utrumque autem multis prædiis ab eo tum donatum Robertus Chichele & Willielmus Chichele cives Londinenses primarii ordinis, fratres ejus, opimis legatis in testamento ascriptis postea locupletarunt. E Lincolniensi diœcesi reversus Synodum Londini habuit IIII. Id. Octobr. literis regiis interpellatus, ut ab ordine suo pecunias in subsidium belli Gallici impetraret. Post mortem enim Henrici V. & Caroli VI. Carolus Delphinus in nomine Regio plurimùm momenti esse ratus, corona Pictaviæ induta Caroli VII. Galliæ regis nomen suscepit, & accurrentibus ad eum plurimis principibus, & civitatum præfectis, quibus amor Gallici nominis insederat, majore jam animo bellum instruit. E diverso Joannes Bedfordiensis Galliæ Regens in testamento fratris nominatus, contracto cum Philippo Burgundo fœdere arctiore, ductáque Anna ipsius sorore, auspiciis Henrici VI. in variis Galliæ partibus Carolum aggreditur, & divisis copiis inter se & Burgundum, missóque in Senones Thoma Montacuto Comite Sarisburiense duce clarissimo cum acie instructa, novum militum delectum & pecunias ab Humfredo Glocestrense Angliæ curatore petit. Eam ob causam Henricus Episcopus Wyntoniensis Angliæ Cancellarius, Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Thesaurarius pridem creati, Richardus Comes Warwicensis, Willielmus Aluewyke privati sigilli Custos, Ludovicus Bourchier, & Rodulphus Cromwell Barones ad Synodum à Glocestrense missi sunt, & Wyntoniensis reliquorum nomine postquàm oratione composita rerum Gallicarum conditionem exposuisset, eos monet & rogat ut aliquam proventuum suorum partem ad profligandas Caroli reliquias vellent erogare. Tum autem apparuit quanto Henrici V. desiderio omnes tenerentur, cum post decimas frequentissimas in superioribus Synodis (uti jam diximus) animis lubentissimis concessis, ad pri-

1423.

1424.

mum à rege novo postulatum hæsitaverint, quod in illo solo omnem Galliæ acquirendæ spem positam esse, illoque sublato nihil porro fæliciter geri posse existimarent. Postquam enim Procuratores Cleri per aliquot dies ea de re deliberassent, Gulielmus Lyndewode ab iis delegatus respondit, ex assiduis bellorum sumptibus adeo atritas esse Ecclesiasticorum facultates, ut sibi famiisque honestè alendis parùm sufficiant, & beneficiorum plurimorum censu ita imminutos esse, ut non inveniri possint Sacerdotes, qui eorum Curam suscipiant, & demum in omnibus Procuratorum mandatis decimarum concedendarum potestatem expressim adimi. Itaque Wyntoniensis Procuratores Cleri in inferiore Synodus domo adit, eósque oratione prolixa & vehementi obtestatur, ut publicæ inopiæ subveniant, à quibus angustam mandatorum potestatem identidem causatis cum nihil impetrare posset: Synodus ad VII. Kal.
1425. Febr. anni sequentis ab Henrico prorogata est. Eò rursus accedentibus Wyntoniense & reliquis proceribus, postquam ille coram Episcopis Abbatibus, & Prioribus in superiore Synodo iterum regis nomine perorasset, decima ab iis decreta est, protestatione adhibita, ne concessio illa sibi fraudi esset, nisi Procuratores Cleri eam ratam esse juberent, quoniam utriusque Ecclesiasticorum ordinis in concedendis decimis seperatio hoc exemplo invecta, posteris olim perniciosa esse posset. Procuratores autem sententiam priorem mordicus tenentes importunis efflagitationibus Wyntoniensis primò, tum Henrici Cantuariensis, & reliquorum Episcoporum parùm commoti sunt; ideoque Synodo mox dissoluta Henricus novam indixit post duos menses ad IX. Kal. Maji, ut vict suffectis aliis Procuratoribus, res illa faciliùs transigeretur. In ea Synodo Procuratores Cleri primo oratorem summum (quem prolocutorem vulgò appellant) eligere ab Henrico jussi, designant Gulielmum Lyndewode, cujus muneris,[o] ipse in Commentariis suis meminit. Tum Wyntoniensis Cancellarius, Bathoniensis Thesaurarius, Gulielmus Aluewykus sigilli Custos, Scropus, & Cromwellus Barones, aliique è Consilio regis secretiore Synodum iterum ingressi sunt; & Cancellarius oratione ornata, reliqui blanditiis, minis, pollicitationibus singulos prensentes ægrè tandem mediam decimam impetrarunt. Deinceps Robertus Hoke Lincolniensis, & Thomas Drayton Cantuariensis dioecefeos presbyteri hæreticæ pravitatis insimulati coram Synodo sistuntur, quòd crucis simulachro non advolverentur, & quod libros penes se haberent, in quibus traderetur, non posse Sacerdotem in sacro solenni hostiam in Deum commutare: vitam monasticam & confessionem clandestinam auribus Sacerdotis insinuatam Satanæ commenta esse; inter Christianos communia omnia esse oportere; quæ dogmata ad crucem Paulinam pro concione ejerarunt. Acerrima autem accusatio instituta est contra Willielmum Russell ex ordine Minorum, qui apud populum publicè prædicaverat, decimas personales à Deo non imperari, quin Christianis omnibus fas esse, eas in pios usus pro arbitrio suo pauperibus erogare: anxiis & sollicitis Ecclesiasticorum animis, quod pertimescerent, ne amisso isto obventionum genere, ordinis sui opes plurimùm imminuerentur, si opinio illa ad vulgus emanaret. Is autem palinodiam canere è suggestu crucis Paulinæ à Synodo die statuto jussus, cum ante eum diem ex Anglia fugeret, propositis edictis primò contumax, deinde in solenni judicio hæreticus pronunciatur, & illius opinio utriusque Academiæ Oxoniensis & Cantabri-

[o] *C. Quoniam. v. provinciam de decim.*

Cantabrigiensis decretis impia judicatur. Quod Oxonienses mox demonstrant literis ad Henricum & Synodum datis, quæ [p] etiamum extant. Cum allatum brevi esset, eum Romæ esse, eo mittuntur à Synodo nuncii, qui eum deprehensum apud Pontificem postularent, quibus è singulis redituum Ecclesiasticorum libris quadrantem concesserunt. Ubi causæ ejus cognitione Brandæ Cardinali Placentino à Pontifice delegatâ, nisi resipiscat ad perpetuos carceres damnatus est, iisque postea effractis, in Angliam reversus, concione ad crucem etiam Divi Pauli habitâ, errori suo juramento conceptis verbis præstito renunciavit. Porro Henricus edicto suo Franciscanis omnibus præscribit, ut quotiescunque apud populum concionarentur, decimas personales legibus divinis sanctorumque patrum institutis esse præstandas docerent. Post hanc Synodum tempestatem gravissimam ex procerum discordiis hoc anno imminentem Henricus prudentiâ suâ sedauit. Etenim Henricus Beufort Joannis Ducis Lancastrensis filius ex Catharina Swinfurt tertia uxore genitus, regis propatruus, generis nobilitate & divitiis (quas ex Episcopatu Wyntoniense corraserat) amplissimis elatus, Humfredi Ducis Glocestrensis regii Curatoris imperium ægrè ferens, apertas cum eo simultates primo exercere cœpit: inde exacerbatis utriusque animis, & plerisque è magnatibus & plebe alterutri adhærentibus, uterque cum ministris & satellitibus armatus incedere, plurimique profligati, & seditiosi Cives eorum exemplo, armis arreptis, omnes civitatis Londinensis vicos obire, eorumque tantus erat numerus, ut cives universi clausis officinis ab operibus abstinere, & excubias interdiu noctuque agere in singulis urbis compitis, ad depellendas seditiosorum injurias cogerentur. Tum Henricus Cantuariensis, assumpto Petro Duce Conimbricensi Lusitaniæ regis filio (qui ad invisendum regem cognatum nuper in Angliam venerat) octies uno die inter ædes Ducis & Episcopi per Civitatem obequitans, tantum authoritate & precibus suis apud utrumque valuit, ut depositis armis res pro tempore componerentur. Wyntoniensis autem odio cum armis non deposito, literas mox ad Bedfordiensem in Galliam missis Glocestrensem incusat, & monet Bedfordiensem, ut in Angliam properaret, si regem incolumem & regnum tranquillum esse vellet, quòd alioquin intestinis cædibus & incendiis exarsurum mox iri necessum esset. Is licèt in Gallia fœlicissimè res gereret, multis oppidis munitis in fidem acceptis, & magno Gallorum exercitu ad Verrolium justa acie nuper profligato, acceptis tamen literis paci domesticæ res Gallicas inniti ratus, commissa muneris sui administratione Thomæ Beuchamp Comiti Warwicensi, in Angliam advolat sub initium anni novi, & vocatis Leycestriæ ordinum regni comitiis, de inimicitiis inter fratrem & Episcopum cognoscit. Cum uterque offensionum causas coram ordinibus proposuisset, & ex altercationibus animi magis effervescerent, exorante Bedfordiense controversiæ omnes ex compromisso ad arbitros delatæ sunt. Primus arbitrorum nominatus est [q] Henricus Cantuariensis, secundum eum Thomas Exoniensis Joannes Norfolciensis Duces, Thomas Dunelmensis, Philippus Wigorniensis, Joannes Bathoniensis Episcopi, Humfredus Comes Staffordiensis, Willielmus Aluewyke sigilli Custos, & Rodulphus Cromwell, qui præscriptis verborum formulis utrinque recitandis eos, conjunctis dexteris, injurias mutuas remittere, & in gratiam redire jubent: eámque conciliationem ordines suffragiis suis

F confirma-

[p] *Liter. Academ. Oxon. in Archiv. ep.* 10.

1426.

[q] *Rotul. Parliam. an.* 4. *H.* 6.

confirmarunt. In eo etiam conventu pecuniæ ad delectum militum decretæ sunt: eandémque ob causam Henricus hoc ipso tempore XVII. Kal. Maii. Ecclesiasticos ad Synodum Londinensem edicto suo vocat: in qua illuc accedentibus Joanne Kempe Eboracense Archiepiscopo Cancellario, Waltero Hungerford Thesaurario regni, & Bedfordiensis immensis laboribus oratione diserta à Cancellario commendatis, media decima concessa est. Secundùm hæc Henricus Wyntoniensis hoc anno in Cardinalium numerum à Martino Pontifice cooptatus, in Galliam cum Bedfordiense anno sequente profectus, Caleti in
1427. majore illius Civitatis Basilica die Purificationis Beatæ Virginis galerum & reliqua insignia magno paratu induit. Eam ille dignitatem ante octo annos sub Henrico V. summa ambitione quæsitam à Joanne XXIII. impetraverat, qui eundem Cardinalem, & à latere suo in Angliam cum potestate maxima legatum quamprimum designaturus erat: verùm Henricus Cantuariensis explorato hominis fastu, apud Regem tum intercessit, literis ad eum in Gallia tum agentem graviter & modestè scriptis, in quibus legatorum Pontificiorum potestatem de regia dignitate, legibus patriis, & Ecclesiæ Anglicanæ privilegiis derogare demonstrat. Earúmque literarum, quæ ipsius Henrici manu exaratæ adhuc conspiciuntur, exemplar hic subjecimus.

SOuereyn Lord as your humble Preest and devout Bedeman, I recommand me to your Hignefs, desireing evermore to heare and knowe of your gracious speed, hele of body and of soule, also my Lordys your brethren and all your royall hoste. And as hertly as I can, or may thanke Almighty God and Lord of all strengths and hostes that so graciously hath continued his myghty hond upon you sythen the time of your beginning hedirtoward into your most worship, your Leige menys most hertly gladnesse, and abating of the hy pride of your enemies. And besech God both day and night with all your subgetts both spirituel and temporel so continue his by Grace upon you and yowre that the mow come to the effect of your hy labor, pees of both your regmes after your hertly desires. Gracious Lord like it to remember you that be your moost worthie letters written at your towne of Caen xxv day of September you charged me, that be the avys of my Lord your brother of Bedford, and of your Chaunceler sholde bee ordeygned that all maner of men of your subgets wat astaat or condicion that thei were should abstyne letter of wrytes or pursuit making to the Pope after his election, till the time that he have writen to you, and ye again to him, as it hath be acustumed of honeste of your lond. For the which cause neither I, nor non odir man as ferforth as it may be knowe, hath yit writen nor sent, ne no leve

hath

hath of passage to the Cowrte, wow it so be that many lych at London to pursue to my Lord your brother, your Chanceler, and your Counseil for to have leve and letters of passage. Werfore Soverain Lord my Lord your brother charged me write to you, and in as miche as your letter forseid was direct to me, to wite, in wat wise we shol gouerne us herafter, for if ye have ressevved our holy faders letters, or written to him it is unknowen to us unto this time. Like it therfore, gracious Lord, to write to my Lord your brother in wat maner wise this matier schal be gouerned hereafter.

Forthermore gracious Lord, of trowth that I am bound to you be my ligeaunse, and also to quite me to God, the chirch of your lond, of the wich God and, ye gracious Lord, haue maked me gouernor, howeth to open to you this matier that sueth, of the which I haue herd privily, but now it is more opend, and in such wise that credence shold bee yive to hy reason, that is to seyne, that my brother of Winchester shold be maked a Cardinal, if ye would giue your asent therto and that he shold haue his Bishoprich in comend for terme of his life, and therto have a stat, and sent to your rengme of Yngland as a legat a latere, to the wich manier of legacie non hath be acustumed to be named but Cardinals, and that legacie also to ocupie thorgh all your obeysaunce, and all the time of his life. Souereyn Lord and most Christien Prince. What instanse schall be maad to your Hignesse for this matter, I wot not, but blessyd be Almighty God undir your worthie proteccion, your Chirch of Yngland is at this day, I dare boldly say, the moost Honorable Chirche Christien as weel as devin seruise, as honest liuing therof, gouerned after streit lawes, and holy constitutions that be maad of hem withowten any gret exorbitaunses, or any thing that migt torne to hy sklaundre of your forseid Chirch or of your lond, and if any trespases of mannys frelte falleth we may be corectid and punished by the Ordinaries there as the caas falleth. But wat that this offis of legacie to be ocupied in the forme aforseid, and such comendis of Bishopriches not used in your holy Auncetres time here afore, wold extend to, or gendre ageines the good gouernanse of your subgets, in your hy wisdom I trist to God ye will consider. And forasmich as ye schal be enformid what the office of surch manier of legacie extendith to, and apply your Clerkys haue not in minde, for it hath sheide be seyn, and have

not alle here bookys with hem pleynly to enforme you in this time of your grete labor, I send you a scrowe wryten withinne this letter conteyning that is expressed in the Popis lawe, and fully concludyd be Doctors. And ouer that what he may haue in special of the Popis grace no man woot, for it stond in his wille to dispose as hym good liketh. And be inspection of laws and cronicles was there never no Legat a latere sent in to no lond and specially in to your rengine of England withowte grete and notable cause. And thei whan thei came after thei had done her legacie abiden but lytul wyle, not ouer a yer, and summe a quarter, or ii monethes, as the nedes requeryd. And yit ober that he was tretyd with, or he cam into the lond whon he schold haue exercise of his power, and how myche schold be put in execucion. In aventure after he had be reseyued he whold haue used it to largely to greet oppression of your peple. Wherefore moost Cristien Prince and Souereyn Lord, as your trewe Preest, whom it hate lyked you to sette in so hy astaat, the wych with owte yont gracious Lordship, and supportation I know my self insufficient to ocupie. besecheyou in the moost humble wyse that I can devise or thenke that ye wile this matier take tendirly at herte, and see the staat of the Chirche be meyneemd and susteynid, so that euerith of the Ministers theroffe hold hem content with her owne part: for trewly he that hath leest hath inow to rekene fore: And that your poore pepul be not pyled, nor oppressyd with diverse exactions and unacustumed, thorgh wych thei schold be the more feble to refresche you owre liege Lord in time of nede and whan it lyketh you to clepe upon hem, and all plees and sklaundre cese in your Chirche.

Towchinge owre holy fadir the Popis Ambasiat that late cam in to your lond, I woot wel my Lord your brother wryteth to you pleynly, and also of odir gouernance of your lond. the wych blessed be God stond in good quiet pees and reste withowte any grete ryotis or debatys and all your trewe peple haue her herys opun to here good tydinges of you and continuely pray for your prosperite and al yowrys, the wych Almighty God graunte for his mercy Amen. wryten at Lambyth vi day of March.

Your Prest. H. C.

Indorsed. Au Roy nostre Souuerein- S.

Misca

Hisce literis à Cantuariense in Galliam missis ita commotus est rex, ut Wyntoniensi interdiceret, ne Cardinalis gradum susciperet, & aliquoties assereret, [r] malle se videre Wyntoniensem corona sua, quàm ornamentis Cardinalis insignitum: isque rege superstite ab eo munere abstinuit. At nunc regis pueritia & Bedfordiensis nepotis sui favore fretus illud denuò tentat, & à Pontifice Cardinalis titulo Presbyteri Divi Eusebii creatus est. Quæ res facilem errori eorum causam præbuit, [s] qui pro Henrico Wyntoniensi tradunt Henricum Cantuariensem Cardinalem titulo Presbyteri Divi Eusebii hoc tempore pore factum esse, cum is pius & moderati ingenii vir gradum illum ambiisse nunquam deprehendatur, per quem Pontificis servituti addictus necesse haberet aliquando à fide illa discedere, quam regi suo integram semper & illibatam præstitit. Erat enim majestatis regiæ & immunitatum hujus regni adversus Pontificum ambitionem & Romanæ Curiæ rapinas acerrimus propugnator, eáque ratione hoc ipso tempore grauissimam Martini V. offensionem in se concitaverat. Siquidem [t] Oxonienses literis Academiæ publicis IX. Kal. Augusti hoc anno datis pro eo apud Martinum intercedunt, in quibus amplissimo testimonio, ipsum vitæ speculum, morum lucernam, populo cleroque carissimum, candelabrum aureum in templo Ecclesiæ Anglicanæ constitutum appellantes, Pontificem obtestantur, ne præsulis optimi famam privatis obtrectatorum delationibus apud se sugillari patiatur: eandémque ob causam tum etiam in conventu Ordinum Westmonasterii universi Civitatum & oppidorum [u] delegati in inferiore concilio, libello supplice regi porrecto ab eo petunt, ut quamprimùm legatum Romam mitteret, ei in mandatis daret, ut Archiepiscopum Cantuariensem apud Pontificem excusaret, cujus odium ille sibi conciliaverat, quòd immensæ Curiæ Romanæ potestati obniteretur. Æquissimum sanè erat, eum publicè ab omnibus defendi, qui pro publicis omnium commodis, & asserenda regni dignitate Pontificis iram parum reformidaret. Wyntoniensi autem præter Cardinalis titulum Legati etiam in Angliam, potestas à Pontifice data est, & mandata amplissima (facultates vulgò vocant) quæ ille tanta avaritia deinceps exercuit, ut congestis opibus immensis Cardinalis opulentus ab omnibus diceretur. Ea cum in Angliam sequenti anno reversus coram Glocestrense regis tutore ut, & multis Episcopis, proceribusque 1428.
promulgaret, [x] Richardus Caudray Procurator regis nomine à Glocestrense cæterisque consiliariis constitutus publicè, conceptis verbis protestatus est, nullum Pontificis legatum regis injussu Angliam ingredi posse, singulari regum nostrorum privilegio, qui eo jure ab omni hominum memoria usi fuerint: Proinde si quid à Cardinale Wyntoniense pro legati munere secus gestum fuerit, se nomine Regis intercedere, eique potestatem omnem abrogare. Tum Wyntoniensis Glocestrensem, & universum astantium cœtum contestatus palàm promisit, se injussu regis munere illo non usurum, neque in eo facturum aliquid, quod regis regnive juribus, immunitatibus, privilegiisue præjudicare, aut derogare posset. * Cum verò Cardinalis & legati insignia jam acci-

[r] *Polychron. in Hen. 5.*
[s] *Antiq. Britan. in Henr. Chich.*
[t] *Epist. Academ Oxon. 36. in Archiu.*
[u] *Rotul. Parliam. an. 6. H. 6.*
[x] *Joan. Foxius in Martyrolog. sub. H. 5.*

* Eodem jure semper usi sunt Galliæ reges, quorum injussu Legatis Pontificum nunquam licuit Galliam ingredi, aut mandata promulgare. Sicuti clarissimus Advocatus Regius [x] Ludovicus Servinus coram Senatu Parisiensi Turonibus tum sedente demonstrabat, cum ann. MDLXXXX. Cardinalis Cajetanus ad Henricum IIII. Galliæ Regem Legatus mitteretur.

[x] *L. Servin aux playdoiez Vol. 1.*

peret,

peret, Cancellarii Angliæ munus ejerare ei necesse fuit, id quod anno superiore in publicis regni comitiis Westmonasterii præstitit, & secretioribus consiliis regis ei interdicendum erat, cui tamen illud singulari beneficio indultum est ob generis nobilitatem, & consanguinitatem, qua Regem attingebat, ut consiliis regis adhiberi & interesse posset, nisi causa aliqua inter Regem & Pontificem agitaretur, tum enim expressim amovendus erat, eamque cautionem inter secretorum acta insinuandam esse solenni ordinum[y] decreto anno sequente sancitum est. Pontificem autem illud præsertim impulit ad designandum Cardinalem Wyntoniensem, ut ejus opera uteretur in bello, quod adversus Boemos moliebatur, qui Wyclevi doctrina imbuti, monachorum cœnobiis, Divorumque statuis abolitis, & antiquatis ferè omnibus Romanæ Ecclesiæ ceremoniis, ab imperio Pontificis apertè desciuerant. Eum igitur bello Boëmico præficit, & legatum in Hungaria, Boëmia, & Germania universa constituit cum mandatis longè amplioribus, in quibus ei indultum est, ut stupri virginum monialium, matrimonii in quarto consanguinitatis gradu contracti ætatis eorum, qui ad sacros ordines & Sacerdotia promovendi erant, interdictionum à sacris, aliorumque plurimorum, quæ à Canonicis institutis aliena erant, gratiam faceret; additumque, ut in hujus belli usum ob omnibus Ecclesiasticis apud nos decimam exigeret. Hanc ob causam Henricus tum rescripto Pontificis, tum literis regiis interpellatus, ut de pecuniis ad bellum Gallicum conferendis ageretur, Synodum, inchoavit Londini III. Non. Julii. in qua, postulantibus iterum Eboracense Cancellario, & Waltero Hungerford Thesaurario Angliæ, regi in primo conventu media decima, & prorogata deinceps Synodo, primò ob calores æstivos ad Divi Martini diem Novembris sequentis, posteaque ad IIII. Kal. Nov. anni sequentis, sesquidecima concessa est, perorante iterum Eboracense, qui cum Duce Norfolciense, Warwicense, Staffordiense, & Sarisburiense Comitibus, Cromwello etiam Tipofto, & Hungerfordo Baronibus à rege ad Synodum missus est. Supplicationes porro solennes pro victoria Bedfordiensis decretæ sunt, qui rebus prosperè succedentibus, Aurelianum urbem celeberrimam ad Ligerim positam jam obsidebat. Quæ concessiones decimarum ita propensè à Synodo factæ, compensatæ sunt[z] lege legata in conventu ordinum, qui hoc ipso tempore Westmonasterii agebatur, qua cavebatur, ne Ecclesiastici, aut eorum servi, dum Synodo intersint, aut eo proficiscantur, in jus vocari possint, eodem privilegio, quo fruuntur milites, & Civitatum delegati, cum ad publica regni comitia vocati sunt. Verùm Conzo Zuolanus nuncius Pontificus Pontificis causam in Synodum sæpe veniens frustra egit. Cum enim oratione acri & prolixa subsidium adversus Boemos consequi non potuisset, literas postea à Pontifice scriptas in Synodum attulit, quibus denunciat se regno Angliæ decimam ad sustinendam belli Boëmici molem imperasse. Quod universorum offensionem ita concitabat, ut decimam negarent. Illud tantùm importunis Pontificis postulatis datum est, ut ex singulis marcis octo denarii pro beneficiorum censu solverentur; addita conditione, si concessio illa regiæ dignitati, aut patriis legibus fraudi non esset. Tum coram Synodo sistuntur plurimi, quibus hæreticæ pravitatis crimen intentatum est: Joannes Jourdelay, Joannes Galle, Robertus Heggley, Rodulphus Mungyn, Thomas Garenter, sacris ordinibus initiati, quòd

[y] Rot. Parliam. ann. 8. H. 6.

1429.

[z] 8. H. 6. c. 1.

quòd de solenni altaris sacro, de imaginum adorationibus, de peregrinationibus religionis ergô, de cultu sanctorum, perperam sentirent; quod asserent Papam esse Antichristum, non Dei vicarium; divina oracula in sacris literis solis, non in Legendis, aut vitis patrum continere; & quòd multos Joannis Wicleui libros aliósque de rebus sacris vulgari idiomate scriptos penes se clàm haberent: quæ omnia eorum aliqui in Synodo ejerarunt, reliqui ad carceres damnati sunt. Post eos Joanna Dertford fœmina de iisdem dogmatibus coràm Synodo interrogata, responsione incerta crimen diluit, asserens se symbolum & decalogum tantùm didicisse, nec ausam esse arcana Ecclesiæ mysteria attingere, ideóque Vicario Episcopi Wyntoniensis erudienda traditur. Judicibus etiam ordinariis omnibus imperatum, ut acerrimè inquirerent in eos, qui ab Ecclesia Romana dissentiebant, quorum numerus indies augebatur, eosque compositis ad invidiam nominibus Wiclevistas & Lollardos appellabant, delegatis Willielmo Lyndewode officiale, Thoma Brono Cancellario Cantuariense, aliisque juris utriusque consultis, qui illius inquisitionis formam præscriberent. Verùm Martinus Pontifex iniquè ferre clavium suarum potestatem quotidiè apud nos imminui, decimâ à Synodo adversus Boëmos non erogatâ, & accedentibus injuriis recentibus, quibus se læsum querebatur. Cum enim ante aliquot annos ad Archiepiscopi Eboracensis defuncti sedem rescripto suo per provisionem transtulisset Richardum Flemmyng Episcopum Lincolniensem, Decanus & Capitulum Eboracense ei Ecclesiam suam ingressuro restiterunt; ideoque Richardum ad Ecclesiam Lincolniensem contrario rescripto iterum transferre coactus est. Et anno proximo Joannes Opizanus Pontificis nuncius munere suo in corradendis fisci Romani pecuniis contra leges regias usus, in carcerem conjectus est; qua de re Pontifex cum Bedfordiense per literas vehementer expostulabat. Hæc omnia ad animum suum revocasset, nisi gravioribus curis mox occupatus fuisset, quas ei Concilium Basileense jam indicendum facessebat. Aduenerat enim tempus Concilio Basileensi præstitutum, septimo jam anno à fine superioris Concilii excurrente; quæ ratio Henricum impulit ad novam Synodum Londini XI. Kal. Martii ineunte anno novo habendam, in qua delectis quibusdam legatis Basileam profecturis ex singulis redituum libris duo denarii ab Ecclesiasticis concessi sunt; iisque præterea in mandatis datum est, ut Ecclesiæ Anglicanæ nomine petant modum statui dispensationibus, per quas quotidiè indulgebatur aliis, ut duo beneficia, dignitatésque consequerentur, aliis, ut impunè à beneficiis abesse possent, aliis, ut puberes vix facti ad summa Ecclesiæ munera admitterentur, & ne fierent Ecclesiarum uniones, nisi cœnobia infra parochiæ terminos constituta essent. Regi etiam integra decima concessa est, suadente Joanne Kempe Archiepiscopo Eboracense Angliæ Cancellario qui multis verbis ornatè demonstrat, obsidionem Aurelianensem, mortuo Montacuto Comite Sarisburiense duce celeberrimo, solutam esse, Trecas, Bellovacos, Rhemos, aliasque civitates multas ad Carolum defecisse, multos è nostris commisso ad Patanim prælio nuper cecidisse, & Gallos universos Caroli fidem mox secuturos, nisi pecuniæ ex Anglia suppeditentur: eam ob causam ipsum cum plerisque è Concilio regis secretiore ad Synodum missum esse. Illud præterea ad publicam utilitatem statutum à Synodo est, ut institores merces suas ad pondus justum vendere tenerentur,

1430.

nerentur, prohibito pondere quodam fallaci, quod emptores decipere solebat, sancitisque execrationibus in omnes, qui eo deinceps uterentur. Concilium autem Basileense, quamvis Martinus Pontifex ægrè indiceret, veritus ne vitæ & morum suorum censura ageretur, (ob quam causam [a] Pontifices etiam insequentes à Synodis œcumenicis deinceps abhorruerunt) quia tamen decretis suis, & patrum suffragiis Constantiæ primo, & postea Papiæ, Basilea Synodi hoc tempore habendæ locus designatus erat, ne prævaricator publico Christianorum omnium judicio haberetur Julianum Cæsarinum S. Angeli Cardinalem legatum constituit, ut Concilio suo nomine præesset. Erat is eo tempore apud Boemos bello adversus Hussitas, post revocatum nuper ab eo munere Cardinalem Wyntoniensem, à Pontifice præfectus. Priusquàm verò

1431. Basileam proficisceretur, principio alterius anni, Martino Romæ mortuo, Gabriel Condelmarius, quem à Gregorio XII. inter Cardinales Lucæ relatum fuisse superius diximus, V. Non. Mart. suffectus, & mutato nomine Eugenius IIII. dictus est. A quo accepta denuo legati potestate, Basileam concedens Concilium ineunte Decembri inchoavit. In ea de Romano Pontifice

1432. accerrimè decertatum est: nam XV. Kal. Mart. decreverunt, Concilium statim à Christo habere potestatem, cui Pontifex Romanus subesse debeat;

Sess. 2. Concilium à Pontifice nec transferri, nec prorogari posse; Pontificis eligendi

Sess. 4. jus penes Concilium esse, si is tempore Concilii moriatur, supremum Ecclesiæ imperium Concilio dari, non Pontifici; ideoque ipsi jure suo usi, Alfonsum Divi Eustachii Cardinalem civitati Avenionensi præficiunt, & Eugenio interdicunt, ne ante finem Concilii novos Cardinales cooptaret. Eugenius his decretis commotus, Concilium Basileâ Bononiam edicto suo transfert, quam translationem patres Basileenses contrario edicto rescindunt, & Henricum Cantuariensem literis utrinque datis hinc Basileam, inde Bononiam evocant. Henricus igitur Synodo Londini indicta XVII. Kal. Octob. Episcopos & Prælatos consulit, quid in hoc Concilii Pontificisque dissidio statuendum sit, & universis placuit legatos alios Basileam ad patres, alios ad Eugenium pro controversiis utrinque componendis mittendos esse, decreto uno denario ex singulis proventum Ecclesiasticorum libris præter duos denarios, qui in superiore Synodo concedebantur. Regi etiam mediam decimam tandem concesserunt, quam ab iis Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Angliæ Cancellarius oratione diserta regis nomine postulavit, cum quo etiam Gulielmus Lyndewode privati sigilli Custos nuper creatus ad Synodum venit. Is inter primarios ejus sæculi viros ob eruditionem & prudentiam singularem habebatur, & Henrico Archiep. valdè charus, qui cum è Cancellario Sarisburiense Cancellarium primò Cantuariensem, dein Curiæ Cantuariensis officialem constituit, & Sacerdotiis aliquot opimis donavit: ab eodem etiam regibus commendatus, ab Henrico V. legatus primò ad Hispanum, deinceps ad Lusitanum missus, jam sub Henrico VI. privati sigilli Custos, & mox Episcopus Menevensis factus est: editisque præter alia [b] opera, quæ jam desiderantur, in Constitutiones Angliæ eruditis commentariis, magnam apud posteros nominis sui famam comparavit. Quod opus Henrico nostro inscripsit, [c] quem etiam ob insignem juris utriusque scientiam, juris lucernam appellavit. Tum inferioris Synodi prælati coram Episcopis conquesti sunt, Vicarios generales Episcoporum, Commissarios,

a Fr. Guicciard. lib. 9. & Paul. Jov. lib. 2.

b Jo. Bale de scriptor. Angl. Cent. 7.

c In epist. Dedic.

missarios, & officiales esse plerumque juris utriusque imperitos, & nullum in Academiis gradum consecutos, ideoque sancitum, ne quis è tribunalibus Ecclesiasticis jus diceret, nisi qui gradu aliquo Academico in ea scientia insignitus esset. Ita ab ea Synodo omnes discesserunt. In hac autem Synodo commemoravimus Joannem Stafford Episcopum Bathoniensem Angliæ Cancellarium Joanni Kempe Eboracensi Archiepiscopo suffectum, qui in Cardinalium Collegium nuper allectus Cardinalis titulo Divæ Balbinæ dictus, Cancellarii insignia deposuerat. Inter eum Cardinalem jam creatum & Henricum Cantuariensem acerrima de dignitate controversia mox exorta est. Nam in conventu ordinum Westmonasterii brevi postea indicto, Eboracensis pro Cardinalis gradu primam sedem præ Cantuariense vendicabat, quam iste contra pro antiqua sedis suæ prærogativa sibi meritò asserebat. Hujus causæ cognitione ad Pontificem per mutuas contentiones devoluta, Henricus per literas causam suam defendit, & Antonium de Capharellis Procuratorem suum in foro Romano constituit, qui Henrici nomine proposuit, eum in territorio suo versari, in quo ipsum omnibus præesse æquum sit, è diverso in Eboracense nullum gradus Cardinalitii infra Provinciam Cantuariensem habendam esse rationem; qui à latere Pontificis jam semotus privetur eorum radiorum splendore, quibus à Pontificis præsentia illustretur; cum etiam Episcopus [d] dum sit in alterius Episcopi diœcesi, pro privato, non pro Episcopo habeatur. Eugenius autem sedem suam & ascriptos fratres tuendi studio in Eboracensis partes propensior, Henrico rescribit, Cardinales primum à Pontifice gradum in Ecclesia obtinere; eos nimirum esse augustos illos Sacerdotes, quos Moses XVII. capite Deuteronomii denotaverit, fuisse postea à D. Petro institutos, pro membris corporis ipsius Pontificis habendos esse, iisque tanquam Cardinibus, Ecclesiam universam inniti. Proinde cum ex singularium Ecclesiarum moribus & institutis invaluerit, ut in eadem Provincia presbyter diaconum, illum Episcopus, hunc Archiepiscopus antecedat, multò magis Ecclesiæ œcumenicæ leges ubique observandas esse, ut Cardinalibus omnes posthabeantur, quia ut illi suis Provinciis singuli præsunt, ita hi Ecclesiæ œcumenicæ à Pontifice præficiuntur. Demum Henricum hortatur, & rogat, ut Ecclesiæ Romanæ consuetudini acquiescens, Cardinalibus fasces submittat, eique porrò & sedi Cantuariensi omnia patris amantissimi officia prolixè pollicetur. Hoc rescriptum integrum Cardinalis Jacobatius [e] libro suo postea inseruit, quem de Conciliis edidit, cum de Cardinalium & Patriarcharum gradibus dissereret. Quod posteris fidem facit, Henricum strenuè propugnasse Ecclesiæ Anglicanæ dignitatem contra Pontificem Romanum, cujus etiam offensionem ipsum incurrisse pro asserenda regia majestate superius diximus. Verùm Eugenii & Concilii Basileensis controversiæ alterius Synodi anno sequente occasionem præbuerunt. Postquam enim Eugenius Concilium Basilea Bononiam transtulisset, & à patribus Basileensibus de revocando decreto suo frustra interpellatus esset, illi eum Concilio acquiescere, & Basileam ante diem sexagesimum proficisci edicto suo jubent, quod si non præstet, acturos se in eum, ut in contumacem, & Pontificatum ei abrogaturos denunciant. Idcirco Henricus in Synodo Londinensi VII. Id. Novemb. inchoata, Procuratores Cleri & universos inferioris Synodi prælatos deliberare & statuere jussit, an Pontifici pro 1433.

d *Abb. ad c. fane n.4. de for. comp.*

e *Lib. 1. de Concil. art.* 12.

G arbitrio

arbitrio suo Synodum œcumenicam dissolvere fas esset, & si Basileenses patres, deturbato Eugenio, alium substituerent, huic, an illi obtemperandum esset? Ad quæ postulata Thomas Bekyngton officialis Curiæ Cantuariensis post aliquot dies eorum nomine respondit, Concilium solo Pontificis jussu dissolui posse, & ab Eugenii fide non esse discedendum, quamvis Basileæ alter Pontifex crearetur. Quam etiam sententiam Episcopi omnes in superiore Synodo secuti sunt. Apud nos enim à patribus Basileensibus alienari jampridem ceperant plurimorum voluntates ex illius Synodi decreto, quod antiquatâ consuetudine decernendi per suffragia nationum, ad arbitria quorundam delegatorum omnia revocabat; & propterea legati nostri, qui Basileæ jam erant, Thomas Episcopus Wigorniensis, Willielmus Prior Ecclesiæ Norwicensis, Thomas Bronus Decanus Sarisburiensis, Petrus Patrich Ecclesiæ Lincolniensis Cancellarius, Robertus Borton Lincolniensis Præcentor, Joannes Sarisbury sacrarum literarum Professor, Joannes Symondisborough in decretis licentiatus, ab eo provocarunt; idémque domi hoc ipso tempore præstitit Gulielmus Lyndewode regis procurator, appellationis formulâ conceptis verbis recitatâ, in qua de decreti vitio protestatus est, quòd iste decernendi modus tum regi, tum Ecclesiasticorum, ordinumque regni privilegiis in posterum fraudi esse posset. Inde de decernendo ampliore Legatorum numero cum Synodo egit Henricus, quòd è legatis superioribus aliquot Basileæ fatis cesserant. Ergo delecti sunt octo Doctores Theologiæ, & Juris utriusque Basileam transmittendi, addita conditione, ut à patribus sine novi alicujus jurisjurandi formula admittantur. In Gallia jam res nostræ indies inclinabant, deficientibus civitatibus primariis ad Carolum, Rhemis pridem splendido apparatu inauguratum, ideoque Bedfordiensi, qui nuper in Angliam venerat, & Glocestrensi fratribus è rep. visum est novum exercitum conscribere, & pro pecuniis exorandis Joannes Staffordus Bathoniensis Cancellarius Angliæ, Comites Warwicensis & Sarisburiensis, Cromwellus Thesaurarius, Scropus, & Tiptoftus Barones ad hanc Synodum missi sunt. Ibi Cancellarius oratione eleganti demonstrat afflictam rerum Gallicarum conditionem, & ærarii publici angustias, tum universos obtestatur, ut regi & reip. subveniant. Illi primò palam recusant, obtendentes exhaustas esse Ecclesiasticorum opes assiduis in usus bellicos pecuniarum erogationibus, rapinis provisorum familiæ regiæ, & iniquis ad tribunalia regia evocationibus: Sed accedentes subinde alii proceres, Comes Huntingdonensis, Hungerfordus, Audeleius, & Cornwallius Barones, & repetitis rationibus superioribus, enumeratísque porrò immmensis regum nostrorum in Ecclesiam beneficiis, tandem decimæ dodrantem impetrarunt. Graviter enim tum temporis Ecclesiastici de Judicum Regiorum, & juris municipalis professorum injuriis querebantur, quod Sacerdotes ad eorum tribunalia contra jus & fas raperentur, quod Judicium Ecclesiasticorum potestas iniquis eorum prohibitionibus cohiberetur, & præsertim quod gravissimam legis Richardi II. contra provisores editæ sanctionem interpretatione veteratoria detorquerent in eos, qui de iis causis in foro Ecclesiastico cognoscerent, quas ipsi sui juris esse contenderent. Quæ causa Henricum compulit ad aliam Synodum post annum indicendam Londini Non. Octob in qua oratione vehe-
1434. menti testatur, quàm sollicitus sit, ne quid detrimenti Ecclesia Anglicana sub-

adminiftra-

administratione sua capiat, & ut ad dignitatem antiquam revocata ab injusta illius juris interpretum tyrannide vindicetur, omnésque in commune consulere jubet, qua ratione de propulsandis hisce calamitatibus ab ordine suo prospici posset. Verùm coorta in civitate pestilentia à Synodo mox dimissi sunt: Tantùm Frideswidæ Academiæ Oxoniensis Divæ Tutelari dies solennis decernitur; & Christianorum consortio iis interdicitur, qui de Ecclesiæ privilegiis & jurisdictione derogarent. Ab hoc tempore provinciæ suæ administrationi diligentèr incubuit, nullâ per tres annos Synodo indicta donec ærarii regii inopia ad sustinendos belli Gallici sumptus Ecclesiasticorum subsidio indigeret. Burgundionis enim ad Gallum defectio, & Bedfordiensis mors vehementer res nostras affiixerunt, quæ in annum sequentem inciderunt. Siquidem interventu Eugenii, & Concilii Basileensis, in urbe Atrebatum convenerunt tum temporis oratores ad pacem ineundam à rege nostro, à Carolo, & à Burgundione missi, ubi nostris & Gallis ob immodicas conditiones utrinque postulatis diffidentibus, Burgundi tandem cum iis conciliati sunt; & mox Bedfordiensis Galliæ Prorex morbo extinctus est: cujus mortem ingens rerum mutatio brevi est secuta. Nam Parisienses conspiratione 1436.
clam facta, nostros anno sequente civitate ejiciunt, eorumque exemplo commotæ civitates plurimæ, & Gallorum populus ferè universus Carolo quasi facto quodam ultro se dediderunt. Igitur ad conservandas Galliæ reliquias Glocestrensis cum exercitu maximo & instructissima nauium classe Caletum trajicit, quod eo tempore à Burgundo oppugnabatur, & ad novum militum delectum habendum rex literis suis Cantuariensem interpellat, ut cum suis de pecuniis decernendis agat. Ille autem à Provinciæ suæ Episcopis & prælatis ad Synodum Londinensem vocatis prid. Kal. Maji integram decimam facilè obtinuit, quod summo Galliæ recuperandæ desiderio omnes afficerentur. Insederat 1437.
jam diu Henrici animo propositum constituendi insigne aliquod Ecclesiæ, religioni, bonis literis, nominique suo monumentum in Academia Oxoniense, quam pius alumnus ornatissimam esse cupiebat. Etenim exhaustis tam publicis, quàm privatis ferè omnium facultatibus ex belli Gallici diuturnitate, tanta erat tum temporis Academiæ illius vastitas & solitudo, ut aulæ & hospitia pleraque olim studiosis refertissima inquilinis carerent, & ex multis Academicorum millibus, quæ eo olim convolaverant, ne unus superesset, quod [f] ipsi literis ad Henricum & patres in Synodo convocatos missis graviter, jam deplorabant. Ut igitur literas inopia publica afflictas munificentia sua sublevaret, in Suburbiis Oxonii septentrionalibus ædes quadrata forma collegio constituendo satis amplas & magnificas nuper construi jusserat, operéque pœné perfecto, sive in structura desideraretur elegantia, sive loci situs non placeret, mutato animi proposito eas donavit monachis Divi Bernardi religionem professis, ut in iis novitii ab omnibus illius ordinis cœnobiis Oxonium missi, artibus & sacris literis operam darent, easdémque postea communi cœnobiorum calamitate fisco addictas Tho. White Mercator Londin.& eques auratus,vir in literas propensissimus,ab Hen.VIII.redemit,ibiq; clarissimum Divi Joan.Baptistæ Collegium instituit, è quo deinceps prodierunt plurimi in scientiis plerisq; & præsertim in studis sacris viri insignes, qui propagando in Ecclesia Anglicana Evangelio fœlicissimè insudarunt. Exemplo sane optimo vir prudentissimus

[f] *Epist. Acad. Oxon. 125. in Archiv.*

demonstrabat sacras & augustas ædes monachis ademptas, literatis, egenis, aut publicis Ecclesiæ reipublicæve commodis applicandas fuisse, quas privatorum avaritia, luxuriave ubiq; per nefas invadebat. Henricus vero alium locum Collegio exstruendo in media Civitate juxta Basilicam Divæ Mariæ deligit, studiosis perquàm commodissimum. Ibi domus à possessoribus coëmptæ solo æquantur, area quadrata designatur, primus fausti ædifici fundamento IIII. Id. Februar. hoc anno lapis subjicitur, operique curando præficitur Joannes Druell vir sacris ordinibus initiatus, qui summa in eo munere fidem & diligentiam deinceps adhibuit. Eugenius interea patrum Basileensium edicto monitus (ut jam diximus) & accedente Sigismundi Imperatoris authoritate, qui cum magno principum Germanicorum comitatu Basileam venit, Concilio Bononiense revocato, Basileense confirmat, missis eo legatis suis Cardinale S. Crucis, &

Sess. 16. Concil. Basil. Episcopo Patavino, qui causam suam tuerentur. Ibi summa cum lætitia ac-

Sess. 19. 24. cipiuntur Joannis Paleologi Grecorum Imperatoris & Josephi Patriarchæ Constantinopolitani oratores, qui nunciant Imperatorem, Patriarcham, & Græcos patres ad Concilium venturos pro componendis Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis de fide Christiana controversis, modò de incolumitate sub Concilii fide publica iis caveatur, & itineris sumptus suppeditentur. Utrumque patres universi statim polliciti sunt, & missis Constantinopolim legatis suis spoponderunt. Verùm mortuo hoc anno Sigismundo Imperatore viro magnanimo & prudente, Eugenius metu solutus, Concilium Basileæ Ferrariam revo-

Sess. 29. cat, datisque in Angliam illico literis Henricum regem rogat, ut oratores suos Ferrariam mittat, & Cantuariensi mandat, ut Episcopos suæ provinciæ

1438. universas ad Synodum ineunte anno novo convocatos Ferrariam proficisci ju-

Sess. 32. beat. Idem reliquis etiam Principibus Christianis, Episcopis universis per literas eodem tempore Eugenius denunciat: At Basileenses patres interdicto contrario Christianos omnes Ferrariam accedere vetant. Ingrata erat gentibus ferè universis ista Eugenii prævaricatio: Itali enim plerique Germani, Hispanique Basileensibus obtemperabant, & Carolus VII. Galliæ rex non

g Panor. tract. de Consil. Basil. n. 6. Carol. Moline. de Monarc. Franc. n. 149. modò prælatis suis profectionem [g] Ferrariensem interdixit, verùm etiam Eugenio infestus, vocato Avarici Biturigum ordinum regni sui conventu, contra annatas, provisiones, & rapinas Pontificias Pragmaticam sanctionem edidit, quæ nihil aliud ferè, quàm Concilii Basileensis decreta complectebatur, è qua in regno suo jus dici voluit: eáque Pontificum Romanorum in Gallia

h Petr. Rebuff. tract. de nominat. quæst. 2. n. 2. imperium diu coercuit usque ad [h] Ludovici XII. tempora, qui precibus Leonis X. Pontificis devictus, eam tandem antiquavit. Verùm nostri Eugenio ferè omnes favebant. Nam rex primò insignes aliquot legatos Ferrariam profecturos designat, & Episcopi ad Synodum IIII. Kal. Maji à Cantuariense evocati sumptus iisdem pro dignitate præstandos decreverunt, quos tamen cleri procuratores in inferiore Synodo propensioribus in Concilium Basileensé studiis denegarunt; tantum cœnobiorum procuratores è singulis proventuum libris quatuor denarios concesserunt. In eadem Synodo Londinensi Henricus de recente Eugenii injuria graviter conquestus est: quòd is pro potestate sua Ecclesiam Eliensem Ludovico Rhotomagensi Archiepiscopo commendasset, ejusdemque administrationem diplomate suo contulisset: ideóque universos deliberare jussit, quomodo, rei à Pontificibus nunquam adhuc tentatæ occurri

possent,

poſſet. Et certè exemplum poſteris periculoſum fuiſſet, niſi Philippus Mor-
gan tum temporis Elienſis Epiſcopus Rhotomagenſi ſuperſtes conatum Pontifi-
cis irritum reddiſſet. Deinde coram Synodo prid. Non. Octob. ejuſdem
anni prorogata Richardus Carpenter Academiæ Oxonienſis Cancellarius ut-
triuſque Academiæ nomine peroravit, ut decretum de collocandis beneficiis
in eos ſolos, qui gradibus Academicis ornati eſſent, annis hujus ſeculi XVII.
& XXI. in aliquot annos prorogatum, iis jam elapſis iterum confirmaretur.
Idemque rege jam per literas ſuas à Synodo poſtulante, univerſi facilè conceſ-
ſerunt, adiectis conditionibus, quæ in ſuperioribus decretis interpóſitæ, e-
rant. Ferrariæ jam inchoaverat Concilium Eugenius, eoque Joannem Pa-
læologum Imperatorem & Epiſcopos Græcos precibus & pollicitationibus ad-
duxerat, & exorta peſte Florentiam cætum transfert, ineunte altero anno.
Ubi poſt longas de proceſſione ſacro ſancti ſpiritus, de igne Purgatorio, de 1439.
primatu Romani Pontificis, aliiſque controverſiis inter utramque Eccleſiam
diſputationes, Græci qui intererant, in Romanorum ſententiam deſcende-
bant. Quos ideo tamen reliqui Græci ita execrati ſunt, ut eorum morienti-
um corpora Chriſtianorum more ſepeliri paſſi non eſſent, ipſique ne ab unico
priſtinæ fidei articulo diſcedere vellent. Baſileæ interea patres Eugenii per- *Seſſ.* 33.
vicaciâ irritati, iterum pro juriſdictione ſua pronunciant, Pontificem Roma-
num Concilio ſubeſſe: Concilium à Pontifice non poſſe diſſolui, transferri,
aut prorogari; Eugenium quòd hæc omnia tentaverit hæreticæ pravitatis
reum eſſe; eúmque præterea contumaciæ, ſimoniæ, perjurii, impietatis
damnatum Pontificatu dejiciunt, & [i] delectis triginta duobus viris inſigniori-
bus ex quatuor nationibus Italorum, Gallorum, Germanorum, & Hiſpano-
rum (nam noſtri omnes Ferrariam diſceſſerant) & demandata iiſdem Ponti-
ficis novi eligendi poteſtate, Amadeus dux Subaudiæ, qui relicto principatu
filio ſuo in eremum ſeceſſerat, Pontifex ſalutatur, & Felix V. nuncupari
voluit. Erant tum Baſileæ duo longè præclariſſimi Juriſconſulti Abbas Panor-
mitanus, & Ludovicus Romanus, legati ab Alfonſo Magno Arragonum rege
ex Italia miſſi; Illi orationibus frequentiſſimis coram Concilio de ipſius pote-
ſtate ſupra Pontificem differere, & Eugenii facta damnare tanta ſubtilitate
ſimul & facundia, ut nemo auderet eorum dicta refellere: idemque ſcriptis
ſuis poſterioribus ſæculis conſignatum reliquerunt. Nam Panormitanus [k] li-
bello pro Baſileenſe Concilio contra Eugenium edito demonſtrat auguſtiorem
eſſe Concilii, quàm Pontificis poteſtatem, Pontifici in Concilium nullum jus
eſſe, Concilio contra Pontificem ſubjici, ab eo in jus vocari, coerceri, & de-
moveri poſſe, eáſque pœnas in Eugenium contumacem fidei deſertorem, Ec-
cleſiæ hoſtem, ſimoniacum, perjurum, ſicarium rectè conſtitutas eſſe: & de
Conciliii ſupremo in pontifices imperio alibi ſæpe in [l] commentariis agit: Lu-
dovicus autem Romanus in reſponſis ſuis differit, à [m] ſententia Pontificis ad
Concilium rectè provocari, Pontifici concilium [n] dimittenti non eſſe obtem-
perandum, quin Pontificem ipſum [o] gradu ſuo à Concilio poſſe ſpoliari: vir
(inquit [p] Æneas Sylvius) non Roma tantum ſed cœlo dignus, nec admiratio-
ni, ſed ſtupori futurus, ſi ætatis tempora duplicaſſet: illium autem fortuna
Italiæ invidit, quæ virum vix trigeſimum annum ætatis egreſſum per peſtem
Baſileæ tum abſtulit. Intererat enim Baſileenſi Concilio Æneas Sylvius, eî-
démque operam ſuam adhibuit, laudatis iis omnibus, quæ contra Eugeniûm
geſta.

i *Æne. Sylv lib. 2. de act. Concil. Baſil.*

k *Panorm. tract. de Concil. Baſil. in 5. vol.*

l *Panor. ad c. ſignificaſti. n 4. de elect. ad c. licet de vitanda. n. 8. eod. tit. ad c. fraternitatis n. 1. de haret.*

m *Rom. conſ.* 521.

n *Rom. conſ.* 521.

o *Rom. conſ.* 523.

p *Æne. Sylu lib. 1. de act. Concil. Baſil.*

gesta sunt, editisque duobus libris, in quibus illius Concilii historiam descripsit. Quos tamen Pontifex postea factus, & Pius II. dictus, mutato cum fortuna animo, abolitos cupiens revocavit. Sanè istam de Concilii in Pontifices Romanos potestate, sententiam [q] Jurisconsulti tuebantur, quamdiu dicendi, scribendique libertate usi sunt, donec posteriore seculo in Pontificum servitutem redacti iis adblandiri inciperent, & [r] damnato expressim Concilio Basileense, Pontifices tandem supra Concilium & Ecclesiam universam evexerunt, & imperium illud adeo sedi Romanæ affixum esse [s] Theologi deinceps asseruerunt, acsi Pontifex nec illud exuere, nec seipsum Concilio quavis ratione subjicere possit. Priusquam exiret hic annus, in quo Basileæ ista gerebantur, Henricus aliam Synodum Londini vocavit XI. Kal. Decemb. cui adversa valetudine impeditus eo die interesse non potuit: sed post aliquot dies accedens à lachrymis vix abstinuit, dum oratione copiosa gravissimas Ecclesiæ ærumnas recitaret, pænis illis Judicibus Ecclesiasticis quotidiè irrogatis,quæ in provisores lege illa (quæ vulgò de Præmunire apellatur) sancitæ sunt, &clericis promiscuè ad Judicum Civilium tribunalia evocatis. Ideo ab omnibus constitutum est, supplicem libellum regi Ecclesiasticorum nomine ab Henrico esse porrigendum, in quo demonstrant pænas lege à Richardo II. promulgata sancitas in eos, qui in foro Pontificio Romæ, aut alibi subditum regis in jus vocatent, subdola Jurisconsultorum municipalium interpretatione per calumniam intorqueri in eos, qui in foro Ecclesiastico apud nos agant de re aliqua, cujus cognitionem ipsi sibi vendicent: unde deterritis omnibus ab illo foro jurisdictio Ecclesiastica valdè imminuta sit & privilegia Ecclesiæ à decessoribus suis concessa elusoria reddantur. Idcirco regem obtestantur, ut contraria lege lata in publicis regni comitiis decernat, pœnas illas ad eos solos spectare, qui actiones, rescripta, aut instrumenta publica Romæ, aut alibi extra Angliam impetraverint, & ne ex ea in quempriam agatur, qui in foro Ecclesiastico hujus regni de jure experiatur; cum judices Ecclesiastici jurisdictionis suæ terminos egressi prohibitionibus & aliis pœnis legitimis coerceri possint. Rex autem Henrico pro ordine suo intercedenti respondit, se in proximis regni comitiis de ea supplicatione cogniturum,interea curaturum, ne Judices sui, nisi causa priùs à seipso aut proceribus consilii secretioribus probatâ, quempiam ea lege arcessant. Quæ benigna regis responsio ita universis placuit, ut mox integram decimam regi concederent, adjecta nominatim conditione, ne bona & beneficia Collegii omnium Animarum ea concessione tenerentur. Ab eo tempore Henricus nullam Provinciæ suæ Synodum habuit, quin cogitationes omnes, quantum per publicas curas liceret, perficiendo Collegio adhibuit, quod Musis sacrum esse cupiebat. Jam enim muris ædificii splendidis juxta & magnificis artifices tectum accommodare cæperant, fundosque & prædia fundator comparaverat, quorum proventus perpetui alumnis suis suppeditarentur, eaque omnia suppliciter ad regem defert, obtestatus, ut Collegium suo nomine institui pateretur, quod regii nominis splendorem & authoritatem Collegio legitimè constituendo magni momenti esse Jurisconsulti arbitrarentur. Erat rex propensissimo animo in Ecclesiam & literarum studia, & Cantuariensem compatrem suum summo amore simul & veneratione prosequebatur. Igitur ædes illas fundis prædiisque omnibus à compatre suo coëmptis donatas diplomate

[q] *Gl. inc. si Papa dist. 40. Archid. Gemin. & Fran. ad c. in fidei favorem. de hæret. in 6. Card. Zab. consil. 150. Anchar. consil. 181. Felin. ad c. super literis. n. 21. de rescript. Jo. Royas. de hæret. n. 518. Fr. Marc. decis. 944.*

[r] *Card. Jacobat. lib. 3. de Concil. n. 85. Hier. Alban de potest. Pap. n. 240. Cataldin. de Boncompag. de potest. Pap. n. 31. Alfon. Hoied. de benefic. incompat. par. 1. n. 86.*

[s] *Card. Bellar. lib. 2. de Concil. cap. 18.*

16. R. 2. 15.

[t] *Epist. Acad. Oxon. 26.*

mate

mate suo Collegium esse jussit, privilegiis amplissimis auxit, eique potestatem concessit Custodem & Socios designandi, leges porro & statuta condendi, quibus ipsi cum posteris suis parerent. Henricus itaque Anno sequente Oxonium venit, Sacellum Collegii solennibus ceremoniis lustratum consecrat, Richardum Andrew Legum Doctorem & Cancellarium Cantuariensem in Custodem præficit, viginti viros lectissimos ex universo Academicorum cætu, Socios constituit, iisque viginti alios in societatem suam cooptandi potestatem fecit; è quibus viginti quatuor artium & sacrarum literarum, reliquos sedecim Juris Civilis atque Canonici voluit studiis incumbere. Porrò universos alumnos suos jussit Hen. V. Th. Clar. Ducis, procerum, militúmque, qui in bello Gallico occubuissent, & Christianorum demum omnium memoriam celebrare inter divina officia pro ratione temporum peragenda, religione uti videtur perculsus, quòd illius belli author & suasor fuisset, in quo homines innumeri animas effudissent, ideóque Collegium suum Animarum omnium fidelium defunctorum de Oxonia appellari statuit. Tum Sacellanos duos, Choristas aliquot, & servos adjecit, qui publicis Collegii muneribus inservirent. Deinceps leges & statuta præscripsit, ad quæ universorum studia, mores, officia, & emolumenta exigerentur. Denique acceptis à Johanne Druell operis hucusque confecti rationibus, ædificio tum interiùs expoliendo, tum extrinsecus amplificando curatorem præficit Rogerùm Keys, qui postea in locum suffectus est Custodis. Nam claustra, & aliqua ædificii pars, quæ in maximam civitatis plateam prospicit, partim Henrico superstite, partim post ejus obitum constructa fuisse perhibentur. De cætero post constitutum Collegium nihil ab Henrico publicè gestum sive in actis publicis describitur, sive ab historicis ejus sæculi proditum est; tantum commemorantur aliquot eximia illius in Academiam Oxoniensem & Ecclesiam Cantuariensem beneficia, quæ supremam laudibus suis periodum adjicient. Inchoatum jampridem Oxonii erat munificentia præsertim Humfredi Ducis Glocestrensis excelsum & splendidum illud ædificium, cujus pars superior bibliothecæ, inferior publicæ Sholæ Theologorum designata est. Ad hoc opus Henricus haud exiguam pecuniarum summam contulit, & cum Episcopis, proceribusque ad conventum ordinum Westmonasterium evocatis vehementer egit, ut singuli aliquid erogarent, quæ omnia in [t]literis ab Academia ad eum datis officiose recognoscuntur. Donavit etiam Académiæ ducentas marcas, à tribus artium Magistris, duobus regentibus, uno non regente quotannis eligendis, sub juramenti religione custodiendas in cista publica è qua Academiæ ad usum publicum centum solidos, cuilibet Collegio quinq; marcas, Magistro artium quadraginta solidos, licentiato & Bacchalaureo in qualibet facultate duas marcas, Scholari unam mutuò accipere liceret; ea lege, ut singuli pignore idoneo interposito priùs caverent, itemq; pecuniâ infra mensem solutioni præstitum non reddita distraherentur. Optimè porrò de Academicis meruit constitutione illa in Synodo Londinensi, eo rogante, edita, quam superiùs recitavimus de beneficiis Ecclesiasticis in eos solos conferendis, qui graduum Academicorum insignibus ornati essent. Quod illi summi beneficii loco habuerunt, eique gratias immortales sæpissime eo nomine [u]egerunt, quòd viri omnium scientiarum cognitionem adepti ante eam constitutionem editam in Academia consenescerent. Ista, verò, aliáq; plurima in Academia ab eo collata beneficia in Epistolis Academicis.

[t] *Epist. Acad. Oxon.* 26.

[u] *Epist. Acad. Oxon.* 1. 124, 125. 143, 144. *in Archivis.*

x *Stat.cist.Chich in Archiu.*

micis honorificè prædicantur: quorum ut perennis esset memoria, decreto[x] Academiæ publico sancitum est, ut nomen ipsius inter Mecænates ascriptum à Sacellano Academiæ scholas quotannis obeunte recitaretur, & ut solenniter fieret pro eo sacrum anniversarium eodem die quo ipse è vivis excessurus esset. Illud enim jure optimo ei debebatur, qui Academiam duobus Collegiis, & tot donariis publicis illustrasset, præter privatam ipsius in multos Academicos indigentiores beneficentiam; quibus singulis annuum proventum aliquem suppeditabat, quod ex privatis rerum suarum rationibus etiamnum constat. Cantuariensem etiam Ecclesiam sedem suam plurimum ornavit: Ædi Christi restaurandæ, construendis Bibliothecæ & campanili magnam pecuniarum vim erogavit, gemmas & ornamenta plurima ad sacrorum usum, librosque magni pretii ex omni scientiarum genere Bibliothecæ donavit: eaque omnia a Priore & Monachis Cantuariensibus in publico instrumento inter acta Cantuariensia descripto enumerantur. In quo ipsi vicissim pollicentur, corpus ejus post mortem suam impositum iri mausoleo, quod ad partem presbyterii septentrionalem ipse jam exstrui jusserat, eumque locum nemini unquam sepeliendo permissum iri, idque se & successores suos perpetuo Curaturos. Denique Ecclesiæ Croydonensi ædificandæ, pontique Roffensi multùm impendit. Reliqua taceo, ne cujuslibet exigui doni enumeratio illustriora ejus facta imminuisse videatur. Ita relictis ubique pietatis & liberalitatis suæ monumentis, senio confectus ad cœlos migravit pridiè Idus Aprilis, anno salutis MCCCCXLIII. Corpus sepulchro, uti jam diximus, à se constructo illatum est, in cujus parte superiore statua ipsius marmore candido affabrè incisa conspicitur, & è latere ascribitur hoc Epitaphium. *Hic jacet* HENRICUS CHICHELE. *Legum Doctor, quondam Cancellarius Sarum, qui anno septimo Henrici IIII. Regis ad Gregorium Papam XII. in ambasciata transmissus, in civitate Senensi per manus ejusdem Papæ in Menevensem Episcopum consecratus est: Hic etiam Henricus anno secundo Henrici quinti regis in hac sancta Ecclesia in Archiepiscopum postulatus, & à Joanne Papa XXIII. ad eandem translatus est qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo tertio mensis Aprilis die XII.* Henrici mortem deplorata reip. conditio subsecuta est. Nam Margareta Regina, virilis ingenii fœmina, initis cum Gulielmo Polo Duce Suffolciense consiliis, Regem & rerum administrationem ad suum arbitrium revocat: inde principes in diversas factiones abeuntes, populum universum exactionibus oppressum unà trahunt. Tum Galli, qui Regi nostro obtemperabant, discordiis nostris commoti ad Carolum deficiunt, amissâ primò Normannia, postea Aquitaniâ universa, trecentesimo ferè anno, postquam Henricus II. eam acceperat. Domi seditionibus, foras bello externo laboramus: nam Cantiani Duce Joanne Caddo armis arreptis tumultuantur; & fines nostros hinc Galli ad oram Cantianam, inde Scoti Limites regni Septentrionales invadunt: & quod miseriarum ultimum habetur, familia Eboracensis, arreptâ hinc occasione, bellum illud intestinum omnium gravissimum concitat, in quo Henricus Rex bis in acie captus, semel ex Anglia fugere coactus totiesq; per fortunæ ludibrium regno restitutus, demum ab Ed. IIII. vitâ simul & imperio spoliatus est. Proinde mortem HENRICUS. obiit opportunam, & à posteris elogium meruit tum prudentiæ, cujus consiliis innixa Resp, eo sublato unà collapsa est, tum fœlicitatis, quem Deus Opt. Max. tot calamitatibus jam imminentibus superesse noluit.

FINIS.

VITA
GULIELMI WAYNFLETI,
EPISCOPI WINTONIENSIS.

CLARISSIMO VIRO
Nicholao Bondo,

Collegii Beatæ MARIÆ MAGDALENÆ apud OXONIENSES Præſidi Dignissimo, cæteróque lectiſſimorum ejuſdem Sodalium Scholariúmque cætui,

JOHANNES BUDDENUS,
S. P D.

ABSOLVI *tandem (clariſſime Præſes voſque ornatiſſimi Magdalenenſes) opus à vobis mihi olim delegatum. Gulielmi Waynfleti* παλιγγενεσίαν *& quicquid hactenus è ſacroſanctæ antiquitatis penetralibus, quaſi cum tempore colluctatus, eruere meâ arte & induſtriâ potuiſſem, in lucis conſpectum protuli, veſtroque nomini, cui ipſo vel argumento vel titulo potiſſimum debetur, conſecravi. Quare grates tibi ago ſumme Deus, qui fatalem hunc Fundatoris ſtipitem è tot ſeculorum quaſi incendio nunc ereptum (quod olim in gratiam Meleagri Althæam feciſſe legimus,*

——flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, ſparſitque liquentibus undis.)

Meis manibus conservare voluisti. Quanti sanè hominis memoria consumpta jam penè fuerit, vel ignium morâ probari potest, quippè per centum quatuordecim plus minus annos vix potuit incendium extingui. Vobis etiam (magnifice Præses, humanissimique Magdalenenses) gratias tametsi quas agam referamque non habeam, habeo tamen quas non ago, (etiam quoad vivam) semper maximas, quòd mei solius operam ad has scintillarum reliquias conficiendas ceu aquæ situlam adhibuistis. Quorum voluntati quum morem me gesturum non ignorabam, (id quod pro eo ac debeo plurimi semper facio) tum sepultam propè ejus viri memoriam excitare, cui me uni scilicèt mortalium mancipio ac nexu obstrictum libentissimè agnosco, id verò perinde mihi gratum fuit ac quod gratissimum. Sæculi enim pudorem & infamiam fuisse necesse est, si per socordiam nostram illorum nomina interire diutiùs pateremur, qui ut nobis prospicerent opem & diligentiam suam (parùm est) impertiverunt, immò omnia sibi postputarunt præ nostris commodis. Sed nescio quo rerum humanarum vitio illud Aristotelis, ὡς παρὰ λόγον γινόμενον, *usu penè quotidiano evenire videmus, nempè quod* εὐεργέται εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας. *Sive quia illorum amor ex bonitate proficiscitur, horum ex necessitate: sive quia ejusmodi est meritorum causa, ut quemadmodum sua artificibus solent esse perchara opera, ita benigni in quos beneficium contulerunt eos amant maxime. Cui ego malo dum medicinam quærerem, quicquid hactenus nostris Annalibus intactum apud reconditos authores invenerim, summâ fide expromendum curavi: simul ne tanti præsulis historiam, quam silentium diu occuluit, plane oppressam cerneremus: simul ne parum officio nostro defuncti videremur, qui præstitisse quod potuerimus (plurimum certe si potuissemus præstituri) censebimur. Vos intereà candide laborem hunc nostrum interpretari velle, tacitâ quadam animi mei inductione cogor ut existimem: quia quemadmodum Lucilius Consentinis & Tarentinis se scribere profitebatur: sic ego affirmare possim solis me Magdalensibus ista condidisse. Quod si nonulla quia templis consecrantur, idcircò precium invenerunt: sperabo equidem fore ut quæ clarissimi Collegii vestri patrocinio lubens dedicaverim, facile apud bonos omnes aliquam si non laudis, saltem fidei industriæque gratiam consequantur.*

Vestri studiosissimus observantissimúsque

JOHANNES BUDDENUS.

Gulielmi Patteni,

(*Cui* WAYNFLETI *Agnomen fuit*).

Wintonienſis Eccleſiæ Præſulis quondam Pientiſſimi, ſummi *Angliæ Cancellarii*, *Collegiique Divæ* Mariæ Magdalenæ *apud* Oxonienſes *Fundatoris celeberrimi, vita obituſque.*

GUlielmi Patteni (cui Waynfleti agnomen fuit) vitam obitumque dum literis illuſtrare, veteremque tanti viri memoriam ab injuriâ oblivionis conor aſſerere, putavi illud imprimis humaniſſimo lectori prædicendum, nè aut quòd alumnus ejus nunc ſim, aut quòd aliquem fortaſſis ingenii cultum ibi ceperim, ubi frequens quotidie numerus ad uberrimam doctrinæ meſſem ſolidamque Chriſtianæ pietatis gloriam enutritur, aliquid ſupra veri fidem finxiſſe me arbitretur. Nihil hic ſtudio dictum, nihil gratiâ, nihil ſcriptum quod factum non eſt, nihil denique beneficiis,. quæ maxima profectò erga me extiterunt, quibuſque fructum repetere longè ampliſſimum potuiſſet, blandientium more, repenſum eſt. Tantùm quippè vel à ſpecie adulationis abeſſe cupio, quantùm abeſſe neceſſitatem video quæ me impelleret. Nam ſi quis ab obitu ejus omnem ætatem animo complectatur indè uſque ad hodiernum diem repetens, centum & quatuordecim annorum ſpatium effluxiſſe intelliget. Quæ res facit, ut quamvis hiſtoriam ipſis adhuc ſenſibus, omniumque memoriæ infixam ſcribere non profitemur: tamen & in re non plane incognitâ, & à noſtro ſæculo non valde remotâ, & (quod caput eſt) teſtibus non indigente, non tàm proclive eſt fallere quam refelli. Ubi verò vanitatis aut erroris ſemel poſtulatus fueris, authoritatem illico omnem fidemque prudentum à tuis ſcriptis avertis, ipſorum dignitatem quibus maxime conſultum voluiſti oppugnas; denique id agis ne non tam opus ad perpetuam poſſeſſio-

nem, quàm ad intuitum præsentem comparasse videare. Atque ego, si voti mei compos forem, optarem hercle, ut qui fœdis adulationibus historicæ venustati vitium faciunt, & fontem illum publicum læthali veneno inficiunt, ex quô clarissimorum virorum facta moresque posteritas omnis haurire debuisset, quibus ad vitam formandam deinceps instruatur, Alexandrum aliquem sibi infestum habeant: Siquidem ille Aristobulo, historiam de suis rebus gestis inter navigandum recitanti, in quâ sane componendâ longe majorem operam quàm in veri pervestigatione posuisse visus est, ereptum è manibus librum in Hydaspem fluvium projecit, & te (inquiens) eodem sane modo acceptum esse oportebat (Aristobule) qui solus pro me sic depugnas, quique vel ipso jaculo Elephantos trucidas. Historiam quippe quæ ornet, quæque illi perennem laudem paritura est, eam ego maxime veritatem puto, quæ (si Luciano credamus) falsum quid admistum non magis ferre potest, quam arteria aspera aliud quam merum spiritum. Quod si plerique suam ipsorum vitam describere, fiduciam potiùs quam arrogantiam aliquam existimaverunt, neque illud iis citra fidem nedùm obtrectationi fuit, credo ego mihi nunc vitam demortui hominis narraturo veniâ opus non esse, utpote qui neque propter res ab illo præclare gestas laudari debeam, neque officio pietatis excusari velim.

GUlielmus Pattenus (cui Waynfleti agnomen fuit) vetere Lincolnienſium oppido Waynfleto, familiâ non perinde celebri atque honestâ natus, patrem Richardum Pattenum, matrem vero Margeriam Gulielmi Breretoni equitis clarissimi filiam habuit. Qui tametsi amplos in agro Cestrensi, unde ortus est, fundos occupabat, non passus est per intertiam domi in patriâ virtutem corumpi, sed in Galliam abiit militatum, unde rem simul cum gloriâ reportavit, auctusque jam equestri dignitate Cadomi præfecturam obtinuit, & sub auspiciis Domini de Scalis non procul à monte Michaelis (ut loquuntur) maximas Gallorum copias fudit & profligavit. Quæ quùm per se clara existunt, & posterorum memoriâ non indigna, recensere tamen in hoc loco consultò distulissem, nisi fictis vulgi rumoribus implicati nonnulli, humilem atque obscuram fuisse hujus familiæ conditionem, non tàm certis quàm loquacibus argumentis soleant defendere. Putantque se tùm præclarè fabulam egisse, si ut quisque ad excellentem aliquam dignitatem evectus est, ita eum ab ignobili tugurio priùs & à remo (si diis placet) ad tribunal deducunt, quasi aut cum natalium dignitate splendor virtutis esse non posset, aut nihil magis admirationem pareret, quàm quod propter exempli novitatem minùs indies expectatur. Sparsa est in vulgus (incertum quo autore) fabula, Gulielmum hunc fuisse tonsoris filium, qui pectine & novaculâ victum quæritabat, & ut suaviter delirent, ajunt etiamnùm in monumentô ipsius apparere hujus artis aliquot vestigia, quæ temporis injuriâ etiam si multùm deterantur, liquidò confirmare possunt ex qua officinâ primùm prodierit. Ego sanè quemadmodùm ab istâ opinione alienior sum, quàm ut dolus per speciem veritatis callidè excogitatus facilè mihi imponat, ita si præter erosi marmoris conjecturam aliquid afferre possunt, unde ille aut tonsoris filius, aut *vulgi pars ultima nostri* fuisse deprehendatur, non recuso quin adversus me lege corneliâ de Falsis (quæ condizionem mentientibus pœnam irrogat) judicium experiantur.

Ex geneal. fundat. & lib. statut.

Hall in vita Henrici sexti.

Juven. sat. Satyr.

Instit. de publ. judic.

Quòd

Quod si integerrimis fidei custodibus, si vetustorum exemplarium authoritati,
contra inscitiam importunam & temeritatem, locus non relinquatur; si levis
aliqua per exoletos characteres divinatio plus valebit, quàm constans & incor-
rupta tabularum vox: profectò nullum deincèps antiquorum testimoniis pon-
dus accedet, nihil erit quare à veritate potiùs quàm à rumoribus stare veli-
mus. Scio non esse acritèr pro umbrâ nobilitatis litigandum, neque homines
humiliores in alienum ejusdem nominis genus infundendos; & Senecam bene
monentem audio, Non facit nobilem atrium plenum imaginibus, Nemo in no- *Sen. epist. 44.*
stram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Sed quæ tamen
invidia est, & hanc si habeas velle negligere? et ut alienis titulis libenter ab-
stineas, propriis non gaudere? Tam est in vitio qui infra sortem suam ipse se
demittit, quàm qui alienam ambit. Utrumque enim vel abjecti animi vel ni-
mis exaggerati est argumentum. Atque ego interim dum ista pro certis &
compertis sic definio, sentio equidem mihi molestam sciolorum turbam ex par-
te aliâ minimè defuturam, qui non sine indignatione multâ erroris aut saltèm
incuriæ me insimulare non verebuntur, ac si veritatis læsæ reus forem qui a-
lienum huic familiæ nomen temerè adscripsisse, aut famam tàm communibus
pœnè omnium calculis comprobatam serò mutandam affirmavissem. Quid e-
nim? nonnè passim ab ipso collegio condito, omnium literis & linguis Wayn-
fleti nomen semper increbuit? In concionibus, in orationibus, in colloquiis,
in statutis, in fenestris, nomen Waynfleti non audivimus, non vidimus, non
celebravimus? Nonne ille hoc nomine sempiternam sibi apud posteros laudem
& gloriam propagavit? Quid igitur sibi vult tàm repentina novi nominis cu-
dendi ratio? Æquum est quicquid omnes colunt unum putari. Censores sci-
licèt isti rigidi & acuti satis pro imperio sic me alloquentur. Quorum ego *Symmach. 54. epist. lib. 10.*
tam intolerabilem in male judicando arrogantiam dicam an inscitiam, ut com-
primere maximè velim aut debeam, ita hercle nunquam possim: dabo tamen
quantùm in me est operæ nequid Pattenicum nomen capiat detrimenti, utque
suis potiùs quàm acquisitis aliundè titulis glorietur. Atque ut non minus li-
beraliter quàm candidè secum actum putent, qui in diversam sententiam præ-
cipites feruntur, adjiciam aliquid in ipsorum gratiam, quo magis apud vulgus *In monument.*
hominum opinionem suam venditent. Vidi ego inter monumenta quædam E- *Eton.*
tonæ diligenter asservata, Locationum (quas vocant) formulas Waynfleti
nomine insignitas, quarum inspiciendi copiam mihi fecit ornatissimus Etonen- *Comment. in Cygn. Can.*
sis Collegii præfectus Henricus Savillus. Legi apud Lelandum *Venflactum Si- Leland. in com-*
menorum Episcopum, non semel in commentariis usurpatum. Henricus Sextus *ment. Cyg. Can.*
Rex (ut cum Lelando dicam) longè pientior quàm imperio fortunatior, ubi *In Archivis Ec-*
sic eum Priori cæteroque monachorum cœtui per literas commendasset, ut ma- *cl: Winton.*
jori studio aut animi sollicitudine non posset amplius, *Waynfletum* bis appellat. *Regist. Ecclıæ:*
Hoc nomen in fronte præferunt ejusdem Prioris & conventus ad Regem & *Winton.*
Pontificem rescripta: Regestum Collegii Etonensis sic illum nuncupat: sic e- *Regist. Eton: Coll.*
nim habent verba. *Discretissimus vir & providissimus Willielmus Waynflete.* *Bibl. Magd.*
Denique hoc nomine Gulielmo Wycestero, qui ipsum libellulo quodam de Sa- *Col.*
cramentis dedicationis donavit eodemque sæculo vixit, Polydoro Vergilio *Polyd. Virg lib.*
historiæ Anglicanæ libro vigesimo tertio, Matheo Parkero (seu quisquis ille *23.*
fuit, qui vitam Archiepiscoporum Cantuariensium nobis descripsit) Johanni *In vita Io. Staf- ford.*

Foxo

In actis & monument. Eccle-siast. hist. sect. 15.

E. facialibus.

Foxo ejusdem Collegii alumno, Nicholao Harpsfeldio, sibi denique ipsi, de cujus fide sacrilegii instar est dubitare, hoc (inquam) Waynfleti nomine notus semper & descriptus fuit. Accedit huc etiam aliud non leve incommodum; nam quo minùs ipsum Pattenicâ gente oriundum putemus, vel maximè faciunt diversarum familiarum notæ, clypeorum insignia, in quibus præter quadratas illas albi atrique areolas (quæ propria sunt Pattenorum symbola) Waynfletus supremam scuti regionem trium liliorum floribus distinxit, id quod fecisse proculdubiò vir prudens nunquam cogitasset, si violatas ob eam rem majorum imagines vel levissimè credidisset. Nam quid (quæso) opus fuisset antiquæ nobilitatis schemata propter novam aliquam fortunæ accessionem mutare, aut ab iis in tantillâ præsertim re differre voluisse, qui splendoris dignitatisque tuæ authores extiterunt? Ego contrà ut pro me proque Fundatore meo quam brevissimè respondeam, poëticum illud usurpare soleo.

——Pudet hæc cognomina nobis
Et fingi potuisse, & non potuisse refelli.

Parkerus in vit. Archiepi. c. Cant.

Parkerus in vita Archiep. Cant.

Tollendus est enim è medio iste difficultatis obex, qui omnem hactenus ad veritatem præclusit aditum. Utque quod in ultimo loco propositum est primum amoliamur, illud ego frequenter usu venisse inter legendum comperi, quod ut quisque novâ aliquâ dignitate, aut rebus secundioribus auctus esset, ille si sacræ militiæ nomen suum dedisset, tum adjicere aliquam clypeo suo quasi tesseram solebat, quâ facilius à cæteris ejusdem stirpis agnatis, dignosci potuisset. Non opus est longè repetitis exemplis. Nam Joannes Staffordius nobilissimi Comitis filius (ut summum Antistitem facilè agnoscas) insigniis suis tiaram apposuit. quamvis illis majoribus prognatus foret, qui bina tigna, mutuo sibi invicem contractu inclinata gestitabant. Et Gulielmus Courtneius ut Archiepiscopi honorem repræsentaret, scutum gentilicium tribus infulis episcopalibus illustravit. Super quâ re ubi ego aliquandò Gulielmum Camdenum virum (ut cætera taceam) totius antiquitatis interpretum consultissimum interrogassem, ultrò sententiæ meæ patronus esse non recusabat. Quod quum præter morem illorum temporum & exempla majorum factum non videtur, tum ex optimis etiam rationibus profectum esse minimè dubitandum. Mea siquidem opinio semper fuit, atque adeò nunc est, hoc modo profiteri eum voluisse mirum Principis favorem, cui scilicet uni regum omnium plurimum debebat. Senserat quippe ille Henricum sextum sibi perbenignum patronum, Collegiumque ab eo Etonæ positum matrem indulgentissimam. Quocircà ubi ad ampliorem fortunæ locum evectus esset, saltem si non paribus officiis, gratum tamen & memorem se comprobavit. Hanc itaque ob causam liliis scutum suum depinxit, quæ sunt Etonensis gymnasii perpetua Emblemata; illis nimirum artibus usus, ut Pattenica gente pariter atque Etonensi, natum se confirmaret. A parentibus accepit hujus vitæ usuram, à Collegio decus & dignitatem: utrique pro eo ac debuit respondendum fuit, gessit id circò in eodem clypeo utriusque insignia Rhombos cum Liliis. Sed modestiam simul & prudentiam vide; gymnasii insignia censuit anteponenda suis. Quæ si vera sunt, tum argumentationis institutæ hæc est futura clausula. Omnia ista honoris generisque ornamenta

namenta jure semper optimo ad Pattenos spectasse, Gulielmum nostrum qui Pattenorum insigniis usus est, vel pro admissi qualitate lege Cornelia puniendum, vel eo nomine donandum fuisse. Venio nunc ad illum nodum solvendum qui primo in loco proponebatur. Cui quidem explicando non opus est vel gladio vel bipenni, ità palàm se produnt omnia. Illud enim affirmare sexcentis pœne exemplis possum, condita plerumque atque imposita fuisse pro vulgi arbitrio hominibus cognomina. Simon Sudburius paterno nomine Tiboldus est dictus: Cæterum ex oppido Sudovolgorum unde prodiit, Sudburius passim audiebat. Mons acutus nomen loci apud Belgas Anglicanos celebris, at inde nobilissima Vicecomitum de Monte acuto familia (non sine insigni honoris præfatione etiam atque etiam à me nominanda) originem simul cum appellatione deduxit. Notius est quam ut nescire quisquam possit, pientissimi præsulis ad verum decus & immortalitatem nati Gulielmi Wiccami, à loco originis inditum cognomentum. Infinitus sim si singula persequar. Testis in rem præsentem omni exceptione major Thomas Fanshaus advocetur, is est qui vel labantem hanc sententiam ex fide antiquæ cujusdam syngraphæ queat sustentare. Sed ne ulterior fiat agnominis controversia, sobrini sui causam obsignatis tabulis defendit Juliana Churchstilia, quæ cum fundum alienare, jure agnationis (ut asseruit) ad se spectantem voluisset, & legibus cautum sit, quoties de genere genteve quæstio oboriatur, ei qui dicit probandi onus incumbere, rem universam sic deducit. *Sciant præsentes & futuri quod ego Iuliana Churchstilia, vidua nuper uxor Rich. Churchstile defuncti, consanguinea & heres; Magistri Willielmi de Waynflete nuper Winton. Episcopi: videlicet, unica filia & heres Roberti Patten fratris & hæredis Richardi Patten (alias dicti Barbour) de Waynflete, patris predicti Willielmi de Waynflete nuper Episcopi, in pura viduatate mea &c.* Quin tu igitur negabis mihi, quisquis es, hanc quasi fatalem optimis quibusque atque eminentibus viris familiæ mutationem ejusmodi fuisse ut in Fundatorem nostrum non conveniret? Richardus Pattenus hujus nostri pater cum eo in loco natus esset, occasionem novi nominis primus invexit, ex quo cæteri Waynfleti vocarentur; sed nec ille simpliciter Waynfletus dicebatur, sed Waynfleto oriundus. Nam cum multæ essent tàm generosæ stirpis propagines, nisi una ab alia commode discerneretur, ingens profectò eveniret nominum confusio. Quamobrem Fundator iste noster paternarum virtutum æmulus & agnominis fuit, & vici titulum dari sibi magis præoptavit quàm familiæ. P: Scipioni (ut est apud Livium) à devictâ Africâ cognomen Africano fuit: nostro huic ab instauratâ perpolitaque Waynfleto, multò mea quidem sententia aptius Waynfleti ἐπώνυμον accomodatur. Quippe omnis oppidi splendor (uti ego accepi) in scholâ publicâ est, quam ibi loci in altricis gratiam benignissimus alumnus erigendam curaverat, Hinc nomen patri repertum, simulque natalibus debitum, deinceps nunquam sibi dissimulandum statuit. Hincque adeo late serpsit, quæ etiam hodie intimis nonnullorum fibris grassatur opinio, grandem Fundatori illatam injuriam asserentium, si quisquam vero potius quam alieno nomine, insigniendum putaverit. Illi interim vel ad ravim reclamitent, mihi ut videtur suscepta causa peragenda sic fuit. Hæc igitur vitæ primordia Gulielmus sortitus, postquam iis literis quibus ad humanitatem pueritia informari solet, imbutus esset, opportunam Academiam studiis

D. Ad leg. Corneliam de Falsis.

Parker in vita Sim. Sudburii. Cambdenus in sua Britannia.

D. Martin. in vita Wiccami.

Thomas Fanshaus.

E Registro Collegii.

Genealog. Fundat.

studiis

ſtudiis ſuis obſequendo, Oxonium ratus, eò ſe contulit. In Collegio ipſo quærendo, ſedulitate pluſquàm ambitioſâ (ſit venia verbo) uſus ſum, Acta diligenter excuſſi, hiſtorias veteres, recentiores indagavi, famam conſului, nihil denique non tentavi, quo fugitivam ejus rei memoriam ad me retraherem. Raphael Hollinſhedus dùm à communi hominum opinione longius diſcedit in Mertonenſi Collegio narrat ipſum prima ſtudiorum ſtipendia feciſſe. Thomas Nelus, Nicolaus Harpsfeldius, unum è *Wiccamenſi Lycæo* contendunt fuiſſe, quibus præter conſentientem multitudinis vocem, adſtipulari videtur *Thomas Chaundlerus*, qui eodem ſimul tempore ipſe vixit, & librum de *Wiccami* vitâ, & rebus geſtis, ſane perelegantem conſcripſit. Huc accedit etiam depicta in ſolio ſedentis *Wicami* imago, dextrum ſiniſtrumque latus claudentibus hinc Cantuariæ Archiepiſcopo *Chicheleio*, illinc *Gulielmo Wintoniæ præſule*, quaſique honorem tanto Mecænati exhibentibus, id quod de alio præterquàm de *Gulielmo Waynfleto* dictum verè affirmare nemo poteſt. Neque enim illis temporibus præter *Gulielmum* hunc, ſedem epiſcopalem quiſquam occupabat. Nam quod in extremo loco firmamentum huic opinione eſſe poteſt maximum, nimirum, *ut unus vel duo de ſociis ipſius Collegii aut de illis qui aliquando fuerunt ipſius Collegii ſocii & ex cauſis licitis & honeſtis inde receſſerunt, aut unus vel duo de Collegio Beatæ Mariæ virginis Winton. in Oxonia, vel de hiis qui quondam fuerunt ſocii ipſius Collegii & ex cauſis receſſerunt honeſtis*, ad gubernacula reip. Magdalenenſis, depoſcerentur, non poteſt eſſe non veteris in illis ædibus hoſpitii vitæque anteactæ argumentum, Quod.

Chaundel. in vit. Wic. — *E. Statut col magd.*

Aug. Polit.

Gratos blandæ officio nutricis alumnos
Eſſe jubet longumque piâ mercede laborem
Penſat, & emeritis cumulat compendia curis.

Ego certe ab hac ſententia ſive plane cognitâ & perſpectâ, ſive à majoribus quaſi per manus traditâ, propter ſummam Collegii celebritatem & hominum, non libenter recedo. Neque ut Atticum Lyſiam, quaſi Liciniâ & Mutiâ lege, Timæus Syracuſanum eſſe vendicat, ego eum cultiſſimæ Societatis jure privatum, in aliud Collegium redactum cupio. Quinimò plurimùm ad famam eruditionis arbitror, pertinere, quis tandem vel forte oblatus, vel conſilio quæſitus inſtitutionis locus illi contigerit (adeo eſt illud verum quod de Henrico Chicheleio ad pietatem & ſtudia literarum recreanda divinitus nobis conceſſo, ibidemque educato, uſurpatur, *ſæpe docet fructus de quâ fuit arbore ductus*) quem noſter tamen virtute ſuâ illuſtriorem (ſi fas ſit dicere) reddidit quam accepit. Quamobrem ex tantæ fundationis pullulans radice (verba ſunt *Chaundleri*) *floreſcens quaſi virgula, ope & adiutorio Thomæ Bekingtonii beneficentiſſimi domini & Vellenſis Eccleſiæ præſulis lectiſſimi, fermè in cedrum crevit magnam, quaſique lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, uberrimos fructus protulit.* Nam ut validiorem ejus ætatem prætercam quæ excellentiſſimis ornamentis decorata in ſupremo authoritatis faſtigio collocata fulſit: Adoleſcentis cura in bonis literis perſequendis prorſus occupata luculentum præſentis ævi mortalibus exhibuit ſpecimen, quò tanta indoles (ubi ſemel maturuiſſet) foret porrectura. Ingenium fœlix, vigilanimus, ſtudium pertinax, crebra contentio,

Chaundel. in vit. Wicc. — *Chaundel. in vita Wicc.* — *Poſt adept. Præſulat. & Cancellar.*

entio, ecquid aliud prædicare possunt quam insigne aliquod & egregium deinceps secuturum? Invicta corporis vis quæ non aliunde magis quam per labores crevit, ingens ingenii aviditas quæ expleri non potuit, frequens concertatio quæ nunquam nisi victorem dimisit, spem certè nunquam mentiuntur hujusmodi præsagia. *Doctrina sed vim promovet insitam—Rectique cultus pectora roborant*; inquit poëta. Quamobrem ad eas quas naturæ beneficio dotes acceperat, fœlix pro illius temporis infortunio, accessit institutio. Nam humanitatis & eloquentiæ quidem studia ita ardenti animo excoluit, ut in illis longè supra vulgi consuetudinem excellere, peculiarem illi laudem adscriberem, si Johannes frater illius in hujus quoque participationem non esset admittendus. Cujus cum præclaræ aliquot ab ipso habitæ orationes recenseantur, faciunt propemodum ut existimem, gentis potius singularem illius, & non unius hominis fuisse prærogativam. Jam in philosophiâ quantùm operæ industriæque posuerit, quantoque illam amore complexus est, eximia quadam illius in professoribus alendis mercede propositâ satis declaratur. Neque tamen cum humanioribus studiis, aut cum philosophiâ ità consuetudinem habuit, quasi cum illis ætatem omnem traducturus foret, quemadmodum (ut est in fabulis) procos Penelopes factitasse legimus, qui ubi ad dominam affectarent viam ejusque potiundæ spe excluderentur, cœperunt pedissequas & ancillas ejus perditè amare. Eorum quippe familiaritate tantisper usus est, donec ingenium probe jam subactum cœlesti prudentiæ vacare liberiùs potuisset. Cui ille studio dum totum quod supererat vitæ suæ consecrare destinasset, ratus nimirum id quod est, nullâ in re aliâ se gratiorem Deo operam, aut humano generi utiliorem locare potuisse, ad *Scholæ Wiccamicæ* præfecturam, tùm forte propter *Thomæ Alwini* discessum vacuam, postulatur. Ad hoc munus subeundum quum judicium gravissimorum de se virorum non plurimi facere non potuisset, utpote qui nisi moribus atque eruditione spectatum satis admittunt neminem: tum nullâ aliâ re magis impulsum reor, quàm promptâ atque expositâ bene merendi voluntate. Prægestiebat scilicet illius animus, utcunque tenui fortassis in re, luculentum aliquod magnificentiæ suæ documentum hominibus ostendere, quumque facultates non admodum suppeterent, subsidio sibi diligentiam & laborem compararc, quibus prodesse quamplurimis posset. Certe extremâ lineâ bene facere haud nihil est; & si recte interpretari volumus, haudquaquam video, quare ultima beneficentiæ pars sit teneriores puerorum animos bonis præceptis informare, ineuntis ætatis inscitiam senili prudentia regere & constituere, ferocientes à licentia deterrere, disciplinæ severitate discipulorum mores adstringere, talemque erga pupillos affectum inducere perinde ac si parentum vicibus ipse defungeretur, denique ita se gerere quasi ipse vitia nec habeat nec ferre posset. *Henricus Beufortius*, (quis nescit?) in *Henrico principe* edocendo, quot ille simul quasi per compendium informavit. *Rogerus Aschamus* dum *Elizabetham* serenissimam Reginam ad eas artes adduxisset, quarum vitæ par usus & possessio est, universam prope Angliam singulari beneficio complexus mihi videtur. Ceterum ille, ubi per annos duodecim, hanc docendi provinciam sic administrasset, ut neque bonus aut eruditus quisquam ejus operam aut fidem improbaret, ab *Henrico sexto* rege longe pientissimo, ad scholæ *Etonensis* moderationem accersitus est. Utque nova surgentis Col-

Horat. 4 lib. Od.

Balæus in lib. de scriptor. Britt.

Plutarch

Willelmus Epigram. Parker: Harpsfield.

Terent. in Eunuch.

 legii

legii fundamenta fœlicioribus auspiciis ponerentur 35. discipulos Wiccamicos, sociosque ejusdem Collegii quinque simul adscivit. Ita cum recenti puerorum examine in hoc aluearium traductus, locum verius mutavit quam vitæ institutum. Nam qui transacto quasi duodecim annorum curriculo, multam jam salutem operoso docendi muneri dicere debuisset, non tam studiorum usum & consuetudinem intermitti sensit quam augeri. Hic itaque rursus œconomia scholæ instituenda, optimis confestim exemplis pueritia imbuenda, docendi dedocendique geminatum onus perferendum, condendæ leges magis ut pueri quæ honesta sunt facere incendantur. quam ubi non fecerint puniantur; danda cum primis opera, ut amplissimæ recentis gymnasii dignitati, parentum votis, juvenum indoli, patriæ desiderio, conceptæque de tam illustri præceptore opinioni, cumulate satisfiat. Id vero ille (eximius scilicet ac perfectus magister, cujusque domus cunctæ Angliæ quasi ludus quidam patuit, atque docendi officina) quam sedulò præstitit, copiosa quidem pro illius sæculi fato eruditorum hominum seges ab eo sata & culta, ex utriusque Collegii agro, magno cum Christiani nominis Reipub.que bono pullulantium, aperte testatur. Summa interim & prima regendi Collegii authoritas penes *Johannem Stamberium* fratrem (ut scribit *Balæus*) Carmelitanum fuit, cui antè alios omnes propter vitæ inculpatæ literarumque celebritatem rex sic indulserat, ut primum ad *Etonæ* gubernacula admotum, deinde à conscientiæ colloquiis factum, postea ad *Nordovicensis* Ecclesiæ præsulatum promovendum curaverit. Sed ille ubi propter *Gulielmi Poli Sudovolgarum* ducis, hominis (ut *Lelandi* verbo utar) invidiosissimi potentiam, inde esset deturbatus; provinciæ *Bangorensis* pedo donatus est. Verùm de hoc, suo loco uberior pro re nata, dabitur dicendi occasio. *Stamberio* successit *Henricus Seaverus Collegii Mertonensis* Custos, huic *Gulielmus* noster, qui propter egregiam & fructuosam operam in pube instituenda collocatam, summus Collegii moderator à Rege est designatus. Ab eo confestim tempore, maximis dignitatis, fortunæque præsidiis sic abundare cæpit ut paratiorem certè ab iis rebus diceres neminem, in quibus fælicitas sita est. *Henricus* quippe Princeps otii & solitudinis cupientissimus, totius imperii curam aliis demandabat: Ipse interim ubi à negotiis feriari per tempus licebat, totum se studiis pietatis consecrabat: nactusque tam fidelem, atque suis moribus obsequentem *Achatem*, ad sacra primum, deinde in consilium adhibuit. O quàm rara est hæc fælicitas, & verò tua (*Henrice:*) quæ haud scio an unquam majorum cuiquam acciderit, ut unum haberes virum cui omnia consilia tutò posses concredere, neque de illius minus quam de tua fide certus esse. Alebantur ea tempestate magnâ animorum contentione inter principes nobilitatis, partium studia, *Humfredum Glocestriæ* ducem & *Edmundum Polum Sudovolgarum Marchionem:* Inimicitiarum caput hoc fuit; Muneribus à *Gallo* captus, ità cum principe egerat *Sudovolcus*, ut permutationis nomine *Gallo* restituendam *Andegaviam* impetraret. *Glocestrensis* haud æquo animo ferens, malis proditoris artibus fraterni filii famæ, Reipub: que bono pessimè consultum, huic incepto solus obstitit, & quod virum fortem decebat, honorem patriæ saluti suæ præferendum judicavit. Hæc prima ingruentium malorum semina fuerunt, hæc prima Imperii *Henriciani* calamitas; quæ, postquam adolcuissent, ingentem Reipub. *Anglicanæ* cladem pepererunt,

Parker: in vita Stafford. & Harpsfield. D. Martin. in vit. Wic. E. Regist. Coll. Win.

Nic. Harpsfield sect. 15. hist. Eccle.

Balæus in script. Brit.

Leland. Comment. in Cyg. Cant.

Ex Arch. Coll. Merton. Harps. sect. 25.

Æneas Sylvius: & Hall.

In epist. Reg. ad Prior: & Convent. Wint.

Leland: in Comment. in Cyg. Cant. Hall.

Hall.

runt. Nam *Gallia* quæ jure sanè optimo in Anglorum potestate diu fuit, quasi postliminio reversa libertatem sibi asseruit: Studebat rebus novis *Hibernia*: cum *Scoto* tumultuatum est, veriùs quam pugnatum. Domi impurus ille *Cadus* funesto civium sanguine patriam fœdavit: *Richardus Eboraci* dux, omnis moræ impatiens Regiam dignitatem per civiles furores præreptum fuit: Hinc magnæ bellorum tempestates commotæ, multæ præliandi vices, nobilitati mutuis cædibus *Angli*, adversis aquilis quasi duodeciés dimicatum, nonaginta plus minus hominum millia ceciderunt, Octoginta familiæ principalis desiderati sunt. *Annales An.* *Annales Ang.* *Annales Ang.* *Cominaeus 7. Cap.d.1.*

Heu, quantum potuit terra, pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt sanguine dextra? *Lucanus.1.bell. Phars.*

In hoc sæculum varium, seditionibus atrox, domesticis insidiis infame, crebris fluctuationibus obnoxium, ubi eousque periclitata est Reipub. salus ut quam majores florentissimam reliquissent, satagerent hujus ævi mortales plane nullam habere, quum incidisset *Gulielmus* noster, tum quo ille consilio, quâ fide & innocentiâ valuerit, inter reciprocos fortunæ æstus tamdiu jactatus, satis demirari non queo. Sub idem tempus è vitâ excessit *Henricus Beufortius, Episcopus Wintoniensis,* Cardinalium omnium facile ditissimus, cujus prudentiâ atque opibus ita *Henricus* juvari potuisset, ut depulso quantivis periculi impendentis metu, summa animi tranquillitate frueretur. Quamquam eam gravem jacturam, quam *Henricus Rex* in ejus morte fecerat, sarcire posse visus est *Gulielmus Waynfletus* qui illi in episcopatu successit, uti scribit *Polydorus.* Et gerebat ille quidem Reipub. quamdiu vixit optimè; Sed ubi divitiis cumulandis immodicus fuit, excellentem rerum ab illo gestarum memoriam vitiavit. Cæterum *Henrico* è vivis sublato, surrogatus est *Gulielmus Waynfletus,* insignis doctrinâ & pietate vir, (inquit *Matthæus Parkerus,*) quem *Nicholaus* quintus dum pro nimiâ illorum temporum licentiâ, per provisionem (ut loquuntur) Episcopos passim constituit, Ecclesiæ *Wintoniensi* præfecerat. Sanè ea demum magna voluptas est, æqualem ac parem meritis gratiam apud eos, qui dignitate eminent, invenire: neque fraudi propterea esse debuit *Gulielmo,* si *Nicholai* quinti pontificis optimi beneficio ad hunc honorem evectus fuisset, utpote cujus ea sanctimonia fuisse perhibetur ut nulli unquam magistratum precio vendiderit, qui singulos *Homeri* libros ducentis aureis, latinis versibus reddendos curaverit, qui doctos coluit, & præmiis ad studia literarum invitavit, ut facile primum vel solum honoris locum occuparent, de quo nullo unquam sæculo magis compertum est illud. *Polyd.Vir.* *Polyd.Vir.* *Harpsfeld. Arch.Win. Parker.* *Sabellicus. ef-ceesfius in epist. Polit. pag. 118* *Perottus in præfat. Polib. Hadrian. Barlard.*

Sint Mæcenates non deerunt Flacce Marones.

Denique cui renunciatum quum esset, quosdam esse Romæ qui bonos versus facerent, negavit bonos esse, cur enim ad me (inquit) non veniunt, qui poetis etiam malis pateo. Ab illo (inquam) laudatissimo Pontifice ad summam authoritatem perductum esse, non video quare cuiquam vitio verti debeat. At enim effrænatæ huic in episcopatibus disponendis licentiæ assensum non præ *Hermol. Bar. in epi. ad Alex.6.*

 buisse,

buisse, non simulatæ (inquiunt) in Regem observantiæ argumentum fuisset. Nam quid sibi volunt tam absolutæ rerum alienarum largitiones? tantumnè cuiquam hominum ut liceret impune mearum facultatum domino esse, & pro arbitrio suo hos creare, illos ad præsulatuum dignitates transferre posse, concedi? Præviderant hoc malum non procul absuturum illustrissimi Reges nostri, qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum in civitate, quod non corrumpat audacia, gravissimis sanctionibus nos ab hujusmodi maleficiis deterruerunt, quæ apertè vetant ne quisquam per provisionem (ut loquuntur) Pontificiam cujusquam dignitatis ambitæ sentiat beneficium. Verùm toto hujus Archiepiscopi tempore, Papa (inquit *Parkerus*) provisione adhuc episcopos statuit, inter hos insignem doctrinâ & pietate virum *Willielmum Waynflet*. Sed non gravabuntur Reverendissimi *Parkeri* manes (ut spero) si egò pro illo veritatis studio impulsus, cujus ipse amore si nunc viveret, in seipsum excitaretur, in medium quædam proferre non dubitaverim, in quibus incorrupta fide dignorum exemplarium authoritas, (quibus ego ut debeo plurimum tribuere soleo) ab illius opinione coëgit me dissentire. Illud autem est huiusmodi: *Gulielmum* nostrum, tametsi pro illius sæculi consuetudine, & virorum illustrium authoritate gaudere talibus privilegiis potuisset, ut omninò fortassis ab illis non abstinuerit, ita melioribus rationibus ad suæ dignitatis fastigium pervenisse, nam & *Henrici* Regis candidatus fuit, & communibus *Cleri Wintoniensis* suffragiis, factus est Episcopus. Id quarè tam constanter affirmem, nunc subjiciam. Supremum jam diem clauserat *Henricus Beufortius* Episcopus *Wintoniensis*, anno salutis instauratæ, 1447. Aprilisque (quod satis constat) undecimo: ibi Rex, tametsi quod *Henricus* primus ab Anselmi obitu fecisse narratur, itidem *Henricus* sextus facere potuisset, plenum quinquennium expectare ut ejusmodi tandem episcopum constitueret *qui vel æquis passibus virtutum Antecessores suos consequeretur vel emularetur protinus*: rejecto tamen hujusmodi fuco, multoque antè exploratâ *Waynfleti* præstantiâ, continuò & eodem die quo nuncium accepisset, Ecclesiæ Wintoniensi veniam alterum Episcopum eligendi concedit, simulque obnixè rogat (quamvis sua luce conspicui precariis testimoniis non juvantur) maximam in comitiis suis *Gulielmi Waynfleti* rationem haberent. Epistolæ forma sic se habet.

25. Edoard. pri.
25. Edoard. tertii.

Parker. in vit. Jo. Stafford.

Parker. in vita Episc. Cant.

Literæ Regis ad Prior. Wint.

De gestis Pontif. Angl. lib. 1. Malmesburiensis.

Symmach. li. epi terti. Ex. Arch. Wint.

LET-

LETTERS

Sent by the KING, to chuse WILLIAM WAYNFLETE Provost of Our Lady Colledge of ETON, Bishoppe of WINCHESTER.

TRusty and well-beloved in God, we greete you well. Letting you weete that it is come to our knowledge, to our greate heavines, ne weare Goddis wil, how that our late Cardinall of England and Bishoppe of Winchester is past out of this uncertained life. And howbeit that yee ought not to procede unto the election of a new pastor and fader for the Chirch of Winchester aforesaide without our licence first had in that party, yet natheles we as well for the greate loue and affection that we beare unto the said Chirch, as for other great causes moving us, wolling in no wise the said Chirch to stand eny while viduate, licence you to proceede unto the election of a newe Pastor there. And pray you hartely that in all the hast that you goodly may, yee woll so doe. Having by one assent our right trustie & wel-beloved Clarke and Councellour Master William Waynflete, Provost of our Colledge Royal of our Lady of Eton at the reverence of us and contemplation of this our writing, on your said election to be Bushoppe of your saide Chirch before all other especially recommended, whom as you know well, wee have in the most tender favour of our good grace. Wherin you shall not only provide your said Chirch of right a notable Clarke and a substantial person to Goddis plesir, and to the worshipp & wele of the same as we trust, but also doe unto us right singular plesir, and cause us to have both you and the said Chirch in the more special favour of our good grace in time to come. Geven under our signet at our Castle of Wyndsore the xi. daie of April.

Cæterum Ecclesia Wintoniensis tanti patris orbitate perculsa, haud diu negotium differendum rata, literas ad Regem statim ablegavit; quibus ipsum super,

per *Henrici Cardinalis* morte certiorem fecit (tàm subitæ festinationis parùm ut videtur conscia) potestatem sibi novi præsulis surrogandi dandam hisce verbis humillime deprecata.

LITERA

Missa Domino Regi pro licentia obtinendad ad Episcopum eligendum.

Ex Archiv. Win Eccl.

EXcellentissimo in Christo principi, & Christianissimo Regi nostro Domino Henrico, Dei gratiâ Regi Angliæ & Franciæ, et domino Hiberniæ, nos vestri humiles & devoti oratores continui, Prior Ecclesiæ vestræ Cathedralis Winton, & ejusdem loci Capitulum salutem in eo cui omnes Reges famulantur, & per quem principes proximè dominantur, Vestræ regiæ Majestati cùm ea quâ decet reverentiâ, tenore præsentium intimamus, quòd recolendæ memoriæ Dominus Henricus Beuford ultimus Episcopus noster, die Martis, undecimo Aprilis jam instantis ad vitæ suæ terminum (quod dolentes referimus) pervenit (veruntamen fœliciter ut speramus;) ne igitur sedes Episcopalis antedicta, diutino pastorum solatio destituta, suæ vacationis detrimenta deploret, aut jacturam in spiritualibus seu temporalibus patiatur, ad vestræ celsitudinis Regiæ præsentiam unanimi nostro consensu & assensu, nos fratres Robertum Puriton *Subpriorem, ac* Richardum Marlebergh *Hordarium, confratres & commonachos nostros mittimus per præsentes dulcæ vestræ excellentiæ humiliùs, quo possumus, supplicantes, quatenus, ut ad liberam futuri Episcopi & pastoris Ecclesiæ vestræ memoratæ electionem procedere valeamus; licentiam gratiosè concedere dignetur vestræ regalis gratiæ magnitudo; quam ad sui laudem & honorem, ad inimicorum colla subiuganda, atque ad populi sui meritorium regimen fœlicissimè regat & gubernet clementia Salvatoris per tempora duratura. Datum sub sigillo nostro communi in domo nostra Capitulari 12. die dicti mensis Aprilis. Anno Domini* 1447.

Rex ubi votum Ecclesiæ intellexisset, haud diù cunctatus (illorum quippe precibus ad id incitatus quod ultro sponte sua facturus esset) peramanter in gratiam Fundatoris nostri sic rescripsit.

A LET-

A LETTER

Sent by the King to proceed to Election the *Saturday* following.

Trusty and wel-beloved in God we greete you wel, and doubt not but that you keepe well in remembrance, how we upon knowledge that wee have of the decease of our Uncle, late your pastour and governour, wrote unto you our most speciall letters for the recommendation of our right trustie and wel-beloved Clarke Master William Waynflete Provost of our Colledge Royall of our Lady of Eton, in your next election to bee made for your Bishoppe, Desiring you furthermore in our said letters in asmoch as we would not the Cathedrall Chirch of Winchester should any while stand viduate, that you would procede to election in all godly hast, and forasmuch as we desire in the most effectuous wise that wee can, that ye shall procede to your saide election on Saturday next comming, for divers right great causes especially moving us, we pray you to dispose you thereunto, not abiding uppon any letters under our great seale. For we have in such wise ordeined that yee shall not neede them at that time, but have them in goodly hast after, bearing date before. And as touching a Doctor necessarie in your said election wee have writen to Master Stephen Wilton to assist you. Wherefore we desire and prey you in as harty wise as we can that all excusations laide a part, you procede to your seide election on Saturday, having recommended in most speciall wise our seyde Clerke Master William Waynflete before all other. And furthermore that yee give full feith and credence unto the bearer of thees in that he shall sey unto you in our behalfe, and that yee fail not hereof as yee desire us to be enclined to shew unto you the favour of our good grace in time to come. Yeven under our signet at our Castle of Windsore the xiii. day of Aprill.

Cognita

Cognitâ principis voluntate, frequentes ad electionem stato die conveniunt, prompti alacresque & pro interpositâ Regis authoritate, *Gulielmum* salutant episcopum, quod ut ratum fixumque habeatur his literis deposcunt serio.

LITERA

Ex Arch.Win. Procuratoria missa REGI HENRICO Sexto ad confirmandam Electionem factam de GULIELMO WAYNFLETE Episcopo WINTONIENSE.

E*Xcellentissimo & Christianissimo in Christo Principi & Domino nostro Henrico, dei gratia illustrissimo Regi Angliæ & Franciæ, ac domino Hiberniæ, vestri humillimi & in Christo devotissimi oratores* Willielmus Aulton *Ecclesiæ vestræ Cathedralis Winton. Prior indignus, ac ejusdem Ecclesiæ vestræ capitulum, orationum suffragia, & in eo prosperari per quem Reges regnant & Principes dominantur. Sublimitati vestræ regiæ præsentibus literis humiliter intimamus, quod vacante nuper Ecclesiâ prælibatâ per mortem naturalem celebris & recolendæ memoriæ domini* Henrici *miseratione divina titulo Sancti Eusebii sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ presbyteri Cardinalis Angliæ, dictæque Ecclesiæ vestræ ultimi & immediati (cui deus parcat)* Winton. *episcopi, ac obtenta ex vestrâ regiâ clementiâ, alium nobis & Ecclesiæ vestræ in Episcopum & pastorem licentia eligendi: Nos venerabilis & insignis prudentiæ virum magistrum* Willielmum Waynflete *sacrosanctæ Theologiæ Bachalaurem, serenitatis vestræ consiliarium, virum utique providum, & in agibilibus discretum deo devotum in spiritualibus & temporalibus plurimum circumspectum, ac nobis & Ecclesiæ vestræ necessarium, vobisque & regnis vestris (ut firmitèr credimus) utilem & fidelem, unanimitèr & concorditèr spiritus sancti (ut speramus) gratiâ inspirati, in ipsius Ecclesiæ vestræ & nostrum episcopum consensu nostro unanimi nullo penitus reclamante elegimus, & pastorem. Requisitoque plurièṡ postmodum ipsius electi magistri in hâc parte consensu, ipsoque sæpiùs lachrymabilitèr reclamante, tandem præfatus electus post deliberationem diuturnam, dictæ electioni de se factæ suum consensum adhibuit paritèr et assensum. Ad implorandum igitur humilitèr vestrum consensum Regium electioni, & electo hujusmodi gratiosè per vos concedendum, Fratres* Robertum Puryton *Subpriorem &* Richardum Marleberg *hordarium, commonachos, & confratres dictæ vestræ Ecclesiæ Winton. conjunctim & divisim, consensu nostro unanimi destinamus, vestræ Regiæ celsitudini supplicantes humilitèr & devotè, quatenus dicto electo*

&

& Electioni hujusmodi sanctè ritè, & solenniter celebratæ vestrum Regium consensum favorabiliter impertire dignetur vestra Regia Clementia Majestatis; quem in prosperitate continuâ, ad Ecclesiæ suæ sanctæ, & regnorum vestrorum tutissimum regimen, & munimen, diutissimè fœlicitare dignetur filius virginis gloriosæ. In quorum omnium fidem & testimonium sigillum nostrum commune presentibus apposuimus. Datum in domo nostra Capitulari, quoad consignationem presentium, sub sigillo nostro communi decimo septimo die mensis Aprilis. Anno, 1447.

Satis jam constare arbitror cuiquàm, modò pertinaciter incredulus non fuerit, quemadmodum legitimo suffragiorum jure, & non imperiosis (ut vocant) diplomatis (quibus sacerdotum beneficia conferri aliis solent, in diem mortis eorum qui ipsis fruuntur) ad Pontificiam dignitatem aspiraverit. Cæterùm ut in re satis luculentâ verbis etiam utar minimè necessariis, illud quoque auctarii vice subjungendum curavi, quod in publicis Ecclesiæ Wintoniensis tabulis descriptum reperi. Nam peractis comitiis, literas confestim Romam ablegant, ipsum Pontificem universæ rei, ità uti gesta est, certiorem faciunt, & quià virum dignum qui secundus à Cardinale numeretur creaverint, Papam deinde demississimè obsecrant, ut author foret. *Duar. de benef. lib. 5. cap. 8.* *Ex Arch. Win.*

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri, ac Domino, Domino Nicholao *divinâ providentiâ sacro sanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ summo Pontifici, Frater* Willielmus Aulton *Prior Ecclesiæ Cathedralis sancti* Suithini Winton. *& ejusdem Ecclesiæ capitulum & conventus Ordinis Sancti Benedicti, sui humiles ac devoti oratores, obedientiam & omnimodas reverentias & subjectiones ad devotissima pedum oscula beatorum. Sacris Canonibus &c.* & interjectis nonnullis. *Statim, subitò, & repentè spiritus sancti gratiâ (ut fortitèr credimus) inspirante, nulloque nostrum penitus discrepante vota nostra direximus in venerabilem virum magistrum* Willielmum Wainflete *sacræ Theologiæ Bacchalaureum serenissimi in Christo principis* Henrici *dei gratiâ Regis Angliæ & Franciæ, Consiliarium, ac Prepositum Collegii Regalis beatæ Mariæ de Etonâ (virum utique providum ac discretum, literarum scientiâ, vitâ, & moribus meritò commendandum, in ordine sacerdotali & ætate legitimâ constitutum liberum ac legitimum, nec non de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus & temporalibus plurimùm circumspectum, aliis virtutibus insignitum valentem & scientem jura dictæ Ecclesiæ nostræ defendere & tueri) & eum quasi una voce & uno spiritu nostrum & Ecclesiæ nostræ episcopum elegimus & pastorem. Eapropter beatissime pater, sanctitati vestræ tàm devotè quàm humilitèr voto unanimi supplicamus, quatenus electionem eandem sic sanctè, solenniter, concorditèr & canonicè celebratam dignetur vestra sanctitas confirmare, ac eidem electo Magistro munus consecrationis favorabiliter impertire; ut deo authore nobis & dictæ Ecclesiæ velut pastor idoneus præesse valeat utilitèr & prodesse; nosque & alii ipsius subditi ob illius regimen possimus cum deo salubritèr militare. In quorum omnium &c. Datum in domo nostra Capitulari &c.* *Distinct. 61. cap. Statuimus.*

Cæterùm Pontifex ubi rem omnem per nuncios intellexisset simul studio principem optimum demerendi, qui Amedeum Allobrogum ducem huic Nicholao diu adversantem depositâ simultate conciliasset, simul quia quod factum est infectum reddi non potest, ne quidvis impunè sibi licere non putaret dum pro arbitratu suo cuncta dispensare ac distribuere soleat, in hæc verba *Fabius.*

 rescribit.

Ex Arch. Domini Redmanni Registr. Cant. rescribit. *Nos decernentes per præfata Sedis providentiam utilem & idoneam præsidere personam provisione, &c. sexto Id, Maij. Pontificatu anno primo:* Sed quid sibi vult (inquis) hoc *provisionis* verbum? Nonne eo potestatem sibi vendicat præter meram consecrationem scilicet aliquid indulgendi? Ergone quoties *providentia aut provisionis* injecta est mentio, tantam largiendi licen-*Ex Arch Wint.* tiam comminisci opus est? Sane *Gulielmum Aultonum* eadem voce usum fuisse, qui nec ausus nec potuit tàm immensam sibi authoritatem unquam arrogare, non semel observavi; Ego inquit (nam obsignatis tabulis agendum est) *Williehmum Waynflete* in episcopum & pastorem hujus Ecclesiæ eligo, (parum fortassis illud est) ac huic Ecclesiæ *provideo* de eodem. Neque id alio fuisse consilio factum videtur, nisi ut authoritatem quam jure suo episcopi obtinebant maximam, perinde ac si à sede *Romana* primum effluxisset, illi acceptam denuo referrent. Quippe ex quo rerum Ecclesiasticarum summa potestas penes Archipresules *Cantuarienses* in Angliâ fuit, eos nimirum ut suos legatos no-*In prærog. sedis Cant. Parker.* minabant *Romani* Pontifices; eo nimirum consilio, ut quæcunque in administratione suâ alii gessissent, universalem illam authoritatem illis semper acceptam ferrent. Sed ut è diverticulo in viam iterum redeamus: *Fundator* ubi per suffragia cleri renunciatus esset *Episcopus*, regiâque voluntate confirma-*Ex Arch. Redman. Parker in vit. Henri. Denei. Ex Archiu. Domini. Redman.* tus, dein coram illustri Archiepiscopo *Johanne Staffordio* in ædibus *Lamebithanis* sacramento fidem obligasset, decimo quinto Kalendas Julias, jubente eodem Archiepiscopo, spiritualitatis (ut loquuntur) jura liberant, & onus administrandæ tutelæ deponunt *Richardus Episcopus Roffensis, Thomas Johannesque Langthorn* utriusque juris consultissimi Bacchalaurei. Tertiò deindè Kalendas Augusti, sacris cæremoniis de more inauguratus, faustis omnium acclamationibus Episcopus Wintoniensis est salutatus. Et peracta sic est (ut *Ex Arch. Eton.* videtis) totius dramatis fabula. Fuere tamen (ut ego aliquando accepi) qui narraciunculam (haud pol illepidam) à communi tamen judicio valde differentem, nobis excogitarunt, quam ego in ipsorum gratiam nunc subjiciam. Ferunt accitum ab *Henrico* sexto *Gulielmum*, tunc fortè ubi collegii Etonensis præfecturam gerebat, atque istis verbis compellatum Magister (inquit) *Gulielme* (sic sæpe & perfamiliariter princeps solebat ipsum alloqui) si beneficium aliquod ex benignitate mea obtinueris, potin'es ipsum retinere? annuenti *Gulielmo* se posse & quando ita juberet rex, facturum sedulò, proin refert princeps, volo jubeoque te esse Wintoniensis Ecclesiæ præsulem. Recensere in hoc loco necesse non habeo, quos ille sumptus & quam grandes faciebat, dum universam Archiepiscopi familiam lautissimis epulis excipiebat, *In Alb. Registr. Cappa sic dicta quod totum hominem capiat. Lindwod. de Eccle. ædificiis. &c. cap. 2. Parker in vit. Varhami.* *Cappam* (uti vocant) *professionalem* Archiepiscopo donabat, remunerationis benevolentiæque ergò centum libras eidem dabat, tapeta sua & vestes solutâ pecuniâ redimebat, magnam quinetiàm pecuniæ vim inter famulos distribuebat, quæ tàm copiosa largitas ab aliis ægrè fortassis expressa, ab illo lubenter effusa prolixam imprimis & beneficam naturam satis declarat. Sed istam rei familiaris jacturam resarcire posse visa est amplissimorum proventuum spes, quos ab uberrimo Præsulatu statim colligebat, in eminentiori solio sederint alii, se tamen in pinguiori collocatum probè meminerat. Nam si nunc dierum detritis (proh dolor) bonorum præsulum facultatibus, propter nimias potentiorum sordes, species tamen antiquæ dignitatis non planè imminuitur: Quem olim

olim splendorem tum fuisse arbitremur, ubi eo fortunæ statu usi sunt, qui vel hominum opinione fingi potuit maximus? Multa sunt hujus Ecclesiæ & peregregia ornamenta quæ cum susceptâ novâ dignitate simul advenerunt. Nam & nobilissimæ Equitum *Georgianorum* societati à sacris est, & Cancellarii munere apud primatem suum defungitur: quâ ratione interdum *Angliæ* reges ab episcopis *Wintoniensibus* utpote *Cantuariensium* vicariis ungi & sacrari non dedignantur. Igitùr ille ubi opulentissimum pontificatum non fœde (quod plerunque solet) per summum dedecus mundinatum, neque citrâ principis aut cleri voluntatem adeptus, Quid deindè tantâ *Cathedrâ* tantaque amplitudine dignum gesserit aut quomodo tanti nominis mensuram impleverit, id nunc potissimùm conscribendum suscepi. Fatalis enim invidia est quæ bonis inceptis semper obstat, prohibetque videlicet, ne quantum homini datum est nostra provehantur. Inseuit animis hominum hoc semen noverca aliqua natura, ut dum privatam vitam agimus magistratu non indigni videamur, at pauci sunt qui utriusque vitæ personam sic cum dignitate possunt sustinere, ut non sit longè deterior eorum conditio postquàm dignitatibus aucti fuerint. Adeò est illud poëtæ verum.

Parker pag 24.

Parker.

Ausonius.

Spem frustrate senex, privatus sceptra mereri
Visus es, imperio proditus inferior.

Enim vero noster harum rerum minimè imperitus, anxiùs agebat quo beneficii genere non solum præsentis ævi mortales, sed longo post tempore nascituros sibi devinciret. Nam et novis acceptis honoribus parem se exhibere volebat, & magno Reipub. cum bono natum se demonstrare id vero vehementer discupiebat. Itaque dum ingens bene-merendi ambitio animum illius occupabat, opus sanè sœculorum omnium prædicatione dignum inchoauit. Et quod fœlix faustumque bonis literis & pietati sit, *Aulam beatæ Magdalenæ* consecravit. Inceptum (ne quid parcius dicam) verè heroicum. Fides numinum! namque altero à consecrationis ipsius anno tam grande negotium parturire, quod sine maximis prudentiæ fortunæque subsidiis aggressus operam omnem eluderet, & maturitate tam festinatâ contendere quasi serius quam par erat ad rem adeò præclaram animum adjecisset, incredibile in bonis literis promovendis, desiderium apertè profitetur. *Neratius Priscus* inter Juris conditores author non ignobilis, è tribus constare collegium affirmat; quam sententiam *Marcellus* quoque secutus est: *noster* verò sodalitium hoc suum numero quinquagenario definivit. Cæterum ne quid, sub sacri conventus prætextu, adversus leges molitus videretur quinto nonas Maji illis coëundi jus ab *Henrico Rege* impetravit. Simulque insignem illâ tempestate virum, *Johannem Hornley* Sacræ Theologiæ Bacchalaureum *Præsidem*, artium magistros tredecem, septemque Bacchalaureos (quibus bonus ille senex cum imperio præesset) collegas admisit: reliqua studiosorum multitudo ex minorum gentium scholaribus conflata est. *Johanes Godmanstonus* ex eâ nobilium notâ, qui Armigeri appellantur, bonarum artium summus admirator, *Fundatorem* sponte suâ satis incitatum, benignè etiam instigavit. Et ne in alieno solo temere ædificaret, fundum pie est elargitus. Jamque fervêre opus incipiebat, quum derepente

Ex Regist Colleg.

D. de verb. signif.

E. Regist. Colleg.

Charta fundationis.

E Regist, Colleg.

derepente causa belli propè erubescenda emicuit, quæ *Wintoniensem* à tam. sancto proposito parumper avocavit; quippe *Londinum* pariter & bellum, vir ultimæ sortis *Johannes Cadus* invaserat; dubium liber an servus, sed qui *Pseudomortymerus* tamen vocabatur. Ibi Rex ut concitatis rebellibus frænos mature injiceret, sic quasi explorabundus, & ut verum dicam, contemtim *Humfredum Staffordium* cum electâ militum manu præmittens ab illo imaginario & scænico *Mortymero* in primo statim congressu profligatum desideravit. Inde qui rebellantium fuerit furor: Quæ post victoriam insolentia, vel ex eo intelligi potest, quod summo (proh dedecus) Angliæ Quæstori *Johanni Sayo* cervicem amputarunt, locupletissimum quemque maxime proscripserunt, optimos ut sors obtulerat, fœde trucidarunt, nihilque ad extremam crudelitatem reliqui fecerunt. Quocirca cives non tàm ex fiducià, sed quià oppressi erant, ut audere aliquid viderentur, improbum perduellem intempestâ nocte adoriuntur, pari fortunæ aleâ utrinque ad summum mane decertantes; documenta cladis mutuæ, cruenta aliquandiu *Thamesis*, plenæ cædibus viæ, pons cadaveribus interclusus, flammamque alii fugientes in subjectum flumen præcipites dati.

Polyd. Virgil.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrymis æquare dolorem?

Virgil Æneid. 2.

Adeò est illud verum *Cornelii Taciti* in turbis & discordiis pessimo cuique plurimam inesse vim, pacem & quietem non nisi consilio & bonis artibus comparari. Prima redeuntis, atque ut sic dixerim, repubescentis imperii spes, *Cantuariensis & Wintoniensis* fuere, qui novam de perfido latrone victoriam commenti sunt, *non pugnare:* novum sane illud sed salutare Reipub: consilium. Accersitus quippe à *Cancellaria Wintoniensis* ab ædibus *Halywellensibus* (in quibus ob metum seditiosorum sese continuerat) rogatusque sententiam quid in tam præsenti calamitate facto opus esset, re diu deliberatâ, utriusque visum est è re Reipub. futurum, ut, quos armis compescere hactenus non valebant, eos tumultu per spem impunitatis summoverent. A Turre igitur trajecto flumine, *Sudovercam* appellunt, edictoque per præconem promulgato omnibus delictorum gratiam (excepto *Cado*) impertiunt, bonam mentem modo deinceps colerent, & serenissimam majestatem comiter observarent. Hæc ubi per exercitum disseminata sunt, dici vix potest quibus lætitiis perfusi, & quam immortaliter gavisi seditiosi: neque datâ acceptâque salute, sed incredibili celeritate usi domum repetiverunt. Quod si gubernator præcipua laude fertûr qui navem ex hyeme marique scopuloso servat: tum quantam ejus viri prudentiam existimari par est, qui ex tot tantisque procellis plusquam civilibus, Reipub. ceu laceræ ratis membra eripuerit. At *Cadus* jam fractus animo, postquam in latibulis salutem diu quæsiuisset, ultimò deprehensus, animam simul cum victoriâ (quam non bene coxerat) evomere est coactus. hic est ille fraterculus Gygantis, terræ filius.

Ibid.

Cujus supplico non debuit una parari
Simia, non serpens unus non culeus unus.

Cæterum

Cæterum Rex ut omnes flammæ tàm exitialis restingueret reliquias, non ita multò post *Cantuariam* profectus est. Ubi illum pro eo ac decuit obsequio acceperunt illustrissimi Antistites *Cantuariensis & Wintoniensis noster*, convocatisque in *Capellam Domini Prioris* consiliariis, (aderant autem *Johannes Staffordus* Archiepiscopus *Cantuariensis*, *Johannes Kempius Archiepiscopus Eboracensis*, *Wintoniensis* noster, Episcopus *Elyensis*, dux *Somersetensis*, *Salopiæ Comes*, Comes *Wiltoniæ* & *Prior Sancti Johannis Baptistæ London:* quid de facibus & furiis Reipub. teterrimis statuendum foret, in commune consulebatur. Post benè longum deliberandi spacium, vicit tandem eorum sententia quibus æquitatis quam justitiæ potior fuit ratio. Itaque sublatis è medio perniciosissimis seditionum patronis, innocentia ubique tuta & incolumis evasit. Vix dum respiraverat Insula, quum statim *Richardus Eboraci* dux homo potens & factiosus, quique Regem ipsum cognatione proxime attingebat, opprimendæ Reipub. consilium cepit. Bonus *Glocestriæ* princeps *Humfredus* iniquissimæ damnationis ruinâ prostratus ad superos abiit, infestus subditis *Somersetensis* propter amissam *Normanniam*, exhausta bellis *Gallicanis* militum virtus, in *Anglia* exercitus nullus, Ipsi imperium consequendi spes magna, tutæ tranquillæque res omnes, sed ea prorsus peropportuna *Eboracensi.* Igitur cum amicis re communicatâ copias conscribit. Quod ubi *Henrico* nunciatum est venienti morbo occurrendum putans, *Blachethi* castra metatus est, indeque ad *Eboracensem* legatos misit (non quales olim populus Ro: in Bythiniam, de quibus Cato Censorius dicere solebat, illos nec pedes nec caput nec cor habere) sed eximiæ spectatæque prudentiæ præsules duos *Wintoniensem* nostrum atque Elyensem, penes quos causam tanti motus intelligendi deque pacis conditionibus transigendi summa authoritas fuit. Qui postquam in conspectum Ducis prodiissent, hujusmodi orationem habuisse dicuntur.

Io. Uton de obit. & memorand. Eccle. Cant.

Annales Ang.

Quo te nomine insigniamus (*Richarde?*) principemne hodie alloquamur an proditorem, tute ipse ambiguum nobis reliquisti. Nam principis dignitate perinde ac titulo alienum eum judicamus qui patriæ statum vel mediocriter labefactavit: Et cognomentum proditoris ab antiquissimis Regibus originem repetenti tibi indecorum non negabis. In tuâ manu positum vides, quid nunc sis aut velis esse. Quamquam opinione nostra quid velis esse, ubi instructam aciem, infestaque signa conspicimus, haud ampliùs incertum sit. Huc nimirum te adegit impotens dominandi libido, & quam errore animi finxisti, principatus spes. Sed per vim quidem patriam administrare, quanquam & possis, & facinorosos coerceas, præterquam in deum impium est, etiam est importunum: quum præsertim omnes rerum mutationes parricidia, direptiones & injurias secum adferunt; Frustra autem contendere, neque aliud tumultuando nisi apud bonos & cordatos cives opprobrium quærere, hominis est tum opibus tum ingenio intemperanter abutentis. Quare si vel ullus dignitatis aut salutis tuæ apud te sit locus, quod fieri tandem necesse est, lubens facito: Exue quamprimùm arma, dimitte exercitum, recipe te in clientelam non minùs metuendi, quàm amati Regis, ipsum (& authoribus nobis) æquissimum habiture tuarum litium judicem, aut si mavis arbitrum. Quæ ubi accepisset Eboracensis, subitône dicam Regis adventu & certaminis periculo perculsus, an expectione lætioris fortunæ paulum recreatus ita fertur respondisse.

Dom-

Deum hominesque testamur (*Reverendi patres*) nos contra Rempub: aut sacratissimam domini Regis personam, nihil hostile machinatos fuisse, neque quo periculum cuiquam bono crearemus propterea copias eduxisse. Sed uti è sanctioribus Regis consiliis improbos quosdam nobilitatis carnifices, reique Ecclesiasticæ sacrilegos prædones summoveremus, quorum violentia & crudelitate miseri egentesque diu vexati fuimus. Horum flagitiorum caput &
Annales Ang. authorem *Edmundum Ducem Somersetensem* omnes poscimus, quem si in carcerem tantisper conjectum viderimus, donec illum in publicis Angliæ Comitiis propositis criminationibus reum peregerimus, ut debitum supplicium proditor nefarius persoluat, reprimam me illicò, & ab armis discedam. Vos interea obtestamur (Legati) consulatis miseris subditis, Regique (à quo nemo unquam frustrà auxilium petiverit) nostris omnium nominibus supplicare velitis, ne eam nobis necessitatem imponat, ut rebus turbatis alacres, & per incerta tutissimi, miserias nostras cruore vindicantes, confossi inter præliandum occumbamus.

His ità expositis Regem continuò totius negotii certiorem *legati* faciunt, qui ubi præter æquum & bonum nihil postulari audiverat, *Somersetensem* captivum esse jubet, mox *Eboracensem* deditium clementer accepit: qui non
Hall. ita multò post, apud Regem in *Æde Paulina*, una cum nobilissimis consiliariis, adstante *Wintoniensi* (utpote totius negotii bene conscio) jurisjurandi religione devinctus, professus est clientuli in fide & obsequio, se deinceps permansurum. Atque ita sopita est civilis discordia quæ longiùs procul dubio processisset, nisi fide & consilio *Wintoniensis* nostri commodè fuisset interrupta.
Hall. Per istas ab intestinis conjurationibus inducias, nascitur *Edovardus Walliæ princeps*, quem peperit *Henrico Margareta Andium Ducis* filia; eum sacris lotionibus intinxit *Wintoniensis* noster, interque ipsas confirmationis ceremonias (quod
Io. Uton. munus obibat *Archipræsul Cantuariensis*) infantuli nomine fidejussorem sese exhibuit iterum *Wintoniensis*. Sed ille de improviso quasi terris subductus, tristissimum sui desiderium *Angliæ* reliquit, de quo *Maronianum* illud affirmari verè potest.

Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultrà
Esse sinent.———

Eripit se subitò, aufertque ex oculis præclara virtus, & invidia certè est aliqua, quæ spes maximas semper depascitur; vix dum enim annum suprà decimum octavum impleverat, quum miserrimâ lanienâ *Tewsburiæ* occiditur, & incredibili dolore simul & orbitate *Wintoniensem* afflixit.

Quis tibi chare pater cernenti talia sensus,
Quosque dabas gemitus?———

Hactenus, quæ levi brachio pertransivimus, luculentum de *Fundatoris* nostri virtute & sanctitate specimen præ se ferunt: integritatem nunc & sapientiam videamus: quas *Henricus* (certè eximius ille Regum) adeò est admiratus, ut administrationem duorum Collegiorum, quæ amplissimis reditibus nu-
Ex Arch. Eton. per dotaverat, bonis etiam legibus & institutis cupiens exornare, *Wintoniensi* nostro, unà cum *Johanne Episcopo Lincolniensi* commiserit. Quos ille duos ut
D. de originine Juris. olim populus *Rom*: decemviros constituit, non solum ut jura conderent verùm etiam corrigerent si opus esset, & interpretarentur, neque provocatio ab eis

sicut

ſicut à reliquis magiſtratibus fieret: Qui ubi animadverterunt deeſſe aliquid primis legibus, pro re natâ alias ad eaſdem, tabulas adjecerunt. Hæc ſumma poteſtas diplomate Regio facta illis eſt, 3. Iduum *Juliarum*, Regnique 33. in hæc verba. *Ex Arch. Eton.*

Henricus Dei gratiâ Rex Angliæ & Franciæ, & Dominus Hiberniæ omnibus ad quos preſentes litteræ pervenerint, Salutem. Sciatis quod nos intendentes, qualitèr ad intentionem noſtram perimplendam, de & in fundationibus Collegiorum noſtrorum Regalium beatæ Mariæ, & Sancti Nicholai de Cantabrigiâ, & Beatæ Mariæ de Eton juxta Windeſoram, plura bona & notabilia ſtatuta, & ordinationes pro ſalubri regimine & gubernatione eorundem Collegiorum noſtrorum per nos edita, condita, ordinata, & ſtabilita exiſtunt, ſicut nobis conſtat. Ac licèt ordinationes ac ſtatuta prædicta in ſeipſis appareant fore pro hujuſmodi regimine & gubernatione eorundem Collegiorum valdè neceſſaria & opportuna: Jam tamen per executionem earundem ordinationum & ſtatutorum videtur & reperitur, quòd aliqua eorundem reformatione egent, & magis perfecta ad dictam intentionem noſtram perimplendam fieri poſſunt. Ac pro eo quod nos circa tam plura & grandia alia neceſſaria, regimen & gubernationem Regni noſtri Angliæ concernentia tàm ſollicitè occupati ſumus, quod circa reformationes defectuum ubi oportebit in ordinationibus & ſtatutis prædictis contentorum, ut ſupra dictum eſt, ad intentionem noſtram perimplendam continuè attendere non poſſumus; Nos de gratiâ noſtrâ ſpeciali commiſimus & tenore preſentium committimus Reverendis nobis in Chriſto patribus Willielmo Winton. & Johanni Lincoln: Epiſcopis poteſtatem & authoritatem noſtra in hac parte, ut ipſi per adviſamentum & conſilium præpoſitorum Collegiorum noſtrorum prædictorum, ubi eis videbitur neceſſarium fore, ſeu quomodolibet opportunum, dicta ordinationes & ſtatuta, durante vitâ noſtrâ in hâc parte declarent, corrigant, & reforment ad honorem dei & glorioſiſſimæ virginis Mariæ matris ſuæ, & ad commodum & perpetuum ſtabilimentum Collegiorum noſtrorum prædictorum. In cujus rei teſtimonium, has literas noſtras fieri fecimus patentes. Teſte meipſo apud Weſtmonaſterium, duodecimo die Julii. Anno Regni noſtri. 33.

In hoc officio quum ita ſe geſſiſſet Wintonienſis ut omnes fidei prudentiæque numeros præclarè abſolviſſet, non eò ſolum contentus, ἀπομνημονεύματα meditatûs, beneficum porrò erga *Etonenſe Collegium* ſe oſtendit. *Nam bona ædificiorum pars accrevit* (ſic Lelandus) *ut ego aliquando à fide dignis didici & operâ & impenſis Gulielmi Wenflucti Epiſcopi Ventæ Simenorum, favebat quippe is impenſiùs operi ab Henrico incepto.* Et ne quis temerè *Lelandum* vanitatis inſimulet, quaſi famæ tanti viri & non veritati inſerviviſſet, ſubjungam hujus rei clariſſimum argumentum. A *Gulielmo Orgardio* lathomo principali ſtipulatus eſt *Wintonienſis* eam ſaxorum molem è lapicidinâ *Hedingtonenſi* ſibi effoſſam, quanta ſatis eſſe poſſit, dari (intra definitum aliquod tempus) ad *ſui*, *Etonenſiſque* Collegii exædificationem. Quo quidem facto quum inſignes ab omnibus *Etonæ* alumnis gratias promeritus fuerit, tùm virtutis hujus (ut ego conjicio) benevolentiæque ergo (quam is erga *Etonenſes* incredibilem ſemper habuit,) quotannis ſupplicatio pro eò decreta eſt. Sic enim ſtatuta jubent. Ut, *Singulis annis infrà duodecim dies, feſtum natalis domini proximè præcedentes,* *Leland. in Com. m. ut. C. g. Cant.* *E Statut. Eton.*

præcedentes, ubi congruentius fieri poterit, pro animâ Reverendi in Christo patris Willielmi Winton. Episcopi, nuper Præpositi nostri Regalis Collegii, quum ab hac luce migraverit, animabusque omnium benefactorum ejusdem Regalis Collegii solemnes exequiæ cum commendationibus atque missâ in crastino, celebrentur. Quisquamnè hominum est qui tantis præconiis & honoribus quibus Rex Wintoniensem affecerat, posse addi aliquid putet? Meâ quidem sententiâ, ità prioribus certant proxima, ita nova semper efflorescunt, ut vel principis gratia, vel fides præsulis, inter scribendum mihi videantur crescere. Religio testamenti condendi habita est semper antiquissima, neque supremam voluntatis nostræ sententiam nisi optimo cuique atque integerrimo concreditam volumus. Rex vero cum neminem haberet, quem aut ipse plus diligeret, aut cui plus fideret, ultimæ voluntatis suæ executioni (negotio inter homines longè *Ex Arch.Eton.* sanctissimo) Wintoniensem deputavit, hæredemque fidei commissarium in tabulis scripsit.

IN the name of the blessed Trinitie Fader Sonne and holy Ghost, of our Lady Saint Mary moder of Christ, and all the holy company of heaven. I Henry by the grace of God King of England and of Fraunce, and Lord of Ireland after the conquest of England, the sixt, for divers great and notable causes moving me at the making of these presents, haue doo my will and myne entent to be written in manner that followeth. Forasmuch as I haue enfeffed before this time John Cardinall and Arch-Bishop of Yorke. John Archbishop of Canterburie. Robert Bishop of London. William Bishop of Lincolne. William Bishop of Salisburie. Thomas Bishop of Bath and Welles. John Carpenter elyte of the Chirch of Worcester, now Bishop of the same. Adam Moleynes Clerke now Bishop of Chichester. Walter Lyhert Clerke nowe Bishop of Norwich. John Langton Clerke late Bishop of Saint Davids, and now to God passed. John Delabar clerke now B. of S. Davids William Erle of Suffolke, now Marques of Suffolke. Henrie Erle of Northumberland. John Viscount Beumont. Walter L. of Hungerford. Rafe Lord of Cromwell. Rafe Lord of Sendly. John Beuchamp Knight now Lord Beuchamp of Powike. and James Ferris squire, now Lord of Saye. John Somerset. Henry Sever. Richard Andrewe. Walter Shirington Clerkes. Edmund Hungerford and Edward Hall Knights. John Saintlo nowe to God passed. John Hampton. John Norris. William Trecham. John Vampage. and Richard Andred nowe to God passed, squiers: In divers Castelles, Lordshippes, Mannours, Lands, Tenements, Rentes, Services,

Seruices, and other possessions, Parcell of the Dutchie of Lancaster within England and Wales, as it is more especialle and at large conteined and writen in diuers letters patents thereof made, of which letters, the first beareth date the last day saue one of Nouember the yeare of my reigne xxii. The second beareth date the seaventh day of Julie the same yeare. The third bareth date the xxiii day of Feuerer the yeare of my raigne the xxiii. The fourth beareth date the xxix of June the same yeare. Which Castels Lordshippes. Mannours, Lands, Tenements, Rents, seruices and other possessions bene of the yearly valew of 3395. lib. xi. s. vii. d. When they be discharged of the fees and annuities with which they be now charged. Which letters patents and all things contained in them, by the authority of my Parlament last holden at Westminster, as by an act of the same Parlament it plainly appeareth, were authorised, approued, ratified and confirmed for to performe and fulfill my will of and uppon the disposition of the seyd castels, Lordships, mannours, lands, tenements, rents seruices and other possessions by me to be made and ordained and to my seid feffees on my behalfe, for to be declared and notified I by these my present letters declare and notifie vnto my seyd feffees according vnto the seyd Act, that in these my letters is conteined my seyd will, which I desire to be done and performed by my seid feffees of the castels &c. aboue seide.

Memorandum that the King his pleasure is that these castels &c. shall remaine in the feffees hands vntill the time that all his will in euery point be entirely executed, and that afterwards they remaine to his heyres and successors, Kings of England. But if it fortune that before his will take effect, they die all saue three, two, or one: then these three, two, or one, must enfeffe foureteene in all those castels &c. videlicet William B. of Winchester. Reinald B. of S. Asaph Thomas Erle of Deuonshire, Richard Erle of Sarum. Henrie Erle of Northumberland, John Erle of Shrewsburie. Thomas LORD Clifford. Lyonell Lord of Welles. Master John Chadworth Prouost of my Colledge of Cambridge. William Westburie Prouost of my seyd Colledge of Eton. Master William Say. Master Andrew Hulles. Sir Robert Rosse Knight. and Sir Thomas Standley Knight. And if it so fall that these foureteene persons which the seyd three, two, or one should so enfeffe at that

L time

time as such enfeffement should be made, be al ded; then these thre, two, or one, must enfeffe fouretene other spirituall and temporall of good fame, faith and credence. Provided alwaies that if any of the first fouretene be on live, he would have them all put in the feffement before any person of the same state or degre. Furthermore for the finall performing of my seid will, to be put effectually in execution, I considering the great discretion of the said worshipfull fader in God William now B. of Winchester his high truth and feruent zeal, which at all times he hath had and hath unto my wele, and which I have found and proved in him, and for the great and hoale confidence which I have in him for thoo causes, wol that he not onely as surveiour, but also as executor and director, of my seid will, be prevy unto al and every execution of the performing of my seid will, and that his consent in any wise be had thereto. And if any execution of the performing of my seid will, or if any part thereof be doo in any wise contrary to the tenour and effect hereof, I will that it stand voide and for ever bee had for none. And if it befall that there be any divers opinions, variance or discord betwene my seid feffees and mine executors, in or for any execution of the performing of my seide will or of any parte thereof. I give then and grant unto the seid B. of Winchester by these presents, plaine power and authority, And finally I will that hee as umpier in that behalfe have at all times power and authority for to call and take unto him such discrete persons of my seide feffees as unto him for the accomplishment of my seid will, shall seem best disposed, and he after their advice herd, doo make the finall conclusion in that party. And I will that the power, state, title, and interest of that person, and of thoo persons of my seid feffees in whome the cause of such variance and discord by the seid B. of Winchester and thoo other of my same feffees shall be found, cease and be void as wel in all things touching my seide feffement, as in all things touching my seid will. And if so be that the seid B. of Winchester passe unto God out of this mortall life I being on live, then I will that this authority and power by me unto him in the forme above seide yeven and granted, retorne againe wholy unto me and abide in mine own disposition. And in case that I be called out of this mortall life, the seide B. of Winchester me over living, I will then that at such time as God shall give unto him knowledge by likely-hood of his

brief-

briefe passage out of this world, my seid will at that time not fullie accomplished, he remember him of the most discreete faithfull and true person a Lord spiritual or temporall, which the said B. of Winchester by very experience had, the meane time shall finde and proove for to be best and most godly disposed, and most feruent in zeale to the performing of my seid will; and as well unto the same Lord without inordinate affection or acception of person, as he shal in briefe streitly answere herein before the tribunall seate of Christ our alder Sauiour and terrible judge, as unto the Prouosts of both my seyd Colledges for the time being, commit hooly under his letter and seale the seyd power and authority which hee hath in the forme abouesaid of my gift and grant made unto him in this behalfe. And if it so be that the seyd Lord, unto whom the seyd power and authority, in the forme abouesaid by the seyd B. of Winchester be committed, be not profitable unto the performing of the seyd wil, I wil that the Prouosts of my Colledges discharge him of the authority. And that then they commit by their letters and seales full power unto another Lord, and so from time to time untill the will bee entirely accomplished.

Hujus testamenti videndi, excribendique facta est mihi copia *Henrici Savilli* viri clarissimi operâ, qui dum bonos conatus promovet, etiam ad hæc usque officia se demittit. Quarè ubi tot exploratæ & perspectæ fidei documenta Rex jam haberet, ad supremam *Angliæ Cancellariatus* dignitatem ipsum evexit: & ducentarum librarum in singulos annos salario donatum, assiduum deinde in aulâ regiâ esse jussit. Qui magistratus ut inter togatos præcipuus est & a Rege secundus, ità summam rerum omnium potestatem ad se trahit. Jam errantibus veniam, miseris subsidium, oppressis patrocinium, supplicibus aram, præstare solet; & æquitatis pariter ac justiciæ suavissimâ temperaturâ illustris apud Anglos semper effulsit; denique hic est. *E Pelle exitus.*

—— Qui regni leges cancellat iniquas
Et mandata pii principis æqua facit.

Ut non inscitè dixit *Johannes Sarisburiensis*. Seriùs opinione vulgi hanc augustam Cancellarii purpuram *Wintoniensis* induit; qui ne quem locum aut tempus in illo ornando prætermittant, simul cum episcopatu, hâc quoque insigni dignitate amplificatum arbitrantur. Sed ego synceris Chartophylacii tabulis, quæ in turre Londinensi custodiuntur, fidem potius meam adstringo, quam plebeculæ rumusculis. Tuæ singulari humanitati acceptum fero (*Francisce Thynne* antiquariorum splendor maxime) qui istas errorum nebulas primus dispulisti.

In turre London. rotulus Clausarum 35. b. 6. dorso rot. membran. 10.

'Memorandum quod undecimo die Octobris anno præsenti, venerabilis pa-
'ter Tho. Archiepiscopus Cantuariensis &c. & Cancellarius Angliæ, in præ-
'sentiâ venerabilium patrum Tho. Episcopi London. Johannis Episcopi Lin-
'coln. Tho. Episcopi Vigorn. & Reginaldi Episcopi Covent: & Lichfeldiæ:
'nec non honorabilium Dominorum Richardi Ducis Eboracensis: Humfre-
'di Ducis Buckynghamiæ: Henrici Ducis Somersetensis: Jacobi Comitis
'Wilton: & Johannis Com: Salopiæ, Thesaurarii Angliæ, ac aliorum quam-
'plurimorum Dominorum spiritualium & temporalium, exhibuit Domino
'Regi in Camerâ suâ infrà Prioratum de Coventrye, tria sigilla sua regia in
'tribus bagis de corio, sub sigillo prædicti Cancellarii sigillatis inclusa; viz.
'Magnum sigillum aureum, ac aliud sigillum argenteum de magnâ formâ, &
'tertium sigillum argenteum de minori forma, quas quidem bagas prædict-
'us Cancellarius ad tunc, ibidem aperiri fecit & singula omnia sigilla præ-
'dicta, manibus suis propriis præfato domino Regi in præsentiâ dominorum
'prædictorum liberavit. Ac idem dominus Rex receptis per ipsum de præ-
'dicto Cancellario sigillis prædictis præfatum Archiepiscopum de officio
'Cancellarii & sigillis prædictis penitùs exoneravit, Et eadem sigilla venera-
'bili patri Willielmo Episcopo Winton. ad tunc Cancellario Angliæ, per
'præfatum dominum Regem ordinato, & constituto, ad eadem sigilla salvò
'& securè custodiendum, occupandum, & exercendum, nec non ad brevia
'& literas prædicti domini Regis patentes cum sigillis illis quotiens opus fu-
'erit & necesse pro commodo & utilitate ejusdem domini Regis & Regni do-
'minorum & populi suorum sigillandum & sigillari faciendum liberavit, præ-
'dictusque Episcopus Winton, præstito per ipsum in præsentiâ domini Regis
'& dominorum prædictorum priùs sacramento, in formâ consueta, de offi-
'cio illo benè & fideliter faciendo & exercendo, prædicta sigilla à præfato do-
'mino Rege recepit, ac quasdam literas patentes de perdonatione præfato
'Archiepiscopo, prædicto undecimo die Octobris confectas, sigillo argenteo
'de magna forma sigillari, & deindè omnia & singula sigilla prædicta in bagis
'prædictis reponi, & bagas illas signeto suo per Johannem Bale unum Cleri-
'corum Cancellariæ prædicti Domini Regis ad tunc & ibidem sigillari fecit &
'demandavit.

Sub idem tempus, quo ista Coventriæ sic geruntur, Eboracensis unà cum Warvici & Salisburiæ comitibus ad Regem venerant, quibus nisi melius sibi prospexissent & clanculum ex aula se subduxissent, ab impendente mortis periculo evadendi spes nulla fuisset. Namque Margareta Regina ipsorum vitæ insidias callidè tetenderat, dum nimiam illorum potentiam suspectam habuerit. Cæterùm *Wintoniensis* noster dum in hoc honorum cursu ita versaretur ut & princeps optimus consilium & industriam ejus indies collaudaret: incepti tamen operis apud *Oxonienses* memoriam ex animo deleri haud passus est. Itaque longè magnificentius hospitium excipiendis Musis conditurus (regiâ quippè benignitate adjutus) *Aulam Magdalenæ* quàmvis parentem *Collegii* dereliquit, domumque consanguineam ne omnino perijsse videretur, in suum quasi corpus iterum transtulit *Tullii Hostilii* prudens in hoc nimirum exemplum imitatus, qui postquam *Albam* esset demolitus, civitate *Romanâ* mox

Hall.

Albanos,

Albanos donavit. In ipſo Oxonii ſuburbano, Eurum verſus Collegium vergit: à quâ regione amne perſpicuo præterfluente alluitur, qui *Cherwellus* dicitur, latus ſeptentrionale arboreto clauditur. Utrinque multæ ambulacrorum & ſeceſſuum amœnitates, & in utroque elemento quaſi delicias excogitante natura. Surgit quadrato lapide, viſendum ipſa vel materia vel ſubtili junctura ædificium. Duplici pinnarum ordine adverſus paries decoratur. Frontem Collegii occupat excelſa turris, quæ erudito ſtatuarii opere inciſa, intuentium oculos mire ad ſe trahit, aream interiorem cingunt clauſtra, (ſic hodie appellamus) cocto latere perſtrata, quæ topiarii vel porticus uſum non incommode præſtant, vivis animalium figuris tibicines, occultum neſcio quid & hierogliphicum ſignificantibus exornantur. Antiquiſſimorum codicum ſupellectile inſtruitur bibliotheca. Templum auguſtum & divini numinis religione vere ſuſpiciendum. Aula elegans & ſpatioſa. Collegium qua boream ſpectat ingenti murorum ambitu defenditur, qui niſi horribilis illa disjiciendarum urbium machina ex inferis ad nos prodiiſſet, inſignem Πολιορκητὴν, aut eludere, aut prohibere diù potuiſſent. Bonis ſtudiis in hoc contubernio invigilant *Sodales* quadraginta, *Scholares* triginta, ſacræ theologiæ unus, & philoſophiæ utriuſque prælectores duo, ſcriniorum præfectus qui acta domeſtica excipit, Grammaticæ informatores duo, quatuor præsbyteri capellani [*E libro ſtatut.*] ſacellani, clerici octo, pueri ſymphoniaci ſedecem, chori præcentor, famulorum haud exiguus numerus, quos ille omnes bonus paterfamilias ſuis ſumptibus benigne alit. Leges porro ſancivit quibus ſinguli in officio contineantur: ſi quid recte feciſſent præmium, ſin ſecus pro admiſſi criminis qualitate, pœnas relaturi. Huic à ſe tam prudenter conſtitutæ Reipub. litterariæ præeſſe aliquem voluit, moribus atque uſu rerum gerendarum præſtantem virum qui reliquis cum ſumma authoritate jus diceret; quippe multò antea futurum præviderat (homo minimè imperitus) fruſtrà aut Collegium conditum, aut compoſitas leges, ſi per incuriam, aut temeritatem noſtram has non obſervaremus. Eſt enim Lyſiæ illud contra Alcibiadem, verum. ἢ ἔστιν ὅταν τις βούληται ποιεῖν, ὁ ἐπίτροπος νόμος χρῆς Idcirco nobis ceu liberis impuberibus, qui propter [*Lyſias contra*] ætatem ſe defendere nequiviſſent, teſtamento ſuo tutorem dedit. Quod of- [*Alcibiadem.*] ficium fide optimâ nunc adminiſtrat clariſ. Præſes *Nicholaus Bondus*, vir (nam ſatis manifeſta ſum dicturus) non authoritate magis quàm prudentiâ, & virtute venerabilis. Præteriri in hoc loco abſque ſingulari ingratitudinis infamiâ piam *Henrici ſexti* beneficentiam, non debeo: qui ubi *Wintonienſem* noſtram bonis litteris promovendis intentum viderat, naſcenti *Collegio* ſuppetias tulit: & divi *Johannis* hoſpitium eà lege *Fundator* conceſſit, ut non de- [*E Regiſt. Coll.*] eſſet quà *Collegium* commodè poneretur, & ſtudioſi cenſibus in pauperum uſus [*Mag.*] priùs erogatis, ad vitam ſuſtentandam ampliter uterentur. Bonis deindè auſpiciis ſurgere jam incepit *Collegii* fabrica Anno *Chriſti* domini. 1458. menſiſque *Junii* duodecimo. Quod poſtquam abſolutum foret *B E A T Æ* [*E Regiſtro Colleg.*] *M A R I Æ M A G D A L E N Æ* nomine Rex inſigniri juſſit, Titulo (ut verum fatear) ad rem ipſam ſignificandam valde accommodato, neque [*E Scaccario Regio.*] à facto & laudibus ipſius *Magdalenæ* abludente. Videntur enim (*Nicholai Harpsfeldi* verbis dicam) & *Chriſti* pedes fragranti & pretioſo horum bono- [*Harpsfeld. ſect. 15.*]

rum

rum ejus operum unguento, in pauperrimis *Christi* membris delibuti, quum quicquid ob ejus gratiam uni vel ex his minimis tribuitur quasi sibi *Christus* erogatum adscribat. Videtur & capillis tersisse pedes *Christi* & adhuc tergere, dum externis illis bonis & divitiis, quæ illi, ut capiti capilli, quasi ex abundanti & superfluo supererant, tenuiores fovet. Videor mihi videre (quoties divinissimam Fundatoris nostri benignitatem contemplor) respondentem per omnia utriusque, συμπάθειαν. *Christi* genibus pronus uterque advolvitur. *Christi* pedes uterque abluit, nec utrique capilli desunt pro linteis, quibus *Christi* pedes tergant. *Christum* uterque lavat, & ab eo vicissim uterque lavatur. Ità quod de *Mariâ Magdalenâ* non incondite (ut mihi videtur) olim cecinit poëta; id etiam de *Fundatore* nostro pulcherrimè (*Hercules*) παρῳδῶς queat usurpari.

Procumbit Christi pedibus non lota lavatrix,
Inde lavanda suis sordibus, unde lavat.
Vasa quidem desunt, sed sunt expressa decenter
Crine, sinu, lachrymis, lintea, pelvis, aqua.
O Christi pietas! ô gratia grata, vicissim
Ambo lavant, Christum fœmina, Christus eam.

Enim verò nihil jam apud eum antiquius fuit, quàm ut opus inchoatum ad exitum perduceret. Hoc unum spectabat, huc denique cogitationes suas referebat. Quum interim *Reginaldus Pecockius* Episcopus *Cicestrensis* propter disseminatas in concionibus suis hæreseωn occasiones, de fide *Christiana* parum sanas opiniones imbibisse perhibetur: adductus igitur in judicium, quæsitusque an illarum partium esset, quas anteà propugnasset. Intrepidè respondet, nullo se partium studio abductum (quæ in causa religionis vacare periculo non possunt) in diversam sententiam abivisse, rem ipsam modo æquâ lance expenderent, ipsum (si veris vinceretur) errores suos libenter agniturum. Ibi patres post multam disceptationem *Reginaldum* imminutæ religionis reum faciunt; ultricibus flammis primum libros comburunt: deinde ipsum ad *Divi Pauli* sententiam abdicare coegerunt, domique suæ custodiæ mancipatum continuerunt. *Wintoniensis* noster tametsi suopte ingenio mitissimus, nè quid Respub: *Ecclesiastica* caperet detrimenti, rem ampliandam minimè existimans, in ferendo calculo *Archiepiscopum* reliquosque *præsules* secutus est. Quod si eandem proceres in suis itidem discordiis sedandis diligentiam adhibuissent, quam Episcopi in componendis Ecclesiæ dissidiis, & ferales illas inimicitias, amica potiùs disceptatio quàm *Mars* diremisset: nunquàm illuxisset ille *Angliæ* dies, qui tot calamitatum quasi myriadas secum advexit. Assidui verò & pervicacissimi hostes fuere herilis *Eboracensis* filius & *Warvicensis* quibus quum ex parliamenti senatusconsulto perduellionis crimen intentatum, ademptæ possessiones, irrogata insuper infamia, bilem commovissent: ferro rem simul ac famam repetituri *Northamptonum*, quo Rex antè contenderat, collecta militum manu perveniunt. Dein oratores ad Regem *Warvicensis* nomine ablegati, petunt saltem ad colloquium Regis admitti *Warvicensem*, qui illorum innocentiam exponeret. Negat fas esse *Buckinghamius*:

Balæus in append. ad vit: Reg. Pecokii.

Balæus.

Hall.

Stovens.

mius: Iterum supplicatum est, sed frustrà. Hac indignitate vehementer permotus *Warvicensis*. Narra igitur (inquit) *Henrico* (fæcialis,) & confidenter narra, quando æquissimas postulationes nostras tam nihil faciat, horam à meridie circiter secundam, vel in acie pugnans occumbam, vel ipsum conveniam. Per triduum antequam hæc in castris sic agitabantur, apud Regem fuit Wintoniensis: qui cum videret eos classicum canere quos ex officio pacis cultores magis esse oportebat, ut ex tam manifestis animorum disiunctionibus concordia amplius sperari haud potuisset, resignatis honoribus, Cancellariatu sese abdicavit. Unde minuenda mihi est *Polydori Virgilii* sententia; qui fallacibus quantum ego puto, conjecturis fretus, opinionem à veritate alienam promulgare non dubitavit. Is quippe ubi *Fundatoris* nostri injecta est mentio, sic scribit. *Etenim propter justitiam prudentiamque diù Angliæ Cancellarius fuit.* At quamdiu? Certe non per decennium: quod tamen temporis intervallum (diu) interpretatur *Ulpianus*. Quinimo nec per trientem decennii. Namque die *Julii* septimo earum moleſtiarum pertæsus, quas *Cancellarii* munus afferre solet, simulque rerum humanarum satur, quicquid supererat vitæ, totum Deo consecravit. Quare actis pro tàm insigni beneficio ingentibus gratiis, sigillum in manus *Henrici* principis lubens tradidit. Sic enim habent Archiua turris *Londinensis*. *Memorandum quod die Lunæ viz. septimo die mensis Julii circa horam quintam post meridiem, Anno regni Regis Henrici sexti 38. venerabilis pater Willielmus Episcopus Wintoniensis tunc Cancellarius Angliæ. deliberavit præfato domino Regi unum magnum sigillum suum argenteum in tentorio suo tunc situato in quodam campo Hardinstonfield, juxta Abbathiam de pratis, propè villam Northampton, presentibus tunc ibidem venerabilibus patribus Johanne Herefordensi; L Dunelmensi custode privati sigilli Domini Regis, Episcopis; Magistro Thoma Marninge Secretario Regis, Bartholomeo Hully, & Willielmo Elton Armigeris; Et super Hoc de mandato domini Regis præfatum sigillum positum erat in quadam cistâ suâ in tentorio prædicto, & claves ejusdem cistæ præfato Regi continuo liberat.* Moxque eodem munere inautoratus est *Georgius Nevillus* Exoniæ Episcopus, magni illius Warvicensis frater natu minimus; Triduo interjecto secundum *Nynam* flumen commisso prælio, postquam albescere jam dies incipiebat, ad meridiem usque dubio fortunæ eventu victoria pependit. Tum *Henriciani* paulatim hostibus cedere incipiebant, mox in fugam fusi profligatique civili triumpho *Warvicensem* decorarunt. Hanc funestam bonorum civium stragem, vel quia futuram *Wintoniensis* multò anteà prævidebat, vel quia tacitus apud se indignam *Eboracensis* conditionem deplorabat, quem infinitis *impotentissimæ mulierculæ* injuriis expositum viderat, et propterea neque interesse ipse *Winton.* neque ulla diutius insignia gestare sustinebat, quibus pro temporis ratione, etiam ad nobilissimum & optimum quemque opprimendum uti cogeretur: Certum illud est gravi suspicione apud *Pium secundum* pontificem maximum laborasse eum, quasi parum fidelis in obsequio Regis permansisset, aut quasi medius inter duos fortunam expectasset (cujus criminis insimulatus *Johannes Tiptoftus* Vigorniæ Comes & in publico Nobilium consessu reus peractus, capitis judicium pertulit, securi percussus.) Sed hac infamia Rex eum liberavit scriptis ad *Papam* litteris in hæc verba.

Ex. Arch. Turris London.

D de fidei commissar. libert l. 16.

E turre Londoni Claus. 38. H. sexti in dorso membrana. 5.

Thin. in Catalogo Cancel.

Annales Ang.

Balæus.

E libro Jo. Ryd in Coll. Corp. Christ. Cantabrig.

Beatissime.

Beatissime pater humillimâ recommendatione præmissâ, cum devotissimis pedum osculis devotorum. Fidelem atque catholicum principem rem dignam peragere credimus quotiens præclaros & benemeritos viros vestræ sanctissimæ paternitati curamus addicere: ut perinde bonis juxta sua merita condigna virtutum præmia liberalitèr irrogentur, & de eisdem sinistra sentiendi, si fortè per æmulos & falso quicquam deferri contigerit, occasio qualibet amputetur. Hinc est beatissime pater quod, quum nuperrimis his temporibus, quibus vehementi & civili quadam tempestate, regni nostri publicus status gravem jacturam senserit, ne pernicibus evolans aliis ambigua fama, veris nonunquam falsa permiscens, unà cum noxiis viris insontes alios & in nullo demeritos in culpam trahat; Animo nobis est, vehementer & cordi, clarissimo viro fortasse per æmulos tracto in infamiam, nostro testimonio quantum in nobis est omnem adimere culpam, huic præsertim quem plurimùm carum habemus, Reverendo in Christo patri Willielmo VVinton. Episcopo: Cujus cum opera & obsequiis, in regnis nostris gerendis non parum usi sumus, in nihilo tamen eum excessisse testamur quò justè denigrari possit aut debeat tanti fama Prælati, quam hactenus omnium ore constat intemeratam extitisse. Ea certè putatur in eo vitæ & honestissimæ conversationis integritas, ut deo placeat, & regni nostri majores & inferiores status hominum bonam & synceram de eo opinionem sentiant, in sanctam Apostolicam sedem devotum semper fuisse & obedientem filium testes sumus, pro quâ nec unquam instare destitit, quô minùs omni conatu, honorem, reverentiam & obedientiam, sacræ Sedi debitas, omnibus terrenis re & verbo anteponeret. Hæc quum ità sunt beatissime pater, rogamus quô valemus devotius sempèr piissimam paternitatem vestram, ut ad partem positis æmulorum commentis, si quæ in hujus nostri & indubitati testimonii contrarium referuntur, eum uti fidelem ac devotum filium vestri status & nostri, pacisque zelatorem quem ob sua merita uti colendum patrem honoramus, & plurimo dignum honore censemus, in uberiorem gratiam sedis Apostolicæ, virtutum suarum & nostrarum precum intuitu gratiosè velitis admittere, atque in gerendis ejus negotiis in curam G. V. singularitèr habere recommissum. Et velit vestra eadem beatissima paternitas fideli nostro Johanni Lascy, & præsentium latori de nostrâ voluntate sufficienter instructo, in his quæ pro parte hujus venerabilis patris dicturi sunt, indubiam habere fidem. Et almam vestram personam ad gregis Dominici regimen salutare, votivâ fælicitate faciat prosperari Jesus Christus Ex London, Octavo Novemb. Anno Dominicæ incarnationis, 1460.

E. V. S.

Devotus filius Henricus Rex
Angliæ & Franciæ.

PRorogabitur in omnem æternitatem, sæclisque innumerabilibus apud posteros consenescet indulgentissimæ pietatis tuæ erga *Wintoniensem* nostrum fama (dive *Henrice* princeps clementissime), qui virum innocentem de te, deque Repub. tuâ præclarè meritum, crebris sycophantarum calumniis ceu mucronibus impetitum, tuâ æquitate recreare voluisti; quod adhuc viget æternumque (ut spero) vigebit illius fama, quam nulla unquam violabit malitia, id tuum facilè agnoscit & postremum & maximum beneficium; Namque ab illo tempore conversâ rerum scenâ, summam potestatem *Edoardus* occupavit. Cæterum *Wintoniensis* quamquàm hoc uno malo sic afflictus videretur, at nulla ampliùs fortuna ipsum posset efficere fœlicem: dejecto scilicet è summo dignitatis solio *Henrico*, in quo spem unicam senectutis suæ reposuerat, cujusque patrocinio nuper unus ex omnibus & erat fortunatissimus & habebatur: In maximo tamen luctu, ipsum consolata est *Edoardi* clementia (quippe qui tam benignus ac facilis fuit, ut nemo unquam senatui populoque *Anglicano* charior contigerit, nec qui perinde omnibus in gratiâ conciliandâ obvius atque expositus ferebatur) sic ut rem ipsam si putare volumus, patronum mutaverit verius quàm amiserit. Scio non deesse quamplures, quibus hæc sententia minus arridet; qui principis ingenium ex intestinâ familiarum discordiâ metientes, in qua necesse erat partes mutuò sibi esse infestas, *Edoardum* amicis & factis *Henrici* iniquissimum fuisse judicarunt: quocircà & *Wintoniensem* nostrum earum injuriarum illicò affinem esse volunt, quas fert inimicitia. Enimverò *Johannes Episcopus Herefordius*, quod militum animos oratione suâ ad pugnam, contra *Edoardum* in prælio *Northamtonensi* accenderat, in Castellum *Warvicense* conjectus est: Et *Georgius Nevillus* omnibus fortunis mulctatus, cum libertatis etiam dispendio, infenso regi pœnas persoluit. Denique Comes *Oxonii* nobilissimus jam provectæ ætatis senex, ultimo supplicio affectus est. Nam quid *Beumontium*, aut *Cliffordium*, aut alios nonnullos memorem: qui serò, sed non absque aliquo vitæ suæ discrimine didicerunt, quanti esset in scopulum implacati regis impingere? Undè & bonis rationibus adduci mihi videntur, qui tam communem sortem *Wintoniensi* subeundam existimarunt, uni scilicèt ex omnibus *Henricianis* amicis, fidelissimo. Ego sane *Thomæ Cooperi* memoriam, propter eloquentiam, rerum prudentiam, industriamque singularem, pro eo ac debeo, unicè colo & revereor: sed si hominem (tametsi insignem) dixero, hoc est quem latere aliquid interdùm potuerat, quique ut plurima ipse rectè, ità alius vicissim aliquid non male scripsisse putaretur, non multum puto ipsius laudibus detractum iri. Verùm ut de re nostrâ dicamus (quantum ego inter legendum observare potuerim) nullibi gentium me reperisse memini, unde vel levissimam contractæ cum Rege simultatis suspicionem possunt adstruere, nedùm ut eo nomine fidei & existimationis suæ jacturam cum Rege fecisse deprædicent. Nam diploma illud, in quo plurima privilegia habentur, antiquitùs Episcopis concessum, *Wintoniensi* huic nostro confirmavit. Id, quo illustrior fides fiat, subjiciam.

Tho. Morus in hist. Richard. 3.

Leland & Tho. Cooper.

Stowæus.

Nos autem chartas prædictas, ac omnia & singula in eis contenta rata habentes & grata, ea pro nobis & hæredibus nostris quantum in nobis est, acceptamus, approbamus, & venerabili Willielmo Wainflete nunc Episcopo Winton. & successoribus suis ratificamus & confirmamus, prout charta prædicta rationabiliter testantur.

E. Scaccario Regio.

...tur. In cujus rei testimonium has literas nostras fieri facimus Patentes. Teste meipso apud Westmonasterium primo die Julii. Anno regni nostri secundo.

Atque ne simplici duntaxat beneficio *Wintoniensem* affecisse videretur: Ecce jam alterum Regiæ benignitatis argumentum, quod iisdem verbis describendum curavi.

E. Scaccario Regio.

Nos de gratia nostra speciali concessimus & per presentes concedimus, venerabili in Christo patri Willielmo nunc Episcopo Winton. quod ipse & successores sui Episcopi Ecclesiæ prædictæ in perpetuum erga nos hæredes & successores nostros, quieti sint & exonerati, tàm de omnibus & singulis escapiis omnium & singularum personarum pro feloniâ convictarum & convincendorum &. ex quacunque causa jam attactarum & attingendarum et custodia ipsius nunc Episcopi Winton. & successorum suorum ut loci ordinario salvo & securo secundum legem & consuetudinem regni nostri Angliæ custodiendam, commissarum & committendarum, quam de quibuscunque sectis, demandis, pecuniarum summis & panis quas prædictus nunc Episcopus & successores sui arctati prædict. nobis seu heredibus nostris forisfecerunt aut forisfecerant, vel ad nos, heredes seu successores nostros pertinere poteris aut potuerint &c. Et de uberiori gratia nostra volumus & concedimus quod si presentes literæ in formâ vel materiâ seu ex quacunq; aliâ causâ quoad debitum effectum & intentionem exonerationis sive prædictæ concessionis nostræ minus valida seu insufficientes existunt &c. Quod Cancellarius Angliæ pro tempore existens eam presentes literas nostras reformet, quàm fieri faciat alias literas in ea parte validas & sufficientes, quoad dictus Episcopus & successores sui debitum effectum exonerationis & concessionis nostræ habuerit vel habuerint; nec non alias literas de perdonatione, remissione &c. Validas & sufficientes de tempore in tempus, quum per præfatum Episcopum seu successores suos &c. Fuerit rogatus. T. R. apud Westmonast. 16. Novemb. Anno Ed. IV. 6.

E. Scaccario Regio.
E Regist. Coll.

Sed nè incredibilem in summâ rerum potestate modum & inusitatam regis optimi mansuetudinem requiras, literas (ut vocant) patentes, quas ab *Henrico* ejus adversario *Wintoniensis* impetraverat, inspexit simul & comprobavit: Collegium ipso adventus sui splendore illustravit, & (quod plus ames) sponte, non rogatus, quæ res non mediocritèr complacuit domino Fundatori. Collegii dignitatem sibi deinceps curæ futuram gratiosè spospondit: Deniq; eximium sane & singulare erga *Magdalenses* studium cùm verbis magnificè significavit, t..m re ipsâ cumulatissimè implevit. Cætera quæ sunt in hoc genere multa maximaque, sciens prætermisi, ne cui non tam fidem facere videar quam molestiam. Tantorum igitur meritorum ut Regi præstaret eam, quam debuit, memoriam *Wintoniensis*, spirantem defunctumq; gratissimis suorum obsequiis celebrandum statuit. Nam quid quæso in causâ potest esse, quare istud humanitatis & clementiæ exemplum à regis moribus adeo alienum quisquam putet, quandò (ut verissime scripsit sophus ille) principi non minus turpia, multa supplicia, quam medico funera? *Joh. Mortonum* in durissimis Reip. tempor. *Henrico* sic adhærentem ut ne in castris etiam aut summo rerum omnium discrimine ab eo unquam discederet, ob fidem & integritatem hominis, tanti fecisse perhibetur, ut multis beneficiis primum pellectum, & arcanis consiliis deindè adhibitum,

E. Statut. Coll. Magd.

Seneca de clement.

Parker in vita Joh. Mortoni.

tum tandem ad *Elyenſem* Epiſcopatum eum promovit, ſummamque in eo rerum bene gerendarum fiduciam poſteà collocavit. *Johanni* Duci *Somerſetenſi*, *Rodolpho Percio* equiti auratæ militiæ aliiſque compluribus ad ipſum ſuppliciter confugientibus delictorum veniam fecit; ſic ut qui de hac re amplius dubitare velit, in evoluendis illorum temporum annalibus eum aut omninò indiligentem fuiſſe aut incredulum neceſſe eſt, ut operæ pretium propterea non ſit, aliud ad hanc rem probandam argumentum inducere. *Hall.* Sed ut contra veritatem ſemel agnitam ne hiſcere quidem diutiùs valeant, ad aſſertionis noſtræ coronidem, ultimo in loco hoc etiam adjiciam. Templum *Windeſoriæ* poſuit *Edoardus quartus*, abſolutum elegantis ſtructuræ exemplum: ad id maturiùs perficiendum, Academicorum lathomi juſſu Regio avocantur. *Leland. in Comment. ad Cyg. Cant.* Id ægrè ferentes *Oxonienſes*, ne inceptum ſcholæ theologicæ opus per moram corrumpi poſſit, ex iis operariis quos Collegio ſuo abſolvendo à Rege Fundator impetraverat, aliquot ſibi per benignitatem Regiam concedi, his literis ſupplicem in modum obteſtantur.

Chriſtianiſſimo Principi Edoardo, Dei gratia Regi Angliæ & Franciæ, Oxonienſis Reipub. protectori ſingulariſſimo, Cancellarius Univerſitatis Oxon univerſuſque Regentium in eadem cœtus ſeſe cum omni reverentia commiſſos faciunt. Et ſi poſſumus, illuſtriſſime princeps, quamplurimos vetuſtiorum tui regni commemorare, quorum beneficio litterarum ſtudia vehementèr illuſtrata ſunt, hac tamen imitandæ virtutis commemoratione, nobis apud te nequaquam uti oportere viſum eſt. Quippè qui ſine ullo ſuperioris ætatis Regum exemplo, ſingularem tuendæ noſtræ Univerſitatis curam tuâ ſponte ſuſceperis. Nos itaque potius in hac tuâ preſenti bonitate, quàm in illâ umbratili rerum dubiarum memoriâ confiſi, tuam celſitudinem imprimis hortabimur, ut in his potiſſimum rebus quæ ad honeſtandam noſtram Rempub: maximè conducunt, eum nobis rogantibus præbeas quem ſemper præbiturum non rogatus ultrò ſtatueris. Quod ſi abs tuâ benignitate impetrabimus, nullum certè beneficium magis hoc tempore neceſſarium abs te in nos proficiſci potuiſſe cognoſces. Nacti etenim ſumus paucis his diebus viros noſtræ Univerſitatis obſervantiſſimos, qui ornatiſſimum ſacræ Theologiæ domicilium, quum ſexaginta fermè annis derelictum jam diu ſqualeſceret, perficere inſtituerunt. Quæ res quo celerius tamdiu expedire poſſit, profectò nec laboribus nec impenſis reperimus, quum perquiſitis lathomis ſupremam operi manum imponeremus; nunc vero, quod quos ſummâ diligentiâ perquiſivimus ad tua magnifica opera ſunt accerſiti, progredi non poſſumus: atque hæc operis intermiſſio eam nobis deſperationem affert, ut niſi quam primum cœpta maturemus, verendum erit, ne illis qui ſumptus hactenus ſuppeditarunt, ad conſummandum vita non ſuppetat. Et dum animadvertimus tuam ardentiſſimam in ædificandâ ad Dei gloriam Eccleſiâ diligentiam repetere audemus: hoc tamen poſtulamus, ut ſi Reverendus pater Epiſcopus Winton. noſtro rogatu perſuaſus, aliquos ex his quos uſui ſuo conceſſeris, noſtro etiam uſui impertire volet, illis ſaltem utendi nobis poteſtatem facias, quod quum nec tuis ædificiis officere poteſt, tùm noſtris utiliſſimum erit. Vale ſereniſſime princeps & Chriſtianiſſime Rex noſtræque Univerſitatis protector unice.

Hæc ut forte confirmata verboſius, ita prætermitti prorſus haud decuerat,

ac

ne qui indignationem Regis adversus *Wintoniensem* bellè excogitarunt, aliud præter expertem rationis opinionem secum attulisse videantur. Cæterùm hoc commentum quamlibet frigidum, illis hactenus arrisit, quibus aliquid dici satis erat, nimirùm haud ignaris, probationes ab se non esse exigendas. *Wintoniensem* (sicut ego accepi) sunt qui *Oxonii Cancellarium* fuisse affirment, quibus libenter etiam assentior: sed de tempore quo hoc officium gesserit liquidò pronunciare nihil possum, dissipatis per quorundam incuriam *Academiæ* monumentis. Regnante tamen *Edoardo* illustria aliquot ejus patrocinii vegistia nondum detrita vel ex his *Oxoniensium* litteris perspicue apparent.

F. Thinnus in Catal. Cancellar. Ang.

Epist. Oxon in Coll. Corp. Christi. Cant.

Cupimus, magnifice præsul, *eas paternitati tuæ gratias agere, quæ vel tua erga nos merita æquarent, vel nostram erga te voluntatem declararent: non quod arbitramur gratiarum expectatione impulsum te tùm de nobis benè mereri voluisse, sed quo nihil videamur in te officii (quantum nos præstare possumus) prætermittere. Verum tametsi tantus est tuorum in nos meritorum cumulus, tantusque nostræ in te voluntatis ardor, ut nec illis respondere, nec huic satisfacere nobis posse concessum est: tamen nec nostræ quidem humanitatis est, quod possumus, omittere: nec tuæ quod non possumus requirere. Immortales itaque Reverende pater tibi gratias agimus, quippe qui te omnium quos nostra ætas tulit, cupidissimum nostræ Universitatis præbueris: tuam ad hoc præstantiam majorem in modum rogantes, ut qui tuâ sponte incitatus, tantam publicarum utilitatum curam gesseris, privatarum etiam (quæ ad nostros potissimum spectant) rationem habeas; ex privatis enim commodis publica sæpenumerò crescunt. Quamobrem quum jamdudum accepissemus magistrum Gilbertum Haydock sacræ Theologiæ professorem, & Thomam Davers ex tuis fidelissimis familiaribus unum, diuturnis litibus versatos esse, ad te (constantissime præsul) rem omnem referendam putavimus. Iste publicis judiciis magistrum lacessit; ille iterum Universitatum privilegia requirit: quo sit ut non parum timeamus, ne nostræ tandem libertates periclitandæ sint. Te igitur magnopere obsecramus (humanissime* præsul*) ut his vel tuorum vel nostrorum perturbationibus exitum imponas. Hoc enim perinde nobis gratum erit, ac si in nos omnes contulisses.*

Clarissimæ sunt (ut mihi quidem videntur) hæc voces: *Ad te constantissime præsul rem omnem referendam putavimus.* Et, *His perturbationibus exitum imponas &c.* Neque præter *Cancellarii* munus, tàm commodè quidquam exprimunt; sed de tempore nihil habeo quod definiam: nam probabiles rerum conjecturas sequi omninò non placet, quarum vestigiis ut aliquando ad veritatem pervenitur, ità frequentiùs à scopo aberratur. Mæcænas interim si bonus

bonus fuerit & in Academicos benignus, cujus authoritate ornati, & ope adiuti fuerint, quemque ipsorum commodis & dignitati ubique præsentem senserint, loquatur vel me tacente manuscriptum Epistolæ exemplar, quod in selectissimâ Collegii Corporis Christi apud Cantabrigienses Bibliothecâ custoditur.

'Non potuerunt (Amplissime præsul) tua nos ingentissima beneficia deterrere, quo minus pro communi Reipub. nostræ utilitate, si quid ipsius interesset, ad tuam præstantiam conscriberemus. Est enim (ait Cicero) nobilis animi atque ingenui, cui multum debeas, plurimum velle debere. Quapropter quum statuentibus jam nobis ad novarum scholarum perfectionem prorsus incumbere, tuum quoque subsidium ad eam rem perquam opportunum videatur: te rogamus (optime pater) ut qui semper ad communes utilitates amplectendas, tuâ sponte satis incitatus es, nostris etiam precibus ad eas ipsas incitari velis. Atque ut intelligas quid est quod tantopere cupimus, desunt profecto nobis ædificiales machinæ adeò quidem ad nostrum institutum necessariæ, ut sine his nihil aggrediendum sit, quas si de integro parabimus, necesse erit tum grandem in illis pecuniam exhauriri, tum expectati operis consummationem diutius retardari: quibus equidem malis, te unum imprimis (magnifice præsul) facilè mederi posse intelligimus, si vel illis ædificialibus instrumentis, quæ ad tui clarissimi Collegii fabricam comparatæ sunt, utendi nobis copiam feceris. Hoc certe nihil erit nobis vel ad levandos sumptus, vel ad celeritatem conficiendi, accommodatius. Quod si nostrâ causâ facturum te recipis, curabimus equidem nos, ut gratiarum actiones tibi fœneremur. Nam quùm pro illis meritis quæ non rogatus ultrò contuleris, magnas tibi gratias agere debemus: tum pro his quæ postulantibus nobis concesseris multò maximas agemus & habebimus. Et fæliciter valeat tua sancta paternitas, reverende præsul ac domine. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Ipsa mehercule Scholæ theologicæ testudo, si loqui potuisset, *Wintoniensi* gratias referret vel hoc nomine maximas; quippe quæ per totos sexaginta annos, illustrissimorum principum & magnatum beneficientiam experta, non nisi admotis jam tandem insignissimi præsulis machinis absolui potuisset. Fato siquidem debebatur illi, utpote Scholarchæ olim clarissimo, scholarum extruendarum gloria. Nam *Oxoniæ* juxta ipsius Collegii pomeria, nobile fœtuum educandorum plantarium posuit, unde prima literarum cunabula juniores ediscant. (quod ille Academiæ Cancellarius si quâ in bonas artes via sævire incipiebat radicitus extirpasset, maximi sceleris apud posteros omnes infamiâ se obligasset,) deinde etiam *Wainfleti* alterum erudiendæ pueritiæ gymnasium instituit. *Epist. Oxon. in Coll. Corp. Christi Cantab.*

Prudentiam vide interim & suspice. siquidem initio Collegii cœtum Magdalenensem sine scriptâ lege, sine jure certo per multos annos institutum legimus, omniaque arbitrio fundatoris (ut olim in Rep. Rom. à Regibus factum narrat Pomponius) gubernabantur. Posteà usu id postulante leges quasdam tulisse nunc has nunc illas, prout opportunum videbatur, novas etiam prioribus adjecisse traditur, atque ita paulatim absolutam Reip. litterariæ formam excogitasse. Cujus fontes & capita quisquis viderit, ut ævo interim suo *Regist. Coll.*

nihil

nihil detrahat, ita quin plurimam etiam majoribus nostris prudentiam diligentiamque adscribat necesse est. Nam *Richardus Foxus*, fœlicis memoriæ *præsul* quondam *Wintoniensis*, idemque prudens rerum æstimator, quantum *Waynfleti* inventis tribuerit, non modo hinc in Alvearium suum derivatis ejusdem decretis satis declaravit, nisi diligentissimos mellificandi artifices duos, tanquam primarias apes, recenti examini præfecisset, alterum *Claimundum*, Collegii nostri *Præsidem*, & *Morventum vicepræsidem* alterum: Sed multo etiam magis tacito quodam cultu, & veneratione tam præclaræ fundatæ Sodalitatis, Artium Bacchalaureos, & magistros omnes, ceu sedulas quasdam apiculas, ad Philosophiæ utriusque *thymum*, sacræque theologiæ nectar colligendum huc convolare jussit; quod si per sævitiam pestis, novas sedes quæsitum ab *Oxonio* aliquando abigerentur, *tum ad locum aliquem propè Magdalenenses si talis commodè* pro eis provideri posset, illos considere voluit. Præterea nè vitio nostro, bonæ sanctiones per desuetudinem aliquam abrogentur, (magno, quod necesse est, Collegii cum dispendio & jacturâ) neve certa, ubi opus esset interpretatio desideretur: idcirco Collegium suum, resque & personas, in fide & clientelâ *Præsulum Wintoniensium* esse voluit. Te verò, Reverende pater ac domine *Tho. Bilsone*, locum nunc duodecimum ab ipso occupantem, verum patronum & protectorem præcipuum Collegii nostri hactenus experti sumus, indiesque eum te futurum omnes auguramur: quem incredibili studiorum & religionis bono natum esse semper speravimus. Nam quid eruditio, prudentia, pietas, in te uno summæ, simul cum eminente dignitate conjunctæ efficere possunt, non tam opinione aliqua, quam præsenti fide omnes colligimus.

Arist. ca. 40. lib. 9. hist. animal.

E. lib. stat. Coll. Corp. Chri. cap. 23.

Verba. statut.

Sed enim inter ipsas munificentiæ *Gulielmi* nostri laudes, quibus apud omnes hominum ordines gratiam sibi conciliavit, absque flagitio pietas dissimulanda non est: quanto nimirum præstabilius videtur esse, divini numinis cultu quam magnificentiæ opibus gloriam quærere. Itaque repositæ apud deum salutis suæ non immemor, virtutem nullam non magnopere exercebat. Adeò *Christianæ* pietatis studiosus, ut cælestis disciplinæ sex consultissimos theologos assidue foueret, quorum oratione & precibus divinam misericordiam sibi conciliaret; Memorque repositæ in cælis beatitudinis illius, quam in omnes venturam pronunciaverat Servator Christus, quotquot erga indigentes pii benignique extiterant, sic erogandis in pauperum usus opibus suis assiduus fuit, ut Eleemosynarium huic muneri perpetuo inservientem apud se haberet; ratus nimirum quod res est, Deum invocanti nemini subventurum, qui invocantem prius pauperem ipse non exaudiverit. Sæpius ob eximiam sanctimoniam in penetrale Regium adhibitus, cæteroque Senatu super arduis regni negotiis consilium inituro, Quin abite, (inquit Princeps) ego interim & Cancellarius meus pro salute Reipublicæ vota Deo nuncupabimus. Utque futuræ immortalitatis meditationi totus posthac incumberet, mausoleum quod mortis nunquam adrepere cessantis ipsum admoneret, condendum curabat. In quo statua supino decubitu insculpta, oculis in cælum contuentibus, manibus supplicantium more tensis, & effigiem cordis humani complectentibus, devotissimi vatis exemplum referre videtur: *Ad te Jehova animam meam attollo, Deus mi, in te confido, ne erubescam, ne exultent inimici mei de me,*

E Regist. Coll.

In fine statut.

E Testamento Fundatoris.

In templo Win- Psal. 25.

me, Semperque de eô apud se cogitans, (de quo nemo nimis, perpauci meditantur satis) humanæ dico vitæ quàm brevis tàm in horas omnes incertæ, fugâ: quarto calendas *Majas* Anno salutis instauratæ. 1486. quasi illud *Ezechiæ* nuncium divinitùs accepisset: *Da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives,* Nihil prius habuit quam supremam voluntatis suæ sententiam contestari. Ibi vero divinæ sanctimoniæ sapientiæque plena omnia, fuisse ipsum Angelorum quasi consortem, cœlestisque beatitudinis, etiam dum in terris agebat participem, propè faciunt ut existimem. *Ego* (inquit) *ad vitam futuram, ad quam conditus sum, anhelans, cernensque diem expectationis meæ, in hac valle lacrymarum quasi nunc advesperasse, & quod tempus resolutionis penè jam instat: condo testamentum in hunc modum, &c.* Quot verò quantasque donationes in pios usus erogandas defunctus reliquerit, haud facilè fidem adhibuerit, nisi qui ipse in testamento viderit. Nullus fuit in Ecclesiâ *Winton.* vel in *Monasteriis* suburbanis Monachus aut Monialis, in πτωχοτροφείῳ Sanctæ Crucis misellus inops inter religiosos ordo, in urbe parochus aut clericus, in Collegiis *Wiccamicis* vel suo. socius aut scholaris. Denique inter familiares aut domesticos nullus, cui datum aut legatum aliquid non fuerit; ut non mortalem (uti Gilliam Agrigentinum dicit Val. maximus) sed propitiæ fortunæ benignum esse sinum diceres; quin abeant (igitur) quo digni sunt nugivenduli quidam leves, qui sic redactum ad summam rerum omnium inopiam illum contendunt fuisse, ut Collegii sui præfecturam, studiosissimè ambire non erubuerit: quando non ex egestate aliqua, sed ex opibus manare necesse sit hujusmodi beneficentiam. Et ne tenuitatis pristinæ conditionem, aut tam copiosæ benignitatis recordationem aliquando ex animo effluere pateretur, hanc beatæ virginis symbolam non ipse modo usurpare solebat, verum parmæ gentiliciæ adscribendam curabat. *Qui potens est fecit pro me magna, & sanctum nomen ejus.* Servos complures quos dura gentium constitutio dominio alieno contra naturam subjecisset, libertate donabat. Cum interim nullis ille famæ illecebris, nulloque nominis amplificandi studio delinitus quicquam faciebat: sed *ad exaltationem fidei, Christianæ Ecclesiæ profectum, divini cultus augmentationem*, tanquam ad scopum omnia referebat. Nam quanta (bone Deus) verborum suavitate aures meas replent, quibus in ipsâ quasi exacti operis peroratione usus est. *Nostri Collegii Præsidenti & sociis & aliis omnibus commorantibus in eodem, juxta informationem Christi, tanquam ejus discipulis, divinum obsequium commendamus pacisque ac unitatis fœdus, ac perfectæ vinculum charitatis.* Ingens hoc in Deum pietatis studium proximus honoris & reverentiæ gradus excipit: cui ille præstando ut nunquam deesset, Archipræsulum Cantuariensium inaugurationibus præsentem se exhibere solitus est, id quod sedulo fecisse eum scribit *Mattheus Parkerus.* Quinimò *Thomas Bourchierius* Antistes *Cantuariensis*, ubi ex rescripto Pontificis *Romani* in amplissimum patrum purpuratorum Collegium cooptandus esset, in frequentissimâ præsulum & nobilium coronâ rubrum galerum *Wintoniensis* manibus indutum protenus gestabat: id quod utrique perinde fuit honorificum. Sæpe convocatis ad comitia cleri ordinibus, Archiepiscopo jubente, ipsum præfuisse legimus, iis nimirum inter cætera, quibus ad repellendos Scotos decretum est regi subsidium, quod immunitates & Ecclesiastica jura, leguleiorum calumniis convulsa

&c.

E testament. Fundatoris.

E testament. Fundat.

Ex Arch. Win. ton.

E. Statut. Colleg.

In fine Statutor.

Parker in vita. Kemp. & Bourcher.

Ex lib. Jo. Ryd, in Coll. Corp. Christ. Cantabrig.

Ex actis synodi Londinensis. & labefactata, regio diplomate restaurasset. Jam comitas, humanitas, affabilitas, quanta fuerint, eximiâ quadam in eum patrum plebisque benevolentia satis declaratur. Sed enim inter hæc omnia liberalitas & magnificentia explendescebant maxime. *E. pelle Exitus.* Reges ipsos quos ille creditores habuit, fecit debitores; nova scilicet ratione inventa, ut à quibus ipse accepisset omnia, vicissim & *E. pelle Exitus.* illi deberent aliquid. *Emanuelem* quendam auratæ militiæ equitem Constantinopolitanum, urbeque expugnatâ profugum, non modo benignissime ipse accepit, verum etiam ut acerbam hominis fortunam leniret, viginti nummûm aureorum honorario è fisco Regio donavit. Atque ista quum nemo affirmare potest, non fuisse humani ingenii & perliberalis animi officia, tum demirari satis nequeo projectam *Gulielmi Botoneri Wyrcestrii* (equestris præsertim ordinis viri) impudentiam: qui quod aureolum *M. Cic.* de Senectute libellum sermone anglico donasset, eumque sub specie honoris *Fundatori* consecrasset, ob tam luculentum (si Diis placet) opusculum conqueritur (videte interim *Biblioth. Corp. Christ. Cantab.* elegantiam hominis) se *nullum regardum de Episcopo recepisse*; & dignus mea certe sententia eras cum *tuo isto regardo* nullam mercedem retulisse, qui venalem nescio quam diligentiam tuam, si emptorem inveniret, prostituisti: & ei præsertim viro præmiolum aliquod extorquere sperasti; qui ultro non rogatus beneficentiam in omnes erogare solitus est. de quo verissime usurpari possunt illa quæ olim in gratiam *Alexandri Lincolniensis* Epis. decantabantur,

Qui dare festinans aliis ne danda rogentur,
Quæ nondum dederat nondum se credit habere.

E. libro ejusdem Wircestri manuscripto, & in Colleg. Corp. Chri. Cantab. servato. *E Regist. Coll.* Adeò ab omni partium studio inter alumnos suos vel levissime inchoato alienus fuit, ut quos litium serendorum reos, aut dicto Præsidis minùs audientes semel deprehendisset, tanquam inutiles ramos amputandos censuerit, Epistolæ formam, ne fides quovismodo vacillet, hanc adtexui.

Right entirely well beloued, We greet you well. It is come to our knowledge and to our displeasure, that there is growne a diuision and discord within our Colledge, wantonly and vndiscreetely for the election of the Proctors of the Uniuersitie. In case bee, that there bee any person of our Colledge under your rule, that will be seditious wilfull and not conformable to the aduise and the guiding of you, and of the more partie of the Masters of our seyd Colledge, it is to be presumed and of great likelihood, that such a person is not apt nor disposed ad conuiuendum. But that such will be troubleous and full unprofitable for my seyd Colledge, giuing greate impediment to vertue and cunning. Wherefore whomsoever ye and the more partie finde criminous & obstinate, taking wilfully away contrary to the more partie, we command you that then you discharge

charge such person or persons from all manner interest that they haue in our foresaid Colledge. Christ haue you in his guiding. Wrette in our Mannour of Southwaltham the xii of Aprill.

W. B. of Winchester.

Quantum autem industriæ operæque posuerit in comparandis utriusque linguæ optimis authoribus, quantosque in ea re & quam immanes sumptus fecerit, dum octingenta plus minus librorum thesauro bibliothecam suam instruxerat, (ut ego nihil dicam) res ipsa loquitur. Tantis itaque virtutum dotibus insignitus (& opinione quidem mea, in hoste laudatissimis) quibus flantem subindè reflantemque fortunam moderatus est: simul ipse dum vixit Reipub. commodus fuit, & principibus (licèt in diversas partes abeuntibus) non infensus. Nam capitalem illum Angliæ tyrannum, non modò in Collegium suum pertraxit, verum efferatum illius ingenium ita penitùs demulsit, ut eruditis studiosorum disputationibus gaudere, & amplis muneribus bene meritos afficere, denique universum Magdalenensium cœtum vino & pingui ferina donare, haudquaquàm gravaretur. Cujus interitu, quum patriam è lupi quasi faucibus ereptam videret, & redditam denuò libertatem, *Walthamiæ* jam agens in gravissimum morbum repentè incidit; qui ubi per artus & medullas in arcem cordis furtim irrepsisset, sic hominem senio & laboribus confectum prorsus debilitavit, ut tertio Iduum Augusti, horâ post meridiem quartâ, majore superstitum damno quam suo, supremum ætatis diem claudens cœlo sit redditus. Hunc vitæ exitum habuit pientissimus Antistes, in extremo senectutis quasi stadio hinc ereptus, vir ad omnia summa natus, postquàm annos triginta octo, dies duodecem, provinciam *Wintoniensem* sanctissime administrasset, supremum Cancellarii munus integerrimè obivisset, & extincta factionum semina, confirmatam in Repub. pacem, incomparabili divini numinis beneficio iterum vidisset: elatus est magnâ cum pompâ funeris sepultusque *Wintoniæ*, juxta *Henricum Beufortium*, cui ipse vivus mortuo successerat. Apparet nescio quid ejus memoriæ sacrum æneis characteribus in sepulchri ambitu descriptum fuisse: verum illud sacrilegorum hominum manus, in ipsas demortui umbras impunè sævientium, nobis per summum scelus jamdiu inviderunt.

E. Regist. Coll.

E Regist. Colleg.

E Regist. Coll.

FINIS.

N *Joan-*

JOANNIS PICI

Mirandulæ & Concordiæ Principis V. C. *Vita, per* Joannem Franciſcum *Illuſt. Principem Pici Filium conſcripta.*

JOannis Pici patrui mei vitam ſcribere Orſus, præfandum lectoribus imprimis duco, ne aut quod fratris filius, aut quod diſcipulus fuerim mè aliquid in gratiam Blandientium more, dicturum ſuſpicentur. Nihil hic amicitiæ datum, nihil familiæ, nihilque beneficiis (quæ maxima profecto in me extiterunt) fictitiâ laude repenſum. Tantum quippe ab Adulatione ſejuncta eſt narratio mea, quantum abſuit adulandi neceſſitas, tantumque cavi, ne me, vel mentitum, vel vehementem in laudibus legentes arbitrarentur, ſi quicquid de ipſo conceperam, literis tradidiſſem, ut illud fuerit fortaſſe periculum, ne parum potuerint, vel ipſæmet virtutes excelſæ, vel earum aſſertores coarguere. Quod vel hoc argumento videre licet. Cum plurimæ doctorum noſtræ ætatis hominum & ex primoribus quidem elucubratiſſimæ ſcriptiones non modo his quæ ſumus dicturi, locupletiſſimum reddiderint teſtimonium, ſed dum uteretur hac luce & poſtquam eam cum potiore commutavit, in ejus me & morum & doctrinæ præconiis præcelluerint: quarum nonnullas in hujus libri calce poſt commentationes ipſius adſcribi juſſi ut firmior teſtibus, non gentiliciis fides adhiberetur. Paternum genus (licet ab Conſtantino Cæſare per Picum pronepotem, à quo totius familiæ cognomentum memoriæ proditum ſit, traxiſſe primordia) miſſum facientes, ab ipſo tempore nativitatis ſumemus initium, tum quod familiæ forſan non minus honoris ille contulerit quam acceperit, tum quod proprias animi dotes reliquaque totius vitæ & obitus ſeriem præ ſe ferentia, quæ vel propriis aut auribus, aut oculis hauſi, vel ab graviſſimis excepi teſtibus, aperienda duxerim, poſthabitiſque & ſtemmate & præclaris auorum facinoribus recenſenda.

Anno à partu virginis tertio & ſexageſimo ſupra milleſimum & quadringenteſimum, Pio ſecundo Pont: Maximo Eccleſiæ præſide, & Federico tertio, habenas imperii Romani moderante, mater Julia, ex nobili Boiardorum familia, Joanni Franciſco patri, ultimo eum partu peperit; jam enim Galeottum majorem natu, ex quo ſum genitus, & Antonium Mariam, ſororeſque duas

enixa fuerat, quarum altera, Leonello jam conjugi, Albertum Pium ex Carpi principibus unum edidit, nunc Rodulphi principis Gonzagæ consors: altera Pino Ordelapho Forolivensi principe, cui jam pridem nupserat, vita functo, Montis agani Comiti secundas nuptias concessit. Prodigium haud parvum ante ipsius ortum apparuit: visa enim circularis flamma est, supra parientis matris astare cubiculum, moxque euanescere, fortasse nobis insinuans, orbicularis figuræ intellectus perfectione simillimum eum futurum, qui inter mortales eadem hora proderetur, universoque terræ globo excellentia nominis, circumquaque celebrandum, cujus mens semper cœlestia ignis instar petitura esset, cujusque ignita eloquia, flammatæ menti consona, Deum nostrum (qui ignis comburens est) totis viribus quandoque celebratura: sed statim obtutibus hominum, ut illa euanuit, occulenda. Legimus quippè doctissimorum sanctissimorumque hominum ortus, insolita quandoque signa aut præcessisse, aut subsequuta fuisse, veluti eorum incunabula infantium ab aliorum cœtu divino nutu segregantia, summisque rebus gerendis natos indicantia. Sic ut omittam reliquos, examen Ambrosii magni ora lustravit, in eaque introgressum est, deinde exiens, altissimumque volans, seque inter nubila condens, paternos, aspectusque aliorum qui aderant visus elusit: quod præsagium Paulinus plurifaciens, scriptorum ejus favos nobis indicasse disseruit, qui cælestia dona enunciarent, & mentes hominum de terris ad cœlum erigerent.

Forma autem insigni fuit & liberali, procera & celsa statura, molli carne, venusta facie, in universum, albenti colore, decentique rubore interspersa, cæsiis & vigilibus oculis, flavo & inaffectato capillitio, dentibus quoque candidis & æqualibus. Sub matris imperio, ad magistros disciplinasque delatus, ita ardenti animo studia humanitatis excoluit, ut brevi inter Poetas & Oratores tempestatis illius præcipuos, nec injuria collocandus esset. In discendo quidem celerrimus erat, prompto adeò ingenio præditus, ut audita semel à recitante carmina, & directo, & retrogrado ordine, mira omnium admiratione recenseret, tenacissimaque retineret memoria, quod cæteris contra euenire solet: nam qui celeri sunt ingenio, natura fieri sæpè solet, ut non multum memoria valeant, qui verò cum labore percipiunt, tenaciores perceptorum euadant. Dum verò quartum & decimum ætatis annum ageret, matris jussu, quæ sacris eum initiari vehementèr optabat, discendi juris pontificii gratia, Bononiam se transtulit: quod cum biennium degustasset, meris id inniti traditionibus conspicatus, aliò deflexit, non tamen absque bonæ frugis fœtura, quando puer, & quidem tenellus, ex epistolis summorum Pontificum, quas Decretales vocant, epitomen quandam seu breviarium compilaverit, quo omnes concisius, quàm fieri potuit, sanctionum illarum sententias, conclusit, consummatis professoribus, opus non tenue. Sed secretarum naturæ rerum cupidus explorator tritas has semitas derelinquens, intellectus speculationi Philosophiæque cùm humanæ, tùm divinæ, se penitus dedidit, cujus enancíscendæ gratia non tantum Italiæ, sed & Galliarum literaria gymnasia perlustrans, celebres doctores tempestatis illius, more Platonis & Apollonii scrupulosissimè perquirebat, operam adeo indefessam studiis illis impendens, ut consummatus simul & Theologus simul & Philosophus imberbis adhuc & esset

& haberetur. Jamque septennium apud illos versatus erat quando humanæ laudis & gloriæ cupidus (nondum enim divino amore caluerat, ut palàm fiet) Romam migravit, inibique ostentare cupiens, quanta eum à summussoribus in posterum manaret invidia. Nongentas de Dialecticis, & Mathematicis, de naturalibus divinisque rebus quæstiones proposuit: non modo ex Latinorum petitas arculis, Græcorumque excerptas scriniis, sed ex Hebræorum etiam mysteriis erutas, Chaldæorumque arcanis atque Arabum vestigatas. Multa idem de Pythagoræ, Trimegistique & Orphei, prisca & subobscura Philosophia, multa de Cabala, hoc est, Secreta Hebræorum dogmatum receptione (cujus & Origenes & Hilarius ex nostris potissimum comminiscuntur) quæstionibus illis intexuit: multa etiam de naturali Magia, quam non parvo interstitio ab impia & scelesta separari edocuit, idque multorum testimonio elegantissime comprobavit, nec non duo & septuaginta nova dogmata Physica & Metaphysica propria inventa & meditata, ad quascunque Philosophiæ questiones elucidandas accommodata, defuerunt: his novam per numeros Philosophandi institutionem adnexuit, cunctaque simul publicis locis, quò facilius vulgarentur, affixit, pollicitus se soluturum eis impensas qui ex remotis oris disceptandi gratia Romam se contulissent.

Verùm obtrectatorum simultate (quæ semper velut ignis alta petit) nunquam efficere potuit, ut dies altercationis præstitueretur, ob hanc causam Romæ annum mansit, quo tempore vitiligatores illi, palam eum, & libero examine non audebant aggredi, sed strophis potiùs & cuniculis sugillare, clanculariisque telis suffodere, pestifera corrupti invidia (ita enim arbitrati sunt plurimi) conabantur. Livorem hunc, vel hac ratione sibi maximè commovisse existimatum est, quod multi qui vel ambitione fortassis vel auaritia literario negocio diu incubuerant, notam sibi fore autumarent, si juvenis ille aggestis atavorum opibus, multaque doctrina, quasi fertilis ager luxurians, in prima orbis urbe, de naturalibus divinisque rebus, deque multis per plura secula nostris hominibus non accessis, periclitari doctrinam, & ingenium non vereretur, & cùm nihil adversus doctrinam veris machinis moliri posse animadverterent, attulisse eosdem in medium tormenta calumniæ tredecimque ex nongentis quæstiones, rectæ fidei suspectas acclamavisse, quibus fortè se junxisse nonnullos, qui quæstiones illas, utpote insuetas eorum auribus, ut piè, ita fortasse parum eruditè, & zelo fidei & prætextu religionis incesserent: quas tamen quæstiones, non pauci, & quidem celebrati Theologiæ doctores ceu pias & mundas prius approbaverant, eisdemque subscripserant: quorum cœtui Bonfranciscus Regiensis Episcopus annumeratus est, vir omnigena doctrina, acerrimoque judicio, & morum gravitate præclarus, qui Romæ ad Pontificem Maximum ea tempestate, pro Ferrariensium duce agebat legatum: adversus tamen eum blaterones illi nihil attentarunt, cum fortè ab eis labefactari ejus famam non possé vererentur, quando quicquid tractasset, correctioni matris Ecclesiæ, & Pontificis submisisset. At is, famæ istæ dispendia non perpessus, Apologiam edidit, varium certè opus & elegans, multaque, rerum scitu dignarum cognitione refertum, Vigintique tantum noctibus elucubratum, qua editione luce clarius conspici datum est, non tam conclusiones, Catholicos potuisse sensus recipere, quam illos, qui primus adlatraverant insolentiæ & ruditatis.

ditatis coarguendos esse, librumque ipsum, & quæ scripturus erat in posterum matris Ecclesiæ, ejusque præsidis sanctissimo judicio Christianissimi hominis more commisit: id enim vel expresse vel tacitè geri oportere, persuasissimum est: quasi illud Augustini proferret: Errare possum, hæreticus esse non possum, quando alterum sit hominis proprium, alterum perversæ & obstinatæ voluntatis.

Sed ubi Innocentius octauus Pontifex Maximus accepit per editionem Apologiæ interpretatas conclusiones illas, quæ prius calumniis infestatæ fuerant in catholicum sensum, & à nota criminis relevatas, referentibusque nonnullis, quibus conclusionum examen demandatum fuerat, decipulas opponi posse fidelibus, si nonnullæ quæstionum illarum (crudè quidem & inexplicite disceptandarum more jacebant) passim vacarentur, libelli lectione, quo continebantur interdixit, quæ omnia per Alexandri sexti Pont. Max. sub quo nunc vivimus diploma, quod, Breve nominant, liquido visuntur, quod cum Apologia ipsa impressoribus tradere exarandum duximus. Verum in ipso Apologiæ calce quod postea Pontifex auctoritate præstitit, quibus ille poterat rationibus antea factitaverat: obsecraverat quippe amicos & inimicos, doctos & indoctos, ut Apologiam legerent, libellum vero ipsum conclusionum inexplicitarum præterirent illectum, quando in eo plurima continerentur quæ non passim vulganda triviis, sed secreto congressu inter doctos & paucos disputanda susceperat, scolasticamque exercitationem, more Academiarum meditatus, multa veterum Philosophorum, Alexandri scilicet & Auerrois aliorumque quàm plurimum impia dogmata proposuisset, quæ semper publice & privatim asseruerat, professus fuerat, prædicaverat, non minus à veræ rectæque Philosophiæ, quàm à fidei semitis declinare: atque in hunc modum de libello illo nongentarum conclusionum verba faciens, Apologeticum opus conclusit. Qui ergo me oderunt, ideo illa non legant, quia nostra sunt: qui me amant, ideò non legant, quia ex illis quæ mea sunt, cogitare plurima possent, quæ non sunt nostra: cæterum immensa Dei bonitate, quæ ex malis etiam bona elicit, effectum esse (quemadmodum mihi retulit) judicabat, ut calumnia illa falsò à malevolis irrogata, veros errores corrigeret, eique in tenebris aberranti (ut quantum exorbitasset à tramite veritatis, contueri posset) ceu splendidissimum jubar illucesceret. Prius enim & gloriæ cupidus, & amore vano succensus, muliebribusque illecebris commotus fuerat: fœminarum quippè plurimæ, ob venustatem corporis orisque gratiam, cui doctrina amplæque divitiæque & generis nobilitas accedebant, in ejus amorem exarserunt, ab quarum studio non abhorrens, parumper via vitæ posthabita, in delicias defluxerat: verùm simultate illa experrectus, diffluentem luxu animum retudit, & convertit ad Christum, atque fœminea blandimenta, in supernæ patriæ gaudia commutavit, neglectaque aura gloriæ, quam affectaverat, Dei gloriam & Ecclesiæ utilitatem, tota cœpit mente perquirere, adeoque mores componere, ut post hac vel inimico judice, comprobari posset. Cumque de ipso gloriosa statim fama, & per vicinas & per remotas oras volitare accepisset, plures ex Philosophis, qui eruditissimi habebantur, ad eum tanquam ad mercaturam bonarum artium (ut inquit Cicero) confluebant, vel ob commovenda literaria certamina, vel quibus inerat rectior mentis sententia, ad audienda tenendaque rectè vivendi

salubria

salubria dogmata, quæ tantò magis expetebantur,quanto ab homine doctissimo & pariter nobilissimo profluebant, qui quandoque devios mollitudinis voluptariæ anfractu feccatus fuerat. Videntur enim ad disciplinam morum, auditorum mentibus inferendam, ea plurimum habere momenti, quæ & suapte natura sint bona, & à præceptore converso ad justitiæ semitas, ex distorto & obliquo libidinum calle, proficiscantur.

Elegiaco carmine amores luserat, quos quinque exaratos libris, religionis causa, ignibus tradidit, multa itidem Rhythmis lusit Hetruscis, quæ pari causa pari gnis absumpsit. Sacras deinde literas ardentissimo studio complexus, statim in templo Deo, ceu frugum primitias, octauùm tunc & vigesimum annum agens, de operibus sex dierum Geneseos, & die quietis Heptaplum obtulit, opus quippè & perfectum ingenio, & elaboratum industria, cum sublimibus Philosophorum dogmatis, tum profundissimis nostræ Christiang Theologiæ mysteriis refertissimum, septemplicique variâ enarratione connexum, septenario capitum numero cuilibet septenæ expositioni conserto libri nomini maximè quadrans. Quod tamen ob erutas è naturæ gremio res & difficiles divinarum quæstionum evolutiones, atque ob Prophetæ reconditissima sensa sermonisque elegantiam non se passim Philosophiæ & eloquentiæ rudibus offert, sed preciosæ illius & raræ supellectilis usus paucis paratur: quod & ipse animadvertens, in ejusdem Procemii calce, mentionem de hac re non illepidam fecit. Cùm primùm sacras degustavit literas, non tantùm veram sapientiam, sed & veram eloquentiam, invenisse lætabundus exultabat, multaque ut omittam, ab eo testamenti Novi allata præconia, Pauli epistolas, oratorum omnium scriptionibus eloquentia præstare dicebat. Tullii etiam ipsius Demosthenisque primarii (ut inquit ille) dicendi artificis, lucubrationes nominatim citans, non quod essent, ut illæ calamistris inustæ, & corrasis undique fucis, & cincinnis constipatæ, sed ut veram, solidam, & redolerent, & saperent eloquentiam, veris sententiis, vera arte suffultam, essentque ut dicam brevius, Aegyptiorum opibus non consulto suffarcinatæ. Omnia porrò veteris Legis eloquia, consummatissimæ scientiæ & sapientiæ plena prædicabat, quod & si cum alii, tùm Augustinus in libro de Doctrina Christiana luculenter ostenderit, Septimiusque Tertullianus Eusebius Pamphili, & Cassiodorus affirment: Grammaticos, Rhetores, Oratores, Philosophosque omnes priscos eloquentiæ & doctrinæ suæ fluenta, ex divinarum Scripturarum fontibus epotasse: ipse tamen aliis id muneris rationibus prosequebatur, quarum partem, in Heptapli celebratissimæ exordiis inque ipso secundæ expositionis Procemio videre operæ precium est. Inter tot juges divinæ legis evolutiones secundo anno ab Heptapli editione, opusculum etiam de Ente & Uno decem capitibus distinctum, absoluit: breve quidem corpore, sed amplum viribus, sed altissimis & Philosophorum dogmatis, & Theologicis sensibus undequaque respersum, quo superius Ente non esse unum, sed sibi invicem respondere, æqualique esse ambitu ostendit, controversiamque super ea re à Platonis Aristotelisque sectatoribus habitam, recensuit, asseverans Academicos illos qui contrarium contenderunt verum Platonis dogma non assequutos, sensumque prorsus communem inter Aristotelem & Platonem de Uno & Ente, sicut & de reliquis in universum, & si verba dissiderent, demonstraturus erat non defuisse;

fuisse: ultimo quoque Operis capite, totam disputationem, ad institutionem vitæ & morum emendationem, non minus ingeniosè convertit. Adversum quod opus Antonius Faventinus, egregius alioquin Philosophus, nonnulla quatuor epistolis objectamenta protulit, quarum tribus ipse respondit, quartæ verò, vel quia fideliter delata non fuit, vel quia ex præscriptis responderi posse putavit, vel alia quapiam de causa, quæ justa tamen credenda est, mentionem quod sciverim non habuit, cui nos, postquàm decessit è vita, ne falsa vel latranti malevolis, vel sinistri aliquid credendi rudibus præberetur occasio, respondendi munus obivimus. Illudque potissimum curavimus, ut ex præcedentibus ipsius sententiis, fuisse magna ex parte responsum monstraremus. Vidimus etiam nonnulla Platonica vernaculo sermone ab eo digesta, quibus multa ad priscorum Theologiam enodandam facientia, multa in ænigmatibus & scirpis abstrusa sapientum sensa reserantia, deprehenduntur, quæ forsan, majus ocium nacti, Latina reddere tentabimus, ne tanti hominis supereminens doctrina hisce de rebus maximè pervia, quibusque vulgi ante ora feratur.

Hactenus de perfectis lucubrationibus, quas ante mortem emiserat, veluti nuncios & anteambulones præclarorum operum, quæ conceperat, & procudebat. Vetus enim testamentum, interpretamenti jam facibus illuminârat, id ipsum muneris, ut Novo præstaret accinctus, nec eos tantum, quos literæ series ferre poterat sensus, protulerat, sed in his locis, quæ treis alios divinorum eloquiorum proprios latura fuerat, superædificabat, Græcisque & Hebræis exemplaribus nostrorum codicum, discordes sententias conferebat: sed hoc potissimum in ejus mente consitum fuit, hoc de universis propositis, quæ in commentandi genere conceperat, altius insedit, ut aliorum dogmata non adduceret, utpote quæ jam haberentur, legerentur, noscerentur, sed sua prorsus inventa, & meditata differeret, ut propriis, non alienis facultatibus, famelicas veritatis animas, pro virili saturaret: Post hæc Hebraico idiomate pollens, de veritate translationis Hieronymi adversus Hebræorum calumnias, libellum edidit, necnon, defensionem pro septuaginta Interpretibus quantum ad Psalmos attinet adversus eosdem, libellum item de Vera temporum supputatione conscripsit. Postremo ad debellandos septem hostes Ecclesiæ animum appulerat, qui enim nec Christo, nec illius paret Ecclesiæ, & quod est sequens, ejus est hostis, aut impius existens, nullum recipit credendum dogma, sive falsis inservit idolis, subque hisce simulacris dæmones adorat, seu Moysaicam perditissimorum Judæorum ritu legem colit, nefandumve Mahometem sequitur, detestandis illius placitis mancipatus: aut Christianam auditu tantum non operibus & mente sincera vitam vivens, Evangelica documenta pervertit, Catholicæque Ecclesiæ non consentiens, obstinato corde recalcitrat, vel non casta fide, sed variis adulterata prophanataque superstitionibus Evangelica suscipit: aut licet solida nitidaque ac constanti fide receperit, operibus adversatur. Hos itaque septem, quasi duces sub quibus reliqui velut gregarii continentur, propriis eorum armis conflicturus, ad congressum citaverat, adversus impios Philosophos, qui nullæ religionis jugo colla depressi nullique addicti numini, naturales tantum rationes adorant, eisdem rationibus dimicabat; Veteris testamenti sententiis, propriisq; Judaicæ

scholæ

scholæ auctoramentis, validissimè contra Hebræos præliabatur, cum Mahumetanis Alcorano nixus pedem contulerat, Idolorum cultores, & multis vulneribus, & vi non multa prostraverat, superstitionibus vanis irretitos, eos præsertim qui divinatricem colunt Astrologiam, & veræ Philosophiæ, & peculiaribus rationibus Astrologorum acriter taxaverat: duodecimque jam libris, & quidem absolutissimis, ex tredecim ad hoc destinatis, eorum deliria insectatus fuerat. Demùm Hydromantiam, Geomantiam, Pyromantiam, Haruspicinam, & cætera id genus inania, sigillatim exploserat. Sed in Prophetantes Astrologos, cuneum ex professo direxerat, totisque viribus Arietem temperaverat, quando eorum dogmatis, futilibus quidem & nullius momenti, superstitiones cæteræ suis erroribus fulcimenta aucupentur, vel inspectæ Geneseos momenta trutinantes, vel in elegendis horis, aut Hexagonos aut Trigonos aspectus (quos benignos vocant) conciliantes, & ejusmodi reliqua quibus nec insanus Orestes accederet. Nec contentus Astrologiam omnem funditùs evertisse, ut ostenderet nostri temporis Astrologis Græcæ potissimum linguæ ignaris, Vanissimam omnium professionum Astrologiam, perversis translationibus vaniorem, (si dici potest) effectam. Ptolomæi fructus, quos centiloquium vulgò nuncupant, inter scribendum adversus eosdem quasi aliud agens è Græco in Latinum sermonem vertit, & elegantissima expositione honestavit, quo in libro plura, ut ita dixerim, errata, quàm verba vulgata, illa translatione contineri demonstrat, quam tamen semper in arcanis veluti preciosum thesaurum custodierunt, ejusdem cultores ignavi. De Christi fide perperam sentientes, nec matris Ecclesiæ parentes imperio, quos usitatiori vocabulo nominamus Hæreticos, & Novo instrumento, & rationibus egregia objurgatione incessiverat, nonaginta ferè hæreses in propatulo habentur. Verùm ille cuncta rimatus, ducentas invenit, quas sigillatim non modò eliminare, & profligare proposuerat, sed & pariter docere, qua ex parte Philosophiæ non ritè percepta, suos errores traxissent, aut furcilassent. In Christianos postremò, quorum fides sine operibus visitur, vehementer invectus fuerat, necnon diligenter exploraverat, qui fieri posset, ut ignem in meditullio terræ constitutum homines credant, quo perpetuò datura sunt pœnas damnatorum corpora, cæteraque id genus tàm animæ quàm corporis inexcogitata supplicia: immensa quoque deitatis visæ gaudia, quibus animæ corporibus junctæ beantur, atque dictis Ecclesiæ quæ ad credendum compellunt, obaudientes non sint, & nihilominus passim debacchentur in vitia, divitiisque incumbant cumulandis, nihilque minus formidetur ab eis, quàm pœnæ, aut affectetur quàm regnum Dei: pro morborum item qualitate idoneam opem admovere tentabat, tetros scilicet morbos, & suapte natura impuros, acribus acerbisque medicaminibus inurere: ea verò vulnera quæ minori infecta malitia depravataque forent cicatricemque obducere desyderarent, lenibus placabilibusque fovere: adeptis verò valetudinem & recidiva metuentibus, saluberrimas potiones, celebrataque antidota præparare. Multa alia opera fuerat exorsus, quibus sperari poterat futurum, ut Philosophiæ studia in universum, eliminatis erroribus, explosaque barbarie reflorerent.

Inter hæc potissimum Platonis & Aristotelis numerabatur concordia, quam jam

jam cœptam brevi per facturus erat, si vita comes paucis adhuc annis superfuisset, ita enim Philosophiam ab incunabulis lactando nutriverat, & ad usque nostra tempora perduxerat adultam, ut nostræ tempestatis Philosopho nil amplius aut in Græcis, aut in Latinis, aut in barbaris codicibus desiderandum esset: citasset udum Thaletem, ignitum Heraclitum, circumfusumque atomis Democritum, Orpheus item, & Pythagoras, priscique alii, ejus ope & gratia in Academiam convenissent. Postremò Philosophiæ principes Plato scilicet fabularum velamentis, Mathematicisque involucris constipatus, & Aristoteles vallatus motibus dextra data fidem futuræ amicitiæ sanxisset. Inter Auerroim quoque & Auicennam, inter Thomam & Scotum, qui jam diu conflictaverant, si non pacem in universum, in multis tamen impetrasset inducias, quando in eorum pluribus controversiis si quispiam diffidentia verba rimetur attentiùs & exactiùs libret, scrupulosiusque vestigans, cutem deferens, introrsum ad imas latebras profundaque penetralia mente pervadat, unionem sensuum indisse paratis pugnantibusque verbis citra ambiguitatem comperiet. Neotericorum turba partim pro meritis, partim pro culpis, & honorata fuisse & taxata.

Totus igitur Deo dicatus, Ecclesiam quibus poterat armis defendebat, atque latitantem (ut ajunt) è Democriti puteo veritatem educebat, & ignorantiæ gramen inexpugnabile, quo multorum mentes præfocantur, subnascentesque perniciosas herbas abrumpebat penitùs, & detruncabat. Sed mors adveniens, tot tantarumque vigiliarum laborem, & excultæ lucubrationis partum inanem ferè reddidit, hocque potissimum fuit in causa, ut plurimas quanquam magna ex parte [illegible]sseatas, dedolatas, imperfectas commentationes dereliquerit, quòd scilicet sibi ipsi tantum, non autem nobis scribebat. Nam sicut celeri in commentando ingenio, ita veloci in scribendo manu fuit, & cum antea pulcherrimos literarum characteres delinearet, factum erat, ut ex usu nimiæ in commentando velocitatis, vix eorum quæ exarabat capax existeret: huc etiam & illuc scribere solitus erat, vetusta interdum supervenientibus novis obliterans, ea propter exoleta quædam & dispuncta reperit, quædam saltim & vellicatim exarata, omnia denique adeò confusa & inordinata, ut sylvæ aut farragines putarentur Ex libro septemplici quem Adversus hostes Ecclesiæ prætitulaverat, pars illa, quæ divinaculos Astrologos genethliacosque potissimum insectatur, ab incude (ut dici solet) ad limam perducta fuit, quam non parvo tamen labore, ne mediocri cura, ab exemplari liturato, & penè discerpto deprompsimus: quo in opere summum Philosophum, summum Theologum, summum Oratorem, acerrimum Christi Ecclesiæ propugnatorem, incomparabili præditum ingenio, quod in cunctis ipsius commentationibus cernitur, se demonstrat. Quædam item minutula non tornata adhuc apud me comperi, interpretationem duntaxat Dominicæ orationis, regulasque bene vivendi circiter quinquaginta, breves perfectò nimis & inexplicatas, quas in multa capita, si vixisset, deducturus omnino fuerat. Duas quoque ad Deum Deprecatorias, quarum unam Rhytbmis Hetruscis, elegiaco metro alteram, qua gravioribus defatigatum quandoque studiis animum cantando ad lyram mulcere posset, composuerat: primis enim adulescentiæ annis genus omne musicæ artis adeò excolverat, ut

excogitata per ipſum modulamina, notatæque debitis concentibus harmoniæ celebres haberentur. Plurima quoque in ejus ſcriniis quanquam inordinata pervidimus, ex quibus tamen utile aliquid præſertim Pſalmorum enarrationem compilari poſſe putaverim. Sed & epiſtolæ circiter quinquaginta diverſis editæ temporibus, tum familiares, tum doctrinales, tum adhortatoriæ emerſêre unà cum Oratione, quam Romæ, ſi diſputare contigiſſet, habiturus fuerat, quæ non tàm juvenis quartum & vigeſimum annum nondum nati perſpicaciſſimum ingenium, & doctrinam uberrimam redolet (quod & cunctæ ipſius ſcriptiones faciunt) quàm fertiliſſimæ ipſius eloquentiæ locupletiſſimum nobis teſtimonium præbet.

Stylo quidem valdè probando uſus eſt, ſemper non aſcito, ſed ingenuo, multiformi etiam, pro rerum varietate, qui & ſi totum (ut ajunt) Iſocratis Myrothecion conſumpſerit, mundicie tamen & decore majeſtatis ornamento ſervavit. Nam & celebrata illa dicendi genera, quorum tria Gellius, Macrobius quatuor enarrat, ex commentationibus ipſius, nec impendio colliguntur: ibi copioſum, in quo Cicero dominari fertur: breve quod Saluſtio aſſcribitur: ſiccum Frontoni datum: pingue & floridum in quo Plinium & Symmachum laſciviſſe prodiderunt. At fortè copiam hanc Brutus non vocaſſet elumbem, nec Saluſtius immoderatam, ſiccitatem quoque Frontonis humectatam, Saluſtii brevitatem elongatam, floridam pinguedinem Plinii latiori in campo deportatam, non difficile recto judicio orator deprehendet. Adde his Livii lacteum fontem, fortè ſine Patavinitate (ut ille inquit) adjectis floſculis plurimis Apulei. Verùm non hic in mutuata à Græcis Philoſophia ſe exercuit, non in Atticis noctibus, non fictis Saturnalibus ad laudandam propè Vergilii Æneidem fabricatis: non in Romana hiſtoria, non in mera hiſtoria, naturæ altiſſimis difficilibusque ſpeculatibus vacua, ſed in admiranda illa mundi fabrica, in inceſſendis ſacroſanctæ Catholicæ Eccleſiæ hoſtibus deſudavit, in eliminandis Aſtrologis fatigatus eſt. In Theologicis quæſtionibus excutiendis, in Ariſtotelis & Platonis concordia laboravit, in enarranda ſacra eloquia incubuit, in commonendis & adhortandis amicis navavit operam. Verùm hanc (de qua agimus) eloquentiam tantùm aberat ut affectaret, ut eos potiùs damnaret, qui pigmentata lenocinia ſcrupuloſiùs exquirentes, omnes ingenii vires in veſtigandis vocabulorum originibus accomodabant. Quæ omnia plurimos eò propenſiùs in ejus admirationem convertere, quòd inter eorum literas diu & propenſiſſimè verſatus eſſet, qui Latinas literas eloquentiæ floribus refertas non ſunt profeſſi (patiantur hæc æquo animo nimii antiquitatis amatores) nam hæc & ſi conciſiùs compendioſiuſque tamen eò fortè veriùs, quò me doctiores, & Hermolaus Barbarus, & Baptiſta Carmelita, & Marſilius Ficinus, & Matthæus Boſſus, & plærique alii doctiſſimi & eloquentiſſimi viri prodidêre, Bibliothecas amplas tàm Latinorum, quàm Græcorum incredibili celeritate & perlegit, & excerpſit, nullaſque (ſi modò facultas data) commendationes illectas præteriit. De priſcis Eccleſiæ doctoribus tantum cognitionis adeptus fuerat, quantum credere difficile eſt, etiam in eo, qui in ipſis ſolùm evoluendis totum vitæ tempus conſumpſiſſet: de Neotericis verò Theologis qui eo ſtylo ſunt uſi, quem Pariſienſem vulgò nuncupant, tantum judicii apud eum reſidebat, ut ſi quis ex

impro-

improviso abstrusam illorum cujuspiam maloque explicitam quæstionem, enucleandam petiisset, tanta ingenii fertilitate adaperiebat, tanta solertia reserabat, ut diceres doctoris illius universa dicta, præ oculis & in numerato habuisse, cunctasque pari modo familias agnoverat, cunctas schedas excusserat, nec uni illorum sic addictum credas (qui nostris hominibus mos est) ut cæteros aspernaretur. Ipse enim à teneris sic institutus fuit, sic animatus, ut in illis veritatem quæreret, parique honore, quousque illa elucesceret inventa, quoscunque veneraretur, privata affectione nudatus. Quid tamen de singulis sentiret, qui in universum famosiores habentur, in Apologiæ Proœmio, cùm de barbaris, Græcis, Latinisque Philosophis, proprietates, peculiaresque laudes retulerit, videre datur. Thomam vero Aquinatem quando interloquendum de his Philosophis Theologisve, qui Gallico more disceptando scripsere, mentio fieret præ omnibus laudare consueverat, utpote solidiori præ aliis veritatis basi nitentem: eum quoque in Heptaplo nostræ Theologiæ splendorem nominat: de hoc percunctatus creberrimè & à me ipso, idem respondit, nec oppositum suadere cuiquam debent, nonulla quæ in ejus Apologetico continentur disputanda, alioquin Thomæ opinionibus ex professo adversantia, cum juvenis admodum esset, gloriæque tunc cupidus, in urbe celebratissima Gorgiæ Leontini more quascunque tutando partis famam aucuparetur, adde quod ex decem millibus propositionum, tribus tantum, aut quatuor non consentire, sed & adversari id non conuincunt.

Disceptandi porrò peritissimus fuit, frequentemque & impensissimam operam literariis agonibus, dum ferveret animus, impendit: eo objectante scilicet, Scoti acumen & vigilantiam, Francisci acrimoniam, copiam & multitudinem Areoli deprehendere potuisses, nec deesse nodos illos multiplicibus flexionibus complicitos, nec tàm titillantibus argutiis, quàm gravitate subnixos. Eo respondente, Thomæ fortitudinem & robur, Alberti amplitudinem conspexisses. Verum his conflictibus nuncium pridem remiserat, & magis atque magis id muneris in dies perosus fuerat, adeoque detractabat, ut Herculi Estensi Ferrariensium duci, & internunciis, & seipso enixissimè postulanti, ut dum Generalis Prædicatorum fratrum synodus Ferrari celebraretur, disceptare non ægreferret, diu obsequi reluctatus fuerit, multis tamen rogatibus, annuens principi illi, cujus amor in ipsum non mediocris extiterat, morem gessit: unde datum est ambigi solertior ne an eloquentior, doctior an humanior appareret: ex ore quidem disceptantis, talis semper animi patebat alacritas, ut de re comi, & placida potius, quàm subacida & difficili altercari videretur, quapropter qui ab ore pendebant audientes in mirum ejus amorem excitabantur, sed frequens ei adagium inerat: Munus id esse Dialectici, non Philosophi. Ajebat item eas disputationes prodesse, quæ placido animo ad vestigandam perquirendamque veritatem privatis in locis semotisque arbitris, exercebantur: at illas obesse plurimum, quæ in propatulo fiebant, ad ostendendam doctrinam, vel ad captandam vulgi auram, atque imperitorum applausum, vixque posse fieri omnino consebat, ut honoris cupidini, qua frontivagi illi disputatores exagitantur, inseparabili vinculo annexus non sit, illius cum quo disputatur, desyderium infamiæ confusionisque, lethale vulnus animæ, venenumque charitatis mortiferum. Latuit eum nihil

omnino, quod pertineret ad captiunculas, cavillasque sophistarum & suiseticas quisquilias, quæ calculationes vocantur: hæ Mathematicæ commentationes sunt, subtilioribus, ne dixerim, an morosioribus excogitationibus naturalibus applicatæ: verùm & si in eis esset eruditus, ac ejusmodi scriptiones legisset, quas fortè ad plenum non novit Italia (nulla enim tam invia & innacessa literarum reperiri poterant, quæ illius vestigio lustrata, abundè explorata non essent) odisse tamen & detestari videbatur, valere meo judicio, earum communem usum animadvertens, ad sociorum parandam infamiam labefactandamque in replicando memoriam, veritati verò inveniendæ, cui indefessam operam navandam arbitrabatur, aut nihil, aut parum conducere, sed ne plura consecter, lectoremque detineam, comprehendam brevi. Enicuit aliquis eloquentia, sed inscitia rerùm naturæ secretarum dehonestatus est: alius peregrinas linguas, sed universa Philosophorum decreta non calluit: priscorum alius inventa perlegit, non nova dogmata concinnavit: scientiæ ab altero hominum tantum & humanæ gloriæ causa, non Christianæ Reipub. emolumento, & divinæ, & humanæ quæsitæ sunt: Ille verò cuncta hæc pari studio ita complexus fuerat, ut turmatim & coacervatim in eum confluxisse viderentur, nec ut multi, qui non aliquo uno excellentes, omnium participes sunt, sed in omnibus usque adeò profecerat scientiis, ut quamlibet ex his in ipso considerasses, eam sibi propriam & peculiarem elegisse judicavisses: hæc quoque eò admirabiliora erant, cùm à seipso vi ingenii, & veritatis amore, quasi absque præceptore assequutus esset, ut quasi de seipso, illud quod de se dicebat Epicurus, possimus proferre: Se sibi ipsum scilicet fuisse magistrum. Ad quos mirabiles effectus, tam parvo temporis spacio producendos, quinque ego causas convenisse reperi, incredibile ingenium, tenacissimam memoriam, facultates amplas, quibus ad coëmendos tùm nostræ, tùm Græcæ, tùm barbaræ linguæ libros adiutus est. (septem quippe aureorum nummûm millia, retulisse mihi memoria repeto, in asciscendis sibi usque ad diem illam, omnifariæ literaturæ voluminibus, erogasse) juge & infatigabile studium, contemptionem postremò terrenarum rerum. Hunc igitur si prisca illa ætas Laconum tempore protulisset, si Aristoteli credimus, divinum illum virum appellavisset.

Sed virtutes intellectus, jam (ut arbitror) relinquendæ videntur, & nunc præclaræ ejus animæ partes, quæ actiones spectant, prosequendæ, exactissimique mores in publicum educendi sunt, ut flammatus ipsius in Deum animus innotescat, ut erogatæ in egenos divitiæ collaudentur, ut his, qui tandem divinæ legi sunt addicti, referendi gratias, in bonorum omnium auctorem quàm cumulatissimè, paretur occasio. Triennio igitur priusquam diem obiret, ut posthabitis dominandi curis, in alta pace degere posset, securus quo sceptra caderent, cuncta patrimonia, quæ Mirandulæ Concordiæque possidebat, hoc est, tertiam partem earum, mihi nescio an dono, an venditione tradidit: quod factum, postea Maximilianus Augustus, qui nobis est Rex & dominus, ut ita dixerim immediatùs (neque enim aliùm tot seculis quot est exædificata Mirandula atque Concordia, nisi qui successivè in regali imperiasive Romanorum throno consideret, recognovimus) Cæsarea liberalitate firmavit: quicquid autem ex hoc negocio pecuniarum acceperat, partim pauperibus

peribus elargitus est, partim in emendis agris, unde & ipse, & ejus familiares alerentur exposuit, nominatimque Corbulas, in agro Ferrariensi, multis aureorum millibus nummûm sibi comparaverat, multa itidem vasa argentea, preciosasque supellectilis partes in pauperum usus distribuit: mensa mediocri contentus fuit, retinente tamen nonnihil lautitiæ prioris, quantum ad fercula, & ad vasa argentea pertineret. Diebus singulis preces ad Deum suis horis effundebat, pauperibus semper si qui occurrerant, pecunias tribuebat, nec eo contentus, Hieronymo Benivenio civi Florentino, literato homini, quem pro magna in ipsum charitate, proque morum integritate dilexit plurimum, demandaverat, ut propriis pecuniis, semper subveniret egenis, nuptum quoque virgines traderet, eique statim ut erogatos nummos, quam primùm restituere posset, renunciaret. Id enim muneris ei delegaverat, quò faciliùs, veluti fido internuncio, pauperum civium calamitates & miserias, quæ ipsum latuissent, relevare quiret, dedit & sæpius (quod silentio prætereundum non puto) de corpore proprio eleemosynas, scimus plærosque (ut verbis utar Hieronymi) porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate, & illecebris superatos: at ipse propriam carnem diebus illis potissimum, qui Christi cruciatus & mortem nostræ salutis gratia repræsentant, in summi illius beneficii memoriam, delictorumque expiationem cædebat, meisque oculis sæpius (cuncta in Dei gloriam redeant) flagellum vidi. Vultu hilari semper erat & placido, adeoque miti natura, ut nunquàm se fuisse turbatum, multis etiam audientibus testatus sit: recolo mihi interloquendum dixisse. In nullum eventum (ut res pessimè cederent) ira commoveri posse credere: nisi scrinia quædam deperirent, quibus elucubrationes ejus & vigiliæ reconditæ stipabantur. Sed cùm animadverteret pro Deo Optimo Maximo ejusque Ecclesia laborare, eisdemque omnia opera, studia, actionesque dedicavisse, & id fieri minimè posse, nisi aut eo jubente, aut permittente, confidebat se non contristatum iri: ô felicem mentem, quæ jam nullis posset adversis deprimi, nullis quoque commodis (ut palàm fiet) extolli: non illum certè universæ Philosophiæ peritia, non Hebrææ, non Chaldææ, Arabicæque linguæ, ultra Latinam & Græcam, cognitio tumidum reddiderant: non etiam amplæ divitiæ, non generis nobilitas inflaverant, non corporis pulchritudo & elegantia, non magna peccandi licentia in mollem illam, & spatiosam multorum viam revocare poterant. Quid igitur poterat esse tàm admirabile, quod illius quiret mentem pervertere? quid, inquam, supra illum esse poterat, qui (ut verbis Senecæ utar) supra fortunam erat, cum illam sive secundis flatibus tumidam, sive adversis reflatibus humilem, aliquando contempserit, ut ejus mens Christo & supernæ patriæ civibus spirituali glutino copularetur: quod vel hoc argumento liquido percipitur: Quod dum Ecclesiæ officia & dignitates, à plærisque nostri temporis (proh dolor) licitatas actionatasque, non paucos videret expetere, flagitare, suspirare, enixissimè mercari, ipse à duobus regibus, per internuncios oblatas, testes adsunt gravissimi, testis ego, se sacris initiari nolle respondens, repudiavit. Alter verò quidam, cùm seculi dignitates & amplos redditus, se daturum spopondisset, si regem ejus adiret, conspicatus angulum non relinqui in quem se conderet, ademptaque esse cuncta suffugia, tale illi dedit responsum. Ut intelligeret,

intelligeret, se non dignitates aut divitias expetere, sed potiùs, ut Deo & studiis vacare posset, illas neglexisse. Ferrariæ quoque eum ex amicis quidam, Pandulpho Collenutio Pisaurensi, jurisconsulto perspicacis ingenii viro, & multifariæ lectionis, quo amico familiarissimè utebatur, suasissent, ut eum adduceret quibuscunque rationibus posset, ad Cardinalatus dignitatem petendam, vel certè si eam Pontifex offerret (quod multis futurum videbatur) amplectendam idque Pandulphus subhæsitans pertentasset, quippè qui non ignarus esset, omnia illum malle, quàm hujusmodi honoribus commisceri, ipse qua erat animi magnitudine, responderi protinus propheticum illud, per epistolam jussit: *Non sunt cogitationes meæ, cogitationes vestræ*, contemplans fortè de bonis Ecclesiæ, quorum pars maxima pauperibus hæreditario jure debetur, magnificos ducere apparatus non oportere. Sanctissimorum item hominum exempla ante oculos posita, Ambrosii scilicet, Augustini, Martini, cæterorumque, qui Episcopatus dignitatem oblatam effugerunt, diuque id muneris antequam obirent, detractaverunt. quid quod & non modò ab Cardinalatu ipso, sed & ab suprema summi pontificii potestate sanctissimum Cælestinum se abdicasse legerat, ipsumque totius Christianæ reipublicæ humeris onus excussisse (onus verè, cùm subeuntibus maximum paretur præmium, invitis scilicet & parendi tantùm juvandique gratia illud amplectentibus) persuasissimum erat viro Philosopho, non esse laudis cumulasse divitias, non quæsisse honores, sed renuisse: & umbratilem renuendo gloriam, veram adipisci, quæ semper virtutes, ceu comes individua & assecla comitatur, humanam gloriam vel pro nihilo habebat, ajebatque sæpiùs, famam vivis non nihil, mortuis minimè profuturam, tantumque propriam æstimasse doctrinam agnovimus, quantum utilitati Ecclesiæ, & eliminandis explodendisque adversis erroribus conduceret. Quinetiam ad eam perfectionis metam pervenisse percepimus, ut scilicet parum curaret, si ejus commentationes, non sub proprio nomine publicitùs ederentur, dum tamen id ipsum quod sub Pici nomine facturæ fuerant, afferrent hominibus emolumenti, minimumque aliis amplius assici libris, præterquam Veteri Novoque testamento, ætatisque residuum in eis semper voluendis, consumere statuisse: nisi publica eum stimularet utilitas, cùm videret tot, & tanta quæ conceperat, & parturierat passim ab omnibus non efflagitari modo, sed & immatura exigi: minutulumque quantulumcunque devoti, vel seniculi, vel aniculæ affectum in Deum pluris quàm omnem ejus humanarum divinarumque rerum notitiam faciebat. Admonebat sæpissimè familiares inter loquendum, ut animadverterent, quantum laborant nutentque mortalia, quamque caducum & fluxum quod vivimus, quam firmum & stabile quod sumus futuri, sive scilicet detrudamur ad inferos, sive sublevemur ad cœlos, hortabaturque ut ad Deum amandum converterent & incitarent mentes, quod opus præponderaret, cuicunque, quam in hac vita habere possemus cognitioni, hoc etiam in libello ipso de Ente & Uno luculentissimè est exequutus: quando ad Angelum Politianum, cui librum nuncupavit, in ipsa disputatione conversus, hæc verba effatus fuerit. Sed vide, mi Angele, quæ nos insania teneat amare Deum dum sumus in corpore, plus possumus quàm vel eloqui, vel cognoscere, amando plus nobis proficimus, minus laboramus, illi magis obsequimur: malumus tamen semper

per

per cognitionem nunquàm invenire quod quærimus, quàm amando possidere id quod non amando frustrà etiam inveniretur. Illud quoque Divi Francisci (Tantum scit homo, quantum operatur) illius in ore frequens fuerat.

Cæterùm liberalitas sola, in eo modum excessit, tantumque aberat, ut aliquid curæ terrenis rebus apponeret, ut etiam incuriositatis nævo macularetur, ab amicis quoque sæpius admonitum comperimus, ut in totum divitias non contemneret. Asseverantibus id sibi probro dari, cùm vulgatum foret, sive id verum, sive falsum, furti dispensatoribus præbuisse occasionem. Nihilominus mens illa quæ semper contemplandis perscrutandisque totius naturæ consiliis inhærebat, demittere se facilè non poterat, ad hæc infima abjectaque pensiculanda. Memini dum Ferrariæ cum eo obversarer, obsonatorem pagella quadam oblata expensarum approbationem expetere, quo viso mirabundus extiti, percunctatusque illum, Mentemne ad id quod retroactis temporibus neglexerat, apposuisset, respondit familiaris: Non modò ab eo efflagitasse, sed exegisse, ut id subiret officii, quibus ut morem gereret factitaverat: tantum verò curæ, quantum prius habuisse. Quinetiam dum eiusdispensator primarius eum interpellasset, ut ejus pecuniarum, quas per multos annos contraxaverat, dispunctionem fieri juberet, quò securiùs menti suæ consuleret: atque ejusmodi libros, coràm attulisset, talia eidem verba respondisse percepimus: Scio me quàm sæpissimè abs te & potuisse, & posse fraudari, quapropter liberatione expensarum harum opus non est: si tibi debeo, quamprimum nummos exolvam, si mihi debes vel in præsentia, si potes, vel in posterum, si non adest facultas, debita relue. Amicos verò semper multa indulgentia tractavit, quibuscum hortatoriis ad bene vivendum locutionibus uti solebat. Hominem novi qui dum ejus doctrina fretus & fama, secum loqueretur, & haberetur sermo de moribus, duobus tantùm ipsius verbis commotum, ut via vitiorum deserta, mores reformaverit. Verba fuerunt ejusmodi: Si Christi mortem, nostri amore perpessam, præ oculis haberemus, propriam quoque identidem cogitando caveremus à vitiis: Modestiam & comitatem in eos admirabilem exhibuit, quos non à viribus, aut fortuna probatos, sibi devinciendos duxerat, sed à moribus & doctrina: eos tamen qui quantulumcunque pollerent literis, vel saltem bonarum artium studiis, gnavos aptosque inspiceret, diligere consueverat. Similitudo namque amoris est causa, & erga sapientem virum, ut teste Philostrato, Appollonius inquit, affinitas quædam est: scentiam quoque perficere hominem, qua homo est: perfecta verò bonitatem consequi super aliosque probos esse diligendos non ambigitur. Cæterùm nihil ei intolerabilius, quàm (ut verbis Horatii utar) superba civium potentiorum limina, militiam quoque sæculi, & conjugale vinculum, perosus fuerat: interrogatusque inter jocandum. Quid ei ad alterum subeundum onus, ferendumque & necessitate cogente & optione data, leviùs videretur: hæsitabundus aliquantulum, nutabundusque nec non pauxillum subridens: Conjugium, respondit, cui non tantum esset & servitutis annexum, & periculi quantum militiæ: libertatem enim supra modum dilexerat, quam & natura sic affecta, & Philosophiæ studia suggesserant, vagumque ob id plurimum extitisse illum autumo, nec propriam sibi unquam sedem delegisse: licet Florentiæ sæpius, & Ferrariæ quandoque commoraretur.

retur, quarum alteram civitatem sibi quasi domicilium præstituisse putaverim, quòd scilicet in ea, post Bononiam primum literarum studia coluerat, illiusque princeps eum mirificè diligeret, quadamque veluti affinitate conjunctus, utpote ex cujus ego sorore scilicet Blancha Maria Estensi natus sim, nec etiam longè nimis esset à patria, quando triginta tantùm passuum millibus ab Mirandula orientem solem versus Ferraria distet: alteram sive aëris amœnitate, sive plurimum amicorum suavitate, sive ingeniorum subtilitate dilexit plurimùm, & incoluit, quos inter literarios amore, duos sibi potissimum devinxit: Angelum scilicet Politianum virum Græcè Latinéque doctissimum, nec non variarum literarum florum refertum, ac propè vindicem Romanæ linguæ: alterum, Marsilium Ficinum Florentinum, hominem omnifaria literatura redolentem, sed maximum ex his qui nunc viuunt, Platonicum: cujus opera in Academicis sibi vendicandis, usus fuerat.

Exterioris latriæ cultus, non multùm diligens fuerat, non de eo loquimur, quem observandum præcipit Ecclesia (gestasse hunc quippè præ oculis eum vidimus) sed de his cærimoniis mentionem facimus, quas nonnulli posthabito vero cultu Dei, qui in spiritu & veritate colendus est, prosequuntur, & provehunt: at internis affectibus ferventissimo Deum amore prosequebatur, interdum etiam alacritas illa animi propemodum elanguescebat & decidebat, majori quandoque nixu vires assumens, adeoque in Deum exarsisse illum memini, ut cum Ferrariæ in Pomario quodam de Christi amore colloquentes, longis spaciaremur ambulacris, in ejusmodi verba proruperit. Tibi hæc dixerim, in Arcanis recondito: Opes quæ mihi reliquæ sunt, absolutis consummatisque elucubrationibus quibusdam, egenis elargiar, & crucifixo munitus, exertis nudatisque pedibus, orbem peragrans, per castella, per urbes, Christum prædicabo: accepi postea illum mutavisse propositum, & Prædicatorum ordini se addicere statuisse, interim eorum quæ conceperat operum quæque inchoaverat, maturabat editionem.

Sed M. CCCCLXXXXIIII. Anno Redemptionis nostræ, dum ipse secundum & trigesimum ætatis annum impleret. Florentiæque moraretur, insidiosissima correptus est febre, quæ adeò in humores & viscera grassata est, ut nullum non medicamentorum genus adhibitum contempserit, eumque omnino naturæ satisfacere, intra tertium decimum diem coegerit. Sed quemadmodum in infirmitate se gesserit, licet eo tempore, ab eo procul essem, narrare tamen non desinam, quæ ab gravissimis testibus, qui aderant, acceperim. Quale illud, cùm post sumptum Eucharistiæ sacramentum, sigillum ei Crucifixi Christi offerretur, ut inde plenos amoris haustus, ob ineffabilis illius passionis nostræ salutis gratia memoriam, priusquam exhalaret animam sumere posset, fortissimum duntaxat, adversus quæcunque adversa munimen, validissimumque contra iniquos dæmones propugnaculum: interrogantique mox seniori. An firmiter crederet, veram esse illam Dei veri, verique hominis imaginem: qui qua Deus est ante tempus, & ævum ab ipso Patre Deo, cui æqualis in omnibus genitus esset, deque Spiritu sancto, qui & Deus est, ab ipsoque & Patre, quæ tria unum sunt coæternè manente, in utero Mariæ semper Virginis conceptus esset in tempore: qui famem, qui sitim, qui labores, qui æstus, vigilias perpessus esset, qui demum pro

contractis

contractis ab Adæ semine sordibus nostris abluendis, proque reseranda janua cœli, maxima qua genus humanum charitate complectebatur, preciosissimum sanguinem, & sponte & libentissime in ara crucis effudisset: cæteraque id genus recenseri quandoque solita: Non modò se credere, sed & certum esse, responderit. Et item illud, cum Alberto Pio sororis filio, quem nominavimus inter hujus vitæ initia, juveni, & ingenio, & bonarum artium studiis & moribus conspicuo, eadem ratione, qua Alexander ex Aphrodisiade, & Themistius in auscultatoriorum librorum Procemio, fortitudinem è Physicis contemplationibus sumi, contra mortis metum declaravit, quam mox sententiam usurpavit Auerrois, conanti inquam Alberto mortis confinia reddere placabiliora, in hunc modum verba reddiderit. Non illa duntaxat ratione pacari animum, non finem mortis cruciatibus poni, sed hac potissimum, quod Dei sui offensis terminus jam poneretur, quando breviusculum vitæ ejus tempus, crebriores in Deum offensas non contenturum arbitraretur. Et illud præterea, quando pluribus ex Prædicatorum collegio probatissimis testibus, & Alberto ipso, paulò antè citato, revelaverit Cœli reginam, ad se nocte adventasse miro fragrantem odore, membraque omnia febre illa contusa, contractaque refovisse seque morti omnino non concessurum promisisse, hilari placidoque ore, in strato, dum ægrotaret jacuisse, compertum est, atque inter mortis aculeos, quos sustinebat, quasi cœlos sibi patefactos cerneret loqui solitum, salutantesque omnes, & operam suam, ut moris est, pollicentes blandissimo ab eo sermone & receptos & exosculatos. Ab servis item omnibus, si cui molestus fortè fuisset, ignosci sibi postulasse, certiores facti sumus, quibus anteacto anno testamento caverat, victum aliis & tegumentum dum viverent, aliis pecunias pro meritis erogari. Hæredes Florentini Xenodochei pauperes instituit, eorum duntaxat, quæ moveri non poterant: mobilium verò Antonium Mariam fratrem.

PAULI JOVII DE JOANNE PICO *Mirandula Elogium.*

JOANNES Picus Mirandula meritò cognomine Phœnix appellatus est: quòd in eum, Dii superi, supra familiæ claritatem, omnis corporis, ac animi vel rarissima dona contulerint: Mira enim altitudine subtilis ingenii, decora facie, lectissimisque moribus, & incomparabili, quum disputaret, aut scriberet, facundia omnes ejus seculi sapientes in admirationem sui facilè convertit: Gravissimo autem opere, nec dum absoluto, tanta eruditione atque vehementia Astrologos, totius divinationis vanitate confutata, persecutus est, ut subtilium disciplinarum professores à scribendo deterruisse videatur. In Heptaplo autem dum Sacrarum literarum mysteria, divino ore nobis recludit, & in Apologetico gravissimis disciplinarum omnium rationibus proposita ad disputandum, ingenii sui decreta defendit, seipsum doctrina atque memoriæ felicitate supergressus esse videtur. Excessit è vita dignus Cœlo, trium & triginta annorum Juvenis, eo die tàm celebri, quàm postea Italiæ maximè funesto, quo Carolus Galliæ Rex octavus Florentiam est ingressus, scilicet, ut tanti funeris luctus, quum sub signis ornatus in pompam externæ gentis exercitus urbem intraret, vel eo inusitato spectaculo, & in tanta receptæ libertatis lætitia, minimè uinceretur.

JOANNES JOVINIANUS PONTANUS, *Lib. Tertio de Fortuna ad A. Colotium Bassum, in Proœmio de* Joan. Pico *Mirandulæ Comite.*

NEC nos deterrebit Joannes Picus magna tùm nobilitate, tùm etiam ingenio, ac doctrina vir, qui nuper diruere prorsus syderalem conatus est disciplinam. Cui quo minus ipsi respondeamus, labore eo nos omni liberavit, vir in omni disciplinæ genere clarus, ac perquam acutus, Lucius Bellantius cui ætas nostra multùm profectò debet: debituri autem longè amplius posteri, ne ad eos tanta hæc indignitas penetraret..

ret. Quid enim indignius, quàm tot ſeculorum tradita, tot excellentium hominum velle inventa labefacere, & quæ diſciplinarum omnium eſt antiquiſſima, eam longo poſt tempore inſectari? Videlicet Picus noſter (voco eum noſtrum, quia magna mecum benevolentia conjunctus fuit, quodque doctiſſimum quandoque maximè mihi familiarem atque amicum ſtatuo) tractus ipſe quidem exemplo eſt aut Pyrrhonis, qui Phyſicam & moralem omnem doctrinam evertere conatus eſt olim: aut Laurentii Vallenſis, qui nuper vel decem Prædicamentorum ſeriem, ne Dialecticam dicam omnem, ut ſubrueret quid non tentavit? Hæc Joan. Pontan. loco præfato.

VITA
REVERENDI PATRIS
F. HIERONYMI
Savonarolæ
ORDINIS FF. PRÆDICATORUM.

Auctore Illuſtriſſimo Principe D. Joanne Franciſco Pico Mirandulæ *Domino & Concordiæ Comite.*

PROOEMIUM.

VItam HIERONYMI SAVONAROLÆ FERRARIENSIS, viri ætate noſtra longè præſtantiſſimi, decreveram jam inde, terris ut mutavit cælum, litterarum mandare monumentis. Facturus enim videbar operæ pretium, ſi noſtris hominibus, quos ab eo rerum geſtarum veritas latuit, plurimorum etiam interpolata calumniis id aperirem, unde ſibi facilè conſulere poſſint. Idipſum quoque poſteritati gratum arbitrabar fore, ſi rariſſimis exemplis daretur occaſio, ut excitaretur ad bene beateque vivendum, & pro veritate certandum. Sed cùm & multa & dura emerſiſſent impedimenta, diſtuli ad hoc uſque tempus editionem, cui propterea non parva eaque ſincerior facta eſt rerum ſcribendarum acceſſio; dum & major & diligentior (longioris beneficio temporis) delectus haberi

potuit eorum, quæ variè à diversis afferebantur. Veritatem sanè quam per me ipsum novi, sequutus sum. Nam cum ipso Hieronymo constitutam habui non vulgarem amicitiam sexennium antequam apud mortales morari desiisset, deinde non auritos tantum testes habere volui sed oculatos, eis maximè de rebus quæ & mortem concernebant & miracula: in cæteris verò quæ quasi per manus tradita cognoveram, quantum licuit explorandum statui & mores, & diligentiam ejus qui retulisset. A te qui leges, (si forte meus tibi labor aliquando fuerit usui) repensum id mihi velim, ut in tuis sis ad Deum precibus memor mei, simulque ad ipsum *Hyeronimum*, è Mirandula, anno M. D. XXX.

Quod Hieronymo genus, quæ patria, qui parentes, quæ statura.

HIERONYMO paternus avus fuit Michael, patria Patavium, familia Savonarola nobilis, ut hinc ex civitatis portis una cognomen habuerit. Nobilior autem cùm esset artis Medicæ professione, Ferrariam ab ejus Principe Nicolao Attestino accitus est, qua in urbe diu vixit. Nam & sub Leonello ejus filio grandior natu, & sub fratre Borsio (qui primus ex ea familia Ferrariam, Mutinam, & Regium Lepidi titulo Ducis obtinuit, cùm inter medendum civibus, tùm inter scribendum exteris etiam prodesse sollicitus, in extremo senio diem obiit. Michaeli fuere duo filii, *Joannes*, & *Nicolaus*. Hic ex Bonatorsiorum familia in matrimonium *Helenam* duxir, ex qua præter duas neptes, quinque tulit nepotes, *Hieronymum Albertumque* Medicinæ perdiscendæ operam daturos, tresque alios, quorum duo rei domesticæ curam exercuisse, alium, cui *Maurelio* nomen fuit, sacris primò initiatum, deinde sub Hieronymo fratre, dum floreret, arctioris vinculo degendæ vitæ religatum constat. Virum egregiè pium fuisse *Michaelem*, & pauperibus nulla mercede mederi solitum puer audivi ex *Blanca Attestina* matre, quæ dum virgo esset, sub tutela fratris ejus *Principis Borsii* eo fuerat Medico usa. Natus est Hieronymus undecimo Calend. Octobris, qua die Matthæi Apostoli peraguntur solemnia. Annus is fuit à partu Virginis millesimus quadringentesimus supra quinquagesimum & secundum. Statura fuit penè justa, sed quæ in parvam potius desineret, quàm in magnam excelleret, erecta tamen & egregia. Cutis color in album subrufumque vergebat: sublimis extabat frons, grandiusculis per transversum sulcata rugis. Oculi penè caprini, quibus imminebant falcata supercilia pilis conspersa crassioribus. Hinc nasus inter malas turgidulas venustè incurvatus atque ori pleniori paululum impendens vultum honestabat. Subinde prominulum castigato ventri pectus incumbens, & collo ac brachiis cruribusque conveniens ostendebat in totius corporis habitu, sit aptam esse inter se membrorum confessionem, ut nec ea fulcirentur toris; nec macie conficerentur. Osseæ tantum & carne propemodùm exemptæ manus, quarum digiti oblongi protendebant ad ungues in acutum. Incessus ita sibi constans, ut modestia simul, & urbana quadam præditus elegantia videretur.

Qua-

Quæ Hieronymo puero studia, quale ingenium, qui mores.

AVUS *Michael* ut arte Grammatica institueretur *Hieronymus* quoad vixit operam dedit, quo vita functo, tradidit artibus erudiendum: eo quidem consilio ut imitatus avi vestigia, & opibus & gloria familiam pergeret exornare. Addiderat ipse literis & religionis cultum, cui à teneris (ut ajunt) unguiculis adeò se dediderat, ut si quando cum ejusdem ætatis pueris ludere congressus esset, paulò post inde digrederetur ad altariola construenda, quamquam pietas ubi aliquatenus adolevit occulebatur quodam quasi velamento literarum, quas sic excoluit, ut spem de se amplam illarum in gymnasio concitaret. Erat Hieronymo intellectus perspicax, erat solertia perrara, judiciumque quod in veritatem ipsam suaptè natura ferebatur. Accedebat huc & jugis lectio, & delectus authorum in versandis Philosophorum Theologorumque monumentis, quibus se totum crediderat, nihil sibi ad ea non legenda modò, sed ediscenda reliqui faciens, nihil ferè temporis ab eis vendicans sibi, nisi dum parcius linguæ vernaculæ & Etruscis rithmis (quibus per id ætatis plurimum oblectabatur) operam daret. Philosophiæ Peripateticæ, (quæ ferè sola eo tempore excolebatur) pro viribus incubuit. Et cùm in eo multæ sectæ haberentur, Aquinatis Thomæ Commentariis addicebatur, quem assidua contemplatione se perdidicisse referebat, & Latinorum Philosophorum Theologorumque, qui antea scripserant, extare principem. In ipso autem philosophandi munere ducebatur minimè eo impetu, quo feruntur innumeri, qui quem sequi malint Doctorem, non lectione ipsa, sed vulgi opinione deligunt; qui error omnium habetur perniciosissimus in discendo, quandoquidem non juxta voluntatis affectum, sed ex ipsa rerum notitia, non de vaga, quam circumferat vulgus, opinione, sed de percepta perpensaque cognitione veritatis rerum sectandarum & opinionum pendere delectum oporteat. Unde illud ab eo sæpius repetitum, vitiari ob id plurimum studia literarum, quod ordine præpostero in auctoribus deligendis voluntatem intellectus sequeretur. Mirus erat veritatis amator, eo usque provectus ejus gratia, & in his quos coleret Doctoribus, ut si quid non placeret ingenuè fateretur, quod ætate procedente, sumpto jam Religionis habitu, & claritate nominis ejus sese diffundente multò ostendit apertiùs: quippe qui audiens Græca quæpiam *Sexti* Philosophi monumenta adservari, in quibus universæ doctrinæ humanitus inventæ essent, ea è Græca transferri in Latinum, paulùlum antequam moreretur mandaverat, perosus multorum, qui se scire jactabant, ignorantiam. Idque ipsum muneris *Georgio Antonio Vespuccio* utriusque linguæ gnaro qui ex ejus erat sodalitate, delegarat. Volebatque eidem operi *Zenobium* etiam *Acciaiolum* utriusque linguæ compotem, ejusdemque virum sodalitatis incumbere, fecissetque votis satis, ni mors ipsum violenta rapuisset. Eatenus verò ducebatur amore veritatis, ut dum maximè floreret, & ingenti gloria quæ diceret, quæ scriberet circumferrentur,

rentur, cùm rogaretur ab amicis quatenus suis sententiis acquiescere auditores vellet, non aliter responderit, quàm aliorum quorumlibet, demptis iis quæ superno lumine hausta patefaciebat divino munere. Idque mihi tum privatim dixisse memini. Ad Doctorum hominum coronas disputare adolescens consuevit. Unde oriri cœpit opinio, futurum eum magni nominis virum. Nam propter disputandi peritiam & acumen ingenii multos sibi conciliaverat. Non erat facilè judicatu, utrum ejus eruditio, morum gravitatem; an hæc doctrinam excelleret, virtutibus hujusmodi sic inter se certantibus, ut ex earum conflictu rarum quoddam, imò uni *Hieronymo* proprium resultaret, quando inter eos qui liberalibus artibus vacabant, prodigio par esset, qui Philosophorum literas Christianis virtutibus redimitas profiterentur; quæ tamen, si eis non condiantur, uti gladius in furentis manibus, & hostem persæpè & Dominum etiam jugulant. Consuetudo ei cum aliis perrara, sibi ipsi semper comes. Mos autem fuit spatiandi seorsum, fovendi animi gratia, illudque frequentissimè meditandi, maximam hominum partem laborare stultitia, ob id quòd finem, ad quem est nata, aut ignoraret omnio, aut notum non procuraret acquirere. Propterea à populari cœtu & curia abstinebat maximè, atque ab aula Principis *Herculis*, qui *Borsio* fratri successit, abhorrebat, adeò ut non nisi semel totâ vitâ in ejus arcem, quo cives omnes confluebant introierit, totus scilicet veritati contemplandæ mancipatus.

Causa sumpti Religiosi habitus & Epistola ad parentes & amicos missa.

HOC vitæ tenore ad annum usque ætatis secundum & vigesimum servato, cogitare secùm cepit, perseverandumne sibi foret in ea vita quam vivebat, an alia potior quærenda: diuque ambigenti ei ac variarum concursu opinionum anxio, nocte per soporem frigidissima quædam aqua in corpus illabitur, ob quam de somno continuò excitatus, animatus est ad novam capessendam vitam, Deo ita volente, qui animabus eum quàm coporibus mederi malebat, moderabatque in eo jam illecebras carnis; & saluberrimo illo frigore, fervorem ætatis sæpenumero noxium restinguebat: Quare & Christum omnino sequi, & omni humanæ gloriæ nuntium remittere statim constituit: ad quod faciendum non nihil etiam ex sacerdotis cujusdam ex Augustini Eremitarum ordine, quasi divinis stimulis urgebatur. Sed cùm nulli religioni earum, quæ à quibusdam Theologis *Factitia* appellantur, (una enim & sola est Christiana religio) quæque vivendi regulæ dicuntur à quibusdam, nulli inquam magis afficeretur quàm ei quæ Fratrum Prædicatorum nuncupatur, tam ob egregriam ejus famam & merita, quàm ob id quod *Thomæ Doctoris* eorum præcipuè placita sectaretur, in hac se militaturum præparat. Sed cùm parentes & fratres & amicos omnes id consilii latere voluisset, die eo Aprilis qui & Martyri Georgio sacer est & Ferrariensibus celeberrimus habetur, occupata urbe in spectandis ludis omnifariam, ipse Bononiam pergit, ibique Prædicatorum Fratrum habitum induit. In ipso autem ingrediendæ

Religionis limine oblitus (idem ut ipse mihi retulit) propositi cujusdam, quod altè insederat menti, sacrorum ordinum refugiendorum & sacerdotii renuendi, veritus ne de seculo (ut ajebat) in seculum prolaberetur parum distare religioni addictos viros, quibus Fratrum nomen est factum, à cæteris hominibus secularium appellatione signatis existimans, qui literis, Aristoteli & disputationibus plus nimiùm vacarent. Ipse verò qui versatus in eis etiam cum honore fuerat, metuebat apprimè, ne crederetur eisdem studiis, & disputandi munere manciparetur, conducibilius sibi fore existimans aut hortum colere, aut tunicas suere, vel quippiam id genus efficere, quod fratres hi qui conversi vulgo dicuntur, consueverunt. Sed hujusmodi sententiæ, cum cænobium adiit, profunda eum adeò tenuit oblivio, ut nihil omnino quod ad eam rem faceret, obreperet cordi: Dei ut arbitror decreto, qui eum ad erudiendos populos instituerat, quo factum est ut & comam præcidi & verticem radi & cætera sibi fieri permiserit, quæ consueverant his qui sacris solent initiari. Parentes autem & amicos quos ejus discessus afflixerat, per Epistolam Italica vulgarique lingua conscriptam, & objurgavit simul & consolatus est. Objurgavit quidem, quod molesto id animo tulissent, quod æquissimo alioquin & lætabundo decuerat excepisse, quando se spirituali quam assecutus fuerat dignitate tristabantur, qui si temporariam adeptus fuisset, summa lætitia afficerentur. Consolatus est autem, sperare illis jubens, præstituendum se à Deo hominum animis medicum, dum cuperet ipse corporibus mederi.

De simplicitate Christianæ vitæ quam delegit, & de militibus ad ejus verba conversis.

UT autem eorum quibuscum vivebat fratrum mores & acta diligenter observavit, ea cum antiquis illis vel primitivæ Ecclesiæ viris, vel sanctissimis Ægypti Monachis conferens, non eam esse ipsorum vitam collegit, quam nomen prætenderet, quando nec in eis, præterquam in paucis qui strictissimæ se addixissent, Christianum decus fulgeret. Alios namque ditandis cœnobiis intentos advertit, alios innumeris vanitatibus implicitos; alios vanis acquirendis literis & *Aristoteli* magis quam *Christo* deditos expertus est, & eò quidem molestius hoc illi fuit, quò se ad obeunda eadem munia compellendum timeret. Naturali namque Philosophiæ & Metaphysicæ perdocendæ (quarum peritiam plus ipse nactus fuerat) ipsum addixere. Quod munus ubi per multos annos excoluit, & discipulos complures erudiit, posthabitis disceptationibus vanis & ambitiosa quæstionum subtilitate seposita, Christianæ simplicitati se penitus dedit, eos libros sibi familiares deligens, quorum lectione ad pietatem identidem provocaretur, & divinarum rerum, quarum avidissimus erat, quandam quasi animi saturaret ingluviem. Sed ad id officii quanquam à *Cassiano* editæ collationes, perscriptæ à *D. Hieronymo* SS. Patrum vitæ, *Augustini* Meditationes conduceret, horum tamen contemplatio ad nutriendum animum & ad replendum non satisfaciebat, nisi potiorem sibi alimoniam

alimoniam quæsisset. Ea propter spirata divinitus eloquia Veteris & Novi Testamenti, quibus homines vivere (Christo referente) didicerat, comparavit sibi; & nocturna diurnaque manu ita versavit, ut totum fere sacrorum librorum canonem & memoria teneret, & profundè exactèque (quantum homini licet) intelligeret. Per id tempus & peccatis hominum audiendis, & iis de suggestu profligandis addictus est; quæ delegata sibi munera viribus omnibus implere satagebat, quanquam illud, ut hoc commodius exequeretur, postremis vitæ annis deposuit, totis scilicet viribus sacris Concionibus vacans. Quibus perorandis, tametsi & vocis & gestus gratia, & selectu etiam dicendarum rerum in ipsis initiis destitueretur, divino tamen munere proficiebat, & non parum multos de summis vitiis ad virtutes summas avocabat. Nec solum quæ de pulpito ad plebem faciebat verba, verùm etiam quæ privatim etiam extrà suggestum & populi conventum disserebat, vim secum Evangelici illius probati seminis afferebant. Atque inter cætera quæ ejus linguæ ministerio Deus omnipotens effecit, illud magnum & admiratione dignum videtur, quod dum Ferraria solvens Mantuam concionaturus navicula proficisceretur, octoque & decem milites eodem navigio simul eandem urbem peterent, ludentibus illis, & obscæna verba jactantibus, postulavit ipse & impetravit dimidiæ horæ spatium verba faciendi; quibus nec dum finitis, undecim ex illis ad ejus pedes provoluti, & ingentia crimina eaque multis annis inveterata fassi sunt, & eorum ab ipso veniam suppliciter atque cum lachrymis etiam postulaverunt.

De divinis citra velamen revelationibus, quarum particeps factus Hieronymus futuras prædixit clades.

PER id tempus divinarum revelationum particeps factus, ingruentes & Italiæ & aliis regionibus calamitates ad futuræ renovationem Ecclesiæ prævidit, quamquam non adeo tunc ea extra dubitationem illi paterent, ut omnis ei ambigendi occasio præriperetur: quod evenit si prophetiæ lumen citra velamen humanæ ratiocinationis effulgeat. Etenim adventitio lumine divino partim collustrabatur, & ex parte alia caligabat humano, sed duce ratione in eam inclinabat partem, in quam divina quoque visa inducebant. Existere namque sibi videbatur divinæ justitiæ majestatem, ut de scelestis hominibus, de iis potissimum qui præsunt, pravoque subjectos exemplo populos corrumpunt, atroces pœnæ sumerentur, cùm perditum humanum genus, divina patientia tot seculis abuteretur, pariterque essent Asiæ & Africæ populi multis erroribus & ignorantiæ tenebris circumvoluti: summæ item providentiæ ordinem id poscere dubio procul arbitrabatur; si quidem ab ipso rerum primordio & conditi orbis incunabulis, mira quædam & imperscrutabilis divinorum judiciorum series innotuit, ut simul & amabilis clementia & justitia tremenda perspectæ sint. Sic & humani generis parentem nec ad inferos trusum, nec pœna etiam immunem fuisse. Sic in libidinis commune crimen, quo terra omnis infecta fuerat, non statim animadversum, sed univer-

fuli posteà cataclyſmo vindicatum. Sic Pharaonis Ægyptii regis impietas non continuò ad internecionem ducta, ſed undis demum rubri maris abſorpta. Sic nefarii puerorum amores, quibus quinque urbes illæ penitus tabefactæ fuerant, non ex ipſo initio ſuppliciis affecti, ſed igne posteà & ſulphure deleti. Haud aliter infecto orbi noſtris temporibus eventurum rebatur, ubi & virtutes omnes peſſum iverant, & ſcelera univerſa rerum potiebantur: videbaturque veroſimile, ut eorum tandem Deus miſereretur, qui tenebris affecti veræ lumen religionis ignorabant; hi verò qui relicta luce ſeſe barathro volentes immergerent, excitarentur ſic ut vel clementiæ participes fierent, ſi modò virtutes, abactis vitiis, amplecti vellent; aut juſtitiæ tribunal ſubirent, ſi obſtinatiùs ſordeſcerent in ſcelere, exemploque forent cæteris pravorum vindictæ facinorum. Conſentaneum quippe videbatur ſuam ut Eccleſiam Deus eodem perpendiculo, quo ſemper uſus fuerat, metiretur, & obliquos ejus parietes revocaret ad lineam, monitis primùm, deinde flagellis pro ſcelerum varietate diverſis. Pontifices ſummo aſtu & dolo, necnon ſimoniacâ perfidiâ ſupremum aucupari ſacerdotium dicebantur palam, ſic ut nec quiſquam id ferè revocaret in dubium. Mox adepti ſolium, ſcortis & cynædis eos, auroque coacervando vacare, fama publica circumferebat, atque ad eorum exemplum qui ſuberant Cardinales & Epiſcopi ſeſe inſtituere. Nullus in eis vel modicus Dei cultus, iis eadem vivendi ratio, nullaque religio. Quin etiam ferebatur eorum aliquos Deum non colere, & in fidei noſtræ contemptum & contumeliam pleraque ſpargere: ſed & plures eorum qui religioſæ addicti vitæ, ab inſtitutis ſe laxioribus ſecreverant, & traditas regulas profitebantur, unde & ſibi cognomen uſurpaverant, ad hypocriſim dilabebantur. Proinde fervorem illum Chriſtianis debitum non modò in univerſum tepuiſſe judicabant hi, qui Deum in ſpiritu & veritate colunt, ſed torpuiſſe penitus & friguiſſe. Ad hæc Principes tyrannicam vim publicè exercebant, & qui vexabantur, nihilominus rapinis, ſtupris, ſacrilegiis, concuſſionibus, adulationibus inſerviebant, ut illud ſacrum repeti poſſet, *non eſſe*, videlicer, *qui faceret bonum uſque ad unum.* Tantis itaque de cauſis, propter propheticum etiam ſpiritum quo afflabatur, nonnihil de imminente clade pronuntiare cœpit, quanquam ſacrarum literarum involucris tegebat arcana, ut impuros homines à perceptione myſteriorum arceret, veritus ne ſanctum canibus traderetur, ſimul ne viſis adhuc ambiguis deluderetur. Hanc ob cauſam ſæpiſſime Deo preces fundere, & jejuniis corpus macerare, & flagellis atterere, & alios ad id officii cohortari ſtuduit: quo tandem hæc divinæ clementiæ munere extra dubitationem lucideque innoteſcerent ſibi quæ prius ambiguè & ſubobſcurè monſtrabantur. Oranti igitur ipſi & divinas laudes in Eccleſia perſolventi, dum in divinæ bonitatis contemplatione abſorptus eſſet, iſque præſertim verſiculus caneretur, *Bonus es tu, & in bonitate tua doce me juſtificationes tuas*: fugatæ à ſenſu & intellectu omnes tenebræ ſunt, & ſuborta lux, quæ dubitationem omnem de futuris quæ præviderat eventis expulit. Mihi enim hoc privatim narravit, publicè autem ſæpenumero dixit, quæcumque de futuris prædixerat, non ſecus (ipſa luce divinitus infuſa) vera ſe comperiſſe, ac quilibet compos mentis partem omnem ſuo tanto minorem eſſe novit, & de re qualibet aut affirmationem aut negationem veram eſſe oportere.

tere. Proinde cœpit confidentiùs prædicere futuras clades, & eis veluti quibusdam adminiculis, collabentem & tanquam intermortuum pessimis moribus Christianum orbem instaurandum.

Quibus de causis Florentiam appulerit Hieronymus, ibique quam magna egerit, missusque fuerit ad Regem Carolum VIII. Legatus de Pace.

POST hæc & Angelicis colloquiis monitus, & ab ejus præpositis accersitus, qui *Joanni Pico* patruo meo hac in re morem gerebant, *Florentiam* appulit, ubi & *Joannis Evangelistæ Apocalypsim* è Lunari suggestu Florentinæ plebi interpretari exorsus est in sacra æde *Sancti Marci* Ordinis Prædicatorum. Agebatur tunc annus corporati Verbi octogesimus nonus supra millesimum quadringentesimum, cœpitque tum ea quæ futura præviderat inter exponendum afferre, tametsi eas ipsas quas hausisset futurorum notas, citra corticem non proferret, sed velamentis illis Apostolicæ revelationis obtectas daret in vulgus, veritus ne multitudinis partem simpliciorem insolito prophetici tonitrui fulgore terreret, duriorem autem & effrenem ad risum & scommata concitaret, ob monstruosam illam persuasionem vulgo multis retrò sæculis inolitam, non esse scilicet postremis hisce temporibus Prophetas viros, neque post *Joannem* cognomento *Baptistam* hoc divinæ providentiæ munus in Ecclesiæ visum. Quam quidem opinionem minuti & exiles Philosophi Theologique comprobare ausi sunt, quamquam successu parùm felici. Nam & ab ipsomet propheta, & ab aliis atque etiam à meipso cùm rationibus, tùm authoritatibus editis adhoc opusculis confutati sunt. Prædicabat itaque renovandam siue reformandam Ecclesiam, sed cædendam prius & purgandam flagello gravi, ni pœnitentiæ partes susciperentur. Et quamquam idipsum ex Apostolico textu decerpere videbatur, non potuit tamen effugere, quin & risus submoveretur ignaris, & invidorum linguæ acuerentur, quas, ubi publicè vitia eorum qui præerant aggressus est persequi, in se atrocissimas expertus est. Appropinquante verò calamitatum tempore apertius aliquid atque illustrius quàm consueverat, de arcanis ipsis deprompsit. Quo factum est, ut ob multiplices in se conflatas calumnias, à cælesti edicto promulgando penitùs cessare statuerit, alioque animum convertere pavore quodam humano consternatus. Pristino igitur prænuntiandi munere deposito, objurgandis solum criminibus, virtutibusque suadendis operam dare decreverat; cælesti nihilominus ad idem voce & minis revocatus est. Adduxerat autem jam in eum nonnihil populi fidem, & prædicta nonnullis mors Innocentii VIII. Pontificis, & prævisus ab eo prædictusque Caroli ejus nominis VIII. Gallorum Regis in Italiam adventus, qui jam accelerare ferebatur ad expugnandum Apuliæ regnum, & pari voce asseverata *Medicea* familiæ calamitas & ejus potissimum capitis *Laurentii*. Is cùm eo tempore in republica Florentina princeps esset, & haberetur, sic ut ferè omnia ad ejus nutum agerentur, quamquam

quam sub specie civilis instituti, audissetque *Hieronymum* apertiùs in tyrannicos usus invehi, eum ut sibi conciliaret multis tentavit; quod ubi frustra cessisse comprehendisset, quinque urbis cives magnæ authoritatis ad eum destinavit, monitos, uti ex sese *Hieronymo* suaderent, ex re esse & Religionis & reipublicæ Florentinæ, ut aliorum more concionaretur, hoc est, in universum, & à futuris rebus prænuntiandis abstineret, nec aggrederetur particulatim res non admodum necessarias.

Hos viros ad se venientes *Hieronymus* priùs benignè reprehendit, asseverans non, uti dicebant ipsi, proprio, sed *Laurentii* Medices instinctu locutos. Deinde ejus nomine *Laurentium* monendum adjecit, ut erratorum pœniteret, quoniam ipsi, ejusque domui calamitas divinitùs imminebat. Tres alios misisse audivi, non jam opertis, sed apertis *Laurentii* nomine verbis locuturos, quibus palam respondit, se *Florentiæ* manere, *Laurentium* autem ex ea discedere oportere. Cujus rei memor *Laurentius*, cùm æger non multò post temporis jaceret, & proximus morti fieret, *Hieronymum* vocari jussit, virum scilicet intrepidum, & quem nec blanditiis nec ullis artibus à veritate flecti posse comperisset. Quem accersitum (præstò enim affuerat) comiter allocutus rogavit, ut Christiano more peccata ipsius audire vellet, cui facturum se quod peteret annuit, si antequam noxas contractas confiteretur, tria præstaret. Primùm fidem habeas oportet, inquit, *Laurenti*: Adest, inquit, Pater. Secundum, restituas opus est, si quæ injustè ablata sunt. Tum ille cogitabundus aliquantulum repressit verba, mox ait, hoc dubio procul efficiam Pater, aut hæredibus efficiendum meis relinquam, si ipse non possim. Tertium adjecit, Libertatem Patriæ restitue, ut in statu pristino Florentina Respublica collocetur. Quibus verbis cùm nullum responsum dedisset, paulò post discessit *Hieronymus*, nec multò pòst *Laurentius* excessit è vita.

Fuga deinde & exilium *Petri Medices Laurentii* filii, & nota *Hieronymo*, & prædicta fuerat, simulque Pisarum à Florentinis futura defectio, quo tempore Rex Gallorum Etruriæ Fines intrasset. Quamobrem cùm *Carolus* ipse Florentinorum cervicibus immineret, jam Pisas ingressus. Florentiam inde, deinde Romam petiturus, & Neapolim, potiundi ejus Regni avidus, quo obtento non difficile factu arbitrabatur, se posse ad invadendos Turcas Christiani nominis hostes instructa classe transfineare: tum missus est. *Hieronymus* à Florentina Republica ad *Carolum* Legatus de pace, ut Regis animum & fretum Regni potentia, & ipsius invicto calore excitatum, necnon *Petri Medices* qui ei adversatus fuerat, urbisque vim omnem in ipsum duxerat, offensis iratum, qua erat & sanctitate & prudentia leniret.

Pisas *Hieronymus* accessit, Regi quod volebat persuasit, subindeque Florentiam pacatus venit, ibique cùm multa in Florentinos agitarentur, *Hieronymi* ingenio & authoritate sedata sunt. Eo ipso tempore quo *Carolus VIII.* Rex Francorum Florentiæ morabatur, divina visa cœpit confidentissime patefacere, ad idque venit ut *Joannis Pici* Patrui mei, viri utique doctrina & ingenio incomparabilis animam, quæ inibi proxime migraverat è corpore purgatorio igne torqueri, multis auditorum millibus (quibus ego tum forte aggregatus fueram) asseveraret. Multa itidem de imminente clade, multa de

Reformatione Ecclesiæ prædicere, multa de Pontificum & Regum vita dicere, multa de iis quæ passurus erat ob prædicatam veritatem prænuntiare divino jussu palam exorsus est.

Quàm admirabilis Hieronymo gratia sacris in concionibus effulserit.

EA autem dicendi gratiâ, quâ scilicet antea distituebatur, ubi ad prædicandas orbis clades, & Ecclesiæ spiritualem instaurationem divinis monitis accinctus est, adeò copiose abundavit, ut à quibus olim auditus fuerat, pro miraculo haberetur: quippe cum ipsa linguæ celeritas, rerum allatarum sublimitas, magnitudoque, & verborum sententiarumque elegantia prodigio par essent. Pronunciabat voce libera & acuta; non fervido solùm sed ardenti vultu, gestuque venustissimo. Ita verò illabebatur in auditorum aures, immò verò in præcordia, ut attentos eos extra se pene raperet. Et cùm vox ipsa nec legentis prorsus esset, nec clamantis, nisi cùm effulminaret in crimina, in ea tamen sentiebatur utrumque, neutrum discernebatur. Super eo verba faciente, signa cælitus multa apparuere suo loco referenda: quæ ubi aliquantulum vulgari cepta sunt, tantus in dies singulos per compita plateasque, fiebat populorum concursus, videre hominem affectantium, dum ab Ecclesia quæ *Sancta Reparata* dicitur, in qua sermones habuerat, cænobium S. *Marci* repeteret, ut peregrinis proposita sibi itinera peragentibus, viarum aditus per confertam multitudinem non pateret. Armatis etiam custodiebatur, dum iter faceret, qui se sponte, ipsoque recusante, sæpius offerebant, & ipsum adversus invidos & hostes propriorum laterum & corporum oppositione tueri pollicebantur. Res autem stupore digna existimata est, per complures illum totque continuos annos sic in eodem Prædicationis officio, eadem in urbe functum fuisse.

Quanta Hieronymo authoritas apud Florentinos: & quibus eos beneficiis cumulaverit.

EA ipsa in urbe duo potissimum procuravit efficienda & impetravit, quæ nullo pacto fieri posse una omnium voce perferebatur. Primum publicè pax inter cives inita est, eò difficillima factu, quò qui sub *Laurentio* & *Petro* vexati fuerant, plurimi vindicare se, & acceptas reponere injurias, mutato rerum statu satagebant. Asseruerant enim sese in libertatem cives *Medicibus* expulsis, cùm primùm *Carolus* Civitati sese proximum fecit. Deinde instaurata sunt Reipublicæ officia, delapsa prius & ad potentiores devoluta. Neque enim qui *Petro Laurentii* Filio adversati fuerant, æquo ferebant animo, populari instituto gubernari, ambitu enim honorum tenebantur, videriquе volebant indignos non esse qui ad *Petri Laurentiique* fastigium ascende-

re.

re non possent. Quibus rebus *Hieronymus* reluctabatur, & rationibus ostendendo non ita debere fieri, & in concionibus publicè asserendo, quod ipse procuraverat de pace omnino futurum esse eo usque, ut in Comitiis fabæ, si qui forte albas darent, in nigras verterentur. Mos enim Florentinis erat, ut fabis nigris uterentur, si suffragari voluissent, albis verò si refragari, contra morem antiquorum, præcipuè Græcorum, qui lapillis atris damnabant reos, albis autem absolvebant, Romani verò literis A, & C, tum absolvebant tum condemnabant, & neutri faventes parti N. & L. utebantur literis: quasi *Non Liqueret*, quod in quæstionem venerat.

Probauit autem eventus (ipsorum etiam adversariorum testimonio) vera esse quæ *Hieronymus* prædixisset, quando hi qui se fabas in pixide albas posuisse certò sciebant, ut adversarentur, nigras inspexisse testabantur, sic ut inviti sese suffragatos agnoscerent. Cumulabat authoritatem tentatus frustrà reditus *Petri Medices*, quem ille neutiquam reversurum in patriam & irritos conatus ejus omnes pronunciaverat.

Pari voce annua spectacula, & equi cursu victoribus more veterum proposita præmia, (quæ tolli posse nemo existimabat) sublatum iri dubio procul asseruerat, idque evenit, quamquam omnes fere in adversum Cives niterentur, albis usi fabis quas nigras inspexissent: Sublatorum spectaculorum causa bene moratis viris gratissima fuit, quoniam eo potissimum die *Joanni Baptistæ* sacro luxus civitatis multus effundebatur, multaque subinde accreverat incondita plebi semper grata licentia, (ex qua proclivis in mala facinora, nec difficilis lapsus) populoque nihil non permittebatur. In hæc enim ut aleæ ludum & perditos plurimum ritus acerrimè invehebatur.

Alia quoque non parum multa, quæ bene institutæ beneque moratæ Civitati adversantur, tolli penitus enitebatur, & quæ radicitus evellenda nosset, sepenumero prænuntiabat. Difficillimum esset colligere quæ prædixit antequam evenirent. Certè oppugnationem Pisarum, & eo tempore & eis quibus utebatur modis incassum tentari monuit, quod suo etiam loco sumus indicaturi. Sed enim *Maximiliani Cæsaris* in vexandis Florentinorum rebus, dum Pisas appulit cum Genuensium classe, Pisanis infructuosum adventum prænunciavit, nec non alia complura, quæ veros exitus invenêre, ex quibus maxima illi fides habebatur ad ea quæ monebat de moribus, deque omni sexu ad pietatis regulam & Christianæ Religionis normam instaurando. Propterea que vitæ instituta adeò in plerisque mutata sunt, ut priorum comparatione morum multi in alios omnino homines evasisse viderentur. Ordines Civitatis sunt seorsum ad normam priscæ societatis instaurati, Pueri Christianam simplicitatem edocti servare: cavere à lascivis vestibus, & à supervacaneo cultu, monebant ipsi viros antiquiores, incensi adeò calore pietatis Christianæ excitarent, in eorumq; penetrarent domos, & illicita scelerum raperent. Quorum fervore multitudo ingens excitata, & mirum in modum ad bene beateque vivendum animata est. Fœminæ quas partes corporis minus opertas gerebant velare didicerant, authore *Hieronymo*, castisque actionibus operam dare, illecebras, & malitiæ fomenta depellere; Primores urbis ab honorum ambitu deterriti, intra fines civibus concessos continere se didicerunt. Pecuniæ vim ingentem pluribus incessit restituendi cupido, qua in re non solùm frequentes

quentes erant, sed in pios usus longè profusiores fiebant: adeò ut honestis sanctisque moribus Civitatis facies quodammodo videretur immutata.

Quibus ex causis multiplex invidia in Hieronymum exorta est, deque ipsius constantia & animi tranquillitate.

POSTQUAM autem sanctitatis ejus crevit in universum opinio, crevit & apud multos invidia, atque ex invidia manarunt calumniæ; nam sicuti amicos ob eximiam sibi virtutem complures conciliavit, ita inimicos etiam non parum multos, eadem ratione in se concitavit. Poterat ille quidem universos diligere, ita jubente Christo, ita suadente natura. Poterant & maligni homines suadente Dæmone, strenuum Christi militem persequi, quem odisse plusquam vidisse nonnulli ferebant. Inter omnes vero persequutores Hieronymi hi acerrimi inventi sunt, qui moribus pessimis, & potissimum Ecclesiæ præsides quorum vita fœdissima universum orbem fœtore repleverat, Florentinique illi Cives qui usurariæ pravitati obstinatè operam navabant, & vitiorum cœno impensiùs volutabantur; illorum libidinem avaritiamque, illorum luxus simoniacasque labes insectabatur; publicè privatimque monere solitus, à Babilone (Romam intelligens) fugiendum esse, quoniam illuc & ea confluxissent vitia, quæ fuerunt olim dum rerum potirentur Romani, atque *in Tyberim Sirus Orontes defluerct*, & quæ posterioribus etiam seculis aut hominum malitia excogitasset, aut in Christi invidiam malignus dæmon terrarum orbi suggessisset, & ipsam flagitiorum omnium sentinam cloacamque effecisset.

Monachorum, Monacharumque & pene Religiosorum omnium contumelias ob id in se conflaverat, quod tepiditatem eorum (ita enim appellabat) & abusus quam plurimos coarguebat, suorumque Prædicatorum Fratrum calumnias & insidias expertus est, quoniam Congregationem fratrum Etruscam, ab ea quæ Cisalpinam incolit Galliam, segregaverat Pontif. Maximi authoritate, atque illam divino jussu constituerat. Dabant illi arrogantiæ nimiæ atque ambitioni, quod maximæ adscribere laudi debebant: siquidem secretionem hanc fecerat, quibus fuerat antea justis etiam de causis instituta, ob varios provinciarum mores, variamque victus rationem ab ambientis aëris & ingeniorum discrimine pendentem. Optabat autem ut eam vivendi normam tenerent sodales, quæ à *Divo Dominico* servata est, & paulò post fratrum omnium consensu, firmata & acceptata fuit. Nonnihil enim aliqui laxioribus habenis percurrere sinebant quod alioquin eorum legibus cautum ipse sciebat ne fieret, præsertim de prædiis possidendis. Cùm autem factu hoc longe difficillimum videretur, multique & magni viri primores etiam ordinis totis ei viribus obsisterent, eam prædixit tamen ipse futuram, atque inde ad bene beateque vivendum commoda sequutura. Ad hoc quippe divinis monitis & animatus & impulsus est; selectus enim ad id erat officii, ut emortuum fere vigorem Christianum, & perfectæ vitæ, publico exemplo, & sacri eloquii

permulga-

permulgatione revocaret, expurgandamque prius, deinde reformandam Ecclesiam præcineret, ea potissimum in urbe, quæ & præclaris ingeniis sit referta, & quasi in ipso Italiæ meditullio collocata, ut Propheticam videlicet vocem, ipsi Florentini qui negotiationi multiplici & peregrinæ mercaturæ vacant, non solùm per Italiam, sed per universum orbem dispergerent.

Quæ delegata sibi divinitùs munia quam libentissime obibat, doctrina simul & exemplo, tum discipulos, tum sectatores instituens, nil amicorum elatus laudibus, nihil vituperatione inimicorum commotus, sed per utrasque quasi per vulgatos Syrenarum cantus & per Scilleos latratus auribus cera obductis medius pertransibat, & Crucis vero, non navis fabuloso ligno religatus, procellosæ vitæ hujus æquora persulcans, ad optatam patriam properabat, ita liber curis, ita sine omni solicitudine (quamquam & persecutores gladio mortem intentabant, & veneno etiam insidiabantur) ut nihil minus quam de tutela vitæ cogitaret, non ignavia quidem aut stupore, aut contemptu, verùm humanæ sortis expensione, meditationeque communis interitus, & contemplatione futuræ gloriæ, ad quam sitibundo pectore sic anhelabat, ut postrema vitæ hora, summe illi esset in votis. Deferebantur sæpe ad eum fallaciæ & doli quos inimici procurabant, jactataque ab eisdem in eum probra & contumeliæ: ad quæ lætus ille ajebat, putare se nil pati ab inimicis posse, ubi tranquillam animi pacem, quam possidebat, nequirent interturbare; quinimmo optare (si modo id ita expediret aut commodè fieri posset) per compita plateasque, per fora, per tabernas ire; ut quæ in eum jactabantur maledicta, propriis auribus exciperet.

Quænam Hieronymo esset victus ratio, qui sermo, quæ proloquia.

VICTUS ratio illi cum aliis communis, id magni illius & nunquam satis laudati *Bernardi* pro comperto habens, mirari homines eum solere, qui agit quod non consueverunt cæteri. In ipsa scilicet ratione cibi & potus ac hujusmodi. In vestibus mundities apparebat, ejusdemque in id sanctissimi viri verba repetebat, *Paupertatem sibi placere, non sordes.* Cibo & potu quantum fieri poterat abstinentissimus fuit, quos semper de communi sumebat mensa, nisi cum homines non omnino vulgares Florentiam ad eum visendum accederent. Tum enim hospitum mensæ convivebatur, tametsi gustum ob assiduas contemplationes postremis annis pene omnem amisisset.

Sermo ei familiaris, qui & nullam sanctitatis speciem affectatam prætenderet, & in hortamenta virtutum, vitiorumque detestationem magna cum dulcedine spiritus accederet. Quæ autem sepissime proferret, & quæ tanquam proloquia libentissime usurparet, hæc fere in universum erant, *Tantum scire homines quantum operarentur*, quod à *Divo Francisco Assisino* (cujus vita vehementissime afficiebatur) prolatum olim memoriæ proditum est; nec id quidem abs re ut opinor, cum ex operibus quæ de charitate procedunt pendeat beatitudo, cujus adeptione sciendi desiderium impletur. *Similem* item *esse*

animam

animam hominis ajebat, ferro, quod in medio duorum magnetum ponitur, quorum supernè unus, alter infernè collocetur, conandumque esse assidue, ut eum, qui inferius positus est, abdicemus, & ad superiorem illum sublimemque trahamur, terrenis videlicet voluptatibus, quibus sensus illiciuntur, & ad inferna trahuntur, omnino posthabitis, hereamus rebus spiritualibus & invisibilibus, ad quas & facti sumus & divinis monitis invitamur.

Illud quoque, ut à vanæ gloriæ quæstu amicos removeret, solitus erat afferre, *Spiritualem cibum hac in parte non differre à corporali, quod sicut hic etiam si suavissimus sit, si laudatissimus, non in ejus tamen qui nutritur naturam evadit universus, sed pars ejus insito calore non omnino concocta modificataque per corpus in excrementa vertitur, & loca petit inferna. Sic & ille similiter, qui tametsi bonitate fultus videatur, & prima fronte cœlum petere, parte tamen aliquantula vergit in ima quæ veneno gloriæ præpeditur, ne charitatis calore concoqui possit ex integro, modificarique per corpus & numeris omnibus absolvi.*

Ad indagandam quoque veritatem & ad invidias reliquasque affectiones animi pravas effugandas, prolatum hoc persæpe repetebat; *Eum qui exquisitissime videre velit, infecta oculorum conspicilia deponere oportere; nam si pura & nitida sint perspicilia, rerum species uti sunt in pupilla recipi: si verò viridia, cærulea, purpurea, cerea, vel fusca fuerint, adulterari quodammodo formas quæ ex rebus depromuntur, talesque qualia sunt conspicilia videri solent; haud secus evenire intellectui, qui phantasmatibus tanquam speculis quibusdam utitur ad contemplandum: ea, si adventitiis coloribus impermixta fuerint, lucidam in respiciendo & in ratiocinando veritatem patere, necnon tranquillam & congenitam pacem præsentari: si rubedine, fulcedine, viriditate maculata, falli primum spiritualem visum, deinde vitia, contumelias, cædes, livorem, tristitiamque suaderi.*

Solebat item monere studiosos literarum, ne authores sibi voluntariè deligerent, sed ratione, nec præponendum sibi putarent *Aristotelem* vel *Platonem*, vel illum aut alium ex Theologis, quoniam ex nimia affectione, veri judicium inficitur: duce igitur intellectu, non voluntate hujusmodi in rebus utendum esse, ut liberum postea fiat de veritate judicium.

De mira Hieronymi lenitate & amore paupertatis.

VISENDI eum & alloquendi omnibus facultas data est, ut inimicis etiam & persecutoribus aditus non negaretur: qui si quando colloqui cepissent, eorum plerique qui oppugnatores venerant, mox propugnatores facti discedebant, dulcissimo quodam humanitatis & lenitatis vinculo irretiti. Idque nonnullis aliquando contigit, ut ab ejus aspectu se prius non subtraherent, quàm quæcumque in eum maledicta sparsissent, quascunque decipulas moliti fuissent, suapte sponte faterentur: quibus ille nihil succensus, non ignoscebat modò, sed ea mansuetudinis & benignitatis verba rependebat, quibus se ab eis veniam postulare magis quàm præbere videretur. Ea quippè nativa fuit hominis placabilitas, ut nunquam ad acerbam reprehensionem inshendere visus sit, nunquam iracundiâ vocem extollere, nunquam vultum

quantumvis plurimum lacessitus, indignabundus mutare, In eliminandis vitiis exardescebat quidem, sed cum è suggestu verba faciebat ad plebem; communi autem in sermone, pressa potius & leni oratione, verbis simplicibus, quàm aut soluta exageratione & impetu, aut exerta voce utebatur. Et quamquam vitia, non homines insequeretur, in ipsis tamen vitiis objurgandis commodius interdum etiam & utilius arbitrabatur, pacato & tranquillo sermone quàm turbulento & exagitato uti, probatos corporum imitatus medicos, qui vulneribus quidem medicamenta interdum admovent caustica & acerrima, adhibentque ferrum & ignem, si fomenta non prosint, ægris autem non modo non succensent, verùm & compatiuntur potiùs, quin aliquando, si conducere putent, blandiuntur. Discipulos suos crebro monebat, sibi à Principum hominum qui omnino Christianè non viverent, cavendum esse commercio, ratus iis qui Christi se Cruci affixissent, divitum & Principum virorum amicitias venenum fore. Quod quidem tantùm aberat, ut ipse non modo servaret, ut & ab affinium consanguineorumque conversatione, posteaquam religionem adiit, enixè caverit. Sed neque unquam curavit, ut & illi opibus juvarentur, quæ non satis etiam ad decentiæ victum suppetebant. Cùm enim *Nicholaus* ejus pater vir probus, ex honestis opibus ad modicas, ob crebra vadimonia devenisset, abstinuit etiam vir sapientissimus ab hoc pietatis officio, tum quia divitias illis impedimento fore ad consequendam animi salutem rebatur, mediocritatemque eam quæ in paupertatem declinat conducibiliorem esse, tum etiam quia calumnias in se non parùm multas conflasset, quibus ei officio quod sibi delegatum divinitus fuerat derogatum iri cognosceret. eoque magis quod ejus persecutores spargebant in vulgus, quæsisse eum sororibus dotem, à qua sæpe etiam oblata quàm maxime abhorruerat: quandoquidem *Joannes Picus* patruus meus, dum venditis mihi patrimoniis duo aureorum millia dempsisset ex acervo pecuniæ, ipsamque egenis erogare proposuisset, qua potuit voluntaria propensione *Hieronymum*, quem ad id negotii delegerat, rogavit, ut quadringentos ex eis in dotem sororibus daret quod tunc maturo ipse consilio renuit. Renunciatum tamen *Laurentio Medicis*, qui tunc Florentinam Rempublicam gubernabat, aliisque permultis, persuasisse *Hieronymum Pico* ipsi eadem de causa, omnia illa ducatorum millia pauperibus distribuenda, ut inde nuptui sorores traderet. Quam quidem rem tantum absuit ut aut cogitaret, aut proponeret, aut acciperet, ut etiam ipse *Joannes Picus* patruus meus, in maximam *Hieronymi* laudem & mihi & aliis retulerit, ut acciperet ab eo nunquam nec rogantem se potuisse impetrare. Voluntariæ paupertatis ardentissimus amator fuit, ad eamque totis præcordiis sitiendam sodales suos identidem hortabatur. Nec secus honoratos habebat Christi servos strictiori addictos religioni, pannosis indutos vestibus & rudibus, ac seculi divites in auro & coccino, servorum etiam cuneis constipatos. Fratrum Sodalium vestes breviores strictioresque aliquando constituit quàm esse consueverant, ad normam eos & exemplum revocans antiquorum, qui pauperrimam (ut ita dixerim) paupertatem docuere. Monuit item, ut à gestandis crepidis abstinerent, superfluas eas existimans, quando earum loco soleas quasdam calceamentis inserere, & commodius foret, & his etiam à quibus victum mendicabant gratius, quos minus quam

fieri poterat vexandos dicebat, exemplo Pauli, qui tametsi victum à Corinthiis jure suo vendicare posset, maluerit tamen scenofactioriam artem exercere, unde sibi ad tolerandam famem provideret.

De Hieronymi mira totius vitæ puritate, in Dei amorem etiam per extasim propensa, deque miraculis quibusdam.

NULLIS omnino earum rerum, quæ sub lunari machina continentur, intento afficiebatur animo, nec discipulos affici volebat, ut in Deum totis viribus commodius ferri possent, & quo pacto id facilè assequerentur nonnullis regulis explicatum reliquit. Idipsumque exemplo prius quam verbo monstravit, siquidem implendæ superiorum voluntati promptissimus fuit, cella sua contentus, nihil doctrina elatus, nihil ob id quod præsideret tumidus, nihil curiositate inquietus, verùm calcatis animi pede terrenis omnibus, jugi divinorum meditatione & satur & placidus. Qui si quando vehementius quam oportuerat affectu se rei cuipiam inhærere comprehendisset, id à se quanto ocius fieri posset, abjiciebat, etiamsi tale esset ut spirituale magis quam, sive temporarium sive seculare dici posset. Namque & sacros libros, & sanctorum imagines, & quæ etiam in Dei honorem ipse cuderat commentaria, vel quibus suberat, vel discipulis, vel (impetrata venia) amicis tradebat, ne qui totus in Deum ferri animus atque integer esse debet, ad sublunaria isthæc diligenda divisus paulatim procumberet. Integritatem carnis ad extremum custodivit & qui eo pollebant munere, mirificè ab eo diligebantur. Inter omnia verò à quibus caveat vitia, insultus humanæ gloriæ diligenter observabat, simulacrum ob id cranii ex ebore fabrefactum frequenter habebat in manibus, quod attritu digitorum assiduo ferè consumpserat: ajebat enim, ejus aspectu gloriæ vanæ stimulos obtundi; quando & quæ fuerant, suntque, & quæ item futura putarentur hominum capita, horrida falce mortis, quæ humanæ gloriæ flosculos quantumlibet florentes exscindit, calvario illi essent evasura similia. Sed & pro ea maxima quâ pollebat augenda fide æneam crucifixi Jesu præ manibus habebat effigiem, aut tunicæ manibus insertam frequenter gerebat: ut si quando (quod futurum expectabat) occideretur, gestu saltem & opere, si linguæ officium interclusum fuisset, Christianam fidem, ipsa exhibita Christi Crucifixi imagine, profiteretur. In orando Deo & frequentissimus & assiduus fuit tantaque in eum animi propensione ferebatur, ut Evangelicum orationis indefessæ decretum se implesse palam faceret. Noctis tempus omne, præter id parum quod somno dabatur, oratio sibi & contemplatio vindicabant. Dies inter publicas & privatas orationes finem accipebat, ea duntaxat ejus parte vix dempta, quæ naturæ necessitati & ordinariis divinorum eloquiorum lectionibus impendebatur: quamquam præpediebatur sæpe amicorum concursu, qui variis de causis hominem consulebant, atque eo veluti internuncio quid esset opus facto, Deum sciscitabantur. Eam namque cum ipso amicitiam ob cordis puritatem & assiduas orationes injerat, ut nihil à Deo sibi, quod non impetrarit, revelari petierit: eoque

que jam devenerat ut per decennium antequam moreretur, nil de sermonibus quos habiturus erat ad populum (tantâ erat in Deum propensione) inciperet cogitare, priusquam id de quo dicturus esset, divinis oraculis erudiretur. Rarissimum quidem donum paucissimisque à Deo concessum: Et quamquam scribit *Areopagita Dionysius*, *Carpum* illum Cretensem Episcopum nunquam consecravisse mysteria, nisi visione propitia præeunte: hoc tamen illi huic homini, ex innumera multitudine munus est commodatum. Rapiebatur in cœlum etiam ejus anima persæpe, divinæque Luci adeo copulabatur, ut destitutum sensibilibus officiis corpus velut emortuum relinqueret. Eveniebat hoc illi dum divina faceret; atque ob eam causam semotis, quantum fieri poterat, arbitris, Dominicum sub altaris Sacramento corpus & sanguinem pertractabat: sed qui lucernam, non sub modio, ut occulatur, verum sub candelabro, ut pateflat ponendam statuit, quandoque in cœtu sodalium fratrum corpore ejus exanime remanente, mente eum ad cælestia gaudia trahebat. Brixiæ olim dum esset, nocteque ea qua Christi Nativitas præsentatur, cum divinæ laudes in Ecclesia vocibus peragerentur, corpus ejus immobile per quinque horas mansit, sic mente & affectu penitus in Deum absorptus ob sancti Spiritus præsentiam, ut facies ejus magnum lumen emitteret. Exactis enim divinis, qui regressi postea sunt ad finem rei contuendum, se vidisse testati sunt, ipsam *Hieronymi* faciem, extinctis etiam lampadibus noctis tenebras fugavisse, ejusque fulgore Chorum ipsum Ecclesiæ universum illustratum fuisse. Sic me præsente *Augustinus Morus* Brixiensis, ejusdem professor Ordinis non auritus tantum sed oculatus hujusce rei testis, nostræ Mirandulanæ plebi de pulpito asseveravit. *Silvester* ejus vitæ comes & martyrii consors, roganti mihi de *Hieronymi* sanctitate, atque obsecranti ut occulti quippiam proderet in rerum ejus confirmationem (sciebam enim eum multorum secretorum conscium) affirmavit, columbæ speciem, quæ sancti Spiritus præsentiam gratiamque indicaret, semel atque iterum se vidisse *Hieronymi* humero insidentem, argenteis aureisque coruscantem pennis redimitam, & rostro in aurem ipsius porrecto insusurrantem. Eodem Spiritu sancto revelante, humanarum ille mentium arcana exquisitissima prope perspexit, & plerisque hominibus suorum maculas criminum leniter coarguendo & detexit simul, & ut eas eluerent author extitit. Objurgavit enim ex sodalibus quempiam, & peccata nonnulla sub oculos posuit, quæ ille postea in penitissimis recessibus diu celasse solique Deo nota fuisse confessus est. Sed & Florentinum quoque civem, detecto animi, quod tegebat, ulcere sanavit. Nam licet is divina diu mandata servasset, in id tamen impegerat criminis, quod visam de fenestra venustiorem feminam concupivit, & mente adulterium commisit. Postea verò cum *Hieronymo* per Bibliothecam ambulanti occurrisset, salutatus ab eo statim & reprehensus est, quod non is esset qui pridie fuerat, quo audito ad sacerdotem ille tremebundus confitendi criminis gratia statim cucurrit, & supplex veniam deprecatus est. Dæmones qui vel obsessa corpora vexabant, vel ad hominum terriculamenta per ædes sancti Marci strepebant, mirum in modum ab aspectu *Hieronymi* formidabant, nec unquam ejus sincere nomen præ rabie exprimebant, sed aut literas invertentes, aut nomen decurtantes, aut in aliud ludicrum alludentes transformabant. Illud maximè

mè dolebant, magnaque vociferatione conquerebantur, impetrare illum à Deo quæcunque vellet, nec unquam genua ubi ea posuerat levare solitum priusquam voti compos evaderet. Minabantur illi persæpe, sed illicò evanescebant, sanctissima quæ in eos effunderet verba subveriti. Eo tempore quo Ethruriæ sodales fratres à Cisalpinis secreverat, dæmonum numerosa cohors, bono quod inde sequi conjectabantur infesta, cœptum præpedire opus molita est: proinde & cœnobii habitatores universos molestiis impetere, & terroribus quatere, quorum insultibus, tum orationibus, tum adjurationibus continuis *Hieronymus* obsistebat, & noctu etiam sanctæ aquæ aspersione per monasterium psallens eos à cellis & ædibus abigebat. Sed postquam juvari discipulos *Hieronymi* precibus magis quam lædi suis infestationibus ac umbratilibus bellis animadvertêre dæmones, cessandum sibi duxerunt: plus tamen in *Hieronymum* conaminum, quo poterant impetu molientes, cui & noctis intempestæ silentio consuetum dum iter arriperet, & cellas omnes psalmis & aquæ sacræ guttis seu propugnaculis armaret, sic densarunt aërem. (mihi postea sicut ipse retulit) ulterius ut sibi facultas omnino per cœnobium incedendi præclusa videretur; hisque sint illi verbis interminati. Quot tibi malorum acervas & quæris; Nos in te namque tot & tanta concitabimus ut sustinere non valeas. Ad quæ lætus ille respondit, quæcumque vellent pararent & exercerent, horum nihil se formidare, quia *adjutorium ejus in nomine Domini qui fecit cœlum & terram.*

Tanta erat ejus animi puritas, ut semper eadem polleret lætitia, sive à dæmoniis tentatus, sive à pessimis hominibus molestiis affectus, sive à carne vexatus: Convenereque omnes qui mecum eo familiariter utebantur, nihil in ejus conversatione mirabilius ea videri pace, quam & corde gestabat & vultu prætendebat. Quæ quidem inter omnifarias procellas secura semper & immobilis perseveravit, eademque cum illa fuit aut illius certe particeps quam Christus Apostolis dedit & mundus dare non potest: nihil enim in ea momentanei, nihil perituri, imò iisdem omnino spretis, in æterna illa & semper mansura quiete sui radices amoris fixerat. Proinde meritò pax illa florebat. Nam qui res fluxas amat, difluit & ipse animo, momentisque mutatur: qui verò stabilioribus rebus affectu inhæret, fluxis calcatis omnibus, ab omni motus & temporis injuria, mente liber æternitatem ipsam assequitur, & felicitati futuræ initiatur. Quandoquidem ea est amoris conditio, ut res natura ipsa discretas colligat, uniatque, adeò ut amantem in amatum ipsum quoad fieri potest planè transformet. Quapropter ibi esse quemque ubi desiderium ejus est, & receptum jam ab antiquitate, & divinis etiam atque humanis libris extra omnem controversiam confirmatum est adagium.

De

De Commentariis, libris, opusculis, Epistolis, ab Hieronymo compositis atque editis.

SED etsi tot & tantis, ut diximus, occupationibus detineretur *Hieronymus*, eo tamen non destitit, quin & suo & posteritatis seculo, non tam exemplis vitæ quàm literarum monimentis opem ferre niteretur. Multa namque varii generis latina lingua composuit: nonnulla quoque italico idiomate tam prosa quàm versu, ex omnibus autem quæ unquam cuderit operibus, præcipuum id certe fuit quod in probationem Christianæ fidei editum quatuor distinctum libris, *Triumphus Crucis* inscribitur, atque ceteris præponendum, non tantum stilo, qui certè cæteris eruditior est, sed & ipsa, quam tractat, materia. Proximum & illud huic existimo rerum utilitate, cui *De vitæ simplicitate* titulum fecit, quinque libellis exaratum, in quo certissimum est ea contineri omnia, quæ ad bene beateque vivendum homini Christiano judicantur utilia; sed & illud, cui titulus *Solatium itineris mei* nihilo inferius, si ejus & doctrina & subtilitas probè spectetur: quanquam illius materia plurima sui parte duobus quæ recensuimus superioribus voluminibus pertractata sit. Ad hæc visa quæ sibi divinitus offerebantur scriptis mandata, uno complexus est libro, cui titulus est *Revelationum compendium*, in quem insipienter invectus est quidam *Samuel Cassinensis* ex ordine Minorum, qui vulgo Zoccolanti dicuntur libello proprio & peculiari, quem vix in publicum datum inita defensione *Hieronymi* confutandum suscepi, defensionemque illius inscripsi *Hieronymo Tornelio* Præsidi ordinis Minorum. Opusculum item edidit, quo illi erudirentur qui & audiendis peccatis & impertiendo pœnitentiæ Sacramento præsunt: quod *Manuale confessionum* vocavit, ex aliorum opinione magna ex parte confectum. Librum quoque in defensionem fratrum sodalium, qui sub Ethrusca Congregatione degebant, instituit, ob Summi Pontificis *Alexandri VI.* molestiam, qui laxioris vitæ fratribus in ea quæ Romana dicebatur congregatione degentibus miscere modis omnibus volebat eos, qui sub auspiciis *Hieronymi* sacris, & disciplina militabant. Cui nusquam voluit acquiescere Hieronymus reunionem illam & Dei contrariam voluntati & in proximum charitati protestatus. Quam ob causam in *Hieronymum* magna est conflata calumnia & anathematis irrogata sententia: minas autem ille non est veritus, Pontifice rem minimè justam & sacris literis adversam procurante. Namque is, ubi crescere Christianum vigorem animadvertit, suffragarique bonos viros undequaque Hieronymo tam in ipsum Pontificem, quam in cæteros Romanæ Curiæ vitiis immanibus implicitos, divinis armis palàm ferocienti paratas illi cohonestare fategit insidias. Volebat igitur, ex *Ethrusca* atque *Romana* quam nuper in id erexerat congregatione una hoc prætextu coalesceret; quæque sub *Hieronymo* merebatur *Ethrusca*, aliam quæ desertoribus plena erat reformaret: Cui Hieronymus, & malis bonos inquinari non sustinens, præterquam quod ad se unum res illa non pertineret, ad sanguinem usque restitit, sciens his non religionis zelum & incrementum, sed suorum quæri discipulorum populationem & exterminium, qui sub jugo

pravorum

pravorum præsidum sic attererentur & à reprehendendis emendandisque criminibus eorum ipse jussis & minis & carceribus arceretur: Eam autem sententiam Pontificis vanam, irritam, nullius roboris & momenti, ipsemet in suis ad populum sermonibus multis rationibus ostendit. Ego quoque duobus libris editis, quibus titulum feci *De injusta excommunicatione* idipsum monstrare curavi. Extat & ejus liber, cui *de Prophetica veritate* titulus est, in multas distinctus disputationes, sub mysticis vocabulis divinorum munerum exactus. Extant & *Epitomata in naturalem moralemque Philosophiam* confecta. Extant & *decem libelli de Dialectica* scripti more pene Mathematico, posteaquam centum questiunculas brevissimas de eadem facultate composuit; opus item *de Poetis* edidit, idque, ut ipse dixit, *Joannis Pici* Patrui mei rogatu, ad retundendam quorumdam in Poetis gentium colendis nimiam curam, quamquam ipsimet *Hieronymo* sacra placebant poëmata, hoc est quæ pura sinceraque essent, nil superstitionis immixtum haberent, nisi inter confutandum aut objiciendum, ut nostra magis, hoc est Christiana religio resplendeat, licet hujusmodi carminum scriptoribus appellatio Theologi verius congruat quàm poetæ: Quin nec ipse dedignabatur cudere carmina. Edidit enim quandoque *Rithmos* religione fretos, lingua vernacula, quorum multi extant & decantantur. Commentationes præterea plurimas in sacra eloquia perscripsit. In mundi *Genesim* à Moise narratam, *In eandem Genesim* sparsim complura. *In partem libri Levitici*, In *Psalterium Davidicum* cursim & paucis, sed in nonnullos plasmorum ampliter, In eum præsertim cujus initium. *Qui regis Israel intende.* Quinquagesimum quoque psalmum dum esset in vinculis absque ullo librorum adminiculo, imò omni corporis vexatione & mentis angustia jactatus latissimè interpretatus est. Explanavit item quinque versiculos ejus psalmi cui principium est. *In te Domine speravi non confundar in æternum.* Ad hæc commentarios cudit *in Solomonis Cantica* brevissimos, & stilo quasi laconico exaratos. In *Hieremia Threnos* etiam, quæ *Lamentationes* à nobis dicuntur. Sed & *Quadruplicem Dominica orationis expositionem* perfecit, & quî fieri commodo possit simul edocuit, ut ex lectione ad orationem, ex eaque ad meditationem & contemplationem ascenderemus. *Job* quoque *librum* interpretari aggressus, at in quinto & decimo capite ejusdem variis distentus occupationibus desiit, quæ impedimento etiam fuere ne cœptam *Evangeliorum interpretationem* absolveret. Adde *Conclusiones perbreves Pontificiorum decretorum*, quæ exposuit, ac *Expositionem exactam in Gradus Bonaventuræ Ordin. Minorum*, quibus ad perfectionem vitæ spiritualis ascenditur, quam *Agamemnonis Bononiensis* rogatu edidit. *Questiones* etiam plurimas, tùm *Philosophicas*, tùm *Theologicas* terminatas reliquit vario argumento; nec non *bene vivendi Regulas* complures extruxit. Simul & *Epistolas complures* scripsit variis de causis: & hæc quidem omnia Latina lingua ad meam notitiam pervenere, quamquam & multa alia extare, ab his qui videre, perdidici. Quæ autem vernacula lingua Italica perscripserit hæc fere habentur. *Liber de Christi amore.* Liber *de oratione*, alius *In mentalis orationis defensionem.* Tractatus unus *de Humilitate.* Alius *De sacrificio Missæ & mysteriis ejus*, alius quo *Decem præcepta divina* explicantur. Opusculum *De viduali vita.* Aliud opus *Contra divinatricem Astrologiam*, quod ex *Joannis Pici* Patrui mei disputationibus

onibus collegit. Idque in ejus ipse procemio præfatur. *Ad Sacerdotes* item *& Clericos* themate ex Levitico sumpto *Monitorium opus* quod pro eorum vitæ norma haberi potest. Sed & *Regula ad Religiosos viros exhortatoria* & *monitoria*. *Epistola* non parum multæ spectantur, quarum præcipua est ea quam *ad Magdalenam* sororem meam cenobium Virginum sub sanctæ Claræ Regula jamjam ingressuram, rogatu meo conscripsit. Quæ circum tria quæ vocant essentialia Religiosorum vota diligentissimè versatur. Scripsit & *Expositionem salutationis Angelicæ ad Virginem Christi matrem*. Et *spirituale adversus corporalem pestilentiam antidotum* confecit. Et *Hymnos* cecinit carmine Italo, *Laudes* vulgus appellat. *Crucis* prætereà. *Triumphum* & *Revelationum compendium* quæ Latino sermone prius ediderat, vernacula etiam lingua exaravit, ad eorum utilitatem qui Latinas literas ignorant. Extant & *Sermonum* eorumquos habebat ad populum nonnulla volumina, quæ formis excusa sunt, & in publicam data utilitatem: & de suggestu pronunciantis ab ore notarii velocissimi calamo & opera excepta sunt, & pro miraculo est habitum potuisse quemquam scribentem manu, viri linguam tam velociter & fervide differentis immo fulminantis assequi.

Laudes prædictorum operum Hieroymi summatim attinguntur.

CONARER lectoribus librorum hujusmodi utilitatem pandere ni vererer in re tam aperta verba prodigere: Illud duntaxat proferam, præter Philosophorum, præter *Thomæ Aquinatis* Theologica dogmata, præter proprias in utraque facultate non parum nobiles inventiones, quibus ejus referti sunt libri, tria etiam hæc in eis peculiaria nec laudata satis plurimum elucere; maximum scilicet fidei lumen, clarissimum prophetiæ jubar, ardentissimamque in Deum hominesque charitatem. Tria quoque alia, in quorum singulis insignes etiam excelluisse viros, magno semper est honori datum, in eo uno simul egregiè fuere collecta, hoc est partis rationalis irascentiæ & concupiscentiæ munia, peculiari quodam modo fulsere, cùm tamen laudi non modicæ sit *Augustino* datum, & *Thomæ*, quod in ea quæ rationalis est parte fuerint eminentes; *Hieronymo* & *Ambrosio* quòd irascentiæ; *Gregorio* & *Bernardo* quòd concupiscentiæ facultatem exornaverint. Primi ordinis viri veritatis contemplatione celebres habiti: Secundi, criminum osores & expulsores egregii: Tertii, præcellentes divinæ bonitatis dulcedinisque scrutatores. Et quamquam propriæ virtutes hæ, quas recensuimus, in antiquioribus illis, communes non excluserint, *Hieronymi* tamen *Opera* seorsim, hæc & specialiter, simulque omnia quæcunque alia complecti videntur egregiè: quæ tanta facilitate explicuit, tantaque dexteritate protulit, ut horum in quolibet tam summus habeatur ac si uno tantum consummatissimus toto vitæ tempore laborasset. Illud silere noluerim, de probationibus fidei quas meditatus est, memoriæque mandavit, si periculum fiat, facilè inventum iri, nec totnec tales unquam superioribus seculis excogitatas. Prophetica

verò

verò munia novo illum & eminenti modo tractasse, constat, utque prioribus, sic & nostro huic corrupto etiam congruere seculo ostendisse, quòd hominum pars maxima humanæ ignorantiæ caliginem, luce divinæ scientiæ fulgentiorem autumet. Dei autem proximique charitatem notum est eum sic excoluisse, atque sic in ea maximè succensos homines inflammasse, ut hoc longè lateque serpat adhuc incendium: tam vividus erat ignis, adeo & illius cordis & oris & calami follibus exagitatus est.

De proposito ignis periculo super concertatione rerum Hieronymi.

CÆTERUM perseverante in eum malevolorum civium rabie, quæ Pontificis invidia creverat *Franciscus* quidam *Apulus* ex Minorum Ordine, qui *Zoccolanti* vulgo nuncupantur, tunc Florentiæ in eorum sanctæ Crucis templo concionabatur: Pontificis pollicitationibus (ut creditum est) animatus, *Dominicum Pisciensem* calumniis impetere cepit, quem sibi *Hieronymus* sacris habendis Concionibus subrogarat, atque ob eam præcipue causam, quod ad populum verba faciens, pro veritate doctrinæ *Hieronymi*, ac Prophetiæ, nec non pro asserenda anathematis irrogati vanitate, igni sese expositurum obtulerat, si quis ex adverso periculum subire voluisset. Res hæc à Dominico ne fieret sacris canonibus cautum prima fronte videbatur, ob id quod vulgaris probationis prohibitum aliquando videretur à Canonibus experimentum: animadversum tamen ab eruditis est longè hanc ab ea distare intervallo: quin observatum, hunc veritatis manifestandæ modum olim in Ecclesia usu fuisse receptum, cùm ab *Heleno* Heliopoleos antistite, qui ad abolendam hæresim imperterritus insilivit in ignem, & evasit incolumis: tùm à *Coprete* sanctissimo Monacho, qui ad confutandam Manichæorum hæresim non solùm ardentissimum ignem transivit, sed in eo dimidia hora illæsus omnino perstitit: tum etiam in ipsa civitate Florentiæ per *Joannem Gualbertum* virum sanctissimum, id posse fieri confirmatum; quandoquidem ob pellendum è sede Florentinum quendam Episcopum, qui labe simoniaca pollutus erat, quòd contradiceretur ex adverso, & negaretur illius esse criminis Antistitem inquinatum, in veritatis ipse testimonium, fecit ut unus è suis Monachis ignis rogum passibus pertransiret. At majoris momenti esse quæ à *Hieronymo* dicebantur, asserebant; quandoquidem non ad unius urbis solùm sed ad orbis universi pacem felicitatemque pertinerent; nec ob unum duntaxat crimen, quo Florentinus unus afficiebatur Episcopus, sed ob universa quæ & Pontificem Maximum & reliquos fere omnes cùm Ecclesiæ præsides, tum seculi Principes infecerant crimina, atque ex eis maxima populis universis immineret pernicies. Agitabantur hæc fortè inter prudentes & eruditos viros: horum verò nihil ad *Apulum* offerentem socium ad id experimentum pravorum civium impulsu, nec eo quidem consilio, quod immunem à conflagratione se fore putaret, (identidem ut ipse jactabat) verùm ut adversæ partis defensore pari concrematione consumpto, res *Hieronymi* vana probaretur. At ubi

Dominicus urgere cepit, & de standis promissis *Apulum* postulare: involvit ille verba, & honestam subterfugiendi viam ratus, non cum *Dominico* se, sed cum *Hieronymo* tantæ molis authore congredi velle profitetur. Hoc se perfugio tutum existimans, minimeque sibi datum iri confidens Hieronymum, qui omnes Ecclesiæ primores, quos rebus à se prædictis repugnare noverat, in certamen ciebat, & ipsum *Apulum*, modo & Pontificis Maximi & inimicorum omnium summam delegari sibi imprimis obtineret. Res ad summum Magistratum urbis defertur, à quo & accersitur uterque, *Dominicus* quidem subscribit alacriter, *Apulus* autem cum *Hieronymo* duntaxat paratum se ait disceptare, corpusque suum & flammis objicere, non quod inde præsidio veritatis evasurum se confideret (ab hac enim spe longissimè aberat) sed ut ipse quidem conflagraret, *Hieronymumque* unà ad incendium raperet. Reclamat *Dominicus*, multò æquius ad seipsum quam ad *Hieronymum* hanc pertinere contentionem, ut quotum cœpta esset absolveretur. Provocatus namque ab eo fuerat in Prati oppido ad id discriminis, qui mox & annuente *Dominico* tacita se fuga subduxerat. Instat itaque *Dominicus*, polliceturque non tantum sui corporis, sed suorum etiam omnium fratrum in flammas ingressum. Idemque *Hieronymus* per autographos codicillos confirmat, fratresque omnes circiter 300. viris urbis Principibus offert, non utique arsuros, sed futuros incolumes, quibus tanta erat alacritas, tamque certa victoriæ fiducia, ut eam quasi frontibus inscriptam præ se ferre viderentur. Assurrexit etiam innumera populi multitudo, sexus, ætatis & conditionis cujusque, longo ignis periculum deposcens agmine. Ad hoc tandem post longam concertationem ventum est, ut *Dominicus* isque quem *Apulus* subrogasset, flammis se crederent. Ignis aperto foro maximus in longitudinem astruitur, ut subeuntium vel salute, vel interitu veritas patefieret, definitur dies, partes conveniunt. Prior *Hieronymus Dominicusque* innumera comitati turba, ad forum ubi pyra structa fuerat, perveniunt; pars altera eodem proficiscitur cavillis & dolis instructa; si quidem *Dominico* se ad ingrediendum ignem præparanti objicit *Apulus*, exuere eum, qua indutus erat, tunicam oportere, ob id quod incantatam putaret, & magica fortasse superstitione munitam, ne posset exuri. Nihil ille cunctatus libens, ea spoliatus alia mox induitur, opponit iterum *Apulus* Christi corpus (uti volebat Dominicus) in ignem una deferre secum non licere, quod & perasrilè comburi posset, tutelamque gestanti præstare, ne incendio periret. Respondet Dominicus in pactis esse, nihil ut objici possit alterutri partium, modò *Dominicus* ipse cum eo quem *Aplus* obtu lisset per flammas ingrederetur; vanam præterea hanc esse censerique objectionem, cùm sola quæ foris apparent, panis accidentia flammis obnoxia forent, corpus autem Christi læsionis aliquid ab igne pati nequeat, sed nec perfidum (ut obtendebat) hominem solam ob ejus sacramenti præsentiam illesum evadere posse ostendit. Quibus etiam addebat *Hieronymus*, reum se mortis fore & confiteri, idemque pro sectatoribus spondere, si vel pilos panni ejus è serico vellere, quo consecrata tegebatur hostia, vel leviter ignis exureret. Renuunt tamen *Apulus*, impiique cives, veriti ne miraculum illud perageretur futurum toti orbi conspicuum. Quare discedunt omnes re infectâ, quod modis omnibus *Dominicus* peregisset, ni *Silvestro Florentino* ejus sodali

& sacerdoti revelatum fuisset angelico affatu nullo pacto debere *Dominicum* se flammis committere, nisi consecratam manibus hostiam gestaret. Id autem ea forte de causa potuit evenire, ne magicæ superstitioni (cui mysterium illud maximè obsistit) miraculum adscriberetur, neve alio quopiam verti posset, & in malignum dæmonem referri, cui facultas sublunaria ista hæc movendi suapte natura data est.

De tumultu plebis in Hieronymum & ejus captivitate.

EFFERBUIT hanc ob causam pravorum civium furor, qui magnam populi manum die sequenti ad ædem *sancti Marci* oppugnandam suscitant, ut *Hieronymus* eis omnino tradatur. Occluduntur fores ab amicis, ingruunt inimici, quorum illatam vim perpauci strenui retundunt. *Hieronymus* choro cum sodalibus clausus preces ad Deum pro amicis & inimicis fundit, stratus humi ad Christi corpus consecratum quod diu manibus gestaverat. Ignis interim valvis Ecclesiæ ab oppugnatoribus admotus patefacit ingressum, invadunt hostes, nullaque habita sacri loci ratione, obvia quæque diripiunt deprædanturque: Tentat interim disposita jam hostium turma chori aditum, & alia parte quâ ad claustrum itur: quod animadvertentes Religiosi quidam tirunculi, Deo fisi fores aperiunt, accensisque cereis obviam exeunt: quorum aspectus sacrilegos illos adeò perterruit, ut non secus ac tacti fulmine ad terram ruerent, excussis etiam amissisque armis. Suffusi pudore regrediuntur, ad septem horas acriter utrimque certatum est, concursus in horas fiebat major, cùm ab octoviris qui primores urbis consensu constituuntur, palam edicitur capitali pœna, ne quis ædem *sancti Marci* defendat, eodemque mox edicto cavetur, ne *Hieronymus* intra ditionis Florentinæ terminos præterquam paucas horas immorari audeat; cui libens ille paruisset, ni qui tutabantur, honesta quadam eum violentia detinuissent. Ubi hoc à Magistratu supremo rescitum est, ad *Hieronymum* ipsum mittitur, accersiturque fide publica ut incolumis ad cœnobium reverti posset, pariter & *Dominicum* & *Sylvestrum* citant. Arripit itaque iter cum sociis, inimicorum cuneis stipatus, nocte intempestâ, vespere namque pugnari cœptum est: Prius tamen fratres omnes hortatus est præceptis stare, fidereque divinæ bonitati, scivisse se jam pridem addens futuram hanc cladem, sed destinatum diem ignorasse, ipsosque monens, ut quæcunque prædixisset pro certissimis haberent, æternum etiam sibi (ni vera loquutus fuisset) imprecatus interitum, Christi corpus quod manu retinuerat insumit. Consertque se ad Palatium Reipublicæ multis oppressus, inimicorum crudelitate, & opprobriis & ictibus, quæ suis locis operis progressu convenientius explicabuntur, cum pœnas simul eorum qui sævierant recensebimus. Tum vero fidem fefellerunt, qui futurum eum incolumem polliciti fuerant, capiunt enim detinentque in custodia.

De

De carcere ac tormentis Hieronymi & ejus responsis.

POSTQUAM igitur ad palatium ventum est, sciscitantur ab Hieronymo Præsides, vera ne an falsa essent quæ divinitus se dixerat accepisse? quem solita sua & cœlitus impertita libertate affirmantem, spreta, posthabitaque data securitatis fide, carceri mancipant, simulque socios disparatis cellis concludunt, cruciatibus falsum ab iis extorturi. Deliguntur infestissimi viri quindecim ex omni inimicorum ejus numero selecti, quibus examen demandant, facturos eos in ipsum carnificinam (quo flagrabant odio) existimantes: quod quidem illis evenit ex sententia, eoque vehementius, quò majoris hebdomadæ sacramentum nihil veriti divinum excruciare hominem aggrediuntur, eo potissimum tempore quo Christi cruciatus in Ecclesia solemnibus officiis explicantur. Datus enim vinculis est nocte eâ, quæ sacrarum palmarum diem subsequitur, & biduo post tormentis hujusmodi traditus: manus decussim post terga revinciunt fortissimis vinculis, quibus ab alto demissus funis religatur; quò primùm in sublime trahitur, mox in præceps ruere ita sinitur, ut & terram corpus non tangat, & in aëre suspensum ita proprio pondere resiliat, ut luxatis humerorum ossibus ac lacertis, maximus toto corpore dolor inuratur; alios demum excruciandi modos excogitant. Multæ tum in eum calumniæ, multa congesta scommata probraque, sputa & ictus, suis ut diximus referenda locis, variaque torquendi instrumenta ob oculos posita, illud tantùm ab eo quærentes, ut quæ de futuris præcinuerat recantaret, & se, quem futurarum rerum à Deo nuntium esse asseruerat, modò iret inficias. Ad id quoque extorquendum pedibus carbones accensos admoverunt, ut carne & nervis semiustulatis, præ dolore & cruciatus acerbitate dicta retractaret. Negat alacriter se facturum *Hieronymus* quod petunt. Repetunt ipsi funis tormina, eumque identidem exagitant, qui nihil aliud præterquam hæc in veterum Prophetarum ore versari solita, iterum atque iterum afferre voluit, *Tolle, tolle Domine animam meam.* Et ut cumulatius meritum proveniret, genibus positis, ubi tormina cessaverant, pro tortoribus supplex Deum rogabat: Antea verò his qui eum vexabant protestatus est, se vera prædixisse, ea credi ab iis ipsis deberi, si qua tamen illis adversa vi tormentorum dicturus esset, pro falsis tenenda. Insistunt tamen carnifices, nonnullaque ejus responsa tabellione adhibito excerpunt, id potissimum molientes ut falsum vatem ostenderent. Reddit Hieronymus ambigua obscuraque verba; sed alia quam interrogantium iniquitas exegisset, quæ omnia illi pro liquidis accipiunt & falsa quæpiam addunt, atque aliena pleraque & insulsa non parum multa comminiscuntur, bene actum putantes sibi, si plebis ignaræ & rudis animos ludificent, conceptamque de eo sanctitatis opinionem de universorum mentibus extrudant.

Sed quamquam homines erant alioquin pravi, adeò tamen sive occæcante malitia, sive Deo ita volente improvidi, ut nihil ausi sint intexere libellis ipsis quæstionum, quos vocant processuum, quo jure neci posset adjudicari. Siquidem nec ob ea omnia, quæ commenti sunt, quivis, etiam ex inimicis ra-

tione utens judicare, vel dare suspendio *Hieronymum*, vel afficere capitali pœna, ut ullo demum genere mortis plectere posset. Verum ut iis qui prudentia pollerent, mentis oculos perstringerent, sex ex illius collegio sodales ascisunt, atque in Palatium ducunt quo *Hieronymus* detinebatur quem coram advocant, ut tabellionem libellos recitantem audiat. Hic cum ambages omnes quas veris quibusdam sententiis commiscuerat, exerta voce recensuisset, *Hieronymum* interrogat, *verane an falsa legisset?* Cui vir Dei, *Quod scripsi verum est, Totum ne* repetit, respondit *Totum*; ait iterum, *ad verbumne? ad verbum inquam.* Tum ad suos qui accersiti fuerant sodales conversus, ad hanc sententiam verba fecit. *Quali* ait *vita & doctrina inter vos usus sim, eorum cum quibus versabar, latet neminem. Duo, magna hac & extrema in clade positus vobis mando: primum Novitios fratres omnes commendatos habete, proque viribus procurare memineritis, ut Dei timorem in quo enutriti, & christiana vita, quam edocti sunt simplicitatem custodiant. Secundum, ex intimo cordis affectu pro me ad Deum preces fundite, quem spiritus pene prorsus deseruit.*

Autumarunt quidam, quibus mens non omnino bona, negavisse Hieronymum responsis ad tabellionem factis, quas prius affirmaverat rerum prædictiones, dixisseque non *quæ scripsi* sed *quod scriptum est*, quippe cùm Italica lingua vulgari duo hæc invicem adeò consonent, ut nisi magna prolationi verborum diligentia adhibeatur, difficillimè distinguantur, siquidem mutata vocali, aspiratione que interposita, alterum in aliud quam facillimè vertitur. Fuit & alia sententia, dixisse illum *verum esse quod scriptum est*, non ad eos qui pravè interrogabant, sed ad id quod probè scriptum erat referens verba. Sed quoquo modo responsum dederit, compertum est ex re illud reddidisse, quamquam varia ab audientibus interpretatio facta est: Nam alii ambiguè de industria loquutum eum, & quidem consentaneè judicarunt, quo accipi simul possent, verum esse & notarii scriptiones fuisse scriptas, & suamet commentaria illis adversantia & divina etiam verba: Quum mos in Ecclesia sit apud eos qui de divinis loquuntur, identidem dicere *sicut scriptum est*, id semper ad sacra utriusque instrumenti verba referentes. Alii qui prædictionibus ad illam horam firmissimè perstiterunt, mutato gradu vacillarunt: Alii negationis expressæ avidi prorsus deciderunt: nutabundi alii expectandum rei finem statuerunt: attamen eorum qui aderant plurimi, quos inculpata Hieronymi vita & clarissima doctrina, rerumque prædictarum consentanea ratio & visa miracula in fide stabiliverant, verbis quæ proferebat acrius intendentes animadverterunt, non quæ à tabellione contra jus & fas extorta tum aut adulterata fuerant, sed quæ ipse de rebus futuris scripserat vera asseruisse, & in hanc ipsam sententiam plerosque confirmarunt. Illud affirmantes fuisse in usu prioribus illis veteris Testamenti prophetis, perfidis interrogantibus obliquè adeò ambigueque respondere, ut quæ affirmaverant negavisse viderentur, contraque quæ negaverant viderentur affirmasse. Sic *Micheam* Acabo Regi de Assyriis expugnandis respondisse; Sic Prophetam *Amos* nec se Prophetam esse, sed nec Prophetæ filium dixisse. Sic *Joannem Baptistam* dum de Prophetiæ munere rogaretur loquutum fuisse. Et in hanc quoque sententiam Prophetæ *Ezechielis* nonnulla, deque responso *Elisei* ad Hazaelem depromi dicebant. Addi poterat ex *Hieronymi, Augustini,* & aliorum testimonio,

testimonio, quod clarissimus Propheta *Joannes Ægyptius Eremita* se non esse Prophetam asseruit. Scivisse autem hæc omnia virum sanctissimum, & in sacris literis præterea eruditissimum, qui & *Thomam Aquinatem* legerat, affirmantem non teneri quemquam in judicio veritatem aperire, qui non secundum ordinem legibus præscriptum percunctaretur, quemadmodum illis evenerat, quibus nihil erat curæ, jure an injuria procederent, modo ipsum vexarent *Hieronymum*, & ex humanis rebus eximerent. Nec enim ulla malitiæ indicia præcesserant, quibus opus est æquo sanoque judici, si cruciatibus uti velit ad veritatem extorquendam.

Inventum est etiam in quæstionum libellis, confessum fuisse Hieronymum Pontificis Nuntio, quæ prius negaverat Florentinis judicibus: at in illis plurima contradictoria pugnantiaque reperiebantur, quorum & pars magna consona erat iis, quæ ille liber à vinculis & solutus asseruerat. Inventum est item in posterioribus confessionum libellis obtestatum *Hieronymum*, se vi tormentorum multa dixisse & abalienari animo cum torqueretur. Atque hisce rationibus adducta permotaque vulgi pars præcipua, in fide rerum prædictarum stabilis perseveravit. Quin etiam plerique in dogmate perstiterunt, tametsi ambigerent *Hieronymum* tormentis victum, quæ prius de futuris testatus erat; ivisse inficias; quando & martyres complures, ut apud multos, & apud ipsum *Cyprianum* videre est, præ carnis imbecillitate torturam non sustinentes, ne torquerentur amplius mortem elegisse & peroptasse quo citius victoriam reportarent & coronam acciperent, quibus à tyrannis negabatur occidi, meritis tamen illorum fuisse postea concessum prioribus quod novissima carnis infirmitate fugerant, illud & addentes, hanc fortasse sui prævidisse Hieronymum infirmitatem in quam debebat impingere, & propterea præmonuisse plebem sæpius, ne etiam sibi ipsi fidem haberet, his ubi contraria loqueretur, quæ semel divino jussu de pulpito promulgasset.

De duobus judicibus ab Alexandro VI. contra Hieronymum missis, atque oratione morituri ipsius ad altaris Sacramentum, & de patefacto sociorum cordis arcano prædictioneque novissima.

PONTIFEX autem infensus *Hieronymo*, quem non eatenùs quia futura prædiceret, sed quòd in sacerdotes multa diceret, odisse ferebatur, ubi per Florentinorum Epistolas rescivit, captum eum & datum in vinculis, sategit ad se Romam mitti: cui obsistunt qui tunc Rempublicam gubernabant tumultum plebis subveriti. Verum satiandæ immanitatis occasionem sibi præreptam intelligens, instat per judices tradi neci, nuntiosque ipse duos mittit Florentiam, idipsum qua ratione possint effecturos: Alterum Clericum Ilerdensem Hispanum nomine *Franciscum*, cognomine *Romulinum*, qui tunc erat minister Romani gubernatoris; alterum Prædicatorii Magistrum Ordinis *Joachimum* nomine. Ii postquam Florentiam applicuere, hominem conveniunt,

conveniunt, quem etsi reperiunt vigiliis & orationibus fractum, inedia maceratum, tormentis semimortuum, cruciatibus tamen iterum exponunt, ut crimina quæpiam, quæ plecti capitis pœna debeant, fateretur; quæ ubi necquicquam se quærere, ob *Hieronymi* constantiam, animo comprehenderunt (siquidem nihil de quo sumi posse hujusmodi vitæ supplicium, in ejus tota vita ab incunabulis usque ad sextum & quadragesimum quem tunc agebat annum, repererunt) de nece statuunt, & ei mortem indicunt in crastinum; quod ille nuntium intrepido imperterritoque excepit animo, statimque sacerdotem sibi dari petit, cui peccata quamquam minuta Christiano ritu confiteretur, huic illius petitioni & voto per adversarios satisfactum est, tametsi oblique & præter usus, quandoquidem non de ipsius Collegio, hoc est, ex Ordine Prædicatorio (ut par erat) sed de Florentino sub regula *sancti Benedicti* Monasterio tres illis accersiti sunt sacerdotes, ut *Hieronymo*, *Dominico*, *Silvestro* morituris pœnitentiæ Sacramentum impertiant. Nox ea quæ supplicium præcessit huic muneri destinatur. Hinc sub ortu solis, sumendæ Eucharistiæ avidi in oratorium, sive triclinium ab ergastulo producuntur. *Hieronymus*, priusquam illam insumeret, dari sibi in manibus postulavit, quam cùm accepisset, mira perfusus animi lætitia in ejusmodi verba prorupit, *scire se ibi esse Deum illum Maximum Optimum, qui cœlum terramque & universam denique naturam condidisset: scire & perfectam esse Trinitatem, indivisibilem & inseparabilem, tribus personis à se distinctis complexam, quæ Pater est, Filius & Spiritus sanctus, Filiumque ipsum æterni Patris verbum è cœlis ad terram in Mariæ Virginis uterum descendisse, in lignum crucis ascendisse, proque miseris nobis à peccato liberandis preciosissimum sanguinem effudisse, rogare eum & obsecrare se, ut sanguis iste non frustra, sed in peccatorum suorum effusus sit abolitionem: eorum se demum quæcumque à die qua sacris undis ablutus, ad hanc usque horam perpetrasset mala, veniam suppliciter petere.* Hæc ubi ipse & socii pari sententia sunt effati, sumpta ipsa Eucharistia ad locum inferendo supplicio constitutum, quasi latrones trahuntur. Cupidus autem alloquendi socios *Hieronymus*, vix potuit esse voti compos, Jacobo Nicolino intermedio id ipsum consecutus, cui secreta magnarum, quæ ab ipso prænuntiatæ fuerant, calamitatum Florentiæ præsertim & tempus aperuit, easque jussit expectandas, cum in Petri Cathedra sederet qui *Clemens* diceretur. Hoc enim ex ore ipsius *Jacobi*, *Hieronymus Benivenius* vir probus & prudens manu sua literis testatus est, socios autem monuit, ne quæ corde premebant foras exprimerent, cum essent morituri: cogitaverant enim ad populum verba facere, alterque se innocentem mori dicere proposuerat, alter qui senior erat *Dominicus* tantum abesse ut mortem perhorresceret, quin etiam se vivum flammis paratum asserere, certiores facere cupiebat spectatores. Vetuit hoc *Hieronymus* Christi salvatoris exemplo, qui tametsi supra quam dici potest innocentissimus esset, noluit tamen hujusmodi quicquam afferre, sed tanquam agnus ad victimam ductus est, & non aperuit os suum. Agnoverunt illi conceptum errorem, & abstinuerunt. Agnovit *Jacobus* peculiare Dei munus *Hieronymo* collatum, ut arcana cordis humani perspiceret; hoc verbis *Jacobi* ipsius, narravit *Jacobus Nardus Vicentio Scevola* Episcopo Hieropolis, qui mihi prior id negotii patefecit.

De

De his quæ gesta sunt ipso tempore mortis Hieronymi, deque ipsius supplicii genere & reliquiis membrorum.

IN descendendis autem Palatii gradibus, spoliatus Religionis habitu, quem ubi comprehendit manibus, flevit, cum se olim appetivisse cupide, & immaculatum hactenus custodivisse testatus. Quibus quam fuisset innoxia & inculpata ejus vita, susceptæque religionis servantissima, & verbis, & lacrymarum abundantia satis manifestum erat, quamque inaniter in eo noxas & maculas minis atque tormentis extorquere judices adnisi. Tum *Sylvester*, qui timidissimus omnium ad id usque temporis fuerat, futuræque mortis horrore tremebundus, divino quodam quasi œstro percitus, inflammataque adeo facie, ut quodammodo radios emittere videretur, *Hieronymum* alloquitur advenisse tempus, inquiens, quo bono deberent esse animo, modo opus esse fortes ut permanerent, & eam quam erant subituri mortem, alacriter & animose perferrent. Ad quem *Hieronymus* sic faciendum esse respondet, eumque ac *Dominicum* simul adhortatur, eadem ut in sententia stabiles perseverarent, pavorem omnem ex animo procul abigant, curas mittant universas, proque certissimo habeant cœlum se quam citius adepturos, ubi illud Davidicum canerent, *Ecce quam bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum.* His peractis eo perveniunt, ubi antistes quidam & sacerdotes nonnulli sese comparabant, morituros ut exauthorarent: ritus hic apud vulgus *degradatio* nuncupatur. Illos itaque sacerdotalibus vestibus induunt spoliantque, & cætera peragunt quæ fieri hoc ipso ritu consueverunt. At cùm ad illud esset deventum, ut eos è manu mitteret, apprehensa Hieronymi dextera, dimissaque ait Antistes, *Separo te ab Ecclesia triumphante.* Cui Hieronymus, *militante, non triumphante, nec enim id potes.* Aderant qui morituros ad perferendam libenti animo necem suaderent, iisdemque cibo etiam & potu defessos eorum corporis spiritus excitare fatagebant. Horum cuipiam hujusmodi recreamenta procuranti *Hieronymus* ait. *Quidnam causæ est ut hæc mihi pares, qui de præsenti vita jam jam emigro*; Alteri item, qui inter confertam adhortantium multitudinem, vocem in ejus laudem extulerat, respondit; *humana laude & gloria non egeo.* Erat & quidam *Nerottus* nomine, officio Sacerdos, qui cupidus *Hieronymi* fortitudinis constantiæque explorandæ, ipsum interrogavit, æquone animo mortem imminentem Christi amore toleraret? Cui & voce & vultu mirum supplicii desiderium præ se ferens inquit; *Nonne ob eum emoriar ego libentissimè, qui pro eo quo me homminem peccatis infectum amore complectebatur, voluit innocentissimè mori? Nonne ego animam hanc ejus gratia libenter effundam, qui nec pro millesima eorum unquam, quæ pro me tulit, parte, satisfacere possim?* Inque his verbis oculos ad Crucifixi signum, quod illuc attulerant, flectens, deosculatus est eum. Non multo post Hieronymum interpellat *Nerottus*, suo an in discessu quicquam supremo monendum haberet atque commendandum sectatoribus suis & fratribus? cui respondit, cunctatus aliquandiu tamen, *Magna visuros eos esse*: Cui iterum

ille, *Qualia nam Pater?* *Vestris*, inquit, *animis consuletur.* Nerottum ergo *Fr. Dominicus* ad se vocat amicitiæ vinculo sibi devinctissimum à puero, quam pridem inter eos literarum studia conciliaverant, inque hunc modum illum alloquitur. *Scias, Nerotte, velim innocentem me mori, & pro certo habeas futurum omne illud quod prædictum est.* Ille autem quasi verbis ipsis offensus, *Cave*, inquit, *ne falsis promissis deludaris.* Ad quem *Dominicus*. *Futura omnino etiam atque etiam affirmavit, quæ Hieronymus præcinuisset.* Quibus peractis, *Hieronymum* deinde & socios suspendendos exurendosque prehensant carnifices. Ingentem rogum medio in foro struxerant, quem cubitorum fere viginti supereminebat palus. Superiorem ejus partem quæ vergebat in aërem transversum ligni frustum quoddam secabat in modum crucis; illuc versus dum vehuntur, Monachus hic, à quo *Hieronymus* Sacramentum pœnitentiæ susceperat, percunctatur eum, velit ne quicquam extremo in discessu proloqui? Cui altum suspirans ait nihil sibi reliqui esse, hoc excepto, quod enixius eum rogaret, ut Deum pro se morituro orare dignaretur, suæque doctrinæ sectatores præmonere, ne mortis hujus, quam subiturus erat, infamia foret illis offendiculo, sed in ea quam illos edocuerat vivendi regula & sancta pace constantes perseverarent. Ad crucem perducti, *Silvester* primus ad summum ipsius per scalas trahitur, & capistro quod cervici ejus injecerant, cruci religato, præceps à carnifice dejicitur. Deinde *Dominicus* pari suspendio traditur; mox & *Hieronymus* Apostolorum symbolo recitato, medius inter enecatos socios injecto ad collum fune de cruce mittitur, decimo Calendas Junii, & vulgi more tertio atque vigesimo mensis Maji, die quo Christi Ascensionis in cœlum tunc agebatur vigilia, anno à Deiparæ Virginis partu millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, ætatis vero suæ quadragesimo quinto, & mense octavo. Ubi animam exhalavit; puerorum immanium multitudo, & ipsum & eos qui priùs pependerant, diu saxis impetivere, & extructæ piræ faces admovere, quæ statim struem illam lignorum oleo plurimo illitam, eoque aspersam pulvere quo per ænea tormenta in murorum oppugnatione saxa & ferrei mittuntur orbes, temporis momento incensam inflammaverunt. Deinde corporum absumptorum cineres quoscumque potuerunt in unum redactos, plaustrisque delatos, in Arni fluvium injecerunt. Ex incendio superfuere nonnulla, quæ cautè rapta religioseque servata sunt. Item os, quod puer quidam dum veheretur in Arnum, delapsum vehiculo pertulit ad matrem: Item & digiti cujusdam pars dum penderent de cruce, saxorum decussa grandine. Ab ipsis reliquiisquæ prodierunt signa divinitùs, suis referemus locis. Sed & biduo post ejus obitum, dum molendino ad Arni ripam puer quidam insisteret, rapi perspexit à fluvio quamdam, quasi pilàm orbicularem puniceam, ustulatam, actutùmque, ab his qui aderant, magna subsannatione acclamatum est, *Hieronymi* cor illud esse, quibus puer (ita enim antea pater, persecutionem veritus, statuerat faciendum) verbis consentiebat, mente verò adversabatur. Atque hac dissimulatione quasi clypeo tutus, cor de Arni fluctibus sublatum in sinu reposuit, & ad genitricem detulit, quod postea Prophetæ cor esse, quemadmodum impii illi nescientes acclamaverant, miraculis multis quæ decursu operis enarrabuntur proditum est. Hujus cordis divino dono & amicorum charitate & diligentia,

ab

ab eadem muliere partem obtinuimus nobis utique & gemmis & auro chariorem, propter viri conjunctissimi amicitiam: sed habuimus longè charissimam gratissimamque, postquam ad ejus præsentiam depulsos morbos & torta divinitus fugataque dæmonia cognovimus.

Quòd & mores & mors persecutorum, Hieronymi fautoribus collata magnam rebus ejus atque martyrio fidem cumulaverit.

CÆTERUM præter prænuntiationes impletas, præter sanctissimam ejus nitidissimamque doctrinam, præter inculpatam vitam, quibus & lumen fidei, & ratio & miracula adstipulantur: par esse ferebatur, ut æqua etiam penderetur lance, quàm fœtidi hostium mores, quàm putida persequentium vita, quàm sancta sectatorum conversatio, & quàm undequaque pietate suffulta, etiamsi numero persecutoribus hostibusque posthaberentur. Neque enim semper & omnino majorem numerum præstari debere minori in opinione deligenda receptum est; quandoquidem innumera contra Christum, & Apostolos, Scribarum, Pharisæorumque, & Sacerdotum, populorumque adversantium caterva surrexit. Contra *Athanasium* & *Hilarium* paucosque alios rectæ fidei defensores, numerosissimi hæretici præliabantur. Numerus quoque Episcoporum copiosior quæ Arimini fuit Synodus, quàm quæ in Nicæa Bithiniæ, quæ in Bisantio: quæ in Calcedone. Sed hæ rectæ fidei propugnatrices sanctis viris munitæ, Ariminensis autem illa pravis, subdolis, impiisque sacerdotibus freta impugnatrixque, & in æternum rejecta & damnata.

Quare expendenda causâ seorsum, expendendaque vita & mores hic faventium, illinc persequentium, unde illud tandem corrogetur, tres illos sacerdotes sanctissimos, nihil ob aliud quàm ob invidiam, quam in se propter veritatem prædicatam armaverant, veluti scelestissimos latrones à pessimis hominibus suspendio datos. In probatissimam enim vitam, in sanctissimam doctrinam nil nisi livor & odium inveniri potest. Confirmabantur autem hæc omnia literariis monumentis, quæ ab amicis multifariam scribebantur; quæ si fortè Præsidum malitia non haberentur in pretio, nec tutò ab hominibus legi possent, meminisse probos tamen viros ea optare, quæ nunc & magno æstimantur, sed & ipsa quoque Evangelia quondam sine cæde & sanguine culta non fuisse. Qui enim ea prædicabant tormentis afficiebantur, & morte; atque ita quæ dicebant proprio sanguine testabantur: unde Martyrum ad nos manavit nomen, inter quos egregium sibi locum vindicasset *Hieronymus*, tametsi non fuisset occisus à vetustis illis cultoribus idolorum. Neque una solum de causa Martyres, siquidem novimus ab *Herode Juniore* trucidatos infantes quibus Innocentum Martyrum nomen factum est. Alterius *Herodis* jussu, caput abscissum *Joanni Baptistæ*, ut puellæ satisfaceret incestæ matri gratum facturæ, cujus causa trusus in carcerem *Joannes* antea fuerat, obtestatus fas non esse fratris abuti conjuge, cujus veritatis testimonio martyris palmam adeptus est. Lapidatus à Judæis *Stephanus*, dum Christum

prædicaret: à Gentibus varii & innumeri eandem ob causam trucidati Martyres. Sed ab Hæreticis *Petrus Martyr* Ordinis Prædicatorii neci datus est. *Thomas* verò Cantuariensis Episcopus, Christianorum non quidem re, sed nomine, ob res Ecclesiæ repetitas gladio occubuit: Et tamen quos recensuimus, titulo sunt martyrii celebres. Hic autem trucidatus ob celebratum lumen fidei, ob vitia depulsa, ob veritatem Christianæ fidei patefactam.

Accedebat putidæ prorsus & infami persecutorum vitæ, mors horrenda, contaminatis moribus congrua, siquidem de multis qui eum & socios ceperant, detulerant, inter eundum ad carcerem vexaverant, debitum parvo temporis spatio supplicium sumptum est: quorum alii statim ad extremum positi, sed ducti pœnitentia temporarias (quantum nobis conjectari licet) pœnas dedere; alii non in præsenti duntaxat, sed in futuro etiam, quoad probabilibus signis comprehendi licuit, suppliciis plectuntur, siquidem fuere qui dum in vinculis torqueretur *Hieronymus*, & assereret vera esse quæ prædixerat, ab eo petierint, ut thoracibus quibusdam clam appensis juberet ut ambularent, & fabarum mutaret colorem, & id genus alia, quæ etiam interrogantium vanitatem simul manifestant, simulque Christo cum aliis in rebus, tum in hac maxime parte fuisse similem, qui de peragendis miraculis, ubi patiendi tempus advenerat, in derisum & contumeliam rogabatur.

Fuere qui levioribus calumniis non contenti, barbam vellere, vultum sputis fœdare, calcibus impetere, pudibundas corporis partes nudare, injuriari, insultare, & necem denique, quibus possent modis, procurare; sed paulo post miserando obitu exemplum posteris tribuerunt. *Joannes Manettus* civis Florentinus, ex eis unus, qui prophetam calcibus impetiverat, ejusque pudenda patefecerat, paucis post diebus ad mortem ægrotans, propriam dexteram dentibus moriens dilaniavit, ipsamque etiam manum, qua sacrilegium patraverat, moribundus intuens; dixit *O manus! O manus!* Tum ubi paululum quievisse videbatur, in hanc vocem, semet allocutus erupit. *Nunc, nunc, de Hieronymi Savonarolæ salute, & de tua damnatione factus es certior:* quo dicto exhalavit animam.

Tabellio ipse qui libellos quæstionum commentus fuerat, non multò post viri obitum, pestilenti tabefactus febre dixit, *non posse pœnitentiæ Sacramentum ob id percipere, quòd virum Prophetam, quem cum Angelis etiam colloqui perspexerat, fretus pecunia prodidisset.* Alius qui dum perduceretur ad carcerem, manus pudendis injecit, paulo post diro circum pudenda morbo correptus, liberè ac ingenuè confessus est, se dare pœnas ejus, quod in Prophetam sceleris perpetrasset. In municipio Florentinorum *Piscia* nomine, *Julianus* quidam *Hieronymo* ejusque doctrinæ cùm maledixisset, & ejus Sectatoribus sanguinis fluxum imprecatus esset, sequenti nocte sanguinis fluxu miserabilem animam crebra invocatione dæmonum effudit. Faber ille qui ferrea percuderat monilia, quibus *Hieronmus* & socii de trabe pependerunt, dum super urbis mœnibus in eminenti turre succensa facula *Hieronymo* illuderet, identidem clamitans id esse verum lumen, cujus crebra in concionibus *Hieronymi* mentio habetur, præceps ruit, confractisque membris vita spoliatus est. Alii apoplexia correpti; morbis enecati, omnibus præterquam his qui divino judicio excæcati fuerant, palam fecere sumi pœnas de justorum hominum effuso sanguine.

Pontifex

Pontifex Maximus, à quo in *Hieronymum* infesta persecutio emanaverat, haud multo post tempore miseranda morte diem clausit extremum. Cujus obitus duplex est fama: alii produnt à malo dæmone strangulatum quocum ineundi supremi sacerdotii pactum fecisset; dediturum sese illi pollicitum ferebant, si suis artibus illud assequeretur, & in eo multos annos viveret. Alii sibi venenum imprudenter propinavisse intulerunt, dum illud Cardinalibus quibusdam, ut ante diem eorum bonis potiretur, magna diligentia paravisset. Certè constat eum more utris inflatum distentumque periisse.

Augebat fidem rectæ mentis hominum isthæc observatio, quòd ex fide rerum *Hieronymi* pacem animi & tranquillitatem, & spem aut oriri aut ortam adolescere, aut adultam proficere, nonnulli se dicebant expertos; contraque illis, qui rebus ejus tanquam vanis abnuntiarent, fluctus animi, perturbationes, solicitudines scaturire, ut ad desperationem quodammodo impelli viderentur, quæ tamen precibus pio ac humili ad Deum affectu fusis pellebantur, ubi de illo sanè sentiebant & optime, pristina animi pace & tranquillitate affatim eis reddita. Illudque animadversum à multis divinum extra controversiam haberi signum quod ex omni sexu & ordine qui ei verè atque sincerè hærebant, eosdem promebant charitatis fructus, qui olim apud Christianorum primitias visebantur; illisque erat cor unum & anima una in Domino. Et quanquam non ea prorsus, quæ inter eos, qui Religionibus addicti sunt per tria vota, bonorum quæ fortunæ dicuntur communicatio; mira tamen & liberalis erat cùm daretur opportunitas: idem sapere inter eos, idem & velle erat. Persecutorum verò, quot capita, tot sensus, nulla opinionum, nulla facultatum communicatio, sed animi perturbatio, & quædam quasi rabies, unde *Rabidorum* nomen obtinuerunt.

Nec quemquam reperias qui verbis aut scriptis *Hieronymum* lacessierit, qui aut vitiis animi & corporis, aut judicii vanitate non laboraverit: Consentaneum est quippe discerniculis ejusmodi futuram agnosci renovationem. Nam alioqui promiscui sunt omnes Christianorum ordines, discernique haud eos posse securius quàm ex operibus, maximè probabile videtur. Æquum quoque videtur, ut & hisce temporibus ea Deus conferat signa, quæ inter initia prædicati Evangelii tradita fuisse, sacra nobis monumenta testantur, utque instaurata Religionis facies conditæ atque perfectæ legitimis planè respondeat signis. His omnibus non modò conjiciebatur, falsò contraque jus & fas *Hieronymum* cum sociis damnatum, nec aliam ob causam, quàm ob simultates & odia, quæ ob veritatem prædicatam in semet concitaverat: sed etiam constabat, virum fuisse sanctissimis moribus & divinis donis illustrem, quandoquidem ejus opera factæ erant fœneratricis pecuniæ restitutiones innumeræ, Christique fides & voce & scriptis indefessè prædicata, roborataque & explicata fuerat. Renovatus item erat in plurimorum mentibus emortuus jam Christianus vigor: spectabaturque multorum à pravis & impiis moribus ad probos piosque conversio. Quod quidem authore *Gregorio* non tantùm majus est resurrectione mortuorum, sed etiam majus quàm cæli & terræ creatio, si *Augustino* credimus. Accedebatque quod futurarum rerum multarum atque magnarum prædictiones ipso eventu confirmatæ, eò majori viderentur admiratione dignæ, quo cum proferebantur, fieri posse non crederentur;

Atque hinc fides, inde livor & persecutio: hæc ab improbis hominibus, illa improbis conspicua manaverit.

PETRI BEMBI
VITA.

PETRUS BEMBUS VENETIIS NATUS EST, annis post Christum ortum MCCCCLXX. Patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica à certis nominatim familiis administratur: *eæ claræ habentur: reliqui cives, quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur; erat præterea Bernardus suo etiam privatim nomine, propter jurisscientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratiosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum à sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur; faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum à Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusque puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde à prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Thusce à se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino

omnino elegantius, aut ſuavius accidere poſſit. Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum ſcriptorum diſcrimen, nam & ipſe negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæſarem propter hiſtoriam modo curſim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediſcebant: poſt puerilem illam diſciplinam ſumebat eos in manus nemo, duros, obſcuros, aſperos ſcriptores adamabant; conſectabanturque abditas, abſtruſaſque hiſtorias, aut fabulas: qui iis ineptiis referti eſſent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat, ergo, ſi verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine ſcriptum octingentis ipſis annis, aut eo amplius eſt, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum ſit: ſolœciſmum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipſum haudquaquam ſemper: id unum præſtare qui poterant, Latine loqui ſeſe putabant: nulli, qui purus ille, incorruptuſque veterum Romanorum ſermo eſſet, noverant, ac ne ſuſpicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error, qui Italice ſcribebant: qui cum duos haberent ſcriptores, mea quidem ſententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius verſus et ſuavitatis plurimum habent & dignitatis: & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti ſunt, & animum ſæpe permovent atque impellunt; ut de amore ne Græcus quidem quiſquam melius; alterius oratio dulcis, copioſa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hoc cum haberent auctores duos, utrumque in ſuo maxime genere excellentem, ſcribebant ipſi inepte, abjectiſſimis verbis nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ ſententiæ, nulla compoſitionis, aut numerorum ratio: licet in manus ſumere, quæ tunc multi ſcriptitarunt: præter unum Politianum, illumque ipſum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legiſſe Petrarcæ lectiſſimos verſus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in ſcriptorum numero habeantur: unum ſcurrile vigebat genus; in eo ſane ridiculi nonnulli; ſed ipſi quoque multis in locis inertes ac languidi.

Hanc igitur inter erroris atque inſcitiæ caliginem Bembus ad veterum ſcriptorum tamquam lumen ac lucem reſpexit primus, primuſque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno ſuo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis ut Virgilii, ut Cæſaris ſimiles ſeſe in dicendo, quam Apuleii, Macrobii, Statiique eſſe mallent, cum contenderet oportere, qui ſcriberent, eam dicendi formam, quæ optima eſſet, habere animo & cogitatione comprehenſam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem ſcriptionemque ſuam dirigere; Demoſthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere ſe poſſe qui profiterentur, ſua quidem ſententia nimium ſubire oneris, nimium ſuis fidere viribus; quorum etiam jam olim errore ac temeritate factum eſſe exiſtimabat; ut malos multos ſcriptores haberemus: nam, cum nonnulli à Cicerone diſcedere, ſuique plane eſſe vellent, cum aliter, atque ille, dicere ſtuderent; quoniam is perfectus, abſolutuſque eſſet; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, egrè ille quidem,

ſed multis tandem perſuaſit, ſpretos ac repudiatos antea ſcriptores optimos illos, repeterent: propoſitoſque ſibi ad imitandum haberent. Quo quidem Bembi labore, quibuſque præceptis, quantum eloquentia adaucta ſit, cuiuis facile eſt noſcere; ſi ea, quæ ante hanc illius diſciplinam ſcripta ſunt, cum hujus ætatis ſcriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, jam bonarum artium ſtudiis incenſus, jam eloquentiæ, ac ſcribendi magno quodam amore flagrans; itaque in Siciliam uſque ad Conſtantinum Laſcarem Græcarum literarum cauſa profectus, trienniumque ibi commoratus eſt; tantumque ingenio, labore, aſſiduitate profecit, ut Græce non modo optime ſciret, ſed etiam polite, luculenterque ſcriberet: atque in Sicilia cum eſſet Latine de Ætnæ incendiis ſcripſit ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non ſine aliqua laude verſatur. Poſt eam peregrinationem celeriter Bembus aſſecutus eſt, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, ejus eſſet ingenii admiratio: ita enim, uti res eſt, ſic homines ſtatuebant; perdifficile factu eſſe unum atque eundem duabus linguis tam ſcite, tamque ornate copioſeque uti poſſe; quodque pauci uno in ſermone unquam præſtiterunt, ut præclare ſcriberent, id ab adoleſcente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis ſtudiis aliquid judicare poſſent, permirum videri neceſſe erat: præſertim id ipſum in utraque lingua & proſa oratione & verſibus, id quod Ciceronem ipſum expertum, ſunt, qui negent aſſequi potuiſſe. Ac miramur profecto interdum, quid cauſæ ſit, cur, cum oratori poëta maxime finitimus ſit, negent fieri poſſe, ut idem orator bonus, idem egregius poëta euadat; idque non hominum modo exiſtimatione, ſed etiam re ipſa comprobatum eſſe: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: ſed cum diuturno ſtudio, magniſque lucubrationibus utraque ars egeat, non ſuppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, aſſiduoque uſu conſueſcimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur verſus ſcribentibus, vel poëtice, quod contra in proſæ orationis ſcriptoribus vitioſum in primis habendum eſt: ſi quis utrumque ſtudium copularit atque conjunxerit, magnæ cujuſdam intelligentiæ, acriſque judicii eſt, præſtare alterum genus, ne incurrat in alterum, præterea oratorum, poëtarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter ſe ſint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos, furoris afflatus ac divinitas quædam, impellit: atque omnino proximis, conjunctiſque in rebus facilior a recto declinatio, ac lapſus eſt, reprehenſio vero vel inſignior; creat enim errorem ſimilitudo; & cum variatum eſt, celeriter, propter rei ſimilis comparationem ac propinquitatem, inverſio animadverſa internoſcitur ac reprehenditur. Neque ii tamen nos ſumus, qui aut Ciceronis verſus valde improbandos exiſtimemus, aut Platonem atque Æſchinem (utrumque enim verſus in adoleſcentia ſcriptitaſſe memoriæ proditum eſt) malos, contemptoſque fuiſſe poëtas credamus. Poſt Sicilienſem illam peregrinationem, perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus miſſus eſt: eum magiſtratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tamquam inſigne, gerebant in aliena civitate; eo quoque cum patre filius

filius exiit: ſicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum verò Herculi Eſtenſi, maximo ac fortiſſimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonſus habebat, gratus in primis, acceptuſque eſſet. Per idem tempus, cum annos natus eſſet haud amplius XXVI. Eos ſermones, qui Aſulani ab eo inſcripti ſunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore diſtinctum, fæminas omnino cum adoleſcentibus de amore loquentes amœniſſimis quibuſdam in hortis facit, ita lectiſſimis verbis feſtive ac venuſte, ita ſententiis copioſe atque ornate, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero ſuavius modulatiuſve eſſe poſſit. Eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius fidius approbatione & tamquam plauſu exceptos recentes eſſe meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidiſſime lectitarit atque didicerit: ut non ſatis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Aſulanæ illæ diſputationes eſſent incognitæ; erat per id tempus Urbini Guiduſubaldus Feltrius, vir maxime ſpectata, maximeque nobilitata virtute: is ſuæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Heliſabetha Franciſci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, ſoror, nupta erat: cujus de mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipſo Bembo mandata ſunt. Ac datum eſt profecto Urbinatum civitati, ut non ſuos domi modo principes omni genere laudis claros atque inſignes habeat, ſed etiam, ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectiſſimæ fere, præſtantiſſimæque illi fœminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ à me appellata eſt, Heliſabetham Gonzagiam, habuit Franciſcusmaria hujus Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua eſt, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illuſtrem. Nec vero de Victoria Farneſia, quando in hunc ſermonem venimus, ſileri ullo modo poteſt (quamquam invitus facio, ut de iis, qui nunc ſunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modeſtia ac pudor ingenuus illud profecto præſtitiſſet, quod Periclem ajunt dixiſſe, primam in muliere laudem eſſe, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: ſed nulla ratione occultari tanta primariæ fæminæ virtus poteſt, quin ad viros quoque emergat, ac ſuo ipſa ſplendore ſe prodat.

Fortunatus igitur Guiduſubaldus cum ſua illa animi magnitudine atque æquabilitate, ſuaque illa prudentia; tum vero hac tali conjuge, vitæque ſocia. Sed cum Urbini quemadmodum dicere incœperam, Guiduſubaldus atque Heliſabetha Gonzagia eſſent, hominum excellentium peramantes, perque hoſpitales, conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quiſque præſtanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte veniſſet; præcipuo præter ceteros in honore haberi cœptus eſt: multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere conſueverunt: nam & in forma ſumma quædam oris ſpecies ac dignitas inerat, & in ſtatura ac proceritate decor; mira præterea in moribus ſuavitas quædam lenitaſque amabilis; dulciſque cum ſermo, tum tota vitæ, victuſque conſuetudo mitis ac clemens: ad ea cum præclara ingenii vis ac natura accederet, expetebatur, ſcilicet unus omnium, maxime ab illuſtri illo virorum, fæminarumque conventu:

tu:

tu: quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abesset, Urbinique fere viveret: quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Pisaurum quidem usque perfacilis atque expedita navigatio: ita factum est, ut minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut remp. capesseret, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, ut qui in libera civitate, præsertim clara atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere; id unum consectentur & expetant, ut dignitates, ut magistratus adipiscantur: siquæ sint laudes, quæ alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leves atque inanes judicant: atque hæc liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, vique sua fortasse minus probanda, est: nec enim compendii, honorisve causa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, civibusve aliis ullo studio, aut ulla contentione præripiendi; sed unius reip. ratio habenda est, ejusque unius utilitati, salutique serviendum; ut dignioribus concedamus; & sæpe delatus nobis major aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, civitatisque judicium, consilia, mores, vitam, voluntatemque instituunt; dantque operam, non ut sibi ipsi, aut aliis fortasse quibusdam probati sint; sed, ut populo, civitatique, à qua honores scilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque sit omnium civium communiter disciplina; neque singulorum privatim studijs, voluntatibusque variatis, reip. quoque ratio atque institutio vertatur atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum civitas semper adhibuit; ut domesticos suos mores diligentissime retineret, essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemque summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret, atque compelleret, ille contra, alia spatia, cursusque alios animo agitaret, quamquam patri obsequi suadebat pietas, civium consuetudo hortabatur, propinqui, necessariique efflagitabant; tamen sic animo cogitabat, cujus ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non à suis modo civibus, sed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri; prehensandum sibi ejus rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum: unam enim esse, ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua, sine ulla cujusquam querela, perfrui, ad extremum usque, homines soleant: honores imperitæ modo multitudinis testimonium præ se ferre; ingenii laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem: nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimescere; sed stabilem, firmamque etiam ad posteros commendationem habere: postremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro sua cujusque parte, resp.

resp. geri possit; at, cujus ingenii monumentis civitas ornetur, ne multis quidem sæculis unum extare, aut alterum: satis vero jam Bembos, magnos honores in republica, ad illustrandam familiæ dignitatem, esse consequutos; satis nobilitatam, majorum suorum rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse; quando & vetustissima templa à suis jam olim gentilibus constructa, ea scilicet, quæ Juliano dedicata sunt, Bemborum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; & Francisci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostentat; tum maritima imperia, clarissimæque Francisci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui à Cypriis interfectus est; aliorumque multorum ob remp. susceptæ calamitates, interitusque, Bemborum et virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisque gloriam tueantur atque adaugeant; habere sese Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, tum Joannemmattheum Bembum summa itidem virtutis & ingenii spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium fefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis reip. civis est, semperque fuit: nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est: unam hanc litterarum atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram, quam invitus suscipiat, & injucundam existimet; & multa præterea à natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore sese quodam ingenuo impediri; & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tanquam undis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic, illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellæ, primariæ fœminæ, castigatione, sæpe etiam objurgatione, quam, ut ne singulare ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut, per parentes ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, litterisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis

per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Joannes Medices Cardinalis, is cui Leo. X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab iis sit, si quid denique paulo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, gravissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut necessarios sumptus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero à suo vetere instituto, aut à litteris abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pont. Max. nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi socius, & tamquam collega, Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam Transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem usquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerentur: sed ex epistolæ cum plane Latine à Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum vero summa à doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas; id quod ex iis libris intelligere licet, qui à Bembo editi, epistolas à se Leonis. X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem venisset, suis ex fructibus Sest. amplius CXX. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitate nimia

propo-

prope quadam perfusum; ut delectationum multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cujusque ordinis, cujusque ætatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis visos esse; aut paulo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse quamquidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis secus, atque est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur, atque omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, sæculique licentia, eximia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur, neque, diu resistentem, continere eum se à lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, eum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur: suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur à me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam, fœminam lectissimam, quæ cum Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam liberos ex sese peperit totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut, si qui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo scribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus est; sed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, sollertiamque plurimum adamavit, itaque cum conspirare adversus Galliæ regem cum Cæsare Maximiliano, cumque Hispaniarum rege catholico, ita reip. temporibus postulantibus, cogitaret; misit de ea conspiratione Bembum ad Venetorum senatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti à Gallorum, quibus cum consenserat, amicitia discederet, ac sese cum Pontifice reliquisque conspirationis auctoribus, ducibusque fœdere & societate conjungeret. Habita est à Bembo in Venetorum senatu ea de re oratio pergravis sane perque vehemens, quam etiam scriptam reliquit: perlegant eam nostri homines; nihil Italice scriptum, gravius ornatiusve ea oratione, dicent esse. Tenebatur præterea impendio magis Bembus studio signorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente atque animo in scribendo unus cerneret præ ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paulo magis commovebatur, atque omnino fingendi pingendique artem poeticæ ex altera parte ajunt respondere:

illa enim animorum, hæ ſenſuum mulcendorum magiſtræ: quam quidem ingenii doctrinæque cauſam, ii, qui noſtra ætate eouſque harum rerum cupiditate efferuntur atque inſaniunt, magno ut propterea ære in alieno ſint, cum afferre homines ſine ingenio, ſine litteris, non poſſint, quam morbi furoriſque ſui rationem allaturi ſint, ipſi videant: quid enim attinet, cum animum partim per ſe, vique ſua turpem rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent: domum modo atque hortos, villaſque tot verſuris faciendis, tot fruſtrandis, fraudandiſque creditoribus, affabre factis ſignis ex marmore, aut ex ære ornatas habere.

Cumque in dictis factiſque honeſtatis faciem nunquam, ne inſomnis quidem, aſpexerint, decorem pulchritudinemque tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, ſed ne ſatis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fœditate, cum iis animi ſordibus habitent. Nam ſiqui ſunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam ſuæ, in reliqua vita, munditiæ atque elegantiæ, aut rectarum artium, in quibus ipſi excellant, corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo uſu evenerat, iis non modo ſuſcenſendum non eſt, ſed etiam gratiæ habendæ ſunt: at, qui omnium diſciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agreſtes, hujus unius ſtudii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quaſi appendiculam, ſed tamquam vitiorum ac ſcelerum ſuorum, ut ipſi ſperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, ſed etiam vehementer illudendi ſunt. Sed cum tenui Bembus valetudine atque imbecilla eſſet, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis ſcribere neceſſe haberet; nam interdiu, cum à Pontificis latere diſcedere veſtigium vix liceret, cumque multi audiendi, ſalutandi, deducendi, honeſtandique, ut Romanus ferebat mos, eſſent; relinquebatur otii nihil: gravem diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter convaleſceret, nec recreari reficique videretur poſſe, de medici conſilio, ipſius Pont. hortatu, cæli mutandi cauſa, Patavium petiit: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu eſt, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curiſque liberatus, longa ſane, annorum novem, ipſorum intermiſſione facta, optatum ad otium ſtudiumque ſuum vetus ſeſe Bembus receperit; nullum ut urbis urbanarumve rerum, aut deliciarum deſiderium in eo reſediſſe, liquido appareret. Et vero eos, qui à pueris, bonarum artium ſtudiis dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adoleſcentia interdum ſolet, quod à rebus agendis abſint: quod ſi caſus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perſpectam, præ ſuo vetere ſtudio, contemnunt, quid enim in ſe continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum ſit, præclara iſta agendi ſollertia? ſi modo rem inſpicimus, ac ſpecioſa illa vocabula, communitas, utilitas, ſalus hominum, pauliſper ab hac diſputatione faceſſant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, ſed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, ſed plerumque (non enim libet ſemper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut jucunditatis ineſſe poſſit? quaſi enim cum ludas teſſeris, neque

contra

contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis, si te is, quicum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut à justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt.

Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamquam, operam dare se reip. maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos; Nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in rep. optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget, illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litteratum, adolescentes senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patavii multos jam annos esset, in civitate quietis ac tranquillitatis plenissima, ab omnique contentione, ambitioneque longe ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, quæ à puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in iis jam consumpsisset potius, magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque prope jam decurso spatio, atque ætate jam fere exacta, recusans atque ingratiis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir summus atque clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis, qui Paulus III. appellatus est, qui, simulac Pont. Max. factus est, extemplò tanto imperio ac potestate accepta, ut initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut qui quaque in civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos ultro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium collegium cooptaret. Ea re sperabat cum pontificatus, collegiique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem; tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam, opinionemque esse facturum: itaque semel atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit atque delegit,

quibus

quibus gravissimam illam dignitatem, nimio à plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione majorem est gloriam consequutus.

Sed, ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, à qua, vix dum inclinata ætate, sese tamen cupidissime vindicasset: etenim cum præstantes denuo gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret; occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines notos, atque amplissima civitas, cum investigaretur perquirereturque virtus, ad te iterum potissimum ventum esse, etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; sumpserat, à te scilicet, jam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contarenos, iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, navusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis, ille enimuero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, à quiete ac solitudine illa, quam unam, rerum omnia jucundissimam, antiquissimamque, jam inde à prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent, cum in eo, multos jam dies, perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atque ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hæc recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos, mendacii atque impudentiæ nostræ conscios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse consemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinvidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium à majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo à se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto certe

te

te pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari, itaque accurrunt ad eum undique amici ac necessarii; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse à sese abjudicet. Parum primo Bembus eorum moveri oratione; utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, princeps fuit; qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensionis atque invidiæ; quam indigne Pont. Max. quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet numquom hæc, sine nutu atque consilio dei immortalis, accidere solere; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi iniecisset, diligentius deliberaturum sese pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset: fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opiniones captandas simulata, quam in multis videmus, rugis superciliоque horridam, tristitia; sed, vere atque ex animo, pietatis colentissimus; proximum in fanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ à Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod evangelium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari incœperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me, ea vero illi vox, dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi dei accitu, Romam proficisci statuit, magnus fit ad domum ejus omnium hominum atque ordinum concursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plausus, ille vero, paucis post diebus, silvas, recessusque suos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset atque exegisset, crebro appellans, atque identidem respectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum; sic homini hoc discessu hilaritatem prorsus excussam, ut ejus pristinam jucunditatem, suavitatemque amici, familiaresque ex illa die desideraverimus, atque, in omne tempus amissam esse, doluerimus. Cultus est Romæ Bembus cum à bonis plerisque omnibus Contareno, Sadoleto, Cortesio, Morono Cardinalibus amplissimis, hominibusque eruditissimis; tum vero præcipue à Reginaldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex ultima usque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, si modo dictu fas est, lapso; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane divina virtute nemo satis digne umquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur, hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam insulam, multis vulneribus Christianæ reip. per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam? an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, unde vere, planeque Christianæ pietatis, vitæque exemplum peteremus; profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum,

simplexque

ſimplexque hominis ingenium, ſuæ ipſius voluntati atque naturæ conſimile ac par, plurimum ſemper adamavit. Sed, cum diligentiſſime Bembus colere-tur à multis, ſummo etiam à Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuiſſe gratia dicitur, ut nullam unquam rem ab eo poſtularit, quin perfece-rit, atque abſtulerit: ſed enim hoc non ſolum auctoritatis, gratiæque fuit, ſed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda ſententia, libertas, ea ſimplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas in-erat; ut, ſi ante eum Paulus mortem objiſſet, quod natura poſtulare vide-batur, aliquot enim annos illum Paulus anteceſſit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulùm in oſtio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo ſenex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum ſenſim extenuari, conficique ſe intelligeret, cumque mortem multos dies quaſi præſtolatus eſſet, animo non modo forti, ſed etiam æquo; ut de ſua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur; diem ſuum pie, ſancteque obiit. Cultus erat jam pridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Iſmerii filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum ſuavitate ac dulcedine, clariſſimo. Is illi ſtatuam mortuo poſuit nobili arti-ficio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii lo-cavit; inſcripſitque in baſi in hanc fere ſententiam: propterea ea ſe illam ſta-tuam Bembo ſtatutam, atque in publico poſitam eſſe, ut cujus animi ſimula-cra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem deſideraret imaginem.

Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque per-ſpicax, acutumque judicium; plurima in alios, in ſe nimium pæne multa in-quirens; in ſeligendis, collocandiſque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum ſibi perſuaſerat eſſe, quod in oratione novitatem, & quaſi, patriis moribus conſervatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipſum plurimum etiam non modo dignitatis, ſed etiam jucunditatis adferre ſolet. Ac pro-fecto, quantum intelligere nos poſſumus, præclare hoc, quod difficillimum ſemper habitum eſt, Bembus præſtitit, ut, cum minus fere uſitate loqueretur, hoſpitis ſpeciem tamen effugeret, quod ſi qui ſunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum erudito-rum, aut verſibus, aut proſa oratione vel poſtulent, vel expectent, atque ob eam cauſam Bembi oratione, quæ à plebeio ac pervagato hoc tabernario-rum atque opificum ſermone longe diſſonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis ſtudiis exiſtimare aut leviter, aut nihil poſſint. C. quidem Cæſar, ut litteris proditum video, & ipſe bene loquendi laudem, non populi conſuetudine, ſed multo ſtudio, multiſque litteris, & iis qui-dem reconditis & exquiſitis, aſſequutus eſt; & cum de ratione Latine lo-quendi ad Ciceronem ipſum accuratiſſime, pluribus quidem libris, ſcriberet, verborum delectum, originem dixit eſſe eloquentiæ. Jure igitur Bembus, majore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præſertim cum Etruſ-ce ſcriberet: itaque nova, ſplendida, decoraque ejus in primis oratio eſt: parum enim fidei conſuetudini ſemper habuit; quod ea partim varia atque

inconſtans

inconſtans, partim etiam vitioſa atque corrupta eſſet; &, quoniam ne Romam quidem, nec adeó Athenas illas ipſas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuiſſe ſcriptum legerat, ut ne barbarie earum infuſcaretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum ſibi hunc ſermonem, qui nunc eſt, ſtatuebat eſſe; atque eum, qui fuerat in Etruſcis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adſciſcendum: qui cum illi non de populo, futili inanique doctore, diſcendus eſſet; ſed e veterum libris, graviſſimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adſequebatur, ut ejus, dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgariſque hic hominum ſermo, è ſordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum è taberna, è ſellaque redoleat, neceſſe eſt. Sunt igitur Bembi de ratione Etruſce loquendi libri tres, in dialogo mirabiliter ſcripti; quibus profecto effectum eſt, ut, quod homines Etruſce loquantur, non bonæ modo jam conſuetudinis ſit, quam tamen fluxam atque inſtabilem videmus eſſe, ſed jam etiam ſcientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo poſſunt: quamquam video non deeſſe, qui, cum cogitandi laborem ferre ipſi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi ſcripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata eſſe contendant. Sed ſit ſane ſuus cuique modus: difficile eſt enim, in omni re ſtatuere quatenus: & tamen, ſi cum aliorum libris Bembi ſcripta conferantur, facile judicium erit: mihi quidem ejus oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, ſplendidaque eſt, &, ut ita dicam, nobilis; ſed, quia eſt etiam, Iſocrateo prope more, uber atque ornata. Sunt etiam ejus verſus Etruſce ſcripti, & quidem permulti, graves atque pleni, ut hanc quidem laudem, ſi modo nos de iis rebus exiſtimare aliquid poſſumus, Bembo à ceteris omnibus concedi, neceſſe ſit: in iis eſt carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare poſſe, neminem unquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxiſſe, atque illis Bembus verſibus fratris obitum lamentatus eſt. Scripſit præterea volumina epiſtolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video à nonnullis locutionem exiſtimari, ſuum cuique omnino judicium; eamque ob cauſam difficillimum eſt, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus à Platone poëta.

Οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

Mihi quidem, cum has epiſtolas cum iis, quæ à Græcis, Latiniſve ſcripta olim ſunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum è vulgi fæce enatavimus atque emerſimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etruſca habuit lingua, quibus lectitandis noſtrorum hominum expoliretur, expurgareturque judicium. Itaque homines ornatæ, factæque orationis inſueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & ſplendore ipſo præſtricti lædantur; præſertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris uſque adeo verſati, volutatique non ſint, ut illorum virtutes aut transferre ipſi in ſua ſcripta, aut in alienis agnoſcere non poſſint: atque Etruſce quidem à Bembo ſcripta hæc ſunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem ſcripſit adoleſcens;

lescens; quem video libellum illi postea Seni non valde probatum fuisse: de Virgilii Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus est; à Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo, atque hujus generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Joannem Picum, libri prope instar, sane perlegenda. sunt prætera ejus versus Latini multi, dulces, elegantesque; ut me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poëtarum scripta, delectent, scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate civitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

GASPARIS CONTARENI, VITA,

Auctore Joanne Casâ, *qui &* Petri Bembi *vitam scripsit.*

CUM PERMULTUM INTER LAUDATIONEM atque historiam interesse oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit: hæc veritatis in utramque partem testimonium continent; sæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne, si eam litteris mandassem, laudare me hominem magis quam, qui ejus vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude sejunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cujus laude dicit, ejus bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni affingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire; in altero facile præstare possum, ut hic meus commentarius plurimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est: in altero, ut de ejus vituperatione indicem nihil, non eos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod siqui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ii sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui jam non sit: quique cum suæ civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa

causa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus, favere potius quam obtrectare omnes debebunt, mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri fore maluissem, cum laude dicendum.

VENETORUM Civitas optime morata, optimeqûe constituta est: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque à parvis initiis profecta ad eam opulentiam atque ad id imperirium, quod videmus pervenit: complures urbes, easque magnas atque florentes, socias vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea civitas una omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis æquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus; servitutem fugiens, è continenti sese in undas æstusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, utinam aspicere in aliis civitatibus, utidquondam fuerat, Deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus à Venetis retentum est, ut reipublicæ attingendæ præterquam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti & tamquam Aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam, id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum præstans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, fœminam primariam; ea, cum aliquot jam peperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas æqualesque dicitur rursum prægnans retulisse; à quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum parvulum ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari GASPAREM jussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendæ, quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum, verum ubi pueri ingenium naturamque, majus quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abjecit; neque ulla in re filii voluntati ac studio defuit.

desuit. Is ubi quod satis esset operæ Antonio Justiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis visus est dedisse: nam ii publice à civitate constituti erant, qui juventutem in dialecticis, atq; in philosophia erudirent: Patauium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, &, ut mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio, quo modo, magnitudine & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum & tanquam philosophum inerat ingenium, memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus vitæque totius constantia quædam, ut, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pistritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino usum esse nunquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dediderat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat, itaque celeriter assecutus est, ut æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur, certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam, sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec unquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusque consumebatur: eæ de litteris scilicet erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret. Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen urgeretque propositum, & tamen animum à contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim asotorum consuetudinem ajebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent, in eo igitur cursu, cum sedulitate magis quam contentione, aut labore, admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloisius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore. Liberorum autem, magnum sane numerum, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta implicitaque negotia, Aloisius reliquerat. Atque odiosum omnino negotium est homini in cogitationis ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio; ut minus mihi mirum videri soleat, Democritum, nobilem quondam philosophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti litteris proditum est, abjecisse. Verum tamen quanquam invitus ac mærens discedebat à litteris, tamen Patavio profectus est: atque eandem illam animi moderationem æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis; bene domi constitutis rebus Patavium reversus est: studiumque haudquaquam longo intervallo à se intermissum, cupide renovavit, in ea urbe doctissimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus est: cum in principibus jam philosophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum indies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigique à nobis

nobis arbitrati sumus, ut, qui ejus progressus & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiam perlustravit, ut illius singulas tanquam oras non viseret modo atque inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaque etiam illius quasi regione commoraretur, & habitaret, itaque illud assecutus est, nihil in ea ut arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset magnum atque arduum, aut tam minutum atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abstrusum aut reconditum, quin promptum illi expositumque, quamvis subito esset atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam specimen cepimus: nam cum Florentiæ forte essemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem, erant in ea urbe, cum alii complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atque exercitati, tum duo præter ceteros Petrus Victorius, & Franciscus Medices, quorum erat utriusque & natura admirabilis & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque ac peacre vigebat, flagransque & singularis in utroq; industria: sed alterius breve tempus doctrinæ augendæ & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusque jam tum esset, ea, quæ nunc est ejus doctrina, librique ab eo editi declarant: ii per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, à quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima sunt. Præstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus. Non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut aliam alia suo quæque loco deinceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed unius quoque ejusdemque cujusuis scientiæ si quis ordinem & tanquam seriem conturbaverit atque resciderit, ad exitum perveniri non posse: magnoque in errore versatos, superioris ætatis homines ajebat esse, qui multa properantes transilirent; aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: ambutatis enim interscissisque disciplinis progredi perveniri que ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquinatem asciverat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem, qui & subtilitatem habeat, nec ultra, quam par est, progrediatur acumine; atque idem articulatim partiteque ac distribute doceat; doctus etiam Græcis Latinisque litteris erat. Poëtas, Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitaverat atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, sed eruditionis liberalisque doctrinæ fruendæ causa, philosophiæ se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrosque omnes, non scientia modo, sed fama quoque & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus non tam excultus

atque

atque expolitus, qua cum gravitate quadam simplex, ac lenis, placatusque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans, ac cum auctoritate. Nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus. Et cum festivitas leposque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; devorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicarent) incommoda, aut etiam vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer ac liber: castigator nonnunquam etiam subamarior, atque is à Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id, quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sæpe conflictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenus, nunquamne absinthio aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenus earum potionum exsorbemus sapores tæterrimos, ut succo epoto, illius juvemur vi salutari, horum vitia, siqua sunt, non devorabimus, & tanquam amaritiem perferemus atque exsorbebimus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit, esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter ajebat, quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis majora bona decorabant. Summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente atque in animo inerat, quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patavio decessit. Nam cum omnis, prope dixerim, terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, tæterrimumque ei civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum discendi siti scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut reipublicæ operam navare posset: itaque in iis sese studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tanquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cum tres & triginta tum haberet annos, à civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem,

tem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sæpeque à multis una petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi anteà quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo. X. sese conjunxerat: cum rege Veneti conspiraverant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat; nam eam urbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat civitati, planeque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiam, quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adiisse dicitur; nam & sponte ipsa sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multo ante ejus adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum voluntatemque conciliaverat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam civitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propitio usus est. Ac paulatim cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis indies confirmaret atque augeret, jam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus fusas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent, Contareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, ut de incommodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, ut excruciari eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat, itaque per Belgas profectus ad oceanum perrexit, atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursum naves solvit atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit. Cum illud re confirmasset, quod à Græcis quibusdam poëtis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntii esse utilitatem.

Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ civitatis mandata confecit: magno quoque usui reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, ut multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac consuetudine; tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnam rerum agendarum usum, magnamque haberet.

beret prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam civitati mirifice probasset; absens & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & mensibus quatuor est; & quod olim, exiguis etiam tunc civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur; ejusque permagna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis respublica permissa sit, vicissimque in hac civitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque civibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis est in ea civitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarii ac vectigalium, quæ in continenti, Veneti magna atque ampla habent; nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant, hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione; maxima totius civitatis voluntate, omnibus suffragiis adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more majorum orationem in senatu uberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque dissereret; earumque nationum, ad quas adjisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atq; eruditius dicerentur quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consuessent; tanta diligentia; tantoque silentio atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, judiciique nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque hujus communis quasi corruptelam esse quandam: atque eos, qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo ulterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque à communi vita et hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter evenit. Nam, qui, tanquam inermes, ad prœlium & pugnam; sic nullis aut levibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicæ patriæque periculo discere coguntur; atque ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere; idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane insciis atque improbis, vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splendescere atque illustrari, ipsi sane videant, ubinam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita.

Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam

vehe-

vehementer lamentanda eſt, quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam conſitæ, ad remp. è populi diſciplina, & quaſi cultura prodire ſoleant operæ pretium eſt attendere. Nam ii, qui animum philoſophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi ſunt, quod ſcientia earum rerum, quas quiſque tractet, animum addere, non adimere ſolet; neque audaces ac temerarii, quod ſtultitia ac temeritas plurimum ab arte ac ſapientia diffident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam à verecundia ſegregare, neque præcipitem aut pertinacem civem ſejungere à forte atque conſtanti magnopere novit, niſi uſu demum atque experientia doctus, cum ſæpe lapſus, ſæpe deceptus multa in rep. offenderit, & civitatis periculo ac detrimento (ut antea à me dictum eſt) prudentiam didicerit. Philoſophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum ſenſibus atque motibus occupata ſit, &, utut illi morati tandem ſint, quemadmodum cum iis conflictari non incommode queamus, vias rationeſque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui ſit optimus reipublicæ ſtatus, intelligit, & quibus artibus, inclinatæ ruentes civitates ſubleventur, tenet; & ad eas, quæ non optimis inſtitutis ac legibus temperatæ ſint, accommodari ſeſe tamen non recuſat: remediaque temporum, locorum, caſuumque incommodis adhibet ſalutaria, eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones ſint præcipit, eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores ſenſuſque comitari ſoleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuoſam, tamque opimam ubi uſus quoque atque exercitatio acceſſit, tum vero præclari illi ac ſingulares cives exiſtunt: qualis vel in primis Contarenus ſua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam philoſophiæ alumnus quidam, ad agendum deſcendiſſet, maximoque ſibi uſui ea præcepta, quæ olim imbiberat, eſſe intelligeret, ſuos cives hortari non deſiſtebat, ut ea perveſtigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philoſophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipſe de ſe; nam à principio, cum primum in ſenatum lectus fuit, ſæpe factum eſſe ajebat, ut in ſuggeſtum aſcendere, ſententiæ dicendæ cauſa, cum cuperet, auſus non ſit; quod pudore quodam & rei inſolentia retraheretur: eamque rem magno ſibi dolori eſſe ſolitam; itaque in animo habuiſſe, niſi eum animi timorem ac verecundiam pervinceret, ad rempublicam poſthac non accedere, ſuumque locum aliis conceſſurum, quibus ad dicendum animus non deeſſet: nec enim verum eſſe, fortibus ac ſtrenuis civibus ab ignavis timidiſque locum præripi: verum nihil neceſſe fuit, talis civis prudentia ac conſilio remp. privari. Nam paucis menſibus, cum ſeſe animo facile confirmaſſet, ſic ſententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magiſve compoſite loquutum unquam fuiſſe conſtaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite ac diſtincte, tum memoriter ac copioſe, animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipſa vehementer permovebat & fide, lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum eſſe conſebat: animos enim civium inflecti atque incitari, quo maxime tempore ſedatos rectoſque eos eſſe oporteret, cum conſilium capturi

de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosque qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum & motus commovendos admoverent; si id suæ privatæ utilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renuntiatus est, cum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius affertur; Romam à Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, urbem ipsam diripi ac vastari, quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus sese ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusavit, atque interim otium à rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Franciscomariæ Urbinatium principi, quem illi ducem appellant; cum Veneti suarum copiarum seorsim ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asservaretur, cumque urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ, modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atque acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. è custodia educendo conspiraverunt, ejus rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui ejus urbis imperium, à majoribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adjungi sibi vehementer studebant: à quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, belliqve instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ii, quibus Pontificis Max. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fœdere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ civitatis jussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset, quod superbe crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset: quod omnia exempla

crucia-

cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium antea obtinuissent, è civitate ejecerant, quod ille gravissime atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis causa erat, atque conditio: nam & bello superatus captusque, tantum se de vetere virtutis opinione deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant: atque eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur, quibus omnibus rebus efficiebatur, ut, in tanta animorum incitatione & discordia renovari in Italia bellum necesse esse, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut à Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema ceteraque imperii insignia acciperet, atque ei advenienti cum obviam Contarenus extra urbem processisset, dicitur eum Cæsar perquam longo sane intervallo à se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & discordia, tot ultro citroque illatis acceptisque injuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contarenum acta magna ex parte & confecta, cum suæ civitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant civitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam civitates aut reperissent, aut repertum à Venetis, imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. Quam diu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, à quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reversi, beneficiis ac muneribus alligati, atque devincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare ac persolvere

 coguntur,

coguntur, ita dum alii aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum a civibus publica res eorum jampridem labat & corruit. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donaverunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est, itaque cum à civitate ipsa universa, non à singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet: ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritiæ, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis assecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tamquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine ulla offensione confecerint, ii clarissimi apud civitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur, ii, cum opibus & potentia ne infimos quidem cives antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim civium omnium parque species, una toga, eaque simplex; nullis omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; ut primi civitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint. Sed ii, quoquo venerint, salutantur, appetuntur: iis in viis deceditur, obviam itur: in curia, in foro assurgitur: ut mihi virtus nudata phaleris omnibus & adventitiis ornamentis exuta, in una ea civitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam, etenim maximam formosissimamque urbem, in mediis excitatam æstibus sese è fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, passim ad privatorum januam religatas, triremes in plateis navigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa urbe præclarius posset: aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem sentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & cives æque ad unum omnes: atque eo usque mihi potentiam execrata prudentissima civitas videtur, ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit, terni, quini, seni, deni imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, ut non solum domini os, quo nulla tætrior, nulla oculis detestabilior objici species potest, aspiciendum civibus non sit; sed ne domini quidem imago & similitudo,

litudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec urbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed vel maxime civitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligent.

Poſtquam Roma Contarenus rediit, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine ulla dubitatione vel controverſia elatus eſt, nam & maturius, quam civitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Conſiliarius, qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt, neque dubium erat quin, ſi quis ex Marci Procuratorum collegio demortuus eſſet, ejus Contarenus in locum ſubſtitueretur, ea una procuratio perpetua Venetorum legibus eſt; id unum ad honorum perfunctionem Contareno abſuit. Itaque ſic in republica verſabatur, ut etiam ſi litteras omnino non didiciſſet, illuſtriſſimum tamen civitatis locum obtinere eum neceſſe eſſet; ſic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametſi rempublicam attigiſſet nunquam, civium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clariſſimus ſuo tamen nomine fuiſſet futurus. Accedebat Chriſtianæ Theologiæ ſingularis quædam atque exquiſita cognitio: eaque non ſcientiæ modo aut oſtentationis diſceptationiſve, ſed vitæ ac diſciplinæ cauſa comparata: ad ejus enim præcepta animum mentemque referens, omnes ſuas cogitationes, conſilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat atque direxerat: ut non modo ad philoſophorum regulas bene beateque, ſed etiam ad Chriſtianorum divinum hoc præſcriptum pie ſancteque viveret. Eſt Venetiis quidam, quaſi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod Magnum ab illis Concilium nominatur, ad id concilium omnes, quibus ferre ſuffragium per ætatem licet, ſtatutis diebus conveniunt, ibi cum Contarenus forte eſſet conſiliarius, cuſtoſque poſitus ſortibus, quibus Veneti in petendis magiſtratibus utuntur; nam quorum ſors exiit, ii pronuntiant quem potiſſimum ſua ſententia ei magiſtratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum eſſe exiſtiment: itaque mirifico caſu accidit, ut ibi cum eſſet, in univerſæ civitatis conſpectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ ſint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata: illi quidem certe ipſi prorſus incredibilis, ſcripta eſſet, cooptatum Contarenum à Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium eſſe. Legerunt eas inter ſe litteras primum ejus Collegæ; à quibus ſatis magno interpoſito ille intervallo, ad ſortium urnas, ut dixi, aſſidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi conſederant, ſuſurro primum & rumore dubio, bonam evenire, felicem, fauſtamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit, ille vero reſpuere, nec adduci poſſe ut eam ſibi rem narrari ſaltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna univerſæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter ſe collocuti conſurrexerunt Collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obſervantiæ ſignificatione adierunt, quod ille cum vehementer commotus recuſaret, ac ſeſe id ætatis ad aliud vitæ genus negaret poſſe traduci, ad curiæ veſtibulum ab iis, univerſo eo concilio comitatus, deductus eſt. Cumque Collegæ, hominis honeſtandi ſtudio, domum reducere eum ſumma contentione pergerent, prorſus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloiſius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud civitatem gratiſſimus cum eſſet, principſque conſilii publici haberetur,

beretur, sæpe à Contareno de republica dissenserat: is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis, hic clara voce, ut à cuncto exaudiretur senatu, rei novitate percitus, adjurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, affirmasse dicitur maximam ab eo civitati injuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuisset optimum. Concilio dimisso, id enim is conventus nomen habet, universa civitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit, ille vero suspenso animo incertusque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule injuria, quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo; suæ civitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non semper prudentissimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atque opum cupido incommoda vehementer odiosa, gravia ac molesta, præsertim siquis antepartis honoribus tamquam exsaturatus, & parta jam gloria contentus est. Sæpe mihi narravit vir omnium clarissimus atque gravissimus quem Romæ his paucis annis à sua civitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summaque gratia vidimus, Paulum & Julium tertios (in utriusque enim tempora ejus legatio incidit) Mattheus Dandalus: sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, ut Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine ulla dubitatione duce Deo devenisset, aspernari videretur: præsertim his reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseque in eo impudentissime jactaturi essent; quippe qui, cum à Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret; adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à se removisse, sed propter imbecillitatem atque ignaviam defugisse: pervicit homo gravis atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, ut dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multum cunctantem ac tergiversantem perduceret: qui maximam partem eorum quæ à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam universa à Græcia, Fecisse cum memorabimur bonis

bene:

bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verum tamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam siqui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit.

Quanquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea civitas passa non est. Victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quæ, plerasque Italiæ civitates nuper invasit, per multum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt; consuetudo autem eorum moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnibil, sed ita, ut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & levitate atque ineptiis vacet, quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in convictu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo, vitæ autem cultus lautior est, atque, ut video nonnullos existimari, etiam delicatior, in principibus quidem luxus pæne regalis; magnus equorum, jumentorumque numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa supellex: ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni ut essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod externarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeque aliter moratam civitatem Contareno, ingravescente jam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verum tamen ita vitæ victusque mutatio facta ab eo est, ut ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in privato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam invidiosa illa, tantoque opere à multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestivi ipsi complures, molestique sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est à suis, non tam faciles ejus ordinis ceteros sese præbere consuevisse, sed certam die horam constitutam habere, antequam adiri ad se non paterentur: neque cuique sui potestatem facerent. Quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed ejus partem amicos, partem inopes homines & egentes jure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse amicorum clientumque negotiis, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta existant, statui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime servabat; ut sæpe tenuium aut miserorum

hominum

hominum causa ad summos reges iterum & sæpius adire non dubitaverit: cum id præcipue Christiani esse officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio juvare, quod maxime opis & auxilii egeret.

Quod judicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Græcæ nationis, multis gravibusque malis conflictatas, foveret, ac, quibuscunque rebus posset, sublevaret; accedebat autem huic animi propensioni erga illos, ut miseros & durissima servitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin majores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitæ strenue juvissent, dubitari non posse dicebat, cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseverunt, quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesque ejus telluris amplexari, ne dum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis conjuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus: vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellavi, ut philosophos quoque ejusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniorem cum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret, quæ res à potentoribus non paucis neglecta, efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior, neque, hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat: ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat, quæ culpa moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miserosque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quantopere maculam hanc fugeret: quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diœcetem suum jubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere: addiditque, si unde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque divenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensæque ornatu egere.

Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi & honesto viro quæstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cunctaque in civitate concordiæ atque otii plena sunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, ut habeam sumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu

ornatu proſcribere cogar. Non putavi autem alienum eſſe has etiam ipſius voces memoriæ mandare, quum præſertim hujuſcemodi brevia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitoque prolata ſunt, in ſingulis factis ac motibus animi, ut reliquis etiam caſibus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eædemque voces multum valere non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint, ad homines informandos: illoſque etiam emendandos, qui contariis vitiis tenentur, quam cauſam fuiſſe puto, cur plures & docti prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. Sæpe multumque ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſueviſſet eſſe moleſtior, quaſi luctatum, ad extremum proſtratam illam & domitam ajebat oppresſiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos à conſilio atque à nobiſmetipſis abſcedere; quod de ſe Terentianus ille prædicaret, Præ iracundia Menedeme non ſum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum(quamque hoc Scribonio ab inimiciſſimo homine memoriæ traditum eſt,& qui quacumque re potuit, exiſtimationem ejus ſemper violavit)ſibi nullius pretii hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cæſare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter conſueviſſet iraſci; ne res maximæ ſpei,maximeque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo ſtomachantem, ſed ne commotum quidem viſum illum à ſe unquam eſſe,qui cum eo familiariſſime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens ac lentus exiſtimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipſi miniſtrarent, ſæpe ceſſantibus, ſæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, ſed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum eſt; ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propenſi eſſent ad aliquod vitium,effeciſſe tantum eos ſtudio ac diligentia ſua, ut nullum unquam in vita ipſorum veſtigium rerum illarum appareret, id vere de hoc noſtro prædicari poteſt: in illiſque ſine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitioſam naturam compreſſerint: ac quidquid illic aliquod majus malum, ſi creviſſe, ferre potuiſſet, tenerum adhuc & imbecille fregerint, & omnes ejus fibras extirparint. Superbiorem ipſum (de quo etiam ſupra nonnihil ſignificatum eſt) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipſe ſuo labore induſtriaque quæſiuerat, non fecerat: in quod vitium paſſim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt, & ſane hanc culpam ille, ut ſcopulum aliquem,magnopere vitabat, quod ſi unquam in ſermone aliquo aliquid à ſe forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipſo de augendo numero Summorum Antiſtitum,oſtendiſſetque ſe in animo habere quoſdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam pre ſe ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipſum ſuæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, iis ipſis verbis. Inſitum fuit ſemper Cardinalibus, ut novis repugnarent,ne ſibi alii dignitate exæquentur, reſpondit igitur ille commotior quam ſolebat. Noli ſanctiſſime pater ita de me exiſtimare: cognitum enim tibi plane eſt,quot ego nominarim,idoneam prorſus materiam huic operi efficiendo: & unde fingi poſſint perſonæ tantæ dignitati ſuſtinendæ aptæ, nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc

maximum esse eorum, quos in vita assecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim ut domum rediit, doluit sibi excidisse, ut qui noluisset specimen aliquod à se unquam datum, aut superbi hominis, aut inanis hujus honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplissima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque majora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere, quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Æetna gravius humeris suis sustinerent, cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox ejus monimentis litterarum mandata est à doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falso putant, opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem; inquit igitur ille, nescire privatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo, quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestiæ plenum, tot Epistolas scribere ac legere, futurum prorsus ut diadema abjectum jaceret sine honore ullo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret, nec tamen non multo majoribus gravioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conservando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, siquis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoque, integer ac liber: remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum invasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, merito quondam magnopere probatæ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, expersque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, uti eo venerat, ita se Romæ in longe aliis moribus, institutisque conservarat, causa fuit, ut superbiæ à nonnullis insimularetur, quasi ille contemnens ceteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus adversari, quam ansam quidam arripientes, ipsum, ut contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt, quod nimis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet, ipse vero id diverso consilio faciebat: neque ut impediret commoda aliquorum, sed ut religioni suæ & ei, quod rectum esse sentiebat, serviret. Ut autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamvis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in utramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo astante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo uni alicui Pont. Max nepotum, eo genere juris, quod feudum appellant, admonuit igitur Contarenus Paulum, ut antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ justitiæ causa, vacuæque à culpa conservandæ sanctissimæ sedis, mandaret ut jura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione ejus oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne injuriæ aliquid

quid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa disseminataque est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendavit, cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit.

Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, ut æquitati officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studuisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ; novam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus, lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusque Dionis Syracusani: ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque, unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus enim est Plato ut Gratiis hostias immolaret, suasitque ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium, non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos: benevolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam invidiam reformidavit, multaque contra Collegarum suorum commodum sæpe suscepit atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus & idem dabatur custos, qui Græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiebantur. Has atque hujusmodi alias pravas corruptasque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnunquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium ceterarumque civitatum Senatus aut Concilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt, in Collegium Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe è Christianorum flore

decerptus atque collectus. Verum tamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris judicii vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat, ut ei Collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abjecti quidam perditique ac desperati homines, XXXX. fere abhinc annis, jampridem receptas ratasque disciplinæ Christianæ sententias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti à Romano Pont. quod caput Christianæ reip. atque Ecclesiæ est, desciscerent, seseque in libertatem vindicarent, quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum à quibus opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissolvendis, pollicendaque cupidatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis accreuit, idemque nefarius furor, postquam populare existimari cœptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos ne à suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum novarum studio, partim levitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam auaritia, quod sacerdotum maximas amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur, multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli sese passi sunt, eaque à majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque extitit non modo contentio ac disceptatio, sed jam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, ut maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimæque de rep. meritæ nationis, vires, opes, & copiæ absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedarique discordiæ possent, qua de re cum omni contentione cum Germaniæ civitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, ejusque decretis judiciisque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. nunquam eo descensurum sibi persuaserant, verum ubi probari à Paulo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque

tiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni, ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia, ab iis, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atque in omni generi calumniæ delitescitur: eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur; nec quicquam inter eos conveniret, prorsus disjunctis discordibusque opinionibus, infecta re à colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conveniant: atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere à Paulo III. per litteras petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam gravem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas causas, quæ commemoratæ à nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus: idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax: eo cum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit.

Nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis causa, domum ad eum venit; & in sacris cærimoniisque solennibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermissum est, quæ, tametsi ordini scilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta. Accedebat quod Cæsar, jucundissima ejus consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat; cumque de gravioribus negotiis, deque republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat; multa de Geometria, multa de Geographia quærebat quibus ille scientiis, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat, illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, ut res conveniret, mitigatisque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ discordiæ tollerentur, quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptumque esse, nisi quia adversariis indulsisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæc vero

ro graves acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant, quas tamen ille, magno animo præditus, reique ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit, ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit, id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniaque pacata crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant, hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inserentes.

Ut autem astuta hæc consilia rem morabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finemque disputationi illi ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus; nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoveret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcumque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quintili, ceperunt Germani arma: totosque se ad impetum illum coërcendum, finesque suos tuendos contulerunt. Cæsar vero aliam rationem iniit ejus periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, & satis tutum semper utileq; cognitum est: statim nempe cum classe, quam maximam ædificaverat, ornaveratque, in Africam navigare: magno namque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem Piratarum, adeo ut mare pæne omne clausum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum liberaret, deleretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum, si posset, omni ratione evertere: quamvis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, destitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius navare operam reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret, rogavit: velle

enim se, quum commode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, invisere: ac, postquam publice non posset, privatim religioni officioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice Max. litteræ, quæ juberent ipsum, persona legati retenta, apud imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris Imperii juris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsivit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret, cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent, se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus adversariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse, non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit; rem aliter, atque ille putaret, se habere: neq; enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent, non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretque. Digna vero merces hæc est meorum laborum: si vera sunt, quæ narras. Statimque ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de injuria, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna ulla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus Princeps uni è famulis, ut pæne invitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo jucundissimis sermonibus, id vero quum personæ dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse judicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Areum, gravissimum & eruditissimum

mum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse, quem etiam, ut magis cum cives sui suspicerent ac fortunatum judicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus.

Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animadversum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratque ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur, quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breviore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit, nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, usus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereque personam eam sustinuisset, ac negotia cuncta cum fide administrasset, cui statim sapientissimus senex, quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum invasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse; tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem: simulque suasit illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam, fontem etiam hujus mali aperire volens, testimonium citavit veterum poëtarum, qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt, ut summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consuerunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere: cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breviore via accederet: ipse namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reversus est, nondum autem duobus mensibus transactis, memor ejus quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declaravit: quæ publica cura provinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. possidet. Ille igitur hoc novo onere sibi imposito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in provinciam contulit, factumque est, ut VI. K. Aprilis in urbem ingrederetur; qui dies apud eos maxime

maxime celebris agitur, consecratus genitrici ejus, qui salutem nobis dedit, summa igitur lætitia totius civitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem, in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controversiisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur, hoc autem faciebat: naturamque illam suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacunque re poterat, studebat, quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda ejus nobilissimæ civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari nunquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. imperatorem, sed quotidie magis novis injuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereturque aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque & tam sævum incendium extinguere; quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in Ministris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas, & non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Jacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; &, ut Collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ, quare significavit per litteras Pontifex Contareno, qui de illo statuisset; mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi, quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset: tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summi Pontificis cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit:

nec enim (ut à me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum L I X. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum jam in id munnus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum urbi locum conferebat: ubi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum à perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam si quid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellum Divæ Mariæ à Monte vocatæ, cujus possessio procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. Cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur, ille igitur primo apud suos in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetravit à suis, ut se illic esse paterentur, quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab urbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum, & sane qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile judicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum à me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebant: &, ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad Septentriones; urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit: quin etiam remotiores urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida, quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat: frigidiusculusque aër; cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, parvoque momento sæpe commoveretur; facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, è genere eorum, quæ Ἀπτήματα Græci vocant, quare; statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se

ægrotare,

ægrotare, Bononiam reversus est. Ipse autem in primis naturam vimque ejus morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni è familiaribus suis, quo plurimum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem ejus morbi non apparere: reconditasque corporis partes magis ipsum oppressisse, quam exteriores male habere, in promptuque esse: addiditque genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, ut spatio trium quatuorve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat; naturáque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillem esse. Cui ille, qui saluti ipsius omni studio prospiciebat, respondit, rogans ut abduceret paulisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia diligentiáque medicorum positam esse vellet; affirmans præterea Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe majorem imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos brevi cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat se è vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantaque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam plæraque commemoravit, non gloriæ causa ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum ut se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur se ortum esse ea in civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in universo terrarum orbe existunt: è familiaque, quæ haud postremum locum in ea rep. teneret: consecutumque itidem illic esse honores non parvos: &, ut domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: utramque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: pervenisse ad ætatis annum LIX, quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse: canereque se debere una cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum significandum pertinet, nomenque illius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum sibi molestum esse, quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se Deum optimum max. Pontificemque, cujus dignitati toto animo inservierit, fortunas eorum sublevaturos. Nec oblitus est suo opportunoque tempore mandare custodi ipsius, ut privilegium, quod beneficii loco à Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret, dum mente orationeque consisteret. Cum hæc animo versaret, sane constanti ac forti, atque hoc sermone consolaretur; suos, qui præsentes aderant (ii autem erant, ut quisque maxime illi acceptus probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, ut lacrimas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoveri, & è statu illo animi dejici. Eadem vero

hominis providentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in ceteris rebus judicandis significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatis, oppressus ille est; animamque efflavit . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibusdam notis indiciisque perspectum est; confiditque clementia conservatoris nostri, ut Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significavit. Ut vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique passus est, quæ sane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt plærosque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant.

Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos: ut universam quoque civitatem dolore magno affectam, quæ sane, quacunque ratione potuit, funus illius honestavit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit, die autem, quæ secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat, corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulchroque majorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius, nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli & utili usus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt, nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest, omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem collegaque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint: alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt: magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt, quod fere usu venire non solet, ut à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto,

juncto Ludovico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam, nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum evocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usurus, diligenter ex eo quæsivit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogavitque ut diceret aliquid de institutis & vita illius, cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent, intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ reip. conservandam, virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plærique, ut eo perveniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt, unumque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse, quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam prope positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio, quod indicavit evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde utilem reip. nostræ civem, sed, ut alia, ita hoc magno constantique animo ferendum.

Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam inducentes (unde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicantibus, unde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cavendos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, ut satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astutis consiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit, postremam injustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. Idemque ab Æschylo, non solum gravi poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cælum magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut esset, nam quod nos, malis multis docto, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, ut probos honestosque viros

ab

ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatemque filii: insimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidem ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo filius delectabatur: abstinentiaque à vescendis animantibus, simulata foret: simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianæ, in qua se valde jactabat, ficta esset, quare in alteram partem miserabiliter peccavit. Sed eo redeamus unde digressi sumus. Idem etiam intimus consiliis Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque hujus optimi, ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam vivum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto delevit. Narrat enim forte evenisse, ut illo ipso tempore, quo graviter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, illæ novæ condendæ Franciscanæ familiæ dux & auctor, Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam evocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ reip. adversabantur: additque habuisse illum litteras ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hortaretur hominem ad sistendum se in judicio: coramque ad ea, quæ ipsi objiciebantur, defendenda: quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egereque stimulo quopiam & auctoritate magni alicujus & gravis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem inconstantiamque perspexerat: is autem vesperi venerat, quum jam cenassent omnes, Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leviorem fore, ut commodius eum audire posset, loquique cum ipso familiariter, jussit ut præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse vero contra, ut ea nocte morbus ingravesceret: quare mane Legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda jusserant, sumendis, novisque curationibus: unde factum fuerit, ut neque de hospite illo, neque de alia ulla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malusque animus cognitus erat: atque umbras etiam, ut, qui sibi alicujus sceleris conscii sunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum Legatum, quo metu homo oppressus (nam hoc verum esse non multo post è consilio, quod cepit perspectum est) non cessabat Ludovicum urgere, ut rogaret Legatum potestatem sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non obtemperabat, putans brevi fore ut melius esset Legato: videbatur enim sibi perspexisse cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui sane usque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magisque semper timore crescente, instaret, Ludovicus importuno sane tempore coactus est, cum æstu febris in lectulo Legatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque ut pateretur ipsum abire: in quo sane humanissimus vir ei morem gessit, quumque ad eum Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. *Vides quo in statu sim, excusatio hæc apud te justa sit: & ora, ut Deus opt. max. mihi propitius sit, fæliciterque*

institutum

institutum iter perage, cui ille tantum, demisso (ut moris est) capite, respondit se prorsus ita facturum: illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit cum sanctissimo, & modestissimo viro Bernardinus, nec verbum præterea additum est, qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deservisset: accerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet: à perditaque causa & flagitiis multis contaminata, merito defecisse: habereque se multos socios ejus consilii probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque ac litteris prodere; questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum: & insectatione sæva atque injusta bonorum: hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ ejus, cui afficta erant, nullo modo convenirent, quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat, nec tantum hoc se ita habere, testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium: qui post ejus mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus est Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne iisdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare.

Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine urbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo jure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; affirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & judicii firmitate: ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo dissererem, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam auditor,

ditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipsum sæpe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die consumpsissem: ille vero, ut existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse, quare (inquit) sæpe ego pæne stupidus evasi; mihique potius cum cælesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus, quis enim non videt assentationi nunc locum non esse; quæ præterea à persona, quam sustineo longe semper abesse debet? Hæc asseveranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sane, ut ordine à me tradantur, hæc sunt. Edidit juvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra judicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de causa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione sententiaque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales, quum contra ipse, sedulo adversus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse, cujus opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & gravia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur, quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt: additque videri prorsus eum divina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suæ virum: cujus hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros quatuor, quos dicavit Paulo Justiniano, nobilissimo & clarissimo suo civi, qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum; ut facilius divinas contemplaretur, Deoque ipsi toto animo serviret; in Etruscos montes cœtumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis. Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura et studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumque semper omni in re providens, imposuit) juvenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam: occasionem hanc ejus rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum: finxitque ita atque informavit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. Quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes

tiones ipsius: totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat: nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi utilia aliquando futura? Præterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max, potestate, divinitusne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset, domum reversus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet: omnique errore cives suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, ut iisdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque ejus reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem divulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum Antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ reip. coactæ sunt, in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit: servato temporum ordine, materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III. adversariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat: multumque opis afferreillis omnibus, qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cujus maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus; & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimoniisque nostræ religionis persuasionisque Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix visque ipsarum fuisset, declaravit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit, nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est, quare sic quoque præclare instruxit & armavit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.

Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemque accipere cupiens, qua salvum ipsum incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo revolvens, ut erat summus & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tanquam institutionum quandam brevem Christiani hominis: collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia: & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum au-

tem commentariolum πλάχνων appellavit, qui sane non uni illi civitati sanandæ factus videretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis; eum vero gravis ille vir ad suos comportavit, divulgatumque studio quodam & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique se viæ illi tenendæ, legibusque servandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: posteaque & ipse formis excusus est. Quum autem, ut gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen & civitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis celaverim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est à Pontifice maximo: cujus amplissimi sacerdotii insigne Bononiæ manibus suis Legatus capiti ipsius imposuit. Illustravit etiam Scholiis quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in Epistolis Divi Pauli, quum ipsas accurate legeret, quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus: præcipue autem studiis amicorum, variisque eorum temporibus serviens, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; qua traditur liberam esse potestatem nostram, omnique nexu causarum ac necessitate solutam, veteres illi περὶ τ̃ ἐφ' ἡμῖν ipsam vocabant, & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt, eum vero librum misit ad Victoriam Columnam: fæminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, ut sorori suæ, quæ se in castissimum cœtum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret: animumque ipsius suavissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicaverat, interpretatus est duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis ullo modo deesse.

Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, ut utilitatibus fratrum suorum serviret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æstu maris, &, quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstravit: qui tamen liber amico ipsius commodatus magno adhibito studio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt, enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac judicii, finem faciam: possum enim vere affirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas cum consuesse temporibus amicorum necessariorumque suorum consecrare: neque enim ostentationis & gloriæ causa hujuscemodi scriptiones suscipiebat: in hisque se dies atque noctes macerabat: quamvis justus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed ut dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens: sive studiis suis memoriæque serviens, à scribendo nunquam cessabat.

VITA.

COMPENDIUM VITÆ

ERASMI ROTERODAMI.

NATUS Roterodami in Vigilia Simonis & Judæ. Supputat annos circiter 57. Mater dicta est Margareta, filia medici cujusdam Petri, Ea erat à Septimontio, vulgo Zevenberge, Fratres illius duos vidit. Dordraci pene nonagenarios. Pater dictus est Gerardus. Is clam habuit rem cum dicta Margareta, spe conjugii. Et sunt qui dicant intercessisse verba. Eam rem indigne tulerunt & parentes Gerardi & fratres. Pater erat Helias, mater Catarina: uterque pervenit ad extremam senectutem, Catarina pene ad nonagesimum quintum annum. Fratres erant decem, nulla soror; ex eodem patre & matre; omnes conjugati. Gerardus erat natu minimus, uno excepto. Visum est omnibus, ut ex tanto numero unus Deo consecraretur. Nosti affectus senum. Et fratres nolebant minui rem, sed esse apud quem ipsi convivarentur. Gerardus videns se modis omnibus excludi à matrimonio magno consensu omnium, fecit quod solent desperati, clam aufugit, & ex itinere misit parentibus & fratribus Epistolam cum manumanum complexa; addito elogio, Valete, nunquam vos videbo. Interim relicta est sperata conjux gravida. Puer alitus est apud aviam. Gerardus Romam se contulit. Illic scribendo, nam tum nondum erat ars Typographorum, rem affatim paravit. Erat autem manu felicissima. Et vixit juveniliter. Mox applicuit animum ad honesta studia. Græce & Latine pulchre calluit. Quin & in Juris peritia non vulgariter profecerat. Nam Roma tunc doctis viris mire floruit. Audivit Guarinum. Omnes auctores sua manu descripserat. Parentes ubi rescifcunt eum esse Romæ, scripserunt illi, puellam, cujus matrimonium ambiret, esse vita defunctam. Id ille credens, præ mœrore factus est presbyter, totumque animumque ad religionem applicuit. Reversus domum comperit fraudem. Nec illa tamen unquam post voluit nubere, nec ille unquam tetigit eam. Puerum autem curavit liberaliter educandum, & vix quatuor annos egressum misit in ludum litterarium. Ac primis annis minimum proficiebat in litteris illis inamœnis quibus natus non erat: ubi nonum ageret annum, misit Daventriam; ma-

Ubi natus. *Mater.* *Avunculi.* *Pater.* *Avus, & Avia.* *Patrui.* *Pater Erasmi confert se in exteras regiones.* *Erasmus liberaliter educatur.* *Mittitur quadriennis in ludum litterarum, Novennis Daventriam.*

 ter

Sic omnibus litteris est in Autographo: quid sit, nondum capio. An à Patre Erasmi quid Rudimentorum scriptum; quum is Græce Latineque pulchre calluerit, Vir isto ævo litteratissimus?

Pestis matrem Erasmi tollit.

Pater Erasmi moritur.

Tutores Erasmi.

Erasmus ablegatur in Buscum ducis.

Redit ad Tutores.

Invitatus ad monachismum.

ter sequuta est, custos & curatrix teneræ ætatis. Ea schola tunc adhuc erat barbara. Prælegebatur * pater meus: exigebantur tempora: prælegebatur Ebrardus & Joannes de Garlandia: nisi quod Alexander Hegius & Zinthius cœperant aliquid melioris litteraturæ invehere. Tandem ex pueris collusoribus, qui grandiores natu audiebant Zinthium, primum cepit odorem melioris doctrinæ: post aliquoties audivit Hegium, sed non nisi diebus festis, quibus legebat omnibus. Hic pervenit ad classem tertiam: tum pestis vehementer ibi sæviens sustulit matrem, relicto filio, jam annum decimum tertium agente. Quum pestis indies magis ac magis incrudesceret, tota domo, in qua agebat, desolata, reversus est in patriam. Gerardus, accepto tristi nuncio, cœpit ægrotare, ac paulo post mortuus est. Uterque decessit non multo supra annum quadragesimum. Tres tutores instituit, quos habebat fidissimos. Horum præcipuus erat Petrus Winckel, tum ludi litterarii Magister Gaudæ. Legavit rem mediocrem; si tutores bona fide administrassent. Itaque ablegatus est in Buscum ducis, quum jam satis maturus esset Academiæ. Verum illi Academiam metuebant, quod statuerant puerum religioni alere. Illic vixit, hoc est perdidit, annos ferme tres in ædibus fratrum, ut vocant: in quibus tum docebat Romboldus. Quod genus hominum jam late se spargit per orbem, quum sit pernicies bonorum ingeniorum, & seminaria monachorum. Romboldus, qui mire adamabat ingenium pueri, cœpit eum sollicitare, ut suo gregi accederet. Puer excusabat inscitiam ætatis. Hic exorta peste, quum diu laborasset febri quartana, reversus est ad tutores, jam stylo quoque satis prompto, ex aliquot auctoribus bonis parato. Unus tutor perierat peste: cæteri duo, re non admodum bene gesta, cœperunt agere de monasterio. Adolescens languens febri, quæ supra annum illum tenuerat, non abhorrebat à pietate: cæterum à monasterio abhorrebat. Itaque sinunt diem ad cogitandum. Interim Tutor subornat, qui pelliceant, qui minitentur, qui perpellant animum imbecillem. Atque interea repererat locum in monasterio canonicorum, qui vulgo vocantur Regulares, in Collegio, quod est juxta Delft dicto Sion: quæ domus est principalis ejus Capituli. Ubi dies venisset respondendi, respondit prudenter adolescens: se nondum scire, neque quid esset mundus, neque quid esset monasterium, neque quid esset ipse: proinde videri consultius, ut adhuc annos aliquot agat in scholis, donec sibi notior esset. Hæc quum videret constanter dici ab adolescente, statim infremuit Petrus. Ergo, inquit, frustra laboravi, qui talem locum tibi magnis precibus pararim: tu es nebulo: non habes spiritum bonum: abdico tutelam tuam. Vide, unde alaris. Adolescens respondit, se accipere abdicationem, & ea esse ætate, ut non opus sit tutoribus. Ubi vidit se minis nihil proficere, subornat fratrem, qui & ipse tutor erat, negociatorem. Is blanditiis agit. Accedunt instigatores undique. Habebat sodalem, qui prodidit amicum; et urgebat febris: nec tamen arridebat monasterium, donec forte fortuna viseret monasterium ejusdem ordinis in Emaus sive Steyne, juxta Gaudam. Ibi reperit Cornelium, quem Daventriæ habuerat sodalem in eodem cubiculo. Is nondum acceperat sacrum illum cultum: viderat Italiam, sed audierat parum doctus. Hic suum agens negotium, cæpit mira loquentia depingere vitæ genus sanctissimum, copiam librorum, otium, tranquillitatem, sodalitatem angelicam. Quid non? Trahebat

affectus

affectus ille puerilis ad veterem sodalem. Alii alliciebant, alii propellebant. Onerabat febris. Hunc locum delegit, altero fastidito; * lactabar interim, donec haberet sacram vestem. Interea, tametsi adolescens, sensit quam non esset illic vera pietas. Et tamen totum illum gregem excitavit ad studium. Parantem abire ante professionem partim pudor humanus, partim minæ, partim necessitas coërcuit. * Tandem per occasionem innotuit Episcopo Cameracensi, Henrico à Bergis. Is sperabat Cardinalicium galerum; & habuisset, nisi defuissent præsentes nummi. Ad hoc iter optabat hominem Latine doctum. Itaque per hunc evocatus est cum auctoritate Episcopi Trajectensis, quæ sola sufficiebat. Et tamen ille adjunxit auctoritatem Prioris & generalis. Concessit in familiam Episcopi, servato tamen habitu. Quum Episcopus esset destitutus spe galeri, sentiretque illum in amore parum constantem erga omnes, egit, ut iret Lutetiam studii gratia. Promissum est stipendium annuum: nihil missum est. Sic solent principes. Illic in Collegio montis acuti ex putribus ovis & cubiculo infecto concepit morbum, hoc est, malam coporis, antea purissimi, affectionem. Itaque rediit ad Episcopum. Acceptus est honorifice. Recreatus est à morbo Bergis. Revisit Hollandiam hoc animo, ut maneret apud suos. Sed ipsis ultro hortantibus rediit Lutetiam. Ibi destitutus auxilio Mæcenatis vixit verius, quam studuit: & ob pestilentiam ibi multis annis perpetuam, singulos annos redeundum erat in patriam. A studio Theologiæ abhorrebat, quod sentiret animum non propensum, ut omnia illorum fundamenta subverteret; deinde futurum, ut Hæretici nomen inureretur. Tandem, ubi totum annum sæviret pestis, coactus est Lovanium commigrare: Ante inviserat Angliam in gratiam Montjoy tum discipuli, nunc Mæcenatis; sed amici verius quam benigni. Id temporis omnium bonorum apud Anglos benevolentiam sibi conciliavit, ob id præsertim, quod spoliatus in littore Dovariensi, non solum non ultus sit injuriam; sed mox emisit libellum in laudem regis, & totius Angliæ. Tandem è Gallia magnis promissis revocatus est in Angliam, quo tempore nactus est amicitiam Archiepiscopi Cantuariensis. Ubi promissa non apparerent, petiit Italiam: cujus adeundæ desiderio semper arserat. Egit paulo plus quam annum Bononiæ, jam vergente ætate, hoc est ferme quadragenarius. Inde contulit se Venetias, & edidit Adagia: inde Patavium, ubi hibernavit: mox Romam, quo jam fama celebris ac plausibilis præcesserat. Raphaeli, Card. S. Georgii, præcipue charus fuit. Non defuisset ampla fortuna; nisi mortuo rege Henrico VII. & successore VIII. amicorum literis amplissima pollicentibus revocatus esset in Angliam. Illic decreverat reliquum ætatis peragere: verum ubi ne tum quidem præstarentur promissa, subduxit se in Brabantiam, invitatus in aulam Caroli * nunc Cæsaris, cui consiliarius factus est opera Joannis Silvagii Cancellarii magni. Cætera sunt tibi nota. Mutati cultus rationem reddidit in libello primo, quo respondit Laicis sycophantiis: formam ipsi describetis. Valetudo semper fuit tenera; unde crebro tentabatur febribus, præsertim in Quadragesima ob piscium esum, quorum solo odore solebat offendi. Ingenium erat simplex; adeo abhorrens à mendacio, ut puellus etiam odisset pueros mentientes, & senex ad illorum aspectum etiam corpore commoveretur. Linguæ inter amicos liberioris, nonnunquam plusquam sat esset: & sæpe falsus non poterat tamen amicis.

Mancipat se Monasterio.

** Sic habet Autographum: scribere voluit lactabatur.*

** Hic in margine adscriptum erat, professus est, eadem, ut videbatur, manu.*

Evocatus ab Henrico Bergensi Episcopo Cameracensi.

Lutetiam proficiscitur, studiorum gratia.

In morbum lapsus redit ad Episcopum.

Hinc in Hollandiam.

Mox Lutetiam.

Abhorret a studio Theologico.

Migrat Lovanium, post peregrinationem Anglicanam.

Ex Gallia revocatur in Angliam.

Petit Italiam.

Edit Venetiis Adagia.

Adit Romam.

Revocatur in Angliam.

Regressus in Brabantiam fit consiliarius principis.

** Vixparet, an nunc, an tunc scriptum.*

Valetudo Erasmi.

Ingenium.

Mores.

cis diffidere. Putidulus erat, neque quidquam unquam scripsit, quod ipsi placeret: ac ne facie quidem propria delectabatur: vixque extortum est amicorum precibus, ut se pingi pateretur. Dignitatum ac divitiarum perpetuus contemptor fuit: neque quidquam habuit prius otio, ac libertate. Candidus æstimator alienæ doctrinæ, & fautor ingeniorum unicus, si fortuna suppetisset. In provehendis bonis litteris nemo magis profecit, gravemque ob hanc rem invidiam sustinuit à barbaris & Monachis. Usque ad annum quinquagesimum nec impetiverat quenquam, nec impetitus est à quoquam stylo. Idque habebat sibi propositum omnino stylum incruentum servare. A Fabro primum est impetitus: nam Dorpiana orsa suppressa sunt. In respondendo semper erat * civilitate. Lutherana tragœdia oneraverat illum intolerabili invidia, discerptus ab utraque parte, dum utrique studet consulere. Augebo catalogum operum meorum: ex hoc quoque multa colligentur. Scripsit ad me Gerardus Noviomagus quosdam meditari vitam Erasmi, partim carmine, partim oratione. Ipse cupiebat instrui secreto: sed non ausus sum mittere. Si contingat cum illo colloqui, poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, nisi res ipsa urgeat. Sed his de rebus fortassis alias, aut etiam coram.

Primus Erasmi adversarius.

** Sic in Autographo erat: voluit addere præditus; vel scribere civiliter.*

Hæc ubi scripsissem venit Berckman onustus mendaciis. Scio quam sit difficile, continere arcanum, tamen uni tibi credo omnia. Celebravi Viandulum nostrum: Livinus exhibebit libellum: hortare Ceratinum, ut, si quando relegat auctorem, annotet aliqua. Favendum est Frobenio: ego non possum illi semper adesse. Et ejus causa gravor magna invidia. Nosti, quam sint figuli. Rursum vale.

Notat inter alia, quam ob causam monasterio, cui se invitus satis manciparat, fuerit egressus, immo cujus auctoritate evocatus. Quum autem lapsu temporis eo nomine multorum calumniis vir pius objiceretur, & Servatius etiam, qui Patris dignitate cœnobio huic præerat, literis eum revocaret, nervosam ad eum scripsit Epistolam, qua se vitæ monasticæ calamitates ferre non posse testabatur; rationibus additis, quibus motus vestibus se exuerat Monasticis. Eam ab C L V. Petro Scriverio, Erasmi nostri studiosissimo, acceptam hoc loco apponere operæ precium duxi, cum quod in Epistolarum volumine nusquam compareat, tum quod universæ vitæ rationem, uti scribens ipse inibi loquitur, exponat.

REVERENDO

Reverendo Patri Servatio

ERASMUS,

S. P. D.

HUMANISS. Pater. Literæ tuæ per plurimorum jactatæ manus, tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam ingressum, quæ mihi sanè voluptatem incredibilem attulerunt, quæ veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, & ad ea potissimum quæ tu scribis & ad rem maximè pertinent. Tam varia est hominum sententia, & suus cuique est avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certè hoc sum animo, ut quod sit factu optimum sequi velim, testis est mihi Deus, nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, & aliorum improbis hortatibus adactum magis quàm inductum. Tunc Cornelii Uverdeni convitiis, & pudore quodam fuisse retentum, quum intelligerem, mihi hoc vitæ genus haud quaquam aptum esset. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à somno, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot: ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus, adeo ut non dubitem, quin si in liberum aliquod vitæ genus incidissem, non solum inter fœlices, verum etiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, & coactum non sponte suscepisse, tamen quia receptum est (publica nostri seculi opinione) piaculum esse, à semel suscepto vitæ genere discedere, decreveram, & hanc infœlicitatis meæ partem perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius esse duxi, quòd in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, à quo tum animo tum corpore essem alienissimus: Animo, quòd à ceremoniis abhorrerem, & libertatis amans essem: Corpore, quòd etiamsi maximè placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis (ut vocant) & ætatem maturam.

turam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maximè in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est, etiam in sene: an anno uno id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligunt. Quanquam ipse nunquam probavi, & gustatum jam multò minus, sed iis quas dixi rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum qui verè sit bonus, in quovis vitæ genere benè victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usqueadeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, & vere Christianus, non Judaice superstitiosus, potueram ad bonam duci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minimè malus essem, atque id sanè me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me à multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris verè Christum sapientibus, quorum colloquiis factus sum melior.

Erasmi Scripta.

Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores.

Qualem se habuerit Erasmus.

Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem semper horrui fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quàm frigida, quam inepta, quam non sapientia Christum? convivia quàm laica, denique tota vitæ ratio, cui, ἢν ἀφέλῃς τὰς, ὡς καλῶ, παννυχίδας, οὐκ οἶδα τί ἂν ἀπολείποις ἐξαιρετόν. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate & morbis, ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfacturus essem, & meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sanè morbo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec cœlum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: & novi cœlum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si rediissem, nihil aliud fuissem assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit & imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam propemodum universis.

An beatum Monachis convivere & commori.

In loco, in cultu, in victu, in ceremoniolis quibusdam Christum & pietatem collocamus, Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullum pileo, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέγιστον τῆς χριστιανῆς εὐσεβείας ὄλεθρον ἐκ τούτων, ἃς καλοῦσι θρησκειῶν ἐκπεφυκέναι· tametsi pio fortassis studio primum inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum autoritas nimium ad multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus, ἢ μιαρώτερον ἢ ἀσεβέστερον. Jam ad laudatas si te conferas, imò laudatissimas, εἰ μὴ ψυχράς τινας καὶ ἰουδαϊκὰς θρησκείας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant & contemnunt. Quanto majus est è Christi sententia totum orbem Christianum unam domum & velut unum habere monasterium, omnes concanonicos & confratres putare, Baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quàm bene vivas.

Erasmus peregrinationum studiosior.

Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabantur & Apostoli, præcipue Paulus. D. Hieronymus etiam monachus, nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Aprica,

nunc

nunc alibi atque alibi. Et canus etiam sacras prosequitur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis, & ubicunque vix, (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere,) probatus sum à probatissimis, laudatus sum à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, quum ipse nihil tale ambirem: præcipue vero Cardinalis Sancti Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grymanus, Cardinalis Navetensis, & hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, & viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas etiam nunc non habeo, nec desidero, non ambitioni à qua semper fui alienissimus, sed literis duntaxat, quas nostrates rident, Itali adorant. In Anglia nullus est episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulò ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius, & quoties eum saluto, blandissime amplectitur, & oculis amantissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem asciscere. Nemo est qui nesciat quin si vel paucos menses velim in aula regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum, sed ego huic ocio meo, & studio, & laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliæ primas, & regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater essem, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium 100. ferè nobilium, quod postea volente me in pensionem 100. coronatorum mutavit, ex mea resignatione, ad hæc dedit dono supra 400. nobiles. His pauculis annis, idque nihil unquam petenti, dedit uno die nobiles. 150. Ab aliis Episcopis supra 100. nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius hujus regni Baro, quondam meus discipulus dat annuè mihi pensionem C. Coronatorum. Rex & Episcopus Lincolniensis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ universitates Oxonia & Cantebergia, quarum utraque ambit habere me: nam Cantebergiæ menses complures docui Græcas & sacras literas, sed gratis, & ita facere semper decretum est. Sunt hic collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem non sis contempturus, si videas. Est Londini D. Joannnes Coletus D. Pauli Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes autoritatis. Is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum: ut omittam alios innumeros, ne sim vobis molestus, & jactantia, & loquacitate. Jam ut de operibus dicam aliqua. Enchiridion opinor te legisse, quo non pauci fatentur se ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrogo, sed gratulor Christo, si quid per me boni contingit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum an videris nescio: Est quidem prophanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum, mihi certe inæstimabilibus constitit vigiliis. Edidi opus de rerum verborumque copia, quod inscripsi Coleto meo, opus

A multis tritus & amatus.

Erasmi Scripta.

utilissimum concionaturis, at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis præter alia multa castigavi Hieronymi Epistolas, adulterina, & subdititia obelis jugulavi: obscura scholiis illustravi. Ex Græcorum & antiquorum codicum collatione castigavi novum totum Testamentum, & supra mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est, in sacris immori literis.

In hisce rebus colloco ocium & negocium meum. In iis magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil valiturus sum: cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem & hic, & in Italia, & in Gallia neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicis memoriæ D. Nicolaus Uvercerus, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus erat dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nosse & animum meum, & fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua vernacula. Et in hoc vitæ genere in quo sum video quæ fugiam, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac usus sum cultu Canonicorum, & ab Episcopo Trajectino cum essem Lovanii, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste linea integra, & capitio nigro, pro pallio nigro juxta morem Lutetiorum. Cum autem adirem Italiam, viderемque toto itinere Canonicos magna veste cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus, veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ, & illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens ex more gestant, hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere, fecissent, ni matrona quædam admonuisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die cum Thesaurarii filios adirem, utrinque cum fustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus. Itaque à bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à Julio 2. ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modo vestem haberem sacerdotalem. Et si quid ante peccatum esset ea in re, literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi veste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam redii, decrevi meo solito uti ornatu, & domum accersito amico quodam primæ laudis, & in vita, & in doctrina ostendi cultum, quo uti statuissem. Rogavi an in Anglia conveniret, probavit; atque ita in publicum prodii. Statim admonitus sum ab aliis amicis, eum cultum in Anglia ferri non posse, ut celarem, celavi: & quoniam non potest celari, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, & veteri Pontificis autoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quò liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem, deinde coactus deposui in Anglia, quia tolerari non poterat; cum ipso multò maluerim uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in Hollandia quid agam non video.

Abhorret ab vita Monastica.

Ornatus quo Erasmus in publico usus.

Erasmi genius alienior a patria

video. Scio non conventurum cum cælo, neque cum victu, omnium oculos in me excitabo. Redibo senex & canus, qui juvenis exivi. Redibo valetudinarius, exponar contemptui etiam infimorum, solitus & à maximis honorari. Studia mea compotationibus permutabo. Nam quòd polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vivam emolumento: quid sit, non possum cogitare, nisi forte collocabis me apud monachas aliquas, & serviam mulieribus qui Archiepiscopis, nec regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo ditescere, modo tantum sit fortunæ, ut valetudini, & ocio literarum suppetat; & vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hisce de rebus coram commentari. Nam literis nec satis commode nec tuto licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ tunc sic aberrarant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulissem, nunquam fuerim visurus, & accepi jam à pluribus inspectas. Quare ne quid scripseris arcani, ni certò cognoveris ubi sim, & nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, id est, Basilæam, editurus lucubrationes meas. Hac hyeme fortassis futurus Romæ. In reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc æstas ferme præteriit, & longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, & Andreæ, sciebam ex Rasbondo, & ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque qui tecum vivunt omnes, in quos habeo eum animum quem debeo. Nam pristinas tragœdias imputo erratis, aut (si ita vis) meis fatis: Literas tuas. 3. à pascha die scriptas accepi Nonis Iul. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas. Cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hac die ad iter accingerer. Bene vale quondam sodalis suaviss. nunc pater observande. Ex arce Hannienſi juxta Calecium, postridie Nonas Julias.

Comitetur & hoc loco superiores ob argumenti similitudinem Præfatio, ad IMP. CÆS. CAROLUM QUINTUM P. F. AUGUSTUM, *Viri Cl. Beati Rhenani; Operibus præposita Desiderii Erasmi, quum quadriennio post ejus mortem in IX divisa, ex ipsius præscripto, Tomos Frobenii Typis ederentur. Hæc enim viri magni vita aliquanto fusius, & qualis etiam sub ætatem exitam ad obitum usque fuerit, suis coloribus fideliter delineatur.*

INVICTISSIMO IMPERATORI

CÆSARI CAROLO

Hujus nominis quinto, Pio, Felici, Augusto, &c. Beatus Rhenanus Selestatiensis. S. D.

QUantæ semper laudi fuerit apud veteres, Invictissime CAROLE Auguste, cives habuisse viros insignes, ad posteros traditum inclytum illud septem Græciæ civitatum certamen satis indicat: quarum quælibet, natum apud se præclarissimum vatum Homerum contendit. Nec injuria. Quod enim majus ornamentum ulli vel urbi vel provinciæ potest accidere, quàm si talem progenuerit, per quem apud omnem posteritatem, illustrem sit laudem consequuta? quæ ex nulla re solidior obveniat atque ex literis, quibus ad æternitatem ipsam nihil magis durat. Hinc igitur moti Smyrnæi, Rhodienses, Colophonii, Salaminii, Iensses, Argivi, & Athenienses, certatim Homerum sibi vendicant, ut de Ægyptiis nihil dicam, qui illum suæ gentis videri volebant. Quòd si magni fecit Homeri natales ingeniosa Græcia, ceu omnis doctrinæ parentis & fontis perennis, cur tua Majestas non meritò gloriari queat, DES. ERASMUM illum ROTERODAMUM in tua ditione certò natum & educatum, cujus industria velut postliminio revixere plenius literæ, non tantum in istis proximis Germaniarum Galliarumque regionibus, in quibus mira barbaries antè regnabat, verum etiam in ipsa nobilissima terrarum Italia; quum instructius, tum felicius hujus ope florere cœperunt, ut si fortassis ambitiosum sit eum alterum parentem literarum vocare, tamen instaurator ac primarius illustrator dici & possit & debeat. Quis enim à mille annis extitit, qui plura scripsit quum in sacris, tum prophanis, tanta humanioris literaturæ peritia perpolitus? cujus libri in longinquas provincias frequentius exportati sint, & avidius lecti? denique quem omnium nationum eruditi magis coluerint observarintque? Nihil hic fingo, sed rem omnibus notam narro. Valebat namque stilo arguto, extemporali, amœno, terso, feliciterque fluente, quem assidua juvenis adhuc exercitatione sibi paraverat: nec minus judicio valebat, quod habebat longè acerrimum. Hoc docti in eo præcipuè sunt admirati veneratique

Certamen variarum urbium de Natali principis Vatis loco.

Erasmi ductu postliminio redit suus Reip. literariæ decor.

Scriptorum Erasmi copia.

Stilus.

neratique. Miraculo autem simile videatur, exactum adeo judicium seculo tam rudi. Felicitati raræ perspicacissimi ingenii ferendum acceptum magis quàm ullis præceptoribus, si mutos illos magistros excipias. Natus enim est abavi tui Friderici III Aug. primis imperii annis ad * quintum calend. Novembris, Roterodami in Hollandia tua inferioris Germaniæ provincia, quam olim Batavi possederunt: nunc magis notam studiosis omnibus, ob unius indigenæ ERASMI incunabula, quàm veterum incolarum memoria quamlibet bellico robore præstantium. Hoc alumno Roterodamum oppidum se semper jactabit, & doctis erit commendatum. Proximam sibi laudem vendicat Daventria, quæ puellum adhuc ex æde sacra Trajectensi cantorculum deductum, ubi præcentiunculas obire solitus phonascis etiam tenuissimæ vocis gratia pro more templorum cathedralium inservierat, instituendum succepit. Præerat illic ludo literario tum Alexander Hegius Vestphalus, homo bonarum literarum minimè expers,& Græcarum nonnihil peritus,Rudolpho Agricola communicante, cujus amicitia familiariter utebatur nuper ex Italia reversi, ubi Guarinum Veronensem Ferrariæ profitentem, & alios aliquot eruditione celebres audiverat. Ingenium Erasmi mox eluxit, quùm statim quæ docebatur, perciperet, & fideliter retineret, æquales suos omnes superans. Erat tum inter eos, quos illic fratres vocant, non quidem monachos, sed contubernii ratione & vestitus simplicioris & uniformis convenientia monachis similes, Joannes Sintheimius vir probè literatus, ut illa ferebant tempora, testantur id Commentarii Grammatici quos edidit, magnum ea tempestate nomen in scholis Germaniarum consequutus. Is delectatus Erasmi profectu, nam cœnobitæ isti palliati quibusdam scholasticorum classibus præsunt & publicè docent, complexus aliquando puerum, Macte ingenio Erasme, inquit, tu ad summum eruditionis fastigium olim pervenies: simulque osculum dedit, & dimisit. Non fefellit hoc augurium, quod omnibus constat. Orbatus autem utroque parente paulo post, ut tutor omne procurationis onus discuteret, ejus improbitate in cœnobium Canonicorum, quos addita Latina interpretatione Regulares appellant, ex Daventriensi schola monachorum omne genus fertilissimo seminario, detrusus est. In eo loco Gulielmum Hermannum Goudensem literis deditissimum juvenem aliquot annis studiorum sodalem habuit, cujus extat Odarum Sylva. Hoc socio adiutus & accensus nullum Latinorum autorum volumen non excussit. Diu noctuque erant in literis. Tempus quod æquales alii jocis, somno, comessationibus ignaviter absumebant, hi duo libris evoluendis & exercendo stilo impendebant. Audita Erasmi fama Cameracensis antistes Henricus ex Bergensium regulorum familia prognatus, juvenem jam sacris initiatum ad se vocat, adornans iter in Italiam Romamque petiturus. Videbat enim Erasmum valere literis, valere eloquentia, moribus ingenuis præditum, Epistolis eleganter scriptis id docentibus: unde quum usui tum ornamento comitatui suo esse posset, si cum Pontifice Romano, si cum Cardinalibus agendum foret. Verùm quid intervenerit, quo minus ea profectio sit ab Episcopo suscepta, mihi non liquet. Certè Guilielmus ipse valde doluit ereptum sibi Erasmum: sic enim in Oda quadam canit.

Ingenium.

Quando natus.

** Anno à Christo nato 1467.*

Ubi natus.

Et prima litterarum jecerit fundamenta.

Alexander Hegius Scholæ Daventriensis moderator.

Erasmi docilitas.

Joannis Sinthemii Grammatica.

Ejus de Erasmo vaticinium.

Erasmus Tutoris improbitate in Monasterium detruditur.

Gulielmus Goudanus Poeta, Erasmo fidus studiorum Sodalis.

Erasmus evocatur ab Henrico Bergensi, Cameracensium Antistite.

** Causam indicat Erasmus in sua vita.*

Ait

At nunc sors nos divellit, tibi quod bene vertat,
Sors peracerba mihi,
Me sine solus abis, tu Rheni frigora & Alpeis.
Me sine solus abis.
Italiam Italiam lætus penetrabis amœnam.

Et reliqua. Quanquam vero de Roma adeunda consilium mutavit Cameracensis præsul, tamen Erasmum in aula sua retinuit ingenii suavitate & præstantia ac candore juvenis delectatus. Hicque ille in multorum amicitiam sese insinuavit verè ἕρμαιον, in primis Antonii abbatis apud divum Bertinum, qui ex eadem Bergensium gente ducebat originem, & Jacobi Batti, qui senatus oppidi Bergensis fuit à secretis, ad quem tot ejus extant Epistolæ, qui postea apud Annam Bersolam Adolphi principis Veriensis matrem diu vixit in summo honore. At Cameracensis felicissimum Erasmi alumni sui ingenium contemplatus, haud gravatim eum sumptibus instruxit, ut Lutetiam proficisceretur, & illic Theologiæ, quam scholasticam vocant, daret operam. Ergo Scotista factus est, in Collegio Montis agens: nam inter Theologos disputatores Joannes ille Dunsius Scotus, ab acumine ingenii maximè prædicatur. Quumque vitam collegiaticam duriorem experiretur, non invitus emigravit ad Anglum quendam generosum, adulescentes duos generosos secum habentem. Montjoium alterum ex illis fuisse conjicio. Videbant enim Angli inter professores bonarum literarum in tota Academia Parisiensi nullum existere, qui vel eruditius posset, vel fidelius docere consuesset. Nam Faustus Andrelinus, alioqui carminibus magna cura pangendis intentus, defunctiorè profitebatur, jocis quibusdam magis festivis quàm doctis plausum rudium auditorum captans. Gaguinus obeundis legationibus ad exteros principes occupatus erat, in istis studiis non ita prorsum absolutus: nec docebat publicè. Atque hinc cœpit Erasmus in Anglia innotescere. In quam insulam paulo post ipse concessit à discipulis illis suis domum regressis invitatus. Ubi quum aliquandiu mansisset, in reditu apud Dovariense littus à telone fortunis propemodum omnibus exutus est, ac nondum nauem ingressus, naufragium fecit, quod complusculos aureolos ultra præscriptum numerum & sine regio diplomate (nihil periculi, nisi in Britannica moneta à Montjoio, & Moro persuasus, imprudens legum Anglicarum) efferre tentasset. Quæ injuria utcunque mussitanda fuit: nec enim erat ullum remedium obstante lege. Nec tamen hoc damnum vel alienavit animum Erasmi, vel deterruit, quo minus in Angliam sæpius postea redierit. Abundare tum cœperat ea provincia viris doctissimis, Gulielmo Grocino, Thoma Linacro, Gulielmo Latimero, qui in Italia literis operam dederant, utriusque linguæ peritia celebres: item Joanne Coleto, Thoma Moro, Richardo Pacæo, & Cutberto Tonstallo, à quibus omnibus certatim amabatur; ut de Episcopis nihil dicam, quorum ut quisque erat literarum callentior, ita pluris Erasmum faciebat, & benignius tractabat. In Academia Cantabrigiensi docuit aliquandiu: idem & Lovanii fecit, quum apud Joannem Paludanum ejus Scholæ Rhetorem diversaretur. Demum persuasus ab amicis, quo tandem Italiam videret, cujus miro desiderio semper tenebatur (nec immeritò

Primi Erasmi Amici.

Erasmus Lutetiam proficiscitur.

Anglis innotescit.

In Angliam delatus spoliatur.

Docti viri in Anglia.

Erasmus docet in Academia Cantabrigiensi. Item Lovanii: Confert se in Italiam;

immeritò, quando totus hic orbis ea regione nihil modis omnibus cultius habet) cum filiis Baptistæ Boerii Genuensis, regii in Britannia medici, Joanne & Bernardo Bononiam profectus est: non ut pædagogus, nam morum curam exceperat, nec ut præceptor, sed ut inspector futurus ac studiorum viam commonstraturus, teste Epistola ad Botzhemium, ubi inter professores Paulum Bombasium amicum habuit hominem, nivei pectoris, & eruditum, qui vicissim ingenio ac doctrina Erasmi mirificè delectatus est. Jam enim obierat Beroaldus professorum sui temporis Achilles, & Baptista Pius antiquitatem infeliciter æmulatus Oscos & Volscos somniabat. In itinere cum socio Anglo Taurini in Alpibus Cotiis Theologiæ doctor factus est. Itaque dignitatem & eruditionem in Italiam importavit, quam cæteri inde reportare consueverunt. Dum Bononiæ volumen Adagiorum pridem cœptum absolvit, nam breve & rude specimen operis futuri Lutetiæ ante multos annos ediderat, cultum Canonicorum cœnobiticum, quo hactenus usus fuerat, hujusmodi de causa mutare coactus est. Mos est ejus urbis haudquaquam reprehendendus, ut si suspicio sit de quoquam infecto peste, Chirurgus ad hoc constitutus statim accersatur. Is ut commodius ab obviantibus & prætereuntibus devitari possit propter contagium exitiabile, solet albam mappulam ab altero humero transversim pendentem gestare, & virgam in manu. Forte fortuna die quodam nescio quid acturus Erasmus per plateam oppidi infrequentiorem solus incedebat in cultu suo canonicali quemadmodum consueverat. Ibi duo tresve juvenes imperiti obviam veniunt, & omophorio candido conspecto, pestis exploratorem illum rati, quum in via pergeret Erasmus nihil hujusmodi suspicans, correptis saxis vim minati sunt, & convitiis impetiverunt, intra verba tamen grassati. Causam indignationis demirans inquirit. Ajunt de ædibus prospicientes, qui rixantes audierant, scapularem illam vestem eos provocasse nodo substrictam ad latus, deceptos ob cultus similitudinem, qui putarint eum ab infecto aliquo redire, nec de via decedere velle. Proinde ne simile periculum deinceps incurreret Erasmus, ad Julium secundum Pontificem Max. misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id promerentibus suis singularibus virtutibus haud gravatim concessum, modò veste sacerdotali uteretur: quod Leo decimus, dein accedentibus aliis etiam justis causis, non tam ad vitæ institutum, quàm ad illustrandam Erasmi existimationem pertinentibus, in plenissima (quod ajunt) forma corroboravit: omnibus & singulis specialiter & expresse derogans, quæ (ut verbo dicam) quomodocunque obstarent: tenores obstantium quorumcunque pro sufficienter expressis enumeratisque habens. Ecquis autem dubitat Pontifices Max. in hujusmodi humanis constitutionibus plurimum posse, quum Juris interpretes iisdem in ea, quæ vel Juris Divini sunt, vel Gentium, interpretanda moderandaque non parum concedant: imò in omnibus, exceptis fidei articulis, liberam ex causa disponendi dispensandique, ut ipsorum verbo utar, potestatem esse tradant. Ad umbiculum perducto opere Proverbiorum, scripsit Aldo Manutio, an librum excudendum formis suscipere vellet: is respondit id se lubenter facturum. Venetias delatus quum in officinam venisset, diu coactus est exspectare donec ad colloquium admitteretur, cum quia Aldus recognoscendis Archetypis operarum laboribus formulas stanneas tumultariè concinnentium.

Innotescit doctis.

Taurini fit Theologiæ doctor.

Cultum Canonicorum cœnobiticum certam ob causam mutat.

Venetiis profectus opus edit Adagiorum.

nantium occupatus erat, tum quia putabat eum esse ex vulgaribus salutatoribus unum, qui magis curiositatis studio, quàm auxilii vel consilii præbendi causa assiduè ventitando, homini aliis rebus intento nunquam non molesti erant. Ubi cognovit Erasmum esse, veniam precatus suavissimè eum complexus est, & in ædibus Andreæ Asulani famigerati illius mancipis, soceri sui, secum tenuit, ubi contubernalem habuit Hieronymum Aleandrum Mottensem eruditione trilingui nobilem, nunc Cardinalem, inter alios etiam amicitia Pauli, Canalis, Patritii, Ambrosii, Nolani medici præstantis, Baptistæque Egnatii familiariter usus: nec adeo brevi tempore: nam & Euripidis Tragœdias duas, Hecubam & Iphigeniam in Aulide recognitas hic denuo edidit, & Terentii Plautique Comœdias habita carminis ratione castigavit. Sub id tempus Alexander, Jacobi Scotorum regis filius, Patavii literis operam dabat, Raphaelis Regii auditor, & jam Ecclesiæ divi Andreæ in Scotia archiepiscopus: is Erasmum sibi in Rhetoricis præceptorem adscíscit, cum quo postea Senas commigravit. Boerios enim discipulos post unicum cohabitationis annum, dudum dimiserat, ob patris morositatem. Patavii doctissimorum virorum Marci Musuri Cretensis, & Scipionis Cateromachi Pistoriensis usus est commercio, quorum humanitatem sæpe me audiente deprædicare solet, expertus candorem non semel, dum in corruptis Græcorum autorum exemplaribus manu descriptis, quorum magnam partem Aldina bibliotheca suppeditabat, videlicet Pausania, Eustathio, Lycophronis interprete, Euripidis, Pindari, Sophoclis, Theocriti, similiumque commentariis, horum exquirit judicium. Nihil erat tam reconditum, quod non aperiret, nec tam involutum quod non expediret Musurus vere Musarum custos & antistes. Omnia legerat, excusserat omnia, Schemata loquutionum, fabulas, historias, ritus veteres ad unguem callebat. Hanc tam consummatam eruditionem etiam insignis pietas commendabat, dum patrem Græculum jam grandævum amanter seduloque fovet. Scipionem multiplicis doctrinæ & ingenuitatis dotes exornabant. Uterque Romæ periit, sed Musurus à Leone Pontifice Monovasiensem Archiepiscopen jam nactus, Dum agit Senis Erasmus in ædibus præsulis divi Andreæ quem instituebat, cujus indolem sæpe laudavit, & illum vera dixisse magis appareret, nisi cum patre rege latus ejus claudens in prælio, quo exercitus Henrici Britanniæ regis, cujus soror huic conjunx erat, tum in Belgica agentis & Tornacum instigante Julio secundo Pontifice Max. obsidentis, cum Scotis irruentibus qui Galliarum partes fovebant, concurrit, clarissimus juvenis paulo post cæsus esset: dum illic, inquam, in Etruria agit Erasmus, commeatum impetravit vicinam Romam invisendi. Ibi dici non potest quanto plausu quantoque gaudio literatorum hominum sit exceptus, non mediocrium tantum, sed & eorum qui Cardinalitia dignitate præfulgebant: in quibus præcipuus Joannes Medices, qui in Julii II, demortui locum suffectus Leonis decimi nomen obtinuit, & Dominicus Grimanus Venetus, atque Ægidius Viterbiensis trium linguarum peritissimus, tres quidem egregii Heroes fovendis studiis nati ac dediti, in quibus adeo non vulgariter excellebant. Vidit, ut audire memini, & Thomam illum Phædram facundia extemporali incomparabiliter eloquentem, qui Ludis & Comœdiis recensendis priscam antiquitatem repræsentabat. Vidit & alios professores. Oblata est Pœnitentiarii dignitas,

Cum aliis.

Erasmi Discipuli. Amici.

M. Musuri laus.

Romam invisit Erasmus. In multorum venit amicitiam.

Invitatur ad pœnitentiarii dignitatem.

nitas, si Romæ manere vellet, via futura ad altiora conscendendi: nam emolumentum non contemnendum inde esse poterat. Sed redeundum fuit ad Archiepiscopum, cum quo postea denuo Romam adiit, quam nobilissimus adolescens videre cupiebat, priusquàm in Scotiam suam rediret: nec Roma sola, quanquam dissimulato Archiepiscopi fastidio, ne cuiquam molestus esset: sed ulterior illa pars Italiæ Cumas usque perlustrata, ac antrum Sibyllæ subintratum, quod illic ab accolis etiamnum ostenditur. Post discessum Antistitis Ecclesiæ divi Andreæ, veterum amicorum memoria, quos in Britannia reliquerat, in causa fuit Erasmo cur reditum in patriam & ipse maturandum duceret. Itaque per Alpes Rheticas Curiam primùm, deinde Constantiam ad lacum Brigantinum profectus, transito Lentiensium tractu qui sunt ad Martianæ sylvæ initium, quod priscis Orcynium fuit, per Brisigavos Argentoratum venit, unde secundo Rheno in Hollandiam vectus est. Mox amicis suis Antuerpiæ & Lovanii salutatis, Angliam adit. Tenebatur desiderio Joannis Coleti Theologi, qui Londini decanus erat apud divum Paulum, Grocini, Latimeri, Linacri, quorum ante meminimus, & præcipue Thomæ Mori. Vetus Mæcenas erat Gulielmus Waramus Cantuariensis Archiepiscopus, totius Angliæ primas, & ejus regni Cancellarius, hoc est, judex summus, qui omnes Episcopis ejus insulæ sua liberalitate vicit. Hic & pecuniam dedit, & præterea sacerdotium Ecclesiæ Aldingtonensis in agro Cantuariensi: quod quum religione Erasmus obstringeretur quo minus statim acciperet, emolumentis integris potius ad pastorem pertinentibus, qui præsens diu noctuque subjectam plebem institueret, id quod nullus inficiari potest, ad cunctabundum Cantuariensis, Quis, inquit, te æquius ex Ecclesiastico proventu vivat, qui scriptis tuis utilissimis ipsos Ecclesiarum præfectos presbyteros instruis, doces, adjuvas, unus omnes: nec illos tantum, sed & cunctas ubique terrarum Ecclesias, quibus illi singulis singuli duntaxat præsint & prosint. Sanè plus semel Erasmum dicere memini, Principum esse debere officium, ut propria liberalitate studiosos juvent: sed illos suis impensis parsuros ad sacerdotiorum collationem confugere, ad quæ accipienda sectatores disciplinarum cogi, ut ocium literarium tueri queant. Cæterum ut Montjoium inscriptione Proverbiorum honestavit, & Johannem Coletum, novæ scholæ Londini institutorem, libris Copiæ duplicis, verborum & rerum, ad quem ludens aliquando dixit, se pauperem plane factum emissa utraque copia; ita præstantissimum Mæcenatem suum Gulielmum Waramum recognitione Hieronymianarum præcipue lucubrationum immortalitati consecrare statuit. Opus Adagiorum Aldum æmulatus flagitantibus studiosis Joannes Frobenius Typis suis non infeliciter excuderat: quæ arridente editione, simul officinæ diligentioris celebritate motus Erasmus, quum alterum Proverbiorum exemplar cum accessione pridem Badio promissum & destinatum, adjunctis aliquot Plutarchi libellis recenter versis Francisci Pirckmanni consilio Basileam aberrasse cognovisset, & illic omnes divi Hieronymi lucubrationes sub Frobenianis prælis esse, ipse quoque eodem se contulit, simulans iter ad Urbem voti solvendi gratia. Nec fuerat vanus rumor. Pridem enim Joannes Amerbachius absolutis Ambrosii Augustinique libris totum se comparaverat ad castigationem voluminum Hieronymi, undique conquisitis vetustis exemplaribus, & doctis viris conductis, qui

In ulteriorem Italiam progreditur.

Per Rhetiam & Germaniam redit in patriam.

Angliam adit.

Amicos sibi suorum Scriptorum honestat inscriptionibus.

Basileam proficiscitur. Varia edit.

Græcas dictiones passim restituerent de quorum numero fuit Joannes Reuchlinus Jureconsultus, qui è Lexicis vacuas lacunas replere conabatur, cui successit felicior castigator Joannes Cono Norimbergensis instituti Dominicani, qui meliorem viam sequutus, è vestigiis antiquorum codicum ea, quæ vel deerant, vel erant depravata, diligenter reponebat. Idque poterat homo propemodum Græce quam Latine doctior, versatus nimirum in optimis autoribus, aliquot annis excellentissimorum in Italia professorum Musuri & Scipionis, quorum ante meminimus, atque Joannis Cretensis minime pœnitendus auditor. Et jam defuncto patre, Bruno & Basilius filii una cum Joanne Frobenio Hieronymi informationem aggressi erant, & in Prophetis aliquousque progressi. Erasmo novo hospiti statim in ædes Frobenianas recepto placuit editionis nitor, sed in primis incredibilis fratrum Amerbachiorum in castigando sedulaque diligentia. Ipse ergo siquando consulebatur, ubi judicio opus erat propter exemplarium variationem, nusquam deerat. Verum Epistolarum volumina sibi peculiariter vendicabat, partim absolvendis scholiis, quæ jam pridem cœperat, partim novis addendis & argumentis adscribendis occupatus. Hic labor non erat exiguus. Accessit longe Major. Desiderabant studiosi Galliarum & Germaniarum seorsim edi Novum testamentum Græce, quod cum Veteri Venetiis conjunxerant. In id olim scripserat Annotationes, Laurentium Vallam imitatus. Eas quum reperisset inter schedas suas, tumultuarie recognovit, & auxit inter prælorum strepitus. Nec deerant qui ipsum Novum Testamentum elimandum putarent, vulgo Christianorum, ut videtur, scriptum vel potius versum. Et hæc monentibus pro sua facilitate paruit. Hunc vero laborem Leoni X. Pont. Max. inscripsit, & quidem merito, primarium nostræ religionis instrumentum summo ejusdem Præsidi. At Hieronymianorum operum recognitionem Cantuariensi Archiepiscopo Waramo consecravit, æternum observantiæ singularis monumentum. Rediit tum in inferiorem Germaniam propter negocia, ac non ita diu post ad nos reversus, commodum illuc recurrerat, quum Majestas tua Romani Imperii fascibus, cujus nobis ab ipsis Gothis Theodorico illo Veronensi & cæteris antiquitas, apud Aquas-grani inaugurabatur. Mox Coloniæ Ubiorum adfuit sub conventum Wormaciensem, in ordine eorum, qui tibi sunt à consiliis, spectabilis: nam in horum cœtum jampridem à te prudentissime erat adscitus, adhuc vivente Joanne Sylvagio, summique Cancellarii munus obeunte. Solutis comitiis Vangionum & urbe Tornacensi recepta, quum in Hispanias ex Brabantia Majestas tua esset regressa, Basileam repetiit Erasmus, iterum editurus Adagiorum Chiliadas & Paraphrases Paulinas atque Evangelicas absoluturus, quas dubium est, Majorene studiosorum applausu orbis exceperit, an Majori alacritate ipse scripserit. Hic sum, inquit, in meo campo. Et sic erat. Inspiciebat veteres maxime interpretes, ex nostris Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Hilarium, ex Græcis Chrysostomum & hujus imitatorem Theophylactum, ipse stilum accommodabat tantum. Ex his unam majestati tuæ inscripsit, nempe primam, quæ est in Evangelium Matthæi, & postremam germano tuo Cæsari Ferdinando: nam qui te juvenem summopere veneratus est tot regnorum heredem, qui minus suspiceret ad fastigium Romani Imperii concordibus principum suffragiis evectum, aulæ tuæ dicatus honestissimoque officio

Consiliarius Principis.

Repetita Basileа, iterum variis edendis est intentus.

officio obstrictus? Juveni adhuc Institutionem principis Christiani paravit, sanctis ceterum brevibus Aphorismis comprehensam, libellum ita me Deus amet, in quo velut in speculo destinatus summarum rerum administrationi, vel ipse functiones Christiano dignas addiscat, vel huic additus præceptor intueatur qualibus doctrinæ elementis puerilis regum animus, dum etiamnum tener est, imbui debeat. Siquidem hoc Erasmus semper studio habuit, nobilissimam Austrianam familiam tot Cæsarum parentem, cujus imperium vix Alpibus Juliis Rheticisque & Oceano Septentrionali terminatur, omni obsequiorum genere, quæ literarum sectatori convenirent, colere. Docet hoc Panegyricus patri tuo Philippo ex Hispaniis reduci exhibitus, & ab eodem perquam amanter susceptus: quod ille officium singulari munificentia censuit prosequendum, tanquam omnine quodam felici primus ostendens quantam olim æstimationem essent habitura hujus viri scripta, ac tantum non exemplum statuens quod cæteri magnates æmularentur. Nec aliter accidit. Etenim similem multorum Regum & Pontificum Max. benignitatem expertus est Erasmus, ut tuam in primis, Imperator Auguste, ut Ferdinandi nunc Cæsaris germani tui, ut Henrici Britanniæ regis ejus nominis octavi, à quo vivente etiamnum parente Henrico Septimo literis ipsius manu scriptis salutatus est, ut Clementis VII. Pontificis Max. Nec alia mente Hadrianus Pontifex fuit, si sacerdotium oblatum, vel munus honorarium Erasmus accipere voluisset. Quid porro Erasmo à Francisco Valesio Galliarum rege non exspectandum fuit, si animum spectemus, & quid in eum conferre voluerit? Unis certe literis, longe gratissimum ejus adventum fore, sua ipsius manu subscribere non est dedignatus. Paulum vero Pontificem Max. ejus nominis tertium, quam virtuti & eruditioni Erasmicæ judicio & animo, tam etiam effectu ad quamlibet opportunitatem favere fuisse paratum, inde apparet, quod præterquam de Erasmo in collegium Cardinalium cooptando actum fuerat, ipse eidem præposituram Daventriensem Trajectensis diœcesis, quæ sexcentorum aureorum reditum tribuere dicitur, ultro obtulerit; obtulerit autem? imò contulerit, literas non solum Apostolicas super ea ne expeditionis tædio atque impensa beneficium comminueretur promittens, sed illustrissimam Hungariæ reginam Mariam sororem tuam, Flandriæ tuo assensu præsidentem, ut pro sua erga Romanam sedem filiali observantia, & regia in viros bene meritos benignitate, dictæ præposituræ (ut appellant) possessionem vacuam ab intrusis pro Erasmo conservari curaret, literis bene amantibus interpellans: quas tamen Erasmus αὐτάρκης quod sacerdotium recusare instituisset, penes se reservavit, satis viatici sibi paulo post morituro superesse dicens. Principum sane & Episcoporum in Erasmum munificorum catalogum texere perlongum fit. Nec solum à Principibus honoratus est Erasmus, sed etiam à civitatibus Germaniæ: si qua transiret, & Magistratus rescissent, vino donatus, qui honor Magnatibus & civitatum legatis more gentis impenditur. Id me præsente contigit Basileæ, Constantiæ ad lacum Brigantinum Bartholomæo Plaurero Jureconsulto & consule ad convivium sua sponte venire dignato, Schefhusiæ ab Abbate & Magistratu, Friburgi Brisigavorum, in Monte Brisiaco. Selestadii, Argentorati, & aliis item locis. Nam notum erat non paucis eum tuæ Majestati esse à consiliis. Equidem ob excellentiam doctrinæ, quam editis indies libris

Affectus Erasmi in Domum Austriacam.

Multorum in Erasmum benignitas.

Caroli Cæsaris Ferdinandi Regis Rom. Henrici Angliæ Regis, Clementis & Hadriani Pontificum.

Francisci Galliarum Regis.

Pauli Pontificis.

Mariæ Ungariæ Reginæ.

Aliorum Principum & Episcoporum, Civitatum.

testatiorem cunctis faciebat: dignus alioqui censebatur, quem omnes missis muneribus nihil tale ambientem certatim ornare, & quovis honoris genere reverenter cuperent afficere. Quòd si vulgò videmus eos nullis non militaris gloriæ titulis insigniri, qui, si quando opus fuerit, & incidat necessitas, defendere patriam vitæ suæ periculo sunt parati: quando justius honoratur, qui non breve aliquod tempus, sed omnem ætatem in literis pro publica utilitate ultro absumpsit exercens ingenium, genium suum defraudans. Potuisset esse magnus & indies fieri major apud tuam Majestatem. Annon ad summum autoritatis Ecclesiasticæ fastigium præceptor olim ille tuus Adrianus Trajectensis evectus est? Potuisset in splendore vivere apud quosvis Reges, quis enim summorum principum eum non ambiit? potuisset in ocio, in voluptatibus versari: sed prætulit communem studiorum utilitatem universis honoribus & hujus vitæ crassis delitiis. Verisimile est præter alias causas felicem quoque succrescentium studiorum successum hominem haud parum inflammasse ad quidvis perferendum. In Germania Galliaque mirè frigebant literæ: vix & unus & alter Latinè sciebat, Græcè nullus. Et ecce statim, ut editæ sunt Adagiorum Chiliades, & libri de utraque copia, velut in nebulis coorto sole, emergere linguarum peritia cœpit. Prodibant alii atque alii libelli ad hanc rem conducibiles. Theodori Grammaticæ Institutiones Latinè versæ, multorumque autorum in utraque lingua monumenta Græcè citra præceptoris operam discere volentibus admodum accommoda. Nam hac ratione etiam Hermolaus Barbarus immortale decus Venetiarum olim profecisse fertur privato studio collatis doctissimi Gazæ versionibus. Jamque quasi signo dato, literarum causam in his provinciis optimus quisque promovebat. Sed omnium maximum subsidium attulit Trilingue collegium illud in Academia Lovaniensi institutum suadente Erasmo. Magnas opes moriens reliquerat Ariensis præpositus Hieronymus Buslidius, Francisci Vesontini quondam Archiepiscopi in Hispania peregrè extincti frater, quas quum ille studiosorum usibus destinasset, Erasmus Testamentariis autor fuit, ut Athenæum Lovanii constituerent, in quo stipendiis ordinatis tres linguæ publice docerentur, è quo tanquam ex equo Trojano innumeri cognitione linguarum instructi prodiere hactenus, & faventibus superis deinceps sunt prodituri: quo universa ditio tua, Cæsar invictissime, nihil habet præclarius. Ea res Franciscum quoque Galliarum regem movit, ut ad similis collegii Lutetiæ Parisiorum institutionem animum adjiceret, Erasmum per literas evocando, cujus consilio omnia disponerentur. Et jam regium diploma acceperat ad itineris securitatem, sed intervenere causæ quæ perfectionem impedirent. Instituti tamen & illic professores. Itaque in confesso est, literarum in his provinciis incrementa potissimum Erasmo deberi. Quem enim ille lapidem non movit (quod ajunt) ut studia procederent? Quanto candore tradidit omnia, ab omnibus intelligi volens: quum multi res obscuras multo obscurius explicent. Editurus Proverbiorum opus à quibusdam doctis audire coactus est, Erasme tu evulgas mysteria nostra. Sed cupiebat is omnibus ea aperta esse, quo perfectam eruditionem consequerentur. Hoc candore destituebatur ille, qui Venetiis olim Aldo Manutio commentarios Græcos in Euripidem & Sophoclem edere paranti, dixit, Cave cave hoc facias, ne Barbari istis adjuti, domi maneant, & pauciores in Italiam ventitent.

Potuisset magnus fieri Erasmus, si voluisset.

Per Erasmum revixerunt literæ.

Autor fuit instituendi Trilinguis collegii Lovanii.

Vocatus in Galliam ut præesset instituendo ibidem simili collegio, impeditur.

ventitent. Jam nihil tam humile fuit, quo tantus vir studiosorum gratia se non demitteret. Etiam ipsum Catonis carmen juxta titulum, emendare & interpretari dignatus est, ut nec in magnis, nec in minutis ejus opera desideraretur. Adeo vix proferri queat, qui unus studiis communibus plus profuerit. Habet quidem Gallia Budæum principem literarum, quem libenter opponat, qui quum abstrusissimum rei nummariæ, quæ apud veteres fuit, materiam primus doctissimè copiosissimeque explicuit, tum priscas loquendi formulas Jureconsultorum elegantissime edisserit, maxima (quod negari non potest) nationis suæ gloria editis in Pandectas Annotationibus: denique Commentarios linguæ Græcæ conscripsit, quibus nihil utilius Græcitatis studioso contingere potest. Sed noster in Theologicis plus operæ posuit. Quam studiorum partem paulo liberius tractavit, quod videret (ut ipsius utar verbis, ad amicum quendam scribentis) plus satis tribui Theologiæ argutatrici, veterem prorsus aboleri: sicque Theologos argutiis Scoticis incumbere, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ. Ad hæc disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à synceritate Evangelica: populum Christianum multis modis gravatum esse: conscientias hominum variis tricis illaqueatas. Atque hanc ob rem alicubi quorundam arrogantiam, ambitionem, avaritiam, superstitionemque liberiori stilo subtaxat, nemini hic adulatus quamlibet potenti, quod tamen hodie nimium multi faciunt. Nec alia res plus officit principibus maximè Ecclesiasticis dum laudamus quod faciunt, non quid facere debeant commonstrantes. In hac ille parte nusquam cessat. Quanquam eum sæpe dictitare memini dum viveret, si præscisset tale seculum exoriturum quale hoc nostrum est, se multa non fuisse scripturum, aut isto modo non scripturum. Sed Dei gratia, videmus istarum admonitionum aliquem fructum. Theologorum manus pro Halesio, pro Holcoto, Cyprianum, Augustinum, Ambrosium, & Hieronymum suis horis versant. Studium Theologicum diffusum Petrus Langobardus in methodum redigere conatus est, collectis Sententiarum libris: sic enim appellant. Sed in commentariis retentiorum modus desideratur. Similem rem apud Græcos tentavit Damascenus. Ex veteribus licet cognoscere nascentis Ecclesiæ exordia simplicissima, quæ paulatim ad hanc Majestatem increverunt. Absque quorum lectione citra judicium de rebus differet, qui in neotericis tantum versatus est, amussis juxta proverbium alba ad sacrorum expensionem. Quare veterum cognitio scriptorum futuro Theologo perquam necessaria ad quam tantopere studiosos cohortatus est Erasmus, emendatis illorum lucubrationibus, & ad exemplaria vetusta collatis. Extant libri, nec est opus nominatim recensere. Addidit plerisque locis censuras, quas ceu singularem dotem ac evidens argumentum præsentissimi perspicacissimique ingenii magis admiror, quàm quidvis aliud. Nullum enim arbitror fuisse multis jam seculis, qui judicio plus valuerit, id quod consummatæ eruditioni postremo omnium contingere solet. Quibusdam visus est non satis esse Ciceronianus, ad structuram & verba Tullianæ dictionis omnia severè exigentibus. Sed ipsum stilum apertum, extemporalem, purum, facilem, & argutum semper amavit, vocabulis quibusdam uti coactus est Christianæ religionis, materiæ quam tractabat servientibus. Neque enim probabat eorum superstitionem, qui verius inanes modulos quosdam antiquitatis referunt, quàm sententias densas & præstantes.

Gulielmi Budæi laus.

Erasmus maximam operam impendit Theologiæ.

Sanè

Sanè fatemur seculum Ciceronis fuisse purissimum & imitatione dignum, ac proinde magnam felicitatem si quis sinceram illius temporis, quo lingua Latina maximè floruit, phrasim assequatur. Et quibusdam rem bellè procedere cernimus, nec invidemus. At proferant nobis in medium tot tamque utilia scripta, tam sancta, tam cordata, quot ab Erasmo Christianus orbis accepit, & cum illis sentiemus, ac Ciceronianos etiam à pietate sanctimoniaque prædicabimus. Horum librorum magnam partem Basileæ in ædibus Frobenianis in monte divi Petri sitis, partem etiam Friburgi Brisigavorum elucubravit, ad hoc enim oppidum in ditione fratris tui regis Ferdinandi positum, monitu Bernardi à Gles Cardinalis Tridentini cum sarcinulis suis migrare coactus est, verentis ne quid illi accideret Basileæ mutato sacrorum cultu, quæ tamen res longè placidius transacta est, magistratuum prudentia, quàm multi divinabant, nemine ex universo numero sacerdotum per contumeliam attacto. Friburgi primum in ædibus illis magnificis habitavit, quas Avus tuus divus Maximilianus pro senectutis suæ nido per Jacobum Villingerum suæ Majestatis à Thesauris parari quondam sibi jusserat. Deinde propriam domum emit. At quum ab illustrissima sorore tua Maria Hungariæ regina, quam tu ab obitu amitæ tuæ Margaretæ provinciis inferioris Germaniæ gubernandis præfecisti, in Brabantiam revocaretur, & Ecclesiasten suum prius esset editurus, ut præsens adesset dum excuditur in officina, ac operi colophonem (quod ajunt) adderet: nam nescio quid ad calcem restabat attexendum, simul ut cœli mutatione reliquias morbi pertinaciores discuteret, vendita domo Basileam cum universa supellectile sua, quæ libris maximam partem constabat, post septimum annum reversus est, ad Hieronymum Frobenium amicum veterem hospes gratissimus divertens, hoc consilio, ut recuperata bona valetudine, & absolutis iis quæ habebat in manibus, navigio per Rhenum, in inferiorem Germaniam descenderet. Interim articularis morbus, qui aliquandiu conquieverat, rursus hominem corripit & miseris modis vexat, ut se loco movere nequiret, frustra cœlo mutato. Hic remittentibus cruciatibus ex bipede primùm quadrupes, deinde tripes factus est, scipionum auxilio se sustentans & sensim prorepens. Quumque schedas Epistolarum, quas annis superioribus à diversis amicis acceperat, sigillatim evolveret, novæ nescio cujus editionis gratia, ac plurimæ eorum qui à rebus humanis excesserant, in manus venirent, subinde ajebat: Et hic mortuus est: ac tandem, Nec ego diutius vivere cupio, si CHRISTO Domino placeat. Sic languentem & viribus destitutum, dysenteria, malum exitiale, ferme mensem integrum vexavit, ac paulatim exhaustum in summa æquanimitate & tolerantia tandem extinxit, CHRISTI misericordiam extremis sæpe repetitis vocibus implorantem. Qui CHRISTI doctrinam vivens tam syncere tractavit, mortuus indubiè mercedem ab illo summo Agonotheta amplam accepit. Testamentum Majestatis etiam tuæ fretus autoritate condiderat, quo pauperum inopiæ relictis à morte facultatibus suis trifariam consultum voluit, invalidis senioque confectis, virginibus elocandis, quibus dos deesset mariti conciliatrix, & studiosis fovendis. Id Bonifacius Amerbachius Juris professor, hæres nuncupatus, redemptis annuis stipendiis reditibusque bona fide cum sociis juxta testatoris mentem exequutus est, & quæ fieri ille voluit cuncta ad amussim accuravit. Is ipse memoriam in æde

Erasmi stilus.

Quibus locis Erasmus maxime sua scripta elucubravit.

Morbus Erasmi.

Mors,

Testamentum.

sacra

sacra Cathedrali Basiliensi patrono optimo in columnari structura, cui saxum tumulum operiens Termino sculpti insigne adjacet, affigendum locavit in marmore Rhetico. Statura novit Majestas tua fuisse eum, ut ipse de Moro quadam Epistola scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem humilitatem. Corpusculo satis compacto & eleganti, sed quod esset tenerrimæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi, cœli ve facile offenderetur, in senio crebris quoque calculi doloribus obnoxium: ut de pituita dicam, alioqui perpetuo communique studiosorum omnium malo. Cute corporis & faciei candida, capillitio in juventa sufflavo, oculis cæsiis, vultu festivo, voce exili, lingua pulchrè explicita, cultu honesto & gravi, qui Cæsareum consiliarium, Theologum, & sacerdotem deceret. Fuit in retinenda amicitia constantissimus, nullis unquam inscriptionibus quacunque de causa mutatis. Memoria felicissima: nam puer totum Terentium & Horatium memoriter complexus est. In egenos liberalis, quos, ut alibi, sic à sacro domum rediens per famulum nunquam non munerari solet: maxime vero in bonæ spei & indolis adolescentes studiosos, si qui ad se vlatico destituti venissent, largus, benignus, & munificus. In convictu comis & suavis citra omne supercilium: ubique certè Ἐράσμιος, hoc est, amabilis: quod ille nomen à se dolebat non usurpatum, quum primum scribere cœpisset, & editis libellis innotescere. Quis enim, inquit, quenquam mortalium Amorem audivit appellari, id quod Græcis significat Ἐρασμός. De libris porrò suis, quos in omni vita conscripsit innmeros, quà sacros, quà prophanos, conjunctim & universim edendis, vir modestissimus, nihil moriens statuit, opinatus futurum ut cultioribus quotidie emergentibus ista sua scripta facile negligerentur. Cæterum quum Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopius Typographi sensissent ea à studiosis in eo ordine simul collecta desiderari, quem ipse quum viveret ad Joannem Botzhemium & postremo ad Hectorem Bœotium suarum lucubrationum catalogum recensens, indicavit, videlicet iis primum conjunctis, quæ vel ad institutionem literarum vel ad pietatem pertinent, tum Moralibus, deinde Apologiis, & ultimo loco recognitis autoribus suas partes implentibus, obsequendum studiosis rati, rem ausi sunt cum magnificam, tum omnium favore dignam, nulla nec sumptuum nec laborum magnitudine deterriti, quicunque tandem sequeretur eventus, modo ut voluminum Erasmi Tomos conficerent, autoris Catalogum ad Hectorem Bœotium, tanquam recentiorem, potissimum sequuti: adjectis etiam ab Amerbachio, suo quibusque loco iis, quæ postea idem ille Erasmus elucubravit: omisso tamen Decimo Tomo, non nisi alios autores ab ipso recognitos complectente: in quibus seorsum successu temporum excudendis, etiam suam operam studiosis iidem chalcographi pollicentur, si modò æquum experti fuerint lectorem. Quæ editio quum ob alia magni facienda est, tum ob hoc quòd tanti literarum Antistitis existimatione consulit, ne quis aut animo nocendi, aut quæstus studio, gratiam videlicet Erasmici genii captans, deinceps aliquid illi tribuat quod ipse non scripsit: id quod vivente eo, factum scimus: aut tanquam suum non agnovit, aut etiam agnitum, minime editione dignum existimavit. Quare Clementissime CÆSAR, veterum Imperatorem ac Regum exemplum imitatus, qui rem literariam & honestas disciplinas tueri magnificum censebat,

Epitaphium.

Qualis corpore.

Animo.

Ejus Scripta.

censebant, istum Erasmicorum librorum Thesaurum, quo nihil universa res literaria vel ornatius habet, vel utilius, vel pium magis, inter monumenta recentiorum, sartum tectum conservandum suscipe, hominis tot modis tui, sive patriam Hollandiam respicias, quæ te Dominum agnoscit, sive Consiliarii dignitatem, quam tibi fideliter obivit, sive probi pectoris devotionem, quo nobilissimæ isti familiæ Austriacæ sive Burgundiacæ semper deditus fuit. Verè enim regia res est tueri literas, quibus extinctis miserabili caligine cuncta confundentur, nec homines à brutis animalibus different. M. Virtruvium haud puduit de Architectura scribere ad Octavium Augustum, qui in ordine vestro Romanorum Imperatorum secundus fuit, Julii ut hæres, ita successor: Dictionarium suum Pollux Græcus autor Commodo Cæsari dedicat. Oppianus τὰ ἁλιευτικὰ, Antonio L. Sept. Severi F. inscribit: non quod architectus esset Octavius, à quo struendarum ædium consilia peterentur: aut Commodus, Grammaticus: aut physiologus, Antoninus: sed ut liberalium artium patronos agere meminissent tanti Monarchæ. Et disciplinis quidem illi delectabantur ut docti, & à teneris recte instituti, non favebant tantum. Quin florebat ipsum Romanum Imperium ab hominibus virtute & eruditione excultis per diversa officia administratum. Sume ergo tibi lucubrationes Erasmicas defendendas, verè τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας, partim quod in his quædam tuæ Majestati privatim dicata sunt, velut Institutio principis Christiani, & in Matthæi Evangelium Paraphrasis: partim quod ut tu summus es orbis Monarcha, sic etiam omnium commodis prospicere debes. Proderit autem orbi talem Thesaurum esse conservatum, nec sycophantis quibusdam & studiorum osoribus vel hujus intercipiendi vel concerpendi fieri potestatem, non quod Erasmo magnopere timendum sit, quem amare extinctum incipiunt, qui vivum oderant: Pascitur enim, ut Ovidius ait, in vivis livor, post fata quiescit: sed ut malevolis omnis vel calumniandi vel sinistri conatus ansa penitus amputetur. Id fiet, si tuæ Majestatis quasi Ajacis clypeum opponas, & reipsa ostendas, non solum imminutæ Majestatis reos esse, qui in te principem Romanum sed & qui in Consiliarios tuos conspirant: id quod Honorius & Arcadius AA. censuerunt. Quis enim rabularum non obmutescet, si protegentem CAROLUM viderit? Quis illorum aspectu tui territus non terga dabit? quem Aphri congredientem expaverunt, quum depulsum ditione sua Tunetensem regem ultramarina expeditione suscepta rem maximam atque difficillimam ausus, feliciter & celeriter restitueres. Qui Italiæ pacem dedisti, inque ea jam diu nobilissimam regionem conservas. Qui proximis diebus Gandavensem tumultum in gravem totius Flandriæ perniciem erupturum, dicto citius compescuisti. Quem spes est Germaniæ nostræ pristinam concordiam resarturum lite partium utrinque audita, ac per tuam prudentiam qua vales, autoritatemque æqualiter dirempta. Atque utinam immortalitate dignus ERASMUS tantisper superfuisset, dum ista à te fortiter & præclare gesta suavissimo stilo suo memoriæ æternæ consecrasset. In nulla re ille, certò scio, libentius fuisset occupatus. Denique addam hoc unum, priusquàm finem faciam: Glorientur cæteri Imperatores, hujus vel illius quamlibet magnæ, persæpe etiam atrocis rei casu suum principatum factum insignem, CAROLI CÆSARIS tempora candidissimi scriptoris ERASMI Monumentis illustrata

Res regia, tueri literas.

Defunctus amari captus Erasmus, qui superstes odio ab multis habebatur.

Brevis victoriarum Caroli V enumeratio.

Eruditorum laudes in suos etiam Principes redundant.

illustrata nunquam Ignorabuntur, nam solet eruditissimi cujusque laus etiam in principem redundare, sub quo vixerit, ut non dicam in cujus clientela fuerit numeratus. Bene valeat Majestas tua, CÆSAR Invictissime, & ERASMI sui lucubrationes sibi commendatas perpetuo tueatur. Selestadii, calendis Juniis, Anno à CHRISTO nato M. D. XL.

Quum autem decens & accurata Scriptorum suorum partitio supra modum cordi fuerit Erasmo, Majoremque ejus rei curam post mortem haberi supremis verbis voluerit ab Amicis, quam, ut ipse loquitur paulo ante ad Conradum Goclenium scribens, Psalteriorum & Anniversariorum, quæ defunctis superstitione quadam præstari consueverunt: non abs re fore censui, si Epistolam Viri Magni ad Hectorem Bœotium missam apposuero; qua ipse paucis ante obitum annis stupendum ab lucubrationibus suis instruit, & æternitati consecrat Hortum; singulis in suos pulvillos & areolas aptissime distributis. Ea sic habet.

DES. ERASMUS ROTERODAMUS

ERUDITISIMO HECTORI

BOEOTIO DEIDONANO

S. D.

LITERAS tuas Bœoti ornatissime, datas Aberdonæ septimo calendas Junias, anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo octavo, accepi Friburgi, quæ civitas est Brisgoiæ sub ditione regis Ferdinandi, non incelebrem habens Academiam: accepi autem circiter idus Februarias, anno à natali CHRISTI millesimo quingentesimo trigesimo: ne forte mecum expostules, quod serius respondeam. Ea res fuit in causa, ut has literas tibi per Typographos excusas mittere maluerim, quàm per amanuensem descriptas. Sic enim arbitror celerius ad te perventuras. Ergo ad tuas paucis accipe. Quam mihi tua consuetudo jucunda fuit HECTOR eruditissime, quum ante annos triginta duo Lutetiæ in literarum stadio pariter curreremus, licet te pro ingenii tui singulari felicitate multis passibus præcurrente: tam mihi gratum fuit eam voluptatem ex tanto intervallo mihi tuis literis refricari. Ad laudes autem quas tuus candor mihi tribuit affatim, plenaque (quod ajunt) manu, nihil aliud audies, quam te de

Erasmo non minus diserte quam amanter, non dicam menitri, quod à tuis moribus semper fuit alienissimum, sed multum à vero aberrare. Faveo tamen interim tuis de me praeconiis, vehementer optans ex meis lucubrationibus aliquid utilitatis, ad disciplinarum ac verae pietatis candidatos pervenire. Earum Catologum, uti petis, huic subtexam Epistolae. Nec mihi mediocrem attulit voluptatem, quod intelligo Scotiae regnum ut aliis pluribus ornamentis, ita liberalium artium studiis indies magis ac magis expoliri. Hoc nomine semper amavi Jacobum regem, quod ditionem suam non tam proferre studuerit quam exornare, inter felicissimos Monarchas numerandus, si praeclaris virtutibus hominis fortuna respondisset. Nec dubito, quin filius illius ut in paternum regnum successit, ita paternis vestigiis ingrediatur. Quum Jacobi regis filium Alexandrum Archiepiscopum divi Andreae Senae instituerem, aderat illi frater vix decimum agens annum, incredibili puer indole, ac jam tum nescio quid eximium de se pollicens. Aveo scire quid illi acciderit, utrum paterni fraternique fati comes fuerit, an adhuc superfit. Pro istius Academiae non ignobilis in me favore studioque gratiam habeo plurimam, cujus commodis & ornamentis utinam mea opera possit aliquid accedere. Certe, quod unum possum, precor ut Dominus per te tuique similes viros, eam omni genere disciplinarum, veraeque pietatis dotibus bene fortunet ac locupletet. Datum ex inclyta Academia Friburgensi, idibus Martiis.

Scotiae Regnum literis deditum.

Alexander Jacobi Regis filius Erasmi Discipulus.

INDEX

INDEX OMNIUM LUCUBRATIONUM DES. ERASMI ROTER.

PRIMO TOMO HÆC HABENTUR,

SECUNDO TOMO.

TERTIO TOMO.

QUARTO TOMO.

E Plutarcho versa.

De cupiditate divitiarum.
De cohibenda iracundia.
De curiositate.
De vitiosa verecundia.
Apophthegmatum libri VIII.
Moriæ Encomium, hoc est, Stultitiæ laus.
Panegyricus ad Philippum Burgundiorum principem.
Ad eundem carmen gratulatorium.
Institutio principis Christiani.
Isocrates de regno administrando.
De morte declamatio.
Declamatiuncula gratulatoria.
Pacis querimonia.
Lingua.
Xenophontis tyrannus.
De senectute carmen.

QUINTO TOMO.

Enchiridion militis Christiani.
Oratio de virtute amplectenda.
Ratio vera Theologiæ.
Paraclesis.
Modus confitendi.
Enarratio Psalmi, Beatus vir.
Enarratio Psalmi, Quare fremuerunt Gentes.
Paraphrasis in Psalmum, Domine quid multiplicati.
Concio in Psalmum, Quum invocarem.
De puritate Ecclesiæ Christi.
Enarratio in Psalmum, Dominus regit me.
De bello Turcis inferendo Consultatio.
Enarratio in Psalmum, Benedicam domino in omni tempore.
Enarratio in Psalmum, Dixi custodiam vias meas.
De amabili Ecclesia concordia.
Concio in Psalmum LXXXV.
De misericordia Domini Concio.
Virginis & martyris Comparatio.
Concio de puero Jesu.
Epistola consolatoria ad virgines sacras.
Christiani matrimonii Institutio.
Vidua Christiana.
Ecclesiastes, siue de ratione concionandi.
Modus orandi Deum.
Symbolum, sive Catechismus.
Precationes.
Pæan Virgini matri dicendus.
Oratio ad Mariam in rebus adversis.
De contemptu mundi.
De tædio & pavore Christi disputatio.
De præparatione ad mortem.
Ode de casa natalicia Jesu.
Expostulatio Jesu cum homine pereunte.
Hymni varii.
Liturgia Virginis Lauretanæ.
Carmen votivum Genovefæ.
Commentarius in duos Hymnos Prudentii, de natali & Epiphania pueri Jesu.
Christiani hominis institutum, carmine.
Epitaphia in Odiliam.

SEXTO TOMO.

Novum Testamentum, cum Annotationibus.

SEPTIMO TOMO.

Paraphrases,

In Matthæum.
In Marcum.
In Lucam.
In Joannem.
In Acta.

In Epistolas Pauli.

Ad Romanos.
Ad Corinthios I.
Ad Corinthios II.
Ad Galatas.
Ad Ephesios.
Ad Philippenses.
Ad Colossenses.

Ad

OCTAVO TOMO.

Ex Chrysostomo versa.

Ex Athanasio.

Ex Origene.

Ex Basilio.

NONO TOMO.

Adversus

Catalogorum Operum Des. Erasmi Roterodami

FINIS.

EPITAPHIUM.

DES. ERASMI ROTER.

Basileæ; Christo Servatori S.

DES. ERASMO ROTERODAMO, VIRO OMNIBUS MODIS MAXIMO, CUJUS INCOMPARIBILEM IN OMNI DISCIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM PARI CONJUNCTAM PRUDENTIA POSTERI ET ADMIRABUNTUR ET PREDICABUNT. BONIFACIUS AMERBACHIUS, HIE. FROBENIUS, NIC. EPISCOPIUS, HÆREDES ET NUNCUPATI SUPREMÆ SUÆ VOLUNTATIS VINDICES, PATRONO OPTIMO NON MEMORIÆ, QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCUBRATIONIBUS COMPARAVIT, IIS TANTISPER DUM ORBIS TERRARUM STABIT SUPERFUTURO, AC ERUDITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQUTURO, SED CORPORIS MORTALIS QUO RECONDITUM SIT ERGO, HOC SAXUM POSUERE.

MORTUUS EST 4. IDUS JULII. JAM SEPTUAGENARIUS ANN. A CHRISTO NATO M. D. XXXVI.

In Saxo, quo Sepulchrum integitur est Termini Facies, basi quadrata, cum his verbis.

DES. ERASMUM ROTERODAMUM AMICI SUB HOC SAXO CONDEBANT. QUARTO IDUS JULIAS.

1619.

Gul. BU.

Gul. Budæi Clariſs.

VITA

PER LUDOVICUM REGIUM

AD

GULIELMUM POIETUM MAGNUM

FRANCIÆ CANCELLARIUM.

Ampliſſimo Viro atq; Illuſtriſſimo *GULIELMO POIETO, Magno Franciæ Cancellario, Ludovicus Regius.* S. D.

PHILIPPUS Coſſæus Conſtantienſis Antiſtes, cujus juſſu Gulielmi Budæi vitam explicandam ſuſcepi, author mihi fuit, ut hunc meum laborem nomini tuo conſecrarem: exiſtimans, quoniam Budæum paulò antè vita fruentem unicè dilexiſti, quicquid de eo mortuo ſcriberetur, tibi fore gratiſſimum. Ego vero tametſi videbatur id alienum inſtitutis meis, & in primis arduum, ſtatuebam tantam rem, tam expectatam & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere: tamen viro clariſſimo atque doctiſſimo & juſta imperanti, & præclara cupienti non parêre nefas eſſe putavi, eoque magisque non aliunde poteram honeſtius primam ineuntis adoleſcentiæ commendationem ducere. Itaque non auſus Patroni mei aut authoritatem aſpernari, aut voluntatem negligere, recuſandi pudore ſcribendi onus ſuſcepi. Quod autem erat optandum maximè, ut mihi juris ſtudioſo daretur aditus ad te ſummum juris Antiſtitem, juriſconſultorumque principem, & quod unum ad meas rationes maximè pertinebat, id non fortuitò, ſed propè divinitus datum atque oblatum videtur. Quamobrem quoniam

quoniam propter obſcuritatem in hominum ignoratione adhuc jacui, nixus præſtantiſſimi viri authoritate, ad tuam Amplitudinem confugio: inde aut præſidia adverſus invidiam, aut laudi, ſi qua fortè naſcatur, adjumenta quæſiturus. Nemo enim te uno dignior occurrebat: quem in maximis graviſſimiſque cauſis Reip. noſtræ cognitum, in primiſque ſpectatum Franciſcus Rex Regum potentiſſimus & ſapientiſſimus per omnes honorum gradus ad ſummum extulit Magiſtratum. Quem ita geris, ut diligentiam admirentur omnes, virtutem agnoſcant: ſitque intellectu difficile, utrumne is magiſtratus ornet te magis, an ornetur à te: Nec verò in minima tua laude ponendum eſt, quod ut ſemel tanto honore auctus es, tecum habuiſti Budæum ſemper, captus ejus & virtute & doctrina: hunc nuſquam à te dimittere, tecum quocunque proficiſcereris deducere, in ſuaviſſimo convictu tuo honorificentiſſimè detinere voluiſti, qui cum remotus ab oculis populi in ſtudiis cognoſcendi ſemper aliquid aut diſcendi, quantum reipublicæ ſuperfuerat temporis, libentiſſimè atque multò verius cupidiſſimè contereres. Quare interim extimeſco, ne refricem hiſce meis literis deſiderium, ac dolorem tuum: quem ex interitu illius longè acerbiſſimum accepiſſe te ſciunt omnes. Quid enim non doleas ereptum tibi hominem magno ingenio? admirabili doctrina? ſingulari prudentia? & tecum omnium conſiliorum ſocietate conjunctiſſimum? Quæ ſi unà cum illo occidiſſent, immoderatius doctiſſimi viri deſiderium ferendum eſſet. Sed nec illa occiderunt, alenturque æternitate, & augebuntur totius poſteritatis memoria. Doctrinam ejus viri coluiſti, quæ vivit, ſemperque vivet in omnium gentium mentibus ac ſermonibus: multò notior, atque illuſtrior poſteris quam præſentibus futura. Accipies igitur hunc librum exiguum quidem & tenuem, ſicuti naſcentia omnia ſunt & incipientia, nec tam re & maturitate, qualia ſolent eſſe adoleſcentiumque ſpe fortaſſis & exſpectatione commendandum, quem tamen ſpero tibi fore jucundum, tum Budæi ipſius cauſa, cujus honori deſtinatus eſt, tum Conſtantienſis Epiſcopi tuæ amplitudinis obſervantiſſimi nomine, cujus cum eſſem mancipio & nexu proprius, tuum tamen eſſe voluit uſu & fructu,

Vale.

PRÆFATIO.

PRÆFATIO.

S[illegible] Nec enim Demosthenem & [illegible] Platonem & Aristotelem principes [illegible] poetas, nec Hippocratem [illegible] fortunato satos & creatos [illegible] est. [illegible] Ac nostra quidem ætate [illegible] ex [illegible] virtute, [illegible]

[illegible] li-
[illegible], fore [illegible], si [illegible] ve-
[illegible] imitat dum quoquomodo expi[illegible] enim qui
[illegible] pestatis a re[illegible]o cur[illegible]u longius a[illegible]
[illegible]
[illegible] re-
[illegible]
demittant, splendore præ[illegible] exem[illegible]
eriguntur ac resistunt, atque ex proc[illegible], ex [illegible]
per angustias, per vada, [illegible] saxa & [illegible]
vehantur. Itaque cum o[illegible] B[illegible]
rit a[illegible] eruditionem, q[illegible]
h[illegible] excitatæ [illegible] fuerint, & [illegible]
destri[illegible] superarit, ut [illegible] & [illegible] præ[illegible] liter[illegible]
quæ multa in vita o[illegible] legerit, tractarit, scripserit, ex h[illegible]
illu[illegible] vel n[illegible]x[illegible] re[illegible] d[illegible] quod in-
telligen[illegible] habent, [illegible]

[illegible]

G[illegible]

dum poli[illegible]ori doctri[illegible] Quapropter cu[illegible] vix p[illegible] moribus l[illegible]ris Latinis [illegible]riptore[illegible], [illegible] fuit in more [illegible] tutoque p[illegible] A[illegible] reli[illegible]m celebre[illegible] urbe[illegible], [illegible] jus civile dis[illegible]ret, est [illegible] ſus. [illegible] in gy[illegible] tri[illegible] ve[illegible]ſtus [illegible] perd[illegible]it. Neque [illegible] linguæ, [illegible] illam rec[illegible] & [illegible] tile[illegible] [illegible]ne & [illegible] pateret co[illegible]dere. D[illegible] revo[illegible]tus, c[illegible] odoleſcentia capitur volu[illegible]tibus, tum ve[illegible]tioni atque aucu[illegible] indulſi. Quæ tamen cum non diu occup[illegible] impeditum[illegible]ue t[illegible] p[illegible]lati[illegible] deſervo[illegible]tibus ejus æta[illegible], [illegible] de[illegible] [illegible] o[illegible] [illegible] t[illegible] ru[illegible] ex[illegible], [illegible] [illegible]ne & [illegible] ent a [illegible]aret. Itaque [illegible] omnes [illegible], relinque[illegible] [illegible]ectationis, lu[illegible]s, jocos, co[illegible]a, ſermones c[illegible] familiarium deterere: non cibi, non ſomni, non corpori[illegible] habere: arbitrari omne tempus deperire quod in literi[illegible] Ad [illegible] facienda nullo exemplo poſſ[illegible] excitari. N[illegible] [illegible]ebatur id [illegible] ſ[illegible]d [illegible]nderetur. [illegible] [illegible] quar[illegible] [illegible]end[illegible] [illegible] & dies [illegible] bat, atque [illegible]ebat nihil e[illegible] [illegible] præter ſapientiam, [illegible]e ſcientiam. In e[illegible] corporis p[illegible] eſſe ducendos, eſſe hanc u[illegible], [illegible]talitatis [illegible], poſteritatis me[illegible], neque nu[illegible] [illegible] & [illegible] fortu[illegible] [illegible]te poſſ[illegible], parv[illegible], [illegible] anni fu[illegible]ges [illegible]erri. Quæ ſecu[illegible] p[illegible], c[illegible] poſteriora tandem duxit. Pri[illegible] [illegible]ore ac duce, nullo ſ[illegible] [illegible]o re[illegible] [illegible]s [illegible] D[illegible]

[illegible]

dum polit[illegible] ſplend[illegible] Quapropter cum vix primoribus [illegible] ſcriptores [illegible], [illegible] fuit in more majorum [illegible] [illegible], A[illegible] celebrem urbem, [illegible] civile di[illegible], eſt miſſus [illegible] gymna[illegible] trienni[illegible] verſ[illegible] p[illegible]. Neque [illegible] illam [illegible] & [illegible] [illegible] & [illegible] poterat [illegible]ere. D[illegible] [illegible] odo [illegible] capitur voluptatibus, tum venationi atque aucupio [illegible] indulſit. Quæ tamen cum non diu occupatum impeditumque te[illegible] [illegible] deſervol[illegible] ejus ætati [illegible], il[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] o[illegible] [illegible]tatu[illegible] [illegible] ex[illegible], [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible]aret. Itaque [illegible] omnes [illegible] dele[illegible]tionis, [illegible], jocos, convivia, ſermones [illegible] familiarium deſerere; non cibi, non ſomni, non corpori [illegible] habere; arbitrari omne tempus deperire quod in literis [illegible] nullo exemplo pot[illegible] excitar[illegible] N[illegible] [illegible] [illegible] id [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] calleretur. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dies [illegible] hat, atque [illegible] nihil eſſe [illegible] præter [illegible] tiam, [illegible] ſcientiam. In ea [illegible] corporis parvi eſſe ducentos, eſſe hunc unum, [illegible] immortalitatis [illegible], [illegible] tatis [illegible] neque [illegible] [illegible] & [illegible] in fortunæ temeritate [illegible], parv[illegible] totius [illegible] fruge [illegible]. Quæ ſecum [illegible] di [illegible] [illegible]duxit. P[illegible] [illegible] re ſt[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

eorum intelligentiam haberet. Cupiebat magnoperè Græcas quoque literas discere: a quibus omnis rerum optimarum atque artium ubertas petenda est. Id fuit eo difficilius, quod nulli suppetebant præceptores, a quibus doceretur atque erudiretur: tum quod Græcorum lingua nondum erat in Gallia cognita, quodque postea quam cognita, non multum culta, paucis certè grata & probata, pluribus etiam suspecta & invisa diu fuit. Sed incredibilis discendi ardor nequaquam restingui potuit his difficultatibus. Venit eodem tempore Lutetiam Georgius Hermonynius, qui se Lacedæmonium nuncupabat, homo mediocris, & aut nulla aut humili doctrina præditus. Hic quia solus in Gallia ea tempestate græce scire videbatur, initio fuit nostris hominibus summæ admirationi. Quem Budæus nactus, magna mercede conductum ad se accersivit, & antequam dimitteret, amplius quingentis nummis aureis donavit. Adeo nulli nec sumptui nec pecuniæ parcere in animum induxerat, dum id quod cupiebat quoquo modo assequeretur. Itaque huic Græco cum aliquot annis operam dedisset, & eo prælegente audivisset Homerum authoresque alios insignes, nihilo doctior est factus. Neque enim præceptor ille plura docere quam sciret, poterat: & Græcas literas catenus noverat, quoad convenit sermoni literato cum vulgari: & nil quod legere optime, & è more doctorum pronunciare videbatur, expers erat omnis eruditionis: & qui pingendis literis Græcis [illegible] quærere [illegible] tantummodo [illegible]. Non ita multo postea decedens ex Italia venit in Galliam Janus Lascaris, vir cum genere & nobilitate præstantissimus, tum Græcorum omnium hujus memoriæ facilè doctissimus. Qui [illegible] Budæi studio in Græcas literas, quanquam erga hominem mirifice [illegible], [illegible] multum tamen potuit juvare: [illegible] longe [illegible], & Budæum in perenn[illegible]. Fecit tamen non invitus quod potuit vir humanissimus atque facillimus, ut præsens Budæo aliquid prælegeret: quod vix in omni consuetudine vicies contigit, & absens libros suos quos emendatos maxime, & lectissimos habuit, ejus fidei mandaret. Mathematicis disciplinis ab Jacobo Fabro nobili philosopho [illegible] quas tantum [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ut [illegible] [illegible] dilcendo. N[illegible] ingenii, p[illegible] [illegible] & diligentia cætera [illegible], & [illegible] [illegible] est [illegible]. A[illegible], [illegible] in li[illegible] [illegible] quod [illegible] quæ [illegible]

pere à B[illegible], ut [illegible] quotidie aliquid prælegeret. Existima[illegible] enim a[illegible] præsertim tanta eruditione cumulatam, magnum sibi ad [illegible] tam certe [illegible] Græce, tore in primis honori-fi[illegible], n[illegible] & forensibus [illegible] quod posset, ad-[illegible] riora animad-[illegible] Longo-[illegible] ter com-[illegible] eruditionis part[illegible] præ-[illegible] gloriæ [illegible] R[illegible] Græ-c[illegible], & omni art[illegible] magistrus [illegible] parati[illegible] ex [illegible] in magnam victoriæ [illegible] & pro[illegible] cum doctissimi[illegible] le-gendis perleve[illegible] asser, G[illegible] arbitratus exæquatum. Co[illegible] (ex-tat autem Epistola) ut Longoliu[illegible] ret, deinde etiam in desperationem. B[illegible] Epistolæ eleg[illegible] ita obstupuit, ut tum ingenuè fateretur, [illegible] præ-dere[illegible] & Longolium identidem a[illegible] quod tentaret. Quarca Longolius, quan[illegible] de-sper[illegible] nolait [illegible] fideret. Veru[illegible] se retulit ad R[illegible] mor[illegible] locis usurato Sup[illegible] concess[illegible] sed eorum etiam qu[illegible] Pri[illegible]. Magna er[illegible] hi[illegible] [illegible]

d[illegible]m ratus, brevi jacturam superioris ætatis resarc[illegible]. T[illegible]t in eo bonarum artium amor innatus, ut cæterarum rerum o[illegible], quidu[illegible]s perpeteretur [illegible] & scient[illegible] cura[illegible], [illegible]ies, vigilia[illegible]et, nec [illegible] ex [illegible], nec [illegible] [illegible] pere[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Q[illegible] [illegible], u[illegible] [illegible] qu[illegible]m perv[illegible] [illegible] [illegible]d Fr[illegible] [illegible] Budæus [illegible] [illegible] quoa[illegible] ejus spa[illegible] festis in limi[illegible]eridianis circul[illegible]ntem, [illegible] tempus vacuum laboris [illegible]ntem relaxandi animi [illegible] in se convertisset, rex a Budæo scis[illegible] verecundè agnov[illegible]t omnia, & his [illegible] profer[illegible] habuerat [illegible] [illegible] [illegible] sed re[illegible] [illegible] Nec [illegible] [illegible]

totos ann[illegible]t, [illegible] dictum est, usque eo [illegible]gens & [illegible], [illegible] assiduitati pene soli deb[illegible]tur. It[illegible] rerum omnium quod ipse nesciret, [illegible] Græco[illegible] tum Lati[illegible] libera[illegible] [illegible]quita[illegible] [illegible] secutus erat: sed etiam jus civile per[illegible]cerat, medicinam cog[illegible]erat, disciplinam sacram universam perceperat cum antiqu[illegible]rem, tum novam, quæ sunt in hominum vita omnia quæsi[illegible], au[illegible], lecta ha[illegible]ebat. Postremo nihil his temporibus sciri discive potuit, quod [illegible] non cum investigarit, tum etiam scierit. Quanquam is quidem doctrinæ [illegible] dissimulator magis quàm ostentator fuit. Nemo illo parcius loque[illegible]tur, nemo minus aliis sese venditabat, nihil unquam fere nisi peteres, n[illegible] et[illegible] rogares, ex[illegible]licabat. Ineunte autem ætate amici videntes illum sic addictum studiis h[illegible]atis ac literarum, abjecta cura rei familiaris vel tuendæ, vel amplificandæ, quisque pro sua virili revocare nite[illegible]tur, mod[illegible] ig[illegible], [illegible], si in instituto persisteret, den[illegible] [illegible] inge[illegible] [illegible]

[illegible]

bem in[illegible] & per neg[illegible] [illegible] feras? Quanto [illegible]tius esset Majores t[illegible] [illegible] vest[illegible] persequi, aut saltem quando sententia st[illegible] [illegible] studi[illegible], in his moderatius versari, in primisque valetudini servire. Satis superque ad discendum longa est [illegible]ta, si ordinem serves & [illegible] [illegible] vide[illegible] et[illegible] & [illegible]eres [illegible], & quo progre[illegible] [illegible] fle[illegible], nihil cujusque [illegible] proficiet apud te [illegible] te quisquam, neque benevolentia apud te [illegible] valere [illegible]. Erat eo robore animi septus, ut illa eadem sæpe & graviter audi[illegible]o vinci non potuerit: adduci vero ut preseverantiæ finem faceret, multo minus: & quodvis potius periculum sibi adeundum, quàm à sperata eruditionis gloria discedendum putaret. Adeo nihil quicquam tam asperum, tamque arduum occurrebat, quod m[illegible]aretur inceptum. Atqui progrediente tempore, usu rerum & magno suo periculo, patris verbum nimis verum comperit: nec tam ab indignatione (ut fit) expressum, quàm prædictum hominis & ætate & experientia p[illegible] [illegible]ntis & providentis: quippe qui propter valetudinem qua usus erat infi[illegible], [illegible] anno ætatis quinquagesimo usque ad septuagesimum, quem tum agebat, medicinæ studiosus experiensque evaserat, quo certius præsagiebat quæ ventura erant filio, nisi monitus præcaveret. Postrem[illegible] [illegible] [illegible]is studiosus [illegible] cupidus esse [illegible] [illegible], [illegible] gravem & [illegible] [illegible], ut [illegible] [illegible]

horum malorum,quanquam peracerba erant,eum labefactavit,ut erat animo invicto,& reluctante semper difficultatibus. Quinimo quod magis mirandum censeo, omnia ipsius scripta intra id tempus, quo tam graviter periculoseq; ægrotabat, fere instituta, orsa, & edita fuerunt. Primum ingenii specimen dedit Græcis authoribus in Romanam linguam transferendis. Quæ exercitatio plurimas & maximas commoditates continet, ingenium alit, judicium auget, facundiam locupletat optimis verbis. Quo in genere sunt ab eo explicati Plutarchi libri De tranquillitate animi, De fortuna Romanorum & Alexandri Magni, De placitis philosophorum: qui tantum commendationis habuerunt, ut vix crederentur ab eo versi, nisi postea aliis industriæ ingeniique documentis opinionem de se excitatam confirmasset, vel potius vicisset. Deinde cum libros Digestorum diligentius ad suum studium evolveret, & multis in locis partim mutilatos, partim mendosos deprehenderet: tum verò quod flagitiosius erat, verba plurima lecta & propria animadverteret in alienum usum ignorantia temporum translata, hac indignitate permotus scripsit Annotationes in Pandectas, quibus in posterum libri illi emendatius & intelligentius legerentur. Primus quidem nostra ætate juris civilis fontes aperuit, unusque tam excellentis ac singularis scientiæ in veterem dignitatem vindicandæ: quæ hactenus fœdissima barbarie perculsa jacuerat & prostrata, fundamenta jecit, & princeps tanti operis authorque extitit. Reliquit aliud opus de vocabulis forensibus, ad illustrandam quoque juris civilis disciplinam pertinens, impolitum quidem illud & adhuc rude, qualia erant quæ annotabat, ordine structuraque per ocium informaturus. Idcirco salva dignitate authoris vix posse evulgari videtur. Post cum & Plutarchi translationibus jam celebris, & annotationibus in Pandectas clarissimus evasisset, divinum opus de Asse instituit. In quo ægram ac propè comploratam rei literariæ partem suscepit, atque à nullo dum præ difficultate sublevatam, animadversione multa, ingenii singulari fælicitate, industria mirabili, instauravit. Nam pondera & mensuras veterum, nomismatis Græci Latinique rationem & æstimationem, tum numerandi modum & colligendi, res densissimis obscuritatis tenebris obductas, longis errorum anfractibus implicatas, corruptis exemplaribus propemodum comploratas, incuria temporum neglectas, & non modo à quoquam scriptorum nostræ aut avorum memoriæ, sed ne ab his quidem qui intra mille annos ac longe plures fortasse fuerunt, intellectas, omnibus vestigiis indagavit, explicuit, illustravit, & restituit in pristinum nitorem. Priscam quoque mundi opulentiam, atque omnium gentium divitias in ærarium (ut ita dicam) civitatis Romanæ, jam planè tot seculis exhaustum, intulit. Quo nomine posteritatem omnem immortali beneficio devinxit. Quid enim erat in quo studiosis hoc tempore plus prodesset? Quid erat quod aut nationi Gallicæ honorificentius? aut exteris nationibus gratius? aut tuendæ dignitati literarum accommodatius? aut ad intelligendos authores totiusque antiquitatis interpretationem magis necessarium afferre posset? Librarum, sestertiûm, talentorum, totiusque rei numariæ, ponderum, mensurarum, numeri, modi, vocabula græca juxta ac Romana propter vetustatem obsoleverant. Hermolaus, Politianus, & alii complures viri ingenio & doctrina præstantissimi rem tantam infælicitèr adorti propter obscuritatem tam honesto conatu destiterant: unus ad extre-

mum Budæus huic parti ægrotæ ac propè desideratæ reperit medicinam. Quamobrem quis illum non jure miretur, summeque in eo laudandum arbitretur, quia quo uno adhuc carebamus, quod jacuerat ad hanc ætatem, nec habuerat lumen ullum, in eo illustrando & excitando omnes nervos ætatis industriæque contenderit? nullo emolumento: nisi ut quamplurimis prodesset invitatus. Sed opus tam elegans tam perfectum, tam elaboratum effugere non potuit invidiam & obtrectationem. Innuentique sunt nonnulli, quos non tam præstantia ejus delectaret, quàm splendor offenderet, qui quod laudando debuerant comprobare, invidendo infringere maluerunt, quæ est hujus sæculi labes & macula. Sed si quid malevolentissimis obtrectationibus detrahere conati sunt, id majori illis fraudi fuit, quàm Budæo. Editis enim lib. 5. de Asse, & quoquo gentium dilapsis, tum longè lateque diffusa Budæi laude, inventus est in Italia Leonardus Portius, qui se offerret in hujus societatem gloriæ, immo verò laudem omnem ejus inventi depecularetur, suam esse totam, & propriam contenderet. Quod cum est ad Budæum allatum, graviter exarsit, quod nihil tam præter opinionem accidisset, quàm ut depelleretur de ejus laudis possessione, quam caducam & vacuam primus bona fide occupasset, & sine cujusquam injuria quasi usucepisset. Igitur vehementissima animi, ingenii, virium, contentione jus suum defendit, atque hoc ipsum palam testatus est, à nullo se unquam homine duntaxat qui viveret, his de rebus quas tradidisset, quicquam didicisse vel fando vel legendo: tantumque abesse ne quid à Portio acceperit, ut omnia quæ sub nomine Portii ad eam prodierant, illa uno eodem continuato perpetuoque furto essent ex suo asse translata. Ac æmulo illi sempiternam notam ad ignominiam inussisset, nisi intercessissent amici. Hæc enim contentio ne latius serperet, Jani Lascaris authoritate perfectum est. Qui cum utrique amicissimus esset, haud æquum putavit, inter honestissimos homines simultatem diutius ingravescere. Et cum apud Budæum plurimum gratia polleret, impetravit, quanquam ægrè, ut digressio in Portium, contumeliosa quidem illa, sed certe expressa à justa indignatione, quam removendæ suspitionis, suique purgandi causa Budæus libris de Asse inseruerat, eximeretur inde. Ac Budæo quidem tantæ contentionis causam attulit Baptista Ægnatius Venetus, omni liberali ingenuaque doctrina apud Italos id temporis florens, qui editis in Suetonium annotationibus tam præclari inventi laudem modò Budæo, modò Portio tribuens, de eadem fidelia duos parietes dealbaverat, & utrique gratificari cupiens, ambos inter se commiserat. Cæterum ut deferbuit ira, usque adeo pœnituit ejus criminationis, qua usus erat in Portium, ut postea noluerit cujusquam injuria magnitudinem animi sui inflectere: quòd iracundia præceps in eum esset invectus, quem postea cùm juris civilis disciplina eruditissimum, tum morum probitate alioquin integerrimum intellexisset. Inde exagitatus à multis & lacessitus, semper quievit: nec Georgio Agricolæ Germano eam quoque laudem proximè delibanti, respondere voluit, ne in eandem quam prius fraudem incideret: dictitans se quod scripsisset, scripsisse animo juvandi rem literariam, omnem diligentiam adhibuisse, ut res obscuræ per se illustrarentur: si quid melius proferretur, se non gravatè concessurum. Posteritatem de eo & sine amore & sine cupiditate, & rursus, sine odio & sine invidia incorruptius judicaturam. Ex quo

ejus

ejus moderatio & æquitas cognosci potest, qui nec ad inferendam injuriam ullo modo posset adduci, nec ad referendam facile impelli: magisque probitatis commendationem quæreret, quàm famam ingenii aucuparetur. Qui candor in doctis multis hodie desideratur. Scripsit commentarios linguæ græcæ valde & illos probandos. Continent enim omnes propè divitias orationis græcæ, & ostendunt sermonis latini cum græco cognationem, opus immensi ac propè infiniti laboris, & à nemine quod sciam prius tentatum, ubi arcana Græcorum mysteria enunciavit, & cuiuis ediscenda proposuit, quæ vix antea solertissimis aperiebantur. Genere dicendi usus est amplo, copioso, gravi, ornato, vehementi, grandi verbis, & omnibus partibus elaborato. Sunt in eo sententiæ exquisitæ reconditæque, verba lecta & illustria, figuræ plurimæ, translationes crebræ, ambitus productiores, numerus gravis & plenus dignitatis, affectus concitati, acerbitas mira, maximè ubi corruptos mores hujus ætatis insectatur, omnia quæ suscepit clarissimis dicendi luminibus ornat, & facit ampliora, novata plurima venuste, prisca & vetera in usum scitè renovata. Atque hæc quanquan scienter & eleganter faciebat, nimium tamen inquirens in sese, atque ipse sese observans, dum in medio posita nimium refugit, longinqua prosequitur, dum græca profusius admiscet, dum metuit ne quid in verbis & sententiis aut tritum aut vulgare, aut commune colligat, dum uni gravitati studet, nec suam copiam temperat, dum stylum ad humilitatem vulgi non vult deducere, dum ubique sublimis & grandiloquus cupit haberi, plerisque visus est nescio quid tragicum & confragosum personare. Itaque ejus oratio nimia cura & religione composita, doctis & attentè legentibus est illustris, cæteros non perinde delectat. In hoc genere extant ab eo scripti libri tres de Transitu Hellenismi ad Christianismum, De Contemptu rerum fortuitarum libri tres, de Philologia lib. duo, Digressiones plurimæ in lib. de Asse & Annotat. De studio literarum commodè instituendo liber unus. Quæ ideo minus habentur in manibus, quoniam perpauci retrusam illam atque abditam dicendi formam figuramque assequuntur. Sed enim ad hæc intendenti animum, res omnium difficillima visa est, judicare de aliorum scriptis. Nam multiplices naturæ, variæ voluntates & judicia semper effecerunt distantia inter se genera dicendi. Alios delectant ea quæ non discedunt à communi more verborum, aliis ornata & elaborata sunt cordi. Ideo non est promptum aut explicare quæ forma dicendi maximè excellat, aut præscriptum aliquod in hac re servare, cum aliud aliis videatur optimum, & in omnibus, ut ait M. Tullius, sit aliquid excellens. Referam tamen quæ in eo plerique vel reprehenderunt, vel desideraverunt, & quomodo se purgare solitus sit, ne quid quod ad eum pertinet, prætermissum esse videatur. Metaphoris dicebant nimium delectari, quæ magnum ornamentum orationi afferunt: sed ut virtutibus vitia proxima sunt, sic in his obscuritatem esse fugiendam, tanquam stellis quibusdam notare & illuminare orationem: sed si crebriores fuerint, ea fieri quæ dicuntur ænigmata. Habere autem mirè raras & insigniter argutas, sed quam semel amplexus esset, ab ea vix unquam divelli. Præterea cum ejus sermo sine intermissione, sine varietate sit conspersus verborum sententiarumque floribus, & fusus æquabiliter per omnem orationem, nec umbra adsit aliqua aut recessus, quo magis id quod est illuminatum extet atque emineat,

ejus orationem à naturali simplicitate, longius recedere; ac propè verum sanguinem perdere. Ad hæc cum ingressus esset aliquid, eum repente quasi quidam æstus ingenii à terra abripiebat, aque in altum à conspectu penè omnium abstrahebat, nec vela colligere, nec satis poterat modum velificando tenere: sed ventis se permittens auferebatur quocunque ἐνθουσιασμὸς duceret. Unde perpauca ab eo dicta partitè, definitè, distinctè reperiri. Certe dum ingenio suo indulgere mavult quàm temperare, plurimis visus est redundare & effundi. Horum causam hanc afferebant, quòd initio parum liberaliter educatione, doctrinaque puerili institutus neminem habuisset, qui veram eloquendi viam rationemque commonstraret, qui ornatissimos scriptores, oratoresque ad imitandum proponeret, quique eum reprimeret juvenili licentia superfluentem: vel quòd ita consuesset, vel quòd ad hoc unum genus natus esset, vel quòd aliter non posset. Amici enim sæpe commonefecerunt, ut paulum se demitteret. Et Erasmus hæc quæ commemoravi, in eo reprehendit omnia, & exagitavit, illudensque dixit ea gratius influere in sensus hominum, quæ naturæ essent propria. Ipse autem ita se purgare solitus est. Primum quod sit alicubi obscurus, de industria factum, sua retulisse id temporis quo scribebat, ut intelligeretur à paucis. Si quos offenderent crebriores translationes, hoc si quærerent, reperiri id exemplo procerum linguæ Latinæ factum: qui translationi primas partes in elocutione dederunt, eique in scribendo plurimum indulserunt, ardua graviter & splendidè dicere conatum, ac proinde nec tropis, nec numeris, nec reliquo apparatu epidictico parcè usum, nec translationibus, quæ se benignè non quæ gravatè obtulerunt. Quod pauci retrusam atque abditam suam dictionem assequerentur, habere plerosque scriptores multum sui, apud illos majorum gentium authores suam cujusque semper fuisse notam, sic semper naturam tulisse, ut vel vitiis nostris indulgeamus, vel invitis nobis se proferant. Non pœnitere quòd naturæ serviret, sibi interdum scribere non tantum populo & scenæ. Non præsentem solàm voluptatem attendere, in posterum etiam prospicere. Scripta quæ primo aspectu lectori se submittant, aculeum nullum in futurum relinquere, sed in præsens tantum mulcere, hæc ut avidè arripiant homines, sic diu non regustent, nec iterata sæpius lectione prosequantur. Postremo quod esset prolixior, malle se luxus ac munditiæ profusæ, quàm sordium aut frugalitatis jejunæ postulari: è copiosa penu non posse religiosè promere. Ad fastidium copiæ eximendum acrimoniam pro sale esse. Diluit ad hunc modum quæ Erasmus objecerat, & obiter alia his non pauciora in Erasmo notavit, quæ referre longum esset, & non necessarium. Quorum controversiam Christophorus Longolius tanquam honorarius arbiter voluit indicare, scripta ad id perbella & scita Epistola, quam subjicere non pigebit, propterea quòd virtutesque & vitia amborum si qua fuerunt, diligenter examinat, & unum alteri miro artificio comparat. Qua ex collatione magnum percipient fructum eloquentiæ studiosi, quòd intelligent quid in nostræ ætatis doctissimis hominibus aut imitentur aut probent. *Longolii verba hæc sunt, Quod ad eruditionem pertinent, non video qua in re Budæus Erasmo cedat sive humaniores literas, sive Christiano dignas homine libeat æstimare. Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem mea sententia in tam diverso dicendi genere laudem merentur. Beatissima in ambobus & rerum & verborum copia,*

sed

sed ita ut alter altius exspatietur, alter angustiore quidem alveo, verum altiore ingentem aquarum vim trahat, fluit ille plenior, hic fertur rapidior. In Budæo videor mihi agnoscere plus nervorum, sanguinis, spiritus. In Erasmo plus carnis, cutis, coloris. In illo plus diligentiæ, in hoc plus felicitatis. Creber ille sententiis, hic facetiis. Ille omnia utilitate, hic plurimum delectationi tribuit. Pugnat Budæus cura, ingenio, gravitate, dignitate: Erasmus arte, subtilitate, lenitate, jucunditate ad victoriam contendit. Hunc amare possis, illum admirari, huic favere, parere illi. Profecto ille me violenter cogit, hic suaviter allicit. Ducit alter blanditiis, alter viribus trahit, verborum delectu religiosus, proprietate perspicuus. Si res translationem expostulat, in metaphoris felix, sententiis gravis, figuris varius, summa orationis specie honestus, sublimis, severus, grandiloquus. Contra Erasmus venustus, modestus, popularis, floridus, verborum supellectile dives, compositione simul expeditus, simul nitidus, frequens exemplis, densus argumentis, gratus salibus. Ille in oratione sua totus semper est, sed tum potissimum tonat, tum fulminat, quum materia temporum nostrorum objurgationem admittit. Hic etiam cum moribus convitium facit, magis instituto suo servire, atque dolere videtur, malagmatis, collyriis, cerotis & cæteris id genus leviorum medicamentorum remediis consulens, ut ille amarulentis quidem illis, sed hac tempestate necessariis potionibus, sectionibus, cauteriis altè grassantem vim morbi insectatur. Breviter si historiam scripturi sint, Budæus Thucydidem magis quàm Sallustium: Erasmus Livium quàm Herodotum retulerit. Si poëma pangendum sit, hic tragicum & heroicum quiddam verborum sententiarumque pondere altius intonabit: Ille comœdiam urbanius, Lyricos suavius, elegiam mollius inspirabit. Assurgit tamen & hic quoque alieno ingenio, suo vero tam difficulter, quàm ille nunquam etiamsi velit, sese demittere queat, alioqui superiores illæ virtutes ut neutri desunt, sic in altero magis patent, in altero magis latent: effectu pares, habitu dissimiles, ut haud prorsus aberret quisquis hunc concioni, illum judiciis natum dixerit, alterum Palladis numine afflatum, alterum Gratiarum choro stipatum. Cæterum ut intelligas nihil esse quod sit ab omni, ut ille ait, parte beatum, aut certe quod omnium stomacho satis possit facere, audi quid in eis hi desiderant, qui se aliquod operæ precium in re literaria fecisse arbitrantur. Budæus hoc illis peccare videtur, quòd nihil peccet: Erasmus quòd vitiis suis faveat. Illum enim dum scrupulosius omnia ad veterum normam exigit, sæpe oblitum eorum quibus scribit, sibi tantum & musis canere: Hunc dum ingenio suo nimis indulget, nihilque putat esse tam vulgare, quod non aliquando in oratione suum sibi locum honestè vendicet, turbidum interim fluere. Illum potius nobis significare quid velit, quàm dicere. Hunc immodica sermonis ubertate veluti læto gramine sata strangulare. Illum oratione nunc obliqua verticosum, nunc figurata elatum, sæpe intumescere: Hunc recto nudoque ductu humiliorem, plerumque humi serpere. Hunc lascivia molliorem, illum austeritate duriorem. Denique alterum doctis mirum in modum posse placere, alterum etiam imperitis, si in tam secunda ut illorum verbis utar, facundia modum tenerent, & suo semper freti ingenio, alieno nonnunquam essent diserti vel judicio vel consilio. Nam cum præstare possint quicquid volunt, par est (inquiunt) ut optima quæque velint, nec sese ambitiosius nobis venditent, eo res nostras recidisse, ut maturè potius juvandi quàm intempestivè delectandi simus, pro suscepto operis instituto fideliter docendi, non crebris licentiosisque excursionibus ambagiose suspendendi. Digredi quidem Senecam & Plinium, sed

alterum

alterum parce, alterum rarò, nec sic quoq; quæsito, nec nisi ablato argumento. Hæc critici, quorum sententiæ quo minus statim subscribam, faciunt cum alia multa, tum quòd non defuere clari oratores, qui non grammaticos, sed populum, eloquentiæ judicem statuerint. Esto, sit porrigendis doctis modo calculus, sint soli literarum principes hac de re in consilium mittendi, quisnam amabo hac ætate dignus, cui tam superba censura jure credatur? Tuebuntur se uterque haud magnis solum exemplis, sed etiam validissimis argumentis. Dicent se non perperam scribere, sed illos corruptè judicare: in orationibus suis non nasci, sed ab imperitis spinas afferri. Erasmus se omnium rationem habuisse, Budæus paucorum theatro contentum esse. Itaque ipse nihil decerno, vel ne sutor (ut ajunt) supra crepidam, vel quòd apud me paria faciant, hoc est, virtutibus si qua sunt vitia pensent, atque adeo superent, habent enim plus quod laudem quàm quod ignoscam, Hæc ille. Budæus quoque in quadam ad Erasmum Epistola cum multa de se & Erasmo dixisset, ad extremum addidit hæc quæ sequuntur. Ex quibus Longolius superioris Epistolæ argumentum arripuisse videtur. Inter nos hoc interest (inquit) quòd quæ tu sermocinantis more lepidè & festiviter dicis, hæc ego concionabundè quidem, non tamen immani voce, sed ex audibili effero, vel etiam vociferor. Sicque fortasse ego vim affero & rapio, tu eblandiris & imperas, ego irrumpo, tu rrepis, ἐγὼ παντοσθενεῖ ἰσχυρὸς τῇ τῶν νεανικῶν, tu ἡμιόπλος tu minore sed certo conatu, ego ingenti reductisque supra modum brachiis, tamen non idem fortasse efficio. Denique quid oppugnantem, expugnantem, propugnantem deceat, tu melius nosti, palæstramque illam philosophicam tenes, ἐγὼ ἀπαλαλῶς præ fervore destinatum impeto. Sed hæc hactenus. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de amicitia etiam utriusque proponere. Est difficillimum, inter illos nullam intercedere obtrectationem, inter quos tantæ laudis est æmulatio, quantam fuit incidere necesse, inter Erasmum atque Budæum, cum se uterque in literis esse principem cuperet. Nam quicquid est ejusmodi, in quo excellere præclarum existimant, in eo plerunque fit tanta contentio, ut vix possit benevolentia servari. Et revera non defuerunt, qui in Budæi & Erasmi animis cæcæ æmulationis fomites residere judicarent. Tamen si quæ interciderunt, non tam re, quam suspicione violata ea & falsa & inania fuisse ausim contendere. Is enim erat vir Budæus, & eum esse Erasmum existimabat, ut quoniam in eandem ætatem inciderant, conjunctionem amicitiamque mutuam utrique honorificam duceret, & gloriosius putaret cum tali viro certare, quàm omnino adversarium non habere, cum præsertim illi nullum à Budæo amoris, nullum studii, nullum benevolentiæ officium defuerit. Etenim de Erasmo nunquam nisi pleno & amico ore locutus est, ejus honori & dignitati semper favit, quoad ejus fieri potuit. Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quòd Erasmum in Galliam asciscere magnopere studuit, propositis ad manendum amplissimis præmiis, quæ à rege impetraverat. Sed quædam pestes hominum laude aliena dolentium, & Erasmum à Budæo alienare, & Budæum aliquando immutare, illosque inter se tanquam par nobile gladiatorum committere conati sunt, cum revera fuerint semper amicissimi, & ab omni obtrectatione invidiaque alienissimi. Causas comperio multas, quæ alienationis inter illos simultatisque mutuæ, & æmulationis suspicionem dederunt. Hæ sunt profectò hujuscemodi, quòd acerbioribus sese Epistolis ultrò citroque lacessiverunt, dum aut de suis libris disputant

disputant, & alter de altero sententiam aperit, aut Budæus dolet Jacobum Fabrum in altercatione quadam Theologica parum honestè tractari, aut ingenia Gallica despici, aut sibi Badium præferri. Id etiam parum amicæ voluntatis argumentum crediderunt, quòd à Budæo in tot numero libris mentio nusquam facta sit Erasmi, quanquam ut fieret multis precibus ab Erasmo ambiretur. Præterea putant id quoque ad ista quæ dixi accedere, quod Budæus dissimulanter Erasmum in suis libris nonnunquam perstringere videtur, velut in commentariis, quando ridet illos, qui de singulorum ingenio, & eloquentia sententiam ferre audent, qui Laurentio inferiores præscribunt loquendi formulas, qui leviora quædam scripta in vulgus edunt, quæ nec solem nec ætatem ferant. Quæ de Erasmo homines nimium suspiciosi interpretabantur, videlicet qui Ciceronianum composuit, & Commentarios de Copia, quique scriptitabat novos quotidie libellos. Tametsi attentius consideranti non tam ad Erasmum, quàm ad alios quosdam nostræ ætatis scriptores pertinere videntur. Nihil enim temere de tantis hominibus suspicandum est, nec nisi modestè & circumspecto judicio pronunciandum. Verum enimvero si quid fuit offensionis, id non tam ex obtrectatione atque invidia, quàm ex cupiditate quadam gloriæ, cujus uterque visus est avidior profectum est. Pares enim virtutes in maximis animis præstantissimisque ingeniis nonnunquam edunt simulacrum quoddam contentionis: non eorum culpa, in quibus existunt, quid enim esset indignius? sed immodico fautorum studio, qui dum unum alteri cupidius præferunt, & de principatu intempestivius certant, interdum contentiones gravissimæ enascuntur, quæ in ipsos etiam nec opinantes, quorum causa suscipiuntur, redundant. Sic qui præstantis doctrinæ, aut alicujus præclaræ artis opinionem habent, si in idem curriculum descenderunt, suntque in pari vel proximo gloriæ cursu, in æmulandi suspicionem, suorum vitio incidunt. Quod si quibus unquam id contigit, certe his duobus contigit, cum uterque suarum virtutum præcones & buccinatores existimationis haberet innumerabiles, qui talium discordiarum semina ubique gentium sererent, partim huic, partim illi, ut quisque animo afficiebatur principatum in literis tribuentes. Atqui nulla unquam Budæo tanta offensio visa est (& si qua potuit esse tanta) sed ne hæc quidem ipsa, ut aut amicitiam deponeret, aut inimicitias susciperet, aut bellum cum eo gereret, quem & propter virtutem præcipuè diligebat, & propter eloquentiam suspiciebat maximè. Quinimo hunc honorem veteri amicitiæ semper tribuit, ut eum in culpam esse duceret, qui faceret: non eum qui pateretur injuriam, atque hujuscemodi, vel suspitiones vel contumelias negligeret, in ipsa conscientia rectè factorum satis magnum laborum fructum reponens. Qua facilitate & patientia, vel prudentia potius, omnes illas invidiæ tempestates facilè sopivit. Nec vero minus ille prudens & attentus paterfamilias habitus est, quàm vir doctus, Neque enim literis ita prorsus deditus erat, ut rem familiarem negligeret. Sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum vero quando quippiam aut acceptum ferre aut expensum oportebat, id diligentissimè faciebat, cæteraque per se domestica negocia curabat. In omni re contrahenda, in vicinitatibus & confiniis æquus & facilis. Illud autem ita prudenter temperabat, ut neque cura rei familiaris quicquam obesset studiis doctrinæ, nec literarum amore languidior redderetur ad rem tuendam.

dam. Possessiones habuit, si utilitate judicandum est, satis amplas: sin ad vulgi opinionem, & illius virtutem respicimus, mediocres. Quas tamen minimi estimabat, nec exaggerare, amplificareque cum posset, magnopere laborabat. Quippe cui in libris, & liberis, ipsaque virtute essent omnia. Patri copioso & in primis locupleti successit, at septem liberis aucto, quorum maximus natu moribus nostris tulit semissem, cæteri hæredes relicti sunt singuli ex singulis unciis. Hunc autem ætate tres fratres anteibant, quatuor subsequebantur. Quo circa unciam unam, eamque vix solidam consecutus est ex bonis paternis, ex maternis vero paulo post alteram. Id fuit subsidium studiorum & familiæ, cum his quæ deinceps accesserunt ex stipendiis munerum publicorum. Quod si dives habendus cui tanta possessio suppetit, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus sit: si usum pecuniæ non magnitudine sed ratione metiri oportet: si non æstimatione census, sed cultu vitæ penduntur divitiæ: Budæus sanè ditissimus fuit, quæ ex mediocribus suis vestigalibus rem familiarem ita prudenter constituebat, ut non modo quicquam sibi ad vitam eleganter & civiliter agendam deesset, verum etiam superaret. Domum habuit in via D. Martini, plenam dignitatis, qualem hominis honorati & clari esse convenit: quam ipse à fundamentis erexerat. Duas villas suburbanas possedit, non minus amœnas quàm fructuosas, videlicet Sammaurianam & Marlianam, quas cum aliis ornamentis tum ædificiis non inelegantibus auxit, ut jocans aliquando cum Erasmo villas propè Lucullianas ædificare se dixerit. Sammaurianum prædium quarto lapide ab urbe situm præcipuè coluit. Quod sibi in lib. de Asse scribit instar amœni cujuspiam Tusculani fuisse, ubi occupationibus animum relaxabat, & quasi in jucundo studiorum suorum diversorio requiescens sibi sumebat ocium ad commentandum. Cum Lutetia abesset nusquam potius erat. Sæpe enim à fluctibus urbanis, forensique tempestate, tanquam in portum se, in solitudinem recipiebat, rusque cum tota familia abdebat, ubi nulla vi interpellante, vacuus ab interventoribus, liberius & solutius in literis viveret. Nunquam minus negocio vacabat, quæ cum in eo ocio agebat. Nempe erat perfugium illud non desidiæ aut inertiæ, sed securitatis tranquillitatisque animi, in quo præclara ingenii monumenta mandabat literis, in quo omnem sapientiæ rationem omnemque doctrinam & contemplabatur & tractabat, atque semper ea promebat ex se quæ juvarent alios & delectarent, nomen authoris apud omnes gentes celebrarent, & sempiternis laudibus illustrarent. Erat in supellectile, in vestitu, in reliquo apparatu domestico & ornatu magis elegans quàm sumptuosus, omnique diligentia affectabat munditiam non affluentem. Nemini unquam visus obtrectare. Sæpe rogatus sententiam de ingeniis nostræ ætatis, semper & loquebatur honorificè, & candidè sentiebat de omnibus, sibi nihil arrogans, aliis tribuens plurimum. Conspiciebatur & sine segnitia moderatus, & sine tarditate taciturnus: rursus & sine objectione facilis, & sine arrogantia gravis. Itaque haud facile discerneres utrum propter severitatem authoritatemque magis observaretur, an propter facilitatem & comitatem diligeretur. Gloriari solitum accepimus omnes animi motus à se victos, excepta iracundia, quam tamen ipsam ita quoque cohibebat, ut quamvis contra voluntatem commoveretur interdum, nunquam præter rationem excandesceret. In quo pa-

rum aut nihil omnino culpandus videtur: cum præsertim non defuerint summi philosophi, qui laudarent iracundiam tanquam cotem fortitudinis, & utiliter a natura datam contenderent. Res secundas & ad voluntatem fluentes moderatè, adversas fortiter (sæpe enim illi fortuna reflavit) ut viro dignum tulit. In omni vita præclaram quandam æquabilitatem retinens: ut penè idem semper vultus, eademque frons appareret. Rei forensis habitus paulo rudior, quod ab ineunte ætate lites & judicia non secutus esset: nec amasset forum, sed destinato quodam proposito consilioque refugisset. Theologiæ ab initio ætatis summè studiosus fuit, omniaque quæ de divinis rebus à sapientissimis tradita essent, summo studio curaque didicit: existimans id esse hominis Christiani non semper hærere in humanis disciplinis, & in his tractandis cum desidiosa delectatione usque ad senectutem detineri, oculos ad cælestia erigi, mentem ad divinam sapientiam oportere excitari: ad illam dirigendas artes cæteras, ad illam velut ad certissimam veritatis normam, regulam vitæ, præscriptionem justitiæ & æquitatis exigenda studia omnia, referendas omnes & rationes nostras & actiones. Sub ingravescentem verò ætatem acrius in literas sacras incubuit, credo vel judicii maturitate ad sapientiam, vel tædio aliarum artium, vel appropinquatione mortis admonitus: quæ à senectute non potest longè abesse. Quo certius sibi viaticum ad cœlestem piorum sedem & æternam domum pararet. Veræ religionis observantissimus in omni vita fuit, singulari in deum pietate, in omnes homines benevolentiæ charitate commendatus. Longè semper abfuit ab his contentionibus quæ in nostram ætatem eruperunt: sui judicii quid se facere par esset potius intuens, quàm quid alii aut laudaturi forent, aut improbaturi. Quamobrem cum in maximis opinionum procellis & turbulentissimis tempestatibus ingens Græcæ linguæ conflata esset invidia, quòd harum stirps, & semen malorum omnium videretur, cum odii faces undique ab improbis præferrentur, cum in perturbatione veteris disciplinæ spem haberent inimici ad elegantium literarum non dignitatem modo extinguendam, sed etiam gloriam per principes viros infringendam, cum in his asperitatibus rerum eruditi plerique de religione suspecti haberentur, nec satis essent inter imperitorum greges tuti: hic solus non modò integra mente, verumetiam existimatione permansit. Nihil in ejus vita aut in oratione quisquam potuit invenire, quod jure reprehenderet. Quod labenti rei literariæ certissimum præsidium attulit. Nisi enim is contigisset orbæ politiori doctrinæ quasi legitimus tutor: qui eam apud Principem, in senatu, in concionibus exagitatam tueretur, ac tantisper dum invidia consideret, domi septam teneret liberali custodia, atque à sceleratorum hominum impetu prohiberet, haud dubiè nostris finibus coacta esset excedere. Tantum valuit in rectam sententiam perpetua permansio, tantum judicii constantia, tantum vitæ integritas: ut hi qui nocere maximè cupiebant, propterea quòd ejus authoritate solius nitebantur græcæ literæ & meliores: tamen quemadmodum nocerent, non invenirent. Sic cum honoribus atque ingenii gloria floreret, ita prudenter vitam instituit, ut in negocio sine periculo, & in ocio cum dignitate viveret, ac simul in florentissima orbis terrarum republica sapientiæ laude usque ad summam senectutem sine ulla offensione perfruetur. Et quisquam dubitabit illum non sanctè modò

 graviterque,

graviterque, sed beatè etiam fortunateque vixisse? Porrò autem ut ejus eruditio se extulit & lumen suum ostendit, omnes ubique gentium, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, se ad ejus amicitiam cupidissimè applicuerunt. Ipsi qui hominem nunquam viderant, nec visuri erant, qui ejus usu & moribus frui nullo modo poterant, propter reconditam & multiplicem doctrinam, integerrimos mores, singularem virtutem, dignissimum benevolentia judicabant, & literis ultrò scriptis, tanquam sibi valdè honorificam futuram expetebant. Plerique etiam commoti ipsa fama, ex ultimis nationibus ad eum videndum Lutetiam venerunt. Ipse verò qui nihil minus hominis duceret, quàm non respondere in amore his à quibus provocaretur, nullius officiis in hac re unquam concessit, nullius humanitate superatus. Quippe qui rectissimè judicaret, nihil nobis à natura datum remuneratione benevolentiæ, vicissitudineque diligendi melius: nullum vitæ supellectilem pulchriorem præstantissimorum hominum amicitia. Illos qui eruditionis commendatione se insinuarent, vel qui spem aliquam de se ingenii darent, non minus quàm conjunctos propinquitate dilexit: omnibus qui ejus vel opera vel consilio egerent, maximè expositus. Plurimum ex omnibus detulit Ludovico Rusæo, & Francisco Deloino: quos constat summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditos, inter eos qui tum Lutetiæ erant, gratia & authoritate plurimum floruisse. Ambos arctissima consuetudine devinctos pro Pomponio & Bruto Ciceroni olim conjunctissimis habuisse quodam loco prædicat. Ex eruditis Jacobum Tusanum eximiè dilexit, suæ disciplinæ alumnum, quem post Budæum ipsum multò peritiss. Græci sermonis nostram tulisse Galliam verè videor posse contendere, nec minus virum bonum optimisque artibus eruditum. Hunc græcè docere non est gravatus, propterea quòd ei linguæ propagandæ aptissimum esse cernebat. Corporis rationem initio nullam habuit. Atque dum ingenio soli servit omissis omnibus exercitationibus imprudens in perturbationem totius valetudinis incidit. Quamobrem sero experimento edoctus, non esse habendam rationem animi sine corpore, quòd eo ægro aut malè constituto, fungi nequeamus animi muneribus, aliquantum de summo illo remisit studio, quo ab ineunte ætate fuerat incensus. Atque hæc solitus est facere confirmandarum virium, relaxandique animi causa, lignum findere, aquam è puteo haurire, irrigare hortum, & colere more veterum, vitem putare, in curiam à qua procul domus aberat pedibus ire cælo sereno, ædificare in prædiis, arbores serere, & describere ordinibus, in locis nonnunquam planis, sæpius montuosis & asperis cursu corpus fatigare. Quæ tametsi leviora videntur, illi tamen fuerunt longè saluberrima. Hac enim exercitatione & temperantia adhibita effectum est, ut optimis esset viribus in extremo tempore ætatis, & multò melius habere videretur in senectute, quam in constante ætate, ac fuerit adhuc propter summam corporis siccitatem roburque complures annos victurus, si morbi casus abfuisset. Maximo fuit in honore apud nôs quoad vixit, multaque de eo & præclara judicia (id quod maximè facit authoritatem) nostri principes fecerunt. A Carolo VIII. cum primum ingenii laudibus efflorescerct in aulæ comitatum honorificè accersitus est, procurante id potissimum Guidone Rupefortiensi viro amplissimo, & in rep. regenda cui præerat, diligentissimo. Fuit enim princeps ille cum fælicitate, tum etiam virtute nulli regum secundus.

dus. Cujus immaturo interitu damnum non mediocre fecerunt & res Gallicæ, & meliores literæ, quas instituerat fovere. Siquidem is recepta armis Neapoli, ac peragrata cum instructissimis copiis universa Italia, ea tempestate eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluente, bonarum artium nomen audiverat: quæ ibi prius propter tranquillitatem vehementer colebantur, atque inde accersere illas in Galliam decreverat, nisi repentinus casus ejus spem atque omnia vitæ consilia morte prævertisset. Ludovico XII. qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus quoque fuit. Nam honoribus plurimis illum affecit princeps, in cognoscendis perpendendisque hominum ingeniis planè mirus, & de maximis rebus legatum bis in Italiam misit cum aliquot Proceribus suis. Quibus in legationibus sic fidem suam, diligentiam, ingenium regi probavit, ut magnam gratiam ab eo ipso iniret, ac paulo mox in Scribarum regiorum numerum adscriberetur. In centumvirale concilium quod Lutetiæ cogitur, cooptari sæpius recusavit, quòd infinitis causis & judiciis ea vita districta nihil ad recordanda cogitandaque studia temporis relictura videretur: ipse autem summa facultate vacui ac liberi temporis ad commentandum egeret. Proin à negociis publicis aut valetudinis imbecillitate exclusus, aut voluntate sua feriatus, omne suum tempus vel legendo vel scribendo ferè transmittebat. Qua de causa abhorrebat quoque judicio quodam animi ab aula, & se quantum poterat, illinc removebat, quietem atque ocium secutus: cui in primis inimica est vita errans & vaga aulicorum. Qua in voluntate permansit, usque ad principatum Francisci regis: quem ut audivit in summa omnium rerum potestate, tanta imperii amplitudine, inaudita quadam mansuetudine & clementia ac penè divina sapientia præstantem, vel elegantium literarum amore in primis flagrare, haud difficulter est de vetere sententia depulsus. Primum evocatus Ardeam: quem in locum rex quoque Britannorum Henricus convenerat, cum tanti conventus splendore excitatus, tum admirabili fama incredibilium virtutum sui principis incensus, sanè quam libenter regis imperio obtemperavit, atque eò magis quod virtutisque & literarum ergò se intelligebat accersiri. Tantum valuit humanissimi principis spectata benignitas: ut omissis doctrinæ studiis, posthabita rei familiaris cura hunc etiam in aliquot expeditionibus sequeretur, oblitus instituti sui, jam grandis natu, castrensis laboris insolens: ac si verum fateri volumus, pacis togæque potius, quàm belli alumnus. Sed enim hoc non solum fati, verumetiam fælicitatis cujusdam fuit: ut cum princeps in Gallia is esset qui literis & literatis honestissimè cuperet, qui supra consuetudinem majorum suorum, contra morem & exemplum, non eorum modo principum qui nunc sunt, sed eorum etiam qui multis antehac sæculis fuerunt: omnes bonas artes tueretur & ornaret, eodem tempore haberemus virum hujusce ætatis doctissimum: qui optimum principem sua sponte satis incitatum ad id quotidie magis ac magis inflammaret. Enimuero sicut erat honorificum Regi virtutis cultori, præstantium ingeniorum fautori eximio, aliquem ex suis habere, quem omnibus aliis nationibus opponere jure posset, haud secius Budæo præclarum videbatur ultro à principe longè maximo atque sapientissimo magnis propositis præmiis in aulam evocari, & singularem ejus tum virtutem, tum doctrinam non jam latere in umbraculis eruditorum ocioque sed il-

lustri & excelso loco sitam, in luce Galliarum ac regni clarissimi oculis auribusque versari. Sæpe & multum audiebatur à principe magnis de rebus ornatè exquisiteque disserens, colebatur à primoribus aulæ, summoque afficiebatur honore: quòd cum non solum observabant qui literis ex animo favebant, sed etiam si qui fortè simulabant. Itaque rex liberalissimus hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen principatus sui præcipuum fore putavit, si Budæi dignitatem amplificaret, fortunasque cum primis augeret. Principio illum præfecit scriniis suæ bibliothecæ. Deinde libellorum supplicum magisterium, qui honos est in regia amplissimus, non postulanti, non ambienti, ac ne cogitanti quidem sua sponte detulit, codicillis ejusce rei domum usque cum summa benevolentiæ testificatione missis, in quam paulo ante ipsius regis injussu se receperat, nullo relicto in aula aut stipulatore aut suffragatore. Et quo magis amorem perspicere possis, rex quoque separatim ad illum dedit literas gravissimis verbis & sententiis plenas: quibus jubebat majora sperare. Quo tempore populus Parisiensis cunctis suffragiis præfectum decurionum declaravit ejus urbis. Sic ille in quadam Epistola vocat eum qui præfectus mercatorum vulgo dicitur. Qui magistratus biennii est, sed maximus inter eos cives, & amplissimis viris solitus tantummodo deferri. Sic mihi in eo augendo atque honestando videtur cum summo rege quasi certasse ea urbs: quæ est magnitudine amplissima, judicio eruditissima, celebritate refertissima, studiis autem liberalissimis ita affluens, ut omnibus urbibus, non dicam quæ ad septentriones solisque occasum pertinent, sed quæ in ortum etiam & meridiem spectant, facile antecellat. Budæus autem arbitratus hunc honorem non sibi, sed literis delatum: cupidius quàm antea optimarum artium patrocinium suscepit, atque in primis suasit principi, ut sedem illis stabilem ac domicilium certum Lutetiæ præberet. Quod brevi perfectum iri speramus cum sempiterna ipsius principis gloria. Certe hoc interea impetravit, ut viri doctissimi annuis stipendiis aucti, literas græcas, latinas, hebræas, omne genus disciplinarum in ea urbe interpretarentur, quod satis magnum ac luculentum futuri operis specimen arbitrantur omnes. Quamobrem homines nostri partim exemplo principis excitati, partim liberalitate commoti, certatim amplexari literas cœperunt, tantosque progressus in omni virtute, omni disciplinarum genere, neque ita longo intervallo fecerunt, ut non multum aut nihil omnino antiquis Græcis Romanisque cedatur. Quæ res à principe major unquam gesta? Quis triumphus conferendus? Quæ monumenta aut trophæa comparanda? Hoc scilicet verè est imperare, suam virtutem aliis exemplum facere, eos quibus præsis reddere meliores, eorum non modo fortunis ac corporibus, verumetiam animis excolendis prospicere? Reliqua quidem Francisci regis vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Bellicæ laudes commemorabuntur multarum gentium literis ac linguis, obstupescent posteri admirabilem illius & incredibilem & penè divinam in regno tuendo atque administrando sapientiam audientes. De hoc autem singulari in optimas artes amore semper populus Gallicus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam ætas conticescet, nulla obmutescet vetustas. Florescet quotidie magis hæc liberalitas, ita ut quantum cæteris ejus operibus diuturnitas detrahet, tantum huic benignitati

afferat.

afferat gloriæ. Nam quo cupidius ipsi se homines in regnum mores formant, hoc magis de republica merentur optimi principes, qui non vitia concipiunt ipsi, foventque, sed virtutes in suas civitates infundunt, nec peccato nocent, sed exemplo prosunt. Etenim licet videre si replicemus memoriam temporum, qualescunque magni reges fuerunt, tales nimirum & subditos fuisse: quæque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo semper secutam. Porrò autem sicut fruges bonitate soli, cœlique temperatione exuberant, haud secius bonæ artes ex benignitate principum efflorescunt, & honore præclara ingenia incenduntur ad discendum. Quidnam fuisse causæ putemus, cur regnante apud Græcos Alexandro, apud Romanos Augusto, tantus numerus præstantium hominum extitit? nisi quòd delectabantur hi principes optimis quibusque rebus, & in expendendis hominum ingeniis atque operibus judicio valebant, & virtutem meritis honoribus, præmiis atque splendore decorabant. Quid in liberis quibusdam civitatibus eloquentiæ studia olim tantopere viguerunt? nisi quòd is certissimus erat gradus ad remp. aditus ad honores, ascensus ad Magistratus & potentiam. Quid postea artes eædem in Græcia sunt extinctæ, in qua & natæ, & altæ, & ad summum perductæ intra mille annos fuerant? Quid Roma cesserunt, totaque Italia? Quid exulatum ad Arabes discesserunt? Quid tam multis annis inscitia grassante intermortuæ jacuerunt? An aliunde id factum, nisi ex sordibus, morositate, invidia illorum, qui civitatibus, & amplissimis regnis, atque imperiis præfuerunt? Itaque sicut longo ævi situ, longique temporis exercitatione fatigata & effœta humus, consenescere nonnullis videtur in locis, nec jam fruges mortalibus pristina benignitate præbet, sed noxias herbas fundit & vitæ inimicas: Sic mundi conversione, & quadam rerum serie sæpenumero accidit, ut natura ipsa oblita materni officii, tanquam superioris ævi fœcunditate exhausta, in perniciem humani generis, pestiferos quosdam homines, & sceleratos principes proferat: qui furore & amentia præcipites, divina & humana cuncta pervertant: qui res præclaras à prioribus vel inventas vel usurpatas, non modò negligant, (quod esset ferendum) sed etiam labefactent, & funditus delere conentur. Qualis fuit C. Caligula, qui Homeri carmina abolere, qui Virgilii & T. Livii scripta ex omnibus bibliothecis amovere, qui jus civile Romanorum delere tentavit. Qualis Domitianus, qui omnes sapientiæ professores urbe Italiaque summovit. Qualis Licinius imperator, qui literas virus & pestem publicam appellabat, ne commemorem Cambysas, Nerones, Valentinianos, Phalaridas, Dionysios, orbis terrarum peste natos. Quænam sentina teterrimorum sive ducum, sive regum scatuit Gothorum, Alanorum, Vandalorum, Suevorum, Turulorum, Hunnorum, Longobardorum, Sarracenorum, & Turcarum tempestatibus? Qui cùm essent feri, immanes, ab omni cultu ingenii alieni, & quicquid non intelligerent aut suspectum haberent, aut damnarent: primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, exusserunt magnorum ingeniorum opera, simul irriserunt linguas & studia omnia, nec solum illis prætium detraxerunt, sed contumeliam addiderunt: seu quòd nollent in victis plus quenquam sapere quàm victorem: seu quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque enervari opinarentur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia

tribuebant:

tribuebant. Igitur gratia habenda superis, & naturæ, quæ ex superiorum temporum caligine tandem aliquando recreata excellentes quosdam reges nostra ætate protulit ac principes in compendium humanæ societatis, qui disciplinas jacentes extollerent, studia discentium foverent & excitarent, quos tanto Rex Franciscus gloria vicit, quanto omnibus imperii magnitudine præstat. Non est humano consilio, nec mediocri quidem Dei Opt. Max. cura illud perfectum. Qui mihi videtur aliquando oculos aperuisse ad instaurandas iterum literas ac renovandas, simul mentem injecisse quibusdam principibus, ut illas tuendas ornandasque susciperent, ut bibliothecas extruerent, ut selectos in omni varietate doctrinæ libros, quos superiorum temporum injuria nobis salvos reliquit, è Græciæ ruinis, è faucibus Barbariæ, ex incendiis bellorum eriperent, & in usum communem descriptos publicè omnibus proponerent legendos. Quandoquidem non solum ea quæ densissimis ignorantiæ tenebris obducebantur, in lucem velut ab inferis revocata sunt, sed quæ veteribus fuerant penitus obstrusa, nova maria, novæ terræ, ac species hominum, viæ cœli pelagique nunquam anteà ne fando quidem auditæ, nova sidera patefacta nobis, multæ artes repertæ priscis incognitæ sæculis, religio in pristinam vindicata dignitatem, magna ergo Francisci Regis gloria, in cujus principatum bonæ literæ incurrerunt, sub quo principe tantus honos habitus eximiis studiis, hominibusque doctis: ut nunc primum quasi reviviscentis rei literariæ speciem aliquam videre videamur. Nec verò debetur laus parva Budæo: qui primus bonarum artium incunabula in aulam intulit, ac scriptis Galliam illustravit suis: nostramque locupletavit ætatem, qui elegantiores literas propagare consilio, studio, gratia, labore connixus est: qui earum dignitatem non minus charam habuit, quam propriam, ab omnique injuria prohibuit, protexit, defendit. Denique nihil prætermisit, quo florerent magis in patria, ac ne longiorem quidem vitam optavit, quàm ut tam præclaro operi à Rege inchoato fastigium impositum videret. Cæterum cum inter eos qui tum in regia versabantur, opinione virtutis, commendatione doctrinæ magnam cum gratiam, tum authoritatem apud omnes ordines adeptus esset, nonnulli quorum mentes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac sordibus, tantum ejus splendorem nec intueri nec sustinere potuerunt: & regis animum ab eo clandestinis insidiis alienare tentarunt. Quod ipse animadvertens, licet non dubitaret de humanitate regia, tamen declinans hominum offensiones, de aula sese subduxit, & eo magis quòd sibi parum cum Antonio Prato conveniebat. Causam dissensionis non commemorabo, ne videar illis temporibus notam inurere. Nec ibi postea visus, nisi necessitate muneris obeundi cogeretur, cujus præcipua functio erat in prætorio regio. Posteaquam vero Gulielmus Poietus vir singulari & præstantissima virtute Galliarum νομοφύλαξ à rege creatus est (Cancellarium nostri vocant) nihil tam conveniens suæ dignitati putavit, quàm Budæum secum habere velut aliquem in consiliis capiendis Nestorem. Itaque eum nunquam à se dimittere, secum quocunque proficisceretur deducere, observare, ferre in oculis, colere, toto animo de illo ac de ejus ornamentis & commodis cogitare. Quo studio in se perspecto, homo jam devexæ ætatis & affectæ, resorberi se aulicis fluctibus sivit. Proinde cum in summis Julii mensis ardoribus, qui tanti eo anno fuerunt,

fuerunt, quanti maximi post hominum memoriam: rex vitandi æstus causa in maritimam oram Normaniæ concessisset, & Budæus Poietum secutus, alienissimo tempore eodem contendisset, paulo post vel cæli injuria, vel magnitudine caloris, quo tum omnia torrebantur, vel imbecillitate ingravescentis ætatis, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua postea non convaluit. Cum multa in spem salutis medici dicerent & pollicerentur, nunquam persuadere potuerunt, quin is morbus finem vitæ esset allaturus. Quamobrem peregrè agens, domum se referri nihilominus jussit, ut in patria, conspectuque suorum moreretur, id quod paulo post evenit. Nam accrescente in dies dolore confectus, peractis omnibus quæ rite decentibus adhiberi solent, sacris, integra etiamnum mente, cæterisque sensibus, sine ulla vi tranquillè placideque decessit, vir immortalitate dignissimus. Postequam de ejus obitu regi renunciatum est, graviter doluit interitu tanti viri dignitatem Gallici nominis imminutam. Poietus autem ὁ νομοφύλαξ non potuit, non vehementer commoveri, tali amico orbatus, qualem Gallia nunquam tulit, & ut verè judicabat, vix parem sit habitura. Multas hic significationes nec exiguas dedit, quàm molestè ferret se hominis eruditissimi jucunda consuetudine, admirabili sapientia, tum multorum officiorum conjunctione in perpetuum privari. Incredibile porro est dictu quantus mœror bonorum omnium, & quæ publica lamentatio ejus funus sit prosecuta. Omnes docti memoriam mortuo, quam par erat principi doctrinæ humaniter ac piè præstiterunt. Cum summis totius corporis doloribus oppressus dubia spe vitæ spiritum duceret, mortem aliquantum videbatur horrere, & reformidare, non vitæ desiderio, satis enim naturæ, satis gloriæ vel fortasse nimium diu se vixisse prædicabat: at suis certe parum, quorum fortunas cum liceret amplificare, neglexerat. Hic dolor hominem præcipuè tangebat, hæc cura sollicitabat. Reliquit autem liberos numero undecim: filios septem, omni liberali ingenuaque doctrina apprimè institutos, & quatuor filias: uxore superstite, fœmina summæ tum prudentiæ, tum pietatis: ex qua hos omnes liberos sustulit. Elatus est noctu, ut ipse anno antequam moreretur testamento præscripserat, sine ulla pompa funeris, præeunte unico lumine, comitantibus doctis plurimis, & viris primariis ejus urbis, vulgi maximo concursu. Periit tertio & septuagesimo ætatis anno. X. Calend. Septemb. Anno salutis generis humani M. D. X L. atque Lutetiæ Parisiorum in D. Nicolai, qui Campester dicitur, quemadmodum jusserat, sepultus.

CHRISTO-

CHRISTOPHORI LONGOLII VITA.

CHRISTOPHORUS Longolius Macliniæ, nobili Germaniæ oppido, honesto splendidoque inter suos loco, natus fuit. Quoniam vero eo vivo non defuere qui eum Parisiensem dicerent, libri etiam ab eo scripti, hoc titulo circumferrentur: non ab re erit quæ ipse in altera defensionum suarum, errorem hunc librariorum refellens, de patria sua dicit, hoc loco commemorare: ut deinceps qui de hac re dubitant, ipsi potius Longolio de se, quàm aliis credant, ejus verba hæc sunt, Ego *P. C.* Macliniæ natus sum, Macliniæ educatus, Germanicæ linguæ & Cæsarum ditionis oppido, cum aliis laudibus multis illustri, tum vero Phillippi et Caroli Hispaniæ regum incunabulis percelebri; hæc ille. Puer admodum, cum vix annos IX. natus esset, parentum studio et diligentia Lutetiam Parisiorum, ut ibi literas disceret, est missus. Neque enim vel id ætatis, propter summam ingenii docilitatem, immaturum censebant, qui in celeberrimo illo literarum domicilio politioribus disciplinis animum excoleret. Celeriter vero omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe præstaret, ex his autem generosissimum quemque imitandi cupiditate incenderet. Ingenio acri & vehementi præditus fuit, in quamcumque partem se dedisset, atque omnium disciplinarum (quod postea res ipsa declarabat) capaci. Quemcumque scriptorem sibi legendum proposuisset, eum nunquam fere de manibus, nisi diligenter ab eo perlectum, dimisit. Neque unquam in eo animadversum est, aut obscuritate scriptoris alicujus, aut prolixitate deterritum, quo minus totum perdisceret, si modo talem putaret ex quo fructum aliquem capere posset. Cum autem ea quæ in antiquorum scriptis tradita essent, celerrime perciperet, tum vero quæ abdita fuere nemo majori facilitate eruit. Atque huic rei testimonio esse possunt multa ab eo penè puero, in C. Plinii de naturali historia libro, scriptoris non ita facilis, et plurimis mendis deformati, ingeniose excogitata & notata, quæ postea ipso imprudente & invito in Gallia fuere edita. Memoria vero tanta fuit, ut ad ea tollenda quæ animo semel insedissent, diuturnitas temporis vix aliquid valeret. De pluribus & variis rebus sæpe interrogatus, de quibus à multis annis nihil legerat, non minus prompte de singulis solitus est respondere, ac si eo die ab eo perlecta fuissent. Cujus rei cum familiariter cum eo viverem, in consuetudine quotidiana crebro

bro periculum facere licuit. Hocque in eo magis mirum fuit, quòd cum plurima legisset, omnia autem quæ Græce aut Latine scripta essent sibi legenda proponeret, nunquam fere ad metam semper properanti, ad eundem scriptorem revertere licuit. Si quando de iis rebus sermo incideret, quæ à diversis & variis scriptoribus tractatæ essent: cum res ipsæ essent eædem, ita tamen oratione solebat distinguere, sua verba singulis scriptoribus à quibus ea acceperat referendo, ut non memoriter ea dixisse, in quo sæpe offendi solet, sed de scripto pronuntiasse videretur. Quæ sæpe cum faceret, ita auditorum admirationem incendit, ut eum artificio quodam, non naturali memoriæ bono uti existimarent. Ad hæc tanta naturæ bona doctrinæque summa adjumenta, eam industriam adhibuit, ut quicquid in literis profecerit, huic penè soli gratia habenda videretur. Ineunte ætate cum earum rerum cognoscendarum magno studio teneretur, quæ à philosophis tractantur, amici, qui eum honoratum magis quàm doctum videre cupiebant, verentes ne talium rerum studium, eum longius ab honorum petitione abduceret, magnopere illi autores fuere, ne aliud sibi eo tempore, præter jus civile discendum proponeret. Ex ejus enim artis studio affirmabant fore, ut celeriter ad honores & ad summam gloriam perveniret. Quorum precibus & hortationibus cum sibi omnino parendum esse duxisset, sex annos in eo studio ita consumpsit, ut nullis interim aliis literis, præterquàm oratoriis, quæ maxime etiam artem illam vel ornare vel adjuvare existimantur, operam daret. Usus est præceptore Philippo Decio celebri juris interprete, qui tum Valentiæ in Narbonensi Provincia maximo auditorum concursu qui undique ad eum confluebant, Jus docuit. Eo vero tempore ita profecit, ut cum postea ab amicis Lutetiam Parisiorum, ut jus ibi exerceret, esset revocatus, cum agendo, tum respondendo, tantam laudem est adeptus, ut vixdum biennium in Jurisconsultorum subselliis versatus, in centumvirale illud consilium, quod antea solis senibus vel certe ætate provectis patebat, admodum juvenis adlegeretur. Quare amicorum voluntati jam satisfactum putans, tempus adesse putavit, ut animo etiam suo majorum rerum cupiditate flagranti morem gereret. Itaque C. Plinium cujus lectioni se totum dicaret, delegit: quem varietate & copia rerum cæteris Latinis scriptoribus præstare, ac velut in unius operis compendio quæcunque à philosophis Græcis, pluribus & libris & verbis tractata essent, mira brevitate collegisse existimavit. Sed cum res ipsæ, quæ quamvis copiose tractatæ, per se ipsæ difficultatem afferunt, in angustum à Plinio conclusæ, vix spem aliquam sui intelligendi darent: ibi partim necessitate coactus, quòd aliter ea quæ ita concisæ tradebantur intelligere non posset, nisi easdem fusius apud alios tractatas videret, partim magnitudine & varietate rerum eum invitante, ut ex uberrimis illis fontibus potius, ex quibus Plinius ipse hausisset, quàm ex illa seclusa aquula illarum cognitionem peteret: animum ad majora erexit: ut eos etiam scriptores videret, à quibus illa Plinii emanasse putabantur. In hac vero sententia cum esset, omnes illi agricolæ, omnes fere medici fuere perdiscendi: rerum Romanarum & totius antiquitatis memoria diligenter tenenda. Orbis denique illi disciplinarum, quam ἐγκυκλοπαιδίαν, Græci vocant, evoluendus: cum nulla fere ars sit, cujus non expressa vestigia aliqua apud Plinium reperiantur.

tur. Hæc vero perficere illi multo fuit difficilimum, præsertim Græcarum literarum adhuc ignaro & prorsus rudi. Verum nihil horum eum retardavit: ut erat animo semper reluctante difficultatibus, tumque incensus cupiditate, ut philosophorum & aliorum scriptorum mysteria cognosceret. Principio itaque Græcis literis tanto studio tantisque ingenii viribus incubuit, ut nondum se vertente anno, sive ad philosophos, sive ad oratores se converteret, ignoratio linguæ nusquam eum ab eorum intelligentia excluderet, eodemque temporis intervallo Græce etiam ad Gulielmum Budæum Gallorum doctissimum Epistolas sæpe mitteret. Pari ergo studio atque industria cum quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, jam lingua ipsa maxime illi familiaris fuit, eademque opera doctos illos scriptores assidue legendo, uberrimam maximarum rerum cognitionem ex illis hausit. Memor vero ubique, cum illos legeret, instituti sui, & cujus causa initio tot sibi scriptores evolvendos sumpsisset, nihil in his omisit, quod ad pleniorem C. Plinii intelligentiam aliquo modo faceret, quin id diligenter notatum, quo loco & in quo autore legisset, in Plinii libro scriptum relinqueret: ut ante omnia subsidia in hac re, quæcunque ex lectione comparari poterant, tentaret, eandem rationem in recentiorum scriptis legendis servavit. Quando vero de stirpium natura, multa Plinius traderet, nonnulla etiam de piscibus scriberet, rebus à cognitione hujus seculi ita remotis, ut ne nomina quidem intelligantur: non contentus eorum autoritate, qui aliquid de his scripsere, voluit ipse verba rebus accommodare, hisque diligenter inspectis videre, quo pacto res ipsæ cum antiquorum scriptis convenirent. Itaque ea causa illi in Narbonensem Provinciam iterum proficiscendi fuit, cum adolescens antea ibi jus civile didicerat: quam quidem stirpium fertilissimam, piscium etiam abundantissimam, propter illius maris vicinitatem existimavit. In qua quidem peregrinatione librum etiam, quem herbarum historiam appellavit, scripsit. Eam vero partem, in qua Plinius terrarum orbis descriptionem complexus est, diligentissime est persecutus: atque in hoc etiam oculorum judicio uti voluit, omnesque & sylvas ac montes, & antiqua oppida, à Plinio descripta, quorum aliqua vestigia manerent, ipse adire. Itaque cum adolescens Hispaniam totam peragrasset, adulta jam ætate, Britanniam, Germaniam, Galliam, Italiam emensus est. Statueratque in Orientem proficisci, nisi Turcorum arma, quibus omnia Christianis hominibus clausa essent, eum ab hoc consilio deterruissent. Quanquam etiam apud homines nostros peregrinando in magna pericula sæpe incidit. Apud Helvetios autem, dum eorum regionem viseret, nihil propius fuit, quàm ut interficeretur. Quid vero illi acciderit, & quomodo periculum evitaverit, non erit alienum commemorare, quo magis & industria ejus cognoscatur, & animus, qui nullo periculo à rerum dignarum investigatione deterreri potuit. Profectus est eò cum duobus familiaribus Gallis, eo sane tempore, quo accepta clade apud Mediolanum Helvetii à Gallis maxime dissenserunt. Ex comitibus ergo cum in suspitionem venisset, speculandi causa accessisse, pars quædam cohortis Helvetiorum eos aggressa est. Ibi cum aliquandiu repugnassent, neque pares esse potuissent, unus eorum fuga Rhodanum tranatando, vitam sibi servavit: alter in pugna cæsus; ipse gravi vulnere altero brachio accepto

captus

captus & in carcerem abductus est, ubi triginta fere dies, cum neque medici neque remedii ullius facultas daretur, vulneris dolore magis magisque ingravescente, in summo mœrore jacuit, donec casu antistes Sedunensis, qui apud Helvetios dignitate et gratia maxime potuit, eò venisset: cujus opem cum Longolius per literas supplex implorasset, ipse casum viri valde miseratus statim custodia liberavit, adhibitisque medicis, tam diu apud se retinuit, dum à vulnere prorsus sanatus esset: tum equo donatum, & viatico liberalissime instructum, in patriam remisit. Nec vero ille antè discedere voluit, quàm id cujus causa venerat perfecisset, regionemque totam lustrasset, atque tabellis descriptam secum domum reportasset: cujus rei perficiendæ majorem tum facultatem habuit, quam ei Sedunensis autoritas dabat. Itaque cum in omnibus quæ videre cuperet abunde satisfactum esset, illinc in patriam decessit. Sed ut eo de quo inceperam revertar, hoc eum sæpe prædicantem audivi, se quicquid rerum naturæ cognitione profecisset, id C. Plinii lectioni acceptum referre, qui in omnibus illi occasionem plura quærendi & investigandi semper dederat. Oratoriis artibus à puero semper deditus fuit, earum verò summam cognitionem, non artis solum præceptis, sed multa exercitatione firmaverat. Declamandique consuetudinem multis jam sæculis intermissam & propè mortuam, qua nihil unquam utilius iis qui oratores evadere cupiunt, inventum fuit, in seipso primum, post in aliis renovavit, cùm argumento proposito, sæpe in scholis declamando alios suo exemplo, ut idem facerent, commovit. Genus dicendi ineunte ætate secutus est, quod postea vir factus, valde improbavit. Nam cum adolescens per omnia scriptorum genera vagaretur, neque quenquam unum sibi imitandum proponeret, sed ut ipse de se dicere solebat, tantum in uno quoque notaret, quantum acute aut sententiose dictum esset: eo factum est, ut prudenter semper fere diceret: quod fuit etiam naturæ: oratio verò ejus, quæ ex verbis undique accersitis constaret, nullam neque elegantiam, nec venustatem præ se ferret, formamque dicendi inconditam & minime æquabilem redderet. In hoc tamen genere multa scripsit: Orationem de laudibus C. Plinii, alteram de laudibus Gallorum: Comparationem juris civilis cum re militari, in qua Juris laudes extollit: Commentarios quosdam in jus civile: Historiam herbarum: Commentarios in XI. libros Plinii ab eo admodum adolescente, quo primum tempore Plinium in manu sumpserat, conscriptos: postremo verò omnium, cum jam etiam majorem elocutionis rationem habere inciperet, quinque orationes de laudibus urbis Romæ fecit. Quòd verò genus scribendi mutaverit, id Petri Bembi consilio, qui eo tempore hac laude eleganter & Latine scribendi multum Italis omnibus præstitit, acceptum referre solitus est. Ille enim cum Longolio amicissimus esset, multaque ejus prudenter quidem scripta, sed inquinatis & corruptis verbis referta videret, dolere se apud eum sæpe testatus est, quòd cum à natura & literis ad oratorias artes instructissimus esset, voluntate etiam in eas maxime propensus, negligeret tamen eam partem emendate & Latine loquendi, quam M. Cicero eloquentiæ Romanæ parens solam & quasi fundamentum oratoris esse judicavit: unde etiam eloquentia ipsa nomen sumpsisset. Magnopere igitur est cohortatus, ut totam suam dictionem, ad præstantem illam Ciceronis dicendi formam revocaret,

cumque solum ex oratoribus sibi imitandum proponeret. Cujus consilio & autoritati tantum tribuit, ut quinque annos continuos ab ea cohortatione, nullum alium autorem Latinum in manibus haberet, nullum legeret, præter unum Ciceronem: in quo tantum studio industriaque profecit, ut post breve tempus, cum sibi eam legem indixisset, ne aliis atque à Cicerone sumptis verbis uteretur: ac omnia ferè quæcunque animo concepisset exprimenda, abunde ex illo uno verba electa suppeterent. Cumque se totum ad summi illius oratoris imutationem dedisset, sicque toto animo contendisset ut nihil unquam magis, ut perfectam illius scribendi formam animo inclusam haberet, etiam in omnibus quæ scripsit, ut eodem modo dicere posset, magnopere laboravit. In hanc verò formam scriptæ sunt ab eo orationes duæ, quibus eorum accusationi respondet, qui eum Romæ perduellionis reum egere: una præterea ad Luterianos oratio, et aliquot Epistolæ ad amicos: reliqua omnia quæ scripsit, ipse abolenda censuit: idque ut ita fieret, amicis moriens commendavit. Causam verò totam Luterianam, cujus oppugnationem jussu X. Leonis Pontificis Maximi, à quo etiam commentarii totius causæ missi ad eum fuere, susceperat, quinque orationibus complecti statuerat: brevique perfecisset (excogitatis jam secum, ut ex ipso audieram, quæcunque tali in causa dicenda forent) nisi prima statim absoluta, immatura mors consilium ejus prævenisset. Theologiam, & eos scriptores, qui de divinis rebus tractant, omni ætate coluit: idque putavit hominis esse Christiani, non in senectutem, ut maxima pars hominum facit, hoc studium differre, sed quotidie addiscendo in eo, quanquam lentius id fieret, aliquid tamen procedere. Hoc autem modo ipse & Græcos & Latinos plurimos, quos maxime in rerum divinarum explicatione excellere putavit, diligenter evolvit. In his verò literis, & in aliis artibus, tot perlegit, tam multa, tanto judicio, in tam paucis annis, ea etiam ætate qua aliis vix maturum judicium adesse solet: tot interim laboribus ex peregrinationibus exercitus, ut iis, qui eum & mores ejus non novere, penè incredibile videatur. Sed adjuvabat præter cætera quæ modo commemoravi, temperantia summa in victu, & in omni vita, ut voluptatibus, quæ apud cæteros ejus præsertim ætatis magnam partem temporis sibi vindicant, nullum omnino tempus daret. Cibi et potus erat parcissimus, mero nunquam, dilutissimo semper utebatur, maxime verò frigidæ potu delectabatur: quo etiam sæpius usus fuisset, nisi medici, quòd maxime inimicum stomacho dicerent, eum magnopere deterruissent. Somno parum indulgebat: cum plurimum, non amplius sex horas dormiebat. Reliqua genera voluptatum summus ille ardor in studia literarum ita restinxit, ut nulla prorsus in eo aliarum rerum cupiditas appareret. Neque verò ita prorsus studiis deditus erat, ut reliqua omnia, quæcunque in Republica Christiana agerentur, tanquam ad se nihil pertinerent, negligeret, sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum verò quando vel salutis ratio, vel quævis alia necessitas, cum à studio avocaret, libentissime & diligentissime de iis quæ foris agerentur, inquirebat. Quo factum est, ut simul & doctissimus & prudentissimus haberetur: ut neque hæc curiositas rerum externarum cognoscendi quicquam de legitimo studiorum tempore detraheret, nec illa languidiorem ad cætera redderent, aut quicquam de prudentia rerum diminuerent:

minuerent: sed contra alterum ab altero adjutum hanc pulcherrimam in eo prudentiæ & sapientiæ conjunctionem effecere. Corporis eatenus rationem habuit, quatenus studiis sufficere posset: quotidieque ante cibum parva pila se exercebat. Quanquam per se laboris apta membrorum compositione patientissimum corpus habuit, & quod multis magnisque laboribus ad omnem patientiam ineunti ætate firmaverat, quippe qui adolescens laborem etiam militarem fuerat perpessus: milesque Neapolitano bello cum Ludovico Gallorum Rege in Italiam venisset: etsi à robore militari multum abesset, corpusque decorum magis habere quàm robustum videretur. His vero rationibus ita corpus & animum curavit, ut alterum semper sanum, alterum quàm doctissimum, variisque et multis artibus repletum haberet. Quantum verò doctrina & eloquentia inter hujus sæculi scriptores præstiterit, ii demum intelligent, qui pauca ea quæ suo judicio probata, scripta reliquit, cum aliorum in illo genere scriptis conferent: aut is denique, qui in simili scribendi argumento sui periculum fecerit. Neque vero istis artibus atque virtutibus præmia omnino indigna his temporibus tulit: multaque præclara de eo judicia principes viri fecere, A Rege Hispaniæ Philippo duodeviginti annos natus, sanctioribus illis reconditarum rerum notis, quibus hodie unis omnia propè regnorum arcana committuntur, præfectus, A principibus Pannoniæ magno proposito præmio accersitus, ut regem puerum optimis artibus instituendum susciperet, A Ludovico Francorum rege multis honoribus affectus: de quibus ille in judicio cum pro se diceret, adversariis maxime conditionis obscuritatem objicientibus, commemorare est coactus. Quo tempore Regis decretum recitari fecit: à quo ille non unius aut alterius (ut ejus verbis utar) suæ ditionis urbium, sed universi regni viribus uno edicto est donatus. Sub quod etiam aliud decretum consilii illius centumviralis, quod Lutetiæ Parisiorum cogitur, intulit. In quo illi jura ti summo consensu in collegium suum cooptarunt, habiturum in perpetuum jus vitæ & necis, ac summam fortunarum omnium potestatem, non in plebem modo, sed in omnes regni proceres. Vicesimo verò octavo ætatis anno civitas ei Romana ultro est oblata, virtutisque & literarum ergò civis factus. Quæ res quanquam initio multarum illi turbarum causa fuit, multis clàm invidentibus, nonnullis verò nobilissimis viris palàm eum oppugnantibus, & virtutibus ejus obtrectantibus, inter quos magno periculo est versatus: postea tamen optime cessit, nomenque ejus & gloriam magnopere auxit. Nam cum statim post civitatem adeptam in Gallias redire studeret, ut amicos & propinquos, à quibus multos annos abfuerat, viseret: crebræ verò adversariorum ejus voces exceptæ essent, palàm dicentium, se nomen ejus delaturos: ea res fecit, ut paulò diutius consilium profectionis differret: ne si tali tempore urbem relinqueret, non amicos salutandi causa discessisse, sed timore & minis inimicorum perterritum ab urbe aufugisse videri posset: sed cum diutius mansisset, quàm ejus rationes paterentur, expectans quorsum obtrectatorum invidia procederet, cum illi interim nihil contra eum nisi conviciis agerent, existimans ulterius eorum indignitatem non progressuram, iter Galliam versus jam diu ab eo deliberatum, est persecutus: relictis tamen apud amicos defensionibus suis scriptis, ut contra omnes conatus adversariorum, si absentia ejus aliquam

quam illis occasionem accusandi daret, præsto haberent quod opponerent: jam tum ex eorum convitiis animo prospiciens, quæ maxime objecturi essent, quibus ille omnibus medicinam fecerat. Cujus sui consilii prudenter excogitati magnum postea fructum & voluptatem cepit. Vix enim Venetias in eo itinere pervenit, cum ad eum literæ amicorum sunt allatæ, nunciantes gravissimam accusationem, qua statim post discessum ejus adversarii sunt usi, & quo pacto consilium de relinquendis defensionibus processisset. Accusavit eum nobilis & disertus adolescens Romanus, in quo magnam dignitatis suæ spem majores natu Romani collocarent, ad id inductus inimicorum Longolii multis & assiduis precibus, objecto etiam falsæ gloriæ splendore, quod patriæ laudibus, quas oppugnatas à Longolio esse voluerunt, in hujusmodi accusatione adesse eum asseverarent. Ita vero acerbe & vehementer, ipso audiente principe Romano, cum multi nobilissimi & clarissimi viri judicio interessent, egit, ut nonnulli amici Longolii essent qui de causa obtinenda desperarent, donec amicorum præcipua cura defensiones ejus in lucem prodiere: quæ ita ab omnibus passim probabantur, ut multi dicerent non Longolium civitatis donatione ornatum, sed ipsum civitatem illis orationibus ornasse, in quibus pristinam dignitatem civitati & vetera sua ornamenta omnia restituisse videbatur. Principi ipsi vero ita placuere, ut oblitus penè quid adversario ejus tribuisset, quem paulò antè, nulla magis re alia motus, atque ejus in Longolium actione, in familiarium numerum receperat, protinus juberet ut diplomata Longolio expedirentur, quibus ratum esset, quod *S. P. Q. R.* de cive eum asciscendo decrevisset: præterea quod ipse de privato ærario ad tuenda studia ejus concessisset: atque ad eum ubicunque terrarum esset, deferrentur: ea tamen lege, ne sedem studiorum alibi quàm in Italia poneret. Multis præterea honoribus affecit, nam in Palatinum & sacrosanctæ Lateranensis aulæ comitatum sua sponte cooptavit, & in Romani Pontificatus scribarum numero esse voluit. Quæ cum ad eum perlata essent, cum alia omnia libenter audivit, tum verò conditionem de commoratione sua in Italia non invitus accepit, lætusque in Galliam quasi ex inimicorum dolore triumphum agens, animo statim revertendi est profectus: ubi magno amicorum gaudio exceptus, quòd nihil tam præter opinionem eorum accideret, quàm ut eum quem vix salvum in tantis contentionibus arbitrabantur, honoribus etiam auctum viderent, magna cum studio apud se retinere contenderunt, pluribus etiam ad manendum præmiis & privatim à multis, & publicè à rege ipso Francorum propositis. Ex privatis autem qui hoc maxime ab eo contenderunt, Ludovicus Ruzæus Parisiensis, cum multa alia, tum verò suburbanum fundum lautum & fructuosum muneri obtulit: nullam aliam beneficii sui remunerationem aut operam ab eo expectans, nisi ut urbe illa quasi domicilio studiorum suo rum contentus, in Italiam amplius non rediret. Ille verò quanquam Galliam semper non minus charam quàm patriam habuit, existimans non inferiori amoris loco habendam quæ excepit, quàm quæ genuit, plurimi etiam in hac re amicorum studia æstimaret: tamen cum recordaretur quam fidem X. Leoni Pont. Max. & reliquis amicis de reditu dedisset, ab eo nullis cujusquam promissis aut precibus deduci potuit. Mirifice verò ipse sua sponte erga Italiam & Italos

los afficiebatur: ut etiam in Epistola quadam ad Sadoletum, reditus sui rationem probare volens, cum alias causas attulisset, postremo addit, ideo se rediisse, quòd ad excitanda fovendaque studiosorum hominum ingenia plurimum conferre arbitratus esset cœli ipsius Italiæ clementiam, seque in eo felicem illum & planè divinum Italiæ genium secutam. Antequam vero rediret, Britanniam nobilem insulam videre voluit, adductus præterea fama eorum quos præter cæteros illic Græcis literis & Latinis eruditos, omni liberali & ingenua doctrina pollere audiverat. Cum quibus pluribus diebus jucunde consumptis, quod eorum doctrina ita delectaretur, ut etiam summæ admirationi esset, quemadmodum sæpe eum prædicantem audivi, tantam & tam politam atque excultam doctrinam in illis locis, apud eos homines, vel usquam penè terrarum, his temporibus, quibus propè omnes elegantiores artes jaceant, potuisse reperiri: ad constitutum sibi in Italiam iter reversus est: Pataviumque venit, quem studiis suis locum accommodatissimum elegit. Quanquam simul ac de ejus in Italiam adventu auditum est, populus Florentinus non solum in civitatem suam, si illic ad instituendam bonis artibus juventutem se conferret, invitavit, verum etiam vicena quina in annos singulos sestertiorum nummûm millia ex ærario publico decrevit. Verum ille recordatus, quæ præmia antea contempserat, quòd nullum ocii sui partem aliis vendere voluisset, nulla mercede à suscepta propositaque sententia potuit avelli. Patavii autem se continuit, sibi & studiis suis serviens, primum in contubernio Stephani Saulii nobilis Genuatis, qui literarum causa eò se contulerat, optimarum artium etiam ipse studiosissimus. Deinde verò eo in patriam revocato, cum multi nobiles viri (quorum tum Patavii propter celebritatem eorum qui literas docuerunt, magna copia fuit) certatim Longolium ad se invitarent, quod ejus consuetudinem non honorificum tantum sibi, sed etiam fructuosam fore putabant: ille in domum Raynoldi Poli nobilis juvenis Britanni, quem per eos dies Rex Britanniæ literarum causa eò miserat, migravit: quocum conjunctissime in literis usque ad extremum vitæ diem vixit. Amicitiis usus est magnis & illustribus, quas illi ubique ferè vel felicitas quædam ejus, vel doctrinæ fama conciliaverat. Neque verò in conciliandis amicis fælicior, quàm in retinendis prudentior habebatur: quos summa fide observantiaq; semper coluit. Quantum verò officio in amicos tribuit, vel extremus ille vitæ ejus actus facile declaravit. Nam cum gravissime ex febre laboraret, ex qua etiam periit, eodemque tempore ab Hieronymo Savanarola amico suo, qui tum filium summa spe & indole adolescentem amiserat, literas accepisset, valde miserabiliter de morte filii scriptas: existimans se non aliter officio suo in amicum non posse satisficere, in mediis ipsis doloribus cum gravissime cruciaretur, literas ad eum consolatorias, morbum suum silentio tegens, ne hoc etiam ad amici dolorem, dedit. Quæ quidem ut tum scriptæ, maxime vim morbi auxisse existimari possent, sic uberrime quo officio in amicos esset declaravere: qui ne eo quidem tempore sibi parcere voluit, aut officium intermittere, quo omnes illi libenter remisissent: aut sane amicus non esset, qui hoc ab eo exigeret: & tum alium consolaretur, cum magis consolatione ipse egeret. Sed ab ea humanitate quam in omni vita erga amicos retinuerat; ne tum quidem dolor corporis

&

& propinqua mortis expectatio potuit eum deducere, aut facere ut suorum commodorum rationem haberet, qui semper quacunque in re declarare posset, amicorum commoda suis prætulerit. Quo factum est ut charissimos illos semper firmissimosque haberet: idque maxime est expertus, cum absens Romæ in judicium vocaretur. Quo tempore neque adversariorum ejus potentia, quæ maxima fuit, nec acerba eorum in eum accusatio, quenquam eorum qui amicitia vel consuetudine aliqua, dum Romæ esset, conjuncti videbantur, ulla in re flectere potuit. Plurimum verò ex omnibus detulit Jacobo Sadoleto, & Petro Bembo, viris cum autoritate & gratia inter eos qui tum Romæ erant, maxime florentibus, tum vero doctrina & omni politiore humanitate propè singularibus. Quorum opibus & gratia quàm diu Romæ fuit, in omnibus rebus est usus. Ut verò alios in se benignos & liberales est expertus, sic omnibus quos aut opera aut consilio juvare posset, maxime fuit expositus: præcipue vero iis qui spem aliquam de se vel ingenii, vel doctrinæ darent. Novi ipse multos qui cum à patria absentes & amicorum subsidio destituti ad eum confugerent, ab eo sæpe pecunia sublevatos: cum tamen valde tenues facultates haberet, & aliorum opibus casus suos sustentaret. Quando vero diutius sumptus tales se ferre non posse sentiret, per amicos omnia egisse ne quid illis deesset, non secus ac si omnia necessitudinis officia sibi cum illis intercessissent, qui neque cognatione, neque patria eum contingebant, indole tantum & spe doctrinæ ei commendati. Adversæ fortunæ vulneribus multis, ut in tam paucis vitæ annis, ictus, nihil unquam aliter atque virum decuit, tulit. Primum Philippi Regis Hispaniæ morte inopinata, ad quem se post amissum utrumque parentem contulerat, ex quo cum magna sperasset, jamque apud eum gratia & supra ætatem authoritate multum valeret, ille præter omnium opinionem in Hispania ereptus est. Deinde multis peregrinationibus & molestiis agitatus, carceris etiam molestiam & difficultatem est perpessus. Post contentio illa Romæ accessit cum potentibus & factiosis adversariis: inter quos cum sæpe discrimen vitæ adiit, nunquam sine magno periculo versabatur. Extremum vero omnium, quod aliqua ex parte eum attingere videbatur, fuit decimi Leonis Pontificis Maximi mors, in cujus vita omnem spem fortunarum suarum sitam habebat, cujus autoritatem & promissa sequutus, contra omnium amicorum suorum voluntatem in Italiam redierat. Cum autem neque ad suos honestum reditum, quorum antea promissa spreverat, neque quo pacto in Italia defuncto jam Leone, qui antea sumptus suppeditabat, otium suum cum dignitate tueri posset, satis videret, hæc nonnihil eum conturbarunt. Nusquam tamen se commovit: sed veteribus tantum amicis, quos in Italia habuit de statu suo per literas admonitis, ille in contubernio illius nobilis juvenis Britanni se continuit. Cum vero decem menses post obitum Leonis perpetuo fere in literis versaretur, constitutum se habere dixit in Forum Julium proficisci, cum ut animum suum curis literarum districtum peregrinatione relaxaret, tum etiam ut eam partem Italiæ sibi non satis cognitam viseret. Itaque paucos ante dies quàm egredi statuerat, cum nihil omnino incommodæ valetudinis sentiret, semotis arbitris multa cum Polo suo, cui semper plurimum tribuit, fertur disputasse de periculis, de fragilitate, de miseria humanæ

vitæ.

vitæ. Hanc vero tandem summam orationis habuisse, ut quoniam sibi peregrinandum esset, neque ignoraret multa sæpe peregrinantibus pericula præter opinionem, quibus obsisti non posset, intervenire: ut rebus suis, quicquid sibi accideret, provideret: testamentum se velle facere dixit, atque apud eum deponere: flensque pene rogavit, ut siquid sibi adversi accideret, testamenti capita persequeretur, famamque suam & memoriam charam haberet. Atque hæc cum magna admiratione illius cui hæc commiserat, fecit. Quis enim non miraretur, quod in proximam provinciam exiturus, optima etiam valetudine, ut sibi & aliis videbatur præditus, ea diceret & faceret, quæ magis ex vita quàm ex civitate migrantis videbantur? Verum sive divinatione de propinqua morte sua id faciebat, sive prudentia quadam, quam casus postea divinationem videri fecit, eodem die qui profectioni constitutus est, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua non convaluit, eo etiam tempore cum forte abesset Polus, cui antea res suas omnes crediderat. Quem tamen per literas statim quo statu esset certiorem fecit, nihil de testamento mutans: hoc tantum rogans, ut quemadmodum coràm recepisset, curam & quasi dispensationem rerum suarum acciperet, mortuoque memoriam pie & inviolate præstaret. Quo nuncio tristissimo ille perculsus, quod eum unice amaret, subito accurrit, multaque cum in spem vitæ diceret, eadem etiam medici pollicerentur, nunquam ab eo deduci potuit, quin eo febris finem sibi vitæ esset allatura: id quod paucos post dies evenit. Antequam vero discedere, in divi Francisci familiam voluit adoptari, ejusque habitu post mortem & templo sepeliri. Obiit XXXIII. ætatis anno. III. Idus Septembris. Anno salutis generis humani M. D. XXII. atque Patavii in Francisci, quemadmodum præscripsit, sepultus.

DE
Obitu doctissimi
ET
Sanctissimi Theologi Doctoris
MARTINI BUCERI,
Regii in celeberrima CANTABRIGIENSI Academia apud Anglos publicè Sacrarum Literarum prælectoris
EPISTOLÆ DUÆ.

DOCTISSIMO VIRO ET AMICO SUO SINGULARI D. *PETRO MARTYRI* *JOANNES CHECUS.* S. D. P.

ITA natura feret, ut quos doctrina exquisita, aut singulari virtute viros noverimus, aut etiam necessitudine graviore, vel benevolentia conjunctos, illorum mortem graviter & acerbe feramus, quia indignos illos putamus, ut luce & spiritu communi priventur, & nos etiam ita diligimus, ut non modo nobis, sed ne nostrorum quidem ulli, miserum & calamitosum aliquid accidere debere judicemus. Te autem puto Domini Buceri gravissimi & religiosissimi viri mortem moderate & Christiane ferre, neque naturam ita voluntati Dei repugnantem habere, ut vehementiorem aliquam

aliquam perturbationem in communi & naturali omnium exitu, in animum tuum intrare permittas. Scis cujus esset cum viveret, quis in illo habitaret, quàm non sui juris esset, qui totum se illius servituti addicebat, à quo redemptus fuerat. Hic cum non donatus nobis à Deo, sed ad aliquam temporis usuram commodatus sit, acerbius feremus, quod Deus hunc evocaverit, quam gratias agemus, quod talem nobis tam diu reliquerit, & cursus hic ætatis fuerat, atque adeo inclinatus, ut etiamsi longiore vita dignus esset, natura tamen illum longius provehere non posset. Et cum constantissime vitam omnium traduxerit & eadem constantia vitæ quoque finem fecerit, quanto hoc debet familiares illius & necessarios gaudio perfundere, quod ita à Deo raptus sit, ut malitia mentem illius non perverteret, sed vitæ innocentiam, mortis constantia superaret? De divina autem potentia, sapientia, bonitate, quis poterit dubitare, neque nos cum illo pugnare debere, sed nos illius magnitudini & potentiæ subjicere, ut grato animo accipiamus, quicquid nobis à tanto authore objectum sit, ne vel reclamando obstinati, vel non ferendo imbecilles, vel male accipiendo ingrati reperiamur. Stultissimum est autem & spiritu Christi indignum, ut nos quicquam melius & præstantius putemus posse facere, quam divinæ providentiæ regula constituit, cujus etiam stultitia, longe omnem humanæ intelligentiæ solertiam superat, sapientia autem à nemine cerni potest, cum ne intelligentiam quidem nostram multis modis depressam atque obscuram, aliquid spirituale aut divinum, nisi spiritus lumine introductum cadat. Qui vero Deum suis bonum & propitium cogitant, qui omnia non modo misera & calamitosa, sed etiam scelesta et nefaria ad bonum convertit, quomodo hoc sibi in animum inducent, ut hoc inutile, damnosum & noxium suis sit, quorum tam arctam curam gerit, ut ne pilus quidem capitis sine illius voluntate de capite decidat?

Cum autem in omnibus apud Deum precationibus hoc adjungimus, ut illius voluntas fiat, quam inconstantes & leves erimus, si antequam res eveniant, à Deo contendimus, ut quod velit faciat, postea autem et hoc quod expetebamus, non ferimus, & quod precabamur antea, hoc nunc idem deprecemur, eam commutationem non ferentes, qua Deus suos ad patientiam et perpessionem rerum exerceri atque erudire vult. Nam quanquam nos magnum ornamentum & columen integritatis, religionis, doctrinæ amisimus, neque tamen ille lugendus, qui hæreditatem paternam adiit, de qua nos hic cum miseria laboramus: neque status Ecclesiæ deflendus, quæ tantum & talem in cœlum emisit, neque nostras rationes afflictas, ut videtur, & collapsas lamentari debemus, qui plus opis et præsidii in spiritu Christi, quam in voce Apostoli collocare debemus. Sed hinc abducere cogitationes nostras discamus in Christum & spiritum ejus salutarem, etiam atque etiam petere, ut omni extremo præsidio Ecclesia quasi destituta, internis spiritus subsidiis recreetur, et in hac tanti parentis nostri orbitate authoritate spiritus levemur. Atque hic fœliciores aliquanto nos Cantabrigienses sumus, quod tantum virum Cantabrigiæ Deus commendaverit, quod ita alias radices disciplina Christi per Bucerum egerit, ut hoc laboris & muneris cursu confecto, fructum & præmium exoptatum Magister percipiat. Nondum

 iniquitas

iniquitas Amorbeorum completa est, nondum tibi in liberum cœlum & domicilium hæreditarium ire fas est, major tibi moles rerum, majus negotium miscendum, fervore adhuc tuo carere non possumus, tibi elaborandum est, ut quanto minore comitatu septus et munitus es, tanto acrius et majore cum contentione dimices, & ita te pares, ut non unus trium, sicut ille apud Historicum, sed solus omnium impetum sustineas. Atque hoc fidenter tibi et animose suscipiendum est. Christus enim mundum devicit, et evertit sapientiam sapientium τῇ τοῦ λόγου δυνάμει. Sed quid ego ista, Deus bone, apud te? Dum tecum loquor, me ipse consolor, et dum levationem doloris tui meditor, aliquam ægritudinis etiam meæ medicinam quæro, minus laborans quid par sit mihi ad te scribere, quam quid conveniens meo dolori detrahendo videtur. Nunc autem quod me nonnulla, ut verum fatear, lætitia afficiat percensebo tibi, quam honeste se Cantabrigia gesserit, quæ tales honores D. Bucero mortuo habuit, quales maximos potuit, & ita ejus funus prosequebatur, ut verum amorem quem ipsi in cœlum sublato exhibere non poterant, ad futuræ resurrectionis memoriam, ergastulo animæ exhiberent. Sepultus est in celeberrimo Academiæ templo, deducentibus illum non modo Procancellario Academiæ, Doctoribus, aliisque qui graduum dignitatem in Academia obtinebant, sed etiam cæteris omnibus, qui ad ingenii humanitatisque cultum capiendum eo confluxerant. Eadem eruditionis & integritatis opinione commoti Major oppidi cæterique Oppidani, novo atque insolenti, sed laudabili tamen modo, cum scholasticis se conjunxerant, & quemadmodum poterant, funus illius honestabant, virtutis illius magnitudinem, officio tam raro & voluntario commendantes. Itaque ad tria hominum millia confluxerant, voce, lachrymis, lamentis, quantum sui desiderium Bucerus reliquisset, attestantes, cum ne plebei quidem, qui illum docentem & concionantem non intellexerant, fama et prædicatione doctrinæ & religionis excitati, ab illius funere abessent. Precationibus nostro more confectis, & gratiis Deo patri misericordiarum actis, quod curriculum hoc vitæ tam pie & Christiane ab illo decursum esset, & ad erumnarum atque angorum finem, quibus imortalium vita obsessa atque excruciata, jactatus, cum laude & constantia pervenisset. Ibi tum Haddonus Academiæ orator Legum Doctor, eloquentiæ laude præstans omnibus, ipse morbo viscerum fractus, & de mortuo loquens ipse semimortuus, sive magnitudine calamitatis commotus, sive consuetudine tam Christiani & religiosi viri orbatus, seu frequenti dolore tanti concursus animo perculsus, gravem de re tam gravi, orationem habuit, ut lachrymæ ubertim omnibus manarent, cogitantibus cujusmodi Magistro essent orbati, quo majorem vix universus orbis caperet, sive scientiam veræ religionis, seu vitæ integritatem atque innocentiam, seu inexplebile studium sanctissimarum rerum, seu laborem intollerabilem promovendæ pietatis, seu authoritatem & amplitudinem docendi, sive quid aliud in illo laudabile & gloriosum fuit. Ille ardor orationis fuit, ut lachrymæ caderent omnibus, clarissimi viri desiderium animo repetentibus, & sine pastore quasi palantibus, præeunte Haddono, non modo voce & querela, sed etiam lamentatione & lachrymis. Hunc sequutus D. Barkarus Theologiæ doctor, vir pius & gravis, concionem anglicam.

cam apud populum habuit, qua docuit, quatenus mortui lugendi nobis essent, & quatenus gaudio & gratulatione prosequendi. Deinde, quot incommoda nobis ex unius Buceri morte, tum publica tum privata, invecta essent, & quibus rursus de causis sedatè atque æquo animo ferre hunc communem omnibus vitæ exitum, sed paucis tam memorabilem, deberemus. Sic ea nocte singuli domum quasi in orbitatem & solitudinem se conferebant. Postridie ejus diei ad templum rursus convenerant, & gratiis de more actis, quod ex hoc ærumnoso solo in portum et perfugium salutis suos satis idoneis temporibus traducit, & beneficio mortis Christi in mensa Dominica proposito, ad Eucharistiæ communionem quadringenti accesserunt, mortis Christi commemoratione habita, & spe resurrectionis illius communione adaucta. Tum Redmannus Theo. D. vir eruditus et pius, concionem in maxima frequentia habuit, et quid mors esset, disseruit, et quomodo universa bonorum & Sapientum vita, meditatio mortis esset, nihilque ita in auribus omnium personarum debere, ut discessus ex hac fragili caducaque vita, bonorum exempla nobis ad perpetuam de morte cogitationem proposita esse, atque ad eum finem omnia facta, dicta, studiaque nostra conferenda esse, quid in Buceri vita laudabile et sequendum, quid in illius morte memorabile et gloriosum esset. Atque hac oratione usus, finem dicendi fecit. Eadem aurora studiosi omnes qui aliquid poterant, et vel in græcis vel in latinis litteris profecerant, non quid Bucero dignum esset, quem laude suâ superiorem indicabant, sed quod officio suo conveniens esset, quod sibi omni studio colendum putabant, secum reputantes, quibus poterant versibus, græcis, latinis, soluta etiam oratione, tumulum illius honestabant. Neque in festorum celebritate magis solitum est loca quædam sertis et corollis undique redimiri, quam locus ubi humabatur, Epitaphiis et acroamatis distinguebatur. Hunc honorem scolastici & oppidani Cantabrigienses, pietatis ac litterarum nomine, Bucero detulerunt. Precor autem à Deo Opt. Max. ut hæc externæ benevolentiæ testimonia, ab interno et propriore animi affectu oriantur, et quam ille veram doctrinam reliquerit, eandem studiis, sententiis, vita persequantur, ut vir tam nobilis si quidem ullus esset in Christo quiescentium sensus eorum quæ hic agerentur, fructu laborum quos hic posuerat, lætaretur. De familia ejus video te laborare D. Petre, in quo nihil est quod te excrucies. Nam et D. Cantuariensis, reliquique illius amici hoc in se munus receperunt, ut illi abeunti, honestis conditionibus provideatur, et Academia etiam quod potuit fecit, scripsit ad Regiam Majestatem & conciliarios Regios in hac causa, & Rex qua est singulari pietate et prudentia, se justam illius familiæ rationem habiturum promisit. Condonabis mihi αὐτοσχεδιάζοντι σοι τοῦτον φίλ. Dominus Jesus te & familiam tuam servet.

Westmonasterii. X. Martii. Anno Domini M. D. LI.

AD

AD

Clarissim. Virum

Et Singularem Patronum suum *JOANNEM CHECUM*, nobilissimi & serenissimi EDVARDI Sexti, Dei gratia *Angliæ*, *Franciæ*, & *Hyberniæ*, Regis, &c. in bonis literis Institutorem, de obitu *D. Martini Buceri* sanctissimi viri, Epistola *Nicolai Carri* Novocastrensis Angli.

MAGNUM dolorem Calendis Martiis, vel potius incredibilem accepimus, clarissime patrone, ex immaturo obitu M. Buceri optimi & sanctissimi viri. Quem sive fatalis nobis casus aliquis eripuit, sive is perenni quodam studio suo extinctus occubuit, non lugere quî possumus? cum adhuc ei per ætatem tametsi seni aliquot superesse anni viderentur, quibus divino ipsius ingenio perfrui potuissemus. Et quanquam hic dolor cum multis nobis fuit communis, qui maxima frequentia, publico luctu declararunt, qualem & quantum virum, quamque omnibus charum amisissemus: tamen ad nos præcipue qui illum ut præceptorem reverebamur, ex ejus interitu mœror pervenit: cum quo morte perempto, duabus præstantissimis rebus orbati sumus, exemplo innocentiæ, & excellentis utilitate doctrinæ. Etenim eo tempore cessit è vita, quo maximus ab ejus doctrina fructus expectabatur: iis hominibus, quibus in primis opus esset tali virtutis Magistro: ea denique causa, quæ D. Martini Buceri, id est summi artificis & in omnes partes comparati, facultatem atque acumen desideraret. Quo magis venia danda est huic pio dolori nostro, & omnes qui præstantissimi hominis divinæ virtuti favent, in ejusdem societatem luctus vocandi sunt. Quanquam, quid dico vocandi; cum dubium

bium non sit, quin ad quoscunque fama pervenerit tanti vulneris, si non ejus quem constat esse beatissimum, tamen nostra causa à quibus ablatus est, in mœrore sint futuri. Te ipsum arbitror Clarissime patrone, qui ætate non multis, doctrina antecellis omnibus, quique princeps nostrorum hominum in omni genere putaris, principem Germaniæ cum magno nostro incommodo avulsum, ægre molesteque ferre. Quis enim illo charior tibi? Quem is dilexit te magis? Cui majora præstitit, vel observantiæ, vel charitatis officia? Quem tu æque atque illum complexus es? Ut mihi & is beatus, qui talem virum observavit, & tu fœlicissimus videaris, qui cum sanctissimo homine & eruditissimo magistro tam arctam conjunctionem habere voluisti. Veruntamen si te absentem fortè non tam graviter ipsius mors perculsit, quam nos jam pridem nostrasque cogitationes afflixit: siquem eodem modo reliqui, quorum oculi abfuerunt, tardiores ad luctum sint: ferendum id quidem in eo est, quod nihil à communi sensu & more alienum accidit. Acrius enim ferire solent, quæ aspectu, quam quæ auribus sentiuntur. Et ipse oculorum dolor stimulos habet vehementiores, cum ad communem luctum major aliqua necessitudo accesserit.

Nos eum lugemus amissum, cujus eruditissima voce frui, quem adire, quem alloqui, quocum etiam conjunctissimè vivere solebamus: vos ereptum doletis, quem non ita sæpe audire, non oculis aspicere, non convenire poteratis: à cujus vos sanctissimo convictu, cum locorum intervallum sejunxerat, tum vita civili procuratione districta avocaverat. Quanquam sit par, vel si vultis major in eum vester amor, dummodo hoc concedatis, causas amoris nos habere & justiores & uberiores. Qui certe cum in eum incredibilis esset susceptus ex ipsius charitate erga nos, ex eoque cum utilitas ad nos pervenerat, ad eum labor & solicitudo redierat: optimo jure ingrati haberemur, si aut ejus mortem non lugeremus, quæ orbitatem nobis attulit, aut vitam literis non exornaremus qui nostra causa vitam amisit. Dicam enim verè quod res postulat. Nos Bucero vitam ademimus, cum eas nostra causa vigilias susceperit, quibus afflictæ ipsius vires considerunt. Itaque ad nos præcipuè cum nostrum casum lugendi, tum illius virtutem laudandi officium pertinet. Quod tametsi ab omnibus jam factum est, quibus ipsius virtus & doctrina chara fuit, tamen eorum maxima pars, voce id magis & fronte, quam scripto declararunt. Ego autem quæ mihi de ipsius divina virtute cogitanti in mentem venerant, ea neque pro ejus erga me benevolentia reticere potui, neque pro mea in te observantia non ad te perscribere. Sed id quo facilius fiat, & ut in toto hoc tempore quo nobiscum fuit, omnium ipsius præclarorum & factorum & institutorum ratio constet, atque omnes intelligant, qua fide, quo studio, quibus laboribus in hac quasi perpetua sui muneris vigilia, versatus fit, & ut ipse quoque distributis temporibus, notatis generibus, singula persequi et commemorare queam: Complectar primum hujus nostræ molestiæ principium, (non quod id te latere existimem, sed ut intelligas non solere nos excellentium hominum oblivisci) deinde progressionem, in qua & offensiones valetudinis & reditus sæpe varii: vulnus etiam ipsium attingam quo maximus nobis inustus dolor, et summum allatum desiderium est: et causas intexam, cur necesse fuit in tali nos mœrore esse.

Quæ

Quæ cum omnia audieris, nec me ut spero reprehendes, qui luctum nostrum mandarim literis: & omnes nos quod ita luxerimus, pio amicorum officio perfunctos judicabis. Ergo initium nobis hujus luctus præbuit is annus, quo Londino discedens Cantabrigiam rediit. Secum enim Londino morbum extulerat, qui in ipso itinere ingravescens, cum se, nulla interposita medicina, multorum dierum consuetudine corroborasset, graviter eum afflixit, & plures uno tempore corporis partes obsedit. Aderat frequens intestinorum dolor, pungebat calculus, affligtabat eum stomachus, vitioso fastidio cibos respuens, tum alvi tanta siccitas, ut quamquam ventriculus crudis humoribus oppletus, summoperè frigeret, tamen ibi gravissimo ardore ureretur. Fons omnium malorum caput ita colliquefactum, ut rivos à se humorum dimitteret, qui cum per reliquas partes corporis, tum musculos etiam serpentes, magnoperè vires enervaverant. Jacuit ita toto corpore oppressus aliquot menses, cum interea nullum propè tempus passus est sibi vacuum esse à studiis, semper aliquid aut scribens, aut legens, aut secum ipse meditans, aut alios erudiens. In quo genere tanta flagrabat erga omnes charitate, ut cum publicè se ostendere, & fontes ingenii patefacere propter valetudinem non possit, domi tamen suæ quasi scholam quandam aperiret. Quô cum multi boni viri confluerent, perfecit, ut eos non solum occupatis temporibus se audiendo occupatos teneret, verum etiam illa solenni ludorum festivitate, quibus homines gratulandum nato Christo existimant, graviter & severè levissimum morem reprehendendo, ab otio & ludis domum ad se sevocaret. Nondum ejus divina vox è domesticis parietibus dimanaverat, non virtus, non doctrina majori quasi Theatro proposita erat: Sed jam tum omnis integritatis & scientiæ officinam domi instruens, futuræ cum diligentiæ tum etiam copiæ ac varietatis certissimum signum dedit: eaque cum non amplissima viderentur privatis parietibus tecta, tamen domo & è paucorum cœtu in lucem & frequentiam educta, omnem omnium opinionem ipsa specie & novitate & genere interpretandi docendique accuratissimo facile superabant. Nam cum hac domestica laude multorum animos incredibili audiendi studio ad se convertisset, & ad quintum Id. Januar, nondum recuperata valetudine, nec confirmatis viribus processisset in publicum: dici non potest, quo concursu, qua frequentia summorum, mediocrium, infimorum, ipsius conspectus celebrabatur: quanta cum expectatione exorsus: quam attentè auditus sit: quam brevi tempore plurimorum mentes occupaverat: qua fide, quo studio, qua authoritate docuit. Nemo tam improbus est repertus, qui si minus sua vellet, tamen omnium causa putaret tam sanctum hominem, tanta pietate & doctrina præditum, authorem nostris studiis & adjutorem fuisse datum. Idque ab universis non opinione tacita, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Sic enim ejus non mens solum, verum etiam nutus observabatur, ut unus existimaretur, qui voce præire, sententia moderari, authoritate imperare reliquis deberet. Quid enim? parumne authoritatis in eo fuit, cujus vox quasi sacrosancta habebatur? à quo quicquid exibat id ratum confirmatumque videbatur? aut ulla potest esse authoritas, nisi cum alicui ipsius probitatis et doctrinæ causa fides adhibetur? aut non huic tantum tributum fidei, ut solus propè multis annis extiterit,

Morbus Buceri.

Diligentia & studium in morbo.

Quo primum tempore cœperit prælegere.

Ejus authoritas in docendo.

Doctrina excellens. titerit, cui de omnibus rebus cum maxima laude sit assensum? Habuit divinus vir, sicuti te meminisse arbitror, cum permultas excellentium virtutum expressas imagines, tum ab his doctrinæ & literarum fontibus profluxerat, ut si tam bonus vir non fuisset, quam illum fuisse omnes gaudemus, tamen vel hac commendatione studii, ad summam pervenire existimationem potuisset. *Integritas vitæ.* Sed ita omni integritatis laude cumulatus fuit, atque ita propria quadam tectus innocentia sua, ut cum in vita quod reprehenderetur nemo posset notare, præceptionibus ejus non obtemperare turpe putaretur. *Senilis prudentia.* His nonnullum momentum addidit senilis prudentia, & ex omni parte communitum ingenium, usus etiam plurimarum & maximarum rerum, qui cum omni ætati prudentiam affert, tum verò senectuti ornamentum adjungit. *Prudentia.* In hoc noster quantum effecerat, declaravit studium florentissimæ civitatis Argentoratensis, à qua ita dignissimus est judicatus Ecclesiæ procuratione propter scientiam, ut idem habitus sit dignissimus senatu propter prudentiam. Hæc autem in illo omnia vultu, oculis, voce, magis eminentia. Etsi enim per se ista authoritatem non faciunt, cum illis tamen quæ dixi, afferunt aliquid dignitatis. *Vox. Vultus.* Vox igitur grandis & canora cum orationis forma congruens, quæ plenis & sonantibus verbis constabat: is oculorum obtutus, ea frontis & porrectio & contractio, ut quam alta mente præditus esset, facile appareret. Non me præterit residere aliquando in vultu mendacium, & oculis fingi probitatis significationem solere: Sed hominum non improborum ingenia, non fallacibus signis suarum effigiem cogitationum in vultu repræsentant. Quibus igitur è rebus universis authoritas comparatur, eas ejusmodi in se habuit, ut si acervatim in eo non coiissent, tamen singulæ per se satis ad permovendum momenti habere viderentur. *Ejus in notandis hominum moribus παρρησία.* Sed parum profuisset in docendo authoritas, nisi liberior quædam admonendi objurgandique ratio accessisset. Quam licet facete in Gorgia irridet Socrates, tamen in his perditissimis temporibus, tam multorum socordia & mollitie nisi adhibeatur, nec in vita integritas, nec in studiis constantia reperiri poterit. Hac ille medicina usus in sanandis nostris moribus, (sed neque tam immoderatè ut θρασυνόμενοι sophistæ, neque tam lentè & frigidè quam solent nostri παιδαγωγοί) primum amicos ipsorum pudore, deinde inimicos & reluctantes, cum sanctissimæ vitæ exemplo, tum severiore objurgatione in officio continebat. Ad quod si hoc quoque adjungerem, quam frequenter in ipsa occupatione obeundi muneris sui omnium mentes & studia inflammarit, posito ante oculos cum gravi querela Germaniæ casu, commemoratis cladibus, quibus Ecclesia vastata, literæque deletæ sunt, rem nimis pervulgatam attingerem, et modum fortasse Epistolæ tam multa prosequendo egrederer. *Diligentia* Quare si de diligentia pauca annotavero, satis videbor dedisse significationis, quantum damni ipsius morte percepimus. In quo illud mihi primum difficultatis objicitur dubitanti, utrum magis ornandus sit, quod ipse semper occupatus esse voluit, an quod alios ociosos esse non permisit. Utraque laus præclara, & habuit utraque plurimas commoditates. Nam si utile fuit à tali magistro erudiri, certè etiam optandum fuit, ut id quam creberrimè fieret: & si quicquid excellit, eo magis eminet, quo sæpius usurpetur: hujus profecto diligentiæ qui praclarissimarum rerum notitiam in aures nostras inculcabat,

cujus opera & assiduitate multarum difficultatum molestiæ removebantur, quæ satis magnæ laudes reperiri possunt. Quo die schola, si liceret, quo templum ipsius voce caruit? Quando non multo amplius quam lege ei præscriptum fuit, præstitit? Nos si quæ detur à studiis intermissio, quam libenter amplectimur? Is nec reluxationes ferebat, & in repetendo, moras graviter reprehendebat. Memini aliquando mihi eum referre, cum ex te diceret audivisse, si nihil agendo doctrina comparari posset, præstantissimos in omni literarum genere futuros Anglos. Quam vocem is quoque recte ut mihi videbatur, nostrorum hominum ingenia & mores animadvertens, usurpare solebat. Et cum tuam in eo prudentiam ac virtutem collaudans, qui notato vitio, à tuis id moribus quam longissimè abesse voluisti, tum ipse hoc in nobis delicatum fastidium non ferens, licet peregrinus & afflicta valetudine, tamen nec novitatis offensionem pertimescens, nec suarum virium rationem habens, & verbis acriter reprehendere, & exemplo accusare nunquam destitit. Fœlicissimus quidem in eo, quod omnes ejus conatus, facta, consilia, cum per se fuerunt salutaria, tum præclaros semper exitus habuerunt. Quis enim eo hortante adeò dissolutus extitit, qui se ad severiorem morem non reciperet? Cujus ille aures fabellis assuefactas & nugis, non ad graviora ἀκροάματα traduxit? Quem ludis, spectaculis, voluptatibus deditum cognovit, cui non illo oculo suo gravissimo, terrorem incussit? Itaque dici non potest, quam celeriter hominum studia commoverat, & ab otio ad negotium, à ludis ad libros, à domesticis latebris ad publicas disceptationes pertraxerat. Sed hujus divinæ charitatis & studii non diuturnum tempus fuit. Siquidem triginta ferè dies, non amplius, in hoc curriculo versatus erat, cum ecce tibi subito sive quod affectæ valetudini non pepercit, sive quod plus laboris sumpsit, quam ferre potuit, in eundem paucis diebus morbum relabitur, è quo se paululum recreaverat. Sed quemadmodum ad eundem scopulum bis allisa navis, gravius secundo quam primo ictu periclitatur: ita is antequam è superiore valetudinis naufragio se planè collegisset, ad idem saxum rejectus, majore periculo ac duriore conditione cum redintegrato morbo conflixit. Nam primus morbus quamvis satis pœnæ sumpsit de sanctissimo homine, qui omni morbo vacare debebat, tamen neque tam crudelis fuit, ut penitus affligeret, neque tam perpetuus, ut nullum respirandi locum daret. Hic vero tetrior quam Phalaris, qui uno impetu totum corpus obruebat doloribus, sic autem assiduus, ut semper premeret, & cum aliquid faciendi tum colloquendi etiam potestatem eriperet; hunc sedatè, ut omnia, tulit. Veruntamen angebatur impediri voluntatem suam nostris studiis commodandi. Quorum tanto desiderio flagrabat, ut tam molestum esse morbi cruciatum diceret, quam quod eo cogeretur, nihil agendo contabescere. Ex quo illa ejusdem crebra vox clarissimo viro digna, qua se optavit aut celeriter emori, aut utilem Ecclesiæ fieri. Sed quod postremo loco voluit, id ei primum accidit. Quoniam ex hoc quoque morbo gravi & diuturno cum cœpisset paululum ad se redire, unà cum vere aliquam quasi valetudinem recuperavit: tamen ejusmodi, qualis ex tanto naufragio vix sane expetenda, vel diuturna fore videretur. Sed ut nautæ quamvis portum non conspiciant, tamen sedata tempestate in spem salutis veniunt: ita is sub-

Ocium Anglicum.

Secundus Buceri morbus.

Reditus ad valetudinem.

lata

lata morbi graviſſima vi, benè de reliquo ſperare & integram ſibi polliceri valetudinem cœpit. Veruntamen in eadem ferè parte peccavit, qua hi de quibus dixi, nautæ. Etenim ut illorum animi procellis franguntur, ſerenitate negligentes fiunt: ita is repreſſo morbo, quaſi neglexit valetudinem, & totam curam ac cogitationem defixit in eo, ut ſui quam ſimillimus, id eſt occupatiſſimus eſſe videretur. Et quidem certe conſtat nunquam illum eſſe viſum magis occupatum, quam illa æſtate fuit. Cujus in ipſo ardore (ut cætera non attingam) cum magna noſtra Comitia haberentur, & omnes eum privatim amici, publica voce magiſtratus, univerſo conſenſu cuncti ad ſolennes diſputationes, non præſentia tantum ſua, verum etiam opera, ſtudio, & profeſſione hŏneſtandas depoſcerent: conceſſum eſt ei privilegium totius Academiæ maximo plauſu (id quod ante eum nemini) ut abſque ullo publico ritu & uſitata ceremonia, quoniam id poſtularat, inaugurar etur. In eis autem ita ſe geſſit, ut cum primo comitiorum die ipſe reſponderet, ſecundo diſputaret in maximis & graviſſimis controverſiis, nihil relinqueret, quod cujuſquam animum poſſet aliqua dubitatione retardare. Sed ut in pervulgatis artificiis ſolet eſſe inter ſe artificum contentio, & peritiſſimo atque optimo plerumque invidetur: ita doctiſſimi viri laus in aliquo invidioſorum numero effugere reprehenſionem non potuit. Fatale hoc neſcio quid eſt, ut Virtutis comes Invidia ſit, & præſtans atque egregia doctrina ſemper habeat obtrectatorem. Auxit in hunc invidiam novitas, quæ multis ſæpè claris hominibus obfuit, huic autem obfuiſſet nunquam, niſi ejuſmodi fuiſſent quibuſcum differebat, qui omnia docere, nihil diſcere didiciſſent. Itaque tametſi exaudita fuit ab omnibus ſumma cum admiratione divini hominis vox & oratio, tantamque ex eo ſermone etiam inimicorum judicio laudem adeptus erat, ut nihil unquam in noſtra ſchola præclarius eſſe factum conſtaret, ſparſæ ſunt tamen in rus malevolorum calumniæ, & ſacrificulorum aures iſtiuſmodi voculis oppletæ, quibus de noſtri Buceri fama & ingenii & doctrinæ permultum detrahebatur: omnis vero laus in eam partem conferretur, ut Jungus quocum ei certamen fuit, obruiſſe eum acumine ſuo, & copioſiſſimis diſputationibus, ac maxima ſcientia fregiſſe diceretur. Qui rumor ita hunc non movit, ut aliquando in multis cauſis iratior: ita Jungum incendit, ut nunquam in ulla elatior eſſe videretur. Cujus rei ſatis magnum nobis judicium præbuit, cum (priuſquam Oxonia Bucerus noſter rediret, quo viſendi Petri Martyris cauſa profectus erat commotus ſcilicet nonnulla gloriola & prædicatione ſuorum fratrum, interpretandi ſibi docendique munus aſſumeret: in quo non fuit contentus quæ videbantur afferre, famam quoque Buceri lædere voluit, & maxima corona idem in ſanctiſſimum virum convicium effundere, quod vulgo per ſacrificorum ora jactari audierat. Hic homo leniſſimus & patientiſſimi ſtomachi, licet omnium contumelias & jurgia multos annos ferre didiciſſet, tamen ægrè tulit ab inimico doctrinam ſuam in invidiam vocari: Nam cætera ad ea aſſuefactus ſic perpetuo ferebat, ut vita potius quàm oratione refellenda exiſtimaret. In literis ſiquid reprehenderetur, id ſibi quovis modo palam præſtandum arbitraretur. Quapropter & apud nos multa publicè cum aſſenſione omnium bonorum, & de eadem re privatim ad nos. Sed tuo maximè adventu, utri-

Æſtiva academiæ comitia.

Bucerus ſine ceremonia cooptatus in numerum doctorum Theologiæ.

Jungus.

Petrus Martyr.

Comparatio Jungi & Buceri.

usque hominis ingenium perspectum fuit. Nam cum ambo coram te sisterentur, & alterius summa gravitas, singularis prudentia, excellens in omni genere doctrinæ probaretur: alterius cachinni & puerilis sermo vehementer tibi displicerent: ita uterque à te discessit, ut noster Bucerus honorifice tractatus, Jungus ignominia notatus videretur. Quod quamvis ei accidisse ipsius causa nollem, præsertim cum & ingenio & lingua valeat, & multa commode faciat: tamen sic omnes existimabant eam pœnam homini fastidiosè arroganti debitam fuisse. Sed quam tu pro summa humanitate tua, & illa qua omnibus præstas, moderatione animi non inflixisses, nisi & is se nimium pueriliter gessisset, & tuæ lædi prstantissimi viri famam ac nomen moleste tulisses. Itaque sapientiæ fuit, quod tantum crimen non es passus supplicio carere: moderationis, quod diuturnum esse nolebis: humanitatis, quod qualecunque fuit, id te invitum statuere videbamus: ut si nunc, quod nonnulli criminantur, durius cum eo agatur, id sibi sua temeritate accivisse, non vos vestra severitate imposuisse putandum sit. Sed redeo ad nostrum, qui præclarissimis jactis fundamentis ejus controversiæ, & omnibus quæ in eam pertinerent conquisitis rationibus, ita uno libro sententiam suam complexus est, ut vestro judicio, quibus statuendi potestas fuit nihil plenius perfectiusque dici aut scribi videretur. Quapropter cum minimè ferendum putaretis à sedato docendi munere hominem moderatissimum ad jurgia & lites avocari, repressa adversarii contentione, reliquum ei tempus liberum & vacuum ad cætera studia reliquistis. In quo pergratum ei fecistis, homini cum ab omni litigioso congressu alienissimo, tum in ipso ardore adversariorum & disputationis æstu, sedatissimo. Quæ res eo majorem illi laudem afferebat, quo in meliori causa justius commoveri incendique iracundia poterat: eo fœdiorem maculam inussit adversariis, quo in rebus sæpè leviculis, aliquando etiam apertissimè falsis vociferari, & clamores profundere impudentissimè consuerunt. Sed hunc morem hic noster non convitiis incessans, sed verbis deplorans, à se quam longissimè removerat, & ut ab omni liberorum colloquio ac Christianorum disputationibus abessent, magnoperè & frequenter optare solebat. Siquidem hanc unam dicebat præcipuam pestem adversariorum animos & studia occupare, quæ usque eo sensus omnes verborum temeritate obrueret, & mentis ac rationis lumen offunderet, ut cum in profundissimis erroribus demersi jacerent, tamen severitatem manibus tenere, & in sinu conditam habere arbitrarentur. Verissime quidem ut mihi videtur, senties, cum ad perspiciendum quid in quaque re verum sit, nihil pacato tranquilloque animo accommodatius, nihil irato & incenso magis adversarium esse queat. Nam ex eo fit, ut dum adversarii cum clamore & impetu & convitio, sæpè etiam ferro, flamma, cruce, veterem ut ajunt, possessionem & majorum jus tueri ac retinere volunt, ardore animorum & præcipiti quodam studio ad inanitatem & inscitiam devolvantur, sæpè etiam turpitudinem Christiano homine indignam. Multa solebat noster Bucerus hujus rei exempla proferre. Sed ego ex omnibus unum attingam, quod et propter rei ipsius novitatem, et ejus quem nominabat authoritatem, mirabile videatur necesse est. Cujus enim iracundiæ est, sic disputando effervescere, ut prius in manibus, quam in vultu perturbationis notæ

Liber Buceri contra assertionem Jungi.

Adversariorum maximum vitium.

Stephanus Gardinerus quondam Wint. Episcop.

notæ deprehendantur? Aut quem tu hominem existimes, qui cum amplissimi muneris procurationem sustineat, & regiæ Majestatis legatus ad publicum totius penè Europæ conventum consiliumque mittatur, non animi moderationem, sapientis consilii gubernatricem, sed alterius partis odio inflammatam contentionem afferat. Hunc ego nominarem, nisi ita omnibus esset notus, ut nullus ferè nunc sermo in circulis versetur, nisi quomodo ille se gesserit & gerat. Sed retulit mihi noster Bucerus, cum in Ratisponensi concilio, quo is mandato Regio profectus erat, permulta à gravissimis viris sapientissimè agitata & acutissime disputata essent, hunc præ cæteris omnibus (tametsi ad eum conventum aliquot præterea satis graves inimicitias secum attulissent) sic furia quadam percitum fuisse, ut mente vix consisteret. Sic autem secum & cum Alesio rixari, atque ita convitio incalescere, ut in dextra ejus manu, inter pollicem et indicem, id quod Bucerus in nemine se dixit unquam animadvertisse, vena quædam intumescens, tam celeri & perspicuo motu palpitaret, ut omnes qui illum aspexerant, ad pugnandum quam ad disputandum, ad arma quam ad consilium paratiorem venisse dicerent. *Portentum.* Quod si idem semota iracundia, vel ipse per se considerare, vel ab aliis audire voluisset, quid inter πολιτικὴν & βασιλικὴν interesset, nam de his sermo fuit, neque tum ulla extitisset inter eos acris concertatio & convitiorum, quibus postea sanctissimum hominem concidit, occasio fuisset sublata. De quibus nihil dicam, nisi me magnoperè dubitare, utrum Bucerus sanctior, moderatior, patientior fuerit, qui tot falsis criminibus commotus non est, an ille impudentior, qui non est veritus in totius orbis oculis manifestissimum mendacium defigere. Nam profecto si unquam nostris temporibus in ullo continentia fuit, in Bucero fuit, quem is libidinosum senem in convitiatore libello vocat, nos temperantissimum & moderatissimum hominem, sanctissimum virum cognovimus, cujusque vitam cum contemplaremur, doctrinam virtutis assequi, verba cum audiremus, veritatis vocem in auribus nostris insonantem percipere solebamus. Quo utinam nobis licuisset diutius perfrui. Non verendum sanè fuisset, ne pro temperantia voluptates, pro mansuetudine jurgia, pro moderatis moribus, iratos & truculentos animos abstulissemus. Sed nunc sive nostro, sive suo sublatus vitio est, quod vel nos ad imitandum tardiores eramus, vel is ad docendum laboriosior & promptior, revocare certè non possumus: pro virtute tamen ejus singulari optare licet, ut aliquid à studiis temporis sejunxisset, atque ad vires & valetudinem contulisset. Quod si voluisset facere, neque illum tam inopinata mors, nec nos tam inexpectatus dolor attigisset. *Immoderatus Buceri labor in studiis.*

Sed hoc semper in summi viri laudibus vitium fuit, quod se immoderatus maluit laboribus frangere, quàm ullum momentum perdendo, suæ saluti & nostræ utilitati consulere. Nam quid commemorem hujus prætergressæ hyemis labores? Quid nocturnas vigilias? Quid matutinas excubias? Quid perpetuas commentationes? Cum uno tempore pluribus operibus satisfacere vellet, cum idem & publicè nos doceret, & domi regnum Christi literis mandaret. *Liber Buceri de regno Christi.* Qui liber si cætera non essent quod ejus à nobis discessu multa desideret, satis causæ habere debet, cur graviter mœreamus. Continebat enim absolutissimam & perfectissimam totius Christianæ doctrinæ effigiem,

non

non coloribus expressam, sed lineamentis informatam, sed qui pulcherrima specie prodiisset, si ejus migratio conatum non impedivisset. Universum de omnibus rebus proposuerat sibi erudire hominum cœtum, & in totum orbem divulgare doctrinam judicii & opinionis suæ: quod etiam antè provocatus aliorum calumniis fecerat; neque apud nos destitit, licet afflicta valetudine, fractisque viribus idem usque ad extremum spiritum facere. Quando enim illum vel ingravescens senectus, vel temporum difficultas, vel obtrectatorum convitia, vel debilitas, vel morbus retardare ac reprimere potuerunt, quo minus omnes vias quibus Ecclesiæ orbitati succurri posset, experiretur. Quis illum adivit unquam, qui otiosum offendit? Quis convenit, qui non melior vir discessit? Ipsa prandia & cœnæ sanctissimis colloquiis, eruditissimis disputationibus sermonibusque refertæ. In hac ille constantia & perpetuitate studii, cum adversante valetudine perseveraret, cumque nec amicorum consiliis, nec fidissimæ conjugis crebræ hortationi parere vellet, & homo occupatissima mente atque ardore incredibili perpetuo aliquid agendi valetudinem contemneret, cui nostram utilitatem semper antepofuit, Idibus Februar. in eum morbum incidit, qui mortem quam secum annum jam amplius circumtulerat, paucis post diebus attulit: & quæ aliquot post annis maturiore ætate obrepsisset, nisi in operibus nimium festinans & properans, antè in medio spacio defatigatus corruisset, quam cursum sibi propositum conficere potuisset. Grave nobis omnibus spectaculum, domesticis vero suis etiam luctuosum, cum summa totius corporis debilitate, enervatis membris, afflicto ventriculo, ita perpetuo singultu cruciaretur, ut ægrè cujusquam congressum colloquiumque ferret. Non quod vel de humanitate erga nos, vel pietate erga omnes aliquid esset diminutum, sed sensit præclarus vir & omni sæculorum memoria dignus sensit extremum sibi diem imminere. Itaque non jam cum aliis, quos omnes scientia vincebat, sed secum ipse loqui ac meditari cœpit. Memini cum M. Joannes Bradfordus sanctus adolescens & huic nostro charissimus, singulari quodam commemorationis genere usus esset, & Christi servatoris ac domini nostri promissa explicaret, hortareturque ut qui vir esset cogitaret, quid docuisset, qua semper constantia, qua fide, qua pietate usus esset, & ut tum præcipue cum maxime urgeretur, totam mentem, cogitationem, curam in Deum conjiceret, esse unum qui nobis nostra peccata præstitit, qui à tenebris ad lucem, à desperatione ad spem, à morte ad vitam revocarit: memini inquam paulo commotiorem esse factum, & ut videbatur iracundius respondere, se nolle mentem ab ea cogitatione in qua esset, cujusquam sermone vel cohortatione distrahi: observari oculis Christum Crucifixum, habitare Deum in corde, nihil meditari nisi cœlum, nisi celerem ab hoc corpore discessionem. Idque tum multo magis confirmavit, cum medicorum hortatu jussus cibum capere, negavit se id facturum, quod aliud vitæ genus meditaretur. Sed cum illi instarent, ut cogitaret non sibi se, sed multorum utilitati esse natum: geramus igitur morem inquit. Ita summus & sanctissimus vir cum se intueretur, mori maluit quam vivere, quod eam quam expectabat, quam qua fruebatur vitam, beatiorem cognosceret: ad nos cum respiceret, vitam poscebat, motus scilicet incredibili charitate, qua omnes sanctos & Christi Ecclesiam complectebatur.

Tertius morbus qui finem vitæ attulit.

Taciturnitas in morbo qualis. Bradfordus.

Vitæ hujus contemptio.

Charitas erga Ecclesiam Christi.

Quoties

Quoties ego illum audivi deplorantem Germaniæ vastitatem, idque gravissimis verbis, cum cœlum contemplans, à Deo. Opt. Max. precaretur, ut & suæ gentis eum misericordia caperet, & non pateretur Angliam in ea vitia dilabi, quæ jampridem Germaniæ cladem attulissent. Vereri se quòd in tanto ardore multorum cognoscendi Dei & restaurandæ Ecclesiæ cum disciplina deesset, qua improbi castigarentur, & ordo in ministerio retineretur, non posse diu bonos eorum conatus progredi. Hæc ille sæpe quidem, sed tum vehementissime, cum extremo halitu Ecclesiam hanc nostram quasi filiam complexus pius pater, Regiæ Majestati atque omnibus bonis commendavit, optavitque nobis audientibus, ut quæ ad Regiam Majestatem de disciplina Ecclesiæ scripserat, locum et sedem in hoc florentissimo regno, & sine controversia Dei domicilio, reperirent. Sperare se si id foret, nullam huic Reip. calamitatem, nullam deformitatem evenire posse: & timere ni foret, ne non tam paucorum studio restaurandæ Ecclesiæ Deus placari, quam multorum improbitate et luxuria irritari velit. Atque hæc ejus charitas erga universos. Suæ constantiæ testes edidit breves sententias, quas ut commodum ei videbatur, ad amicorum mentes confirmandas, & bona piaque de se opinione imbuendas, proferebat. Veluti cum Bradfordus, de quo ante mentionem feci, concionatum iret, seque dixit velle in precibus ejus meminisse, collachrymans: Ne inquit, abjicias me domine in tempore senectutis meæ, cum defecerit virtus mea: tum addidit, Castiget fortiter, abjiciet autem nunquam, nunquam abjiciet. Raro quidem ille loquebatur, quod tota mente in Deum defixus erat, ægrè etiam patiebatur alterius vocem: attamen ne tacendo stuporem nobis afferret, aliquando paucissimis verbis, sed suavissimis & plenissimis consolationis, utebatur. Quemadmodum cum admoneretur, ut se armaret contra periculosissimum tempus, & contra diaboli impetum obfirmaret, qui tum maximam ei conaretur molestiam exhibere: Nihil habeo, inquit, cum diabolo commune: in Christo sollummodo sum. Et, Absit, absit, ut nunc consolationes dulcissimas non experirer. Iam illud mihi prætermittendum non videtur, quod medicis ac reliquis ejus amicis metuentibus, ne deficiente luna, vires quoque ipsum deficerent, & morbi vi opprimeretur: cum postridie paululum recreatus videretur esse vegetior, atque ad eum pro suo more venisset Bradfordus, & medicorum timorem, solicitudinem amicorum, ex eo lunæ defectu ac cœli perturbatione explicasset, porrexisse dicitur tres digitos, & oculis in illud sempiternum cœlum elatis: Ille, ille inquit, regit & moderatur omnia.

Liber Buceri de disciplina Ecclesiæ.

Lunæ defectu.

Qua autem patientia, qua magnitudine animi fuit, cum continuis acerrimisque doloribus ureretur, omnes qui verum fateri volunt, commemorare possunt: nos qui cum eo magis assidui eramus, tale mansuetudinis & tolerantiæ spectaculum perpetuum vidimus, quale ut crebro videamus optandum est, et verendum ne unquam posthac simile visuri sumus. Nullum auditum fuit ejus lachrymabile verbum, nulla querela valetudinis, nulla vox significatrix doloris. Ita constanter et moderatè perpetui cruciatus immanitatem pertulit. Vitæ simillima mors, quam si noris, quomodo sit mortuus nescire non potes. Timidè mori nequit, qui viriliter ægrotat: nec invitus

Patientia in morbo.

Mors.

compleretur, maximaque pars coacta sit in ipso vestibulo & aditu templi consistere: ita ut ipse populus quasi valvarum loco ad excludendum introeuntes oppositus esse videretur. Hic quam laudis prænuncii valvis ipsis affixi versus, & numero & varietate & elegantia conspiciendi. Horum numerosam prædicationem, posito funere, præclara oratione subsequutus est noster Haddonus, qua divini hominis desiderium sic refricabat, ut multorum lachrymas, per omnium ora peragrantem mœstitiam cerneres. Eam quod melius ex ipsius scripto, quam ex meis literis cognosci potest, eisdem verbis quibus ad me aliquot dies post perscriptam misit, interposui. *Epitaphia.*

D. *Gualteri Haddoni oratio.*

G. Haddoni oratio.

Multæ fortassis auribus, nulla potest major contra terrores mortis disciplina percipi, quam hoc ipso præsente funere luctuosissimo quidem illo & ærumnosissimo, sed tamen ad communem naturæ nostræ fragilitatem ponderandam aptissimo. Charissimi patres & fratres, patrem nostrum & fratrem, excellentissimum doctorem D. M. Bucerum cognovistis vivum, intuemini mortuum, vidistis hominem, cadaver cernitis, audistis Theologum præstantissimum, truncum sine sensu contemplamini, vivus Magister erat ad vitam Bucerus, idem mortuus præceptor sit ad mortem: vivens & spirans assidue nos erudiebat ex Ecclesiarum et scholarum pulpitis Bucerus, nunc mortuus clamat ex pheretro, invocat ex fasciis, quid clamat? quid docet? quod ferè nunquam meminisse possumus, cum tamen semper in animo inherere debeat: Exuendam hanc mortalem vitam, induendam immortalem: deponendum præsens et laboriosum tabernaculum, ut sumatur ad æternitatem perpurgatum corpus: Denique exeundum ex hoc sæculo, ut transferamur in aliud: migrandum ab hominibus, ut jungamur Deo. Quæ si nobis omnia debent omnibus funeribus occurrere, singularis animadversio in hoc divinissimo præceptore nostro M. Bucero esse debet. Deus enim naturam ejus omnibus doctrinarum luminibus & virtutum ita compleverat, ut unus nostra ætate dignissimus immortalitate videri posset: recidit tamen ad cineres, ut surgeret ad coronam, & corpore correpsit in terram, ut spiritu subvolaret in cœlum. Nos igitur, nos fratres & vehementer quidem allaborare decet, ut excellentissimi præceptoris nostri vitam imitemur, mortem expectemus, subeamus labores, consectemur præmia, toleremus contumelias, ascendamus ad gloriam. His itineribus præceptor noster antegressus est, eisdem viis erit nobis subsequendum. Qua in re certiorem ut cursum tenere possemus, utinam tempus & valetudo mea ferrent, ut hunc nobis eximium virum particulatim, & omnibus membris expingerem. Sed non licet. Semimortuus enim de mortuo loquor, de familiari familiaris, amicus de amicissimo. Quapropter et morbus diligentiam impedit, et familiaritas minuit authoritatem, et amicitia vix aliquid conari finit. Magnum enim et planè incredibilem præceptoris nostri morte dolorem accepi; neque

dubito quin omnes acceperitis, quibuscumque vera Dei religio & vitæ honestas curæ est. Non enim unus erat ex doctoribus plebeis, sed singularis ex omnibus Theologiæ principibus, non quem multi laudare, sed quem omnes admirari, non quem omnes amici expeterent, sed quem universi inimici reformidarent, non ad quosdam Christianos, sed ad totum Christum, non ad certos homines, sed omne humanum genus adjuvandum natus & procreatus. Multum videor dicere, tamen cum immensitatem ejus bonitatis & doctrinæ animo colligo, superat ejus doctrina meam orationem, virtus etiam cogitationem. Sed de vita non loquar, quam licet propius aspicere poteram, propter meam interiorem cum eo consuetudinem, tamen nimis mihi longum esset, & amicus frustra laudarem, quod nemo unquam ausus est inimicus reprehendere. De literis hoc unum summatim ponam: Quæ in aliis singula singulis, ea in uno pariter universa concidisse. Augustini fuit in illo acumen, Hieronymi linguarum varietas & doctrina, disciplina Cypriani, Ambrosii authoritas, Originis scientia, Chrysostomi in docendo perspicuitas. Bernardi integritas in vita: vel hæc in illis priscis Ecclesiarum heroibus uberiora si fuerint (uti fuisse confiteor) tamen particulas ex omnibus excellentissimas noster Bucerus tanto studio arripuit, tot ornamentis perpoluit, ut si non unus cum omnibus, tamen separatim cum singulis comparari possit: aut in illo augusto veterum choro si non præsideat, in hominibus nostri sæculi, omnibus ex partibus inter alios emineat. Sed infinitas ejus laudes oratione non sequar, ad quas pauci, aut ne pauci quidem pervenire possunt, imitationem ejus vitæ ac fidei nobis iterum atque iterum diligentissime commendo, ad quos omnes se quantum possunt, conformare debent. Quam ad rem si vita Buceri magnum momentum attulit, mors certè majus afferre debet, qui præsens & domesticus testis ante oculos jacet, præsentis, vitæ occidentis, & futuræ nascentis. Bucerus si solus testis est, ne curetis: si maximus contemnite. Sed prophetæ mortui sunt, & Apostoli magnis & immensis cœtibus, si multitudo spectatur, si dignitas Dominus noster Jesus de gloria divina se ipse depressit, ut non solum mortem, sed eam infamem & tetram oppeteret, ut primum communis mortis, deinde etiam æternæ vitæ in illo exemplum cerneremus. Primus igitur ad Christum respectus est, quem Paulus primitias mortuorum vocat, quoniam primus viam ex morte ad vitam nobis communivit. Secundus ad Apostolorum & martyrum catervas, quos Dominus noster Jesus Christus ex horum corporum gurgustiis, ad æternam perpetuæ fœlicitatis domum iisdem itineribus evocavit. Tertius in hoc ipso defigatur Doctor Martinus Bucerus, quem ad Apostolorum ordinem aggregare possumus. Cum enim illorum in vita fidem & doctrinam sequutus sit, non dubito, quin gloriam in morte sit assequutus. His igitur exemplis ita nos ipsos instruamus, & tam altè mentes nostras exaggeremus, semper ut sursum sint: tum enim fidentibus animis, cum opus erit, ad mortem gradiemur, & ad illam hæreditatem perveniemus, quam Deus communis noster clementissimus pater, propter Jesum Christum omnibus reservat,, qui sinceris moribus et vera fide ad illum confugiunt.

Buceri doctrina.

Hæc cum ille depressa ac lamentabili voce & vultu tristiore dixisset, mirifica

rifica συμπάθεια omnium animos occupaverat. Quid multa? Quas laudes D. Haddonus ex inferiori loco & ad nostros et ante humationem mortuo tribuerat, easdem ex superiori loco Justis persolutis humatoque corpore, persequutus est D. Parkerus singulari orationis varietate, maxima totius populi admiratione. *Doctor Parkerus* Atque ille non solum eas sibi partes sumpsit ornandi ac defendendi nostri Buceri, quas paulo ante D. Haddoni præoccupaverat oratio, verum etiam & gratulandi et lugendi modum rationemque præscripsit. Cujus neque necesse mihi erit singulos locos attingere, neque si id quidem maximè vellem, commodè in hoc loco facere possem: omnino ut prætercam, cum ipsius singularis diligentia, tum amor erga Bucerum eximius, coegerunt: quorum alter perfecit, ut omnia si persequerer deformare ejus scripta, non ad aliorum aures transmittere viderer: altero & nobis detraxit solicitudinem, qui nostras vires contemnebamus & cæterorum studia ac voluntates adjuvit, qui universum illius decursum orationis cupiunt cognoscere. Unum tamen prætermittere nullo modo possum: cujus recordatio propter utilitatem præceptionis semper debet in animis nostris inhærere: & in quo non major putabatur vis ad reprimendas (quanquam hoc studiosè faciebat) quam ad provocandas & extorquendas lachrymas inesse.

Etenim proposita primum fœlicitate nostri Buceri, & collaudato sanctorum cœtu, enumeratis præmiis quibus vita integerrimè acta solet affici, vetuit nos sanctissimi viri mortem lugere: siquidem præclarè cum eo esse actum, qui laboriosissima vita perfunctus, & plurimis devoratis molestiis, tanquam è fluctibus in portum, è turba & colluvione hominum, in sempiternam pacem & cœtum sanctorum receptus sit. *Buceri in morte felicitas.* Rursus commemoratis pœnis quas impiorum hominum & non obedientium sceleribus infligit Deus, nostraque ante oculos posita tarditate, qui tam salutarem nuntium negligenter complexi sumus, quorumque è dissolutissimis moribus sit ereptus ad consequentis graviorem pœnam temporis, justissimam esse oblatam dixit mœrendi lachrymandique causam: eamque si delabi pateremur, ac non omni mente & sensibus ad luctum, lachrymas, suspiria, gemitus, converteremur, fore ut obduratos nostros animos non ferens Deus, licet jampridem ex hujus morte magna ruina quatefecisset, multo tamen post hac atrocioribus suppliciis sit excruciaturus. *Nostra tarditas.* Constitisse videlicet eum quasi præcipuum quendam inter nos architectum, qui diem, qui horam nullam intermitteret aliquid semper comportandi, quod ad domum Dei ædificandam videretur esse idoneum: *Bucerus Architectus domus Dei.* nos, nos Cantabriginses partim temporibus assentientes, *Περιτρέχοντες.* ad idem opus devolutos esse, vix tamen ad unum lapidem porrigendum manum admovere: partim invidia, cæcitate, & veteribus superstitionis fæcibus oppressos motus ciere, vim parare qua fundamenta subruere, tecta & parietes dejicere possimus. *Papistæ.* Itaque alterius partis simulatam industriam, odium alterius infinitum diutius ferre Deum non potuisse: ac propterea hanc nobis pœnam sceleris si perseveremus, sin revertamur & doleamus, medicinam erroris adhibuisse. Atque ita universo hoc loco in Buceri fœlicitate gratulationis, in nostra miseria luctus et lachrymarum copiosè, sane & accurate explicato: de præstantissimæ virtutis et incomparabilis doctrinæ

laudibus multa adjecit, quarum aliquæ partes à me paulo superius tactæ, ab eo fusissimè pertractatæ erant: quarumque ego umbram et speciem paucis verbis sequutus sum, is eminentem et expressam effigiem dicendo erat assequutus. Quam orationem, quod brevi speramus in vulgus exituram, optamus etiam ut eorum manibus teratur, qui divinis Buceri nostri laudibus favent. Nam ex ea non solum afficientur voluptate, cum in mentem redierit sanctissimæ conjunctionis recordatio, verum etiam multo magis lætitia efferentur, cum ejus integerrimos mores, vitæ exemplum innocentissimæ, authoritatis, diligentiæ, frugalitatis, modestiæ, continentiæ, omnis denique virtutis imaginem oculis suis propositam videant. Nam de invidis non laboramus, quos cum nihil ita exedit, ut alienæ virtutis prædicatio: eis nec jucunda memoria, nec grata præstantissimi viri imitatio esse potest. Sed de Parkero satis, cujus eruditam vocem malo te & reliquos ex ipsius scriptis percipere, quam me referente cognoscere. Is igitur cum perorasset, discessum est, & reliqua celebritas in posterum diem dilata. Quo die cum de more sacra peracta essent, nec satis magnæ optimo & sanctissimo viro laudes tribui potuisse viderentur, qui omnium studia et conatus exquirendarum laudum virtute superaret: rogatus est D. Redmannus, ut quoniam authoritate & existimatione reliquis præire videretur, vellet sibi eum locum sumere, et pro concione aliquid de clarissimo viro loqui. Quod cum is se facturum libenter recepisset, sic processit, tanquam à quo populus aliquid egregium pro ipsius pietate erga bonos expectaret. Neque is omnino in eo plebis opinionem fefellit. Siquidem ex ejus oratione crevisse etiam videbatur existimatio et gloria nostri Buceri. Quæ quanquam uberrimam in se laudis segetem continebat, ita ut unam aliquam ejus particulam ornanti, deesse oratio non posset, tamen eo magis tum ipsius virtuti gratulabamur, quod ne is quidem, cujus interdum actionibus repugnabat, & à quo dissentire putabatur, ullius rei vituperandæ aut calumniandæ materiem reperire poterat. Quapropter si hominum opiniones & judicia spectes, florem attulit & speciem ornamenti superiorum oratio, hujus vero etiam defensionem. Nam quæ à veteribus amicis & omni studio conjunctissimis proficiscuntur, gratiæ nonnunquam & benevolentiæ concedi putantur: Sed cui repugnes, ab eo prædicari & ornari, id vel singularis in teipso virtutis indicium habet, quæ omnem reprehensionem effugit: vel laudatoris probos mores significat, qui paucarum rerum dissentione semota, reliquas non solet debita commendatione fraudare. Utrumvis ut fuerit, equidem præclarè nobiscum agitur, & cum Bucerum in oculis gerimus, cui nihil vituperationis loco objici potuit, tum D. Redmanni probitati gratulamur, qui è nonnulla inter ipsos de arduis rebus discordia, injuste eum lædendi occasionem noluit arripere. Nam hac mente, ut videbatur, prodiens, tot laudibus nostrum Bucerum convestivit, ut siquæ uspiam macula in ejus vita extitisset, tamen his illius ornamentis obruta planè deletaque fuisset. De quibus si roges, difficile mihi omnino est, eadem varietate & copia, qua is erat usus, distributè, dispositeque repetere. Scis enim propositis quibusdam capitibus, si quid incurrat, quod ad rem augendam minuendamve pertineat, quod ad excitandum, deterrendum, objurgandum, refellendum, commiserandum

Doctor Redmannus.

Defensio Buceri.

commiserandum spectet, quam mirabiliter id solet & magnifice tractari à nostris artificibus, præsertim in eo genere peritis, & vernacula nostra domesticaque lingua exercitatis: ut mihi instituenti ad te actorum quasi commentariolum aliquod scribere, non eodem sint artificio & ubertate singula exponenda, qua ab illis, quorum facta & dicta percenseo, explicata perpolitaque erant. Quare licet capita quædam degustanti, de reliquis conjecturam facere. E quibus sit mihi primum illud, in quo parum se dicebat Bucero & Augustino laudem tribuere: quorum in utriusque libris, cum multa divinitus conscripta reperiantur, tamen & à Bucero cum viveret quæsivisse, & ab Augustino si revivisceret quæsiturum esse, reprehendens neutrum, sed non utrique omnibus assentiens, planeque de multis dubitans, quomodo ipsi suas sententias & scripta interpretarentur. Nam & in Augustini voluminibus esse permulta cum structura verborum impedita, tum sententiarum acumine, dicendi quoque ratione fortasse non nimium perspicua, quasi aliqua caligine offusa: et ex Buceri scriptis existere nonnunquam eisdem ferè de causis dubitationem. Licere igitur de utriusque nonnullis locis hæsitantem, ab utroque quid uterque voluerit, sine contumelia sciscitari. In hanc sententiam plura: sed nihil præclarius, quam quod idem uberrimè laudatis iis commentariiis quos in D. Pauli Epistolam ad Rom. & in Davidis hymnos edidit, illud quasi corollarium adjecit: habere videlicet eos in se tam plenam & perfectam undique doctrinam Christianæ religionis: interpretationemque tam luculentam & perspicuam, ut cum illorum veterum augustissimorum hominum & virorum doctissimorum monumentis, quorum jam multis sæculis consecratæ literæ atque artes fuerunt, quosque religionis & sacrorum interpretes cuncti hos mille annos amplius asciverunt, omnibus ex partibus conferri compararique posse existimaret. De reliquis, & gaudere se dicebat, quod in multis sibi à Bucero cum viveret, esse satisfactum, nec dubitare, quin si longior ei vita suppetisset, pluribus esset satisfacturus. Itaque facilè pati à plerisque vel omnibus potius, deplorari excellentissimi viri interitum, sibi tamen affirmare propinquiorem eum dolorem esse, quam cæteris: non solum quia charior ejus vita esse cœperat, à quo tam multa didicisset, verum etiam quo deinceps à quo discat, habiturum neminem. Simul & illud dolorem auxisse suum, quod talem non obtrectatorem, sed authorem conatus ac diligentiæ suæ amisisset, qui & crebro eum domum invitaret, & ad omnem congressum se humanissimum præberet, hancque in præcipuis ejus ornamentis laudem reponebat, pluribusque verbis prædicabat, quod non difficilis ad eum aditus, non superba responsa, non insuavis, sed sine aculeis sermo, tum humanitas, consuetudo, consilium, auxilium prompta omnibus, sibi vero etiam paratissima fuere. In ipso colloquio mentem laudabat simplicem & apertam, & sine fuco meditatas defensiones, & in concedendo, si quid dandum esset, facilitatem in refellendo, si minus placeret, lenitatem. Omnino hoc à se animadversum dicebat, nunquam illum fuisse victoriæ magis quam veritatis cupidum, nec cujus in speciem gloriosior responsio, sed cujus probabilior esset, curasse, victrixque si triumpharet veritas, se victum æquo animo tulisse. Postremo, nunquam eum adiisse, nunquam cum eo fuisse congressum, quin melior, probior,

Comparatio Buceri & Augustini.

Comment. in Epist. ad Rom. & Psalm.

A Bucero satisfactum esse Redmanno in multis.

Dolet amissum Bucerum Redmannus.

Crebro ad se invitavit Redmannum Bucerus.

Facilitas Buceri in congressibus.

Veritatis magis quam victoriæ cupidus Bucerus.

Bonos viros fecit Bucerus.

Redman. Gardinero et omnibus Papistis opponitur.

probior, sanctior vir discederet. Nos igitur cum hujus testimonium habemus, quem nostro Bucero adversarium, quem inimicum plerique putabant, quid Papistæ vociferentur magnoperè curabimus? & cum Redmannus Theologus laudaverit, quid Gardinerus jurisconsultus loquatur omnino spectabimus? Sit huic Bucerus homo vanus, mendax, nullius conscientiæ, nullius fidei: Certe Redmanno, cum frequentissima corona, doctissimis viris audientibus concionem haberet, gravis, constans, sanctissimæ vitæ, nullius in se vestigium perfidiæ habere visus est. Avocat Gardinerus, vel convitio potius abarcet ab Ecclesiarum ministerio Bucerum: at Redmannus orbatum ejus opera ministerium luget: Postulat impudenter Gardinerus ut sibi reconcilietur & redeat in gratiam: offendisse aliquem aliquando negat Redmannus. Certet igitur cum Gardineri impudentia, Redmanni verecundia: hujus modestia, cum illius convitio: cumque infinito illius odio, spectata hujus erga Bucerum benevolentia. Sed me quoque dices incalescere. Equidem commoveor ab homine ingeniosissimo & cum acumine tum etiam dicendi facultate præstanti, discerpi convitio Sanctissimum virum: quem nos ut patrem colebamus, ut præceptorem audiebamus, ut hominem nobis charissimum, cuique nos vicissim chari essemus, complexi sumus: & doleo in tam excellens ingenium tam depravatum morem incidisse, quod alioqui modestia excultum, detractaque ambitione præjudicatæ de se opinionis nutricula, omnibus qui nostro hoc sæculo excellentissima fuerunt, præstare facile potuisset. Sed hunc eadem labes oppressum tenuit, qua solent præstantissima plerumque ingenia obrui: & quæ si Sacræ literæ non essent, tamen vel unius testimonio Platonis evelli penitus è nostris moribus delerique deberet.

Gardinerus in Bucerum, postremo libro.

Bucerus.

Gardineri ingenium.

φιλαυτία.

Siquidem præclare est apud eum, Τυφλοῦται περὶ τὸ φιλούμενον ὁ φιλῶν. Quique se nimium amat, & suo assentatur ingenio, pravum se bonarum & malarum rerum, honestarum & turpium, falsarum & verarum judicem præbet. Pluribus hæc affero, ut singularis modestia & timor ac circumspectio laudetur nostri Buceri, qui ita se non amavit, ut omnium sententias libenter audire, de omnibus in utramque partem disputare, non pertinacem & durum animum afferre solitus sit: sed quemadmodum ante dixi, ita se gerere, ut constituto quod verum esset, æquo animo vel vincere vel vinci posset: ex altera parte notetur Gardineri φιλαυτία, qui quam opinionem domo exportare consueverat, quod se falli non posse putaret, omninoque turpe videretur coargui & reprehendi, eandem semper statuit, spretis & contemptis aliorum quamvis doctissimorum sententiis, domum secum referre. Sed aliter facio, quam de principio institueram. Siquidem acta solum exigui cujusdam temporis decreveram ad te perscribere: nunc vero etiam in eadem Epistola laudationem inclusi. Sed meum in hac parte errorem (si modo error sit veras alicui laudes tribuere) sublevabit, cum tua præstans ac divina humanitas, tum omnium qui hæc nostra attingent, singularis in Bucerum amor. Qui cum ejusmodi fuerit, quem omnes amissum luxerint, quem amici requisiverint, inimici laudarint, alieni receperint, sui semper præstantissimum judicarint, nec horum in viventem pietas non amari, nec meum in mortui virtute renovanda studium vituperari credo poterit. Fu-

Gardineri φιλαυτία.

nus

nus habes, luctum habes, causas nonnullas quidem, sed nec omnes nec maximas, tamen tam multas & tam graves, ut si nullæ præterea essent, satis momenti habeant, cur nos in mœrore simus. Utinam mihi vel ea notitia daretur vel facultas, qua universam ejus vitam præclarissimè actam cognoscere, eamque literarum monumentis mandare possem. Sed brevi tempore nobis cognitus fuit, & scribendi industria vana est, cum rerum propositarum excellentiam oratione assequi nequeas. Has igitur partes Germanis hominibus doctissimis relinquo, apud quos cum diutissime vixerit, facient pie, ut quoniam & norunt quomodo vixerit, & facultate præditi sunt, velint Sanctissimi hominis vitam nobiscum communicare. *Epilogus.*

Ego pro ea facultate quam mihi Deus largitus est, dedi operam, ut in eum vita functum, ingrati non videremur, à quo vivo plurimis ornamentis afficiebamur. Vale, Cantabrigiæ è Collegio Trinitatis. Anno Dom. M. D. LI. Id. Mart.

VITA

VITA
BERNARDI GILPINI,
Viri Sanctissimi, Famaque Apud Anglos Aquilonares Celeberrimi.

A Reverendo in CHRISTO Patre GEORGIO CARLETONO Episcopo Ciciſtrenſi fideliter conſcripta, et in gratiam Popularium ſuorum, à quibus jamdiu vehementer deſiderata eſt, in publicum edita.

GEORGIUS CARLETON, Episcopus Ciciſtrenſis, Gulielmo Beluſſis, Equiti aurato, Salutem in Chriſto precatur.

Si in Eccleſia multi eſſent, qualis unus erat Gilpinus, *non exiſtimarem operæ pretium memoriam hujus viri aliis commendare: nunc vero cùm pauciſſimos, aut ſi quod ſentio dicam, nullos viderim qui normam pietatis et ſanctimoniæ tam raræ ſecutus, exemplar aliis ad beatam vitam properantibus tam illuſtre propoſuit, tam egregiè ſuſtinuerit, ſic ſentio, exemplum tale bonis pietatis igniculos*

igniculos additurum, ut formam tam perspicuam sequantur, si fortè non assequantur. Exempla hujusmodi insignis pietatis in sanctis antiquis multa audivimus, & in scriptis eorum frequenter legimus, sed in hominibus nostri seculi non invenimus: tantum enim absumus ab hoc zelo in pietate promovenda, ut jam metuendum sit, ne vera religio quondam cum magno studio & gaudio suscepta, nunc à nonnullis cum fastidio rejecta, tandem subruatur: etenim experientia seculorum anteactorum satis nobis hanc veritatem confirmavit, profanos mores religionis ruinam secum traxisse, ut ne dubitemus deinceps etiam tracturos. Non dubitamus in tanto antiquæ sanctimoniæ caligine, Gilpini *vitam evolaturam, sicut noctuam inter alias aves multis invisam. Nec idcirco supprimendam puto, habeant alii quod mirentur, alii quod illudant, alii quod imitentur. Tu vero vir inter paucos præstans habes quod votis multis desiderasti. Scriptum hoc multos jam annos apud me delituit, editionem diutius distuli, consultò ne forte se lesos quærantur, qui ab hac sanctimoniæ forma procul abesse videntur: sed mei instituti erat neminem lædere, omnes quantum in me est juvare. Si quis se hoc scripto adjutum sentiat, hoc tibi debere se agnoscat, qui sollicitatione tua hoc qualecunque scriptum à me extorseris. Cumque eo loci degas in qua* Gilpini *vita tota et virtus optimè nota sit, cumque tam enixè hoc à me efflagitaris, quis dubitare potest præstantem virum esse oportere, qui tanto studio* Gilpini *memoriam conservandam procuraverit? Hic tuus insignis animus coegit me, ut tuo nomini hanc opellam dedicarem, ut & religiosi animi tui in* Gilpinum, *& amoris in te mei testimonium extaret.* Vale.

VITA
BERNARDI GILPINI.

BERNARDUS GILPINUS natus *Kenmiræ* in comitatu *Westmorlandiæ*, Anno Domini 1517. ex antiqua familia et clara. Patrem habuit *Edwinum Gilpinum*. *Edwini* frater senior occisus erat in prælio apud *Bosworth*. Qui quintus erat hæres à *Richardo Gilpino*, qui tempore regis *Johannis* donatus erat agro illo *Kentmirano* à Barono *Kendaliæ* pro meritis egregiis in bello et in pace. Hic *Richardus* est ille qui aprum sylvestrem occiderat, qui in montibus proximis tanquam aper *Erimanthi* furens, plurima damna populis intulerat. Hinc est, quod in armis Gentilitiis *Gilpini* gerant aprum. Matrem habuit *Margaretam*, filiam *Gulielmi Laton* de *Dalamain* in *Cumbria*, ex antiqua familia, et bellicoso illo sæculo illustri, ex qua plures equites viri fortissimi prodierunt.

Bernardus vix infantilem exuerat ætatem, quum futuræ sanctimoniæ indicia quædam ædiderat: fraterculus quidam circumibat victum quæritans, et ut animos hominum perliceret ad beneficentiam, concionandi zelum quendam ostentabat. Erat hoc hominum genus sordidum, et improbum. Quidam eorum habere satagebant formam pietatis virtutem ejus abnegantes. At alii ne formam quidem retinuerunt. Hic erro domum *Gilpini* patris accesserat die Sabbati, quasi crastino die Dominico concionaturus. Susceptus erat satis liberaliter: Nam ex istis locustulis offendere quenquam erat piaculum. Bonus frater inter cœnandum ingluviem invitabat, et potandi finem bellua non ante fecerat, quàm ebrius pudendum spectaculum tàm castæ, sobriæque, familiæ præbuisset. At crastino die veluti sanctulus de cœlo subito lapsus ad concionem populum convocat. Inter concionandum bona quædam verba eructans, contra vitia quædam excandescere, adeoque etiam contra ebrietatem ausus fuit intonare. *Gilpinus* puerulus qui tum loqui cœperat, postquam invsam hominis fœditatem ex hesterna cœna collegisset, nunc audiens belluam intonantem contra illa vitia, quæ ipse perpetraverat, sicut erat propè matris gremium in templo, exclamat subitò his verbis: Mater audin quomodo iste contra ebrietatem loqui audet, qui erat in nostra domo hesterna nocte ebrius. Mater pueri os manu opposita impedire properat, ne plura effunderet. Parentes pueri ingenium ex variis indiciis perspicientes, cum bonis litteris sedulo educandum curarunt. Condiscipulum habuit *Edwinum Airium*, quem propter ingenium et spectatam

tam probitatem postea colebat. At reliquos omnes *Gilpinus* ingenii acrimonia longè post se reliquit. Itaque cum laude decurso in schola tyrocinio, à parentibus, qui jam spem magnam conceperant de filio suo, mittitur *Oxonium.* Tunc temporis *Oxonii* erant omnia in literis, et religione turbata et barbara rubigine obducta. Agebat *Gilpinus* annum decimum sextum, quum se *Oxonium* contulerat. Is erat annus Domini 1533. In Reginensi Collegio susceptus mirificè in bonis litteris profecit. In operibus *Erasmi* studiosius hærebat, sicut omnia illius sæculi ingenia bona. Ad Dialecticæ & Philosophiæ cognitionem sedulo ferebatur, in quibus excellere videbatur, & in scholis dominari. Addidit humaniores litteras, Grecæ, & Hebraicæ linguæ peritiam singularem, in quibus literis *Neli* opera, & amicitia utebatur, cui cum *Gilpino* ex studiorum similitudine familiaritas intercesserat. Is erat socius collegii Novi, & posteà Hebraicarum literarum professor *Oxonii.* Post aliquot annos in his studiis gnaviter collocatus, ita clarus *Gilpinus* charusque suis *Oxoniensibus* esse cœperat, ut nullum literarum præmium videretur, quin infra *Gilpini* virtutem subsederit. Quærebantur tum doctiores atque insigniores viri, qui Ædem Christi noviter tunc *Oxonii* inchoatam complere, & bonarum literarum laude ornare possent. Inter eos imprimis ascriptus erat *Gilpinus.* In religione veritatem, & sinceritatem non tum obtinuerat, qui in traditionibus Ecclesiæ Romanæ fuerat institutus: Neque enim religionem & pietatem ad verbi divini normam, sed ad paternas & per manus susceptas traditiones plerique tum temporis revocabant. Hærebat aliquamdiu animus ad sancta compositus, in tenebris, & præjudiciis interceptus non sine aliqua antiquitatis umbra sub superstitionis onere luctabatur. Fortior adversus vitia & sordes, quam adversus paternas traditiones. Itaque tum temporis magnum causæ Pontificiæ momentum videbatur *Gilpinus.* Disputabat publicè contra *Johannem Hooperum,* qui postea Episcopus *Vigorniensis* erat, ac tandem gloriosus Christi Martor. Mortuo Rege *Henrico* octavo, quum jam *Edwardus* sextus regnum obtineret, ejus munificentia & pietate adductus *Petrus Martyr Oxonii* sacras literas docebat. Huic obsistere nitebantur sophistæ *Chedseus, Morganus, Westonus.* Qui *Gilpinum* etiam cupiebant adducere, ut Martyri majorem ex ejus consilio & auxilio crearent molestiam, atque ea res tandem eò devenerat, ut *Gilpinus* productus fuerit ad disputationem contra *P. Martyris* positiones. Ex quo conflictu *Gilpinus* ut causam susceptam tueretur, accuratius cœpit Scripturas & Patres antiquos excutere. Quoque majori studio ad susceptum causæ patrocinium incubuerat, eo minorem causæ fiduciam habere cœperat, putabat se pro veritate decertaturum, quam invenire pro virili certabat. Sed dum veritatem ardentius quæreret, paulatim agnoscere cœpit errores suos. *P. Martyr* subinde profiteri solebat se non multum moveri de *Westono, Morgano,* aliisque similibus: At de *Gilpino,* inquit, vehementer commoveor, qui sincero animo omnia aget & loquitur. Reliqui de ventre suo videntur solliciti, levissimi homines ambitionis & cupiditatis quasi vento feruntur. At *Gilpinus* morum gravitate & laudatissimæ vitæ testimonio subnixus, causam quam suscipit virtute sua cohonestare videtur. Sæpiusque Deum orabat, ut *Gilpini* animum ad omnia honesta studia compositum ad

veritatem tandem convertere dignaretur. Valuit *P. Martyris* oratio apud Deum. Nam ex eo tempore non subito, sed ut ipse fatebatur, pedetentim ad veritatis agnitionem accessit. Magnam *Oxoniensibus* lucem intulerat *Martyr* ad veritatem Theologiæ, & ad humaniores literas illustrandas. *Gilpinus* ex eo acrius studio, & præcibus incumbere statuit, ut veritatem investigaret. Itaque controversiam quæ inter ipsum & *Hooperum* fuerat, scriptis etiam mandare constituit. Sed in ea controversia explicanda dum accuratius ea versat quæ refutare decreverat,dum altius rimatur,& ad Scripturæ authoritatem Ecclesiæ instituta revocat, sine qua nec Eclesiam aliquam esse cognoscebat, sensit se facile victum, & à veritate vinci gaudebat. Scripta illa inter *Gilpini* scrinia reperta, ingenuam confessionem & veritatis vim, adeoque misericordiam divinam in ejus conversione declarant. Dum religionem Pontificiam accuratius examinat, plurimos errores in Ecclesiam irrepsisse coactus est agnoscere, qui salutis negotium impediunt & obscurant. Adeo ut iis, qui sitiunt justitiam & veritatis cognitionem, magno sint offendiculo. Videbat plurimas sanæ doctrinæ corruptelas & commutationes: de septem sacramentis ante *P. Lumbardum* magnum silentium reperit: cœnæ Dominicæ usum sub una tantum specie contra expressas Scripturas tradi, transubstantiationem à scholasticis confictam esse. In Sacramento doctrinam operis operati nuper natam:Missam ex Sacramento in sacrificium conversam. In Ecclesia ubi omnia ad ædificationem populi instituta sunt, omnia contra edificationem populi in lingua ignota peragi: imaginum adorationem institui contra expressum præceptum Dei. Dum istis cogitationibus distraheretur, ecce in concilio *Tridentino* regula fidei immutata perculsit ejus animum. Nam ex antiquis scriptoribus adeoque etiam ex recentibus, *Lumbardo, Scoto, Aquinate*, et similibus observaverat, regulam fidei tantum è divinis Scripturis petendam esse: at in consilio *Tridentino* videbat traditiones humanas æqualem locum paremque autoritatem cum verbo Dei obtinere. Cumque intelligeret traditiones istas nihil aliud esse, quam perversas & inversas sacrarum Scripturarum interpretationes, à Pontificibus Romanis excogitatas, & inter Decretales Epistolas insertas; tum Decretales illas Epistolas omnino suppostitias esse, quod multorum eruditorum virorum testimoniis probatur, ipsorumque adeo Pontificiorum confessione, ut indubitatum agnoscitur: tanta rerum confusio his posterioribus sæculis orta in Ecclesia, *Gilpinum* ad veram pietatem anhelantem,eo tandem adegerat,ut subdubitare cœperit, Papa næ sit Antichristus ille in Scripturis prænuntiatus, Ecclesiaque Pontifica planè Antichristiana. Nam quid est sese efferre & opponere adversus quicquid dicitur Deus aut numen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus sedeat præ se ferens se esse Deum? Si hoc non sit quod Papa sit universalis Ecclesiæ caput, Dominus, Monarcha, & tanquam Deus: quod verbum Papæ defendatur esse tanquam verbum Dei? Nam cujus verbum est tanquam verbum Dei, quomodo is non erit tanquam Deus, & sese opponens Deo, & præ se ferens quod sit Deus? Verbum autem hoc, quod dicitur verbum Dei non scriptum, est ex impurissimis lacunis illis Decratalibus ortum, hoc est, ex suppostitiis, & falsis scriptis concarcinatum. Atque hoc verbum quod nullo modo est comparandum verbo honesti viri, est verbum

verbum Dei non scriptum, pari pietatis affectu cum sacris Scripturis suscipiendum. Numquid Antichristus cum venerit (si quis alius adhuc venturus sit) majore Christum, & sacras Scripturas injuria aut blasphemia afficiet, quam Papa facit? Hic tandem subinde suspensus hærebat. Nam quis putaret Papam esse Antichristum? Quis hoc dicere auderet ante *Mart. Lutherum?* Sic igitur secum ipse versabat: Si Papa sit Antichristus, video non solum probabiles sed & necessarias causas discedendi ex Ecclesia Pontificia: Sin Papa non sit Antichristus, non video satis firmam discedendi causam. Discedere ab Ecclesia non licet; discedere ab Antichristi Ecclesia non solum jubemur, verum etiam horrendam Dei vivi iram, & minas fulminatas videmus in eos, qui in *Babylone* illa Antichristi synagoga permanserint: Quum cœlestis vox dicat, *Apoc.* 18. *Exite ex ea, Popule mi*; & denunciatur, *accepturos ex plagis ejus, quicunque participes fuerint peccatorum ejus.* Hic igitur hærebat aliquandiu: Quia nisi Papa proderetur Antichristus, non videbat quomodo deserere Ecclesiam illam potuisset diuque quærendo, legendo, orando, meditando in hoc incubuit ut veritatem indagaret. Ex antiquis patribus *Tertulliano*, *Hieronymo*, *Ambrosio*, *Augustino*, *Chrysostomo*, *Cyrillo*, aliisque observabat, locum illum quo describitur *Antichristus*, 2 *Thess.* 2. *Id quod nunc tenet, tenebit donec de medio tollatur:* sic exponi, ut de Romano imperio intelligatur: ut imperium Romanum quod tunc tenebat, teneret locum suum, donec Antichristus venerit, qui Romani imperii sedem sit occpaturus. Deinde cum eodem loco dicitur non prius venturum Christum, quàm venerit discessio, hoc etiam similiter impletum observabat. Discessionem immanem factam videbat Ecclesiæ Romanæ à primitiva simplicitate & veritate. Deinde alteram etiam discessionem non minus manifestam Ecclesiarum scilicet reformatarum ab Ecclesia Romana.

Gilpinus dicere solebat Ecclesias Protestantium non aliam firmam & solidam suæ discessionis rationem reddere potuisse præter illam, Papam scilicet esse Antichristum. Nam ab Ecclesia Antichristi discessionem mandatam intelligebat ex monito illo cœlesti: *Exite ex ea, popule mi*; *ne participes sieis peccatorum ejus, et ex plagis ejus accipiatis: Apoc.* 18. 4 Quo loco S. *Johannes* disertè prænuntiat populum Dei evocandum fore ex Ecclesia Antichristi: nihil tertium hic reliquum, vel Romanam Ecclesiam non esse deserendam, vel Papam pro Antichristo habendum; è cujus Ecclesia Dei Ecclesia cœlesti voce & mandato evocatur. Jam vero hæc omnia eventus, qui est prophetiarum interpres, nobis certissimus comprobavit. Multis jam sæculi vidimus regnum illud quod Apostolorum temporibus obtinebat è medio sublatum. Et in ejus loco regnum Ecclesiasticum erectum, quale sæculis anteactis in Ecclesia nunquam fuerat visum. Vidimus horrendam discessionem Ecclesiæ Romanæ ab antiqua Ecclesiæ puritate & virtute. Vidimus & quotidie videmus populum velut cœlesti voce evocatum, exeuntem è *Babylone*, id est, ex Ecclesia Antichristi. Oculi nostri viderunt hæc completa, quæ tot sæculis ante hæc tempora prædicta legimus. Hæc *Gilpini* animum vehementer moverunt, ut Ecclesiam in verbo Dei monstratam sequeretur. Ecclesia Romana regulam fidei integram servabat, antequam in *Tridentino Concilio* regula illa fuerat mutata. Tum necessario videbatur

exeundum,

excundum ex illa Romana Ecclesia, ut vera & evocata illa Ecclesia sequeretur verbum Dei. Hæc enim evocatio peculiarem Ecclesiæ conditionem videbatur designare. Sic *evocatus Abraham ex Ur Chaldæorum, evocatus populus Israel ex Egypto, evocati Judæi ex Babylone post captivitatem septuaginta annorum:* ac tandem ad illam formam evocata Ecclesia reformata ex *Babylone* mystico, sive Ecclesia Romana. Hæc admirando Dei consilio & potenti manu confecta videbantur. Igitur exeundum necessario videbat & Ecclesiam illam Apostaticam deserendam. Verum hæc non impetu, sed lento molimine egit.

Interea *Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis* Episcopus *Gilpinum* suis sumptibus ad exteras Ecclesias visendas mittere decrevit. Erat *Tonstallus* matris *Gilpini* avunculus. Sed antequam peregrè proficisceretur evocatus ad aulam concionem habuit coram Rege *Edwardo* sexto de Ecclesiarum rapinis. Concio illa publicè typis excusa extat. Deinde ad peregrinandi studium se contulit. Amicorum cura sacerdotium ei collatum erat. Illud sacerdotium *Tonstallus Gilpino* retinendum suadebat, ut impensas itineris facilius toleraret, honestiusque sese ac liberalius exciperet. At *Gilpinus* cum parvo temporis spatio sacerdotium retinuisset, ante profectionem amicum quendam ad se vocavit, quem hominem pium & doctum, & in sacri ministerii functione impigrum cognoverat, huic sacerdotium ipsi non multo ante collatum, resignatione sua conferendum procuravit. Quod ut resciverat *Tunstallus Gilpinum* increpat. Ego, inquit, tui curam gero, & tu curam meam tanquam mutilem projicis. Sed ego præmoneo quod tu his artibus mendicus morieris. *Gilpinus* primo verbis officiosis Episcopi optimè de se meriti animum placare studet. Deinde subjungit, se sacerdotio renuntiasse necessario, quod quieta conscientia retinere non potuerat. At, inquit, Episcopus cum dispensatione retinere potes, & tecum in hac re dispensabitur. Respondet *Gilpinus*, at qui Diabolus nulla dispensatione, aut ullis vinculis retinebitur, quin me absente in populi mihi commissi perditionem ruat. Et vereor quàm mihi sit inanis responsio apud Deum villicationis meæ rationem exegentem, si dixero mecum dispensatum fuisse dum Diabolus disperderet. Qua responsione Episcopus videbatur offensus. Sed perspecta sancti animi sinceritate *Gilpinum* in majori honore habere cœpit. Minabatur tamen sæpius, sicut *Gilpinus* referre solebat: per patris animam, quo verbo Episcopus familiaris uti consuevit, eum moriturum mendicum. Profectus est primum *Machliniam* ad *Georgium* fratrem ipsius literis eò vocatus, deinde agebat *Lovanii*, *Antverpiæ*, & *Lutetiæ*. Postquam ex *Anglia* discederet, accepit literas à *Georgio* fratre quibus monitus erat, ut fratrem *Machlineæ* conveniret. Quia quædam haberet ipsi coram communicanda quæ literis expediri non facilè possent. Itaque *Machliniam* ad fratrem properavit. Postquam congressi fuissent, intellexit *Gilpinus* causam quare eò vocatus esset, nihil aliud fuisse, nisi ut à fratre persuaderetur sacerdotium excipere, quo aleretur dum exteras Academias lustraret. *Gilpinus* in angustiis interceptus videbatur, noverat se nuper Episcopi animum hac de re offendisse, videbat Episcopi consilio hoc negotium à fratre *Georgio* agitatum. Tandem literas ad *Tonstallum* Episcopum in hæc verba transcripsit.

Domine

Domine mihi plurimum honorabilis, omnique officio mihi colende, Amplitudini tuæ celandum non existimavi, fratrem meum nuper mihi scripsisse, ut omni excusatione postposita ipsum Machliniæ *convenirem, habere se quæ mecum agat de necessariis rebus, quæ literis expediri non possent. Quum conveniremus intellexi nihil aliud esse, nisi ut tentaret an sacerdotium suscipere velim, dum interea me in Academia studio continerem. Quod si hanc profectionis causam præsentissem, non arbitrarer necesse, studium meum interruptum iri, ut* Machliniam *proficiscerer. Hoc enim cum omnibus doctis jam mihi discussum fateor, maximè vero cum Sanctis Prophetis, & antiquissimis piissimisque à Christi sæculo Scriptoribus, quod mihi fiducia firma manet, quamdiu vixero nunquam conscientiam meam ex ea re onerare, nec sacerdotium ea conditione suscipere, ut interim absens ab eo sim. Ille mihi retulit dominationem vestram ad ipsum scripsisse, libenter velle in me sacerdotium conferre; vestramque dominationem, cæterosque amicos meos, (inter quòs unus ipse fuerat) existimare me nimis scrupulosæ conscientiæ in ea re fuisse. Ad quod respondi. Si scrupulosior sim (quod ego non puto) res tamen est ejus generis, ut malim in ea re paulo strictior esse quam conscientiæ meæ fræna laxare. Quandoquidem mihi semel persuasum est, offensionem Dei me non incursurum vitando sacerdotium tale, cui non possum residentiam præstare, quamdiu de aliis non male judicem. Quod me facturum spero. Imo pro omnibus qui curam habent animarum quotidie Deum oro, ut curæ sibi commissæ ita possent Deo rationem reddere, ut & Dei gloriæ maximè cedat, & Ecclesiæ ædificationi. Dixit ille mihi: Noluisse dominationem vestram sacerdotium mihi conferre, quin ut Ecclesiæ prospicietur tam benè, ac forte melius mè absente quàm si præsens essem. Ad quod respondi me non dubitare quamplurimos in Anglia esse multo præstantiores, qui curam suscipiant, quam ego sim. Ac proinde illud imprimis opto, ut illi & officium, & beneficium retineant, ut & animas, & corpora pascere possint, sicuti omnes pastores teneri arbitror. Quod vero ad me attinet, non possum conscientiæ meæ persuadere, ut commodum ex eo suscipiam, in quo alii labores suos ponunt. Nam si alius tanta fide atque industria doceret, & prædicaret, quanta S.* Augustinus *non tamen existimare possum me aliorum laboribus exoneratum. Quod si conscientiæ meæ vim intulero, ut ea conditione vel hic, vel in alia quacunque Academia manerem, conscientiæ inquietudo non omnino permitteret, me in studiis proficere. Hoc tempore Deo gratias ago, gratam in studiis quietem nactus sum prope fratrum minorum monasterium, ita ut ad egregiam fratrum bibliothe-*

cam

cam quoties voluero libere possum accedere. Utor familiaritate doctissimorum virorum, nec unquam majore discendi studio tenebar. Proinde quum ex Georgio *fratre meo intelligam, dominationem vestram porro etiam de sacerdotio mihi conferendo cogitare, (quæ res studia mea interrumperet,) audaciam sumpsi singularem, (dominationis vestræ benevolentiam cognitam, ac perspectam habens) qua mentem meam liberè bonitati vestræ aperirem. Humiliter obsecrans ut dominatio vestra permittere velit me liberum ab Ecclesiastica cura vitam agere, quo quietius studiis incumbam. Et quoniam intelligo dominationem vestram sollicitam esse, qua ratione mihi prospectum esse posset, si Deus vestram dominationem jam ætate gravem ex hoc mundo vocet, ne te illa cura moveat obsecro. Nam si ad necessitatem redactus fuero, non dubito me brevi tempore lecturam aliquam obtinere posse vel in hac Academia vel alibi, ubi tempus non frustra impendam, quæ vitæ ratio magis mihi placet, quam si sacerdotium susceperim. Christus precor dominationem vestram custodiat.* Lovanii. 22 Novemb. 1554.

Hactenus *Gilpinus.* Ecquis ex hodiernis nostris hiantibus corvis sacerdotia majore artificio acquirere, quam hic vitare laboraverit? Tum temporis, cum primum ad transmarinas regiones migraverat, agebat plurimum *Lovanii*, deinde *Lutetiam* profectus est.

Dum esset *Lutetiæ*, curabat *Tunstallus* Episcopus, ut liber quem tum temporis scripserat, de veritate corporis, & sanguinis Christi Domini in Eucharistia, *Gilpini* diligentia excuderetur. Scio Pontificios quosdam *Gilpino* objecisse, quod ab eo opus illud corruptè depravatum esset præter autoris sententiam. Me etiam audiente dum posthæc *Houghtona* sub *Gilpino* literis operam darem, *Franciscus Wicklefus* admonuit *Gilpinum* de rumore depravatæ æditionis. Ille quum variis rationibus diluisset hanc suspicionem, tandem protulit literas *Cuthberti Tunstalli*, in quibus maximas ei gratias egit Episcopus, quod opus illud summa fide ac diligentia ab eo ederetur.

Lutetiæ Gilpinus in ædibus *Vascosani* agebat. Cum viris doctis contulit. Dum doctorum sententias quæreret de iis rebus quæ ipsius animum permoverant, ita plurimum respondebant illi, non ut pacem conscientiæ spectarent, quam ille unicè quærebat; sed ut Ecclesiæ traditiones firmarent. Erat tum *Lutetiæ Nelus*, quo cum liberius agit *Gilpinus*, ut utrique ad veritatem aspirarent. Erat inter eos fortè Sermo de cultu imaginum. *Gilpinus* graviter commovebatur, quod Idololatriam verbis quidem Pontificii damnarent, & tamen populi passim permitterent cultum imaginum. Quærebat quo conscientiæ solatio quis posset incurvare se coram imagine, & nonne, inquit, hæc est idololatria prohibita in secundo præcepto decalogi? Hoc ex eo quærebat libentius *Gilpinus*, quia observaverat hominem pertinacius hærentem in Pontificiis placitis. Respondet *Nelus* distinctione usitata de idolo, & imagine. Imagines Sanctorum non esse idola. Ac proinde nec venerationem imaginum esse idololatriam. *Gilpinus* subintulit, in secundo

ſecundo decalogi præcepto non eſt idoli mentio. Sed prohibetur incurvari ad ſculptile, aut ad aliquam ſimilitudinem eorum quæ ſunt in cœlis, vel in terris, vel ſub terris. Ubicunque ſint prohibetur proſtratio ad ſimilitudinem eorum. Et quid facit idolum? faber fingit ſimilitudinem hominis cujuſpiam, fabricata imago non eſt idolum. Sed cultus facit idolum. Itaque Apoſtolus dicit, *idolum nihil eſſe, quia unus tantum Deus eſt.* In cogitatione colentis videtur eſſe aliquid, ſed id quod cogitatio colentis apprehendit, revera nihil eſſe in mundo. Itaque idolatria eſt cultus Deo debitus creaturæ exhibitus. Qui vero inter orandum incurvant ſe coram creatura quacunque exhibent creaturæ cultum Deo debitum. . Divinum mandatum prohibet, ne faciant ſibi ſculptile, aut ſimilitudinem alicujus creaturæ. Faciunt ſibi qui faciunt in religioſum hunc uſum, prohibet etiam ne ſe incurvent coram tali creatura: Nam qui ſic faciunt, creaturæ ſerviunt, eamque colunt. Fruſtra eſt hic diſtinctio in Latriam & Douliam, (quæ verba idem planè ſignificant;) quia diſtinctio illa tollitur per expreſſa mandati verba, non incurvabis te eis. Prohibetur incurvatio, quod tamen paſſim fieri videmus. *Nelus* ad hæc: quæ, inquit, inſtituta ſunt in Eccleſia, non temerè mutanda ſunt. *Gilpinus* reſpondit, non eſt poteſtatis noſtræ mutare Eccleſiæ inſtituta. Sed quia non poſſum mutare ea quæ ſunt in Eccleſia inſtituta, illud mihi imprimis laborandum ſupereſt, ut meipſum mutem, & ad ſincerum Dei cultum transferam, quod gratia Dei præſtabit.

Profiteri ſolebat ſe dum inter Pontificios verſaret multa obſervaſſe, quæ animum ejus ab illa religonis ſpecie abalienaverant. In articulo juſtificationis ſummam hominis conſolationem conſiſtere intelligebat. Quem articulum ita videbat, in Papiſino obſcurari, ut ſolida conſolatio tolleretur. Itaque Scripturam & Patrum ſcripta diligenter verſabat.

Reverſus in *Angliam* temporibus *Marianis*, Eccleſiam cum magno dolore vidit ſanguine & flammis oppreſſam: ab Epiſcopo *Tunſtallo* invitatus ad Rectoriam de *Eſington*, cæpit verbum Dei prædicare, vitia quæ in Eccleſia regnabant acrius reprehendit. Salutis doctrinam ſimpliciter & ſolidè proponebat. Qua in re multos invenit adverſarios maximè Eccleſiaſticos, quorum vitia redarguerat.

Erat inter Clericos *Dunelmenſes Dunſtallus* quidam rector Eccleſiæ in illa Diaceſi. Hic erat animo in *Gilpinum* infenſiſſimo, ipſumque ſæpius apud Epiſcopum accuſabat quaſi hæreticum, meritoque cum aliis hæreticis comburendum. Epiſcopus à ſanguine fundendo abhorrebat, leniter cum eo agebat, eumque ab adverſariorum machinatione eripuit.

Audivi *Antonium Carleton* narrantem, (is tum in Epiſcopi familia degebat,) capellanos Epiſcopi cum *Gilpino* ſermones habuiſſe de *Luthero*: quærebat unus quid de *Luthero* ejuſq; ſcriptis ſenſiſſet? *Gilpinus* fatebatur ſe *Luthri* ſcripta non legiſſe. Ego, inquit, ſacras Scripturas, & de iis patrum ſententias imprimis mihi explorandas propoſui. Recentiorum ſcripta levius attigi: Quanquam ſi antiquis conſenſerint, non repudio. Unus ex iis *Gilpini* propoſitum laudabat. Benè, inquit, cum Eccleſia ageretur, ſi veterum ſcripta omnibus in honore fuiſſent. Non enim tantopere novorum hominum novæ opinioniones Eccleſiam turbarent: quales ſunt iſtæ novæ opiniones *Lutheri*. At *Gilpinus* ſi novi, inquit,

homines antiquas producant sententias non hominum novitas aspernanda est: Sed doctrinæ antiquitas est suscipienda. Illi statim subdole *Gilpinum* ad disputationem protrahunt, de Sacramento Altaris duo quærebant de reali præsentia, & transubstantiatione: De reali præsentia *Gilpinus* fatebatur se nihil habere solidi, quod contra realem præsentiam opponi posse videretur ipsi. Misterium, inquit, puto in ea re latere, supra captum meum, venerandum potiùs, quàm contentionibus exponendum. Rogabant ergo de transubstantiatione quid sentiret? Respondit ille non esse necesse ut credamus ea quæ in verbo Dei fundamentum solidum non haberent. Non ergo credis, inquiunt, quod credit Ecclesia? Respondit *Gilpinus*, ecclesiam illud non semper credidisse: tenet me fides Catholica, sed fides Catholica non mutatur. Ego video in hac re mutationes, quales fides Catholica non patitur. Rogant illi quas observasset mutationes in fide de Sacramento Altaris? Ille rursus nihil, inquit, de transubstantiatione in antiqua Ecclesia auditum, aut scriptum reperi. *P. Lumbardus* vel primus vel inter primos mutationem ab antiqua fide induxit. Sed quid vobis videtur? Num in transubstantiatione panis convertitur in carnem & sanguinem Christi? Respondent hoc se sine dubio credere. At inquit *Gilpinus*, *P. Lumbardus* qui primus in hâc re antiquam fidem mutarat, hoc non credidit. Nam sic habet ille: *Lib.* 4. *D.* 11. *F.* Non fit conversio panis nisi in carnem, nec vini nisi in sanguinem. Id si verum sit, sine dubio sequitur in pane converso non esse sanguinem. Quærebat ab iis quomodo hæc conciliarent? hærebant illi, nec habebant quod dicerent, quia *Lumbardi* verba perspicua negant in pane converso esse sanguinem, aut in vino converso esse carnem. Quos quum *Gilpinus* hæsitantes viderat, agnoscite inquit, fidei Catholicæ immutabilitatem. Transubstantiationis mutationes videmus. Nam quum *Lumbardus* mutationem aliquam docuerat, non aliter conversionem illam intelligendam voluit, nisi ut panis converteretur tantum in carnem, vinum tantum in sanguinem. Neque aliter tum temporis conversionem in Sacramento Altaris intelligebant: donec à *Thoma Aquinate* concomitantiæ commentum ederetur. Intelligebat *Aquinas* difficultatem, itaque introduxit adminiculum illud de comitantia, ut scilicet propter concomitantiam in pane converso sit & caro & sanguis. Sed hæc sunt novorum hominum inventa. Fides Catholica respuit inventas mutationes in fide. Dum illi submissiore voce disputarent à tergo Episcopi, qui tum fortè ante focum sedebat, (erat enim bruma:) Episcopus sellam in qua sedebat retrorsus paulo longiùs reclinabat, ut audiret quid illi inter se dicerent. Cum autem loquendi finem fecissent, conversus Episcopus ad eos, capellanis suis ait Anglico sermone: *Fathers soule let him alone, for he hath more learning then you all.* Hoc est, per patris animam desistite, nec ei molesti sitis, nam eruditior est vobis omnibus. Dum *Esingtonæ* ageret, verbum Dei populo sedulò annuntiavit. Erat Archiadiconatus *Dunelmensis* annexus Rectoriæ de *Esington*. Itaque *Gilpinus* ad aliquod tempus utraque officia exercebat: fortè autem cùm *Gilpinus* intelligeret Episcopum tantam sui curam habuisse, ut etiam de augendo salario cogitaret, satis superque sibi provisum esse dicebat, & Episcopum rogabat, ut aut Rectoriam, aut Archidiaconatum per ipsius voluntatem sibi deponere lice-

ret: Nam eorum alterum, inquit, sufficiet: utraque simul conjuncta sibi nimis onerosa videri. Episcopus videbatur irasci: Non ego te, inquit, præmonui moriturum mendicum? Ego illa duo conjuncta inveni, & conjuncta relinquam. Non multo post tempore *Gilpino* contulit Rectoriam de *Houghton:* parochia est amplissima, quatuordecim villas continet cum latifundiis. *Gilpinus Houghtonæ* susceptus diligentissimè in officio concionandi perseverabat, ædes collapsas restituit: Domus illa videbatur tanquam Episcopi palatium. Nec facilè invenies inter multas domus Episcopales, quæ cum illis ædibus conferantur, si varietatem ædificiorum spectes, & situs elegantiam. Dum *Houghtonæ* ageret *Gilpinus*, non illius tantum Ecclesiæ, sed multarum etiam Ecclesiarum cura animum ejus permovit: videbat, dolebatque quod multæ Ecclesiæ per illum quem vocant impropriationis morbum dissipatæ viderentur, & pastoribus destitutæ. Nam Rectoriis à laicis occupatis non restabat quod pastorem alere potuit. Laici quippe illi tenues ac sordidos Presbyteros quærebant, qui matutinas & vespertinas legere populo possent. Nec amplius aut isti præstare, aut illi curare solebant. Ecclesiæ desolatio, & ignorantia plebis sanctum *Gilpini* animum movebant. Itaque proposuit sibi quanta potuit cura & vigilantia non damnum resarcire, quod erat impossibile, at officium suum præstare qua potuit, ut veritas propagaretur, & Deus glorificetur. Desolatio illa Ecclesiarum maximè apparebat in *Northumbria*, & propinquis regionibus, quæ *Riddesdall & Tindall* vocantur. Nam illis regionibus, illo præsertim sæculo, verbi Dei annuntiatio nunquam audita fuit, nisi per *Gilpini* ministerium. Quotannis semel ad eos excurrere solebat. Ad hoc negotium opportunitatem arripere solebat, ad festum Nativitatis quando itinera propter frigora & nives molestiora aliis videbantur. Tempus illud ei maxime placebat, quia tunc plures dies festi concurrerent, & populus facilè diebus festis conveniret: Alias non tam facilè aut crebrò cogendus. Magnam sui venerationem apud illas gentes conciliavit, tum concionando, tum pauperibus nummos distribuendo in illis itineribus, aliquando nocte interceptus, in nivibus pernoctabat. Interceptus necessitate illa, jubebat *Gulielmum Airium*, quem secum frequenter habebat, equos circumagere, nec quietem ullam aut sibi aut equis permittere. Ipse interim circum cursitabat, aut ambulabat, nec sustinuit quietem capere: Domi assiduus erat in ministerio & pauperum cura. Erat *Houghtonæ* viculus in oppido ad pauperum habitationem assignatus, ad eorum alimoniam providebat singulis septimanis die qui dicitur *Jovis*, ut olla magnæ amplitudinis & capacitatis carnibus elixatis plena pauperibus destinaretur. Nec *Houghtonæ* tantùm, sed ubicunque opportunitas erat, pauperum curam habebat, ita ut communi consensu popularium, pater pauperum diceretur. Quodam die dum in itinere fuisset, erat colonus quidam in arando agro versatus, cum subitò unus ex equis coloni in terram collapsus, vel morbo vel molestia extinctus occubuit. Colonus ille & qui præstò erant collapsum equum quibus potuerant viribus attrahere satagebant, ut aliquo modo si fieri possit, erigerent. Sed id frustra fuit, nam equus mortuus jacuerat. *Gilpinus* fortè præteriens, eventum rei expectabat. Postquam autem equum videret nullo labore suscitandum, colonumque dolenter mortem equi ferre, exclamantem

se casu illo vehementer afflictum: *Gilpinus* jussit famulum desilire de equo suo, & sellam Ephippiumque patienter ad proximum oppidum portare: Equumque illum cui famulus insederat colono tradidit. Exclamat colonus se non posse pretium numerare equi tam robusti. *Gilpinus* bono inquit, animo esto, tunc pretium solves equi quando ego petiero, interim in opere tuo pergas: frequenter dum iter faceret, egenos hoc modo sublevare solebat. Quum nudos pauperes reperisset, indumenta sua exuebat ut nudos tegeret: Ad mensam etiam plerumque pauperes alebat.

Quum *Elizabetha* beatæ memoriæ regina post truculenta sororis tempora regnum auspicaretur, paucitas virorum doctorum qui verbum Dei prædicare possent, non solum multos pios viros, sed & ipsos regios consiliarios permovit, ut quibus possent rationibus huic incommodo medelam aliquam præstarent. *Gilpinus* observans egregia multorum studia in Ecclesia adjuvanda, ipse etiam Provinciam quam nactus erat magno studio exornare satagebat. Itaque de Ecclesiæ seminario cogitabat. Scholam exædificavit, instituitque stipendia magistro atque hypodidascalo: Ipse etiam ex ea schola quos placuit assumpsit circa se labore suo instituendos, cujus instituti fructum amplissimum suscepit *Gilpinus*, immo & Ecclesia Dei per universam *Angliam*. Nam ex illa schola plurimi viri docti prodierunt, qui Ecclesiam laboribus suis & vitæ honestate exornarunt. Confluebant multi ad illam scholam, quorum multi in oppido degebant, multos *Gilpini* domus suscipiebat. Equitum, & armigerorum filios parvo pretio soluto alebat. Qui erant ex genere suo gratis alebantur. Multos egenorum filios habebat, quibus & victum & vestitum cum educatione contulerat. Quibus modis *Gilpini* schola celebris ubique habebatur, *Gilpinus* ipse celebrior. Ex ea Schola ad utrasque Academias plurimos subinde mittebat, quorum multos etiam in Academia suis sumptibus fovebat. Dum his studiis inhæreret, gloria quæ fugientem sequitur, sequentem fugit, celeberrimum *Gilpini* nomen extulerat, ut non modo apud Ecclesiæ patres charus, sed & apud regni proceres clarus haberetur.

Erat inter aulæ proceres Comes *Bedfordiæ*, qui *Gilpino* maximopere favit. Hic Episcopatu *Carliolensi* ex obitu *Owini Oglethorp* jam vacante, ut Episcopatus ille in *Gilpinum* transferretur, impetravit à Regina, obtinuitque. Comes literas ad *Gilpinum* misit, unà cum eligendi venia quam vocant *Congedeslier*: *Gilpinus* Comitis literas accipiens unà cum *Congedeslier*, nuntium statim expedivit cum literis ad Comitem, quibus postquam maximas gratias Reginæ, Comitique egisset, submisse rogavit Comitem ut causam suam apud Reginam agere dignaretur, & se de Episcopatu excusare: Vires suas sibi optimè esse cognitas, tanto muneri sustinendo imparem se esse profitebatur. Si quid interim ad Ecclesiæ utilitatem efficere potuisset, se in humiliori loco diligenter curaturum. Erat tum temporis *Edwinus Sandes* Episcopus *Wigorniensis*, vir prudentiæ, eruditionis, & vitæ sanctimoniæ testimonio venerandus, qui postea *Londinum*, deinde *Eboracum* translatus est. Is tum fortè erat *Londini*, quàndo *Bedfordiæ* Comes de *Gilpino* ad Episcopatum promovendo cogitabat. Qui sive hortatu Comitis, sive ex amore quo *Gilpinum* amplectabatur, (erat enim huic *Gilpinus* cognationis propinquitate conjunctus,) scripsit ad *Gilpinum* literas, quibus eum ad Episcopatum oblatum suscipiendum retinendum-

quo

que hortatur. Literæ illæ inventæ sunt inter *Gilpini* chartas, in hæc verba.

Cognate mi multùm colende, ego Ecclesiæ Christi commodum magis quam quietem tuam respiciens, quibus potui modis, onus hoc quod & tibi honori & Ecclesiæ Christi utile sit futurum imponendum tibi curavi. Verissimum meum de te testimonium ita apud Reginam valuit, ut ipsa te jam ad Episcopatum Carliolensem *nominaverit. Scio te propensiorem esse ad vitæ privatæ tranquillitatem. Sed si statum Ecclesiæ Anglicanæ animo æquiore respicias, non potes cum bona conscientia officium hoc tibi impositum renuere. In eoque potissimum loco, in quo ad benè merendum de Ecclesia nemo te aptior invenitur. Quapropter omnibus excusationibus positis, contestor te coram Deo, sicut & Deo in hac re responsurus sis, ne fugias patriæ tuæ opem ferre, & Ecclesiæ Dei servire quantumcunque poteris. Intelliges interea Episcopatum illum intactum tibi relinquendum, nihil enim abscindetur ex eo (sicut in aliis nonnullis fieri solet) sed & integrum Episcopatum accipies, sicut eum reliquit Doctor* Oglethorp. *Proinde exhortans obtestansque ut divinæ vocationi pareas, & vocationis tuæ officium non negligas, divinæ providentiæ teque & hoc negotium commendo. Raptim* Londini 4. Aprilis 1560. *Cognatus & frater tuus,* Edwinus Wigorn.

Gilpinus gratias egit reverendo Episcopo cognato suo. Sed de Episcopatu se excusat, & proposito suo pertinacius inhæsit. Multi reprehendendum putabant, quod tanta pertinacia rejecisset Episcopatum. At nonnullis fama *Gilpini* major videbatur ex eo crescere quod Episcopatum renuisset, quàm si cepisset.

Memini audivisse me *Gilpinum* de hac re inter amicos disserentem: quærebant ex eo quidem, quare Episcopatum tam pertinaciter rejecerit? Respondit se non Episcopatum sed loci incommodum vitare voluisse. Si Episcopatus alio loco ei designaretur, dicebat se non recusaturum, sed in illa provincia se molestias vitare voluisse, ubi frequentes erant amici ejus & consanguinei, quibus vel multa erant concedenda non sine offensione sui, vel multa neganda non sine offensione ipsorum: quas difficultates facilè vitabat vitando Episcopatum. *Johannes Bestius* vir doctus & pius eligitur Episcopus. Sed num iisdem conditionibus tenuisset quibus *Gilpino* oblatus fuerat, nempe ut nihil ex eo decederet, nescio. Non multo postquam subduxerat se ab onere Episcopali, alia postulatione pulsabatur, ut Reginensis Collegii præposituram in *Oxonio* delatam ad se susciperet, vel saltem alium nominare vellet, virum bonum & idoneum. Scripsit ad eum *Thomas Francis* literas in hanc sententiam salute præmissa, Quandoquidem in animo mihi sit, ut locum hunc relinquam, quem jam in Reginen Collegio retineo *Oxonii*, illud in votis habens

habens ut vir honestus, doctus, pius, quique ex Collegii statutis idoneus sit, ad hoc officium promoveatur: visum est iterum tibi præposituram hanc offerre. Quam si tibi placuerit acceptare, libenter ex literis tuis hac de re scriptis socios commonefaciam, quos in te optimè animatos novi. Quod si non tibi placeat tanta inquietudo in tantula portione, (sic enim verè appellare possum hoc onus,) consilium amice rogo, & judicium, ut indices in quem tansferre possim hoc officium, quem & idoneum, talemque qui eligi posset ac debeat noveris. Ego consilio tuo obsequar quam primum mentem tuam cognovero ex literis tuis, quas ad me festinas cures transmittendas. Raptim *Oxonii*, 17. *Decembris*. 1561.

Quid ad hæc responderit *Gilpinus*, non invenio: Sed constat ipsum oblatum honorem repudiasse. Ad omnes amicorum petitiones infractus & inflexus manebat. Sicut de Rege Latino Poëta dixit.

Ille velut pelagi rupes immota resistit.

Gilpinus interim Episcopi munus videbatur implere docendo, pauperum curam agendo, necessitatibus aliarum Ecclesiarum providendo, Scholas instituendo, literatos & idoneos viros Ecclesiæ ministerio præparando. Domus *Gilpini* erat tanquam monasterium, si quis monasterium consideret, sicut erant illa S. *Augustini* tempore, non autem qualia recentiora sæcula protulerunt.

Gulielmus Cæcilius Baro de Burghly, primarius Reginæ secretarius missus in *Scotiam* de regni negotiis cum reverteretur fama *Gilpini* allectus *Houghtonam* venit, *Gilpinum* salutavit. *Gilpinus* illum cum observantia & mensæ hospitalis officio recepit. Postquam *Cæcilius Gilpinum* observasset, expertus humanitatem viri singularem, & in tanto hospite tam inexspectato excipiendo, tantam diligentiam, tantam rerum omnium copiam & urbanitatem: jam discessurus dixit, multa se de *Gilpini* fama audivisse, at quod vidisset, expertusque sit, multò magis esse quàm quod prius audiverat. Itaque *Gilpinum* familiarius alloquutus: Si quid, inquit, negotii habiturus sis, vel in Aulâ, vel apud regios consiliarios, utere me sollicitatore tuo. Clarissimus *Baro* reversus *Dunelmum*, quum pervenerat ad montem qui dicitur *Rainton Hill*, retro respiciens planiciem omnem quam reliquerat, & *Gilpini* ædes, & situm loci accuratè prospexit. Non, inquit, reprehendo hunc hominem quod Episcopatum recusarit. Quid enim huic deest, quod Episcopatus conferre poterat? & à majore curarum mole liberatur. Non negligebat *Gilpinus* *Riddesdalenses & Tindalenses* quotannis invisere. Apud quos habebatur Propheta, eumque in maxima veneratione habebant homines semibarbari. Accidit fortè dum *Gilpinus* concionaretur apud eos, ut latro clam *Gilpini* equos abstulerit: quod postquam rescitum fuerat, mittitur clamor per omnem viciniam, *Gilpini* equos furto ablatos esse, omnique diligentia quærendos esse. Ille qui abstulerat cum primum audiverat equos illos fuisse *Gilpini*, (nam cujus illi fuerant nesciebat;) in magno tremore fuit. De furto non erat adeò sollicitus, sed *Gilpini* nomen auditum eum in horrorem & tremorem conjecit. Itaque trepidus cum magna festinatione equos restituit, & patris *Gilpini* veniam, & benedictionem postulavit: & professus est, postquam resciverat *Gilpini* jumenta esse quæ ipse abegerat, vereri se ne vivus ad inferos detruderetur,

deretur, siquam illi injuriam intulisset. Dum aliquando in illis locis esset *Gilpinus Rothburiæ*, factio erat pestifera inter aliquot eorum qui ad Ecclesiam illam convenire solebant. Sanguinarii homines ultionem sanguinariam exercebant, quam vocabant *deadly feod*. Si altera factio ad Ecclesiam fortè accederet, altera abstinuit: quia simul convenire non solebant sine sanguine fuso. Dum autem *Gilpinus* esset in concione in illa Ecclesia, utraque factio accessit *Gilpino* præsente: una per superiorem partem supra cancellos Ecclesiæ, altera per mediam Ecclesiam, utraque pars armata stabat cum gladiis & hastis in manibus suis: *Gilpinus* insolita rerum facie nonnihil turbatus in concione progreditur: fit iterum armorum sonitus, & una factio propius alteri accedit; periculum erat ne in media Ecclesia concurrerent. *Gilpinus* descendit de suggestu: Ad utriusque factionis primarios accedit, & primo tumultum sedavit. Deinde pacem inter eos stabilire laborat, sed non obtinuit propositum, pacem quidem integram servare polliciti sunt, quamdiu *Gilpinus* esset in Ecclesia. *Gilpinus* quum odium inveteratum inter eos extinguere penitus non poterat, rogabat ut pacem inter se haberent quamdiu in illis regionibus ipse fuisset. Id concessum erat:. *Gilpinus* in suggestum conscendit iterum, non enim concionis finem fecerat, reliquum quod habuit temporis consumpsit in barbaro illo & sanguinario more explodendo, & si fieri possit exterminando. Quoties *Gilpinus* ad illas regiones adventaret, siquis sanguinarium inimicum metuisset, solebat se ad *Gilpini* comitatum conferre: in ejus comitatu se magis in tuto futurum prospiciebat, quàm si armata manu incederet. Quodam die Dominico *Gilpinus* ad Ecclesiam in illis locis accedens antequam populus ad preces coiret, ambulans in templo videbat altius pendentem chirothecam. Ab æditwo quærit, quid rei hoc esset, & quare suspensum in illo loco? Respondit æditwus fuisse chirothecam parochiani cujusdam qui in adversarii sui contemptum suspenderat signum illud, significans se duello pugnaturum cum adversario, aut cum alio quocunque qui signum illud tollere auderet. *Gilpinus* rogabat hominem ut aliqua arte signum illud tolleret. Non ego, inquit ille, illud efficere audeo. At inquit *Gilpinus*, si mihi hastam attuleris, ipse tollam: hasta igitur porrecta, *Gilpinus* chirothecam sustulit, & in sinu reposuit. Populus postea ad Ecclesiam confluebat, & *Gilpinus* ad statutum tempus suggestum ascendit: Inter concionandum opportunitatem arripuit corripiendi barbaras illas provocationes: exprobrabat ipsis morem illum quo solebant ex chirotheca suspensa duella suscitare. Audio, inquit, quendam è vobis, etiam in hoc sacro loco chirothecam suspendisse, & duellum minitari ei qui tolleret. Ecce ego sustuli. Tum chirothecam produxit, & palàm ostentabat: Deinde docuit quantum à Christiano tàm barbari mores abhorrerent: & ad pacem & mutuam inter se charitatem exercendam animos eorum commovere certabat. Post concionem solebat nummos distribuere in pauperiores: sæpius etiam solebat visitare inclusos in carcere, & postquam in carcere habuisset concionem ad incarceratos, nummos eis largius concessit: Multosque ex iis ad vitæ anteactæ pœnitudinem, & ad honestos mores reduxit. Multis qui more plectendi erant, veniam vitamque impetravit.

Nobis pueris rebellio à Comitibus *Northumbriæ & Westmorlandiæ* excitata fuit:

fuit: quam futuram ex quibusdam indiciis præsensit *Gilpinus.* Et quia intelligebat in tam turbida tempestate potestatem sibi defuturam se suaque defendendi secedere ad tempus cogitavit. Itaque oratione habita ad pueros in schola & ad ludimagistros, ut donec ipse redierit studiosè & pacificè se gererent, ipse *Oxonium* petit. Commoratus ibi donec regius exercitus Duce Comite *Suffexia*, ad rebelles profligandos *Dunelmum* properaret. Rebelles *Dunelmum* tenebant: Sed ad Regiarum copiarum famam dissipati sunt: fugatis illis acerbè & crudeliter sævitum est in simpliciores homines quos rebelles ad suas partes traxerant sub prætextu obedientiæ Reginæ præstandæ: Nam sollicitabantur simplices homines ut officium suum Reginæ præstarent. Rebelles passim Reginæ nomen autoritatemque jactabant. Dum Rebelles *Dunelmum* eum exercitu tenerent, & Missa quotidie in Ecclesia Cathedrali haberetur, nonnulli ex iis *Houghtonam* advolarunt. Invenerunt *Gilpini* horrea frugibus repleta, juvencos saginatos, multaque ad hospitalitatem parata. At illi omnia dissipant, fruges vendunt, altilia consumunt: eaque omnia quæ *Gilpinus* in pios & honestos usus paraverat, improbè destruunt. Erant inter eos unus quem patibulo destinatum *Gilpinus* servaverat. Is erat omnium improbissimus in *Gilpini* bonis dissipandis. Effugatis rebellibus, & questione acerbiùs nec sine avaritiæ infamia instituta in homines simplices à *Georgio Bowes* Equite, ad id negotium martiali constituto, *Gilpinus* qui jam domum redierat, multis intercessione sua vitam impetravit: intellexit enim multos homines non dolo malo, sed per ignorantiam suam, & aliorum fraudem, velut in laqueos fuisse conjectos: Omnibus turbis jam compositis, *Gilpinus* ad consueta studiorum & charitatis officia redit.

Erat inter doctissimum & reuerendum Episcopum *Dunelmensem, Jacobum Pilkintonum*, & *Gilpinum* ex consuetudine & morum similitudine amicitia non vulgaris. Episcopus *Gilpinum* domi suæ frequenter convenire solebat. Episcopus etiam *Gilpini* exemplo excitatus Scholam *Lancastria* instituit, & statuta Scholæ *Gilpino* versanda & examinanda exhibuit. Magna etiam familiaritate & benevolentia amplectabatur *Thomam Leverium* virum pium & doctum *Sherbornensis* hospitii magistrum.

Prodiit in lucem liber *Thomæ Cartwright* de disciplina Ecclesiastica: qui liber à multis tum temporis avide suscipiebatur. Unum ex libris illis *Gilpino* legendum misit *Gulielmus Birch*, Canonicus *Dunelmensis*, vir doctus, sed qui ad illam disciplinæ formam quam *Cartwrightus* descripserat properantiùs ferebatur. Rogat *Gilpinum* ut librum perlegat, & de eo libro judicium suum non gravetur perscribere. *Birchius* videbatur festinantiùs agere: Nam exiguo temporis interjecto, literas iterum misit ad *Gilpinum*, quibus rogavit ut librum cum judicio suo transmittat, antequam *Gilpinus* totum perlegisset. *Gilpinus* librum quidem remisit cum literis ad *Birchium*. Atque sicut erat amæno ingenio ad carmina etiam componenda, literis illis carmina quædam adjecit. Sunt verò carmina quæ sequuntur.

Multa

Multa quidem legi, sed plura legenda reliqui:
Posthac quum dabitur copia, cuncta legam.
Optant ut careat maculis Ecclesia cunctis:
Præsens vita negat, vita futura dabit.

Accessit ad eum posteà *Cantabrigiensis* quidam, qui vir doctus videbatur: Is multis egit cum *Gilpino* de disciplina & reformatione Ecclesiæ. *Gilpinus* dicebat se non posse probare ut humanum inventum loco divini instituti in Ecclesia locum haberet. Num ergo putas, inquit ille, hanc disciplinæ formam esse humanum inventum? Omnino sic existimo, inquit *Gilpinus*: Et qui antiquorum patrum scripta diligentiùs versaverit, idem mecum existimabit. Suspecta est mihi disciplinæ forma illa quæ in nulla antiqua Ecclesia suscepta videtur. At inquit ille, recentiores multa vident quæ antiqui illi patres non viderunt: & multorum ingeniis & laboribus instructior Ecclesia præsens videtur. *Gilpinus* commotior videbatur, ego inquit, recentiorum virtutes non puto comparandas esse Patrum infirmitatibus. Dicebat alter se putare *Gilpinum* in eo errare. *Gilpinus* verba illa consultò habuit quia intelligebat eum de virtutibus nescio quibus jactare, quam jactantiam *Gilpinus* reprimere voluit.

Georgius Gilpinus qui librum *Philippi Marnixii Aldigundiæ* Comitis *Alvearium Romanæ* Ecclesiæ ex *Belgico* in Anglicum sermonem elegantissimè transtulerat, venit è *Belgio* ad *Bernardum*. Is erat *Bernardi* frater; fuit Reginæ Agens apud *Belgas*, & apud *Belgas* propter singularem prudentiam celebrem sui memoriam reliquit. Hic ubi aliquod temporis cum fratre *Bernardo* jucundissimè vixerat. Reversurus in *Belgium* Reginam, & conciliarios regni convenerat de rebus quas Reginæ nomine apud *Belgas* esset acturus. *Leicestrius* & *Bedfordius* Comites utrosque fratres, *Georgium* propter prudentiam in rebus agendis, *Bernardum* propter vitæ sanctimoniam magno favore amplectebantur. Isti rogabant *Georgium*, ut persuaderet *Bernardo* fratri conversionis suæ a Romana superstitione ad Evangelicam lucem rationem modumque scripto exponeret. Cui postulationi respondit *Gilpinus* apertè & candidè sine omni fuco. Ego literas illas ex Anglico sermone, in quo scripsit in Latinum, qua possum fide translatas exhibeo.

Exemplum.

LITERÆ
BERNARDI GILPINI ad *GEORGIUM* Fratrem, Anno Domini: 1575.

ROgas frater ut fusiori scripto modum tibi conversionis meæ à superstitione ad lucem Evangelii referam: Quod tibi non ignotum esse credo, non fuisse paucorum annorum opus: veruntamen sicut per tempus & valetudinem licet, nihil celabo. Confitebor opprobrium meum in confusionem diaboli: Dicam cum Apostolo, 1 *Tim.* 1. 13. *Misericordiam consequutus sum, ignorans feci.* Temporibus Regis *Edwardi* protractus eram ad disputandum contra quasdam assertiones *P. Martyris.* Quamvis ex naturali propensione semper (quantum potui) controversias & disputationes vitaverim. Quumque junior Theologus essem, & in illa disputatione reperissem fundamentum, cui innitebar non tàm solidùm quàm ipse prius putârim: proinde sacras literas & patrum scripta cœpi accuratiùs evolvere, ut meipsum in receptis opinionibus confirmarem. Sed Deus animum meum ab illo præjudicio paulatim liberavit: & quotidiè fervor ille quem habui ad Papismum defervescere cæpit. Contra autem sensi igniculos qui me ad veritatem investigandam adegerunt. Interim contuli me ad Episcopum *Dunelmensem* ut amplius discerem. Qui in Transubstantiationis negotio dicebat mihi *Innocentium* tertium inconsultiùs egisse, quod illum articulum fidei fecisset. Papæ etiam culpam magnam profitebatur, quod de indulgentiis, aliisque rebus non rectiùs consuluisset Ecclesiæ. Posteà doctorem *Redmannum* conveni, in quo propter insignes virtutes, & eruditionem magnam spem reposui. Ille mihi affirmabat librum de publicis precibus pium fuisse atque Evangelio consonum. Hæc me in multas meditationes conjecerunt. Deinde unus ex sociis *Reginensis Collegii Oxonii* narrabat mihi se audivisse Doctorem *Chedsey.* inter amicos dicentem, oportere ut Protestantes cedant nobis realem Christi præsentiam in sacramento, nos itidem ut illis cedamus in Transubstantiationis sententia atque ita conveniemus. Doctor *Weston* prolixam orationem habuit de Cæna Domini sub utraque specie administranda. Magister *Morgan* narravit mihi, Doctorem *Ware* virum & vita, & eruditione clarissimum, affirmasse sibi quod præcipuum sacrificium Ecclesiæ Dei, fuisset sacrificium gratiarum actionis. Hæc erat ejus responsio quum quæsissem quid pro sacrificio Missæ dici poterat. Eruditissimi

in

in hoc regno Episcopi eo tempore primatum Papæ, & verbo & scriptis refutarunt. Magister *Harding* nuper ex *Italia* domum reversus prolixa & celebri concione tam clarè exposuit, & coloribus suis depinxerat fraterculos, & Episcopos indoctos, qui in *Tridentino* Concilio in viridibus togis convenerant, ut in me plurimisque aliis plurimum imminuerit de opinione, & fiducia quam in generalibus Conciliis habueramus. Hæc & multa alia occasionem mihi præbuerunt, ut scripturas & antiquorum scripta investigarem: unde plurimos & maximos abusus, & aliquot enormitates usitatas, & defensitatas in Papatu animadvertere cœperam, & reformationes ex altera parte necessarias judicare. Dum hoc modo progrederer amicorum quorundam suasionibus adductus, sacerdotium suscepi. Ad quod invitus trahebar: Si Deum offenderim curam suscipiendo ante quam doctior, & in religione confirmatior essem, veniam à Deo peto. Nec dubito quin in ejus conspectu misericordiam consequutus sim. Antequam sacerdotium illud intrassem, concionem habui coram Rege *Edwardo Grenwichi:* Concio illa bonorum virorum approbationem habuit. Dominus Thesaurarius, tunc secretarius, obtinuit mihi licentiam Regiam per regnum prædicandi, quamdiu Rex *Edwardus* regnaverat, quod tempus deinceps non multum superavit spatium dimidii anni. In concionibus ea tractabam in quibus optimè confirmatus eram, & in quibus Scripturas certas haberem: Missam examinavi: Abusus quantum observare tunc potui, erant in nimia reverentia, & crassiore populi cultu: quia Transubstantationem non credidi. Veruntamen tandem aliquando Missas dixi, paucas aliquot & clanculum. Tum continuo trans mare missus fui, ut Domini Episcopi *Tunstalli* librum de Eucharistia imprimendum curarem, cum aliis duobus aut tribus libris ut nosti, *Antuerpiæ:* ubi per trium annorum spatium *Lutetiæ*, *Antuerpiæ*, *Lovanii*, nonnullisque aliis in locis crassam idolatriam conspexi. Ea res me à Pontificia religione magis ac magis abduxit: maximè quod viri qui eruditione præstabant inter Pontificios in Scholis cultum imaginum tollerent, in Ecclesiis intolerando abusu permitterent. Hic dum sacras Scripturas, & patrum scripta avidiùs consulerem, multa observavi quæ meum animum à Pontificia Ecclesia abduxêrunt. Animadverti in illa Ecclesia sacræ doctrinæ corruptelas insignes; in sacramentis multa contra Scripturas instituta. Quædam sacramenta nuper addita: In sacramento Cœnæ alteram speciem ablatam: Transubstantiationis figmentum inductum, Traditiones Ecclesiæ verbo Dei, & sacris Scripturis adæquari, pari pietatis affectu suscipiendas. Cultum imaginum in Ecclesiam invectum, in Ecclesia omnia coram populo ignota lingua peragi: maximè me exercuit quæstio de Antichristo: quia non tutum videbatur discedere ab Ecclesia Pontificia, nisi prius in animo meo illud hæreret, Papam esse Antichristum: quantis hic conflictationibus exercebar non facilè dicere possum. Posthac domum revocatus Rectoriam de *Esington* ab Episcopi collatione suscepi: ubi quum in concionando sedulus esse studuerim, subito mihi magnos gravesque adversarios excitatos sensi: contra pluralitates, & non residentiam prædicaveram. Clamabant adversarii mei, omnes qui doctrinam illam attulissent, cito hæreticos evasuros. Aliis vehementer displicuit quod prædicarem resipiscentiam & salutem per Christum. Id mihi objiciebant, quod non sicut

tunc fieri mos erat) integras conciones haberem de Transubstantiatione, Purgatorio, aqua benedicta, cultu Imaginum, invocatione Sanctorum, & similibus, quæ ex me nunquam audire poterant. Quanto acrius populus prædicationem meam susceperat, tantò acriùs in offensionem & odium incidi: parva res periculum mihi creavit. Honesta quædam materfamilias quum in puerperii doloribus Deum sæpiùs invocaret, à reliquis matronis graviter fuit reprehensa, quod non beatam virginem invocâsset. Respondit illa: audivi clarum quendam concionatorem *Gilpinum* nuper è *Gallia* reversum: Si ille admoneat me ut sanctas invocem, consilium de ea re capiam: dixi me ad invocationem Sanctorum non audere quenquam hortari, eos verò qui Dei solius opem in periculis suis implorant ad solidam conscientiæ suæ consolationem, niti mandato divino, & habere firmam promissionem. Hæc res multos mihi inimicos excitavit: Interim cum viris doctis mihi consuetudine conjunctis sæpius contuli. Quæsivi quare nulla esset reformatio tot abusuum circa imagines, reliquias, peregrinationes, venundationes Missarum, & Trentalium, cum multis aliis erroribus, quos tempore Regis *Edwardi* Pontificii non solùm superstitiosas fuisse concesserant, sed & reformationem polliciti sunt, Ecclesiamque purgandam fatebantur: quos eos libenter facturos dixêrunt, si unquam autoritas ad ipsos rediisset? Cum interrogâssem ubi potissimùm reformatio hæc esset inceptura, cujus rei expectatione libentiùs *Parisiis* redierim: responsum mihi fuit non esse quicquam concedendum populo ignaro. Si fateamur errores aliquos, illi statim clamabunt, alia etiam multa non minus esse reformanda, quam quæ concesserimus: atque ita ulteriùs semper progredientur, ut nunquam à reformando desistant. Hæc me graviter vulnerarunt, & ad conscientiæ pacem quærendam adegerunt. Posthæc duabus aut tribus concionibus *Novi-Castri* habitis, cæpi conscientiam meam magis perspicuè aperire: ubi contra me duodecim aut tridecim articuli collecti fuerunt, & ad Episcopum missi. Hic adversarii mei ex clero, quos graviter offenderam, obtinuerunt tandem quod diu expectârant. Non destiterunt donec me Episcopus coram ipsis vocâsset, ut me in sacramenti materia examinaret. Episcopus mihi gratiam, quantam credo ausus fuerat, præstitit. In Transubstantiatione mihi molestus esse noluit: tantum quærebat de reali præsentia. Quod quum ego concesserim, liberatus ex eo periculo fui. De reali præsentia non videbar mihi certus & confirmatus. Mysterium ibi latere arbitrabar supra ingenii mei captum: veruntamen conscientia mea me subinde sollicitabat, quod coram illis disertis verbis illud concesserim, quod mihi videbatur dubium. Sed sperabam Deum ignorantiam meam condonaturum, & in tempore majorem mihi cognitionis lucem daturum. Hieme proxima moritur Regina *Maria*: Tunc plenius mentem meam aperire cæperam. Anteà enim (nam necessariò mihi verum confitendum est) imbecillitas, ignorantia, & terrores adversariorum me retinuerunt. Circa Pascha accusatus fui coram Episcopo de multis articulis, & ex *Eboraco*, & ex *Dunelmo*, quæ tamen omnia mihi ulterius non nocuerunt, quàm quod Episcopus adversariorum querimoniis adactus, me ex testamento suo expungeret, & quod vulgares homines & populus offenderetur: quòd dispositionem bonorum Episcopi amiserim, magno me onere levatum libenter intelligebam. Quod autem

tem

tem ad populi favorem ſpectat, quo magis ad ædificationem prædicatio mea proficere poſſet, (alias enim favorem popularem nunquam deſideravi:) ſperabam in tempore per Dei bonitatem illum recuperare. In Autumno venerunt viſitatores: Doctor *Sandes Aukland iam* me accerſivit, & conſtituit mihi locum, & tempus concionandi contra Primatum, *Dunelmi*. At ipſe pridiè concionem habens, dum penitus ut videbatur tolleret realem præſentiam, teneram conſcientiam meam adeò vulneraverat, quod ſequenti nocte dormire non potuerim: & mentem meam multa in dubium traxerunt, an proximo die concionem habiturus fuerim. Tandem profectus ſum ferè à lecto in ſuggeſtum, ubi ſive illud fuerat per conſcientiæ inquietudinem, ſive per ſomni inopiam, ſive quod Deum offenderam quod inquieta conſcientia conſcenderim, neſcio: ſed nunquam mihi magis defuit elocutio: & tamen videbar mihi materiam ſatis luculentam congeſſiſſe, graveſque rationes. Sequente die omnes in Dioceſi Presbyteri conveniunt ut ſubſcriberent. In uno aut altero articulorum puncto conſcientia mea non videbatur mihi tam plenè informata, quàm ipſe optaverim. Itaque ſeceſſi paulum, ſperans futurum ut non vocarer. Quum vero Curatus meus ad librum acceſſerat, quem ex ſermone prius cùm ipſo habito, putavi nunquam hæſitaturum. Ille quaſi invitus ad ſubſcribendum ſubtraxit ſe: id effecit ut ego vocarer: liber mihi erat oblatus: ubi protinus ſic mecum cogitabam, conſolatio mihi maxima repoſita eſt in hâc religione, quia gloriam Deo, authoritatem verbo Dei exhibet ad ſuperſtitionis & doctrinarum humanarum extirpationem. Tantum hærebat mihi animus in quibuſdam minutis, quæ Deus mihi ut ſpero in tempore revelabit. Si recuſavero, multis aliis autor ero recuſandi, ac proinde curſum verbi Dei impediendi. Itaque ſubſcripſi, & nocte ſequente Doctori *Sandes* proteſtationem miſi de duobus illis punctis quæ me moverant. Ille non offenſus, proteſtationem meam cum humanitate recepit: ſubſcripſit etiam Curatus meus, & die proximo in morbum incidit. Dum vero ego una cum viſitatoribus *Kendaliam Lancaſtriamque* proficiſcerer, ille mortuus eſt ante reditum meum, ex ægritudine unius ferè ſeptimanæ: Quidam putârunt animum ejus ſubſcriptione fuiſſe perculſum: Alii dixerunt infirmitatem illi ex nimia potatione, quam fortè intemperantius ſumpſerat, proveniſſe. Deus noverat quæ fuerat mortis ejus cauſa: temporis progreſſu ut mihi videbar fortior & confirmatior evaſi: veruntamen quod verum eſt fatebor, multas, graveſque tentationes habui, quæ per multas noctes mihi ſomnum eripuerunt, meque ſemi-vigilantem, ſemi-dormientem, in talia adegerunt ſomnia, qualia paucos habuiſſe credo. Natura mea controverſias ſemper fugit. Delectatio mea deſideriumque in eo conſtitit, ut Chriſtum ſimpliciter, & ſincerè prædicarem, & ſalutem per Chriſtum, ut meipſum in ſuaviſſimis promiſſionibus ſacræ Scripturæ ſolarer, & in precibus ad Deum fundendis. Inſatiabilis illa, & nullis aut temperantiæ, aut moderationis metis cohibita avaritia cum ſuperbia & carnis libertate, aliiſque ejuſdem cognationis vitiis conjuncta, quæ inter omnes ordines regnant, maximè verò in nobis Presbyteris ac miniſtris, qui *ſal terræ* ut dicimur eſſe debemus, ſæpè mihi ſomnos excuſſerunt. Sed rediens, in Deo quieſcebam: quantò magis hominum iniquitas abundat, tantò glorioſior apparebit Deus purgando, ſanctificando, & ſervando popu-

lum

lum electum in medio generationis pravæ. Anxius semper fui sive in subscriptionibus, sive in juramentis ne laqueis tenerer: Illud satis esse videtur, & satis esse debet Ecclesiæ præfectis, ut omnes in Scripturis, & articulis fidei quiescant; in aliis sicut Scripturis consona sunt: quia sacra Scriptura locum, & authoritatem eminentem habere debet, supra omnia omnium hominum scripta. Memini quando ad ordines suscipiendos proficiscerer ad Episcopum *Oxoniensem*, Capellanum Episcopi juramentum nobis ministrâsse, ut probaremus ordinationes editas, & posteà edendas. De quo juramento, quum altius meditaremur, quid esset nos obligare ordinationibus futuris, de quibus nihil potuimus intelligere: hæc non me solum anxium reddiderunt, sed novem decemve alios, qui mecum juraverant, homines multò me doctiores turbarunt. Ego quod me attinet mecum statuebam, nullis scriptis juramentum præstare nisi cum exceptione quatenus sunt verbo Dei consona. Quam mihi mentem anxiam fecerit, quod juramentum exigeretur in rebus dubiis, alio scripto aperui propter conscientiæ tranquillitatem. Atque hoc verè affirmare possum, postquam hanc viam ingressus fuerim, ut infirmitates meas scripto aperirem, non metuens si quis eas noverit, modo vel in meam vel aliorum profectum cederet, multimodam inveni pacem & conscientiæ tranquillitatem; & quotidiè magis ædificor & confirmor Scripturas legendo. Et in hac re Deum laudo, quod quando maximè anxius & infirmus videbar, fides mea in Dei misericordiis tam firma, ut credo, fuerit, ut si vel eo ipso momento morerer, fiduciam tamen habui & habeo, quod anxietates illæ salutem meam non impedirent. Teneo *Pauli* sententiam illam, *misericordiam consequutus sum, ignorans feci*: & aliam *Jobi*, *si me dominus occidat, in eum sperabo.* Sæpissimè tamen misericordiam Domini imploravi pro istis offensionibus, infirmitatibus, ignorantiis, aliisque omnibus, idque perpetuò faciam quamdiu in hoc mundo vixero. Nobis omnibus misericors sit Deus.

Hactenus *Gilpinus*, vides Lector *Gilpini* sinceritatem: Nihil de suis virtutibus loquitur, sed de infirmitatibus suis agnoscendis, & enumerandis totus est. Nasutuli fortè ridebunt hominis simplicitatem: Ego Apostolicum Spiritum suspicio, qui beati *Pauli* exemplo de se gloriari non audet, sed in infirmitatibus suis gloriatur, ut in ipso habitet Christus: veruntamen utcunque ille totus sit in prædicandis infirmitatibus suis, virtutesque suas studio suppresserit: illud tamen constat, bis eum fuisse accusatum temporibus *Marianis* ab inimicis apud *Tunstallum* Episcopum.

Tunstallus Episcopus qui à sanguine fundendo abhorrebat contra varias adversariorum accusationes præsidium dulce *Gilpino* fuit. Tandem accusatus est apud *Bonnerum Londinensem* Episcopum. Is nuntium paratum esse jubet, qui *Gilpinum* apprehendat. *Gilpinus* periculum imminens vidit, (audierat enim nuntium expeditum qui ipsum comprehendat) præsidium illud quod prius in *Tunstalli* clementia expertus erat, jam sublatum sentiens, sanctam animam Martyrio parabat, mandat *Gulielmo Airo* domus dispensatori, ut tunicam ei oblongam paret, quo honestiùs ad palum procederet. Sed inexpectata Reginæ *Mariæ* mors ab eo periculo hominem liberavit. Post editum Concilium *Tridentinum*, quum sermo fortè inter *Gilpinum* & *Thomam Leverium* incidisset, de Concilio illo, quæsivissetque *Leverius* quid de Concilio illo sensisset

sensisset *Gilpinus*. Patres inquit *Tridentini* pessimè consuluerunt Ecclesiæ. Nam quod ante liberum fuerat, jam non liberum relinquunt. Memini *Tunstallum* Episcopum sæpiùs narrasse *Innocentium* tertium inconsultius fecisse, quod transubstantiationis opinionem articulum fidei fecisset. Quum anteà liberum fuisset vel sic vel aliter sentire. Episcopus dicebat se non dubitare quin si ipse tum temporis adesset in concilio, potuisse Romano Pontifici persuadere ut ab eo negotio desisteret. Quod ille de Transubstantiatione judicavit, idem judicium esse potest de universo Papismo post editum Concilium *Tridentinum*. Nam quod antea liberum fuit, jam non liberum relinquunt. Itaque patrum nostrorum quamvis multa ignorantia oppressorum tempora fæliciora fuisse puto, quam sæcula insequentia esse possunt apud Pontificios. Quia jam Concilio *Tridentino* multa veteris Ecclesiæ instituta mutarunt: Nam quod regulæ fidei partem in Traditionibus posuerint, id in Ecclesia ante factum nunquam fuit. Multa in articulis de justificatione, de Sacramentis quæ prius in Ecclesia doceri permittebantur, jam non permittuntur. Ex his *Tridentini* Patres aliis Ecclesiis necessitatem seperandi se ab Ecclesia Romana imponunt: in quo mihi non benè ab illis consultum videtur. Nam Ecclesia in dissidia & partes distrahitur: & quod prius in dubiis liberum fuit, id omne *Tridentini* Patres sustulerunt; & partem duriorem sibi sumpserunt.

Ex Pontificiis erant nonnulli qui quum *Gilpinum* à Pontificia religione quam in juventutis ignorantia primum coluerat, jam aversum intelligerent: multa movebant ut si fieri posset, revocarent. Inter eos erat quidam claræ familiæ *Thomas Geltbrop Gilpini* cognatus: Hic ad *Gilpinum* literas misit, in quibus eum admonuit de religione avita retinenda. In iis literis hæc inter alia *Geltbropus* inseruit: fama tua magnâ est, & *Londini*, & in omnibus locis. Ego in ista sum opinione, te his temporibus vel magnum bonum præstiturum si Ecclesiæ adhæreas, vel quod Deus avertat majus malum in Ecclesia excitabis, quàm *Arrius* excitaverat. Quòd peccatum abundet, non est Missa, non sunt matutinæ in causa, sed perniciosa doctrina, vitaque impura & cleri & aliorum. Jam communionem reformarunt, & librum reformatæ liturgiæ ediderunt. Sed hæc reformatio malum non sustulit, quia videmus populum multô quam prius in peius ruere. Hæc reperi inter *Gilpini* chartulas, plura expiscari non potui, adeo erant improbè corrosa plurima. Ad has litteras reperta est integra responsio *Gilpini*. Literæ inscriptionem habent: Cognato suo *Thomæ Geltbrop*: & sic se habent.

GRatiam & pacem. Lòngiores tuæ literæ allatæ mihi sunt, quum parum otii haberem ad respondendum, sicuti is affirmare potest, qui has ad te reportat. Curandum tamen putabam ne ad te rediret sine responso: quanquam conclusio literarum tuarum scribendi parum solatii mihi tulit. Quis enim scribendi laborem suscipiet, quum certum apud te firmatumque sit, sicut affirmas, nullis argumentis à suscepta opinione abiturum. Non potuit non molestissimum esse Prophetæ *Jeremiæ*, quum ille clamaret ad populum; *audite verbum Domini:* ut illi interim cum dura cervice responderent: *non audiemus*. Sed permittamus hæc divinæ operationi, quæ cor tuum mollire potest, & aures aperire *surdi serpentis obturantis aures suas, &c.* Sæculum ante-

anteactum respicis benè illud si etiam ad sæcula Patriarcharum, Prophetarum, Christi, Apostolorum, aliorumque Sanctorum respicias: quos si sine præjudico occæcatæ affectionis consulas, abducent te procul à cæcitate, ab errore, merito dixerim à profunda idololatria quæ repserat in Ecclesiam dum dormirent homines. Quod te Monasteriorum ruina moveat, doleo te in hàc re cæcutire. Plurimi enim religionis vestræ fassi sunt illa diutius stare non potuisse, quia clamor eorum ut *Sodomorum* venit ad aures Dei. *Sodomitica* illa vitia manifestiora erant, quam ut celari possent, non potuit istos diutius ferre Deus. Quod si ad animum tuum revoces, quam inimici fuerint isti verbi Dei ministerio, sacrilegio suo tollentes alimoniam ministris verbi constitutam, in plurimis regionibus vix unam Rectoriam non exspoliatam relinquentes, facilè estimares istos diu stare ac florere non potuisse: fructus doctrinæ *Lutheri*, totiusque verbi Dei verè annuntiati, hic est: ut Deus spiritu oris sui interficiat impium. Quod dicis accedentem ad Deum oportet credere, utinam illud recte considerares, fidem & religionem nunquam posse pacem ac requiem invenire, nisi in sacro Dei verbo. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Ita fit ut si quis credat in Bullas, Indulgentias, Imagines, aliaque plurima vana hominum instituta, veram fidem habere non possit. Ista omnia evanescunt ubicunque Dei verbum vim atque autoritatem habeat. Requies illa quam in Romana invenire te dicis Ecclesia, (Catholica scilicet vestra) si non majorem adhibeas curam, sine dubio in extrema necessitate te fallet. Dicis te in ea religione nihil malignum contra Evangelium invenire. Sed si penitus introspicias, videre potes in ea religione verbum Dei rejectum, legendas aureas, & festivilia, cum Bullis, Indulgentiis, multisque ejus generis ut plurimum verbi Divini loco obstrusa. Sed hic campus spaciosus est, & ocium deest. Spero me opportunitatem nacturum, ut de his rebus fusius ad te scribam. Deus oculos tuos aperiat, ut videas *abominationes Civitatis illius, quæ super septem montes ædificata est: Apoc*: 17. Vide *Hieronymum* in eum locum. Si in Ecclesia illa Sacramenta corrupta sint, num tu gratiam Dei rejicies, quum servorum suorum oculos aperiat ut corruptelas illas repurgent? Cave de illa S. *Johannis* tremenda sententia: *qui sordidus est, sordescat adhuc*. Dicis si incipias ex alio poculo bibere, &c. Planè oblitus quod in Romana Ecclesia, tu cæterique omnes Laici penitus à poculo exclusi sitis, contra manifestum Dei mandatum, *bibite ex hoc omnes*. Tantum Cœnæ abusum cum plurimis aliis doctissimi *Lovanienses* non potuerunt defendere. Si nos hæreticos vocetis, fugiatisque quod tam magnis abusionibus, superstitionibus, erroribus valedixerimus, ut ad purum & sacrum Dei verbum, sacras Christi institutiones accederemus: appellare possumus à præjudiciis sine charitate conceptis, & cum Sancto *Paulo* dicere possumus, *mihi pro minimo est ut à vobis judicer, Dominus est qui judicat me*. Sed periculosum esse dicis nostras audire conciones. Ita dixerunt S. *Stephani persecutores, Act*. 7: auresque suas occluserunt. Sic dixit *Amasias* de Propheta *Amos*: *Amos*. 7: *Non poterit terra sustinere omnes sermones ejus*. Similes istis sunt quos *David* assimulat *aspidi surdæ, obturanti aures, Psal*: 58. Quales multi fuerunt Apostolorum sæculo, quibus *celatum erat Evangelium, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis Lux Evangelii, &c.*

De

De fulminibus illis Romanis nihil est quod metuamus: terriculamenta illa quæ ad pueros terrendos fabricantur, non sunt metuenda hominibus provectis: *Erasmus* vocat ea *bruta fulmina, &c.* Si in Papa & Cardinalibus qui nos tanta acerbitate exsecrantur, vel similitudo aliqua fuisset S. *Petri*, & S. *Pauli*; si Sanctorum illorum fervens charitas ad Christi gregem extaret, accurataque diligentia dies noctesque pascendi, una cum aliis virtutibus Apostolicis. Tunc metuendæ erant illorum minæ: sed humilitatem *Petri* in *Luciferi* superbiam converterunt: paupertatem, assiduosque labores Apostolorum, in *Cræsi* divitias, otium & luxum *Sardanapali*. Denique quæ conventio lucis cum tenebris, &c.* Promisit Deus *Malach*: 2. *Benedictiones illorum in maledictiones convertere, qui ponunt, &c.* Vide *Hieronymum. Esaia* 3, *Qui beatos vos dicunt, seducunt vos, &c.* Quod hominum millia seducuntur ab Indulgentiis, quæ ad multa annorum millia excrescunt, si pretium excrescat? Quomodo fratres hospitalis S. *Johannis* licentias concesserant illis qui sibi violentas manus intulerint, ut liceat illis frui cæterorum Christianorum sepultura, cum multis hujusmodi adulatoriis figmentis, videt mundus & ingemit: De Aviæ tuæ vita nihil nisi honestum audivi. Sed credo illam fuisse superstitiosam. Si te domi secum illa retinuerit ex tenera & naturali affectione tantum, & non ut ab Evangelio arceret, veniam postulabo opinionis non rectæ. Multi tamen putant illam avunculosque tuos suduxisse à te sororibusque tuis magnam portionis relictæ partem. Sed transeant hæc: quia pro te nihil efficere potui, nec adhuc effecerim: pecuniam illam mihi legatam, sorori tuæ si placet, etiam cum additamento reponam, quia illa mihi videtur magis indigere. Ad Ecclesiam Catholicam quod attinet, Deus mihi testis est, totum cordis mei desiderium esse, & certam fiduciam, ejus Ecclesiæ membrum me moriturum. Quod si ex pomposa specie Ecclesiæ Romanæ eo adducar ut probem omnes illas intollerandas abusiones, superstitiones, & idololatrias, quæ Deum honore suo tam multis modis exspoliant, non crederem me membrum esse Jesu Christi. Si nullam sacræ Scripturæ interpretationem probetis nisi quæ Roma proficiscatur, potestis facile quicquid placuerit affirmare. Nihil est tam absurdum, tam æterni Dei veritati contrarium, quod non impuris glossematis torqueri possit, ut causæ perditæ videatur inservire: cum hujusmodi hominibus nulla est instituenda disputatio. Quod de *Arrio* infers cum reliquis ejus generis, nihil est ad propositum. Omnes enim Scripturæ Prophetarum, una cum aliis manifestis Scripturis ad quas in hujusmodi dubiis confugere debemus, illisque acquiescere *Arrium* perspicuè confundunt, cæterosque ejus participes. Consubstantialitas, quod *Græci* ὁμούσιον dicunt, plurimis evidentibus Scripturæ testimoniis confirmatur. At non ita Transubstantiatio; *Scoti*, *Occami*, *Bielis*, omniumque Scholasticorum Theologorum ita vexaverat cerebra, ut sæpenumerò nesciant, quid potissimum dicant, quò absurditates amoliantur quæ inde oriuntur. Itaque constat esse commentum sine aliquo Scripturæ fundamento. Ita ut *Scotus* (quod & Episcopus *Tunstallus* sæpenumero ingenuè fatebatur,) existimarit, multo melius faciliusque potuisse Ecclesiam uti commodiore interpretatione verborum in sacra Cæna, reverenter cum antiquis Patribus de sacra Cæna loquendum judicavit Episcopus, & Transubstantiationis opinionem mittendam esse. Illud etiam

idem *Tunstallus* & scriptis & sermonibus affirmare solebat, *Innocentium* tertium nescisse quid ageret, quando Transubstantiationem inter articulos fidei posuerit: dicebatque *Innocentium* doctis circa se hominibus caruisse: adeo equidem inquit *Tunstallus*, si ipse fuissem ei à Consilio, non dubito me potuisse Pontificem ab eo Consilio retraxisse. Quando Magister *Chedsey* dixerat Catholicos cedere oportere in articulo Transubstantiationis, ego non audivi ipsum loquentem, sed qui audiverat mihi narrabat. Quod autem de ejus, aliorumque incarceratione scribis: equidem judico (quod præsentem hanc vitam attinet) quietissimam vivendi rationem illis obtigisse. Nec puto majorem vitæ quietem eligi posse, si non conscientiæ morsus illis molestiam faciat, quia causam sustinent non bonam, sed super arenam fundatam. Quod si vis homines connivere opportere ad tot Romanorum Pontificum supra triginta vitas abominabiles & planè bestiales: potes & Christum etiam reprehendere quod palam aperuit perniciosas enormitates & *Pharisæorum* (qui tum sancti scilicet patres habebantur,) atque etiam Patrum eorum tunc mortuorum: reprehendite etiam *Esaiam*, qui non vult malos dici bonos, denuncians maledictum eum qui sanctum appellat eum qui non est sanctus. Reprehendite S. *Bernardum* qui vocat eos *ministros Antichristi*. Nos merito excusant ea, quæ alii viri pii scripserunt in hanc sententiam. Reprehendit apertè ea de quibus fatetur turpe esse dicere. *Non operta revelo*, inquit, *sed aperta redarguo*. Ad quod etiam divino mandato sumus obligati, *Esaia* 58. 1. *Ostende populo meo scelera eorum*. Quòd dicis quinque Sacramenta apud nos esse reprobata; non rectè reprobata dicis: nos enim reverenter eis utimur secundum Dei verbum, adeoque nec nomen Sacramenti tollimus, sicut est Sacramentum generaliter dictum. Sicut erat Lotio pedum, & multa alia quæ nomen Sacramenti in genere retinere possunt, ut & apud Patres retinent. Verum antiqui Patres, & Scholastici nonnulli affirmant Baptismum, & Eucharistiam propriè tantum dici Sacramenta: *Bessarionis* etiam testimonium est; hæc duo sola Sacramenta in Evangeliis manifestè tradita legimus. Miror te verba S. *Pauli* ad eum sensum torquere, ut ex iis verbis omnes in Missâ ceremoniæ stabiliantur. Quum non ignores earum plurimam partem additam multis posteà sæculis ab Episcopis Romanis. Legimus etiam Apostolos cum verbis Evangelii, & oratione dominica consecrasse. Præterea S. *Paulus* jamdudum ordinaverat, ut populus non solum manducâret panem cum ministro, (sicut verba ejus manifestè declarant:) verum etiam ex poculo biberent vides istos penitus abstulisse Ecclesiæ ordinationem illam Christi & Apostolorum. Qua authoritate hoc factum sit ipsi viderint. Autoritatem illam ego nunquam legendo cognoscere potui. Contrarium invenio nempe omnes omnino homines, prohibitos esse, ne quid de verbo ac voluntate Dei mutent in sacris scripturis tradita. Dicis Scripturas probare orationem pro mortuis, & hoc te benè scire. S. *Hieronymus* dicit librum *Machabæorum*, ad mores non ad stabiliendum dogma valere. S. *Augustinum* dicis in multis locis dubitasse utrum fuerit purgatorium. Id si sit dubitabile, non est obtrudendum tanquam articulus fidei, sed relinquendum ut liberum. *Nam fides est substantia &c. Heb;* 11. 1. *fides non fluctuare debet*, inquit S. *Jacobus*. *Roffensis* de purgatorio scribit. *Apud priscos vel nulla, vel quam rarissima fiebat mentio*.

mentio. Et quamdiu nulla erat de purgatorio cura, nemo quæsivit indulgentias. Atque ita innumerabilia illa ex indulgentiis lucra nunquam nota fuerant priusquam purgatorium fuisset inventum. Quid jam dicemus ex illis Pauli verbis nobis innui, *Existimantes quæstum pietatem*, si hoc non sit? Hæc mercatura paverat, & adhuc pascit multos pigros ventres, qui verbum Dei strenuè abigunt quantum possunt ne pereant porci! Tandem tamen prævalebit veritas utcunque illi conjuraverint. Quod addis de invocatione Sanctorum, S. *Augustinus* hortatur nos Scripturis potius quàm suis, aut aliorum scriptis adhærescere: nec ipsius scriptis acquiescere sine Scripturarum autoritate. Et certè mea in conscientia hoc sedet, nihil esse ex iis omnibus quæ in controversiam vocantur, quod magis evidentibus Scripturæ testimoniis demonstretur; quàm quod solus Deus sit invocandus: & *per unum Mediatorem, nempe Jesum Christum, Rom.* 10. 14. *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt*? In solum Deum credendum, ergo solus invocandus. Distinctio illa de Invocatione & Advocatione, ut si non invocationem Sanctorum, saltem eorum Advocationem probes, inutilis est; quia sicut Christum spoliant honore suo, qui alium Mediatorem quærunt, sic non minus Christo injurii sunt, qui alium Advocatum quærunt, quia *Christum habemus. Advocatum apud Patrem*, 1 *Joh.* 2. 1. Et *Esaia* 63: affirmat quod *Abraham ignoret nos.* Equidem credo *Abrahamum partem credentium* non minus esse sanctum quàm alium quemcunque ex Sanctis in Cœlo. Dicis te credere Communionem Sanctorum, quod & omnes credimus. At subinfers te non intelligere quomodo communio Sanctorum esse possit, si non Sancti defuncti orent pro nobis, & nos advocemus illos in subsidium. Atqui Ecclesia Dei longè aliter intelligit Communionem Sanctorum. Nam ex usu communi loquendi sacræ Scripturæ Sancti intelliguntur non defuncti in cœlis, sed viventes in terris. Nec ferè per universam Scripturam veteris & novi Testamenti, Sancti nomen homini additum reperies, quin ut eo nomine intelligatur Sanctus in terris vivens. Aliquando expressiùs loquitur Scriptura, *Psal.* 16. 3. *Sanctis qui sunt in terra, &c.* Omnis voluntas mea in eis. Si quis habuit vel habere potuit, Communionem cum Sanctis in cœlo, *David* certè habuit. Hic autem Communionem quam novit, explicat, hoc est Communionem Sanctorum in terris. S. *Johannes* sic hanc rem exponit, 1 *Joh.* 1. 3. *Quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos Communionem habeatis nobiscum, & Communio nostra sit cum Deo, & Filio ejus Jesu Christo.*

1. Omnis Christi Ecclesia Communionem habet cum Ecclesia Apostolica, *ut vos nobiscum Communionem habeatis.*

2. Consistit hæc Communio Sanctorum in prædicatione verbi, in variorum donorum communicatione ad Ecclesiæ ædificationem in publicis & privatis precibus.

3. *In precibus* autem *fundendis Communionem habemus cum Patre & Filio, vel cum Patre per Filium.* Nulla est hic defunctorum Sanctorum mentio vel ratio habita. Hæc communio ex verbis sacræ Scripturæ non ultra progreditur, quàm ad Ecclesiam in terris. Qui ultra quærunt ambulant in tenebris. Sancti defuncti non vocantur in Scripturis Sancti simpliciter, sed Ecclesia primogenitorum in cœlis, & *Spiritus justorum consummatorum, Heb:* 12. 23.

Erit nobis cum illis communio post hoc sæculum, sed in hoc sæculo qui quærunt hanc communionem, vel è sacris literis proferant quod dicunt: vel audiant illam Domini sententiam: *Frustra me colitis, docentes doctrinas mandata hominum, Matth.* 15. 9. Fateor si usum nostri sæculi, aut aliquot superiorum sæculorum respicias, Sanctos vocari defunctos: sed non hujus aut illius sæculi consuetudo, sed sacræ Scripturæ regula nobis sequenda proponitur. Sed quid de hac re certamus? Qui pro Invocatione Sanctorum tantopere decertant, concedent nobis liberum esse: scilicet tutissimum est accedere ad fontem misericordiæ relictis rivulis. Nec te moveant illi qui dicunt Deo nihil eos detrahere qui orationes suas ad Sanctos dirigunt. Nemo enim magis Deo detrahere potest, quàm qui cultum uni Deo debitum creaturæ transfert. Nam invocatio est pars cultus divini; hunc cultum nullæ creaturæ communicat, qui *gloriam suam non communicat alteri.* Quod attinet ad argumenta illa tua, de Imaginibus, de Jejunio: (quod quidem jejunium absit, ut vel ego, vel quispiam neget: Imò potius ad illud omnes exhortamur: superstitionem tantummodo pravasque opiniones sublatas cupimus.) Cum aliis illis argumentis de reliquiis, exorcismis, in spiritibus scilicet immundis ejiciendis, quod quum ad idololatriam ducit, *Pseudo-Propheta* signum est, *Deut.* 13. Ad hæc quamvis omnium facillimè responderi possit, quia tamen otium nunc mihi desit, utpote negotiorum cumulis onerato, quum jam mihi desit Curatus, & parochiam latissimam habeam ad visitandam, & tenue sit corpusculum citò præ lassitudine languens, laboribusque multis attritum: his igitur omnibus de causis responsionem in aliud tempus differendam censui. Si cogitas te nolle *Houghtonam* accedere die Dominico, ne sis parochianis offendiculum: (qua in re non reprehendas me si de parochianis meis maximam sollicitudinem geram, pro ratione magni oneris mihi impositi: constat enim Prophetarum temporibus, sæculisque subsequentibus omnibus, vulgus pronius fuisse ad superstitiones: & malum facilius crescit & longius serpit uno die, quam bona præcepta per mensem integrum.) Proinde illo die Dominico excepto, (nisi fortè in chorum accessurus, quod meo judicio recusare non debes:) si post diem Dominicum finitum protinus accedas, discedasque post mediam diei Saturni, hospes mihi gratus eris. Itaque illa quam prætendis excusatio, accessum tuum non debet impedire. Postrema conclusio tua quamvis sicut jam dixi spem fiduciamque omnem tollere potest ei, qui sit tecum collaturus, non tamen ego cessabo de conversione tua meliora sperare, quàm tu videris de teipso sperare. S. *Paulo* propositum firmum fuit aliquandiu, ut *Pharisæus* moreretur, & Christianorum persecutor: Deus tamen ei & potentiæ, & misericordiæ Thesauros servaverat, quo illum ordinaret ut prædicaret gloriosum illud nomen, quod ante fuerat persecutus. Commendo te omnipotentis Dei bonitati, quæ te spiritu scientia ducat in omnem veritatem. Vale *Haughtonæ* 14. *Octobris.* 1580. Avunculus amantissimus, *Bernardus Gilpinus.*

Quamdiu *Pilkintonus* Episcopus vixerat, jucundissimam cum eo consuetudinem retinuit *Gilpinus.* Mortuo *Pilkintono* successit *Richardus Barnes*: Is in *Gilpinum* infensior videbatur. Hæc res paulo altius repetenda est. *Gilpinus Oxonium* subinde proficisci solebat, maximè, quum junior esset, & sustinendis itineribus idoneus. Accidit forte dum *Oxonium* iret, ut puerum per

viam

viam cerneret nunc ambulantem, nunc cursitantem. Rogat quis esset, unde, & quò proficisceretur? Respondit ille se ex *Wallia* profectum, *Oxonium* discendi causa petere. *Gilpinus* puerum examinat, invenitque in Latinis literis promptum, in Græcis non ignarum. Num ergo placet, inquit *Gilpinus*, mecum proficisci? Ego tui curam habebo. Assensit ille. Puerum ergo primùm *Oxonium* tulit, deinde *Houghtonam*, ubi in Græcis, & Hebraicis literis egregiè profecit. Tandem ad Academiam *Cantabrigiensem* misit. Hic est *Hugo* ille *Broughtonus* in Græcis, & Hebraicis literis capessendis promptissimus, sed homo levissimus. Nam senescente *Gilpino* utrum sacerdotio *Gilpini* inhians, an ex alia causa ipse *Gilpino* apud *Dunelmensem* Episcopum molestias, & offensiones creâsse dicitur: ita ut Episcopus in *Gilpinum* occasiones aucupasse videretur. Dum in Episcopo animi hæc abalienatio nasceretur mittit ad *Gilpinum*, eumque monuit ut in visitatione loco & tempore constitutis concionem habeat. *Gilpinus* jam paratus erat ad consuetum iter boreale, nempe ad *Tindalenses*, & *Riddesdalenses*: itaque ad Episcopum expedit famulum suum, qui apud Episcopum se excuset, & rationem itineris propositi doceret: oretque Episcopum, ut alium in visitatione concioni accommodet; multos esse qui in visitationi concionare velint, ad apud istos limitaneos nullum esse qui officium illud suppleat, si ab ipso negligatur: se paratum futurum quocunque alio tempore voluerit ad officium præstandum. Famulus profectus ad Episcopum, redit ad *Gilpinum*: quærit ab eo *Gilpinus*, num excusationem suam ad Episcopum detulisset. Detuli inquit ille. Et *Gilpinus*, quid ergo respondit Episcopus? Famulus retulit, nihil Episcopum respondisse, sed tacuisse. At qui tacet, inquit *Gilpinus*, consentire videtur. Itaque *Gilpinus* in suscepto itinere pergit. Id ubi primùm resciverat Episcopus, *Gilpinum* continuò suspendit ab omni munere Ecclesiastico, *Gilpinus* reversus reperit se suspensum quod minime excogitarat. Rem patienter tulit. Episcopus de *Gilpini* reditu certior factus, protinus ad eum mittit, monuitque ut ipsum unà cum reliquo clero *Cestriæ* conveniat. *Gilpinus Cestriam* profectus, invenit Episcopum cum multis ex clero. Omnes in Ecclesiam sunt jussi convenire. Erat cum Episcopo Cancellarius *Johannes Barnes* Episcopi frater, homo flagitiosus in libidinem, an ad turpe lucrum propensior incertum: is multorum in Diœcesi flagitiorum inspector esse debebat, autor erat: sordidi homines nummis impunitatem redimebant: Episcopus passim malè audiebat. Quum jam omnes convenissent, Episcopus *Gilpinum* ad se vocat: hodie, inquit, oportet te concionem habere. *Gilpinus* se excusat: non, inquit, paratus veni, & suspensus sum. At ego te à suspensione liberare possum, inquit Episcopus, & libero. *Gilpinus* respondit se non audere imparatum ascendere. At novimus, inquit Episcopus, te nunquam imparatum esse; id enim ex usu concionandi jam consequutus es, ut & subitò id præstare possis, si volueris. *Gilpinus* pertinaciter hæret in proposito, non ita Deum tentandum respondit: satis sibi esse, si ex justâ meditatione aliquid præstare possit. Episcopus protinus ut ascendas, ego te jubeo, inquit, sub intuitu canonicæ obedientiæ. *Gilpinus* paulisper moratus; age, inquit, quum aliter fieri non possit, fiat quod jubet dominatio vestra: & post aliquam moram *Gilpinus* concionem inchoat. Inter concionandum prospexit quosdam non solito more expeditos,

quia

qui scriptis excipiebant ea quæ *Gilpinus* protulerat: Pergit ille in concione donec ad exhortationem, & vitiorum reprehensionem pervenerat. Dilabitur tandem ad illa vitia reprehendenda quæ in illa Dioicesi regnabant, & in ore omnium erant: atque hoc loco, inquit, Reverende Pater, sermo meus ad paternitatem vestram est convertendus: Deus paternitatem vestram ad hujus Dioicesis curam extulit, eam Deus administrationis vestræ rationem exposcit; eorum omnium quæ tam inordinatè gesta sunt in hac Ecclesia à Paternitate vestra expectatur emendatio, exigitur ratio. Et ne forte quum tanta flagitia perpetrata esse constet, respondeat dominatio vestra hæc nescisse, nec ad vestram noticiam hæc fuisse perlata: (hæc verba *Gilpinus* dixerat, quia intelligebat hanc fuisse usitatam Episcopi responsionem: quum homines quererentur de mala Cancellarii administratione; solebat dicere Episcopus illa ad suam noticiam non pervenisse: quæ facta sunt infecta fieri non posse: melius in posterum se provisurum, si quæ ad noticiam suam pervenerint.) En, inquit *Gilpinus*, ego hæc ad noticiam vestram produco: ne dixerit dominatio vestra aliorum vitio hæc mala perpetrata, non vestro consilio, nam vestrûm est quicquid sive feceritis, sive ab aliis factum dissimulando permiseritis: itaque coram Deo, & Angelis, & hominibus, ego Paternitatem tuam horum omnium malorum autorem denuntio: ego etiam in illo stricti judicii die testis adero hæc omnia ad vestram noticiam pervenisse per me: testes aderunt omnes qui hic me loquentem audiunt. Dum hæc *Gilpinus* intonaret, amicos suos in magnum timorem & anxietatem conjecit: itaque quum finem dicendi fecisset, conveniunt cum amici, & cum lachrimis dixêrunt, tandem habet Episcopus quod diu quæsiverat: tu telum contra te porrexisti in ipsius manus: si prius sine causa offensus fuerat, quid faciet is qui jam irritatus jure suo, vel juris specie utetur ad nocendum? Quibus *Gilpinus* respondit, nolite timere; Deus nos omnes gubernat: dum veritas propagetur, & Deus glorificetur, de me fiat voluntas Dei. Post concionem omnes ad prandium convenerant: omnes de *Gilpino* metuebant aliquod malum ab Episcopo, tacitique eventum rei expectabant: Post prandium *Gilpinus* ad Episcopum accedit, ut Episcopo salutato, & valedicto domum redeat. Non ita fiet, inquit Episcopus; nam ego te domum tuam perducam: ergo domum redit *Gilpinus* in Episcopi comitatu. Quum jam *Gilpini* ædes intrassent, & ad conclave penetrassent, Episcopus subito arrepta *Gilpini* dextra, hæc habuit verba: Pater *Gilpine*; agnosco digniorem te esse qui sis Episcopus *Dunelmensis*, quàm me dignum qui sim rector hujus Ecclesiæ tuæ: præteritarum offensionum veniam postulo; da veniam Pater: scio quod pullos quosdam educaveris immorigeros qui contra matrem calcitrant: sed quoad ego vixero Episcopus *Dunelmensis*, securus esto, nemo tibi molestus erit. Amici *Gilpini*, hoc est omnes boni exultare ceperunt, & gratias Deo agere, & potentem Dei manum agnoscere, quod Episcopus ei infensus ita divina potentia correctus fuerit, ut quod in ejus contumeliam primo excogitaverat, cederet ei in honorem. *Gilpinus* interèa uberrimum pietatis suæ fructum tulit.

Postquam senectus ei ingravescere cæperat, erat in oppido *Novi-Castri Genisonus* qui fratris filium è transmarinis regionibus redeuntem susceperat: *Genisonus* vehementer dolebat de fratris filio quem Jesuitam factum intellexerat,

rat, eumque ad *Gilpinum* misit orans ut juvenis curam habeat, eumque à pravis & perniciosis opinionibus si fieri possit reducat. *Gilpinus* postquam sæpius cum eo contulisset invenit hominem abjecta humilitate insolentissimè superbientem, audacia atque impudentia armatum novis atque inauditis glossematis sacras scripturas corrumpentem. Scripsit *Gilpinus* ad *Genisonum* avunculum; juvenem illum audacissimum venisse ad se non ut disceret, sed ut doceret. Homo inquit magnificum nescio quid de se ipso sentiens sperabat etiam me hac ætate ingravescentem ad absurda quædam agnoscenda allicere. Video *Jesuitas* novas invenisse scripturarum expositiones antea nunquam auditas. Abjecta omni reverentia, audacia grassantur. Audent probare invocationem sanctorum ex *Abrahamo*, *Isaco*, *Jacobo*. Iste pertinaciter tenet Ecc siam Romanam nulla in re errasse. Errores maximè horrendos de indulgentiis, miraculis fallatis, falsatis reliquiis, peregrinationibus, imaginum cultu, de reliquis ejus generis, hæc omnia iste homo mirificus reperit in Evangelio. Omniaque hæc bona esse & sancta contendit. Ego cum tam horrido hominum genere, qui os suum in cælum aperiunt (nam quid est os in cœlum aperire, si non hoc sit sacras Scripturas tam violenter, tam contumeliosè tractare?) cum tàm horridis ingeniis, nihil mihi negotii amplius esse volo: excogitarunt & quotidie excogitant horrenda glossemata, quæ nec in Romana Ecclesia antea fuerunt audita. Hunc igitur tanquam morbidum pecus ne gregem inficiat missum facio.

Postquam tenue corpusculum variis laboribus confecerit tandem mortem præsentiens pauperes convocari jubet, ad quos orationem habuit, eisque valedixit. Deinde & alios. Ægritudinem contraxit, propè finem Februarii, post varias exhortationes ad Scholares, ad famulos suos, aliosque tandem placide in Domino obdormivit *Martii.* 4. 1583. *Anno* ætatis suæ 66.

Corpore fuit procero, & macilento, naso aquilino, vestitus erat pretii paulo vilioris. Fulgentes vestes omninò fugiebat. In iis quæ ad corpus proprium pertinent, parcissimus erat & antiquam austeritatem retinebat. In iis quæ ad aliorum bonum cederent munificentissimus erat, maximè in pauperes & Scholasticos. Januam apertam esse voluit pauperibus & peregrinis. Domi suæ Scholasticos aluit ut plurimum viginti quatuor, quandoque pauciores. Eorum quæ domi habebat major numerus erat pauperum quibus victum, vestitum & educationem in bonis literis præstitit. Conviviis suos parochianos hospitesque excepit non tantum Saturnalibus diebus ut mos est, sed quia late diffusam habuerat parochiam, magnamque populi multitudinem, convivium exhibuit singulis diebus Dominicis a festo S. *Michaelis* usque ad *Pascha*. Separatos habuit & velut in classes dispositos generosos, colonos, & pauperes, quos omnes suo ordine excepit. Laudare solebat conjugium in clero, ipse cælebs vixit. In Schola ædificanda, instituenda, confirmanda, & in stipendiis annuis Ludi Magistro & hypodidascalo instituendis insumpsit quingentas libras. Ex ea Schola *Anglicanam* Ecclesiam doctorum virorum ingenti multitudine adauxit. Non vitia tantum verum & levissimas suspiciones vitabat. Judicio etiam inimicorum si quos habuit Sanctus habebatur. Fide non ficta, & bonis operibus repletus, Sepulchro tandem sicut acervus tritici tempore suo infertur.

VITA JOANNIS VINCENTII PINELLI, PATRITII GENUENSIS.

In qua studiosis bonarum artium, præponitur typus viri probi & eruditi.

AUCTORE PAULO GUALDO, PATRICIO VICETINO.

ILLUSTRISSIMO
ET REVERENDISS.
D. DOMINICO PINELLO, S.R.E. CARD.
EPISC. OSTIENSI,
Sacri Collegii Decano.

PAULUS GUALDUS VICETINUS SALUTEM.

EXIMIUM illum Philosophum, Magistrum, ut Cicero ait, intelligendi & dicendi, cujus nomen æternis præclarum monumentis, nemo non admiratur, gloriatum ferunt aliquando, quod Socrate vivente vixisset. Ast ego non præclarè minus mecum censeo actum, cui contigerit primum eo sæculo nasci, quo non tantum de facie noscere, sed & colere observareque licuerit per annos non paucos JOHANNEM VINCEN-

VINCENTIUM PINELLUM, doctum & probum supra omnia pæne nostrorum temporum exempla; tum vero deinceps vitam ejusdem moresque elegantissimos commendare posteritati, in quo quidem munere, ut rei magnitudini mihique adeo ipsi non fecerim satis, (quis enim ejus viri merita explicet pro dignitate?) confidam tamen obventurum inde mihi laudis & existimationis non parum, quod lubens contulerim vires omnes meas in Viri CL. res, si non universas, at quas licuit mihi, sermone celebrandas. Illud vero quam eximium? extare te nunc ex eadem gente DOMINICE CARD. Illustrissime qui ut JOH. VINCENTIUM, non vi magis affinitatis quam charitatis, perpetuo amaveris, ita videaris hilaris excepturus scriptionem hanc meam, quæ gentilis tui laudes prædicare sit aggressa.

Et sane cui hæc alii inscripsissem, quam tibi? in quo absolutum actionis exemplar, ut in JOH. VINCENTIO contemplationis propositum habemus. Ille per faciles semitas, & amœna Philosophiæ vireta, tu per salebras & sentes Jurisprudentiæ; ille in Musarum congressu, tu in Judiciario & forensi pulvere; abditus ille in domestica bibliotheca, tu in conventibus, in Legationibus, in amplissimorum Patrum pæne quotidiano cœtu; in Academia ille Patavina, tu Romæ in oculis orbis terrarum, variis adeo itineribus eo pervenistis, ut JOH. VINCENTIUM intra limites umbratilis illius vitæ suspexerint omnes, te vero civilibus muneribus exercitum, fides, prudentia, integritas in sanctiss. Cardinalium Collegium cooptarint, in quo collegas omnes, & universos Christianæ Reip. Episcopos, à Summo Pontifice primus, anteis dignitate, fastigio illi proximus, à quo non absuturum te diu boni omnes augurantur. Munus igitur hoc tibi tot nominibus debitum, apud te esse patere Vir Illustrissime non indignum prorsus quod extet meæ in nominis & gentilitii splendoris tui gloriam observantiæ testimonium, complectendum tibi si non auctoris ratione, at ejus memoria, cujus laudes prædicare consilium fuit. Illius ego enarrandis rebus gestis, ut non quam illum decebat operam præstiterim, at quam ego potui impendi sane. Et quid homini potest dari majus (inquit junior Plinius) quam gloria, laus, & æternitas? At non erunt æterna quæ scripsi! non erunt fortasse; scripsi tamen (ut respondeam ejusdemmet Cæcilii verbis) tanquam essent futura. Tu hæc DOMINICE CARD. Amplissime, accipe uti dantur, non sine jucunda magni gentilis tui memoria, delectationi proculdubio futura.

Vale.

[library stamp]

MARCO VELSERO II. VIRO AUGUSTANO,

PAULUS GUALDUS VICETINUS SALUTEM.

QUI serio amant MARCE MARCERE VELSERE, eo allicientis naturæ propensione ducuntur, ut rei quam amant bona omnia, perpetuitatem adeo ipsam, in hoc vicissitudinum humanarum æstu contingere flagrantissimè cupiant, qui sane affectus, quo magis intimus, eò semper solertior fuit in perquirendis rationibus, per quas tendere ad propositum hunc finem liceret. Hinc antiquioris ævi decora, historicæ narrationes, tabulæ, signa ærea, marmoreaque; posterioris calcographicum inventum, quæ omnia eo spectant, ut non solum habitus corporum delineare, sed & animorum exprimere ornamenta possimus. Qui sane affectus amores benevolentiæque impulit etiam me ipsum, non modo ut JOH. VINCENTII PINELLI imaginem describendam curaverim, sed &, cum per annos prope XXX, à die quo primum studiosè magnum virum observare cœpi, ad eum quo supremo in sinu meo animam egit, dilexerim supra quam sermone explicari queat, coëgerim etiam intra non magni voluminis angustias, è latissimo rerum campo, præcipua quædam ipsius vitæ capita, tum ut mihi etiam nunc exemplar referrent, ad quod formare me possem, tum vero etiam ut mœrorem levarent, quem mihi incusserat amplissimi viri quam feceram jactura. Propositum hoc meum cum plerique communium amicorum ut sit explorassent, perurgere cœperunt, ut ne publicæ literatorum rei lucubrationes meas inviderem, studiosis scilicet omnibus gratas futuras, apud quos PINELLI memoria, & grata & sancta jam diu esset. Me vero hæ preces, ut non permulcebant, gnarum videlicet tenuitatis meæ, ita in eam sententiam traxerunt, ut fœtum hunc meum dispiciendum traderem, examinandumque tibi V. Clarissimo PINELLI amico, bonarum artium patrono, qui prudentia, eruditione, & animi candore in consilium advocatis, tùm demum pronuncies an è re PINELLI, an è literarum, an è mea sit, ut in lucem hominum prodire sinam qualescunque hasce subsecivarum horarum reliquas, hoc tibi arbitrium ut deferam, faciunt multa; præstantissimorum quo teneris studiorum amor, impollutæ quam nobiscum profiteris religionis patrocinium, & princeps in Pinelliana amicitia locus, qui te potissimum allicient, ut more majorum his animum advertas, quæ pro tuo nutu vel abdent sese, vel dabunt in conspectum. Mihi enim, cui non alius quam JOH. VINCEN-

VINCENTII gloriæ observatur finis, si tibi eum me assecutum non videatur, sufficiet voluisse saltem, continebiturque scriptio hæc mea intra domesticos parietes, contestatio utique gentilibus meis non injucunda, fuisse mihi cum ætatis nostræ maximo viro non vulgares præstantissimæ amicitiæ rationes.

VALE.

ANTONII QUÆRENGI.

PERPETUA rapidis annis obsiste juventâ
Musarum pia cura liber.
Quaque diem promit, qua mergitur æquore Titan,
Fer magni super astra decus
PINELLI; non rara altæ sapientia mentis,
Non morum sine labe nitor,
Invida Letheæ metuant oblivia noctis.
Promeritus quoque tollat bonos
Insignem cælo PAULUM, quem dulcis amici
In tantum laus egit opus.
Gloria Germanæ gentis te VELSERUS heros.
Ante alios per docta virum
Agmina dimittat celebrans: illo auspice tutam
Ad Gades ad Bactra viam
Carpe volans, famæque diu te crede vocanti.
Ingressum quocunque feres
Te lætæ excipient urbes, sed lumina Tusci
Præsertim tibi clara maris,
Magnanimi plaudent Ligures, civemque verendum
Posteritas imitata colet.

ALOYSII VALMARANÆ

VICETINI E SOCIETATE JESU.

TE PINELLE, reum mortis genuere parentes,
Et vita ingressus janua mortis erat:
Lactea Lethæis miscebat pocula poclis
Parvuli, eratque viri tempus edentis edax:
Longa brevi moriens traxisti funera vitâ,
Longior at longo funera vita subit:
Nam GUALDUS calamo, quod non potuere parentes
Stirpe, virûm in memori vivere mente dedit.
Quæ tibi vita fuit, non est: tibi vita perennis.
PINELLI inscriptus Vitâ libellus erit.

BERNARDI STEPHONII

E SOCIETATE JESU.

OPACA PINUS, & vetusta, nobilis
Gnidi Paphique sylva, sibilantibus
Comis sonora: sic susurrus ingruat
Tepentis aut Favonii, vel arduis
Serenus Auster implicata brachiis
Volutet usque ludibunda murmura:
Beata sic perennitas aquæ tibi
Amica, semper obloquente sibilo
Comæ volumen humidum secus citans,
Amœnitate fertili riget nemus:
Ut hinc & inde Pinea gravis nuce.
Comas onusque sustinere vix queas:
Vige salubre Cypridis nemus domus:
Vige perenne gaudium Liguriæ:
Quod & benignus educat Gnidi lepor:
Quod & leporis aura Paulus educat,
Superstitatque, sospitatque fœtibus
Tuis, suisque: Paulus unus omnium,
Quot & fuere, quotque sunt, eruntque post.
Amœnitatis instar integellulæ,
Amoris, & decoris, & tui sequax,

Tenaxque

Tenaxque veritatis, & boni tenax,
Vige: vigebit aureus simul decor:
Vige: vigebit elegans simul fides:
Datura frigus hospitale posteris,
Domus virentis usquequaque textili
Repexa fronde: sive littoralibus
Maritimisque floreum leporibus
Cubile perbenigna garrientibus,
Ut ante, semper apparare gesties:
Alumna seu Cytheris evocaverit
Ligusticasque Romulasque Gratias,
Jocis remixta Lydiis & Atticis.
Tuos ad hosce cespites frequens ego
Meusque Paulus, ingeni gravis lepor.
Tuos ab usque Regia Cypro satus.
Ab ultimaque Pineos origine
In hoc cacumen editos, in id decus,
Redordiemur invicem: modis ego:
Ut ut libebit ille: sive libera,
Severiore lege sive mavolet
Rotundiora verba dulce volvere:
Utroque mirus artifex, tui memor.
Vigebis usque: spondet id Gnidi Charis.
Et hic vigebis in sodalis hortulis,
Loquente semper irrigata rivulo:
Ut alba poscit, alba reddit ut fides.
Et has, arata literis fidelibus,
Sodalitatis indices notas geres.
Meâ ne stirpe lætiore creverim,
Tua ne PAULI culte diligentia
Amica Pinus, ambigo. Sed hoc liquet,
Quod interire posset, id dedit genus,
Quod interire nescit, hoc AMOR dedit.

FAMIANI STRATÆ

E SOCIETATE JESU.

AMOREM audieram patrem doloris;
Nec dum credideram; utrinsque mores
Longe dissimiles, fefellerant me.
Sed jam percipio miser, querorque
Vero verius esse quod negabam.
Nec solus queror, hoc idem queruntur
Mecum, docte PINELLE, qui te amarunt,
Nam quis docte PINELLE, non te amavit?
PAULUS ante alios perelegantis
Ne totus pereas vetans libello.
Partum in pectore sentiunt dolorem.
Infantem sine lachrimis dolorem

Qui nasci nequit. Et Catoniano
Mi supercilio quis exprobabit
Lachrimas oculis perenne fusas!
Quid ergo? ex oculis Amor creatus
In pectus cadit, hic creat dolorem.
Qui vestigia per paterna, ad ipsos
Se refert oculos, & inde adauctus
Lachrimis, velut annis imbre, prima
Incunabula pectoris revisit.
Hinc dolere, & amare se sequuntur.
Qui dolor modo natus occidente est
Te PINELLE, in Amore delitebat.
Proque uno dolor occidente, mentes
Multrum numerosus occupauit.
Sic quæ sidera per diem latebant,
Apparent moriente Sole, & uni
Plurima face funus exequuntur.

JOSEPHI CASTALIONIS J. C.

EDITUS antiqua Ligurum de stirpe parentum,
Parthenope imperii claro quos auxit honore,
Venerat exemplar morum PINELLUS in urbem.
Quam posuit pulsus Phrygiis Antenor ab oris,
Ingenii ut cultus caperet juvenilibus annis.
Ac licet in libris illic exegerit ævum
Abditus, & Regum vitarit tecta superba,
Pollicitis magnis, precibusque vocatus in aulam:
Haud latuit, vixitve ullo tamen ille beatus
Rege minus. Testis Germania, testis Hiberus,
Cumque Italo testis celeberrima Gallia tractu.
Nam quo non adiit PINELLI gloria? Quisve
Conspicua titulo doctrinæ floruit usquam,
Cui cum PINELLO fuerint commercia nulla?
Democriti incultos quis jam mirabitur agros?
At tibi susceptos nemo non PAULE labores
Laudibus in cælum tollit. Tu postera secla
Quod stupeant, serique imitentur rite nepotes,
Digeris in libros, & mores exprimis ejus,

Sollicitis

Sollicitis qui opibus Regum secura potentum
Privata novit præponere commoda vitæ.
Tu pius officium merito persoluis amico,
Cumque tuo longum producis nomen in aeuum
Illius, officiantque caves oblivia neutri.
Hinc quoque permultum sumit V I- C E T I A *lucis,*
Et tanto natale solum se jactat alumno.
Felix qui caro capiti, patriaque tibique
Struxisti doctis monumenta perennia chartis.

LAURENTII PIGNORII.

O Q U O S *sollicitat doctarum forma Sororum.*
Dulci alit aut sapientia cura,
Quos juvat emeritæ splendescere frontis honore.
Decerptæ ex Helicone beato:
Si lubetô longum cœlesti accumbere mensæ,
Atque animum perfundere sacro
Nectare, non alios quàm P A U L I *evolvite chartas.*
Queis pius inclyta nomina amici
Imprimit æternum mansuris, ille perenni
Eloquio bonus, aurea vitæ
Concludit præcepta, virumque informat amantem
Musarum, & laudabilis oci,
Qua valeat certam Sophiæ contingere metam.
Et Famæ decurrere campo.
Non legat hæc cui stat foribus confixa superbis
Mens, effræni perdita luxu:
Non qui inhiat gemmis, perituroue incubat auro.
Qui patriam, miserosque penates
Servitio premit infando. Num dicere laudes
G U A L D E *tuas ego carmine tentem?*
Anne idem, mare cum fervet, deprendere nôrim
Quot veniant ad littora fluctus?

VITA

VITA
JOANNIS VINCENTII
PINELLI,
PATRICII GENUENSIS.

HOMINUM qui in scientiarum mitiorumve literarum studia incumberent, reperti sunt omni ævo adeò pauci, quibus solidus unicuique earum fructus propositus ex animo esset, ut siquis ejusmodi fortefortuna compertus aliquando sit, ad miraculum vergeret, raraque ut dicitur in terris avis, spectaculo magis esset quàm imitationi. His enim qui literis operam unquam navarunt, is ut plurimum obversatus est finis, ut aut rem quærerent, nummaria quadam nundinatione profectum distracturi, aut inanes honores ut consequerentur, proposita sibi scenica quadam & insolenti ostentatione, iis omnibus deliciis despectui penitus habitis, quas literarum suavitas, optimorum auctorum tractatio, doctorum hominum repetita consuetudo, eruditorum & sui amantium animis instillare consueverunt. At non ita quos expressit Christianus Rhetor; Magno, ait, & excellenti ingenio viri, cùm se doctrinæ penitus dedissent, quidquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis & privatis actionibus, ad inquirendæ veritatis studium contulerunt, existimantes multo esse præclarius humanarum divinarumque rerum investigare ac scire rationem, quam aut struendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere. *Luculenter ut solet. Doctrina enim ipsa,*

Lactan. in præfat. lib. 1. de falsf. Relig.

Claudianus Panegyr. in consul. Manl. Theo. in prin.

——pretium sibi, solaque late
Fortunæ secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuve petit clarescere vulgi,
Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animosa suis, immotaque cunctis
Casibus, ex alta mortalia despicit arce.

Hæc omnia, ætate nostra intimè nota, & vitæ instituto comprobata fuere, uni ferme *JOH. VINCENTIO PINELLO* Cl. viro, cujus nunc vitam in publicæ rei commodum, & in veteris amicitiæ testimonium exordimur. Ejusce rei specimen, ab ipso, ineunte etiam adolescentia exhibitum, testem habet *PAULUM MANUTIUM*, qui anno MDLXVI. per Epistolam *OCTAVIO SANMARCO* gratulatur, quod se Patavium

Epist. 16. lib. 7.

vium ſtudiorum gratia contulerit, & amicitiam cum *PINELLO* inive-rit, in hæc verba; ' Nam de *JOH. VINCENTII PINELLI* con-' ſuetudine nihil dico, non enim dubito, quin ipſe jam perſpexeris, quæ ſint ' in illo juvene virtutes, quæ probitas, quæ humanitas: ut omni digniſſimus ' honore ſit, qui tamen ab omni honorum cupiditate, ſola virtute contentus, ' longiſſimè diſtat. Hæc ille. Quæ ſanè laus, ut ad animi compoſitionem, & ad inſtitutionem educantium creantur, manat etiam à majorum præſtantia, & nobilitate; fortes enim oriuntur fortibus, ut in confeſſo eſt. Cujus domeſtici ornamenti compendium hic attingemus, non quia monſtrari egeat, ſed quod ea demum germana laus eſt nobilitatis, quæ inter majorum imagines aditum ſibi comparat ad immortalitatem. Gentis *PINELLÆ* unius è duo de triginta Reipub. *GENUENSIS* nobilioribus & antiquioribus, meminit *UBERTUS FOLIETA*, his verbis: ' Gens *PINELLA* ' nobilis & pervetuſta, multos egregios atque inſignes viros, patriæque petu-' tiles tulit. At encomium hoc, jejunum fortaſſe viſum, extorſit acris judicii viro laudationem illam, qua vix ullam apud eundem reperias ampliorem, ea ſic ſe habet: ' Gens enim *PINELLA* apprime nobilis, turbulentiſſimis ' civitatis noſtræ temporibus, procul ab omni faſtu & ambitione, ab omnibuſ-' que civilibus contentionibus remota, cùm nullo loco operam & induſtriam ' ſuam Reipub. ſubtraxerit, nullumque illius procurandæ aut munus unquam ' intermiſerit, aut laborem ſubterfugerit, non tamen aut ex malis publicis creſ-' cere unquam ſtuduit, aut per publicam privatamve cujuſquam injuriam in al-' tiorem potentiæ aut dignitatis locum aſcendere contendit. *FOLIETÆ* præclarum teſtimonium de familiæ *PINELLÆ* ſplendore & vetuſtate, comprobabit minimè novitius ſcriptor *ELUTHERIUS MIRABELLIUS*, cujus de Gothorum Regibus ſermonem habentis hæc ſunt; Ex familia *PINELLA* ortus eſt *ILDOVALDUS* ſextus Rex Gothorum. Exſcripſit hæc *FANUSIUS CAMPANUS*, auctor nondum editus, cui Gentes Italicas illuſtriores, earumque origines recenſere curæ fuit. Ejus mihi copia facta eſt ab amiciſſimo viro *PAULO TÆGIO*, cujus animi candorem, & multiplicem rerum uſum, liberalemque doctrinam, *PINELLUS* noſter magni ſemper fecit. Sunt autem qui nervosè aſſerunt (rumore ne domeſtico, an certis argumentis nixi, non ſatis ſcio) *PINELLOS* Cypro oriundos, manaſſe à Regia Luſitanorum domo. Mihi neque in horum, neque in Eleutherii verba juranti, compertum quidem eſt, gentem hanc inſignibus præditam ornamentis, inter Italicas clariores recenſeri jure meritò poſſe. Ideoque ego domeſtica *PINELLORUM* ornamenta conſulto prætereo, Senatores videlicet, Militiæ Præfectos, Reipub. Duces, & alios complures, optimè de poſteritate meritos, quorum, domi foriſque, ad laudem, & gloriam extant geſtarum egregiè rerum præclara monumenta. Summorum item Pontificum, & Regum aliquot perhonorifica decreta, *INNOCENTII* ſcilicet VIII. cujus avia *PINELLORUM* Gentilis fuit, *ALEXANDRI* VI. *FERDINANDI* patris, & *ALPHONSI* filii, Arragoniorum regum, quorum mihi omnium diplomata videre contigit, lubens omitto, rem actam minime acturus, illud ſane ſatis ſuperque fuiſſet, *DOMINICI PINELLI* Cardinalis

Lib. de Clar. Ligurib.

Lib. I. cap. [illegible]

amplissimi nunquam intermorituras laudes, institutæ narrationi leviter aspersisse: at iis, optimo quidem fato, scriptorem alium tanto oneri parem obtigisse gratulandum. Supra gentilitia ut diximus decora, *JOH. VINCENTIUS* noster, natalibus Neapolim patriam sortitus est, Urbem Italicarum ferè omnium nobilissimam & elegantissimam, quam loci amœnitas, & urbanæ nobilitatis splendor eò provexerunt, ut Hispanis, qui nunc ejus potiuntur, vernaculæ vocis, qua Italicè Neapolin appellamus, illud Hispanicum etymon unicè probetur, quo urbs Neapoli ornatior in eorum ditione extare usquam pernegatur. Et sane Hesperidum Alcinoique horti, præ Neapolitano agro ignobiles inamœnique fuerunt: nec aliunde videtur maximus poetarum laudandæ Italiæ, multiplex illud, & nobile argumentum arripuisse. Eximia enim sunt illa, tractusque hujus terrarum peculiaria.

Virg. Georgic. lib. 2.

Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæque armentaque læta.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus Æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.

Et profectò apud non iniquos rerum æstimatores, quid mollius eo cælo? quid uberius eo solo? quid hospitalius illo mari? Splendidissimam igitur patriam nactus *PINELLUS*, nascitur anno MDCXXXV. patre *COSMO*, animi maximi viro. Huic Ennianum illud animo volventi, Multos rem suam bene gessisse patria procul, Genua placuit Neapolim proficisci, magnam ibi copiosamque mercaturam facturo. Et vero Genuensium privatæ publicæque cum Hispaniarum Regno contractæ rationes, Neapolim eos frequenter advocant, cujus regni non contemnenda hodie portio Genuensibus cessit. Negociationem autem liberalem illam & minimè sordidam, civibus urbium liberarum & probari, & ornamento esse, extra controversiam est. Ex quo capite *COSMUS* apprimè laudandus, quem Bartholomæus Maranta ' probæ vitæ, ' sanctæque religionis unicum exemplar appellat. ' In quam sententiam Folieta; *COSMI* enim eximia animi moderatio, & nostræ ætati conspecta, & ' posteritati memorabilis inprimis est, nam nemo in quærendis opibus castius est ' versatus, famamque & mentem ab omni sordium & avaritiæ labe integriorem ' purioremue servavit; & iis opibus partis, quæ ad cultum honorificè tuendum sufficerent, modo cupiditati salubriter posito, omnique quæstus genere, ' ac sollicitudine valere jussa, præclarum exemplar posteris ad imitandum in se ' constituit, præterea, nulla in re privatæ ac civilis vitæ modum excessit, præterquam in ædificiorum magnificientia, sumptibusque in filiorum cultum, in bellis, in aulis Regum, in gymnasiis magnificè tuendum largè suppeditandis: ' qua in laude perpetuæ & contestatæ gentilitiæ commendationi proximus fuit. Nupsit *COSMO CLEMENTIA RAVASCHERIA* è Lavaniæ Comitum nobilissimo stemmate, Bariensis, uti appellant, Prioris filia. Suscepit is ex ea filios sex: mares quaternos, fœminas binas *CORNELIAM* & *LUCRETIAM*: illa *JOH. SIMONI CARACCIOLO*, hæc *ANTONIO GUEVARÆ* collocatur: Capuæ ille, hic Nidi primarias equestris ordinis curias (vulgo Seggi) domestica dignitate attingebat.

Cic. Epist. 7. ad Treb. lib. 6. fam.

tingebat. Spectat autem ad quinas patriciorum hasce curias, seu conventus mavis, Neapoli urbanæ annonæ, & civilis Juris procuratio, quibus è stato, & legitimo familiarum numero quinque viri ex urbana nobilitate præficiuntur. Eò proceres itare, tum Reipub. tum animi gratia consueverunt, ex quo fit, ut magnam etiam apud exteros consecutæ sint hæ publici Consilii Sedes sermonis hominum celebritatem. Ei fratrum qui primus natus est, *GALEATIO* nomen fuit. *JOH. VINCENTIUS* secundo loco, *CAROLUS*, qui admodum adolescens periit, tertio, *JULIUS* quarto editi sunt. *JOH. VINCENTIO* contigit ut geminus nasceretur; eodem enim partu, & ut ferunt octimestri, infrequenti admodum, & dubiæ videlicet ut medicis placet, vitalitatis, cum *CORNELIA* sorore prodiit in lucem. Et sanè æquum erat admiranda vitæ primordia illi obtingere, cujus ingenium, & vitæ rationem posteri nunquam satis admirabuntur. At *COSMUS* pater cum ad CCC. Mil. aureorum summam rem domesticam & familiarem, fælici eventu redegisset, *JOH. VINCENTIO* tum Patavii degente, obiit jam octuagenarius. Is filium qui reliquos ætate anteiret, ceterosque deinceps è familia maximos natu, amplissima Primigeniorum jura testamento sibi habere jussit. Dum viveret, oppidum Neapoli proximum comparavit, Julianum nomine, loci deliciis insigne, & incolarum frequentia: ibi ipse Prætorium elegantissimum, peramænos hortos, laxa vivariorum septa, regio prope more excitaverat. Multò antequam vita excederet, mercaturæ nuncium (quod etiam *FOLIETA* testatur) lubenti animo remiserat, atque à majori natu filio minoribus certam pecuniæ partem testamento legaverat, quam *GALEATIUS* religiose persolvit semper, *JOH. VINCENTIO* præsertim, & quidem magna cum accessione, quod fratris enixos ad virtutem conatus vir ornatissimus unice amaret: ideoque inter hos fratres ad ultimum usque vitæ spiritum gratia non rara, mutuique amoris specimen perjucundum animadversa: &, quod mirere, adeo fratrum omnium horum pectoribus *JOH. VINCENTII* virtus insederat, ut siquando dissidiorum exordia uxoribus filiisve seu affinibus (ut fit) incidissent, tunc eum per litteras non consulere, ejusque rescriptis non obsequi religioni haberent. *GALEATIUS* adolescens ad bellicam gloriam aspiravit, navavitque strenuam operam *PHILIPPO* II. Hispaniarum Regi in bellis, Senensi, Truentinoque, & ad Echinadas nobili illo navali certamine, quo Turcarum opes debilitatæ afflictæque, nostris maris imperium veluti precariò concesserunt. Itaque *GALEATII* spectata industria *PHILIPPUM* allexit, ut Turonensem Ditionem, quam ille in Lucania sui juris fecerat, Marchionatus titulo ornaret, cui beneficio majus quippiam adjectum volens, eundem Acheruntinum Ducem declaravit, cùm Acheruntiam vetustissimam Apuliæ civitatem, cujus Horatius meminit, quæque hodie Acerenza, sibi acquisivisset. Viri hujus encomium ex *FOLIETA* desumptum exscripsimus, quia narrationi nostræ animadvertimus non minimo ornamento futurum. '*GALEATIUM* in paterno sinu, paternaque cura & diligen-' tia educatum, omnesque artes non modò libero homine, sed summæ fortunæ 'amplitudine dignas edoctum, non magis paternæ peramplæ opes, quàm suæ 'ipsius virtutes ac merita extulerunt, quippe qui omnia vitæ munera cumulatè

Plutar. lib. 5. de placit. philosoph. c. 18.

 implerit,

'implerit, omnesque officii gradus erga propinquos, & ditioni subjunctos, atque adeo omnes homines, persanctè, & diligenter servarit: nam propinquos & amicos liberalitate & hospitalitate, subjunctos vero æquitate, justitia, charitate coluit, veritatis in omni vita retinentissimus. Duxit uxorem, *LIVIAM* nomine, è vetustissima familia Squarciafica, a qua dotis nomine accepit, in Japygia Galatenæ Marchionatum, Galatena, Cupertino, Velia, & Librano, elegantibus oppidis insignem. Delectatus est is polytropia quadam, & varia peregrinarium rerum experientia, quam ipse sibi, non pervolutandis libris, ut *JOH. VINCENTIUS*, sed profectionibus pepererat, & gentium externarum moribus indagandis. Et profecto bivium hoc ad civilem prudentiam ducit regiis & compendiariis itineribus. Libri enim, ut sensit Demetrius Phalereus, nos de plerisque admonent, quæ ne amici quidem audent attingere: turpia honestaque omnium ætatum exempla ob oculos ponunt, quæ à vitio avocent, quæ ad virtutem impellant. Peregrinatione verò, nisi quispiam secum ipse peregrinetur, tanta rerum vis, tanta undique colligitur sapientiæ copia, ut quisquis illa afficitur, ceteris excellere
Philostrat. lib. 1. videatur. Itaque nobilis ille orbis terrarum peragrator, domo Tyanæus, conducere adolescentibus ajebat, voluntarium sibimet ipsis exilium indicere; hoc tamen, ut nihil aliud, profecturis (quæ fuit *GALEATII PINELLI* sententia) ut res admirari desinerent, seposita, quod nemo non præclarum ducat, eorundem ignoratione. Ita mihi ille, cum ipsum officii gratia Neapoli aliquando convenissem. Decessit is de vitæ statione anno MDXCVIII. exacta planè ætate, omnium pene hominum ordinibus Neapoli ejus mortem dolentibus, cujus vitam summo cum splendore traductam probarant, cujus virtutem, cujus prudentiam non semel experti erant. Unicum filium reliquit *COSMUM* avi cognominem, qui partæ jam gentis existimationi, præstantiori aliquo decore consultum in posterum volens, magni Cancellarii munus è septenis Regni Neapolitani, post Proregem, insignioribus, grandi pecunia, LXX. aureorum millibus coemit, successitque *CÆSARI D'AVALO*, magni illius Vastii Marchionis filio. Proceres Neapolitani permolestè tulerunt, honorem eum sibi ereptum, & in peregrinum hominem collatum; egeruntque cum *PHILIPPO REGE*, ut emptionem irritam faceret, quod advenis hæc capessere non liceret. At *COSMUS*, & exemplo *ANDREÆ AURIÆ* affinis sui, qui æquè olim magno munere fuerat Neapoli functus, & gentilitiis meritis, apud Regem obtinuit. At in semitam redeuntes, lectorem monitum volumus, secuisse nos narrationem hanc vitæ *PINELLIANÆ* in præcipuas sectiones duas. Continebit altera, quantopere *JOH. VINCENTIUS* eruditionem eruditosque amarit, quo conatu in scientias incubuerit, quo delectu nobilium ingeniorum monumenta conquisierit, qua demum via pervenerit ad fastigium immortalitatis. Complectetur altera, tum mores ejusdem, animique ornamenta, tum vitæ, cultus, nobiliumque institutorum rationes, quibus ipse quoad vixit laudatissimè usus est. Perspicuum hinc erit & constabit, primum, ingentem eam esse voluptatem, qua perfunditur serius, qualis ipse omnino fuit, literarum amator: deinde cuilibet qui velit ipsum imitari, latissimum patere (curis & ambitu procul) existimationis &

gloriæ

gloriæ campum, in quo summa cùm animi tum corporis tranquillitate, Philologia & Musis comitantibus, versari possit. Verè enim ille; 'Unam esse ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua sine ulla cujusquam querela perfrui 'ad extremam usque homines soleant. Quibus accedet in corollarii non minimi vicem, mentis molestias, & animi ægritudines levari semper, abigi plerumque, suavissimis illecebris studiorum, quæ & ipsas eruditorum animi remissiones condire adeo solent, ut quæcunque sine illis aliquando obtigerint, insuavis prorsus animi palato videantur. Optimæ igitur indolis puerum *JOH. VINCIENTIUM* pater eruditis viris, nobili Philosopho *JOHANNI PAULO VERNALIONI* inprimis tradidit instruendum, qui eum brevi græcè latineque doctum, ad eum profectum evexerunt, ut literarum humaniorum periodo Neapoli absoluta, Juri civili, Philosophiæ, & Mathematicis non perfunctoriè fuerit initiatus. Vidit hæc prædicavitque Bartholomæus Maranta insignis Medicus, qui Methodum suam simplicium medicamentorum evulgaturus, inscripsit eam Anno MDLVIII. *JOH. VINCENTIO*, tres tunc & viginti annos nato. Appellat autem in Epistola ea quam editioni præfixit, 'doctissimum, medicæque materiæ 'peritissimum: hæc addens; huc accedit, quod bonam partem eorum quæ in 'meo libro continentur, in tuis hortulis observavimus, in quibus quam pluri- 'mas plantas ex variis remotisque regionibus, magno illas quidem impendio 'advectas, perpulchrè aliis, de quibus sæpe etiam inter nos commentati sumus, 'innumeras admirabilesque naturæ varietates magna cum admiratione pensi- 'tantes. Illa vero ejusdem *MARANTÆ* quam præclara! Hanc Plan- 'tam, non contemnendis conjecturis, Dioscoridis Pistacium credit esse *JOH.* '*VINCENTIUS PINELLUS*, vir (ut ceteras animi dotes propè 'innumeras taceam) materiæ medicamentorum ut quivis alius peritissimus. 'Neque hoc tantum adolescens callebat, sed & alia plurima, si eidem Maran- 'tæ credimus, ita scribenti; Nam etsi in gravioribus studiis a teneris usque 'annis versatus, inprimisque in Jurisprudentia, atque in re tam Philosophica 'quam Mathematica, in quibus ita excellis, ut nulli eorum qui sese in iis jact- 'ant concedas; Medicam tamen materiam ita perfectè calles, ut omne studi- 'um in hac una scientia consumpsisse videaris. Hoc vero eo magis verum est, 'quod non minus in Græcarum literarum, Latinæque eloquentiæ, & poetica- 'rum rerum studiis præstas. Ut ex his in magnam admirationem traducamur, 'qui fieri potuerit, ut omnia hæc in adolescentem convenirent; præter sua- 'vissimos & sanctissimos mores, de quibus ita *MARANTA*; 'Adde & op- 'timos integrosque mores, quibus omnius te, nobilissimamque familiam tuam, 'ita exornas, ut pater tuus *COSMUS*, probæ vitæ, sanctæque religionis 'unicum exemplar, hoc uno inprimis se felicem prædicet, ac jucundam se age- 're senectutem testetur; nihilque non sibi de te magnum, quod prudentem 'virum sperare deceat, promittat. At quia musices cognitio sapientibus viris non minima Philosophiæ portio semper visa est, eo quod humanas affectiones egregiè curet, animosque ab officio deflectentes in semitam revocet, ideo etiam huic operam suam impensam voluit, præeunte domestico tunc & familiari præceptore Philippo de Monte, quem vidit nostra ætas Phonascum Cæsarei Chori. Animi recte constituti indicia hæc sunt, quæ usqueadeò Philo-

Bar: Marant.

Lib.2. Cap. 7.

phorum

phorum quidam olim comprobarunt, ut se matutinos ad lyram componerent, somni torporem & somniorum deliria ablegaturi. Animadverterat autem hic noster, domi, inter amplexus parentum, & familiarium obsequia, in urbe deliciarum plena, militaribus & equestribus, quàm Musarum studiis aptiore, non perventurum sese ad eam gloriæ metam, quam sibi destinarat, ideò Gymnasii Patavini fama permotus, quod ceterorum in terra Italia Policletæam normam appellaris, captusque nomine, & amore.

Jacob. Rufin. Patav.

——Urbis tam nobilis ævo,
Quàm studiis, & Dardanio positore verendæ.

Profectionem incipit meditari, repugnante tamen patre, jam senio confecto qui spes suas omnes in hoc uno adolescente collocarat, cui jamdiu redituum amplissimorum procurationem senex optimus mandarat, nullis unquam ab eo exactis rei familiaris rationibus, ut olim narrare *JOH. VINCENTIUS* consueverat. Perstabat uti diximus in sententia pater, ægreque charissimum filium à se divelli patiebatur, cujus rei testem damus *SCIPIONEM AMMIRATUM*, qui in dialogum vernacula lingua conscriptum, Marantam Medicum narrantem induxit, *JOH. VINCENTII* patrem profectionem hanc summopere aspernatum, quod eum Neapoli etiam putaret proficere in literis posse. Subdit idem, filii voluntati tandem obtemperasse indulgentissimum patrem; & sese tunc, nobilissimi adolescentis precibus, hoc propositum, crescentis lunæ symbolo expressisse, adjecta Epigraphe, *REDIBO PLENIOR. JOH. VINCENTII* virtuti (cujus se olim prædicat conjectorem) id symbolum datum. Narrat ibidem Maranta, intuenti sibi gloriam, qua hic adolescens maxime excellebat, emblema hujusmodi excidisse; arcum videlicet ita intentum, ut cornua propè coire videantur, imposita sagitta, cujus ferri acies in cœlum tendat, & omen inscriptum, *SIC ITUR AD ASTRA.* Hæc, quæ ille pluribus, hic ea mente recensui, ut ex illis, patris in *JOH. VINCENTIUM* amor, ut quæ Neapoli discessuro impedimento fuerint, ut qua famæ celebritate motus fuerit, adolescens annos natus quinque vel sex supra viginti, deprehendatur. *AMMIRATI* dialogus prodiit Anno MDLXII. quo, si, lunæ plenæ instar, absolverat universum orbem disciplinarum, afferente Ammiratò vaticinatum se, & multò ante prospexisse præclaros *JOH. VINCENTII* ad gloriam, & immortalitatem conatus, quò pervenisse dicemus eum, qui spatio XL. annorum iisdem vestigiis insistens, eadem studia, nunquam remissa, vehementi illa animi contentione, fuerit amplexatus?

Dialog. Symb. Heroic.

Claudianus. Panegyr. in consula Manl. Theodor. in Princ.

——Uno se pectore cuncta vetustas
Condidit, & major collectis viribus exit.

Huc pertinet aliud emblema, quod ipse sibi Patavii degens concinnarat; terrarum orbis, quem serpens ambiret horizontis in morem, & huic superstans radiato capite albens columba, adscriptis sacrosancti Evangelii verbis,

ΓΙΝΕΣΘΕ ΦΡΟΝΙΜΟΙ ΩΣ ΟΙ ΟΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΙ ΩΣ ΑΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ, docturus, prudentiam ſibi non vafriciem placere. *Matth. c. 10.* Oderat ille verſutos, fallaces, & veteratores, qui ſubdolis ingeniis virtutis nomen obtenderent, informi perſona virtutum parentem prudentiam dehoneſtantes: aliud agere aliud ſimulare improbum ducebat, cui nefas fuit ſemper, not ita ſe gerere, uti inter bonos viros bene agier oportet. Prudentia autem ſine ſimplicitate calliditas eſt, ſimplicitas ſine prudentia, ſtultitia. Symbolum hoc, in auctarii vicem, imagini *JOH. VINCENTII*, quam amici ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ, in æs affabre incidi curavit, adjunxit *MARCUS VELSERUS* II. *VIR* Auguſtanus, humaniorum literarum, & Catholicæ religionis laude clariſſimus. Geſtabat ille quandoque aureum annulum ſignatorium, in cujus pala itidem aureus hic idem columbæ orbis & ſerpentis character extabat, nullis tamen adſcriptis literis, niſi quà circuli pars interior digitum amplexatur, ubi hæc è Pindaro inciſa: ΜΑΚΥΝΩΝ ΤΕΛΟΣ ΟΥΔΕΝ. Utebatur hoc ille, quoties ſe rei alicujus commonefieri opus eſſet, excitans ſeſe Pindarica gnome, ut innueret, momentum præcipuum conficiendi negotii, in arripienda occaſione conſiſtere. *Pind. ode IV.* Venit ergo Patavium *PINELLUS* vergente jam anno *MDLVIII.* indicante id Maranta, qui ſub initium Julii menſis ejuſdem anni, ita ad Gabrielem Fallopium Medicum primarium ſcribit; *In princ. Methodi ſimpl. Medicament.* '*DE PINELLO*, eſt enim juvenis, præter antiquam generis nobilitatem, & Græcis, & Latinis literis impenſè eruditus, & cum 'liberalium artium ferè omnium cognitionem profiteatur, tum in hac ipſa de 'ſimplicibus medicamentis ſcientia plurimum excellit, in primiſque in expendendis doctiſſimorum virorum ſententiis acri pollet judicio, quod & tute ipſe 'fatebere, cùm illum intus & in cute (ut dicitur) noveris: pauc[is] enim poſt 'menſibus Patavium ſtudiorum cauſa ſe recipiet.' Hoc poſtremum caput confirmat Epiſtola Hieronymi Seripandi Archiepiſcopi Salernitani, & maximi Cardinalis, qua ille anno *MDLIX.* Patavium ad *JOH. VINCENTIUM* Italicè ita ſcribit, inter cetera; *Lib. 4. epiſt. ſelectior. virorum illuſtrium.* gaudere ſe ſibi, quod ex laudatione ſua in funere *CAROLI V.* optimi Imperatoris, arripuerit occaſionem amicitiæ cum *PAULO MANUTIO* contrahendæ. Hinc duo præterea eliciuntur: alterum; jam tum à magnis viris *PINELLI* habitam rationem, alterum, hoc anno eam cum *MANUTIO* conſuetudinem & amicitiam junctam, ut hic nunquam Patavium veniret, quin ad *PINELLUM* hoſpes familiaris diverteret.

Placebat patri, ut in Gymnaſio Patavino Juris prudentiæ operam daret, ſpectanti nimirum opes & exiſtimationem, quas *I. C.* noſtro & patrum ævo longe maximas habuere. Aulæ Romanæ ampliſſima munera animo revolvebat *COSMUS*: quibus filii ſtudia pridem deſtinarat, ideoque cogitabat (ut *ALPHONSUM SOTUM* Dominicani inſtituti Sacræ Theologiæ in Gymnaſio Patavino Profeſſorem narrantem memini) *Lib. 4. epiſt. 5.* Apoſtolicæ Cameræ, ut vocant, Clericatum ipſi comparare, quæ ſententia jamdiu ſederat & *GALEATIO* fratri, Duci Acheruntino. Neque patri aliquandiu non obtemperavit *JOH. VINCENTIUS*, ut ex Paulo Manutio diſcimus, cujus hæc verba; 'Magna fuit, atque etiam nunc inter homines eſt de genere 'vitæ controverſia, cùm alios ita doctrinarum cognitio delectet, ut ab agen-

'dis rebus abhorreant: alii non sibi tantùm, verum etiam amicis, & patriæ, 'planeque omnibus hominibus homines esse natos existiment, ex quo sequitur, 'ut scientiarum studiis usum rerum anteponant; hoc discrimen, in quo valde 'pro sensu partium dubia veritas fluctuat, tu quidem, quod ad te attinet, op- 'time *PINELLE*, optimisque & eruditis viris meritò charissime, egregia 'quadam, vulgo non satis cognita, ratione sustulisti; simul enim utrumque 'studium complexus es, tum earum disciplinarum, quibus exculta mens uber- 'rimos in omni fortuna ferre fructus solet, tum Juris civilis, quod alienos ad 'usus maximè porrigitur: ardua res & operosa, quod exemplorum declarat 'inopia; sed ingenio tuo nihil difficile. Hæc ille ad *PINELLUM*, 'uti paret, adolescentem; cum pergat scribere: in Philosophia quidem, cùm 'operam studiosè des M. Antonio Genuæ, cui veterum doctrinarum arcana 'patent, quo nemo peritior Aristotelis interpres, nemo vir melior usquam vi- 'vit. Et inferius: Hauries enim ex eodem fonte, non ea solum quæ vel olim 'in Lycæo, vel etiam in Academia disputabantur; sed id quod longe præstan- 'tius est, Christianam pietatem, à qua manat una, & in qua item una Philo- 'sophia perficitur. Obiit autem Genuæ Anno. *MDLXIV.*

Jam verò, cùm Philosophiæ Philologiæque suavissimis fontibus labra admo- visset, Jurisconsultos cum operosis illis suis voluminibus res suas sibi habere jussit eo animi ardore, ut cum ipsi pater pecuniam curasset, qua Juris inter- pretum libros coemeret, in Græcos ille codices, Eustathium præsertim, no- bilem illum Homeri explicatorem impenderit. Scio ego non deesse, qui hæc studia effusius rideant, perinde ac inania quædam, & fluxa, quæ neque nobis ornamento, neque aliis usui sint: dedecere hæc Principes viros, & verè no- biles, ad quos publicæ rei administratio pertinet, quorum operam familiarium, & cognatorum commodis inservire par est. His Picus, Italiæ nostræ Phœnix, unica responsione faciet satis. Scripsit is olim ad Andream Corneum, 'studia 'hæc non ad ostentationem, sed ad cultum animi dirigi, in quo uno consistere 'legitimam fælicitatem: cùm ipsius Philosophiæ studio nec ad vitæ constanti- 'am, nec ad delectationem animorum ullum majus, aut melius à Deo munus 'homini datum sit. Et nemo certè negabit, quin *PINELLUS* rectè fe- cerit, & sapienter, genio, quo se ad has artes raptari intelligebat, indulgen- do. Carnificina ingeniorum nulla major, quam promiscuè, & sine ullo de- lectu impellere hominem in ea studia, quæ ipse fastidiat, & aversetur. Hinc torpent animi juvenum pestilenti hoc sidere afflati; hinc bonarum artium, & bonæ mentis verius, contemptus, & odium; 'hinc rerum rumor, & senten- 'tiarum vanissimus strepitus, ut ille ait. Neque aliunde fœdi plerumque exi- tus, quos tum demum vitare liceret, si patres sapientis naturæ monita non as- pernarentur. Prodit in hanc sententiam gravissimus auctor Plutarchus, A- pollinem Delphicum Romanæ eloquentiæ parenti, qua ratione ad immortali- tatis fastigium pervenire posset consulenti respondisse, hoc illum assecuturum, si ad propensionem, præscriptumque naturæ, non ad sententiam aliorum vi- tam institueret. At is, famæ & gloriæ præposterè sitiens, vulgi rumusculis perculsus, & domesticorum commodis consultum volens, ultro se perditum ivit, non secutus atque ille.

I lib. epist.

Plutarchus in princ. in Cicerone.

Quem

Quem pater ardentis massæ fuligine lippus.
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & luteo Vulcano ad Rhetora misit.

Demosthenes. Juvenalis. Sat. x.

Illud sane observandum (ut in orbitam redeamus) sinistro genio, & invita Minerva aliquid agere dicereve temerarium esse, ne quid dicam majus.

Patavii *PINELLUS* cum Dominico, gentili atque affine suo conjunctissimè vixit, quem non multo post vidit, & lubens, clarissimum Cardinalem; amicosque tum primum habuit excoluitque officiis sane omnibus, Guidum Ubaldum è Marchionibus montis, Cæsarem Benedictum postea Pisaurensem Episcopum, *AUGUSTINUM VALERIUM*, doctrinæ etiam tum sanctitatisque meritis ad Veronensem Episcopatum, & ad Cardinalis honorem proludentem; Johannem præter hos, & *HYPPOLITUM* Aldobrandinos, quorum alterum vidimus Cardinalem, Summum Pontificem alterum. Vixit Patavii annos III. supra XL. per quos nemo fuit apud Italos vel exteros qui ingenii laude clareret, qui non *PINELLUM* officiosè observarit, & quamvis consilium mihi sit ab eorum indice contexendo abstinere, ne lectores tædio afficiantur, eos tamen parcè admodum recensebo, quos narrationis series sive rerum gestarum fides, ad finem properanti obtulerint. Id unum, exquisitum sane & singulare, haud silentio prætereundum, anno videlicet MDXCIIX. *CLEMENTE* VIII. Ferrariam Roma profecto, ut eam urbem ex morte *ALPHONSI* II. Atestini caducam reciperet, Cardinalium & insignium virorum plerosque omnes, qui ut Venetias se conferrent Patavium attigerant, ad *PINELLUM* honoris gratia divertisse. *CÆSAREM* Baronium Card. inprimis, amplissimi ordinis decus, quem ævi nostri lumen nos Romæ nuper morte interstinctum cum bonis adeò omnibus doluimus. Baronio aderat *Robertus* Bellarminus, doctorum votis, & propriis meritis diu olim designatus Cardinalis, qui & ipse congressus est cum *Pinello*, gestiente præ gaudio, quod tunc temporis domi sibi invisere contigisset, quos non nemo in dissitis undecunque regionibus maxima cum admiratione veneraretur. Meminique ego Card. Barromæum juniorem, probum illum non minus quam eruditum, & alios complures literatos viros, audisse me Romæ dicentes, sibi non alia de causa Patavinam urbem videre in votis fuisse, quam ut *Pinellum* fama notum, de facie agnoscerent. Percupivit hoc I. Lipsius, qui id scripto etiam testatum voluit; 'spero enim (ita ille) quia penè 'decretum mihi, sub annum instantem sæcularem in Italia me sistere; & absit 'ut ea exeam, nisi te videam & amplectar, quid exeam; imò cum inibo, hoc 'fiet opinor: & inter prima & calida desideria mea est, ut hoc reddam affect'um. Vive, vivam: nisi casus aut vis impedit, videbo. Et verò tantam eruditorum consensionem quis admiretur? nemo opinor, nisi qui ignorabit, *Pinelli* domum Patavii animorum Prytanæum, Bibliothecam ingeniorum, Musæum doctrinæ fuisse & eruditionis. Vixdum *Joh. Vincentius* Patavii domicilium collocarat, cùm accerrimo studio ductus nobilium quotquot erant rerum dignoscendarum, quo ipse ad extremum usque vitæ spiritum honestissimè flagravit, Tridentum proficisci decrevit, ut ibi sapientissimos, & religiosissimos orbis Christiani viros de maximis Catholicæ religionis dogmatibus consultan-

Epist. cent. 3. ad Italos & Hispanos.

tes, & agnosceret, & audiret. Socium sibi peregrinationis ascivit *Joh.* Franciscum *Musatum* Patricium Patavinum, Philosophum cognomento, literarum omnium apprime scientem, qui morum elegantia, & vitæ innocentia *Pinellum* sibi adeo devinxit, ut nihil supra. Contigit autem *Musato Joh. Vincentio* superstiti esse, ut nimirum defuncti vicibus in re literaria tuenda & exornanda, ut facit, perfungeretur. Linguas hic noster non tantum Græcam, & Latinam callebat, sed & exoticas quoque, Hebræam, Gallicam, Hispanicam, quarum & auctores perpendere, & speciem formamque amare, & intueri jamdiu noverat. Vernaculum sermonem ita pridem excoluerat, ut nitorem in eo suspiceres & elegantiam, non elaboratam concinnitatem; & sanè prodit animum frequenter oratio: nec aptius vitro facies, quàm sermone mores exprimuntur.

Hor. ad Pisones.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram.
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Post effert animi motus interprete lingua.

Neque vero pœnituit Patavium secessisse. Hic enim eousque in scientiarum cognitione profecit, donec omnibus admirationi esset. Audivi ego eum domi sæpe sæpius maximis de rebus in eruditorum coronâ disserentem, animadvertiq;, mirari omnes quotquot aderant, rerum selectarum copiam cum orationis splendore certantem. Proprium Græcorum fuit, ex tempore dicere ad proposita omnia. Extemporalis hujus eloquentiæ auctor laudatur nobilis Sophistes Gorgias Leontinus, à quo arripuere Græci, à quibus Romani. Abstulit autem secum bonarum artium interitus exercitationem hanc, quæ linguam acueret, excogitandique celeritatem compararet. Excitavit verò *Pinellus* magno cum fructu, ut qui orationem mente, & scientiarum gravitate honestaret. Hinc *Hieronymus Mercurialis*, magnus ille sine controversia Iatronices, cui medica ars ornatum debet selectum illum & peculiarem, quo pristinam dignitatem nunc demum abundè testatur, in admirationem actus aliquando cum *Pinellum* domi audisset, egrediens (aderant ibi forte communium amicorum plerique) ecquem ait vidistis viro huic multiplici doctrina conferendum? comprobavere qui audierant, nec injuria profectò. Hæc enim quæ diximus ita eminebant in ipso, ut in his regnare propè omnibus videretur. Ostentatio tamen ab ejus dictis factisque procul aberat, nihil de se magnificum, præclarumve sentientis; quo fiebat, ut egregium duceret *senescere se*, ut ille olim, *semper addiscentem*. Si quando verò, ut inter loquendum fit, animadvertebat, asservari à se libros, scripta, aliave quæpiam recondita ac singularia, quæ amicis visa hactenus non essent, ea promere, atque adeo commodare ultrò nec petentibus avebat. Quo studio incitatus, in usum omnium, difficile dictu est quantis laboribus vir natus ad literariæ reipub. commoda fuerit perfunctus. Vera hæc, & citra assentationem dicta. Is enim quæ volebat valde volebat; Lydium ingeniorum lapidem dixisses, amicorum omnia non secus ac sua ad amussim explorantem. Reposcebat ille ab amicis eandem sedulitatem; quam tamen præstare contigit admodum paucis, quos

ille

iste (ut par erat) aureos homines appellabat. Et profecto plerosque eximia illa diligentia, ne dicam morositas deterrebat, non æstimantes quanti intersit temerene, an consultò quidpiam agas. Instruxerat ille præclaram hanc suam discendi cupiditatem ope multorum, qui eadem voluptate afficerentur. Hos non in Italiæ, Europæque urbibus modo, sed & in oppidis, vicisque selegerat, quorum industria continenter uteretur, ad quos Epistolas schedulasve opportunè missitaret. Illud sane in *Pinello* mirandum, quanam ratione ipsi per imbecillam valetudinem liceret tot rerum meminisse, tot negotiis sufficere. Et verò hanc ille sibi præter ceteras methodum præscripserat, ut perlectis amicorum literis, earum capita compendiaria via in codicem referret. Hunc sibi proponebat responsurus, sepositis Epistolis, in quarum mox tergo adnotabat nomen ejus qui scripsisset, annum, diem, locum, & negotiorum indiculum. Harum fasciculos singulis hebdomadis in cistulas transferebat. Ad literas cum demum responderat, selectas in manipulos cogi, annorum, mensium, septimanarum, dierum habita ratione digeri, & in unum secludi imperabat. Consueverat insuper tabulas sibi quasdam conficere, in quas referret ea omnia quæ ipse ab amicis, quæ ipsi ab eo vicissim postularent; descriptisque summis negotiorum, petentiumque nominibus, uno intuitu discernebat quid actum esset, quid agendum restaret: re confecta, nomina inducebat, postquam rescripta cum codice contulisset: & omnia manu plurimùm sua conscribebat, (duobus quibus ægrotavit annis exceptis) ne scilicet ulla in re officio deesset, neve cuipiam minus diligens videretur. Et quamvis firma satis non sit amicitia, 'si qua, velut tibicines, ultrò citroque concursantium literarum sibi 'vicissitudines postulat, quæ nutantem infirmiusculamque furcillent, frustra-'ri tamen desideria amicorum inurbanum sanè est. *Joan. Picus in epist. ad Andr. Corneum.* Negociorum refertam Epistolam scriptitanti, mos erat præcipua capita subdita linea indicare, ut eo confestim excurreret legentis oculus. Ego profectò neminem novi, tum in scribendo, tum in respondendo, *Pinello* diligentiorem; cum enim annum Romæ sæcularem integrum exegerim, neminem omnino tabellarium, cui non ad me literas daret, sibi unquam elabi passus est, quantumvis æger, & medicis conclamatus decumberet. Id omnem superat admirationem, quod cùm per annum è lecto surgere non licuisset, febrienti sine intermissione, vexato stranguria intimisque doloribus, lithiasi in vesica, & renibus laboranti, ad extremum tandem quà tabe, qua nimiis vigiliis redacto, quod inquam hæc & non minora patienti, libri tamen, scriptiones, plantæ, semina, fossilia, nummi veteres, & alia hujusmodi, nunquam ex animo exciderint. Dolori (quod mirum) ita imperabat, ut unis medicis proderet, non ostentaret; mecum sanè interdum, & cum amicorum nonnullis strictim, & aliud agens, de morbi gravitate conquestus, illicò digrediebatur, hilarem se, & communem præbens ad miraculum usque. Hinc, ni fallor, patet quanti intersit præclaris actionibus consuevisse. Amplectitur enim eas animus, neque se ab iis ullo patitur incommodo divelli. Obstrepent licet, obtundantque, hinc animi egritudines, inde corporis morbi: is qui semel, serioque literarum suavitate animum adjecerit, attendet uni sibi non minus, quàm fidicines & circulatores in magna hominum celebritate. Actum sanè de bonis artibus esset, nisi ipsæ id amatoribus suis præstarent, quod de plebe sordidis & illiberalibus non paucis

lucri cupiditas. In eam curam, dum vixit, ardenter incubuit, ut libros editos, manuſcriptoſque, linguarum doctrinarumque omnium in unum cogeret, cui operi deſtinarat ſcriptores librarios pleroſque, quorum ipſe unus operas ferè omnes mercede conduxerat. Bibliotheca ejuſdem, quæ inter omnes penè Italicas, ac ferè dixerim Europæas, una eminebat, quinquaginta annorum opus fuit, magni ex eo ſaltem æſtimandum, quod accuratiſſimus vir in illud unum contulerit curas ſuas omnes & cogitationes. Effinxerat eum ad hoc munus natura, quam ipſe ſolertia & ingenii acumine eouſque provexerat, ut non magis frequentes olim Apollinis tripodas conſulentes, quam Bibliothecas instructuri *Pinellum* inviſerent, à quo veluti à cortina Muſarum, aurea hujuſmodi rerum præcepta domum referrent. Librorum numerum mihi incompertum, ex eo inveſtigare quis poterit, quod Neapolim poſt ejus obitum capſæ librariæ plus minus centenæ tricenæ delatæ ſunt. Et ſanè librorum quos probitas, aut probitatis plerumque comes raritas commendaret, paucos admodum in ejus Bibliotheca deſideraſſes. Juriſconſultorum commentarios non paſſim, ſed parce admodum, & cum delectu admittebat, veluti Alciatum, Budæum, Cujacium, Duarenum, Goveanum, Auguſtinum, & ceteros qui jus ciuile in priſtinam dignitatem reſtituerunt: alios ab his longum valere juſſerat. Hanc illi fortaſſe mentem *Paulus Manutius* injecerat; 'Non enim 'te arbitror ſtudiorum tuorum elegantiam ineptiſſimis, planeque barbaris 'quorundam ſcriptis inquinare velle, quæ cum immenſa ſint, pleraque tamen 'inania, laboris & moleſtiæ plurimum, utilitatis & oblectamenti minimum 'habent. Hæc ille. Nundinarum Francfurtenſium, Venetorumque bibliopolarum librarios quotquot erant indices ſedulò perluſtrabat, & ab amicis qua Italicis qua tranſalpinis omnia diligenter in bibliothecæ ornamentum percunctabatur. Si quid Romæ, Florentiæ, Pariſiis, Antuerpiæ, Auguſtæ Vindelicorum, Venetiis, & alibi, *Pinelliana* bibliotheca dignum prodiret, non deerant, qui vixdum edita volumina, & quaterniones aliquando è prælo recentes *Pinello* miſſitarent. Vidimus etiam doctorum hominum pleroſque, egregios dico & nominis magni, ad ſuam dignitatem pertinere arbitratos, Muſæum *Pinelli* exornari commentario quopiam è ſuis. Vidiſſes ibi ſphæras cœleſtes, terrarum globos, organa Mathematica, tabulas geographicas, hydrographicaſque, antiquorum ædificiorum typos, ichnographias, orthographias; foſſilium rariorum prædivitem metallothecam; loculos præterea formulaſque, in quibus plurima eorum, quæ ars, naturave ad oſtentationem elaborarunt, condebantur. Veterum numiſmatum copiam non affectavit: ſelectioribus tamen nonnullis unicè delectatus, queis antiquariis figeret crucem, ſtudioſius quæſituris, ſi quid in ipſis reconditi eruditive lateret. Uno ille Neronis nummo inviſo hactenus & valde ſingulari, ingenia provocavit complurium eruditorum, obtinuitque ut ſimbolum perobſcurum, amici conſcriptione, quatenus licuit, illuſtraretur.

lib. 4. epiſt. 5.

Laurentius Pignorius.

Recentiorum libros empturus, diſquirebat an habenda eſſet fides titulis, qui ſpecioſis plerunque verbis, ineptiſſimis voluminibus lenocinantur. Ideoque bibliopolarum conſenſu inveſtigationi huic impendebat horas aliquot, malæ emptionis faſtidiis obviam iturus, quæ exprobare jugiter ſtultitiam domino ſolet. Librorum qui olim prodierant iteratas editiones cum primis conferebat,

bat, & si quid additum seu demptum intellexerat, in eorundem margines referebat, magno cum sui tum aliorum fructu. Accidit enim sæpenumero, ut optimæ notæ libris frequentes editiones suavitatem adimant, & probitatem. Bibliothecam hanc suam conspici, aut contrectari haud patiebatur, quod, ut ipse dicebat, variarum congeriem informem contineret: cum tamen omnia aptè disposita essent, & suis quæque regionibus collocata. Artium porro, quas ingenuas appellamus, unaquæque suas hic, easque perpetuas stationes habebat. Grammaticem dico, Rhetoricem, Dialecticen, & ceteras; quarum agmen claudebant graviores illæ, quibus mores formare curæ est, & rerum humanarum divinarumque arcana contemplari. Harum omnium scriptores in varias dialectorum tractationumque classes distributos, antiquos à recentioribus ætatum series distinguebat. Armaria litteris quadratis, loculi numeralibus notis insigniti, elementario indici respondebant, in quo libros descriptos omnes habebat. Perquiramus cum *Pinello* si lubet Plinii codicem; syllabus ipsum dabat in elemento *P.* cui scrinium adscriptum *T.* cum loculo III. & ad hanc rationem omnia. Libros manuscriptos tum chartaceos, tum in membranis, seorsum ab impressis in bibliothecæ umbilico, ut ita dixerim, collocarat. Incluserat verò capsis, extructis ad eam altitudinem, ut in summis, tanquam in mensa abacove, locari orbes cœlestes & terrestres, & alia hujusmodi statui commodè possent.

Commentarios demum, libellos, Epistolas, historiolas, & alia hujus ordinis, quæ ipse plurima anxiè coëgerat, insigni collocatione aptis & accommodatis locis composuerat. Cui rationi rerum disponendarum, uti studiosis non injucundæ, paulisper immorari operæ prætium duxi. In fasciculos ille singulos conjiciebat commentarios aliquot, quorum scriptioni narrationis alicujus, bellicorum verbi gratia apparatuum, rerum hortensium, similiumque, scopus propositus esset. Hos fasciculos in libri morem, non tamen compacti, charta emporetica operiebat, cui inscripti unus pluresve characteres elementarii, prout manipulorum numerus exigebat. Scriptiunculas quotquot erant, chartæ puræ folia disparabant, cum adscripta numeri cujuspiam barbarica nota. Hæc omnia uno aut altero exemplo illustrabuntur. Inerant congeriei, *A*, nobilium Mathematicorum scripta, inter quæ commentarius *Carolli Tettii* de Circini usu, notatus 18. In codice *F.* quem rebus Hispanicis destinarat, numeralis nota 31. Escuriaci descriptionem, aliæ quæpiam Caroli *V.* Tunetanam expeditionem indicabant. Ad manum erant hæc omnia ope codicis, quem in elementarias sectiones dispertitum indicem vocamus. In hoc sub littera, *A*, censebantur ea, quæ ad Mathematicas disciplinas, nota numerali præeunte. Exempli gratia,

1. *Commentarius Galilei Galilei, Florentini Mathematices Patavini Prof. pro Copernico adversus Jacobum Mazzonium.*
2. *Josephi Moletii de emendatione anni.*

In quem ordinem redegerat ea omnia, quæ primo illo elemento complexus erat. Subsequebatur littera *B*, qua sub iisdem numeris alia continebantur, apta nihilominus inter se & convenientia. Neque verò ad calcem codicis hujus.

jus deerat libellus alter, in quo, elementaria ratione, summa quædam capita descripta essent omnium quotquot erant Manipulorum, hac methodo. Nota, *V*, res omnes Venetas indicabat, conjectas in fasciculum *GG*. Demus ergo, collubitum fuisse illi commentarium perlegere de æstu Veneti maris, quod Hadriaticum vocant, ad alterum ille indicem hunc actutum confugiebat, à quo ad priorem illum amandabatur, elementa *GG* inspecturus. Hic ille rerum Venetarum breviario perlecto comperiebat, latere commentarium de æstu maris sub numerali nota 18. congeriei illius cujus character duplex *G*.

Non adeò faciles aditus (ut diximus) præbebat ipse ad hanc suam bibliothecam inspiciendam. Iis vero, qui illaudata periergia ducti, nullius pretii homines, illam videre affectassent, omnino interclusam volebat: sufficere dictitans commonstrari illis imagines illustrium virorum, quarum decurias aliquot in domesticis conclavibus asservabat. Hoc idem *Urbini Duci* propositum olim audivi. Invisenti enim mihi aliquando Pisaurensem ejus bibliothecam, refertam optimorum librorum, admirantique quod esset ornamentorum, tabularum videlicet, signorumque inanis, bibliothecæ Præfectus respondit, dedita opera id factum, ut ne illuc convolarent, qui re literaria non afficiuntur; multos enim bibliothecas inspectare, ut oculos, non ut animum oblectent. Illud sane in *Pinello* apprime laudatum, quod libros libenter commodabat, doctis præsertim, & iis qui s brevi restituturos opinabatur, quorum si qui opinionem fefellissent, librosve inquinassent, aut corrupissent, his iterum petentibus duriusculum se præbebat, velut & illis à quibus ipse vel quidpiam impetrare non potuisset, vel quos rudes, & imperitos arbitraretur; Ennianæ sententiæ memor: *Benefacta male locata, malefacta esse.* Cum verò commodare aliquid nollet, utebatur communibus quibusdam non inurbanæ inficiationis locis, quorum ille princeps, librum qui peteretur jamdiu cum aliis Romæ esse. Annis enim ferme viginti antequam decederet, affinium flagitationes elusurus, amandavit Romam capsas librorum duodeviginti, quas illic quoad vixit manere voluit, ut affines negocium sibi facessere desisterent, illuc aliquando ut ipsi rebantur migraturo. Statim atque librum commodaverat, describebat in schedula præter diem, nomina tum auctoris, tum illius qui accipiebat. Quæ omnia adjuncto conspicuo aliquo ligneo, vel chartaceo segmento inibi reponebantur, ubi statio libri erat, ut mittamus, relata hæc in codicem huic uni designatum. Didicerat hæc ille ab Attica Musa Xenophonte, cujus verba Latinè reddidit nobis maximus Oratorum Cicero in hanc sententiam: 'Hæc 'postquam omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposuimus, deinde qui-'busquotidie servuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & 'conficienda pertinent, hæc ipsa ei qui uti solet tradidimus, & ubi ea poneret 'demonstravimus, & ut salva essent præcepimus. Addit autem; Hæc an-'numerata ipsi exscripsimus, cumque admonuimus ut quodcunque opus esset 'sciret unde daret, & meminisset, atque annotaret quid & quando & cui 'dedisset, & cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Et sane quis non videat plurima ordine destituta pessumire? Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectum jaceat quod desideratur. Pergit porro gravissimus Philosophus sententiam suam obviis & de media hominum vita arreptis exemplis comprobare, in choro canentium, exercituum, militum, armamentorumque in navi, quæ

Cic. lib. 2. de off.

Apud Columel. lib. 12. de re rustic. c. 2. & 3.

quæ omnia rite disposita & usui sunt, & voluptati. Hæc omnia aptus & conveniens rerum ordo præstat, & alia non minora, veluti expediri citra laborem omnia, omnia celerrimè confici, servosque rudes quantumvis & ineptos imperatis esse omnino pares. Vidi ego apud *Pinellum* nostrum, decennem puerum Hieronymum nomine, qui refertissimè (ut diximus) Bibliothecæ seriem ita mente & memoria complexus erat, ut omnia Domino, nutibus penè poscenti, protinus exhiberet. Invidit mors conatibus pueri, qui *Joh. Vincentio* triste sui desiderium reliquit. At quia ad ordinem, quo vir clarissimus est egregie usus, nostra delapsa est oratio, quid vetat prodere nos minuto, at sane concinno exemplo, quanto is odio perturbationem prosequeretur? Pecuniam siquando vel dare vel exigere necesse erat, antequam numeraret, disponere per series, nummorum & metallorum classes consueverat primum, argentum videlicet ab auro, majorem à minori pecunia disparare, componere deinceps, eas monetas, quæ idem penderent, postremo adnumerare. At vero ut narrationibus hujusmodi in futurum abstineamus, illud faciet ab eodem fonte haustum, Pinelliano videlicet, à quo nihil impurum, turbidum nihil nos unquam manare animadvertimus. Æstimabat ille ex rei veritate temporis jacturam, quam is faciat necesse est, qui nullam sibi proposuit actionum suarum rationem. Sunt in hac vita plerique male feriati, quos non pudeat bonas horas nihil agendo, male collocare; eos non ineptè similes iis dixeris, qui pecunias, qui patrimonia prodigunt. Ut enim ab his frustra effusarum pecuniarum rationem extorqueas, cum multas liqueat impensas esse: ita illos vitæ lapsus, temporis fuga, nequaquam admonent perire sibi non cogitantibus rem adeo pretiosam, & contra humanum votum, aditum immortalitatis obserari. Rem sanè dignam Democriti risu. Sunt qui nummi unius jactura non parum affligentur, diei vel horæ, atque adeò anni non item: cùm tamen hæc abeant in præceps haud unquam remeatura. At quia non sunt hæc publici gustus, ad *Pinellum* revertamur. Is à me cum audisset *Marcum Cornelium Episc. Patav.* clarissimum lumen ordinis sui, frequentibus adeuntium, & salutantium officiis distineri; monuit, ut ipsi *Antonii Perenoti Card.* Granvelani factum ob oculos proponerem. Is dum pro Rege Neapoli esset, matutinarum horarum statas quasdam, & certas, quibus se conveniri volebat constituerat. Jusserat etiam, ut adituri vespere præcedenti nomina profiterentur, è quorum ipse agmine XII. aut XV. seligebat, quos admitteret. Curabat autem ne inanibus exordiis tempus sibi & reliquis profuturum dilaberetur. Quo factum, ut cùm aliquando admissus nescio quis jactare cœpisset, se Archiatrum esse, conductum publico ære, & alia quædam ad dignitatem, ut ipse opinabatur suam, non exigui momenti, exceperit Cardinalis, per me esto ut lubet, rejicienda hæc in aliud tempus, nunc ad rem de qua agimus aggrediamur. Ita ille garrulos, & molestos in publica commoda peccantes, coercere solitus. Curabat sibi *Pinellus* librorum editorum inventu difficilium quotquot comparari poterant exemplaria, tum ut haberet quod substitueret his, quæ casu vel furto pereunt, tum ut prospiceret, si quando iis egerent, commodis amicorum. Quod de libris diximus, de commentariis calamo exaratis dictum puta. Autographa enim perire sibi nolebat, exempla lubens commodare, atque adeo largiri consueverat. Desidiam & torporem ingeniorum maximè insectabatur, quo fiebat

uc-

'ab incœpto deterreret, quod diceret, novi aliquid proponere, si tamen id 'neque temerè neque sine ratione proferatur, haudquaquam verendum esse. Et quoniam studiorum similitudo amorem parit, literatos explicari non potest quantum amaverit. Non ille se incondito affectuum impetu raptari patiebatur, noverat quid & quatenus amandum. Vetus dictum haud de ipso dictum: 'Amans quid cupiat scit: quid sapiat non videt. *Antonium Querengum Can. Patavinum* dilexit unicè, allectus suavitate morum, animi candore, divinarum humanarumque rerum, & nobilium linguarum notitia penitiore. Vidit hæc probè *Ranutius Parmæ Dux*, non paternis tantùm laudibus insignis, à quo est evocatus *Querengus*, ad historiam conscribendam, quæ res ab *Alexandro* ejus patre clarissimo Imperatore in Gallia & Belgio fortiter gestas, pro dignitate complecteretur. Ejus ego specimen historiæ, ac veluti universæ narrationis typum, visum & laudatum magnis viris, perlegi summa cum voluptate, gratulatusque sum sæculo nostro extare quod & in hoc genere conferre cum optimis antiquorum possimus. Cum Quærengo eximiè amavit Claudium Puteanum Nob. Gallum, cujus non fictæ laudes, & amplissima munera recensentur à Jacobo Augusto Thuano, è quo hæc descripsimus: 'arctissimam 'in Italia amicitiam coluit cum *Joh. Vincentio Pinello* Patric. Genuensi, omni 'literarum genere ac rerum cognitione viro excultissimo & Philologorum 'fautore eximio, quam crebris officiis, postquam domum rediit, semper renovans, ad mortem usque servavit. Oderat *Pinellus* eos qui in hoc universitatis theatrum, quem mundum vocamus, spectatum introducti, oculis tenus, tanquam hospites minimè curiosi, eo munere fungerentur. Allicit nos ad sui spectaculum natura variis admirandisque imaginibus, quas qui despiciat, idem se brutorum plerisque inferiorem fateatur necesse est. Haud ita hic noster. Quicquid enim natura aut arte admirandum, quicquid bello paceve insigne in Europa dum is viveret uspiam contigit, id penitus scrutari pulchrum ducebat. Multiplices amicorum narrationes, delineationes varias, eo studio congerebat, ut nihil supra. Exemplum sit in multiplici iride, & tergemino sole anni MDCI. VII. ID. Februarii: Patavii, Venetiis, Romæ, & alibi, phasma illud sibi describi, & commentariis explicari curavit, ab amicis quorum periergiam aliàs probaverat. Ætas nostra librorum tum veterum tum recentiorum oppidò ferax, paucos vidit in eo genere literarum quas humaniores vocamus, quibus non inscriptum alicubi esset *Pinelli* nomen: & sanè decebat honorificè appellari eum, in cujus bibliotheca viri docti maxima studiorum suorum præsidia collocata intelligebant. Nimium hic & fastidiosum sit, recensere *PANCIROLOS*, *SCHOTTOS*, *PERSIOS*, *SALVIATOS*, & alios non paucos, quibus placuit eam *Pinello* mercedem rependere, quam Milesius Thales sibi persolvi optavit. Unius certè *Sigonii* testimonium quin adscriberem mihi ipsi imperare non potui, adeò luculentum est & singulare. 'Omittam, inquit, illud, quod vere mihi videor posse dicere, eum 'esse te, quem ego cùm propter veterem erga me animi propensionem unicè 'diligam, tum propter variam præstantium multarum artium cognitionem, & 'incredibile ac constans virtutis ac scientiæ studium, omnibus istius ætatis ac 'dignitatis hominibus anteponam. Itaque cùm in te omnia eluceant, quæ 'præclara videri hominibus atque eximia solent, Genuæ patriæ claritas, Pi-

Ex libro CXIX. historiarum.

Apuleius in Florid. lib. 4.

Sigon. in praef. lib. I. de antiq. jur. provinc.

'nellæ familiæ decus, Cosmi patris optimi ac magnifici viri splendor, fortu-
'narum amplitudo; tu hæc omnia perpetuo uno virtutis, ac doctrinæ, quo
'flores studio ita obscurasti, ut qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamen-
'tis ponant, quod his omnibus quæ vulgo homines suspiciunt posthabitis, so-
'lam laudem ex beneficentia, comitate, multarumque atque egregiarum dis-
'ciplinarum notitia consecteris. Fuerunt plerique qui ne de facie quidem noto librorum suorum patrocinium commendarent: tum ut cum eo amicitiam inirent, tum ut ex ejus nomine libris quos edebant existimatio non vulgaris, sed doctorum hominum accederet. Quas rationes *Ludovicus Septalius* clarissimus medicus obversatas sibi profitetur, cum *Pinello* suos in Hippocratem commentarios nuncupavit. Neque minus laudatum quod mox narraturi sumus. Ab ipso, tanquam tabularia Musarum asservaret, exquirebant quibus id curæ, quid editum, quid non, scriptorum ætates, nomina, & alia sexcenta, quibus ille scrutandis eum sibi reconditarum rerum apparatum congesserat, ut nulli non faceret satis. Expertus hæc idem Sigonius, qui ad calcem anteorum librorum quos inscripsit de regno Italiæ, hæc habet: *Joh. Vincentius Pinellus*, 'vir plane in omni studiorum genere singularis, ac propter eximiam hu-
'manitatem inter omnes maximè memorabilis, qui non solùm pretiosissimum
'ingentis suæ bibliothecæ thesaurum totum explicuit, sed nullum etiam dili-
'gentiæ atque impensæ officium in hoc opere provehendo reliquit. Experti *Antonius Possevinus*, & *Guidus Panciroluss*, viri nunquam satis laudati. *Petrus Pithœus* vir rei literariæ studiosissimus, ad novellas Juliani antecessoris hoc abundè testatus, 'sed & permulta debeo viro clarissimo, & nunquam laudato sa-
'tis, *Joh. Vincentio Pinello*, ex cujus unica bibliotheca plura mihi de *Justini-
'ano* didicisse contigit, quam ex ceteris omnibus.

Sigonius.

Biblioth. De ratis. uri. Imper.

Neque libris tantum inquirendis navavit operam *Pinellus*; *Caroli Clusii*, *Ulyssis Aldrovandi*, *Ferrantis Imperati*, & aliorum hortos, metallothecas instruere ornareque satagebat: labores pecuniasque optimè impensas arbitratus, quæ in amicorum commodum, & publicam cederent utilitatem.

Borromæus jun. Card. cùm insigniorum virorum autographa schedia discuperet, dignoscendis marginalibus librorum annotationibus calamo exaratis usui futura, uni *Pinello* negotium detulit, qui diu gravissimeque ægrotans, brevi tot nobilium scriptorum manus congessit, ut & Cardinali multa transmiserit, & sibi non pauca in bibliothecæ ornamentum reservarit; Cujus rei gratia hæc ad *Pinellum Josephus Scaliger*; 'Duo autographa patris tibi mitto,
'fragmentum Epidorpidum, & indicis cujusdam, quem locupletissimum in
'Galenum confecerat, ut una opera perspiceres, quæ fuerit ejus ἰδιοχειρία tam
'in mundo quam in litura. Libros idem met à *Pinello* sibi comparari exoptans
'ita scribit; Nos magna in penuria librorum sumus, qui immanibus sumptis
'bibliotheculam nobis paramus. Neque verò nos tam caritas afficit quam ra-
'ritas, quæ hic accendit pretium eorum librorum, quos alibi copia viles fa-
'cit. Itaque sæpe cogimur inviti ad opem amicorum confugere, quod fe-
'cit ut & tuam implorarem. Itaque quanquam sentio quàm incivilem
'rem faciam, qui tuas meliores curas morer, ut te meis rebus adjuto-
'rem parem: tamen, nisi grave est oro te, ut tua opera Judæi curent
'mihi illos libros quorum nomina in schedio seposui. Ego frustra illos libros

'in:

'in Germania, Anglia, & Italia conquisivi. Et infra. Non satis est semel 'perfricuisse frontem, nisi rursus orem te, ut si qui nummi priscorum Princi-'pum Scaligerorum reperiri possint, quales apud patrem vidi, eorum aliquot, 'aut unius saltem copia mihi fiat, quod mihi non solum majorum meorum, sed 'etiam tuo nomine charissimum κειμήλιον erit.

Franc. Maria Urbini Dux, quem veterum Regum studia æmulantem admiratur ætas nostra, *Pinellum* consulere haud gravabatur. Idemque cum acta rerum in orbe nostro quotidie gestarum, quæ Imperiorum olim instrumenta qui rerum potiebantur in arcanis habebant, colligenda sibi decrevisset, ad unum *Joh. Vincentium* confugit, qui ejus votis egregiè respondit. Is horum actorum per annorum seriem compositorum, non modicam ut ita dixerim struem asservabat, in quam non ea tantùm quæ ipse singulis hebdomadis accipiebat, sed & quæ amici, descripta conjecerat; ut auctior minimis etiam rebus, seu alia interdum à suis, animadverterat. Minuta hæc, & alicui forsan leviora, at cordatis viris secus. *Spero Speronius*, Patavinæ urbis decus & *Pinello* perfamiliaris, Plinianum illud commendabat plerunque; *Nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prosit.* Qui enim hac rerum gestarum cognitione delectantur, non oculos tantum auresque inani lectione pascunt, sed & animos exemplis instruunt, pretiosum sibi thesaurum civilis prudentiæ comparantes. Contemplatur animus, è præteritis eventibus doctior factus, ea quæ in conspectu sunt, & mala si qua impendent, minus fractus, bona si qua adventant, minus insolens opperitur. *Plin. jun. lib. 3. epist. ad Marc.*

Siquando ipsi aliqua de re dubitare contigerat, omnes quos penes ejus rei arbitrium esset, consulebat, quorum responsa componere, & examinare solebat. Si quod denuo non liqueret, monebat modestè & cum fructu. Unus Neronis nummus de quo dictum supra, fuit in causa, ut ego Romæ non semel *Pinelli* nomine *Fulvium Ursinum* convenirem, cui uni, & non immerito, detulit ætas nostra primas in antiquitatis reliquiis censendis & disquirendis. Admonuit ille me, ut ad *Pinellum*, quem is magni faciebat, scriberem, non uni datum ut omnia sciret, relinquendas & posteris aliquas ingeniorum exercitationes, laudatum illud *Ne quid Nimis*, in literis etiam sibi locum vendicare, in quibus perquirendi modum qui sibi non constituit, is se plerunque inaniter discruciet necesse est. At non his se limitibus contineri volebat hic noster, qui plurima, abjecta aliis & desperata, hac ratione protulerat in lucem.

Accidit quandoque, perraro tamen, ut amicorum quispiam exposceret ab ipso librum commentariumve, quos ipse non nosset, quo veluti classico excitatus, perquirere, scriptitare, omnia miscere consuevit, eo studio, ut & ipsum non lateret siquid ejusmodi extaret, & pleraque ejus generis præclara alioqui a tenebris & situ vindicaret. Ad ejus arbitrium diremptas vidimus omnes fere de humanioribus literis controversias, quæ inter nostri ævi doctos viros in gymnasio Patavino, exortæ: in quibus tamen æquum se adeò & officii non immemorem præbuit, ut Biante major, amicos amiciores habuerit semper. At verò ut bibliothecam suam, quam in oculis ferebat, quotidie locupletaret, hanc sibi inter alias rationem proposuerat, ut à literatorum, qui diem nuper obiissent, heredibus, librorum indices compararet, ex quibus ea omnia

 perdis-

perdisceret, quæ sibi in bibliothecam essent transferenda. Quod tamen rarò admodum accidit, cùm haud æquè dominis, ac ipsi nota essent, quæ in cujusque bibliotheca latebant. In his vero perquirendis quàm fuerit accuratus, declaratum volumus unico exemplo. Vir clarissimus Venetiis idemque doctissimus annis præteritis vita functus est, *Pinello* charus, ut plerique omnes Venetorum, quos doctrinæ illicio, & nobilium studiorum amore sibi devinxerat. Libros aliquot magni nominis manuscriptos ille diu in deliciis habuerat; quos *Joh. Vincentius* divenditos redemit, & cùm ejusdem bibliothecæ reliquias bibliopola nescio quis, schedas videlicet, atque alia ejus generis coemisset in gratiam salsamentariorum, re comperta, illico hic noster nobiles illustrium virorum Epistolas perire non est passus. Emissarios ille habebat, quorum industria ex orci faucibus sæpe sæpius eripuit insignium virorum liberales labores, in quam curam qua sedulitate incumberet, ex eo patebit, quod mox narraturi sumus. Cribrorum, cymbalorum, & cithararum artifices, quod non modicam vim membranarum in artificium suum absumerent, singulis saltem mensibus conveniri à suis volebat, & id optimo ut plurimum eventu. Amicos *Pinellus* sibi conciliatos similitudine studiorum, tanquam exemplar aliquod intueretur sui, singulari benevolentia prosequebatur, eos præsertim quibus curæ esset rerum admirandarum, quæ ab arte vel natura proficiscerentur, accurata disquisito: *Edmundum Brutium* in his nobilem Anglum, disciplinarum Mathematicarum, rerumque militaris, & herbariæ apprimè scientem, cujus ille commentationes non semel suspexit, cujus se quandoque imparem curiositati est ingenuè professus. Hujus quam diximus disquisitionis ille in *Pinello* character; quod cum is aliquando nescio quò proficisceretur, animadvertit non incolarum mores tantùm regionibus distingui; sed & herbas, arbustaque alia in aliis locis nasci, substituique à natura in denascentium locum quotidie recentiora, quæ suis tamen limitibus continerentur, ac si externi soli horrescerent peregrinitatem. His qui animum advertit, confectum plerunque itinerum molestiis, næ ille in sinu Musarum conquiescens omnia rimabitur, abdita licet semotaque, nullumque sibi temporis articulum sine fructu diffluere patietur.

Hominum quò quisque inclinaret atque propenderet illico pervidere solitus, non è Metoposcopi alicujus traditionibus, sed præstantium tot virorum consuetudine congressibusque eruditus. Unica illi allocutio penetralia ejus cum quo loquebatur in conspectum dabat; versabat enim sermonibus variis, seria jocosis temperabat, Protea dixisses multiformem illum, nec præsagientem minus atque divinum. His vero quos intimè nosset, insignia cognomina certas rerum notas plerunque procudebat, quibus animi propensiones, corporis formas, aliaque id genus indicaret. Modestos ille & verecundos suspiciebat; à garrulis & gloriosis, ut à pestiferis & nocentibus refugiebat. Bardos, & inelegantes formidabat; odio insito penitus à natura, quod in horridos etiam incomptosque præposterè inurbaneve aliquid agentes erumpebat. Tu illum elegantiarum patrem meritò appellasses, ita omnia cum modo & ad præscriptum rationis sibi gerenda constituerat.

Communibus & urbanis mirum in modum delectabatur, sanniones à congressibus suis abigebat, turpe hominum genus, cui in gratiam alieni risus, in-

sania perpetuo convenit in manum. Eruditos quantumvis, maledicos tamen & intemperantes, oderat odio Vatiniano, quorum pridem consuetudini renunciarat, qui rem honestissimam fœditate morum dehonestarent. Hos siquando necesse habuit, invitus tamen admisit, egitque data opera ut animadverterent illorum sibi congressum, colloquiumque haud probari; malle se cum illiteratis at bene moratis multum esse, quam illis tantillum. Et sanè qui literis & probitate animum excoluerit, is supra fastigium mortalitatis elatus, Dei opt. max. gentilis videri solet; at vero si quis mihi potestatem optionemque fecerit, ut eligam utras velim, literas an probitatem, ineptus profecto sim nisi posthabeam illas huic. Quid enim distat literatus vitæ informis à geniis malis? dixerunt illos Græci Dæmonas, appellatione à scientia ducta, improbos licet artifices omnium scelerum libidinumque. Alexandri Olivæ Cardinalis dictum extat, præclarum illud sanè & memoriæ dignum, *Probum ægrius evadere quempiam, quàm doctum: At illud huic longè præstare, cum ex integris moribus uberes magis, quàm ex bonis literis fructus percipiamus.* Doctrinam ergo & mores qui coagmentaverit, glutino pietatis religionisve, omnium ille sibi amorem conciliet necesse est. Hæc fuerunt in causa ut *Pinellius* nobilissimam Societatem quam *Jesu* appellamus, diligeret charamque haberet, in qua ille amicos habuit; *Antonium Possevinum, Augustinum Justinianum, Julium Negronum, Paulum Comitolum, Laurentium Tertium, Fratres Galiardos, Barisonos, Bisciolas, Franc. Forteciam, Alexandrum Granellum, Richardum Eslum,* aliosque non paucos, qui morum sanctitatem cum doctrinarum cognitione sociarant. His officia omnia præstare, de his honorificè multa prædicare jamdiu assueverat; hujus societatis non Patres tantum sacerdotesque, sed & fratres quos vocant maximè admirabatur, ut quibus modus decorumque in omni vitâ sit in promptu. Ex hac *Pinelli* cum his Patribus consuetudine, suspicati sunt nonnulli fore, ut ipsis bibliothecam suam testamento legaret. Quod utinam factum, & memoriæ profecto suæ, & publicæ utilitati optime consuluisset.

Hier. Garimb. in vita ejusd. Card.

Domi *Joh. Vincentius* quotidie conveniebatur ab omnibus quotquot Patavii literarum ingenuarum ornamento nobiles erant, neque ab his solum, sed & ab advenis, qui eò ventitare gloriosum sibi ducebant. Hic docere & doceri pulchrum, quò nemo asymbolus veniebat unquam, nemo sine recondito aliquo munere literario, quibus ille ut erat instructissimus ad docendum, parem gratiam retulit semper. Transalpinis hominibus, qui bonas artes non tralatitiè amarent, curæ erat cum primum Patavium venerant, hunc nostrum de facie noscere, ab eoque in albo, ut vocant, amicorum tesseram philothesiam sibi comparare. Has ille elegantiæ & amoris plenas concinnare solitus, in gratiam studiosorum, quos etiam munusculis plerumque prosequebatur. Religioni in congressibus habebat digredi, quantumvis necessario, tantisper ab iis qui cum convenerant, nisi prius libros aliave his è bibliotheca prompsisset, quibus moræ tædium levaret. At quàm officiosus fuerit ex eo possis arguere, quod cum ipsi cum plerisque, qui in Patavino Gymnasio profiterentur, amicitia intercederet, ipsorumque aliqui (ut fit) alter alterum non omnino amarent; haud tamen unquam is officii lineas transiliverit. Quo factum, ut & ipsi *Pinello* certatim bene vellent, & is pacem inter ipsos non semel concilia-

ret.

ret. Pacis vero, concordiæque adeò fuit studiosus, ut illi valde soleret in ore esse, diffluere qui possit, si incidat minus rectè facere: comitate, ut innueret, facilitateque nihil non expugnari. Et sanè de *Pinello* id prædicare possumus, quod de Solone Plutarchus, nullis eum se in civitatis dissidio immiscuisse *De instit. Trajan. Imper.* factionibus, non magis huic, quam illi favisse, sed conatus omnes suos paraffe in civium concordiam. Quos invitus vel occupatior admittebat, in vestibulo domus excipiebat, stare vel deambulare solitus. Hominem enim præclara cogitantem, nihil æquè torquet ac temporis jactura, quam tum maximè percipit, cum otiosis ineptisve aures suas dedere cogitur. Jure & festive Horatius, *Lib. 1 Satyr. 2.* quem nescio quis de genere hoc miserandum in modum obtuderat.

Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra;
Garrulus hunc quando consumet cunque; loquaces,
Si sapiat, vitet simul atque adoleverit ætas.

Moris ipsius fuit, omnes qui eum venerant salutatum, ad infimos usque scalarum gradus comitari, domesticos ut libet atque familiares. Irascebatur quippe ineptis quibusdam, qui nescio cujus existimationis magis, quàm amicorum rationem habentes, sanctissimum amicitiæ nomen inani verborum gesticulationumque observatione turpissimè polluunt. Ne vero fructus illos quos ex amicorum congressu perceperat, ulla sibi abriperet oblivio, cùm illi abiissent, secedebat is in cubiculum interius, ubi quæ præclara in colloquendo animadverterat, in commentarium manu sua referebat. Imò & cùm amici adessent, nunquam non illi ad manus fuit calamaria theca, ut summa rerum quæ placuissent capita ne exciderent, annotaret. In hos commentarios si quis fortè studiosorum inciderit, is tum denique leonem ex unguibus, ut dicitur, æstimabit. Testatus sanè mihi est Antonius Persius, selecta doctrina non minus quàm *Pinelli* antiqua familiaritate illustris, consuevisse *Joh. Vincentium* adnotare ad omnes quotquot nancisceretur alicujus pretii auctores, uberiores & politiores notas, quas acerrimo studio ab aliis non conquirebat modò, sed & excogitabat ipse doctè & eleganter. Aristotelis libellum commonstrans amico, ejusdem contubernalis Paulus Aicardus, & quidem ad eum modum compactum, ut pagellæ puræ in usum scriptionis essent interjectæ, subdidit; en quæ *Joh. Vincentius* elaborat Aristotelis interpretamenta! Fuerunt sanè qui crederent, habere præ manibus historicum quidpiam, quòd viderent anxiè propemodum perquirentem quidquid ubique terrarum contingeret dictis factisve memorabile, Nomothesiam præterea explorantem, & Topographiam regnorum insigniorum, urbium, oppidorumque. At quid Aristotelicum interpretaretur, quidve operis ille sepofuisset sibi, in quod unum præclaras studiorum suorum opes conferret, nos adhuc ignoramus, ut ut simus anxiè percunctati. Quocirca in eam devenimus, ut arbitremur cum *Juliano Medice, Leonis XI.* magni Pontificis charissimo agnato, juvene quidem ornatissimo, quem *Pinellus* ipse unice amavit, doctum probumque expertus, displicuisse quidquid vel olim adolescenti, vel jam seni exercitationis gratia excidisset, assueto nihil probare, quod non esset numeris omnibus absolutum; cum quotidie

tidie magno reipublicæ literariæ detrimento, nec minimo cum fastidio, videret scripturientes eos, & inepte passim volumina procudentes, qui literas vix à limine salutassent. Tantis curis implicitus, non abjecerat hic noster, ut plerique faciunt, familiarium curam, in quibus probandis mihi semper diligens, nonnullis plerumque difficilis visus est. Et sanè formas speciesque verius rerum, quam res ipsas intueri dixisses: adeo nihil non eximium perfectumque spectare didicerat. In his, ut probitatem mittamus, nihil æque diligebat ac vigilantiam & attentionem, quas ut acueret, nutu quandoque si quid fieri vellet, significare solitus. At si qua minus exaudissent, repetebat, subiratus tamen, & stomachanti similis; quæ omnia eo tendebant, ut illis socordiam excuteret. Quidquid imperasset ad unguem factum volebat, ferebatque permoleste, si quid ipsi aliquando non ex præscripto actitassent. Nihil non componebat, ipse & quidem meditatus, ad normam rationis: hanc abjici, compendii vel sapientiæ obtentu, pati haud poterat. Quo facto familiarium fastum, nimiosque spiritus obtundebat, quorum est spe fortunatioris eventus, consiliique, ut ipsi arbitrantur præstantia, ab imperatis discedere, cum detrimento ac pernicie eorum, quæ ipsorum fidei committuntur. Servis enim, ut ille ajebat, utilius est parere quam consilium afferre. Cavebat autem hac in re, ut in ceteris, à perturbatione confusioneque, tum ut familiares sibi quisque attenderent, tum ut clamoribus & jurgiis abstinerent: quod ita executus est. Locos plerosque insigniores in templo D. Antonii, quod in ejus vicinia situm, memoriæ commendarat, in quibus quotidiana omnia, tum dicta, tum facta ordine collocabat. Quo subsidio munitus, ad vesperam in summa scheda notabat literam I, præcipuam nominis sui, quæ agmen duceret eorum quæ in crastinum peragere constituerat. Hæc demum linea concludebat, sub qua per classes familiarium nomina, litera ut diximus capitali adnotabat, cum indiculo eorum quorum curam cuilibet demandasset. Quæ tamen sibi reservarat, ut emissitios famulorum oculos celaret, Græcè scribebat. Exinde die crastina primo diluculo serius in cubiculum accitis, curabat ut ipsi in schedula exscriberent, quæ singulis obtigerant, ea prope serie, qua & ipse descripserat. Si qui scribere nescissent (quod tamen raro admodum contingebat) scribebat ipse non invitus. Quibus peractis, curabat unusquisque sua, quorum ipse dominus exitum in secessu bibliothecæ præstolabatur. Qua methodo citra confusionem, & omnes quod sibi quotidie faciendum noscebant, & familiares, rudes licet, imperitique, ingeniosi exercitatique brevi evadebant. Torpentes ille tardosque, Lentulorum gentiles appellabat; & narrabat subinde, *Ferdinandum* Regem, Catholicum cognomento, ea ratione familiarium novitiorum ingenia explorasse, ut omnes juberet officii negociive gratia convenire: & ad magnatum plerosque amandaret, à quibus cum demum rediissent, quæ dicta quæ facta sciscitabatur, atque eadem opera quis aptus ad ejusmodi munia obeunda, quis secus, observabat. Servorum peccata, quæ modò alicujus essent momenti, memoriæ mandabat hic noster usque adeo, ut nunquam ex illius animo discederent. Meminerat eorum multis post annis, interpellabatque sæpe sæpius, ut eorum reprimeret confidentiam, meminissentne quid peccassent, quid præpostere egissent superioribus annis eodemmet die? Horum familiam satis frequentem aluit, & quod mirere, altum domi silentium inter-

inter tot capita, quorum plerunque est non modò eadem non sentire, sed perpetuò diffidere. Hos ille fidos licet, minimeque loquaces, ita instituerat, ut advenientibus amicis decederent statim, ne videlicet aut illi obliviscerentur conditionis suæ, aut hi se adhibitis arbitris exceptos suspicarentur. Iisdem tamen ope vel consilio, indigentibus ægrotantibusve defuit nunquam, imo summa benevolentia illis opibus, his adhibita medicorum opera, ut convalescerent sedulo curabat, quo factum, ut quod raro contingit, metueretur idem & amaretur à suis. Horum agmen secum trahentem nemo unquam vidit, vix uno cum processerat contentum, eoque frequenter amandato; cùm copia comitis esset, qui cum deambulare & colloqui liceret. At quia ut diximus, docere vel doceri eximiè avebat, recepit lubenti animo in contubernium doctos aliquot viros, quibuscum disserere de re literaria continenter & per otium posset. Nec sane minimum hoc ingeniorum incitamentum; cum intra domesticos parietes monitores alimus, qui forment studia nostra, qui animum excitent reverentia sui, quos neque subrusticus pudor, neque inanis assentatio à dicenda sententia deterrerat.

Horum primus (quod ego sciam) *Michael Sophianus*, à quo Græcè peritissimo ejusdem linguæ hausit intimas notiones: cui deinde successere non magno intervallo, *Theodorus Rendius*, *Constantinus Patricius*, *Nicasius Ellebodius Belga*, qui Latinè nobis Nemesium de natura hominis expressit, quem apud *Pinellum* degentem anno *MDLXVIII.* magni, ut par erat, fecit *Paulus Manutius*, callidus elegantium ingeniorum æstimator. Præter hos domi habuit *Benedictum Octavianum*, res Philosophicas Theologicasque doctum, *Joannem Caresium*, & *Leonardum Sguttam*, domo Chios, optimarum artium studiis impensè eruditos, *Mariangeli Accursii* filium *Franciscum* ni fallor, insignem moribus & doctrina. At egregium hoc studium doctorum hominum juvandorum, mala valetudo intercipere aggressa, obtinuit, ut præter binos I. Lipsii alumnos, neminem amplius domi habuerit. Horum alteri *Thomæ Segeto* nomen, alteri *Erycio Puteano*, cui eruditio modestiaque adeo suffragatæ, ut primum artis Oratoriæ interpretem Mediolani, & Chronographum Regium, deinde suffectum in præceptoris locum, in Lovaniensi Schola declararint. His grave præclarumque testimonium impartitus I. *Lipsius*.

Lib. 8. epist. 15.

I. Lip-

Quicunque hæc legetis.

Testor apud vos ex animo, Erycium Puteanum *bene honesteque natum, educatum, institutum: Ingenio ad optimas artes facili, & tenaci, in utravis lingua Græca, & Latina peritum, versu & prosa bonum, vita moribusque modestum, & plura etiam reperienda in eo si quis pernoverit, quàm hic dicam. Habet Mathesim, Philosophiam, Musicam quoque, & planè dignissimus est cui bene velit, sive bene faciat, quisquis doctrinam, elegantiam aut virtutem amat. Commendo vobis talibus hunc juvenem, à mea quoque institutione & manu profectum: ac spero, vel confido potius, gratiam me debiturum quidem, si quis mea causa bene fecerit, sed & habituros mibi, si qui propius, aut familiarius sibi jungent. Rogo, fides mihi sit sincerè scribenti; rogo gratia aliqua & subsidium in mea scriptione. Lovanii anno MDXCVI.* *Cent.3.epist. ad Italos & Hispanos.*

I. Lipsius Professor, & Historiographus
Regius ipse scripsit.

De Segeto vero hæc ille.

Qui hæc Legetis.

Testor apud vos seriò, hac mea manu, Thomam Segetum, *gente & domo Scotum, notum mihi à pluribus annis fuisse. Immo ab ipsa prima ejus adolescentia, meum vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore, probis se probasse, ac mihi inprimis, ob acre, & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi: atque ita profecisse, ut in meliori omni literatura, paucos sibi æquales habeat, in æquali ævo. Addo & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum quem tales omnes æstiment, atque ament. Peto igitur atque absens rogo, uti hunc in occasione adjutum velitis, favere animis, consiliis, factis: bene locaturi beneficium quodcunque in eum conferetis. Stirpes istæ fovendæ & attollendæ sunt, in commune reipublicæ bonum, cui bono omnes studemus. Lovanii.* *Ead. cent.*

I. L.

Idem Lipsius *eidem alibi gratulatur, quod fuerit receptus in* Joh. Vincentii *domum. Gaudeo in Italiam incolumen venisse, gaudeo in domum magni* Pinelli *admissum, quem virum, ævo & gloria jam veterem, Italia vel inter veteres suos præferat & jactet. Idemmet* Pinello *gratias agens, quòd* Segetum *apud se voluerit esse in unius testimonii sui gratiam, ita præfatur: Si quis in Italia hodie veteri & merita fama est, eum ego te censeo* Vincenti Pinelle, *& ideò jam à pluribus annis tacito quodam affectu & colo & amo. Ejusdem quam præclara illa, & luculenta? Malo fato & raro factum est, ut una Epistola bis missa, nec semel pervenerit. Haud magna alioqui jactura, nisi quod testimonium cultus mei, & affectus retardavit, non tamen oppresserit, vel nunc ecce revelandum. Nam ego tuum nomen ab adolescentia prima & novi, & amavi, & veneratus adeò sum: ut debui ejus, qui virtutem, & doctrinam eximiè coleret, & in se haberet, & in aliis excitaret.* *Epist. 64.* *Epist. 76.* *Epist. 78.*

ret. Sunt ista breves, sed veræ tuæ laudes, quas in his annis, & maturiore ævo, quia pernovi, magis etiam amo. Si aliqua similis affectus tui scintilla in me; triumpho, non solum gaudeo, & esse cùm aliorum literæ, tum tuæ loquuntur, ante duos menses plus minus ad me amanter scriptæ. Ergo amare amatum me possum dicere, & ut semper possim, te per genium tuum, virtuti & honori sic amicum, rogo. Lovanii Kal. Decemb. 1699.

Mihi verò animadversum quod est, haud videtur prætereundùm, *Lipsium* quoties *Pinelli* inciderit mentio, magnum fere vocare, ut proximè vidimus ad Segetum; & ad Clusium: *Illustri viro* Vincentio Pinello *cum scribes, quæso te salutem ei à me dicito, ignoto de facie, non de fama, amo virum magnum apud omnes magnos.* In eadem cent. ad Mercurialem: *Abiisse te honestissima vocatione Bononiam audimus. Ni id esset, valde rogarem in viri magni* Vincentii Pinelli *amicitiam me insinuares, quem ego jure æstimo inter Italorum primos.* Quem verò eorum *Pinelli* contubernalium quos supra recensuimus, designet *Paulus Manutius*, haud sanè novi. Is hæc ad *Joh. Vincentium* in calce Epistolæ: *Vale, & familiarem tuum, cujus doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum probo, saluta meis verbis.* Non paucos, præter hos, quorum fecimus mentionem, domesticos habuit literatos viros, inter quos unum in deliciis habuit, cujus & nos vitæ scribendæ non aliquantisper immorari, plerisque nefarium videatur: tum quia hic *Pinellianæ* animæ dimidium fuit; tum quia par viguit inter nos & mutua benevolentia, ad extremum usque vitæ spiritum. Neque vero id sine lectorum voluptate, quos certo scio jucundè spectaturos, amicorum nobile par, quos cum celebratis illis componere possimus, tot annos summa concordia sine ulla querela vixisse. At mihi liceat quæso (ut cum D. *Gregor.* Nazianzeno dicam); δότε μοι μικρὸν ἐπὶ τούτοις ᾧ συνήμμαν, Detur id amici docti piique memoriæ, quæ nunquam discedet ex animo meo, quem ipse sibi aureis in perpetuum catenis devinxit. Hic fuit *Paulus Aicardus*, cui patria Albingaunum Ligusticæ oræ nobile oppidum. Is Taurini primum per aliquot annos versatus, ubi in Philosophorum Medicorumque album descriptus est, anno 1570. Patavium venit, ut insignes aliquot Medicos, qui tunc temporis hic profitebantur, tum audiret tum affectaretur. Hic, ut Genuensem, eundumque eruditum decebat, sæpe sæpius *Pinellum* conveniebat; quo accidit, ut genio conciliante alter alterum certatim amaret, charumque haberet. Nec mirum utique, cum πολύτροπος πολυτρόπῳ, φιλάλληλος φιλαλλήλῳ, μονότροπος μονοτρόπῳ amplectatur: Cùm sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculùm morum similitudo. Amoris hujus eximium illud indicium, quod cum *Joh. Vincentio* tunc obtigisset Neapolim proficisci, uni *Aicardo* bibliothecam suam commendarit. Ex quo arguas licet, quanti æstimarit *Pinellius Aicardi* & probitatem & integritatem, cujus spectatissimæ fidei crediderit literarios illos thesauros suos, à quorum etiam conspectu plerosque arcere consueverat. Reversus aliquot post menses *Joh. Vincentius, Aicardum* secedere volentem comiter rogavit, ut secum paulisper maneret, hoc unum ejus gratiæ & consuetudini indulgeret, in cujus domo per tot menses solus, & non invitus fuisset. Annuit ille, non diu se mansurum arbitratus.

Cent. 2. Epist. 24.

Greg. Nazian. in laud. Athanasii.

At cum pestilens morbus annis 1574. & 1575. Venietias primum deinde Patavium pervasisset, in quem Lucretii carmina optimè quadrabant, *Lucr. lib. 6.*

> ——— *& mortifer æstus*
> *Finibus Euganeis funestos reddidit agros,*
> *Vastavitque vias, exhausit civibus urbem.*

Hunc declinaturus *Pinellus*, ut nemo non faciebat, secessit in amœnissimum agri Patavini oppidum, Euganeorum collium decus, cui Montis silicis nomen, quo mala hæc lues appellere haud valuit. Eo divertit cum *Pinello Aicardus*, magno amborum bono, cum invicem longe lateque grassantis morbi molestias excutere suavissimis colloquiis valerent. Huc accessit, quod cum illuc migrasset Venetorum Patavinorumque Patriciorum non minimum agmen, ædes *Pinelliana* iis omnibus paterent, eò doctrinæ animique gratia confluentibus.

Ut primum abiit pestilentia, reversus Patavium *Pinellus Aicardum*, cujus suavissimos mores, eruditionem, vitæque integritatem deprehenderat, ut apud se aliquandiu esset exoravit. Quod sane ambobus optimè vertit, cum alter sine altero esse minimè posset, acciditque brevi, ut quæ inter ipsos intercessit benevolentia tam altas radices egerit, ut neque mors illas convellere potuerit. In *Pinelli* consuetudine ejusmodi evasit *Aicardus*, ut sapientia, animi moderatione, humaniorum omnium literarum cognitione, non paucos anteiret, inter quæ modestia, & ingenuus pudor ita eminebant, ut nemo eum, vix de facie notum non amaret. Linguas nobiliores, Græcam, Latinam, Italicam usque eo callebat, ut si quid ipsi prisci insolitive interpretari libuisset, prorsus quid adderes non haberes. Ad 620. annos Patavii moratus, magni semper est habitus, idque ultra vulgarem modum. Memini ego *Meliorem Guilandinum*, rem Herbariam Patavii magna cum laude profitentem, & non minoris apud eruditos nominis, parcum alioqui laudatorem, advenis quibusdam de *Aicardo* sciscitantibus respondisse, neminem illo Patavii doctiorem, etiam si gymnasii quotquot erant interpretes adnumerassent. *Jacobum Davy Perona* D. Episcopum Ebroicensem, quem *Clemens* VIII. in Cardinalium collegium cooptavit, in quo ambigas utram mirere, pietatemne an multiplicem eruditionem, Roma redeuntem ubi summa cum fide Regis sui cum Catholica Ecclesia reditum in gratiam procurarat, Patavii anno 1596. *Marcus Cornelius* Episcopus Patavinus splendidissime excepit. Is ut hospitem tantum commodissime liberalissime haberet, ut sedulo curavit, ita *Aicardum* illis diebus in Ebroicensis gratiam domi habuit, quocum doctis & eruditis sermonibus horis succisivis congrederetur. Hinc ille *Aicardum* admiratus dixit aliquando, per id tempus quò sibi in terra Italia esse licuit, præter quatuor aut quinque magnos & eruditos viros, in queis & *Aicardum* reponebat, haud obtigisse ut alios nosceret. Quam amicitiam contractam similitudine studiorum, aluit in posterum uterque communibus officiis, epistolisque doctorum problematum refertis ultro citroque missitandis. Omnia dicta *Aicardi* factaque citra venditationem animadvertere, qui hominem noverunt. Et licet frequenter literatorum congressibus adesset, non ideo tamen obtrudere sese visus unquam, e-

rumpebat sane aliquoties, ne pedaria omnino sententia videretur, at parcè, & ea ratione, ut qui aderant animadverterent ipsum ad scopum collimasse. Quæ nimirum seriò doctis familiaria, ut & paucis se expediant, & è verbo non temerè prolato virum multiscium metiantur. Quæ si cui non sufficiunt, is demum sciat, *Hieronymum Mercurialem* (qui nobis hæc scribentibus prope octuagenarius diem functus est) edere cogitantem librum illum suum de morbis cutaneis, quem is olim auditoribus suis dictarat, *Aicardum* selegisse, qui menda tolleret, errores corrigeret, redigeretque in legitimam & germanam libri faciem. Neque verò imparem se oneri præstitit *Aicardus*, qui librum *Gulielmo Syrleto* laudatissimo Cardinali inscripsit, & *Mercuriali* fecit abunde satis. Ea illi à natura insita humanitas, ut omnes sibi promiscue doctos, indoctos, summos, infimos, devinciret. Qua ratione qui illi obtrectaret reperiisses neminem, nisi malevolum insigniter & maledicum. Vertebat ille sese in omnes omnium propensiones φιλανθρωπίᾳ quadam, cujus comites mansuetudo morum, ac facilitas, lenitasque animi, quarum est animis, velint nolint, dominari, pellicereque ad sese alienas quantumlibet hominum voluntates. Ejus opera quisquis usus, nihil unquam habuit quod amplius desideraret, seu fidei seu diligentiæ. Qua id est assecutus, ut nemo non auderet ejus comitatem & industriam periclitari: Invitarant eum non semel amici, ut profitendi munus in gymnasio Patavino capesseret; neque defuere ex ipsius gymnasii moderatoribus, qui eadem proponerent, quos ille omnes unico responso refellebat, imparem se oneri & non translatitia illi doctrina opus esse, qui alios publicè docere velit. Eadem opera Cardinales, & Dynastas non paucos, à quibus, magnis propositis conditionibus est plerumque evocatus, *Pinelli* domesticæ consuetudini posthabuit. Quæ res in causa fuit, ut *Aicardum Pinellus* eo impensius amaret, quò ejus sibi consuetudinem cerneret acrius invideri: cum nihil æque (ut nescio quis ait) amorem incitet accendatque, quam carendi metus. At *Joh. Vincentio* non erat quod metueret, despexerat enim jampridem hic noster inanes honorum titulos, effrænemque pecuniæ cupiditatem, uni mentis tranquillitati intentus; quam abjiciat necesse est, qui illis sese fluctibus jactari patiatur. Non nesciebat nimirum quantas immodicum honoris studium miseris aulicis constituat cruces, didiceratque pervolutandis nobilium scriptorum monumentis, viro honesti otii amanti, nihil æquè fugiendum ac superba, ut Horatius ait, *civium potentiorum limina*. Meminerat nobilis adagii; Procul à Jove procul à fulmine, apposite ad illud ejusdem Poetæ,

A. Gel. lib. 13. c. 15.

Epod. od. 2.

Lib. 2. od. 10.

Sæpius ventis agitatur ingens
Pinus, & celsæ graviore casu
Decidunt turres, feriuntque summos
Fulmina montes.

Hanc illi mentem, præter alia, injecerat *Pinelli* contubernium, à quo videbat omnia hæc, uti apinas tricasque contemni & rejici. Optimum *Aicardo* visum, docti sapientisque convictum, à quo fratris loco haberetur, Principum virorum consuetudini præferre, quos nonnunquam deprehendas Phryxæos arietes, personamve Æsopicam illam, cui extima species, & præterea nihil.

Interiore

Interiore se quandoque animi motu ad Ecclesiasticam vitæ rationem corripi sentiebat, at abstinuit, quia cùm *Marco Cornelio Episc. Pat.* charus esset suprà quàm dici possit, videri noluit eo instituto proventus aliquid amplioris aucupari. At in morbo qui postremus illi fuit, decreverat cùm primum convalesceret, animum religione liberare, mecumque, si *Pinello* superstitem esse contingeret, aut Veronæ cum *Ptolemæo Oliveto*, quod vitæ restitisset absolvere. *Aicardi* liberalitas eo magis enituit, quò minus ipse dives fuit. Neque enim valuerunt rei familiaris angustiæ continere animum magna cogitantem, quin erumperet sæpe sæpius collatione insignium beneficiorum. Res domestica non omnino ampla ut diximus illi fuit, cujus ne experiretur tenuitatem, *Pinellus* quà officiis quà beneficiis eximiè juvit. Neque sanè iis quibus minimæ fortunæ sunt, præclusus omnino est aditus liberalitatis, si Aristotelem audiamus, cum divitem faciant (inquit ille) non possessio, sed usus. Amicis hic noster omnia largiri, ut ut pretiosa, consueverat, modo animadverteret jucunda esse quæ donaret. Inde jocari nos cum ipso, esse in potestate nostra quicquid haberet, ablaturosque, cum libuisset, ne petentes quidem. Monstrabat aliquando amicorum cuipiam numismata quædam argentea recondita & selectiora, cumque notasset in eximia quæpiam oculos (ut fit) conjectos, misit sub vesperam familiarem, qui amicum domi conveniret, numismataque suis verbis donaret. Ut fuit elegantiarum omnium amator, librorum, nummorum, gemmarum, tabularum, nulli unquam pepercit impensæ, deterruitque *Pinellum* aliquando, qui magnos in his comparandis *Aicardi* spiritus non semper approbabat. Quod tamen nullum inter ipsos unquam diffidium peperit, cum alter alterum summè diligeret, *Pinellusque Aicardum* filii, hic illum parentis loco haberet. Rectè enim Tyanæus, causam esse amoris similitudinem, quæ in sapiente in affinitatem evaderet. At quod dictu mirum, cum familiaritas pariat contemptum, nemo unquam illorum ad id dilapsus, ut alterum minus, quàm amicitiæ leges ferunt, amaret suspiceretve; ut enim (inquit Plinius Jun.) *de sculptore, pictore, fictore, nisi artifex judicare, ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* Horatii carmina in ipsos quadrabant.

Rhet. lib. 1. c. 5. *Philostr. lib. 4.* *Lib. 1. epist 10.* *Lib. 1. od. 13.*

Felices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Divulsus querimoniis,
Suprema citius solvet amor die.

Et sanè, cujus oculos non præstringat, cujus animum non alliciat doctorum hominum par, volentium idem idemque nolentium? Thesauros & opes nemo sanus prætulerit his bonis, quæ eo majora, quo rariorem hujusce notæ amicitiam reperias. Neque non norat hæc *Joh. Vincentius*, homo si quis alius perspicax, & acer in judicandis rebus. Ideoque largitionibus & congiariis *Paulum* sibi devinctum frequenter voluit, ut illi suppeteret unde partam existimationem sustentaret. Ideoque, non multis ante obitum annis, aureæ præceptionis memor, *ante mortem amico benefaciendum*, donavit illi inter vivos IV. millia aureorum, è corpore grandis pecuniæ quam Romæ habebat. Qua in re *Aicardus*, idem qui semper, à *Pinello* impetravit, ut non nisi mortis causa donaret, quasi jam tunc animo pærvideret præmoriturum se, & liberalitatis rivum *Ecc. c. 14.*

ad

ad caput unde manarat, turbato ordine reversurum. Quod si *Aicardum Pinello* superstitem esse contigisset, non dubito quin ipsi *Joh. Vincentius* bibliothecam suam legasset, Cum enim *Aicardus* decedens libros suos *Pinello* testamento reliquisset, ille tum mihi qui aderam, en qui rerum humanarum lusus! is mihi bibliothecam suam legatam vult, cui ego meam volebam. *Aicardi* bibliothecula (ita enim præ *Pinelliana* operosa illa & voluminum sane multorum videtur appellanda) selecta erat, classicisque auctoribus referta, veteribus nimirum, quorum lectionem ille amicis decantato carmine subinde commendare consueverat.

Enn. apud Cic. in lib. 6. de Rep.

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Horum plerosque eruditissimis ad marginem notationibus illustrarat, veluti Polybium, Cæsaris commentarios, libros universos Ciceronis, de Officiis præsertim, Plauti comœdias, Cornelium Celsum, aliosque non paucos, quos ille veterum exemplariorum collatione meliores fecerat & auctiores, quos ni supprimant ii ad quos *Pinelli* bibliotheca pervenerit, animadvertent brevi omnes, qui hæc nostra legent, non fecisse nos gigantem è pumilione. Commentarium in Aristotelis Ethica elaboraverat præterea, in gratiam *Aloysii Oricellarii*, præstantissimi adolescentis, qui nunc Romæ in conspectum dat quicquid è *Pinelli* & *Aicardi* consuetudine sibi olim comparavit. Fastidiebat *Aicardus* immanem copiam librorum, quos *Joh. Vincentius* coegerat, dictitabatque nolle sibi tot libros, & alia ejus generis donari, quæ possidentis animum rapERent in diversa: quæ profecto vera esse nemo negabit, nisi qui bibliothecam non modo in suum (ut fecit *Pinellus*) sed & in aliorum usum instruxerit. Qui enim ostentationis gratia librorum strues affectant, næ illi ridiculi sunt, qui Musarum delicias, supervacaneam supellectilem faciunt. Adde, congeriem tot auctorum sine ullo delectu, quorum plerisque mos est, recentioribus præsertim, aut veterum scrinia compilare, aut meras nobis nugas obtrudere, horum qui acervos domi habet, quid mirum si minimè sapiat; & sane vidit superior ætas in librorum inopia viros magnos, quibus curæ fuit antiquos auctores, probos videlicet atque eruditos, lectitare. Obiit *Aicardus* anno 1597. *IV. ID. Aug.* festo martyris Laurentii die, cum octo aut ad summum decem dies æger decubuisset, laborassetque primum lateris doloribus, incidisset deinde in malignam febriculam. Tertio postquam ægrotare cœpit die testamentum condere voluit, quod est *Joh. Vincentii* manu scriptum. In eo ut amicos vivens dilexerat, & munusculis fuerat prosecutus, ita & amoris in eosdem sui moriens extare optarat illustria monumenta; quicquid enim ille Patavii habebat inter amicos; quicquid domi, inter affines & fratres partiri constituerat, vir amicorum ad miraculum amans. Testamentum nimirum speculum morum frequenter est, in quo datur intueri, an testator quos amavit serio amaverit necne? Detrahitur ibi persona captantibus, & subdolis amoribus præteritionis adspergitur labes. *Aicardum* utinam omnes illi imitarentur, qui amicos justos & legitimos nacti. Quid enim pulchrius, quam gratiè pieque eos prosequi judicio supremo, quos individuos vitæ comites habuimus? Quid turpius quam eorum memoriam cum vitæ exitu interstinctam velle;

Senec. lib. de tranq. c. 9.

Quibus

Quibus in testamento legavit quidpiam, & quidem cum honorifica appellatione, fuerunt, *Joh. Vincentius* primum, cui libros suos fere omnes reliquit. Quanquam ille (exceptis manuscriptis quibusdam, impressisque nonnullis ad ad marginem adnotatis) reliquis abstinuerit, ea mente, ut pretium illorum *Aicardi* fratribus repræsentaret. Immo ut audivi, constituerat ejusdem sororibus mortis causa donare IV. illa aureorum millia, quæ ad se ex *Pauli* morte rediissent, ut haberent quò expeditius nuberent.

Post *Joh. Vincentium*, honorati ab *Aicardo* inter cæteros *Cæsar Nichesola Patric.* & *Can.* Veronensis, Latinè græceque peritus, tabularum, signorum, numismatum, gemmarum amator si quis alius: munificentia adhæc, vitæque splendore insignis, & plerisque è Dynastarum ordine apprimè charus;& *Ptolemæus Olivetus Patric.* itidem *Canonicus*que Veronensis, quem suavissimi amici, Dominique elogio in testamento prosecutus est, nec sanè injuria. Ut enim prætereamus nobilium scientiarum cognitionem, in quibus Mathematicarum disciplinarum peritia excellit, vitæ sanè candor, & aurea morum integritas, *Aicardum* adeò raptim in amorem sui pellexerant, ut quod amplius adjiceret nihil haberet. Me hic tertium nisi collocem, haud faciam recte. Exigit enim id suo prope jure mutua inter nos benevolentia, quæ corpora quatuor, totidemque animos, unum corpus, unam animam effecerat. Quæ nos Patavii studiorum morumque similitudo conjunxerat, eadem nos alibi comitata est, quam semper honoratam, sacro-sanctam semper habuimus. Neque aliunde vindemiales illæ nostræ feriæ, quas in agro tum Vicetino, tum Veronensi, & ad Benacum quandoque, cum amicis quotannis exigebamus. Hinc illa deliberatio, curaturos nos aliquando, ut pictor quispiam insignis, nos in tabula iconicos delinearet, apposito videlicet emblemate aliquo, indice futuro apud posteros amicitiæ nostræ. At invidit mors honestissimæ deliberationi, eripuitque nobis potiorem animæ nostræ partem. Suppellectilis domesticique instrumenti quod supererat *Aicardus* distrahi jussit, & pecuniam quæ inde redigeretur familiaribus, *Pinelli* arbitratu, distribui pro salute animæ suæ. Fratres, sorores, affines elegantissima Epistola consolatus est, biduo triduove antequam moreretur. Me autem ille per amicitiæ jura obtestatus est, ut adessem sibi, & præstarem, ut sedulo feci, officia suprema. Nec vero quidquam eorum omissum quæ Christianum hominem decent, migrantem è vita hac ad meliorem & beatiorem. Ita ille obiit intempestive quidem si annos quos vixit spectemus, & commoda nostra; at tempestivè satis si uberes sapientiæ proventus, & innocentis vitæ rationes dispiciamus. Quæris (inquit aureus Philosophus) quod sit amplissimum vitæ spacium? Usque ad sapientiam vivere. Quæ sane cogitatio, illustribus ingeniis ad sapientiam consequendam acre incitamentum sit necesse est. In hos enim bacchatur mors, quæ præclara quotidie ingenia suffuratur, ut innuat nimirum vitreas esse laudes nostras, tunc demum cum splendeant frangi solere. *Aicardi* obitum nemo amicorum non deflevit, inter quos fuit *Laurentius Pignorius*, qui dolorem suum, & *Pauli* in se merita, utut poterat contestaturus, in viri optimi memoriam, qui sibi bonarum literarum semitam digito velut ostenderat, hæc apposite cecinit.

Sen. epist. 93.

Qualis

Qualis honos pelagi vitreis emergit ab undis
Gemma nitens, qua matris amor, quæ gloria conchæ,
Tale decus tulerunt te orbi fata improba nostro,
Aicarde: ah properè heu nimium decus addite cœlo.

Hanc jacturam *Pinellus* ægerrimè tulit, diuque nulla luctus levamenta admisit, cum illum sibi ipse videret ereptum, quem (ut ille semper præ se tulit) habuerat in omni vita fratrem verius quam familiarem, is me aliquando conantem lenire desiderium quod sui reliquerat *Aicardus*, ita est allocutus: Nunc demum *Pauli* morte sentio quàm nullus prope sim. Ille mihi studebat, mihi laborabat: ego nihil (neque pœnitebat sane) inconsulto ipso audebam, amicos ille mihi parabat, paratos retinebat, consilio siquid impedimentum aderat expediebat. An non hæc mihi, oro te, deflenda, ægrotanti præsertim, seni, peregrino, & quod caput est, mercenariorum familiarium injuriis exposito? Hæc ille, vera sane, & citra ullam assentationem. Postremis enim iis annis, quos æger *Pinellus* exegit, ætate præsertim ingravescente, si qua inciderat literaria quæstio, si quis recens prodierat liber, in *Aicardi* præclara diligentia totus conquiescebat. Abstinuit ille per aliquot dies ab ædium parte inferiore, ne conclavia videret, in quibus *Aicardus* diem obierat, in quæ & jam non nisi post annos aliquot ingressus est, ne recrudesceret vulnus, quod ex amici jactura ad intimas usque animæ partes adactum senserat. Abjecerat utique omnem spem in posterum aliquem *Aicardo* parem reperiendi, nec opinione sua frustratus est; doctrina enim & probitas ejus indicaturæ, raro admodum inter se conveniunt, ævo præsertim nostro, quo rerum nomina speciosa, rebus ipsis ablegatis, in pretio sunt. At non fecit *Aicardi* mors, ut ille deliciarum suarum oblivisceretur, literarum inquam, & hominum qui illas amarent. Decreverat enim domi habere *Laurentium Pignorium*, probe cognitum sibi ex *Aicardi* familiaritate, cujus ingenium ille prædicare solitus, bonarum artium cupidum supra conditionem, cujusque lucubrationibus ipse *Pinellus* multum tribuere visus. Hujus non irritum conatum in exponenda vetustissima tabula ærea, quæ fuit *Petri* olim *Bembi Card.* summopere eruditi laudant. Intactum sane aliis opus, & quod non modo ævi nostri hominum, sed & posterorum plausum mereatur. Dabit is alia propediem, antiquitati, cujus ille supra modum studiosus est, non obscuram facem prælatura: ab illo ego non minimum adjutus in his consarcinandis, ut qui *Pinellum* observare, & convenire terq; quaterq; quotidie solitum cum fructu, ut *Pinelli* in re literaria curas acerrimas nemo illo hodie melius norit. Domo raro egrediebatur postquam *Aicardus* vita functus est. Festis tantum modo diebus ad templa divorum *Antonii*, *Justinive*, ut sacris matutinis interesset, ceteroqui intra domesticos se parietes continere solitus. Extra urbem nemini visus, nisi cum processit (ut diximus) ad pestilentiam declinandam, & cum Neapolim ad invisendos affines. Amicis vero ut secederet instantibus, equum objectabat, rhedam, lecticam, ipsam adeo cymbam incommodam sibi. Frater ipse, quem non perfunctorie amabat, nunquam ab eo impetrare potuit, ut iterum Neapolim proficisceretur, incassum precatus, incassum obtestatus. *Julius* frater *Cosmus* & *Cæsar* fratrum filii, non semel Patavium profecti, ut ipsum abducerent

cerent, irritis conatibus recessere. Hic ille jam diu sibi & Musis vivere decreverat, ubi literarum bonarum amorem hauserat, ubi doctrinarum suavissimos fructus degustarat. Nihil sibi posthac negotii cum patriæ ab hoc otio avocamentis fore tunc aperte denunciarat, cum tot Neapoli turbarum pertæsus, sæpe sæpius inclamaret, ô Patavium, ô Patavium, quamdiu abero abs te?

At quæ causæ cur unam urbem omni orbi terrarum prætulerit? Patavium (ut nobilissimæ urbi quod bene de nobis merita est, rependamus) literarum cupientes præ cæteris omnibus, amœnitatis & otii philtro allicit mirum in modum. Insigniores duas, mea quidem sententia, in terram Italiam colonias Trojani deduxerunt, Romam, & Patavium, advenarum ambas frequentia celebres, dissimili tamen & prope diversa ratione. Ille enim laboriosis hominibus, honorum divitiarumque cupidis, hæc otiosis doctrinarum amatoribus patet, quos.

> *Pax secura juvat, felicis & otia vitæ,*
> *Et nunquam turbata quies, somnique peracti.* *Statius lib. 3. Sylv. ad Claudiam uxorem.*

Nullibi enim (Europam ut libet pervagare) Academiam reperias, in qua Musarum altrix quies literatos æque ad se invitet. Hic nemo est, qui advenarum vitam curiosius exploret, hic seu genio indulgere quis velit, seu ipsum defraudare, nemo erit qui impensè curet. Animadverterat hæc *Pinellus*, narrabatque Patavii omnes, peregrinos quantumvis, perinde vivere ac si in patria essent; Germanos enim, Gallos, Polonos, eandem vitæ victusque rationem asservare, cui domi assueverant, quod nullibi videas. Advenis enim alibi usitatum transire in mores incolarum, & patrios aversari. Bononiæ namque, ne longe abeamus, Germani, Galli, Hispani, Italicissant omnino, conformantque sese ad civium consuetudinem; at Patavii nihil tale. Cujus eæ possunt esse rationes: vel quod Venetorum moribus, honestæ huic ad placitum vivendi licentiæ Patavini assueverint, ideoque nihil ad se pertinere putent, quo quis corporis cultu utatur, quid agat, quid meditetur; vel quod hic advenarum frequentia non nisi æquis conditionibus se in civitatem, ut ita dicam, recipi passa sit. Huc ergo peregrini se lubentes tanquam in portum recipiunt, quotquot literarium otium amant, quà sibi lucubrationibus, quà aliis publicè interpretandi munere consulturi. Clementia præter hæc aeris advenis omnibus, sub alio quantumlibet cœlo natis, domestica & familiaris, non minima in causa est, cur qui hic aliquandiu vixerint, honoribus quamvis & dignitatibus in patria & alibi aucti, ad Patavinam tamen libertatem quoties meminerint, suspirent. Neque hac non usus *Pinellus*, in cujus victu & vestitu elegantiam quidem & splendorem, sed non ultra privatum modum notasses. Vestibus ille sericis in perpetuum abstinuit, laneis usus, sed optimis & præstantissimis, luxum & fastum quacunque ratione declinans: Socratis imitator, cui Sicyonii calces habiles quidem aptique ad pedes visi, at sibi non convenientes omnino. Domum qua parte se in conspectum interiorem dabat, instruxerat ornaratque Geographicis grandioribus tabulis, iconibusque illustrium virorum. Anno enim *MDLXXXII.* cùm *Nicolaus Primus* Patricius Epidaurius Patavii diem obiisset, *Pinello* amicorum principi tum legavit nôn paucas clarorum imagines, *Cicero. lib. 1. de orat.*

Y y quas

quas domi habebat. Arripuit studium hic noster, grandique accessione bibliothecam, conclavia, atrium, ejusmodi ornatu honestavit. Ut enim plerisque moris fuit libros illi suos inscribere, aliisve inscriptos elargiri, ita non defuerunt, qui imaginem suam bibliothecæ ejus dicatam vellent. *Carolus Clusius* hæc ad ipsum; *Meis literis significabam, me Francisco Raphelengio mea plantarum historiæ exemplar majore & nitidiore charta expressum tradidisse Francofurtum, ut inde ad illustrem vestram Dominationem allegaretur. Et* Matthiæ Lobellii *effigiem mittere etiam volui, quam existimo* Ill. V. D. *non fore ingratam.* Multi autem, qui imaginem suam haud passi evulgari, *Pinelli* studio perspecto, à proposito facilè declinarunt; inter hos *Josephus Scaliger*, qui effigiem patris & suam his verbis comitatus; *Effigiem meam tibi mitto nobilissime* Pinelle, *magis quia ita visum est, cui nihil negare debeo, quam quòd libenter id faciam, paucis enim id concessi, &, si qui impetrarunt, ab invito expresserunt. Quandoquidem igitur nefas mihi denegare, quod tuo jure à me exigere potes, age fiat, & habeat illa locum in angulo quodam, ubi non obruatur splendore illarum Heroicarum imaginum, quibus totum Musæum tuum ut audio collucet.* Ad patris imaginem hæc; *addidissem illi comitem imaginem, patris, si nactus essem qui cera bene fingere posset qualem protomen habeo, os senis elegantissimi referentem: Si erit copia ejusmodi artificis dabo operam ut habere possis.* Quæ fere omnia etiam Gallicè scripsit ille ad *N.* Episcopum Valentinum nobilem Gallum, qui *Pinello* amicissimus, quibus referendis supersedemus, ταυτολογίαν vitaturi.

Hasce imagines elegantissimis carminibus exornavit *Hieronymus Alexander* junior, qui domesticum & familiare ornamentum *Hieronymum Card.* illum magnum, ab ineunte usque adolescentia æmulatus, Musarumque delicias *Amalthæos*, avunculos suos, doctos viros, & in his *Pinellum* cum Patavii studiorum causa degeret, officiosissime coluit:

Quæ præclara tuos ornant simulacra penates,
Heroum Pinelle *decus, virtutis alumne?*
Quam mire pascunt animos, ac lumina fallunt,
Dum tacitis spirant verbosa silentia labris,
Immotosque oculis volvunt radiantibus orbes?
Magnanimi hic Reges, auro gemmisque coruscam
Ostentant frontem, quam majestate verendam
Mirantur, pictaque omnes sub imagine honorant.
Illic sanguinei visuntur fulmina belli
Heroes, quos nunc etiam spirare furorem,
Et rigidum vultu jures accendere Martem;
Parte alia Tyrio decorat fucata veneno
Purpura longævos pulchro velamine patres.
Queis pia relligio mundi commisit habenas,
Candidaque in nitido se carbasus implicat ostro;
Nec minus intentos rara ad spectacula forma

Allicit

Alliciunt matronæ oculos, radiisque micantes
Haud vanas picti flammas jaculantur amoris.
Vos quoque, quos vigili studio, multoque labore,
Mercurius Pallasque suas duxere per artes,
Conspicuis tabulis spatiosa hæc atria servant:
Vivida pallenti fulget sapientia vultu,
Hi mentes animosque trahunt, oculosque morantur;
Sed velut atherei qui gemmea gaudet Olympi
Mœnia scrutari, & divûm percurrere sedes,
Frigida Hyperborei miratur plaustra Bootæ.
Nimbosasque Hyadas, claramque Lycaonis ursam,
Et Lunam, & seræ qui noctis nuncius, idem
Lucifer aurorum rutilanti provocat ore,
Cunctaque per tacitum labentia sydera mundum.
Nil tamen ille magis, quam Solis suspicit ignes,
Hunc lucis fontem dicit, rerumque parentem.
Sic variis quicunque animata coloribus ora
Circum aulam aspiciunt, in te unum lumina figunt,
Te te admirantur solum, te cernere gaudent,
Nec mentes oculosve queunt saturare tuendo,
Semideûm Pinelle *genus; tu maximus ille es*
Unus, qui reliquos claris virtutibus anteis,
Nectare quem Divûm pavit Tritonia virgo,
Cœlestesque dedit depromere pectore sensus,
Ac solem veluti toto splendescere mundo.

Habitu corporis *Joh. Vincentius* gracili fuit, statura grandiori, colore candido, valetudine non nimis firma. Coquinæ cupedias jamdiu aspernatus: munditiarum tamen, optimorumque eduliorum appetens. Vini ejusque diluti ita parcus, ut toto anno Patavini dolii quadrantem circiter absumeret. Aqua utebatur hausta è Medoaco flumine, quam uti Romæ fit de Tiberina, fictilibus vasis asservabat percolandam, donec limus subsideret. Vino capiebatur albo magis quam rubro, leni, non tamen dulci, generoso, austerove, pellucens cupiebat, ex uvis lectis in solo aprico, & optimæ notæ: circa panem & cæterum victum eâdem diligentia fuit, quam explicare pulchrum profecto esset, utileque iis qui valetudine imbecilla ad studia doctrinarum minus valentes accedunt. Hæc mihi probe nota, qui per multos annos *Vicetiæ* in patria moratus, *Pinello* vina, obsoniorumque præstantissimorum apparatum quotannis curabam. Nec difficile sanè, cum ubertas agri nostratis non Italis modo, sed & exteris probè cognita sit. Oculorum illi acies obtusior fuit; tum quia dextrum oculum tormentario pulvere per lusum cum fratre puer offenderat, tum quia ex visus imbecillitate frequentes floccos sibi ante oculos concursare conquerebatur. Qua de causa cubicula viridibus aulæis exornabat, prasinisq; adhibitis

bitis è vitro orbiculis reficiebat visum. Hepate ad hæc utebatur iniquè calido, unde illi facies plerunque rubicunda. At quo minus corporis oculis valebat, eo magis animo viguit, in opera præsertim amicis præstanda, quos opibus & consilio supra eorum votum enixè juvabat; *C.* Druso nobili illi *I. C.* persimilis, qui cæcus optime videntibus dux in consulendo adhibebatur. *Cicer. Tuscul. quæst. lib.* 5.

A *Pinello* ego non pauca didici, quorum selectiora quædam supprimere, & aliis invidere turpis animi sit. Quamvis plane videam, ejus generis plurima & superius relata, & inferius esse referenda. Monebat ille cum obstinatis & retractariis hominibus ea ratione agendum, ut sinamus illos errare quandoque, mitius acturos in posterum, neque suæ omnino sententiæ confisuros. Monitum comprobabat auctoritate *Nicolai* de *Ponte*, quem nostra ætas Ducem Reip. Venetæ tanto oneri parem vidit. Is cum in nescio qua legatione collegam haberet ingenii quam par esset ferventioris, dictitabat, permittamus eum impingere, ut & nostro consilio uti discat aliquando. Quod sane & de *Q.* Fabio Max. legimus, qui Magistrum equitum Minutium hujusmodi nactus, elati animi, & plurimum sibi confidentem, eodem consilio habuit in posterum morigerum, & obsequentem. *Liv. lib.* 22. Narrabat *Pinellus*, se ex *Donato Iannoctio*, viro magni suo ævo in Italia nominis, didicisse, decedendum de via, declinandumque tantisper, cum equos aliasve è genere bestiarum quæ pauperiem facere possint, cicures quantumlibet, obuias habemus; hac enim cautione toto vix anno mille passus confici, propulsarique ingentia pericula, quæ tum demum cum nobis acciderint, magno velimus redempta. Belluas ille ut caveremus monebat, quibus addimus nos efferos homines immanesque, à quorum consuetudine eo magis nobis impendet periculum, quo minus hominum munera quæ sunt, modestiam, æquitatem, morum facilitatem amant. Admonere præterea consueverat eos qui ad longum iter se accingerent, ut ne dies certos ad præscriptum itineris destinarent, neve pecuniam parcè conficerent; accidere enim nobis repentina pleraque, & inopinata, quæ domi initas rationes non impediant modò, sed & planè evertant. Prudentiam non versutiam magni faciebat; ingenui animi ratus ea dicere quæ sentias non plani in morem elabi passim, dataque opera ita loqui, ut sententia contra naturæ institutum, sermone tegatur magis quam aperiatur. Candidas enim (ut in proverbio est) & apertas esse Musarum januas, neque homines quidam appellandos eos, qui uno eodemque fundunt ore calidum & frigidum. Eleganter sane *L.* Annæus Seneca pronunciavit; 'Si certè vivendum est, tanquam in conspectu vivamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum; nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus nostris intervenit. Namque qui bonum virum profitetur, cordis sensa, cum opus sit in propatulo habere, tanquam si is, qui cum loquitur, cogitationis intima oculorum acie introspiceret, meminisseque ejusdem dicti, neminem posse personam fictam diu ferre, ficta in naturam suam cito recidere. Cognatum vafriciei mendacium, vix dici potest quantum odisset. Servilis ingenii, parum certe liberalis esse dictitabat mentiri subinde, & veritatem pulcherrimam virginem, cujus nitor & forma respuant omnem cultum, fuco & lenociniis mendaciorum interpolare. Vidi ego non semel, dimissos ab eo parum honesta missione familiares,

Senec. ep. 83.

Idem cap. 1. *de clement.*

miliares, quod hujus vitii labeculis adſperſos agnoviſſet. Ab illis ipſe non alia de cauſa (ſi quando quidpiam interrogaſſet) exigebat ingenuam reſponſionem, *eſt* & *non*, ablegatis omnino verbis quibus ſe opinari profiterentur. Hujuſmodi homines affirmabat, quibus aſſeverare aliquid religio ſit, non nomine Stoicorum, ſed ſtolidorum appellandos, ut qui vix unquam compotes ſui, diffidere ſibi plerunque, & inanibus concuti ſoleant terriculamentis, quibus de mentis ſtatu, ſi quem habent, dejecti, in opinionum ſalo perpetuo æſtu jactantur. Non nimis æquus illis erat, quorum ſumptus cenſum ſuperarent, optimæ ſententiæ memor, *ſtultum eſſe id ſequi, quod aſſequi non poſſis* Privatos ideò homines, nec multarum ſane opum, ægre ferebat in conquirendis veteribus nummis, gemmis, tabulis, ſignis patrimonia prodigere: ſtudium hoc beatis tantum & luxu affluentibus convenire, apud quos multa ejus generis reperias, quæ ſingula tenuioris fortunæ hominum multas congeries obruere ſpecie & pretio poſſint. Quod ad tabulas attinet, his conſulebat qui pinacothecas ſupra vires inſtruerent, ut exemplari quopiam contenti eſſent, quod Bonaroti, Raphaelis Urbinatis, Titianive protypon bona fide referret. Præſtare enim veteres illos pictores recentioribus, quos graphices non ita ſtudioſos, vividorum colorum lenocinio vulgi plauſus captare ſtomachabatur. In familiaribus amicorum colloquiis, ſermonis varietatem amabat, docendi percupidus & dicendi; ut enim agros multiplici conſerimus ſemine, ita ingenia, quæ Clemens Alexandrinus agros animatos appellat, non iiſdem ſemper meditationibus excolenda. *In Pædag. II. cap.* 10.

Sermones veterum auctorûm dictis, plerumque Græcorum, diſtinguebat, condiebatque nonnunquam dicteriis jociſve, quos vel vetuſtas, vel illuſtrium virorum recens auctoritas commendaret. Horum omnium copioſam adeo ſupellectilem ſibi comparaverat, ut nemo unquam ab ejus congreſſu diſceſſerit niſi doctior. Ipſe viciſſim colloquentes in omnem partem verſare, ut erueret quod ſibi hactenus minimè cognitum in promptuarium ſeponeret. Qua ratione aliquem nullius pretii hominem cum vellet deſignare, dicebat ab ejus colloquio divertiſſe ſe inanem ſemper & vacuum. Si quid novi Patavii accidiſſet, rei ſeriem amabat ab omnibus quotquot eum inviſebant, cognoſcere, quaſi tum primum inaudiſſet. Afficiebatur enim varietate illa narrationis, quam ipſe callidus verborum æſtimator, in ſermonis auctore, cui amoris odiive cauſæ adeſſent, deprehendebat. Neque hoc ſine fructu, eruebat namque latitantem ſæpenumero veritatem, eventuſque cauſas acu (ut in proverbio eſt) ſolerti ratiocinatione tangebat. Eodem conſilio rumorum, ſi qui percrebuiſſent, auctores inveſtigare conſueverat, quod hac ratione diſquirere ſe poſſe conſideret, verine an falſi quidpiam continerent. A levibus enim hominibus vix alios quàm inanes ſermones prodire. Cujuſmodi neſcio quem narrabat Romæ olim tabellarii adventum, veluti magnum quidpiam, in aurem inſuſurraſſe *Gabrieli Silvago* Patric. Genuenſi contubernali olim ſuo, leporum ac facetiarum, perinde ac bonarum literarum ſtudioſo. Ridebat ſuaviſſimè, ſi quando in aliquos Regum moleſtos amatores inciderat, quos neque officii, neque ſpei beneficiorumve acceptorum ratio, ſed inconſultus quidam genius permoverat; Horum è re dicebat fore, ſi aulas eorum quibus inſaniebant inviſerent, multa ibi conſpecturos, quæ amorem abigant, odia provocent

vocent non pauca. Illorum nonnullos eburneis aureiſque ſimulacris perſimiles, externa illa Imperii, fælicitatiſque ſpecie, latere intus non ut in illis aſſeres, clavos, araneorum telas, ſed animi vitia plerumque, vix ulli ferenda. Horum conſuetudine ſi quis utatur, animadverſurum brevi, quam perniciosa ſit; ignis enim in morem illuminare quæ remota ſunt, quæ admota comburere. Et hæc præcepta *Pinellus* ita animo infixerat, ut quamvis domi quotidie audiret magnorum regum acta, non ideo tamen viſus fuerit unquam gratiæ odiive cauſa inceſſere quempiam, aut de æquitatis ſemita declinare. Quod illi in univerſa vita apprime placuit, ut ſe amicis omnibus præſtaret eundem ſemper; ἀδιαφορίαν frequenter & cum primis commendans, & neutram in partem moveri. *Joh. Vincentii* ſapientiam una certè, quando alia non ſuppeterent, conſtantiæ laus commendaret, ut qui in propoſito ſuſceptoque conſilio permanſerit ſemper; Patavii ille habitare conſtituit, huic deliberationi incaſſum admotæ preces affinium, & amicorum. Domum conducit, utitur ea per triginta & amplius annos, migraturus nunquam, ſi per dominum licuiſſet; familiarium quidam ad triginta annos, quidam ad extremum vitæ ſpiritum eodem domino uſi; Vivendi denique rationem, quam ſibi ab ineunte adoleſcentia præſcripſerat, remiſit nunquam. Quæ faciunt, ut dogma hoc præcipuum Stoicæ ſectæ paucis complectar, illuſtraturum quæ diximus cum magna *Pinelli* laude.

I. Lip. Manuduct. lib. 2. Dissertatio XV. Conſtans hoc illi vitæ inſtitutum ὁμολογίαν vocabat, quam Cicero convenientiam appellat; convenientem nimirum per virtutem conſentientemque vitam, cujus origo à divinarum humanarumque rerum ſcientia ſit. Hoc fundamento nititur vera ſapientis fælicitas, cum ſapientia nihil aliud ſit,

Epiſt. 20. *Seneca* definiente, quam ſemper idem velle & idem nolle, à quibus rectum abeſſe nullo modò poſſit; *non enim poteſt cuiquam ſemper idem placere, niſi rectum,* (liceat mihi interſerere orationi meæ mundum orations alienæ) *ſi vis eadem ſemper velle, vera oportet velis.* Qua ratione impulſus neſcio quis, ajebat ſapientem κατ' ἀνάλογον σύμφωνον ζῆν. Recte ſanè. Niſi enim ſapienti, ſua non placent: omnis ſtultitia laborat faſtidio ſui. Nec aliunde quam à conſtantia compoſitus ille perpetuo, mitiſque ſapientis animus, quem à vulgi turbis ſecretum, propriæ & manſuræ ſemper opes beant. Ex quibus non magno negocio eliciamus nos, non niſi ſapientem eſſe eum qui vitam ad certam conſtantiæ normam dirigere velit, neque ſe de hoc ſtatu mentis dimoveri patiatur. Animum enim inſipientis quot fluctuationes agitent, nemo non videt. Huic nihil certi, nihil explorati; vivere in diem, & quovis vitiorum æſtu abripi aſſueto. Hæc qui in *Pinello* non laudat, næ ille aut invidum ſe, aut tenebrionem profiteatur neceſſe eſt.

Corn. Nep. in vita Pompon. Attici. Expreſſit enim hic noſter noſtro ævo T. *Pomponium Atticum*, nobilem equitem Romanum, cujus ea præcipue laus literarum monumentis commendata, quod in ſumma Principum virorum gratia, ſumma etiam moderatione uſus ſit, quodque pari faſtigio ſteterit in utraque fortuna. In conſtanti hoc vitæ inſtituto nihil in moribus non aptum aut inter ſe conveniens obſervaſſes. Modeſtiam enim, ut in Boteri carminibus habetur, jam tum à puero *Joh. Vincentius* ſibi deſponderat, cujus in hac noſtra narratione non obſcura frequenter indicia prodierint, nolui tamen indictam præterire; ut detur nimirum intelligi, quam prudenti pocillatore uſus, labra admoverit calici voluptatis. Nemo in ipſo unquam inconſultam famæ

ſitim

ſitim deprehendit; adeo parcus patriæ, gentis, affinium laudator fuit. Actiones ſuas, aut elevare, aut obtegere ſilentio; dicta etiam ſi quando præclara, ut non ſemel excidiſſent, adſcribere aliis ſolitus. Qua ratione ambitionem, tragœdorum Erynnim procul à moribus ſuis amandarat, cùm aſſurgeret, caput aperiret, decederet de via, non religioſis modò viris quotquot obvios habebat, ſed & his qui perſuncti ullis honoribus, Patriciis Venetis, Gymnaſii interpretibus, aliiſque non paucis, quorum pleriſque nobilitate, opibus, doctrina maximè præſtabat. Cùm plures illum obſoleta noſtris penè moribus Illuſtriſſimi appellatione, multis tamen illi capitibus convenienti, compellarent, abſtinuit tamen pertinaciſſimè ab ea, & ne poſthac ita vocaretur, ab amicis deprecatus eſt; corripuit etiam repreſſitque amicis verbis eos, qui ipſum honoris gratia Excellentem, ſeu Excellentiſſimum nominarent, eo prætextu, quod hæc non ſibi, ſed magnis in re literaria viris deberentur, vixque poſſent ad ſe traduci, qui adoleſcens relatus in album ſcholaſticorum, vitæ inſtitutum, cui ſemel aſſuevit, deſeruit nunquam. At deſpectui haberi ſe, redigive in ordinem, non ferebat; uti & injurios in familiares ſuos, quorum æſtimationem perinde tutabatur ac ſuam. Appellari ſe in aliqua ſcriptione minus honorificè quam decebat, enixe prohibuit. Exemplo ſit *Philippus Plegafecta* civis meus, nobilis ille polytropia & vario rerum uſu, qui non ita pridem in patria obiit. Hic in commentario de Seſtertiis, quem Romæ ediderat, *Pinellum* noſtræ ætatis ſummum Criticum appellavit, ea mente, ut penes coryphæum animorum (eo enim loco *Joh. Vincentium* habuit) rei literariæ arbitrium eſſe pronunciaret. At non huic ita viſum, cùm induci nomen ſuum, vel in aliud commutari epitheton illud poſtularit. Ægerrimè tulit habitam mentionem ſuam à nullius precii ſcriptoribus, obſoleſieri hac ratione arbitratus nomen ſuum, cujus cura magno cuique præcipua. At vero non ita penitus hominem exuerat, ut à laudatis viris amiciſque profectas laudes aſpernaretur; quæ ſi veræ ſunt (referebat Picus) nos ipſos nobis, ſi falſæ illorum nobis amorem voluntatemque commendant. Ut Romam non migraret, oſtendimus jam quibus artibus fratrum cognatorumque petitiones eluſerit: cui tamen propoſito, præclaro licet minimeque populari, non defuturos obtrectatores compertum habeo; amaſſe illum, videlicet otioſam & deſidem vitam, quam cum laborioſa illa commutatam noluiſſe, quod ad eximios honores patere ſibi viam utique deſperaſſet. At valeant hi cum ſomniis ſuis, deſinantque tum demum virtuti maledicere, cum legerint, quæ ego mox retulero, non ſine admiratione. Ad *Clementem* VIII. *Pont. Max.* recens declaratum, cum *Dominicus Pinellus Card.* veniſſet gratulandi cauſa, quæſivit ille de *Joh. Vincentio*, num valeret, atque ubinam moraretur: cumque Cardinalis Patauii degere etiammum reſpondiſſet; hortatus illum eſt Pontifex, ut ſuo ipſi nomine ſalutem diceret, Romamque invitaret, ejus ſibi adventum jucundum omnino futurum. Noverat illum Patavii *Clemens*, ut diximus, & viri moribus doctrinaque valde permotus, apud ſe jam ante conſtituerat Romam illum Patavio advocare, in urbis & Pontificatus ſui ornamentum. Cardinalis cum *Joh: Vincentio* nulla interpoſita mora accuratè egit, ut *Clementis* deſiderio ſatisfactum vellet, pateretur que ſe in lucem & conſpectum hominum ab ocio literario, cui pridem aſſueverat, cum nominis gloria & gentilium commodo.

De Seſtert.

modo avocari: non defuturos in urbe viros ejusdem ordinis, quibus eadem studia cordi sint, apud quos esse, quorum congressibus perfrui posset. Hæc & alia, quæ Cardinalis ad hominem excitandum studiose collegerat, *Joh. Vincentium* minimè exoraverunt ut Patavium desereret. Quinimò ad Cardinalem rescripsit Epistolam modestiæ plenam, in qua enixè petebat, ut ageret suis verbis optimo Pontifici gratias ingentes: non licere sibi ætate confecto, imbecillæ ad hæc valetudinis, morem gerere Sanctitati suæ; tanti beneficii oneri imparem esse: gratias quas referre non possit pro dignitate, animo habere, curaturumque ne unquam è memoria dilaberentur. Involvit silentio hæc omnia eo studio *Pinellus*, ut etiam fratri, ad quem singulis hebdomadibus literas dabat, cælata esse voluerit: essetque voti compos effectus, nisi frater de tota re factus fuisset à Cardinali certior, ut mihi ipse Neapoli aliquando confessus est, cum haud modicè remissi adeo animi moderationem, quà admiraretur, quà commendaret. Capuæ Archiepiscopatum (ut audio) eodem ardore quo non pauci appeterent, rejecit; neque se nobilissimæ urbis præstantia, amplissimi Sacerdotii proventibus, affinium precibus, de proposito dimoveri passus est; ut qui optimè nosset, in quas ærumnas incidant ii qui se muneribus Ecclesiasticis incogitantes urgeri sinunt: obeundas ipsis molestias complures, nisi officii sui esse desertores turpiter malint. Quæ sanè *Gasparem Contarenum* nobilissi. Cardin. impulerunt ut diceret, amplissima Sacerdotia plus in se oneris quàm splendoris habere, quoque majora illa forent, eò molestiæ plus solicitudinisque continere. *Pinello* sanè in patria & alibi, satis ampla patuisset quorumvis honorum via, modò ipse non noluisset; at maluit ille, ut prædicaverat de adolescente *Paulus Manutius*, ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, longissimè distare. Recepissent eum Patavini lubentes in civitatem, magno splendori publicæ illorum rei futurum. At is Scholastici nomen ne dimitteret, quod arripuerat semel, constantissime recusavit. Ortus Neapoli & educatus, Neapolitanum dici se non ferebat; non quod affines, quos Neapoli splendore opibusque præstantes habebat, non amaret; sed quod Genuam patriam agnosceret, in qua à sexcentis jam annis gentilitii decoris primordia, & libertatem in oculis ferret: pulchrum ratus ejus civitatis primarium esse ciuem, quæ propriis consiliis, non alienis nutibus, avitum imperium tutaretur: hanc patriam vocabat, hujus se desiderio teneri afferebat, dolebatque quòd eò nunquam accessisset, ubi omnibus charus, amicorum & affinium copias recenseret. Ostentationem quæ saperent repudiavit semper; ideoque neque se unquam ad fastigium studiorum, quod vocant Doctoratum, emeritum licet, promoveri passus est: quam deliberationem egregiè tutatus est in omni vita. Et cum Patavii complures clarorum virorum cœtus cogerentur, quos Academias appellamus, Elevatorum, Occultorum, Æthereorum & aliorum, nulli unquam nomen dedit; amplissimis viris Basilio, Gregorioque Nazianzeno in hoc non impar, qui ab ambitione & theatrali quadam ostentatione procul abhorruerunt.

Epist. 16. lib. 7.

Nazianzeni oratio in laud. Magni Basilii.

Morum integritatem adeo adamavit, ut cum adolescens Patavii domum conduxisset è regione ædium clarissimæ tunc temporis fœminæ Constantiæ Fulgosiæ, ad quas animi causa horis subsecivis ventitabant, quotquot Patavii tunc ingenii laude florebant, nunquam tamen eo diverterit *Pinellus*, pudori suo

labeculam

labeculam quampiam adspergi posse ratus, si de instituto genere vitæ aliquantulum remisisset. Quod sibi propositum ne excideret unquam, vitreas fenestras, per quas in lectissimæ matronæ, ejusque pulcherrimarum comitum cubicula introspectaret, pessulo obsirmatas perpetuò voluit, quod (ut ajebat) existimaret, nolle illas spectari se, molestéque laturas si quis earum acta parum tempestivè exploraret. Interdixerat sibi conviviorum, & chorearum præsertim, celebritatem, quod iis mulierum virorumque parum sanis conventibus avocari se à studiis extimesceret, eorum exempla animo volvens, qui harum illecebrarum turbine in voluptatum scopulos acti, existimationis naufragium fecerunt. Macte animo vir clarissime, qui adolescentibus nostris Canona expressisti, ut ad tui conspectum voluptates blandissimas dominas procul haberent, modò gloriæ culmen attingere aliquando exoptarent. At quoniam hunc nostrum sæpe sæpius curiosum appellavimus, non diximus ea mente, ut alienorum exploratorem vitiorum notaremus, cui fuerit curæ alienum dedecus ob oculos ponere, inquirenti videlicet in dicta omnium & facta; longè aliis illum moribus imbuerat natura, ne per annos quidem XX. & amplius scientem quales in vicinia essent ii inter quos vix unus domesticus paries interjectus. Ea nobis voce propositum fuit nobilem animi propensionem exprimere, quam ille ad omnes investigandæ veritatis rationes acerrimam conferebat, aliarum omnino rerum, quarum huc non tenderet cognitio, negligens & incuriosus. Hinc fiebat ut spectaculorum minimè amans esset, irrideretque eos, qui pompas, fabulas, saltationes, hastiludia spectatum irent. Cumque Vicetiæ anno M.D. LXXXV. Academia uti vocant Olympicorum, regio prope apparatu, Sophoclis Oedipum tyrannum, Italicè redditum ab Ursato Justiniano Patric. Veneto, agendum decrevisset, confluerentque eo turmatim è vicinis urbibus docti passim & indocti, substitit tamen ille domi, precesque meas & amicorum quotquot aderamus aversatus est, sibi suffecturam confessus *Aicardi* in eo genere diligentiam, quem nolenti similis, permisit tamen fabulæ nobiscum interesse. Ferrariam itidem cum Pontifex Maximus Clemens VIII. adventaret, ut eam urbem ditioni Ecclesiasticæ suis auspiciis incruento bello restitutam inviseret, nuptiisque Hispaniarum Reginæ, Flandriæque Comitum, dictus ibi esset dies, cujus, & Pontificis gratia, Ferrariæ convenirent Italorum procerum flos, Cardinales, Regum Dynastarumque exterorum legati, & tota pene Italia avulsa sedibus suis, unus *Pinellus* prætulit nobilissimo conventui quietem Patavinam, & audire maluit quam invisere, quid actitatum esset in frequenti illa procerum virorum celebritate. Non illum Pontificis Maximi minimè obscura erga se benevolentia, non purpuratorum patrum amor, quorum plerosque officiis sibi & studiorum similitudine devinxerat, non affinium charitates, quorum haud pauci inter Principes viros illius conventus numerabantur, flexerunt ut pedem porta efferret, conjiceretve se in turbas illas, è quibus non nisi post insignem bonarum horarum jacturam regredi liceret. Venetias, proximo & commodo trajectu, ut appelleret, spectatum Regum seu Ducum adventum, statumque ac solennem inaugurationis Serenissimæ Principis *Maurocenæ Grimanæ* diem, nunquam adduci potuit, maluitque solus Patavii esse (discesserant enim cives pene omnes) quam vulgi se conversationibus inepte immiscere: memor dicti Senecæ; *vitare* Epist.8.

te quæcunque vulgo placent. Patavii, ubi degebat, ubi habitabat, si quid incidisset ejusmodi spectaculorum, quæ curiosos allicerent, perstitit ille in proposito niholominus, neglexitque eò adjicere oculos, unde animus doctior redire non posset. Quo in genere eximium illud fuit, quod narraturi sumus, documento futurum iis omnibus, qui sapientiæ laude censeri volunt, ne temere credant, meminerintque esse germanas sorores, unoque partu editas, credulitatem & pœnitentiam. *Marcum Bragadenum*, Cyprium Chymistam illum, Patavio Venetias trajicientem, nemo non accurrerat ut de facie noscet. Nec deerant qui se beatos arbitrarentur, quod Pactolum Hermumve aureas volventes undas cernere daretur, atque adeo contrectare: continuit se domi subridens *Pinellus*, narravitque mihi, qui cum tunc forte conveneram, chymistarum insigniora quædam tum dicta tum facta, quibus me sub vesperam usque lubentissimum detinuit. Sentiebat nimirum vir magnus cum maximo oratore, quem legerat ita scribentem: *Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, ut à studiis nullo me unquam tempore aut commodum aut ocium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero?* Liberalitas etiam, quæ magna in viro nobili laus, in *Pinello* non minimum enituit, cùm vel beneficia minima rependeret maximis, vel dignos conquireret studiosè, in quos aliquid conferret. Modum tamen rationemque ad amussim adhibuit, ut ne videretur agere præposterum quidpiam. Cavit enim sanè quàm accurate, ut bonos tantum sibi obstringeret, ut beneficia tempestive collocaret in eos qui officium agnoscerent, quosque res muneri data oblectaret: patebit hoc ex iis quæ hic exscribemus, in quibus animadvertemus profectò, si non immanes profusiones, at convenientiam saltem, qua munera non vilescerent. In me ille olim audiverat ab Episcopo Vicetino collatum honorem Canonicatus, cum munere adjuncto Theologicæ scholæ; disquisivit statim, quid ejus mihi tractationis præceptum esset, cumque Genesiam conperisset sacrorum voluminum caput, de industria selectum, ea ratione, quod mihi primum in Ecclesia Vicetina, & in patria id muneris demandatum esset, instruxit is me, nihil tale cogitantem, elegantissimo librorum commentariorumque apparatu, quò desumerem quæ liberet ad ornatum interpretationis meæ, quibus adjunxit aureorum monitorum centuriam, quibus quatenus progrediendum, ubi sistendum, deliberandumque cum laude in suscepta interpretandi ratione, quæ mihi insistenda vestigia, qua methodo utendum, peramanter docteque præscripserat. *Cæsarem Nichesolam* quod inaudisset politicæ rei studiosum, luculentarum de ea re conscriptionum fasce ideo voluit locupletatum, quod sibi, præclari sane opus artificis horologium, minutum tamen, dono dedisset. Ab Archiepiscopo Bariense salgamia quædam cum accepisset, renunciassetque illi Archiepiscopi familiaris, habere se in mandatis à domino suo, ut in comparanda librorum aliquot non contemnenda serie, *Pinelli* opera uteretur, prævertit hic noster, conquisitosque, & redemptos sua pecunia libros, tradidit Archiepiscopi familiari, frustra

Cic. in orat. pro Archia.

Joli.

Joh. Vincentii fidem obtestanti, frustra domini sui mandatum inclamanti. At non Italos modo, sed & transalpinos homines sibi demeruit, siquando opera sua indigere animadverteret. Cum nobili Gallo, cujus nomini parcimus, recte factorum conscientia contenti, amicitiam Patavii contraxerat, colueratque mutuis officiis. Hunc domum redeuntem, & Mediolani politiam curiosè, ut advenæ eruditi consueverunt, explorantem, conjecerunt in carcerem Hispani, suspectum duplici nomine, & quòd Gallus esset, & quòd haberet tunc temporis solertissima natio, cur suspicionibus per finitimorum bella indulgeret. Vix hæc inaudivit *Pinellus*, cùm Mediolanum ad *Jacobum* Menochium, & ad *Jacobum* Mainoldum, Senatorii tunc ordinis clarissimos, sibique amicissimos viros, literas dedit enixè rogans, ut dimitteretur vir nobilis, quem male consultus discendi ardor, nihil hostile cogitantem, eò loci provexerat. Mercatoribus etiam mandavit, ut pecunia juvarent, curarentque ne quid illi deesset. At Gallus longioris moræ impatiens, cum dies ejus missionis adventaret, muliebri veste ex arce proripiens sese, primis excubiis deceptis, à secundis in ponte sublicio deprehensus, prodente virum gressu ultra muliebrem modum, in arctiorem custodiam datur, non sine capitis discrimine, quæ tamen omnia bene illi verterunt, cum *Joh. Vincentius* quà auctoritate, quà testimonio, libertatem ipsi amicorum ope impetrasset.

Neque non munificus in suos fuit, qui in alienos adeo liberalis; *Nicolletta Grillæ* Agapiti clarissimi Trierarchi filiæ, virgini lectissimæ, quæ fratris filio Cosmo Duci Acheruntino convenerat in manum, nuptiarum causa dono dedit uniones duos, inaurium ornamento, preciosæ indicaturæ. At hæc largitas cum illa minimè conferenda est, in quam *Pinellus* mirè propensus: cum videlicet egentes, qui non sua culpa rei familiaris jacturam fecerunt, opibus juvamus. His ille, & probis quidem præ ceteris, nunquam defuit. Deo Opt. Max. animo lubenti hanc operam navare solitus.

Jason Denores Cyprius, ante patriam acerbissima Turcarum dominatione oppressam & afflictam, vir opulentus olim & fortunatus, ac primariæ apud suos nobilitatis, quique in Gymnasio Patavino Philosophiam de moribus aliquandiu cum laude est interpretatus, Patavii diem obiit anno 1580. huic viventi ut omnia abunde præstitit amici officia, ita ejusdem uxorem & filios, cùm sibi moriturus commendasset affectus suos, impensè fovit. *Carolum Tettium* Mathematicum amicum suum vita Patavii functum, pecunia sua non modò extulit magnifico funere, sed & sepulchro, & nobili honestavit elogio: haud passus perire memoriam ejus, quem interioris notæ amicum habuerat, quem ægrum omnibus officiis recreaverat. Imò quod multi laudabunt, imitabuntur pauci, affinem ipsius & hæredem institutam, litibus implicitam, cum solvendo non esset, suis opera & sumptu gratis explicitam voluit. Hinc fiebat ut in probos & literarum amantes, inopes tamen, si quando incidisset, nihil relinqueret intentatum quò eis opitularetur. Hæc demum germana vocanda est liberalitas, cui non majora præmia proposita sunt, sed ingenua virtutis forma, sed candidus bonorum amor. Apage captiosos illos, qui se liberales videri amant, ut paria sibi, atque adeò majora rependantur. Et quia non infrequenter fit, ut qui mutuò pecuniam accipit, amicus esse desinat, consueverat hic noster bonæ frugi pauperibus, nummos non quot ipsi mutuos

Z z 2 poscerent,

poscerent, sed pauciores elargiri. Inopem enim amicum (sive mutuo des, sive neges) inimicum mox experiare necesse est, negantem aversatur, quod nullum sibi in ejus opibus paratum subsidium, aversatur dantem, quia qua ratione alienum æs dissolvat non videt. Eximium illud, quod ter in anno quaterve, sub insigniores quosdam profestos dies, sibi in vicinia curabat describi quotquot maxime egerent, monasteria item, & inopum per urbem stationes, quibus viritim nummos dividi citra ostentationem imperabat. Pestilentia ut diximus in agro Patavino grassante, haud facile dictu est, quam se munificum pauperibus præbuerit, quibus etiam antidota adversus imminentem morbum largiri consueverat. Hæ nimirum veræ liberalitatis artes sunt, quæ eò magis alliciunt oculos animumque, quo minus ævo nostro, depravatis videlicet moribus, munificentiam amamus, captare assueti & captari, speque lucri potioris, speciosa virtutum nomina aucupari. Hospites quibus domum suam patere perpetuò voluit, lautè satis habebat, amator in hoc quoque genere munditiarum. Mensæ apparatum, & obsoniorum seriem qui viderunt, ii sane domini mores unico argumento pervidere soliti. In hospitum verò gratiam, sobrius alioqui & abstinens, remittebat aliquantisper de proposita vivendi ratione, amicorum id ratus consuetudini indulgendum, & genio mensæ communis.

At inhibendus mihi demum progressus orationis meæ, impar videlicet magni viri virtutibus assequendis, quas nostratium & exterorum nemo non suspexit, non admiratus est. Divertam igitur (invitus licet) ad morbum ejus & mortem, in gratiam eorum qui nosse velint, quantam in uno homine fecerimus bonarum artium jacturam. Nec sanè indignum quod expendatur, cur *Joh. Vincentius* adeò infirma valetudine usus sit, qui sobriè admodum vixerit, quia in victus ratione omnia ad normam exegerit, qui demum honestarum voluptatum lineas nunquam transilierit. Et hæc profectò in eam me sententiam compellunt, ut arbitrer duabus potissimum de causis hoc *Pinello* accidisse; aut quòd majori animi studio quàm valetudo ferret, libros pervolutaret, quorum est universa trahere ad se animi corporisque munera; aut quod nimis familiariter cum medicis versaretur. Horum siquidem nonnullis, familiaritatis vel existimationis specioso obtentu, est in votis (venia sit dicto) homines torquere per varia artis experimenta. Quæ ut in medicos, quos sibi *Pinellus* optimos, optimo eventu, prolatæ ut licuit vitæ, delegerat, minimè cadunt, ita me in alteram illam sententiam procliviorem reddunt, per libros illi, ut plerisque aliis, animo valere, corpore imbecillo uti contigisse. Visus ipsi ut diximus hebes, legentem, nec ideo intermittentem torquebat, hepate adhæo stebatur supra modum calido, stomacho autem infirmo, crurum altero minus valuit aliquando; stranguria illi familiaris, quæ per tædia diuturni morbi ipsum confecit, atque adeo exanimavit. Quæ tamen tantum abest ut ipsius constantiam convellerent, ut firmaverint potius: suspeximusque nos virum in adversis rebus æquè fortem, ac in secundis temperantem adverteramus. Ad præscriptos enim sibi in victu & curatione medicorum canones, ita se composuit, ut abstinentia, qua ille usus, vix fidem habeat in ægrotante, qui per annum cum morbo luctatus est, de quo medici jam olim desperassent, qui sibi etiam posset in solatium aliquid indulgere. Quo factum, ut contra sententi-

am

am medicorum vitam in annum protraxerit, accepto ferendam dubio procul eximiæ illi, ad quam animum intenderat, medicis obsequendi voluntati. Versatur quippe in hominum ore frequenter, recte se habitura omnia, si ægrotanti cum medico perito conveniat. Viribus se ut quotidie destitui animadverterat, rationem excogitavit qua falleret sese, avocaretque animum à molesta illa cogitatione. Ea fuit, ut crassiores è lecto culcitras amoveri sibi, reponique leviora stragula curaret, æstivas adhæc interulas indueret, quadras etiam, scutellas, cyathos, aliaque è ministerio ad eandem rationem tenuiora sibi apponi juberet. Neque dispari solertia cum erigere se, ut consueverat, in cubitum minimè valeret, adhibuit in eam rem funis vicariam operam, quem de laquearibus suspendi jusserat, apposito in imo paxillo, ad quem se injectis manibus allevaret. Famulos nunquam passus est in cubiculo pernoctare, quod diceret iniquum esse, ut penderent illi pœnas vigiliarum quæ domino obtigissent. At nos qui viribus quotidie minus valere, & ad interitum properare videbamus, in eam curam enixè incubueramus, ut ne intestatus discederet, nobilissimæ bibliothecæ distractioni obviam ituri, quam Dux fratris filius, animi quodam præsagio, nimium quantum aversabatur. Ille vero ne palam tenderet contra studia nostra, annuenti similis, rem verbis proferre cœpit, duabus (ut ego quidem sentio) impulsus rationibus, vel quod corpore æger, animo tamen valeret, consideretque convaliturum se, & cauturum, ut dictitabat, sibi minori negotio rebusque suis; vel quod arbitraretur testationem supremæ voluntatis eos tantum decere, quibus hæredes ad manum non essent. Habere se domi lectissimos affines charissimorum fratrum filios, quibus cum deferrent sanctissima sanguinis jura domesticas facultates, non passurum se, ut minus officiosum quam par esset, morientem patruum experirentur, qui viventem omni officii genere essent prosecuti. Horum alter *Cosmus* nomine Dux Acheruntinus, & magnus regni Neapolitani, ut diximus, Cancellarius, patruo, supra quam dici possit dilectus est; modestia enim, animi candore, ingenii acumine, discendi studio, patruum adeo referebat, ut ille mihi narraverit aliquoties perjucunde, *Cosmum* à se diligi, quod se non tantum ore, sed & ratione studiorum referret. Noverat quippe librorum optimorum amantem, nobilem bibliothecam sibi comparasse, quam instituerat patrui supplementis subinde reddere ampliorem; ut enim librum quempiam rariorem sibi deesse animadverterat, ad *Joh. Vincentium* confugiebat, qui libraria ipsum suppellectili auctum volens, libros optimos, quorum in hunc usum quotquot nanciscebatur exemplaria comparabat, in ejus bibliothecam Neapolim transvehi curabat. Huic ille bibliothecam suam, ni fallor, destinarat, optime actum ratus si libros ad eum qui amaret nosceretque, tacito judicio sineret pervenire. Huic nos (ut & hoc obiter dictum sit) qui memoriam *Pinelli* colimus, ejusdem iconicam imaginem debemus, quam *Pinellius* nemini non pernegasset. Impetravit hoc à patruo *Cosmus*, cum primum Patavium venit, eo consilio ut Neapolim abduceret. Cum enim *Joh. Vincentius* adolescentem animadvertisset indolis magnæ, maximeque in literis arbitraretur profecturum si vixisset, ipsum amare supra affinitatem cœpit, eousque, ut discedentis imaginem penes se detinere deliberaret, absentis utique desiderium lenituram. Non renuit ille, exposuit tamen esse sibi in votis patrui imaginem,

nem, quando patruum non liceret, Neapolim asportare secum, ut patri cognatisque hac saltem ratione obtemperatum iret. His auditis abnuere *Joh. Vincentius*, haud commissurum se unquam, ut gloriolam captasse eo facto videretur; tum demum à patrui constantia metuens petitioni suæ *Cosmus*, obtestari cœpit admonereque, videret quid ageret, certum sibi esse, nisi invicem exoret, non stare promissis. Præbuit ille se difficilem diu, annuit tamen, & adolescentis optimi precibus, iconem suam est elargitus. Pictor huic rei adhibitus *Franciscus Apollodorus* Venetus, Patavii jamdiu habitans, cujus in ea arte studium ad antiquorum artificum laudem proximè accedit. Hic nobis penicilli ductu *Pinellum Ducem* ipsum, & *Aicardum* in tabulis quas ego adservo, suavissimum amicitiæ nostræ monumentum, ita expressit, ut nihil ultra desideret qui illos de facie norit. Et hinc studiosis ferè omnibus (quotquot in Italia novimus) oblata nobilis occasio, bibliothecas & Musæa ornandi *Joh. Vincentii* imagine, quam avidè à plerisque arreptam scimus, qui egregie norant, inter *Pinelli* laudes præcipuam illam serio commemorari, deambulantis musæi, & spirantis bibliothecæ. Neque aliunde *Marcus Velserus*, reipublicæ perinde literariæ, atque Augustanæ suæ nobilissimus *II.* vir, exhibuit nobis incisam in æs artifici plane manu, elegantissimam ejusdem *Pinelli* iconicam effigiem, quam ipse, & in gratiam hominum transalpinorum, & in testationem perjucundæ quæ sibi cum *Pinello* intercesserat amicitiæ, vulgandam curavit. Nec mirum, cùm ille tanti faceret quam cum *Joh. Vincentio* habebat animi studiorumque conjunctionem, quippe de ipso jam defuncto scribens ad *Cæsarem Nichesolam*, *eo se demum capite*, inquit, *laudari malle*, *quòd* Pinello *intimè amicus esset*, *quàm alio quovis*, *insigni licet*, *factoque ad gloriam utcunque comparandam.* His demum aliisve de causis, ut ad testamentum redeamus, non valuimus nos *Pinellum* de semel arrepto consilii sui statu dimovere. At qui, si à condendo testamento, non tamen à Christianæ pietatis officiis abhorrebat, eleemosynas in pauperes elargiri, Deo se, sanctisque omnibus commendare haud unquam gravatus est. Per annum quo æger in lecto decubuit, expiare animum confessione, eundem sanctissimo Christi corpore non semel piè admodum reficere consuevit. Familiares profectò quotidie decumbenti sibi septem quos pœnitentiales vocant Psalmos recitantes exaudiebat, neque ideò Deum sibi & cœlites omnes oratione propitiare intermittebat. Me sane ille nunquam dimisit, quin rogaret, ut ipsi Deum, vel quotidianis precationibus, vel sacrosancto Missæ sacrificio conciliarem: gaudebatque cùm ex me postridie audiret, facta quæ imperasset, faustis officium meum qualecunque id esset precationibus, & cumulata gratiarum actione prosequi solitus. Ad monasteria Deo devotorum hominum, & virginum sacrarum, non raro familiares destinabat, qui collata in eleemosynam stipe, ægrotantem dominum illorum precibus commendarent. Ad Aram D. Antonii Ulyssiponensis, cujus nomen quaqua patet Christianus orbis celeberrimum est, sacrum fieri pro se impenso studio expetebat, divinam sibi opem eo precante affuturam confidens, quem Deus vi miraculorum excellere voluisset. Huic affinia illa, quod cum die festo ægritudine prohiberetur quin sacro interesset, consueverat è domesticis religiosiorem dimittere, qui & suam vicem quatenus licebat expleret, certamque inter pauperes à se pecuniam divideret, in expiationem ejus delicti, cujus ille tenuem etiam conscientiam

scientiam

ſcientiam averſabatur. Et ſi quando divinis officiis hebdomadæ uti appellant majoris, exaudiendis (quod raro admodum contigit) impediebatur, nihil antiquius habuit, quam ea domi ut recitarentur curare. Beatiſſimam virginem eximiè coluit, ejuſdemque feſtos dies. Quocirca paucis antequam obiret diebus, ſub diem Deiparæ virginis aſſumptioni ſacrum; mihi ille tum, adventat inquit tempus perſolvendi tributum. Ego qui à morbo pejus quotidie ſe habentem noveram, loqui illum de ægrotationis moleſtiis exiſtimabam, quarum monitu adfuturam propediem ſentiret mortem, quæ naturæ penſum exigeret; at is ut me hærentem vidit, explicuit ſeſe, de animo videlicet intellexiſſe ſacra confeſſione purgando, eodemque reficiendo ſanctiſſimo *Christi* Domini corpore, ut quotannis eo die præcipuo cum ſenſu pietatis conſueverat. A mortis ille meditatione haudquaquam alienus fuit, cum optime ſciret, naturam morti oſtiariæ munus injunxiſſe, quo amota corporis ſera, noſtris animis aditum in cœlum affectantibus, viam veluti poſtliminio aperiret. Cavit tamen cogitationem hanc ne plus nimio oſtentaret; imo dedit operam, ne ab amicis, & familiaribus in ea deprehenderetur, turpe id ſibi, & parum conveniens anteactæ vitæ inſtituto ratus, quam ita compoſuerat, ut in omnem eventum citra ſolicitudinem aut curam obtemperatum iret legibus, quas Dei Opt. Max. adminiſtra natura in genus humanum ſanxiſſet. Hoc ille præſtabat, animum in alias curas traducendo, literarias præcipuè, quarum ſuavitati jam tum à puero aſſueverat. Memini ego cum ipſum ſemel adhortarentur medici, ut ab his abſtineret, non renuiſſe quidem pro ea qua ipſos proſequebatur reverentia, at poſt eorum diſceſſum, converſum ad me in hæc verba, Ego vero in hoc morbo, diutino ut vides & permoleſto, tantis premor cruciatibus, ut niſi eorum amaritiem jucundiſſimorum mihi ſtudiorum dulcedine diluam miſerrimus profecto ſim. Anatomes profeſſor clariſſimus *Hieronymus Fabricius* ab *Aquapendente*, qui cum *Camillo Fraſcato* ægrotantem quotidie inviſebat, amici aliquando miſeratus, quem ad exitum vitæ feſtinantem his cogitationibus diſtineri permoleſte ferebat, admonuit, ut hæc abjiceret, decurrendi ſibi vitæ ſpatii modicum quid ſupereſſe, adhortationem hanc eſſe officii ſui, quod in maximo amici diſcrimine ſi deſerat impius ſit: animum ſe voluiſſe religione ſemel liberare, ne ullus ipſi unquam eſſet conquerendi locus. Subriſit ille, & perquam facetè, ut ut morti proximus, à me ſanè inquit ſi obiero, non eſt, quod objurgationem metuat quiſpiam. Mox ſeriò, compoſitus ad gravitatem ſubdidit, agere ſe illi gratias; imminere ſibi, nec imprudenti aut inſcienti poſtremum vitæ actum, daturumque operam ut concluderet non indecore. Et quidem multis antequam decumberet diebus, de valetudine ut ſit percunctantibus, reſpondebat, tam diu ferri ſe ad metam ſagittæ in morem; obrepere ſibi feſtinam præcipitemque ſenectutem ut eo reſponſo monſtraret.

Deceſſit Prid. Non. Aug. 1601. animo pridie ritè expiato; cum enim animadvertiſſimus nos, qui ægrotanti aſſidebamus, adventare jam mortem, monuimus rectè facturum ſi abſtergeret ſacra confeſſione anteactæ vitæ labes, præceptoque ſanctiſſimo Domini corpore, ad ſupremum ſe iter compararet. Deliberaverat ille, ut diximus, exequi hæc in aſſumptæ Virginis beatiſſimæ venerationem, ejuſdem ſeſto die. At ex horum frequenti uſu vegetiorem

fieri

fieri animum probè sciens, eo præsertim tempore, quo sibi erat cum morte colluctandum, gessit nobis morem, adhibitoque Sacerdote, qui tum ipsi erat à confessionibus, Eucharistiam in crastinum sumere distulit, ut ad sacrum convivium paratior accederet; decreverat autem, ut retulit confessarius, tum demum testari, & hæredibus suis eo pacto prospicere, quorum in se benevolentiam postremo hoc elogio fraudare parùm officiosum ducebat. Porro Sacerdos consilium laudavit, adjecitque optimum fore si non in crastinum differret. Excepit is, rejicere se consulto testamenti factionem in crastinam diem, ut præsentis Dei ope, rem non ita facilem aggrederetur. Vesperi cœnavit hilaris; meque intuens, qui ibi pernoctare desieram ab adventu *Cæsaris Pinelli*, qui patruo ut adesset Neapoli advenerat, monuit, ut domum abirem, adventasse jam noctem, viderem ne per tenebras aliquid caperem detrimenti. Ast ego negavi me discessurum, velle siquidem apud *Cæsarem* cœnare; quod ille subridens probavit. Ego sanè animum induxeram per eam noctem emanere eo consilio, ut sanctissimam Eucharistiam percepturo adessem, at Deus. Opt. Max. eam mihi mentem (ni fallor) injecit, ut viri in re literaria memoria nostra facile principis, extremum spiritum exciperem, & piis de more precibus prosequerer abeuntem. A cœna ipsius temporis nescio quid sermonibus extraximus, quousque illi visum instare cœnæ nostræ tempus. Tunc is me discedentem affatus, erupit in hæc postrema verba: Tibi gratias mi *Gualde*, præsagienti similis, & supremum valere pronuncianti. Tum *Cæsarem* enixè intuens salutavit alacriter. Quo factum ut nos in eam spem veniremus, producturum vitam ad aliquod tempus. At veluti in lychno intermoriens flamma erigit se subinde, & cum proximo defectu collectis viribus luctatur: ita *Pinelli* vires collegerant sese adversus impendentem mortem, & in corpusculo illo, quod vis diuturni morbi exederat, suprema munera peragebant. Ad mediam noctem jusculi aliquantulum, ut à medicis imperatum, exhauserat, cum reclinantem se in pulvinar, invasit deliquium ita vehemens, ut non multò post vitam eriperet; accurrimus nos à familiaribus excitati, nec sanè intempestivè, cum ego spiritum è corpore proficiscentem Deo & cœlitibus omnibus, precationibus solennibus commendarim. Ita ego eodemmet Augusto mense ante quattuor annos *Aicardo* adfui, hoc uno in charissimorum mihi capitum jacturis fortunatus: cetera parùm felix; quod causæ luctus ad manum essent, neque mitigaret dolorem absentia, quæ omnes emollit asperos humanarum vicissitudinum eventus. Annos *Pinellus* erat natus VIII. supra LX. nec ideo tamen non decessit immature; præproperum enim semper illius est funus, mea quidem sententia, qui hominibus potest esse adjumento, ut hic noster insigniter fuit. Cadaver medici exsecuerunt, deprehensique in vesica lapides quatuordecim magnitudine juglandibus pares, & prægrandis unus, cruentus, aspera cute, & aculeata in renibus, in vesica verò arenæ & calculorum subsiderat nimio plus satis. Elatum est funus ad D. *Antonii*, quò frequens *Pinellus* religionis causa conveniebat, ubi condi *Aicardum* curarat, cui etiam nobilem memoriam destinaverat, posteris indicio futuram illius in se meritorum, & sui in illum amoris. Exequiæ sacrificiorum funebrium frequentia; & larga in egenos divisione nobilitatæ. Laudatus publicè non est, quod excluderentur omnes angustia temporis ab opere aggrediendo, quod sui magnitudine, sublimia

quæque

quæque ingenia deterreret. Et vero quis illaudatum dicat, quem in unum conspirantes quotquot aderant Patavii eruditorum voces, in funere non tralatitiis laudibus ornaverunt. Quicquid enim scripsit Corn. Nepos de Attico, ibi de *Pinello* constanti prædicatione inaudiisses, per XL. annorum spatium injurium fuisse nemini, juvisse omnes; in jus de sua rei visse nunquam, infimis communem, principibus parem, gratissimum omnibus. Libros illi non otiose pervolutatos, sed ad exemplum instructionemque vitæ, neque majorem operam cognoscendis naturæ arcanis, quam excolendo animo impendisse. Nemo tum Patavii, qui literas & humanitatem haud perfunctiorè amaret non accessit ad *Cæsarem*, ut clarissimæ domus per eam jacturam extinctum splendorem doleret. At ejus generis officio quamplures mecum perfuncti, quod scirent extare illas gravissimas causas doloris mei, amissum mihi patrem, patronum, amicum, qui me amaret, tueretur, diligeret, cui per XX. & amplius annos fuissem intimè familiaris, quem & Patavii dum essem quotidie non invisere, & absens non per literas ferme quotidianas salutare, nefas haberem. Constituerat ipse (ut ex ejus perantiquo familiari audivi) etiam apud posteros mutuam benevolentiam nostram, insigni aliquo edito amoris monumento contestari, quod ut averterit mors, non ideò minus debere me illi sentio, felicitatis & existimationis meæ (si quid mihi earum contigerit) parenti, & auctori. *Pinello* enim & *Aicardo* adhortantibus, à patria non procul (quod magno quis emptum velit) nactus sum tutissimum asylum fortunarum mearum, domum *Marci Cornelii* Episcopi Patavini, quem uti exemplar ævi prioris, & miratur nostra, & suspiciet posterior ætas. In suam me is familiam illectum, suavitate morum, & animi candore ea complectitur benevolentia, ut habere videatur justi fratris loco. Probitas nimirum, & humanitas solitaria non sunt, sed amant dare se in conspectum, contrectari, & moderato usu nitescere opes suas. Et vero non alia ratione hominem homini deum fieri contingit. Horum ego mutuo amori, quæ dixi ni accepta feram magna ex parte, ingratus profectò sim. Quid enim optandum magis, quam mihi in patriæ pene dixerim conspectu, in suavissimi fratris oculis, qui me à semetipso divelli ægerrimè tulisset, patronum optimum obtingere, per quem apud *Pinellum* & *Aicardum*, quos ille propter multas ingenii & humanitatis suavitates amabat, esse quotidie liceret?

Audisti quisquis hæc legis, privatas doloris mei causas, vidisti jacturam: at detrimentum, quod Italia, & universa penè dixerim Europa, in eodem passæ sunt, quo satis digno genere orationis prosequemur? Ejusmodi viros parcè profert natura, opes suas in abdito habere jamdiu docta. Methonis fortasse annus transigendus iis qui alterum *Pinellum* expectant, cujus studium humaniora studia restituat in pristinum splendorem, cujus opes in nobiles libros colligendos impendantur, cujus dignitas viris doctis patrocinio sit. Ætas sane nostra si quem feret ejusmodi, is (ita me Deus amet) non alius erit à *Nicolao Fabricio* Gallo, domo Aquis Sextiis, clarissimo adolescente, qui Romæ & Patavii vixdum plenam pubertatem egressus, eo ardore *Pinellum* & *Pinelli* studia est complexus, ut omnibus nobis, & doctis viris quotquot his capiuntur literis, miraculo sit.

Post patrui obitum *Cæsar Pinellus* Patavii substitit per aliquot dies, tum ut

creditores (si qui forte erant) haberent quem adirent; tum ut bibliothecam ad *Cosmum* patruelem transvehendam Neapolim curaret; cujus semissem hæreditario sibi jure obvenientem *Cosmo* dono dederat, cui, ut nos audivimus aliquando, mens fuit *Cæsaris* liberalitatem pari officio compensare. At humana hæc studia quam parvi Deus pendat, & sæpe alias, & tunc in pretiosa illa bibliotheca perspectum satis. Ejus nobis jacturæ historiam pertexere in animo est; ut nimii rei literariæ amatores, excitentur recenti exemplo ad comparanda sibimet ipsis bona illa, quæ nec vis temporis abolere, nec injuria hominum intervertere possint. Et sane ridendum nescio an plorandum sit, congestas bibliothecarum opes miseris modis quotidie dissipari, nec ideo minus deesse homines, qui summa cura in id incumbant, ut hæredes onerosam sibi sarcinam prorsus abjiciant, vel controversam conjiciant in domesticas latebras, ubi cum blattis & tineis perpetuo pugnet. Patavii animam vix egerat *Pinellus*, cum nescio quis ad Senatum Venetum detulit, è republica non esse, asportari Neapolim, cum *Joh. Vincentii* libris, intima quæque Venetorum consilia. Collegisse illum per XL. annos, quicquid legatis Venetis legatione perfunctis adnotare, & in Senatu exponere moris est: opibus & gratiæ illius patuisse tabularia Senatus, rei videlicet Venetæ amatori: at defuncto ipso minime ferendum, ut arcana imperii evulgarentur, & in hostium fortasse manus inciderent. Probavit Senatus quæ dicebantur, imperavitque Patavii Prætori, ut capsas librorum centenas & amplius sisteret, obsignaretque. Ex his in XIV. conjeceramus libros manu scriptos, quarum binæ nihil aliud continebant, quam commentarios & acta rerum Italicarum, exterarumque. Has oportuit ex compacto deferri in domum Prætoriam, ubi delectus habitus Ccc. ejusmodi commentariorum, qui statim Venetias amandati. At nos, qui videramus Prætorem Senatus imperio abusum, suspicionibus æquo plus indulsisse, Venetias perreximus, jacturam nimis gravem nobilissimæ bibliothecæ deprecaturi. Et cecidit ad votum res. Delegavit Senatus nobis nonnullos eorum civium quos à Secretis habet, mandavitque ut recensionem Prætoris inspicerent, dimitterentque nobis omnia, quæ res Venetas minimè attingerent. Ita factum ut ducentæ solummodo conscriptiones nobis perierint, quæ in arcanum Tabularium conditæ sunt, opposita ibi scheda, in qua notatum, decerpta hæc imperio Senatus è *Pinelliana* bibliotheca. Præcesserat has turbas familiaris cujusdam furtum, qui per summum scelus quæstum è domini morbo captans, pleraque ejus generis, non animadvertenti subtraxit, distraxitque. At detrimenta hæc omnia vili æstimanda, præ hoc ipso quod mox enarrabimus. Bibliothecam Venetias devehendam curaveramus, ut inde mari Neapolim impendio minori appelleret; at ne qua vis major, ut in navigatione solet, pessundaret universam, placuit in tria navigia capsas conjici, quæ recta Fortori portum in Apulia peterent, excipiendæ à cive meo Hieronymo Velo Episcopo Larinate, quem *Pinellus* dilexerat; *Urbano* etiam VII. Pont. Max. charum, & ad summa quæque destinatum, ni mors optimi Pontificis conatibus obviam ivisset. Navium harum altera cum trium & triginta capsarum sarcina in piratas Turcas incidit, qui prædæ opulentæ inhiantes, cum chartas & libros invenissent, gaudio in iracundiam verso, inutiles sibi merces abjicere cœperunt in mare, quousque captivi navarchi monitu deliniti, & tot exhauriendarum

chartarum

chartarum tædio fatigati, ab impotenti cœpto destiterunt. Ita navigium exarmatum, nautæ in vincula conjecti, merces reliquæ in triremem comportatæ, & libri (ut ille monuerat) relicti beneficio alicujus, qui cum navigio in littus ejectos colligeret, asportaretque. Ita plane factum: cum enim fluctus maris navim destitutam ejecisset in littus, è regione Firmanæ coloniæ, convolarunt ad expositam prædam piscatores, aliique, quorum nonnulli libros domum asportare, quidam papyros in frusta dissectas ad rimas navigiorum cum glutino adhibere, non pauci, specularium vice, tuguriorum fenestris aptare, & profectò memini audire me à quopiam, per tractum sane quam patentem litoris illius, aliud tum omnino haud comparuisse, quam laceras schedas, quà projectas in litus, quà in salo fluctuantes. I nunc qui sine modo hæc amas: Reges magnos æmulare, hæredum improbitas, latronum injuria, domesticorum fraus, elementa adeo ipsa perdent delicias tuas. Audi, audi, quisquis incubas librariis illis thesauris; I consultum publicæ utilitati, evulga ingenia magna, lucubrationes non tuas publici juris fac, permitte ut alii proficiant nullo tuo detrimento, non minima tua cum laude: Quæ tu sponte rei literariæ perennitati commodaveris, ea universa effugient Adrastiæ manus. At Firmanus præses ut primum hæc percepit, edixit deferri ad se quicquid ibi chartarum librorumve ejectum fuerat, collectumque; ea mente ut domino restitueretur, si quem dies obtulisset. Me tunc Venetiis commorantem male perculit hic rumor; ingemuique fatum nobilis bibliothecæ, cujus genius cum *Joh. Vincentio* periisse mihi semper non dubiis argumentis visus. *Cæsar* Neapolim versus proficiscebatur, nec mihi certum, ubi literis assequerer abeuntem, consultius ergo visum *Cosmum* de tota re facere certiorem, atque interim curare, ut *Marcus* Episcopus Pat. *Octavium Cardinalem Bandinum*, qui tum Anconitanæ Marchæ legatus præerat, oraret ut naufragam bibliothecam conquiri, & asservari imperaret. Hac de re tum ego literas etiam dedi ad *Horatium Martiarium* Vicetinum, primum Episcopum civitatis sancti Severini, excitatæ annis ab hinc circiter MLIII. in vetustissimæ Septempedanæ coloniæ ruinis. Dux, perlectis literis meis, non segniter agendum ratus, certos homines in Picenum allegavit, qui Cardinalis legati opera, præmiis pœnisque propositis, è tribus & triginta capsis, duas & viginti coëgerunt. Ita compertum periisse XI, librorum octo, iconicarum imaginum duas, mathematicorum organorum unam: librorum jactura quam gravis, incertum adhuc nobis, ea de causa quam afferemus infra. At sive impressos sive manuscriptos attigerit, in utramvis partem deploranda. Et ne ulla bibliothecæ pars à turbis vacaret, libri illi quos à *Joh. Vincentio* diximus Romam missos, ut affinibus spem faceret profecturum se illò quandoque, diem functo Abbate Ravascherio, cujus illos fidei commiserat, ab Apostolica quam vocant Camera, cum reliqua Abbatis domestica supellectile obsignati, & penè distracti sunt. Inhibuit tamen *Card. Pinellus*, profuitque *Joh. Vincentium Clementi* Pont. probe cognitum fuisse. Quare libri redditi, & Neapolim amandati. Patavii non nemo studiosus doluit, sublatum ex ea civitate tantum thesaurum, quem homo talium rerum sciens, exquisita opera, per tot annos, è manubiis selectarum ejus regionis bibliothecarum congessisset. Et profecto si quis hæc bonarum literarum subsidia iterum Patavii videre se non desperet, desipiat necesse

se est. At quamvis suspiciones, furta, piratæ, præstantissimam uti narravimus bibliothecam afflixissent, recreabat nos tamen ea cogitatio, quod in Ducis manus pervenisset quicquid reliquum erat. Huic enim communia cum patruo studia, doctos amare, libros in deliciis habere, bibliothecam inter Europæas non exigui nominis brevi concinnare. Destinarat huic suburbanum amœnissimum Julianum nomine, ubi opes in hoc genere suas exponeret asservaretque, futuras perpetuo, ut cauturum se dictitabat, patrui & gentilitii nominis ornamento. Præfectum huic destinarat *Thomam Segetum* domo Scotum, è patrui ut diximus contubernio eruditum adolescentem. Quæ meditantem distraxit profectio Genuensis. Uxor à patria jam diu absens, flagrabat desiderio revisendi affectus suos, quos puella vix nubilis Genuæ reliquerat. Annuit indulgens maritus, filiosque secum deducit, marem alterum *Galeatium* nomine, fœminam alteram nomine *Liviam*, impuberes ambos. Excepere Genuæ cognati & affines magno apparatu, & ut civem decebat, in comitia sua peramanter invitarunt. Ibi cum per aliquot menses moram traxissent, *Cosmo* Genua discedere meditanti, Mediolano Venetias pergere placuit, tum in gratiam uxoris, quæ Italiæ miraculum perlustrare avebat, tum ut patruo (ut ille non semel ad me scripserat) monumentum Patavii in D. Antonii excitaret, pro gentis splendore, constitueretque annuam pecuniæ vim, erogandam in sacra quotidiana pro ejusdem anima noxis expianda. Et quia non ignorabat *Cosmus* quantopere *Aicardum* cum viveret charum habuisset *Pinellus*, ratus est sui officii esse, ut quorum animos amor mutuus conjunxerat, eorundem cineres idem tumulus asservaret; Scipionis gloriam pari exemplo æmulatus, qui præconem laudum suarum poetam Ennium, condi secum in eodem monumento præcepit. Quare *Cosmus* Patavii apud Galileium, in Academia res Mathematicas magna cum laude profitentem, hospitio peramanter exceptus, nihil antiquius habuit, quam locum in eo quod diximus templo maximè conspicuum seligere, intimum videlicet parietem ostii majoris, quem ipse pro dignitate marmoribus, signis æneis, parergis elegantissimis exornasset. Qui tamen haud impetratus, fastidio quorundam, qui (alia permissa intra templum statione) nobilissimæ ædis structuram deformari jactabant novitiis ornamentis. Patavii ille anxiè scrutatus est, an patruus quippiam deberet cuiquam, an è domesticorum numero alicui non abunde factum esset satis. Et quamvis obtulisset se nemo, deposuit nihilominus apud me non exiguam auri summam, dividendam arbitratu meo in pauperes quosdam, quibus *Pinellum* patruum, si testari contigisset, legaturum aliquid conjectabat. Patavio Venetias se contulit me comitante, gnaro videlicet civitatis, & rerum earum perito quas peregrinis spectare operæ precium foret. Cessit ad votum res, privataque & publica omnia, quæ visu digna, nobis patuere. In navali etiam (quod non nisi principibus viris & non passim deferri solet) lautissimo convivio excepti fuimus, commonstratæque omnes quotquot adsunt bellicæ rei instructissimæ officinæ. Quæ omnia *Cosmo* Venetiis hilarè comiterque exhibita, tum in patrui memoriam, quem suspexerant viventem Senatorum & Patriciorum plerique, tum in gratiam ipsius, qui modestia animique magnitudine sibi omnes vixdum in primo congressu demereret. Uxor adhæc ornatissima fœmina, omnibus de rebus quæ matronam decerent

ornatq;

ornate & copiose differere solita, viris gravissimis miraculo fuit. De literis illi, de re Poetica, nautica, bellica, de gemmis, tabulis, signis, sermo multiplex, qui varium ingenium proderet, supra sexum ætatemque. Scripsit illa Venetiis Genuam ad Liviam matrem, quem fuisset lautè regieque ad gentis morem excepta, sibique tum demum contigisse, quod existimasset numquam, ut scilicet longe majores apud exteros sibi honores, quam in patria in affinium sinu deferrentur. Profecturis instructa triremis *S. C^to.* decreta est, quæ Lauretum usque vectaret, cum amplissimis mandatis, ut una & altera triremis quatenus opus foret exhiberentur, sarcinis & comitatui comportando; Lautia insuper decreta, & cibaria publico ære. At rerum humanarum quæ vicissitudo est. Vix Venetiis egressos, & adhuc in conspectu littoris positos, turbavit primum improvisus & subito irruens Ducis morbus, tum venti vis subadversa, quæ comites impulere, ut relegerent iter, & Venetiis commorarentur quousque convalesceret *Cosmus*. At morbo quotidie invalescente, Patavium Dux devehi se imperavit, medicorum operæ, quos ea urbs celeberrimos habet, plurimum fidens. Eo advectus, me curante divertit in domum *Benedicti Georgii* Patr. Veneti clarissimi viri, qui ad *Joh. Vincentii* exemplar factus, Venetiis æquè suspiciebatur, ac Patavii ille. Eadem studia, iidem mores, mutuis semper excultam officiis amicitiam pepererant. Huic ego dum viveret supra votum charus. cujus memoriam non sine lacrymis valeam commemorare, erepti videlicet ab immatura morte tum primum, cum laudatissimi patris honoribus omnibus in patria perfuncti, vestigiis insistens, ad gloriæ metam æquis passibus properaret. Patavii *Cosmo* medici præstantissimi *Hieronymus Fabricius*, *Hercules Saxonia*, & *Æmilius Campolongus* frustrà manus admoverunt. Morbi enim vi grassante latius, quàm ope medica coerceri posset, post XV. dies acerrimis doloribus capitis, & corporis universi cruciatu febrique confectus, & vehementissimo delirio exagitatus, decessit. Adfuimus religiosissimè morienti *Laurentius Pignorius* & ego, qui vixdum elapso anno supremum hoc officium patruo præstiteram. Obiit *Cosmus* anno *MDCII.* prid. Kal. Novemb, annos natus III. & XXX. de quo Virgilianum illud legitime pronunciasses.

Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. *Æneid. lib. 6.*

Vitæ siquidem innocentia, morum candore, paucos invenisses pares. Avitæ religionis prima illi cura, inter delicias qua urbanas qua domesticas, semper fuit. Quotidie sacro interesse, in hebdomada saltem semel refici pane cœlesti consueverat. In societatem sodalium D. Francisci, quos Capucinos vocamus, ex privilegio cooptatus, de illis mereri optime nunquam destitit. Cœnobium iisdem & Ecclesiam in sua ditione excitaverat, magna in eos sustentandos erogata quotannis pecuniæ vi. Ex eorundem numero impetraverat sibi apud quos animi noxas confessione expiaret, seque sacrosanctæ Eucharistiæ sumptione intimè recrearet. In pauperes annuatim dividebat duodena & amplius aureorum millia, nubiles puellas honeste collocando, sublevando eos qui non suo vitio ad inopiam redacti essent, senio confectis, debilibus, languentibus, opibus suis eximiè consultum volens.

Neapoli

Neapoli ante aliquot annos firmus & valens testatus erat, prætereratque bibliothecam, & *Joh. Vincentii* monumentum, patruo adhuc superstite, quorum recordatus fortasse cum ægrotaret, petierat ab *Alphonso Soto*, quo Patavii confessario usus est, ut morbo non remittente admoneret Codicilli, quem decreverat testamento adjicere. Et sanè bibliothecæ statum, & amplificationem, patruique memoriam animo complexum vidimus, quotquot cum illo Patavii familiarius versati sumus. At præclaris cogitationibus invidit improvisum delirium, quod optimum juvenem de statu mentis dejecit miserandum in modum. Maritum optimum, & indulgentissimum, (& has funeris appendices liceat mihi persequi, amoris & benevolentiæ ergo) uxor infelicissima luctu perpetuo prosecuta est, ereptum sibi à patria & affinibus procul, iniquissimis temporibus, cum virum dolens, cum quo vixerat sine querela, quo sospite vix ullam sibi matronarum Neapoli præferri optime norat: relictos sibi parvulos filios, non qui mærorem levarent, sed quorum conspectus luctum augeret, quorum orbitas matrem cruciaret. Neapoli in more positum est, ut mulieres in charissimorum sibi conjugum funere incidant capillos, cum defuncto efferendos, testes doloris, & indicio futuros interceptum sibi morte viri capitis si quod erat ornamentum. Consuetudinis memori, huic nostræ forcipes diu pernegatæ à familiaribus, & subtracta ferramenta omnia, quibus propositum exequi posset, donec filiolus matrem angi diutius non ferens, auratam forcipem è loculis puerilibus promens, matri obtulit, admonens capillos recideret sibi, & memoriam patris suprema illa contestatione recoleret. Laudavit illa filii pietatem, & sibi dicto citius obsecuta, spissam & flaventem comam in feretrum conjecit, operuitque caput nigra palla, qua circumfluente contecta, humi cubans in abdito sepositæ cellæ angulo, dolori habenas laxavit. Audivimus nos ibi tum eam conquerentem, sermonisque nitorem admirati sumus, & ingenii alacritatem. Quo factum, ut tragicos poetas minus improbaremus, quos frequenter animadvertas inducere in scenam dolore & mœrore confectas, Electram Hecubamve, ornatè tamen & copiosè disserentes. Grave vulnus inflixit domesticæ rei præmatura mors Ducis adolescentis. Honos enim summi Cancellarii, in quem uti diximus impenderat ipse LXX. M. aureorum, è familia exivit, neque translatus in filium est, uti pater præsagio fortasse quodam mortis adventantis admonitus, tunc temporis maximopere nitebatur. Venetiis quidem puero factum nobile omen, quod nemo tum animadvertit, brevi obventuram illi Ducis appellationem, quam à morte patris nactus est. Ostentabatur ipsis in ea civitate locus in æde Marciana, ubi copia gemmarum & unionum ad miraculum usque, cumque ad mitram ventum esset, quæ ibi auro, gemmisque distincta asservatur, in usum Ducis inaugurandi, puero spectanti oborta est de repente cupiditas mitræ gestandæ, quod ubi intellexit Præfectus Senator, qui tum aderat, mandavit ministris uti obsequerentur puero, cui ad eum honorem jam tum præsternebat mœrore obsitam viam, importunum patris optimi fatum. Ducissa erepto sibi ut narravimus viro, nihil antiquius habuit, quam cadaver Neapolim præmittere, & Patavio discedere domum versus, tum quod eum terrarum tractum odisset, in quo naufragium fecerat delitiarum suarum, tum quod hiems, cujus ibi magna vis, quotidie appropinquaret. Comites habebat reditus, quos

&

& adventus; *Cæsarem Pinellum*, & *Julium Sarguium*, ex primaria Neapoli nobilitate elegantissimum virum, quibus me adjungere tum precibus tum obtestationibus ita enixa est, ut alieno maxime anni in hyemem vergentis tempore, non optimè valentem, pertraxerit in sententiam suam, ejus misertum, quæ cum lacrymis dictitaret, neminem præter me tum adesse, quicum causas luctus sui conferre posset, à quo mœrorem sibi levari posse confideret. Romæ illam Neapolitanæ aliquot matronæ exceperunt, ubi me dimisit perinvita. Mihi vero, iter protinus remetiri constitutum erat, quod haud passus vir illustrissimus *Octavius Card. Paravicinus Sacri Rom. Imperii* Protector, cui propriæ dotes, probitas, humanitas, solertia, splendoris non minus, quam adventitii amplissimæ dignitatis, & avitæ gloriæ tituli contulerunt. Hic me multos jam annos addictum sibi (absit verbo invidia) unicè fovet, exiguorum plane conscium meritorum, nec videntem quid ad amandum me ingenium acerrimum allicere possit, nisi perenne studium bene de unoquoque merendi, & ingenua mea apud omnes ejus gratiæ contestatio, quam me præclarissimi viri humanitati debere sentio. Hinc ego hyemem Romæ exegi totam, ubi me cum *Joh. Vincentii* interitum literati omnes & singuli doluerunt. Nec defuerunt qui perquirerent an bibliotheca ejusdem esset venalis, elabi sibi quod nollent è manibus tantum thesaurum. Principem inter hos locum obtinuit *Fridericus Borromæus Card.* Archiepiscopus Mediol. qui pietatem Christianam ita cum studio literarum conjunxit, ut præter absolutum *Caroli* patruelis sanctissimi viri exemplar, quod refert ad amussim, habeat Italia in hoc etiam genere quem exteris gentibus ostentare possit. Is Mediolani bibliothecam instruit optimorum librorum refertam, innixam adhæc firmis legibus, quæ ab omni peculatorum injuria tutam diu præstent, conquisitis etiam undique eruditis viris, qui agmen ducente Gratia Maria Gratio, viro docto & spectatæ fidei, tantas opes custodiant pro dignitate: quò utinam respexisset *Pinellus* noster, cujus delitias, reliquas à piratarum injuria, heredum discordia male perdidit. *Cosmo* filius octannis heres obvenit, de cujus tutela dum inter matrem & testamentarios tutores diutius disceptatur, libri interim penè madentes ut è mari collecti in capsas tumultuariè conjecti, nulli dubium an cum tineis pugnent; ne dicamus, quod aliqui retulerunt, asportatos plerosque, & divulsos miserandum in modum. Ineptos dicam nos an prorsus amentes, quos perennium bonorum oblitos, fluxa hæc & incerta sollicitant? Hæc in causa fuerunt, ut non solum bibliotheca pessum iret, sed etiam & monumentum, quod *Joh. Vincentio* parabatur, evanescat omnino. Supremis tabulis *Cosmus* nihil addere potuit, actus in delirium ut diximus importuna morbi vi: hæredibus quid animi sit ignoramus. Ut ut se res habeat, cessantibus his, quos par erat hæc curare, *Cæsar Nichesola*, *Ptolemæus Olivetus*, & ego, cogitabamus & hoc postremo munere *Joh. Vincentii* & *Pauli Aicardi* memoriam commendare posteritati, perpendentes nimirum, quam turpe sit eorum prorsus oblivisci, quibuscum suavissimè & conjunctissimè viximus.

Mihi verò ad scriptionis meæ calcem de proximo jam recurrenti contestari illud lubet, narrationis meæ fidem oculatam esse, haustamque ex intima viginti & amplius annorum consuetudine, quæ mihi cum *Pinello* intercessit, & præscripsisse me mihi veri rectique lineas,

ultra

ultra quas minime transilirem. Inopiam rerum diffiteri aut excusare consilium non est; cum nemini non pateat quantas immatura *Cosmi* mors offuderit scriptioni nostræ tenebras, quas ego dispellere frustra diu nixus sum. Exoptabat ille perfici propositum hac de re meum, exhibuisset adversaria, schedia, indices librorum, Epistolas ad patruum scriptas à doctissimis viris: instruxisset ille me elegantissima supellectile notarum, observationum, adversariorum; at ille dolendus deflendusque nobis abiit, abstulitque secum invidia fati universos amores nostros. Mihi viam tentasse aviam plane, & difficilem satis erit, ipsamque velut digito intendisse alicui, quem juverit Bonus Eventus, ea proferendo, quibus nos destituti, exegimus tamen aliquid non sine fructu, & delectatione studiosorum, quibus hæc nostra Damus, Dicamus.

VIRO

VITA
SCÆVOLÆ SAMMARTHANI,
Gallice Scripta Per Gabrielem Michaelium Rupi-malletum in Senatu Advocatum.

Latinè Reddidit JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

Viro Doctissimo Integerrimoque *GULIELMO BATESIO LONDINENSI* Parochiæ Sancti Dunstani ad Occidentem Rectori dignissimo.

S. D.

JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

TRALATITIUM hoc opus, tuo jussu confectum, quidni ad te referam, doctissime Batesi? Et quidem ità oportuit, tùm gratitudinis nomine, quòd me dignum censueris cui hoc pauxillum oneris impertires; tùm necessitatis etiam, ut scripti

mei infantiam deformitatemque tua manus emolliat, exornet, perficiat, adeoque rudibus membris animam nobiliorem infundat. Concionandi labor (in quo nemo vel cum laude vel cum fructu majore versatur) obstitit certe, quò minùs omnes illustrium virorum vitas (quos hoc volumine tanquam speculo literario conspiciendos exhibes) calamo tuo conscriberes; nihil tamen vetare debet; quin horis succisivis conatus nostros leviter percurras, & omni scabritie exculptâ faciem atque imaginem tuam universo operi imprimas. Ista clarissimi SAMMARTHANI *vita, è Gallico in Latinum versa, à me fidem invenit, à te petit elegantiam. Vale. Prid. Cal. Maji,* M. DC. LVIII.

VITA

Scævolæ SAMMARTHANI.

Si gloriam haud mediocrem promerentur ii, qui pulcherrimas occupationes suas & studia eò solùm conferunt, ut bono publico quam maximè inserviant; nec minorem illi, qui rerum administratione omissâ, tranquillæ vitæ lenociniis allecti, scripta æternitate digna in lucem edunt: quanto magis laudandi sunt, qui ingenio excellenti & fæcundo præditi, ità facultates animi commiscere ac temperare norunt, ut in utramque partem facilè comparentur? Eximia cæli dona, quæ mirâ felicitate in Scævola SAMMARTHANO *se invicem sunt complexa! Cum enim ad laudabiles hasce & diversas vias æque se præstiterit idoneum, in ambiguo reliquit, utrum fideli erga Reges nostros obsequio, & muneribus eorum maximi momenti defungendis, an vero lucubrationibus suis pari eloquentiâ ac scientiâ conscribendis, magis inclaruerit.*

NATUS est initio mensis Februarii, Anno *MDXXXVI.* Julioduni; quæ urbs in finibus Andium, Turonum, Pictonumque sita, miti aeris temperie gaudet, & agrorum fertilitate (siqua alia in Galliis regio) admirabili: Quæ quidem conditiones ad ingenia melioris notæ producenda maximè conducunt, qualia hic locus protulit innumera; nemo autem eorum (ut opinor) tantum patriæ suæ decus ac *SAMMARTHANUS* noster attulit. Idem annus eo illustrior extitit, quod alio non minùs fausto auspicio,

Arnaldum,

Arnaldum Cardinalem Offatum, & Achillem Harlæum, Senatus Parisiensis Principem, duo altera feculi nostri lumina, Galliæ dederit.

Prosapiam è nobili familia deducit, quæ plurimos in vario professionum genere præclaros sortita est, maximè autem in cognitione literarum non vulgari; quæ quidem huic genti hæreditaria semper fuisse visa est.

E veteribus quibusdam titulis constat; Petrum *SAMMARTHANUM* honorificum in Ærario procurando munus obiisse regnante Carolo VII. Et ex historia *M.S.* temporum Caroli *VIII.* discimus, Nicholaum *SAMMARTHANUM*, cùm in bello adversus Anglos egregium fortitudinis specimen dedisset, dum Bayona absideretur, Equitem unà cum nobilibus aliis à Legato Regio exercitûs Aquitanici creatum esse.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* Armiger dominus *de Villedam* in agro Juliodunensi, regnante Ludovico *XII.* in Italia militavit. Sub vitæ finem in Andes recessit, & præcipuas ac gentiles familiæ ædes (à *Galero* dictas) *du Chap'au;* prope Salmurium extruxit. Hic nostri Scævolæ proavus fuit.

Avus ejus, Gaucherus *SAMMARTHANUS* dominus *de la Rivere*, consiliarius erat & medicus ordinarius Regis Francisci *I.* tantoque in honore habitus, ut Conradus Lommellus scriptor illius temporis, libro qui inscribitur *De advocati Officio*, eum appellet *unicum ex omnibus tam nostris quàm peregrinis medicinæ Oraculum, alterumque adeò Æsculapium.* Leo etiam de Sancto Mauro ex illustri familia oriundus scribit, *ejus virtutes & doctrinam magno in pretio fuisse.* Ut concludam, historicus quidam rerum potiunte Carolo *IX.* editus illum *primarii Regis medici* titulo honestat. Patrimus fuit *SAMMARTHANO* nostro nepoti suo, nomenq; suum ei indidit Gaucherum; quod ipse posteà ingeniosè in *SCÆVOLAM* transtulit, eodemque in scriptis suis usus est: quamvis hæc appellatio dotibus suis minùs congruere, nec nisi per antiphrasin adaptari posse videretur, cùm adeò dextre se gesserit in iis quæ ad cultum & ornamentum patriæ pertinerent. Nonnulli literati suo tempori æquales hinc ansam arripuerunt varias facetias & allusiones conficiendi de nomine Scævolæ & de manu *SAMMARTHANI*, etiam & *ambidextrum* ratione musæ Latinæ Gallicæque vocitarunt.

Decessit avus ejus honorum, amorum, & bonorum satur; maximè autem quinque filiis beatus, quos ut surculos tenellos studiosè colendos pius senex curavit, optimeque institutos ad scientiarum studia successu non pœnitendo incitavit.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* dominus *de Nueilly*, in curia Juliodunensi Procurator Regius, quinque filiorum natu maximus, totum se jurisprudentiæ addixit, nihil impensiùs cupiens quàm Regis ministeria intra patriam suam exequi, eamque prætulit aliis omnibus locis, in quæ tamen vocatus est, & in quibus majori nominis incremento conspici potuisset, tùm quòd ex se rebus agendis instructissimus esset, tùm quòd stirpe paternâ maternaque perquàm insigni niteretur. Iste & Gaucherus pater celebrati sunt à Salmonio Macrino, celeberrimo superioris seculi poetâ: nec injuriâ de suis natalibus gloriatur Juliodunum.

Ludovicus tres filios reliquit: quorum Scævola primus est; Secundus patris nomen sortitus luculento fuit ingenio, & cum laude gradus omnes Picta-

viensis fori percurrit. Ubi primùm Regius Advocatus, deinde Assessor, & tandem Prætor Juridicus evasit. Neque parùm decoris huic accessit, quòd defunctus Præses Segvierius, cujus sapientia & facundia supra omne quod dici potest eminebant, sæpe testatus sit quanti æstimaverit nonnullas ejus publicas actiones, quas audivit cùm supplicum Libellorum Magister delegatione quadam Pictavii fungeretur. Renatus SAMMARTHANUS filiorum tertius juvenilibus annis militiæ operam dedit; posteà autem sacrorum quietem amplexus, factus est magnus Ecclesiæ Pictaviensis Archidiaconus, cujus etiamnum subdecanus est.

Parisiis è vita excessit pater: in cujus memoriam inscriptio hæc à filiis posita ad Sancti Severini legitur;

D. O. M.

S.

LUDOVICO SAMMARTHANO J. C. *viro nobili, apud Juliod. Procuratori Regio, doctrinæ, probitatis, eloquentiæ laudibus insigni; qui dum Regis & patriæ negotia sedulò procurat, sui ipsius negligit, non Regi solùm & patriæ, sed & suis & sibi prematurè moritur. SCÆVOLA Quæstor Franciæ, LUDOVICUS apud Pictones Regius Advocatus, RENATUS sub signis Principis Dumbarum eques, parenti optimo FFF. mæstissimi posuere.*

Obiit Lutetiæ Kal. VII. M. D. LXVI.

Carolus SAMMARTHANUS causarum Capitalium apud Alenzonios Præfectus, secundus Gaucheri medici Regii filius, inter literatos sui temporis celebrem locum obtinuit. Gratiâ floruit exquisitissimæ illius Margaretæ Navarræ Reginæ Regis Francisci I. sororis, & Franciscæ Alenzoniæ Vindocini Ducissæ; quæ ambæ illius operâ in rebus gravissimis usæ sunt, sicut etiam Navarræ Rex Antonius. Harum egregiarum Principum funera singulis orationibus in publicum emissis, nec non carminibus Latinis Gallisque, condecoravit. Paraphrasin quoque Latinam in quosdam Davidis psalmos, cum aliis operibus, edidit. Scævola nepos eum adnumerat in aureo illo fasciculo Elogiorum doctrinâ illustrium Gallorum, juxtà cum fratre Jacobo SAMMARTHANO à *Candoesello*, ipso quoque singulari eruditione prædito, & medicinæ, linguæ Græcæ, ac Matheseos scientissimo. Cùm juvenis esset, amicitiam Budæi adeptus, viri clarissimi vitam eleganti stylo descripsit; cujus Conradus Gesnerus in Bibliotheca sua meminit. Græca

de Chandoiseau.

etiam

etiam Oracula Zoroaſtri Latinè reddidit, quæ patri dicavit, fuitque ſicut ipſe medicus Regius. Major duorum quos genuit filiorum, Ludovicus *SAMMARTHANUS*, Gallicanæ militiæ Juridicus, inſigni literaturâ ornatus eſt; quod ille ſcriptis ſuis liquidum fecit: minor autem Franciſcus *SAMMARTHANUS* officium Advocati in auguſtiori Regis Concilio ſumma cum dignitate exercet. Quod ad Renatum ſpectat dominum de *Caſtro-novo* in Pictonibus, & Joſephum dominum *de la Gueritiere*, quartum & quintum Gaucheri filios, armorum exercitio ſtudia quoque literarum adjunxerunt. Hi quinque fratres unicam ſororem habuere, Iſabellam *SAMMARTHANAM* domini *de la Goberie*, viri & animo & patrimonio præſtantiſſimi, uxorem: Barones *Crucis Blerenſis* in Turonibus ex hoc conjugio prodierunt. *de Chaſteauneuf.* *de la Croix de Blere.*

Quin & ex parte materni ſanguinis multùm enituit Scævola. Nicolaa à Fabro mater ejus, Ludovici *SAMMRTHANI* uxor, filia erat perilluſtris domini *Bizaii* in agro Juliodunenſi, & neptis Franciſci Fabri domini de *Bello-loco*, Regii in ſuprema Rationum curiâ Advocati. Fratrem habuit Renatum Fabrum Senatûs Præſidem in tertiâ claſſe inquiſitionum. *le Febure.* *de Bizay.* *de Beau-lieu.*

Avia materna *SAMMARTHANI* (de quo ſermonem inſtituimus) ex antiqua & prænobili familia Berthelotorum in Turonibus orta eſt; (unde etiam proceſſit Ægidius Berthelotus Rationum Regiarum Præſes.) Amitam habuit Janam Berthelotam, quæ nupta Joanni Briconneto Varennio; regnante Ludovico *XI.* Regiæ gazæ præfecto (dictus eſt tunc temporis Regii æris perceptor generalis) tres filios peperit merito & dignitate florentiſſimos: Gulielmum Briconnetum Senatorem Pariſienſem, cujus etiamnum poſteri ſuperſunt; Gulielmum Briconetum juniorem, Cardinalem & Archiepiſcopum Narbonenſem, poſteà Rhemenſem, quem Carolus *VIII.* ità carum habuit, ut maximis Reip. negotiis eum impoſuerit, & ſecretioris Conſilii Præſidem elegerit; Robertum deinde Briconetum, Archiepiſcopum item & Ducem Rhemenſem, primum inter Pares, & Galliæ Cancellarium. Ratione hujus propinquitatis, & aliarum à gente Berthelota pendentium, *SAMMARTHANA* domus attingit etiam nobiliſſimas familias de Huralto-cheverniо, *de Galliard long-jumeau, de Beaune, de Reffuge, Ruzè, Robertet, Spifame, Fumée, Prevoſt S. Cire*, & alias inter potiſſima munera dignitateſque Eccleſiæ, Regiæ, & ſenatuum collocatus.

Scævola *SAMMARTHANUS* exemplis hiſce domeſticis excitatus, quaſi face quâdam prælucente, viamque monſtrante virtutis & præluſtrium actionum, protinus ſpem ſui ingentem & teſtimonia generoſæ indolis non obſcura prodidit. Brevi tempore progreſſum fecit in literis admirabilem, maximè quidem in Univerſitate Pariſienſi, ubi clariſſimi viri, qui doctrinam & facundiam omnem Græcam & Latinam penitus hauſiſſe videbantur, Adrianus Turnebus, *M.* Antonius Muretus, & Petrus Ramus, liquidos fontes eloquentiæ & Poetices ipſi aperuerunt: adeò ut hoc novellum germen iſtiuſmodi manibus irrigatum quotidie creſceret, unde ſuâ tempeſtate ſperandi eſſent & ſuaviſſimi flores, & poſteà etiam fructus gratiſſimi, quos non Gallia ſolùm, ſed exteræ quoque regiones cum ſtupore deguſtarent.

Auſpicato etiam in primo literarum tyrocinio & ſtudiorum ſocios & amicos habuit

habuit viros ſcientiæ ac meriti ſingularis, ad ampliſſima Reip. munera poſteà evectos; inter alios Petrum Fabrum Sanjoranum, Claudium Falconem Rezium, hunc Rhedonenſis, illum Toloſani ſenatûs primarium Præſidem; Carolum Cantoclarum & Franciſcum Viettam, ſupplicum libellorum in Aula Regia Magiſtros, Nicolaum Sudorium Inquiſitionum curiæ in ſenatu Pariſienſi Præſidem, & Nicolaum Rapinum ſupremum cauſarum Capitalium in Regio Comitatu Præfectum. Sed Rizii benevolentiam præ aliis intimam adeptus eſt, ſicut poſteà filii ejus primogeniti, Alexandri Falconis, Senatûs Neuſtriani Principis; quos inſignis virtus & eruditio in ſublimes illas juſtitiæ ſedes evexit.

Dum Scævola in Academia Pictavienſi jurisprudentiæ incubuit, Joannes Peruſius (laudatus à Ronſardo & Mureto) ſub exitum Henrici *II.* diem obiit, Medeæ tragœdiam quam verſu Gallico pangebat imperfectam relinquens. Principium operis ità feliciter contexebatur, ut conſummatio ejus magnopere cuperetur; cùm illud ſcribendi genus eo tempore novum apud Gallos eſſet & inuſitatum. *SAMMARTHANUS* primo flore juventutis rem perficere ſuſcepit, eo quidem ſucceſſu, ut maximum poëmati ornamentum, nec laudem ſibi minorem comparaverit: adeoque hic conatus animos ipſi dederit, ut majora aggrederetur. Itaque juvenis iſte poeta tragicus & infelix, qui vitæ curſum vixdum exorſus ſtatim finierat, ſorte tamen meliore hac in parte uſus eſt quàm olim Timomachus in imagine Medeæ, (quam licèt imperfectam tanti emerat Julius Cæſar;) mortuo enim hoc inclyto pictore, nemo alius potuit, aut ſaltem auſus eſt tabulæ excellenti, non magis quàm Veneri Appelleæ, extremam manum imponere.

A Pictavio ad urbem Biturigum Scævola ſe tranſtulit, ut ibi ſtudia inchoata perſequeretur, & eloquentem Juriſconſultum Duarenum audiret; qui raras juvenilis animi dotes illicò perſpexit, eumque amavit & in prætio habuit: prævidit etiam, Galliam olim de illius incunabulis gloriaturam; nempe cui natura ea omnia indiderat, quæ aliis ex arte & induſtria provenire ſolent. Præter juriſprudentiam, rei quoque Poeticæ delicias imbiberat, & talem ejus ideam ſibi mente efformaverat (ſicut quemque ſua fert indoles) ut Lutetiam reverteretur, quò hiſce ſtudiis, & aliis quibus acria aſſueſcunt ingenia, meliùs vacaret; quò etiam conſuetudine doctorum hominum, quibus urbs illa tunc temporis abundabat, magis magiſque proficeret. Ibi primum magni illius & incomparabilis ſcientiarum ac linguarum Genii, Joſephi Scaligeri, familiaritatem iniit; quæ quidem illis ad annos fermè quinquaginta interceſſit. Amicitiâ quoque complexus eſt Claudium Eſpencæum clariſſimum Theologum, Joannem Auratum, Petrum Ronſardum, Joannem Antonium Baifium, Joannem Paſſeratium, & Remigium Bellaqueum.

Generoſâ & honeſtâ ambitione permotus ut illuſtrioribus ſui ſeculi viris innoteſceret, Cancellarium Hoſpitalium viſere ſtatuit; qui quidem poema Latinum *De præjudicio ex venalitate Officiorum* ab ipſius manu benigniſſimè accepit. Quanquam divinus ille antiſtes, Themidis oraculum, non minori doctrinâ quàm gravitate Juſtitiæ bilancem tractavit; tanti tamen fecit poeticen, ut inter occupationes maximè ſerias auſteritatem negotiorum & legum rigorem hujuſmodi ſcriptionis dulcedine lenierit: ſicut alii complures gentis

togatæ principes viri nostro tempore fecerunt. Epistolæ suæ versu Latino scriptæ, eo artificio compositæ sunt, ut doctorum hominum judicio cum Horatianis facilè comparari posse, etiam nescio quid suavius molluisque spirare videantur.

SCÆVOLA sibi in animum induxerat Carolum *IX.* longo illo itinere quod provinciis universi regni peragrandis suscepit, comitari, cùm paulò antè à civibus Juliodunensibus ad Majestatem suam de rebus gravissimis delegatus esset. Sed parùm temporis in aula Regia moratus, consilii ratione interruptâ, Burdigalas profectus est, ubi cum Lanceloto Carlesio Episcopo Reiensi, Michaele Montano, Eliâ Vineto, aliisque Aquitaniæ doctris viris amicitiam contraxit. *di Riez.* Regi nihilominùs in urbe Metensi posteà obviam factus est, atque inde transiit usque ad fines Germaniæ.

Juliodunum reversus, uxorem ibi duxit Renatam Hayam filiam domini *de Malaguet*, & amplissimæ fortunæ unicam hæredem, cujus tamen divitias & dotem longè superabant animi ornamenta ac virtutes, inter quas flagrantissima erga pauperes charitas maximè enituit. Multos habuit liberos, posteà memorandos, qui à paterna bonitate moribusque laudandis nè minimùm quidem desciverunt.

Dum Parisiis hæsit, annis *M. D. LXIX.* & *LXX.* benevolentiam adeptus est Ponti Thiardi & Gulielmi Ruzæi, qui posteà fuerunt, alter Cabillonensis Episcopus, Andegavensis alter; Germani Valentis Guellissii Abbatis Prim-pontii, Consiliarii & posteà Episcopi Aurelianensis; Christophori Thuani, qui Senatûs Parisiensis principatum dignissimè gessit; Henrici Memmii domini *de Roissy*, sanctioris Consilii assessoris & Cancellarii Navarræ, patris domini *de Roissy*, & avi Præsidis Memmii, qui cum tanta honoris & scientiæ laude in Consiliis Regiis & senatu Parisiensi etiamnum versantur. Hunc affectum erga *SAMMARTHANUM* ipsi quoque haud intermissum coluerunt; sicut etiam Guido Faber Pibracius, in supremo Galliæ senatu regius tùm patronus & posteà Præses, Philippus Portæus Abbas Tyronius, Stephanus Paschasius Regius in suprema Rationum curia advocatus, Antonius Oisellius, Petrus & Franciscus Pithœi, advocati in senatu celeberrimi. Hi omnes viri illustres ejus societate magnopere oblectabantur, quam suavitate morum ità condiebat, ut singulorum animos facilè sibi conciliaret; magnatum, famæ ac virtutem splendore; æqualium, conversationis dulcedine & doctrinæ incantamentis; inferiorum denique, comitate admirabili: qui reciproco quodam studio omnia honoris & venerationis officia ipsi detulerunt, quæ viris summâ virtute præditis, & supra communem hominum sortem egressis, meritò debentur.

Nuptiæ Caroli *IX.* cum Elizabetha Austriaca, Maximiliani *II.* Imperatoris filiâ, commodam præbuere occasionem quâ se doctissimæ pennæ volatu in altum eveheret, Epithalamium Gallico versu compositum in lucem emittendo; quod Rex ab authore oblatum animo benigno accipere dignatus est. Ex eo tempore in cognitionem venit præclari illius Politici, Nicolai Novo-villani domini *de Villeroy* Regi à mandatis, apud quem ob egregia sua merita summo honore habebatur.

SCÆVOLA

SCÆVOLA noster non tantùm se vernaculæ Poeticæ addixerat, sed Latinam quoque adjunxit; quò ingenium utrobique felix & fœcundum naturali quodam ductu eum inclinavit: Quod etiam cum paucis habuit commune, Joachimo Bellaio, Joanne Passeratio, & Nicolao Rapino. Itaque Gallicè transtulit, vel potius imitatus est opus quamplurimis pulchris & salutaribus documentis refertum, quod *HUMANÆ VITÆ ZODIACUS* inscribitur, ab insigni poeta morali nationis Italicæ, Marcello Palingenio, carmine Latino conditum. Quæ traductio adeo genuina est (sicut omnes aliæ quas posteà feliciter elucubravit) ut Remigius Bellaquæus animadvertat, authorem hunc extraneum *Palingenii* nomen quasi divinitus accepisse, quod bis natus sit; semel suo poemate; & rursus eruditi *SCÆVOLÆ* versione.

Aliquot annis post initum conjugium maxima ex parte Pictavii commoratus est, ubi potissimo Quæsturæ munere in illa Jurisdictione fungebatur. Hæc sedes eò ipsi jucundior visa est, quòd duo ejus fratres ibidem quoque degebant; tùm quòd eo tempore & Academia satis florebat, urbs & ipsa viris Juris prudentiæ, Medicinæ, ac literarum amæniorum scientissimis abundabat. Adde quòd etiam magnus ille Scaliger tunc in Pictonibus agebat apud dominum Abanii & Rupiposæi, Romæ legatum, & Præfectum Marchiæ, qui ad illustrem familiæ nobilitatem, scientiæ & belli gloriam adjecerat. Unde *SAMMARTHANUS* amplissimum campum nactus est illius fidem, & affectum in Regum ministeriis flagrantissimum, sicut etiam filiorum virtutem ac generosam indolem, celebrandi. Epigramma quod Scaliger misit ad Baronem Chrysæum Pictavii agentem, ac *SAMMARTHANI* & celebrium doctarumque dominarum de Rupibus frequenti consortio ibi fruentem, hic omitti non debet, cùm ad laudem illius de quo verba facimus haud parùm faciat.

de Gresse.

SCÆVOLA si cultis mulcet tibi versibus aures,
Dum tua mens docti pendet ab ore viri;
Si lepidæ blandis inhiant tibi mille puellæ
Eloquiis, animo quæ sitiente bibis:
Cur felix mecum esse cupis, Chrysæ? quid ultrà,
Quò cæli tangas sidera summa, petis?
Ille tenet cælum, cui præstant mille puellæ
Mille Deas, unus SCÆVOLA mille Deos.

Ex imitationibus Palingenii, & aliis ejus operibus, præcepta bene vivendi & virtutum incitamenta profluxerant; sicut etiam aculeos ad pietatem dederant perquàm multa illius carmina sacra inter quæ præcipuum locum obtinet docta Paraphrasis Latina Canticorum Biblii, aliique versus quibus impietatem prosternit & Atheismum jugulat. Intereà casus quidam occurrebat, quo facile persuasus est aliam pulchram quidem sed inusitatam scribendi materiam amplecti. Cùm enim unus ex infantulis ejus gravibus morbis laboraret, sicut bonus erat paterfamiliàs, nulli medicorum etiam optimorum aut experientiæ aut industriæ pepercit; quinetiam ipse operam dedit ut infantum naturam &

teneras lactentium habitudines curiosè exquireret: cumque permultas singularis momenti observationes fecisset, adeoque in abditos Naturæ recessus atque intima Philosophiæ adita penetrasset, poema Latinum *Pædotrophiæ* dictum aggressus est, sive de modo infantes ex ubere nutriendi, & tenellas ejusmodi plantas conservandi adversus infinitas tempestatum minas, quæ sæpenumerò in ipso nascendi exordio eos enecant; sicut author ipse alicubi in scriptis suis opportunè satis exposuit. Et quamvis hæc scribendi ratio primo quidem aspectu humilis & vulgaris esse videatur, siquis tamen animo perpenderit, hominem ad imaginem Dei efformatum, nobilissimam & principem in universa rerum natura speculationem esse, haud facilè negabit, tale opus adeo divine contextum, adeo ad incolumitatem humani generis accommodatum, ejusdem pariter dignitatis aliquo modo particeps esse debere: Unde etiam jure inferri potest, hoc quidem nomine magis laudandum esse quàm Georgica Virgilii, cujus Majestatem hoc opere prope assecutus est.

Ante *SCÆVOLAM* nemo Gallorum ausus erat Epicum poema Latinum longioris contextus suscipere, saltem lectione dignum, aut quale istud, in quo omnes numeri artis Poeticæ, omnes gratiæ elegantiarum, omnes doctæ antiquitatis regulæ conspiciuntur: unde acceptissimum evasit apud omnes cultioris ingenii viros, & præ aliis apud Italos. Quod ad nostrates attinet, cùm Baifius ad magnum Ronsardum mitteret, suâ responsione Gallicâ, quæ posteà in Latinum versa est, non simplici operis laudatione contentus, ejus pulchritudinem, dispositionem, ac varietatem admiratur. *Dii boni!* (inquit) 'quem mihi librum misisti à nostro *SAMMARTHANO* conscriptum? non liber est, sed ipsæ musæ; totum nostrum Helicona testem appello. Quin & si de eo judicium mihi concessum sit, velim equidem illum omnibus hujus seculi poetis anteponere; vel si Bembus, Naugerius, divinusque Fracastorius ægrè laturi sint. Dum enim perpendo quàm apte suavitatem carminis puræ tersæque dictioni, fabulam historiæ, Philosophiam arti medicæ conjunxerit, libet exclamare;

— Deus, deus ille, Menalca —

'Seculumque istud felix dicere, quod nobis talem tantumque virum protulerit.

Judicium item Scaligeri admodum illustre est; quod è pluribus ejus literis ad authorem missis colligitur, quarum unâ Lugduno Bat. scripta mense Feb. *M. D. XCVIII* dicit; 'Nihil in carminibus tuis, video, quod omnem nostri temporis Poeticen non longè exsuperet: Etiam Pindarica planè divina sunt. Pædotrophia tua nobilioris quidem telæ quàm Venatio Bargei est, quamvis & ille poeta sit non inconcinnus: sed dulcedo illa quam tantoperè prosequitur, masculo versuum tuorum robore destituta est. Victuri procul dubio sunt, & ego quoque vitam ab illis hauriam. De meis operibus unum ad te mitto, De emendatione temporum; χάλκεα χρυσέων: verùm amicitia nostra faciet, nè tibi sit ingratum. Boni quæso accipias, & memineris (si placet) amici fidelis experientiâ annorum quadraginta, aut certè parùm abest. In alia Epistola ità scribit; sua poemata omnibus nostri seculi palmam præripuisse. Sed religio esset hoc in loco tacere dignum elogium alterius illius bonarum literarum luminis, Justi Lipsii. Sub finem seculi

postremò elapsi ad Dominicum Baudium scribens, his verbis utitur, brevibus quidem pro more suo,' sed magni ponderis; *SAMMARTHANI* poe-'mata & Elogia vidi; illa doctè, hæc & prudenter scripta. Felicem etiam 'filiis patrem! gaudeat, & fruatur.

Pædotrophiæ liber Henrico *III.* nuncupatus, ab omnibus doctis, & præcipuè à peritissimis medicorum eo in pretio habitus est, eo desiderio quæsitus, ut impressionem ejus tàm in Gallia quàm aliàs decies iteratum viderit *SAMMARTHANUS:* Etiam eo vivente usitatus est & pueris expositus in quibusdam Collegiis & Scholis celebrioribus, eo planè ritu quo prisci authores prælegi solent. Sed quò Gallia penitiùs propiusque doctissimum utilissimumque hoc opus intelligeret, Gallico versu feliciter reddidere Petrus Lætus Medicus Regius, Carolus Rogerius assessor in Jurisdictione Julidunensi, & alii scriptores optimi: Quin & author ipse versionem ejus inchoavit, quam in publicum emisit,

Quamvis autem studio Latinæ Poeseos, quàm Gallicæ, magis incubuerit, cùm tamen in utraque pari successu versatus sit (ut suprà notavimus;) ideò selectum Gallicorum carminum fasciculum, quæ anteà Latinis immiscuerat, seorsim luci dare voluit: Quò in opere alterius etiam pulcherrimi incæpti particulam inseruit, quam *Metamorphoses Christianas*, posteà autem *Sacras* appellavit; in octo libros dividendas, si ad finem perduxisset. Ad hoc opus efformandum, diligenter è Bibliis omnia loca collegerat, quo de mutatione sive transformatione rerum multarum ab ipso mundi exordio ad usque Salvatoris nostri adventum passim loquuntur. Conatus quidem poetâ Christiano verè dignus, & tanto magis laudandus quàm lusus illi in simili materia vel Ovidii Latini vel Theodori Græci, quanto veritas mendacio præstat, & Historia Fabulæ. Cùm principia tantùm divini hujus poematis prælibasset, tùm bella civilia subindè erumpentia, quæ Galliam universam & maximè Pictonum provinciam infestarunt, tùm rei familiaris cura quæ *SAMMARTHANUM* sollicitum habuit, tum etiam ministeria Regis quibus sæpenumerò distinebatur, conspiratione quâdam obstabant quò minùs huic consilio non minus pio quàm generoso ultimam manum imponeret. Cujus generis & illud erat, quod publici quoque juris facere decreverat, nimirum Historia sanctorum bellorum in regionibus transmarinis à Gallis gestorum. Nam vir iste, cùm nihil humile aut plebeium spiraret, pulchriora & aliis intentata argumenta semper elegit, ùt scriptor quidam illius temporis animadvertit; quod à magno solidoque ipsius judicio provenisse minime dubitandum est.

Anno *M.D.LXXIX.* quò Gallica Opuscula edidit, Prætor urbicus & Capitaneus Pictavii summo omnium bonorum consensu & suffragio publicò electus est. Munus illud (si alias non esset, ut erat certè & natalium splendore nobilis, & virtute propriâ nobilissimus) titulum gradumque nobilitatis ipsi conciliasset, quam Rex Carolus *V.* Prætori & reliquis Consularis ordinis Magistratibus Pictavii concessit, postquam urbs illa jugum Anglorum fortiter excusserat. More eorum qui ad illam Præfecturam perveniunt, pro symbolo accepit, *Patria non satis una manus*; quo innuere voluit, id quod in scriptis ejus non semel occurrit, boni civis esse Regi & Reip. pace ac bello inservire,

& Roma-

& Romanorum exemplo manum industriamque suam dedicare, sive ad scribendum pro publica utilitate & honore patriæ, sive ad defendendum, & cum opus esset ad ferendum suppetias.

Provincia Pictonum, & reliquæ in eo tractu sitæ, crebris motibus tunc temporis agitabantur ab hominibus Religionem professis quam Reformatam appellabant, qui urbes etiam aliquas indies dolo aut subitâ vi intercipiebant; maximè autem Pictavium ipsum lividis oculis intuebantur, Id quod *SAMMARTHANO* animos addidit, effecitque ut immodicis laboribus ac vigiliis potissimum illud regionis caput in tranquillitate & Regis obedientiâ continere studeret.

Dum Præturam urbis administraret. Conventus Juridici senatus Parisiensis ibi habebantur, quibus præfuit Harlæus ille qui posteà cum tanto famæ & probitatis decore in illa suprema Regni curia principem locum obtinuit. Hunc sui seculi alterum Catonem quotidiana familiaritate colebat *SAMMARTHANUS*; sicut etiam doctissimum Brissonium primo advocatum Regium, posteà ejusdem senatus Præsidem: hunc quoque Pictaviensis ager è suo sinu prodiisse gloriatur.

Ut primùm hoc Magistratu exierat, primo quo fungebatur Quæsturæ munere deposito, Rex alterum illi contulit quo totius Pictonum Jurisdictionis ærarium publicum procuraret; cui posteà quoque Præsidis in eadem Jurisdictione dignitatem adjecit. Quæ omnia officia per quadraginta quinque annos illibatâ quidem integritate gessit, regnantibus quatuor deinceps regibus, quibus summâ fide inserviit. Neque dicere erubescimus, istos honores gloriam & ornamentum, quæ cuilibet alteri dare potuissent, ab ipso cumulatius accepisse; quem etiam amplissimis Regni muneribus parem ac dignum præstantissimus quidam illius ævi scriptor judicavit.

Paucis post annis insignis occasio nata est, quâ universo quæstorum Galliæ Collegio (cujus ille socius erat) rem gratissimam faceret, & novum gloriæ augmentum sibi acquireret. Cùm enim Henricus *III.* maximam partem id genus Officiorum abolesset, qui exuti erant querelis & rationibus agere decreverant ut iterùm restituerentur. Idcircò cùm ex omnibus Regni provinciis magnus eorum numerus Parisios confluxisset, *SAMMARTHANUM* obsecrarunt ut unus omnium nomine verba faceret, quippe qui & excellenti judicio, & eloquentiâ consummatâ, & aliis conditionibus ad perorandum in publico necessariis abunde præditus esset. Cujus opinionis testimonium luculentissimum dedit, cùm sermonem politum quidem & sublimem coram illo Monarcha singulari gratiâ pronuntiavit, & tot argumenta solida exposuit, ut Rex, qui talis ingenii viros magni faciebat, & ipse quoque facundissimus erat, maximâ voluptate eum audiret; quod ille statim confessus est, & Quæstores paulò post senserunt, cùm fructum quem sperabant Officiorum redintegratione perciperent. Hæc actio, in qua solertiæ & acuminis vim demonstravit, gratiæ, quam postea apud Regem adeptus est, aditum fecit; qui eum tanto honore dignatus est, ut benigno oculo aspiceret, donis liberaliter cumularet, & negotiis delegationibusque ad bonum publicum maximè spectantibus eum præficeret: quibus semper eâ dignitate perfunctus est, ut sæpenumerò tam publicè quàm privatim laudes quas optimè meruit uberrimè reportaverit:

la Police: quippe qui scientiam comparaverat exquisitam & Reipublicæ, & Fisci, & particularis civitatum administrationis, cum intelligentia universæ Historiæ, præsertim Gallicæ, cujus aliquos etiam Commentarios delineavit.

Cùm interim diuturniorem quàm speraverat moram Parisiis fecisset, idoneam nactus est opportunitatem & veteres amicitias cum multis illustribus viris reparandi, & novas adjiciendi; quales fuere, Chevernii Galliæ Cancellarii, Belmii Archiepiscopi Bituricensis (quos etiam cognatione attingebat) *de Beaune. du Vair.* Varii, qui posteà Senatûs Aquensis Præses primarius, & tandem Episcopus Lexoviensis ac Galliæ Sigillorum Custos evasit; Perronii & Bertaldi, quos insignia sua merita ad eminentissimas Ecclesiæ & Reip. dignitates evexerunt. His annumerandi sunt Jacobus Faius Spessæus, primùm patronus Regius in Senatu Parisiensi, & deinde Præses ibidem dignissimus; Claudius Puteanus, & Jacobus Gillotius, Consiliarii; Claudius Mangotius, (Julioduni pariter oriundus) celebris in Senatu patronus, cum duobus filiis suis, quorum alter erat Regius in eadem curia advocatus, (quem mors immatura huic Regno abripuit,) alter item Galliæ Sigillorum Custos. Qui omnes incredibili eum affectu complexi sunt, tùm ob propinquitatem generis quâ illis accessit, tùm ob incomparabilem scientiam quâ omnibus præstitit.

Sed propiori necessitudinis vinculo conjunctus est cum ingenti illo & Galliæ & bonarum literarum ornamento, Jacobo Augusto Thuano, tunc temporis supplicum libellorum apud Regem Magistro, & posteà Præside Senatûs Parisiensis. Hic vir illustris cùm præclarum poëma Latinum, in quo de Aucupio agit (exercitio Principibus & nobilibus usitatissimo) publicæ voluptati consecraret, his versibus qui in primordio libri conspiciuntur, *SAMMARTHANUM* honorificè alloquitur;

SAMMARTHANE, duplex cui cingit laurea frontem,
Gallica sive placet, sive Latina chelys;
Ista tuis patere auspiciis exire sub auras,
Carmina vix pennis sat benè fulta suis.
Nam quid ego precibus Phœbum, votisque fatigem,
Non audituras vota precesque Deas?
Tu modò concilia musas, tu Scævola Phœbum,
Cui facilisque deus, cui facilesque Deæ.
Sic semper faciles tibi sint in carmina musæ,
Sic mihi difficilis non sit, ut antè, Deus.

Neque illud alterum minoris gloriæ loco ducendum est, quòd idem Thuanus cùm à stricta oratione ad solutam se contulisset, ut Historiam sui temporis conscriberet, suum ea de re consilium ipsi communicavit, & tres priores libros, ut ex illius arbitrio vel persequeretur opus, vel omnino missum faceret; sicut ferunt literæ quas ea de causa scripsit. Adeoque sententiam sortitus est quam tanti incæpti utilitas & præstantia meritò postulabat, & quam ille quoque alias in scriptis suis sæpissimè celebravit. Firmissima quæ illis mutuo intercessit

terceſſit amicitia ſtudioſè utrinque culta eſt; cujus rei veritas in doctis utriuſque lucubrationibus abundè conſtat.

SAMMARTHANUS etiam Ronſardo familiariter uſus eſt, & cum dolore vidit hunc poetarum ſolem caligine obduci. Quanti autem ille (ſicut alii complures) *SAMMARTHANUM* fecerit, indè liquet, quod in dedicatione poematis, cujus finis hic locum meretur, excellentiſſimi poetæ laurum ipſi attribuit:

SCEVOLE, amy des Muſes que je ſers,
Je t'offie icy, en lieu de tes beaux vers,
Un froid diſcours, larron de ta loüange.
Tu n'es premier qui te trompes au change;
Glauque jadis ſy deceut comme toy.
Et toutesfois pren ce preſent de moy,
Pour teſmoigner d'une ancre perdurable,
Que mon vers fut à ton vers redevable.

Quos inſignis poetæ verſus ad Lyram Latinam, ut potui, modulatus ſum;

SAMMARTHANE, ſacris amice Muſis,
Queis indignus ego miniſter aſto,
Hic pro carminibus tuis politis
Sermonem offero frigidum & ſenilem,
Qui laudes tibi largiendo demit.
Non mutatio te feſellit unum,
Nec primum; quia damna Glaucus olim
Expertus paria eſt. Tamen benigne
Hoc donum accipias, ut iſtâ charta
Atramento inarata ſempiterno
Ronſardi tenuem exprimat Camœnam,
Agnoſcatque tuæ eſſe debitricem.

Incomparabilis hujus viri funeribus ingenioſi ſcriptores haud pauci illacrymârunt; inter quos *SCÆVOLA* noſter memoriam ejus conſecravit Odâ Pindaricâ, filio ſuo natu maximo Abeli *SAMMARTHANO* (qui patris veſtigia propè inſequitur) dicatâ, & Elegiâ cultiſſimâ, quam ipſi pro Elogio eſſe debere exiſtimavit. Quinetiam Claudius Binetus, Prætor Juridicus (quem Proſeneſchallum vocant) Juriſdictionis Bellovacenſis, in vita quam ſcripſit iſtius Patris Gallicæ Poetices, *SAMMARTHANUM* inter eos memorat quos propter doctrinam & egregia ſcripta præ aliis dilexit & æſtimavit; in quo opere non tacendum putat, imò ad verbum tranſcribit illuſtre illud Ronſardi judicium de Pædotrophia, cujus anteà meminimus. Iſaacus

acus Casaubonus, illud alterum scientiarum miraculum, debitas meritis suis laudes in literis Latinis ad eum scriptis elargitur. Stephanus Paschasius in opere quod *Galliæ Investigationes* inscribitur, ejus nomen in album poetarum inserit, qui maximè a temporibus Henrici *II.* famæ præconio floruerunt. Joannes Auratus, Joannes Antonius Baifius, Ludovicus Alealmus, Germanus Audebertus, Nicolaus Rapinus, Franciscus Juretus, Jacobus Guttarius, Nicolaus Rigaltius, Paulus Thomasius, & alii permulti viri eruditissimi *SAMMARTHANI* gloriæ adstipulantur. Breviter. alii eum poetarum sui temporis Principem appellârunt; alii dixerunt, eum fuisse optimum & politissimum sui seculi scriptorem, & Elogium æquè meruisse ac illi quos ipsius calamus æternitati consecrarat.

Enimvero fama ejus non intra limites hujus Regni conclusa est, sed in exteras regiones, etiam ultra mare provolavit. Rex magnæ Britanniæ Jacobus ejus nominis primus, qui in teneris annis, cùm Rex Scotiæ esset, ab eruditissimo Buchanano bonis literis institutus est, lectis nonnullis *SAMMARTHANI* operibus, miram inde voluptatem concepit, ut Jacobo Elfinstono narravit, qui ipsi à mandatis erat, & cum Pictavii Jurisprudentiæ operam dedit *SCÆVOLAM* ibi cognoverat. Sed & ejus poemata aliaque scripta justà prædicatione recepta sunt à clarissimis viris, Musarum deliciis, quos Germania & Belgium protulerunt, Jano Douza, Dominico Baudio, Daniele Heinsio, Hugone Grotio, Daniele Tileno, Paulo Melissio, Jano Posthio, & Jano Grutero. Quorum postremus industriam imitatus Matthæi Hetrusci Itali, qui fasciculum poematum à melioribus patriæ suæ ingeniis factorum in uno volumine complexus est, ipse quoque selecta Gallorum carmina Latinè composita in unum contulit, & in Germania sub ficto nomine Ranutii Gheri edidit: & aliorum plerunque poetarum pauca quidem & lectissima desumpsit, *SAMMARTHANI* autem integra opera in suam Collectionem inseruit, cùm omnes eorum partes æquè perfectas & eodem filo contextas inveniret. Adeoque multi scripserunt, in Pædotrophia Virgilii Majestatem propè expressam fuisse, in Elegiis Ovidii ac Tibulli suavitatem, in sylvis Statii gravitatem, in Epigrammatis Martialis acumen, in Odis Horatii genium, immò ipsius Pindari, quem nemini imitabilem prædicarunt.

Memoria hujus antiqui poetæ Græci, & fama illius doctrinæ tantum existimationis ac venerationis etiam sortita est, ut Alexander magnus, cùm Thebas cepisset & solo æquasset, hujus posteros atque ædes servaverit, unicas reliquias florentissimæ civitatis inclementi militum furori expositæ. Sed nostris temporibus, dum bella civilia passim sæviebant, casu ferè simili vidimus, unius *SCÆVOLÆ* gratiâ non solùm domum ejus quam in urbe natali habuit sartam tectam mansisse, sed reliquas etiam omnium civium ædes ab imminente ruina conservatas esse. Dux Joeusæ, Galliæ Thalassiarcha & exercitûs Regii Legatus, cùm propè Juliodunum in Aquitaniam iter faceret, incolis illius loci ob injurias quibusdam è suo famulitio illatas gravissimè succensuit. Hæc insolentia ità Ducis animum pupugerat, ut iracundiâ exæstuans, & Juliodunum cum exercitu ingressus, vindictam meditaretur, & ad eas extremitates se accingeret, in quas facillimè labuntur, qui vim & legem in manibus gerunt, & omnia possunt in ea loca ubi malè habiti fuerunt; ad quod

etiam à nonnullis copiarum ductoribus alias ob causas accendebatur. In hisſe anguſtiis cives miserè conſternati nullos non explorant modos quibus ingruentem tempeſtatem averterent, & iratum placarent: ille autem adverſus preces quorundam haud infimæ ſortis hominum tanto acriùs induruit. Cùm omnia fruſtrà tentaſſent, præcipui civium tandem memoriâ animadvertunt, tanti mali remedium, quod aliàs tam ſollicitè quærebant, apud ipſos reperiri; nempe ad *SAMMARTHANUM* ſuum refugiendum eſſe, ut veniam tantoperè exoptatam à Joeuſa impetrarent, quem procul dubio meritis illius viri nihil non conceſſurum credebant. Aberat tunc temporis in Pictonica inferiori negotium honorificum ſibi demandatum adminiſtrans: ut primùm autem hujus rei certior factus eſt, propere Juliodunum advolat; opem operamque ſuam dilectæ patriæ minimè negandam ratus. Statim adit Joeuſam, apud quem ſingulari gratiâ pollebat, obnixè orat, hortatur, obſecrat demùm ut peccantibus ignoſceret. Invictus aliàs imperator tandem ſe vinci patitur, ceditque non minùs ſanctis amicitiæ legibus, quàm ſuavi violentiæ & mollibus incantamentis efficacium tanti viri verborum; unde & iram ſimul, & culpam remiſit. Tanti fecerunt hoc beneficium Juliodunenſes, ut ea de causâ *SAMMARTHANUM* inſigni titulo *PATRIS PATRIÆ* cohoneſtarent; quod olim Romanus Orator à civibus ſuis reportaverat. Ità Laureæ coronæ, quam docta *SCÆVOLÆ* poeſis capiti ejus jure circundederat, Civica etiam quernis contexta frondibus adjici potuit, quam hoc tàm illuſtri facinore, & piâ in patriam charitate non minùs juſtè meruerat. Quo nomine cum Scævola altero fermè comparandus eſt, non è duobus illis quos tantùm celebrat hiſtoria Romana, ſed Philoſopho Græco & Hiſtorico, qui benevolentiâ Cæſaris Auguſti fruebatur: quò enim popularibus ſuis commendatior eſſet, Imperator Tarſum urbem ejus natalem vectigalibus & ſubſidiis planè liberavit; ubi bonus ſenex ſummas dignitates adeptus eſt, & ultimum diem feliciter obiit, cùm annos octoginta duos impleſſet, relictâ de ſe unà cum operibus quæ in honorem patriæ emiſerat, memoriâ adeò gratâ & jucundâ, ut populus Tarſenſis ipſi tanquam Heroi ſolennia quotannis inſtauraret.

Sed ad reliqua præclara facta noſtri *SCÆVOLÆ* Gallici redeamus. Dum bella civilia in viſceribus hujus Regni adhuc hærebant, nonnulli fidem ejus magnoperè tentarunt, ut in partes conjurationis, quam *Ligam* appellabant, attraherent; etiam tunc cum Pariſios profectus eſt paulo poſt funeſtum & illætabilem diem quo illius urbis plateæ doliis & omne genus obicibus adverſus Regias cohortes intercludebantur. Fruſtrà tamen; ita enim inſculptum infixumque animo gerebat obſequium illud quo ſubditi erga Principem legitimum naturæ vinculis obſtringuntur, (id quod actionibus inclytis per totum vitæ ſuæ curriculum pateſecit) ut nulla unquam tentamenta aut promiſſa eum labefactare, nec tantillùm quidem ab officio dimovere valuerint. Ideoque Rex Henricus *III.* firmâ ipſius fidelitate fretus, eum ad poſtrema Regni Comitia Bleſis habita vocavit, ut ibi cùm res poſtularet, boni civis operam & induſtriam Reip. præſtaret. Et inſignis quidem occaſio data eſt, quam ſilentio præterire non poſſumus abſque nefario in illius memoriam ſacrilegio.

Journee des Barricades.

Unus

Unus è præcipuis Conjuratis perspexerat, nullos è Deputatis urbium suis consiliis magis adversos, aut Regis servitio magis addictos esse, quam qui publica ministeria in provinciis obibant. Unde potestate suâ & authoritate quam inter Comitiorum Ordines habuit innixus, effecit ut ad senatum referetur de tollenda maxima parte Officiorum, quasi oneri superfluo, nè verbo quidem facto de reparatione pretii pro iis muneribus anteà impensi. Speciosa & Reip. utilis hæc propositio videbatur; prudentiores autem satis intellexerunt, reverà insidias esse positas, & laqueum dolo contectum, in quem Ministri Regii prolapsi interirent. Qui enim eorum abolitionem premebat, duabus maximè de causis id fecisse credebatur: vel ut eos omni authoritate exueret, atque ità vires quas suis inceptis oppositurí essent enervaret; vel ut timore perculeret, eoque adigeret ut ad illius auxilium confugere necesse haberent; cujus demùm patrocinio conservati, in posterum quasi jure ad illius partes transirent. Ministri cùm in commune consulerent, quibus tandem modis hanc suppressionem cum universa ipsorum pernicie conjunctam impedirent, fortiter obviam ire decreverunt, imò & senaculum tertii Ordinis (hujus mali incunabula) simul ingredi, & coram protestari pro irrito haberi debere quicquid in eorum præjudicium Deputati statuerent, quorum plerosque contra mandatum Regis & bonum publicum prensationibus & emptis suffragiis electos esse contendebant. Protestationem istam ab omnibus Ministris (qui trecenti omnis generis erant) obsignatam, Comitiis expositam reliquit *SAMMARTHANUS*, qui jussus est pro universis verba facere, sicut in simili casu anteà quinque circiter annis (ut suo loco meminimus) fecerat.

les Officiers.

Eodem die quidam Tertii Ordinis Deputati apud Regem de hoc actu questi sunt, & flagitarunt ut jure cum illis ageretur, quos Comitiorum libertati obstrepere ausos esse clamitabant. Cùm autem viderent Ministros istiusmodi querelâ minimè concussos esse, verùm è contrà Regem orare, ut causas quibus Protestationem suam fundabant explicari permitteret, nihil ultrà turbatum est; satis enim sciebant, si ad probationes ventum esset, de eorum authoritate actum fore, cùm plerique conscii essent parùm probitatis in agendis electionibus adhibitum fuisse. Quod cùm Regi nunciaretur, non solùm benè interpretatus est, sed privatim quoque amicis significavit Protestationem illam sibi placuisse, utpote quæ Regiam dignitatem potissimè tueretur. Et illud erat potiùs, quàm privatum lucellum *SAMMARTHANI* & Ministrorum, quod eum ad rem adeò generosam & arduam cum periculo vitæ aggrediendam incitavit; propter quam ab omnibus bonis laudatus est, qui animi fortitudinem non minùs quàm ubertatem ingenii æstimabant.

Sub exitum anni *M. D. LXXXVIII.* Pictavium à Rege missus est, ut de motibus jam tùm nascituris Majestatis suæ sensum ac voluntatem civibus aperiret, & quàm fixum immotumque ejus animo sederet, Religionem Catholicam Apostolicam & Romanam semper inviolatam servare, & subditorum calamitatibus solatium afferre; nihilominus velle & jubere, ut partium studiis conjurationibusque missis neminem in posterum secundùm Deum præter Regem suum agnoscerent, qui authoritatem suam impunè contemni haud amplius pateretur. Cùm *SAMMARTHANUS* hæc mandata singulatim executus

executus esset, Rex voluptatem quam indè conceperat literis ad eum scriptis demonstravit, significans, ‘se gratias ipsi propter operam navatam agere: ‘verùm cùm inter cives quidam male animati delitescerent, qui populum di-‘vellere, & a mutuo consensu (in quo civitatis incolumitas sita est) alienare ‘studebant; & quòd fideles servos suos invigilare oporteret, quò perniciosa ‘ejusmodi consilia frustrari, & incolas concordiâ officioque continere possent; ‘ideo se jubere, ut eo curas & labores suos ipse intenderet. Sed cùm tumultus interim crescerent, & adversa factio eousque prævaleret, ut urbis portas Regi contumaciter occluderet, SAMMARTHANUS tandem coactus est insanæ procellæ cedere, deserere gubernaculum, ædes & familiam relinquere, etiam ex urbe egredi, unà cum Malicornio Pictonum Præfecto aliisque melioris notæ Ministris Regiis, qui fortunam causamque Principis sui constanter sequi decreverant, cujus obsequium cum amore patriæ conjunctum omnibus aliis privatis affectibus commodisque anteferebant. Honestum istud exilium quinque annis & ampliùs perduravit. Illorum temporum historici dum Pictavii defectionem enarrant, SAMMARTHANI fidem non omittunt; quorum unus in hunc modum scribit; ‘Ex eo tempore nemo ‘qui Regi studeret, saltem dignitate aliquâ præditus, in urbe remansit; præ ‘aliis autem gens SAMMARTHANA indè ejecta est, quasi in Re-‘giis partibus præcipua: Huic multæ familiæ clariores se adjunxerunt, quæ ‘sub ejus auspiciis in unum collectæ semper in posterum tam bello quàm pace ‘maximè inter Pictavienses Regio nomini adhærere notatæ sunt.

SAMMARTHANUS ad Aulam se recepit; ubi Rex de illius integritate præstantiaque eam opinionem conceperat, ut sibi à mandatis illum habere destinaret, sicut Magnati cuidam innuebat. Sed cùm opera ejus alibi necessaria esset in re maximi momenti procuranda, Rex beneficentiam suam aliquantisper differendam censuit. Nam post rebellionem Parisiis ortam, induciæ Turonibus pactæ sunt cum Henrico Magno gloriosissimæ memoriæ Principe, tunc solùm Navarræ Rege, qui plurimas urbes & propugnacula ceperat, magnosque progressus in agris Santonensi, Inculismensi, & Pictaviensi fecerat. Reges utrique viros illustres deputârunt, quorum esset Induciarum capita exequi, ærarium corrigere, perturbationibus quas infausti motus invexerant remedium afferre; etiam Catholicos, tam Ecclesiæ quàm Regis Ministros, in bona & Officia unde exturbati erant restituere, unà cum exercitio Religionis Catholicæ (quæ belli injuriâ in desuetudinem abierat) redintegrando in urbibus nuper occupatis ab illis qui Reformatæ nomen suæ professioni adsciscunt. His rebus componendis Rex SAMMARTHANUM delegavit, Navarræus autem Michaelem Huraltum, Hospitalium Faium Cancellarium suum, Hospitalio Galliæ Cancellario dignum nepotem. Iste quidem doctrinâ singulari, & absolutâ rerum ad Statum Regni spectantium intelligentiâ præditus erat; & cùm iisdem animi dotibus Collega ejus (quem hic celebramus) exornatus esset, eo suavius in hac gravissima legatione operam suam contulerunt. Itaque res eo temperamento constitutæ sunt, ut nihil deesse videretur vel ad boni publici restaurationem, vel ad Regum satisfactionem. Præcipuè autem SAMMARTHANUS (juxta mandatum quod à proprio Regis ore acceperat) omni ope enixus est ut exercitium

veræ Religionis pristinum locum ac nitorem obtineret; id quod ejus industriâ in multis Pictonum, Sanctonumque & Inculismensium urbibus factum est. Reformati quos vocant, ad leges & jura provocârunt, cùm hanc restitutionem viderent; imò posteà querelas ea de re ad Henricum Magnum detulerunt, ut constat ex literis *VII.* die Novembris anni *M. D. LXXXIX.* ad Plessium Mornæum Salmurii Præfectum propriâ Regis manu exaratis, quas ipse Commentariis suis inseruit. Sed irritæ fuerunt hæ querelæ, nisi quod *SAMMARTHANI* gloriam eò sublimiùs evexerint; siquidem indè conjicere possumus quàm uberes fructus à piis ipsius laboribus Catholici perceperint; neque dubitandum est, quin ipse quoque multò præstantiores sibi in cœlis acquisierit, qui tam insigne opus confecerat ad prolatandum Dei honorem & bonum Reipublicæ.

Intereà Rege Henrico *III.* nefariè trucidato, bona ejus voluntas quâ *SAMMARTHANO* honorificum illud munus designaverat, incassum fuit. Adeoque animus ejus extremo dolore confossus est ob ingentem & luctuosam jacturam, quam non Gallia solùm, sed ipse quoque privatim fecerat, ut paucis pòst mensibus Juliodunum se subduxerit, quò liberiùs hoc infandum parricidium & publicas calamitates ploraret: Id quod lugubri carmine præstitit in lucem edito, quod inscribitur *Lacrymæ in Memoriam magni Monarchæ*; cujus in Deum pietas, in homines benè meritos gratia & liberalitas æternâ commemoratione renascentur. Videbatur quidem atrocitas hujus inauditi ac prodigiosi facinoris novum quendam furorem & insolitos aculeos in pectore nostri poetæ excitasse, ut execrandum scelus acriori detestatione persequeretur, quam hoc nobili & eleganti opusculo effulminavit.

Sed insignes victoriæ quas Henricus Magnus sceptri legitimus hæres breviposteà consecutus est, materiam jucundiorem doctæ illius Musæ suppeditârunt. Et sicut gesta Regia humanos agendi modos excedebant, ac miraculis propiora videbantur, ità ad ea celebranda *SAMMARTHANUS* inusitatam planè suæque inventionis Poesim adhibuit; Odam scilicet pulcherrimam ad lyras Pindari & Horatii summâ industriâ accommodatam, quâ memorabile illud trophæum decantavit, ab invictissimo Principe reportatum in pugna Euriensi adversùs ingentes Ligæ copias, & Hispanicas etiam ductore Comite Egmontio, qui eo prælio vitam finivit. Continuò prodiit hoc poema, non solùm in diversis hujus Regni locis, sed in exteris quoque regionibus typis impressum. Quo scribendi genere, gravi admodùm ac difficili, alias excellentes Odas Pindaricas posteà concinnavit; sicut nostris quoque temporibus fecit Illustrissimus Cardinalis Barberinus, qui hodie universæ Ecclesiæ Princeps Urbani *VIII.* nomine Sancti Petri Cathedram feliciter occupat.

Eodem tempore Elogia virorum doctrinâ illustrium, qui in hoc Regno postremi seculi curriculo floruerunt, sermone soluto Latinè descripsit: unde permagnum nominis & famæ augmentum adeptus est; qui verbis quidem concisis, sed materiæ multum complexis, lectissima quæque sive de vita, sive de rebus gestis istorum hominum magnorum (quorum plerosque vidit novitque) sive de scriptis eorum, luculenter & signate animadvertit: quod tantâ elegantiâ & styli puritate fecit, ut quam proximè accedat, & si ausim dicere, vix cedat quidem eloquentissimis priscorum temporum scriptoribus. Quin & ingenii

ingenii vim incredibilem monstravit, rem sæpe eandem tantâ verborum varietate illustrando. Nonnulli mirati sunt, quomodo ille qui à juvenilibus annis solius Poeseos studio (in qua unicè præstare videbatur) tam feliciter inhæserat, potuerit nihilominus ità facilè ac genuinè ad modum Oratoris & Historici calamum convertere; cùm difficillimum sit, & paucis præter eum contigerit, parem utrinque palmam adipisci. Sed prosa ætati illius, tunc temporis aliquantò provectiori, magis conveniebat; quod ipse quoque Elegiâ Thuano inscriptâ non dissimulavit; Elegiâ, quæ fores pulchri illius Palatii, vel ut veriùs dicam, Templi Musis dicati, & in Galliæ honorem erecti, summoperè exornat.

Cùm hæc Elogia inchoasset, partem eorum ad Scaligerum misit, qui carmina illius jamdudum pro merito laudaverat; neque diversam de hoc opere sententiam tulit, quam literis ad *SAMMARTHANUM* scriptis in hunc modum explicat; *Se Elogia ejus legisse cum infinita quadam voluptate, quòd illustres illos viros bis vivere videret, semel quidem suis ipsorum, & rursus SCÆVOLÆ scriptis. Sed hanc voluptatem (ait) non aliam sibi videri, quàm qua febricitantibus inter bibendum esse solet: ut enim illi quam maximè vellent, poculum in quo bibunt capacius & aquâ plenius esse; ita se optasse, librum fuisse longiorem, nec partim satiatum partim sitibundum reliquisse. Quinetiam persuasissimum habere, communem eorum amicum doctissimum Thuanum opus illud calculis suis approbaturum esse. Adjecit; Partem esse historiæ, quam doctos scire oportebat.* Deinde eum hortatus, ut in laudabili incœpto porrò pergeret, inquit; *Et beatos illos qui laudantur à laudato viro, etiam sermone tam terso ac nitido.* Adeoque unusquisque hæc Elogia in pretio habuit, ut ex quo in lucem prodierint, quoties libri doctorum hominum quorum nomina ibi celebrantur, in publicum emitterentur, visum est gloriam quam sibi pepererant, à talibus Elogiis incrementum accepisse; ideoque cura adhibita est, ut iisdem libris evulgatis hæc scripta honoraria in limine præfigerentur. Itaque tam varia & diversi generis opera, quæ ab ipsius manu exibant, non minùs versatilem agilitatem, quàm copiosam ingenii fœcunditatem, pro gustu singulorum omnibus admirandam exhibuerunt.

Neque hæc literarum studia obstiterunt, quò minùs Regi interim multis in rebus operam promptè tribueret. Cùm enim Principem Contium exercituum suorum in Pictonibus, Lemovicum limitibus, Biturigibus, Andibusque, Legatum constituisset, *SAMMARTHANUM* huic Regulo adesse jussit, & consiliis suis assistere; quod eximiâ fide præstitit. Pari officio, sed magis assiduè, functus est apud Principem Dumbarum (paulò pòst Ducem Mompenserium) tunc cùm Regio exercitui in Britannia contra rebelles *Ligatos* præficeretur. Nam cùm Rex necesse haberet, virum aliquem probitate & experientiâ insignem eligere, qui in illo exercitu Quæsturam ageret, oculos in *SAMMARTHANUM* conjecit, eumque gravissimo huic muneri imposuit, quod duobus annis fideliter executus est. Mompenserius, princeps omnigenâ virtute ac generositate plenus, cum singulari amore complexus est (sicut anteà fecerant avus & pater ejus, Duces Franciscus & Ludovicus) secretioribus suis consiliis adhibuit; & cùm publicæ rerum *la Marche.*

 administratione

adminiſtratione maximè idoneum ſciret, præter caſtrenſis ærarii curam, negotia etiam quæ Provinciæ ſummam ſpectabant ipſi commiſit.

Jam indè ab anno *M. D. XCIV.* Rex eum juſſerat de conditionibus agere quibus urbs Pictavii ad obſequium, civeſque præcipui ad bonam frugem reducerentur. In quo itâ dextrè commodeque ſe geſſit, ut Rex literis quas ea de re ad illum ſcripſit, omnia quæ agitaverat ſibi cordi eſſe clarè agnoverit, hortatus inſuper ut operi tam benè incæpto porrò inſiſteret, & pollicitus ſe meritis officiiſque ejus gratiam habiturum. Deinde Carnutum venit ad Regem viſendum, quo tempore ſacrâ unctione inauguratus eſt, ut ibi mandata de negotio tanti momenti efficiendo expreſſiora acciperet. Ad Pictones reuerſo Rex iterum literas ſcripſit, quibus monuit ut pacta cum Pictavienſibus inchoata denuò reſumeret; quæ tantâ prudentiâ & felicitate tractavit, ut poſt multos ſermones habitos, difficultates ſuperatas, & pericula devitata, tandem victricibus illius rationibus permota civitas ad obedientiam ſe receperit, & Regiam authoritatem in poſterum coluerit. Opus ſanè Galliæ utiliſſimum, duabus maximè de cauſis; tum quòd Dux Mercurii Namnetarum urbem & totam ferè Britanniam armis adhuc tenebat, Pictonibuſque vicinis inſtabat ut ſecum contrariis partibus (ſicut anteà fecerant) adhærerent; tum quòd Dux Elbonii Præfectus urbis in caſtra Regia ſe pariter retulerit. Pictavienſes Ludovicum *SAMMARTHANUM*, Juriſdictionis illius Prætorem Juridicum, cum aliis civibus delegârunt, qui ad Aulam proficiſcerentur, & juramentum fidelitatis Regi præſtare; ad quem in Picardiam uſque acceſſerunt, obſidione Laoduni tunc occupatum. Satis conſtabat ex prona benignitate quâ eos magnus Monarcha recepit, quàm gratam acceptamque haberet inſignem operam *SAMMARTHANI* (ſub cujus auſpiciis iter ſuſceperant) in hoc præclaro negotio graviter adhibitam: Cui etiam fortiter incubuerat frater ejus, ideoque munus Prætoris (ſive Profeneſchalli) liberalitate Regiâ ſibi confirmatum habuit.

Paucis poſt annis quàm Pictavium aliæque urbes ad ſanam mentem redierant, Rex perturbato rerum ordini, & confuſioni quam bellum civile intulerat, proſpicere cupiens, Conventum virorum dignitate præſtantium ex omnibus Regni ordinibus Rotomagum convocavit. Huc *SAMMARTHANUM* literis ad eum ſcriptis honorificè acceſſivit, qui in hoc celebri conſeſſu ex proceribus Galliæ ſelectiſque hominibus conflato, magno uſui fuit, magnamque judicii vim & gravitatem monſtravit, tùm ſententiam dicendo, tùm ſalutaria conſilia de quamplurimis rebus arduis interponedo.

Rotomago abiens Pariſios venit, ubi ſingulari lætitiâ perfuſus eſt, cùm filium natu maximum Abelem *SAMMARTHANUM* videret in foro Pariſienſi tantâ cum laude & exiſtimatione verſari. Et hæc quidem voluptas ingeminata eſt, cùm viros literatos poemata Latina ab eo juvene tunc edita tanti æſtimare ſentiret; quorum pars maxima in laudibus & victoriis Henrici Magni celebrandis impenſa eſt, ſicut poſteà geſta Regis Ludovici Juſti meritiſſimis encomiis tam ſoluto quàm ſtricto ſermone compoſitis illuſtravit, quæ benigniſſimus Princeps renidenti oculo intueri dignatus eſt, & authorem in conſortium ac dignitatem Conſilii ſui ſanctioris adſcivit.

Jam *SAMMARTHANUS* adeò ætate provectus erat, ut poſt tot

tantoſque

tantosque labores exantlatos jure optimo quietem potiùs domi suæ quærere deberet, quàm in publicis administrationibus curam & operam porro collocare. Sed cùm Pictavienses orarent, ut Prætoris urbici munus iterùm acciperet, pro eo quo semper ardebat patriæ inserviendi studio, detrectare noluit. Henricus Magnus huic electioni libentissimè suffragatus est; & cùm solenni more mense Majo. *M. DC. XXII.* urbem ingrederetur, id honoris *SAMMARTHANO* datum est ut universæ civitatis nomine Regem alloqueretur & reciperet. Itaque sicut Henricus *III.* virum adeò facundum summa cum voluptate audiverat, ità Magnus ille, qui non minùs callebat quàm suus antecessor subditos eorumque merita dijudicare, palàm fecit quàm gratum quamque acceptum haberet eximium illum sermonem à *SAMMARTHANO* habitum, in quo civium suorum vota flagrantia, sincêros affectus, & fidem inexpugnabilem luculenter exposuit.

Huic quoque alia felicitas accessit, ut tunc temporis Aulicos maximè conspicuos videret ac salutaret; inter alios magnum & venerabilem Galliæ Cancellarium Pomponium Belleuræum, qui ei benevolentiam suam effusissimè impertivit, sicut etiam dignissimus illius filius, Supremi Senatûs Præses, ob prudentiam literasque cum insigni probitate conjunctas rarissimum nostri seculi ornamentum.

SCÆVOLA permultos viros eruditione suaque amicitiâ pariter cultos diem obire subindè viderat; quales erant, Claudius Puteanus, Florens Christianus, Petrus Pithæus, Philippus Portæus, Nicolaus Rapinus, Joannes Passeratius, Nicolaus Faber, Stephanus Paschasius, aliique qui tristem quidem sed nobilem materiam Elogia sua ulteriùs deducendi suppeditârunt; id quod extremâ etiam ætate faciebat. Quamquam enim plerisque mortalium in eo humanæ vitæ præcipitio vires sæpissimè deficiunt, illius tamen ingenium minimè senescebat, sed cum ingenti omnium stupore vestigia sui vigoris haud obscuriora quàm in juvenilibus annis exprimebat. *le Fevre.*

Fratris obitus acutissimo dolore animum ejus confodiebat: tamen in hoc infortunio solatii nonnihil ex eo capiebat, quod permultis officium Prætoris Pictaviensis studiosissimè ambientibus, hujus filium natu maximum Nicolaum *SAMMARTHANUM* Rex prætulerat (qui tunc Consiliarii partibus in Senatu Parisiensi fungebatur) virum virtute, & affectu fideque erga Regem inconcussa laudatissimum. Pater illius adeò gratam sui memoriam reliquit, ut & urbs Pictavii & tota Provincia benè meriti civis mortem luctu incredibili complorârunt. Ludovicus iste, & Renatus *SAMMARTHANUS* Pictaviensis Ecclesiæ sub-decanus, qui Theologiæ scientiam literis humanioribus adjunxit, simul cum fratre *SCÆVOLA* avitum familiæ decus dignissimè sustinuerunt.

Intereà cùm *SAMMARTHANUS* noster dissidia quædam Pictavii exoritura prævideret, se Juliodunum (ubi reliquum ætatis transfigeret) recipere cogitavit. Verùm priusquàm sedem ibi defixam poneret, quanquam octogenarius erat, viribus tamen ità vegetis utebatur, ut itineri sufficerent, quod ultimum Parisios anno *M. DC. XV.* ineunte fecit, quò videret tùm & amicis qui ibidem supererant, tùm ex liberis suis qui in illa civitate, postquam ad Regis obsequium redierat, domicilia collocârunt. Fama ac virtus

ejus

ejus quamplurimos dignitate & doctrinâ præstantes ad eum invisendum excitarunt; quos ipse vicissim salutatum ibat: inter alios ingens illud literarum & Ecclesiæ ornamentum, Cardinalem Perronium, cujus cognitione & familiaritate jampridem in Aula Regis Henrici *III.* usus fuerat. Amplissimus hic Præsul ambabus ulnis *SAMMARTHANUM* amplexus est; etiam judicium illius tanti fecit, ut non pauca de suis raris operibus tam versu quàm prosâ conditis ipsi monstraverit, quò sententiam illius de iis edisceret. Dixit præterea, nomen ejus passim in Italia famigeratum esse, & summos ingenii arbitros in illa regione florentes poemata ejus Latina omnibus aliorum Gallorum longè præponere; quinetiam elegantiam & concinnitatem Elogiorum suorum mirificè æstimare: se quoque vidisse divina sua utriusque generis opera in celeberrimis Vaticanæ Bibliothecæ scriniis inserta.

Dum Parisiis moratur, Dominos Varium & Vicum Sigillorum Galliæ Custodes visitavit; & Thuanum sæpissimè, qui in sui temporis Historia nobilissimum ipsi locum præbet, frequenti mentione quam de sua fide erga Reges & eruditione singulari facit.

Hoc etiam boni adeptus est, ut quamplurimi Elogia composuerint obtulerintque ipsi dum viveret, qui alios vitâ defunctos tantoperè laudaverat. Nec satis erat quòd tot privatorum calamis exornaretur; oportuit etiam ut viva vox publicæ laudis huc accederet: quod memorabili quodam casu advenisse compertum est. Lis agebatur in Senatu Parisiensi inter hæredes Comitis Lavalii, qui in Hungaria diem obiit, & viduam Petri Læti medici, quam suprà meminimus. Fœminæ probandum erat, maritum suum non è triviis homuncionem, sed existimatione ac literis notum fuisse: Quod ut palàm faceret, inter alia, hujusmodi quoque argumento innixa est, *SAMMARTHANUM* eum dignum judicâsse quem suis Elogiis honestaret, & librum illicò in medium attulit; quod tanti fuit, ut non solùm viduam eximeret à longis probationum ambagibus per testes, quò res spectare videbatur, sed causæ victoriam ipsi statim obtineret. Unde permulti senatores, qui in hac controversia sententiam tulerant, ansam arripuerunt quò de meritis dotibusque authoris amplissimè verba facerent; cujus unicum testimonium (contra Juris formulas) tanti ponderis apud Augustum illum senatum habebatur, ut loco plurimum valeret.

Jam dulcis aura soli natalis ità *SAMMARTHANI* animum afflaverat, ut Parisiis Juliodunum reverteretur, ibi reliquum vitæ cum summa tranquillitate peracturus. Cujus gratissimi secessus socios habuit tùm è filiis quartum, Iræneum nomine, munus in Quæstura gerentem, tùm ejusdem Irenæi filium, qui jam à puerilibus annis provectus in literis spem sui jamdudum ingentem dederat. Intereà voluptatem, quam anteà de filio natu maximo perceperat, renovatam auctamque sensit, cùm audiret quanto cum applausu cæterorum quoque ejus liberorum opera passim acciperentur; etiam Scævolæ & Ludovici, fratrum geminorum, ità moribus, naturâ, ingenioque similium (sicut etiam lineamentis ac vultu) ut unicam in duobus corporibus animam extitisse crederetur. Cùm enim singulari & exactâ diligentiâ Historiam Augustissimæ Galliarum familiæ conjunctis studiis descripsissent (quod inter scripta Genealogica perfectissimum, celebris quidam hujus temporis Historicus appellavit)

pellavit)

pellavit) primam nobilissimi operis editionem Ludovico Justo inscripserunt, qui librum benevolè accepit, & authores ad honorificum munus suorum Historiographorum evexit.

Sicut singuli SCÆVOLÆ filii operam strenuè dederunt, ut varias patris dotes ac virtutes imitarentur; ità eorum unus, Petrus SAMMARTHANUS dominus *de la Jalletiere*, quæsturâ Galliæ apud Pictones functus, quasi sortem sibi peculiarem adscivit Genium defuncti in carmine Gallico laudatissimum: quo ille quoque inclytas Majestatis suæ victorias felicissimè illustravit. Quod etiam plerunque huic familiæ proprium & congenitum videmus, ut hæreditario quodam jure heroica Regum nostrorum gesta sibi celebranda assumant.

Illustrissimus historicorum T. Livius regionum longissimè dissitarum incolas Romam pertraxit, ut aliquid Româ quanquam florentissimâ majus admirabiliusque ibi viderent: Ità Scævola noster tantam sibi famam undiquaque comparaverat, ut non solùm à quamplurimis, diversæ sortis ac loci Gallis, Episcopis, Senatoribus, Magnatibus, virisque literatis inviseretur, sed etiam ab exteris variarum gentium, quorum aliqui non minori cultu & honore illum conspexerunt, quàm si coràm venerandissimis mortalium capitibus comparuissent. Quinetiam nonnulli Principes & illustres viri ex Italia, Germania, & Anglia, profecti, cum per Galliam iter facerent, laudabili hâc curiositate ducti SAMMARTHANUM adibant, cum Pictavii habitaret. Sed super omnia sibi faustum ac felix existimavit, quod paucis diebus antequam hanc vitam beatissimâ immortalitate commutavit, serenissimus Walliæ Princeps (brevi posteà Magnæ Britanniæ Rex) cum ementito habitu per hoc Regnum Hispaniam versus transiret, tanto honore cum dignatus est, ut etiam domi suæ Julioduni de industria visitaret, nec exiguam voluptatem ab aspectu tam illustris & spectabilis viri sentiret.

Jam grandævus erat, & aliquoties dicere solebat, se quamvis sub auspiciis septem Regum nostrorum vixisset, hoc tamen præ cæteris insigne ac gloriosum ducere, quòd preces & vota (quæ multò antè in opere Pædotrophiæ ad Deum effuderat) exaudita atque impleta essent, quodque Regiam domum auspicatissimo Delphini partu adauctam videret; quam singularem felicitatem bono augurio quasi prædixerat in persona magnanimi Regis nostri consummatam, opportunè à cœlo dati ad decus & nomen Imperii Gallici sublimiùs quàm unquam aliàs extollendum.

Historicus quidam, qui vitam Regis Henrici *III.* separatim descripsit, etiam SAMMARTHANO (quem inter celebres illius Regni viros memorat) clarorum quorundam eventuum, quos admirabili perspicacitate judicii passim in suis operibus præsagiit animadvertitque, prædictionem attribuit.

Cùm igitur per quinquennii otium Musis & libris vacasset, tandem necesse habuit domicilio hoc terreno exire, ut stabilius aliud in cœlis ingrederetur. Itaque febre continuâ per quinque aut sex dies laborans, cùm ultimum vitæ terminum sibi propiùs ingruere, & corporis vires paulatim deficere persensit, animum & cogitationes omnes eò convertit ut divinæ gratiæ subsidium unicè imploraret, & sacramentis Ecclesiæ piè susceptis per manus Urbani

ni Granderii, docti Theologi & suæ sancti Petri parochiæ Pastoris, extremos halitus in illius amplexibus efflavit *XXIX.* die Martii *M. DC.XXIII.* postquàm octoginta septem annos cum mense & aliquot diebus vixisset.

Deum coluit magis interno & sincero affectu, quàm pietatis ostentatione, probitate morum singulari imbutus, tam adversis rebus quàm secundis sibi semper æqualis, ambitionis & avaritiæ expers, amicis incomparabili studio inserviens, quorum negotia & commoda suis ipsius rebus sæpissimè antehabuit. Reverà existimationem, famam, & amicos pluris fecit, quàm divitias & bona peritura, satis seipso contentus quod toties judicatus esset dignus qui publicam pecuniam procuraret administraretque, puris illius mundisque manibus quasi in deposito relictam. Perquàm affabilis erat, in conversatione suavis & benignus, pauperibus & afflictis promptissimè opem tulit, candore plenus, & ad sensa mentis explicanda (sive sermone, sive scripto) mirâ facilitate præditus. Eâ sobrietate vixit, ut haud quaquam excederet quod lex temperantiæ præscripserat; vacuus irâ & cæteris perturbati animi affectibus, ut siquid sequiùs accideret, nunquam tamen eum à statione tranquillitatis dimovere posset. Istiusmodi virtutes ac boni mores ad producendam vitæ longitudinem, quâ cum vidimus incanescere, multùm adjuverunt. Hinc est quod optimâ corporis habitudine fuerit, nec unquam gravibus podagræ aut calculi morbis cruciatus, nec aliis quæ sera senectus afferre solet incommodis; nisi quòd interdum modicâ surditate afficeretur, quod malum communi quodam fato maximis illius seculi poetis accidisse videbatur, Ronsardo, Bellæo, & Aurato. Ore fuit honesto & liberali, gestu gravi & modesto, oculo renidente & benigno, naso decorè producto, colore vultûs suaviter rubescente, staturâ mediocri & quadratâ, capite calvo, & capillo dum juvenis esset castaneam referente.

Præter Abelem, Scævolam, Ludovicum, Irenæum, & Petrum Sammarthanos, filios ejus (quos anteà meminimus) reliquit etiam Franciscum & Henricum, quorum alter militiæ, alter Ecclesiæ nomen dedit. Horum soror unica Jana *SAMMARTHANA* nupta est Nicolao Socheto armigero, domino *de la Charouliere & de Villebovin*, antehac Prætori, Capitaneo, & Instructori militiæ in urbe Pictaviensi.

Ut finem faciam, defunctus iste de quo sermonem instituimus, hoc etiam voluptatis incrementum habuit, ut ante summum diem in Petro *SAMMARTHANO* nepote suo quasi renasci se videret; & posterorum seriem integrari ab eo meritò speravit qui filiam, Marchionissæ *de Choisy* ex primis nuptiis natu maximam, uxorem acceperat.

Corpus ejus sepultum est apud magnam Ecclesiam sancti Petri Juliodunensis in sacello sancti Ludovici: Publicè laudatus est orationibus, non tantùm in illa Ecclesia, sed etiam in Prætorio Juridico habitis, coràm Regiis Ministris, Nobilibus, aliisque dignitate conspicuis viris. Ex eo tempore memoria quoque illius celebrata est honorifico amicorum concentu, quem in collectione Tumuli ejus conficiunt permultæ elegantes Inscriptiones, Poemata, Elogia, & funebria Carmina, ab hominibus authoritate & doctrinâ inclytis tàm Gallis quàm exteris profecta. Et sanè æquum fuit, imò justitia postulavit, ut ipsi redderetur quod aliis præstiterat; ut ille qui præclara Regum & Principum

pum gesta quasi postliminio revocaverat ad vitam, & tot illustres viros ex obscuritate cinerum eripuerat; ut ille (inquam) pariter optimis superstitum ingeniorum officiis coleretur ornareturque. Verùm ausim dicere, eum fortasse nunquam pro merito laudatum fore, nec ad modum & mensuram illarum perfectionum quæ solidam sibi gloriam pepererunt.

Unde nuper defunctus dominus Rizius Senatûs Rotomagensis princeps dignissimus (cujus anteà mentionem fecimus) cùm ad mortui filium natu maximum scriberet, solatium de gravi jactura adhibiturus, ansam arripuit memoriam ejus hoc pulchro Elogio condecorandi; *Eum remansisse ultimum doctorum, quos bonum illud seculum proximè elapsum viderat; cujus mores æquè suaves & limpidos esse ac ejus poemata; quin & videri illum in terris relictum esse post alios ejusdem subsellii viros insignes (quorum calculis etiam inter primos numeratus est) ut nobis esset in exemplum.* Alius item, nec ille meriti vulgaris, eodem pio erga SAMMARTHANI liberos officio fungens, ità scribit; *Damnum ex morte hujus clarissimi Herois* (ita etiam nuncupat) *non illis peculiare ac proprium esse: quamvis enim arbor illa nobilis & divina truncum & radices in eorum familia fixisset, ramos tamen & fructus jucundos per omnia loca, quibus coluntur Musæ literæque, protendit; adeoque dolorem æquè communem esse, æquè in universum spargi debere.*

Sicut annus in quo SCÆVOLA SAMMARTHANUS in lucem prodiit, aliorum quoque magnorum hominum (quos suprà meminimus) tunc temporis nascentium felicitate insignitus est; ità obitus ejus funestior factus est duobus aliis nominatissimis viris, qui tunc è vivis excesserunt, Nicolao Coeffetello Episcopo Massiliensi, & Petro Janinio, in Regiis Consiliis assessore, Senatûs Divionensis Præside, ac supremo Regni Quæstore: quorum pietas & singularis eruditio, conjuncta cum animo ad Regis obsequium propensissimo (quæ virtutes in nostro SAMMARTHANO pari splendore conspiciebantur) pro gradibus erant, quibus ad Honoris & Immortalitatis Templum conscenderunt: Cui ego etiam hanc imaginem viri verè laudabilis dico consecroque. Stylus alter felicior, & penicillum meo præstantius, Tabulam hanc fortasse coloribus ad vivum depictis & lineis audentioribus meliùs in posterum exornare poterit; hoc tamen quantulumcunque est, satis monstrabit quid ingenia Gallica postremi hujus seculi in omne genus literaturâ valeant, & speciatim hunc nostrum exterorum nemini cedere, cùm se adeò consummatum perfectumque redderet (quod initio diximus, & jam ad finem censuimus repetendum) ut honorificum locum occupaverit in frequentibus Ordinum Galliæ Comitiis, in Consiliis Regiis, in Provinciis, in publicis muneribus, etiam in sacro Musarum viridario, quas unicè amavit, ut ab illis vicissim amatus est. Atque ita videmus, tot raras & incomparabiles animi dotes nomini & memoriæ suæ monumento apud posteros esse; quo nullum dignius aut gloriosius præmium expectare possunt, qui generoso gressu ad magna & sublimia nituntur.

VITA
JULII CÆSARIS SCALIGERI.

Torellius Saraina de principibus Scaligeris.

INTER illustres Italiæ familias multis retrò seculis floruit & *gens Scaligera*, multorum regum principumque genitrix: id quod testatur *Torellius Saraina* Jureconsultus: qui *tres libros de principibus Scaligeris, & eorum gestis*, sermone patrio conscriptos, reliquit. In hac familiâ illustrissimâ, sed è fastigio suo, ut sunt humana, variis cladibus devolutâ, natus est *Julius Cæsar Scaliger*: qui ut primus in gentem illam literas intulit: ita dignus est, ut literis, de quibus præclarè meritus, memoria ejus conservetur.

Benedictus Scaliger. *Berenica Lodronia.*

Pater ei fuit *Benedictus Scaliger*, vir & animo & corpore magnus: qui summæ rei militari sub rege *Matthiâ*, gentili suo, septendecim annos præfuit, & à Rhodo Turcici exercitus obsidionem avertit: mater *Berenica Lodronia*, comitis *Paridis Magni* filia. His igitur parentibus anno salutis *millesimo quadringentesimo, octogesimo quarto*, ante diem IX. Kal. Maji. feriâ sextâ, sex annis ante *Matthiæ* cognomento *Corvini*, Hungarorum regis, interitum: qui ultimus fuit *Scaligerorum Hunniadum*: natus est in castro *Ripâ*, ad caput Benaci: qui locus fuerat hactenus ditionis Scaligerorum.

Veneti cum Scaligeris simultates exercent. Brunorus Scaliger.

Jam *Scaligeri* magno *Venetorum* odio flagrabant: ex quo *Martinus* Papa *Brunorum Scaligerum*, de posteritate *Antonii*, ultimi Veronensium principis, in Venetos concitarat. Deinde *Nicolaus Pius*, ejusque filius *Benedictus* Scaligeri, apud *Matthiam* regem Hungariæ, & Cæsarem *Fridericum* tertium sæpiùs egerant: ut avito imperio restituerentur. Veneti ergo putantes, quamdiu ullus ex gente Scaligerâ superesset, novi belli semina nunquam defutura, præsertim cum *Benedictus* apud Cæsarem & regem Hungariæ potentissimum plurimum gratiâ valeret: nihil prius habuerunt, quàm eos, quos securitati suæ imminere arbitrabantur, de medio tollere. Biduo itaque post, hoc est

Veneti Ripam castrum Scaligerorum oppugnant. *Londronia puerpera cum filiis fugit.*

ante diem VII. Kal. Maji *Ripam* castrum invadunt: ut & novam puerperam *Berenicam Lodroniam*, & filios, *Titum* quidem bimulum, *Julium* autem adhuc de matre rubentem, tollerent. Ad consternationem rusticorum, qui, propter repentinum hostis adventum, cara sua ex propinquis villis in arcem convasaverant, excita puerpera: salutem fugâ sibi, & filiis peperit: atque ad patrem *Paridem*, cognomento *Magnum*, comitem Lodronii, profugit: Hostes arce potiuntur. Hanc ultimam de naufragio Scaligeræ domus tabulam rapuerunt Veneti.

Præsagium

Infanti cùm *Paulus à Meddeburgo*, qui postea *Maximiliani* Cæsaris benefi-

cio

cio fuit Episcopus Foro Semproniensium, omnium sui temporis Mathematicorum ex nationis prærogativâ, facilè princeps; is *Paulus* cùm ei salutis lavacrum impertiretur, jussit nomine *Julii Cæsaris* nominari. * *Canem* imperârat pater; ut majorum suorum quasi inauguratione quadam. Si potentiâ non posset, memoriam renovaret. At *Middeburgus*, qui infantis natalem diem, atque cœli faciem considerasset, hilariore, ut ferebant, vultu: *Canes*, inquit, *tui suâ fortuna defuncti sunt. Hunc dictatorem alterius fati, novi sanè, caput oportet esse.* Quod ipsi Scaligero adulto postea, &, quid innueret, ignoranti, sæpe inculcavit hisce nempe verbis: *A TE PRINCIPIUM.*

Pauli Middeburgi de Julio Scaligero. Jul. Cæs. Scalig. exercit. 266.

** Quod linguâ Windorum regem ac principem notat.*

Puer in agris avitis eductus unà cum *Tito* fratre, prima literarum & Grammaticæ elementa didicit, præceptore *Joanne Jucundo* Veronensi, cliente familiæ Scaligeræ, homine doctissimo & probissimo: qui postea ad monachos Franciscanos transiit. Annorum duodecim minor *Maximiliano* Cæsari à patre Benedicto oblatus, in numero illustrium puerorum aulicorum, quos in Galliâ pueros honoratos vocant, habitus, & unà cum illis in liberalibus & animi studiis, & corporis experimentis eruditus est, cum illis Latinè loqui, arma tractare, equitare, & ludicra pugnæ simulacra ciere. Pyrrhicam * commemorat ipse & sæpe & diu, coram Divo *Maximiliano*, jussu *Bonifacii* patrui, non sine stupore totius Germaniæ se repræsentasse. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris: *Hic puer aut thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.* Sicut autem ipse Imperator *Maximilianus* omnes sui ævi, & superioris memoriæ principes, heroicis virtutibus anteivit: ita & aula ejus omnis honesti cultûs schola fuit: unde qui ex eâ prodierunt viri planè heroici, non pædagogos aut campidoctores aulicos; sed ipsummet Maximilianum, morum & disciplinæ militaris informatorem habuisse videbantur.

Joan. Jucundus præceptor Scaligeri.

Recipitur in aulam Augustam Scaliger.

** Lib. 1. Poët. 18. Saltat pyrrhicham Scaliger: quod ridet Goropius in Beccoselinis*

Aula Max. I. Cæsaris.

Sub tanto igitur principe per totos *septemdecim*, aut amplius, annos; quibus in domesticis Cæsaris fuit, tantùm in militaribus studiis profecit: ut omnibus aulicis & externis admirationi esset. Causa huic rei duplex erat: Primùm, quod patruus ejus *Bonifacius*, vir vigilantissimus & accerrimus, acta totius diei ab eo quotidie fastidiosè exigebat: ut ei otioso aut negligenti esse non liceret. Deinde Cæsar ipse, ubicunque illi à curis gravioribus vacaret, quasi spectator disciplinæ aulicorum puerorum, eos inter se certantes, & ludicra prælia committentes, libentissimè spectabat. Hæc curiositas principis æmulationem inter eos accendebat; nec frustra. Nam quotidiè meliores seipsis evadebant. Ita igitur eductus, & institutus Cæsarem in omnibus expeditionibus, aut *Benedictum* patrem, qui in Italia partem rei bellicæ sub Cæsare administrabat, secutus est.

Bonifacius Scaliger.

Orto deinde gravissimo inter Cæsarem & Venetos bello nunquam à latere patrui *Bonifacii* aut patris discessit: in cujus etiam contubernio *Veronæ* fuit, cùm *Benedictum* Veronæ regendæ impositum per speciem eum in avitum imperium reponendi non multò pòst inde Cæsar evocasset, pace cum Venetis initâ, & armis in Gallum conversis. Cùm Benedictus evocari se; sed ejici censeret, omnemque sibi spem recuperandi aviti sceptri hoc facto præcidi: gravissimè hanc repentinam mutationem tulit, & Regem *Ludovicum* clam sollicitare cepit, spondens suam utilem in eo bello operam, si eo loco, quo apud Cæsarem tunc esset, sese habere vellet. Longo enim usu rerum in *Italia*,

Bellum inter Venetos & Maximilianum Cæsarem.

Germania, & *Hungaria* gestarum sibi nota esse ea, ad quæ discenda Gallis longiore experientiâ in illis regionibus opus esset. Pollicitationem hominis à vanitate remotissimi Rex, alioqui prudentissimus Princeps, inhumano dicto prosecutus est: *se rationem non habere nobilitatis quæ pro censu tumulos averum ostentaret.* Benedictus se ab externo Principe non admitti æquo animo tulit, qui paulò antè ab eo, de quo benè meritus erat, rejectus fuerat.

Prælium ad Ravennam, anno 1512. d. 11. April. ipso Paschâ. In quo pater & frater Scaligeri occubuere.

Julii Scaligeri virtus.

Gasto Fuxius.

Secutum est paulò pòst funestissimum prælium ad Ravennam: in quo prima coitione cum dubia fortuna & multo utrinque sanguine diu pugnatum esset, *Benedictus*, & *Titus* filius Cesariæ turmæ vexillifer, interfecti sunt: quorum cadavera hosti erepta *Julius Cæsar* in tuto reponenda, Aquilam etiam receptam, quam Titus gestaverat, Cæsari reddendam curavit. Cùm Cæsarei jam victoriam exploratam haberent, id quod ex acclamationbus militum, ut fit, sibi persuadebant: Ecce acerrimus juvenis illustris *Gasto Fuxius*, dux universi exercitus Gallici, collectis viribus, secundò in Cæsareos signa movet. Unde majore longè, quàm antea, clade prælio instaurato, *Julius Cæsar* equo ab equite cataphracto Gallo deturbatus, & humi afflictus sexcentis equinis ungulis proculcatus est: ut inde pro mortuo à suis post pugnam elatus sit. Paucis tamen interjectis diebus cùm ad se rediisset, licet pessimè acceptus, ad Cæsarem propè depositus, ut deferretur, præcepit. Ibi Cæsar laudatum ob patris & fratris corpora servata, & Aquilam receptam, præmiis virtutis effecit: *equitem* etiam & *propinquum* dixit, datis, ut solet, manu propriâ calcaribus aureis, & torque equestri cum appendice Aquilæ imperialis aurea, quam Aquilam tametsi majores ejus gestaverant; tamen eam huic virtutis præmio Cæsar accedere voluit, tanquam ab illo tunc primum hoc præmium inciperet, non tanquam à majoribus delatum ad Scaligeros pervenisset. Itaque *Scaligeri* Aquilam imperii à tribus Cæsaribus acceperunt: *Alboinus* quidem ab *Henrico* septimo, *Canis Magnus* & *Mastinus III.* à *Ludovico* Bavaro: *Julius Cæsar* pater Josephi à *Maximiliano I.* cujus etiam propinquus dupliciter erat, natura & adoptione. *Barthelomaa* enim Austriaca *Benedicti* mater, Julii Cæsaris avia, propinqua Cæsaris Maximiliani erat. Deinde qui ob virtutem bellicam equites à Principe renunciantur, ii eadem operâ in affinitatem principis recipiuntur, & propinqui ejus declarantur, quasi in familiam ejus adoptati. Plurimum, fateor, Julius debebat Cæsari, quòd in ejus aula, literis, moribus, & disciplinâ militari informatus esset. Sed quicquid Cæsar Julio ob navatam strenuè in expeditionibus ejus operam, & vulnera pro eo accepta debebat, hæc omnia uno torque, & calcaribus aureis compensavit: licet ipse supra quàm credibile est, benignus & liberalis esset. Sed ejus voluntati res & facultas defuit.

Præmia in Scalig. à Cæsare Collata.

Aquila imperii insigne Scaligerorum, & scala cum quinque gradib. infernè.

Scaliger Ferrariam patris ac fratris corpora deportat. Mater Scaligeri mœrore extincta.

Commeatu à Cæsare impetrato, *Julius Cæsar Ferrariam*, ubi antea à *Benedicto* uxor *Berenica* relicta erat, patris & fratris corpora detulit. Sed mater *Berenica* paulo pòst ex mœrore diem ultimum clausit. Ita tria funera domestica uno tempore curavit. Nec verò ullum moveat, quod in *Nymphis indigenis Benedictus* pater ab eo inducatur uxorem Berenicam sub Nymphæ Napææ nomine deflens. Prolepsis enim poetica est: cùm octavo post cladem Ravennatem die Berenica, nuncio de *Benedicti* conjugis, & filii *Titi* cæde accepto paulo post mœrore extincta sit.

Amissis

Amiſſis patre, matre, atque fratre, nihil aliud ſupererat, quàm ſorditatum in perpetuâ egeſtate & luctu vivere. Veneti enim *Ripam* & reliquum Benedicti patrimonium jam tertiùm invaſerant. Ea tempeſtate non Scaligeri cognomine: ſed *Comitis à Burden* vulgo notus erat. Atque ita à *Lylio Gyraldo* Ferrarienſi familiari ſuo quamvis depravatè nuncupatur, in libello de Poetis recentioribus. Quod cognomen, quandiu in Italia fuit: illi ſemper hæſit: ita ut rarò *Scaliger* vocaretur, ſed *Julius à Burden*, aut *Comes à Burden*. Cùm autem paupertas omni conditioni ſit onus grave, tum nobilitati præcipuè ſenium eſt, quotidies per anguſtias rei familiaris hominibus ſummo loco natis emergere non licet. Sed hoc incommodum ab illo amolita eſt liberalitas *Alfonſi* Ducis primi, qui ei annua opima conſtituit, inque primis amicis & propinquis habuit, memor priſcorum Scaligeræ domus in *Eſtenſes Marchiones* meritorum, & contractæ bis *Scaligeris* cum *Eſtenſibus* affinitatis. Neque verò Julius tantam optimi Principis liberalitatem tacitam prætérivit: ſed longo poemate, cui *Eridano* nomen fecerat, celebravit.

Comes à Burden dictus Scaliger.

Paupertas omnium durum & grave.

Alphonſi ducis liberalitas in Jul. Scaligerum.

Sed cùm Julium tæderet inertis vitæ inter aulicos Ferrarienſes tranſigendæ, conſtituit primùm, ut multorum mos eſt, præſertim nobilium Italorum in deſperatione rerum ſuarum, *habitum Franciſcanum* ſumere, & ſæculo, ut loquuntur, renunciare. Quare cum *Bononiam* veniſſet, cœpit *Scoto* operam dare. Atque is primus fuit illi philoſophiæ guſtus. Tamen non multo poſt tepuit ille monachiſmi æſtus, propter neſcio quid ἀϕϕωτον: quod tanti apud eum fuit, ut nunquam poſtea ad ultimum uſque vitæ diem cum Franciſcano ullo ſermonem ultrò ferere voluerit. Ad animi & linguæ dotes, acceſſerat decor regius corporis, & agilitas tanta, ut armis, ſaltu, equeſtri ſcientiâ omnes æquales anteiret: quibus rebus facilè omnium animos ſibi devinxerat. Cùm autem in Bononienſi Academiâ, quæ tunc & florentiſſima, & frequentiſſima erat, multi nobiles eſſent, qui literis operam darent, vix ullus fuit, qui non ſecum malè agi putaret, qui in ejus amicitiâ aliquem locum non obtineret: inter quos duo fratres ex antiquiſſimâ *Plociaſcorum in Liguribus Turinis*, unus item ex illuſtri *Roverorum* familiâ, ad amicitiam ejus ſeſe applicarant; ut nunquam ab ejus latere diſcederent. Quamvis jam in Philoſophiâ progreſſus aliquot feciſſet: tamen humanitas ſtudiorum ferociam militarem nondum retundere potuerat, cùm animus irrequies adhuc Martem ſpiraret. Itaque quemadmodum in illa frequentiſſima Academia nunquam evitari poterat, quin nationes, ut ſolet, in diverſas factiones & ſtudia diſcederent, atque inter ſeſe confligerentur: ita ipſe nunquam effugere poterat, quin illi aliquod ſpecimen pugnæ edendi neceſſitas imponeretur. Non enim tum in ordinem cogebantur Scholaſtici Bononienſes, neque exarmabantur, ut hodie fit. Atque ideo plurimis in ore omnium erat *Tonſus de Burden*. Ita enim eum quod ſtrictim tonderet, vocabat vulgus Italorum. Interea duo fratres *Plociaſci*, & poſt eos *Roverus*, à parentibus domum revocati, triſte congreſſus ſui deſiderium Julio reliquerunt. Quod diſſidium ita impatienter tulit: ut & per multos dies publico abſtineret, & conſueta corporis experimenta intermitteret: quod illi tamen in bonum vertit: cùm interea totus libris hæreret, & nunquam ab illis ſine fructu diſcederet. Et jam non minor eruditionis ejus, quàm virtutis militaris opinio erat. Quippe publicè quotidie diſputans, eoſdem

Cucullum induere cogitat Scaliger. Scoto dat operam. Monachiſmum exuit.

Plociaſci. Roveri.

Tonſus de Burden.

Scaliger & manu & ingenio promptus.

eosdem oculos in se convertebat, quos antea in admirationem fortitudinis suæ rapuerat.

Discedit Bononiis.

Sed duæ curæ illum maximè exercebant,* & à literarum studiis cogitationem ejus avertebant; *desiderium Plociascorum*, & *armorum* quotidie recrudescens *amor*. Quæ duo cum impatienter ferret; relictâ *Bononiâ*, mediocriter viaticatus, quantum scilicet patiebantur facultates hominis, qui & sua omnia amiserat, & in alienis modicam spem reposuerat, ad *Castrum Nonnum Ligurum Taurinorum*, cujus *Plociasci* domini erant, sese contulit. Quamvis autem domus in luctu esset, ob recens funus patris *Plociascorum*; tanti tamen gaudii significatione à dominis exceptus est; ut non domum in luctu deprehendisse, sed lætitiam domum intulisse videretur. Non diu in *Nonno Plociascorum* castro fuerat, cum in *Vicum novum* patrimonii *Roverorum* proficiscitur, ab ipsis loci dominis, quibus antea Bononiæ familiariter usus erat, literis accitus.

Vicum novum Roverorum.

Hactenus ejus vita instabilis, & desultoria fuit, multis jactata periculis, nullo coalescens otio. Hæc autem domus, ut corporis fugam sistere; ita animum vagum atque æstuantem continere valuit: quanquam armorum semper rebellans affectus non sinebant hominem quiescere, præsertim in iis locis, in quibus propter Gallica bella, nulla dies sine aliquo armorum tentamento transibat, sive hostis excipiendus, sive expeditio in hostem instituenda esset. Nam ex quo ejus virtus tam ducibus Gallicis, quàm nobilitati *Ligurum Taurinorum* nota esse cœpit: ab illis quotidie studiis militaribus provocabatur. Ex eo ipsi etiam *Proregi* notus, & carus, *turmam equitum centum* levis armaturæ adeptus, excursiones quotidianas summâ cum laude faciebat. Applicarant sese illi multi ex nobilitate regionis, ut *Plociasci*, & *Scalengi*, qui se proavis Scaligeris oriundos prædicabant: aliique multi prætereà, qui ob locorum & regionis peritiam sæpè illi exploratorum loco erant: eorumque indicio hostium copias & pabulatores repentinis incursionibus oppressos in vadebat. Fortè per eosdem certior fit manipulum hostium cum aliâ equitum, superato jugo, per declivia collis laxo agmine descendere, mandris mulorum pone sequentibus, & *Vercellas*, quantum ex longinquo colligere licebat, tendentibus. Eæ, ut exitus declaravit, pecuniæ Ducis *Sabaudiæ*, magnam vim & supellectilem preciosam gestabant. Simul admonetur ab exploratoribus, spem egregiæ victoriæ, & ingentis prædæ objici, cujus potiundæ vim in solâ diligentiâ repositam esse. Itaque cum eâ copiâ, quam habebat, magno progressu ad latera collis improvisus pervenit: neque se hosti prius ostendit, quam in planis totum agmen cum impedimentis constitisset. Commisso acriter cum equitibus prælio, diu magnâ contentione ad multum diei pugnatum donec duce alæ & aliquot aliis interfectis, reliquis sine cæde vivis potitur. Pedites cæde equitatus sui perterriti, traditis armis, deditionem faciunt. Itaque ingenti prædâ potitus, impedimenta omnia, & magnum captivorum numerum abduxit, in quibus erat *Anna* Ducis *Sabaudi* concubina, mulier egregiâ formâ, & *Thomas* ille *Franciscanus*, decantatissimus *Agyrta*, quatuor millibus coronatorum instructus, quæ ipse histrionicis concionibus suis, & aliis vernilibus technis in Galliâ per aliquot annos quæsiverat. Annam in arce vici novi pudicè à matronis nobilibus habitam Dux paulò post precio redemit.

Ducis turmam Scal.

Pugna cum Subaudiæ ducis militie.

Thomæ

Thomæ non aliâ redemtione opus fuit, quàm illis, quæ secùm gestabat, quatuor millibus aureorum, quibus Galerum Cardinalitium redimere constituerat. Sed cum amissos nummos nulla spes recuperandi, aut reparandi, esset; mœrore vitam paulò post finivit. Etiam Josepho puero tristissimum inter homines militares tàm in Gallia, quàm in Liguribus Taurinis fuit: Ducem *Sabaudiæ*, post amissum imperium suum, nihil acerbius tulisse, quàm lectissimorum equitum suorum cædem, ac pecuniæ atque preciosissimæ supellectilis jacturam. Idque contigisse notabant, cum Thomas Franciscanus, & Anna concubina capti fuerunt, ducis prorsus ignari.

Victor reversus, nemine de suis desiderator, honorificè à *Prorege* laudatus, & postea regi *Francisco*, qui superatis Alpibus, in *Vicum novum* Roverorum diverterat, eo nomine plurimum commendatus: ut justa stipendia turmæ suæ ex regiâ gazâ procederent, impetravit. Extra ordinem enim eam à Prorege obtinuerat, & ex nobilibus voluntariis, amicis suis, ferè suppleverat. Quamvis autem æstus quidam militiæ armorum amore potius, quàm odio quietis transversum ageret: tamen literarum, quibus prima ejus pueritia sub *Maximiliano* Cæsare exculta fuerat, oblivisci non poterat. Itaque ubicunque à militiæ laboribus respiratio daretur; quas *Bononiæ* reliquisse videbatur, ad eas furtim dulcedine quadam rapiebatur: quem ardorem accendebat usus & familiaritas medici Taurinensis cujusdam, & Pharmacopolæ, rei herbariæ peritissimorum: qui ubi eum semel & iterum in montana ad herbarum investigationem deduxissent; accidit, ut eum nihil minus, quàm tale cogitantem alter disputationibus suis, alter peritia τῆς ἰατρικῆς ad medicinæ studium incitarent. Jam *Bononiæ* eos in Aristotele progressus fecerat; ut & magistris ipsis disputando admirationi esset. Itaque conquisitis Taurino *Hippocratis*, & *Galeni* libris, quos quidem tum nancisci per bellum licuit, adhibito in consilium Aristotele suo; brevi effecit; ut non solùm familiarem suum medicum Taurinensem, quem unicum ad medicinam incentivum habuerat; sed & summos medicos superaret. Oneris militaris solicitudo, & literarum amor eo illum perduxerant: ut cùm utrique functioni pro dignitate satisfacere vellet, noctes diebus, & munia militaria studiis continuando, rationem valetudinis non haberet. Quare annos natus *triginta quinque*, ex nocturnis laboribus militiæ, & lucubrationibus literariis, item cœli Inalpini inclementiâ, arthritidem contraxit: cujus prima tentamenta adeo acerbâ fuerunt, ut multos menses decubuerit.

Ab armis ad literas redit.

Ad medicinam animum applicat.

Arthritidem à nimiis studiis contrahit.

Valetudo restituta pristinis eum militiæ & literarum studiis reddidit, adeo præteriti morbi oblitum, ut non solùm ab iis, quæ valetudinem vitiarant, non temperaret, sed & nova ultrò morborum irritamenta arcesseret. Nam cùm hactenus Græcas literas ignorasset: eas anno post primum morbum avidissimè prosecutus, incredibili celeritate didicit. Sed pertinacissimarum vigiliarum acerbissimas pœnas luit, multo acriore, quàm antea, arthritide repetitus. Itaque intermissa contentione militiæ, & abdicato turmæ ducatu, statuit literarum studiis reliquum vitæ tempus transmittere, tædio prioris inutiliter actæ; cùm jam annum *quadragesimum* excessisset. Quare verè dici potest, unicam domum illustrium Roverorum ei & belli arcem, & Athenæum fuisse.

Græcam linguam discit.

Militiæ valedicit.

Erat

Erat in gente Roverorum Episcopus *Aginnensis*, Præsul ditissimus, singulari bonitate & pietate, promotus ad eas opes à *Sixto*, & *Julio* Pontificibus Roverorum propinquis. Cùm illi ex officio necessitas incumberet diœcesim suam invisendi, valdè pigebat hominem priscâ simplicitate, & peregrinandi insolentem *Alpes* transgredi, quasi in colonias novi orbis transcriberetur. Ad eum metum accedebat ætas ingravescens, & valetudo cuilibet mutationi opportuna. Quia verò aut omninò migrandum erat, aut Episcopatus abdicandus: satis se ad ancipites casus valetudinis munitum credens, si *Julium Cæsarem* sibi comitem viæ adhiberet; cum per amicos tentatum, mox ipse privatim precibus & blanditiis aggreditur, quòd crederet ad hoc iter suscipiendum haud facile inductum iri. Neque opinio eum fefellit. Præcisè enim negavit Italiam Transalpinis regionibus mutaturum. Cùm diu pertinacia propositi frustra oppugnata esset; tandem manus dat eâ conditione: ut non ampliùs, quàm octo dies *Aginni* detineretur. Quid enim sibi cum eâ gente, cum qua ne unum quidem diem vivere posset? Sed hæc erant verba hominis & amœnitatem Aquitaniæ, & rerum eventa ignorantis. Nam qui octavo die reverti pactus erat, eodem ipso tempore causam consilii mutandi nactus est.

Aginnum cum Episcopo abit.

Educabatur tunc *Aginni* apud Aviam, nobilem matronam, puella lectissima *Andietta de Roca Lobejaca*, annos nata XIII. Eam primum visam, ita deperire cœpit: ut pactam priùs cum Episcopo de reditu in Italiam conditionem, amori ejus posthaberet. Cùm itaque nuptias ejus petentem propinqui puellæ, causando ejus quidem jam ingravescentem, puellæ autem acerbam ætatem; sæpe summovissent: non tamen idcirco quicquam de contumaciâ aut amandi aut petendi remittebat: qua tandem effecit; ut *triennio* pòst, homo annorum *quadraginta quinque* puellam *sexdecim* annorum, uxorem duceret: cum qua annos undetriginta vixit, ab an. CIↃ.IↃ.XXIX. ad annum CIↃ.IↃ.LVIII. relictis de quindecim, septem liberis superstitibus.

Amore puellæ ibi detinetur.

Quam ducit uxorem.

Quicquid is sibi, & publicæ utilitati vixit; id omnem uxori acceptum referri debet. Illa desultoriæ vitæ fluctus & errores composuit: animum vagum & ad incerta transvolantem pudicis suis moribus retinuit: cum ipsa totius rei familiaris onera sustineret, & virum omnis molestiæ securum præstans, sic vacuum ad studia literarum remitteret. Illa tumidum & iracundum sæpe morigeratione suâ placavit, & solennibus podagræ invasionibus repeti solitum charitate conjugis, sedulitate ancillæ curavit; certa, spiritum suum in spiritu viri verti, ideoque sibi consulere, cum illi consultum vellet. Formam ejus supra quotidianam uno ore quondam Nitiobriges, ut & dotes animi ac corporis laudaverunt. Origo ejus ex antiquissimâ & nobilissimâ gente dominorum de *Roca Lobeiaca* in Cadurcis. Avus *Benardus*, homo contumax, & præfracti ingenii sub *Ludovico* XII. causam capitis dicens apud Senatum *Tholosanum* interfecti à se domini de *Lusechio* patruelis sui, necessitatem supplicii à se depulit, transactione cum orbis factâ, & omni jure Rocæ Lobejacæ à se in illos translato. Ita Arcem suam longâ majorum serie ad se transmissam liberis interfecti transcripsit, & avito patrimonio exutus *Aginnum* Nitiobrigum sese cum liberis suis recepit, uxore annis ante aliquot amissa. Hujus filius *Alanus Andieta* filiolâ bimulâ relictâ, ad modum juvenis decessit. Vetustatem ejus gentis præter alia, quæ in Cadurcis supersunt, argumenta, refert

Ejus elogium.

sepulchrum

ſepulchrum Epiſcopi Aginnenſis ante hos quadringentos annos amplius vitâ functi; quod viſitur hodie in Baſilicâ *Stephani* cum vetuſtiſſimis Dominorum de *Roca Lobejaca* inſignibus, in pariete cellæ, quæ Marianæ juncta.

Staturâ fuit procera, & ad decorum erectâ, regio, & auguſto ore, colore fuſco, artubus toroſis, corpore exercitatiſſimo. Nam ut in aulâ Maximiliani Cæſaris, ſic in Aquitaniâ, omnes in omni genere palæſtræ, equitando & armis dimicando ſuperavit. Ac quamvis jam podagra articulos fregiſſet: tamen adhuc equos domi alebat: quos in campo viridi domitabat; qui ripam Garumnæ & Aginnum interjectus eſt, quo campo neque porrectiorem, neque amœniorem ulla urbs Gallicana habet. In quo cum *Carbone* illo nobiliſſimo Aquitano, & acerrimo pugnatore, ludicro certamine haſtis confligens, hominem equo dejecit: cum tamen hactenus Carbo tam in Aquitaniâ, quàm in *Liguribus Taurinis* in Ludicris equeſtribus primas obtineret; & in illis invictus haberetur. Sariſſâ aut ſibynâ correptâ, ei innitens in templorum culmina erepebat. Apprehensâ utroque pollice tinâ ſatis altâ, in eam collecto ſaltu deſiliebat, atque in eodem ſtatu compoſitus corpus in ſublime ſubjectum extra tinam expediebat, fruſtra idem tentante, quæ tum intererat, Vaſconicâ nobilitate. Annos ſexaginta duos natus, manibus arthritide debilitatis, trabem ingentem, & prægravem, quam quatuor operæ moliri non poterant, & ipſe ſolus loco manibus ſuis labefactavit, & quo deſtinatum erat, traduxit. Referremus plura & militaris & campeſtris diſciplinæ ab eo edita exempla, niſi lectorum faſtidio occurendum: quorum multi ea tam libenter vituperant, quàm inviti legunt. Non ſolùm igitur in Pyrrhicâ, quam in homine nobiliſſimo irridet non nemo: ſed etiam in omni palæſtrâ, quam hominem tali ortu, & in aula Cæſaris eductum ſcire oportebat, ſolers fuit. Quæ ideo retulimus: non ut a vulgaribus meritis ei laudem captemus: ſed ut mirentur omnes, cum à duris militiæ ſtudiis, in quibus altus & ſubactus fuit, ad otium literarum traduci tandem potuiſſe, præſertim ſeveris *Bonifacii* patrui imperiis à primâ uſque pueritiâ aſſuefactum, ad cujus nomen & mentionem etiam adultus totus tremiſcebat. Erat enim homo acer, ferox, impatiens quietis, rigidus diſciplinæ militaris exactor & expenſor. Contra frater ejus major natu *Benedictus*, erat homo leniſſimus & moderatiſſimus: ut qui ejus fortitudinem & gnavitatem ignoraret, lenitatem hanc lentitudinem interpretari poſſet. Itaque ex duobus filiis Benedicti, patruus *Julium Cæſarem*, pater *Titum* ex ſimilitudine morum magis diligebat. Ac quemadmodum *Benedicto*, homini placidiſſimo uxor imperioſa, factioſa, elata (quales ſemper animos producere ſolet gens Lodronia) ſemper aliquid magnum, ac ſupra fortunam profugi mariti ſpirans: ita Julio filio iracundo, & ad levia momenta irritabili, contigerat uxor, quæ tum prudentiâ ſuâ irarum ſurgentes motus præſentiret: tum patientiâ atque indulgentiâ eluderet.

Proſopographia Scaligeri.

Igitur & militia & arthritide fracto, Philoſophia & literæ manum eandem injecerunt, & mollibus diſciplinarum ſuarum imperiis contumacem animum ſubegerunt. Neque verò obſtitit ὀψιμάθεια: quin quod alii longo tempore, ille pertinaci labore aſſequeretur, quamvis ante *quadragesimum ſeptimum* ætatis annum nihil ediderit, neque ante id tempus totum hominem ſibi planè ſubjeciſſent literæ. Adhuc enim & corpore & animo inter nobilitatis Vaſ-

Scaliger ὀψιμαθὴς, ſed φιλομαθής.

conicæ ludicra certamina, & convivia peregrinabatur. Sed postquam morbus jam olim domesticus eum lecto affixit, & quemadmodum corpori facultatem, ita animo voluntatem vagandi ademit: nullum tempus à studiis literarum & lucubrationibus vacuum relinquebat. Quo factum ut eodem tempore nemo eo neque plura, neque meliora ediderit. Quæ omnia bellis civilibus cum domesticâ suppellectile direpta interciderunt ferè. Quoties arthritis ei usum scribendi adimebat, tunc, ut *Ennius* loquitur, poëtabatur, & quotcunque versus noctu conceperat, manè si per frequentiam eorum, qui illum consulebant, aut officii causa invisebant, liceret: sin autem, vesperi, postquam omnis turba illa dilapsa esset, dictabat. Ac tanta erat memoriæ felicitas, etiam in extremâ senectute; ut *ducentos versus* in Vivesiano prædio Josepho filio dictarit, quos die priore conceptos, propter visitatorum officium recitare distulerat. Neque vero minor fuit εὐστοχία ejus in colligendis ex vultu hominum moribus, judicio potius, & vi quadam animi occultâ, quam vanitate Physiognomonicâ: Neque profecto unquam in eo fallebatur.

Quando poëtari solitus Scaliger.

Memoria Scaligeri.

Ejusdem εὐστοχία.

Prodigiosa etiam ad miraculum usque ex somniis vaticinatio. Unum de multis referemus. Cum *Heroum* suorum *opus* contexens ad multum noctis lucubrasset, absoluto libro, post cœnulam quiete compositus, imaginatus est, in æde Mariæ Antiquæ Veronensis, ubi sunt monimenta gentis Scaligeræ, hominem procerum, ac gravem sibi obviam factum, secum expostulare, quod se inter Heroas suos non collocasset. Orare igitur, ut hoc faceret: *se Benedictum Brugnolum esse, domo Leniacâ, qui Patrem Benedictum ac patruos literas primas docuisset: ipsum quoque puerulum aliquando inter ulnas gestasset. Venetiis se ultimum diem obiisse, ibique sepultum esse.* Experrectus somnium Elegiâ elegantissimâ expressit, quæ calci Heroum addita est. Ipse verò nunquam scivit, quis esset Brugnolus ille, neque quid portenderet somnium. Cognitum tandem à Josepho filio est: Venetiis inter alia, quæ eâ in urbe visenda, monimentum esse *Benedicti Brugnoli Leniacensis*, excellentissimi ævo suo Grammatici; qui ut ejus Epitaphium fert, & principes & proceres ævi sui in Norico literas docuerit.

Vaticinatio ex somniis.

Benedictus Brugnolus.

Porrò multarum linguarum etiam peritus fuit, *Sclavonicæ, Hungaricæ, Germanicæ, idiotismi Græci, Italici, Hispanici,* & *Francici.* Sed *Francicum* tribus mensibus, postquam Aginnum venisset, perfectissimè loquebatur: cùm tamen & *Vasconicum* simul didicisset. Major enim longè differentia linguæ Francicæ, & Vasconicæ: quàm Flandricæ & Germanicæ.

Scaliger multarum linguarum peritus.

Oculis fuit cæruleis dilutioribus, quibus interdum noctu videbat; ut in crepusculo solemus: quod & filio Josepho contigit, à pueritiâ ad vicesimum tertium annum. Nam postea hoc in ipso, ut alia multa, mutavit.

Munditiarum & cultus corporis studiosissimus fuit. Quemadmodum in Italiâ, quod solus strictim tonderet, *Tonsus* vocatus fuit: ita in Aquitaniam solus barbatus venit.

Mendacium ita aversabatur; ut & ad mentionem ipsam excandesceret: & nihil priùs veritate ac pietate in Deum liberis commendabat. *Nunquam memini*, inquit Josephus, *nos pueros coram eo sisti: quin primùm illud præceptum inculcaret: Non mentiri.* Si aliquem mentitum sibi deprehendisset: nunquam postea cum illo in gratiam redibat. Dicebat enim omnem Christianum,

Osor mendacii Scaliger,

sine

sine ullâ exceptione à mendacio alienum esse debere: nobilem autem hominem etiamsi Christianus non esset. Sed & in *Atheos*, quorum illud seculum feracissimum erat, inexpiabili odio flagrabat. *Petrus Rufus* consiliarius *Aginnensis*, qui illi ob doctrinam charissimus erat; ut qui & summus Peripateticus, & juris civilis Romani consultissimus esset, hoc morbo animi laborabat. Nunquam cessavit, donec amicum sæpè convivio adhibitum, aut disputationibus confectum, aut precibus delinitum, ad meliorem mentem revocasset, tradito illi *Augustini Eugubini de perenni Philosophia* opere: quod illi viam ad veram Dei cognitionem muniret, quandoquidem à Rufo nunquam exprimere posset, ut sacra Biblia consuleret, à quibus Rufi animus abhorreret. Et sanè ea lectio Rufo salivam movit adeò; ut totum se protinus ad Theologiæ studium converteret: in quo tantum profecit: ut nemo acrius aut veram pietatem defenderet, aut Atheismum oppugnaret. Erat enim acerrimus & acutissimus disputator. Neque solum Rufum summum virum, sed & sciolos quosdam hoc morbo levavit. Mira siquidem ejus erat pietas: sed præcipuà etiam in pauperes charitas. Sub finem Autumni pannos emi curabat, quibus pauperes induebat, & à frigore in totam hyemem defendebat. Cum autem eis cibus ministrandus esset, filios puerulos adhibitos monebat, eos fratres esse, ideoque fraternâ charitate amplectendos: & protinus manibus filiorum ad promum condum deduci præcipiebat. Eos etiam ægrotos tecto recipiebat, & industriâ suâ curabat, & sumptibus propriis sublevabat, re Pharmacopæis, & Chirurgis de suo solutâ. Domum eis publicam dixisses. Tot proceres, tot mediæ & infimæ conditionis homines in illam quotidie confluebant: & sæpe tantum quidem, ut cibum sumere illi non vacaret. Tot homines ab Orco, ut ita loquamur, revocavit: ut si priscorum illorum Heroum sæculo hoc fecisset, supra Æsculapium cultus fuisset.

Atheismi iridem. *Pet. Rufus.* *Beneficentia in pauperes.* *Fœlicitas ejus in medicando.*

Cùm primum Aginnum venit, neminem deprehendit quocum de literis verba faceret. Tunc enim primum illæ in Gallia nascebantur beneficio Regis *Francisci* Magni. Sed *Burdegala* nunquam caruit doctis viris. Nam & in amplissimo Senatu, non pauci erant docti, ex quibus præcipuo amore dilexit *Arnaldum Ferronum*, & *Vidum Brassacum Golardum*, virum nobilissimum. In Gymnasio autem Aquitanico Burdigalensi tunc erant *Buchananus Tevius*, alii. Ii quotannis feriis Vindemialibus *Aginnum* Julii Cæsaris visendi commeabant, quos & tecto & mensâ excipiebat. Negabat enim sibi rem cum podagrâ esse, quoties tales convivas haberet; quibuscum de literis loqui posset.

Amici Scaligeri edoctis.

Anno Christi clↄ.Iↄ.LVIII. qui erat ejus vitæ *septuagesimus quintus*, propter anni intemperiem valde æstuare cæpit. Ad æstum levandum succo Albatecæ, ut Hispanis dicitur, ut Vasconibus Aubiecæ, supra vires seniles usus, ex obstructa ob cruditatem illius fructus vesicâ, languorem nactus est: quo in diem ingravescente, ne stillam quidem urinæ per XIX. dies continuos emisit Balneo, quod ipsi sibi præscripserat, refotus, urinæ quidem obstructos meatus reseravit: sed corpus senile inedia & diuturno morbo emaciatum nullo remedio reficere potuit. Quare *quadraginta duos dies* cum illo languore conflictatus, XII. Kal. Novembris obiit, maximo omnium dolore, & luctu, quem in exequiis ejus magnificis testati sunt, quales fieri ipse testamento vetuisset:

Morbus Scaligeri. *Moritur Scaliger.*

tuisset: quo etiam cavit, ne ullum aliud Epitaphium monimento suo incideretur, præter hæc verba:

Epitaphium ejus.

JULII CÆSARIS SCALIGERI
quod fuit.

Hunc finem habuit vir vetustate generis, quæcunque ea est, nisi ad fabulas recurratur, nemini secundus. Sed non parum fecit, quod hominis privati in *Nitiobrigibus* summum fastigium attigit, qui principis imum in patria tenere noluisset. *Fuimus Troës.* Officia principis amisit, hominis exercuit. Imperium amplissimum, & ditionem multarum ac potentissimarum urbium amiserant majores ejus. Hæc ille non morabatur; certus, si quid splendoris ex illâ fortunâ redundabat, id totum non ad suam, sed ad majorum suorum virtutem referendum esse. Imò absurdum non est, in majoribus ejus quosdam in tantis opibus nullâ oris aut corporis dignitate fuisse: quæ tanta in illo erat: ut nemo unquam eum viderit, quin protinùs dicere jure posset, εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Et certè omnia ejus, corpus, incessus, gestus, oratio, stilus, libri, nihil vulgare redolent. Propterea pauci ejus libros attingunt; nisi qui nihil plebeium sapiunt.

Liberi Scaligeri. Liberos ex *quinque maribus quatuor: feminas ex decem; tres* reliquit. *Audectus Scaliger.* *Audectus* quinquennio antè Josephum natus, primus ex maribus orbos parentes fecit. De quo tàm verùm est; quod dicemus, quàm mirum. Cum ea esset illius infantis indoles, quæ non solùm parentes, sed etiam extrarios in amorem suî invitaret, & ut ratio postulat, pater eum impendiò amaret; tamen non poterat sibi temperare, quin quoties in puerum oculos conjiceret, vultum tristitiâ contraheret, & signa animi mœrore depositi, cum gemitu ederet; ita ut mater non difficulter colligeret, patrem saluti filii diffidere. Cùm causam doloris ex viro exquireret, ille caveret à nutrice vinosa, monere: sibi exploratum esse, puerum suffocatum iri. Cùm quotidie hanc curam matri objiceret, cœpit & ipsa quoque seriò timere. Itaque accidit, ut noctu surgens nutricem puero indormientem deprehenderet, ore ejus in os pueri impresso, adeo ut puero exanimando punctum temporis deesset: qui ægrè ab eâ oppressione refectus est. Cum iterum, & tertiùm in majore periculo puerum offendisset, ebriosæ mulieris culpâ, ante tempus ablactatum pellæ pedissequæ custodiendum & regendum commisit. Miseram parentem nutricis amotione periculum à capite filii depulisse, sese autem defunctam omni metu existimantem, nihilo securiorem pater esse sinebat. Quare cum gerula puerum insanum in modum amaret; nocte quadam dormiens misellum inter arctissimos complexus * *exanimavit*. Ita patris vaticinium infelix exitus comprobavit. *Leonardus*, anno minor Josepho, à duodecim sicariis oppressus, & obtruncatus est, ad Laudunum oppidum Pictonum bellis civilibus. *Janum Constantium*, minorem Josepho quatuor annis, factio nobilitatis per æmulationem in Transsylvania interfecit, cum castro cuidam regendo à *Stephano Despota*, qui postea Poloniæ rex fuit, impositus fuisset. Ambobus fortitudo sua, & rara indolès, exitio fuit. Ex quibus *Leonardus* avo Benedicto, Constantius autem propatruo *Bonifacio* simillimus erat. *Silvium* maximum omnium

** Vide Jul. Cæsar. patris orationem in Iulis Audecti.*

Leonardus Scaliger. Janus Constantius Scaliger.

Silvius Scali-

natu

natu, annis totis decem majorem Josepho, morbus in dotalibus agris *Novempopulaniæ* extinxit, annum agentem ætatis quinquagesimum quintum. Quatuor fratribus solus *Josephus* superstes *decimus quartus* matris suæ: de quo alibi.

ger, qui libros Poeticis pater inscripsit. & de causis linguæ Latin Josephus Scaliger: de quo Parentalia ipsi facta Lugduni Batavorum.

Julius Cæsar Scaliger animæ suæ profecturæ.

Egredere ô miseris multum defuncta ruinis,
Egredere & servis servilia regna relinque.
Gaude, hospes; tenebris horrendi imponere finem
Exilii, & patriæ speratas quærere sedes.
Tristes exuviæ, falsæque incommoda lucis,
Isthic nunc, fera turba, jace, nos libera cæli
Pignora, sperato jam jam potiemur Olympo.
Tu modò, nate Deo, rerum pia victima, Jesu,
Aspice nos, qui cuncta animas: spes unica, mortem
Exue morte novâ, atque novâ vitâ indue vitam.

Julii Cæsaris Epitaphium ab ipsomet compositum.

Extulit Italia, eduxit Germania, Julî
Ultima Scaligeri funera Gallus habet.
Hinc Phœbi dotes, hinc duri robora Martis.
Reddere non potuit nobiliore loco.

Ejusdem testimonium de se, quod omnibus libris proscribebat.

Βάρβαρος οὐ πέλομαι, ἀλλ' οὐδ' ἔτι εὔχομαι εἶναι,
Οὐδ' αὖ ἀμεμψαίμην πρὸς Κρονίωνα πάτρην
Ἦν δὲ Σκαλανῶν θεῖον γένος, ἔρνος ἄριστος
Φοῖζον ὅλον κατέχων στήθεσι, πνεῦμα τύχης.

Josephus Scaliger Epistolâ ad Janum Douzam de gente Scaligera: Julius Cæsar Scaliger in exercitationibus: & oratione in luctu Audecti filii.

Opera

Opera Impressa *Julii Cæsaris Scaligeri.*

Exercitationum exotericarum Libri 15 ad Hieronymum Cardanum.
Epistolæ & Orationes.
De causis Linguæ Latinæ.
Hymni, & Poëmata Sacra.
Epigrammata in Clariores Urbes.
Testimonia de Gente Scaligera.
Poemata de Ajace Lorario.
Commentarii in Hipocratem de Insomniis.
Oratio in luctum Filioli Audecti.
Commentarii in Aristotelem de Plantis.
Commentarii in Aristotelem Lib: Hist.
Commentarii in Theophrast. de Plantis.
De Poetica.
Doctrina veræ Alchimiæ atque artis metallicæ.
Oratio pro Cicerone contra Ciceronianum Erasmi.
De sapientia & Beatitudine.
Elysius.
De Numeris Conicis.
Oratio in partu filii habita.
De Ponte Julii Cæsaris.
Duæ Orationes contra Erasm. de Optimo dicendi genere.
Vita per Josephum Scaligerum.

EPISTOLA

EPISTOLA CCCCLIII.

Viro Clarissimo, Isaaco Casaubono, *suo* S. D. Daniel Heinsius, *in qua de morte Illust. viri* Josephi Scaligeri.

VIR Clarissime, Si ullo modo reus essem criminis illius cujus me superiores tuæ accusabant, hoc est, nisi quater aut quinquies de obitu communis amici & parentis nostri τοῦ νῦν μακαρίτου diligentissime ad te scripsissem, & illius commendatione, cui amicitiam tuam debeo, & ea ipsa amicitia, cui omnia merito semper postposui, indignus essem. Nunc cum infelicitate mea factum sit, non culpa, ut de negligentia mea conqueraris, dabo operam, ut quam de me opinionem, ex aliorum culpa concepisti, hanc vicissim meæ diligentiæ condones. Et quandoquidem, τὸ θαυμάσιον κέρας è divini ejus viri virtutibus, quem æque ambo coluimus, nihil præter recordationem nobis restat, faciam, ut hoc πλεονέκτημα meum, qui raro quidem quamdiu in hac urbe vixi, nunquam aut rarissime sub mortem, ab eo discessi, magna parva quæque observare & audire ex eo potui, mecum tibi sit commune. Quamvis enim fieri non possit, quinqui talem tantumque amicum, qui parentem, præceptorem, qui nutricium amisit, ad commemorationem singulorum vehementius commoveatur, quod admonitu non parum recrudescat luctus, tamen ubi idem ille aliquantulum remittit, & jam rationi plusculum de se permisit, sive voluptate aliqua meminisse eorum vix possumus, quæ quo magis sunt præclara ac heroica, eo dolorem adhuc crudum ac recentem vehementius accendunt. Cujus generis non pauca ex divini senis ore excepi: qui paulatim morti ac naturæ cessit, & à morbo potius consumptus quam oppressus est. Menses admodum sex sunt, cum de editione Plauti, urgente Raphelengio nostro, qui non ignoraret, quantum apud eum prope solus possem cum eo cœpi agere. Qua in re, sive amori meo, sive precibus hoc dedit, ut, quod constantissime omnibus negarat, mea causa & typographi susciperet.

Itaque

Itaque inter nos convénerat, ut uterque hoc ageremus: ego, editionem adornarem, certissima quæque è codicibus, pauca & quæ firmis niterentur rationibus, aut postea à libris confirmata essent, è doctorum emendationibus in textum reciperem, ac deinde singula cum eo communicarem: ille Comicum percurreret, & quæ olim partim adnotarat, partim in memoria, qua plane incomparabili, ut nosti, utebatur, reposita haberet, partim & legendo revocaret, nobis traderet. Sed heu! paulo post, cum dies aliquot continuos, ut sæpe alias, scribendis ad amicos literis dedisset, de ἀνορεξίᾳ subita καὶ ἀσιτίᾳ vehementer queri cœpit. Ita ut ab omni prope cibo abstineret. Nec post illud tempus, quod rarissime, nec nisi alicujus morbi gravioris victus vi aut pertinacia, consueverat, musæum ingressus est. Ita sine manifesta aliqua mutatione, mentem integrum ad focum in cubiculo sedebat, ut amicis tantum qui accederent, vacaret, neque minus tamen de literis semper cogitare, & libellum penes se habere, quo & morbi tædium & temporis legendo falleret, & è studiis Musarum, quas feliciore nemo coluit successu, ultimam hanc voluptatem caperet. Porro hoc loco positus cum minus minusque cibum quotidie appeteret, magisque ac magis simul animo & corpore langueret, cœpit, quod res erat, nescio quid mali gravioris suspicari. Est huic aëri familiaris quidam morbus, sive languor, quem scorbutum vulgo vocant. Plinius scelетyrben & stomacacen à Medicis suis temporis dictum fuisse notat. Hunc per se ipse, de Medicorum judiciis securus, præsensit. Neque frustra unquam fuit viri prudentissimi vel spes vel metus. Nam ut hoc malum ex priori, ita ex hoc ipso tertium sibi imminere, sæpius dicebat: hydropem nimirum, &, quod magis admirati sumus, certam ejus speciem, τὴν τυμπανίτην nempe. Quæ ut aliis plerisque, ita viro huic maximo fatalis fuit. Sunt in hac urbe Medici aliquot clarissimi, & ut ἰατρικῆς ὕλης admodum gnari, ita τῆς ἐμπειρίας τὸ ἄκρον ἐληλακότες. Inter quos maxime familiariter Ælio Everardo Vorstio, nunc Magnifico apud nos Rectore, utebatur: viro, præter Medicinam, rerum plurimarum egregie perito: cui è baptismo filiolum, miræ indolis puerum, susceperat. Hic primum, ut amicus, cum adhuc medicos aversaretur, invisere aliquoties cum cœpit, & ut majorem sui rationem habere vellet, partim precibus, partim consilio & rationibus, ab eo postulare. Quod cum ægre impetraret, (vehementer enim omnem Medicorum opem, ac præsertim potiones, respuebat) collegam suum virum præstantissimum Reinerum Bontium, circumspectissime adjunxit sibi: partim illius memor, Σύν τε δύ' ἐρχομένω: partim, ut si tanto viro præter expectationem, quod futurum omnes jam videbant, gravius quid evenisset, nihil ab uno prætermissum putaretur, quod præstari à duobus posset. Ita simul summi hominis constantiam aggressi sunt, qui vix ulla ratione adduci poterat, ut mortem, quam effugere vix posse videbatur, saltem differri pateretur. Qui initio, qua erat in his quoque rebus peritia, oppugnare eorum consilia quam sequi malebat. Neq; scio, an quicquam perperam, nihil certe sine ratione dixit. Ut illi quoque quibus commissa salus ejus esset, nihil esse difficilius, quam viro tam multarum rerum gnaro, aliquid præscribere, non semel inter se conquererentur. Nam præterquam quod & nomina herbarum & vires, ex frequenti τῶν ῥιζοτόμων lectione, ad unguem didicerat, optime de morbo suo judicabat, quem talem esse ajebat, ut

humana

humana ope curari non poſſet. Interim, quantum corporis, quod jam ἑκτικῶς penitus emaciatum erat, infirmitas permitteret, animum, quaſi in ſtatione, ſemper erectum habebat, ac ne tum quidem, ut nihil ageret, à ſe impetrare potuit. Exiſtimo poſtremos, quibus ante mortem uſus eſt, autores, Polybium & Lipſii De re Militari libros fuiſſe, quorum in altero, qui penes me eſt, infinita emandaverat, ac, inter cætera, pauciſſimis, antequam penitus lectulo affixus jaceret, diebus, pilum Romanum ex auctoris doctiſſimi deſcriptione manu ſua accurate delineaverat: quod in eo omnes qui Polybium illuſtrare conati eſſent, erraſſe exiſtimaret; in altero, nonnulla, in quibus diſſentiret, annotaverat. Cæterum, cum indies jam malum gliſceret, ac conſtans ἀσιτία vires amplius conſiſtere non fineret, tanquam miles jam emeritus, volente ita ac jubente natura, quod ab eo obtinere nec amici potuerant nec Medici, omni abdicare ſe ſtudio coactus eſt. Qua de re plerumque apud me conquerebatur. Dolebat enim aliquod perire ſibi tempus, neque amplius ſe vivere, ſed ſupereſſe ſibi, quotidie conquerebatur. Toto morbi tempore, cum de morte nunquam dubitaſſet, ardentiſſimas ad Deum preces fundebat, &, ſive ſolus, ſive cum amicis eſſet, magno ardore ac intentione animi delicta ſua deplorabat, quæ quidem ἀναρίθμητα eſſe, tamen fiduciam, quam in eo repoſitam haberet qui peccatum nobis factus eſſet, longe majorem eſſe, ajebat. Sæpe repetebat, certo quidem ſcire ſe, inſtare ſibi mortem. Abeſſe autem tantum, ut communem illum terminum naturæ ac viri ſapientis portum, ſubterfugeret aut detrectaret, ut nihil aliud â Deo peteret, nihil aliud jam cogitaret, niſi ut quam minimo dolore & breviſſimo his vinclis ſolveretur. Æternæ vitæ gaudia præcipere ſe animo ac jam ſentire. Non dubitare ſe quin agnum omnibus mactatum, τὸν μόνον πάντων σωτῆρα, τὸν ἐν πᾶσι πάντα, cujus deſiderio langûeret, brevi jam viſurus eſſet. Reliqua ſordere ſibi, neque quicquam eſſe, cujus cauſa, vel ad horam, vitæ hujus uſum prorogari ſibi vellet. In his vocibus ac cogitationibus non ſemel eum deprehendi. Nihil humile, aut vulgare, aut abjectum loquebatur, qui & voces tales & ſolatia averſabatur, quædam & cum indignatione accepit, ajebat enim puerum ſe iſta didiciſſe. Si quis ſpem vitæ ſupereſſe diceret, petebat, ut hanc ſpem ſervaret ſibi, non enim ſenis intereſſe, quando moreretur: cui ſemel neceſſarium, ſemper tempeſtivum eſſet mori, multo minus Chriſtiani, cujus eſſet bene mori. Quodam tempore, cum omni laudis ac virtutis genere ornatiſſimus clariſſimuſque ſenex Cluſius noſter, qui jam aliquandiu, partim per ætatem (octuageſimum enim annum & aliquot explevit) partim ex debilitate pedum domi ſe continuit, famulum ad eum mitteret, peteretque, ut excuſatum ſe haberet, quod in hoc officio deficeret, reſpondit, non libenter modo ſe ignoſcere illi, ſed & ſingularem animi benevolentiam amplecti, neque opus hoc officio nunc eſſe; futurum enim fruſtra, cum uterque brevi in eundem locum conventuri eſſent, ubi alter alterum ἀγαπητῶς καὶ ἄσμενος complecteretur. Nam præcedere ſe quidem, illum autem ſequi. Inter reliquas virtutes ejus, ſemper prudentiam miratus ſum, quam cum aliis in rebus tum in hoc potiſſimum teſtatus eſt, quod fere annis ſingulis ſupremam voluntatem conſignaret, & in teſtamenti tabulas referret, ſi quid vel mutaret, vel prætermiſſum eſſet, quod poſt obitum præſtari vellet, ne aut teſtamento veteri aut ἀδιάθετος, decederet. I-

dem sub initium morbi cum in animo haberet, Bibliothecæ suæ indicem ad me misit, petiitque, ut ex eo libros seligerem quos vellem, certo enim scire, finem vitæ jam instare: ideoque tempus esse, ut de amicis cogitaret. Hæc ἀπαθῶς & admodum constanter. Quod cum peteret (nam & antea de tota nobis relinquenda mecum egerat, in quo pietatem meam ac modestiam expertus fuerat) non sine lachrymis, quæ coram illo imbibendæ erant, petere me dixi, Pietatis meæ ac pudoris rationem aliquam haberet, nec præcipuas delicias ac voluptates suas, quibus vitam sustineret, ante mortem aliis transcriberet. Frueretur illis diu, quibus maxime delectaretur; & quod vitæ superesset, sine curis ac molestiis non necessariis transigeret. Solum illum scire, quantopere eum semper reveritus fuissem. Funesta esse dona, quæ amissione ac divortio tam venerandi capitis pensanda essent. Superesse alia non pauca, per quæ meminisse illius possem. Vitam præ reliquis, quam emendate & ad exemplum omnium egisset, tum non pauca quæ ex eo didicissem. Ad quæ ille maxima severitate (erat enim ἥρως ἀνὴρ τὰ πάντα) recusantem eo perpulit, ut quosdam in schediolo notarem. Idem duo ex præcipuis amicis fecerunt, cæteris nonnullos ipse, quos relinqueret, elegit. Inter eos quorum rationem habuit, ut de utroque nostrûm nihil dicam, præcipui fuerunt, Vir Amplissimus Cornelius vander Mylius, Academiæ Curator, quem mirifice amarat semper, Clarissimi viri Dominicus Baudius, Johannes Latius, Grotius ὁ θαυμάσιος, & Johannes Rutgersius, juventutis nostræ, sive ingenium, sive eruditionem, sive spem quam de se quotidie majorem præbet, videas hodie Princeps, Reliqui (exceptis his quos Academiæ legavit) divenditi sunt, è quibus æs haud sane modicum confectum est, quod œconomo illius, qui fideliter τῷ μακαρίτῃ annos plurimos inserviit, ex voluntate ejus cessit. Ipse, quia verecundum nimis ac modestum in eligendo judicabat, quod prætermissum à me fuerat, ex supellectile argentea supplevit, è qua quod clarissimum habuerat, reliquit. Sed ad mortem redeo. Aliquot diebus ante summum ac fatale tempus (vide heroicam ac summam circa τέχνην securitatem) cum ad eum accessissem, de versiculis quibusdam suis, cum antea ne mentionem quidem ejus rei ferret (nemo enim magis sua contemnebat) utrum eos editurus essem, perfunctorie quæsivit. Cum facturum me dixissem; Scazontem, inquit, quendam qui prætermittendus non erit, primæ Manilii editioni præfixum invenies. Memini me tamen alibi memoria lapsum esse. Igitur pro illo.

> *Rex Celtibera Tarraconis Alfonsus,*
> reponendus erit ille,
> *Castellæ amœna rex vetustus Alfonsus.*

Hæc oculis languentibus, ac fractis morbo viribus, vicinus, ut tum quidem videbatur, morti, integerrimis tamen sensibus dicebat. Quem, cum domum rediissem, percussus miraculo, in meo codice, ut jussus fueram, notavi. Verum admirandi hujus vel tranquillitatis vel securitatis, nisi ἀπάθειαν vocare malis, toto morbi tempore plurima quotidie amicis exempla dedit. E quibus unum quod in mentem nobis nunc venit, apud te dissimulare non possum. Solebam, quoties aliquid carmine aut sermone concepissem, minus occupato

cupato id recitare. Quæ res tantæ voluptati illi erat, ut plerumque quærere[t], quid novi attulissem. Est Hagæ Comitis, vir nobilissimus, neque minus eruditionis, cum sit ipse eruditissimus, mire amans, Principi nostro à Secretis, Johannes Milander Pœderoyæ Dominus, qui cum exquisitæ formæ atque ætatis floridæ uxorem, ipse senex duxisset, nuptiali carmine amicum prosecutus eram. Uno mense circiter aut paulo amplius ante obitum, cum more solito languentem accessissem, maximo cum gaudio accepit venientem, & cum frigus unice intensum esset, togam promi jussit: quam cum puer attulisset, cruri suo periscelidem diripuit, ac ipse toga me accinxit, petiitque ut in cœna secum essem. In qua, quamvis æger, quamvis conclamatus, quamvis ab initio morbi nunquam de fine ejus dubitasset, sed & sæpius acerrime invectus in amicos esset, qui periculum extenuarent, aut spem vitæ facerent, quamvis denique omni cibo ipse abstineret & spectator cœnæ tantum esset, maxima hilaritate me excepit. Paulo antequam accubuissem mensæ, quia adlubescere videbam, carmen illi, quod conscripseram, prælegi. Quod cum placuisse sibi, ut solebat, plurimis testatus esset, Brevi, inquit, alterum Epithalamium scribendum erit. Cum tacerem, neque assequerer quid vellet; iterum, Josepho, inquit, Scaligero, & Aquæ Intercuti, vide ut alterum, Amice, scribas. Ita enim præter expectationem meam in re capitali sua lepide jocari solebat, ut nonnunquam, novum se Diogenem diceret, nam ut illum, ita se in dolio jam habitare, de ventre autem loquebatur, qui non parum prominere cœperat. Die quodam, cum mœstissimus ad ejus lectulum sederem, quod paulatim Solem istum nobis eripi, nec procul esse occasum ejus ex indiciis quamplurimis colligerem, postquam de nonnullis mecum libere egisset, aliquandiu me intuitus, Illud affirmare cuivis, inquit, tibi persuadere potes, Josephum Scaligerum neminem æque amasse ac Danielem Heinsium. Et utinam, quod sæpe dixi, Pater meus Julius te nosset, quam efflictim te amasset! Non ita multò pòst, die alio cum rediissem, & de valetudine interrogassem, Fili, inquit, Daniel, extrema vides. Vix dolori parsum. Corpus, ex assidua hac decumbendi consuetudine & morbi inclementia, exhaustum est. Manet idem vigor animi. Inimici mei si me videant, divinæ iræ hoc ascribant. Nosti quid de aliis jam divulgarint. Tu de his testari potes. Perge ut cœpisti. Et hoc age, ut memoriam illius qui tantopere te amat, sancte tuearis. Sed & Deus sine dubio te amat; Et amabit, quamdiu bona tua illi referes acceptum, quæ quo minus ostentabis, eo pluris erunt. Arrogantiam & fastum vita. Ab ambitione, quantum potes cave, & inprimis, ne adversus animi sententiam, illius causa quicquam agas. Quicquid in te est, illius totum est. Τανῦν φίλε οἰχόμεθα. Fuit tibi tuus Scaliger. Ego, cum ad voces illas aliquid pararem, ita linqui animo me sensi, ut in lacrymas effusus, quæ dissimulandæ coram eo erant, voci vix suppeditarem. Quare aliquantulum in proximum triclinium secessi, donec integer & mei compos, denuo me exhiberem. Paucis post diebus, cum ob causam fonticam, qui diuturniorem quoque morbum fore suspicaret, Lugduno Hagam, Haga Delphos profectus essem, & octavam circa horam domum rediissem, Ecce tibi subito & præter omnem expectationem, amicissimi Baudii privignum, qui jam in extremis versari Scaligerum significaret. Protinus venirem ac me illi sisterem,

rem. Addebat, petere hoc ægrum, & nonnulla de me illi, quamvis animam agenti, excidisse. Ego, quanquam nihil præter finem vitæ ab hoc morbo expectandum, & vidissem ipse, & amicos sæpe monuissem, tamen vehementer animo commotus, aut, ut loquar verius, ignarus mei, propere accurro. Ibi vero senem nostrum (quod ne jam quidem sine lachrymis commemorare possum) ὀλιγηπελέοντα καὶ μονονουχὶ περὶ τὰ λοίσθια ὄντα, sine ullo sensu ægre trahentem animam, invenio, quæ paulatim per momenta singula, circa horam vero quartam matutinam, post supremas preces, penitus, & quidam ita placide defecit, ut sine ulla vel levissima mutatione, non tam expiraverit quam vivere desierit, cum tamen satis valide atque acriter, tanquam integer ætate ac primævus, horas plurimas cum morte colluctatus esset. Quod & Cæsari Parenti ejus (ob immensum credo & heroicum vigorem) evenisse, sæpius ex eo intellexi. Simul expirasse vidi, protinus ad lectulum accessi, ut defuncti oculos componerem; quos ultimo aspectu nostri satiare ante obitum desideraverat. Cæterum cum lachrymæ obstarent, hoc officium fidissimus œconomus prævertit: qui & ipse ingentem lachrymarum vim cum maximo clamore ac ejulatu, &, ut ille Socratis amicus in Phœdone, ἀναβρυχησάμενος καὶ ἀγανακτῶν, effundebat, qui, quo melior vir & hero fidelior semper fuerat, eo magis omnibus commiserationem ac lachrymas commovit: mihi vero animum excussit. Non enim, mi Isaaci, dubitabis, quid & quantum, solus pene, in communi hac calamitate amiserim, qui non nescis, quid & quantum ex assidua familiaritate tanti hominis, nisi mihi defuissem, proficere potuerim, quem ille ex omni juventute, quem tantopere diligeret, instrueret, formaret, cui omnia optima præciperet, ante annos aliquot elegerat, cui tot magnorum hominum favorem ac benevolentiam conciliaverat. Inter quos Amplissimum Thuanum, Nobilissimum Dousam, te præ cæteris, mi Causabone, semper habui. Nullus unquam huc legatus venit, cui non me sponte commendarit, apud quem non effusissime, nec pro tenuitate mea, sed pro ineffabili amore suo, de me verba fecerit, cum sine ullius commendatione, annos natus circiter octodecim, in urbe hac primo illi innotuerim. Inter prima tamen pono, quod ætatem nostram, adhuc lubricam ac fluctuantem, saluberrimis consiliis ac monitis direxerat: quod judicium de omnibus autoribus antiquis, candidissime quotidie communicaret. Inter ambulandum, cœnandum, prandendum, omnia de quibus dubitarem solveret ac expediret, quædam & de quibus dubitandum esset, callide dictaret ac suggereret. Nam plerique hodie ne dubitare quidem sciunt, quibus omnia contemnere ac nescire satis est. Omitto omnia majora quam in homine quæ semper vidi, quibus horis singulis interfui. Omitto tot acute dicta, tot heroicas omitto voces quas excepi ac notavi. Ut ab eo nunquam nisi βελτίων καὶ ὁσιώτερος διαφέροντος discesserim: ἀκηκοὼς μὲν αὐτός, ὦ στιβάσμιον κάρα, ὅτου πάσης παιδεύσεως ἐπὶ τοῦ τέλος, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὄντος τὴν φύσιν μὲν δαιμονίου, τὴν χεῖρον δὲ εἰς τὰ ἔσχατα καὶ ὑπὲρ πᾶν θαῦμα ἐκκειβαμένου. Τῶν μὲν οὖν τούτου τοῦ ἥρωος, ὦ φίλε καὶ θεῖε Κασαύβονε, τὴν καθ' ἡμέραν συνέζων ἐπαινῶν καὶ συνεχόμενος, οὐ μόνον ἐν τοῖς κύκλῳ μαθήμασι προκόπτειν καὶ περὶ ὁδοῦ τι πεποιηκέναι εἰς μέλλον, ἐλπίδος ἕνεκα, τοσούτῳ δὴ ἐκείνῳ αἰδεῖ συνιὼν, τῶν ἐσχάτων δὲ, ναὶ μὰ σὲ τὰ πρῶτα πάντων ὄντα, τὴν ἀποσημειώσεις ἀπῆλθε πρὸς ἅπαντα μοι ἐδίδου ἐκείνου μόνου παρόντος, πάντα τὰ μαντεῖα καὶ χρη-

σίμα

πάσια οἴκοι ἔχειν ὑπολαμβάνων. Τὸ δὲ νῦν ἤδη, πολλὰ πρὸς ἐμαυτὸν, διὰ αὐδ'ἐρὶς ἐστερημένος εἰμὶ, καὶ οἷος οἷον οἵ.ις συνέπεσον διανοούμενος, ἀβίωτόν μοι τὸν λοιπὸν νομίζω βίον. Denique, ut cum politissimo autore loquar, cum quo nemo lubentius quam ille loquebatur. *Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit Solitudoque.* Nam quæ aliquod solatium adferre nobis poterant & aliis adferre credo, ea maxime nos cruciant, cum non modo manum ejus quem tantopere dilexi, singulis diebus, in legatis ejus video & tracto, sed & nomen meum ea manu scriptum invenio. Tanta enim viri illius ingenuitas ac candor fuit, ut locorum emendationes quas ex tempore suggessi aut cum eo obiter communicavi, nomine apposito in margine expresserit. Quod in Herodoto, Hesychioque factum. Hæc nunc nobis totidem sunt cruces. Sed hæc hactenus. Quarto die, sine ulla, ut præceperat, exequiarum pompa, solis præeuntibus majorum insignibus, tanto omnium ordinum, omnium ætatum, tanto utriusque sexus concursu ac studio elatus est, ut viæ incedentibus angustæ, templum ab effusa multitudine occupatum esset. Ego, quanquam excusari maluissem, tamen exigentibus id à me Academiæ Curatoribus, ante omnia officii & pietatis ratione, qua sola excusari quoque potui, oratione publica à funere defunctum prosecutus sum: cujus conclusio lachrymæ fuerunt, quibus ἐμφαντικώτερον quam voce cum præirem ipse, eas auditoribus expressi. Sepultus est in templo Gallico, vulgo D. Mariæ dicto, juxta locum ac subsellia è quibus conciones audiebat. Sepulchro suo verba hæc inscribi jussit:

JOSEPHVS. SCALIGER. JVLII. CÆSARIS.
A. BVRDEN. FILIVS. RESVRRECTIONEM.
HIC. EXPECTAT.

Ex quo modestiam divini viri, ex quo pietatem & τὸ ἀκόλακον quod semper præ se tulit, facile agnosces. Monumentum illi publicum, aut potius Inscriptio, à Curatoribus decreta est, quam cum Oratione nostra & Epicediis accipies. Hic fuit exitus illius viri, quo majorem aut qui plura sciret, vix fuisse unquam, semper judicasti. Certe nunquam ætas ista, nunquam Academia hæc plus amisit: quia Academiam amisit, quod de eo olim Nobilissimus vir Janus Dousa Academiæ Curator publice testatus est. Hoc affirmare tibi possum, vos amicos ejus, qui ex scriptis eruditionem ejus æstimastis, vix vicesimam illius partem satis perspexisse. Præter enim omnium ætatum, & locorum, præter omnium temporum ac gentium historiam, præter omnium linguarum ac disciplinarum scientiam, quod maxime in eo semper admirati sumus, promptitudo fuit & memoria extemporalis: quæ tam bonum illi nomen erat, ut quæcunque legeret, teneret ac recondederet; de iis autem quæ recondidisset, quovis loco quovis tempore interrogatus responderet, non inter eruditos tantum, sed & inter eos, qui in Rebus publicis & aulis toti occupantur. Ut non modo res quæ quotidie geruntur, in Gallico præsertim regno, sed & singulorum qui aliquo in eo essent loco, instituta, mores, inge-

nium

nium ac consuetudinem, in numerato haberet. Quæ res Præsidem Janinum, cum hic esset, in stuporem dedit, qui deceptum se fuisse ab amicis affirmabat. Expectasse enim virum, ex eorum commendatione, eruditum: invenisse hominem qui nihil ignoraret. Nihil enim studiosi hominis, nihil ex umbra habebat. Forma eximia fuit: nisi quod collapsa tempora ac cava, sæpe materiem jocandi illi darent. Statura non tam alta ac procera quam mediocri ac habili: quod non nisi ex astantis alicujus qui procerus esset comparatione deprehendebatur. Oculis sagacibus & qui illum animi vigorem præ se ferrent. Acutis autem adeo, ut vel minimos quosque ductus, minima quæque ac morosissima Orientis puncta atque apices, qui, ut nosti optime, aut offendunt vehementer oculos aut fugiunt, ad mortem usque assequeretur. Munditiarum in cultu summam semper rationem habuit: ab omni illuvie & squallore ad supremam usque ætatem alienissimus, ut ne sordem quidem ullam aut capillum eminentem ferret. Barbam in Batavia sub senectutem tantum aluit: quæ & reliqua non parum commendabat. Nam in Gallia, quod optime amici ejus meminerunt, strictius tondebat, interim & radebatur. Valetudine haud parum firma etiam hic usus est, nisi quod de duritate alvi ac morositate sæpius conquereretur, ut non aliam mortis sibi causam fore apud me non semel auguratus sit. Interdum catarrho, nonnunquam & dolore coli tentabatur. Dentes, cum cætera constarent, raros habuit: aliquandiu ante obitum prope nullos. Ut panem siligineum, quo solo uti cogebatur, ægre conficeret, interdum vix confectum in stomachum demitteret. Sobrietatem & abstinentiam in victu (quo cum amicis exquisito, sed frugali, utebatur) solus cum esset, nimiam plerumque adhibuit. Ut in cœna sæpissime, postquam diem integrum in studiis fuisset, quod inprimis in conficiendo nobilissimo Inscriptionum Indice, evenisse illi sæpius recordor, nihil præter paucas passulas & exiguum diluti gustaret: plerunque Batavorum aqua tenuiter cum frugibus cocta, ex more hujus populi, contentus, quod non dubito, quin stomacho senili, hominis præsertim Galli, plurimum nocuerit. Amicitias ut sancte semper coluit, ita paucos amicorum loco habuit. Pauciores admiratus est, sed eos vehementer. Ut occasione qualibet eorum meminisset: ipse candidissimus, & ab omni adulatione aversus, nisi quod non minus improbos odisset, quam præclaros homines admiraretur. Et neutrum dissimulare potuit. Nam ingenio ut vivido & igneo, ita heroico & aperto erat. Ut sæpe cum adessem, de illo Philoctetæ apud Sophoclem (quem æque ambo mirabamur) cogitarem:

> Ἔφυν γὰρ οὐδὲν ἐκ τέχνης πράσσειν κακῆς,
> Οὔτ᾽ αὐτὸς, οὔθ᾽ (ὥς φασιν) οὑκ φύσας ἐμέ.

Iræ incontinentior, sed placabilis erat. Injurias non paucas fortiter tulit. Conditionibus ex Gallia honestis huc vocatus fuerat: quibus cum diutissime reluctatus esset, neque tamen contemptum quorundam evaderet, qui non alia de causa eum oderant nisi quod tantus esset, magno animo contempsit. Et cum aliquando quædam ejus generis quæ mihi evenissent, apud eum cum dolore depromerem, adducta fronte, Filii, inquit, Dei sumus: exules sumus: libertatem maximam hic consecuti sumus, quid ulterius deberi nobis putas?

putas? Tantum vellem, ut vel quidam eum irritaſſent parcius, aut ipſe rarius eo- rum meminiſſet. Nam contemptu vindicari poterant. Famam enim, eruditionem, mores, ingenium, ut longe ſupra cæteros evexerat, ita longe ab imperitorum contemptu & laudibus in tutum receperat. Quorum male dicta ægre ſi feras, fi- nem ſuum conſequuntur: ſpreta, aut ſi riſu ulciſcaris, exoleſcunt & infamiam autoribus relinquunt. Adde quod reſponſo ſerio & gravi magis irritantur. Sane ex omnibus quos eruditionis cauſa habuit infenſos, nemo fuit, qui, non dicam, paria in maximis cum eo fecerit, ſed qui tria Publii monoſticha, quæ me in ſtu- porem ſæpius dederunt (neq; ignoro quid tu judices) aut duo Dionyſii Cato- nis diſticha, eadem venuſtate haſtenus repræſentaverit. Probitate, pietate, caſti- tate, vitæ temperantia, contemptu fortunæ, à qua ſemper generoſitate animi ac magnitudine ſe vindicavit parem non habuit. Nobilitatem adverſus quam ali- quid licere ſibi voluit improbitas, non ſcriptis tantum, ſed & vita, quotidiana conſuetudine, moribus, geſtibus, verbis ſingulis, præclariſſime tutatus eſt, quæ invicta argumenta ſunt. Majeſtatem enim nemo mutuatur, ſed exhibet. Et ut vixit, ſic deceſſit. Amicorum omnium, inter cæteros & tui, ut ex Raphelen- rgianis viris doctiſſimis probiſſimiſque, quos ſupremam voluntatem ſuam exe- qui voluit, præcepit, rationem habuit. Cæteris, τὸ κλαίειν καὶ οἰμώζειν reliquit. Pædagogica ingenia ad arrogantiam ac oſtentationem nata, odio fatali proſe- qui ſolebat, neque unquam inter ſuos habuit, quibuſdam domo & familiari- tate ſenſim interdixit. Atheos, & qui de verbo Dei parum reverenter lo- querentur aut ſentirent, odio inexpiabili proſequebatur, quos ſeveritate vul- tus & intuitu averſabatur, ut ne mentionem quidem ferret. Et non unum novi quem ex vultu oderat, qui & poſtea judicium illius confirmarunt. Plu- rima denunciavit nobis quæ quam plurimis poſt obitum illius annis exitus pro- bavit, quod diebus prope ſingulis in multis experimur. De calamitate Rei- publicæ poſtrema ac recentibus his malis, quorum vix initia videmus, pluri- ma prædixit: quæ quo eventura ſint expecto. Verſiculos non paucos, ſe- nex, admodum invitus ac quorundam importunitate victus, edidit, quos ſe- nium ſpirare ac languere querebatur. Nos & Græcos vere & Romanos eſſe ſcimus, nam hoc proprium habebat. Jambi enim, quos edidimus, Morales, ſicut ſponte ſcripſit, ita extra aleam ponendi ſunt. In quibus τὸ ἠθικὸν καὶ δεινὸν, ſplendide ὀμπολάξει. Græcos, paucos numero quos ſcripſit, ab antiqui- tate ſcriptos dicas. Nam quos vellet ex antiquis, ut volebat, exprimebat. Expedite & prompte, ſed indifferenter Latine loquebatur. Quod initio mo- leſtum illi erat: quia Galli lingua ſua ſæpius utuntur. In Epiſtolis quas con- citatior aut tanquam editurus ſcripſit, admirandus ſplendor καὶ αὐθεντὴς δεινότης, vere ei propria, reſplendet: ut ex magnitudine fortunæ ſuæ & Scaligerorum dignitate loqui videatur. In cæteris quæ ad amicos & ex tempore ſcribebat, ſumma caſtitas ſermonis & ſimplicitas elucet. Nam & raro circumducit, & nominibus plerunque verba ſingula ſubjungit, quod quemadmodum exiguam, ut Rhetores loquuntur, compoſitionis curam arguit, ita nihil minus quam anxietatem teſtatur, & interdum maxime eſt inimitabile. Quanquam de idiotiſmis ejus ſcio quid inepti homines objecerint, noluiſſe tamen edi omnia, quæ ita ſcripſit, cætera evincunt. Autorem nullum Græcum aut Latinum legit, quem non πρὸς ἀθέτησιν & deſignandam culpam, obelo notavit. Sed &

locorum:

locorum emendationes, & interdum διττὰς χρήσεις, & μονήρεις λέξεις, & τὰς συμφωνίας, tam quæ res quam voces spectant, & τὰς μεταθέσεις, aliaque id genus, sedulo in margine aut calce libri quem legebat, semper designabat, quales habeo non paucos. Testamentum bis condidit: semel ante annos aliquot Latine: semel, ac postremo, Gallice, non paucis immutatis, quo & discessit. Nam ne veteri discederet periculum non erat, quia voluntatem suam ut nonnunquam, quod jam dixi, immutabat, sic mutatam semper testabatur. Scripta propria & Patris, quæ adhuc imperfecta erant, aut quæ edi alia de causa noluit, in publica Bibliotheca, cui præsum, servantur. Quæ vero edi iterum voluit, aut emendata reliquit, fidei meæ credidit. Inter reliqua sunt & πολυθρύλλητοι illi Julii Scaligeri in libros De Historia Animalium Aristotelis Commentarii, de quibus ipsa verba hic ponam: *Schedia Patris mei in dolio condidi, una cum Commentariis ejus in libros Aristotelis De Historia Animalium, quos maximi fecerim à Daniele Heinsio accurate recenseri, & Prolegomenis præmuniri, ut ita in publicum emittantur: quod ut faciat, eum etiam atque etiam rogo. Quod si quid obstiterit, quo minus Heinsius illam editionem præstare possit, tunc illi Commentarii intra Bibliothecam publicam contineantur: donec idoneus reperiatur qui editionem illam digne curare possit.* Quæ in utroque testamento sic leguntur. Atque in hoc opere non minus diligenter quam sollicite versari cœpimus: quantum tamen hactenus colligere potui, plura sunt, vel transposita, vel mutila, vel alieno loco posita, vel nondum absoluta, quam ut sit speranda editio. Quod non ignorasse τοῦ μακαρίτου existimo, qui non semel hoc nobis confessus est. Ut vehementer mirer, cur sperare ab alio voluerit, quod tanto ipse temporis spatio pro deplorato habuit. Non quin edi possit, sed quod in tanti viri opere, non pauca, vel aliena, vel ab ipso nondum expolita, ideoque existimatione tanti hominis indigna, sæpius edenda essent. Quod non temere ipsi committemus, qui non ignoramus, quantum permiserint sibi, quantum maximorum hominum existimationi detraxerint, qui posthuma eorum scripta divulgarunt, quod Cujacio & aliis hoc tempore evenit. Utinam adessem tibi! Multum opera, consilio, eruditione, ac judicio, juvare nos posses. In hoc opere præsertim, in quo multa sunt δαιμόνια & plane tali viro digna, qui nusquam tam libere, ab Aristotele, quem solum semper coluit præ reliquis, dissensit. Habes, vir maxime ac amicissime, non modo nisi fallor quod optabas, sed &, quod fortasse nolles, omnia ἀτάκτως, καὶ ἀναμεμιγμένως, ut in mentem quæque veniebant. Restat, ut uterque nostrûm firmiora, partim quidem è memoria virtutis tanti viri, partim ex amore ejus, quo, dum viveret, nos prosecutus est, solatia petamus, ita enim magis nos conjungi puto. Nam ut alterum præ reliquis dum vixit admiratus est, ita alterum tenerrime dilexit. Vale, & amare me, ut soles, perge, ô maximum ætatis nostræ decus, & qui omnium judicio, sublato ex humanis rebus illo Sole, Rex & Princeps rei literariæ relictus es. Lugduni Batavor. XXVIII Martii CIↃIↃC IX. Iterum Vale. Et ut cum Amplissimo Thuano, hæc communices, à te peto, qui & quanti fecerit τοῦ μακαρίτου & me amet, satis nosti.

Meminit hujus Epistolæ Jacobus Augustus Thuanus libro De Vita sua 11 his verbis: *Cum eo erat Silvius Josephi grandior natu frater, ad quem Julius Pater poeticam scripsit, homo bonus, neque illiteratus, qui Commentariorum Patris in libros*

libros Aristotelis De Historia Animalium mentione injecta, rogatus fuit à Thuano, ut eos recenseret, nec diutius publico invideret. Quod & ille in parte fecit, libro decimo publicato, quem Jo. Stephano Durantio Senatus Tolosani primario Præsidi dedicavit. Certe, post Silvii obitum in Josephi manus venerunt, qui eos secum in Batavos asportavit, & Danieli Heinsio alumno suo moriens vulgandos reliquit. Sed ita confusos & incastigatos, sicut ipse postea Heinsius ad Casaubonum scripsit, ut de eorum editione desperetur.

JOSEPHI SCALIGERI Opera Impressa.

Animadversiones seu Notæ in Senecæ Tragædias 8°. *Lugd. Bat.* 1611. & 1621.
Com. & Castigationes in Virgilii Appendicem & Vitam, & veterum Poetarum Fragmenta 8°. *Lugd. Bat.* 1595.
Conjectanea in Varronem de re Rusticâ, & Notæ in Librum de Linguâ Latinâ 8°.
Castigationes in Valerium Flaccum.
Castigationes in Sect. Pomp. Fest.
Elenchus Trithesii Nicol. Serarii.
Ejusdem in Scaliger. Animadvers. Conf.
Notæ & Castigationes in Eusebii Chronicon Fol. Amstelod. 1658.
Elenchus utriusque Orationis Chronologicæ Dan. Parei.
Conjectanea in Nom. Dionysiaca.
De Emendatione Temporum, & Veterum Græcorum Fragmenta. cum Notis Fol.
Commentarii in Ausonii Opera 8°.
Cyclometria Elementa duo cum Appendice.
Opuscula diversa Græca & Latina cum notis in aliquot veteres Scriptores.
Emendationes ad Theocriti, Moschi, & Bionis Idyllia 8°.
Libellus Hippocratis de Ossibus cum Notis.
Epigrammata & Sophoclis Ajax Lorarius 8°.
De Scaliger. Famil. Discurs.
Jambi Gnomici 8°.
Florilegium Epigrammatum Martialis, cum Versione Græcâ.
Comment. in Catullum, Tibullum, & Propertium 8°.
Dissertatio de re Nummaria 8°.
Notitia Galliæ.
Poemata Omnia 8°.
Castigationes & Notæ in Manilii Astronomicon 8°.
Epistolæ Omnes.
Scholia ad Erpenii Proverbia Arab.
Diatriba de Arte Critica.

VITA
HUGONIS GROTII.

FUISSE ante secula aliquot plures in agro Delphensi, vulgò Delphlandia, illustrium familiarum arces, seu domos gentiles, quæ per injurias bellorum, tam finitimorum, quàm civilium, partim incendiis, partim devastationibus periêre, apud eos constat, qui illorum temporum res scriptis suis complexi sunt. Neque dubium illis est, fuisse inter eas & arcem Crayenburgiam, cognomini genti propriam, Delphos inter & Hagam sitam ad orientem illius fossæ, quæ Corbulonis creditur & Lugdunum Batavorum ducit, eodumque vel non longè ab illo loco, ubi hodie ea conspicitur domus, quæ Crayenesta vulgò dicitur, & à viro amplissimo Heberto Beaumontio, Proceribus Hollandiæ & Westfrisiæ à Secretis, possidetur. Ut & hanc domum, Crayenburgicam puta, illam fuisse, ex qua originem suam traxit, vel potiùs una eademque cum illa fuit ea familia, quæ hodie Grotiana dicitur, ex non obscuris indiciis colligitur, desumto Grotii nomine ex Belgico *de Groot*, quod propriè Magnum significat, & jam quadringentis abhinc annis illi familiæ inditum fuit ob eximium aliquod, uti credibile est, in patriam meritum; nam fuisse eos jampridem, qui ex eo stemmate nati sunt, ut patriæ suæ amantissimos, ita & juris publici strenuissimos, vel cum periculo suo assertores, ex publicis monumentis satis constat. Hi, destructâ cum pluribus aliis arce Crayenburgiâ, cùm tutiores sibi sedes quærerent, in proximam tandem urbem, Delphos dictam, se recepere, ibique honorificè excepti, & ad primarias urbis dignitates admissi, perceptos honores, sub eodem Magni cognomento in posteris suis ad ætam usque nostram continuavere, retentis semper Crayenburgicæ gentis insignibus, quæ etiamnum familiæ Grotianæ, & quidem ei soli propria sunt, tanquam certissimis originis suæ documentis. Ex hac progenie ortus Hugo Grotius, apud Belgas, *de Groot*, natus est in urbe Delphis Batavorum, quæ inter primas est earum civitatum, penes quas esse jus supremæ in Hollandia potestatis, extra controversiam est. Natalis ei fuit dies decimus mensis Aprilis anni millesimi quingentesimi octuagesimi tertii, resurrectioni Dominicæ eo tempore sacer. Patrem habuit Joannem *de Groot*, ejusdem urbis Consulem, & Academiæ Lugduno-Batavæ Curatorem, ad quem exstant Lipsii Epistolæ, illustris Viri Jani Dousæ versus, & non pauca aliorum monumenta ejus nomini inscripti. Matrem habuit Alitam ab Overschie, ex primoribus ejusdem civitatis ortam.

Avus

Avus ei fuit ille Hugo *de Groot*, qui ex illuſtri Cornetziorum gente prognatus, primus Grotianum nomen in familiam ſuam tranſtulit. Quippe cùm circa annum trigeſimum ſeculi decimi quinti in Diderico *de Groot* ejuſdem itidem civitatis Conſule, & non paucis deputationibus ſatis claro, defeciſſet ſtirps maſculina, filia ejus Ermgarda *de Groot*, domûs ſatis opulentæ hæres, viro Nobiliſſimo Cornelio Cornetzio, qui genus ſuum ex ea Cornetziorum proſapia ducebat, qui ſub Ducibus Burgundiæ ex Gallia in Belgium migraverant, nuptura, matrimonium non iniit, niſi factâ conditione, ne, qui ex eo naſcerentur maſculini ſexûs liberi, alio quàm Grotiano nomine nuncuparentur; ita natus Hugo *de Groot*, ejus Hugonis, de quo loquimur, avus, vir ſupra quam ea tempora ferebant, Latinarum, Græcarum & Hebræarum quoque literarum ſciens. Utriuſque familiæ Grotianæ ſcilicet & Cornetzianæ, nomina, inſignia, facultates & honores conjunxit, redintegratiſque in eo priſtinis Grotianæ domus dignitatibus, quæ jam ante tria ſecula in ea familia velut hæreditaria fuerant, & in parentem ejus, extra Hollandiam natum, conferri non potuerant, Senatoria & Conſularia munia magno cum populi applauſu accepit & geſſit. Uxorem duxit Elſelingam Heemskerkiam, ex ea Heemskerkiorum domo ortam, quæ antiquitus inter nobiliſſimas Hollandiæ habita, præter alios eminentes viros & Jacobum Heemskerkium patriæ dedit, qui rem ſtrenue gerendo ad Calpen occubuit. Per liberorum ſuorum matrimonia nobiliſſimis etiam domibus, ut ſunt Almundana, veniens è Toparchis Stridenis in Hollandia, Reneſſia atque Utenengia apud Trajectinos ſe innexit. Sed ut ab avo ad nepotem, id eſt, Hugonem noſtrum redeamus; vix credi poteſt, quàm ingentia à prima infantia ſua liberalis indolis, eminentis ſpiritûs, & indefeſſæ induſtriæ ſpecimina dederit: neque à parente viro literatiſſimo in tanta ſpe neglectus, ſed ante ſeptimum ætatis annum præceptoribus erudiendus datus, tantos apud eos profectus fecit, ut ante nonum vitæ ſuæ annum verſus fundere inceperit, ante duodecimum in Academiam Lugduno-Batavam deductus fuerit, ubi non tantùm Philoſophiæ, Aſtrologiæ & Matheſeos, ſed & Theologiæ, & Juriſprudentiæ tam fidelem navavit operam, ut tribus annis ibidem tranſactis, omnibuſque, quibus ſe applicuerat ſtudiis abſolutis, vix quindecennis in comitatum Illuſtriſſimi viri Joannis Oldenbarneveldii Reipublicæ Hollandiæ Aſſeſſoris, & ad invictiſſimum tunc Principem Henricum Magnum Legati in Galliam proficiſcentis ſe dedit. Ibi gradum in Jure conſecutus, & ab Auguſtiſſimo Rege non torque tantùm aureâ, ſed & effigie regiâ, ob incomparabilem in iſta ætate eruditionem donatus, ingentem ſui & profuturam aliquando exiſtimationem reliquit; in patriam reverſus forenſibus ſe rebus admovit. Ante decimum ſeptimum ætatis annum cauſas publicè egit, & ante vigeſimum quartum ad Fiſci advocationem ab Hollandiæ Zelandiæque Ordinibus vocatus eſt. Eo in munere tantâ ſe prudentiâ, curâ atque integritate geſſit, ut non tantùm auctum ei à Proceribus Hollandiæ ſalarium, ſed & ultrò in ſuperiore Judicum conſeſſu locus promiſſus ſit. Sed ad altiora natus, & Majorum uti apparuit exemplo, rebus publicis deſtinatus, vacantem per obitum Eliæ Oldenbarneveldii, qui fratri Joanni Oldenbarneveldio tunc Procerum Hollandiæ Aſſeſſori in hoc munus ſucceſſerat, adſeſſuram Civitatis

Rotterodamensis à Rectoribus ejusdem urbis, quæ secundum Amstelodamum plurimum in ærarium publicum confert, oblatam ex amicorum consilio & assentientibus Hollandiæ Proceribus, accepit anno post mille sexcentos decimo tertio, & ætatis suæ trigesimo. Diviserat jam tunc temporis, non plebis tantùm, sed & Magistratuum, Procerumque animos, orta ante annos aliquot de prædestinatione & annexis ei quæstionibus controversia, aliis absolutam ex Joannis Calvini, aliis conditione subnixam ex Erasmi, Castalionis, Philippi Melanchthonis & aliorum sententia amplectentibus. Fovebaturque non Pastorum tantùm, sed & aliorum hominum res novas molientium artibus ea dissensio, adeò ut non obscurè pateret, magni aliquid per discrepantias illas tentari & non minùs Reipublicæ quàm Ecclesiæ vim intendi: quibus perpensis & collatis cum iis, quæ in casu non absimili Lycestrianis temporibus agitata erant, oblati sibi ministerii functionem exercere recusavit vir perspicacissimus, nisi sub conditione, ne in potestate Magistratûs Rotterodamensis foret, eum unquam invitum ab eodem removere. Hac lege initam adsessuram tantâ diligentiâ tantâque fidelitate exercuit, ut neque legitimi, id est, veteres, neque novi Magistratus quidquam in ministerio ejus invenerint, quod carpere aut accusare possent. Per eam functionem non in conventum tantùm Ordinum Hollandiæ introductus, sed & pars factus est consessûs Curatorum Reipublicæ, qui velut vicariam Ordinum Hollandiæ potestatem exercent, eorumque nomine, & Fœderatorum Conventum frequentare solent. Cùmque jam ante annos aliquot in gratiam navigationis Indicanæ de jure istius commercii libellum scripsisset, maximæque super ea re contentiones Anglos inter &
1613. Batavos mercatores ortæ essent, componendis eorum controversiis, in Britanniam missus est; ubi & ab ipso Rege Jacobo sapientissimo sui seculi Principe, & ab eruditis ejus insulæ viris non exigua benevolentiæ signa accepit, propioremque amicitiam contraxit cum viro doctissimo Isaaco Casaubono, quem hactenus non nisi per literas suas coluerat. Gliscebant interim crescebantque indies super diversitate dogmatum discrepantiæ. Jam pervenerant factiosæ dissensiones à Pastoribus ad plebem, à plebe ad Magistratum, à Magistratu ad Ordines Hollandiæ veros & summos Reipublicæ Rectores, ab Ordinibus ad Principem Mauritium, (cujus parens Gulhelmus Arausionensium Princeps in eadem præfectura constitutus, quoties ad eum similes de Religione quæstiones delatæ erant, semper testatus erat, earum cognitionem non ad se, sed ad Ordines cujusque Provinciæ pertinere;) à Mauritio ad Delegatos fœderatorum, quibus nihil juris esse in singularum nationum subditos, jam sæpe demonstratum erat, & demonstratum est apertiùs, nemine postea contra nitente. Neque deerant inter ipsos Magistratus, ipsosque Reipublicæ Proceres, qui incontestabile in res Ecclesiasticas Ordinum Hollandiæ arbitrium ad eosdem Delegatos deferrent. Illi auctoritate Principis Mauritii nixi, omnia jura in se trahere, Proceres Hollandiæ, qui plus quàm dimidiam partem subsidiorum in ærarium publicum conferebant, quorumque opibus nonnulli eorum ad commune fœdus perducti erant, subditorum instar habere, optimum & fidissimum quemque è sede Magistratûs depellere, Oldenbar-
29. *Aug.* 1618. neveldium, Hogerbetium & Grotium hunc nostrum, illum universæ Hollandiæ, horum alterum civitatis Lugdunensis, alterum Rotterodamensis Assessores-

sores in custodias trahere, delegatos illis judices dare, illegitimo modo accusare, indefensos damnare; Oldenbarneveldium septuagesimum secundum ætatis annum agentem capitali supplicio plectere, reliquos duos ad perpetuos carceres mittere, & omnia eorum bona publicare: nitentibus contra & vim auctoritati suæ inferri frustra clamantibus ipsis Hollandiæ Ordinibus, donec optimis quibusque à muneribus suis dimotis, novisque in eorum loca contra leges impositis, omnia pro libidine eorum agi cœpêre qui istius novitatis auctores erant. Ita captus Hugo Grotius, vir innocentissimus & patriæ suæ, libertatisque publicæ amantissimus, postquam novem per menses detentus Hagæ fuisset, eorumque sex elapsi essent in conquirendo infensissimos quosque, quibus judicum munus tutò committerent, tresque reliqui in formandis accusationum capitibus essent conjuncti, interdicto interim uxori, liberis, parentibus, consanguineis & amicis, ne adire, alloqui, aut ullum operam præstare captivo, quamvis periculosè ægrotanti, ne quidem coram ipsis judicibus liceret. Damnatus tandem ad carceres perpetuos, bonaque ejus publicata sunt. *18.Maji.1619.*
Quod cùm ostensum judicibus esset per leges patriæ non licere, nisi in damnatos Majestatis, anno post latam sententiam pronuntiatum ab iis est, sibi, dum ferrent sententiam, nullam aliam mentem fuisse, quàm Grotium, aliosque Majestatis fuisse reos. Inde Lupesteynium Hollandicæ ditionis castellum in *6.Jun. 1619.*
confinio Geldriæ inter flumina Mosam & Vahalim situm, finiendæ in pedore carceris vitæ transportatur. Ubi postquam ultra sesquiannum sustentatus bonis uxoris, aspernantis judicum largitionem, qui vicenos & quatuor in diem asses alendo captivo, totique ipsius familiæ assignaverant, studiis præcipuè impendisset, plurimasque ab iis, qui custodiæ ejus præerant injurias perpessus fuisset, tandem Dei Opt. Max. indignam viri sortem miserantis beneficio, & uxoris Mariæ Reygersbergiæ, ex primariis Zelandiæ familiis ortæ, Petrique Reygersbergii Veriani Consulis, qui non inutilem Patriæ & Nassaviæ domui navaverat operam, eamque ob causam Lycestrianis temporibus ab inimica factione ejectus oppido exulaverat, filiæ, virilis animi, & supra sexum sapientis Matronæ, operâ pristinæ libertati redditus est; inclusus quippe cistæ quæ transportandis libris jam aliquoties inservierat, & à custodibus ipsis in navem deductus Gornichemum proximum castello oppidum vectus, & in *22.Martii 1621.*
domum delatus est optimi ibidem civis Davidis Daetzelarii, dignissimi vel ob hoc unum in perditissimis temporibus factum, cujus nomen omnibus bonis innotescat. Ibi sumtis cœmentarii cujusdam vestibus, primùm Antuerpiam, inde Lutetiam se recepit, ubi per absentiam Regis ab ipsius Ministris, postea & à Rege ipso benignissimè exceptus, & annuo donativo honestatus, sedem quieti & studiis suis posuit, semper intentus patriæ & popularibus suis, ubi quid negotii illis apud aulam eam esset, consilio, operâ, & quâ pollebat apud nonnullos Ministros regios gratiâ inservire ac prodesse; quamvis non ignoraret, eos, qui ibi res Fœderatorum curabant, nihil intentatum relinquere, quo Regis animum ipsi infestum redderent, sed frustra laborabant apud Principem nihil ignorantem eorum, quæ annis cIↄ Iↄc xc i i i & cIↄ Iↄc x i x in Hollandia acta erant: quin dixisse non semel fertur, mirari se virtutem hominis, qui tam malè in patria habitus, non desineret tamen ei, subditisque ejus benè velle, imò quocunque etiam posset modo benefacere. Primum operum,

quod

quod post receptam libertatem edidit, fuit Apologeticus sive defensio, non tam sua, qui non potuerat peccare in exsequendis iis, quæ sibi à Superioribus suis mandata erant, quam eorum, qui legitimo modo creati, legitimo jure Reip. Hollandicæ annis decimo octavo & nono præfuerant. Quo comperto Fœderatorum Delegati, neque ignorantes suas in eo libro artes, illatamque Hollandiæ vim detegi, cùm nihil haberent, quo expressam in eo veritatem redarguere aut refutare possent, usitatâ jam diu violentiâ utentes, proscriptionibus eum persecuti sunt: quod brutum fulmen, cùm per Christianissimi Regis tutelam, qui eum in fidem suam receperat, evanuisset, nihil aliud eo actum est, quàm quod Grotio vita securior reddita, typographorum eos libros vendentium duplicatum lucrum, & aucta adeo sit legentium curiositas, ut, defæcatis multorum regentium oculis, eorum auctoritas non tantum publica, sed & in conventu ipsorum Procerum, imo & contra ipsos Fœderatos postea valuerit. Mansit ibi per annos undecim, amatus universim, consultusque sæpe à Prioribus regni super rebus maximi momenti. Donec pertæsus vitæ nimis otiosæ, postquam plus semel ad ministeria publica, non à Serenissimo tantùm Daniæ Rege Christiano Quarto, sed & à Gustavo Magno vocatus esset: certus sedes mutare, primùm in patriam redire constituit, ubi mortuo Mauritio Arausionensium Principe, frater ejus Fredericus Henricus ad gubernaculum Reipublicæ admotus, non mitioris tantùm regiminis, sed & pristinæ in administranda Republica libertatis spem dederat, ipsique jam pridem Grotio animi sui affectum per literas testatus erat, credebaturque à non paucis, quæsiturus sibi gloriam ex tanti viri tam injustè damnati in integrum restitutione; sed ut plerumq; apud animos eorum, qui Principum consiliis præsunt, utilia honestis prævalent, neq; deessent qui ipsi ante oculos ponerent, quàm periculosum rebus suis foret, hominem, tam pertinaciter libertatis ac patriæ suæ amantem, iterum ad Rempublicam admittere, potentiæ suæ quàm existimationi consulere maluit, & Proceribus super mansione Grotii, in Hollandiam reversi circa finem anni cIↃ IↃc xxx i i deliberationibus, iis accessit, qui interdicendam illi in patria habitationem opinabantur: ita coactus iterum patriâ suâ excedere illustris exul Hamburgum Hanseaticarum urbium præcipuam se contulit, mansitque ibi, captus amœnitate loci, & affluentium undique eruditorum virorum allocutionibus, donec, post multas diversorum Germanici Imperii Principum requisitiones honestis modis excusatas, tandem, sed mortuo jam Gustavo Magno, Reginæ regnoque Sueciæ operam suam sub nomine Consilarii Regis, & ad Christianissimum Galliarum Regem Ludovicum decimum tertium Legati obstrinxit. Sic iterum in Galliam reversus est, non tam
1634. dignitate legationis, quàm eruditionis & virtutum famâ conspicuus. Invitis quidem & contra nitentibus, quos in patriâ habebat, adversariis, qui omnes vires apud Regem, ejusque Ministros intendebant, ne damnati apud se
1635. hominis actiones per admissionem in eam dignitatem justificarentur; sed frustra, ut jam dictum est. Laborabant apud aulam, non ignaram eorum, quæ super hac re contra ipsius Regis consilia, toties per Legatos suos patefacta, apud Batavos acta erant. Neque adeò obscure scriptus erat ipsius Grotii Apologeticus, ut quenquam, vel mediocriter humanarum rerum gnarum, latere posset, quàm iniqua in eum sententia lata esset. Et tunc quidem officii sui crede-

credidit Rotterodamensis urbis Rectores acceptæ à se Legationis certiores reddere, quo scilicet liberati ab iis, quas cum eo pepigerant conditionibus, vacanti ab eo demum tempore urbis suæ adsessuræ providere possent: uti fecere, eligendo in ejus locum amplissimum ac disertissimum virum Simonem Beaumontium, Herberti Beaumontii, de quo supra locuti sumus, patrem. Mansit itaque ibi, & iis, à quibus, & ad quos missus erat pariter gratus, præcipuum tempus suum impendebat partim ministerio Legationis, partim studiis, partim allocutionibus eorum, qui videndi eum & consilia sua cum eo sociandi gratia ab omnibus Europæ partibus confluebant. Omnibus fores, omnibus mensa, omnibus officia ipsius patebant, ne iis quidem exceptis, quorum parentes, post multas illatas ipsi injurias, & carceris & exsilii authores fuerant. Ibat in annum undecimum ejus Legatio, cùm Majorenni jam & ad Regni administrationem vocatæ Christinæ Gustavi Magni filiæ ministerii sui rationem redditurus in Suediam proficiscens Grotius per Hollandiam iter carpsit, jamque Rotterodamum veterem habitationis suæ sedem pervenerat, magno ibi civium applausu & favore exceptus, cùm inimici non contenti iis, quibus eum tamdiu persecuti opprobriis & injuriis erant, obire suarum partium domos, quos poterant ad se trahere, omnem lapidem movere, ne Ordines Hollandiæ, tunc fortè congregati, per terras & urbes suas transire Grotium impunè paterentur: sed mutata erat rerum facies. Plurimi eorum, qui anno cIɔ Iɔc xvIII statum Reip. concusserant, jam è vivis decesserant, nonnulli eorum, qui eodem anno à dignitatibus suis dimoti fuerant, moderatione Principis Frederici Henrici revocati ad pristina ministeria erant, quique novi ad Remp. accesserant, ut factionibus non interfuerant, discernendæ veritati magis capaces erant. Ita factum est, ut referenti in conventu Procerum Hollandiæ Jacobo Catsio, eorum tunc adsessori, quid sibi super ea re dictitatum esset, responsum à Proceribus sit, vano timore liberaret homines, nimiùm meticulosos, ipsis curæ fore, ne quid Respublica detrimenti caperet. Amstelodamum interea pervenerat Grotius, inde Hamburgum petiturus; neque enim affectabat ullis se civitatibus videndum præbere, nisi quarum transitum evitare non poterat. Consulatum in ea civitate eo tempore obtinebant viri sapientes & moderati Petrus Hasselarius, Andreas Bickerus, Gerbrandus Pancratius, & Guilhelmus Backerus, qui de adventu in urbem suam Grotii certiores facti, neque dissimulare cupientes, quanti facerent virum, tam solidè eruditum, tam bene de patria meritum, tamque illustri per totum terrarum orbem famâ celebrem, sine cunctatione eum adiere, optima quæque officia ei obtulere, publico convivio excepere, & navem itineri ipsius aptari curavere: ita rursum patriâ nunquam sibi postea videndâ excessit vir excellentissimus. Hamburgum maritimo, terrestri itinere Lubecam petens, honorificè à Magistratibus utriusque civitatis exceptus fuit. Inde Wismariam Pomerani Ducatus oppidum, Suedicis præsidiis occupatum, pervenit. Erat eo tempore non longè ab ejus portu cum ingenti classe Wrangelius Comes, Regni Suedici Archithalassus, qui de adventu tendentis in Suediam Grotii certior factus, continuò navem bellicam, promovendo ipsius itineri, ad eum misit, eâ Calmariam Grotius venit, inde Holmiam petiturus; quo comperto Regina, quæ tunc forte Upsaliæ erat, magnoque jam diu videndi Grotii desiderio tenebatur,

idem sequenti die rediit, auctamque debilitatem, sudoremque lethalem, & reliqua deficientis naturæ signa agnovit, actum esse de ejus vita, jamque in agone mortis versari pronunciavit, in eo cùm esset statu circa nonam vesper- 28.*Aug.*1645.
tinam vocatus ad eum accessit Theologiæ Doctor ac Professor, nec non Verbi Divini ibidem Minister Joannes Quistorpius, qui post habitos aliquos cum eo sermones super fragilitate humana, multifariis mortalium peccatis, necessariâ eorum pœnitentiâ, Deique Opt. Max. in iisdem condonandis propter merita Christi immensâ clementiâ, quæque his similia morientibus proponi solent, ad preces se convertit, quarum verba complicatis manibus, submissa voce secutus Grotius, paulatim deficere, auditumque primò, mox & visum perdere incepit, nec multo post sub ipso puncto mediæ noctis placidè exspiravit. Intestina ejus æneo vasi inclusa ibidem in loco honoratissimo Ecclesiæ Cathedralis sepulta sunt. Corpus ipsum balsamo conditum in urbem patriam Delphos Batavorum transportatum, ibique non sine ingenti exsequiarum pompâ proavum sepulchro, quod in choro ædis novæ à dexteris celeberrimi Arausionensium Principum monumenti reperitur impositum est. Erat formâ corporis vulgarem non multùm excedente, facie satis pulchrâ, colore nitido, naso in aquilinum verso, oculis splendidis, vultu sereno, membris compactis, & robustis adeò, ut in ambulando, currendo, saltando, in eâ quâ erat ætate, vix quenquam sibi parem reperiret. In rebus agendis serius, apud amicos hilaris, apud omnes affabilis erat: quâ verò industriâ, quo ingenio, quo judicio, quâ pietate in Deum, amore in proximum, charitate in patriam præditus fuerit, apertiùs ex ipsius scriptis, quàm ex aliorum testimoniis colligetur. Liberos discedens reliquit quatuor, filios tres, & filiam unicam, quorum Cornelius ac Didericus, ille natu maximus, hic minimus post obitos in militiâ Tribunatus, aliasque cum laude dignitates ambo jam olim cœlibes obiere. Filia Cornelia, etiamnum superstes post obitum patris nupsit Joanni Barthoni Vicecomiti de Mombas, primariæ apud Pictones nobilitatis & illustrissimis Galliæ familiis insito. Hic à primâ adolescentiâ, more Gallicæ nobilitatis, nomen suum militiæ dedit, & post varios gestos in patriâ honores ac dignitates tandem ad Tribunatum equestrem evectus, in gratiam uxoris, aerem Gallicum non ferentis, in Hollandiam migravit. Ubi vir ingenio pollens, manu strenuus, rei militaris longâ experientiâ subactus, inter primos equitum Magistros adscitus ad majores dignitates assurgebat, sed incertùm, suo an ejus, cui se per matrimonium innexerat, familiæ fato, captus, damnatus, vix difficili fugâ capitali se periculo subduxit. Petrus de Groot ejusdem Hugonis filius secun- 1672.
dus, patriæ suæ luctuoso funere nuper admodum ereptus apud bonos triste sui desiderium reliquit. Hunc parens à teneris patriæ suæ ac togæ dicaverat, idcirco ut gentis suæ moribus ac genio imbueretur, eum in Hollandiam anno cIↄ Iↄc xxix. misit; illic sub Thedoro Schrevelio, Scholæ Lugdunensis Rectore, studiorum suorum fundamenta jecit, deinde adultior in Philosophia Casparum Barlæum, in Historiis & Politica Gerardum Vossium, & in Jurisprudentia Joannem Corvinum audivit. Posthæc anno cIↄ Iↄc xxxvii. omnigenâ eruditione instructus in Galliam ad patrem reversus est; ubi non tam annis, quàm præcoci ingenio ac judicio rebus agendis maturior, non inutilem

 parenti

parenti sæpe præstitit operam, tam in visitandis amicis & expiscandis aulæ arcanis, quam componendis legationis literis, cum temporis angustia aut absentia patris id exigerent. Anno sequenti in patriam reversus, aliquamdiu rebus forensibus animum admovit, publicis tamen commodis quàm privatis inservire propensiorem. Sed nulla spes erat, ut ad Reipublicæ clavum tantorum stemmatum patritius juvenis admitteretur ab iis, qui parentem virum integerrimum, ad perpetuos carceres damnaverant. Idcirco vitam privatam egit, donec pace Monasteriensi restitutus in Palatinatum suum Serenissimus & Sapientissimus Princeps Carolus Ludovicus, Sacri Romani Imperii Elector hoc nostro uti voluerit, qui res suas apud Præpotentes Fœderati Belgii Proceres administraret. Cum paulatim in patria verteretur rerum facies, tandem anno cIↄ Iↄc LX oblatam sibi adsessuram civitatis Amstelodamensis septem annos summâ fide ac industriâ gessit. Anno LXVIII à Fœderatis Ordinibus Legatus ad Reges Septentrionales missus, primùm Hafniam appulit. Postquam Ordinum mandata esset exsecutus, a Daniæ Rege Frederico Tertio, benignissimè exceptus & dimissus, Holmiam pervenit. Hic à Carolo XI, & universo regni Senatu, magno honore habitus, ultra annum permansit, cùm mortuo in Galliâ Legato Gu[illegible]lmo Boreel ad Christianissimum Regem ab Ordinibus Delegatus domum evocaretur, ubi Adsessuram Civitatis Rotterodamensis, paternam olim provinciam, à Rectoribus ejus oblatam, suscepit. Legationes omnes, præcipuè Gallicam, summo labore, summâ industriâ, & mirificâ vigilantiâ, non sine magno Fœderatorum Procerum applausu obivit, quibus utpote spectata erat ejus fides & sedulitas, hostium arcana, & insidias, vimque, quam in patriam molirentur, indagare sagax, ac patriæ Rectoribus significare prompta. Tandem in patriam reversus, & in Conventum Fœderatorum Delegatus, ex eo honorum culmine à fatali illo Bataviæ turbine, quem rabida, & tumultuans plebs conciverat, deturbatus, & cum optimis & sapientissimis patriæ Rectoribus dignitatibus suis est exutus. Nec sic satiatus est furor; nam vix eluctatus manibus sicariorum, qui pugiones in necem ejus acuerant, amicorum consilio, & circumstrepentibus undique periculis, persuasus est tempori cedere, & aliquamdiu, donec istæ consilescerent turbæ, patriam relinquere. Primùm Antuerpiam celeberrimam Brabantiæ Civitatem se contulit, & non sine ingenti vitæ discrimine vixit sub præsidio Illustrissimi Comitis Monterœi, Regis Hispani Gubernatoris, qui non semel ipsum monebat, ne manendo diutius in urbe, Hollandiæ tam vicinâ, irritaret animos eorum, qui in cædem ejus conjuraverant; itaque ne se diutiùs adversariorum telis exponeret, primo Leodium, inde Aquisgranum, postremò Coloniam Agrippinam, urbem non tantum naturâ, sed & propter Legatos pacis ibi negotia tractantes, tutissimam, profectus est; ubi partium arcana expiscando, & perferendo ad Legatos Fœderatorum, non inutilem patriæ suæ operam præbuit. Post exactum bienniumreversus est, cùm non pauci paulatim furore defæcati ac sedatiores, rectæ rationi ac veritati oculos aperirent. Jam innocentia ejus gaudebat vultum erectum & pectus nullius flagitii conscium adversariis offerre; pertæsa etiam more maleficorum diutiùs extorris à patrio solo, de quo tam præclarè meruerat, fugitivam vitam trahere. Primò tranquille, nemine obstante, in villâ ætatem agebat; sed cùm se Hagam conferret,

conferret, à Fisci procuratore accusatus, quod cum Abrahamo Vicquefortio, Serenissimi Ducis Brunsvicensis ad Fœderatos Proceres publico ministro, literarum commercia habuisset, quodque detecta hostilium Legatorum secreta de pacis negotio ad Legatos Fœderatorum detulisset, solâ judicum integritate, vitam, famam, facultates, quibus simul inhiabant inimici, conservavit. Sic tandem bona causa triumphavit, mussante plebe. Posthæc ne adversarios adspectu suo ureret, migravit cum familiâ in villam, quam non procul Harlemo sitam habebat; ubi liberos suos educando, auctores bonos terendo & amicos excipiendo Scipionis Africani & illustrium aliquod virorum exemplo, vitam nemini gravem, sibique nec injucundam nec indecoram coluit. Cùm sic privatus quietè ac tranquillè ætatem ageret, morbo correptus, annum agens septuagesimum, mortem constanti ac hilari vultu excepit, utpote, quæ in tutam stationem deduceret à teneris jam plurimis vitæ procellis agitatum. Ubi livor, qui pascitur in vivis, sese consumserit, & partium studia deferbuerint, honoribus intaminatis fulgebit hujus viri decus, ejus virtutes ac gesta, quæ summatim attingimus, posterorum annales loquentur, idcirco pauca quædam de corporis habitu, & mentis dotibus delibare animus est. Corpore erat procero & obœso. Papulæ, quas parens ejus ad Benj. Maurerium de nostro scribens, ait fuisse velut abortivum partum effœtæ pestilitatis, faciem ejus deformaverant, & alterum pedem ita contraxerant, ut totam vitam claudicaret. Ulyssem ferunt non formosum, sed facundum fuisse, & in Periclis labris Suadæ Deam sessitavisse, quæ verè in nostrum competebant. Animo autem erat candido & niveis moribus, in prosperis ejus comitas, in adversis constantia, in omnibus vitæ actionibus intemerata fides elucebat. Post divinam suprema illi lex erat salus patriæ. De Republica benemereri, amicos colere, inimicos beneficiis sibi devincire, illi summa voluptas & studium fuit.

De Illustrissimo viro Hugone Grotio, Petro Grotio filio, & reliqua ejus familia hæc summatim attigimus; ut autem, quæ de Hugone Grotio, de quo præcipuus hic sermo, diximus, majorem habeant fidem, adjunximus literas Frederici Henrici Arausionensis, Fœderati Belgii Gubernatoris, ac Reginæ Christinæ, quorum amplissima testimonia effœtæ jam senio & lumine veritatis præstrictæ maledicentiæ prævalebunt.

COPIE

De la lettre escritte le IV d'Aoust 1622. par F. *Henry Prince* d'*Orange*, au Sr. *Hugo* de *Groot*.

MONSIEUR,

Je vous remercie des bons offices que vous m'avez rendu par delà vers quelques-uns du Conseil du Roy: ce que je vous supplie de continuer tant vers les susdits, que autres que vous jugerez à propos, vous asseurant que je recognoistray cette bonne volenté en toutes occasions, où j'auray le moyen de vous servir. Je vous supplie aussi de faire estat de mon affection: & vous asseurer, que je vous la continueray tousiours, y estant obligé par celle que vous m'avez tesmoignée de tout temps. J'ay prié vostre beaufrere le Sieur Reigersberg de vous escrire particulierement sur quelque sujet, sur lequel je seray fort aise d'entendre vostre advis: vous m'obligerez fort de me l'envoyer, comme vous avez desja faict par le memoire que vous m'avez envoyé, dont je vous remercie bien fort. Je souhaiterois de pouvoir estre utile en vos affaires par deca, & m'y employerois de tout mon cœur, mais vous sçavez la constitution des affaires estre telle, que ny moy, ny vos autres amys, ne pouvons vous y servir, comme nous desirerions bien. Je veux esperer que le temps y pourra apporter du changemint, & que je vous pourray revoir en ce pays estimé & honoré comme vos rares qualitez le meritent: dequoy je ne recevray pas moins de contentement que j'ay fait de vostre liberté. Cependant je vous souhaite en vostre eloignement de vostre patrie tout le contentement, heur & prosperité que vous sçauriez desirer. Ce que je prie à Dieu de vous donner, & à moy l'occasion de vous faire paroistre par effect que je suis,

MONSIEUR,

De la Haye le IV d' Aoust 1622.

Vostre tres-affectionné à vous faire service

FR. HENRY DE NASSAV.

DOMINE,

DOMINE,

Ago gratias pro bonis iis officiis, quæ mihi apud quosdam præstitisti, qui Regi sunt à consiliis; rogoque ut sic pergas tam apud eosdem, quàm alios, quos non inidoneos judicabis, meam dans fidem, me non immemorem futurum hujus benevolentiæ, sed qualiscunque se occasio offerat, operam tibi daturum. Oro etiam, ut persuasum habeas meum erga te favorem, quo te semper prosequar, inductus eo affectu, quem mihi omni tempore fecisti testatissimum. Rogavi affinem tuum D. Reygersbergium, ut ad te definitè & distinctè de rebus quibusdam scriberet, ad quas intelligere sententiam tuam gestio, hanc si miseris, magno beneficio me tenebis obligatum, sicut nuper, cùm memoriale ad me mitteres, pro quo gratias ago maximas. Utinam hic possem rebus tuis utilem operam afferre, eam sane ex animo impenderem; sed nihil te fallit eum nunc esse rerum statum, ut aut ego aut reliqui amici commodis tuis ex voto inservire nequeamus. Spero tamen, quòd tempus mutationem hisce inferet, quodque te brevi videbo existimatione & honoribus iis florentem, quos eximiæ dotes tuæ requirant. Unde non minor mihi voluptas suborietur, quàm olim ex tua libertate. Interim dum extorris à patria vivis, exopto tibi omnia grata, fausta, prospera, ipsi tibi quæ optare possis. Precor Deum, hoc ut tibi donet, mihique occasionem, ut tibi queam reipsa ostendere, quòd sim,

Omni affectu tibi inservire pronus
F. HENRICUS à NASSAV.

Response de la Reyne Christine à feu Madame Grotius.

MADAME,

J'ay appris de vostre lettre du 16 Juillet, comme quoy mon Ambassadeur à executé les ordres, que je luy avois donné touchant les livres de feu Monsieur Grotius vostre Mary; & que nonobstant les offres, que des autres avoyent faictes, pour s'en rendre possesseurs, vous avez eu plus de consideration pour mes desirs, que pours les avantages, que l'on vous faisoit esperer de ce costé la. J'advoüe, que dans le plaisir, que je prens à la lecture des bons autheurs, je suis tellement amoureuse des escritis de Monsieur Grotius, que je ne m'estimerois pas contente, si je me voyois deschenë

deschevë de l'esperance de les associer à ma Bibliotheque. Mon Ambassadeur vous peut avoir dict une partie de la haute estime, que je fais de son admirable intelligence, & des bons services qu'il m'a rendu: mais il ne sçauroit vous exprimer parfaictement à quel poinct son souvenir m'est cher, & les effects de ses travaux considerables. Que si l'or & l'argent pouvoyent contribuer quelque chose à rachepter une si belle vie, il n'y auroit rien en mon pouvoir, que je n'employasse de bon cœur pour cet effect. Jugez de là, que vous ne sçauriez mettre ces beaux monumens & reliques entre des mains, dont ils soyent mieux receus & traictez, que les miennes: & puisque la vie de leur autheur m'a esté si utile; ne souffrez pas, que sa mort me prive entierement des fruicts de ses illustres peines. J'entens, qu'avec les liures, que d'autres ont faicts, vous me fassiez tenir tous ses memoires manuscripts & extraicts, suivant la promesse, que vous m'en faites dans vostre lettre. Vous ne me sçauriez jamais mieux tesmoigner vostre bonne volonté, qu'en ce rencontre, & j'ay, Dieu mercy, dequoy le recognoistre, & vous en recompenser, ainsi que mon Ambassadeur vous donnera à entendre plus particulierement, auquel me remettant, je prie Dieu, qu'il vous maintienne en sa saincte grace.

à Stockolme ce 12 d'Aoust, 1648. CHRISTINE.

Responsio Reginæ Christinæ ad Mariam Reygersbergiam piæ memoriæ, H. Grotii uxorem.

EX literis tuis decimo septimo Kal. Aug. ad me datis, intellexi quo pacto Legatus meus jussa mea sic executus in conciliandis mihi mariti tui Domini Grotii *p. m.* libris, quodque neglectis aliorum, qui eorum possessores esse ambiebant, oblatis, majorem habueris rationem, meis desideriis ut morem gereres, quàm propriis commodis, quorum spes ab altera parte affulgebat. Equidem inter voluptates istas, quas ex bonorum authorum lectione capio D. Grotii scripta ita depereo, ut si spe mea frustrata nequeam ista Bibliothecæ meæ adjungere, nunquam me voti compotem arbitratura sim. Legatus meus fortasse tibi retulit partem summæ illius existimationis, qua vigent apud me ejus admirabile ingenium, & egregia, quæ mihi præstitit, officia; sed perfectè non potuit exprimere, ejus memoria mihi quàm sit cara, & scriptorum

torum monumenta quàm ſuſpicienda. Sane ſi in auro & argento aliquid eſſet momenti ad redimendam vitam tam claram, quidquid eſſet in manu mea animo lubenti in hunc finem conferrem. Ex hiſce colligas, quòd egregia hæc monumenta & reliquias non poſſis committere manibus, à quibus melius excipiantur, & habeantur, quàm meis. Cùm horum author vivus mihi fuerit adeo utilis, ne patiare, ut ejus morte illuſtrium ejus laborum fructu planiſſimè priver. Sic intelligo, ut unà cum aliorum libris mihi omnium memorialium manuſcriptorum & breviariorum facias copiam, ſecundùm promiſſa per literas tuas mihi facta. Nunquam mihi poſſes teſtatiorem facere tuam benevolentiam, quàm hac occaſione; nec deeſt mihi, gratia Deo, unde hanc gratiam rependere teque remunerari queam, quorum Legatus meus te certiorem faciet, cui acquieſcens Deum rogo, ut te ſanctiſſimâ ſuâ gratiâ protegat.

CHRISTINA.

Holmiæ prid. Idus Auguſti 1648.

Hugonis Grotii Opera Impreſſa.

Annotationes ad vetus, & Novum Teſtamentum.
De veritate Religionis Chriſtianæ.
Pietas Ordinum Hollandiæ.
Ordinum Decretum cum notis.
De ſatisfactione Chriſti contra Socinum.
Diſquiſitio an dogmata ſint Pelagiana.
De Fato.
De Cœna celebrandâ ubi Paſtores non ſunt.
Notæ ad Caſſandrum.
Animadverſiones in Animadverſiones Riveti.
Votum Pacis.
Diſcuſſio Apologetici Rivetiani de Pace.
Notæ ad Decalogum
De fide & Operibus.
De Antichriſto.
Appendix adverſus Borvoritum.
Tractatus de jure belli ac pacis.
Apologeticus Rectorum Hollandiæ.
De imperio ſummarum Poteſtatum circa Sacra.
Oratio ſuper hâc materiâ, Amſtelodami habita.
Introductio ad Juriſprudentiam Batavicam.
Horum ſparſio ad jus Juſtinianeum.
De Mari libero.
Annales & Hiſtoria belli Belgici.
De Antiquitate Reipubl. Batavicæ.
Obſidio Grollæ.

Notæ

Notæ ad Procopium.
Disquisitio de Origine Americana.
Notæ ad Martianum Capellam.
Notæ ad Arati Phænomena.
Notæ ad Lucanum.
Notæ ad Senecam tragicum.
Notæ ad Tacitum.
Anthologiæ Græcorum Epigrammatum.
Excerpta è Stobæo.
Excerpta è Tragœdiis & Comœdiis Græcis.
Tragœdiæ, Phænissa, Electra, & supplices.
Poemata & Epistolæ.

PETRI

PETRI PITHOEI
I. C.
VITA,

PITHOEORUM origo è Viromensi pago, qui situs ad mare, in ea parte Neustriæ, quam inferiorem Normaniam vulgo vocant, indicio est in antiquis monumentis recensio nobilium qui anno Salutis M.CXLXXX in Hierosolymitanam militiam ultro iere; in quibus Gulielmus Pithoeus secundus Viromensium adscriptus, addito ejus digmate, quod idem in Pithœorum Trecensium scutis etiamnum manet. Post quem longo intervallo Æmilius Pithœus patria & paternis opibus majori natu fratri relictis, venit in Campaniam, ubi filium Andream genuit, è quo natus Petrus, qui & alterum Petrum reliquit, patrem nostri Pithœi, ad quem festinans, de patre pauca dicam. Natus is in Campaniæ vico, cui nomen Heruicum, non longe à Trecensi oppido, in quod migravit Petrus, simul ab armis ad literas, quibus tum pretium atque honos regnante Francisco primo. In iis excelluit hic Petrus, doctissimus totius provinciæ, nec juris tantum municipalis ac forensis peritissimus, de quo respondere ille quotidie & urbi & provinciæ, adscitusque in consilium primorum, sed civilis etiam juris consultissimus, & veriorum ejus disceptationum, atque omnis antiquitatis quæsitor accuratissimus, quod & filiorum relatione, & testimonio maximi Cujacii scimus esse verum. Uxores duas duxit, è prima geminos tulit Joannem & Nicolaum, qui annum agentes septuagesimum tertium etiamnum vivunt, insignes tam longæva ætate, (quod rarum in geminis, & habitum miraculo, præcipue septimo mense natis:) sed insigniores summa pietate, & maxima inter geminos concordia. Ex altera plures liberos tulit, sed illustres maxime Petrum ac Franciscum, utrumque natum bono literarum & posterorum miraculo, sed de Francisco tantum est, vivit adhuc & precor vivat. De Petro, quem fata nuper ad feliciorem vitam traduxere, dicendum latius. Is natus Kal. Novembris, anno M. D. XXXVIIII. ingenio à prima ætate acuto semper & prompto, at corpore diu infirmiore, donec adolescente ætate & procerior sperato evasit, & robustior. Primas literas in urbe Tricassium didicit à solennibus gymnasii Trecensis doctoribus. Missus inde Lutetiam, ubi florentes tum literas coluit diligentissime, miratus unice doctissimum illum Turnebum, cui pares paucos

 sequens

ſequens ætas tulit, illa neminem. Demum revocatus à patre, & ſtatim Avaricum Biturigum miſſus, ut Jus civile adiſceret, cum mandatis prudentiſſimi ſenis, ne gloſſas aut commentarios doctorum moraretur, ſed ipſa Juriſconſultorum atque Imperatorum verba diligentiſſime expenderet, quibus accurate perpenſis vera lux juri Civili, ſicuti ex imperitiſſimorum doctorum dubiis interpretationibus ac vacillantibus reſponſis, meræ tenebræ. Quæ mandata ſecutus filius ſumma fide, felicior patre quod in ætatem doctiorem incidit. Nam pater Haloandri editione utebatur, quæ tum optima, eamque ad manuſcriptos pleroſque contulerat labore ſummo. Ætas filii Pandectarum Florentinorum emendatiſſimi codicis editionem nacta eſt, & poſt felicem multorum eruditorum operam, anteceſſorem audivit maximum Cujacium, cui haud ſcio an pares fuerint antiqui illi I. C. quorum veſtibula frequentavit Romanorum clientium turba, aut quorum oracula Imperatorum authoritate munita, poſt tanta intervalla temporum etiamnum venerantur externi populi. Certe neque illi acriori judicio jus tractavere, neque poſt eorum ætatem quiſquam ad hujus viri doctrinam, acumen, judicium acceſſit. Tantum doctorem nactus Pithœus adhæſit uni, quem & ſecutus Avarico Valentiam, & diligentiſſimo ſtudio adſecutus, ut Cujacius in arctiorem amicitiam ac familiaritatem juvenem adſciſceret, & diſcere doctor à diſcipulo, ac quæ didiciſſet publicis monumentis profiteri non dedignaretur. Audivit eum Pithœus uſque ad annum M. D. L. X. ſumma induſtria jus civile ſimul tractans & in omnem antiquitatem enquirens. Quod illi ſtudium duravit uſque ad exitum vitæ, vetuſtiſſimos optimorum ſcriptorum codices, undequaque quovis pretio comparans, dein anxio ac fideli labore conferens, non oſtentationi aut inani ac curioſæ adſectationi, quod pleriſque uſu venit, ſed literarum ac rei publicæ amore maximo, cognitoque non legi, non intelligi ſine hac diligentia optimos quoſque ſcriptorum veterum: Neque ut in his, emendandis conquieſceret, quod ſibi opus hodie adſumunt nimium vani homines, ſed ut ex emendatis, rerum ipſarum cognitionem penitiſſimam hauriret, quam potiorem habuit ſemper verborum ſcientia, ſicut utramque in omni vita parvi a ſe factam indicavit, niſi ad ſcientiam accederet pietas morum, integritas vitæ, & in excolendis publicis privatis officiis inculpata induſtria. His artibus munitus a ſtudio ad forum & rempublicam venit, delecta Pariſiorum urbe quo ſedem fortunarum conferret, & ampliſſima Curia quam aſſidue ſectaretur, non inſano lucri cupidine, qui fere aliorum finis, neque ut ſolenni tempore decurſo gradum ſibi facerent ad emendum magiſtratum, quod ille deteſtatus ſemper: ſed ut juris noſtri uſum in ampliſſima ſchola perdiſceret, quo cognito & adeſſe amicis, & prodeſſe omnibus conſilium expetentibus poſſet, ac præcipue Reipublicæ, ſi quando uſus eveniret. Itaque delatam ad ſe amici cauſam egit in ſanctiſſimi ordinis conſiſtorio, atque obtinuit, ſed unicam. Vidit enim & ex prima cauſa pervidit vir acutiſſimus, alia omnia ſequenda eſſe ſibi ſi forum tenere vellet, fingendos alios mores, alium ſermonem, non verum ſemper conſtanti judicio tuendum, ſed aut probabile verſatili ingenio quærendum, aut falſum ſolerti colore prætexendum, dicendum ſæpe contra quam ſentiret, & in juſtiſſima cauſa tuenda, tamen niſi ad imperitiſſimorum ſæpius litigantium arbitrium, & ad forenſis turbæ guſtum orationem componeret, denique niſi omnia oſtentui potius quam vero pararet, fruſtra ſe futurum,

ac pro

ac pro laude merita reportaturum indignos imperiti vulgi sibilos. Itaque abstinuit deinceps à dicendis causis, assiduus tamen foro, notandisque quæ illustriora decreta diligentissimus, simul rogantibus defensiones scribens, & consulentibus de scripto respondens, sed nunquam nisi accuratissime perpensis quæ scriberet. Quod idem in iis quæ publice edidit non pauca servavit anxie, ut paucissima de suo eaque certissima scriberet, neque unquam nisi adscriptis veterum auctoritatibus. Atque hoc scribendi studium nunquam sejunxit à forensi, certus prodesse salteni hac parte Reipublicæ. Itaque plura veterum auctorum, sive Theologorum, sive Jurisconsultorum, sive Historicorum, sive Poëtarum etiam ac Philologorum ex ejus bibliotheca videre lucem, quam ex ulla hujus sæculi, eaque selecta omnia, & summi ejus judicii atque ingenii, præcipue vero summi atque infucati candoris indicia certissima, quæ recensere singulatim non est instituti mei. Sed præcipue illustris opera ejus in historia posteriorum sæculorum à Justiniani & paulo antiquiore ævo ad patrum nostrorum memoriam, quæ tenebrosissima, & pæne sepulta incuria scriptorum, quum literæ omnes apud monachos imperitos rei publicæ, & huic fini historicos, ut natales ac nuptias Regum narrarent. Eorum temporum historiam, qua ad regnorum ac provinciarum statum, qua ad Ecclesiæ administrationem, ex optimis quibusque & fidelissimis antiquitatis monumentis sedulo sibi comparaverat, quorum partem maximam communicavit etiam omnibus, datis in lucem quæ selectissima de duabus gentibus Regum nostrorum, item Caroli magni ac successorum legibus, quæque de Comitum Campanorum serie, sed præcipue restitutis veterum Theologorum scriptis, quæ innumera vel primus vel meliora dedit in vulgus; daturus etiam doctissimum atque utilissimum opus, diligentissimam Synodorum omnium editionem, quam summo studio, impensa, labore collegerat, ni prævenissent acerba fata. Quæ ego una serie præcerpere volui, ut semel dictis quæ ad studia & literas pertinent, de ceteris ejus actionibus dicam liberius. Vixit ergo ab anno M. D. LX. Lutetiæ usque ad civilium bellorum primas faces, quorum importunitatem fugiens, secessit ad literarum otium, gravissimis interea periculis obnoxius, ut sæpe inter metum imminentis mortis, solamen tamen è libris peteret, & in maximis discriminibus scriberet optima quæque & doctissima. Quibus tandem post longos furores sedatis, rediit ad forum post annum M. D. LXXII. & monentibus amicis cogitandum de sobole, duxit ex honestissima familia Catharinam Paludellam conjugem, cum qua deinceps vixit inoffensa concordia: mansitque inde in foro, adscitus in consilium à maximis quibusque & sapientissimis, delectusque a multis etiam ignotis controversiarum suarum arbiter. Quo in utroque vir magnus excelluit, ut scires natum discernendo verum a falso, & agnosceres in privata toga perpetuum magistratum. Nec privatis solum controversiis electus arbiter, sed etiam publicis, adscitus in consilium toto vitæ tempore de rebus majoribus, quia vera virtute tantum autoritatis quæsiverat apud maximos quosque & probissimos tam in Sanatu quam in aula, ut nec de republica ante sententiam suam dicerent, quam Pithœum ejus auctorem habuissent. Itaque vicit luce sua tenebras infelicissimi sæculi, quo nullus honos nisi emptus pecunia; vocatusque ultro & coactus etiam ad suscipiendos honores: primo adscitus inter substitutos Regiorum cognitorum, quo in honore ita placuit & magistratibus & privatis omnibus, ut

 invitus

invitus retineretur ultro in eo munere, etiam postquam id ut cetera addictum pretio: & paulo post quærenti Regi Henrico III. qui cognitoris sui vicem delegatæ in Aquitaniam Cameræ adesset, commendatus ab omnibus bonis Pithœus, lectusque statim, habuerit ubi summæ doctrinæ, ingenii, prudentiæ, probitatis, fidei, documentum in oculis omnium daret. Indicavit virum sapientissimum magistratus amplissimus & Aquitaniæ provinciæ, & universæ Galliæ, quo deposito, repetiit adsueta fori ac literarum munia, donec fatale miserrimæ Franciæ malum, conjuratio sacrum nomen mentita, faces subdidit nondum restituto ex pristinis ruinis regno, prodiditque oculis nostris omnium quotquot unquam legimus, audivimus facinorum, exempla tristissima. Ludibrio habita numinis divini majestas, sacramentorum sanctitudo, Principum jurata fœdera: summa illa & sanctissime culta Regia auctoritas lacerata plebis infimæ sordidis contumeliis, Ecclesiasticorum vesanis decretis, nobilium insanis armis, magistratuum ipsorum furiosis edictis ac sententiis, sævitum passim in omnis ordinis sexus, dignitatis homines, & tandem summissimum atrox, ferrum in ipsum Principem. Deprehenderunt hi fluctus Pithœum intra Parisiorum muros, quorum ille furorem immanissimum detestatus, mansit tamen in urbe cum uxore ac liberis, & (quæ post carissima pignora proximum locum adfectus tenuit,) bibliotheca; non ut probaret præsentia sua nefandam furentis populi rebellionem profusam in scelera omnia, sed ut magistratuum esse judicabat abire ab urbe, quam retinere in officio non possent, nec auctores fieri scelerum quæ aut inhibere aut punire debebant, ita ratus licere privatis manere apud patrios focos, maxime quibus ætas grandior, familia infirmior: sed præcipue sibi, quem sentiebat nulla vi cogendum ad scelus, & cum spe fore ut ope consilio suo adjuvaret in tempore labentem miseram civitatem, quum præsentium malorum tædium, metus ex imminentibus, & summus consultor tempus sanctis monitis locum daret. Mansit ergo in urbe, tum demum longi illius temporis fructum maximum capiens, quo in privata toga carus omnibus & ab omnibus suspectus vixerat. Vidit enim plerosque magistratuum aut furori sceleratæ plebis obnoxios, si in officio esse vellent, aut coactos ad scelus metu præsentis mali, securus ipse interea, qui nullum locum tenebat in Republica, & conscientia vitæ ac sanctitudinis inter furentes tutus, solatia vera è libris sumens, quos maximo in otio diligentius tum conquisivit, perlegit, exscripsit: & interea majori illi curæ semper intentus, ut omnes miserrimæ plebis motus studiose observaret, quam facilem mutari norat, & ad officium pœnitentia reduci unice expetebat. Itaque post dirum illud ac funestum miseræ civitatis quinquennium, urgentibus jam fatis, & conspirante bonorum omnium consilio, maxima vero Pithœi opera pervicere partes meliores, vocatusque in urbem Princeps & ignovit præteritis, & paucissimorum capitum fortuito exitio, quorundam sceleratiorum voluntario exilio firmata quiete, restituit omnia jura pœnitenti civitati. Aberant tum ab urbe Senatus Pariensis potissimi, & qui restiterant novo auctoramento confirmari debebant: quod nec absentibus Regiis cognitoribus fieri poterat, & causa erat cur abstinerent tum ab ea cura, qui paulo ante functi hoc magistratu. Potius visum ut deligerentur tantisper huic muneri, ex iis qui in urbe manserant præcipui fide in principem, integritate vitæ ac rerum usu & peritia. Itaque itum ad Pithœum veteremque ejus amicum.

amicum & studiorum omnium communione conjunctissimum Antonium Olsełum, quorum hæc utriusque laus, quod tam facile tantæ turbæ consiluerunt: sed hæc Pithœi propria, quod constantissimo judicio pervidit quam periculosum esset nominibus multis, in absentium senatorum reditum differri restitutionem senatus, & juris dicendi solennia. Qui ubi rediere, rediit ad pristinam vitam privatus, si infulas quæreres; revera semper de salute publica anxius. Itaque originem & causam malorum tantorum quærens, & ex religionis discidio verissime eam ac summo judicio arcessens, collegit sedulo quæ huic malo remedia ex antiquis & authenticis monumentis, eaque publicavit, quæ utinam advertissent quis tum cura fluctuantis nostræ ratis. Secuta sunt tempora bonis omnibus tristissima, Pithœe vero inter ceteros vel maxime, quem publicis luctibus adflictum tempori tolere fata, si ipsum spectes, cujus oculis substracta tot malorum dira spectacula. Nam ille grassante in urbe Pariensi letali morbo, quamvis constituisset non abire, victus tamen precibus suorum, secessit in Campaniam: ibique Trecensem urbem antiquam patriam primo, mox adfines, & prædia sua visitavit. Urgebant ad mortem fata, quamvis & corpore robustum, & satis firma valetudine, ut accedere ad annum quinquagesimum septimum ætatis vix crederes. Præsensit ante, solitusque in tota illa peregrinatione edicere amicis, venisse ut in patria finiret vitam, itaque evenit: nam attentatus tertiana in prædio suo, ut valetudini consuleret, deportari voluit in oppidum Novigentium, ubi ingravescente morbo, idem ille divinus nescio quis instinctus, quo monente, vitæ finem instare antequam decumberet præsenserat, tum vero diem ipsum mortis ægroto suggessit, Kalendarum scilicet Novembrium diem, quem & natalem ei fuisse antea diximus: quod commune illi cum maximis veterum Platone, Attalo, Mario, Pompeio, Gregorio magno notavit amicorum curiosa sedulitas. Testamentum scribere adortus, viribus deficientibus perscribere non potuit, monuitque aliud ante scriptum sibi, cui stari vellet. Altera cura bibliothecæ fuit, quam ne dissiparetur, quia filias tantum relinquebat, alienari vetuit, nisi integram. Postrema humanarum curarum de Republica fuit, desiit enim in questus lacerati misere regni, & pessime habiti à ministris indignis optimo Principe. Dissipata obitus fama, luxit urbs Tricassina, publici funeris honoribus optimi civis memoriam prosecuta; luxit Provincia universa, luxere Parisiis ordines omnes, & quicquid ubique Doctorum. Denique nullus non luxit, cui vel facie notus fuerat vivus vel nomine. Implevit annum quinquagesimum septimum, quem nec pater excesserat. Ex uxore filios quatuor habuit, acerbo fato raptos omnes, quorum casus moderatius tulit quam credi promptum, præcipue qui & suos, & cognatos & amicos omnes tanto adfectu diligeret. Filias reliquit superstites duas, Ludovicam & Mariam: & quod in parte maxima felicitatis posuit, optimam conjugem. Res privata domi satis ampla partim à parte relicta, partim prudentia maxima conservata, potius quam avarè aucta. Et in hoc felix, quod in ea constituenda corruptissimi sæculi morem detestatus, partem pecuniarum in usuris collocantis, fortunas omnes in prædiis urbanis ac rusticis habuit, è quibus reditus siminor, at certe innocentior, &, quod sero compertum, longe certior. De vita atque actionibus viri maximi dixisse hæc sufficiet. Laudes ejus texandas qui instituet, virtutes omnes singillatim recenseat; sed ea omnia melius habebit ex ipsius scrip-

us scripto postuma ætas, quod ante annos octo quam moreretur scripserat candidissime ac verissime: notus optime ipse sibi ipsi, & nosci aliis non timens. Quod ille verum de se testimonium testamenti vicem reliquit suis, mansurum posteris exemplar vitæ integerrimæ, sanctissimæ, prudentissimæ, quam sequantur quibus cura honesti & recti, pauci adsequantur.

Josias Mercerus scripsit
M. D. LXXXXVII.

In nomine Domini, Amen.

Moribus valde corruptis ac pravis, seculo infelicissimo, quantum in me fuit, fidem servavi.

Amicos ex animo amavi & colui. Inimicos benefactis vincere, aut contemnere, quam ulcisci malui.

Conjugem ut meipsum habui. Liberis parum indulsi. Famulis ut hominibus usus sum.

Vitia sic odi, etiam in meis, ut virtutes in externis vel hostibus veneratus sim.

Privatæ rei servandæ potius quam augendæ operam dedi.

Quod mihi fieri nolui, alteri vix unquam feci, aut fieri passus sum.

Injustam aut difficilem gratiam ut venalem sprevi.

Sordes & avaritiam in omnibus, præcipue vero in Religionis ac Justitiæ sacerdotibus & ministris exsecratus sum.

Puer, juvenis, vir, senectuti multum detuli.

Patriam unice dilexi.

Opus potius quam honores, aut magistratum amavi: ac prodesse quam præesse malui.

Privatus ultro publico studui: Ei nihil prætuli, atque in commune consulere, potius tutiusque semper existimavi.

Statum publicum laborantem prudenter sanari, emendarique optavi: Perverti, immutari, novari, aut perturbari penitus nunquam cupivi.

Pacem vel injustam, quod bona omnium bonorum venia dixerim, civilibus discordiis belloque potiorem putavi.

Pietatis & religionis sacrosancta nomina, ambitioni atque avaritiæ, sceleribusque prætexi & obtendi gravius tuli.

Melioris Antiquitatis non indiligens quæsitor, admirator & cultor, novitates facile insuperhabui.

Quæstiones vanas disputationesque subtiliores de iis quæ ad Deum pertinent, ut noxias odi ac fugi.

Simplicitatem prudentia aliqua conditam & septam, astutia & calliditate tutiorem feliciorem que sæpius expertus sum. Recte

Recte de rebus judicandi studium eloquentiæ artibus prætuli.

Procul ambitu atque avaritia, invidiaque, inter amicos plures ac bonos potentesque, fortuna non plane infima, sollicitius aliquanto vixi, quam privatum fortassis decuit: de publicis tamen & amicorum rebus magis quam de propriis cogitans.

Nullum duxi gratiorem diem, quàm quo publico, aut amicis adesse aut prodesse datum est.

Mala præsentia quam metum impendentium fortius tuli: Extremaque facilius quam dubia.

Recta, sincera, æquabili atque constanti inter omnes Justitiæ administratione, etiam sceleratissimis atque audacissimis os occludi, manus obligari, vidi, expertus sum.

De patrimonio ac bonis meis, quantulacunque illa post mortem meam erunt, legibus potius quam mihi judicium permisi, permittoque.

Unum opto & spero, ut quem in me animum carissimæ ac probissimæ conjugis integrum vivus expertus sum, eundem in communibus liberis educandis, tuendis, curandisque gerat.

Sit hæc apud posteros testatio mentis meæ, quam ab illis sic candide accipi velim, ut simpliciter & ingenue ex animi mei sententia me prolata est.

Veni Domine, & miserere.

Petrus Pithœus scripsit Kal. Novembris, *Natali quondam meo die, Lutetiæ Paris. anno Christi.*
D. N. cIↄ. Iↄ. LXXXVII.

Pro titulo, Tumulo inscribi cupio.

PETRI. PITHOEI. PF. IC. BENE DE. SUA. BENE. DE POSTERA ÆTATE. MERITI. CORPUS. MAJORUM. SEPULCRO. CONDITUM. RESURRECTIONEM. ET IMMORTALITATEM HIC EXPECTAT.
R. I. P.

DEPOSITUM EST.

KATHARINA. PALLUDELLA. CONJUX AMANTISS. CONJUGI. AMANTISS. ET. LODOICA. AC. MARIA. FILIÆ. KARISS. PATRI OBSERVANDISS.

Pithœus hic jaceo, mecum & karissima conjux,
Sic compar vita, compare morte fruo.
Improbe quid rides? casti sacra nescis amoris:
Nil non, vel cineres, hac comite, esse juvat.

Ex

Ex alia parte.

Sint inscripta licet titulo duo nomina, duplex
Utque oculis teneat corpora sarcophagus:
Unum & idem, ac totum tamen est: nam mutua præstant,
Dimidiumque alii, dimidiumque sibi

PETRO. PITHOEO. P.F. TRICASS. SAVODIÆ. DOMINO. NOBILITATE. ACTIBUSQUE. AD. EXEMPLUM PRÆCIPUO. ADVOCATO. JURISC. UNDECUMQ. DOCTISS. EA. ÆQUITATE. ARBITRO. UT. INTER. OMNES. QUI. AD. EUM. ANIMO. LITIGANTIS. INTRASSENT. PARENTEM. SE. MAGIS. HIS. QUAM. JUDICEM. PRÆBUERIT. PETITU BONORUM TESTIMONIO. SENATUS JUDICIO. REGUM. PER. PROVINCIAM AQUITANIC. ET. ITERUM LUTETIÆ. PARISIOR. DIFFICILLIMIS. TEMPORIBUS. PERFUNCTO PROCURATORIS. GENERALIS OFFICIO. LICET. EGREGIA. EJUS. IN REM. PUBLICAM. MERITA. ET. IPSIUS. SCRIPTA VETERUMVE. AUCTORUM. MONUMENTA. AB. ILLO IN. LUCEM. PRIMUM. DATA. AUT RESTITUTA ATQUE DOCTORUM OMNIUM. PERVULGATA. DE. EODEM. TESTIMONIA. AD MEMORIAM SEMPITERNAM. SUFFICIANT. ATTAMEN. FIDELISSIMÆ. DEVOTIONIS GRATIA. ET. PRO. SINGULARI. CIRCA EUM. AMORE.

FRATRI. PIISSIMO. ATQUE
INCOMPARABILI. FRANCISCUS. PITHOEUS. BONA
PLAQ. MENTE.
M. P.
VIXIT. ANNOS. LVII. OBIIT.
NATALI. SUO. MAGNORUM. VIRORUM. FATO.
KAL. NOVEMB. CIↃ IↃ XCVI.
R. P. I.

MEMORIÆ
SACRA
ILLUSTRISS. POTENTISS. PRINCIPIS
HENRICI
Walliæ Principis, Ducis Corimbiæ, &c.
Laudatio Funebris.

FR. NETHERSOLE *Oratoris Academiæ* Cantabrig. Trin. Coll. *Socij.*

Ad Lectorem.

Principis occasum verborum flumine nullo
Deflenti, vitæ laudibus imparibus
Si non ignosces, Lector, miserebere credo,
Lumina si mihi sint qualia, corq; scias.

Reverende, Amplissime PROCANCELLARIE; *Nobilissimi, Dignissimi, Venerabiles viri.*

CUm vos universos ingenti attonitos malo tacere videam, subit mihi cogitare quam iniqui in me sitis, quem non minus stupentem, tamen hodie dicere jubetis, luctumq; cui linguæ tot vestræ, tamq; expromptæ non sufficiunt, una hæsitanti, & impedita exprimere. Oris quidem fateor, beneficio vestro, locum in materno Capite obtineo; imperate ergo mihi quæ sunt oris in mœrore officia, singultus, gemitus, suspiria, lamenta etiam, & ejulatus; pleno de pectore hæc vobis omnia non cyatho, aut urna, sed tota amphora exhauriam. Doloris autem aut mei, aut vestri, aut Reip. verba, quæ esse deceat conari, nec possum, nec vos à me id æquum est postulare. Ad rationis enim con-

 ceptus

ceptus pariendos, mentisq; sensa enarranda, attributa humano generi à naturâ oratio est. Lætitiæ verò & tristitiæ, reliquorumq; affectuum, qui nobis communes sunt cum bestiis, interpretes etiam optimi sunt voces illæ, quas ipsa bruta non minus quam homines edunt. Aut si fortè perturbationes aliquæ intelligendo interdum magis, quam sentiendo in nobis excitatæ, orationem etiam inveniant, parvas tamen esse oportet, si quibus verba circumspicere, eligere, collocare vacet. Magni autem affectus, gravesq; curæ splendoris omnis, & elegantiæ in verbis non minus, & sententijs, quàm in vestibus, cultuq; negligentes sunt. Nec potest, ut velit maxime, animus mœrore squallens, & stupore hebes ornatè quidquam dicere, aut acutè concludere. Nec lingua satis suum in orando officium facit, dum inter crebra suspiria veri verborum soni pereunt, cursumq; orationis medij singultus interrumpunt. Quin & ipsæ manus voci quæ subservire gestu accommodato debent, plangere cum didicerunt, agere nesciunt. Quapropter nostra hodiè si allucinetur dictio, veniam nec prætatur, nec perorabit Orator vetier, qui perturbato dicendi genere, iisque omnibus, quæ dixi, vitijs doloris magnitudinem ostentare exoptat potius, quam accurate composita oratione impiam indolentiam fateri. Eloquens videri, Academici, hodie non studeo, siquid forte audiatis vestris haud indignum auribus, id non meæ, quæ nulla est, facundiæ, sed eximijs, de quo dicturus sum, Principis virtutibus imputate. Quem pro meritis quidem laudare, Oratori optimo unum esset vel impossibile, vel difficillimum: sine omni commendatione id facere, pessimo quoque ominum non est facile. Cujus enim aut ingenium tam humile est, quod illius summæ virtutes attollere non valeant? aut tam jejuna oratio, quæ tam uberi materia ali non queat? aut quis tam inops orator, qui in ejus laudibus copiosus esse non possit? Ego vero, qui meæ probe conscius sum tenuitatis, accrescere aliunde vires sentio; nec vereor, ne de Principe defuncto bona multa commemorare nequeam, de quo adhuc vivente mali quidquam dicentem nemo unquam quenquam audivit. Nam cum sit Principum fere virorum iniqua sors recte quidem facere, male tamen audire, sive quod tantæ animorum & voluntatum diversitati placere ne ipse quidem possit Jupiter: sive quod ministrorum improborum injuriæ in dominos plerumque redeant: sive adeo ex malignitate humani ingenij, eorum semper famæ libenter detrahentis, quorum fortunis invidet; quicquid in causa sit, ea semper fuit hujus Principis prope peculiaris felicitas, boni nominis famam apud omnes non mereri solum, sed etiam obtinere. Principem nobis talem alij invidebant, gratulabantur alij, beatos utrique & felices prædicabant. Varijs quidem linguis, uno tamen ore, Principes illum externi, populique omnes laudabant. Domestici quoque non minus cujuscunque ordinis, Religionis, nobilitas, plebs, boni, mali, cæteris in rebus omnibus dissentientes, in ejus laudibus semper consentiebant. Benedicebant qui amabant, qui non amabant benedicebant. Quam quidem prærogativam quod præter communem Principum fortunam sortitus sit, id timori aliorum nemo tribuendum putet. Nam quis esse major potuit huic, quam alijs Principibus maledicendi metus? aut quis usquam tyrannus subditis timendus maxime, in linguas hominum ullum imperium habuit? aut quem unquam post hunc Principem maledicentiæ pœnas luisse accepimus? Virtuti ipsius eximiæ felicitas hæc quantacunque sit, & constanti vitiorum fugæ tota accepta referenda est. Eti enim illud

[illegible] ... Quid enim [illegible] dicere de [illegible] ... an quid [illegible] ... Hæc [illegible] ... Deus [illegible] ... pectus infuscavit? manus illas [illegible] ... quæ denique libido [illegible] aut [illegible] ... Permitite [illegible] ... Sin [illegible] ... affirmaverim [illegible] ... in nullo [illegible] ... innocentiam, [illegible] ... hæc in juvene, & quam [illegible] ... quicquam [illegible] ... solere. Sunt [illegible] profecto juvenis, quæ [illegible] dicere [illegible], petulans, mobilis, arrogans, iracunda, superba, [illegible]. Quibus tamen non contenti, quasi vitiorum inopes [illegible] propria retinemus alia ante tempus à senectute mutuamur, & [illegible] nec dum senes, jam [illegible] sumus. [illegible] bona, innocentiam & pru[illegible] ... facilita[illegible] ... & [illegible] arripuit, [illegible] ... perpetua dig[illegible] ... nullæ! Nunc, quod [illegible] ... id longe aliter se [illegible] ... Noster autem [illegible] ... vitam fa[illegible] ... incolumem [illegible]. Quod [illegible] quoque in privata fortuna fa[illegible] ... laude sed [illegible]. Nos etenim [illegible] non [illegible] ... boni [illegible] ... admirantur, [illegible] ... dissimen esse [illegible]. Quod [illegible] ... ntissimi [illegible] ... quis [illegible] ... impune [illegible] ... Quis [illegible] ... vel mille [illegible] ... ?

Ab [illegible] s in [illegible] vanitatem [illegible] vit. O [illegible] Principum [illegible] S [illegible] quid his [illegible] ? A [illegible] tribulis, car[illegible] h[illegible]rreret, [illegible] cantes, & inutiles non pariat, [illegible] Principum [illegible] quibus [illegible] villis [illegible]. Quia quidem [illegible] illud [illegible] iterum describere vi[illegible] go inprimis Opt. Max. sanctè juro, [illegible] laudes Pr[illegible] las, & si ob inauditam [illegible] in hoc [illegible] & [illegible] desit fid[illegible] veri[illegible] [illegible] quæ[illegible], Prin[illegible] cor[illegible] [illegible] unquam non timeo quin te, pietas, [illegible] t, [illegible] ti[illegible]ter. quibus tantum superen[illegible] quantum h[illegible]ini Deus. O[illegible] quidem necessaria, Principibus adeò ut [illegible] non sim, [illegible] esse dedit[illegible] Rep. [illegible]. Si [illegible] exempl[illegible] de[illegible] mus sub M[illegible] sub Numas placida compositas pace [illegible]. N[illegible] care possim quod. sicut [illegible] Dominarum absentiam pictu[illegible] delectantur, sic [illegible] quoque religiosis imaginibus faveret Deus, sed quod falsa omnia veris [illegible] de [illegible], quantum ad Rem[illegible] populi, [illegible] ser[illegible]s, regi [illegible] ssimos [illegible] s exempl[illegible] Deum [illegible] quiat [illegible], eos non [illegible] aut inter se seditionem aliquam, a[illegible] Principem [illegible] rectè apud Xenophontem rep[illegible]tavit Cyrus. Nec illi nesciunt [illegible] Principum, sed astuti doctores, qui vanitatem hanc (sic enim v[illegible] pl[illegible] fovendam, & augendam putant, ipsumque ideo Principem [illegible] esse reli[illegible] [illegible]. Quanto melius Serenissimus, & [illegible] Rex [illegible] vanitatem [illegible] tu, æstimans veri qui[illegible] do[illegible] cælo insi[illegible] fallen[illegible] sæculare p[illegible] sed viver[illegible] verba [illegible] experimentem orare doc[illegible]it. [illegible] religionis ca[illegible] intelligentem memoriæ mandare jussit. Quod [illegible] esset, quam [illegible] tura tenaces eorum, quæ primis a[illegible] esset [illegible]picuum [illegible] ill[illegible] ia, q[illegible] Princip[illegible] adolescen[illegible] beneficentis De[illegible] O [illegible] O Princeps [illegible] [illegible] [illegible] vid[illegible] H[illegible] it tum conscion[illegible] Præsul [illegible] is [illegible] Principem [illegible] (tat[illegible] P[illegible]

[illegible]

[illegible] sistebam me ex adverso [illegible] uni dicenti intentus [illegible] E[illegible] oculos in [illegible] dimovit suos. miratur. [illegible]antes rogo [illegible] gaud[illegible] claud[illegible] concione [illegible] ill[illegible] genu, sublatis manibus, [illegible] hoc tantum: [illegible] H[illegible] an sint [illegible] tantum [illegible]. Pa[illegible] R[illegible]p. in[illegible] argumenta [illegible]. [illegible] autem in tan[illegible] & [illegible] non minus raro occurrit, quam [illegible]. F[illegible] potentes, & fortunatos esse [illegible] [illegible] ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης credendum [illegible] nient. Præceptoris enim [illegible] prosperi [illegible] in[illegible] quam [illegible] crederet. Sed [illegible] divini [illegible] quod [illegible] & quod [illegible] in [illegible] viam comit[illegible] remus. Sciat [illegible] P[illegible] re scientia [illegible] ad [illegible] Deo [illegible] omnes suos. Ne[illegible] jact[illegible] ati in litore non omnes [illegible], tranquillo [illegible] vento precibus fatigare maris Deum piissimo [illegible] sed paucis alijs com[illegible]. Magnum aliquod præstare [illegible] in hominem [illegible] aut alterum alant, qui pro se oret, [illegible] Ill[illegible] qui scir[illegible] tota Britannorum omnium [illegible] rei [illegible] dormire noluit, sed illa genua [illegible], terram [illegible] ex [illegible]do obtestabat. Pr[illegible]bus ra[illegible] adiint al[illegible]. Solus præterea [illegible] [illegible] D[illegible] applicabat. Faustum & felicem [illegible] prius quam ipse pe[illegible]bat bonam noctem, & tranquillam [illegible] vota semper precabatur. Nec in beneficijs petendis fre[illegible] [illegible]endis prolixior erat. Id un[illegible], de multis, exemplo [illegible] eja[illegible] pri[illegible] suam [illegible] testatam faceret, nu[illegible] impediri [illegible] Ma[illegible] pat[illegible] ad[illegible]. Quod [illegible] tanti beneficij quotan[illegible] non fu[illegible], fortasse dies omnium ne[illegible] Nonis Novembribus proximus non [illegible]!

T[illegible]aque nun[illegible], P[illegible]amique [illegible] alta maner[illegible].

[illegible] vi[illegible] me suavi[illegible] ha[illegible] ejus [illegible] p[illegible]ibus, [illegible]que eam, ut in fasciculum, patere satis, illa tamen adhuc [illegible] se conn[illegible]ivere. Explicabo ergo folium & [illegible], P[illegible]ncipes, præsertim nostros qui in DEFENSORUM F[illegible] titulum a[illegible]rgent [illegible]igionem non [illegible] sed pr[illegible] Q[illegible] Serenissim[illegible] docti[illegible] [illegible] rex [illegible] Romani [illegible]res, [illegible]

[illegible] pleriq [illegible] gaudeant [illegible] potissimum laudem ger[illegible] [illegible] Principe [illegible] quam aut patrem [illegible] majorem habuit, aut majore [illegible] est. Nec tamen recipi[illegible] voluisse [illegible] post patrem [illegible] descend[illegible] ubi videret [illegible] vis d[illegible] Romana S[illegible] pudere secum Rege omni[illegible] S[illegible] Majestati [illegible] Sanctitati [illegible] purpura [illegible] rubesceret. [illegible] mam bestiam, [illegible] patre jampridem ca[illegible] mortem, alio longe tel[illegible] ad[illegible] D[illegible] F[illegible] jure posset gladio vocari meruisset. Est [illegible] illa calumnia [illegible] [illegible]dam excitata, frangi nimio religionis [illegible] sius, aciemque fortitudinis pietate retundi. Eg[illegible] animo virili maximum [illegible] Quod [illegible] videri quos lethi [illegible] tus non urg[illegible]

> ——— ——— ——— *ind[illegible]*
> *In ferrum mens prona vir[illegible], animæque capaces*
> *Mortis* ——— ———

Aut si ex victoriæ fiducia [illegible] nndi au[illegible] est quam ex [illegible]pis divinæ. [illegible] omnium facillime mit[illegible] pij[illegible] [illegible] causa pugnaces; ne sint quidem [illegible] sæpius pati[illegible] vi[illegible] lentas ardescere, & cum fortitudine pietatem optime conspirare [illegible] Principi Opt. longi[illegible] rem [illegible] [illegible] hac qu[illegible] brevi a[illegible] statum ex[illegible] ten[illegible] renit[illegible] R[illegible] & bellicosissima Dan[illegible] In prima ver[illegible] inanes terrores, [illegible] q[illegible] trepidare solent [illegible] metu[illegible]bat [illegible] ptate a[illegible], quam fractos [illegible] tympa[illegible] [illegible] oculus quoque [illegible] pug[illegible] Fortis a[illegible] spiri[illegible] [illegible] simp[illegible] [illegible] in deliciis habebat, cot[illegible] in oculis [illegible] [illegible] accor[illegible] conflictibus diffidebant fratr[illegible], di[illegible] [illegible] bant [illegible] di[illegible] & [illegible]ach[illegible] [illegible]tur hos[illegible] [illegible] expavebant. N[illegible] erat [illegible] aut Achilles, aut aliqu[illegible] anti[illegible] heroum denique. Quos [illegible] regna Saturnia [illegible] jam. a[illegible] ex [illegible] disciplina liber[illegible] [illegible] un[illegible] [illegible]

neis mercibus immissas elegit: iti dem & noster posthabitis muliebribus oblectamentis omnibus, quibus enervamur hodierni adolescentes, ijs quæ virum deceant, faciantque solis se exercuit. Pila, inquam & majori illa cui nomen, quod sciam, non est Latinum, & minori qua ubique luditur: quarum altera glandium in prælijs jactationem secure pati; altera ad tormentorum quoque globulos non exhorrescere doceri voluit. Saltabat etiam non more, ut nunc fit, Ionico, tenere molliterque, sed motu corporis virili, modoque prope Laconico; quem ad militarem quoque disciplinam plurimum facere, non dubitant credo qui sciunt Phrynicum, quod in fabula Pyrrhicham apte saltasset, Imperatorem ab Atheniensibus delectum fuisse. Sed præter cætera corporis exercitia, in quibus multus erat Princeps fortissimus, feroci equo gaudebat maxime. Quæ, non meo solum, qui sum unus è multis, sed sapientissimi quoque Apollinis judicio, generosæ indolis, animique Imperatorij certissima est exploratio. Quis enim vestrum nescit oraculum illud Philippo Macedoniæ Regi de successore consulenti Delphis datum? eum demum Macedoniæ imperio, omnique mundo potiturum, quemcunque Bucephalus sessorem pateretur. Quod in Alexandro evenit, qui se orbi subigendo parem fore, equo prius domito specimen dedit. Quid ergo noster? annos natus vix decem, qua ætate alijs arundini inequitare p[illegible] est, equo acriori imponi poscebat. refugientibus qui aderant munus periculi plenum, arduo colliculi adjutus ipse conscendit, subditisque calcibus equum ad cursum admisit, exclamantibus frustra adstantibus, donec tandem satiatus leviter flexis habenis reduxit, descendensque *Nam quousque*, inquit, *opinione vestra piger futurus sum?* Quum primum autem adolevit, quæ ejus lætitia erat? qui amor? quod desiderium? nisi equo spumanti, & animoso vectum spectari, cui nunc erecto, nunc prono, nunc resultanti, omnia denique agenti adeo arcte insidebat, adeo decore, ut ego cum aliquoties viderem cœperim rudi illi seculo ignoscere, quod errore deceptum Hippocentauros procreavit. Postquam autem firmatis tandem viribus cataphractarium egit, ex illo tempore, quæ à Poetis narrantur militum errantium gesta, non amplius mihi fabulæ videntur. Vidi, vidi ipse, Academici, equo tam incitato alacriter procurrentem, brachio tam valido lanceam tenentem, manu tam docta in occurrentis caput dirigentem, impetu tam vasto eundem impellentem, ut nihil supra vel legatur, vel cogitari possit. Quod siquando hasta confracta gladium stringebat nulla aut mora, aut requies erat; quæ ibi fulgura oculos feriebant? quæ tonitrua aures verberabant? primus me docuit quid esset *fulmen belli.* Nec mihi nunc dicat quispiam, facilem esse audaciam, ubi non sit periculum, fuisse autem hæc pugnæ simulacra tantum; neque enim ego alioversum produxi. Verum ut cum taurum videamus arboris obnixum trunco in cornua nuper nata irasci discentem, aut ventos tantum ictibus lacessentem, intelligimus eum aliam pugnam meditari; ita & hæc bellorum ludicra, quibus à puero tantopere deditus erat Princeps fortissimus, verorum præludia putanda sunt. Quid enim putatis, Academici, qui ex rei militaris usu longo peritis, castra muniendi, exercitus disponendi, ordines ducendi, impetum faciendi, militiæ terrestris, navalis artem universam accuratissime didicerat, qui bellica tormenta quamplurima fundi curaverat; qui navem ingentem, præ qua Argo cymba fuit, jam extruxerat; qui, delectos ex omni Britanniæ nobilitate, [illegible]nes fortissimos, in aulam collexerat; qui cum heroibus utriusque Germaniæ,

niæ, totiusque adeo Europæ, amicitiam contraxerat; quid inquam putatis? nihil cum aggressurum? moliturum nihil? sensum horum omnium fuisse nullum? Ego vero non dubito, Academici, quin expeditionem in Colchos alteram cogitabat, & Herculeo plane Principe, *Palatino* comite assumpto, Romanæ arietis vellus aureum reportasset. Id pro comperto habeo, ejus jamdiu cogitationes omnes, omnes sermones, cuncta insomnia de bello suscipiendo, & gerendo fuisse;

Et cum frigida mors anima seduceret artus,

tum quoque linguam, mentis impulsum retinentem, arma tantum, & prælia loquutam esse; & in mortui quoque vultu minas relictas apparuisse. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostros conatus, qui in ipso sæpe limine franguntur, & corruunt! In tribus, quot fere implevit, ætatis gradibus, præclarum aliquod facinus semper minabatur; qui autem primus annus rebus gerendis aptus videbatur, is nostram expectationem omnem, ejusque vitæ consilia morte pervertit. O triste fatum, acerbam miseriam, tantæ virtutis spem, tam recte & primo conceptam, & indies per tot annos crescentem, cum ipsa partitudo appeteret, tum extingui! Gaude Regum tyranne Romane Pontifex, gaude, aures adulationibus patentes præbe, sine te ὑπεράνθρωπόν τινα ἄνδρα, Dominumque suum, ac Deum parasiti vocent; excessit miles qui te & mortalem esse, & nequam hominem ferro docuisset.

Gaudete proditionum fabri Jesuitæ, lupæ Romanæ genuini catuli, gaudete, insulam hanc nostram, quæ hoc genus bestijs semper caruit, infestate; est nobis, Deo gratias, & sit precor, qui vos odio toto persequitur venator Rex ipse, sunt canes, fuit etiam, qui asylum Romuleum, sylvam in quam refugere soletis excidisset, fabricas vestras à fundamentis omnes dejecisset, & pietatis hæderam fortitudinis lauro maritasset. Atque hic quidem locus postulare mihi videtur, pauca etiam de castimonia ejus adjici. Solent enim esse bellicosi viri, (quod in militiæ opprobrium dictum nolim) amatores mulierum plerumque maximi, ideo, opinor, quod robusta, & valentia corpora utrique militiæ apta sint. Viderunt hoc Poetæ Comici, qui militis personam sine meretrice nunquam inducunt. Viderunt ante eos fabularum auctores, qui non frustra unum Deorum Martem Veneri illigarunt. Nec tamen passus est Princeps fortissimus virtutis suæ gloriam hujus turpitudinis contagio lædi. Sic enim secum putabat, multorum bonorum gratiam unius vitij interventu deformari; hoc autem esse tale, quod inhonestatis nomen κατ' ἐξοχὴν meruerit; proinde ab omnibus, quibus honos curæ, præter cætera evitandum; Principibus maxime, qui (quod est in hoc genere ignominiæ ultimum) nisi indigna flamma ardere nequeant; qua nullam esse breviorem ad contemptum viam; nec alio ex fonte Regnorum plurium mutationes fluxisse. His adjunxit & illud, minimam libidinem in se fœdissimam visuram paternæ pudicitiæ comparatione, quo nullus mortalium verius Dianam exercet. Hæc cogitans, simulque verissime æstimans, quam pronum esset in illo ætatis lubrico, turpiter ex improviso labi, sicut sapiens paterfamilias, materiam hujus ignis rapacem è domo removeri jussit. Dein fugatis etiam otio luxuriaque, corpus Laconum more assidue, ah & immodice, exercens, famem tamen magnam labore multo obsonatam, victu parabili modicoque satians, Cupidinis nervum laxavit, sagittas fregit. Et Achilles quidem erat, sed absque Briseide; verusque Laco, præterquam quod castior. Sed nec corpus deperibat suum, quod

faciunt

faciunt multi, qui alienis abſtinent, Narciſſi; quibus ſi ad pulchritudinem opes contingant in ſe ornandis fere vitamque, remque inſumunt; & cum pavones multum ſplendore vincant, ſuperbia tamen exuperant magis. Quo magis admirabilis videri debet Principis in his rebus eximia modeſtia; cui cum forma eſſet virilis plane, ἡδεῖα μὲν ἰδεῖν μετὰ φοβερότητος δὲ, grata quidem aſpici, terribilis tamen, noluit feminea cura dotem hanc naturæ tantam corrumpere; ſed inaffectatam quandam in cultu corporis negligentiam affectavit, & in veſtibus Attalicis, & Alexadrinis animum minus elatum retinuit, quam nos ſub palliolo Diogenis ſordido poſſidemus. Atque, quod eſt rariſſimum exemplum, ſic & in geſtu gravitatem cum facilitate, & in habitu magnificentiam cum tenuitate temperavit, ut ſummæ fortunæ magnitudinem ſine faſtu, inferioris humanitatem ſine contemptu retineret. Uſus ad hæc miſcenda veterum Romanorum arte, quibus veſtiri in foro honeſte mos erat, domi quod ſatis eſſet; ſic ergo & ille, diebus ſolemnioribus proceſſurus in publicum, aut legatos accepturus, ad tuendam imperij Majeſtatem cum veſtimentis ſplendidis inceſſum quoque magnificum, vultumque Majeſtate plenum ſumebat; reverſus autem ad ſuos tanta comitate cum ijs verſabatur, ut Principis ſupercilium omne exueret, tantillo etiam ſumptu interdum ornatus, ut Dominum ſervumque vix diſcerneres. Narrabo etiam vobis ad hanc rem dictum ejus quoddam: cur enim aliorum Principum jocularia libenter in hiſtorijs legimus, noſtrorum ſeria cum ipſis interire patimur? Fuit cum panno villoſo, cui à Wallia nomen inditum, multos dies amictus incederet, nec defuere luxurioſa ingenia qui dictitarent, Celſitudinem ſuam non decere veſtimentum adeo vile, ſed nec pretioſiſſimum tamdiu ferre; quibus ille, *Me vero Patrii panni non pudet, qui utinam immortalis eſſet.* Reſponſum ſempiterna dignum memoria, quo illos, in minore multo fortuna. Antoninos notare voluit οἵτινες πατρίδος πᾶσαν ἐσθῆτα μυσάττονται ξένα φέροντες ἐργαδεῖα, παρέργματος εὐτελοῦς, quibus niſi exoticum placere poteſt nihil, quicquid ex lana fit vile putant; & cum agros ſæpe totos in tergo ferant, quod tamen in Nerone etiam notabile fuit, eadem veſte bis indui erubeſcunt, pæne dixeram eadem forma. Uſque adeo verum ſemper erit ambiguum illud οἱ Βρετανοὶ ἐσθῆτος χρῆσιν οὐκ ἴσασι. Britanni uſum veſtium neſciunt, quas non induimus corpus ut celent, ſed illas ut oſtentemus; & poſt tranſmutata in mille formas corpora, non minus deformes nunc ſumus ornati, quam olim nudi. Quem Reip. noſtræ morbum, non ſolum animadvertiſſe Principem Prudentiſſimum, (id enim faciunt & ſtulti) ſed, quæ ſunt prudentum propria, periculum quoque olim ex eo ſecuturum longe prævidiſſe, viamque medendi optimam tenuiſſe, hinc intelligitis. Jam Te non amplius laudo, admiror potius, juventutis Britanniæ non magis nobilitate, quam virtute Principem. Quis enim noſtrum juvenis, vitæ ſuæ modum habere novit? ille etiam aliorum habuit, quis noſtrum orbi proprio corrigendo ſufficit? ille de orbe terrarum emendando cogitabat. quis noſtrum peccaturus quenquam veretur? ille jam peccaturis verendus erat. Credite enim, Academici, quod non dicam dolo, Principis hujus reverentiam multos à vitijs abſtraxiſſe, quos dei timor deterrere non potuit; hujus enim iram lentam fore credebant, illius in diem differri non ſperabant. Igitur cum juvenum circa ſe numerum permagnum ſemper haberet, nullibi tamen criminum rarior naſcebatur ſeges, quam in aula Principis, quæ

non vitiorum ludus, ſed pietatis, virtutis, doꝺrinæ ſchola, veterumque gymnaſiorum veriſſima imago erat; ubi inter diſcum, & Philoſophum, corporis, animique exercitationes otium ſuum dividebat Princeps temporis parciſſimus; nec habeo dicere illis ne, an his ſtudebat magis; & illas certe optime, & has callebat. Quid enim nos jaꝺamus, Academici, quibus ſtudere vita eſt, ſi literis abditi, Muſæiſque concluſi, cum Philoſophis, hiſtoricis ſolis verſantes, Poetis, Oratoribus colloquentes, paulo aut doꝺiores, aut eloquentiores, evadamus. Ille cui mille quotidie occupationes erant, quæ ejus animum à ſtudijs avocarent, ante primam lanuginem linguam utramque doꝺam probe intelligebat; Italo autem ore, & Gallico, non minis rotunde loquebatur, quam ſuo. Artes præterea omnes, & ſcientias, totamque adeo Philoſophiam, ſi non quantum ſcholæ ſupereſt, at vitæ uſuique quod ſatis eſſet, de patris abundantia hauſeat. In cujus fidem, teſtis ſicui locuples parum videar, argumento ſit ejus ſingularis in doꝺrinæ candidatos amor. Laus in Principe prope major quam doꝺrina ipſa; quem, ſi de duobus adeo conjunꝺis alterum tantum eligendum eſſet, Mæcenatem eſſe multo, quam Maronem mavelim. Quis ergo veſtrum neſcit, Principem utriuſque Minervæ amantiſſimum armatos, & togatos dubio ſemper favore amplexum eſſe? Quis neſcit eum eruditos in aula ſua habuiſſe plurimos, quibus & Bibliothecam omni monumentorum genere refertiſſimam inſtruxerat? Quis ejus in matrem noſtram benevolentiam, in ſororem etiam benemerita non audivit? Qua quidem in re prudentiam ejus eximiam, & in ipſa quoque inæqualitate æquabilitatem ſummam, ſatis admirari non poſſum. Nam cum videret Regem Sereniſſimum Academiam noſtram vicinia ſua frequenter beare, ne illa altera felicitatem hanc nobis tantam invideret, ſeque deſpicatam aut negleꝺam quereretur, aulam ei ſuam admovit Princeps æquiſſimus, ut quam nos ipſi Iovi prope ſumus, illi Iovis filio tam propinqui eſſent. Hinc vere nobis jam oriri potuit metus, ne poſt etiam quam ſidus noſtrum occideret, benigniore illos aſpeꝺu, quam nos, intueri pergeret. Quam ſuſpicionem in nobis vix dum ſurgentem, aureo ſtatim Apophthegmate prudentiſſime oppreſſit. Nam cum olim, Cancellarij vacante munere, rogaretur Oxonienſes in tutelam recipere, quæ ejus tum fuit oratio? *Se utriuſque Academiæ Cancellarium fore:* O mirum Principis, & dulce ingenium! Mitto verborum elegantiam, annos in quibus hoc protulit. rem putemus. Potuitne aut petentibus mollius denegare? aut non petentibus facilius promittere? aut utriſque æquiorem ſe præbere? Dignare Princeps Magne Academiæ Oxonienſi Cancellarius inſcribi. Ignoſce Lyceum celebre, tuus non ero privatim, ſed tuus ero. Non auſa eſt Cantabrigia ad tanti voti confeſſionem aſpirare. Fide Muſarum alma mater, verecundia tibi non obſtabit tua, pro altera rogatus ſum, tui etiam patrocinium ſuſcipio, *utriuſque Academiæ Cancellarius ero.* Intelligebat nimirum divino Princeps ingenio, æmulatione maxime accendi doꝺrinæ ſtudia, eam autem inter pares, dubia adhuc viꝺoria gliſcere ſolere. palma vero ſemel decreta, & ſublata certaminis ulterioris poteſtate, viꝺorem plerumque jam ſecurum diligentiam remittere, viꝺumque voluntatem contendendi cum ſpe ſuperandi ſimul abijcere. Igitur & nunc quoque, ſi Tyrum fortaſſe ob palatij adfinitatem, Troja propriorem aliquantulum decebat, ut genu tibia, Troas tamen Tyriosque in aula, atque à ſacris nullo diſcrimine habebat. Utriſque ſumme favebat,

utriſque

utrisque pariter, factisque ostendit verissimum esse illud prudentissimi histori i, *Laudatorum Principum usum ex æquo esse quamvis procul agentibus.* Nec enim voluit loca hominibus obstare, sed pro meritis cujusque & dignitate, non pro urbe, aut patria gratiam semper & præmium deferebat. Quid ego nunc his apponam, propensam ejus in omnes, quacunque in arte excellentes beneficentiam? Nullus erit finis omnia si persequar, jamque me vox deficit, non oratio. Tacere tamen non possum unum etiam in eo rarissimum, quod regnorum Britanniæ hæreditatis suæ, reditus undique provenirent; vim, & in quibus staret; portuum numerum, & quot navium capaces essent, quot caperent; castellorum magnitudinem, situm, firmitatem, in singulis tormenta quot essent, quot milites, qui duces; imperij denique nostri arcana omnia cognitissima habebat. In re autem familiari, nescio an multi nobiles æque sint aut versati, aut providi. Reditum omnem distribuerat in partes tres, quarum unam familiæ alendæ; aliam servorum stipendijs suisque ornatibus, assignaverat; tertiam ad improvisa sumptuum muneraque reservabat. Multa, ut par est Principi, multis donabat, nulli tamen quidquam cujus pretium ante non intelligeret, ne beneficij magnitudinem vel qui rogaret celare, vel qui acceperat dissimulare posset: quorum alterum quidem petitores impudentes, alterum debitores ingratos fecit. Et cum sciret maximam esse famulis ad fraudandum illecebram, domini in rationibus exigendis negligentiam; nisi gravior aliqua cura vetaret, accepti expensique tabulas præstituto semper die cum servis putabat. Hæc cum mihi olim dicerentur, Deum ex intimo corde Omnipotentem venerabar, ut nobis, viri Academici, virisque militaribus, Britanniæ, Germaniæ, Ecclesiæ, Reip. Regi, bonis omnibus hoc decus, hoc præsidium, hoc columen servarent. Jam tum verebar ne vitalis non esset præmaturus juvenis; prudentia enim tanta, & tanta sanctitas, senectutem si aliquando præveniant, at mortem nunquam diu præcurrunt. Nec aut nos tali diutius digni eramus Principe, aut ille, in tam corruptis sæculi moribus, vitæ longioris cupidus videbatur. Ergo annos nondum viginti natus diem suum obijt. O infelicem rerum humanarum conditionem, iniquam enim religio est dicere. Fatuos à morte defendit ipsa insulsitas; sicut plus cæteris aliquantulum salis insit, (quod miren[illegible]) statim putrescit. Tyranni inter odia populi, & execrationes semper canescunt; bonis sæpe Principibus suorum desideria, precesque barbam impetrare non possunt. Marcellus in herba vere novo succisus, spem Romanorum & vota elusit; Tiberius metum Augusti non fefellit, sed messem mali ad maturitatem perduxit. Et quid externa queror? domesticis exemplis, heu miseri abundamus. Nescio, Academici, quod nos fatum premat, aut quod flagitium luamus, aliquid certe subesse oportet, quod annis non multo plus quadringentis, filij Regum nostrorum primogeniti non minus octo immature perierunt. Non est injustum, Summe Deus, ut primo genitos, tibi qui debentur, nobis auferas, tu qui pro nobis dedisti tuum, non est injustum; tot amisisse, tam brevi est misere miserum. Longum esset omnes nominare, atque apud vos, uti opinor non necessarium

——*quis nigri Memnonis arma?*

quis decantatum illum *Arthurum?* quis in parvo magnum *Edvardum?* quis

reliquos non audivit? Eorum omnium memoriam, longa annorum successione, & diuturna Principis inopia prope deletam *Magni Henrici* virtutes renovabant. In eo iterum spirabat demortua jamdudum *Edvardi* pietas: in eo *Arthuri* gravis comitas, facilisque Majestas aulam revisebant: in eo *Nigri Principis* clara in bello gloria revictura videbatur: in eo quicquid olim, nunc quoque amisimus. Atque utinam quidem nostræ hic esset miseriæ modus, & aliqua saltem ab eo ante mortem suscepta proles fuisset! Nunc autem non illi solum Principes, quos è sepulchris resuscitabat, cum eo simul in terram reverterunt, sed alij etiam, quos geniturus erat, nondum nati, extincti sunt: nec illa modo vulnera jam olim obducta, hujus letho recruduerunt, sed alia etiam, quæ necdum sentimus, & majora nobis inflicta sunt. Ah ne hoc funus mille producat funera, nec sit dies ille cum intempestivum hujus Principis fatum, acerbiore luctu, quam hodierno deflebimus, cæcisque in malis deprensi *Principem Henricum* magna voce, *Principem Henricum* nequicquam clamabimus. Inanis forte est hic metus Academici, & si meæ cum vestris quid valeant preces, inanis erat; utinam etiam & stultus esset. Vivit quidem Priamus, & diu vivat & diu precor: firma stat ejus domus, nec unquam nutet; post fatum tamen Hectoris, ejusque supremum diem cui decem annos spes nostræ innixæ sunt, Trojæ timere, cum nolim, reluctante licet animo invitus cogor. Qui semper, etiam nunc Pergama tuere forti dextra æterne Deus. Hectoris tamen in funus omnes undas convocet Britannia. Hectora jam senior Priamus immensum fleat; Hectora fæcunda Hecuba, sed felicior plangat; Hectora superstes solus Polydorus defleat; Hectora Chorœbus juvenis, & Cassandra lugeant. Hectora universus populus insolabiliter ploret. Hectoris in funere doleat hujus regni caput. Hectoris in funere tua ex oculis flumina, utrisque ex oculis, ex nostro non inferius. Alijs in rebus, Academici, cessisse intra fines juris nostri ne pudeat, in certamine vero observantiæ erga Principem, doloris pro defuncto, nec victi unquam fuimus, nec vinci nos patiamur. Suspirijs contentus non sum, non gemitibus, quemcunque siccis genis astare videro, quemcunque intemperanter non illachrymantem aut Ulyssis militem, aut Myrmidonem putabo. Nec mœrendi tempus die, aut mense, aut anno finiamus; quid enim? ejus mortem unum tantum annum lugebimus, quem per omne ævum Britannia desiderabit? Adjuro vos, Academici, ne post hunc diem alia quam pulla veste in perpetuum utamini, donec *Illustrissimo Principi Carolo* Magnæ spei alteræ Britanniæ puer ipsi similis nascetur. Solitum flendi morem, solitum spatium vincite, Hectora flemus. Hectori virtute parem, infelicitate etiam superiorem. Illi ante mortem uxor dignissima contigit, illi dulcis natus in collo pendebat; nostro nec Andromache, nec Astyanax fuit. Ille post defensam patriam, afflictos hostes, partam in bello gloriam, Achillis manu impulsus theatro exivit; noster scenam idoneam non reperit ubi se explicaret, sepulta profundo otio virtute sua ἀνδρῶδες οὐδὲν ἐπιδεδειγμένος, tristiore lethi genere, quam ipso letho occubuit. O frustra Britannorum omnium fortissime Hector, tene etiam ignava morte, te morbo occumbere? quid ergo prodest pietas? quid temperantia? quid corporis exercitatio? Infaustum pilæ ludum, & periculi plenum execremur; demoliamus sphæristeria quot ubique sunt omnia, in ijs valetudinem quæsivit Princeps Optimus, invenit morbum, morbum ex quo obijt. O sortem duram! Vivimus telluris pondera,

&

& ex morbis ſæpe gravibus convaleſcimus; *Principem Illuſtriſſimum* orbis terrarum expectationem prima, quæ afflixit, valetudo confecit. Febre populari multa è plebe millia hoc anno ardebant, vix unus, aut alter abſumptus eſt; unus de tot millibus *Princeps* non effugit.

Τῷ δὲ μάλισ' ἄρ' ἔην ἐναλίγκιον ὡσεὶ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

Huic igni, præter eum quo regnum arſurum erat, alia, nulla flamma comparanda eſt. O piſſime, idem & fortiſſime *Princeps Henrice*, Pontificiorum terror, Proteſtantium partis ubique poſt patrem, maximum propugnaculum! periſſemus utinam quotquot hic ſumus omnes, ſalvus ut eſſes, vel etiam periremus. Quiſquamne veſtrum recuſaret Hectoris vice mori? Ego quidem, Academici, ſi vilis hujus animæ morte dieculam ei unicam tantum impetrare poſſem, vitam hic libentiſſime cum oratione finirem. Et nunc quoque unam amplius horam vivere non ſuſtinerem, niſi illud in his malis ſolamen eſſet, quod poſtquam facer hic ramus à Proſerpina raptus ſit, alter aureus non deficiat. Concedat Deus Omnipotens ut virga ſimili etiam adhuc metallo frondeſcat: ſin id nimis impudenter petimus, conſervet ſaltem Regem totum Neſtora, conſervet Principes; quorum ſi vel alterutrum nobis pro meritis denegetur, beatus poſt hunc primus qui moritur diem.

Dixi.

EPITAPHIUM.

INſcribant alij monumentis ordine longo
Virtutes, titulos, nomina, facta, genus.
Hic jacet Henricus, *de quo memoranda recuſant*
Arctari lapidis finibus exiguis.
Dicere nec tumulum ſolo plus nomine refert,
Cætera quæ ſemper fama loquetur erit.

Fr. Netherſole.

In fatum ſummi, & Beatiſſimi Principis Henrici.

QUo fugis? ah vita quondam, dum vita manebat,
Terris chare magis, nec tam cito debitus aſtris.
Nondum annoſa dies, nec adhuc tibi frigida membris
Sævit hyems, tumulumque tuis aptaverat umbris.
Siſte fugam ſuperis: quid tam cito divus haberi
Incipis, infelix, & feliciſſime Princeps?
Quid caput auratis properant tibi cingere ſtellis

Dij nimium cupidi? quin hic tibi ſceptra, tuiſque
Seri debentur regnis, Henrice, nepotes.
Ah tibi regnandi ne ſit tam dira cupido,
Ut miſeros mens ſola tuos exoſa Britannos,
Aetherijs inſueta vijs, jam tecta deorum,
Et feſtinatos cœli depoſcat honores:
Hic prius in terris pacato numine regnet,
Et tandem ſceptris cedat ſatiata duobus.
  Quanquam (ſi liceat noſtros optaſſe dolores)
O fortunatos, vel poſt tua fata, Britannos,
Si patriæ, Princeps, non omni parte periſſes!
Nam ſiquis tantum noſtris Henriculus oris
Luderet aureolus (nobis ſolatia luctus
Exigua ingentis) qui te tantum ore referret:
Cujus ab aſpectu poteras exire ſepulchro,
Atque iterum blandis pueri ſpirare labellis;
Nec penitus nos Te, nec tu nos funere tanto
Perdideras, nobis ſed qui poſt fata redire
Heu nunquam poteras, poteras poſt fata redire.
  Sed quid vos, dulces cineres, quid vos fugientes
In ſuperas ſequimur revocanti carmine ſedes?
Te nigri Soles (quis Solem dicere falſum
Audeat) & flentes lachrymis cœleſtibus Auræ,
Undanteſque ſuis flerunt in vallibus Amnes:
Te Muſæ totis luxerunt fontibus; ipſi
Murmura ducentes imo de pectore Venti
Cum gemitu ſpirant, ſpirantibus adgemit Echo.
Ah miſer! ah miſeri non debita præda ſepulchri.
Ecce dies quoties, quotieſque renatus Apollo
(Te poſtquam noſtro non amplius invenit orbe)
Atra nube cadens, heu toto ſidere noctem
Excepit, medioque diem deperdit olympo.
  I decus, I noſtrum, cœleſtibus utere fatis.
Et placide (quando ſuperis adnare neceſſe eſt
Littoribus) roſeas Zephyri ſublatus in alas,
Dive, triumphales cœlorum illabere currus.
Non ibi fatorum, properato funere, juſſa
Aurea manſuris abrumpunt otia regnis;
Sed tibi ſceptra manent nullo peritura ſepulchro.
Et, quod gaudebis, medici bene neſcia vita.
  Nos tamen interea tumulum, tibi floribus iſtis,
Heu male qui terris, nunc te moriente, ſuperſunt,
Spargimus, ecce, tuum nec te moriente ſuperſint.
Quin ipſi lapides, noſtri pia vulnera paſſi
Mœroris, gelidæ perfuſi fletibus auræ,
Hos tibi de duro cantabunt marmore fletus,
Aeternumque dabunt hominum tibi corda ſepulchrum.

Car-

Carmen Sepulchrale.

Miraris quî Saxa loqui didicere, Viator?
Cœli depositum conditur hoc tumulo:
Cujus si famam, tacuissent saxa, putares
Hoc tibi mirandum, non didicisse loqui.
Si sapis, attonitus sacro decede sepulchro,
Nec cineri quæ sint nomina quære novo.
Prudens celavit sculpto; nam quisque rescivit,
Protinus in lachrymas solvitur, & moritur.

G. F. T.C.

Oratio

Oratio Funebris

Habita in

SCHOLA THEOLOGICA

Ab Oratore Publico, in Obitu Clariſſimi Equitis

THOMÆ BODLEII.

AD LECTOREM.

D*Idici ex* Bodleio *Orationis meæ fatum, & facile fero poſt tantam cladem, leve verborum damnum, & jacturam. Habe igitur (Lector) hanc Scripturam devotiſſimam ſepulchro, quæ ideo vixit ſatis diu, quod mori potuit cum* Bodleio. *Tu autem, quod in vero funere fieri debet, dolore tuo utere pro judicio. Si quid in illa forſan ſpiſſum videbitur, & nubiloſum, illud omne argumento imputa, quod cum ſolidum foret, & grave, proferre non debuit Orationem diaphanam. Exemplum in illa, aut Apophthegma non invenies aliud, quam ab Ipſo (ita ſolus vicit Mecænates omnes, & Hiſtoriam ;) & veritatem pro ſtylo concinno leges, quæ arte omni, & Rhetorica felicius perorat. Sed brevis eſt ; ſi bona, fiet perlegendo longa ; ſin mala, laudare debes propter brevitatem. Vale. Tu vero (Lector Academice, & Auditor) tacito fave, ne voluptatem illam quam bene audiendo prius ceperas, male legendo præpoſtere amittas.*

UTinam, Auditores, utinam pari virtute, & progenie, qua homines nati ſumus, naſceremur Oratores! Utinam ſuadere poſſet vetus Philoſophia, rationem à ſemine, ſpiritumque à corpore proficiſci! Ita enim communi elemento terræ vel plurimum gratulari poſſem, quod eloquentiam mihi, quam ingenium, natura, uſus, data quaſi opera impie negaſſent, illam pulvis, & funus, fatum, & miraculum benigne largirentur. Quod ab eodem principio terræ humanitatis meæ, & orationis exordium peterem ; quod argumento potius quam arte doctus eſſem, lutoque viliſſimo pluſquam igni meo, aut animæ deberem. Tali ſcilicet voto & prooemio dicturo mihi opus eſt (Auditores,) ſive theatrum meæ Cauſæ, ſive patronum me, & defenſorem intuear. Cœlum enim vobis ex hac Terra invitis Mathematicis, monſtrare oportet, & Immorta-

lem

lem Mortalem in hoc Cadavere, major Paracelsus, conservare debeo. Si tamen vitam ipse, & spiritum, gratiam & venustatem ab hoc ipso Mortuo, quod raro contigit, non peterem forte & mutuarer, non video quo minus de homine simul, & Oratore actum esset, itaque Sepulchri hodierni gloriam ignava mea, & infami lingua minuerem prorsus, & deturparem. Neque ideo quis vestrum existimet, quod picta aliqua loquendi methodo aut quadrato Mercurio usurus sim, —*Ad populum phaleras:* deliciarum enim studium omne, & elenchos aurium ultro deposui; non leni aura, & Zephyro, sed turbine, sed procella rapior, & in hisce nænijs, luctuque non magis harmoniæ studeo, quam Solœcismo. Postquam enim Venus ægra Libitina esse cœpit, & iratis Parcis frui pro Cupidine; postquam dissidia nuper inter se, bellumque lethale aluerunt terrarum Domini, Natura, & Henricus, Orbemque totum suæ cladis nuncium, & hæredem reliquerunt, perversus ubique rerum ordo, inversa vocabula, eadem sapientis, & insani vox, mens eadem, unum omnibus palatum, nulli suum; nec oculo, nec auri convivium datur, sed solis lachrymis fumus Epicuri. Absit igitur (Auditores) ut benevolentiam vestram implorem, quam demereri impium est, aut attentionem illam precibus extorqueam, quam prudens, sciens, sanusque deprecor. Primam enim mihi gratiam, & benevolentiam reponitis, quod inviti huc omnes, quod reluctantes acceditis, & vel tum maxime esse vos attentos credam, ubi animos vestros alto dolore captos, & sepultos, nullo latere, aut clamore meo excitandos senserim. Quid statis? Abite jam si placet, neglecti, vel si mavultis, irati, & procemij mei contumaciam fastu vestro, & absentia vindicate; Manes mihi modo *Bodleianos*, nomenque ejus fœcundissimum concedite, parturient (credo) Auditores, invenient Forum, & Populum, & Senatum, auresque hominum ignotas & remotissimas quas vita olim, famæque suæ ambitu latissimo conciliaverat, eas morte sua universa & invicta memoria absentes ferient, & inficient. Quousque mihi, Marce Tull. portenta tua, auritos lapides, & parietes *medius fidius* exultantes obtrudes arte tua magna, & Rhetorica, gloriose, si ego hodie majora adhuc monstra & prodigia recenseam, idque sine mendacio, & hyperbole? Lapidum enim, & tectorum conjugium verum, consanguineas arces, genitamque Bibliothecam prædico, qua nec Orpheus quidquam vidit magis animatum. Vitam mortuorum narro, & genium sepulchri, ut intelligatis tandem pœnituisse Naturam hujus funeris, diemque se Natalem, & nova incunabula vel Fato *Bodleiano* concessisse. Si tamen Fatum hoc dicendum sit, vel potius victoria, quod famam ejus animamque precario liberavit, vitamque brevem mutavit pro historia. Ad quam texendam, tradendamque tempori, tanquam fabulam recitanti mihi verecundia, & modestia singulari opus est. Obruit enim sensum humanum, tollitque credendi libertatem *Bodleius* verus; & suspecta veritate laborat virtus, cum exempla omnia humanitatis, studij, benefacti, & pietatis superaverit. Quare mitiori orationi, laudibusque magis temperatis indulgendum est, ne cum de illo singula præstantissima, excellentissima, laudatissima dicerem, Annales ejus non tam præconio, quam invidia onerarem. Quod ut honestius à me, & liberalius fieri possit, pueritiam ejus, crudamque ætatem revocandam sentio, ut fidem vestram quasi gradibus quibusdam, & elementis dirigam, & instruam, neve saltu & impetu festinarem ad miracula. Quodque (augurio bono) primo in loco Illi in honorem

cedat; Parentes ejus magis Boni, quam Magni, néc ad proverbium divites, nec de fortuna queruli, tales autem qui liberalis familiæ titulos, & insignia vitæ suæ, morumque nobilitatem magnifice auxerunt. Qui cum in illa tyrannide, & hujus Insulæ calvitie vixerant, in qua fax erat pro religione, & vera flamma pro ardore spiritus (probitate sua freti & conscientia:) legitimo furto, & pientissima conspiratione facta, sese à laniena publica, & perenni foco, non improvidi eripuerunt. Hoc Comite; Hoc consilio; His auspicijs. Quasi prædicerent Filio in fuga sua transmarina, puerum Insularem futurum olim Virum universum. Sic tu (*Bodleie*) profectus es ætate minor, ut redire posses, virtute maximus; Patriamque tuam, qua tali exilio honestius carere velles, cò animo deseruisti, quo multo potius haberi malles Christi peregrinus quam indigena Idolorum; Pergis, oberras, latitas:

—— Sic tu sub Principe dura,
Temporibusque malis ausus es esse bonus.

Qui cum annum ageres duodecimum, & Genevenses jam primo salutasses, literisque dedisses operam, Græcæ linguæ non tam auditor, quam speculator habitus es, ut qui explorares potius artis angiportus, & insidias, quam qui rudimenta prima, & præcepta disceres. Cumque postea libertati simul, & religioni Augustissimæ *Elizabethæ* auspicijs vacaret Anglia, redditus est nobis exul juvenis; cujus tantum in conditione & fortuna fuga aliquando honesta dici potest, & liberalis. Neque satis ad *Devoniam* suam rediisse, & Penates, nisi limina Deorum pulset & Academias; adeo facilis cuiquam unius literulæ Metamorphosis videbitur, *Exonij*, & *Oxonij*, qui ingenium maluit colere quam agrum, & sapientiæ imperium libentius patitur, quam pecuniæ. Neque præclaro instituto, quod multi perperam arbitrantur, sufficit *Oxonium*, nisi præceptorem etiam idoneum, & appositum subministret: quod Tyroni huic adeo feliciter successit, ut conspirasse viderentur inter se Fatum & Consilium, lutoque huic Artificem, & ætati ejus Monitorem destinasse. Cujus ingenij spatio, & torrenti obvius occurrit, Doctissimus, Probatissimus, Reverendissimus *Humphredus*; (credo) ut experirentur aliquando probitas & cultura, utrum viginti annorum rectius senecta, an juventus diceretur. Ita solus fecit, solvitque ænigmata egregia ille Oedipus. Postquam vero de mora longiori consilium ceperat, in Societatem Mertonensem eruditissimam se recepit, in qua sic vixit suaviter, & secure, ut omnem illius severitatis famam facile contemneret, suisque legibus viveret, non Collegij. Atque ideo jure optimo (viri Mertonenses) vobis ipsis indulgere & favere debetis, quod cum Filios plurimos ultra attributum, & Epitheton doctos, *Ockamum*, *Burleium*, *Scotum*, aliosque quos Mater Vestra fœcundissima olim pepererit, Natalibus adhuc vestris justæque gloriæ servati fuerint *Bodleius* & *Savilius*: Hic cum anteactis temporibus, & ingenioso illo seculo facile conferendus, Ille posteritate omni major, & maximi cujusque exempli & historiæ exemplum adhuc majus & historia. Quod si quid ad laudes ejus, titulosque faciat [illegible] vidisse lustitare, & [illegible] bore [illegible] ne quid deesset Famæ aut oneri) m[illegible] Procuratorium, mox Oratorium suscepit. Sed (væ mihi!) quod tan[illegible] constantia, facundia, & doctrina moribus hominum

&

& Rhetoricæ imperaverit. Nam quæ ego cum alijs collatus sperabam saltem me fecisse mediocriter. cum Illum respiciam, vertuntur mihi omnia in contumeliam. Itaque quæ sine Illo pessime a me gesta sunt, non male, cum Illo quæ optime, vix boni consuluntur. Vultis Auditores jam tandem ex umbra Hominem proferre in apricum; vultis à Philosopho civem, & Academiam transferre in Rempublicam? En balnea, & lacrymas suæ Matris, quæ comitantur exiturum & potuissent forsan (si non utile foret, & divinum consilium) aut tardasse, aut evertisse. Et jam secundo pius transfuga videri posset, nisi quod *Elizabetha* transfugam nullum fecerit, multos invenerit.

——— *I bone quo virtus tua te vocat*

Perpende Galliam, excute Italiam, utramque Germaniam percurre, conducet multum splendori domestico ornatus externus, & supellex transmarina. Quam si quis unquam suæ patriæ gratus attulit, obtulit certe *Bodleius* gratissimam. Qui in rerum potius ruina, quam statu politus, cum annum jam Octogesimum Octavum crocitarent Mathematici, regnumque Angliæ Fato, & figuris vendidissent; Illustres Provinciarum Ordines, unus omnium, sic ordinavit, ut Centonem illum Politicum, & fœderatum, texturam brevi unam, & integram reddiderit. Quo quinquennio quasi bellum jam primo silentio indiceret, & Pythagoræ, ita omni occasioni literis, colloquijs, nuncijs, excubijs occurrit, ut prudentia Illi esset pro injuria, & quinquennalis difficultatis exitus novæ expeditionis dies, & initium. Et veluti Parasito illi Plautino mandatum est,

——— *I, curre, propera, redi, hac, illac, utrinq;*

ita eodem pene vestigio, & intuitu *Fridericum Daniæ Regem, Ducem Brunswicensem, Lantgravium* salutat, suadet, redit; fecitque inermis *Bodleius* sine commentario quod armatus *Cæsar* multo cum verborum, & militiæ volumine; Venit, Vidit, Vincit: multumque se debere credit Fortuna *Bodleio* non ambienti, si suscipiat illam, & authoritatem alias superbam, aut avaram temperantia sua & humanitate moderetur. Hac fide ad Tertium *Henricum Galliæ* Regem missus, ad Quartum destinatus, ad Provincias, & Hispaniam designatus, ut innotesceret, hominem compositum ad gratiam, & amicitiam posse in ipsos Reges, & Imperia imperium exercere.

Ardua res hæc est opibus non tradere mores.

Scilicet, ambitiosis, ineptis, timidis difficile, *Bodleio* forti, sano, æquali, non solum facile, sed genuinum. Atria enim Regum, domosque superbas, & Imagines paulatim declinat, concursus hominum exuit, & frequentias, seipsum denique & virtutem quærit in solitudine, quasi solus aliquando esse potuit *Bodleius*, qui humani generis pars magna fuit, & per se semper nomen multitudinis. Sed quantum patebantur Fama. & necessitas, singularis esse incipit, neque amplius negotijs excubat publicis, sed benefactis. Nam licet actio illius nulla, ne dum cogitatio laude sua debita, & beneficio carerent, egerent tamen diuturnitate

nitate & monumento, præmium ferebant splendidum, & opportunum, verum mortale illud, & vel memoria hominum, vel tempore extinguendum. Altiora Ille, & nullo cum mortalitatis intervallo, & negotio permiscenda cogitat. Cum jam consilium novum fœdusque icere Academia Oxoniensis Geniusque *Bodleianus.* Thecam illi subministrat Oxonium, Biblion dictavit Deus. O ingenium æternitatis parens, cerebrumque *Liberperum*, cui vel invideat Jupiter Minervam beatiorem! Ad quam dicendam, (Dicendam autem? tacendam, cogitandam, admirandam!) Libro potius, quam Oratione, & digito magis, quam lingua opus est. Ædificia enim ejusmodi, harumque structurarum molem tenuis papyrus, multoque tenuius ingenium non sustinent; marmor marmori objiciendum est, novæque extruendæ ædes in gratiam, & memoriam extructarum. Sed quo Ærario? quo Authore? nempe Mortuo *Bodleio*: ut exprobraret alijs vitam, & avaritiam, dum mortem suam esse artificem, & ingeniosam curaverit. Cujus rei curam, votique novissimi rationem cum Clarissimi Equitis *Johannis Beneti* arduæ virtuti, & labori demandari vellet, factum potius quam propositum, & ædificium quam institutum credamus, Virumque egregium tali oneri, suisque laudibus maturum, & opportunum studio omni, & benevolentia prosequamur. Quod superest Academici (quanquam quid non superest superstite Academia? quid non semper dicenti superesset pro *Bodleio*?) Lugeamus fortiter, non Illius fatum, sed nostrum, misereamur Academiæ, solemur Matrem, & Hecubam nostram, quæ uno prælio tot Hectores amiserit. Nec vita potuit *Bodleius*, nec morte indigere, nec Cœlo, nec Sepulchro.

Ampliat ætatis spatium sibi vir bonus, hoc est
Vivere bis, vita posse priore frui.

Oratio

Oratio Funebris,

Habita in Collegio Mertonensi à

JOHANNE HALESIO;

Mro. in Artibus, & ejusdem Collegij Socio, Anno 1613 Martij 29.

Quo die Clarissimo Equiti *D. THOMÆ BODLEIO* funus ducebatur.

Ornatissime PROCANCELLARIE, *Clarissimi*, *Doctissimi*, *Venerabiles Viri.*

FAcietis mihi, uti spero, inauspicatæ orationis veniam, si quod intus apud me diu sum commentatus, & tacito tantum præsagio divinabam, illud coràm apud vos hodierno die prædicem: videri mihi & artium & cæterarum rerum semper legem esse, idemque, quod reliquis omnibus, Musis etiam literisque senium & interitum imminere. Non refricabo alicujus antiquioris seculi infortunia: ipsum hoc, quod agimus, incusabo ævum, reliquis impendio infelicius. Nam quam tandem ætatem majora literatorum dispendia afflixerunt? Aut quod unquam seculum tot tamque continua doctissimorum virorum busta funestarunt? Illam auream ubertatem, illam sylvam hominum in omni artium genere præstantissimorum, quam, non dico majorum ætas, sed pueritia nostra vidit florentissimam, eam pene omnem juventus nostra vidit extinctam. *Whitakerum*, *Bezam*, *Zanchium*, *Rainoldum*, *Junium*, addo etiam alterius licet Musæ, *Scaligeros*, *Lipsiumque* cum nondum per ætatem æstimare potuimus, (proh dolor!) amisimus. Scilicet in autumnum quendam incidimus multo infelicissimum, in quo necesse fuit tantam literarum & eruditionis segetem infringi, demeti, exarescere. Sed nondum penitus animis fracti concideramus: in medijs bustis, funeribus, & exequijs spem tamen aluimus impudentem. Nimirum subijt animum, nos homunculos, ubi salillum, quod habemus, animæ expiraverit, totos perire: literas vero immortale fas habere, nullius ævi senio intermori, nulla invidia carpi, nulla oblivione sepeliri. Qpippe supererant præstantissimi viri, & in rebus agendis nil nisi immortale cogitare soliti, qui in eo negotium, in eo otium, in eo vigilias, in eo etiam somnum reponerent suum, ut mortalitatem, quam literatis depellere non possent, ab ipsis tamen literis pulcherrimis consiliis & operibus propulsarent. Sed dum nobis faciles adblandiremur, & infelicium literarum miseram solitudinem cogitationibus istis solaremur: nescio quæ solatijs nostris insidiata invidia, ut nihil amplius, non spei, non speculæ, fieret reliquum, subito nobis subduxit hunc magnum Musarum patronum, & Academiæ nihil præter charissimi capitis triste

triste desiderium reliquit. Ergo omnes illi benignissimæ naturæ flores, illi perennes inexhaustæ munificentiæ fontes exaruerunt? Ergo excellentis animi ornamenta, & vigorem immortalem, tot divinissimarum cogitationum fœcundam, tot annorum virtutes dies una, hora, momentum abstulit? Certe. Potuit infirmitas & conditio mortalitatis nostræ, potuit incerta fortuna, certissima natura: aut, ni inmutare verba mea, & sic melius errare: potuit incerta natura, certissima fortuna, quæ nullo cum judicio in rebus versatur, nullo ordine & examine miscet fata, confundit merita; potuit, inquam, aliorum ignobile & inutile senium improba vivacitate usque & usque fatigare: huic vero brevem exigui spiritus auræque communis usum invidere, qui si annis *Nestorem* æquasset, nobis tamen obiisset immaturus. Iis enim qui æternitatem cogitant, & sese amplissimis operibus posteritati transmittunt, quæ potest esse non immatura mors? Nam abjecti & compressi pectoris mortales, queis una cura brevem vitam caducis laboribus fatigare, ut vivendi causas quotidie finiunt, ita singulis diebus efferuntur: at vegeta & experrecta indoles, cui is labor, ea quies, meditari amplissima, & magnifice cogitata splendidissimis factis honestare; nulla illi mors non repentina est, ut quæ simulantem arces & castella molientem opprimat, & inceptas turres, & imperfecta mœnia, & semper inchoatum aliquid interrumpat. Erat hoc *Bodleii* nostri fatum iniquissimum. quem præclarissimorum operum, aliorum quidem compotem, aliorum vero candidatum, oppressit ultima necessitas, coegitque tot labores in sulco quasi & semine destituere. Nos vero quid aliud Divinam Majestatem votis votisque poposcimus, quam ut ipsus longa pietate munus nutriret suum; quam ut sub ipsius, tanquam saluberrimi sideris aspectu læta beneficij seges in aristam quasi & fructum maturesceret? Sed ita averso numine vota nuncupavimus, ut non modo nihil annorum apponeretur, sed nec, quæ postrema solet esse defunctorum felicitas, accederet in funere laudator disertus. Nolebam equidem, Viri Gravissimi, & certe iniquissimum esse ducebam, illam ex omni bonarum artium ingenio collectam perfectionem, illam munificentiam, quam non modo moribus nostris non expressam, sed vix libris descriptam habemus, illas reliquas virtutes plane divinas, quas integras oportuit magnis & decoris ingenijs reservari, in unius ingenioli alea periclitari. Sed quoniam qui in hac tristissima rerum facie mœroris partes habent primas, silentij legem, quam luctui suo gravissimo indixerunt, meo non concedunt: solabor me obsequij necessitate, & quum vobis rem ipsam non potero, propensam tamen emetiar voluntatem.

Mihi vero Summi Viri laudum immensum pelagus ingressuro, mirari subijt eos, qui quum in præclarissimorum virorum laudibus versentur, atque omnes undique bonæ famæ auras ambitiosius colligant, nullis tamen libentius vela implent, quam quas aut fortunæ, aut patriæ, aut natalium splendor emittit. Equidem ego illum sterilem veræ solidæque laudis semper habui, ad cujus gloriæ cumulum augendum, aut patriæ celebritatem, aut familiæ nobilitatem oportebat accedere. Neque enim præstantissimos viros minus honorifica cogitatione prosequi æquum est, quia Romæ non nascantur, aut Athenis, aut quia familiæ parentesque in honore famæ & monumentis non legantur: ut nec solem & sidera minoris ducimus, quia puros illos cœlestesque orbes, qui illa nobis exhibent, oculorum acie non consequamur. Nam ut corpora sana & integri sanguinis ex

ijsdem

ijsdem speciem accipiunt, ex quibus vires: ita verus ille virtutum profectus non adscititio pigmento, sed illo ipso, quo alitur, succo nitet. Si quæ tamen sint apud eruditos locorum privilegia, is profecto locus reliquis longe prælucet omnibus, qui votis Academiæ felicissimo illustrium ingeniorum proventu responderit. Atque hæc *Bodleii* nostri patria fuit. Is enim terrarum angulus, cujus felicissima ubertas celeberrimos literarum triumviros, *Juellum*, *Rainoldum*, *Hookerum*, eduxit, *Bodleium* etiam nobis dedit; providentia quadam sic dispensante, ut quæ patria tantos daret Marones, hunc etiam daret *Mæcenatem*. Laudabunt ergo alias terras amœna pratorum, læta segetum, densa sylvarum: hanc vero reliquis omnibus literata fertilitas æternum reddet beatiorem. In familiæ *Bodleianæ* præconijs non tam gentilitiam dignitatem numerarim, (quanquam fuit illa perillustris) quam quod fuerit pietatis laude florentissima. Nam quum agerentur illa funestissima tempora, quum humanitatem, propriam illam religiosorum Deam, nusquam magis quam apud religiosos desideraremus; cum aut subeundæ essent aut adorandæ cruces, & pietati nusquam esset nisi in fuga perfugium: linquenda censuit pientissimus vir, hujus Nostri pater, & domum & terras & placentia pignora, maluitque incertam exterorum humanitatem experiri, quam se certissimæ domesticorum crudelitati committere. Fugientium parentum lateri hæsit individuus comes *Iulus* hic; parvus *Iulus*, cui jam tum in literis regnum quoddam fata destinabant. Jam cujus est miraculi, religionis, cujus vix per ætatem sensum habuit, pœnam subire? Cui demum animo, non dico molli & tenello, sed robusto plane & exercitato, calamitates illæ frangendo non fuissent? Ille tamen frui miserijs & exinde animos viresque recipere, & omni illo tristissimi exilij tædio ad præclarissima incepta abuti. Frequentare nobilissima gymnasia, ambire illustrium hominum familiaritates, audire celeberrimos artium linguarumque professores, *Berouldum* in Græcis, *Chevalerium* in Hebræis, etiam in sanctiore illa & augustiore theologia *Calvinum* & *Bezam*, quorum auditoria jam duodecim annorum auditor implebat. Neque vero quisquam fingi à me *Cyrum* aliquem, potius quam tradi putet, & ad [illegible] virtutes exequendas, votum magis quam historiam commodari. Nam quid post naturam injuriam factum est iniquius, quam ad suam imbecillitatem aliorum vires exigere? Sunt enim magnorum fluminum fontes navigabiles, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. Recolligite potius animis omnia illa apud antiquos prææmaturæ industriæ miracula: *Augustum* jam annorum duodecim aviam pro rostris laudantem: *Tarpam*, *Pliniumque* jam annorum quatuordecim tragœdias scriptitantes: nam aut me fallit divini ingenij admiratio, aut nihil habent hæc, unicæ illi tot linguas percipiendi industriæ comparandum. Nam cujus est laboris sermoni illi, quem jam nascentes hauriebant, aut rhetoricum cultum, aut poeticum nitorem dare? Imo omnis illa artium exercitatio, quid habet tot linguarum tædio par? *Athenis* una cum loquela artes ipsas arripiebant: *Romæ* cum Latinis Græca conjunxisse summa votorum erat. Nos, quibus patrij sermonis paupertas nihil præstat artium, nisi *Latinis*, *Græcis*, *Hebræis*, *Gallicis*, *Italicis*, *Hispanicis* addamus insuper, nihil egimus. Adeo nobis n[illegible] ex[illegible] labor in aperiendis fontibus, quam illis in tranandis fluminibus: illis expeditius, universum artium iter absolvere, quam nobis primas semitas aditusque recludere.

Devonia.

Qua-

Quamobrem *Anglorum* licet res ſæpe fuerint multumque turbatæ, *Bodleii* tamen gloriæ & emolumento nunquam magis compoſitæ quietæque iverunt. Sed quum domi tempeſtates & procellæ detonuiſſent, & Sereniſſimæ Principis divino beneficio, reſtinctis animorum incendijs, foro fax, templis ſanctitas, juri integritas, omnibus ſalus eſſet reſtituta: protinus collecta eſt quæ toto fuerat orbe ſparſa ruina, cujus magna pars *Bodleius* noſter. Reverſus itaque Muſarum
Horat. alumnus & *Centum puer artium*, nihil habuit antiquius, quam beneficum aliquod ſidus experiri, cujus influentiæ maturantis illapſu, commiſſa ſolo ſemina in ſegetem & ſolidam frugem adoleſcerent. Sinceram itaque & integram adoleſcentiam ſuſcepit formandam magnus Theologorum Dux, *Humfredus*: illum intueri eruditus tyro, illum mirari, ſub illo toto pectore artes honeſtas arripere: ut vel hinc ſatis eſſet conjecturæ quanta mox cum gloria eſſet in Muſarum caſtris verſaturus, qui ſub tantis Imperatoribus prima faceret ſtipendia, ad tanta exempla tenerum tyrocinium exigeret. Quid infinitum laborem, & quotidianam meditationem, & in omni artium genere exercitationes loquar? Etſi enim quod olim *Seneca* de *Nilo*, *Nilus per ſeptena oſtia in mare emittitur, quodcunque ex his elegeris, mare eſt*: illud ego de ſeptemplici artium Nilo dixerim, *ſeptenis canalibus tanquam ſtiis in diſciplinarum mare emittitur, quodcunque ex his elegeris mare eſt*. & ſolum omnibus tum temporis tum diligentiæ momentis occupandis ſufficit: ille tamen amplius quid divino molimine meditari. Non eſt viſum ſatis uno artium rivulo tingi, ſed univerſo literarum Oceano imbui: non unam ſelegit artem, quam ſibi tanquam ſponſam jungeret, ſed commune diſciplinarum flumen tentavit, omnium artium pulcherrimo comitatu pectus implevit, & ut in aciem omnibus armis in[illegible]s, ita in Scholas omnibus artibus armatus exijt. Hæ magnificæ cogitationes *Bodleio* authores fuerunt, unicis *Mertoni* ædibus reliqua Muſarum templa poſtponendi. Nam quum videret in reliquis ampliſſimum illud per ſingula ſpaciandi deſiderium, auguſto unius profeſſionis gyro infringi, hic vero licere tanquam in latiſſimo æquore implere vela, & toto ingenio velificari: viſum eſt hunc *Mertoni* campum aliorum ſemitis & convallibus, ampullis [illegible]li diſciplinæ & abſciſſæ, latam hanc & magnificam & excelſam anteponere. Fertur enim magni animi torrens, non ut fontes anguſtis hiatulis, ſed ut latiſſimi amnes totis convallibus; Saxa devolvit, pontem indignatur, ripaſque, niſi quas ipſe ſibi facit, agnoſcit, nullas. Iſtis itaque ædibus inſeri & ambivit & obtinuit, quarum caſtigatiſſimæ diſciplinæ debentur totius Europæ ingenia celeberrima. Nequeo temperare mihi quo minus matri meæ feliciſſimam ubertatem gratuler. Cui enim debent literæ, illa in omni diſciplinarum genere clariſſima lumina? in Theologia, *Wiclefum*, *Scotum*, *Occhamum*? in Opticis *Cantuarienſem*? in Phyſicis *Burlæum* & *Suiſſetum*? illum tum in humanis tum divinis ætatis ſuæ facile principem *Bradwardinum*? Excipietis me forſan aliquo auri[um] convitio, dicam tamen plane quod ſentio. Politiſſima hæc, quæ fertur, ætas non tam veram literaturæ faciem præſtat, quam illa quæ incultior audit & inornatior. Illam moderarum linguarum ſcientiam, quod noſtri ſeculi eſt palmarium, adjunctam licet habeat laudem præclariſſimam, ab ipſis tamen doctrinarum aris atque adytis arcendam cenſeo, nec ultra pronaum admittendam. Quid enim? rerum ſcientia eſt, non vocularum. Illi fortibus; nos fulgentibus armis præliamur. Apud illos cultiſſimum fundum, uberes oleas video,

videò, & verum robur: apud nos lilia & violas, hortorum amœnitates, quincuncem, ſterilem platanum, tonſaſque myrtos. Immo hæc ipſa ætas, quæ doctiſſima audire ambit, ſi quando veritatem remotis inanibus notis rerumque pompa inveſtigandum habet, illos tanquam *Democriti* puteum conſulit, apud illos omnem ubertatem & quaſi ſylvam ſentiendi ſapiendique libens agnoſcit. Ij enim in ſelectiſſimis tum theologis tum philoſophis arcem tenent, non qui e philologiæ ſpatijs ſed qui è Scholarum officinis inſtructiſſimi prodierunt. Sed non eſt idem ſemper diſciplinarum vultus. Nam ut reliqua omnia, ita & literæ ſua habent momenta, ſuas periodos, nec eædem omnium ſeculorum palato ſapiunt. Agreſtem illum & quaſi impexum prioris ævi horrorem, politioris ætatis lima reformavit. Secutum eſt doctrinarum varietatem Athenæum noſtrum, & huic etiam literarum elegantiæ ornandæ eduxit decora ingenia. Nam ut omittam eos, qui ſuperſunt adhuc, & exornant ſeculi noſtri gloriam, quorum laudibus libera poſteritas plenum teſtimonium prolixe cumulateque reddet: ut omittam eos, quorum ingenijs ſi dignum theatrum, ſi ſcena acceſſiſſet, in primis locum habuiſſent; ut omittam etiam eos, qui magna cum gloria literario pulveri civiles ſudores miſcuerunt: vel unicus hic, quem lugemus defunctum, ſolus ædium noſtrarum nomen famæ inſereret, ſi in hunc uſque diem laudis & honoris luce caruiſſet. Quam enim ille artium regionem non magnis itineribus peragravit? Quo non penetravit illa ignea vis? Aut quis ita affectavit ſingula, ut is implevit univerſa? ſubtilia Matheſeos, obſcura Phyſices, ſublimia Metaphyſices non illi deguſtata leviter, ſed penitus digeſta. O incredibilem induſtriam, quæ ita ſingulis inſervire potuit, per univerſa diſtricta, & univerſa ſuſcipere in ſingulis occupata! Nec vero ille paſſus eſt divinum ingenium quendam quaſi in opaco ſitum ducere. Nam vix exceperant ædes noſtræ parturientem roſam, & illa ſtatim in calathum fundi, & tota rubentium foliorum ambitione pandi. Sic enim oportuit conſummatiſſimum juvenem famam ingredi: non differre tyrocinium in ſenectutem, ſed fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promere, & prima illa quaſi gemmantis indolis ingenijque germina famæ populoque oſtendere. Quamobrem in ipſa quaſi ſtudiorum incude poſitus, & primarum tantum artium laurea conſpicuus, αὐτοχειροτονητὸς effuſiſſimo totius ædis concurſu, Græcarum literarum profeſſorem ſeſe renunciavit. Non enim is eſt inani ſcientiæ opinione ſubnixus, ut hodie nonnemo, qui ſi tria verba ſapiat è Lexico, ſtatim ſibi *Suidas* videtur aut *Heſychius*: omnem dialectorum varietatem, illam incredibilem verborum & compoſitionum fœcunditatem penitus memoria comprehenderat imbiberatque. Statim itaque exploratæ utilitatis res adolevit in exemplum, quod ne in poſterum interiret, prudentiſſimi viri præmijs & ſtipendijs caverunt. Sed enim induſtriæ *Bodleianæ* admiratio ita me totum occupavit, ut mihi prope morum & probitatis oblivionem induxerit. Videri ſolet multis, ſcio, inter hæc tanta induſtriæ & ingenij præconia probitatis laus habere frigus quoddam. Mihi vero, etſi in omni vitæ noſtræ ſumma, primum in moribus ponendum calculum exiſtimem, tamen neſcio quo modo honeſtas, in illa ſublimi & plena ſpiritus natura, lumen quoddam habere videtur & nitorem, qui in illis inferioris ſubſellij ingenijs non lucet. Probitas enim ſæpe ſimplicitate quadam naturæ conſtat, improbitas ingenio. In illis enim quibus aut conditionis iniquitas occaſiones ſubduxit, aut tenuis & anguſta ingenij

venia facultatem non miniſtrat, exilis laus eſt eſſe moderatos, eſſe modeſtos: ij vero, queis ingenium, facultas, ætas, occaſio lenocinantur, ſi intactos ſeculi contagio, ſi illibatos mores præſtiterint, quos plauſus merentur? quæ præconia? Atque hæc laus *Bodleio* noſtro fere peculiaris eſt. Nam ſic profecto eſt: poſtquam omnia ſummorum virorum exempla evolverimus, vix milleſimus quiſque evaſit adoleſcentiæ ſenectæque juxta integræ. Illi ipſi, quos non ſine ſtupore legimus, *Themiſtocles* & *Scipiones*, ætatis ſuæ integritatem non niſi præcerptam vitijs prafloratamque, maximis rebus gerendis tranſmiſerunt. Hic vero ætatis ſuæ lubricum, quum nondum mores in tuto eſſent, adoleſcentiam, quæ nulla unquam placuit ſine venia, ad maxima obeunda munia illæſam & ſacroſanctam conſervavit. Quod ſi quid habeant cœleſtes cum mortalibus contubernij, ſi non prorſus veri vana magnorum effata authorum ferantur, caſta illa & nullis contacta vitijs pectora Deos ipſos maxime habere familiares: quem præſidentes ſtudijs Divæ propius audirent? Cui magis artes ſuas aperiret familiare numen *Minerva*? Nunc tandem mirari deſino ita pleno numine Muſas ipſi affuiſſe. Itaque non modo *Athenas*, ſed & totum illi Orientem indulſerunt. Omnia enim illa ſeu ſacra *Hebræorum*, ſeu ſecreta *Chaldæorum*, ſeu quicquid habet *Syria* reconditi, omnia illi quæſita, meditata, evigilataque erant. Quanti vero ſtudia iſta etiam in alijs æſtimarit, quamque fuerit eorum, qui hiſce literis induſtriam ſuam conſecrarint, ſinus, portus, præmium, exemplum: ut alijs claris teſtimonijs ſæpe, ita inſigni illo palam fecit, quo eruditum *Druſium* de his ſtudijs notum, & accivit, & familiariter habuit, cujus & fovit ſtudia, & neceſſitatibus ſubvenit, quem etiam diſcedentem amiciſſime viatico eſt proſecutus. Rem non eminentem quidem dicturus ſum, ſed tamen ſolida veraque cognitione maximam. Erat in Archivis noſtris Hebræis conſcripta literis ſyngrapha, negotij olim cum Judæis habiti teſtimonium. Erant literulæ vacillantes illæ & perverſæ Rabbinorum, & characteris moroſitati acceſſerat etiam temporis injuria, quæ incertos tantum apices reliquerat, & ἐξίτηλα literarum capita. Diu itaque neglecta jacuit, ut Sibyllæ folium, cui arbitri & interpretis lumen deeſſet. Ubi vero hic Noſter ingenij quadam face illuxiſſet, ſtatim patere clauſa, lucere tenebroſa, & redire quaſi evaneſcens ſcriptura, ut quæ vix oculis olim, nunc prope manibus tenerentur. Eſt hoc fortaſſis minoris, ſed tamen numeri. Quædam enim minima quidem ſunt, ſed tamen non poſſunt niſi à maximis proficiſci. Non enim illa ſolum pulcherrima, & omnibus expreſſa coloribus tabula, ſed & minima linea Apellem loquitur: Neque hæc tantum maxima rerum compages, ſed nec culices, nec formicæ, nec vermiculi ab alio potuerunt, quam ab infinita illa Majeſtate proficiſci. Ego vobis, Auditores, in illa præclariſſima vitæ *Bodleianæ* ſumma non talenta tantum, aut minas, ſed, ſi liceret, ſingulos etiam ſeſtertios numerarem. Equidem nihil dicam temere, ea tantum loquar, quæ viri maximi æternis literarum monumentis conſignarunt. *In hominibus præclariſſimis, non ſolum, quæ ſpecioſiſſima ſunt, & omnium oculos convertunt, tenere nos debebant. ſed & illa quotidianæ neceſſitatis munia*, τί ἔφαγον, καὶ πότε ἔφαγον, πότε ἐκάθευδον, καὶ ποῦ ἐβάδιζον; Nam ut in omnibus intenta nervis cythara, ita in magnorum hominum actionibus ſumma infimis incredibili quodam conſenſu concentuque reſpondent: & altæ mentis quæ in maximis ſplendet, radius quidam & velut ἀπαύγασμα in minimis elucet.

Chryſoſt. in proœm. in Ep. ad Philemonem.

Sed

Sed quid ego pluvias, ut inquit *Pindarus*, aquas colligo, sese undique vivo gurgite offerente? Illa *Bodleij* industria plusquam humana, illa tot linguarum artiumque infinita comprehensio, doctos tantum egit in stuporem; at illa incredibilis morum suavitas, ille in congressibus gestuque [illegible] lepos & veluti Atticismus quidam doctos indoctosque juxta cepit. Sunt quibus lucubrationum intemperies & pertinacia quicquid est in moribus [illegible] cepit, & omnes amœnos ingenij succos ebibit. Tristes evadunt & difficiles, & dum se studijs humanitatis applicant, ipsi prope fiunt inhumani. Noster vero continuata studia, quorum perdius & pernox satagebat, infinita venustate quadam & *quasi quinta parte nectaris* imbuere; & cum se totum Musis consecrasset, luci tamen & amicis & congressibus dare nihilo secius. Unde & illa supervacua literarum & amœna artium diverticula discere, non habuit insuper: inspicere eos, quorum ars in manuum vultusque indicijs dijudicandis versatur, scire quicquid oneirocritici somniant de insomnijs, istis demum in conventibus, tanquam honesta quadam, & festiva, & erudita alea lusitare. Hanc autem utramque quam induerat personam ita summo egit cum judicio, ut nihil severitati ejus hilaritate nihil gravitati humanitate detraheretur: In illis vero quasi supremi cœli disciplinis, quantus fuerit, quam acquisite sollicitèque prudentium consulta, *Hippocratis* oracula, divina Theologorum scrutatus fuerit, reverentius erit integrum illibatumque secretis vestris cogitationibus reservari, quam carptim breviterque perstringi. Illud vero intactum præterire non possum, quo & altioris eruditionis gloriam, & amœni ingenij laudem reportavit. Nam quum in exteris Academijs ingenij cultum caperet: & incesseret desiderium, hominum de se voluntates & judicia explorandi, quantumque ipse posset in Juris scientia experiundi: placuit publice sui specimen exhibere, & in celeberrimo prudentium conventu aliquid controversi Juridicorum more discutere. Quam rem ita omnibus absolvit numeris; eo judicio Authorum expendit opiniones, eo acumine in intimos recessus penetravit, ea denique autoritate sententiam tulit, ut qui Scævolæ & Ulpiani audiebant, *Bodleium* purpura & supremis illius scientiæ titulis & insignibus, propensissimis animis & suffragijs cuperent irentque ornatum. Sed non ego illa publici juris faciam, quæ ipsi visum est sui tantum pectoris sacrario committere; Honores illos actu [illegible] gam potius, in quibus libera tum Academiæ tum reip. judicia est expertus. Nam judicij in rebus moderandis satis amplum testimonium dedit Universitas, cum eum incredibili omnium ordinum consensu Procuratoriæ dignitatis ornamentis honestaret: Literarum vero elegantiæ multo amplissimum, cum illum Publici Oratoris munere ornaret, quo ille sic est perfunctus, ut sibi ad illam divinam omnium artium πανοπλίαν non defuisse ostenderet rhetorum vineas & pluteos, & reliquam eruditam vim & oppugnandarum aurium apparatum. Hæc autem summa licet apud nos sint munera, quorum illa ætas capax, erant tamen pulcherrimis illis cogitationibus inferiora. Nam quum videret, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique numen esset civilis prudentiæ, n[illegible] ulterius in istis officiorum ludicris & umbra velitari, illosque ad veram p[illegible]s [illegible] certos levitate jaculiant jactu disci vanescere. Pristinus ergo *Germaniam, Galliam, Italiam* peragrare pulcherrimis exemplis imbui, inde p[illegible] haustus bibere, inde civi[illegible] rerum usum [illegible] mere, quem mox in negotijs & [illegible] præstaret. Neque vero illum divinæ spes & cogitationes

fefellerunt.

fefellerunt. Vix enim reversus est, & statim nobilissimas obire legationes, ad *Fredericum* serenissimum *Daniæ* Regem, *Julium* Ducem *Brunsvicensem*, *Guilelmum Hassiæ* Lantgravium, *Henricum* Christianissimum Galliarum Regem, fu[illegible] illa Gallicanæ Reip. tempestate, qua [illegible]*anorum* scelere & furijs acta Regi[illegible] [illegible] & immeritissimum Regem expulit, & pudenda [illegible] ultima [illegible] rerum vitaque suæ discrimina experiri. Huc accedat celeberrimum illud apud Fœderatarum Provinciarum Ordines actum quinquennium, quo turbatis pacem, dispersis ordinem dedit, quicquid flammarum incensi animi conceperant, extinxit, & si quas tempestates concitatæ suspicionibus mentes portendebant, [illegible]. Hoc illud tempus est, quo honoratissimo Viro per Serenissimam [illegible] & reliquorum Procerum [illegible] ipsi assidebant [illegible] [illegible] fidei prudentiæque testimonium factum est. Nam [illegible] illa Legatorum [illegible] lex sit, ex præscripto tantum agere, & velut præformatas infantibus literas persequi, & ut Græci dicere solent, *quem mater amictum dedit sollicite custodire:* Ille solus nihil fere [illegible] accipere, suis tantum niti radicibus, & [illegible] rerum temporumque, trahere consilijs omnia, non sequi. Hæccine vobis levia aut ludicra videntur, induere regulis [illegible] indutasque agere? Voluntates Principum, quas intelligere, [illegible] subodorari sæpe nefas est, divinare & feliciter antecedere? At non est visum sic *Honoratissimo Seni*, qui tum temporum Principis totiusque Reip. gratia est subnixus. Ille unicum mirari *Bodleium*, summis apud Principem laudibus ornare, dignissimum ferre, qui consilijs & secretis intersit, immo illud in animo moliri, ut *Bodleium* sibi in officio collegam renunciaret. Sed quum Illustrissimus Vir, qui in ea scena rerum in [illegible] populique favore partes agebat multo maximas, *Bodleium* importunis [illegible] libus, quas non cessabant nimium ingeniose malevoli [illegible] præjudicium, quam in ipsius honorem conceptas interpretari, accendit [illegible] [illegible] æmulos, quibus obstinatum in posterum *Bodleii* honores infringere, &, si quid ipsi decerneretur honorifici, intercedere. Ego vero te *Bodleie*, non illum magis auspicatum puto egisse diem, quo *Galliam*, *Daniam*, *Germaniam* nobilissimis legationibus peragrares, quam quo libero de dignitate tua hominum maximorum judicio fruerere. Tum enim omnes legationum [illegible] honorum titulos supergressus es. Ambire enim & gerere honores [illegible] & possunt, & sæpe solent. At frui opinione optimorum, haberi omnibus titulis & honoribus par, is solus potest, quem vera virtus internis hominum conscientijs fecit commendatissimum. Quamobrem cum eo jam cardine prudentissimus vir res suas verti comperisset, linquendas censuit incertas artes, & non semper sinceras magnatum amicitias, removendum se a [illegible] [illegible] & [illegible] & necessitate quotidie [illegible] contra animum faciendi. [illegible] que in loca pur[illegible]que [illegible], & in [illegible] [illegible] *Lutetiam* concedere. Quod divinum *Bodleii* consilium postquam innotuisset, quam ægre? qua contentione? quo nisu obtinuit? quam ei pene patria manum injecit? Iterum offerre sese celeberrimæ legationes, iterum *Gallia* vocare, iterum *Germania* [illegible] *Bodleianæ* virtutis arena, iterum tituli & honores. Sed [illegible] [illegible] & infinitæ cupiditatis frænator [illegible] [illegible] liber ab invidia, procul a contentionibus [illegible] [illegible] judicij, quam titulorum

splendore

D. Gulielmo Cecilio.

ſplendore reponere. Quantam vobis hæc divinæ mentis admirationem excitant? Nam poſt damnum temporis & ſpes deceptas, impetu quodam & inſtinctu quærere ſecretum, & hominum famam contemnere, cum te prius fama hominesque contempſerint, facile eſt. Sed cum ambit & quaſi procat ur honor & ſecundus Magnatum favor, deliberare & cauſas expendere, utque [illegible] ratio, honoris aut ſecreti conſilium capere vel ponere, ingentis animi eſt. Quamobrem te, *Bodleie*, ut actionis flore, ita & ſeceſſionis tuæ opportunitate, divino conſilio uſum arbitror. Eſt enim illud ſapientis viri & in omni optimi civis officio verſati, finem quoque dignum optimo viro & opere ſanctiſſimo facere & ſeren[illegible] deliberandum. Merito ſua riſerunt ſecula *D*[illegible] *A*[illegible] cum [illegible] ſenectute fractus quotidie aliquid [illegible] ritatis perderet, & verſari tamen in [illegible] & roſtris vellet, opportunitati [illegible] matis occaſionem fecit, *in ille eum deficere, quam deſinere.* Noſtro ergo curæ fuit, priuſquam in has ætatis veniret inſidias, receptui canere, & in portum integra nave pervenire, & deſinere cum deſideraretur. Atqui intra illa [illegible] nullo potuit ſecreto, nullo ſeceſſu infringi: ſed ut nobiliora animalia, ſi caveis incluſas efferveſcunt magis [illegible] ita ig[illegible] magis [illegible] coerceretur. Non enim [illegible] ipſa res eſt aut [illegible] magnificus animus, nec quæ importuna quadam modeſtia, & veluti probitate gaudeat. Inquies eſt, [illegible], contumax, mutat induſtriam, non intermittit; paſcitur operibus, reficitur curis, & quod alijs labor, illi natura eſt. Rem itaque aggreditur *Bodleius* nec dicendam nec ſilendam ſine cura. Nam cum memoria recoleret Academiam gentemque togatam, curas [illegible] ſuas & amores; videretque vetuſtatem non privatam aliquam partem, ſed ipſa inſignia atque inſulas Academiæ in[illegible]: & locum illum, quem Muſæ tam manifeſtæ ac præſentes, quam *Parnaſſum* ac *Heliconа* inſident, non modo blattas & tineas, ſed prope vepres & cautes & avia occupaſſe: cogitavit non modo de hominibus, ſed de tectis ipſis bene mereri, ſiſtere ruinas, pellere ſolitudines, & ingentia opera, eodem quo extructa ſunt animo, ab interitu vindicare, Muſiſque quas priorum temporum [illegible] expulerat, quaſi ſpiritum & ſanguinem & patriam refundere. Jam vero quam hoc magni animi, quam augusti, non unum aliquem liberalitate demereri, ſed totius literati orbis ambitu munificentiam terminare? Deum ipſum imitari, & beneficia non hominibus, ſed humano generi præſtare? ſimul omnia perfundere, utque ſol & dies, non parte aliqua, ſed ſtatim totum, nec uni aut alteri, ſed omnibus in commune proferri? Qui etiam ut Regij tantum muneris erat viam hanc primo diſciplinis aperuiſſe, libroſque publice legendos exhibuiſſe: (ſic enim literatis *Piſiſtratus*, *Xerxes*, *Seleucus*, *Ptolemæus* omnium primi conſuluerunt) ita quoſcunque accendit imitationis ardor tanta implere veſtigia, regiæ plane munificentiæ erant & divinæ. Patimini, obſecro, Academici doctiſſimi me *Mertonenſibus* meis iterum celeberrima famæ gloriæque noſtræ lumina gratulari. Propemodum enim noſtra eſt & peculiaris felicitas Bibliothecas ſumptibus excitare, & ingenijs implere. Nobis enim debetis *Kempum* illum magnum Archipræſulem, cujus gratiſſimam memoriam ad [illegible] s & pulvinaria [illegible] ijs proſequimini. Ille vobis in excelſa illa pyramidum & e[illegible] mole extruenda immenſos ſum plus exhauſit; nec in extruendo modo celeberrimo poſuit operam, ſed & quingentis inſuper inſtruxit voluminibus

&

& intus argumenti scripturæque precio nobilissimis, & extra argento auroque operosè fulgidis. Quæ omnia cum in triumphum barbariæ & inscitiæ cessissent, hunc tanquam è *Kempii* cineribus excitatus *Bodleius*, ita omnia multo præstantioribus reponi curavit, ut ideo cecidisse videantur, ut his egregius vindex & restitutor accederet. Cogitati operis gloriam celeritatis lenocinium comendavit. Nec enim is erat, apud quem longis & accuratis precibus erat utendum, aut qui promissa gravate præstaret, & imputanti similis. Illum, demerendis hominibus natum, quisquam ut hortetur? quisquam ut admoneat? ut instiget? eadem opera auras ut vigeant, ignes ut caleant, maria ut effluant, superfluus instigator admoneret. Illi enim [illegible] communicare Academicis consilia, accersire peritos, & in re [illegible] pondus quærere, statim aggredi. Memini, semper [illegible] dici, cum revertentium à consilio publico majorum meorum sermonibus puer interessem. Quis tum erat omnium ardor? qui sermo? Venisse in consessum honoratissimum virum; orationem habuisse, qualem, Deus bone! quam magnificam? operam Academiæ cumulatissime promisisse, & immensos, quos undique infinitis sumptibus comparaverat, librorum thesauros coram Academiæ donasse. Quæ fuit illius diei lætitia? quis totius civitatis concursus? quæ vota [illegible] inferentium cœlo manus? Sic enim affecti fuimus, quasi tum demum veram Academiæ faciem intueremur, & nunquam antea. Nihil dicam ambitiosius augendæ rei causa, utinamque non sim minuendæ. Rei literariæ rationibus nemo unquam melius, nemo opportunius ivit consultum. Nam qui in hæc postrema incidimus tempora atque pessima, ut in rebus civilibus nihil vidimus usitatius quam inusitata flagitia, ita in disciplinis infandam sensimus tentari crudelitatem, & deterrimis nunquam auditam seculis. Parum scilicet in pœnis [illegible] crudelitatis fuit: non est satis damnatas esse ferro manus & pedes, terga flagris, cervices laqueo & securibus: in ea quæ ab omni patientia rerum natura subduxit, in hominum ingenia, in disciplinarum monumenta sævire, nostræ ætatis specimen est. Nam qui pietati & sanctioribus literis abolendis sacramento dixerunt, postquam nihil fraudis artiumque infamium reliquerint intentatum, sentiunt tamen sese nihilosecius ita durissimis confligere conditionibus atque [illegible], ut rebus non possint succurrere desperatis, nisi in omnia antiquitatis testimonia involent, & præclarissimorum virorum monumentis infandam vim & manus inferant: pristina ingenia alia extinxerunt penitus, alia mutilarunt, alia fæce & scoria infecerunt, omnia immundo contactu polluerunt. *Dij talem terris avertite pestem.* Sed enim labes illa & funesta disciplinarum pestis, quæ ubique prula occupaverat, irrepserat in Bibliothecas, nec jam secretis [illegible], sed palam multitudine & authoritate munita volitabat, nullis potuit, ne Vulcaniis quidem [illegible] penitius comodi, quam [illegible] per *Bodleium*, confecta atque [illegible] quum tutissimum illud Scriptoribus asylum consecraret. Quam [illegible] bien [illegible] qua volunt *Possevinus* & *Gretserus*, qui in corrumpendis libris [illegible] cudant, recudant, inhibeant, corrigant, corrumpant, corrodant [illegible] tamen immortalis munificentiæ divinum munus inviolata antiquitatis monumenta omni posteritati dabit. Sed dum vobis [illegible] [illegible] & quanta prætermitto? Perpetuos [illegible] & [illegible] quibus [illegible] proponit leges illas & salub[illegible] quibus, quantum erat humanæ opis, hominum & temporum injuriis ivit obviam:

am: reliqua illa, quæ singula etiam dispensata pallii velamentis instar exigunt? Facile enim sentio orationis meæ tædium, & longæ attentionis vestræ martyrium. Sed quid faciam? aut quem ego statuam orationi meæ finem, quum hic beneficijs statuat nullum? Instat & onerat priora sequentibus, nec satis actum putat, nisi suis immensis sumptibus futurorum liberalitatem invitet. Nam quum amplissimum prioris seculi opus posterorum munificentia feliciter angustum fecisset, regijs plane impensis amplissimo auxit frontispicio; cui cum ultimam manum imposuisset, Divina Majestas eum cœlo vindicavit, ne post illud immortale factum, mortale aliquid faceret. Enimvero, *Bodleie*, fuerit hæc maximo operi tuo debita veneratio, ut novissimum esset: fuerit etiam fortassis felicitatis tuæ pulcherrimo operi immori: At quid Reip. respondebimus, quam tractasti? quid Academiæ, quam instaurasti, quæ in medijs tuis Mausolæis & monumentis & bibliothecis te cogitat, te desiderat: quæ te ut insigne quoddam naturæ monumentum suspexit, te omni artium supellectile instructissimum, ut vivam & spirantem bibliothecam semper habuit. Cui jam nostrum sudabit ingenium? Cui literulæ nostræ placere gestient? quicquid dixerimus, quicquid meditabimur, quia ille non audit, mutum videtur. Monumenta illa quidem atque beneficia manent, æternumque manebunt: nec ulla unquam labascent innumerabili annorum serie & fuga temporum. Sed admirabiles illos & spirantes amores, quibus Academiam prolixissime est amplexus, fidelibus ictu desiderijs quærimus. Nam qui dissimulare possumus, quas ille curas in caulis negocijsque Academicis susceperit? Quam illa ultima deficientis spiritus momenta circa solam Academiam habuerit? Nam cum certus obeundi media jam morte teneretur, & de illa, quam Scholis Publicis imponere statuerat, coronide sermo incidisset: *Ego*, inquit, *si vixero, ipse præstabo, sin mihi aliquid accidat humanitus, testamento cavebo.* Atque hic cum aliquis ex intimis novas vires & longam salutem voto magis quam spe ominaretur: *Immo vero, ego* inquit, *morior. Nam quandiu mihi cor vegetum mansit & erectum, vitæ spem fovi: ac nunc mihi ipsum cor labascit, & mors certissima imminet.* Tibi cor ut labascat, *Bodleie*, aut unquam illud pulcherrimorum consiliorum domicilium frigus & torpor ut occupet? Tuum ne ô præsidium nostrum & dulce decus, frigidum & exangue corpus tenemus, videmus, & charissimam nobis sanctissimamque memoriam postremis officijs hodierno die prosequimur? Tene, quem deum quendam & parentem statuimus fortunæ, nominisque nostri, intuemur hodie sine nomine cadaver, truncum, cineres, nihil? Atque ille quidem, obijt, plenus annorum μεζητῶν ἀμφιζητήτων, plenus honorum, etiam illorum quos recusavit: Candidatus æternitatis & exempli, quod imitabitur nemo, etsi omnes fateantur imitandum. *Naz. in funere Fratris.* Vos vero, sanctæ reliquiæ & quicquid restat *Bodleii*, eruditi cineres, quos hodie postremum videmus, heu postremum videmus, salutamus, salvete æternum, æternumque valete.

Laudatio

Laudatio Funebris,

MEMORIÆ AC HONORI

SERENISSIMI PRINCIPIS

ULDERICI

POTENTISS. DAN. REGIS F.

Hæredis Norvagiæ, ſummi Copiarum Equeſtrium Saxonicarum Præfecti, Duarum Legionum Ducis,

DICATA

A MARTINO OPITIO.

INter hæc bella Germaniæ & calamitates inauditas ſpectaculum atrox nobis exhibitum eſt nuper, cædes indigniſſima, qua Princeps Juventutis Uldericus, Potentiſſimi Daniæ Regis Filius nihil hoſtile & cogitans & metuens ex tempore periit, quo imminentes quibuſcunque ex cauſſis induciæ ſecuritatem caſtris, quietem omnibus promittere videbantur. Scilicet hoc unum reſtabat deploratiſſimis rebus noſtris, ut ad ſumma genitus &, perfidiæ artes ac dolum ſi excipias, cætera invictus heros, in viridi ætate ſua, qua oculos jam omnium & expectationem in ſe converterat, per fallaciam ac fraudes, è medio ingentium factorum curſu, & opera quidem ultimi mancipij, arriperetur. Quid dicam, fides ſupremi Numinis! aut quid non dicam? atrocitatemne facti accuſem & morte ipſa mortis genus longe acerbius? At quamvis tantum in me eſſet eloquentiæ quantum mœroris eſt veriſſimi, juſtamque hominis ac qualem adoleſcens innocentiſſimus merebatur ætatem huic ſoli meditationi impenderem; parricidium tamen hoc publicum, hanc necem triſtiſſimam, capitale hoc facinus nullis verborum coloribus, nullo conatu ſatis unquam expreſſerim. An vero momenta vitæ deplorem ac incerta mortalium, quorum ſpes omnis & quicquid uſpiam illis charum eſt, unius horæ fortuna perit multoties ac evaneſcit? Et parcius equidem reliqui de fragilitate noſtra quereremur, ſi, quoties tam rarus decor, tam inſigne virtutis ac ingenij ſpecimen cœlo delabitur, euſque illi rebus humanis intereſſe contingeret, donec & felicitate tanta ad ſatietatem, ſi qua

qua esse hic debet, frui, & exemplo ejus allecti optima quæque sectari possemus ac discere. Verum cum non ea solum conditio nostra sit, ut voluptatem ex ijs fere quibus maxime oblectamur rebus percipiamus brevissimam; sed & divinas mentes memoriam beneficiorum suorum & laudem magis quam inanem planctum, à quo [illegible] hostes ipsos etiam post patratum hoc facinus (magnitudine credo ejus sua licet æstimatione persp[illegible] temperasse novimus, requirere à nobis credibile sit: relictis hic querimonijs, aut saltem dilatis, naturæ potius animique dotes eaque juvenis consummatissimi ornamenta contemplemur, quibus ut vitam redimere non potuit, ita fragili vita potiorem famam æternam & seculorum omnium præconia jure meritus est optimo. Utinam vero veteris instituti illius, Romanorum imprimis, quo defunctos laudare aut magistratuum forme aut propinquorum erat, nunc quoque jam ratio haberetur: certe argumento rei, quod splendorem omnem orationis ac copiam intervallo excedit longissimo, ab auctoritate saltem laudatorum atque majestate gravitas accederet illustrior: nunc ego, & nullo neque conditionis neque literarum pretio clarus, & hoc quidem tempore ab instrumentis doctrinæ omnibus ac patria, inter curas ob ruinam illius justissimas, divulsus, & minor tandem longe quam ut dictorum invidiam, grassante tanta inter homines perverse interpretandi quicquid loquimur uspiam aut scribimus licentia, declinare valeam aut elidere, ego, inquam, quid in medium adferam quod aut meritis beatissimæ illius animæ respondeat, aut expectationi de proposito hoc meo satisfaciat? Cum tamen non vivus modo Princeps Optimus tanta me clementia foverit, tanto amore nullo merito meo prosecutus fuerit, ut verborum officium, quod solum hinc sublatis præstari potest, devotio gratitudinis meæ prorsus à me postulet; verum etiam memoriam mihi suam absenti moriens commendari jusserit, obsequio ipso & professione pietatis si non laudari, tamen, ut spero, excusari apud benignos æstimatores merebor. A patria igitur prægloriosissimi Principis, id quod Rhetores jubent, exordium sumere non possumus, nisi simul & sumamus à regno. Cæteri mortales ortum suum uni loco debent aut urbi: Regum ac Principum ea sors est, ut nasci per tot spatia terrarum videantur, per quot vel parentes imperant, vel imperaturi sunt ipsi. Gaudium hoc non privatum est, nec unius cubiculi ambitu concluditur: Soles ejusmodi simul oriuntur, simul omnia late radijs sui splendoris ac serenitate collustrant. Daniam vero ita uti decebat commendare velle, hoc esset idem pelagus volæ manus includere, quod illam perpetua custodia tuetur ac ambit. Quid Zelandia ejusque capite Hafnia opulentius? quid fœcundius Scania? quid Fionia pulchrius? quid armentorum ac apium copia utilius Chersoneso Cimbrica? Reliquas enim Regiones & Provincias quæ legibus imperij hujus tenentur adducere simul si cuperem, eundem hic limitem invenirem quem antiqui posuerunt magnæ huic quæ nos alit matri. Hæc profecto sinus Codani commoditas, hoc littorum vectigal, hic oppositus incursui externo Oceanus cui terrarum parti concedat? Ipsum gelu ac bruma, quam gentes aliæ fugiunt, cum hostes sæpe ab incolis arcet, tum hos contra illorum lenius robur munit, animat, indurat. Ex his oris progressa toties olim est natio illa, quæ suas omnes expeditiones victorijs, orbem universum metu implevit ac terrore: cujus virtutem verbis extulerunt quos domuit: de qua triumphum aliquando Romani egerunt, sed ipsi pæne victi. Vetustatem vero regum ab

inundatione mundi, aut originem, quod speciose magis possemus quam vere, ultra Istrum arcessere quid opus est? Equidem gloriosius duxerim, dare regem, quam accipere. Sed nec cætera illa virtutum potius quam hominum nomina Hiarnos, Frothones, Canutos, aliosque, longo ordine recenseam. Quippe sua qui familia clarus est, cur adoptari in alienam velit causam non habet. Et principis quidem nostri stemma tot domesticis imaginibus, tot belli ac togæ ornamentis cnitet, ut qui facta tantorum regum ac monarcharum complecti velit, totidem sibi optare secula debeat, quot illi regnaverunt. Si proximos saltem aspicimus, quid decennio Friderici I. sanctius? qua modestia, quo subditorum amore, tutela tranquillitatis firmissima, regnum sibi munivit? qua devotione, abolitis cultus parum divini delirijs, munimentum suæ majestatis ab illa suprema impetravit? Pietatem vero an prudentiam Christiani II. magis commendes, haud facile dispicias: his tamen ob domitas rusticorum tumultuantium cohortes, ac provincias recepta per obsidium acerrimum Hafnia pacatas, aliasque magnanimitatis palmas, addenda maxime est & fortitudo. Friderici autem II. res terra marique gestæ, subacti Ditmarsi, vicinia hostilis armorum vi ad conditiones vocata, clemens domi ac militiæ severitas, disciplina castrorum, & ingens laudum rarissimarum examen instar omnium esse possent, nisi Filium regno dedisset, hujus non magis quam virtutum quarumvis hæredem dignissimum: Christianum Quartum dico, magnum Filij ad suprema fati Ulderici parentem, & sorte nascendi, & ingentis animi meritis Regem, quem ob fines imperij aut defensos fortiter aut juste dilatatos, ob propagatam navigandi solertiam, exornatas templis, porticibus, propugnaculis urbes, suscepta benigne conculcata alias ac eversa doctrinæ studia, cives clementer habitos, liberalitatem ac munificentiam singularem, aliaque quibus chariorem se suis reddit indies beneficia, Patrem Patriæ vocarem, nisi & fœderatorum suorum, belli auxilijs ac Pacis (quantum libertas publica & religio permittit) studio, Pater, tutor, assertor dici jure debeat justissimo. Ad genus tandem maternum Principis Nobilissimi si transeamus, sunt qui magno illud annalium consensu à Columnijs Romanis, horum vero prosapiam à veterrimo usque Camillorum sanguine repetunt. Stirps profecto Brandenburgica tot Principum frequens, tot heroum fœcundum est, ut à multis seculorum voluminibus splendidiorem aliam Germania vix viderit. De septemviratu solum creandis Imperatoribus si quærimus, decimus nunc vivit, vivatque diu, ille tranquillitatis publicæ defensor acerrimus, constantissimus optimusque Princeps Georgius Guilielmus, ad quem hæreditaria illa dignitas cursu perpetuo devoluta est. Ex tanta ac tam insigni domo matrem cum habuerit noster, Annam Catharinam, ingentis animi prorsusque heroicam Principem, quis inficias ibit, vel sorte nascendi & à parentibus eum regiam indolem illam, illos vigoris divini igniculos, quos cum stupore & admiratione summa suspeximus, traxisse: Est quippe, est magna sanguinis potentia, & magister non ex occulto Deus bonorum plerumque parentum seminibus inseuit id quod in liberis bonam naturam mortales vocamus. Itaque rapax adeo & ex se fertile ingenium noster nactus, res honestas omnes quibus puerilis ætas impertiri debet toto statim pectore arripuit. De amore saltem studiorum & charitate quid dicam, quam natura illi in ipsis statim vitæ principijs inoleverat? Optimo ingenio optime usus adeo diligens literarum fuit, ut satis

ostenderit,

oſtenderit, ſciviſſe ſe, hominem generis quantumlibet ac fortunæ bonis cumulatiſſimum, ſi doctrinam averſetur, pecudem auream eſſe, cujus pretium cutem non excedat. Equidem mirari ſatis non poſſum, adeo ſtolidos quoſdam ac vecordes animi eſſe, ut ad evehendam imaginum ſuarum auctoritatem, & reſpuendos originis modicos, diverſa duo mortalium genera conſtituere audeant, nobiles & eruditos, ſive, ut nepotes iſti vocant, ſcholaſticos. Quaſi aut nobilis ſit, qui, virtutem ſi excipias, quidvis poſſidet, aut non nobilis, qui vel generis ornamenta quæ habet ſtudijs amplificat, vel quæ non habet ijſdem facit primus atque extendit. Conſpiraverat porro cum ingenio Principis noſtri ſufficiens ſupra uſum etiam memoria, cujus tanta felicitas erat, ut Themiſtocli hac etiam parte haud inferior, res quaſcunque non tam legere quam ipſe ex ſe parere videretur ac nemo quiſquam alius citius aut quæ velit diſcat, aut quæ didicit retineat. Recitantem ipſum audivi integra variorum auctorum loca, paginas integras, imperturbato prorſus ac facili ordine, quique oſtenderet ipſum non verba minus aliorum in promptu habere quam ſuum ingenium. Accedebat auguſta quædam oris commendatio ac in dicendo erecta alacritas, cujus beneficio id efficiebat, ut oculis verba recitantis non auribus ſolum dixiſſes irrepere, quas leniſſimo dicendi flumine perfundebat. Perſij ſatyras imprimis, poema tam obſcurum, ut vel doctiſſimo cuique negotium exhibeat, quàm inoffenſa lingua ex promptuario illo rerum optimarum memoria divina proferebat? qua loquendi venuſtate, modeſto cum riſu, id quod hoc ſcripti genus requirit, conjuncta, ſententiam auctoris & verba reddebat pariter ac commendabat? Nemo hominum ſuam mentem adeo diſerte explicat, ac ille alienam. Hac conſuetudine Poetas legendi & colores ſermonis artemque non mediocriter imbiberat, & ſeſe ad ſtudium hoc poſitione ipſa ſiderum, quæ naſcenti illuxiſſent, aſtriſque duci autumabat, ac vates divini aliquid ex alto trahere, neque tam fieri quam naſci, vel ex ſuo ingenio credi libenter volebat. Tantum vero abſuit, ut quicquid hujus eſt dedecori ſibi eſſe crederet, ut etiam Cæſarum, Regum & Principum plurimorum exemplo, Neronis ipſius ac Domitiani (adeo virtus & eruditio vel tyrannis pretij ſui teſtimonia exprimunt) commendari ob ejuſmodi elegantias laudi ſibi duceret non poſtremæ. Libellum quoque juris publici fecit, cui Strigili Vitiorum nomen indidit, numeris quidem ſolutum, cætera argumento Satyræ proximum, in quo animadvertere eſt, neque ingenium ei ad diſciplinam hanc pulcherrimam, neque ſcientiam vel exactiſſimam defuiſſe. Verſus autem Germanicos, ad quos conſcribendos animum nunc impetu majori quam ſucceſſu plerique applicant, ſine cura ulla faciebat nulloque negotio, & tanquam dictantibus Muſis excipiebat. Linguam enim hanc ita uſu ſuam fecerat, ut puritate orationis ac nitore illos ſæpe in ruborem daret, qui populares non modo hic ſunt, verum etiam ornate dicendi facultatem unice affectant. Idem de Gallico ſermone, quem domeſtica inſtitutione ac occaſione peregrinationis addidicerat (Italicum enim ſuo Marte ita apprehenderat, ut & quicquid legebat intelligeret, & quantum opus erat loqueretur) affirmare poſſum, de cujus munditia controverſiam illi movere nemo facile auſus fuiſſet. Et horum etiam Poetarum præſtantiorum (nam mutieos illos nuperque adeo natos cum tumore ſuo ampulliſque verborum non morabatur) inſigniora loca & quaſi gemmas ſcriptorum cum tenebat optime, tum feliciter imitabatur. Accedebat

rarus ingeniositatis, rarior juventæ comes, judicium excellens, acre, maturum, cujus norma quid de quoque auctore sentiendum, accurate sane atque ex ipsis literatorum legibus perspiciebat. Librorum ut amabat optimos, ita conservare malebat etiam plures malos, ne noceret bonis paucioribus; neque in sententia eorum manebat, qui furere in opera ingeniorum & instrumenta doctrinæ factum illustre ac victoriam putant. Nunquam medius fidius, nunquam posteritati excusabimus hanc barbariem nostram, hos mores iniquissimos, hoc petulantissimum pervicaciæ genus, quo in tot priscæ Ecclesiæ monumenta, tam eruditas animas, tot annales majorum, & quicquid divitijs nullis, nulla industria restaurari potest, tam inclementer sævimus. Quid enim Gothos veteres accusamus aut Hunnos, qui rudes artium ac solius gloriæ militaris appetentes aut non æstimarunt scripta quorum desiderio adhuc tenemur, aut non intellexerunt? quid Patribus Byzantinis imputamus, quorum perversa pietate Græca pariter ac Romana eruditio immane quondam naufragium fecit? Nostra hæc virtus, nostra nunc gloria est; & quoniam desijmus facere laudanda, literas delemus, ut nec pudenda describi possint. Nequicquam tamen, ô boni! sudatis: semper suus professioni doctrinæ honos stabit, & vos alter expectat ut dicamini olim: Libertatis publicæ ac humanitatis hostes. Alia mente, alio animo præditus erat Princeps noster Indulgentissimus, Hercules ille Musarum, ille æmulus Ptolemæi Philadelphi, qui, ut fama est, & bibliothecas stupenda liberalitate coemit, auxit, conservavit, & studia doctrinæ eo amore prosecutus est, ut uno tempore ac eodem clarissimos Græciæ Poetas, qui Pleiadum nomen à numero nacti sunt, aleret comiter ac sustentaret. Eadem aut similia excelsus Ulderici animus subinde meditabatur, ac si quando sibi olim curarumque majorum vacuus vixisset, allecta virorum toto orbe celebrium turba haud dubie effecisset. Placet quippe in alio sua unicuique natura, & doctrinæ fulgor, pulchritudinis instar, in quovis corpore collocatus, amorem ubique sibi vel reperit, vel conciliat. Hæc vero literarum aviditas inveterata studendi consuetudine adeo Principi optimo in naturam verterat, ut feria quævis ac remissiora pariter lectione pertinaci mutaret ac interstingueret. Nocte multa, in itinere, in castris, (at quam rarum nunc doctrina sub paludamento!) inter occupationes & officia, inter fremitus militares ac clangorem tubarum contentione summa, studio incredibili legebat, lecta adnotabat, memoriam atque ingenium exercebat, & tanquam lege aliqua ac imperio adactus omne illud tempus literis tribuebat, quod alij crapulæ, lusui, comessationibus, & quicquid bonam mentem vocant qui menti bonæ nunquam litaverunt. Cæterum non me latet, in virtutibus magnorum virorum scienter eos fidibus cantasse, minime commemorari, musicenque nostris moribus à persona fere Principis abesse: sed si quies aliqua negotijs danda, si strenua liberalique inertia animus remittendus est, quid restat quo nihil abjectum, nihil humile ac sordidum cogitans ingenium oblectare se magis cum venia possit, quam ea arte, qua & laborum onus transmittitur proclivius, & ardores affectuum humanorum facilius componuntur, & Achilles ac fortissimus ille Græciæ imperator Epaminondas, virique alij maximi doctissime eruditi fuerint, quam denique ad virtutem ipsam pertinere caussis non vanis autumavit divina mens Aristotelis? Quid quod veteres Theologi Deorum etiam manibus instrumenta musica affinxerunt, credentes quippe, nihil cœlo magis affine, magis proprium

esse,

esse, quam concordiam hanc nervorum disparem & suavissimam harmoniæ consonantiam? Ne quis igitur existimet, juvenem consummatissimum, quod artis hujus apprime sciens erat, fidib. elegantius canere doctum, quam & Regis tanti filio, & regia quæque molienti necesse fuerit. Cœlestissimus n. ille animus astris suis propius se beneficio musicæ accedere putabat, quod musica concinnos siderum motus & harmoniam, si Philosophorum quorundam sententia standum est, exquisitissimam unice æmulatur. Ne picturiam quidem & geminas huic artes liberales, tali unde nomen sortitæ sunt ingenio dignas, sibi indecere existimavit, adeoque in illam sese penetraverat, ut cum eleganter similitudines quas volebat ac ex vero effingeret, tum de aliorum operibus perfecte judicaret. Insignis equidem artifex, ac quidam veluti Parrhasius Germaniæ, imaginem quandam suam, notæ cætera minime protritæ, non absque ratione ab æstimatore hoc talium optimo reprehensam fuisse libenter fatebatur. Eundem quoque, cum augustam illam ac serenam faciem suam depingi jussisset, quid emendare, quid exprimere, quo corporis statu, qua lateris obversione facere singula deberet, prævio penicillo scite admodum atque ex legibus artis admonebat. Commendabant illa mores cultissimi & exacta in hoc lubrico juventæ virtutum omnium convenientia. Pietas imprimis, quam qui rem vendam à Principibus autumant, ab hominum consortio removendi sunt. Summum n. illud & æternum, ille omnia providens & animadvertens Deus, res secundas imperijs eorum largiri non potest, quicunque negligunt suum. Hunc votis Princeps pientissimus ac supplicijs toto animo semperque venerabatur, hunc solum timebat, huic momenta negotiorum commendabat ac successus. Adde illam quæ Deo tantopere placet, aulis fere invisa est, castitatem, cujus rationem adeo habere noster solebat, ut nec querendi de se locum alijs relinqueret, & libertate sua optime dispensata, in maxima fortuna minimam licentiam esse vel exemplo suo satis ostenderet. Pura mens, purus animus, verecundia, probitas hilaris, modestia semper cum illo versari, introductiones mulicercularum & ludibria nescire, pudicitiæ suæ nec prodigus esse, nec insidiator alienæ; cæterum voluptatem nati pabulo pecoris, non hominum, nedum Principis bonum putare, vino citra saturitatem & parcissime uti, alijs ad cibum ebrijs venientibus, ipse sobrius ab eodem recedere, naturam parvo dimittere, neque hirudines illas crumenarum præfectos militares alios sectari, qui in lustris ac ganeis stationes suas locant ac vigilias, qui merum, scorta, aleam, cui lucrandi perdendive temeritate indulgent immanissima, inter belli instrumenta habent, denique id quod per scelus adepti sunt, per luxuriam effundunt. Cæterum oculi pudici, sermones ingeniosi, elegantes, urbani magis quam lascivi: nam probra verborum ita aversabatur, ut alijs prandium petulantia linguæ ac jocis obscœnissimis, quæ nunc ferculorum condimenta sunt, extendentibus, fronte hæc adducta vultu demisso, neque tanquam auscultans transmitteret. Vestes illi atque corporis cultus qualis & Principem & militem decebat; mundus magis quam de capsula totus ac qui digito prætereuntium notaretur. Neque enim enerves illos ac [illegible]icatos imitabatur, qui mollitie corporis ac obtuitu impudico cum puellis [illegible]s quam virtute cum hostibus certant, qui aut suas comas frangunt aut su[illegible]unt alienis, qui de barba cum speculo deliberant, nunquam denique viri [illegible] nisi cum ad fœminas ventum est. Morum ceremonias & anxias salutationum

opum honores gravabatur, facillimus longe atque humanissimus. Gloriæ ut avidus, ita pecuniæ adeo liberalis erat, ut omnes circa se largissime prosequeretur. Ut enim lucri ergo (id quod magno seculi dedecore apud hostes simul ac fœderatos passim faciunt ij, quibus justissima prædationis caussa est præda ipsa) ut, inquam, privatim ac publice quidvis diriperetur, ut delubra vastarentur ac templa, ut sepulchra, etiam Principum, & exuviæ disjicerentur, nulloque adeo discrimine herent quæ miserrima videre indies cogimur ac pati, mandato ejus aut saltem indulgentia nunquam accidit. Ex paterna porro fortuna nihil magis quam clementiam usurpabat, factus ad eam à natura, assuefactus à studijs literarum, quæ ingenia etiam ferocissima in gyrum rationis ducunt. Culpam quidem benignitatis, honestam tamen illam ac excusandam, ob suos paullo indulgentius interdum habitos, effugere apud nonnullos vix potuit. Præter tot tantasque dotes naturam, quam amicam in largiendis animi virtutibus habuerat, non minus fautricem nactus est in corpore. Vultus dignitatis index, in quo tamen aperta clementiæ pignora & humanitatis, oculi magni, nobiles, sereni, capillus, niger ille ac densus, eleganter horridus & Gallicæ venustatis imitatione demissus, corpus habile ac procerum, magna pedum, magna manuum agilitas, robur non ducis modo sed & militis, valetudo integra, nisi quod supremis vitæ mensibus, sive pulmonum vitio, ut visceribus per medicos post excessum ejus inspectis cognitum fuit, sive ob acres, ut ipse fatebatur, inter hunc belli rancorem curas, maciem plusculum contraxerat; cætera ita, ut longe lateque Principem ostenderent. Sed ea tandem nos vocant, sine quibus nec regum auctoritas, nec quies gentium, nec sacri quippiam aut profani usquam tutum est: usus, inquam, armorum & quæ scire illum oportet in cujus consilio virtus militum posita aliquando erit. Exercitijs istis bellique præludijs eam sibi artem, ista arte eum paraverat decorem, ut adolescens admodum inter æquales, si æquales hoc nascendi fastigium habet, superior semper discederet. Conventicula sectentur alij & cauponas, pilam ac fritillum inter artes imperandi numerent, venentur ex suo ingenio, sapiant ex alieno, abutantur otio eousque, ut vigilentne an dormiant alteri credant: Principem nostrum ipse labor, qui alios frangit, nutriebat ac solabatur. A studijs in equum, in palæstram à navalibus, ex arena in campum sese transferre, rudimenta castrorum domi experiri, frigus lacessere ac æstum, conferre docentibus, provocare discentes, sudore perfundi, sæpe & sanguine, velitationes lusorias moliri, sed veris proximas, irruptiones fingere ac obsidia, jacere hastilia, saltu pedes exercere aut cursu, nihilque adeo facere quod discendum erat jacenti, oblectamenta illius non fuerunt minus quam exercitatio. Itaque juvenis [illegible] præesse copiis equestribus, cum cœpisset, quem non virtutis [illegible] ac audaciæ [illegible] dedit? idem tiro simul & imperator? V[illegible] temeritatem feroces in castris, in acie pavidi mortales, quos ad verba [illegible] plusquam viros censeas, ad aciem minus quam fœminas: ille & militem ducere quam sequi, & quærere hostem quam præstolari malebat, vel Trajani exemplo, quem [illegible] vel magni, heu! nuper Regis, quem animo exprimebat ac for[illegible] vero consilium etiam atque rationem, quæ bona senibus fere in locum [illegible] succedunt, illi non [illegible] sciamus, & hostem sine aliquo ejus dan[illegible] vix [illegible] quam aggressus est, & alas suas ac legiones absque cæde ac ignominia sen[illegible] reduxit.

rediſxit. Cæterum ſpeculatum ipſe egredi, metari caſtra, princeps aciem invadere, ultimus exire, gloriam ſtrenuis, imbellibus [illegible], cunctis ſeſe ipſum prudentia ducem oſtendere, æquali labore commilitonem, talis virtuti ſociorum ac exemplum eſſe, hoſtes deniq; [illegible]ere, ac trepidantes in fugam convertere ſæpe manu, multoties & nomine ſolo [illegible]. Inde timor cohortibus [illegible] nullus; Ul[d]ericum ſequ[illegible] [illegible] detrectatio; ſequebatur & patrem. Talis enim ut [illegible], [illegible]tate benevolentia, amore prolixo effecerat. O fallaces autem & irritæ mortalium cogitationes! O fata ſpes noſtras ex adverſo ſemper turbantia! Quid de tam ſenili juventa, de ætate hac quæ nihil cum adoleſcente commune habebat, de tantis haud conatibus, ſed factis, polliceri nobis non poteramus? Princeps divino ingenio, virtute admiranda, fortitudine incomparabili præditus, de cujus ſola magnitudine inimici querebantur, ſcelerato, crudeli, inaudito parricidio trucidatur ac int[illegible]tur. At quo tandem tempore? Dum ex caſtris utrinque convenitur, dum conditiones induciarum aut ſcribuntur, aut ventilantur, dum pacem omnia ſpectant vel pacis imaginem. Inter ferias armorum ſcilicet, ne nihil ageretur, Principem Optimum, proh dolor! interfici oportuit. R[illegible] cujuſdam verba ſunt, infelici monumento ejus inſcripta, uti juſſerat: Turba ſe medicorum periiſſe. Hic inducijs inductus perit, quarum ſe m[illegible] ſatis tutum arbitratur. Effundit itaque cum paucis ſe in agrum, equo inſidens pridie, ut ajunt, à quodam partis alterius donato, nullo, quod maximum in periculis præſidium eſt, nocendi animo, neque autumans ſe pro hoſte fore, cum hoſtem id temporis exuiſſet. Securitati ſuæ equidem conſuluiſſet melius, ſi tentorio ſe ſuo aut laribus continuiſſet. At acer & invictus laboris, neque otij ullius patiens Juvenis, morem animo ſuo gerere cur minus deberet, non videbat. Aves quæ in ſpem gulæ noſtræ ſaginantur, anguſtijs cavearum includuntur ac tenebris: [illegible] ſegnitie [illegible] morticinam carnem vivi, mentem brutam fovemus ratione præditi. Et quis ſolitis nos artib. tentari cogitaſſet? Ubique fraus, ubique dolus: niſi quod tutius domi quam ſub dio, magis impune verbis quam [illegible] fallimur. Cæterum quærere, factumne ſit facinus hoc nefarium gratuito ſcelere an præmijs propoſitis, levitate ſcurrili an architecto aliquo ac machinatore, qui auctor cædis [illegible] ni poſt homines natos viliſſimo, veſanam hanc mentem injecerit haud eſt meum. Sed & libenter fatebor, non modo me tunc abſentem ſed ne illos quidem qui cadenti adfuerunt, exacte omnia prorſus noviſſe. Solis vero auditionibus, ac diſſeminato diſperſoque ſermoni, temere auctoritatem non tribuerim. Illud vix quiſquam dubitat. Principem innocentiſſimum, cujus fronti nemo impune occurrit, non adverſo corpore, ſed dum unius comitis in nitu reſpicere ſeque verſare cepit, globo plumbeo, qui & in corpore manſit, hominis hi[illegible]nis manu, qua feras transfigere ſolitus erat, ex inſidijs trajectum eſſe. Perhibent etiam, tanto vulnere afflictum arma quidem arripuiſſe, quæ tamen corporis non amplius potenti exciderint, adeoque ad hoſtem, præda quantumlibet exilis, pervenerint. Inimici quidem, quos ſurgentes tanto fulgore ſpes ſine exemplo magni Principis haud dubie urebant, rationem comminiſci facile poſſunt, cur nullam reddant: nam alienationem mentis infami percuſſori quod affingunt, quis hoc perſuaſerit illis, qui propudium hominis, quidvis audere quaſi per dementiam ſoliti, ſatis noverunt? Conſcijs certe, ſi qui ſunt, ſceleris, quamvis

non

non arma nostra, tortor tamen ingens malus animus & flagitia sua in supplicium vertent. Dabunt nimirum, dabunt pœnas ultori Deo qui meruerunt: at perfidiam quod sanguine Principis etiam cumulaverunt, quod postremus flagitiorum omnium neque luce dignus ornamentum seculi, columen libertatis luce privavit, quod victima tam nobilis induciarum initium fuit, illud corrigere humana arte nulla, nullis vocibus ac lamentis deplorare satis unquam possumus. Ad Majestatem tuam imprimis, Rex serenissime, hic dolor pertinet. Tu amisso filio charissimo, qui te & ut Regem devote semper veneratus est, & ut Parentem sanctissime coluit, vulnus accepisti gravissimum, neque cogitatione ulla satis æstimandum. Lugente Germania, Cimbria spem suam ac decus voce lamentabili deplorante, mœrentibus bonis, neque malis factum probantibus, ad te tamen tanto magis hic casus pertinet, quanto gravius est filium amisisse quam amicum. Quam ille nunc procul à destinatione tuâ cecidit! quam non dolenda solum, verum ulciscenda etiam morte sublatus est! quam longe aliter neque sic ad regios lares tuos reversurum putasti! Novimus equidem, novimus, qua illum mente, Rex idem & Pater indulgentissimus, in militiam abire passus sis: non ut stipendia mereret ulla, aut præiret pugnantibus; sed ut oculis potius ac animo perciperet, quæ manu aliquando ac virtute perficienda essent, momentaque belli ac rationes addisceret, quo & facta tua imitari olim, & populis tuis præsidio, & solatio afflictis esse ac oppressis posset. At ignosce, Rex Clementissime, non illi, qui te, qui sacrosanctam potestatem tuam cultu ad supremum usque halitum prosecutus est devotissimo; sed invictæ, sublimi, augustæ naturæ tuæ, quam exuere nisi cum vita non potuit. Filius tuus erat, hoc est, ejus, qui viridi adhuc juventa terrore hostes, regnum quiete, gloria orbem adimplevit universum: ejus, qui pugnam nullam molitus est, nisi & imperator esset ipse & miles: ejus, qui ventis unquam se credit ac mari, quin glíscenti procella, hiemantibus identidem aquis, ipse malum conscendat, tempestates exploret, vela contrahat aut laxet, eadem denique alacritate in alto gubernaculis navigij assideat, qua regni in regno. Ignorassene Filium putas quod omnes scimus, quibus nempe verbis adolescens adhuc, cum in erranti ditionis littoribus nimbi ac turbines periculum minitarentur ac mortem, nautam officia sua spe omni abjecta deserentem, in cujus locum ipse succedebas, Cæsaris animo, verbisque æmulus, allocutus sis: Me vehis & meam fortunam. atque hæc quidem nunquam concedet, ut Rex animam fluctibus debeam? Tuus itaque Filius, Princeps Augustissime, tanti patris soboles & imago, tot heroum ac regum invictissimorum sanguis, sic natus, sic educatus, sic institutus, bellum demissis manibus videre quivit ac spectari? Catulum leonis si spectare jubeas, alijs in arena fortiter facientibus, dentes expediet, laxabit ungues, fremet, erumpet. Aquilam hanc ipse genueras: imparesse tui non potuit, nec dissimilis sibi. Si audaciæ virtutem illi objicimus; objiciamus & indolem. Alexandrum hunc Macedonia, vastum quantumvis ac nobile regnum, plane non capiebat. Sufflaminandus equidem si erat, cohibendus etiam ignis est, ne flammas suas & lucem sursum spargat. Mite præterea & clemens illud pectus, quoties dirutum jus sacrorum, eversum Silesiæ statum, fulcra libertatis Principes consanguineos, & perturbata immane quantum res nostras perpendebat, licet discessum sæpe meditaretur, facere tamen non poterat, quin & illud sibi proponeret subinde, eos injuriam ipsos

ipsos inferre, qui non av[illegible] [illegible] possunt. Itaque non animositas illi sua mortem properavit, cujus in tali q[illegible] occidit tempore [illegible] minus egere videbatur: non adolescentia & ætas, cui non modo invidetur alias, verum etiam favetur, sed sive casus, quorum tam multi rebus mortalium de improviso incidunt; sive metus hostium, dum novus in illo libertatis assertor, vindex bonorum, restitutor exulum [illegible]batur. Tantam spem tuam, Rex P[illegible]entissime, tot populorum gaudia, d[illegible] sæculi, caput desideratissimum, [illegible]it. At tu Fortuna Red[illegible] totum haud d[illegible] [illegible]bas, quæ illum, [illegible] aliter quam optabas remittit. Non narrabit Majestati Tuæ quæ vidit, quæ audivit, quæ fecit: non commendabit tibi suspiria oppressorum, direptiones provinciarum & incendia, timorem publicæ servitutis, securam denique Germaniæ quietem aut pace dol[illegible] bellum tranquillius. Merebantur fortia ejus facta virtusque militaris v[illegible] [illegible]: nunc funus pro illo ducendum, tanto tristius, quanto [illegible] amitati [illegible] adjicit novitas mortis & atrocitas. Potuisti [illegible] illum audisse valedicentem, quam solicite de Majestate tua cogitaverit! quanta portio ex illo quem traxerat spiritu in suum redierit auctorem! Percepisses puto illa Filij optimi verba: Hoc solum, Rex & Pater Clementissime, excuso: insidijs pereo, non virtute ferri. Ut morem tibi gererem, semper [illegible]: ut fato morem non gererem, studere non potui. Ita visum est Deo Immortali [illegible] precibus serijs commendo. Ipse Majestati tuæ [illegible] vitæ annos [illegible] qui meæ negati sunt. Ipsi tecum fratres mei, charissimi ac desideratissimi regnumque tuum curæ erunt. Ipse te conservet: nam de me, qui Liberatori meo ac Conservatori generis humani spiritum hunc ex animo trado, securus sum. Excessum timere, meum & Christiani hominis, & [illegible] Regis Filij non fuit. Sed neque ita inter arma versabar, ut nescirem mortem mihi in procinctu habendam. Repetat vitam, excipiat animam [illegible] quidedit, Auctor salutis meæ, ac indignæ hujus necis indubitatus [illegible]. [illegible] a cum viribus de[illegible], id solum te rogo; ut amantissimus Ma[illegible] hostium Libertati sanguine lites potius quam lacrymis. Qua quidem [illegible], Rex tam [illegible], tam fortis & sapiens, dolori tuo [illegible] parum [illegible] quam dolorem si sperare potuisti cum ad arma [illegible] [illegible] [illegible] illi accidit quod accidere [illegible] [illegible] mortes mortibus [illegible] quotidie ac cumu[illegible] [illegible] fato [illegible] & funesta Germaniæ inflammatio tot [illegible], tot Principes abripuerit [illegible], ut simile quid ætas nulla, nullæ historiæ loquantur. Sed comparata mœroris habere aliorum solatia [illegible]: tua Majestas cum perpendet quid Patria [illegible], cogitabit etiam quid Regi. Non [illegible] & Filiorum Tibi [illegible] te ac vigente crises [illegible] alterum Te ad cœlestia [illegible] regnum (sera sit dies illa!) sublato Tui hæredem, alterum ad [illegible] [illegible] amoris tui, spem populorum, Castores [illegible] & lucida sidera, cum [illegible] tantum [illegible] accipere potes de rebus, quantum [illegible] de illo qui vixit. Non in minorem autem & vos, Principes [illegible], luctus partem vocati estis, quorum, præter acerbitatem [illegible] hujusmodi Fratris erepti, qui vos plusquam fraterno affectu dilexit, amavit unicè charos habuit, mœstitiam augere credibile est maxime, quod [illegible] halitum illius extremum, non manus vestræ ad ultimum [illegible] oculo-

oculorum officium advocare, non reliquias ejus & transfixa miserè viscera lacrymis & opobalsamo uda sarcophago tradere, non satiari novissimis sermonibus contigit. Nunc amoris ille sui vobis & virtutum maximarum memoriam reliquit, ut quoties lugebitis vos fratrem amisisse, consolatione simul illa sustentemini, talem vos fratrem habuisse. At te, magni Parentis magne imposterum successor, Fratrumque tuorum, de cujus dotibus ac naturæ excellentia tanta, tamque præclara narrantur, Deus protegat immortalis, lectum genialem tuum, cui Conjux ex familia Germaniæ serenissima incomparabilis destinatur, lætitia omni ambiat ac rebus florentibus, vota denique pro te, pro salute tua, bonorum omnium in felicem exitum proveniant. Cæterum tuum hoc damnum non minus, Germania, tuus hic luctus est: vix unum excipiam aut alterum, nemo Principum extra eorum tranquillitatem [illegible] dilexit [illegible] fortius [illegible]. Vester est hic dolor, [illegible] Imperator [illegible] Johannes Georgi, Georgi Guilielme, Potentissimi Optimique Principes: alterius vestrum signa duxit, utrique militavit. Si [illegible] quod tacitis, subvenietis. si fines vestros ac sociorum tuebimini, si arma hostium & armis nocentiorem fallaciam ab aris arcebitis ac focis, cineribus ejus non cenussimis gratiam si non quantam meritus est, certe quantam potestis abunde refertis. Vester est hic dolor Celsissimi Principes Fratres, Johannes [illegible] Georgi R[illegible] Vestram illi Brigam, [illegible] Ligi[illegible] [illegible] lesiæ, veteras urbes ac ditiones, de [illegible] & publicis [illegible] expositas [illegible] quam accedebat, quam macceraret [illegible] & ex animo doleret, vos tantorum Regum à tot seculis nepotes, tot Principum, inter quos & ipse erat, consanguineos & affines, tam flagrantia boni publici amore pectora, restitui ope sua ac [illegible] [illegible] ac [illegible] non posse, quam fide erga Rempublicam [illegible]. Vester est hic dolor Principes Germaniæ Proceres Illustrissimi, qui [illegible] dem animo causæ communi patrocinamini. Amisistis [illegible] amisistis sanguine cognatum, socium armis, fortitudine perfectissimum exemplar. Vester est. milites, erepto oculis castrorum, simile quid forte non visuri, eo duce, quem maximam semper vobiscum partem periculi sustinentem vidistis, [illegible] rum magnitudine sæpe hostem, clementia & beneficijs animos vestros [illegible] sæpius ac affectum, quemque non tam excubiæ [illegible] amoris vestri præsidium tutabatur. Nunc quid agendum, [illegible] es? Honoriosne illi tumulos & memorias excitabitis? an divisis aciebus ad [illegible] pugnæ decurretis? Hoc facere illi etiam possunt, quos nil or quam prope mœror incessit: à vobis, à virtute vestra sanguis hostium potius exigitur, quam vestræ lacrymæ. Decessit, abijt, ô Dani pro [illegible] ha[illegible] Deum multa [illegible] patriæ, [illegible] pro [illegible] [illegible] isset. Hoc etiam calamitati [illegible] add[illegible] campo subturbato, [illegible] [illegible] qui difficillimo tempore tuo, cum exercitu [illegible] excidium tibi ac eidem extremam minatus, quiquaverum agros insederat & mortarijs fulminalibus atque tormentis miræ virtutis ignem tectis tuis [illegible] pondere stupendum [illegible] ducto [illegible] cæteras copias [illegible] adv[illegible] [illegible] prudentia [illegible] dubitum, ope divina imprudens, [illegible] tolerat [illegible] ut [illegible] ceretur causa fuit

[illegible] posteri[illegible]. Quæ [illegible] versa rerum, quam afflictæ fortunæ faciem tu non videras hactenus [illegible] Silesia? Quanto impetu, quo sævitiæ ingenio, quibus artibus leges credendi [illegible], quæ exactores legum ipsi non satis credunt, oppidis imposita sunt [illegible] is ac urbibus? Et ut sciat orbis quibus magistris præfecerimus, [illegible] datum sit, qui [illegible]tionibus ædium, injurijs, verb[illegible] & execrationibus Deo[illegible] sunt. Noctu etiam ali[illegible] ad[illegible]bantur. ut noctem profundam menti[illegible] inadvertere[illegible]. His accense abrogatas leges [illegible] privilegia, [illegible] auctoritatem Procerum, procurationem Reipublicæ Ordin[illegible] aut data, aut non voto [illegible] dicta, vectigal adeo insol[illegible], ut [illegible] ferrit etiam cessare [illegible]. Aurem excipiam ac umbram; cætera [illegible] impo[illegible]r. Adde & bellatum per tot annos & nunc [illegible] exitum [illegible] spectans lacrymabile bellum, stativa castra, conscriptiones militum, hyberna non ad usum, sed ad luxuriem [illegible] suppetiarum aut legionem aut fugam (tamen [illegible] remedijs laborari[illegible] [illegible] expugnata [illegible] & [illegible] præd[illegible] [illegible] actas, conculcatum petulanter equorum ungulis [illegible] dum commeatus petitur, in pacato, in hostico eandem rapiendi libertatem, extincta [illegible] incendia, vastitatem postremo, cædes, stupra, & faciendi quicquid [illegible] liberrimam licentiam. Paganorum vetus forma [illegible] est: Sectis qui fecerit, mitem Iisdem iratam [illegible], & [illegible] ossa [illegible] atque dispersa videat. [illegible] nostram hoc [illegible] genus & vindictam supremi Numinis [illegible] & acriter [illegible], sepulchris adeo violatis, templis adeo expilatis [illegible] irreverenter [illegible], ut à fœderatis quoque talia fieri (duces ac præpositos, [illegible] imprimis perpeti [illegible] cogit, libenter & ex animo [illegible]. Post agri [illegible], pagi longe lateque colo[illegible] [illegible] imprimis, o [illegible] [illegible] in [illegible] exiguo relata fuit, post [illegible] dici aut [illegible] Principis Optimi [illegible], ô Provincia [illegible] vetus [illegible] ac mensi reliqua [illegible] rerum mo[illegible] [illegible]. Ubi [illegible] Libertas! [illegible] Reipublicæ [illegible]. [illegible] nostrum gaudet [illegible] lugent ipsi, aut [illegible] clades nostras duplicant & [illegible] qui te, [illegible] ditus [illegible] ac [illegible]. [illegible] vero [illegible] ac si assequi [illegible] verbis

 exprimere

exprimere absque culpa jactantiæ non possem. Testes sint [illegible], Literæ [illegible] ac sine cura elegantes, postremæ hujus generis, ut puto, quas sua manu [illegible] illa ac erudita, ex castris perscripsit, unoque ante fatalem ejus ac infelicissimum nobis diem ad me allatæ. Illas enim ut adducam, non exemplo solum Græcorum ac Romanorum invitor; verum etiam ad prodendam humanitatem Principis Sacratissimi ac ingenij elegantiam interest. Sic enim loquitur.

Omnes de adventu tuo hic in castris certiores facti, doctissime O[illegible]. G[illegible] plurimi, plurimi exoptabant. Cognitis summa exinde nascebatur lætitia. [illegible] vero talem visendi virum, cujus fama impleverat aures, spes dabatur maxima. Cum autem plerique se tali frustratos spe arbitrabantur, me convenire, rogare, ut de diut[illegible] hæc m[illegible] pro[illegible]retur mirari ceperunt. Quapropter promissum tuum in [illegible] tibi revocare [illegible], paucula hæc exaravi, simul [illegible] am[illegible] in te [illegible] calamum admovi. rogans ne diutius tua nos privari [illegible] ad nos occasione advoles. Vale, & ut hæc curentur effice.

T. Addictissimus

Uldericus.

Non perennem [illegible] verba tua, Princeps Pissime, quibus magnitudinem clementissimi affectus erga me tui explicas. Principem de me [illegible] ricatum de toga, inter tubas de literis cogitare, sola divini Genij tui ac dexteritatis insolitæ res erat. Ego non parere me tibi, non frui serenissimo vultu tuo, non adesse supremis sermonibus tuis potuisse, cum angor impatienter ac doleo; tum laudibus, quod solum [illegible] virtutum [illegible] indefessis, quantum mihi [illegible] annorum, qu[illegible] bitat [illegible] acerbiores mors tu[illegible] reddidit, exigam ac [illegible]. Nunc terris [illegible]bus altiorem tumulum [illegible] quod aggestu hoc humili, hac gleba vilissima, cursim neque cum cura ver[illegible] sum, bona beatissimorum Manium tuorum venia factum puto. Te enim ac operum tuorum & naturæ merita satis commendare velle, ut nemo audeat nisi spei de ingenio suo immodicus, virtutum vero tuarum ignarus [illegible] doctrinæ ostentare possim ac eloquentiæ, quantum mœstitia [illegible] nis obsidere animum sentio, vel devotioni meæ [illegible] cerem. At tu, anima sanctissima, laudum huma[illegible] ditans, abunde gloriæ dum nobiscum eras, nunc cœlum adepta es quod gloriam mortalem respuit, finem æternæ non habet. Vicisti, Princeps, vicisti, non hostem, ut solebas, & agmina instantium ac [illegible] sed fortibus plerunque formidabilem [illegible] tus semper fuisti, mortem. N[illegible] am [illegible]tis tuæ ipse triumphum na[illegible] orem. Non urbs male æterna, domina g[illegible], a[illegible] liberorum Roma, [illegible] cœlum te conspicit, miratur, felicitati tuæ favet ac applaudit. Quid re[illegible] captos vinctos ante currum d[illegible], opima provinciarum & instrum[illegible] manæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

p.ctam

p[illegible] m[illegible], [illegible]eam corona justitiæ æter[illegible] q[illegible]m non Jupiter a[illegible], pre[illegible] ar[illegible]orum h[illegible] & dicatarum ma[illegible]ub[illegible]rum, sed capiti tuo Deus D[illegible]rum imposuit, [illegible] quod ipse solus dare pot[illegible] accipere integrit[illegible] vitæ ac p[illegible]tate illi gratissima [illegible]ruisti: E[illegible] tol[illegible] tri[illegible] & [illegible] ag[illegible] & [illegible] S[illegible] [illegible]r, si sub[illegible] extra [illegible] [illegible]it, [illegible] R[illegible] patria [illegible] vic[illegible] q[illegible] bes [illegible] pr[illegible]vi[illegible] libertatem vindic[illegible] d[illegible] vixit, qu[illegible] mort[illegible] est cujus quoq[illegible] retracta [illegible] ab i[illegible]ritu G[illegible] [illegible] s[illegible] at[illegible] maxillis edan[illegible] quam-[illegible].

Reg[illegible] i[illegible] m[illegible]bus [illegible],

& quæ sequuntur. Avete, animæ innocentissimæ: nos, mœ[illegible] v[illegible] vicem [illegible] ver[illegible] & pax æ[illegible] [illegible]ur [illegible] ultimam di[illegible]nis & sortem [illegible]sperrimam [illegible]cti sumus. [illegible] r[illegible] nos t[illegible] [illegible] Arbi[illegible], & si p[illegible] bonor[illegible] nobis fidem a[illegible] ijs ac [illegible] [illegible] m quæ [illegible] clam foventur privatas a[illegible] publi[illegible] tr[illegible]a postea rec[illegible]perandæ posthabe[illegible]nt [illegible] ig[illegible] proscripti[illegible]nes à [illegible]cijs & [illegible]ria [illegible] pr[illegible], sacra ab [illegible]xil[illegible], & honestamenta paci[illegible] præmia b[illegible] quærant, [illegible] m[illegible]r. Cæterum immaturum exc[illegible]um tu[illegible]m, Princeps san[illegible] d[illegible] qu[illegible] debent autem [illegible], extenuent qui [illegible] [illegible] q[illegible] de[illegible] gl[illegible] p[illegible] spem am[illegible]s maximam [illegible] & q[illegible] qu[illegible] mis[illegible]iarum [illegible] q[illegible]s [illegible] cultu & grat[illegible] a[illegible] [illegible]dati[illegible]

Com-

COMMENTARIUS
DE
Rebus Pace Belloque Gestis
Domini FABIANI Senioris,
Burggravij à DHONA

A[illegible] & gravissimi [illegible] ut ante [illegible] M[illegible] [illegible] E[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] acquir[illegible] im-[illegible] [illegible] ius g[illegible]. sine [illegible] [illegible] [illegible] nsequi licet [illegible]. E[illegible] Alex[illegible] [illegible] Magni cognom[illegible] ad [illegible] quod [illegible] H[illegible] N[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] D[illegible] [illegible] Si[illegible] ipse [illegible] [illegible] flam[illegible] [illegible] [illegible] Pl[illegible] [illegible] munera, [illegible] [illegible] Quare igitur [illegible] esse arbitremur, si [illegible] vi[illegible] [illegible] nos dixerim [illegible] [illegible] [illegible] Q[illegible] [illegible] [illegible] ad [illegible] accidat [illegible] [illegible] antevertens ceteros, [illegible] nostris celeb[illegible] ex [illegible] visæ [illegible] restit[illegible] atque iterum [illegible] [illegible] præ[illegible] [illegible], aut [illegible] [illegible]. E[illegible] [illegible] ex [illegible] ut sanctam hanc, atque utilem oper[illegible] q[illegible] laudibus Illustris Burggravij

Plutarch. in Apophth. Lacon.

Cassiodor. lib. [illegible] Epist.

gravij Fabiani Dhonani impensum unus, Theonino [illegible] aufim? Quanquam [illegible] id agnoscam, quodam modo [illegible] hen optimo Heroi, non eo quidem, quod observantiam illi nostram deferamus, quæ adversus bene meritos permitti omnibus, etiam imi subsellij hominibus debet: sed quod ex majorum gentium, doctorumque corona nemo surgat qui hoc sacrum exequiale peragat. Si [illegible] factis [illegible] vox est accommodanda, [illegible] Dhonanus, quod [illegible] largiuntur,

——— [illegible] nemo præter A[illegible]
Pingeret, aut ne a[illegible] Lys[illegible] duceret æra: Horat.

equidem quid pl[illegible] de audaci hoc facto [illegible] non [illegible] [illegible] Verum [illegible] in convivio cætera splendid[illegible] amœnoque, [illegible] sed [illegible] secundos, tertios, quartos, sæpe etiam [illegible] hominum, [illegible] Itidem [illegible] ego, qui supra crudit[illegible] nec ingenium, nec dextritatem [illegible] [illegible] ipsi [illegible] suas per[illegible] [illegible] [illegible] partes [illegible] quivis [illegible]

Grande aliquid, quod pulmo animæ prælargus [illegible] Pers.

[illegible] ergo [illegible] in nos [illegible] veteres verbum [illegible] quod [illegible] perda ac quasi in [illegible] [illegible] honos [illegible] propolita nobis habe[illegible]

Ut igitur a [illegible] ordian[illegible] natale [illegible] ob[illegible] admi[illegible] qua ex[illegible] clarissim[illegible] ceci[illegible],

——— Fluat lacrymæ [illegible] rig[illegible] Ovid. 2. Metamor.
D[illegible] ramis [illegible] quæ [illegible] amnis
Excipit [illegible] mittat [illegible]

Q[illegible] capa[illegible] armata, toga [illegible] St[illegible] oppidum haut [illegible] in qua Fabiani [illegible] [illegible] anni [illegible] Ma[illegible] us. [illegible] ubi [illegible]

ens,

[illegible] elegantis ingenii, [illegible] quoque temp[illegible] obstetricari [illegible] Dies affulgebat sexta & vicesima, altera à festo [illegible]bilissimo, quo Spiritus Sancti memoriam celebramus. Fortasse ut indicio [illegible]bis foret, non cum Junone Nixia, non Jove Sospitatore, neque ullo cæcarum nationum numine, aut tutela indigere: ut qui auspicijs Sancti Spiritus auram hujus vitæ hauriret. Numerabatur tum a Christo nato annus seculi sextidecimi quinquagesimus: quo ipso in patria Dhonani Prussia ardebat bellum ab Osiandro conflatum: qui αὐτοδίδακτος, ac propterea, ut fieri solet, ἰδιογνώμων & ἀυθέκαστος hominem coram Deo justum fieri contendebat justitia Dei, ut vocant, essentiali, quæ profecto non alius, ac ipse Deus, esse potest. Sed hujusmodi, quæ ad natalem, vel locum, vel diem pertinent, decoris quidem aliquid afferre videntur: attamen fere communia sunt deterrimis cum optimis, [illegible] juxta ac summis. Quare in tanta laudum Dhonani copia, ea potius consectemur, quæ magis propria Fabiano fuerunt: Quale est illud, quod ei præclara ad[illegible] stirpe [illegible] nasci. Parens enim [illegible] Petrus Dhonanus [illegible] pietatis, ita prudentiæ & fortitudinis omnes explevit numeros, perque Laboris templum [illegible] progressus, trophæa [illegible] gloriæ in Honoris fano feliciter ad Memoriæ aram suspendit. Postquam enim ab ulima prope pueritia Laborem patrem Gloriæ, ut Æschylus [illegible] vocat, [illegible] suo, proposuerat: non jam ille purpura ulterius capi, [illegible] non delectari [illegible] comitatu; sed ipse [illegible] Itaque profecto [illegible] [illegible] didicerat prius. Dabat vero se Petrus [illegible] viri [illegible] illustris, Hiobi Dobeneckeri, Episcopi Risenburgi, apud quem pa[illegible] animum confirmabat præceptis optimis ad [illegible], ac disciplinam militarem præ cæteris. Ergo cum [illegible] est, non, ut quondam Eretrienses, quos [illegible] T[illegible] esse piscium, qui gladioli vocantur: quippe [illegible] [illegible], sed corde [illegible]tur: ita & illos fuisse quidem armatos, sed animatos non item. At Dhonanus, ut versiculum Mæonij vatis in Latiale eloquium [illegible], erat

Hosti non tergo, sed forti pectore notus.

N[illegible] nomen apud alios [illegible] quam eos, qui tum [illegible] cujusque judicio optimam foverent causam (ne forte pro bello [illegible] [illegible]) tum etiam, qui rei totius militaris supra alios esse intelligentes [illegible]. Erant illi Mariani Equites, quos ante triennos trecent[illegible] annos, nomine ordinis Teutonici, in Bor[illegible]a [illegible] Christianæque r[illegible] S[illegible] [illegible] reportaret corona[illegible] sed dignitate etiam Eque[illegible] ab illustrissimo Ordine [illegible] omnium [illegible], & applausu, fuerit ornatus. Cumque Ducatus Prussiæ, abolito Teutonicorum [illegible] ordine, constitueretur: Albertum, Marchionem Brandeburgicum, [illegible] Ducem in militia sectatus [illegible] palmamque & [illegible] opera [illegible] in [illegible] Brandeberga: cujus & post-

Plutarch.

Lib. Ord. Pruss.

postmodo præfecturam per sexennium insigni fide, nec minori auctoritate gessit. Quod si pulchrum ducitur, paternas imitari virtutes; unde Amasim apud Ægyptios legem sanxisse accepimus, ut patris artem faceret filius, ac statum conditionemque vitæ ejus sequeretur: nec ab ea laude excludi illustrem hunc virum oportebit. Siquidem egregia Stanislai, fortissimi parentis sui, facinora secutus, imo assecutus fuit. Venerat Stanislaus (ut quemlibet ducit Deus, cujus est terra & plenitudo ejus) ex Crachensi domo, quæ apud Silesios celebri est loco. Sed generis hanc celebritatem virtute plurimum in Borussia adauxit: ubi Teutonicis equitibus, nisi Christi eos milites dicere malimus, strenuam navans operam, non modo gloriam obtinuit excellentissimi Ducis; sed viri quoque continentissimi immortale adeptus nomen fuit. Veniam mihi dari postulo, si paullum huic rei institero, ut documento illustri planum fiat, licet sit

Rara avis in terris nigroque simillima cygno, *Juvenal.*

Miles pauco contentus: non tamen ita male agi cum rebus humanis, ut non in eo quoque vitæ genere habeat Deus, qui plurimos cujusvis ordinis longissime numinis reverentia post se relinquant. Quippe incubuerat regioni omni tempestas fatalis, qua sociorum plurimi, timore, an perfidia, pudendis modis à Magistro suo divortium faciebant. Non ita Stanislaus, cui idem animus,

Rerumque prudens, & secundis *Horat. 4. Carm. 9.*
Temporibus, dubiisque rectus.

Quare non ille à domino, cui sacramentum dederat, deficere. Nec enim illi

Facile & pronum superos contemnere testes. *Juvenal. Sat. 13.*

non sanè,

——Phalaris licet imperet, ut sit *Idem. Sat. 8.*
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro.

Nempe scitum illud Socraticum animo inscripserat penitissimo, ut statua semper insistit basi, similiter virum bonum instituto niti honesto, nec inde vel periculis, vel voluptatibus dimoveri unquam. Quocirca in eo collegium erat universum, ut Stanislao, ejusque posteris, ne indonata virtus fidesque videretur, hæreditariò titulo ac jure conferretur præfectura Morungana, & loci indole nobilis, & reditibus sane quam locuples. Non aspernatus eam fuisset Dhonanus, si quanta facilitate ab Equitibus offerebatur, tanta conscientiæ sanctimonia possessurum se suosque vir integerrimus in animum inducere potuisset. Nunc illud identidem occursabat menti ejus (quod religionis opinio in popello ita edocto mire exaggerabat) fore, ut virginem Deiparam, cujus honori destinatus esset quasi honorarius tutor, iratam haberet, si luculentum adeo donarium transferret domum suam; aut si ad posteros transmitteret, quod sancti illius majores consecrassent. Casta profectò, si quæ unquam, in sectante ejusmodi vitam abstinentia, à qua fere milites nostri quam longis distant spatiis! quippe iis si Pegasi daren-

tur, in cœlum adſcenſuros dixeris, & prædam acturos uncatis manibus ante thronum Dei in Mariæ, Sanctorumque omnium conſpectu. utpote quibus

Lucan. —— *Ibi fas, ubi maxima merces.*

Eſt vero Morunga inter lautiores Boruſſiæ præfecturas non poſtrema. Oppidum binis arcibus, ſitu loci, lacubus circumſtagnantibus, munitum. Pagi adjacent plus minus triginta. Eos & prædia commendant, & piſcationes, & molendinæ, & venationes, & aucupia, & ſaltus, urſis olim, alijſque noxijs animantibus nunc armentis completi. Repudiato igitur nimis ſplendido, ut quidem cauſſabatur, dono, viliori, quod ultro offerebatur, contentus Staniſlaus fuit: quamquam profecto vile nihil exiſtimari conveniat, modo rationi, ſecundum *Horat.* quam *Vivitur parvo bene*, ſuffecerit. Obtinuit vero citra fraudem Ordinis, & rei ſacræ, Teutopagum: in quo annos poſtea exegit multos, idque cum optima ac laudatiſſima Urſula Greulingia conjuge; quicum etiam ſepultus inibi fuit, compluribus ex ea liberis, fœmellis aliquot, filijs vero tribus relictis. Atque ex his quidem Anſelmus, & Johannes, cum quaſi in herba adhuc latere meſſis crederetur, extremum ætatis diem obierunt. Petrus autem, Fabiani parens, ad grandem pervenit ætatem. Sed priuſquam à Staniſlao & Petro Dhonavijs manum tollam, illud etiam adjungendum videtur, utriuſque, ac majorum etiam ſpectatam adeo fidem fuiſſe ſemper erga ſuperiores, ut ab ea Dhonæi in publicis Boruſſiæ privilegijs commendentur: imo præclarum hoc retulerint elogium, cum prope omnis hæc regio, vel defeciſſet, vel in hoſtium veniſſet manus, inter paucos tum, qui Principis partes ſequerentur, ſtetiſſe Staniſlaum, Burggravium Dhonenſem, & filium ejus pariter cordatum. Paterent jam longe lateque ſpacia producendi porro in hunc famæ campum Dhonaviorum etiam abavum, atavum, tritavum, atque alios, qui longa ſerie in numerato habentur. Verum non tam gentis Dhonanæ hiſtoriam, quam Fabiani laudes polliciti ſumus. Quare nunc temporis quidem ſuperſeſſis iſtis, quæ etſi non minus pulchra ſint præclaraque, properanti tamen lectori faſtidij aliquid parcere poſſint, illud unum exponere contentus ero, Dhonanam familiam ab octo retro ſeculis originem ſuæ gentis repetere. Nempe jam ab ijs temporibus, quibus Deus Opt. Max. Imperio Romano, quaſi cœlo demiſſum, dedit Carolum, Francorum regem, à rerum geſtarum gloria Magnum appellatum, non optimum modo Reipubl. Principem, ſed Eccleſiæ etiam vindicem, ſtudiorumque inſtauratorem ac patronum omni laude majorem. Tantus Rex atque Imperator, ut cenſor erat virtutis æquiſſimus, ex ea Galliæ Narbonenſis parte, quæ & Languedocium, & Occitanea *Anno* DCCCVI. dicitur, virum evocavit, & ſummi nominis, & maximæ dignitatis, Aloyſium de *Barthol. Paprock. in Chronico Bohem. cap. 19.* Urpach, eique, ut in Germania ſedem ſuam figeret, perſuaſit. Ac quo promtius illud faceret, ſimul ut præmium extaret dignum ejus virtutibus, (abſque quo eſſet, verbis tantum ineſcatus videretur) amœnum ei atque frugiferum locum *Autor Pſal. ad vitam B. Eſai. editus Cracoviæ* MDCX. aſſignavit ad flumen Albis; ubi & oppidum, & caſtrum, quod Dhonæ nomine inſignitur, celebre jam tum erat. Juxta vero poſtulaverat ab Urpachio Cæſar, ut Dreſda ab ſe contra Bohemos, Naumburgo ad Salam contra Sorabos munitis, *Anno* DCCCVII. ille tum ſua, tum Germaniæ limites, defenſurus, Vandalos idololatras, quorum tetra colluvies ſe hinc inde in imperium infuderat Romanum, ulteriores facere pro-

progressus minime pateretur. Nec [illegible] sagacissimum Imperatorem spes fefellit. Nam ita Urpachius susceptam administravit provinciam, ut Cæsar Ludovicus cognomento Pius [illegible] Pater [illegible] Carolus corona imperiali caput insigniverat, A[illegible] Conrado, [illegible] hereditario non donarit modo territorium Dhonanum [illegible] B[illegible]gravij quasi honestamento gentilitio, exornarit. S[illegible] Burggravij G[illegible] ijdem, qui Italis ac Gallis Vice-Comites. quo modo & Mediolanenses prius Vice-Comites dicebantur, qui nunc Duces audire maluerunt. Et sane etiam Saxonici ac Brandeburgici Electores, qu[illegible] inter præcipuos titulos Burggraviorum appellatio compareat, non parum eo d[illegible]ris [illegible] generi arbitrantur. Nimirum sicuti Comites limitanei, quos M[illegible] dicimus, C[illegible]arum autoritate & Regum condebantur, ut hinc inde G[illegible] contra Hunnorum irruptiones tutarentur: eodem modo per [illegible]xoniam, ac Misniam constituti fuerant, qui à Sclavorum atque Henetorum [illegible]s cavere civibus incolisque possent. Hi Burggravij tum appellati, sacri vero Imperij Romani præfecturis fungebantur: quæ dignitas, perinde atque Marchionum, etsi initio videbatur ambulatoria, meritis tamen eorum, qui primi cum laude honorem eum gesserant, hæreditaria postea ad po[illegible] ac gentiles devoluta fuit. Quanquam autem Dhonani etiam Comitum axiomate, atque honore fuerint decorati, quod tum alijs è documentis, ijsque plurimis atque evidentissimis, tum etiam Sigismundi Cæsaris libello discimus, qui egregio pari fratrum, Nicolao, & Jarislao, Dhonensem Comitatum feudi munere concessit; plurimum tamen Burggraviorum titulus ijs magis arrisit. Neque eo minus honoris à posteritate consequuntur. Nunquam enim non prædicabitur in ijs singulare decus, divinæ gratiæ pignus; quod cum in alijs prope familijs omnibus, certe in Misnia Leisnickensium, Altenburgensium, Starckenburgensium, Lorbicensium, aliorum Burggravia dignitas exspiraverit, Dhonani eam & mascula virtute retinuerint, & pari gloria propagarint,

Anno Dcccxii. *Dresser. Mill. Hist. sex. part.* II. *Georg. Fabric. in Annalib. Misn. lib.* I.

Megiser. in præfat. lib. de Ord. Equestr.

Anno Mcccexxiii. *Brixiæ. die infant. innocent.*

Magnanimi heroes, nati melioribus annis.

6. Æneid.

Hæ primitiæ sunt gentis Dhonaviæ, sane vel hac prærogativa ampliores, quod ab illa olim quatuor ac decem familiæ nobiles solennem feudorum collationem exposcere tenerentur. Nec est, quod arbitremur, prisci hanc dignitatem fuisse ævi: hoc tempore autem, quod omnia mutat, vastat, abolet, in desuetudinem penitus abijsse. Spirantia enim adhuc ante oculos versantur exempla: sunt vestigia in Hexapolitana Lusatia, ubi Grunbergij, Rotenburgij, Zabeltizij, Schlichtingij aliæ Equestris Ordinis familiæ, Burggravijs Dhonanis, feudi jure, & sacramento, hodieque sunt adstricti: præ cæteris vero, qui in Dynastia Muscaviensi rerum potiuntur. Illic jam nunc Toparcha illustris Carolus Christophorus, quod longa serie ad se devolutum est Regale, quantum in se est, tuetur; sicque animum inducit suum, non minus religiose conservanda esse majorum privilegia, jura, dignitates, regalia; quam illorum imagines, torques aureos, nummos, aliaque thesauri decora, quod illa virtutis sint ornamenta propiora, quæ ætatem ferunt: hæc vero, cum fortuna, quæ vitrea est ac desultoria, commercij plurimum habeant. At quantum etiam illud ad gentis Dhonaviæ laudes facit, quod insigni in ponte illo, quo Imperator Conradus primus, auspex hujus

 nominis,

Albin. in Chron. Misn. Dresser. Mill. hist. 6. part. 4.

nominis, utramque Albis ripam in littore Misnensi ad urbem Dresdam conjunxit, etiamnum Dhonaviæ gentis insignia [illegible] opere antiquo conspicere licet. Atque inde est, quod ex juris ac rati[illegible] recte præscripto & [illegible] magistratus decreto, constitutum fuerit, ut [illegible] ædibus [illegible], ex [illegible] bus eo apportatis vectigalium pars tertia [illegible]. Licet vero, (ut pope omnia hominis bona. alium atque alium a[illegible] d[illegible]um solent) etiam jus hoc olim à Dhonana familia aliò fuerit translatum; tamen jam a multis retro annis illud Abrahamus Dhonavius, qui apud Silesios libera [illegible]ebatur Dynastia Wartenbergica, quasi postliminio recuperavit. Atque ut [illegible]quam hoc jus in eandem redijsset familiam, nihil priori [illegible] derogaret. Glorientur igitur

Plin. lib. xxxvi, cap. xii.

Ægyptij Pyramidibus suis, quarum unam pr[illegible] mundi miraculo à trecentis sexaginta sex hominum millibus [illegible] exstructam, atque id erogatis in raphanos, allium, ac cæpas talentis mille octingentis. Ostentent item alij —— *insana mole colossos*. Qualis etiam effingi volebat Nero. Alij ex vetustate divitias suas immani jactent apparatu canalium, thermarum, aquæductuum, theatrorum: in quibus omnibus, quo necessitati vel usui consuleretur, [illegible] pauco poterat, reliqua autem servierunt pompæ, luxui, superbiæ, & [illegible] dissipatæ vanitati. Burggravij vero Dhonani non paullo magis ad laudem suam esse reputent, quod non alijs, quam majoribus suis, debeatur ejus pontis structura, ex quo tot commoda, ad Principes juxta, ac subditos, redundent. Quid autem pontes loquor? Quid terrena tantum vel commoda, vel ornamenta? Liberalissimi quoque fuere heroes Dhonæi ad constituendum, ut seculum illud ferebat, cultum divinum, sacraque peragenda. Referunt ij, qui res Episcoporum Misnensium monumentis suis ab oblivione vindicarunt, Ottonem,

Dresser. in Mill. 6.

Henrici Burggravij Dhonensis filium, haud exigua contulisse donaria in Henricum, virum sacris destinatum, qui ante xc. atque trecentos annos, in Misnia baculi atque tiaræ Episcopalis honore clarus fuit. Nec obscura esse potest, tum pietas, tum munificentia Ottonis Dynastæ, eadem familia nati: qui cum in oppido suo gentilitio, populo ad Dei cultum deesset locus; templum, quod

Dresser. Mill. 6. part. 2.

Dhonæ est Beatæ Virgini consecratum, primus extruxit: quod, Friderico II. Romanum moderante imperium, annis ab hinc quadringentis, evenisse accepimus. Nempe uterque Dhonavius, pater cum filio, non provide minus, quam piè, existimabat, ingenti ea à se fœnore locari, quæ ad res sacras ac pios usus, Deo largissimo benefactori commodarentur. Nec ullis obliterandum est seculis, Ghurij (id Silesiorum oppidum est) inde à trecentis annis jura patronatus in templo primario fuisse penes Burggravios Dhonanos. Uti nec caligine ulla involvi debet, quod jam ab annis octingentis familia hæc se longe lateque diffudit. Non equidem inficias ivero, accidisse ei quasi deliquium quoddam, idque haut exile; cum bello eo, quod inter Wenceslaum, Bohemiæ Regem, & Guilielmum Coclitem, Misniæ Marchionem, gestum fuit, arcem Dhonensem, quæ feudum semper fuerat regni Bohemici, Marchio obsedit, expugnavit, evertit. Cujus rei tristissimam memoriam penitus excidere non sinunt rudera illa arcis Dhonensis: quæ hodieque vix altero à Dresda lapide, ad Dhonensia mœnia, (prout præsens ejus oppidi fert situs) cernere licet. Ubi & Burggraviatus vestigia conspiciuntur, haut secus ac Noribergæ. Quis vero satis explicet, quantum dolorem casus ille egregijs heroibus attulerit: ubi viderunt, se effrenis violentiæ

lentiæ furore, de antiquis sedibus ac fortunis deturbari iniquissime. Nempe silebant leges, inhonora erat justitia, ut fieri solet,

Cum sonus armorum superat, gemitusque cadentum. *Ovid. 5. Metam.*

Verum calamitas hæc illis nova fuit virtutis seges, unde Dhonani pullularunt hinc inde numero plurimi, autoritate spectatissimi. Ex eorum gentilibus habitarunt olim eximij viri in Galliæ, ac Daniæ regnis. Nec pauci vivunt in Bohemia, in Silesia complures, avitum etiam decus in Misnia Saxonique sustinent. Habent hos quoque ex eadem gente Palatinatus & Marchia Brandenburgica. Habent Borussia, Livonia, Lusatia. Quid opus multis? Fœcunda adeo stirps hæc fuit, ut non rarò ex ea sit sex ac XX. generationes, ubi stemma à patre cujusque recta per liberos deducatur. Dixerit aliquis, non solum numero, sed virtute etiam, atque adeo hac una imprimis, æstimari familias oportere. Quis fatetur hoc in dubium vocari? Sed Dhonæi quoque ad classem eorum pertinent, qui numero [illegible], ita virtute dignitateque sint conspicui. Quippe [illegible] ex ijs [illegible] & [illegible] [illegible] in aulis Cæsarum, Regum, Principum magna [illegible] bellique vixerint, ac provincijs functi sunt oppidò illustribus. [illegible] equidem haut convenit, migrationes gentium tenebris esse non exiguis involutas, quoniam rari omnino sunt, qui familiarum tabulas consignent, quod in quavis gente phylarchorum foret. Nihilominus annalibus, quibus Borussorum res [illegible] traditum videmus, jam ante trecentos annos Burggraviorum quendam Dhonanum [illegible] Falckenberga cum Principe aliquo Silesio venisse in Prussiam [illegible] copias auxiliares magno adduxisse numero, ad res Equitum Teutonicorum stabiliendas. Ac ille quidem, utcumque honorificentissima persistendi copia daretur, tamen, rebus ita ferentibus, ad Silesios suos postmodum est reversus. Aliter vero Stanislaus, avus Fabiani paternus, qui in Borussiam se suaque transtulit, jam annis supra seculum septuaginta. Sed enim adversus tam multa, quæ de prisca Dhonanæ gentis origine, ac tot & tam præclaris Fabiani majoribus [illegible], videor nonnullos, præsertim quibus non eadem divinitus felicitas obtigit, jamdudum audire dicentes, è casa etiam prodijsse sæpe rerum maximarum capaces, & dominos,

Hieron. Megiss. in præfat. Ord. Equestr.

Caspar. Schut. in Chron. Pruss.

Silvestrem montana torum queis straverat uxor
Frondibus, & culmo vicinarumque ferarum
Pellibus: *Juvenal. Sat. vi.*

ut est virtutis genius omnibus amicus, dum ipsi amicas virtuti manus porrigere velint. Quod Romanorum etiam Imperatorum exempla testantur: quippe quæ argumento sint,

Summos posse viros, & magna exempla daturos
Vervecum in patria, crassoque sub aere nasci. *Id. Sat. x.*

Ita traditum est, Maximinum in Thraciæ montibus pavisse oves. Pupienum natum è fabro ferrario, Philippum Arabem fuisse latronum ductorem. Aurelianum

tam falces manibus ac ligonem versasse, Valentem cum fratre funariam exercuisse, Justinianum subulco editum. quæ si quis nesciat, antiquitatis se totius rudem atque imperitum fateatur, necesse est. Verum enimvero ut hæc singula in confesso sint, tamen illud simul tum ratio arguit, tum omnis ævi memoria, & usus evincit, tum Scripturæ ipsius divinitus inspiratæ firmat autoritas, eximium esse Dei atque naturæ beneficium, si una eademque familia inoffenso dignitatis gradu seculis duret plurimis. Nempe longo tempore observatum, & communi jam præstantissimorum hominum opinione receptum est, familiarum illustrium conversiones incidere solere in abnepotibus, vel trinepotibus. ultra vero quinctam generationem si eatur, (Ottomannicos Imperatores excipio) offerre se plurimam tempora, quibus parentum dignitas & gloria vel omnis sit immutata, atque eversa, vel saltem præ fortuna priori, tum nomine jejuna atque arida, tum viribus mutila ac manca. Imperium Germanicum quas non Cæsarearum familiarum conversiones ac vicissitudines sensit? In Ludovico IV. trinepote Caroli Magni, exspiravit Cæsarea Carolinæ stirpis Majestas. Transijt inde ad Saxones. Ab his ad Francos: sed exitum sortita est in primi ex illis Imperatoris abnepote, Henrico Claudo. Nec dissimilis fuit fortuna Francorum. Nam in primi ex ijs Conradi Saliqui abnepote Henrico quinto, familia Francica, & cum ea Imperium desijt. Delatum inde est ad Suevos. atque excessu Conradi quarti, qui quinctus ab origine erat, iterum fuit ablatum. In familia Lucenburgica quartus à prima fuit ultimus. Atque intermedijs horum temporibus hanc etiam inconstantiam experta est domus Austriaca. Quamobrem in clara illud luce positum videtur, si qua familia per tot secula vividam vim conservarit, animique virtutem quasi in posteros transmiserit, inter rara illud monumenta divinæ & gratiæ & providentiæ referri oportere. Ad tantum paterni stemmatis decus accessit, quod mater Fabiano cœlitus obtigerit, non qualis Eteocli & Polynici, sed placida, morata, prudens. in qua vestigia matronalis venustatis quasi exempli instar elucerent. Catharina ei nomen, ac vere erat καθαρά: pura quippe ob morum pudicitiam, ac si reliquas etiam virtutes spectemus puras assidue in cœlum manus sustollens: quo nullum sacrificium Deo, aut preciosius esse, aut odoratius potest. Genus illa suum ducebat à Zemiorum gente, quæ vel nominis celebritate, vel virtuti præstantia, haud alteri cesserit. Filia erat natu maxima Achatij, viri generosi ac strenui, Senatoris inclyti in regno Poloniæ, Palatini Mariæburgi: qua ex familia tribus uno eodemque tempore Senatoribus regnum Poloniæ gaudebat. Hæc uxor secunda, vere secunda, Fabiani patri Petro obtigit. Cujus ille amore potissimum exarserat, non oculorum captus aucupio, quibus contemplari licet externis formæ decus, etsi & illud conspicuum, ac laudatissimum heroinæ foret. neque dote inescatus, quam manibus involare avide adeo gestiunt multi, licet eadem ab hac etiam parte fuerit felicissima: sed prudenti aurium judicio usus, quibus nihil nisi castum atque eximium de ea cognoscere erat: quippe paucis ex ijs una,

Salom. Newgebaw. in præfat. lib. de symb. vir. illust.

Auson. ——*De queis mentiri fama veretur.*

Felix Fabianus hac matre, felix ejus pater hac conjuge, quæ magnis quidem, ut dixi, in divitijs erat, verum divitias illi peperit longe potiores, sobolem, inquam,

quam, præstantissimam, eamque potissimum masculam. Quæ res eo optatior fuit, quia, quam ex illustri Baronum Eilenburgiorum familia tori sociam adsciverat prius, ea absque liberis decessisset. Nempe Catharina Zemia, quicquid ex priori sterilitate [illegible] et, id omne largæ fœcunditatis lucro compensavit. Ita consuevit Deus, non [illegible] pro libio, sed arbitratu suo, sapientissimus juxta & optimus [illegible] liberos dare; idem certe quicquid adversum hæc argutentur aut scioli, aut importuni, idem, inquam, triplicem clavem regni cœlorum, pluviæ, matricis prolificæ, uni sibi reservavit. Hanc ergo postquam resignavit Catharinæ

Gentis humanæ pater atque custos, Horat.

edidit illa octonos partus, fœmellam unam, reliquos mares: quorum Fabianus natu minimus, rebus aliquamdiu etiam interfuit humanis, posteaquam terris excessissent cæteri. immortali jam nominis sui gloria per omnem prope orbem relicta. Primogenito nomen Achatio erat. Qui emortuali ipso Lutheri anno studijs operam navabat Witebergæ. Postea Maximiliani Cæsaris [illegible], [illegible] Turcani [illegible] est. Legationem quoque ad Stephanum B[illegible] Poloniæ Regem, [illegible] gratia, feliciter [illegible]ijt. Ad hæc idem ob pr[illegible] [illegible]ndiamque singularem, in gravissimis patriæ caussis, nomine Ducis Borussiæ, Spiram ad comitia Imperij missus fuit. Atque eo tempore jam auctus erat liberis tredecim, de quibus ipsis inferius quædam honoris ergo adferemus. Proximus natu ab Achatio fuit Henricus: qui pietate insigni, nec sine gloria, annos aliquammultos in aula vixit Sigismundi Augusti, Poloniæ regis. Sub ejusdem auspicijs merens, equites millenos duxit: ac res maximas prudenter feliciterque gessit. Itaque & virtutis summæ ergo, feudo præclaro donatus in Livonia fuit. Tantus vir ductu Ernesti Weyeri ad P[illegible]rnaviam [illegible], ut raro magnæ virtuti fortuna semper favet, globo in pede trajectus, pulcram per vulnera mortem oppetijt. Fuerunt ex eodem satu Fridericus atque Christophorus, viri pace belloque illustres: quorum ille quanto semper in pretio habitus sit, indicio erit, quod & præfectus fuit militiæ Galliarum regis, & Mareschallus Regiæ in Dania aulæ, & in bello contra Suecos, equitum Dux cum summa castrorum potestate. Alter autem, Christophorus Burggravius, literis pariter ac prudentia & armis [illegible] erat. Unde non decus [illegible] Academiæ attulit Witebergensi, quam illi Academia dedit, quum, Prorectore magno Melanchthone, supremus ejus rector foret. Idem clↄIↄ LXX Vexillifer erat Rolshusij, Hassiæ Mareschalli, qui equitum turmas Condæo & Colinio auxiliares duxit. Atque idem Regi Daniæ à consilijs: inque expeditione Danica contra Suecos, post Ranzovij mortem, supremus fuit copiarum ductor. Utriusque hujus Dhonavij monumenta videre est in Daniæ regno: ubi tanta cum laude summas gesserant dignitates, ut vere ijs convenerit, quod veteri verbo dici solet, virum potestate atque imperio ostendi. Albertum adhuc impuberem, sed nihil vulgare spirantem, immatura mors sustulit. Ab eo proximus Abrahamus erat, qui memorabili illi prælio interfuit, quod in Gallijs ad Monconturium est commissum: atque, ut manu erat promtus, ac mente alacris, præclare admodum in eo se gessit: sed heu vanæ spes [illegible] paullo p[illegible] lu[illegible] correptus diem obijt supremum, longeque à patria in urbe Tarraconensi conditorium

Gasp. En. in Histor. Dan.

[illegible] est. Joannes, quem ad aulicæ vitæ mores, sed cum innocentia conjunctos, ipsius quasi Naturæ digiti formarant, se illustrissimo suo Principi Holsatiæ, in cujus etiam terris extremum exhalavit spiritum, maximopere semper comprobavit, cum pietate eximia, tum prudentia fati, neque vitæ mirabili ad laudem, ac prope singulari. Sophia filia, præcipuum matris delicium, nupsit Illustri Jacobo, Sacri Romani Imperij Dapifero hæreditario, & Baroni Waldpurgensi, supremo Ducatus Prussiæ magistro: viro dignitate quidem maximo, sed natalium splendore longe majori. Siquidem generis originem ab antiquissimis Sueviæ Ducibus trahit ac antiqua reservat insignia Conradini ejus, qui relictum à patre Conrado IV. Imp. Siciliæ regnum armis repetens, captus, atque impulsore Clemente IV. fœdè est interemtus. Huic inclyta adeo prosapia sata, Sophia in spem generis atque virtutis parentum, liberos peperit complures. qui ex tam præclaro seminio fœcundam omnigenis virtutibus messem pollicentur. Venio nunc ad Fabianum, liberorum natu minimum, qui orbatus caris tot fratribus, superfuit denique solus: ut de eo tum non immerito usurpari potuerit, quod Regina Latij lacrymans Iulo acclamabat:

Virgil. 10. Æn.

——— In te omnis domus inclinata recumbit.

Quo magis, tacito quasi naturæ imperio, jubebatur avitæ domus, &

Idem. 4. Georg.

——— generis lapsi sarcire ruinas.

Atque ille (ut ab incunabulis ipsis ordiar)

Auson. epist. 3.

Nutricis inter lemmata,
Lallique somniferos modos,

videbatur jam pro ætatula illa edere futuræ expectationis signa. Verum ò infelicem Fabianum! Si enim potiori loco æstimandum est bene educari, quam bene nasci, quod alterum hominem efficit duntaxat, alterum perficit: quis non generosissimi pueri doleat vicem? qui sesquiannum agens, cum vix [illegible], ut ait ille,

Virgil. Eclog. 4.

—— risu cognoscere patrem:

cIɔ Iɔ Lii. parentem amittit, atque ita præclaræ institutionis beneficio miserè excidit. Ea
cIɔ Iɔ LVii. grandis adeo jactura aucta est postea, ubi & dilectissima mater in arce Moringia decessit, cum Fabianus jam septennis foret. Nisi forte damnum hoc reparasset [illegible] succedanea insignium amitarum pietate, Annæ & Barbaræ, quas nemo unquam satis laudaverit. tum fideli etiam tutorum cura, ac cognatorum & propinquorum industria; qui personam patris prope singuli induentes, pupillum, arcte adeo sibi conjunctum, sylvescere neutiquam siverunt. Et magis magisque videbat ipse, quemadmodum in scena pueros ridemus cothurnatos, aliorum exuvijs ornatos, vicini agrum jactantes: ita suum non esse

Juven. Sat. 10.

alienæ incumbere famæ:

sed

sed potius sibi [illegible] esse, quo virtute [illegible] pulcherque, ac majoribus non [illegible] dissimilis [illegible] in fore,

Ut [illegible] ruant [illegible] tecta [illegible]. *Idem.*

[illegible] t à [illegible] od Græ[illegible] [illegible] iculis, in pectit[illegible], MDLX.
[illegible] æ tyr[illegible]no. A qu[illegible] em d[illegible] animem suum ba[illegible]
[illegible] be, imo [illegible]inde nova a[illegible] gebat industria, [illegible] antea [illegible] complexus genere [illegible], ita tum in egregiorum [illegible]rum [illegible] lis, sanctoque [illegible] rorum contubernio. Jamque mediam attigerat pueritiam, cum publicam in [illegible] T[illegible] [illegible] tan[illegible] fl[illegible]re, sed [illegible] t[illegible]m humanit[illegible], [illegible] dentiam, magnam [illegible]. [illegible] Catechesi Christiana ad [illegible]am pietatem etiam studia imbibebat [illegible]arum. Jamque n[illegible] v[illegible] aliquam sibi Latini sermonis facultatem compararat. P[illegible]ici v[illegible] c[illegible] gnarus adeo erat, ut natus in illa gente videretur. E[illegible] x [illegible] d [illegible] ri [illegible] ornat[illegible] testi[illegible]mo. Regiomont[illegible] in a[illegible]lam [illegible] ab Al[illegible] B[illegible] Bo[illegible] d[illegible] q[illegible] [illegible] A[illegible] [illegible] E[illegible] onum [illegible] [illegible] r ti[illegible]. Nec [illegible]aruit [illegible] in [illegible] ssu [illegible]. Ta[illegible] aberat, ut licentia cum aulica corrumperet (quæ alioqui ejus [illegible] juv[illegible] potius [illegible] [illegible] m [illegible] tantum, [illegible] vel susci[illegible] in [illegible] tarem a[illegible] tam[illegible], [illegible]des[illegible] M[illegible] [illegible] n[illegible] [illegible] r[illegible] [illegible]x[illegible], c[illegible] a [illegible] t re[illegible] quod [illegible] q[illegible] pa[illegible] [illegible] N[illegible], Fre[illegible] [illegible] d[illegible] [illegible] B[illegible] C[illegible] D[illegible], Princip[illegible], [illegible]. [illegible] M[illegible] [illegible] nd[illegible]. Quis [illegible] d[illegible] [illegible] M[illegible] [illegible] & Joannes [illegible] G[illegible] [illegible] L[illegible] am h[illegible] [illegible] peperit [illegible] Witberg[illegible] Albert[illegible] [illegible] W[illegible] [illegible] Barb[illegible] F[illegible] frater [illegible]

[illegible] dixit. W[illegible] Wend[illegible] [illegible] & co-[illegible] [illegible] ded [illegible] digni[illegible] [illegible] Jacobus [illegible] H[illegible] [illegible] vigesimum ; [illegible] tantum liberalibus ex[illegible] ju-dicium quoque ad delectum rerum, ad [illegible] ho-mines, usu atque experientia [illegible] rat. T[illegible] [illegible] [illegible] in [illegible]. D[illegible] W[illegible] ad [illegible] [illegible] ca[illegible] & patruus [illegible] Latinae urbis

Georg. Fabric. in Odaepor. Patavino.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

L[illegible]

Caes. Scal. in Urb.

[illegible] Plyg[illegible] [illegible],
[illegible] Patavi [illegible].

D[illegible] Dia[illegible]

Silius lib. 12.

[illegible]
[illegible].

Pl[illegible]

Georg. Fabric. in Itiner. Patavin.

—— [illegible] turr[illegible]
[illegible]

Pl[illegible]

Caesar Scalig. in Urb.

D[illegible] Asiae [illegible] Orientis [illegible].

[illegible]

Q[illegible] Roma[illegible]
[illegible] Roma [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] T[illegible] [illegible] [illegible] Al[illegible] [illegible] ex V. Cl. T[illegible] B[illegible] a [illegible] Franci[illegible] H[illegible] ex [illegible] Ott[illegible] [illegible] Fabri[illegible] [illegible] doctrina [illegible]. Atque idem [illegible] sed etiam [illegible] Italiæ [illegible]. Ut de P[illegible] [illegible] J[illegible] J[illegible] T[illegible], Johann[illegible] T[illegible] [illegible] Bernard[illegible] [illegible] S[illegible] [illegible] R[illegible] [illegible] erat [illegible] R[illegible] [illegible] mi animi Prin[illegible] [illegible] societatem, ipsi M[illegible] [illegible] contingeret [illegible] tem splendido [illegible] regnis atque [illegible] sed privatim [illegible] centi Fabri [illegible]. C[illegible] amicitiam Ludovici, Comitis W[illegible] L[illegible] fortis sapientiæ: per quem [illegible] ad Palatinum [illegible] Comit[illegible] frequen[illegible] Lazarum Zwendium, Equitem, S[illegible] vigilantia, fortitudine, [illegible] Turcarum [illegible] terrorem. H[illegible] B[illegible] N[illegible] ade[illegible] ad[illegible] que Romani Imperij [illegible]. N[illegible] [illegible] Cal[illegible] & Andream Paul[illegible] Cæsar[illegible] [illegible] H[illegible] d[illegible] L[illegible] B[illegible] [illegible] A[illegible] vir[illegible] D[illegible] [illegible]. Ex his [illegible]. N[illegible]

Camerar. in vita Melancht. Mornæus in præfat. de verit. Relig. Christ.

[illegible]

[illegible]

— [illegible] *est*

Ovid. lib. 2. de arte aman[illegible]

[illegible]

[illegible]

Paul. Steph. [illegible] Epigram.

[illegible]

[illegible] Pallad. Be[illegible]aque G[illegible] Melia[illegible] servabat [illegible] bat [illegible], quam gloriosi[illegible] oris : quippe talia [illegible], ut eorum [illegible] aut prodit[illegible] aut [illegible] [illegible] qu[illegible] in [illegible] [illegible] [illegible]

MDlxxxi.

[illegible]

— [illegible]

——— *[illegible] vulnere virtus.*

Pr[illegible] hæc [illegible] à Rege [illegible] N[illegible] & m[illegible] [illegible] & [illegible] Q[illegible] R[illegible] dictam, & [illegible] commenda[illegible] [illegible] publi[illegible] tus exi[illegible] te [illegible] eclare [illegible] [illegible] Joannis Semo[illegible] cij. qu[illegible] nescio ull[illegible] majoris sapi-[illegible] coelum S[illegible] rmaticum dederit. Quare optimo [illegible] quod tam commoda occasione, conciliasset sibi [illegible] & M[illegible] scum sancita ar-[illegible] Po[illegible] redit in Palatinatum Dhonanus, [illegible] pri[illegible] quam reverteretur, in castris, se præsente, [illegible] libertas to[illegible] futura Polo[illegible] promulgaretur. Redux [illegible] exceptus est à Principe suo Casimiro, quo ill[illegible] propin-[illegible] implicaretur. Postquam enim Gebhardus Truchsesius Archi-ep[illegible] Coloni[illegible] sis & Septemvir, uxorem duxisse Ha[illegible] Ma[illegible] eldiam; [illegible] p[illegible] eorumque [illegible] & [illegible] Ro[illegible] [illegible] dum. Casim[illegible] igitur Evangelicæ veritati [illegible] d[illegible] Truchsesium contra [illegible] Papales [illegible] liberos auxiliari ex[illegible] d[illegible] sibi putavit. Quod bellum pri[illegible] impetuosius ex-ard[illegible] B[illegible] ius D[illegible] primo q[illegible] d[illegible] abijt ad Cæsarem, [illegible] Br[illegible] Principe[illegible] an pr[illegible] [illegible] insigi[illegible] Qu[illegible] [illegible] a[illegible] [illegible] Ca[illegible] post [illegible] dim[illegible] Q[illegible] [illegible] vit, quod tota illa ca[illegible] s acta sit, [illegible] exhibere[illegible] s[illegible] divini, [illegible] O[illegible] [illegible] de [illegible] Archiepis-[illegible] Se[illegible] Bra[illegible] [illegible] tum [illegible] efficit [illegible]m.

T[illegible] J[illegible] Gongium, [illegible] Sed [illegible] O-[illegible] Plutarch. [illegible] Nunc [illegible] [illegible] P[illegible] Æli[illegible] Spart. [illegible] imperiali [illegible] Mi[illegible] in Severo.

[illegible]

[illegible] Ubique [illegible] exemplo [illegible] piger erat ad quævis [illegible] meditari [illegible] exequi, quibus in Palatinatu constitueretur Ecclesiastica disciplina [illegible] rare de exigendo fidelitatis juramento a populo [illegible] dies noctesque [illegible] tare de [illegible] quæ nova Casimiri ad [illegible] in [illegible] bus ita [illegible] tur, ut salutem Reipubl. supremam sibi legem esse, [illegible] probaret. Nimirum videbat, quemadmodum gubernatori cursus [illegible] medico bona valetudo, Imperatori victoria semper proposita [illegible] ita principi cordato ob oculos usque esse debere beatam civium vitam [illegible] consilia eo esse dirigenda, ut Respubl. sit opibus firma, copijs [illegible] gloria ampla, & quod familiam ducit, virtute honesta [illegible] Atque hæc iccirco potissimum incubuit [illegible] princeps. [illegible] Casimiri studium in medio quasi curriculo [illegible] que id tam aperta vi, quam maledicentiæ, calumniæque [illegible] tos clanculum erga optimum Principem concitabant. Ille vero, cum Deo populique amantissimus foret obtrectatores istos suis permittebat [illegible] dos: ut in quos redire soleant verborum aculei, perinde atque [illegible] parietem densum ac solidum impegerit. Pergebat [illegible] veritate, de qua plane in [illegible] persuasus erat. Ac [illegible] curaretur, multum acuebatur exemplis Moysis & David [illegible] & Ezechiæ, & Josiæ: quibus nihil æque cordi fuit, quam ut Dei Opt. Max. [illegible] bona fide tutarentur, atque idola & quicquid falsorum Deorum in cultum inservi-ret, radicitus evellerent. Nec fraudari tamen laude sua debent, qui [illegible] Principem in tantis [illegible] consilijs [illegible] erat [illegible] relig[illegible] A [illegible] vir [illegible] urus est semper pietate, doctrina, [illegible] annis & quod excurrit, in Palatinatum contulit. Familiares [illegible] arios ducebat Dhonanus: cujus & colloquijs frequenter Casimirus [illegible] judicio recreatus plurimum fuit. Atque hæc sancta Dh[illegible] erat omnibus, [illegible] propterea à D[illegible] vinca Domini [illegible] operan[illegible] tur. Ne[illegible] verba [illegible] occasionem [illegible] consignare non [illegible] in Dh[illegible] perfunt B[illegible] Talibus viris in [illegible] rus utebatur. Principem vere beatum, qui licet per se [illegible] præ[illegible] id, quod res est [illegible] re. Q[illegible] c dem[illegible] & [illegible] Pr[illegible] fsio, [illegible] s contraxi [illegible] Quorsum hæc [illegible] prope und[illegible] ri ca[illegible] dior, ad [illegible] r, M. A[illegible] Imp[illegible]

Tacit. lib. 3. & 12. Annal.

Herod. lib. 7. Valer. lib. 9. cap. 5. Justin. lib. 2.

Idem Justinus & Trebellius Pollio in vita Claudij.

[illegible] Vo-[illegible] Quam ob [illegible] familiari-[illegible] [illegible]

[illegible] Christiani [illegible]

[illegible]

[illegible]

A M [illegible]

[illegible] corpus [illegible], [illegible] ous [illegible] hominis [illegible] appr[illegible]dit, [illegible] [illegible], postea [illegible] ad Mol[illegible] in hoc [illegible] [illegible] Baron[illegible] D'[illegible] [illegible] Dux [illegible] sibi dimiter[illegible] [illegible]. Qualiter [illegible] post expeditionem [illegible] cum ex [illegible] auxiliaribus Christianus Anhaltinus Princeps [illegible] q[illegible] [illegible] Hi[illegible] & [illegible] [illegible] Una [illegible] [illegible]. Itaq[illegible] [illegible] d[illegible]ibit[illegible]io, [illegible] Au[illegible] mutuo sibi valedi[illegible] . al[illegible] cum lacrymis verba utcumque faciebat, ub[illegible] alter fletu serm[illegible]n find[illegible]bat. P[illegible] [illegible] in Gallias v[illegible]erat Dh[illegible] ab Henrico [illegible] [illegible] q[illegible]m [illegible] Principe Anhaltino [illegible] [illegible]. Nec [illegible] impellabat, q[illegible]an[illegible] [illegible], & [illegible] Rege, & quam[illegible] [illegible] amare [illegible]. Qu[illegible] arg[illegible]unt, nihil in Alnetensi pugna a Dhonano [illegible] [illegible] a[illegible]m. q[illegible]am [illegible]rteret. Peccatum fuisse quis neget? Sed nihil iniquius, quam [illegible]t, quod [illegible] solet, Æmilius peccet, plectatur Rutilius. [illegible] [illegible]nte Thuano d[illegible]. Sed [illegible] *[illegible]ebantur à F[illegible] [illegible] [illegible] ucti Imperat[illegible] neque [illegible] per [illegible] quod summus belli Dux [illegible] culpa peccaverit.* Sc[illegible]it tum etiam Dhonanus coram, quam gratus foret magnanimo [illegible], quam am[illegible] Duci Bovillon[illegible] generosissimo heroi. Familiari[illegible] [illegible]ebat[illegible] C[illegible] [illegible] Admiralij in[illegible] [illegible] Dhonanum [illegible] Prefect[illegible] [illegible] judicium praeclar[illegible]m, [illegible] q[illegible] [illegible]icandum. N[illegible] ita [illegible] pro Dhonano [illegible] [illegible]las obtrectatorum, q[illegible]es [illegible] P[illegible]ve admodum e[illegible] d[illegible] quae[illegible]m prae alijs om[illegible] [illegible] rapiunt[illegible] [illegible]. V[illegible] [illegible]atio cum rat[illegible] decertet, [illegible] Veritas, quae Sa[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ferri [illegible]. Ut in [illegible] [illegible] P[illegible]

[illegible] *Ovid. Epist. Paridis ad Hel.*

[illegible]

[illegible] ex- [illegible]
[illegible] quam [illegible] adhuc dum bonis [illegible] indignum [illegible]. [illegible] quis genius males? [illegible] à [illegible] ? [illegible] quod [illegible] [illegible] ep. 1. [illegible] N[illegible] Fabia-nus [illegible] [illegible] ter-mone abunde [illegible]. [illegible] & ad ed[illegible] [illegible]
[illegible]
Rom[illegible]
Fabian[illegible]
Maximus, vel Ma[illegible] ob t[illegible] dici [illegible]. Atque [illegible] parebit, si cæteram etiam [illegible] ejus persequ[illegible]. Non [illegible] Dho[illegible]nus vitæ reliquæ [illegible] p[illegible]cem [illegible] atque Sancti[illegible] Areopago Casimir[illegible] à q[illegible] Princip[illegible] g[illegible] potuit, [illegible] simili[illegible], quod [illegible] ta is jam functi[illegible] sic [illegible] putavit; sed [illegible]o IV Electori S[illegible]issimo, [illegible] [illegible] primum illud ar-[illegible] fuerit prim[illegible] q[illegible]m d[illegible]. [illegible] Serenissimus S[illegible] Heidelberga [illegible] tunc [illegible]n admod[illegible] [illegible] C[illegible] præsertim cum ad Christi[illegible], [illegible] ita ille tum documenta præclari dedit con-[illegible] ostendit, se non Principis tantum, sed principatus q[illegible]. Atque [illegible] in Comitijs Imperij Ratisbonæ ter princeps k[illegible] Archip[illegible] Electoris [illegible]um magn[illegible] c[illegible] authoritate sustinuit. Pr[illegible] sumptu cum [illegible] Electorale de ma[illegible] accep[illegible] R[illegible] A[illegible]i. Prude[illegible] e[illegible]am consuluit de p[illegible] par[illegible]ndi, deque ratione t[illegible], ac via, qua quam diu-ti[illegible] inferri Turcis posset. Obviam præterea ivit per-nici[illegible] c[illegible] qui cum aliud agere videri vellent, dolose interea tendiculas ponerent Evangelicis. Egregijs hisce Fabiani virtutibus [illegible] Fridericus [illegible] cum amore prosequebatur incredibili: sed [illegible]gnum [illegible] q[illegible]timavit qui filium suum Ludovicum Philippum Christiano ritu ex sacro [illegible] fonte: quo honore quoque ipsum Casimirus adfecerat, cum in b[illegible] *Apr. Dr. [illegible]*

Dorothea

[illegible] Claritate [illegible] Pr[illegible] [illegible] Pal[illegible] [illegible] propterea factum [illegible] subditi [illegible] in pace [illegible] cum bello omnia arderent [illegible] diverse [illegible] ad [illegible] Adm[illegible] Hi[illegible] W[illegible] [illegible]. E[illegible] pr[illegible] [illegible] ob luci h[illegible] p[illegible]. E[illegible] r[illegible] malium aulicorum d[illegible] pra[illegible] [illegible] vel labores, pr[illegible] [illegible] Reip. ubl. malum, M[illegible] T[illegible]. Neque in [illegible] solum talis erat Dhonanus: sed [illegible] dixit, [illegible]. Quippe siquando à negoti[illegible] [illegible], [illegible] marcescebat otio, non volup[illegible] [illegible] portio illustrissimi gener[illegible] [illegible] quorum in Palatinatu [illegible] Z[illegible] [illegible]. M[illegible] [illegible] Lodovici, C[illegible] [illegible] pietas, & c[illegible] prudentia. [illegible] ad [illegible] Joann[illegible] [illegible]mensis, primarij aulæ præfecti, [illegible] qu[illegible] cum eximio Dei timore conjuncta. [illegible] tar[illegible] Ottoni[illegible] G[illegible] in rebus E[illegible] in P[illegible] [illegible] atque inde [illegible] literis [illegible] d[illegible]: Volradi à Pl[illegible] m[illegible] ga rerum scientia qua pace qua be[illegible] [illegible]tas: Hippolyti [illegible] C[illegible] undecunque d[illegible] bilis: Marquardi Fecheri [illegible] a[illegible] [illegible] hemij amœn[illegible] L[illegible] C[illegible] eruditio & mu[illegible] ad Rem p. [illegible]erant, copia & [illegible]ras. [illegible] Hieronymus Zanchius, Z[illegible] U[illegible] David Paræus, Bart[illegible] P[illegible] Joann[illegible] Sal[illegible] tus, Theo[illegible] & vitæ sanctimonia [illegible]. Conversabatur [illegible] excellentibus, Dionys[illegible] G[illegible], Joanne P[illegible], J[illegible] Pacio, Jano Grutero, Paullo Melisso, ac q[illegible] coram o[illegible] usurpare [illegible] poterat, literis ad[illegible]

com-

[illegible] ...cebat. [illegible]

Tacit. Annal. lib. 1.

[illegible] Principi [illegible] ... Hic [illegible] ... Tiberio [illegible] ... Nec non idem [illegible] ... patriæ cogi[illegible] ... Quemadmodum [illegible] ... datum est [illegible] ... maximus. ita [illegible]

Manut. in vita Cosmi mag. Duc. Hetrur.

[illegible] ... & Principum [illegible] ... pervicaciam animi, quæ [illegible] ... proprio [illegible] ... ac [illegible] dicam, privatos affectus omnes, vere falsatores justitiæ [illegible] ... habebat, ad ea vero [illegible] ... & [illegible] Regi [illegible] ... Domino [illegible] Regis [illegible] ... adjunctis [illegible] ... faciliter [illegible] ... Sed [illegible] ... Poloniæ Regi, ac [illegible] ... Principi & [illegible] ... & magni Ducatus amplexus est [illegible] ... Brandeburgici. Nec illa mensis [illegible] filio [illegible] ... Georgius Gu[illegible] ... [illegible]

gue pejus odissent. A[illegible] erat, quod [illegible] tela, quæ in eum mitterent. Sed [illegible] Dhonana virtute, & innocentia, ita [illegible] illud convitium, ut religionis corruptæ insimularetur, qui tota eam vita ab Romanæ Ecclesiæ erroribus puram illibatamque fuerat professus. Nempe ita hominum mos est. Semper in ore ijs [illegible] præclarum religionis nomen [illegible] navigant quippe (largiatur hoc mihi de suo [illegible]) in mari verborum [illegible], partim magna Respublica mala arcessunt, partim [illegible] viros probos, de quibus mutato nomine dicere vetus illud solent, *Bonus vir Caius Seius: sed malus tantum, quod Christianus.* Atque hæc jacula, magna felicitate ab se dispulit Dhonanus. Quid mirum? Stabat aperte pro eo caussæ bonitas. Unde & Serenissimo Poloniæ Regi gravissimæ ac [illegible] causæ erant, cur eum benigne ad[illegible]. Toto tempori etiam confessionem Fidei suæ scripto comprehensam, & in lucem editam, non amicis tantum, sed magistratui quoque, & Regi ipsi, [illegible] curavit. Tantum vero abfuit, ut dignitate pristina spoliaretur, ut ille Rex eam decreto publico firmarit: atque adeo manu propria decreti verba aliquot in Dhonani gratiam partim correxerit, partim liquidius exposuerit. Sed adversarijs sic quoque

> ——— *F[illegible] sanguis & ir[illegible]*
> *Scintillan[illegible]*

Itaque ne tanto quidem patrocinio nixum accusare destiterunt. Et quanta sane eorum [illegible] cupiditas & malitia, argumento illud erit, quod postea quoque magno clamore eadem contenderent, a se [illegible] postulatis, &, ut vocabant, gravaminibus [illegible] discedere velle penitus [illegible] imo nihil non in Principe se gratiam facturos [illegible] D[illegible] Burggravij dignitate, ad quam evectus erat, dejiceret. Magna, ac pene incredibilis est vehementia, atque inhuman[illegible] pectoris. Sed [illegible] illi [illegible] insaniebant, tanto plus [illegible] Principis a[illegible]. Q[illegible] Alb[illegible] Poloniæ Principis [illegible] præclarum nomen nulla [illegible]. Erat [illegible] Sandomiriensis. [illegible] Ravi[illegible]. E[illegible] & prudentia eximia, & [illegible] in Pru[illegible] fides prope miraculi loco habebatur. Et tamen pravo [illegible] in [illegible] Pol[illegible] populus, cum de Republica constituenda [illegible] regnum offerret Lesco, hanc paciscebatur conditionem, ut Gonon[illegible] prius longe à contubernio & consilijs suis ablegaret. Tantum vero absuit, ut impudenti huic postulato [illegible] garet Lescus sententiam, ut regnum, quam fidum amicum, & consiliarium, [illegible] pudiare mallet. Dixerim prope, idem facturum fuisse Joachimum Fr[illegible] cum, si [illegible] principatus aliquis [illegible] oblatus foret non ipse [illegible] onis in Ducatu Prussiæ [illegible] Princeps fuisset. Quid enim ille Dhonanum destitueret, qui sciret consiliarios, quorum integritas cognita perspectaque foret, esse ad instar fidorum ac vigilum canum, qui præsidio ovibus contra luporum insidias præsto essent: his vero per imprudentiam submotis, in incerto Principes vagari, quod usque adeo multorum fraudibus & imposturis vita ipsorum, salus, majestas, atque una etiam Reipublicæ dignitas, exposita sit. Dum

Æschin. Orat. cont. Ctesiph.

Apud Tertull. in Apolog. cap. 4.

Persius Sat. 3.

ardere hæ faces [illegible] onis atque odij, Dhonanus, generis sæ feræ similis, latratibus catulorum contemtis, in ornanda, quam nactus erat, Sparta nulli parcebat curæ aut labori; plane securus calumniarum, quas ne ulcisci quidem cogitaret: unde quotidie eum videre erat comiter & benigne versantem cum omnibus etiam pessime erga se affectis. Cogitabat nimirum, pusilli esse hominis ac miselli, ut optime Romanus sapiens monet, repetere [illegible] ardentem, velut mures & formicæ [illegible] ad [illegible]usmodi animalcula si manum admoveris, ora convertunt imbecilla, se lædi credentia, digito si attigeris. Noster vero, ut dixi, ita hæc insuper habuit, ut nihil de pristina remitteret industria; sed consilio, quantum posset, labore pene magis quam posset, excubaret ac vigilaret pro Reipub. commodis. Magnam hæc voluptatem afferebant augustæ ac felicis memoriæ Principi Joanni Sigismundo: neque eum fugiebat, quousque

Claudian.

——*Egregi[illegible]s inveniant præmi[illegible] mores.*

Itaque crebro collaudabat fidem atque dexteritatem Dhonani: atque ut munificus admodum erat, dona etiam obtulit haud contemnenda: quæ ille, ut præclarus viri [illegible]mus erat, quam modestissime respuit. Displicebat Principi, quod non h[illegible]ret sibi grato [illegible]e, atque benefico, in hominem meritis florentem: monebat, [illegible]spiciendos [illegible] fratri[illegible] lios, quos complures haberet: eorum rebus non latissimis [illegible] d[illegible] esse. Assen[illegible] [illegible] Dhonanus, quanquam invitus: nec, [illegible] obscecutus fuisset, nisi [illegible] animo cogitasset suo, probro à principibus [illegible] & [illegible] argumentum rapi contemtus sui, si præmia à sese ultro oblata cliei [illegible] aspernentur.

D[illegible] Fabian[illegible] impi[illegible]re decurrit, totumque ad[illegible]o consumit de[illegible] ad ea[illegible] paul[illegible] devenit qua dic[illegible] olim.

Ovid. in Fast.

——*Ut juvenes ferrent suffragia soli,*
Pontibus infirmos præcipitasse, senes.

Et tamen viribus animi tum quoque valebat usque adeo, ut si par ei vitæ spatium div[illegible] contigisset, ac Georgio Pontano, Venetorum Duci, p[illegible] cum illo & m[illegible] alacritate, & acumine judicij, uti fecerat hactenus porro [illegible] iam f[illegible] fact[illegible]. Erat autem Pontanus xcvi annorum, prudentia adeo per ætatem non c[illegible]lapsa, ut legatos semper ipsemet audiret, ipse responderet, nec mentis [illegible]s unquam, nisi semetipsi ante obitum, sit visa hebescere. Sed erant longe gravissima, quæ Dhonano suaderent, ut potius, jam quartum & sexagesimum ætatis annum supergressus, patria tranquillata, negotio investiture Borussiæ prope confecto, missionem à munere publico, & aulæ peteret contubernio, quam ipsam a Principe, sed prope invito impetravit. Aiebat autem Dhonanus, suas esse homini stationes, vitæque periodos: nec satis convenire, ut, qui annum vitæ lx. excessisset, diutius vel aulæ compedibus contineretur, vel Principum concluderetur ergastulis: potius pauxillum ei temporis concedi oportere, quo sarcinas colligere tandem, atque migrationem in alterum seculum parare possit. Insuper monebat dandum esse alijs locum, quo negotia ij quoque tractent,

Scherb. Comm. in Polit.

—— *Quibus*

—— Quibus integer ævi
Sanguis inest, solidæque suo stant robore vires. *Virgil. 2. Æn.*

Quales perinde conducit senum inter subsellia ad prudentiam informari, quemadmodum juxta annosas arbores inserere nova expedit plantas, quæ in locum [illegible] succedere aliquando valeant. [illegible] factus est Dhonajus [illegible] negotiis, quod [illegible] in salutem Patriæ sen[illegible] per fuit, contulerit cuilibet promtus ac facilis, Principibus maxime, tum autem Electori Palatino, erga quem animum fidelem ad extremum usque spiritum gessit. In hac quasi solitudine frequenter Dhonano in mentem veniebat vitæ totius acta, imprimis tot legationum: quas quatuor & triginta maxime [illegible] obierit. Nempe quatuor quidem ad Imperatorem & consilia Imperij, tres ad reges Daniæ atque Poloniæ; reliquas autem ad Electores, Principesque, ac magistratus urbis Christiani. Consignatum in illud literis habemus ad æternum Julij Cæsaris [illegible], collatis eum signis quinquagies cum hostibus conflixisse. Magnum & memorabile, fateor. Attamen non minus honoris sibi facundia vindicat. Ut vere olim Tullius, *Plutarch. in vita.*

Cic. in offic.

Cedant arma togæ, [illegible] aurea linguæ.

Sed Tullij versiculum hunc accipiat quisque, ut volet: dummodo fateatur, [illegible] satis gravem afferri nullam posse, cur non ex tot legationibus Dhonani etiam nomini gloria accedat immortalis. Siquidem carissime stetit generi humano [illegible] Cæsari [illegible] ut à quo undecies centena & nonaginta duo millia [illegible] intercepta. At Fabianus incruenta Suada ingens sibi decus paravit. Pyrrhus [illegible] Cyneæ linguæ tribuebat quam ferro proprio, plures [illegible] urbes ora [illegible] quam se armis subegisse prædicabat. Monlucium [illegible] rerum Gallicarum scriptores, quod [illegible] legatus regia expediverit negotia atque [illegible] quam Henrici Valesij electione apud Polonos [illegible] Quanti igitur pretij Dhonanum ducere oportet [illegible] M[illegible] post se reliquit intervalla? [illegible] animo suo cogitet quæ [illegible] D[illegible] tam rara [illegible] adeo Principum [illegible] in [illegible] Et à corpore, [illegible] ad [illegible] admirandæ. A[illegible] speciabilis [illegible] ex albo purpurascenti [illegible], vultu quam maxime hilari [illegible] at [illegible] ac majestas [illegible] fronte decor [illegible], & [illegible] liberali, carne non flaccida & undique [illegible], sed torosa, & solida, procera quoque totius corporis erecta, [illegible] statura. Omnia videlicet membra, apta compage, cum [illegible] quodam quasi conspirabant. Quod si quis [illegible] Xantippum illam [illegible] conferre [illegible] Quanto [illegible] aliter judicabat olim M. Cato; cujus tanta [illegible] auctoritas, ut quæ ab eo

 pro-

Plutarch. in vita Catonis.

p[illegible] a [illegible] r[illegible]. Vir [illegible] Romani ad di[illegible] Pr[illegible] & N[illegible] compo[illegible], tres in Bithyniam legassent, quorum [illegible] caput haberet [illegible] cicatricibus deforme; alter pedibus laboraret, [illegible] erat ingenii & pectoris bonis destitueretur; haud insulse [illegible] cavillatus, legationem [illegible] capite pedibus, & corde carere [illegible]. [illegible] aliorum [illegible] & [illegible] incurrunt [illegible] mittunt [illegible] quam [illegible] animi [illegible] dignitate [illegible]. Q[illegible] contemplatu non incipere [illegible] & in co [illegible] possit [illegible],

Pallad. in Epigram. Græc.

——— ἀληθῶς
Εἰκόνα τ' ἐντὸς σὴ φύσις ἐκτὸς ἔχει.

——— *Ver[illegible]*
E[illegible] mu[illegible].

Ad hanc corporis dignitatem po[illegible] etiam [illegible] accessere Dhonanus, in primis à moribus & [illegible] dia singulari. Præterquam enim quod ea erat ingenij sagacitate, ut tempora captare, & arte quadam tractare animos Principum sciret: aderat eidem grata morum lenitas, aderat [illegible] in convictu sermoneque humanitas, aderant etiam in [illegible] sed magnatibus quoque [illegible] liber[illegible] bro usu venire, ut [illegible] dicto factove a viris principibus [illegible] quod oratione sollicita atque anxia vix, aut nunquam consequaris? At quam nunc fieri debet illa

Laberius.

[illegible] excellentis mente clemen[illegible]
Submissa placide [illegible] oratio!

Sic enim Principis sui caussas tractabat, ut in oratione undique relucerent verborum splendor, & sententiarum gravitas atque ubertas: nuspiam autem [illegible] ret dignitatis vel etiam elegantiæ leges: nec quicquam [illegible] Principe [illegible] diceret, aut taceret: gnarus videlicet [illegible] Principe [illegible] æstimari. Quantum etiam [illegible] quod octo linguis, quibus utitur Europa, [illegible] loqu[illegible] enim illud consequebatur, ut sua ubique [illegible] lingua [illegible] fecit. Cæteroquin fieri videmus, ut senibus, inter cætera ætatis onera, hoc [illegible] fit; quod externum ad sermonem, quem [illegible] olim [illegible] juvenes, [illegible] reddantur inepti: sive id ætatis morbo fiat, quandoquidem,

Seneca in Oedip.

——— *Prima [illegible]*
Memor[illegible]:

sive id contingat vitio linguæ, ob ætatem fatiscentem minus jam volubilis, ac fuerat quondam. Non ita comparatum cum Dhonano erat [illegible] sermone qua[illegible] de ea [illegible] quid [illegible] rere pot[illegible] in hoc [illegible], nunc [illegible]

genus

gentis oratione capiebatur, eaque etiam epistolas extrahebat ad amicos alio atq; alio cœlo dispersos: quod ipsum ad homines eruditos Latine faciebat elegantissime. Sæpe enim per literas colloquebatur cum iis, ut ita affectum melius recoleret ac singularem amoris constantiam, etiam ingravescente hac ætate, testaretur. Nam [illegible] plac[illegible]re, qua [illegible] [illegible], sed mox satur [illegible] ali[illegible] [illegible], [illegible] his [illegible], quæ [illegible] florem decerp[illegible] [illegible] arridentibus [illegible] [illegible]. Multum etiam Dh[illegible] cum [illegible] mortuis versabatur: quippe se in bibliothecam abdebat, quam Karwindæ domi suæ instruxerat non contemnendam. Ibi Latinus, Græcus, Gallus, Italus, Hispanus, Anglus, Polonus, Germanus, suas etiam alij delicias reperiebant. Hic, quæ olim cum [illegible] in juventute didicerat, [illegible] [illegible] ruminabat, [illegible] ex [illegible] dicto Democriti qui adolescentem conspicatus gnaviter libris deditum, *Euge, inquit, fili, optimum condis [illegible] num senectuti*. Et quid profecto dulcius, quam veterum studiorum, atque ad [illegible] laboris omnis cum virtute transacti animo tranquillo recordari? Sed utcumque Fabianum memoria [illegible] horum omnium juvaret: major tamen alia ei erat, & quasi palmaria voluptas. Quem ille universa quidem vita jam à puero [illegible] perceperat, maxime [illegible] ætate jam exacta capiebat; partim [illegible] ando Deum, partim [illegible] Deum audiendo: illud precibus continuis [illegible] vero [illegible] versando. Nihil enim aliud est oratio nostra, ut præclare Hipponensis ille antistes aiebat, nisi locutio ad Deum. Eoque ut, legentibus nobis sacras literas, Deus loquitur nobiscum: ita orantes Deum, eundem alloquimur. Præclara hæc cogitatio ei obversabatur assidue: tanto-que [illegible] [illegible] in suum se recipiebat [illegible] illud modo, quod parietum [illegible] concludi [illegible] sed longe augustius pectoris sacellum, in quo Spiritus Sanctus [illegible] perageret opus solet. Quod ingressus, ut facilius [illegible] clavi, Dei thesauros aperiret, carnis propriæ fores occludebat. Atque ut olim sacerdotes procul esse jubebant profanum vulgus: ita ille segregabat à se oscitantiam, languorem, dubitationem. Attendebat sedulo, quid Deo præstand[illegible] [illegible] sua modo [illegible] sed etiam salutem, & laborantis patriæ, [illegible] [illegible] militantis Ecclesiæ commendabat. Interea cœlestis [illegible] varios excitabat motus, præcipue dulcem, ob [illegible] Dei [illegible] beneficia, contemtum mundi in tanta ejus vanitate, [illegible] quoque in adversis, animum gratum in secundis, cœlestis denique patriæ desiderium, ac consequendæ ejus studium. Precationes hasce etiam literis commisit. Vocabat ipse Suspiria: inque morbo, atque adeo extremis ipsis, etiam prælegi jussit, ut ad ultimum usque spiritum eas meditaretur. Cumque [illegible] [illegible] quoque gratiarum [illegible]nes, quas & ipsas animo maxime devoto promebat, ita uti eas manu sua consign[illegible] [illegible]. Gratias quippe agebat miseratori Deo, quod ejusmodi, ut familiæ, ita pietatis parentibus nasci dedisset: quod corpus tribuisset salubre ac firmum: quod animum esset largitus divinarum humanarumque rerum capacem. Singula sui membra, si singulæ essent linguæ, non satis [illegible], [illegible] per[illegible] erga se divinæ gratiæ munera. Agnoscebat etiam eximium esse Dei beneficium, quod iis esset versatus [illegible] qui [illegible] de Deo doctrinam, veramque ejus cultum docuisset. In felicitatis etiam parte ponebat, quod animum

Maximus serm. 32.

Virg. 1. Æn.

Augustin. in Psalm. lxxxv.

Chrysostom. lib. 1. de oran. Deo.

mum suum liberalibus studijs excoli contigisset: quod etiam notitia sibi ac familiaritas intercessisset cum tot praeclaris viris Italiae, Galliae, Belgicae, Angliae, Helvetiae, Daniae, Poloniae, ac partis Moscoviae: quorum alij armis, alij doctrina, magnum sibi [illegible] decus parassent. Laudi etiam summae, ac ornamento sibi ducebat, [illegible] vidisset Caesarum d[illegible]rum, Maximiliani & Rudolphi, [illegible] innotuisset tot regibus, Henrico Borbonio Galliae, [illegible] secundo Daniae. Elisabethae reginae Angliae, tribus Poloniae regibus Sigismundo Augusto, Stephano Bathorio, Sigismundo tertio hodieque superstiti. ac denique Jacobo, magno magnae Britanniae monarchae, qui & per literas cum illo colloqui non gravabatur: uti nec Sigismundus Rex Poloniae. quorum autographa in bibliotheca Mor[illegible] sedulò adservantur. Praedicabat adhaec be[illegible] [illegible] maxim[illegible] Principum [illegible] amicitias plurimorum [illegible] [illegible]. Referebat inter argumenta summae prosperitatis [illegible] adversarios suos, [illegible] Gall[illegible] expeditionis, atque aliarum laudum obtrectatores, veritate vindice, innocentia teste. applausu maximorum hominum superasset. Neque haec in ore fuere nata, sed ex corde imo profecta: uti etiam suspiria faciebant fidem. Praeterea, quo devotum Deo animum vehementius excitaret, ad harmoniam illam, qua Claudius Gaudimelus odas Davidis concinnavit, nunc Gallicam Maroti Bezaeque paraphrasin, nunc Teutonicam Lobwasseri, modulari gaudebat: quod antea quoque, etiam inter medios armorum strepitus, facere consueverat. Haec illa est solidae pietatis indoles, quae suum ubique agit sabbathum, nulloque non loco pectus pro Ecclesia sollicitum habet. Sancto huic exercitio Fabianus praemittebat subinde velut promulsidem, [illegible] quasi opiparum [illegible] subjungebat lectionem S. Scripturae [illegible] sensum, divina inspiratione adjutus, conferendo loca [illegible] [illegible] tur. Adhibebat una sanioris mentis interpretes: alios etiam [illegible] Theologorum libellos assidue volvebat. Quo studio usque adeo loc[illegible] capacissimum illud ingenium suum, ut non modo prudentissime dissereret de omnibus ijs, quae vel ad capita fidei, vel ad vitam ac mores pertinerent [illegible] arduas quasque religionis controversias enodare dil[illegible] sapient[illegible]. Quamquam hoc [illegible] vitae, & [illegible] studio non tam disputa[illegible] cabat, quam ijs legendis, & meditandis, quae incentivum aliquod [illegible] virtutes Christiano homine dignas. Atque hoc nomine in pretio [illegible] de beata morte libellum Germanico sermone in lucem protulit Tossanus. Cum sociabat scripta Melanchthonis ac Calvini, aliorum item lucubrationes, uti Joannis Arnisaei: quibus impense delectabatur, propterea quod feliciter viam ducerent ad veram pietatem & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Abrahami etiam Sculteti labores, & quae publica sibi, & nepotibus, nuncupatione dicata forent, quaeque alia probae ejusce modi monetae haberet, ea & in manus sumebat saepe, & occasione oblata magnopere extollebat, nec [illegible] ea magis ex amore, quam judicio proficiscebatur: quippe qui illis signata paulatim in succum & sanguinem convertisset. Quemadmodum vero in tempestate g[illegible] [illegible] miles, in foro aut [illegible] [illegible] quidem [illegible] inter privatos quisque parietes didicerit. [illegible] ostendebat, quousque [illegible] exercitijs piet[illegible] fors laeva [illegible]retur, aut quoties periclitaretur valetudo. Quam saepe in senectute adversum habuit,

Danielis Tossani Vade mecum.

habuit, cum alijs, tum podagræ & calculi doloribus, oppido quam acribus ac gravibus: quod morbi genus militiam ſecutis pene ſollenne at proprium eſſe comperimus. Ita videlicet Deo viſum erat præparare eum ſenſim ad ultimum illum vitæ actum. Quem priuſquam exponam, aliquid dicendum de eo, in quo uno, vel providentia Dhonani, vel felicitas, requiri poſſe videatur. Neque enim prolem in ſpem generis propagavit: ac nec perſuaderi unquam potuit, ut illam in matrimonium duceret. Ego vero, quod fortaſſe vitio alius verteret, laudi potius dandum puto. Profecto enim cœlo ille à nobis adſcribi meretur, cui beato adeo eſſe licet, ut edomitis libidinum furijs triumphum agat cœlibatus. Imo inter omnia Chriſtianorum certamina, quanto duriora ſunt prælia caſtitatis, in quibus continua eſſe pugna ſolet, tanto pulchrior lætiorque victoria duci debet. Atque id cum in omni vitæ genere: tum præcipue in vita tam civili quam militari, veriſſimum eſt: quippe quarum utraque tot undique illecebris abundet, ut difficile admodum ſit, ſatis vel oculis cautum, vel caſtum ſeſe animo præſtare. Quantopere igitur prædicare convenit Dhonanum: qui talem ſe utrobique geſſit, quales honeſtas eſſe matronas oportere, ajebat Livia. Clariſſima hæc Auguſti conjux, cum forte ei obviam fierent nonnulli, qui nudato omni corpore ad ſupplicium raperentur; tale ſpectaculum aiebat perinde eſſe pudicæ feminæ, ac ſi ſtatuas conſpiceret. Nimirum ita judicabat, ubi pudor ac verecundia regnant, ibi animum hominis rerum impudicarum conſpectu nequaquam ad pravas cogitationes abripi. Similiter animatus erat Dhonanus. Qui cum vivendum ſibi cerneret in fece populi, unde occurrerent quandoque proritamenta inverecundiæ; ille vel ex Democriti conſilio, tempeſtive claudebat oculos, feneſtras corporis, per quas mortem ipſam aſcendere Propheta monuit: vel ſi non liceret vultum habere averſum, mentem tamen ita obfirmarat, ut illecebræ iſtæ minime animum labefactarent ac dejicerent de ſtatu honeſtatis. Mihi vero in hunc ejus cœlibatum propius intuenti cauſas habuiſſe graves videtur, ob quas à vita hac ſocia, quam cæteroquin in nullo damnare mortalium, imo maximopere commendare ſolebat, ipſe foret alienior. Siquidem uni quaſi glebæ affixis conducibile eſt conjugium, quales neceſſariam domi familiæ operam dare poſſunt. At diſpar eorum ratio eſt, qui more corporum cœleſtium, crebro mutant ſtatum: quoniam hi propria negligere, uxoris etiam amplexui, qui quodammodo eſt anima & vita conjugij, ſubducere ſe neceſſe habent. Atqui Fabiano optima vitæ pars, ac ſoboli procreandæ aptiſſima, partim peregrinationibus, legationibus partim, ijſque & multis & diuturnis, effluxerat. Plurimum etiam ſibi vindicarant aſſidua Principum negotia. Adhæc inter arma nunc menſes, nunc annos totos conſumſerat: certamque interea vix uſpiam ſortitus erat ſedem. Senio vero jam proximus, vitæque paullo tranquilliori deditus matrimonio abſtinebat, quod non modo ætas illa aliquanto ſit tardior & iniquior proli procreandæ, ſed utcumque etiam liberis augeatur, tamen diu ſupereſſe nequeat educationi; in qua plus momenti, quam generatione ipſa, ſitum eſt. Hunc vero naturæ qualemcunique defectum, beneficio legis ſupplere voluit, adoptando filios ſeptem, quos Achatius, frater primogenitus, jam grandiores reliquerat. Nec poteſt ſane teneriori amore pater complecti ex ſe natos, quam patruus hic ſuos amabat adoptivos: ſive bene vivendi adminiculis, ſive monitis, alijſve officijs paterni affectus, hoc totum metiamur.

Auguſt. in ſerm. ſup. Matth.

Dion lib. 58.

Atque

Atque vicissim hi tanto affectu dignos se præstabant. Nam ad [illegible] ac voluntatem ejus totos se componebant, curis eum levabant præsentes, magna etiam solatia atque oblectamenta absentes adferebant. Quid etiam recreare eum magis ac reficere potuisset, quam ubi tantum Dei favorem erga fratris, imo suos jam filios, quotidie videret? Ingenium nulli non eorum obtigerat acutum atque elegans, & rerum omnium capax: judicium illis [illegible] ac circumspectum: memoria firma. Ad ista cœli dona accesserat quod universi [illegible] [illegible], sed pace belloque pariter, gerundæ nati forent Reipublicæ, [illegible] ad [illegible] subsidia omnia comparassent: quippe qui diu multumque egissent in regionibus exteris, qui exoticarum sibi linguarum complurium notitiam peperissent exactam; quique in nullo non liberalis doctrinæ genere animum penitus imbuissent. Hisce dotibus magnum ornamentum ac decus additum est à [illegible] corporis [illegible]. Utpote quibus valetudo esset firma, color vividus, membra concinna, nec [illegible] mendosa. Verum enimvero cuncta hæc [illegible] dici solet, quadrigis prævertit, quod ijdem aureo sociassent vinculo, tum puritatem, sanioremque de Deo doctrinam, tum vitæ gravitatem, & mores supra quam dici potest amabiles. Quantæ hæc omnia voluptati fuisse patruo credemus! Præsertim postquam singulos eorum pro meritis præclaris ad summa dignitatum fastigia vidit evectos? Nobilis ille Thebanorum Imperator Epaminondas gratulabatur sibi præ cunctis, quæ in vita dulcia contigissent, quod parentes gloriæ suæ spectatores habuisset. Gratulabatur & sibi Fabianus, quod fratris filios non spectatores solum nactus esset, verum imitatores quoque virtutis suæ; nec virtutis tantum æmulos, sed honorum etiam atque auctoritatis, quæ Virtutis filia merito perhibetur. Ac tanto magis ei circa cor gliscebat voluptas, quanto magis animo atque oculis singulos ex hoc numero percurreret. Primum in Frederico, natu omnium maximo non pauca se offerebant virtutis eximia argumenta. Ut qui legatus fuisset sæpius ad Poloniæ Regem: qui summum in patria magistratum (vocant Curiæ Provincialis & Senatus Principem) cum laude maxima gessisset: qui pari quoque felicitate, difficillimum investituræ Poloniæ negotium confecisset. Cum enim anno MDCXI. Joanni Sigismundo, Brandeburgico Electori, à Rege Poloniæ Sigismundo feudum Ducatus Prussiæ, (misso tum ad negotium illud conficiendum Abrahamo Dhonano, Friderici fratre) collatum fuisset: Fredericus hic postea anno MDCXXII. pro Joannis Sigismundi filio Georgio Wilhelmo, eandem investituram in Comitijs regni Poloniæ magno quidem labore, at nec minori gloria obtinuit. Proximus natu erat Henricus: sed voluptas ex eo percepta, diuturna non fuit. Nam cum Italiam ac Germaniam maximo cum fructu peragrasset, ac spei jam multum in eo quoque poneretur, insigni suorum dolore decessit Heidelbergæ, anno ætatis duodetrigesimo. Sed ut obitus ejus [illegible] patruo [illegible] solatio ac voluptati ei semper erat, quod qui [illegible] cognominem sibi Fabianus experientia rei militaris tantopere inclaruisset [illegible] in [illegible] castris contra Turcas cohortem lectissimam duxisset, inque expugnatione Albæ Regalis inter primos superasset murum: qui etiam In Belgica adversus Hispanos, sub Principe Mauritio Auriaco, equitum ductor, in capienda urbe Gravia, præclaram fortitudinis laudem retulisset: præterea pacis artibus insignis in suprema patriæ curia Principem inter Senatores locum obtineret. quique Brandeburgi,

Plutarch. in vit.

Acta Comit. Regni.

d burgi, quæ præfectu [illegible] Prussia omnium [illegible] præcipua, summus audiret præfectus: denique qui legationibus præclare etiam functus foret ad Regem atque Rempublicam Poloniæ, ac [illegible] Succiæ, atque opera semper strenue navata tantopere sibi amore junxisset Electores Brandeburgicos. Summa etiam lætitia perfundebatur Fabianus, quoties oculos convertisset in Abraha- mum, valde acceptum apud Mauritio Auriaco Principi [illegible] & Guilhelmo Nassovio, Frisiæ gubernatori, alijsque her [illegible] erant, quæ eum magnopere [illegible] commendarent. Vir erat [illegible], universæ Mathesews, [illegible] Architectonicæ peritus, Historiarum [illegible], & Politicæ cognitione, nemini, cujuscumque ordinis, secundus. Atque idem in electionibus Cæsarum, in comitijs Imperij, alijsque negotijs ad Reges Principesque Legatus, nec non militum, tum ad Juliacum tum in Silesia tribunus, gloriam longe maximam repertarat. Juvabat quoque Fabianum mirum in modum, cum utrumque latus clauderent præsentes, vel [illegible] etiam, medium se animo conciperet, inter perillustre fratrum par Achatium & Christophorum, utrumque Friderici Palatini & in ditione ejus patria & in regno Bohemiæ, ab interioribus consilijs. Nam si ex his Achatium respiceret, summa delectatione afficiebatur, quoties animo obversaretur, quanta cum laude quondam [illegible] præfectus fuisset Walesal [illegible] au [illegible] altissimi [illegible] & [illegible] Ep [illegible] Consiliarius intimus. Exos [illegible] candidum ac mite. [illegible] abat orationem prudentem ac [illegible]. [illegible] rebus expediendis [illegible] dextram gravitatem, [illegible] gravem dexteritatem: quorum omnium egregia edidit documenta in legationibus ad Matthiam Bohemiæ Regem, ad Regem Angliæ, Daniæque, item ad Principes alios. Nec graves minus causæ erant, cur Christophorum in oculis gestaret. Eodem quippe hic apud Fridericum, [illegible] Achatius loco erat. Philosophiæ erat callentissimus, nec [illegible] scientiæ [illegible]. [illegible] Belgi [illegible] utramque accesserat non [illegible], quater Britanniam, [illegible], ad Reges Principesque, qua Germaniæ, qua externas [illegible] Mat [illegible] Archiducem, [illegible] Cæsaris [illegible] Cæsarum [illegible], inque Romano Imperio [illegible], sic [illegible] peroraran [illegible] eloquentia, vel gravitate, vel studio, potuerit nemo [illegible] flumine, vel dicendi vi, idem [illegible] erat apud Henricum IV. & Ludovicum XIII. Galliæ Reges: parique orationis facultate idem [illegible] apud Venetorum [illegible]: denique apud Reges Principesque Magnæ Britanniæ, Hungariæ, [illegible], Latino sermone [illegible] & fuerat, & habitus erat. In voluptate tanta quam ex præclaris adeo fratris liberis caperet Fabianus, illud ei extremæ senectute haud exiguum vulnus inflixit, quod ex ijs septimum [illegible] septem ante obitum [illegible], [illegible]. Theo [illegible] is fuit qui prope R [illegible] viccium in Bohemia pulchr [illegible] officio fortissimi D [illegible], in ipso pagi [illegible] tra [illegible] sclope [illegible] mo, vivendi finem fecit, atque [illegible]. In cujus si gesta di [illegible] me vellem, [illegible] masculæ virtutis [illegible] longa serie referrem. Sed [illegible] ejus d [illegible] rerum attinget [illegible], nunc contentus ero. Puer literas di [illegible] , quantum sufficeret viro, non scholis, sed Reipub. victuro, & ipsi adeo, ut sic dixerim, Bellonæ se suisque consecrat [illegible]. ut cit in diverso hominum genere

Meiser. in delit. ord. Equest.

Horat. *Hic [illegible] m, [illegible] us [illegible].*

Eurip.

Οὐ γὰρ [illegible] πάντ' ὀπιςαδὸς βροτῶν
Π[illegible]υχεν, ἄλλῳ δ' ἄλλο [illegible] γέρας.

[illegible] rtalium
Datu [illegible] us [illegible]

Utinam [illegible] gen re edit [illegible] quam potestas, ac jus imperij deferretur; nisi [illegible] ac rationem arma tractandi prius didicissent. N[illegible] quasi [illegible] plurimi mil[illegible] hoc [illegible] Dei [illegible] [illegible] h [illegible] v a [illegible] non pacis [illegible] sed etiam cum bela [illegible] pe [illegible] [illegible] dæ publicæ salutis. Quem q[illegible] sciunt, qui inter mol[illegible] um amplexus, matricum suavia, in ipso quasi gremio Veneris educantur? Quippe à [illegible] s delicijs assueti, ac postea corpi tantum voluptate capti, [illegible] al[illegible]

Ovid. epist. Hel. *[illegible] la [illegible] erant alij*

[illegible] Ph[illegible] non [illegible] ri Principes, sed fœminæ barbatæ: imò animus quam fœ[illegible] plerique: quia non ita male agitur cum rebus humanis, ut non omni ætate ex f[illegible] xu [illegible] ducere talibus aliquam possis, quæ illis, [illegible] s sa e Ve[illegible] pem[illegible] non fortitudin[illegible] an[illegible] et. Ut ad [illegible] modo [illegible] ntare liceat illud veteris Poetæ.

Enn. apud Cic. in Offic.

Vos etenim juvenes animos geritis muliebres
Illa virago viri.

Ab horum [illegible] m vit m [illegible] ce abhorruit Theode[illegible]. It[illegible] ad m[illegible] G[illegible] orum disciplinæ, militiæ se dedi [illegible] dia complens per omnes gradus [illegible] [illegible] fallicis enixe. Ac primo quidem [illegible] ad prævium fortitu[illegible] ex[illegible] [illegible] Principem Anhaltinum [illegible] Bernhardum Principem in Hungariam contra Turcarum castra comitabatur. Quo tempore arx Wacia intra

clↄ Iↄ xcvi. Nov gradum c[illegible] pijs Cæsarianis [illegible] occupata. A[illegible] ria vero [illegible] superioris H[illegible] [illegible] pali [illegible] M[illegible] d[illegible] it. Ac Princeps qui[illegible] s [illegible] ipsa in [illegible] is conc[illegible] Theodericus vero etiam [illegible] B[illegible] villit[illegible] mo tyrocinium [illegible] adem etia[illegible] [illegible] m deposuit. Nec longe post ad Belgas militat[illegible] m abijt; [illegible] livia oppidi, interfuit; ea tempestate, qua Franciscus Mendoza. Aragoniæ Admiralius, gentilitio concitus fastu, ne Romani quidem imperi[illegible] rcc[illegible] s Westphaliam vexabat crudeliter, inq[illegible] hib[illegible] aj[illegible] Cl[illegible] s [illegible] um, nec facile [illegible] rand [illegible] lo, [illegible] [illegible] m [illegible] Sed e[illegible] [illegible] jucu[illegible] p[illegible] ica [illegible]

[illegible] it,

tum [illegible] jactata [illegible], atque adeo captivum fuiti M[illegible] Nassovio, Principi Arausionensi [illegible]tissimo. Quo MDCV.
suo heroe D[illegible]nus in juventute decennium integrum, & quod excurrebat, meruit: [illegible] felici [illegible] cui [illegible] in quo, miraculi [illegible] ignibus [illegible] Nimium ex[illegible] ptare [illegible] ad cujus [illegible] Sed [illegible] etiam ductu [illegible] ad M[illegible] interni [illegible] vel hoc argumento erit, quòd signum numu[illegible] ne tum quidem deseruerit stationem, cum se jam desertum à fortuna videret: quippe in facie [illegible] ictu sauciatus, equo [illegible] quo veheret, vulnerato. Strenue item signum in hostem intulit prope [illegible], ut quantum in se [illegible], Adolphi Nassovij, [illegible] mortem. Hinc [illegible] aliquanto [illegible] admissum [illegible]. Triennio enim Gerh. in Chronol.
post in [illegible] Johacimo ab E[illegible] Brand[illegible] equitum duxit.
Quod bellum Theoderico omnino visum est memorabile, non modo copiarum splendore, & miro actorum cunctulorum [illegible], sed etiam quod [illegible] illo tempore [illegible] cœli [illegible] contages [illegible] patria [illegible], [illegible]. Quibus & hoc accessit quod [illegible] Galli, Angli, Scoti, Belgæ, Germani atque alij, sub [illegible] Imp[illegible] convenissent: nulla tamen in milite tam vario coorta unquam fuit dissidia, nullæ aberrationes aut contentiones inter diversarum gentium Duces. Theodericus vero jam [illegible] exercitu[illegible] s casibus, [illegible] non umbratili, sed solidæ [illegible] quæ absente etiam per ora hominum [illegible]abat; futurumque erat, ut [illegible] in præstantissimi cujusque animo viveret. Itaque, quo tempore Cardinal[illegible] Galliæ Princeps [illegible] bello impli[illegible] atque alij etiam [illegible] patriæ libertatem, Bernardus [illegible] Comes, [illegible] Theoderico equitum auxil[illegible] mandat. Sed cum in MDCXLV.
[illegible] Comes incidisset qui & [illegible] plane [illegible] Dhona [illegible] equitum per universum Galliam, per [illegible] duxit [illegible] & [illegible] sed [illegible] quod [illegible] Rex [illegible]. Nam [illegible] Wi[illegible] dira [illegible] [illegible] sed etiam [illegible] victoria militibus in [illegible] sed etiam præ[illegible] D[illegible] Hi[illegible]ris templum [illegible] Itaque, [illegible] Princeps [illegible] Dhona [illegible] haud [illegible] In [illegible] ita [illegible] Theodericus [illegible] & [illegible] [illegible]. Quod [illegible] quantum [illegible] Theodericus [illegible] quod [illegible] occubuit: sed etiam, quod antea [illegible] Christianum [illegible] de-

 cedere,

cebat, ad [illegible] al mortem præparavit. Qui à cane rabi[illegible] morsi sunt, non modo ra[illegible] di fiunt ipsi, verum alios etiam in furorem rapiunt. Perinde cum animo[illegible] m contagi[illegible] atu[illegible], in militia maxime, ubi non multa tantum

Ovid. ——— *Corporibus transitione nocent :*

sed ad penitissima quoque mentis, serpit pestilens morum mal[illegible]rum spiri[illegible]. At non corruptela hæc penetravit ad Theodericum : vere bea[illegible]m, ex Phophetæ regij præscripto. Nec enim illum

Psal. 1. v. 2.

—— de tramite recto
Impia sacrilegæ flexit contagio turbæ :
Sed vitæ rimatus iter melioris, & al[illegible]a
Mente Dei leges noctesque diesque revol[illegible]it.

Nempe exteriori quidem vita cum severitate vultus miscuerat comitatem sermonis, (quæ & relucebat in sermone exotico, Latino, Hispanico, Polonico, Gallico) verum interi[illegible]re animo inter medios armorum strepitus clamoresque, pietatem & religion[illegible]m verbis, gestibus, operibus, præclare tuebatur. M[illegible]rte vero terribilium omn[illegible]ium [illegible]t aiunt, maxime terribili Theodericum haut exterritum fuisse, apertissimis indicijs constat. Imo inde etiam erat, quod inter milites rubro, candido, aliove lætiori colore gaudentes, ille atra usurpare s[illegible]leat ornamenta, etiam vexilla ac balte[illegible]. In ipso bello Bohemico, ubi fortiter pugnans oc[illegible]b[illegible]it, nigro utebatur signo, in quo laureæ pictæ hæ voces b[illegible]æ lingua forent C[illegible]ltica a[illegible] s[illegible]ptæ : *O M[illegible]* Innuebat autem, a[illegible]t l[illegible] [illegible] sibi [illegible]qu[illegible]re[illegible]dam, aut [illegible]orte occ[illegible]bendum. Nec spes eum sua fr[illegible]strata [illegible] qua utrumque implevit. Nam & hosti intrepide occurrens l[illegible] [illegible]s adeptu[illegible] est, & mortem gloriosam, quam appetijt, etjam oppetijt. Si[illegible]ris quoque pietas ejus, & quàm propterea carus fuerit Deo, argumento hoc m[illegible]morabili eluxit. Binis ante obitum mensibus, corpore plane animoque sospes, mortem non cogitabat tant[illegible]m, sed etiam prædicebat. Crebris enim [illegible]bus, quos cum Christoph[illegible]ro fratre, atque alijs hab[illegible]it, aperte illud [illegible] [illegible]ne hæsitabundus dictitabat, magni [illegible]d impen[illegible], qu[illegible] even[illegible] pridie Kal. Novembris sortiretur. Sibi ver[illegible]erat[illegible] [illegible]nsti[illegible]un[illegible] ad [illegible] tempus militiæ pessimis moribus [illegible] v[illegible]le[illegible]icere. Valedixit vir a[illegible]her[illegible] eadem mensis die, qua liquido [illegible]presserat, manifesto numinis instinctu, ut solent piæ mentes : [illegible] ad p[illegible] ta[illegible]to sun[illegible] [illegible]ptiores q[illegible] p[illegible] piores metæ. Nempe d[illegible] [illegible]itæ spacio animu[illegible] q[illegible]em cœlitus [illegible] m[illegible]s, terrenas sorde ex[illegible] in [illegible] [illegible] perfund[illegible] incipit nova luce cœlesti [illegible] cujus c[illegible] q[illegible]æ [illegible] s[illegible], m[illegible]s & magis dispel[illegible]tur. [illegible] T[illegible]atis humanæ vitæ mil[illegible]us nunc triumphum agit [illegible] que ab eo, quasi a diverticulo, r[illegible]vertamur tandem ad [illegible] cu[illegible] maximam voluptatem a[illegible]tulisse diximus, prim[illegible] quidem quod [illegible] filij calcar[illegible] [illegible] vi[illegible]am, quam ipse hortan[illegible] at [illegible] exempl[illegible] com[illegible]. deinde [illegible] nemo non eorum, cu[illegible] seni [illegible] numero forent, pro [illegible]itis summ[illegible] h[illegible]

q[illegible]

quoque summis floreret. Antiquis illud annalibus proditum est, cum pater aliquando filios duos ludis Olympicis coronari cerneret; populoque flores conjiciente, ipse inter victores procederet medius; adeo honorifico hoc spectaculo permotum fuisse optimum senem, ut in ipso liberorum amplexu, præ diffusa lætitia expirarit. Hoc illi inter binos duntaxat contigit atque in ejusmodi victoriæ genere, ubi non tam animi virtus, quàm corporis athletica constitutio, atque agilitas palmam obtineret. At quanto justius Fabiani gaudium fuit, qui sex hosce, doctrina, sapientia, auctoritate, quæ longe omne corporis robur exsuperant, tot lemniscatis ornatos palmis conspexit: neque id in breve tempus, quandoquidem, quod miraculi instar est, è tam multis degeneravit nemo. imò universi conjunctis studiis quasi mutua fratrum & virtutum comparatione [illegible] sua æternis meritorum tabulis Memoriæ aram suspenderunt. Quod si quis industria [illegible] raro hoc in vita humana evenire [illegible] ego vel quasi [illegible] impotentem dixerim; vel certe in ipsa, quæ vitam hanc spectant, hospitem [illegible] neque peregrinum. Quis enim non quotidie experitur, quam [illegible] solus [illegible] ut fratres terni, imo duo, atque [illegible] vel filius [illegible] eximiæ virtutis parentibus satus, Honestatis & ipse grassetur via? non divertat ad laxam Voluptatis semitam? non ad Sterrami locaque Vacunæ, & Murciæ dirutas? Veterum monumenta Romanorum ac Græcorum si replicare visum sit, [illegible] examinare, quam pauci ex una eademque [illegible] supra cæteros [illegible] tales, vel eruditione clari, vel virtute conspicui prodierint: unum competiemus Publicolam, unum & Camillum, & Fabricium, & Papyrium, & Marium, & Lucullum, & Cæsarem. Unus quoque occurrit Lycurgus, unus Solon, Themistocles, Aristides, Epaminondas, Thrasybulus, Agesilaus, Phocion unus: itidem unus Virgilius, Horatiusque, unus Varro, Cicero, Sallustius, Livius, Ta[illegible]. Reliquum vero duos Catones, Decios duos, tres Metellos, Fabios, Scipiones, tres quoque Curios [illegible] oratores seculum [illegible] dedit, ad [illegible] [illegible], quam consuetum [illegible] morem, [illegible]. Quid igitur [illegible] massent ejusce tempestatis homines, si sex fratrum parem virtutem & gloriam comperissent? Exurgam altius, meque ipsum, & Rempublicam, in hoc [illegible] tium [illegible] quoque Dhonanos fratres eximiam de se pro[illegible] in patrui, & patrui avique virtutes [illegible]. [illegible] & Fabianus, & Abrahamus, jam [illegible] lætissima [illegible] spei pignora, eaque [illegible] heroinis, quibus par familiæ [illegible] virtus. Nec frustratus est Christophorus hanc [illegible]. Qui fœcundo sibi thalamo junxit magnum sui sexus [illegible] Ursulam, [illegible] undecumque ornatissimam, virum excellentem patris [illegible] Joannis Alberti, Solmensium Comitis, in quo sanctitas, pietas [illegible] vitæ integritate atque prudentia [illegible]. Ex præclara [illegible] eximios [illegible]? Quippe Solmensis familia [illegible] laude ad nubes usque caput extulit: usque jam ante annos [illegible] Henrico, celebri cordatoque heroe [illegible] ex cujus fatis, sed longe propagatis nostra tempestate XXX. annorum spatio. Georgius Ebertus, duo Philippi, [illegible], Wilhelmus, Otto, Fridericus, A[illegible] [illegible] Reinhardus, Henricus Wilhelmus, Joannes Georgius, Joannes Albertus, [illegible] Regibus, Principibus, summa mil[illegible]

dine

d[illegible]. Imo h[illegible] eadem familia p[illegible]quitate attin[illegible] Principes, Electores Reges. Scientiam enim neminem fugit q[illegible] ro[illegible]s S[illegible]menics [illegible]temporibus nostris, paucorum annorum decursu, [illegible]isse toti[illegible] illustrissimis Romani Imperij Principibus: quod decus equi[illegible] in seculo hoc alteri Comitum familiæ obt[illegible]rit. [illegible] q[illegible] matr[illegible] c[illegible]a est Mauritio, Hassiæ Land[illegible] D[illegible] Palatino, ex prosapia Birckf[illegible] Sophia J[illegible] O[illegible] Marchioni Brandeburgico: Sibylla A[illegible] Principi A[illegible] om[illegible] plurium liberorum matres adhuc superstites, Agnete excepta, matre G[illegible] Landgravij Hassiæ. Sabinæ [illegible] cum Frede[illegible] M[illegible] B[illegible] ex [illegible] Durl[illegible]. Quod [illegible] extra Germaniam [illegible] ad [illegible] domus l[illegible] [illegible] P[illegible] F[illegible] Nassov[illegible]? qui post [illegible] ma[illegible] par[illegible] Gu[illegible] [illegible] fratris Mauritij, prudentissime & fortissime [illegible] Belgicum: [illegible] ita auguror [illegible] liberis & p[illegible], multa per secula li[illegible] eadem a[illegible] in suam debitura est. Sed ab inclyta S[illegible] familia, [illegible] quam [illegible] Christophori [illegible] tr[illegible] ad [illegible]. C[illegible] ad laudem æq[illegible] c[illegible] q[illegible] invidia etiam tale, m[illegible] & [illegible] t, & p[illegible] F[illegible]. Ut q[illegible] ex patrijs p[illegible] eduxerit ad urbes moresque exter[illegible] videndos [illegible] quo[illegible] etiam g[illegible] nijs laces præt[illegible]rit, [illegible] in Apo[illegible] & Musarum, tum Martis ac Bellonæ [illegible] dijs a[illegible] ar[illegible] [illegible] ac c[illegible] [illegible] co[illegible] [illegible]are [illegible]. Nisi vero [illegible] co[illegible]ndum [illegible] amor[illegible]. Cum e[illegible] n[illegible]m pene [illegible] p[illegible] rem: suos tamen, licet offerretur occasio, neque ad dignitat[illegible]s [illegible] neque eo fine alijs commendatum ibat, nisi virtute ac meritis, [illegible] nissimos pra[illegible]stitissent. Nempe quid faciendum sibi [illegible] non [illegible] [illegible] bon[illegible] omnium judicio meti[illegible]tur. B[illegible] faci[illegible] t p[illegible] dotib[illegible]s. Q[illegible] rerum [illegible] ordia, & mirus amor fraternus. Si[illegible] q[illegible] narrat Plutarchus, eos una in domo, eodem [illegible] magno [illegible] consensu vixisse; id D[illegible] non minus co[illegible]. Vixe[illegible] propemodum lustris [illegible] ædibus: q[illegible] c[illegible] munibus & ind[illegible]visis possiderent. Ac [illegible]dum [illegible]um T[illegible] a rem illud [illegible] Æm[illegible] conc[illegible]ternæ, v[illegible] con[illegible] D[illegible]. N[illegible] ta[illegible] lubentiusque fortun[illegible] f[illegible]x per[illegible]erit [illegible] æt[illegible]s ta[illegible] ad c[illegible]lcandum mortis iter ac[illegible]x[illegible]rit. Ad q[illegible] vitæ ejus catastrop[illegible] bo pariter q[illegible] p[illegible] tre[illegible]. V[illegible] D[illegible] [illegible]

aliquo

[illegible] Italia [illegible], partim Florentiæ, partim Patavij [illegible] H[illegible] Germanorum celeberrimi ac præstantissimi [illegible] opera, [illegible]. Postea in Gallica [illegible] expeditione [illegible] vix aliter [illegible], ac [illegible] præ[illegible] [illegible] esset. [illegible] [illegible] [illegible] ipse quoque [illegible] vexillum [illegible]. Quo [illegible] asperrima hyeme cum [illegible] esset, currus pone vexillum vehi cogeretur. R[illegible] vita frugali & temperantia insigni. A[illegible] eos solere, qui cum luxuriose [illegible] sacra Diis facerent. Quippe [illegible] abstinentia & [illegible] conservatio [illegible]. Sed [illegible] illud corporis [illegible], ut evitare [illegible] naturæ imbecillitas ac transita [illegible]. Postquam igitur F[illegible] q[illegible]

—— F[illegible] ætas
[illegible]

[illegible] vapores petebant [illegible] atque crebra affligeretur p[illegible] vasa [illegible] bant [illegible] in articulos pedum [illegible] tenue serum, ex quo tristis podagræ sensus concitabatur [illegible] collectum [illegible] lapidescebat, unde atroce[illegible]. Atque [illegible] radices semel [illegible] rant ex [illegible]. Nec [illegible] existimandum, D[illegible] capulet

—— I[illegible], [illegible] gil. Aen. 9.
[illegible] mut[illegible]em

a[illegible] atque impet[illegible] irrecre[illegible],

—— [illegible] agro[illegible]. 1. Aeneid.

Quin vero [illegible] quod Pl[illegible] proprium esse aiebat P[illegible] nihil aliud quam mortis meditationem [illegible]. Qu[illegible] pr[illegible] rea mortis [illegible] ejus in[illegible] xerat. Ma[illegible] itaque in [illegible] vi[illegible] ad Proph[illegible] de domo sua disposuit ac priusquam morbus ingravesceret, testamentum [illegible] didit. Eo hæredes ex asse nominavit fratris liberos: uti non modo dictabat amor, sed natura etiam, rectaque ra[illegible] itabat. Quamquam autem [illegible] s[illegible] ectu compl[illegible] pridie tamen quam vita excederet, Chri[illegible] è fratr[illegible] quod [illegible] de Pragenti anni clↃ IↃcxx. [illegible] p[illegible], quam [illegible] fecisset, liberalis aliquanto, ac cæteris, consulendum sibi codicillis put[illegible]it. Cumque prospiceret Esai. 38.
hunc

[illegible] dum sanguine proximis: alterum tamen quo præscripto [illegible] tenemur omnes minime neglexit. Ex reliquis enim bonorum, quæ [illegible] hæredes suos [illegible] animadverterat, ita derivabat beneficentiam suam, ut [illegible] partem hau [illegible] & asseclæ, ne minimo quidem ex domesticis atque [illegible] [illegible] abeunte [illegible] partem caperent invalidi senes, [illegible] [illegible] in Nosocomijs, Xenodochijs, aut domi suæ paupertate [illegible] dere egentes, partem [illegible] auferrent [illegible].

Ambros. lib. 3. de Offic. In qua dispensatione [illegible] B. Ambrosij, qui [illegible] & [illegible] amussis erat, fides sincera, [illegible] prudentia perspicax [illegible] fidelio, ut, quod B. Gregorius requirebat, charitas cum prudentia, [illegible] cum claritate jungerentur.

Gregor. par. 3. Past. admonit. 21. Quippe [illegible] in legendo hac fuisset [illegible], [illegible] opi [illegible] objici, quod D[illegible] cuidam suæ [illegible] quod [illegible] *Mare [illegible], qui Grat[illegible] sunt [illegible]*. Ve[illegible] [illegible] beneficia, non [illegible], nisi [illegible] vel [illegible], vel [illegible] bus [illegible] sciant. Atque ut h[illegible] prudentia, ita in [illegible] fortitudo [illegible] eluxit: etiam cum pertinaces illi ex calculo dolores ac cruciatus [illegible] invalescerent, imò vim omnem spirituum ac corporis magis & magis resolverent ac labefactarent. Hic opinor mollicellus aliquis, ac suo quondam judicio beatulus, nunc deserturus quicquid carum habuerat, vix lacrymas tenuisset. Dhonani vero

> —— *patientia cunctos*
> *Hos superat casus.*

Sill. Ital. lib. 6.

Nempe in illis acerbissimis doloribus innitebatur divini numinis providentiæ & pat[illegible]. A[illegible] quoque abv[illegible] dicentis illud [illegible],

Epist. [illegible] ex Senecæ præceptis: Dolor omnis levis est, si ferri possum, brevis est, [illegible] non possum. Nec tum demum hæc discere coactus est: sed de cœlesti migratione, Deoque, æterno Spiritui, spiritum suum reddendo, à [illegible] r[illegible]ro [illegible] cogitationem crebro suscipere solitus erat. Atque h[illegible] [illegible] in Gallijs balsamum ad pollincturam & cadaveri involvendo [illegible] sibi compararat. Ergo [illegible] recuperandæ valetudinis spes [illegible] nulla, vocavit ad se Danielem Spiels[illegible] [illegible] opera in re domestica, tum ipse usus fuerat diu, [illegible] liberi. Indicavit ei, ut recondita essent in cista [illegible] don[illegible]; simul, quid ijs fieri velit, edocuit. Nam post obitum [illegible] ex[illegible] me corpus, ac linteo velari; at ne à pollinctoribus secaretur, [illegible] dixit. Atque hæc ille promere animo ita firmo, [illegible] adeo con[illegible] mortem [illegible] in ti[illegible] [illegible], quam [illegible] ex[illegible] [illegible] ceret. Etiam addebat gaudere se plurimum [illegible] vi [illegible] d[illegible] [illegible]. Ad [illegible] vel mentionem [illegible] tiuum moveri visus est. Nostrorum [illegible] vultu [illegible] excipere solent, qui ad eum se [illegible] composuere jamdiu. Quanto autem magis vi[illegible] ret, haut ita longam spem vitæ superesse, tanto ardentius a[illegible] a[illegible] cura cogitationes omnes ad Deum convertebat. Imò [illegible] volupe erat, vel tanti ponderis, ut ultra [illegible] cad[illegible]arum ducebatur. Ut qui ta[illegible] i[illegible]s la[illegible],

q[illegible]um

[illegible]

[illegible]

Digitized by Google

FRIDERICI SPANHEMII,

Acad. Lugd. Bat. p. t. Rectoris

LAUDATIO FUNEBRIS

CELSISSIMI HEROIS

FREDERICI HENRICI

Invictissimi ARAUSIONENSIUM

[illegible]

[illegible]

CELSISSIMO PRINCIPI *GULIELMO.*

D[illegible]

[illegible]

H. P. G.

[illegible]

A[illegible]

[illegible]

[illegible]

mi-

[illegible]

[illegible] urbe [illegible] adverſ [illegible] *Maurit* [illegible] *Murini* [illegible] Enimvero [illegible] & [illegible] Ernesti Nassovii [illegible] ſuperſte [illegible] jam [illegible] & gub- [illegible] ca- [illegible] ho- [illegible] trahere, [illegible] re- [illegible] Patriæ ſervaret. Sed [illegible] tatem [illegible] nova [illegible] po- [illegible] Fœderata Belgica [illegible] *Guhelmi*

ex-

[illegible]

&

[illegible]

[illegible] tortissimi tribuni Ottonis *Didij Gentij* ductu, Herois nostri consilio, Patrum auspicijs

[illegible] H[illegible] [illegible] Ri[illegible] [illegible]rum B[illegible] expugnata, & [illegible] Mendozorum Si[illegible] *Duas*, Brabanti[illegible] [illegible] variis di[illegible] Reipublicæ [illegible] & [illegible] Rebus [illegible] ex v[illegible] [illegible] omnium quæ max[illegible] vi[illegible] civium Hagam invectus [illegible] ostentatione, morbo Heroi[illegible] [illegible]ri, t[illegible] andro Farnesio, Belgii Hispani[illegible] Antuerpia capta, ensem conderet ac b[illegible]m. [illegible] suadendum post Sylvam Ducis expugnatam. Nihil [illegible] maxima quæque se erigenti [illegible] cogitans, hyemem consiliis, [illegible] nusquam segnis, tuendæ Patriæ [illegible] & aliquot in Flandria ac Zelandia [illegible] d[illegible] annum cIↃ IↃ cxxx. integram in[illegible]. Mi[illegible] Fœderatæ Belgicæ Anno cIↃ IↃ xxxi. q[illegible] num, qua [illegible] vir[illegible] nostræ Carthago n[illegible] immanis tempestas [illegible] & in partes ire videntur. Integr[illegible] debuit, quin [illegible] & [illegible] quæ[illegible] adderet. Nihil e[illegible] po[illegible] mi[illegible] p[illegible] Joh[illegible]e Nassovi [illegible] q[illegible] [illegible], [illegible] partim Duc[illegible]. In[illegible] & valida [illegible] c[illegible] bellico [illegible] [illegible]s navibus [illegible] im[illegible]ssa, [illegible] in[illegible]lam, [illegible] [illegible]certa [illegible] implebat. Improvido [illegible] Imperatori [illegible] poni poterat, [illegible] Nostro, qui, priusquam [illegible] Antuerpia solvisset, consilia hostis explorata habebat [illegible] tamen [illegible] indicio. Quum [illegible] hoc apparatu navig[illegible]t, [illegible] vellet [illegible] vix [illegible]erit. Circumacta itaque & [illegible] vida Imp[illegible] c[illegible] [illegible] novem [illegible] illa [illegible] dedit, & hostis [illegible] instrumentis ex[illegible], ipsaque præda, vix Du[illegible], [illegible] quidem ut captivorum numerus Comm[illegible] [illegible], & [illegible] sufficerent. Exin Insulis, incursionibus [illegible] obi[illegible] & nova Goer[illegible], Clundertæ ac Bredæ, & [illegible] ad ex[illegible] m[illegible]ssere. Splendidum [illegible] [illegible]rat, & [illegible] ve[illegible] n[illegible]. M[illegible] *[illegible]em [illegible] Stra[illegible]am* H[illegible] virtute R[illegible]blica N[illegible] p[illegible] cor[illegible] fr[illegible] m[illegible] Ern[illegible] Nassovii fortissimi Ducis. [illegible] [illegible]t. [illegible] ad n[illegible]s victorias ipsa felicitas, [illegible] v[illegible] G[illegible] [illegible]rum ar[illegible], A[illegible] [illegible]æ [illegible] [illegible]. M[illegible] aliis ad Mosam [illegible], a[illegible] complanato, & mag[illegible] [illegible]ri [illegible] dexteritate Patriæ conciliato, *Trajectum* itum, & flumen exercitu tra[illegible]do ponte instratum. Mox

urbs

[illegible] apparatu omni
[illegible] munimentum,
[illegible] petum
erecta, [illegible] & [illegible] omne
genus [illegible] valido à
[illegible] ad [illegible]
[illegible] ipsa [illegible]
[illegible] Imp[illegible] [illegible]ellere
po[illegible] quoque [illegible] tunc [illegible]
[illegible] & [illegible] etiam [illegible] & [illegible] Intra
[illegible] pr[illegible] Her[illegible]
n[illegible] nunquam [illegible] successu.
[illegible] sub [illegible] & [illegible] qui [illegible] in
[illegible] & [illegible] imprevidus. V[illegible] exercitu
op[illegible] tr[illegible] perfe[illegible] qui [illegible] quidem [illegible] multo
sanguine [illegible] celebat victori. Ne integrum [illegible] in opere illo [illegible] sui
temporis maximum Imperator [illegible] Reip[illegible] & [illegible]
co[illegible] in [illegible] G[illegible] Nassovi[illegible]
[illegible] & *A*[illegible] clara [illegible] Sca[illegible]
dum ad M[illegible] p[illegible] & [illegible] de urbe liberanda [illegible]
[illegible] excr[illegible] sufficere videretur. In[illegible]
& quoties ibi periculo caput suum objecerit Imperator, [illegible] dies [illegible]
præ[illegible] militi[illegible] rosum animum [illegible]rarit.
[illegible] dulg[illegible]
bat [illegible] par[illegible] ex[illegible] parte quæ suum ind[illegible]ga
[illegible] ex[illegible]ercitij [illegible]. G[illegible] videri p[illegible] de [illegible] tri[illegible]m-
ph[illegible] H[illegible] vir [illegible] majori adhuc peri[illegible] magn[illegible] ali-
unde [illegible]. Potentissimi Regis vires [illegible] sufficere vi[illegible] libe-
randa[illegible] Cæsar as [illegible] operis & gloriæ cond[illegible] Pap[illegible]e-
[illegible] d[illegible] & p[illegible] in Germania [illegible]
[illegible]
Pr[illegible] am [illegible]rum. [illegible]
r[illegible] in tuta [illegible]
[illegible] xilli [illegible] v[illegible] ang[illegible] as [illegible],
c[illegible] In[illegible] delp[illegible] vert[illegible] in virtut[illegible]
in spe[illegible] illos, Ma[illegible] in [illegible] nto adhibu[illegible]
cess[illegible] ar[illegible]
Hispanic[illegible] Trajectum. [illegible]
vinceret [illegible] leges acciperet, sed [illegible] Hi[illegible] nun-
quam ad[illegible] auris admota fuit, Pap[illegible] ipsa merid[illegible], quod [illegible]
gloriam [illegible] cer[illegible] sebat in stationem *Mauritij* sanguine & virtute vere
Nassovij invadere, [illegible] voce tam[illegible] m & exe[illegible] etiam & [illegible]
ni[illegible] ad fort[illegible] di[illegible] stim[illegible]. [illegible] diu pugnatum. Imperator [illegible]
pr[illegible] sed acerb[illegible] p[illegible]bus h[illegible]
cogitandum ratus, ubi de summa rerum ageretur [illegible] de re [illegible],
quin ad stationem ab hoste impetitam, reliquis ad excipiendum Hispanorum

in pe[illegible]tis [illegible] [illegible] aliqu[illegible] quæ in parato [illegible] per præt[illegible]abant[illegible]. Mauritij [illegible] triumphantis virtutem agn[illegible], [illegible], machinas [illegible] adve[illegible]tas opport[illegible] disponere, phala[illegible] & desperatam propemodum D[illegible] patientiam [illegible] ingent[illegible] caverant [illegible] re. E[illegible] nen [illegible] castra int[illegible]. [illegible] potuit cong[illegible] annona. Sic [illegible] v[illegible]ori Trajectum [illegible] & Urbs [illegible] dis hostium [illegible] Eburonib[illegible] invaden[illegible] G[illegible] et T[illegible]gris, aper[illegible] & [illegible] oportun[illegible] Reip[illegible] imperatore [illegible] cessit. [illegible] quam [illegible] Hen[illegible]vij Comitis, [illegible] fortitu[illegible] campis trajecti, cædem [illegible] victo[illegible]. Ut[illegible] illa clade vires attrit[illegible] potu[illegible] ut [illegible] Patrib[illegible] Hagæ per Arescotanum D[illegible] & Mechlin[illegible] Præsulem mitu[illegible] conditi[illegible] offerret. Nec [illegible] hoc fine hujus anni fructus stetit. Plus ultra [illegible] rediend[illegible], & fort[illegible] utend[illegible]. Provincia int[illegible] ceteris accedere debuit, *Limburgo* arce, quamvis præruptæ & inaccessæ [illegible] impolita, [illegible] cognomine illi Ducatu [illegible] terrore subd[illegible]. Anni & victoriarum finem *O[illegible]* fecit, Gulielmi Nassovij duct[illegible] Patrum imperio & Herois nostri gloriæ adj[illegible], & ij [illegible] Urbio Præsule magnifice p[illegible] victoriam habitus, gratant[illegible] vocc[illegible] excepit, quæ [illegible] virtutem supra [illegible] v[illegible] ducturm [illegible] sq[illegible] facienda fuit [illegible] R[illegible] nu[illegible] H[illegible] celeritate confectu[illegible] belli quidem [illegible] de[illegible] petr[illegible] relinqueret[illegible]. Nec per [illegible] rem stetit quominus Geldria, grassa[illegible] opportuno ac [illegible] loco [illegible] excu[illegible] famosa, ceteris victorijs accederet, & Su[illegible] cop[illegible] duct[illegible] insigni victoria [illegible] ca[illegible] & [illegible] c[illegible] n[illegible] Ap[illegible] Mar[illegible] & [illegible] nihil per Imperatoris virtutem [illegible] liberis [illegible] (quam Mosa flum[illegible] ambit) [illegible] operas, ubi mun[illegible]. Nec ab [illegible] Hispanor[illegible] B[illegible] quamvis ab H[illegible] d[illegible] aliquoties v[illegible] iti [illegible] maximo [illegible] sine virtute [illegible] dum, quod Hispan[illegible] retro P[illegible] in Belgio [illegible] fuerit. Cum t[illegible] H[illegible] nis obnoxiæ rectore [illegible] N[illegible] Trajecti a[illegible] M[illegible] valeri ceptæ liberatione [illegible] B[illegible] obsidionis [illegible] de ejus virtute & felic[illegible] vit. [illegible] a[illegible]. Cum re[illegible] Hispaniarum Principe [illegible] Germania victore committi d[illegible] & Regio exercit[illegible] prov[illegible]. D[illegible] hoc non tam fœderi inter potentiss[illegible]m Regem & Patres icto, quam virtuti Im-

peratoris

peratoris & existimationi, cui nec hostis nec socius reperiebat parem. Sed qui imperare noverat alijs, sibi non segnius imperabat. Nec vel dignitatem illam admisit vel exercuit, nisi diu cum Patrum hortatibus, & sua modestia luctatus. Præsagire videbatur providissimus futurorum animus, tanto s conatus, integro bello conficiendo pares, plus valituros ad terrorem quam ad victoriam, sive quod lenta vasti corporis prævideret molimina, sive quod plus [illegible] disciplinæ tribueret, quam numero sive quod tot victoriæ instrumentis victoriam ipsam corrumpi putaret. Et sane, quanvis nec socijs Ducibus virtus, nec ad arma natæ Gallorum genti ardor deesset, omnia summa sub Heroe nostro tentandi, obstare tamen videbatur vis major tantis ausis. Non raro equidem maximis etiam conatibus occulta quædam Dei providentia intercedit, ne vel humanis consilijs, vel victoriarum instrumentis id tribuatur, quod earum auctori debetur, & uni quidem. Illi uni imputandum quod ingens iste in hosticum impetus, qui ad plenam victoriam sufficere videbatur, minus cesserit ex voto. Sic omnia humana pila sunt in manu illius, qui omnia versat pro arbitrio, & fritillus, in quo varia tesserarum facies momento apparet. Herois tamen nostri providentiam sinisterior etiam successus commendavit, quippe cui salutaribus consilijs, nisi meus læva quibusdam fuisset in tempore præversum volebat. Et ut calamitas calamitati socia esse solet, sic Imperatorem non tantum minus prospera Fœderatorum, sed & Patriæ clades experiri debuere, ut eo illustrior illa virtus esset, quo magis urgeretur inter adversa rerum. Dum sociorum commodis Noster se totum impendit Hostis successu audacior redditus, *Schenckianum* munimentum, quod inter præcipuas Bataviæ claves, & non unius fluminis repagulum est, ex improviso occupat, Regius Princeps Bataviæ imminet, Cliviam & Gennepam subigit, Imperij etiam aquilis in cruces Burgundicas versis multis legionibus ex Germania auctus, arma & terrorem undiquaque circumfert. Sed qui ab hostili agmine stetisse videbatur Cœli favor, mox Reipublicæ partibus, & Herois nostri gloriæ denuo accessit. Compertum brevi, Schenckianum munimentum interceptum non fuisse, nisi ut [illegible] recuperaretur, nec Patriam turbatam, nisi ut novo experimento [illegible]sceret, cui post Deum salutem suam deberet. Qua celeritate Imperator in vindendam [illegible] gloriam Patriæ creptam per Gulielmum Nassovium [illegible] qua industria [illegible] in Bataviam prævert[illegible] qua arte Bylandiam & Griethusam [illegible], qua [illegible] hyeme & hostem [illegible] verit, qua felicitate munimentum [illegible] securitati Reipublicæ necessarium Regio Princip[illegible] tamen [illegible] consilia potius quam fervidiora sequutus, ext[illegible] tempore ab omnibus observatum. Hostium armis fr[illegible] in Heroem [illegible] [illegible] versa, & in Galliam ipsam incursum. Scilicet & [illegible] virtu[illegible] debebat, & fœderatis o[illegible]. Su[illegible] in A[illegible], in [illegible] tempore, irruption[illegible] exercit[illegible] validia grass[illegible] & [illegible] ter[illegible] diffundi [illegible] averti [illegible] eo tempore inter potentissimos Reges arbiter. Vix eo moverat Noster, quin Hostis tergum vertere, proprios [illegible] Hannibalem ad portas, resistere, & de sub in Fœd[illegible] viri[illegible] [illegible], [illegible] cepit. Gravem sane [illegible] Hilo [illegible] [illegible] argu[illegible] [illegible], solum, clementia & ipsa felicitas [illegible]. Sig[illegible],

nihil tantæ virtuti impervium esse, id *Bredæ* Urbis expugnatio ostendit, quam non unum miraculum commendat. Enimvero quid mirum magis, quam arma alio destinata præter spem, adversa tempestate, in hanc operam conversa, urbem supra Europæas ferme omnes septendecim propugnaculis, creberrimis molibus, latissimis fossis, aggeribus, loricis, sepibus, præsidio, machinis ad pertinacem defensionem instructam, obsessam fuisse prius quam obsideri creditam, tridui spatio hosti interclusam, Regio exercitui inaccessam redditam, flumina adversa, obstructa, nostra, aperta inter potentissimi exercitus impetus & insidias, servata, & tanti momenti, tantæ famæ monumentum vix totidem septimanarum spolium fuisse, quot Maximus Dux menses in ea vallanda, quum magis ad vim pateret, ipse tamen eam desperaret, consumsit? Prodigum istum propemodum cœli in virtutem & gloriam Herois nostri favorem Fœderata Belgica vel uno isto experimento discere debuit. Non invidit ille interea Regio Principi Venloæ & Ruremondæ sive terrore, sive aureis hastis expugnatarum spolia vix tanto hoste digna, contentus trium Provinciarum, Vahalis etiam & Mosæ, securitate, quam sola unius urbis recuperatione cum immortali nominis sui gloria Reipublicæ comparavit. Id vero admirationem omnem excedit, nunquam Herois nostri gloriam magis enituisse, quam quando solita rerum humanarum inconstantia conatibus ipsius quam maxime intercessisse videbatur. Testis funesta illa ad *Calloam* aggerem clades, & res minus ex voto tùm in *Flandria* tum in *Sicambris* gesta, ubi conscius consiliorum Miles sua etiam strage luere coactus fuit non observata imperia, & segne obsequium. Nunquam sane infeliciter pugnatum, nisi quæ non imperata ab Heroe nostro vel incuriosius excepta, vel segnius impleta fuere. Dum vero dicto audiens fuit Ductor & Miles, utrique [illegible] Reipublicæ vero gloria constitit illibata. Nec exiguæ cladis ultio diu dilata [illegible] arcubus aliquot, & paucis cohortibus littus Britannicum mult[illegible] Hispanorum sanguine rubuit, & immanis illa navium sylva mari innatans non venit [illegible] ut Anno ↀ Ↄ lxxxviii. sed virtutis vestræ spolium fuit. Enimvero ut classis ista, Regnis etiam formidabilis, Nostrum non latuit, antequam navigaret, sic ex quo in freti Britannici angustias se induit, Heroi nostro opportuna ad victoriam visa fuit. Ejus auspicijs sequuta [illegible] illa de Oceani Imperio & Reipublicæ salute pugna, submisso Martino T[illegible] Maris Præfecto vicario, Cive vestro, homine in mari inter rudentes & tempestates propemodum nato alto[illegible] qui insitata audacia, rostratis duodecim & una liburnica regiam septuaginta turrium potius quam navium classem à milite, classiarijs, & omni apparatu instructissimam, [illegible] nostra ex alto [illegible]antem, & sola mole valentem ad terrorem ad[illegible] una illa aud[illegible] fium Hostis in terrorem vertit. E[illegible] pugna, P[illegible] & Herois nostri cura effectum, ut pa[illegible] B[illegible] retur mare, & centum [illegible] præter xii. in [illegible]rias, classis a maritimis Collegijs pube nautica, & cætero instrumento, [illegible] ab Imperatore instructa, & isti Oceani Filio æque ac Præfecto [illegible] integram illi victoriam, Reipublicæ ejus fructum, hosti vero desperationem pepererit, præterijs aliquot vel exustis vel submersis, alijs in brevia & vada compulsis, re[illegible] A[illegible] Ocquensi industria, [illegible] ad Britannicum littus, partim a[illegible] subductis. Et quod victoriæ [illegible]

suis

fuit, ea occasione hosti & socijs compertum, quid Respublica vestra mari posset, quæ paucis diebus classem paravit, cui instruendæ regia etiam potentia vix multorum mensium apparatu sufficeret. Ne quid etiam ad summam Herois nostri gloriam reliquum videretur, domestica accedere debuit ex Regia affinitate, quæ non modo sanguinem Nassovicum insigni decore honestaret, verum etiam singularem Reipublicæ firmam ... ex arctiori cum Magno Rege, eoque vicino & maris potente, colligatione, adderet. Et ne quid ad ... splendorem desiderari posset, Regia affinitas Regio ore proponi, & solenni Patrum legatione, Splendidissimis Patriæ Proceribus adhibitis, confici debuit, postquam ei fidissimum ministerium opportune prolusisset. Sequutus ... publicus Regis assensus, Regiæ Principis, & primogenitæ quidem, desponsatio, surgentis ad omnem gloriam *Gulielmi* in Magnam Britanniam, cum apparatu, qui Regium deceret Generum, iter, & Nuptiarum solemnia Regibus digna. Nec tamen inter domestica gaudia & sui sanguinis triumphos Imperator de Republica cogitare desiit, sed tempore Patriæ, Fœderatorumque rebus opportuno, modo Flandricum, modo Advaticum, modo Geldricum limitem ... , hostem distinere, & potentissimo Regi in Atrebates moventi faciliores aditus facere, bene de Regno socio, bene de Republica meruit. Nec ipsa etiam Geldria, Rheno Mosaque ... gravis, virtuti ... subducta fuisset, si humana providentia vel æternas fatorum leges infringere, vel elementorum & tempestatum vim moderari, vel eventum æqueac consilium præstare potuisset. Nec tamen vel Sicambrorum paludes tentasse vel arma in Hulstam & Brugas convertisse nocuit. Nec sperni debuere destinationum id genus fructus, quamvis ij plena non accederet victoria. Quam graves Hosti fuerint crebræ illæ modo in Sicambros, ... in Flandriam excursiones, quanta fatigati attritique ... sequuta fuerit, ... hostem ... nosvit. Nec ea ratione arma solum hostium a patria aversa, sed & Fœderatorum rebus, post infelix ad Theodonis villam prælium, incertis ... vestrorum stationibus consilia & arma hostis in diversa raptantis ... in modum ... quibus Hedini ... opportune ... Plus ... am profecto ... vel ... vel ... rata ... favens aliqua hostibus ... tot clades ... Contra has illas pro Patria Imperatoris curas *Groeningana* Respublica ... cura, *Henrico* Nassovio ... ad Lisam amnem in Flandria rebus ... subducto, compensandas censuit. ... Patriæ ... nova victoria, *Gennepa* munita ... ad Mosam in Menapis castro terrestri piraticæ, & aliquot Provincijs vexandis opportuno, postquam ... sibi arte & cura cinxisset, Patriæ imperio, Anno cIↃ IↃ cxli. adjecta, superatis varijs Regij Principis per Fontanum molitionibus, & ... Pre... militiæ veteris, obsessis præfecti, contumacia, apparatu etiam in multos annos ... amplissimi tractus exitium ab hoste congesto, in Reipublicæ utilitatem converso. Quum etiam varia Sociorum circa ... fortuna Reipublicæ ... & operam postularet, Imperator Henrico Nassovio ad Mosam, alijs ad Rhenum relictis, in Flandriam opportunam Fœderatis ... & ... in se converso utilem eorum rebus operam impendit. Nec hoc tantum facinore Sociorum

ciorum [illegible] Potentissimo Regi probata, sed & alio, minus quidem in vulgus, [illegible] hæreres [illegible] non minus tamen Fœderatorum omnium [illegible] necessario. Illustrissimus Galliarum Tribunus Guebriantius Rheno cum suis & Sociorum copiis, itineribus variis, & ipsa victoria Lamboio extorta attritis, vi [illegible] & ab hoste, victoriæ non ambiguo, sed certo, circumsessus, de exercitu & [illegible] simul periclitabatur. Hatzfeldio F[illegible]tanus accesserat, utrique Fra[illegible]us Melo recens in Artesia victor, magnis itineribus velut ad certam prædam gradiens, accedere debebat, & Cæsareas Regiasque vires in mediocrem exercitum experiri. Heros noster sagacissimo omnium animo destinationem Hostis præcipere, nec Fœderatum exercitum solum de periculo mature monere, sed & castra ad Rhenum sine mora transferre, ibique in speciem sine Reipublicæ com[illegible] modo, revera magno ejus compendio, socii exercitus internecioni summa & industria & fide prævertere. Licet [illegible] vulgus alienorum satagerum & occultioribus sæpe consiliis iniquum esse [illegible], id, [illegible] ca[illegible]m ignorabat, culparet potius quam intelligeret. Mora etiam in illa statione, quæ ignaris rerum nulli rei videbatur, opus erat donec sociorum res in tuto essent. Et [illegible] Fœderatis Imperator indulsit & discedentibus commeatum, nec quicquam H[illegible] vel in illis vel [illegible] se permisit. Ob tanta de Sociis merita, merito etiam R[illegible] suffragio [illegible] g[illegible]riam [illegible]portavit, eoque majorem, quod sub ipsum [illegible] Principum ex magna Britannia adventum, pon[illegible] & aulæ se subduxisset & Reipublicæ ac sociorum commodis curas suas imputasset. Iisdem Theodonis-villam, Franci sanguinis ream, urgentibus, Imperato[illegible] A[illegible] a Cantelmo in se converso & fida iterum opera Sociis commodata, [illegible] quibus factum voluit victoriam, [illegible] victurum ejus fructum gloriam, vi[illegible]. A[illegible] Heros noster [illegible] à [illegible] forti [illegible] insidia [illegible] & [illegible] Berg[illegible] S[illegible] circ[illegible] venti, ac virtute & felicitate sua [illegible] victoriam [illegible] citra [illegible]tem conspexit. Victoria [illegible] & a magna hostium strage, & à Ducis virtute, & à Ductorum aliquot, Johannis Borgiæ vel imprimis [illegible] clari, & militiæ [illegible] clade commendationem ingentem me[illegible]. N[illegible] quod præclara [illegible] victoria, vel [illegible] haud [illegible] minus [illegible] signavit. [illegible] videbatur, quod non Reipublicæ commodis destinaret. Quam [illegible] post Sic[illegible] arbitr[illegible] opus esset, alius præter. He[illegible] erat. Nec major prudentia alibi reperiri poterat, nec auctoritas [illegible]. Incidit in ea tempora Gravelinæ obsidium, in quo & [illegible] Heroi nostri partes esse debuere. Classe opus erat Regio Aurel[illegible] Principi [illegible] ea parte urbi, qua maxime patebat. Hanc noster [illegible], [illegible] ad tantum conatum [illegible]. Ipse in [illegible] tra[illegible] [illegible]andum duxit, & [illegible] in Flandriam translata, de *Sas* vel Cataractis Gandavensibus Regiæ Urbi [illegible] Neptuni œconomi, oppugnandis consilium suscepit. Q[illegible] H[illegible] & Flandris [illegible] tam [illegible] ei objecta [illegible] quibus omnium Fœderatis [illegible] vol[illegible]. Patere tamen [illegible] Imperat[illegible]. Ill[illegible] c[illegible] cataractarum [illegible] [illegible]gico, a[illegible], a [illegible]

alio

ali[illegible] v[illegible]tere præmi[illegible]lo a[illegible]daci[illegible]atatorum fa[illegible] [illegible] in[illegible]nere, exerci[illegible]um in hosticum trajecto [illegible]ni expon[illegible], ipl[illegible] cingere, ar[illegible]tar[illegible], Francisco Melo, Lothari[illegible]o, If[illegible] [illegible]quam annite[illegible] tanti m[illegible]menti moles suo Regi p[illegible]ret. [illegible] vis obiecti laxa[illegible] illo clemento, quod un[illegible] ar[illegible]tur, pugnar[illegible] artem [illegible] [illegible] & [illegible] acce[illegible]re. [illegible] d[illegible] mensem [illegible] cataractæ i[illegible]æ, præclara Fla[illegible]driæ B[illegible] que [illegible]ris clavis. Quod Dei [illegible], quamvis p[illegible] se magnum, tamen ex eo censeri debebat, quod [illegible] obsidio, [illegible]um plumb[illegible] milit[illegible] Ar[illegible]s, [illegible] Im[illegible] vix p[illegible] [illegible] i Principis M[illegible] ver[illegible] ad [illegible]tus. C[illegible] Fl[illegible]driæ Br[illegible] patere [illegible]. [illegible] Vix de[illegible] an[illegible] se aperire cœpit, [illegible] & qu[illegible] ad [illegible] Reipublicæ, sed et[illegible]m ad [illegible] fa[illegible], animò [illegible]. Sed [illegible] serius [illegible] a[illegible]ctorat[illegible]que, apparat[illegible] ad B[illegible]m [illegible] H[illegible] erat, [illegible] Sociorum [illegible] bu[illegible] ad magnum conatum [illegible] disc[illegible]s, alia id g[illegible] felicitati potius quam [illegible] Imperatoris inter[illegible]re. Cunctari [illegible] Fabius noster ignar[illegible] rerum, immo hosti & [illegible], pro[illegible] n[illegible] suum ingenium in umbra exiguum, d[illegible] In[illegible] [illegible] re & fingere. S[illegible] vero ab H[illegible] nostro [illegible] [illegible] icere. C[illegible] Linum S[illegible] W[illegible] Fland[illegible] [illegible], ex[illegible] *[illegible]*, Antwerpi[illegible] & la[illegible] [illegible] ad [illegible] M[illegible] tor[illegible] [illegible] & L[illegible] [illegible] [illegible] exercita [illegible] probata ar[illegible] Gall[illegible] Tribuni G[illegible]fortitudo.

N[illegible], Auditor[illegible], t[illegible] H[illegible] cum anim[illegible] expend[illegible] [illegible] & [illegible] lem ex [illegible] inter[illegible] cedebat [illegible] & [illegible] pro Rep[illegible] labori[illegible] bus in seipsum [illegible]. A[illegible] adversum ta[illegible]le, mortale corpus cum immortali [illegible] pa[illegible] facere non posse, & fatiscere debere i[illegible]am partem, [illegible] multa [illegible] esset & instrumen[illegible]. Hinc vari[illegible] H[illegible] invad[illegible]re, atterere, [illegible]itatem & [illegible]um Reipublicæ minari. Nihil [illegible] intentatumque relictum av[illegible]dæ tantæ calamitati.

calamitati. Patres preces, vota miscere, ut quod reliquum vitæ esset [illegible] quieri im[illegible]t, qui totam [illegible] fere publicis commodis imputasset. Sa[illegible] publicam rem [illegible] in tanti capitis salute. Sed ne hoc [illegible] ab invicto animo, dolorum, mortis, & sui victore, qui [illegible] Reipublicæ gloriam se cum materia in istam societatem descendisse [illegible]. Intercedi itaque non potuit, quominus quum annus superior exiret [illegible], languidum, & variorum morborum mole vexatum [illegible] transferret, & quamvis vincere amplius non [illegible], sic tamen [illegible] morbis, immo ne à natura quidem deficiente vinci pateretur. Exi[illegible] in castris inter languores varios æstate, limite nostro defenso, hoste [illegible] circumducto, sociorum rebus in Flandria promoti, redu[illegible] vidimus Heroem nostrum, invicto quidem animo, sed [illegible] ab illa parte, quæ non instrumentum amplius gloriæ, sed [illegible] tantum [illegible] & vehiculum imbecillitatis. Ex eo lenta febri corpus ta[illegible] vitæ [illegible] intercludi, pectus premi, vires dejici, san[illegible] vim pati, aq[illegible] corpus invadere, floridus ille v[illegible], ipsa rationis arx [illegible] quandoque peti, noctes inquietæ sequi, omnia ruinam spectare. Lachrymæ id multis, gemitus, vota [illegible] exprimere, omnes gloriam, salutem Reipublicæ in hoc capite verti [illegible]re. Quicquid naturæ ingenij, quicquid ars industriæ, quicquid humana providentia consilij conferre poterat, ad tantam [illegible] rationem evocatum, ut un[illegible] vel imprimis in hanc curam [illegible] sola tanti animi victrice Heroi[illegible], quam illa [illegible] propi[illegible] spectabat. Præstantissimorum certatim Medicorum experientia in consilium [illegible], templa precibus fatigata, & quod ad mortalibus datum, [illegible] structus quem nullum [illegible] in [illegible] & qui omnibus spatijs [illegible] exercet jurisdictionem. Haud [illegible] Herois nostri, quam [illegible] morborum pertinacia Medicorum filij [illegible], qui eorum [illegible] tinere [illegible] interesse, quam [illegible] inferior ista pars [illegible] vellet [illegible] sensu contentus, quæ supra morborum & mortalitatis L[illegible]. Hæc [illegible] propemodum ab eo tempore operari, cum cœlo [illegible] timum vitæ sanctissimis curis transmittere, & [illegible] in castris quotidie [illegible] ge & ignes ultro occurrerat morti, illi in ipsa Aula occurrere [illegible] victore & fati & sui. Divin[illegible] adhuc inter pi[illegible] a & Rei[illegible] tia, in extrema etiam [illegible]la, cor[illegible] exacta [illegible] ætatis & [illegible]. Observatum, quum, recurrente natali die, xxix. Januarij cIↄ Iↄ c[illegible] rum gratulationes exciperet, quod magnum illum vitæ climactericum [illegible] multis periodum creditam ex omnium [illegible] superasse esset, Heroem [illegible],

Omnes sibi dies climactericos esse respondisse, nec se vitæ spatium annis amplius vel mensibus [illegible], sed diebus & horis, paratum tamen ad excipiendam ea constantia ultimam necessitatem, quæ animum sui compotem deceret. Nec [illegible] ea vel ferra bellatoris fuit

vel Stoica hominis hominem exuentis, sed Christiana fuit, & Christiano Heroe digna, quæ cœlestes ei voces expressit. Monitus natalitio illo die à Reverendo Viro, Joanne Goethals, [illegible] fidem castrensi opera [illegible] [illegible]ctam [illegible]riori compensarat admissione, vitæ Natalem mortis etiam [illegible], [illegible] Imperator masculè:

ma[illegible] De isto potius quam de illo sibi in posterum cogitandum esse, & discendam arduam illam bene moriendi artem. Id sibi curæ [illegible] [illegible]orum cæteroquin, ut tota vita, sic in ejus occasu parcus [illegible]. [illegible] tamen [illegible] liberalis, quæ sine voce usurpatur, & cor solum interpre[illegible] N[illegible] [illegible] consc[illegible]m habet. Illa Dei arcana pectoris nudavit, [illegible] subduxit, & animum [illegible] [illegible], ante quam animam inf[illegible]. S[illegible] H[illegible] suum Dei Servorum [illegible] [illegible] N[illegible] voces excepit sed & reddidit, ne [illegible] [illegible] fateri poterat. Non raro etiam testatus, Nullam sibi nisi in Servatoris sui merito fiduciam esse, illi se totum dicare, certum, se propitium in Christo Deum habiturum. Animadversum pridie Nonas M[illegible] Morbi nulla arte [illegible], [illegible] ultima moliri. Hæc [illegible]tium eo [illegible] ex[illegible] quo [illegible], composito, tranquillo, ex[illegible]. M[illegible] inter alia a Dei Servo, Dei beneficium [illegible], quod non in [illegible] & [illegible] grassationes fatali [illegible] perijsset, sed lente, & me[illegible] vitæ meditandæ opportuno morbo conficeretur, respondit: Se id inter [illegible] Dei beneficia referre. Nec [illegible] cui Herois nostri dolores [illegible], & [illegible], quamquam [illegible]pere solebat, nisi se Deo gratias debere quod adeo benigne secum ageret. R[illegible] [illegible] [illegible] Dei [illegible] virtutem persentiscerent, respondit: Se revera sentire, omnes terrenorum fibras sibi evelli, & cor suum è terra [illegible] Deum ac cœlestia subvehi. Ultimam horam non amplius sibi in exspectatione, sed etiam in desiderio esse. Nullum fermè m[illegible] [illegible]bat cœl[illegible] [illegible] quod sævior sibi [illegible] vindi[illegible]. Q[illegible] animi ard[illegible] [illegible] Dei [illegible] [illegible]centis [illegible] [illegible] [illegible] diebus [illegible], R[illegible] Patribus commendarit Ecclesiam, [illegible]darit [illegible] vix pro dignitate dici potest. Primus [illegible] q[illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] Patr[illegible] [illegible] suis votis & [illegible] H[illegible] Principe[illegible] [illegible] o[illegible] affectum ad extremum usque pr[illegible]. Il[illegible] [illegible] ipsi ultro volentibus commendavit, pietatem, am[illegible], concordiam omnibus. Quas surgenti Patriæ spei *Gulielmo*, qu[illegible] E[illegible] *Principi* cl[illegible] voces reliquerit, privato ore nec efferri deb[illegible] possunt. Quam [illegible] que Serenissimi *Fl*[illegible] *Bran*[illegible]*gi*[illegible], q[illegible] premio offici[illegible] adesse [illegible] [illegible] vidit [illegible] [illegible]r. ex o[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Et q[illegible] [illegible]orbi impetus, fatali [illegible] decem horarum sopore, ultim[illegible] [illegible] Herois nostri vires dejecisse [illegible], tandem tamen ex illa caligine, singulari Dei munere natura seipsum adhuc [illegible] [illegible]ctatus, & seipso major [illegible], ul[illegible]s horas, sui compos, ea animi præsenti[illegible] [illegible]ctissimas voces, quas avid[illegible] ex[illegible]bat cla[illegible] destinatam sibi beatitatem non expectare amplius, [illegible] Dei ple[illegible] pleno modio excipere, immo usurpare [illegible]retur. Tam[illegible]

vero vox ei multa pituita intercludi potuerit, & omnium terrenorum sensus, constans tamen in Deum fiducia intercludi non potuit, nec [illegible] verum recordatio, quam oris, capitis, & pectoris motu quavis lingua efficacius loquebatur: Adeo quidem, ut paucis, antequam Heroica anima divortium faceret à corpore, momentis, rogatus à Dei Servo an ejus vitæ primitias sentiret, [illegible] terrenorum omnium diadematum desiderium, & amorem ei expectaret, [illegible] pectoris nisu, & exserta adhuc voce annuerit. Ita triumphantem inter sancta suspiria animam xiv. Martij, quæ dies inter funestas & toti Reipublicæ graves merito referri debet, intra quartam & quintam [illegible] Heros noster emisit, nec eam Servatori suo impegit, sed reddidit, ætatis Lxiii. Præfecturæ Belgicæ & Principatus Arausionensis xxii. propemodum annos, supremam vero omnis gloriæ, ad quam humana virtus ambire posse videtur, metam supergressus.

Habuit Oriens Heroas suos, habuit Occidens. Magna posteritatis memoriæ nomina commendavit antiquitas. Nondum tamen in effœtum [illegible] seculum incidimus. Quod priscæ virtuti opponere possit ætas nostra, in hoc Heroe habuit. Invenit sane in eo Fœderata Belgica & Themistoclem & Camillum, & Periclem & Fabium, & Epaminondam & Scipionem, & Timoleonta & Æmylium, & Iphicratem & Chabriam, & Lysandrum & Miltiadem, & quicquid in maximis Ducibus suspexit retro prisca ætas. Natura in hoc Heroe sibi vim fecisse videbatur, & in eo absolvisse quod alibi inchoavit. Quæ diversis alibi laribus habitant virtutes, in uno hoc capite conjunctam sedem fixisse videbantur. Pietatem, virtutum omnium matrem, sine qua larva honesti dari potest, honestum dari non potest, non ambitiosam habuit, nec affectatam, sed sinceram, & mitem, qualis [illegible] est. Hanc expressit opere, non [illegible] ab Hypocrisia omni tota vita alienissimus. Quot & quibus illi [illegible] fuerit, ut partibus super religione accederet, rerum [illegible] multis ex [illegible] re non patitur, ille tamen nullas nisi veritatis partes sibi adoptandas [illegible]. Quam reverenter Dei Servos habuerit, omnes testari possumus, qui [illegible] vel publicis vel privatis officijs apud hunc Heroem functi fuimus, illi maxime, quos ordinarij muneris ratio propius illi admovit. Omnium instar esse [illegible] quod suum & Patriæ gaudium *Gulielmum*, in magni Imperij spem natum [illegible] non nisi sub Theologi, ab Orthodoxia præter decora alia [illegible] & quod ad Academiæ nostræ gloriam pertinet, ex ordine nostro [illegible] disciplina adolescere voluit, ut [illegible] ac exemplo ad omnem pietatem mature formaretur. Vidimus ipsi Novi Fœderis & Hymnorum Davidicorum Codicem manu Herois nostri tritum, & notis varijs interstinctum, nec hoc modo, sed & quod [illegible] singulari admiratione & gaudio non vidimus, vidimus plurima S. Scripturæ testimonia eadem Herois nostri manu exscripta, quæ ad peccati [illegible] & remedium maxime pertinerent. Quæ [illegible] judicia [illegible] comperimus, ut hoc in bellatore, qui nihil minus ostentari esse debere [illegible] pietatem, non parum miraremur. Hanc etiam virtutem insolitæ suæ fortitudinis basin habuit, qua sulphur & ferrum omne hostile tota vita constantissime sprevit. Eundem umbonem sæpe querulis suorum vocibus opponere solebat, quod vitam & spiritum Patriæ toties periclitaretur: Dei providentiam suam fiduciam esse, illi soli [illegible] stare & cadere. Decretum sibi, [illegible]

corum

eorum prætermittere, quæ ad munus ſuum pertinerent. Quam pias ſæpe voces in caſtris emiſit! Victorias ſuas nunquam ſibi, ſed Deo imputari volebat, & uni quidem: Ejus favorem exorari debere. Sine illo omnes hominum conatus, quantumvis maximos, inanes eſſe. Quum Anno cIɔ Iɔ-cxlv. trajectis quinque amnibus, cingendæ Hulſtæ, exercitum in Waſiam mira felicitate traduxiſſet, candide Dei Servo faſſus fuit: Hoc Dei opus eſſe, non ſuum: Dei manu ſupra ſpes ſuas eo uſque ſe deductum. Magnas accepti à Deo, parvas redditi ſibi rationes eſſe. Immo malum ſe nomen eſſe, omiſſorum & commiſſorum reum. Sæpe animadverſum à fido Dei Servo, in ipſis caſtris Heroem noſtrum Dei verbo mirum quantum affici, & ſacra velut repotia ſecum inſtituere, de dictis pro concione agere, ſcrupulos conſcientiæ movere, ſuper fide anquirere, ſuam exponere, de ſua ad preces & pietatis officia lentitudine, de carnis etiam ad peccatum pronitate queri. Quæ qui in Principe, & bellatore non miratur, ille nec aularum lubrica, nec caſtrorum comperta habet. Qui etiam luculentiore quam ſanctiſſimæ mortis exemplo probari poteſt illa virtus, quæ in vitæ occaſu potiſſimum ſui fidem facere ſolet? Quale illa in Herois noſtri tota vita a[illegible]e, caſtris negotijs innutriti ex [illegible]ſſu regnum exercuerit, in recenti memoria eſt, nec indictum abibit fido Dei Servo, qui id publicæ utilitati debet. An mirum, omnium aliarum virtutum in Heroe noſtro choragium fuiſſe, illa præeunte, quæ reliquas omnes poſt ſe trahit? Magnanimitas vero Principum virtus eſt. Hanc noſter habuit ſine pari. Quam excelſo animo maxima, & ſummi etiam Fratris felicitati inacceſſa tentavit, abſolvit? Quam invicta virtute ad *Sylvam-Ducis*, præter potentiſſimum Hoſtem, totius ferme Patriæ nutantis & ſibi incumbentis pondus immotus ſuſtinuit! Quam inuſitata fortitudine in caſtris ad *Trajectum* ſexaginta millium capitum vim, ſub maximis Ducibus in ſe deſtinatam, mediocri exercitu opperiri auſus, quod numero deerat, ſolo animo ſupplevit! Utrobique vero cum fortuna, vita, fama, & ijs omnibus ingenti fiducia decidit, quæ humanam mentem, ſi ulla, commovere poſſint, & de gradu deturbare. Revera in Heroe noſtro compertum, plebejos animos creſcentis periculi magnitudine dejici, magnos attolli & accendi. Quam magno etiam animo, inter maxima de Republica merita, popularia quandoque judicia una ſuæ virtutis conſcientia ſubnixus, excepit! Contentus obiter dicere; Regentium actiones à rumoribus non pendere. Eorum conſilia differri potius, quam intelligi. Rationem à multitudine exigendam non eſſe. Se tamen ſemper habebat, & ſervabat ſibi, popularis quidem plauſus non ſititor, ſed nec contemptor etiam. Sibi equidem, ſi ullus mortalium, noverat imperare. Quam ille iram in poteſtate habuerit: admirandis ſæpe indicijs compertum. Et quanvis iraſci interdum deberet, iraſci noluit, ne à ſe abire videretur. Nunquam ſe projicere ſolebat, vel iras ſuas infra dignitatem demittere. Aliorum impetum ſpomam etiam, ferre poterat, ſed ea cum majeſtate, quæ pudorem exprimeret & pœnitentiam ferociſſimis. Qua autem moderatione proſpera & adverſa exceperit, propioris admiſſionis miniſtri norunt. Ut illis ingens animus attolli non potuit, ſic nec iſtis frangi. Quæ extra ſe, & ab alijs fierent, aliena, quæ à ſe, ſola ſua cenſebat. Nihil tam ar-

duum esse poterat quod non sereno [illegible] admitteret, omnibus major, & qui Deum ubique, sed ducentem potius quam trahentem, sequendum censeret. Idem illi vultus in castris & aula, in seriis & ludicris, serenus & sibi constans. Munificentia etiam Principum virtus est. Hanc & ipsam eximiam habuit: eoque majorem, quo eam occultiorem esse voluit, ne famæ dare videretur, quod dabat suæ virtuti. Neminem qui egeret a se submotum volebat. Multorum vota largitionibus munificis implevit. multorum antevertit, de pudore eorum æque ac de egestate solicitus. Immo ita ad liberalitatem & munificentiam omnem factus videbatur, ut beneficium in beneficij largitione sibi dari existimaret, à sordido illo articulari morbo, qui Reges etiam tenuit, tota vita alienissimus, ut qui non aurum solum, sed & plebejas cupiditates infra Principem esse debere censeret. Quoties ille rerum suarum procuratores submovit, ubi de Republica agendum erat, cujus minima commoda maximis suis præponenda existimavit. Non sine admiratione animadversum, quum fœderatum aliquando exercitum incredibili cura servasset, nec aliam à multis ex servatis gratiam præter grassationes in obnoxio sibi Comitatu Meursensi referret, Heroem nostrum ne vocem quidem in querelam laxasse, tantum abest ut de coercendis istis grassatoribus, quod facillimum erat, sibi cogitandum existimarit. Integrum beneficium, & nulla sui parte imminutum à se præstari debere, gloriæ suæ interesse censuit, & magni Regis Majestatem etiam in lixis quandoque & mediastinis venerandam. Ut vero Heroi nostro commodorum suorum contemptor animus fuit, sic de publica re mire solicitus. Sua salus ipsi invisa propemodum videbatur, nisi cum Reipublicæ salute conjuncta foret. Nihil pro se sibi optari patiebatur, nisi in commune prodesset. Ista una cura rev[illegible] cordi fuit. Hanc sibi procurationem hæreditaria sortitione obtigisse censebat, & unam quidem. Illi dies noctesque imputandos, & [illegible]; quicquid ad Reipublicæ existimationem & salutem pertineret. Quid in castris tota Europa spectante pro ejus gloria gesserit, Orbi notum. Non unum Demetrium Poliorceten jactavit antiquitas. Quem tamen Nostro opponere possit, non video. Ita omnia & Carthaginis, & Numantiæ, & Alesiæ, & N[illegible]æ, & Aorni, & Platæarum, & Syracusarum, & Tyri obsidionum admoranda una Ducis Sylva habet, Trajectum [illegible], Breda una. Naturæ ipsi vim facere videbatur Heros noster non Hol[illegible]ntum, nec hominum duntaxat victor esse, sed & elementorum & tempestatum. Non mirum, Regios totius Europæ oculos in hunc Nostrum conversos fuisse, qui non nisi Regia moliretur. Quot illi disciplina castrensis leges debet! Quot Architectonica militaris machinas! Quot civis & miles capita! Quot Respublica urbes & mu[illegible]! Quot [illegible] tranquillitas dies & noctes, immo menses & annos q[illegible]! Q[illegible] tatis & gloriæ res Batava! Ingenue dicendum quod res est R[illegible]mpublicam vestram non splendidam reddidit, sed formidabilem, sed invidendam [illegible] Europæ stuporem. Illi ipsi etiam imputare debet Orbis Christianus, quod nondum serviat, & quod Orientis simul ac Occidentis gaza impendi [illegible] potuerit, ad parandam ei servitutem. Nec tamen quæ splendidissima videbantur, maxima fuere Herois nostri in Rempublicam merita. [illegible] quam armis, plus prudentiæ quam fortitudi[illegible]. Hæc beneficia P[illegible] habent, & rerum publicarum rectores. Nec minora sunt, quia sine buccina

&

& [illegible] majoribus [illegible] exp[illegible]ndis animis quam in [illegible] di[illegible] ejus. Quantum in permovendis tot Provinciarum, tot [illegible] industriæ, quantum operæ exigatur, qu[illegible] impedimenta [illegible] demum intelligunt, qui Reipublicæ veltræ compagem, & [illegible] norunt. Hanc [illegible] pari. Quoties ille sive [illegible] persuad[illegible] vel re-[illegible] permovit, vel [illegible] quosque rei [illegible] publicæ [illegible], ad [illegible] opera [illegible] salutare [illegible] publica [illegible] traduxit! Quoties simul [illegible] & exitium Patriæ erupturas ea sapientia & modera-tione composuit, quæ pertinacissimis etiam ne dissentiendi quidem [illegible] [illegible]ret! Quoties ab ejus ore publica salus in arduis Reipublicæ [illegible] pependit! Quoties [illegible] ori, [illegible] Majestati, & veneratione Principis datum, quod [illegible] omnibus! Quoties [illegible] vidit, monuit, quod [illegible] privatam perspi-caciam erat! Quoties sibi delatum gravissimorum [illegible] arbitrium ita juri & æquo acc[illegible]davit, ut ne illi quidem, quorum causam minus probaret, judici[illegible] probare possent! Omnium partium videbatur, quia extra omnes erat. Quoties [illegible] utriusque Collegij, quod totius, qua patet Oceanus, potens [illegible], [illegible] Orientem [illegible] Occidentem nobis vectigalem facit, commoda salu-taribus [illegible] Malaccas, J[illegible], Cubam, Mexicam, Brasiliam, [illegible] regiones, æque sibi notas esse [illegible] Bataviam, nec Rhenum magis vel M[illegible], quam P[illegible] vel Gangem. Nec vel B[illegible]m, vel Pernambucam Batavus miles [illegible] victor, sine Herois [illegible], Belgas in Hispanum, in utroque orbe [illegible]ntis auspicijs. Civica san[illegible] militares censeri debet, quam sapientissimis [illegible] & am[illegible] Cujus [illegible] sem-per Reip[illegible] fecerit [illegible] tamen quoties [illegible] faciet, quoties [illegible] sibi virtu-[illegible]tabit. Quoties [illegible] privata [illegible] commoda pro-[illegible] juvit & promovit, quando illa sine publico incommodo ju-vari potuere & promoveri! Quot ipsi Duces, quot Tribuni, quot Centuriones, qu[illegible] cives fort[illegible]as debent! Quis fidem ex illis vel operam R[illegible] qu[illegible]is & a[illegible]rret! Quos homi-[illegible]! Quot [illegible] à R[illegible] avertit, [illegible] & corr[illegible] quando [illegible] Reipublicæ dispendio licuit. [illegible]ta-tis suæ confessionem [illegible] expressit, [illegible]. Quis hoc Heroe juris & æqui [illegible] observantior fuit? [illegible] quod promiserat, [illegible] compendijs red[illegible]. P[illegible]ra tamen facere [illegible] promittere Principis esse censebat, & solidæ [illegible] virtutem præstare [illegible] fœdera & F[illegible] ad dig-n[illegible] Reipublicæ pertinere [illegible] curavit! Quo ardore ejus tra[illegible] salute Patriæ conjuncta esset, ex[illegible]etiam [illegible]! Ne amicissimæ quidem sibi tota vita [illegible], nec [illegible], nullis privatis commodis [illegible] salute R[illegible]. H[illegible] voluit, [illegible] vel splendidi [illegible] esse [illegible] [illegible] impe-

imperiorum [illegible], justorum etiam [illegible]icus, & qui rogando ut [illegible] imperare solet. Certamen illi semper honoris cum Patribus, & tanta in magna potestate moderatio, ut quod fieri deberet in gravissimis [illegible], ab alijs quam à se dici mallet, ipse etiam Patrum consilijs summa libertate [illegible] deret. Nemo hoc Heroe potentior erat occupandis alijs. In animos [illegible] æque ac in urbes. Ferreus erat, quem non flecteret, cui non [illegible] exprimeret & obsequium. Quales ille & quantos, & quanta per eos Reipublicæ conciliarit, inter arcana ejus est, quæ plus prosunt quamdiu ignorantur. Nemo ab ostentatione, & fastu eo erat alienior. Adulationem ne ferre quidem poterat, qui ferebat omnia. Honores ea modestia excipere solebat, quæ cum plus mereri ostenderet quam accipere. Regiam periscelidem, à Magno Rege ultro sibi oblatam, in animum admisit, non in vestem, non quod gestanda non videretur, sed ne quid in affecta ætate vel in cultu mutaret. Verborum licet parcus primus fuerit, talium tamen fuit, quæ decerent imperantem, & [illegible] omnis consultum. Eloquentiæ interea in alijs non contemptor fuit, sed præco. Ipse plus semper à se taceri debere censuit, quam dici. Regentium etiam esse, plus dicere posse, quam velle, aut velle debere. Eruditionem omnem habuit Imperatori necessariam; In Geometricis, Geographicis, Nauticis, Mechanicis, Poliorceticis, & Architectonica militari regnabat. Artificum in talibus peccata non observabat solum, sed & emendabat. Historiam veterem & recentiorem tenebat, si quisquam. Nec id tantum quod [illegible] vident alij, sed quod [illegible] bat unus. Politices tantum in hoc Heroe erat, quantum frustra in bellatore alibi quæras. Id unum tota vita egisse videri poterat. Hoc cives, exteri, Oratores, Principes, Patres sæpe cum [illegible]. Sagacitate, judicio, futuri prospicientia [illegible] admirandus erat. [illegible] illa ætate [illegible] queri videbatur [illegible] quæ [illegible] est unum tibi [illegible], nec adolescenti [illegible] hæc dec[illegible], ut cum priscis sine interprete [illegible] posset. Eruditioni tamen cæteroqui multimodis favit. Id Academia nostra testari potest, cujus egregio propensissimo semper animo studuit. Quinetiam totum eruditorum ordinem sibi obstrinxerit, illustre virtutis & bonarum literarum seminarium [illegible] in [illegible] Collegium [illegible] in *Belgio* [illegible] pridem erectum, ad [illegible] [illegible]. In cujus [illegible] tem Heroina nostra non [illegible] vit. [illegible] in Republica, sed & in [illegible]ica [illegible] qua & [illegible] [illegible]rationem expressit, ubique ex æquo magnus. In aliorum arcanis [illegible] mirus erat artifex, suorum condendis ad stuporem usque. Eorum quæ decreverat dispensator admirandus, ut [illegible] imperata tum demum intelligerent, postquam facienda facta essent. Sic enim [illegible] dividebat opus, ut ipse solus totum intelligeret. Hac arte maxima [illegible] [illegible] totus, [illegible] & alijs quibus totus patere videbatur. N[illegible] [illegible] deterere, præter imperatorias. Sing[illegible] Magnus revera esse poterat sine principatu & [illegible] sibi in omnium animis [illegible]. Nemo illo mitior erat, supra vindictam omnem videbatur. Ab [illegible] ratione potius & [illegible], quam minis vel pœnis revocatos [illegible]. Si quem segnem & tardum [illegible] patientia sustulisset, [illegible] quem servare [illegible] ignosceret. Q[illegible] accedit. Inter tot in-

[illegible] N[illegible]lla [illegible] bat ex [illegible]. Magna[illegible] [illegible] E[illegible] [illegible] tardiores [illegible]. Cæterem, [illegible] & [illegible] N[illegible] H[illegible] Fab[illegible] M[illegible] Trajectum & C[illegible] inter [illegible] & [illegible] & Reipublicæ ratio[illegible] hab[illegible]. Licere Hosti irasci & terrere; Sibi licere debere, non terreri.

Q[illegible] & [illegible] quod [illegible] Imperat[illegible] sed [illegible] Reipublicæ ex[illegible] & vultu & animo, dicebat, Imperatoris munia non melius quam ab Imperatore intelligi: Omnibus præsentem esse debere, cui Respublica omnia imputaret: Imperatoris etiam fimbriam ad omnia se extendere: Alienis oculis [illegible] aliena fide [illegible]s profici. Et r[illegible] D[illegible] ter [illegible] portavit, vi[illegible] N[illegible] & exemplum H[illegible] F[illegible] fortis[illegible] Nihil vel per[illegible] vel mol[illegible] tare [illegible]. M[illegible] & [illegible] com-[illegible] M[illegible] pulcra, [illegible] & [illegible] D[illegible] m [illegible] M[illegible] ad extr[illegible] reverenter [illegible] quæ in tanto [illegible]. U[illegible] S[illegible] bus [illegible] invadit [illegible] ne[illegible] sæpe recurreret. A[illegible] bon[illegible] & d[illegible] pro Republica acta. S[illegible] serv[illegible] a Trajecti [illegible], t[illegible] illum [illegible] conspirare cum hoste [illegible]. I[illegible] & morb[illegible] & [illegible] is vi[illegible] utroque co[illegible] in subs[illegible] catis [illegible], ve[illegible] M[illegible] tiam [illegible] r. Intra fine[illegible] mali vis. Corticem Herois nostri [illegible], Heroem nostrum non potuit, [illegible] m[illegible] parti vim facere vel [illegible] gloriam intervertere [illegible] generis humani [illegible] supra [illegible] talium [illegible] co[illegible] fuit. Quum tantus [illegible], non mirum summis vir[illegible] mai-

nam

[illegible] Clithro [illegible] tam diu [illegible] vincer [illegible] vel [illegible] Quid [illegible] D [illegible] T [illegible] H [illegible] excep [illegible] Quid vix [illegible] Q [illegible] Hinc [illegible] Q [illegible] N [illegible] R [illegible] ad T [illegible] & Tiberim, ad B [illegible] & B [illegible] ad T [illegible] & Hy [illegible] ad ipsas Patæ & Am [illegible]. N [illegible] E [illegible] modo [illegible] Occiden [illegible] H [illegible] [illegible] M [illegible] ad [illegible] P [illegible] A [illegible] M [illegible] F [illegible] B [illegible] O [illegible] R [illegible] *m* E [illegible] *A* [illegible] torum [illegible] N [illegible] Fam [illegible] nissimum G [illegible] R [illegible] & dat, [illegible] *F* [illegible] omnes Imperii Principes, majestate [illegible] E [illegible] M [illegible] H [illegible] armis, singulari Dei munere, Remp. [illegible] vestram [illegible] gica Regione [illegible] tutrix. R [illegible] ani Domina, Austriacæ potentiæ obex, Otto [illegible] T [illegible] Occidentisque [illegible] Cl [illegible] & [illegible] F [illegible] [illegible] intera [illegible] extitor. R [illegible] A [illegible], & [illegible] lare, nec id a [illegible] N [illegible] benignitate. P [illegible] *rum* fo [illegible] R [illegible]. C [illegible] A [illegible]. M [illegible] que h [illegible], [illegible] curas [illegible], c [illegible],

[illegible]

vitam etiam vobis impenderunt, hodieque per *Gulielmos*, *Mauritios*, *Fridericos Henricos*, aliosque impendunt.

Quid mirum magis, quam inde à quadragesimo post seculum decimum & quintum anno quatuor cognatorum capitum, *Renati*, *Gulielmi*, *Mauritij* & *Frederici Henrici* præfecturam seculum absolvisse, excessisse? Si Reipublicæ & Libertatis vestræ incunabula *Gulielmo*, si *Mauritio* utriusque firmamenta, ornamenta certe & colophonem debetis *Frederico Henrico*. Qui non prius defecit, donec tantum opus à Patre inchoatum, à Fratre aliquousque productum, solus consummaret.

Sit nobis fas hodie, Auditores, mortalem vocem ad Heroem cœlo receptum efferre, & hos oculos, hos vultus, quos sæpe suspeximus, hanc dextram, quam toties osculis, hunc animum, quem tanta reverentia venerati fuimus, immo totum hunc Heroem, non pugnantem, non sudantem, non algentem, sed paludatum & triumphantem nobis sistere, ultimo alloquio excipere, dolorem nostrum solari, & quas nobis voces dictat mœror & veneratio, effari:

Frederice Henrice, ingens cœli olim inter nos depositum, noster Amor, Orbis admiratio: Tibi supra caduca rerum jam evecto Fœderata Belgica, mœsta, squalida, dejecta, non paludamentum imperatorium, non trophæa, non aquilas, non signa, vana doloris solatia, & inania pompæ instrumenta suspendit, sed animos tuæ virtutis, tuæ gloriæ, tui desiderij plenos effundit, & supremum Tibi Vale vix sui amplius compos, quanvis non flebili voce, quia de te loquitur, dicit. Tuus ille Heroum tradux animus, Dei instrumentum, incolumitatem nobis, tranquillitatem, felicitatem, immo splendorem & gloriam peperit. Hoc tuum & Majorum tuorum, post Deum immortalem, munus est. Vestris consilijs, armis, sanguine quoque vestro res Batava surrexit, crevit, stat, immo vix quo progrediatur habet. Tua illa illibatæ felicitatis consors anima, inter sulphureos olim nimbos inquies, jam mole sua soluta, cœlestes illos fornices quieta habitat, quorum nec sublimitas hostem, nec serenitas nubem, nec puritas labem admittit. Ibi Dei serenum intueris sine caligine, Dei gaudium excipis sine felle, Dei gloriam possides sine satietate. Infra te esse vides moles & molitiones humanas, & quicquid grande vel duraturum vocamus, immo totum infirmitatum humanarum spoliarium. Non alios jam exercitus habes nisi cœlestes, nec alias tubas audis, nisi angelicas, nec alia castra vides, nisi Seraphica, nec aliud commilitium, nisi triumphale, nec alium hostem, nisi qui eo pertingere non potest, ubi tu jam vivis, & regnas, vere victor, vere invictus. Jam palmam habes, jam coronam tenes, nulli hyemi, nulli tem-

pestati, immo nulli mutationi obnoxiam. Non te poscimus, cœlestis anima, preces, nec vota. Nec tuum ordinem id decet, nec nostrum. Non tuis gaudijs invidemus. Nostra damna querimur. Rempublicam, Academiam, Ecclesiam orbam, viduam, desertam lugemus. Divortium dolemus, quod passi sumus: Gemitus miscemus: Tua beneficia agnoscimus, commendamus, & constantem virtutis tuæ & tuorum meritorum recordationem sancte pollicemur.

Si quis beatis animabus esset rerum humanarum sensus, Auditores, quid quæso triumphalis ista anima nobis reponeret, præter verba quæ fortissimo Viro, quanvis in alia causa, commodat Romanæ Suadæ medulla?

Valeant, valeant, Cives mei: Sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet hæc Respublica præclara, mihique Patria charissima. Tranquilla Republica cives mei sine me, per me tamen perfruantur. Servent Patrēs, servent cives Rempublicam ijsdem artibus, quibus illa crevit, & stetit retro. Sit illa Deo sacra, sit Socijs fida. Sit pietatis, sit concordiæ, sit publicorum commodorum, sit amicorum, sit à Deo immortali acceptorum memor. *Gulielmos*, *Mauritios*, *Fredericos Henricos*, unus vobis repræsentet *Gulielmus*. Sit ille Amor vester, sit Hostium terror, sit Patriæ præsidium, sit Orbis Christiani Decus, sit delicium generis humani.

Referes, referes, Heros Magne, ultimum hoc à Patribus & Civibus meritorum tuorum præmium. Quicquid ex te amavimus, quicquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, & fama rerum. Nos te inter triumphales cœlestium Quiritium choros relicto, tuos in *Gulielmo* spirante tui imagine vultus, tuum animum tuam virtutem, & tuam, quod vovemus & auguramur, felicitatem in charissimo nobis capite duratura veneratione prosequemur.

Macte interea, Heroum sanguis & tradux, *Gulielme*, magno & animo & gradu in paternas virtutes & gloriam ito. Magna exempla domestica habes. Nec majora habere potes, nec propiora. Fac ut quas nos Tibi vernaculas Augustæ Genti tuæ precamur virtutes, quam Tui fiduciam habemus, quæ obsequia spondemus, ea omnia tuæ, & per Te nostræ felicitati accedant. Nihil majus vel exspectare à Te possumus, vel Tibi nobisque à Deo Opt. Max. precari, quam ut summi Parentis Tui *Virtutem* ac *Felicitatem* nobis

nobis

bis Orbique Christiano quam diutissime repræsentes, & serus in cœlum ad cognata tibi sidera redeas. Magnam spem sustines, Princeps Magne. Ipsa Majorum tuorum virtus tibi adversaria est. Illa tibi vel superanda est, vel sustinenda saltem. Ne ejus recordatio in desiderium abeat, serio cavebis, & nos, ne vel ingloria tibi turba videamur, vel sterilis, quod per Te servamur, gratia, id operam serio dabimus, ut quemadmodum nos Tibi debebimus salutem, sic Tu nobis, vere Academicum munus debeas, Famæ & Gloriæ Tuæ Æternitatem. *Dixi.*

EPITAPHIUM

CELSISSIMI PRINCIPIS

FREDERICI HENRICI

ARAUSIONENSIUM PRINCIPIS, &c.

S*Um Genus Heroum, sum fultæ* Cæsare *Gentis,*
Et bellatricis gloria summa Domus:
Quem creperis Batavum Cœli indulgentia rebus,
Et magno ultorem jussit adesse Patri:
Quem Patris exemplum, quem Magni gloria Fratris,
In cunis Patriæ quem pius ussit amor:
Quem puerum præcox in magnos fibra Philippos,
Flandrieaque in Morinum *vertit arena tubas:*
Quem Chauci *tremuere Ducem, tremuere* Cherusci,
Quem stupuit Tungro Rora *cruore satur:*
Cui vetus Arragonum *sanguis,* Mendoza, Velasci
Cui juveni quondam cessit adulta phalanx:
Cimbrica *cui pubes vacua* Brunonis *ab Urbe*
Splendida victorem signa referre dedit:
Cui placidam infelixque Nicer Nemetesque *quietem,*
Deberetque suos Vangio *tutus agros:*
Ni sua cunctator traxisset prælia Miles,
Et socium chalybem fraude hebetasset Iber:
Cujus Arausiacam *servavit dextera rupem,*
Et fidei memorem jussit habere fidem:
Quo Vahalis Rhenusque *Pater, quo vindice* Mosa
Securo tutas margine volvit aquas:
Quem Tenera *&* Scaldis, *quem sensit cognitus* Aa,
Et Rupela, *& multa compede* Lisa *gravis:*

Cui famulos Domino prima Oldenzalia *fasces,*
Submisitque apices hispida Grolla *suos:*
Cujus in Advaticis *sensit* Toxandria *campis,*
Fulmina, & artifices Virgo Brabanta *tubos:*
Quum natura suos migraret subdita fines,
Mutarentque vices gleba palusque suas:
Atque Dacas Drusi *vectaret* fossa *phalangas,*
Et Trajectinis Sarmata *staret agris.*
Me Duce multa gemens subducta Vesalia *Muro;*
Suspendit medijs barbara signa tholis:
Me Duce Cantabricas *elusit* Tola *carinas,*
Et pinus spolium Bætica *grande dedit:*
Me Duce congesto vallatos cespite Tungros
In Batavas egit nostra dolabra plagas:
Vindice me Getico *rubuit gens effera tabo,*
Et stupuit proprias Mosa *cruentus aquas:*
Me Duce regales jusserunt Lilia *turmas*
Regia sub nostris signa movere tubis:
Vindice me Vahali, Rhenoque *obnoxia* Moles
Annuit, & Batavum clausit amica latus:
Armis Aa *meis, multoque horrentia vallo*
Mœnia, & innumero cespite Breda *ferox*
Victori cessere Duci, Bœtimque *perosus*
Marca *suas* Vahali *jungere gaudet aquas:*
Me Duce grassantem cohibet Gennepa Sicambrum,
Et Mosæ *dorsum tuta carina secat:*
Me Duce regali Cataracta *obnoxia* Gandæ,
Obex Neptuni desijt esse sui:
Uber me Wasiæ, *me crebris abdita sensit*
Hulsta *feris, nostro sulphure tacta, Ducem:*
Me Pernambuci, *me divitis incola* Javæ,
Me Goa, *me fœto panda* Sumatra *sinu,*
Me luteus stupuit bis coctus Sole Tapujas,
Et gemino nobis Astur *in orbe minor.*
Nec nos sola feri cælo effert area Martis,
Plus nobis decoris civica palma parit.
Consilijs servata meis res Belgica, *debet*
Juncta pharetratus mi sua tela Leo.
Me Miles, Civisque Patrem, me dædala Leidæ
Pulpita Patrono splendidiora micant.
Auspice me medias inter fulgere sarissas
Cernit Athenæum Martia Breda *suum.*
Regalemque Nurum, nec dispar Regibus ostrum,
Optato nobis fœdere junxit Hymen.
Quodque utroque tumens mitescat Cantaber Indo,
Virtuti debet Belgica læta meæ:

Quodque suis iras Regum, quod temperet arma
Consilijs, nostro munere Belga facit.
Quod patrijs Gulielmus *ovans virtutibus, orbi*
Vestro Nassovicos exhibet unus Avos,
Hoc etiam nostrum est: Ætas vix postera credet,
Circa unum lauros tot coijsse caput.
Illa tamen nostras prima inter laurea lauros,
Quod capit Auctorem gloria nostra suum.
Scribite felicem, quem cœlo proxima virtus
Et probat ante homines, & probat ante Deum.

ALIUD.

Naturæ spatium vincendo excessimus, ultra
Naturæ fines palma petenda fuit:
Hanc cœlum exhibuit. Satis est, nil cætera curo,
Non genio minor est arca digna meo,
Nec nostris quicquam subducunt fata triumphis,
Omnia, si cœlum qui tenet, ille tenet.

Æternæ Memoriæ Gloriosissimi Herois

Posuit L. M. Q.

Fridericus Spanhemius.

PANE-

PANEGYRICUS JAN: GRUTERO SCRIPTUS A BALTHASARE VENATORE.

Nulla acerbior dies à longo tempore inclytum litterarum nomen invasit, quam cum nuper ingentibus meritis clarissimus vir *Janus Gruterus*, varijs studiorum ac cæteris vitæ laboribus exhaustus ultimam naturæ legem, ea parte, qua mori potuit, omnes autem elegantiores homines perpetuo sui desiderio implevit. Pro certo enim mihi persuadeo quibuscunque in Europæ locis, ubi consummata eruditio æstimationem sui retinet, hic summi viri occasus nunciabitur (quid enim magnum diu siletur, cum cœpit aliquando cessare?) tamdiu verba lugubria super nostro hoc funere longe lateque auditum iri, quamdiu fama ullos inveniet, quibus hanc sæculi jacturam recenti nuncio ad aures admovebit. Qui potentia & magnitudine Imperij censentur, eorum quidem proprium hoc esse fateor, ut fortunæ suæ splendorem, dum vivunt, plurimorum oculis impingant, & ubi mortui fuerint, eundem splendorem in funere, in ipso mortalitatis & vanitatis spectaculo non sentientes usurpare soleant: omnibus prætereà veredis celeritas crescat, ne quod pauci, quos dies ejusmodi atratos fecit, domi sciunt, foris cæteri in quamcunque affectus speciem ignorare possint, cum hac ratione supremæ majestati consuli videatur. Verum ea res apud exteros ferme ad delicias tantum facit, dum in cœtibus, in convivijs, in circulis, in tonstrinis etiam, nova tali & adventitia narratione silentium redimendum, & per aliorum tristes casus ac nuncios delectationi serviendum est. Tolerabilis tamen etiam in hoc fructus esset, si non & optimi sæpe Principis finis tantos apud alios plausus excitaret, quantum domi & apud suos mœroris. Raro enim aliquis ingens de hoc genere hominum vitam reliquit, quin aliena cupiditas, cui hactenus Defuncti virtus obstitit, illa occasione improbius speret, aut æmulantis odium gratuito lætetur. Sed aliam longe & multo securiorem felicitatem sibi in his terris pignorant Heroes nostri, qui saluti rei literariæ præsederunt, qui nullius avaritiam suis bonis accendunt, cum propria eorum possessio non in hæreditatem veniat, nec in naturam prædæ, qui nullius odium merentur, cum prodesse

prodesse studeant universis, & studeant hoc tantum. Ipsam adeo invidiam, virtutis perduellem eorum excessus, sicut olim vita, torquebit, & dolore interius confessio uret; olim, quia omnia ex eorum scriptis discere oportuit; deinceps, quod his quidem publice scribendi, ipsis clam & ingrate discendi consuetudo interemta est. Jam & illud habebitur discrimen, quod mœror hic judicium erit, illic impetus, & admiratio rei non admirandæ, potentes etiam posse mori: pauci de virtute cogitant, aut detrimento posteritatis. Hic nemo luget, nisi qui doctrinam, sapientiam, virtutem aut amat aut sequitur, aut habet, quorum numerus etsi nec in Aulis nimis magnus, & in vulgo satis parcus, tamen ita magnus est, ita latus, ut porrigatur in omnes oras, ubi homines vivunt ulli ulla bona disciplina instituti. Vellem equidem, quam vetera exempla hujus orationis non desunt, ita recentia non supéressent; vellem de memoria simul omnium quibus ingenij divina, mensura ævi humana contigit, liceret in præsentia loqui, nec ad rem præsentem & ad solum nomen illud oporteret redire, quod quam olim libenter ac jucunde auribus & lingua usurpavi, tam nunc invitus attingo, non quia illud minus colam aut amem, sed quia dolorem nimis facile irrito, & cum irritavi, ne dissimulem vitium meum, nimis molliter fero. Sed dolebo potius, Mi Pater, quam ullum officium tibi denegem, & cum ubique admirabilis eruditio tua, *Jane Grutere*, notior fieri non possit, cum ubique jam lugearis, saltem illa per me notiora fiant, quæ vel non omnes attendebant, dum tantum maxima aspectabant, vel scire non poterant, cum tu non proderes, vel videre ipsi aut coram audire, cum longe locorum abessent, vel præclarus laudes tuas cunctas tenere, cum tu laudanda patrare non ante desieris, quam vivere. Gratum habuisti, Beate senex, hoc leve tributum vocis meæ antequam hinc exires, gratum habuisti, si recte accipio illam præsagam epistolam tuam ad Amicorum ut fide, ita cæteris virtutibus sæculo majorem, Amplissimum Lingelshemium. *Venatorem*, ii quis, *saluto & nunc vel singulariter alloquor impetraturus Epitaphium si quid mihi humanitus contigerit.* Nihil interest sermonem ego Epitaphium, an illud, quod proprie dicitur, an utrumque intelligam; nec amplius me examino an idoneus ad tanti viri laudationem accedam, cum ad me accessisse videri possit, qui scripsit hæc verba, *Epitaphium impetraturus*, haud quidem illa fiducia ingenij mei, sed obsequij securus. Philosophus è Socratis disciplina apud convivium regale infimum locum premere jussus, non ignominiam sibi, sed loco dixit honorem accessisse; similem responsionem paratam habeo contra illos, qui forte inglorium *Grutero* duxerint aut dixerint, quod non majori eloquentia suæ posteritati ostendatur. Sicut enim Aristippus ille humili loco dignitatem fœneravit, ita amplissimum nomen Gruteri hanc commendationem sui ultro satis superque poterit commendare. Hac igitur cura nunc quidem procul habita, ut tardius ad suprema illa, ad importuosum illum portum & æstuarium doloris nostri pervehamur, dicendi principium cum ipso principio nascendi connectamus, & ut tristem illam necessitatem rectius consolemur, repetito ordine cum *Grutero* prius vivamus. Eodem enim in hoc cursu proficiscor, quo superioribus annis cum è patria in navim ejectus, sociata exulum turba, alterius terræ humanitatem suspirarem, & adverso flumine jam suggredientibus nunciarent riparum accolæ, edoctos de nostra adventatione Autolycos à Savo, & direptionem navi nostræ decretam, si venissemus ad eorum latebras.

latebras. Ibi remo[illegible] nos à simulata fluminis contumacia: hæsimusque non retenti, ne prædonibus iter nostrum succederet, diuque abessemus ab eo loco, ubi pro nostro brevi cursu, non nostra vota fiebant. Nemo enim ad periculum suum nisi alienata mente properat. Nemo non ad tristia serus accedit, si locus & jus est differendi.

Inter ornamenta hominis, ad homines & hanc communem lucem emergentis primum Patriam esse sine impietate dixero, quoniam parentes quidem liberos generant, sed parentes nostros, avos atavosque Patria ante generavit, e cujus velut sanguine geniti, cujus succo & uberibus nutriti, cujus solicitudine educati sunt, qui nos gignunt, nutriunt, educant: quam siquis exilem nactus est, jam eo ipso major fit, quod tantus ex tantilla prodierit; sin augustiorem; bis magnus est, sive quod illustriorem ante patriam sua virtute magis illustrat, sive quod seipsum patriæ suæ parem fecit. Hoc altero modo etiam *Gruterus* sibi patriam, patria *Gruterum* obligavit. Sunt enim hæc mutua; tenentur & tenent, dando & accipiendo utramque paginam comparant. Civis meretur civitatem, & civem meretur civitas.

Flos urbium Antverpia, tibi hunc acceptum ferimus, tibi hunc gratulamur, tibi decus tuum, si nescis, tuum beneficium, quo partem orbis meliorem obstrinxisti, asserimus. Quoties aliquis de laudatoribus tuis hanc Urbem amplissimam, opulentissimam, pulcherrimam dicet, quoties agros, mœnia, arcem cœlo, & arcibus æmulas domos, quoties Scaldim tuæ magnitudinis negotiatorem prædicabit, quoties & leges, & jura, & horum custodem ac vindicem Senatum extollet, *Gruteri* quoque gloriam, si sapit, patriæ lucrifacere non obliviscetur. Profecto ut ingenui est animi, nemini suum intervertere, aut per invidiam alio raptare, aut per eandem dissimulare; ita qui Patriæ bonum & eximium virum asserit, talem se ipse probat, sapientemque Rempublicam testatur, ad cujus fontem alterius sapientiam refert. Nam sæpe ipsum ingenium, ipsos mores, ipsam bonam mentem tam à patria, quam à parentibus haurimus, & quantum virtus in gloriam progreditur, tantum gloria ad originem sanguinis, aut soli regredi videtur.

In hac igitur urbe *Gruterus* non modo vitalem spiritum, sed etiam litterarum amorem imbibit, in hac, inquam, urbe, quæ fœcunditate, cultu & honore quamvis ingeniorum matrem provocabit. Non enim, quomodo alibi sæpe fit, commercia & divitiarum studia (quibus in Republica suus quidem locus, sed & modus est) sic tractantur, ut illæ artes vilescant, quæ ob id ingenuæ dicuntur, quod divitias si non contemnunt, saltem minime quærant. Ita diversissimæ res uno in loco citra pugnam sociantur, labor circa opes maximus, & nullus; cum in utroque necessitas insit; sed ut illa magis in oculos incurrat, hæc non nisi à sapientibus intelligatur, tam quidem ad firmamentum Reipublicæ valida, quam ad decus immensa. Infelices contra populi & obnoxij, apud quos illa res, quæ, præmonente oraculo, Spartæ quoque captivitati & exitio fuit, velut rerum salus & quasi numen quoddam placere cœpit. Non libera curia, non plebs; & dum omnes avaritiam, & avaritiæ instrumenta usuras fatigant, dum passim artes malæ adoptantur, abdicantur bonæ, supervacaneum habetur, quicquid lucro vacuum, quidquid imperitia non vacuum. Ubi prope periculum est sana scire, sana loqui: ubi habendi cura prope omnia facit, quæ inscitiæ pœna est,

cum

cum ad rationes venitur, miseris illis satageis omnia desunt, miserioribus, quod tandem etiam liberalis fama, liberales cives, liberales animi, literæ ac literati deficiunt, nisi pridem defecerunt. Frustra in tali Repub. tu Ægidios, Grapheos, Masios, Wesenbeccios, Scotos, Ortelios, Gerlæos, Gevartios, & alia nomina æternitati genita, vestigabis. At hi omnes (quod in honorem & urbis, & talium virorum summa voce & ingentibus literis dicere scribere liceat) fuerunt aut sunt Antverpiani, Antverpiani & cives Gruteri. Qui cum doctissimi nominantur, tantum videtur nostro honoris accedere, quantum quisque ad ignominiam suam traheret, si patriæ gentem inertiæ aut stuporis, aut alia vilitatis nota audiret infamari, meliorem ipse conscientiam sui in suorum rubore confessus. Non enim majus existimandum est decus optimum esse inter deteriores, quam inter optimos non deteriorem. Haud scio an aliud intellexerit Brasidæ mater, cui oratores ex Thracia cum dicerent, *Filius tuus victor occubuit in prælio, pari non relicto apud Lacedæmonios: Vos vero hospites*, inquit, *nondum recte, ut video, nostis Lacedæmonios.* Dubites an temperavit magis laudes filij cæteros collaudando, an magis auxerit temperando. Sed quid ego de *Gruteri* Patria tam multa? Cuine gratiam quidem habendam alij forsan putarent, qui scirent *Gruterum* non longo intervallo hanc & adspexisse & respexisse, cum eum Natura in Patriam, Patria mox in exilium misisset, quasi qui nondum culpam mereri poterat propterea puniretur, quod natus esset. Verum nec ipse necessitatem hanc querulus objurgavit unquam, aut cum tempore præterito expostulavit, ne cum inhumaniter esset exturbatus, inhumanius faceret, si nutrici, quamvis brevissimæ irasceretur. Potius hoc illi se debere agnoscebat, quod mature humanis casibus traditus familiaritatem cum ærumnis vitæ statim puer contraxit, & quanto citius ad eum calamitates, tanto citius ille ad consuetudinem pervenit. Cum enim nihil magis torqueat mortales, quam malorum novitas, bene eum illo agitur, qui tunc incipit, cum & cæterarum rerum, & hujus novitatis nullum est judicium, ut tunc, cum judicio cæterarum rerum contigerit, hujus nullum esse possit, quia diu incepit, & quando inceperit, vix recordatur, & quando recordatur, laboribus suis fruitur. Felices multorum essent liberi, si non essent felicium; si non intra cubilia nati, educti, instituti, solam copiam, beatum victum, cultum mollem, verba blanda, vultus indulgentes, sine famis, sine nuditatis, sine interdicti, sine potestatis alienæ notitia discerent aspicere, amare, habere: qui dum laneis fortunæ manibus sic tractantur, non aliorum miserijs indolescunt, neque suas, dum Felicitas in malam syllabam crescit, nisi cum maximo tormento animi tolerare possunt, aut ipsi propter querelas tolerari. Longe aliam vitæ rationem expertus est *Gruterus*, & *Gruterum* longe alium experta est vita, in quam quidem sic venit, ut exilium brevi, certe prius ferret, quam intelligeret, quasi non aliter vita constaret. Juxta ipsi & pœna & culpa ignota erat. Non sentiebat, patrem nihil meritum esse, nihil matrem, nihil se: sed tamen quasi sentiret, puerili securitate, quæ viros etiam innocentes decet, parentes comitabatur. Fuit tunc illud tempus, cum *Margaretha Parmensis* nomine Regis Hispaniæ Belgis præesset, & varie Provinciales fremerent, quod alios religio separata faceret invisos, alios Sua, & Regis feroces; eaque res diu certata, donec à parte potentiori successus in iram, ira in vindictam, hæc cum in alios, tum in Antverpienses tam diro proscriptio-

nis carmine prorumperet, ut certa ſalutis & fortunarum peſtis omnibus immitteret, quicunque aut dicto aut facto aliquo diſplicuiſſent. In damnatorum numero inventus erat *Gualterus Gruteri* Pater, ne matre quidem, quod paucis fœminarum contigit, aut in Nomenclaturam funeſtam & ipſæ referrentur, exemta. Cæterorum cauſam prætereo, cuique ſua relicta fiducia. *Gualtherus* jam ad nos pertinet, quem licet à ſententia liberare jam ſerum, ab infamia tamen ſententiæ liberare non eſt ſerum, nobis autem hoc loco tempeſtivum. Nec deceret, cum, qui ad damnationis memoriam venit, non etiam venire ad compertam defenſionem. Eſſet enim hoc magis filio patrem laudare. Crimen univerſorum celebrabatur *Societas.* At *Gualtherus* abſtinuit ab ipſis ſcopulis, & turbulentum hunc campum omnem de induſtria fugit.

Expers nec quicquam belli, neutra arma ſecutus.

Sed ne quid diſſimulare velle videar, prodam quod objectum eſt facinus, & prodam paucis. Auſus eſt precari. Subſcripſit Nobilium libello, & hoc accuſatur quaſi Majeſtati preces offerre ſit majeſtatem violare. At Matris etiam crimen dicendum eſt. Imo dicemus, & id ipſum ſpero, dum nominabitur, faciet innocentem. Venerat abſente marito in ejus ædes Homo ſuſpectus, & venerat hoſpitij cauſa, venerat illa invita propter ſuſpicaces, venerat illa reluctante, & ad mariti abſentiam provocante. Sed cum homo parum de alterius periculo cogitans non parceret ſolicitudini matronæ, ſtatim Calumnia, quæ centum oculos habet, centum aures, centum linguas, omnibus ſuis inſtrumentis uſa, quis advenerit cognoſcit, & quare advenerit cognoſcit, & quare advenerit interpretatur, & quare illa receperit comminiſcitur, omnia vero in eam partem, tanquam receptus ille, vel potius receptor ille ſui, & matrona receptrix, quod & ipſum falſum nomen, ad divina celebranda, ſive, ut illi vocabant ad turbas meditandas, domum operamque ſibi mutuo locaſſent. Ob has igitur cauſas *Gualtherus* & Uxor inter proſcriptos, *Gruterus* cum proſcriptis, inter proſcribendos, quippe innocentes, nunquam fuerunt; quod ideo relatum eſt, non ut veterum geſtorum rationes è ſitu excitem, ſed ut multis alijs exemplis & hoc contribuam, non ſemper culpa non carere, qui patria carent. Cœpit tum *Gruterus* ab urbe deduci in orbem, in orbem & rerum humanarum theatrum, ut multorum ſpectator fieret, & ſpectaculum ſui. Nondum bene patriam noverat, tanto facilius poterat oblivíſci, ſed tamen cum illa relinquenda eſſet, adverſitatis ita capax jam erat, ut intelligeret, commodius non relinqui. Sentiebat enim invitos parentes abſtrahi, dum illorum æquum animum aliquando ſuſpirium corrumpebat. Cur non ei in mentem veniſſet, eos, qui tam gravia ſuſciperent, gravioribus haud dubie ceſſiſſe? Cepit igitur *Gruterus* in contemplationem & conſpectum vitæ humanæ propius adduci, cepit communi ſorti domeſticus fieri, & cum paternam domum relinqueret, nullam certiori ſpe præcipiebat, quam magnam hanc domum, in qua omnes degimus, aut illam parvam, & navigationi textam, in quam ſe charaſque ſarcinas parentes conjecerant. Imponebatur enim elemento inſtabili & ventoſo, cujus naturam velut fortunæ ſuæ germanam aſpiceret. Vidit pericula in periculorum effugio, vidit aquas & auras

auras initio ſibi; poſt non multo Proſcriptori velle, & quaſi fidei pœnituiſſet, proditionem moliri. Apud Valachrorum enim inſulam ventus quaſi cum adverſario conſpiraret, ita contra ſpirabat, redditurus eos, opinor, in ea loca, quorum ſe poteſtati & iracundiæ abſtuliſſent. Itaque tum conatus ventorum ſiſtendus erat anchoris, & in proxima deinde terra exponendum totius navis exilium. Ita mox terris aquæ, mox aquis terræ mutabantur, ſed non perinde fortitudinem animi & conſtantiam eſſe mutandam didicit *Gruterus* exemplo parentum. Mater quidem (præponam enim hunc ſexum debiliorem, ut de firmiori creſcat exiſtimatio) qua mentis altitudine, qua negligentia ſuæ fortunæ inter illas anguſtias locuta eſt? Summovit, inquit, jam veſpera diem (ſummoverat enim) *Repetamus domum.* Navem autem dicere voluit, & voluiſſe hanc dicere, poſtea marito indicavit, qui ſimplicius hoc verbi, & revera de domo ſua Antverpienſi acceperat. Quod alius miſeriæ ſuæ ſpecum, latebram, ſtabulum, carcerem, ludibrium ventorum appellaſſet, hoc fœmina generoſo ſpiritu *domum ſuam* vocavit, ſive jam dicemus errorem fuiſſe, mirum eſt in malis verbum tamen Felicitatis prævertiſſe, cum alioqui fortunæ ſuæ titulos quilibet nimis etiam memoriter teneat; nec videatur calamitatem ſuam magni facere, qui alienis vocabulis uteretur, ſicut nemo putatur ejus rationem habere, cujus nomen ignorat: ſive ſtudio loqui ſic voluit, O fœminam nequaquam muliebrem! Dolium aliquis è ſapientibus olim pro domo habuit & habitavit, ſed haud ſcio, an ſordium merita ſuggilatione. Nec enim qui præter neceſſitatem migrant in haras & ſqualori vitam mancipant, eoſdem ſapientia præſtare dixeris, ſed illos profecto potius, qui mediocria diligunt, quam mendica, qui culcitram ſomno, carinum cibo, poculum potui, tectum & textum corpori non negant, ſed & his omnibus quoties carendum eſt, æquo animo carent, viliſſimis utuntur tanquam quotidianis; qui denique cum matre *Gruteri*, quando naviculam intrant, dicere poſſunt, *Eamus domum.* Nemo vero dicere hoc poterit, niſi qui aliquando domum coluerit, ut naviculam. Quandoque in terris quoque mare eſt, & fluctus & naufragia, quæ cum tumultuari bona fide ceperint, tam neceſſe ſit & conſultum è terris ad mare, quam ex hoc ad terras confugere, ſimul ac periculum certa ſigna miſerit. Quantum hæc fœmina abeſt ab eo, qui ſe *Mundanum* dixit? aut quid eam reſponſuram fuiſſe credimus, quæ domum vocavit, quicquid pro domo coluit, Amphibion animal profeſſa, ſive quod idem eſt, *mundanum*. Hoc igitur matris exemplo teneras *Gruterus* aures, patris vero diſcrimine præſens ſpectans oculos etiam erudivit. Cum enim hic ſciret, illic nondum exilium eſſe, quibus partibus exilij regnent authores, & poſſe pro malis reperire peſſima, qui non omnibus modis machiniſque copiam ſui longe portaret, cumque comperta res eſſet, odium delectum habere præcipui ſexus, illumque ceu *victimam eximiam*, ut veteres loquebantur, depoſcere ſolere, ſuis quidem diſſimilitudine periculi fretis, & navem repetere juſſis, operoſioris profectionis artem ſibi accerſendam credebat. Placuit igitur, quod multis ſæpe cordatis ſaluti, ſuſpectam locorum fidem fruſtrare, & mendicitatis habitu notitiam ſui excæcare, quibus ornamentis abſconditus, & humeros Agreſtium mercede pactus, paludes, quæ ſunt inter Caletum & Inſulam, tranſmeavit lætus illo portu quaſi tranquillitatis. Sed in ipſa Caleto injecit ei manus alia ſævitia nullis veſtigijs præſcienda. Cum enim apud

 hoſpitem

hospitem publicum ventos utiles expectaret, atque interim simul peregrino alio amoenitatis causa muros circumgrederetur, illiciti tam ignarus, quam suus Comes; ilico milites adfuerunt, qui reprehenderent, ducerent, & jam tenebatur uterque certa carceris destinatione, ac jam conditus erat, nisi captivitati tam repentinæ non nemo de Magistratu, qui per eandem civitatis viam occedebat, intervenisset, *Gualthero* dimitti jusso, quippe sibi (ita ajebat) noto. Quod absque numinis cura singulari factum esse nemo existimabit, si & illud adspexerit hominem illum beneficum *Gualthero* nunquam vel prius visum, vel in ipso facto agnitum, vel ab ipsius vindicijs ad supremum usque finem alio nomine cognitum, quam *ignoti liberatoris*. Non didicerat *Gualtherus* alienæ civitatis leges, ignorabat alibi muros hactenus sanctos haberi, ut ambulare juxta nefas esset. Nondum nocens, jam reus erat, nondum delatus, jam absolutus. Nondum judicem, jam è judicibus amicum habebat. Vix distinguere poterat injuriæ & beneficij tempus. Cuncta mira, sed hoc magis mirum, quod qui dimitti jussit, nullo pronunciavit argumento nisi quod hunc novisset, eamque causam cum probasset custodiæ militum, nondum probaverat ei, cui voluit prodesse, utpote salutaris, quam familiaris magis oculis ejus oblatus: maxime vero mirum quod qui præclari beneficij authorem tota vita memorabat, semper tamen cui gratias ageret, ignorabat. Nihilominus & ille se novisse recte dixit, cum in vultu liberali quasi quandam boni viri inscriptionem prælegisset; & Hic non novisse, cum, quem quis non nisi per beneficium novit, hoc magis ignorare sibi videatur, quo flagrantius nomen ac cætera illius pernovisse desiderat. Hac vicissitudine perfunctus *Gualtherus* in Britanniam trajecit, sede capta Norwichi, quo in loco comitatem partim ipso civium ingenio natam, partim suo ipsius nutritam tantis sensit argumentis, ut Caleti, quod in uno expertus fuerat, id hic tulerit ab universis, non quidem carceris illic injurijs subductus, sed post capitalem hostium malevolentiam benignissimis horum animis & studijs refectus.

Non opus fuit dubijs precibus Magistratuum fastidia mollire, vel hospitalitatem expugnare blanditijs, nec audire perfugij causas malefica interpretatione corrumpi, & multis repulsis tristiores pati assensus. Receptus est, ut in parentum, fratrum, agnatorum fidem, nulla locationis formula, ut pro communitate cœli vel aeris pensionibus responderet, facultates inter amicos & inimicos partiturus, dum quæ migrari non possent prædæ relinqueret, quæque migrasset alibi stillicidijs annuis vel trimestribus (scio enim ubi hoc moris sit) ad fiscum transferret. Sed major illis animus, quam ut cauponarias mercedes poscerent hospitem, & mitior, quam ut vectigalem facerent exulem, omnino vero sic affectus, ut hunc per omnia civis loco haberent, nisi quod gratuitus & immunis esset, humanitate illa à populo quoque vehementer approbata, quod nemo per invidiam questus esset, his aliquot capitibus angustias fieri civitati vel annonæ, nemo proquiritasset, urbi, propter paucos alienigenas velut mole nimia laboranti sanguinem mittendum videri. Usque adeo nullum fuit peregrinitatis odium, tota detestatione conversa in eos, per quos non licuit non peregrinari. Honor autem sic communicatus ut intelligeret universos, ad oblivionem retro malorum ipsi medicinæ, quantum fieri posset, efficacissimæ veluti symbolas conferre. Non scimus supra alios dilectum fuisse, nisi quod cæteris Belgis

id.

id loci factum non eſt, huic ſoli feciſſent. Unus enim hic de popularibus ſymphoniam ſublucanam, quæ Norwichi per tempus æſtivum præcipuorum civium domos obibat, horis conſuetis participavit, cum Civitas optima reliquis peregrinis humanitatem quidem omnibus, huic & amœnitates ſuas nuncuparet, tanquam parum eſſet, ſi civis, niſi & inter præcipuos foret, parum, ſi inter præcipuos, niſi & quotidiana prærogativa ei oſtenderetur, ſed parum & hoc, niſi poſt nocturnam ſtatim quietem cantiones velut ſuaſorias ad ædes aureſque mitterent, ut diem quoque curas triſtiores, quæ extorribus nunquam deſunt, exuere, neque pejus vigilare, quam dormire, ſed utrumque tempus ita peragere vellet, ut ſolent ij qui ſe inter amiciſſimos cives verſari noverint. Pacis enim & concordiæ nomen Muſica eſt: nunquam per hanc odij nuncius expeditur, aut damni aut injuriæ, ſed amor hanc invenit, amor hanc celebravit, amor abſolvit, niſi quod honor quoque dignis reddendus, qui tamen ab iſto fonte manat, humanam vocem ſollicitavit. Quorum & hoc illud *Gualtherus* tam bona fide, tam bona copia inter Norwichios accepit, ut dignum putaverit, quod repetitis narrationibus memoriæ ſuorum penitus imprimeret, quod filius præcipue ediſceret, quod ille nobis dictaret, nos auribus veſtris & poſteritati traderemus. Et fortaſſe alijs nimis multa videor dixiſſe de Norwichiorum comitate, mihi vero nondum ſatis, quippe ſummas delicias in facti tam benigni reputatione invenio, neque invenirem tantas, niſi comparata quorundam in exules crudelitas, inæſtimabilem redderet hanc, de qua loquor, virtutem. Fit enim ingens ingentius bonum, ſi diſcas à contrario ingente malo. Et profecto pauciſſimis in locis tam fauſta cantilena, qualis hæc apud Norwichios fuit, exulibus & peregrinis indulgetur. Multas inauſpicatas, inimicas & arcentes aves mortales illi ubique fere nanciſcuntur, nullas tamen infeſtiores hodie, quam quæ de ſuggeſtu diris omnibus regnant, & populares animos odijs aſperant, quos vetus Augurum diſciplina ignoravit, niſi, quia de ſummo vocem mittunt, *Supervaganeas* cum antiquis appelles, aut picarum generi adſcribas quodam collegio naturæ, quoniam utriſque par inſolentia, quam illis fabulæ tribuunt, par conviciandi & obtrectandi libido,

Raucaque garrulitas, ſtudiumque immane loquendi.

Dicam clarius. Sunt nonnulli (abſit enim ut omnes eadem cenſura vexem) & in ipſa matre noſtra Germania de ſacro ordine homines ſacerrimi, qui velut divinarum & humanarum rerum judices atque arbitri, tanta confidentia partem illam, quam neſcio quis optimam & peſſimam dixit, exercent, ut quidvis in quoſvis nulla cura, verum an falſum intemperanter effundant, aureſque & fidem Vulgi ignobiliſſima captivitate damnent & ſervitute. Aliquis ipſis non dedit? Avaritia: non ſcrupuloſe ſatis honoravit? arrogantia: non laudavit? ambitio: non rudis eſt? invidia: non aſſentitur? Inimicitia: malum morem tangit, tum vero capitale odium eos facit diſertos. Omnes virtutes unius virtutis compendio poſſidebit, quiſquis illos omni ratione placare ſtuduerit; turpiſſimus etiam pretium merebitur, ſi noverit modos gratiæ apud ipſos quærendæ tuendæ. Bonis quorum nec mens, nec lingua, nec vita ſervit oſtentationi, ſed veritati, qui non Plauſum pietatis, ſed pietatem ſectantur, nulla difficilior.

difficilior res est, quam se talibus probare. Hi contra bonos omni telorum commento pugnant, maxime tamen illo, cujus aciem Thearidas in suo gladio laudavit. Caritatem mutuam commendant, & nihil carius habent odio, odium damnant, & nihil exosius habent caritate, quippe qui sibi non constant, & quod recte præcipiunt, male ipsi temerant, tantoque pejus, quod hic quoque sæpe principatum petunt ut quibus solis licet publicare officia vitæ, solis etiam liceat vivere præter officia vitæ. Dei præceptum est, & præceptum sæpius, Peregrinum ne quis male tractet, ne quis affligat: In cœlum enim meare gemitus eorum, & à Domino demeare vindictam. Scio tamen, ubi peregrinos nemo magis infestet, nemo magis furca expellendos clamitet, quam quidam de cœlestium illis consultis, de sanctitatis illis Satoribus & statoribus, qui cum jussiones divinas non ignorent (etsi multi ne hactenus quidem profecerunt) nihilominus sic efferantur contra hospites inculpatos & præterpropter speciem pios, ut si per illos staret, haud scio an Taurica sacra facturi sint, & qui hoc una cum ipsis quam vehementissime voluerit, ille demum divinus habetur, & sua dignitate dignus.

Proh superi! quantum mortalia pectora cæcæ
Noctis habent! Ipso sceleris molimine Tereus
Creditur esse pius, laudemque à crimine sumit.

Sed ego Norwichio longius sine *Grutero* discessi, & quidem ad hos, *Æneæ fratres cœlo capita alta ferentes*, ubi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere non est, *relegens errata retrorsum littora* ad Icenos nostros denuo me vertam. Eo loco *Gualtherus* agens tales amicos nactus erat, ut facile, quam à Fortuna acceperat plagam, falleret, talem vero animum ipse inter adversa custodiret, ut tantum à vilitate sui abesset, quantum aberat à vanitate. Per illud enim tempus Legatos à fortissimo Principe Auriaco tunc ad eam civitatem missos (inter quos erant *Levinus*, *Calvarinus* & *Gerdeus*) è diversorijs publicis domum suam traduxit, volentesque volens recepit, ut palam esset nihil degenerasse egregium pectus, quod hospites tantos in aliena civitate sibi vindicaret, nec fuisse aliquando sine authoritate, in cujus domum authoritas publica migraret, nec ipsam domum sine splendore, quam vir tam generosus habitaret, legati non spernerent, Senator (is fuit *Sutertonius*, Christophori frater) habitandam præberet. Post non multum annorum tamen relicta Britannia Middelburgi consedit. Middelburgum deinde rursus Antuerpia mutavit sub illud tempus, quo successus voluit Ordinibus, ut arcem suis præsidijs occuparent, prius tamen à Senatu publicorum munerum vacationem impetravit, non odio quidem laboris, aut ignobilitate mentis, sed ambitionis fuga; non quod officium Reipublicæ negaret, sed quod inter æmulationes temporum calumnijs innocentiam præbere nollet. Deinde vero cum *Alenconius* in spes vanas, & parem eventum ruisset, immunitas illi continuari non potuit, sed quia Magistratum imprimis Religio, nec alium magis dexteritas tunc commendabat, *Gualtherus* vici sui magister delectus est, cui muneri minus gravi successit deinde gravius, cum *Parmensis* obsidionem fecisset. Rei namque frumentariæ quatuorvir, collegis *Aldegondio*, *Lesdale & Rosa*, ad scitus in partem gloriæ illius mittendus est, quod annonæ con-

conscientiam sic inter paucos septam tenuisset, ut extra deditionem nec civi, nec hosti constare posset, tantum tridui frumentum superfuisse. Quod secretum in obsidionibus adeo necessarium est, ut sæpe maximum momentum belli consistat in artificio tegendi, ne vel domi civis, vel obsessor foris intelligat, quid urat obsessos. Nunquam statuit trophæum in bello, qui necessitates omnes foras vertit. Quanquam me non piget Filio, cujus causa totum hoc agitur, prætexuisse patrem, quandoquidem hoc etiam *Grutero* gloriæ ducetur, quod patris virtutes primo secutus, deinde additis varijs ornamentis easdem fuerit supergressus: tamen unicum tantum, quod animo nunc suggeritur, ut agmen claudat, subjiciam.

Pater cum post pacificationem Gandavensem Middelbergam concessisset, Valono milite Flandriam depopulante, dum annus ille cuncta sursum versat ac deorsum, civis quidam lautus, tortunis in compendium auri contractis, eodem profugit, & Gualtheri domo, quæ tunc contra Civicam erat, perrogando reperta, protinus ad eum ingressus, salvere te jubeo, inquit Patrone, & nunquid Gualtherum Gruterum, qui nuper in Anglia? Ajente nostro; licet, inquit ille, hoc quicquid est Hippoperæ custodiæ tuæ mandare, annuente nostro iterum, dat, abit, nullo teste proviso, nullo syngrapho. Gualtherus, qui hominem rediturum putabat, si vespera mercatui supervenisset, depositum in priore parte ædium proximo paxillo suspendit: sed cum hospes nec illo die, nec postero, nec posterum sequente reviseret, & pondus depositi interim animadversum alium locum suaderet, transtulit illud Gualtherus in arcanum studiorum. Alter post anni quasi sextantem demum ad conveniendam peram suam reversus, cum alveum illum aperiret, viginti quatuor *dupliones*, ut vocant, Isabella-Ferdinandicos *Gualthero* præmij vicem offert, quod, dum ipse per Brabantiam Artesiamque nominibus suis appellandis abfuisset, non molestum habuerit peculium relictum custodire. Sed mercedem *Gualtherus* recusavit, satis sua sibi conscientia muneratus. Utramcunque partem aspicio, virum bonum adspicio; Dant reddunt invicem; nec ille fidem hujus scripto vel teste munit, nec obsequio hic mercedem captat. Alter credit simpliciter famæ, alter præstat simpliciter virtuti. Non tanti fuisset fortassis hanc quoque rem per se non nimis magnam referre, nisi bonus mos semper produceret infamiam mali. Audivi sæpius è grandævioribus, olim qui pecunias invicem & contractus exercebant, nuda verborum sanctitate convenisse, nec minus ideo securos fuisse, aut magis fefellisse: sin etiam voluntates aliquando mutuas stylo conderent, factum id non tam ut necessitatem servandi sibi, quam posteris memoriæ diuturnitatem stabilirent. At præsens ætas quantum in pactionibus sudat? quantis anxietatibus non credit, cui credit? quanto molimine syngraphas struit & obligationes? quoties interpolantur verba, refinguntur, limantur & limitantur? Hoc addendum, illud detrahendum, hoc captiosum, hoc obscurum est, hoc nimis laxum, nimis angustum est. Tum vero, cum in clausulam desinendum est, basilicas edictiones adscribunt, ipsi juri, quasi illud quoque fraudibus advocet, contra se ne jus sit volunt, jubent. Quod profecto non aliter fit, quam si virum bonum negent, cujus fidem tot indaginibus & laqueis & nodis includendam putant. Nunc ad *Janum* ipsum *Gruterum* paulo propius gradum tollamus. Is sicut rebus duris Constantiæ doctores utrumque parci[illegible] ita

Matrem præcipue studiorum magistram, votum simul Agasiclis consecutus est, ut eorum discipulus diceretur, quorum & filius esset. Mater enim præter Gallicam, Italicam, Britannicam linguam, Latinas literas optime, Græcas ita callebat, ut & Galenum, quod millesimus Medicorum vix solet, lingua Galeni legerit. Usitatum nempe fuit illo tempore, generosiores ut familiæ literas cum quoque sexum docerent, quem disciplinis antiquissimi mortalium vel præcipue videntur consecrasse, cum uni duntaxat juveni laureato, nempe Apollini, novies vero totidem puellis Eruditionis numen & majestatem detulissent. Nec, opinor, sapientiæ partes antiquitas mulieri in tanta Deorum abundantia tradidisset, si quemadmodum viris olim Bonæ Deæ, sic mulieribus studiorum sacra adiri nefas haberetur. Adierunt olim & obierunt hæc sacra *Cornelia Gracchorum* Mater, *Hortensia Quinti*, *Lælia Caii* filiæ, sed & aliæ complures, quæ literas olim exacte calluerunt, quæque nunc à literis coluntur & æternantur, nullo magis immortalitatis collegio dignæ, quam hujus nostræ *Catharinæ Tisbemiæ* (Matrem *Gruteri* dicimus) quæ licet ingenij partum nullum, nec eruditionis pignus reliquerit, ut memoriam sparsiorem nunc haberet, sicut veteri ævo nonnullæ inclaruerunt, nihilo tamen minus famam sibi doctamque posteritatem meritis tantis obligavit, quanti ipsam *Gruteri* gloriam taxamus. Non enim tantum, quod cæteris matribus commune est, summis naturæ dotibus filium genuit; sed ipsa quoque, postquam puer capacitatem promisit, suæ materiæ adfuit, & indolem blanditijs salutaribus adulata, *Discere*, rem pulcherrimam, *Scire*, jucundissimam vocavit; ex literis sapientiam, ex sapientia virtutes, ex virtute vitam beatam & vitam quandam post vitam comparari crebro illi dictitavit: deinde cum libro admovit, literarum formas & nomina docuit, legendi, scribendi, memorandi rationes tradidit & exegit, primam balbutiem Latina Græcaque consuetudine imbuit, quibus ex fundamentis hoc virtutis & honoris templum *Janus Gruterus* surrexit,

Quod non Imber edax;

Nec inficiandi tamen sunt illi, quibus in operis hujus nobilissimi architectura proximus à fundamentis locus & labor fuit, quique merentur, si quid mei judicij est, ut non minus quam cæteri artifices suum illud *Fecit* specimini tam excellenti subscriptum habeant: atque mihi profecto imprimis honestum videtur, si *Ysbrandus* aliquis *Tralus* Frisius, aliquis *Petrus Everbardus*, aliquis *Matthæus Ryquius*, aliquis *Richardus Sualius*, pædagogi & præceptores *Gruteri* legantur, quos quidem an satis extersis oculis, & ut nulla litera fallat è quadam charta cariosa non nisi bonis conjectoribus legenda produxerim, præstare non possum. Forte una litera pro altera capta nomen paulo aliud factum fuerit. Quid tum? Malui nolens hanc levem, quam volens illam insignem *Grutero* facere injuriam, ut quos ille vel ad memoriam suam privatam, vel ad hanc publicam per summam pietatem consignaverat, ego per impietatem alteram tantam silentio obliterarem, simul tacito *Gruteri* mandato, simul illorum præmio defuturus. Ac sane maximum Poetam non pilo minorem factum credimus, postquam Grammaticis *Penitus mæstas exedit cura medullas*, *Virgilius* an *Vergilius* dicendus esset, quod damnum si fuerit in his quoque nominibus aliquod

quod simile, tale tamen futurum est, ut plus sit integri, quodque cognosci possit, relinquendum. Sed officium meum videtis. Hos igitur adolescentiæ suæ *Gruterus* Informatores, studiorum vero quendam velut campum Martium nactus est *Britanniam*, in Britannia *Cantabrigiam*; Cantabrigiæ *Guncvelli*, quod vocant Collegium, & *Caji*. Nam & in hoc aliquando migravit nulla alia magis caussa introductus, quam quod *Georgium Thoum Shendium*, juvenem moribus summe rectum, nec ulla procacitate pluribus similem, modestia vero paucis æqualem, familiaritatis voto consectaretur. Is enim talis jam prius erat in familia *Conveli*, nec tunc primum in amicitia *Gruteri*, nec solus etiam vel unus, quamvis unicus. Reperio enim *Christophorum & Guilielmum Heydonios*, *Philippum Wodhaum*, fratres *Strangeos Collegiorum*, quæ *Trinitatis* & *Christi* vocantur, ibidem familiares, qui *Grutero* permutuam notitiam & charitatem non obiter respondebant, tantum diligentes & dilecti vicissim, quantum virtus & honestas animorum possunt mereri. In hac officina literarum, inter hos studiorum amantissimos rivales cum *Gruterus* ita adolevisset, ut jam non annis, quam doctrina major esset, satis sibi visus est vidisse Britanniam, totoque animo, quod Insulam & Germaniam interest, navigabat, ut Lugdunum in Batavis, literarum & armorum celeberrimam palæstram, visendi, discendi, salutandi causa transiret, si tamen prius *Hospitis* majestatem scriptis aliquot Epigrammatis ad maximam, post natum Regin. nomen, Reginam veneratus esset: sed offerendi cum non daretur occasio, fecisse satis habebat, gratitudinis suo sibi proprio testimonio contentus, quod cum in alijs rebus nihil agere credatur, apud conscientiam maximas causas decidit, & sæpe piæ voluntati acceptæ solutionis apocham reddit. Postquam deinde sine studiorum Automedonte *Leidam* pervenit, à diligentia quidem nunquam deflexit, sed à vero fructu tantum, quantum ab auspicijs boni Ducis. Temporis illi ratio constabat, operæ pretij ratio non admodum cōnstabat. Usque adeo multum nocet ante sui juris, quam sui judicij fieri. Sicut enim puero si nummos, & potestatem tractandi dones, non has ille quidem suas opes abjiciet, aut objiciet gratis alteri poterit etiam impensas nominibus mercium indicare, sed ut præcipua capta sint, aut dulcicula saccari grando, aut nuces in foro, aut (quæ ludentium supellex est) è marmore volubiles, aut è tormento missiles pilæ, aut quicquid hæc ætas præ magno Græciæ mercatu æstimabit: ita *Gruterus* postquam tempus in potestatem accepit, de diebus & horis non quidem largitiones populares ocio & ociosis fecit, quod simplicius tempus perdere vocamus, sed illos aliquot annos ita consumsit, ut inter nobilissimi, fugacissimi tamen boni velut æra quædam numeraret, in primis quod Poetis, quod Poetarum fabulis, quod fabulosis historiis dedisset. Quicquid hujus aut Gallus Gallica, aut Italus Italica, aut Britannus Britannica lingua meditatus erat, *Gruterus* ita totum legit, ut nihil in hoc genere esset, quod non legisset, nihil autem legisset, unde non elegisset. Artificiose inventa, prudenter monita, acute dicta, suaviter ornata, statim animo, moribus, stylo impressit, cum & ipse jam tum invenire, monere, dicere, ornare similia similiter didicisset. In quo genere quantum istis monumentis amœnitatum debuerit, quantum deinde sibi, testantur carminum felices proventus, quibus nullæ omnino venustates desunt, nisi quod nullæ desunt, & copia fortassis elegantiarum (si modo aliquod bonum nimium est) laborant. Non

ſpecto jam illud præcipue, quicquid in Latinis poetatus eſt, nuſquam ille quidem te minor, ſed ſpeciem quandam Epigrammatum intelligo, quæ in verſuum certum numerum jurata plures non admittunt, & in horum fine quatuor imaginibus reſpondent, interſonantibus iterum diverſis alijs, quæ ſe longius invicem jubentur exaudire, Gallorum, ut arbitor, inventum, quorum & vox eſt à Latinorum *ſono*, quia in illis aliquid *ſonet ſonorum*, corruptum, itaque factum poſtea imitamentum Belgarum, & nuper Germanorum, per *Opitium* noſtrum magnum illum talium deliciarum *Apitium*. Hujuſmodi Epigrammata *Gruterus* patrio ſermone quingenta amplius ſub illud tempus ſcripſit, & ea *Philippo Marnixio, Jano Douſæ, Jano Hanteno* qui naſum & aures & dextram dexterrimam in hac arte ſcribendi tunc habebant, miris modis approbavit, approbabunt etiam nobis hunc genium *Gruteri* & ingenuitatem ſuam, qui manuſcriptum hoc ejus, quod adhuc ſupereſſe debet, in tenebris coercent, ſi nobis fœtum illum ſub dium producent, atque refellent eos, qui opinantur noſtram linguam Germanicam, & ſorores ejus tam eſſe rudes & crudas intractabiles, & inſubidas, & infacetas, & ruris plenas, ut ex hoc ligno nunquam poſſit Mercurius dolari, aut ſub incudem poeticam mitti ea lingua, quam propter difficultatem ipſi deſperant aut propter imperitiam infantiunt, cum certo conſtet nobis neque copiam, neque venuſtatem, neque ſuavitatem, neque majeſtatem deeſſe, quæ ſi ſapere poſſent, aut vellent, qui velint, confitendum haberent, hunc tardipedem, & fuliginoſum, & auſterum & aſperum, & ferricrepum Vulcanum (talem enim ipſi ſibi fingunt ſermonem noſtrum) præ reliquis Dijs cum Gratijs & Venere in matrimonium conveniſſe. Sicut enim marmor, antequam politum fuerit, nihil niſi marmor eſt, & tamen marmor ſplendorem non monſtrans, ſed habens, ac totum intra ruditatem ſuam ſepultum postea vero quam artifex aſperitati lævorem ſubſtituit, tum demum materia ſuo lumine veſtita fit exterior, & patet in admirationem. Ita & lingua noſtra olim quidem incultu ſuorum inculta, ſed culturæ tamen capax, ſero, ſed aliquando ſimplicitati ſuæ ſucceſſit in eam formam, ut quaſi *Pygmalionis* animatum ebur, quod in fabulis celebratur, non ſolum ſuo fictori, ſed etiam contemptori qui peritis oculis uteretur, pro ſponſa poſſit placere. Certe etiam antiquiſſimos Germanos legimus carminibus delectatos, & ipſum *Ovidium* equitem & Poetam Romanam *Geticam* ſive *Gothicam* linguam, quæ nobis popularis eſt, adeo non ſpreviſſe, ut alicubi ſcribebat, ſe ſtylum nonnunquam in exilij ſui linguam & carmen Geticum miſiſſe peregrinatum, quæ ſi adhuc extarent, haberemus cur Auguſti inhumanitati faveremus. Quid ni vero & de *Gruteri* nobis gratulemur damnis, qui *Lugdunum*, ut Juri maxime attenderet, profectus ipſe

> *Cuſtode remoto*

apud *Amadeum*; aut alios, qui ſuis hiſtorijs nunquam crediderunt, gaudebat velut Centauros in nubibus & mira plurima mirari, quæ geſta ſcilicet fuerunt in illo regno, ex quo pater Anchiſes curioſum filium per portam eburnam ad ſuperos remiſit. Verum noſter tamen in illo amœnitatis ſeceſſu non tantum hoc egit ut illo dulci ſuo ipſe abundaret, ſed etiam ut Apis inſtar dulce daret & dulce quidem cum aculeo, quæ boni Epigrammatis lux eſt, & in his *Gruterianis*

quædam

quædam peculiaris virtus. Vixit autem, dum Lugduni vixit, cum bonis bene, utpote bonus. Venerat enim in urbem illam, cum *Petrus Tiara* ibi rectorem & in illius anno *Jacobus Arminius*, *Joh. Eſichius*, *Bertius* item & *Hogerbetius* cum nonnullis alijs ibidem & in *Gruteri* animo ac contubernio agerent, amici germanitus, germaniſſime vero *Arminius* & *Hogerbetius* facientes cum *Grutero* trium pectorum viridiſſimum trifolium. Et quia non modo numerum ac nexum, ſed & gratiarum gratiam, ſed & Charitum charitatem repræſentabant, *Charitæorum* vocabulo mutuo fuerunt cognominati, mutuo ſalutati, mutuo literis præſcripti. Cum his noſter vivere, his ſe communem facere, cum his joca, cum his ſeria fabulari, pulcherrimam factionem arbitratus, cum bonis in amorem, contra nullum in odium conjurare. Minime vero juſtum cenſebat aut pium ſuperioribus recalcitrare, & quorum nos imperio ſubmiſimus, ab illis exigere imperij rationem. Hoc decretum animi magnam illi tunc temporis invidiam conflavit, cum Lugduni ſtudioſorum globus pro neſcio quibus privilegijs ſuis fermento animi juvenili contra Profeſſores tumeſceret, ac veluti Academicus quidam Pompeius omnes pro hoſtibus haberet, qui Reipublicæ, hoc eſt, partibus eorum deeſſet. Solus enim *Gruterus* nulla ratione impelli potuit, ut aut in turbis illis locum, aut in ſuffragatoribus nomen haberet. Solus cum duobus *Roſendalius* fratribus, *Æmilio* & *Jacobo*, quorum Parens ex Ordinibus erat, pacem prætulit, hoc ſibi privilegio vindicato, ut contra multitudinem, quæ argumentum peſſimi eſt, non timeret melius ſentire. Amicis familiariter, fortuitis aperte, paribus conſtanter, ſummis intrepide reſpondebat, nec ſi convicium faciendum eſſet vitio, cum fortuna loquebatur peccantis, ſed cum peccante, palam objurgans quicquid ſilendo crederetur virtus. Haud illud dico, Boni viri, quod ſtulti libertatem vocant, ſapientes libidinem & temeritatem ſine judicio, ſine obſequio, ſine moderatione; ſed ingenuitatem intelligo comem ac verecundam ſine arrogantia, ſine fuco, ſine aſſentatione, non tamen ſine velo. Nam apud ſummates quoque eandem perſonam illam agebat, verum pudenter & prudenter, malis bona exempla, bonis mala proponendo, ut hos & illos vel mala fama deterreret, vel bona gloria accenderet, hiſtorijs nonnunquam, interdum fabulis, quandoque emblematis utens, & ut ita loquar, *tibicinem verberans pro coquo.* Juratum aliquem conſiliarium dixiſſes non eorum à quibus ſtipendium, ſed cum quibus argumentum & ſermonem haberet. Non inveniſſes eum inter hiſtrionales fautores & aurium Sirenes, qui tantum roſas loquuntur Dominis, & dulcia cruſta ſemper ſuggerunt, ſicut pueris ſolemus

Elementa velint ut diſcere prima,

nimis hercule obſequioſi Syri, nimis in conſilijs propinandis ſolertes coqui, memores perpetuo Epigrammatarij, ſecundum cujus inſtitutionem,

Servus Domini debet habere gulam.

At noſter ita credebat, non debere Principum amicos ſemper, quod idem Poeta ait

Servire Palato,

Sed imprimis id operam dare, ut salutaria ministrent, audiantque potius aliquem ex Veteribus monentem, *Bellaria ea esse maxime mellita, quæ mellita non sint.* Quicquid autem per indulgentiam stomacho publico immittitur, id ipsum haud multo post per omnia membra membratim supplicijs incedit. Et erat omnino *Gruterus* longe alius disciplinæ civilis arbiter, quam ut putaret in Republica vel gerenda vel tractanda magis requiri versutos, quam cordatos; perplexos, quam simplices; tenebricosos, quam apertos. Quid enim sani sperandum est ab illis anxijs, qui nihil candide agunt, loquuntur, intelligunt, alienam mentem semper scrutantes, semper occultantes suam, suspicaces & profecto suspecti, non fidentes, & profecto non fidi, cauti & profecto cavendi, humani denique & officiosi & amici, cumque res exigit rem, totam pigmentorum & figmentorum suorum pergulam prodituri. Multo enim facilius seculum hoc vulpes gignit, quam leones. Nam lepores dicere nihil attinet, ubi calliditas major & par fugacitas in compendium coierunt. *Gruterus* liber erat, ingenuus erat, detectus erat, eamque libertatem in animo, in vita, in ore, in oculis, in stylo jam tum ferebat, sed omnino modestia ac reverentia quadam dilutam. Superiores nemo magis observabat, nemo magis parentes; atque hos quidem an unquam offendisset, negabat se recordari, negabat præceptis eorum quicquam apud se sanctius fuisse, hac una sibi contumacia concessa, ut virtutem ad parendum enixissime obstinaret. Tantum aberat, ut ipsos more seculi falleret, aut absentiam illorum in occasionem profundendi verteret, aut in rationibus, quod aliquibus non rarum est, pro luxuria necessitates quasi cervam pro virgine supponeret, & Aleonem in Librarium, aut cauponem in Medicum, aut alios impensarum rubores in candida nomina mutaret. Artes enim tales & tabernam vinariam & hujusmodi officinas corruptionum nomine tantum noverat, non usu, crebro confessus postea, se vitam suam satis tranquillam & longævam quam vixisset ad pietatem suam erga parentes, & hanc fiduciam ad promissiones divinas, quemadmodum promissiones ipsas ad bonitatem Dei liberam referre. Quid jam sentiendum habent ij, qui parentum præcepta pro aranearum telis, pecuniam pro vitreis fractis, tempus pro cyatho nebulæ, pietatem ipsam pro inani nomine alibi rumpunt, alibi effundunt, alibi contemnunt, quando præsertim inter ipsas suas pravitates interdum strepitum venientis aut impetum jam prementis animadvertunt pœnæ. Verum hoc dicere ipsorum est. Nos *Gruterum* adspicimus, qui laudem eam quoque meruit, quam in militia si quis mereri studuerit, jam fugit antequam militat, & ignominiam apud gloriam quærit. At nostro suum hoc decus constat, idque in pace quisquis non optat, insanus est. Illud nempe dicere volui, *Gruterum* in toto corpore *cicatricem non habuisse*, nec proinde cicatricis aliquando causam vulnus, & causam vulneris pugnam, & pugnæ causam pugnacitatem. Ut autem careret illis causis omnibus effecit contraria *Mansuetudo*, & Mansuetudinis soror *Verecundia*, & quæ se cum utraque libenter tertiam facit, *Prudentia*. Diem studijs dabat, noctem quieti, comitatem notis, facilitatem ignotis, sibi pacem, nulli bellum; nulli belli occasionem. Vagationes nocturnas, & quidquid sine lucerna

lucerna audetur, relegabat ad Nerones, ſive certe Nerones, quibus minime invidebat ſuas cicatrices, ſive illas corpori, ſive famæ, ſive quod valde fieri amat, utrique impreſſas. Nunc etſi melior longe conditio eorum eſt, qui capite, pede, brachio offendunt, quippe Zeno quoque Philoſophus, ille qui lupinorum inſtar madeſcebat in dulcedinem, non tanti eſſe putavit, ſi quis etiam per invitatiunculam hilariorem pedibus laberetur, id modo ne lingua fieret; affirmo tamen vobis, nullum ne tale quidem veſtigium corpus *Gruteri* deintegraſſe. Nam ut cadere quidem humanum eſt; ita quam rariſſime cadere eſt humanius, & officium hominis hominem dextre agentis. Nemo maximi fecit equum qui ceſpitat, aut ſæpius procumbit, & cum virtutes omnes complectitur, tamen dominus in eo æſtimando ſemper excipit ceſpitationem. Certe quod ab equo exigit dominus, id ſapiens à ſemet exigere magis volet, utpote frenum corporis habens in manu rationis. Feſtinare vero, currere, incurrere, quod ante pedes eſt non videre, lapides obvios nunc hunc nunc alium labefactare, nunc tignum poſtemve capite oppugnare, talum torquere, & ſubinde aliquid vulnere prius quam oculis videre, hominis eſt qui vel reliquit animum in negotijs, vel inter libros oblitus eſt, vel pignoris loco depoſuit in diſputatione *de Modalibus*, aut *de numero remigum Ulyſſis*, aut omnino nunciatum præmiſit amicis, qui ſe conventuri erant, ſe hodie non eſſe apud ſe. Procul ab hoc vitio *Gruterus* à communi opprobrio Philoſophiæ, quam in cæteris omnibus *inconſiderantiam* pluſquam *Claudianam* ſuis convictoribus putant afferre. Oſtendit ille, vere ſapientem eſſe, qui non ſolum domi meditetur Reipublicæ optimam gubernationem? ſed & foris & ubique corporis ſui optimus ſit Dux & Imperator; imo fieri poſſe, ut non nimis ſit *Poeta*, qui eſſet optimus, & *pedes* non minus in verſu quam inter ambulandum ſolicite ponat, ne forte *Jambicus* inceſſus deſinat in *Scazontem*.

Parem rationem habuit *Gruterus* linguæ. Etſi enim ſervitutem in ore minime geſtavit, tamen linguam nunquam manumiſit ad impietatem. Verbis utebatur, quæ nec ſeveram *Catonis*, nec teneram *Hippolyti* frontem offenderent, nec matronam averterent. Non ad fidem per juramenta loquebatur, ſed ajebat ſimpliciter, quod eſſet, negabat ſimpliciter, quod non eſſet. Nunquam Joves noſtros, qui per Inferos, & Inferorum Patrem; nunquam Plutones noſtros, qui per Superos, & Superorum Regem in omni ſermone jurant, imitaturus; neque ſane eos qui per execrationes, ſi falſum dixerint, ſe cœlo exhæredant, orco mancipant, & maximo animarum plagiario ſuam reſignant. Noſter primum ſibi credebat, quia nunquam ipſi verba dederat ſua conſuetudo, deinde aliorum de ſe opinioni credebat, quia non niſi bonam opinionem ſibi fecerat bene vivendo. Denique ita vivebat, ut juramento nunquam egeret, vel ut ſimpliciſſimum juramentum ipſe eſſet injuratus *Gruterus*. Veritatem enim primis ab annis religioſe coluit, & ad extremam ætatem à ſe ſcrupuloſe exegit, ut ſi comparatio fuiſſet, facile *Æmilium Scaurum* agere potuiſſet contra *Verium Sucronenſem*, ac dicere, *Viri creditis?*

Hæc habemus de adoleſcentia *Gruteri*, quam Lugdunum uſque proveximus. Poſt curriculum Lugdunenſe medium tempus nobis effugit, quia memoria nobis hic deficit, & familiares longe ſunt, & à conſcijs repetere ſerum eſt, & in adverſarijs nihil reperitur. Quemadmodum igitur nubecula interdum non jam

ſolem,

solem, quam oculos nostros tegit, quo minus fontem illum luminis adspiciamus, lumine ipso quasi cominus illustrati: Ita nobis *Gruterus* aliquantillum spatij transcurret in obscuro, non ipse tamen obscurus. Aliquamdiu nusquam est, & tamen ubique, aliquando nullis in locis, idem tamen eodem tempore in omnibus. Dubitatis ubi fuerit? in antiqua Græcia fuit, in antiqua Persia, in antiqua Palæstina, vel ut brevius dicam in antiquo universo fuit, & adhuc brevius iterum, ubique. Quomodo enim ubique non sit, qui quicquid gestum est ubique non ignoravit. Non bellum decretum fuit, quin ille quasi posthumus consiliarius consultaverit, non gestum, quin ille fortiter, vel ignaviter patrata animadverterit, non urbs obsessa, non oppugnata, non capta, quin ille copias numeraverit, machinas intellexerit, tormenta tractarit, non triumphus actus, quin ille ritus & solennitates omnes perdidicerit.

Quicquid in aulis ex humili altum, ex alto humile factum, quicquid ibidem simulatum, aut dissimulatum, quicquid luxuriæ, ambitioni, invidiæ, adulationi datum, quicquid in foro disceptatum, in judicijs judicatum, in templis adoratum, in arena pugnatum, in theatris spectatum, in circo certatum, quicquid denique uspiam fuit, id omne *Gruterus* quasi retro sæculorum coætaneus vidit & audivit. Sed & versabatur frequenter inter eos, qui sapientiam non tantum animo, sed auribus etiam commendabant, & aut affectus ludendi, aut artes docendi causa modulabantur: cum *Atridis* ad Trojam profectus est, cum *Vlysse* in Ithacam redijt, cum *Ænea* in Italiam venit, cum *Ascræo* ruri, cum *Siculo* inter oves, cum alijs in cothurno fuit aut in socco. Præcipue virtutis Magistros in Academiam ad Porticum sequebatur, & quicquid apud illos reperiebat rectum & pium vitæ dabat, ut errores sectæ: nec ullus ei satis magnus author habebatur cui sacramentum diceret ad falsam opinionem. Cynicos minime probabat, quia ipse verecundus erat, & placidus & comis & mundus, alloquentibus nec Melitæus, nec Molossus, vestitu non incomptus, sed compositus, non sumtuosus, sed frugalis, non splendidus, sed nec contemptus, non nimis antiqui, non nimis novi moris, neutiquam certe affectatus. Pudor illi in sumendis, pudor in ponendis indumentis. Ipse vestiebat se, ipse devestiebat, nullius sexus ministerio juvandus, forte *Laconica virgine* exaudita, quæ cum videret hospitem quendam à servo calceari, *num hospes hic*, dicebat, *non habet manus?* aut *Palamedem* intuitus, qui miranti Achilli, cur sine servo, sine ancilla proficisceretur ad bellum Trojanum, respondit; *quid ergo hæc dextra? quid hæc ejus soror?* quasi diceret, neminem sine servo esse, nisi qui mutilus esset; neminem sine satellitio, nisi cui manus, & pedes causarij essent, & inutiles morbo. Arbitrabatur noster tempestivum fore famuli pedes aut manus advocare, quoties sui suæve non sufficerent, aut multiplex opus multiplicem operam postularet, ne pallio quidem gerulum in ambulatione, nec gladio bajulum, si accinctus esset, daturus, potius abjecturus, si quod onus suum alios oneraret. Vultis exemplum, & promittitis operam memoranti? Proficiscebatur aliquando noster, cum Heidelbergæ degeret, ad Mercatum Francofurtensem, & proficiscebatur curru meritorio, qui differtus erat & vectoribus alijs eodem portandis negotiorum aut negotiationum causa; noster ut libros coemeret aut sibi aut Bibliothecæ Palatinæ. Sedes ipsi contigerat, ut ensem oporteret demere cingulo, & juxta collocare. Succussabat autem currus, ut fieri solet, cum tubera habet via,

aut

aut scrobes, aut saxa, & ensis faciebat *artem ludicram*, lasciviebat, subsultabat, tandemque ex saltatore desultor factus ad terram ibat. Sustulit auriga & relocavit, nulla pœnitentia primi laboris, post aliquantum itineris rursus ensis ad terram: sustulit auriga rursum, & relocavit rursum, sed vultuosior & morosior. Tertium facinus ausus est ensis; vidit *Gruterus*, Auriga non vidit, & ille hunc non vidisse plane lætus dissimulavit exoptatissimam jacturam tantum apud se gratulans, *Vale ensis, Vale molestia.* Cum enim ferrum non nisi contra hostem sibi vellet adesse, permoleste ferebat, si dum neminem habebat ferrum, cui irasceretur, putaret se nactum esse cui illuderet, neque dignum censebat, cum properarent omnes, ut gladius unus tergiversator tot comitum & amicorum votis obstaret.

Expressit ille quidem in his animum Diogenis; sed eundem sapienter temperavit; non poculum, non catinum, non argentum abjecit, sed quicquid etiam non nisi abjiciendo bonum fieri poterat, quasi malum damnavit negligendo: Pauperem non dixisses, quia facultates ipsi erant privatæ, animus regalis, non avarum, quia fruebatur eo quod habebat, non habere studebat, quo non frueretur, non profusum, quia sic vivebat, ut vivere, sic dabat, ut dare posset, & tamen utrumque faciebat ita, ut magis benignus, quam medius esset, omnibus impensis facilius ignoturus, quam temporis, quod tum pessime locari putabat, quoties non optimis locaretur. Ideo convivia non faciebat imperitis, sed copiam sui apud doctos sæpe, si quid & illic proficere posset: ocium nullum sibi indulgebat, nisi cum valetudini feriaretur. Jus didicit, ut sciret, non ut litibus commodaret, sat Advocatorum ratus, si minus esset, satis etiam interpretationum, si minus Interpretum esset. Ipse enim quietem malebat, & vitam à certaminibus, ab invidia & avaritia remotam, ubi doctrina esset infinita, cupiditatum modus finitus. Et cum aliquando non nemo ex eo genere hominum, qui Principum quæsturas exercent, & nonnunquam suum quæstum, inter conviviales sermones diceret; *Satius mihi ducerem mori, quam* Gruteri *libris literis & syllabis*, studium Criticum sugillans, *immori*; respondit Gruterus; *& ego mallem sublimis mori, quam ad felicitatem tuam damnari, ut quotidie argentum & vitam teram, ut ad calculum sedeam, & colligendis, numerandis, scribendis, condendis, promendis, locandis, fænerandis pecuniis ævum impendam.* Sapientibus enim & *Grutero* res illiberalis habetur in divitijs suas curas, in curis vigilias, in vigilijs noctes, in noctibus vero dies vexare. Vix autem è millibus unum reperias, cui divitiæ sint sive suæ, sive alienæ, quin ille sit divitiarum, quin ille amicum potius sit perditurus, quam nummum, nusquam liber à metu, vel Gallinaceum suum suspectans, si curiosius fodiat, quasi & ille scrutaretur, ubi dominus condidisset aurum. Quæ miseria, si hæc talis non est miseria, totum amittere fructum vitæ, ut quæras vel augeas rem nunquam tibi certam, filijs incertiorem, filiorum filijs incertissimam, qua sæpe non tam locupletas, quam facis Nepotes, dives in arca, pauper animo, mortuus ante mortem, post mortem derisus? *Gualtherus* non tam iratus erat suo genio, ut apud superos inferorum pœnas amaret. Hinc cum iterum magni Principis Consiliarius cum interrogaret, cur literas tam adverso Mercurio natas tanto studio præ cæteris coleret, quin operam potius daret illis artibus, quibus filiabus dotem pararet & generos? *Cur auriferis istis artibus*, inquit, *abstineam, meæ mihi causæ sunt, tabes vero materne*

sunt

ſunt dotes, nec viri illis deerunt, ſi non deerunt virtutes: quippe iiſdem ornamentis matres earum nuptum iverunt. Bonis ſatis opum erit, quia bonæ ſponſos facile merebuntur bonos; malis iterum ſatis, quia plus opum non merentur, & ſi plus ipſis contigiſſet, fruſtra malæ ſperarent bonos, utpote qui dotes prius ſpectare ſolent, quam dotem. Certa igitur ſtabat ſententia, nunquam artes quæſtuoſas moliri, multo minus preces pretio mutare apud Potentes. Etſi enim ſtipendium tale habuerat, ut facile invidiam non haberet, ipſa vero exiguitas ſuo augmento faveret, nunquam aliorum conſuetudini aſſuevit, ut tenuitatem ſtipendij precarijs adminiculis corrigeret, teſſeras frumentarias, vinarias, ſportulas aut donativa peteret, & adorandas quercus excuteret, ſed Conſiliarijs ipſis morientibus *verecundi hominis crumenam ſemper manere eſſe,* reſpondit, *ob drachmas pauculas ego mendicus non fiam, nec munus id eſt regium; mille vero aureos Princeps non dabit, quia munus id negabit eſſe Philoſophicum: ita illi Fortuna obſtat, mihi profeſſio, & alioquin officium qui facit, beneficij admonet, qui petit, non datum exprobrat & de dando gloriatur,* pene addidiſſet, *quod mihi datis, ô amici, Principi potius dandum fuit conſilium, ſiqua re me putatis dignum. Nam fruſtra merita noſtra ſcimus, niſi ad conſcientiam quoque ejus referantur, ad quem & devotiones ſtudiorum, & ſpes præmiorum, & gratia beneficiorum, & interdum minimarum rerum notitia ſolet referri.* At tanto magis laudanda Conſtantia ejus, quod nec oblatis quidem vinci potuit, ut mediocritati ſuæ ſpecioſa præferret, ut contemtum divitiarum verteret in amorem, & amorem temperantiæ in ejus contemtum. Nam illud quidem non vehementer cupere, quod non vehementer ſperes, aut quod tibi labor, mora, difficultas reddat aſpernabile & inviſum, aut quod ita parum ſit, ut cum habeas, haud multo plus habeas, quam ſi non habeas, facilis continentia poteſt videri. Sed noſter & illud recuſavit, quod ſponte veniebat, & ad contemnendum id contemtum ſui non afferebat, niſi forte *mille ducenti ducati annui* leves videntur nummi, aut ſtipes mendicorum, nam totidem tales illi promittebantur, ſi decus ſuum, & vocem publicam *Academiæ Patavinæ* voluiſſet impertiri, poſtquam *Riccobonus* illic & vivere, & docere deſiiſſet. Invitabat *Pencllus,* ſolicitabat *Velſirus,* negabat utrique *Gruterus.* Erat ei religioni Religio, ſed & erat religioni ipſa pecuniæ ſumma, quæ cæteroqui paucis nimia eſt, & multis opportuna ad impietatem merces. Nefas primum ducebat eo ire, ubi & plus inveniret & minus; ſed ut minus hoc plus damni, quam plus illud commodi haberet. Cultus enim divini libertatem publicam (quamvis privatam recepturus) pro quibuſcunque divitijs ſibi negabat eſſe venalem; præterea tam humanum ſciebat eſſe invidere alienæ felicitati, quam alienæ virtuti, & hanc quidem propter invidiam non eſſe deſerendam, illum vero feliciorem eſſe, qui non ſit infelix, quam qui cum invidia feliciſſimus. Quippe Felicitatis quidem filiam naturalem eſſe invidiam, Calumniam ejus nepotem, Calumniæ vero ſobolem & Felicitatis quaſi pronepotes, noxias Innocentum. Quod utinam, *Grutere,* è tua potius diſciplina didiciſſem, quam mea fortuna! Queror hoc apud manes tuos, me poſt ſordidiſſimos carceres, poſt capitales hoſtium minas, poſt necem paulo diſtantem, poſt urbis noſtræ obſidionem, poſt cruentam ejus expugnationem, poſt latronum inſidias, poſt primi exilij mei mala, poſt militiæ incommoda nihil reperiſſe crudelius, quam meam non dico felicitatem, ſed aliquam laborioſam quietem. Non erat, quod metueres invidiam tantum in magnis

mag[illegible] in parvo expertus ſum. N[illegible] Principum [illegible] amicitia magni & doctis, [illegible] integritas omnibus [illegible] ſuis pa[illegible], non ſacra exilii cauſa, quæ ſæpe alioquin ignotos & peſſimos [illegible]dat, potuerunt tueri. Id gen[illegible] quo magis telo ulciſcar quam tuo, *Grutere* animo, vel, quod idem eſt, magno? Eveniat tamen hic [illegible] fructus [illegible], ut aliquis culpam hic ſuam inveniens reſponſando me faciat [illegible] h[illegible] commendatorem quod nunc fa[illegible] feciſſem, niſi [illegible] pa[illegible]. E[illegible] ad [illegible]deo, [illegible] t[illegible]or mal[illegible] ad c[illegible] d[illegible]. A[illegible] *Italiam.* Quam hic [illegible] hon[illegible]m erat, quod [illegible]d eam gentem, quæ [illegible]ris, & hominibus doctiſſimis & ſui judicio, & exterorum neglectu ab[illegible] Delectus eſt unus ex media Germania, quod iterum glorioſum eſt, ſive quod ipſe potiſſimum, ſive quod potiſſimum inde. Major enim quodammodo invidia eſt, qui deligitur ex ea gente, cui tam raro aliæ [illegible] laudes [illegible] quam [illegible] cupiunt. Experitus eſt ab Aca[illegible] Italia, ſed ut in [illegible] Germania, in Polonia, in Boemia, in Gallia, in Bri[illegible] in compendio [illegible] habitaret, quandoquidem quicquid illuſtre eſt, quicquid diſcendi cupidum; quicquid Reipublicæ, quicquid [illegible], quicquid Medi[illegible] creſcit, id omne tyrocinium ſuum apud *Patavium* plerunque aut ſumit, [illegible] facit, aut ponit. Vocatus eſt de[illegible] ad liberalitatem [illegible] [illegible]*um* repulſas opibus dari [illegible] laudare non poſſum, quæ [illegible] apud anim[illegible] [illegible]lorum reprehendendam exiſtimam, *Academia* vero *Pat[illegible]* [illegible] voce, publico literarum, & privato *Gruteri* nomine [illegible] [illegible] in exemplum magnis literarum Educatoribus ut ſaltem [illegible]quam *Patavinam* talem, ſi non omnino talem ſæculis oſtendant, [illegible] ſemper paupertate dignos putent, qui paupertatem non indigne ferunt. Nam ut divitias magnas anxie quærere non eſt ſapientum: ita ſapientibus neceſſarias opes ſubminiſtrare eorum eſt, qui [illegible] opera ſapientum, [illegible] ſapientes habent, [illegible] regna, [illegible] genere [illegible] inveni[illegible] q[illegible] advigilare aut poſſit aut ſol[illegible] diſcendi & docendi [illegible] omnes cupiditates alias poſtponit, & vectigal ſuum tantum à [illegible] exigens, honeſtiſſimam avaritiam exercet in libris, interim multorum iniquitati obnoxium. Quia enim [illegible] nec de ſua [illegible] de aliena fraude c[illegible], & ſuam [illegible] [illegible] eandem alienæ, multo oppor[illegible] hunt [illegible] [illegible]. Quid [illegible] Intitor, quoties Cell[illegible] Veſtiario, [illegible] aliæ [illegible] pro bono & [illegible] mercem, [illegible] tate [illegible] reddunt?

N[illegible] magis juvantes à magnis [illegible] minores prædæ habent. At quam[illegible] ita ſint, Liberalitatem [illegible] Principis, qui [illegible] [illegible] quam [illegible] largior fuit, & nunc optim[illegible] antiqu[illegible] h[illegible] *Grutero* interceſſit. C[illegible] *In*[illegible] R[illegible] Romanorum Imperatori *Rudolpho* inſcripſiſſet Princeps ita [illegible] hoc acceptum habuit, ut & laudatione & largitione ſua munere utriſque dignum [illegible], alterius quidem honorem ſtatim præmitte[illegible] ad arbitrium authoris differens, interim per *Wakerum* & *Barvitium* reſponſo dato, *Gruterum & præteritum & præſens & ſæculum futurum demeruiſſe, peteret ille a Cæſare munus quod vellet, repulſam ne timeret.* Certe qui petere jubet, & la[illegible] ill[illegible]

quantum

[illegible] ut petamus. N[illegible] nollet [illegible] nollet [illegible] intelligit. & meritum repræsentationem. S[illegible] quod nec laudat, nec vituperat, magis vituperat quam laudat & quidem ita vituperat ut nos vetet sperare. Verum cum illud additur *Pet[illegible]* & laudatio præmittitur, illud dici videtur. Pete [illegible] liberalitate & [illegible] Sed *Gruterus* tanti Principis judicio [illegible] d[illegible] ita respondit *M[illegible] à L[illegible] optimem [illegible] tum, quia [illegible] in [illegible] non haberet, majorem esse [illegible] Majestatum quam ut [illegible] dona [illegible]*

Facile itaque constabat, aurum non petere, qui auri petitionem in occasione commodi sui reprehenderet. Alius ita respondisset, *ut Cæsari labor meus non displiceret [illegible] fuit, ut & placeret, non ultra votum, sed [illegible] Cæsaris admirer, an in tanta d[illegible] ut cujus erat tantum [illegible] suum putaverit [illegible] & in [illegible] præter meritum [illegible] aliquod [illegible] debitum [illegible], cum [illegible] explicasset quid sentiret de nostro [illegible] explorare etiam quid nos [illegible] remus de ejus liberalitate. Difficile certamen mihi [illegible] itutum est cum Cæsaris munificentia, & mea m[illegible]. Si liberius peto periculum est, ne dec[illegible] mei p[illegible] is [illegible] & avarus si verecunde, ne magnitudinis Cæsareæ detrectator videar, & superbus & mihi malevolus. H[illegible] unum exprim[illegible] liber[illegible] parum esse. Quam [illegible] non d[illegible] nam [illegible]. V[illegible] non sum, [illegible] me tam mul[illegible] ut non al[illegible] us. [illegible] ô V[illegible] Consistorij, agite meam [illegible], quam jam Cæsar probavit. [illegible] mihi egenti satis [illegible] ad [illegible] propter Virtutem, qui[illegible] abundantissima Cæsari satis erit ad [illegible] fortunam.* Alia oratio [illegible] excepit a[illegible] [illegible] forte *Grut*[illegible] nibus [illegible] tis a Cæsare [illegible] P[illegible] veterum N[illegible] tanti Principis [illegible] sed *Gruterus* & huic [illegible] Tam[illegible] esse cupiat Insignibus, u[illegible] quæ habeat [illegible] quam vult. Haud enim rem [illegible] d[illegible] Brabantiæ aut Flandriæ [illegible] aut fori census aut [illegible] Exul.

[illegible] Cæsari fuerit [illegible] N[illegible] pompa, erat autem sine [illegible] extra [illegible], & hæc omnia faciebat [illegible] gradus ad avaritiam, ma[illegible] N[illegible] vult [illegible] mat. H[illegible] qui [illegible] Op[illegible] remedi[illegible] ostendere, ut discant nobiles esse, & [illegible]. C[illegible] *Gruterus* & hujus beneficij veniam p[illegible] *T[illegible]*, qui *Gruterum* [illegible] ita coluit, non [illegible] C[illegible]

[illegible]

per Privilegium [illegible] præstaret ab injurijs [illegible] est boni libri, protinus idem recuduut, man [illegible] non versum, [illegible] ob-sint, dummodo sibi prosint aliena vin [illegible] s, ut sua [illegible]. Conti-gerat enim hæc [illegible] fraus in *Seneca*, quem [illegible] Auctuadversionibus Heidel-bergæ ediderat, sed eundem, nescio ubi, [illegible] fuerint, ac [illegible] Jupiter S[illegible] quanquam bene [illegible] à præelo H[illegible] paginæ [illegible] *Se-neca Gruterianus* in minorem [illegible], & d[illegible] [illegible]. Annuit igitur Cæsar de privilegio & in ipso privilegio de Privilegij ultro co-gitavit. Non tantum illis quæ *Gruter*, sed & q[illegible] *Gruterus*. *Co-mitem* enim S. *Palatij* designavit, [illegible] dignitas [illegible] ita [illegible] Inventori & quæ [illegible] Privilegij debetur, [illegible] deberetur judicio. Decreta [illegible] Principem, [illegible] in [illegible] Augusti, [illegible] ad Principem iterum [illegible] firmaret, quod [illegible] sciat communicando. Sed Cæsar [illegible] occupatus [illegible], deinde fatis, [illegible] bonas actiones plerunque cum authoribus [illegible]. Literæ itaque quibus [illegible] Privilegij [illegible] ebantur, sicut ejus [illegible] alia, more [illegible] re[illegible], [illegible] nactus, [illegible] postea [illegible] quam [illegible] Potentissimus [illegible] quam [illegible] ena ab[illegible] occupata rar[illegible] promissi. Ita *Gruterus* [illegible] accepit, & laudes Cæ-saris optimi sic celebravit, quasi [illegible] accepisset. Quod tamen non ac-cepit, generosissimo vitio [illegible] arbitror *Gruterus* qui nihil minus à se im-petrare poterat, quam ut [illegible] ad expugnandam muneris tarditatem roboraret. Principem vero [illegible] obtundere plane pudendum habebat. Noverat [illegible] Aulæ, [illegible] & è multitudine negotiorum [illegible] da [illegible] cundia, quod [illegible] tantum [illegible] obli[illegible]. Qui enim [illegible] tacet, [illegible] exauditur, præsertim [illegible] strepitu Magnatum, ubi magis [illegible] veratis [illegible]. Sed non [illegible] per [illegible] ex [illegible] dis[illegible], & in alia [illegible] rex [illegible] alia [illegible], [illegible] tenax, quam [illegible] perd[illegible] quam [illegible] petitores, desertamus [illegible] jus suum quam asserunt, [illegible] videant sibi [illegible] dispendiorum haud in-expertus. Wittenbergæ [illegible] sua [illegible] sibi [illegible] fuit. Evocaverat eum *S[illegible] Christianus* [illegible] proprie [illegible], ut Professionem Histori[illegible]. [illegible] *Grut*[illegible] in Borussia (in illis [illegible]) d[illegible] sarcinis. Satis [illegible] A[illegible] tot dierum [illegible] & [illegible], [illegible] autem, quibus [illegible] vix annum & suprema *Christian*[illegible]. Quo [illegible] functo placuit successoribus, ut in *libro* quodam, velut [illegible] *Concordiæ* [illegible] omnes, & nomina subscri-berent, quibus totum argumentum libri [illegible] sine exceptione probaretur: abire quo vellent jussis quibus aliter videretur *Gruterus* cum *Librum Concordiæ* nec vidisset nec legisset unquam abstinuit à subscriptione, quod temerarium esset &

 fatuum

ta[illegible] de re, quam [illegible]is, approbare librum, quem non legeris, [illegible] tempan quam [illegible] consideraveris, subscribere divinis quæ cum divinis nondum contuleris. Missionem igitur prætulit, & prætulerunt hanc [illegible] duo Viri Clarissimi [illegible] sui commodo quam *Gruterus.* Illis enim [illegible] nestre [illegible], quod honestæ Missionis illic commeatus est, [illegible] *Grutero* nec hoc evenit, nec quod in itinere Borussico expenderat reversus [illegible] indicium, quod purpuratas Aulicas ablirare nesciebat, Principi vero [illegible] menorum, aut supplicationis [illegible] ridiculas adhibere sibi interdixerat. [illegible] nus enim molestiæ inesse videbatur dispendio expedito, quam stipendio [illegible] præmio intricato. Sed boni viri plerumque longe absunt à gloria [illegible], quia tandem absunt ab ingenio divitum, dum nec alienis inhiant [illegible] [illegible] poscunt, [illegible] præmia cum meruerunt, persequuntur, & [illegible] [illegible]unt, & cum parum habent, satis putant, quodque [illegible] etiam divitibus donant, quoties illi vel morose tacent, vel [illegible]dunt, vel libenter obliviscuntur. Semper enim facillime ignoscunt, & [illegible] debere putant, quorum creditores sunt viri boni. Quia bonitatem patientia, patientiam onus comitatur. *Gruterus* noster plane admirabilis erat qui cum sine beneficio missionem acciperet, beneficijs missionem dedit.

Diogenem audire videor, cui cum servus unicus [illegible] aufugisset, *turpe est,* inquit, *Manen* (nam id nomen servo) *sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse.* Ita *Gruterus* turpe duxit divitias se carere posse, se non posse carere [illegible] vitijs. Est enim & aurum & argentum quoddam mancipium, [illegible] mancipia facit ex dominis, & quanquam custoditur centum clavibus, ta[illegible] [illegible] do fugit. Sapienter igitur *Gruterus* cum mancipium hoc retinere [illegible] labore non posset, cum [illegible] & [illegible] fugitivum [illegible]em co[illegible], reliqua non [illegible]. Quid [illegible]tatius est in Acad[illegible], quam Convictoria [illegible] apud Professores, quorum in famosa [illegible], qui [illegible] familiam alunt? Quis inculpatior [illegible] modus [illegible] alijs gratificandi? Nunquam tamen *Gruterus* h[illegible] suam [illegible]roduxit, quia rem [illegible] necessariam, quam per [illegible] culpa avaritiæ pridem, & in alios suspicio [illegible]. Nam [illegible] non [illegible], sed [illegible] causa locupl[illegible] [illegible] [illegible] hospitij fa[illegible] est ambitio [illegible] [illegible] [illegible] quia [illegible] hic [illegible], inde factum est, ut vitium maneat apud malos, convitium vero [illegible] ad bonos. Jam quod aliqui juvenes [illegible] nondum maturis, [illegible] [illegible] & pravitati [illegible] [illegible] jam sit facinus. R[illegible] qui [illegible] [illegible] congerunt [illegible] parata [illegible] quod post [illegible] pol [illegible], [illegible] antes [illegible]andia & prandi[illegible]. Sic [illegible] columbaria tabernæ, [illegible]res compotores, [illegible], [illegible] inopiæ, luxus luctus, hospit[illegible] &[illegible] verissima cavillatione [illegible] receptores nimis sæpe [illegible] prore[illegible]. [illegible] hæc *Gruterus* [illegible] faceret, [illegible] prætimebat, sed magis illud, ne cum nollet [illegible] [illegible] Theatri, tamque iniquis oculis aspiceretur Cato qui [illegible] [illegible] Liberalia non ferret, quam olim alter, quem [illegible] non ferebant F[illegible]

[illegible]

Idcirco cum [illegible] pateret omnibus, in hoc eum nullus exoravit, ut [illegible] aperiret convictori, aut colligeret [illegible], Illuſtrium quoque [illegible] preces pari conſtantia deprecatus, ne rem non [illegible] moris, non [illegible] contenderent. Quod apud ipſum eſſe mallent, id ſibi gratiſſi[illegible] charitatis, & han[illegible] fore, ſi [illegible] cont[illegible] qui præf[illegible] Cu[illegible]ari[illegible] re[illegible]icas [illegible] minus [illegible] eorum [illegible]; tum pro[illegible] vitium [illegible] val[illegible], tamen vitium facturam, quia caſus [illegible] pro Conſiliis [illegible] accipi, & quicquid male præſtent familiares, quia pro Domino videatur, à Domino videri. Rectius illos habitare poſſe, ubi [illegible] amicitiæ labes curetur. Tantum abeſſe ſibi voluntatem minuendi a[illegible], [illegible]. Difficile præ[illegible] aliis [illegible] temperare, & parum, ex illo querelas, ex hoc [illegible]. R[illegible] dediſſe aliis æqu[illegible] ſibi dederit iniquum, æque raro iniquum aliis [illegible] dediſſe qui ſibi dederit æquum. Eſſe enim proximos inter [illegible] proprii & alieni, facilemque ad aliud tranſgreſſum. M[illegible]us abſtinere à toto, qui pretium [illegible] ſapientem tam [illegible]gram eſſe [illegible] C[illegible]. T[illegible] injuſtiorem videri [illegible] eterni[illegible]. Ha[illegible] ſendo [illegible]ceſſit, & [illegible], vir alioqui juve[illegible] ſemper paratus, præſertim quoties [illegible]endationis ſtimulus vel leviſſimus accedebat. Nam in omnibus [illegible] terris, in [illegible] prope magnis aut parvis civitatibus tot amici, tot fautores erant, ut aliquam parvam terram, aut aliquam magnam civitatem [illegible] potuiſſet impleri. Vidi literas, quas [illegible] per[illegible] apertas dederat totis aliquot paginis nihil, quam [illegible] breves [illegible] amicorum [illegible]. Ut [illegible] terrarum [illegible] tabulis [illegible] Alexander [illegible] Æneas in Italiam venerit, qu[illegible] ſ[illegible] alius Or[illegible] O[illegible]. Ita G[illegible] A[illegible] qua [illegible] ſa[illegible] complexeri[illegible] omnibus adv[illegible] commendatos. Et [illegible] addebantur paria [illegible] perpetui [illegible] in cæteras familiaritates [illegible]endationes advehebant [illegible]. Hoc noſter fac[illegible] officia [illegible], & [illegible] bon[illegible] eſſe, etiam [illegible] diligens. E[illegible] imaginem [illegible] ſalutantibus aut [illegible] cenda fuit aut [illegible], ſi quis cupiet intueri, hujus ego [illegible] num diſſ[illegible]. Ille [illegible]bit arborum felices copias, v[illegible] pom[illegible]rum vultus, muſtulentas vinearum gratitudines, totam ſpem anni in effectu & in eadem facie *Gruterum.* Era[illegible] humanitas, ſed cum fructu [illegible], quam cum flore: non nimium [illegible] luxurie promiſſorum, nec [illegible] ſtatem mentiebatur ſpecioſis [illegible], nec bonus illi Aprilis [illegible] in malum Octobrem. Sicut enim arbores quædam

Cum-

Cum Sol egelidos refert tepores,

est [illegible]issime florent, sed nimis caducis, Ita quidam homines si[illegible]e m[illegible]do bl[illegible]d[illegible]ntur, & totum offici[illegible]m consumunt in verbis. Nondum bene d[illegible]xerim, q[illegible] in [illegible] parte [illegible]it *Gruterus*, nisi pinxero aliquem, q[illegible]alis *Gruterus* [illegible] I[illegible]rod[illegible]cam hominem ornamentis non *Gruterianis*, Atque ecce, inc[illegible]d[illegible] det è longinquo, & illecebrosissima vultus suavitate grati[illegible] j[illegible]m dextra c[illegible] ablatum pileum sinistræ commendat, jam vacuam manum ori s[illegible]o m[illegible]x [illegible] nostro admovet, & toto vertice descendit ad alienum ge[illegible]us, [illegible]n resurre[illegible] nisi scitissima pedum inquietudine, & salutati[illegible]ne prodigiosa, n[illegible]lo [illegible] animi peracta, *Domine,* inquit, *nihil superest fortunæ, aut ad h[illegible]norem aut [illegible] cetat[illegible]m meam augendam, p[illegible]lquam me dignata est tanta bene[illegible] l[illegible]tia [illegible] b[illegible] tuus [illegible] meum [illegible]spectu[illegible]n, ego in alloquium & amplexum, v[illegible]l p[illegible]us [illegible] p[illegible] tuam, si tanti sum, venirem.* *Gratulor tibi de valetudine tua, qua m[illegible] [illegible]en[illegible] & preces devotissimas precor, ut proprium hoc tibi munus esse velit, q[illegible]t t[illegible] m[illegible] [illegible]buit, quod semper mereris. Et cum justum sit omnes [illegible] ser[illegible], qu[illegible] Deus ama[illegible], obsecro te, ne desiderium meum flagrantissimum repudies, ut [illegible]e [illegible]m inter [illegible] te mandata accipiunt. Odi enim meam libertatem, [illegible]quam [illegible], qu[illegible] [illegible]um mihi sit futurum tibi servire.* Sin prohibes, & hanc mihi [illegible]m imp[illegible] tui negas, juro tibi, [illegible] non cessatur[illegible]m [illegible]servar[illegible] [illegible] neas, ut quam sæpissime meis officijs me tibi fateri & fa[illegible]re possi[illegible] [illegible] vel'ut propriè loquar, tuum mancipium. Tum frugi iste servus, iteratis obsequijs suis iteratis os[illegible]lis pedum man[illegible] [illegible] iteru[illegible] [illegible] *atq; Catulliani*, bl[illegible]doque [illegible] c[illegible] rursus arcuat[illegible], [illegible]exis iteru[illegible] [illegible] & [illegible] lumborum lascivia [illegible], sed ut h[illegible] [illegible]deat[illegible] [illegible] cedet avers[illegible] n[illegible] d[illegible] a[illegible]pli[illegible] pass[illegible] [illegible], [illegible]e partes illas [illegible] amico, quæ commo[illegible]s oc[illegible]antur sedendo.

Crederes te no[illegible] serv[illegible], sed patronum nactum esse optim[illegible] [illegible] & præsidi[illegible] fort[illegible], [illegible] q[illegible]id illum po[illegible] iisdem preci[illegible] [illegible] perl[illegible]tion[illegible] ad[illegible] nihil [illegible] r[illegible]perier[illegible], [illegible] m qui tibi [illegible] fecit, aut tam [illegible] petit. Di[illegible] [illegible] parte[illegible] illas [illegible] suas necessit[illegible], [illegible]x [illegible]per[illegible] [illegible], vix [illegible] natura tib[illegible], aut ant[illegible] gressum [illegible] pr[illegible]ximior[illegible], [illegible] posse v[illegible]care, c[illegible]que [illegible]tiones omnes explicaverit, hactenus illas p[illegible] tiro[illegible] r[illegible]re [illegible] repelli, cum non velle. O c[illegible]pellus pul[illegible] quidem, [illegible] t[illegible] e[illegible]clamavit a[illegible]do *Phoc[illegible]n* A[illegible] spl[illegible] pr[illegible]issis [illegible] c[illegible]ves ad bellum a[illegible] v[illegible] a[illegible] l[illegible], ad [illegible] [illegible]a præmia, qu[illegible] n[illegible] rarius afferunt[illegible] [illegible] Scilicet [illegible] [illegible] per[illegible] habet pr[illegible]m, & [illegible] v[illegible] multa verba nulla [illegible] sunt & [illegible] sæp[illegible] [illegible] [illegible] a[illegible], quarum ope[illegible] d[illegible] in [illegible]ra, in cortice, in folijs, sunt *expressus* [illegible] *Phocionis* qu[illegible] n[illegible] [illegible]s[illegible]sent, n[illegible] m[illegible] [illegible], n[illegible] q[illegible]od [illegible]lim [illegible]tur officijs, [illegible] essent [illegible] l[illegible]ctum & [illegible] [illegible] Nam & [illegible] verborum [illegible] & [illegible] [illegible]

bland[illegible] m [illegible] & [illegible]rum [illegible]rum funus. Qu[illegible] ra[illegible], & [illegible] imagin em benev[illegible] non [illegible], sed eti[illegible] ti saviliam dare. Injuria esset, si *Gru[illegible]um* [illegible] laudare vellem, [illegible] rem pess[illegible] is, cum nec malis fuerit vi[illegible] & [illegible] optimos [illegible] pr[illegible] sit habend[illegible] quod [illegible] fit [illegible] it [illegible] h[illegible], q[illegible] par[illegible], [illegible] & [illegible], [illegible] *illis u[illegible] tudia sunt, [illegible], amicitia e[illegible], [illegible] fruere.* Hæc [illegible] offerebat amicis, quia talia pl[illegible] æstimabat, nihil libentius acceptur[illegible]s, si quid ipsi foret accipiendum, quam quod promittebat, nec daturus lentius, quam pro-missurus, quia promittebat ea, quæ dare poterat, & frustra sciebat promitti, quæ vel præstare, si velis, non possis, aut si possis, non velis, [illegible] scires, cum promitteres, quas tantum promittendi causa promitteres. Hinc libri ejus nullo prope ocio fruebantur, quasi castrensi disciplinæ assuefacti, [illegible] perpetuo labore exercitati nunquam haberentur inutiles. Aut enim d[illegible]us illos terebat domi, aut aliquis occupabat foris. Et ut boni militis signa non sunt, nitor in cultu, aut in vultu, sed potius squalor, callus, cicatrix, & [illegible] [illegible] pluviarum, vigiliarum [illegible], pugnarum, ac reliquæ pati-en[illegible] militaris Ephemerides [illegible] in [illegible] valle: Ita *Grute[illegible]* [illegible] [illegible] & [illegible] quam [illegible] ignava, aut in gloria decore. Quia tot illis utebantur pro suis, quot *Gruterus* habebat pro amicis. Sæpe libros aliquis ab ipso & veniam petiit quot tam sæpe peteret, libros ille dedit, veniam non dedit, quia inquiebat nihil peccas, d[illegible] libros peti[illegible], sed incipis opus habere venia, dum veniam petis. Nam hoc adv[illegible] *Gruterum* peccat[illegible], [illegible] h[illegible]be[illegible] *Gruteri* au[illegible] Salu-[illegible] pr[illegible] a del[illegible] [illegible] ne[illegible] parcus. Potuli[illegible] [illegible], [illegible] audire aliquid ex antiquitate, ex [illegible] ex historia, ex legibus. [illegible] is a[illegible] ut apud minorem ætatem oracula sapientiæ [illegible] [illegible] & per [illegible] valetudi-[illegible] v[illegible] in h[illegible] quid [illegible] quod [illegible] quid [illegible] quod va[illegible] Con-[illegible] amicum. V[illegible]s [illegible] [illegible] [illegible] retratum, [illegible]iarem, [illegible] sagitta-[illegible] & [illegible] quæ [illegible]. Quam ego [illegible] potius [illegible] certe scio. Nam quod [illegible] fictum, [illegible] fa-ctum [illegible]

[illegible], [illegible] fidem

A[illegible] sordes v[illegible]abat humana[illegible]: alatu[illegible] per [illegible] aera [illegible] gloriæ: alatus erat, qui celerrimo cursu totum [illegible], totam antiquitatem, tota sapientiæ latifundia peragrabat. Erat & [illegible] sed ita, ut justitia pingitur, dum fortunam non spectabat oculis, sed [illegible] virtutem; cæcus iterum, qui pauperi [illegible] amicus ac divini, ami[illegible] [illegible] q[illegible] essent in[illegible], ut ipsi lumen. Hoc enim est in cæ-

cæcitate.

[illegible]m, & in [illegible] esse cæcum, dum non iam utimur [illegible]li, quam [illegible]. Erat & pharetratus, sed illa pharetra, unde sapientes, non ut ille apud Diogenem puer, ex vagina eburnea gladium plumbeum, sed sententiarum spicula aurea depromunt. Erat sagittarius, sed longe melior & [illegible], quam Cambyses, qui patre spectante filij pectus, tra[illegible] [illegible]at, cum non læderet, sanabat cum sauciaret, vulnus faciebat, [illegible] intraret. Incendiarius denique sed ad [illegible]atem, ad glori[illegible] [illegible]. Hic ille fomites, hic [illegible], hic stupam, hic picem adt[illegible], vel ut brevius dicam, quicquid dictum est, solertissime ubique inflammabat amorem, sed virtutis, sed bonæ mentis, sed literarum. Ne miremini, quod p[illegible] hanc ambitiosius exequor. Nolite putare nos in comparatione fabulari, [illegible]las loqui aut in oratione agere Poetam, ut res per se tenuis crescat auxilio verborum. Revera enim tantum pollebat eximius vir [illegible], in[illegible] maximis fuit ejus exemplum ut qui discedebant ab ipso, semper a[illegible] animo quendam incredibilem discendi ardorem, domumque [illegible] libros amarent, sed deperirent. Et quia tales ignes per diuturnitatem [illegible]dum solent languere (nam ne Vestalis quidem focus olim vivebat sine c[illegible]de) selectiora illa ingenia, quæ *Gruteri* amicitia semel [illegible]aluerant, [illegible] revertebantur, vivacius ardere post auditum [illegible]*uterum.*

Le[illegible]em generis humani *Socrat[illegible]* Socr[illegible] quod artificio quo-dam peculiari homines [illegible] virt[illegible]. Ut So[illegible]tur imitat[illegible] Zenonem, ita *Gruterus* [illegible] Socratem, vel potius [illegible]dem naturæ quodam arbitrio expressit. & cum amor [illegible] singulis omnes rivales fecit virtutis [illegible] tamen facile [illegible]ebat, dari posse cuncto[illegible] quisque [illegible] & per [illegible] [illegible]lum intraret in pectus [illegible]. [illegible] H[illegible] Leg[illegible] A[illegible] ta[illegible] quid faciendum sit [illegible], dum [illegible] quod [illegible] fuit, & ipsæ per se Virtutes. Alioquin enim [illegible] is, qui sapientiæ operam dat, obsequ[illegible] dat; qui juri studet [illegible] qui valetudini [illegible], [illegible] qui Remp[illegible]ri, [illegible], qui [illegible] sacra de[illegible]rat, q[illegible] tradit. [illegible] *teru[illegible]* [illegible] fu[illegible]a [illegible], q[illegible] [illegible] virt[illegible] disc[illegible], [illegible] pr[illegible] [illegible] [illegible] prius [illegible] h[illegible]as [illegible] [illegible] sa[illegible] humana [illegible] respondeam [illegible] p[illegible] [illegible] H[illegible] tot [illegible] d[illegible] [illegible] ad [illegible]mas disciplinas [illegible] [illegible] p[illegible]. Hæc [illegible] *Gruterus* apud [illegible], [illegible] [illegible]que [illegible] [illegible] [illegible]ri prudentia. Non tamen [illegible] [illegible] in fronte, nec [illegible] cum [illegible] [illegible] ill[illegible] [illegible] præ[illegible] [illegible]

ſunt dotes, nec viri illis deerunt, ſi non deerunt virtutes: quippe iiſdem ornamentis matres earum nuptum iverunt. Bonis ſatis opum erit, quia bonæ ſponſos facile merebuntur bonos; malis iterum ſatis, quia plus opum non merentur, & ſi plus ipſis contigiſſet, fruſtra malæ ſperarent bonos, utpote qui dotes prius ſpectare ſolent, quam dotem. Certa igitur ſtabat ſententia, nunquam artes quæſtuoſas moliri, multo minus preces pretio mutare apud Potentes. Etſi enim ſtipendium tale habuerat, ut facile invidiam non haberet, ipſa vero exiguitas ſuo augmento faveret, nunquam aliorum conſuetudini aſſuevit, ut tenuitatem ſtipendij precarijs adminiculis corrigeret, teſſeras frumentarias, vinarias, ſportulas aut donativa peteret, & adorandas quercus excuteret, ſed Conſiliarijs ipſis morientibus *verecundi hominis crumenam ſemper inanem eſſe*, reſpondit, *ob drachmas pauculas ego mendicus non fiam, nec munus id eſt regium; mille vero aureos Princeps non dabit, quia munus id negabit eſſe Philoſophicum: ita illi Fortuna obſtat, mihi profeſſio, & alioquin officium qui facit, beneficij admonet, qui petit, non datum exprobrat & de dando gloriatur*, pene addidiſſet, *quod mihi datis, ô amici, Principi potius dandum fuit conſilium, ſi qua re me putatis dignum. Nam fruſtra merita noſtra ſcimus, niſi ad conſcientiam quoque ejus referantur, ad quem & devotiones ſtudiorum, & ſpes præmiorum, & gratia beneficiorum, & interdum minimarum rerum notitia ſolet referri.* At tanto magis laudanda Conſtantia ejus, quod nec oblatis quidem vinci potuit, ut mediocritati ſuæ ſpecioſa præferret, ut contemtum divitiarum verteret in amorem, & amorem temperantiæ in ejus contemtum. Nam illud quidem non vehementer cupere, quod non vehementer ſperes, aut quod tibi labor, mora, difficultas reddat aſpernabile & inviſum, aut quod ita parum ſit, ut cum habeas, haud multo plus habeas, quam ſi non habeas, facilis continentia poteſt videri. Sed noſter & illud recuſavit, quod ſponte veniebat, & ad contemnendum id contemtum ſui non afferebat, niſi forte *mille ducenti ducati annui* leves videntur nummi, aut ſtipes mendicorum, nam totidem tales illi promittebantur, ſi decus ſuum, & vocem publicam *Academiæ Patavinæ* voluiſſet impertiri, poſtquam *Riccobonus* illic & vivere, & docere deſiiſſet. Invitabat *Pencllus*, ſolicitabat *Velſerus*, negabat utrique *Gruterus*. Erat ei religioni Religio, ſed & erat religioni ipſa pecuniæ ſumma, quæ cæteroqui paucis nimia eſt, & multis opportuna ad impietatem merces. Nefas primum ducebat eo ire, ubi & plus inveniret & minus; ſed ut minus hoc plus damni, quam plus illud commodi haberet. Cultus enim divini libertatem publicam (quamvis privatam recepturus) pro quibuſcunque divitijs ſibi negabat eſſe venalem; præterea tam humanum ſciebat eſſe invidere alienæ felicitati, quam alienæ virtuti, & hanc quidem propter invidiam non eſſe deſerendam, illum vero feliciorem eſſe, qui non ſit infelix, quam qui cum invidia feliciſſimus. Quippe Felicitatis quidem filiam naturalem eſſe invidiam, Calumniam ejus nepotem, Calumniæ vero ſobolem & Felicitatis quaſi pronepotes, noxias Innocentum. Quod utinam, *Grutere*, è tua potius diſciplina didiciſſem, quam mea fortuna! Queror hoc apud manes tuos, me poſt ſordidiſſimos carceres, poſt capitales hoſtium minas, poſt necem paulo diſtantem, poſt urbis noſtræ obſidionem, poſt cruentam ejus expugnationem, poſt latronum inſidias, poſt primi exilij mei mala, poſt militiæ incommoda nihil reperiſſe crudelius, quam meam non dico felicitatem, ſed aliquam laborioſam quietem. Non erat, quod metueres invidiam tantum in

magnis

magnis, quam ego in parvis & [illegible]. N[illegible] Principibus, [illegible] ambitia magna & doctis [illegible] integritas omnibus [illegible], n[illegible] ſacra exilij cauſa, quæ ſæpe ab[illegible] igitur & peſſimos [illegible], potuerunt tueri. Id genus quo magis telo [illegible] quam tuo, *Grutere*, animo, vel, quod idem eſt, magno? Eveniat tamen hic [illegible] aliquis culpam hic [illegible] reſponſando me faciat [illegible], quod nunc ſatis fecerim, n[illegible] paratum [illegible]. E[illegible] ad [illegible] [illegible] Academiæ [illegible] *Italiam*. Quam hoc jam [illegible] erit, quod ad eam gentem, quæ & literis, & hominibus doctiſſimis & ſui [illegible], & exterorum neglectu abundat. Delectus eſt unus ex media Germania, quod iterum glorioſum eſt, ſive quod ipſe potiſſimum, ſive quod potiſſimum inde. Major enim quodammodo invidia eſt, qui deligitur ex ea gente, cui tam raro alie[illegible] [illegible] quam [illegible] capiunt. Expetitus eſt ab Academia [illegible] in Italia, ſed ut in ipſa Germania, in Polonia, in Bohemia, in Gallia, [illegible], in compendio [illegible] habitaretur: quando quidem quicquid [illegible] eſt, quicquid diſcendi cupidum, quicquid Reipublicæ, quicquid fori, quicquid Medicinæ creſcit, id omne tyrocinium ſuum apud *Patavium* plerumque [illegible], aut facit, aut ponit. Vocatus eſt deinde [illegible] liberalitatem [illegible], et [illegible] repulſas opibus [illegible] non poſſim, qui eundem [illegible] [illegible] lorum reprehendendum [illegible], *Academiæ* [illegible] *Patav*[illegible] [illegible] voce, publico literarum, & privatè *Gruteri* nomine [illegible], utinam in exemplum magnis literarum Educatoribus, ut ſaltem aliquam *Patavinitatem* talem, ſi non omnino talem ſæculis oſtendant, nec ſemper paupertate dignos putent, qui paupertatem non indigne ferunt. Nam ut divitias magnas anxie quærere non eſt ſapientium: ita ſapientibus neceſſarias opes ſubminiſtrare eorum eſt, qui ſine opera ſapientum, nec ſapientes habent, [illegible] aut regna, cum nullum genus honorum inveniam, quod [illegible] emolumentis advigilare aut poſſit aut ſoleat, dum diſcendi & docendi cupiditati omnes cupiditates alias poſtponit, & vectigal ſuum tantum [illegible] exigit, honeſtiſſimam avaritiam exercet in libris, interim [illegible] iniquitati obnoxium. Qui enim tales [illegible] de ſ[illegible] alie[illegible] fraude [illegible], & ſuam innocentiam [illegible] fidem alienæ, [illegible] [illegible] Intuitor, quoties Cerdo, quoties Vectarius, quoties aliæ Feles [illegible] & [illegible] argento [illegible] [illegible] nuditatem reddunt?

N[illegible] magis juvandus a magnis, [illegible] miſeris prædæ habent. At [illegible] hæc ita ſint, Liberalitati tamen maximi Principis, qui ſemper beneficiorum poenis largior fuit, & [illegible] optimo, [illegible] antiquis [illegible], *Grutero* intercesſit. Cum [illegible] *Inſcriptiones* ſuas R[illegible] Romanorum Imperatori *Rudolpho* inſcripſiſſet, Princeps illa munus hoc acceptum habuit, [illegible] & laudatione & largitione ſuæ muneri vicisſim dignum præſtaret, alterius quidem honorem ſtatim præmittens, alterius [illegible] ad arbitrium authoris differens, interim per *Wakerum* & *Barvitium* reſponſo dato, *Gruterum & præteritum & præſens & ſeculum futurum demeruiſſe, peteret ille à Cæſare munus quod vellet, repulſam ne timeret.* Certe qui petere jubet, & laudat, ille

q[illegible] quod [illegible] vitet, ut petamus. Nam qui nollet n[illegible] pet[illegible], nollet [illegible] intelligit, & meritum re-[illegible]ationem. [illegible] quod nec laudat nec vituperat, magis vituperat quam laudat, & quidem ita vituperat, ut nos vetet sperare. Verum cum illud additur *Pe[illegible]* & laudatio præmittitur, illud dici videtur, Pete [illegible]nus [illegible] a liberalitate & [illegible] dicenti. Sed *Gruterus* tanti Principis judicio [illegible] d[illegible] ita respondit, *M[illegible] à Libero [illegible] opi[illegible] tum quia [illegible] non haberet; m[illegible] esse [illegible] Majestatum [illegible] dona sua nom[illegible]et.*

Facile itaque co[illegible]bat [illegible] pe[illegible]re, quia [illegible] petit[illegible]rem in occ[illegible] commodi sui r[illegible]penderet. Alius ita respondisset, *ut Cæsari labor meus non displiceret, v[illegible]tum fuit, ut & placeret, non ultra v[illegible]tum, sed supra spem [illegible] Atque in e[illegible] judicium Cæsaris admirer, an in t[illegible]ta di[illegible] n[illegible]m [illegible] ut cujus erat tantum [illegible]ere suum putaverit [illegible] & in [illegible]is præter meritum publicum aliquid suum debitum a[illegible], cum [illegible] explicasset quid sentiret de nostr[illegible], explorare etiam quid nos [illegible]tiremus de ejus liberalitate. Difficile certamen mihi constitutum est cum Cæs[illegible] m[illegible]ntia, [illegible] mea modestia. Si liberius peto periculum est ne decoctor mei pudoris [illegible] & avarus si verecunde, ne magnitudinis Cæsareæ detrectator [illegible], & [illegible]bus [illegible] mihi malevolus. Hoc unum ex[illegible] Cæsari, o[illegible] mihi [illegible] parum esse. Quam multum [illegible] dare [illegible] non d[illegible] sed quam [illegible]. V[illegible] enim non sum, [illegible] ab [illegible] tam mul[illegible] alumni [illegible] ut non alantur [illegible] m[illegible] [illegible], ô Viri Consul[illegible], agite meam causam, quam jam Cæsar pr[illegible] tamen credite, mi[illegible] egenti [illegible] ad accipi[illegible]um propter Virtutem, quicquid [illegible]bun-d[illegible] Cæ[illegible] ad da[illegible]m.* Ali[illegible] oratio[illegible] [illegible] quidem [illegible]ris a[illegible] C[illegible] sed excepit aurum. [illegible] *Wal[illegible]* [illegible]rte *Grut[illegible]* gra[illegible] si q[illegible] [illegible]ibus e[illegible] [illegible] a Cæsare adj[illegible]. [illegible] in vet[illegible] N[illegible]atem e[illegible] [illegible] Principi [illegible]; sed *Gruterus* & huic [illegible]nte[illegible] [illegible]. Tam[illegible] a[illegible] d[illegible] esse cupiat Insignibus, [illegible] q[illegible] quem velit. Haud [illegible] m[illegible] [illegible] Brabantiæ aut Flandriæ, [illegible] censūs, a[illegible] Ex[illegible].

[illegible] Non [illegible] pomp[illegible] autem [illegible] [illegible] extra [illegible], & hæc omnia faciebat [illegible]. Pr[illegible] gradus [illegible] avaritiam, [illegible]. Nobiles qu[illegible] vult [illegible]. H[illegible] raro [illegible] ad [illegible] qui [illegible]. O[illegible] [illegible] ostendere, ut dicant [illegible]biles [illegible], & [illegible]. C[illegible]ur *Gruterus* & hujus beneficij veniam petijsset. *Tobias* [illegible] *Gruterum* [illegible], ita censuit [illegible] [illegible] a laudatione [illegible] Cæsar

[illegible]

per Privilegium [illegible] [illegible] alienis [illegible] est boni libri, protinus idem recudunt, [illegible] d [illegible] sint, dummodo sibi prosint aliena vinea [illegible]ntes, ut sua con[illegible]t. Contigerat enim hæc illi fraus in *Senecæ*, quem cum [illegible] Animadversionibus Heidelbergæ ediderat, sed eundem, nescio ubi, quidam [illegible] fecerant, ac vel [illegible] Jupiter [illegible] quamquam be[illegible] [illegible], ut [illegible] [illegible] dum au[illegible] p[illegible] [illegible] d [illegible] a[illegible] H[illegible] pag[illegible]æ q[illegible]t [illegible] *Senecæ* [illegible] *rut*[illegible]*nus* in minorem f[illegible]n, & [illegible] Annuit igitur Cæsar de privilegio, & in ipso privilegio [illegible] Privilegij [illegible]ul [illegible] gilavit. Non tantum illis quæ *Gruter*[illegible], sed & q[illegible] *Gruterus*. C[illegible] *mitem* [illegible] S. *Palatij* de[illegible] d[illegible] a[illegible] doctissimum [illegible] fal[illegible] et I[illegible] & [illegible] m[illegible] d[illegible]. D[illegible]reta r[illegible] [illegible] Aug[illegible] [illegible]a ad Principem [illegible], ut [illegible] se at com[illegible]cando. Sed Cæsarem o[illegible]pavit m[illegible]b[illegible], d[illegible] [illegible], quod bonas actiones plerunque cum authoribus fiunt. Literæ itaque quibus [illegible] ra Privil[illegible]bantur sic[illegible] ej[illegible] g[illegible] a[illegible], n[illegible] d[illegible] [illegible]di, re[illegible] absque [illegible], [illegible], non potuerunt unquam prodire, quia [illegible] a Po[illegible]s [illegible]a [illegible]a ordiatur quam [illegible] ena absolvi, & [illegible] occupat[illegible] rar[illegible] in [illegible] pimissi. Ita *Gruterus* lucu[illegible] non quam accepit, & laude Cæsaris optimi sic celebravit, quasi int[illegible] accepisset. Quod tamen non accepit, generosissimo vitio contigisse arbitror *Gruter*[illegible] qui nihil minus à se impetrare poterat quam [illegible] suam ad expugnandam muneris tarditatem roboraret, Principem [illegible] obt[illegible] [illegible] pudens [illegible] abeſt. Noverat [illegible], [illegible] & è multitudine [illegible]orum [illegible] crum[illegible]dum [illegible] c[illegible]ndia [illegible] a fa[illegible] tantum ad [illegible]tri obliv[illegible]. Q[illegible] [illegible] virum tacit[illegible] exaudit[illegible], præsertim inter strepitus M[illegible], ubi magis op[illegible] [illegible]verat [illegible]. Sed non g[illegible] p[illegible] [illegible] ex [illegible] Æ[illegible] [illegible]ret, & in [illegible] rex [illegible] ali[illegible] [illegible], q[illegible] per[illegible], [illegible] etiam nonnunquam jus suum [illegible], [illegible] tibi tricas [illegible] dispendiorum haud inexpert[illegible]. Wittenber[illegible] s[illegible] sibi da[illegible]nosus fuit. Evocaverat eum *S*[illegible] *mi* [illegible] *bri*[illegible] [illegible] id pr[illegible] p[illegible] n[illegible], ut Prof[illegible] sul[illegible] *Grut*[illegible] in Bo[illegible]ia (in illis [illegible] degebat) [illegible] sarcin[illegible] [illegible] argenti quatuor [illegible] A[illegible], tot [illegible], tot dierum præ[illegible]æ, menses autem qui[illegible] il[illegible] vix annum & suprema *Christi*[illegible] t. Quo defuncto placuit [illegible]ribus, ut in *libro* quodam, velut [illegible] *ordiæ* [illegible] currerent omnes, & nomina subscriberent, quibus totum arg[illegible] sine exceptione probaretur: abiret quo vellent jussis quibus aliter v[illegible] *Gruterus* cum *Librum Concordiæ* nec vidisset nec legisset unquam abstinuit a subscriptione, quod t[illegible]rarium esset &

[illegible] de re, quam non videris, approbare librum, quem non legeris, [illegible] quam non consideraveris, subscribere divinis quæ cum divinis nondum contuleris. Mi[illegible]em igitur prætulit, & prætulerunt hanc [illegible] duo Viri Clarissimi, sed majori suo commodo quam *Gruterus.* Illis enim [illegible] quod honestæ Missi[illegible] illic commeatus [illegible] [illegible] hoc evenit, nec quod in itinere Borussico expenderat reverti, [illegible] [illegible] indicata, quod purpuras Aulicas adorare nesciverat. Principi vero [illegible] aut supplicationis [illegible] fidiculas adhibere sibi interdixerat. [illegible] enim molestiæ [illegible] esse videbatur dispendio expedito, quam stipendio [illegible] præmio intricato. Sic boni viri plerumque longe absunt à gloria di[illegible] quia tantundem absunt ab ingenio divitum, dum nec alienis inhiant, [illegible] [illegible] poscunt, nec præmia cum meruerunt, persequuntur & [illegible] [illegible] perunt, & cum parum habent, satis putant, quodque [illegible] etiam divitibus donant, quoties illi vel morose tacent, vel [illegible] [illegible]unt, vel libenter obliviscuntur. Semper enim facillime ignoscunt, & [illegible] debere putant, quorum creditores sunt viri boni. Quia [illegible]tatem patie[illegible] patientiam onus comitatur. *Gruterus* noster plane admirabilis erat qui cum sine beneficio mill[illegible]em acciperet, beneficijs millia[illegible]m dedit.

Diogenem audire videor, cui cum servus unicus [illegible] fugisset, *turpe est,* inquit *Manen* (nam id nomen servo) *sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse.* Ita *Gruterus* turpe duxit divitias se carere posse, se non posse carere divitijs. Est enim & aurum & argentum quoddam mancipium, [illegible] mancipia facit ex dominis, & quanquam custoditur centum clavibus, tamen aliquando fugit. Sapienter igitur *Gruterus* cum mancipium hoc [illegible] sine [illegible] non posset, cum [illegible] & cum unius fugitivi dolorem [illegible] reliqua non de[illegible]vit. Quod [illegible] talius est in Academia [illegible] quam Convictorum frequentia apud Professores, quorum in fami[illegible] [illegible] familiam alunt? Quis inculpat [illegible] quandi[illegible]od [illegible] alijs gratificandi? Nunquam tamen *Gruterus* [illegible] suam [illegible]xit, quia rem tam [illegible] [illegible] culpa av[illegible] & in alios suspicio[illegible] [illegible] N[illegible] sed quæ[illegible] causa [illegible] [illegible] ambo[illegible] [illegible] molestiam quia [illegible] [illegible] apud malos, convitium [illegible] ad bon[illegible] quod aliqui juvenes frugalitati nondum maturus, [illegible] p[illegible] & pravitati ma[illegible] [illegible] jam [illegible] fa[illegible]. R[illegible] non pa[illegible] [illegible] [illegible]ngere [illegible] parata sit [illegible] [illegible] post [illegible] & post [illegible] [illegible] & [illegible] S[illegible] contubernia taberne, [illegible] res compotores impendiæ [illegible], opes inopiæ, luxus luctus hospites h[illegible] & [illegible] verissima cav[illegible] obligetem receptores nimis sæpe dec[illegible] [illegible] hæc ne *Gruterus* eadem facere, minime præ[illegible]bat, sed magis illud, ne cum [illegible] laboraret [illegible] Tur[illegible] tamquam iniquus oculis aspiceretur Cato quondam [illegible] Liberalia non ferret, quam [illegible] alter, quem forte non ferebant [illegible]

[illegible]

Idcirco cum [illegible] sua patefaceret omnibus, in hoc eum nullus exoravit, [illegible] aperiret convictori, aut colligeret pensiones. Illustrium quoque constantissimas preces pari constantia deprecatus, ne rem non sui moris, non [illegible] a se contenderent. Quod apud ipsum esse mallent, id sibi gratissimum [illegible] m charitatis, & hanc [illegible] m [illegible] contr[illegible] enim posse ut, qui præfecturam gerant C[illegible]m, aut reliquas [illegible] expediunt minus [illegible] eorum respondeant; tum pr[illegible] Amicitiam vitium etsi non valde tamen vitium factu ram quia casus eiusmodi pr[illegible] C[illegible] solearn accipi & quicquid male præstent familiares, quia pro Domino videatur, à Domino videri. Rectius illos habitare posse [illegible] amicitiæ labes [illegible]. Tant[illegible] abesse sibi voluntatem minuendi amicitiæ, [illegible] verus eorum [illegible] à per[illegible]. Difficile prætera in [illegible]lis alijs n[illegible] temperare & [illegible]rum, ex [illegible] querelis, ex hoc m[illegible] domestic[illegible]. Raro autem d[illegible] alijs æq[illegible] sibi dederit iniquum. æque raro iniquum ali[illegible] qui sibi dederit æquum. [illegible] enim prox[illegible]s inter fines proprij & alieni, facile que ad aliud transgressum. Melius abstinere à toto, qui pr[illegible]m ponat tam[illegible] sapientem ta[illegible]gram esse v[illegible] C[illegible]. T[illegible] [illegible]rum videri q[illegible] determinem. Ha[illegible] b[illegible]do d[illegible]cesse, & [illegible], vir [illegible] semper paratus, præsertim [illegible] commendationibus [illegible] vel levissimi [illegible]debat. Nam in omnibus p[illegible] terris, in [illegible] prope magnis aut parvis civitatibus tot amici, tot fav[illegible] erant, ut aliquam parvam terram, aut aliquam [illegible] civitatem talibus [illegible] implere. Vidi literas, quas op[illegible] ex peregrinaturis aliquot[illegible] aper[illegible] de[illegible] totis aliquot paginis nihil, [illegible] nomina, [illegible] quibus [illegible] amicorum [illegible]. U[illegible] q[illegible], [illegible] a [illegible]brant [illegible] punctul[illegible] [illegible] Alexander [illegible]bem per[illegible] Æ[illegible] in I[illegible] venerit quibus [illegible] alia Or[illegible]. Ita *Gruterus* [illegible] [illegible] cuius [illegible] [illegible] adventu [illegible] commod[illegible]. [illegible] ab [illegible] vicissim r[illegible]ddebantur paria [illegible] perpetu[illegible] familiarit[illegible] cr[illegible]b[illegible] commendationes adv[illegible]ebant, & [illegible]. H[illegible] fa[illegible] [illegible]bat la[illegible] offi[illegible] & q[illegible] tamen bo[illegible], et[illegible]. Et[illegible] imaginem [illegible] aut [illegible] extr[illegible]enda f[illegible] aut b[illegible] si quis cupiet [illegible] h[illegible] eg[illegible] dividerim. Ill[illegible] [illegible]debit arborum felices copias, v[illegible] vultus, m[illegible] v[illegible] totam spem anni in effectu, & in eadem facie *Gruterum*. Erat illi pr[illegible] p[illegible] [illegible] sed cum fructu magis, quam cum flore: non nimium [illegible]nabat luxurie pr[illegible] nec [illegible]tem mentiebat[illegible] speciosi[illegible], nec bonus illi Aprilis finiebatur in [illegible] Octobrem. Sicut enim arbores quædam

Cum.

Cum Sol egelidos refert tepores,

est [illegible]ssime florent, sed nimis caducis; Ita quidam homines sine modo blandiuntur, & tot[illegible] consumunt in verbis. Nondum bene dix[illegible], [illegible] in [illegible] parte fuerit *Gruterus*, nisi pinxero aliquem, qualis *Gruterus* [illegible]. Introd[illegible] hominem ornamentis non *Gruterianis*, Atque ecce, [illegible] det è longinquo, & illecebrosissima vultus suavitate gratio[illegible] jam dextra [illegible] ablatum pileum sinistræ commendat, jam vacuam manum ori [illegible]o, mox [illegible] nostro admovet, & toto vertice descendit ad alienum genus non resurre[illegible] nisi scitissima pedum inquietudine, & salutatione prodigiosa, n[illegible]o [illegible] animi peracta, *Domine*, inquit, *nihil superest fortunæ, aut ad [illegible]orem, aut [illegible]tatem meam augendam, p[illegible]quam me dignata est tanta benev[illegible]ntia [illegible] tuus in meum [illegible]spectum, ego in alloquium & amplexum, vel p[illegible] p[illegible] tuam, si tanti sum, venirem. Gratulor tibi de valetudine tua, qua[illegible] & preces devotissimas precor, ut proprium hoc tibi munus esse velit, [illegible] buit, quod semper mereris. Et cum justum sit omnes illi ser[illegible], [illegible] Deus ama[illegible], obsecro te, ne desiderium meum flagrantissimum repudies, ut e[illegible] inter [illegible] qui te mandata accipiunt. Odi enim meam libertatem, p[illegible]stqu[illegible]m [illegible] gl[illegible] mihi sit futurum tibi ser[illegible].* Sin prohibes, & hanc [illegible] tui negas, [illegible]ro tibi, me non cessaturum [illegible] Occa[illegible] neas, ut quam sæpissime meis officijs me tibi fat[illegible] & tacere p[illegible] de[illegible] vel ut proprie loquar, tuum mancipium. Tum frugi iste serv[illegible], iteratis ob[illegible] quijs suis, iteratis osculis pedum manu[illegible]mq[illegible] sumto iter[illegible] *Ig[illegible] Catulliani*, bl[illegible] corpore rursus arcu[illegible], flexis ite[illegible], & [illegible] lumb[illegible] lascivia di[illegible], sed ut h[illegible]deat[illegible] g[illegible]ere, [illegible] cedet aversu, [illegible] decem amplius passu[illegible] partes illa[illegible] amico, quæ commodi[illegible]s [illegible] sedendo.

Crederes te non serv[illegible], sed patronum [illegible] & præsidium f[illegible], [illegible] si quid illum [illegible] ijsdem p[illegible] pertiti[illegible]ne a[illegible] [illegible] fecit, aut tam [illegible]. Dicet, [illegible] partes suas necessit[illegible] vix [illegible] vix [illegible]bus [illegible] natura sibi, a[illegible] fecerit proxim[illegible], [illegible] posse va[illegible]re, cumque rationes [illegible]nes explicaverit, hactenus illas prob[illegible] firm[illegible] posse, cum non velle. O cupressus pulchra quidem, [illegible] tu[illegible] exclamavit a[illegible]quando P[illegible] At [illegible] f[illegible] promissis [illegible]ten cives ad bell[illegible] a[illegible] ad [illegible] a[illegible]a præmia, quæ non rarius afferunt [illegible] Scilicet [illegible] mag[illegible] habet pr[illegible]m, & [illegible] vir[illegible]. [illegible] multa verba nulla sunt, [illegible] & [illegible] sæpe, quæ [illegible] sunt [illegible], quarum opes des[illegible] cortice [illegible]ijs, sunt *cupressus* d[illegible] *Phocionis* qui n[illegible], nec m[illegible], nisi quod olim [illegible] tur officijs, ut t[illegible] essent, c[illegible]tes luct[illegible] & [illegible] Na[illegible] & f[illegible] verborum [illegible] &

bla-

bland[illegible] & [illegible]rum [illegible]mus. Quid [illegible] rigœ[illegible] & [illegible] imaginem benev[illegible] non t[illegible] ludos; sed eti[illegible]ti sævitiam dare. Injuria esset, si *Gruterum* ita laudare vellem, ut [illegible] eximerem pessimis, cum nec malis [illegible], & inter optimos vel prop[illegible] sit habend[illegible] semper m[illegible] facere d[illegible] p[illegible] d[illegible] loqu[illegible]tur qu[illegible] [illegible] simplex, & [illegible] i *V*[illegible] *qu*[illegible] *ibis utere* [illegible] *fuit.* [illegible] *le, amicitia est, ea fruere.* Hæc [illegible]er offerebat amicis, quia talia plurimi æstimabat, nihil libentius accepturus, si quid ipsi foret accipiendum, quam quod promittebat, nec daturus lentius, quam promissurus, quia promittebat ea, quæ dare poterat, & frustra sciebat promitti, quæ vel præstare si velis, non possis, aut si possis, non velis, dum utrumque scires, cum promitteres, quam tantum promittendi causa promitteres. Hinc libri ejus nullo prope otio fruebantur, quasi castris disciplinæ a[illegible], ut perpetuo labore exercitati numquam haberentur inutiles. Aut enim dominus illos terebat domi, aut aliquis occupabat foris. Et ut boni militis signa non sunt, nitor in cultu, aut in vultu, sed [illegible], callus, cicatrix, & totæ frigorum [illegible]larum, vigiliar[illegible] reliquæ patientiæ militaris [illegible] in [illegible] veste. Ita *Gruteri* [illegible] magis [illegible] vid[illegible] & situ, quam nitore atque vetusta, aut integritate ignavi, aut in [illegible] decore. Quia tot illi utebantur pro suis, quot *Gruterus* habebat pro amicis. Sæpe libros aliquis ab ipso & veniam petiit, quot tam sæpe peteret. libros ille dedit, veniam non dedit, quia, inquiebat, nihil peccas, d[illegible] libros petis, sed [illegible]pis opus habere venia, dum veniam petis. Nam hoc ad [illegible]sus *Gruterum* peccatum [illegible] non haberi *Gruteri* a[illegible] [illegible] Sali[illegible] præterea del[illegible] s[illegible] facil[illegible] occurrebat [illegible] sitatis parcus. Fo[illegible]s statu[illegible] v[illegible] [illegible], [illegible] au[illegible] aliquid ex antiquitate, ex [illegible] ex historia, ex legibus. In p[illegible]is [illegible] ag[illegible] apud minorem [illegible] oracula sapienti[illegible] r[illegible] [illegible] sal[illegible], & per eosdem sal[illegible] infunderet valet[illegible] [illegible] quid [illegible] quid [illegible] quod s[illegible], quid [illegible] Con[illegible] V[illegible] [illegible] sagitta[illegible] & his in[illegible] nihil [illegible] Quam ego [illegible] certo scio. Non quod illic fictum [illegible] fa[illegible]

V[illegible], *ac* [illegible]

Alat[illegible] v[illegible]bat [illegible]nas: alat[illegible] per [illegible] d[illegible] gloriæ. alatus a[illegible], quia celerrimo cursu totum [illegible]m totam antiquitatem, tota sapientiæ latif[illegible]ia peragrabat. Erat & c[illegible] sed ita, ut justitia p[illegible] dum f[illegible]m non spectabat oculis, sed [illegible] virtutem; cæcus iterum, quia pauperi [illegible]e amicus ac diviti, amicior [illegible] illis, quorum opes essent inanimo, ut ipsi lumen. Hoc enim est in cæcitate.

[illegible]uemen b[illegible]is ca[illegible]a [illegible] J[illegible]s depo[illegible] [illegible]is [illegible]tif[illegible]ris Rolis [illegible] ita plurim[illegible] [illegible]ript[illegible]res, p[illegible] quam p[illegible]tnam [illegible]am [illegible] ani[illegible]e runt [illegible] a[illegible] [illegible]ad [illegible] v[illegible]rti, nisi *Gruterus* [illegible] o[illegible]ff[illegible]t. Id[illegible] *L[illegible]us* [illegible] *P[illegible] [illegible] versatum*, *Scal[illegible]r qui[illegible]*, [illegible] *s* [illegible] *s* [illegible] [illegible]a m[illegible] N[illegible]xi [illegible], [illegible] vitt[illegible] [illegible] e [illegible] [illegible] s [illegible] [illegible]r, s[illegible]d [illegible] s[illegible]p[illegible]rt[illegible]t d[illegible], d[illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] a[illegible] [illegible]. [illegible], [illegible]d *[illegible]rus* [illegible]. In [illegible] [illegible] [illegible]g[illegible] [illegible], & [illegible] p[illegible] [illegible]. O[illegible] q[illegible]s [illegible] [illegible], quod [illegible] [illegible] [illegible] pr[illegible]. N[illegible] [illegible], [illegible] *E[illegible]*, [illegible] *Pr[illegible]*, [illegible]-rum in[illegible]crip[illegible] [illegible]. [illegible] S[illegible] b[illegible]na [illegible] nia [illegible]xerim, *[illegible]* in has *Sc[illegible]* [illegible] i[illegible]ter[illegible] g[illegible] [illegible] confecutu[illegible]. Ea[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] rem fecif[illegible] [illegible] *[illegible]* qu[illegible] [illegible]parati mag[illegible], q[illegible]m parati erant [illegible]. A[illegible] qu[illegible] [illegible]c in latebris [illegible]? qu[illegible] pul-vere pul[illegible]? qu[illegible] [illegible] funt? [illegible]ic fcilice[illegible], [illegible]bi *Ar[illegible]* fu[illegible]p[illegible] *Gruter[illegible]* c[illegible]d[illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] *in P. Sy[illegible]um* [illegible]at[illegible] a[illegible] [illegible] *I[illegible]* *[illegible]a* jacent in d[illegible]rt[illegible] b[illegible] [illegible] p[illegible] pr[illegible]ati[illegible] [illegible] H[illegible] [illegible] p[illegible]r m[illegible]gin[illegible] p[illegible]r v[illegible]c[illegible]a[illegible] [illegible] A[illegible] [illegible] [illegible] L[illegible] C[illegible] [illegible] *A[illegible]* tot alia [illegible]a [illegible] [illegible]re.

M[illegible]lt[illegible] [illegible] P[illegible]l[illegible]tin[illegible], quæ de-ind[illegible] [illegible] [illegible] Germaniæ bellum illas q[illegible]e [illegible]rras, [illegible] [illegible]fcelerat, appr[illegible]-h[illegible]dit [illegible]erras. [illegible] J[illegible]ftitia fanctif-fima [illegible] [illegible]bant [illegible] [illegible] R[illegible]ligi[illegible] fe[illegible]il[illegible] [illegible] & P[illegible], & R[illegible]ligi[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] hum[illegible] [illegible] [illegible] V[illegible] V[illegible] Pri[illegible] [illegible]ifsi[illegible] v[illegible] [illegible]-b[illegible]t, v[illegible] [illegible]futili[illegible] [illegible] [illegible] pro[illegible] [illegible]-ra[illegible]at [illegible] [illegible] [illegible]nina[illegible] [illegible]s, [illegible] ig[illegible] n f[illegible]icb[illegible] [illegible] longa feri[illegible] Pr[illegible]s po[illegible], [illegible] *[illegible]rum* ftirps [illegible] [illegible]d q[illegible] [illegible]t, [illegible] major caufa e[illegible], quam [illegible]d ita

[illegible]. Nihil enim in[illegible] q[illegible] a pluribus la[illegible]r. [illegible] igi-t[illegible]r incommoda nostra [illegible] & bellum prædæ, & [illegible] -pi-d[illegible] ab Occidente prim[illegible] [illegible] Hostis [illegible], itineri [illegible] in conspectu n[illegible] *C[illegible]* [illegible]egit [illegible] Ex[illegible] q[illegible] adve[illegible] bat, quicq[illegible] [illegible] P[illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible]d mit, [illegible] q[illegible] q[illegible]. V[illegible] quicquid veri[illegible], pro v[illegible] [illegible]r. C[illegible] *rum* [illegible] hostis [illegible] nost[illegible]r *B[illegible]* & [illegible] Als[illegible] & [illegible] Græcor[illegible] [illegible]r, [illegible] *Mer[illegible]*. N[illegible] quib[illegible] [illegible]r, [illegible] suspect[illegible] [illegible] aut [illegible] in[illegible] q[illegible]. I[illegible] D[illegible] [illegible] librorum [illegible] *Brittam* ad Ge[illegible] [illegible] *Tu[illegible]*. Q[illegible] in [illegible] in laudes, in gratias uberrimas [illegible]r. Q[illegible] & [illegible] *Gruterus* [illegible] col[illegible] & dilexi in patris loco [illegible] tantum colere & d[illegible] beo [illegible] qui *Gruter[illegible]* [illegible]rbem, suas d[illegible]s, [illegible] & [illegible] nitatis fores tam comiter ap[illegible]. Nunquam [illegible] tissimos mortalium; quibus officij illum A[illegible] & [illegible] clarissimorum virorum cohonestaverit. Nihil publice, [illegible] p[illegible] t[illegible]m est aut omissum, eamque laudem luxuriantissimæ comitati[illegible] pridem prom[illegible]gavit [illegible] cum *B[illegible] Exulum*, in cujus [illegible] m[illegible]arissim[illegible] nominum t[illegible] memoriæ [illegible]. [illegible] qu[illegible] fecit tem dissim[illegible]m? quem in [illegible] apud [illegible]sdem hosp[illegible] dam fluct[illegible] [illegible] & [illegible] testem fecit, qu[illegible] *Gruterus* [illegible] per[illegible] pro[illegible]. Itaque quema[illegible] illi, sic tunc mihi credidi. C[illegible] enim illorum humanitate fact[illegible] [illegible] haud pa[illegible] d[illegible] q[illegible] alijs in [illegible] [illegible] fuit d[illegible]. Q[illegible] dignari [illegible] [illegible] in[illegible] h[illegible] di[illegible] at[illegible]it, q[illegible] ill[illegible] [illegible]. N[illegible] magis l[illegible] q[illegible] [illegible]ur[illegible] accuratius m[illegible]. Injuri-am q[illegible] ex[illegible] aut miser[illegible] [illegible] sensi[illegible]. [illegible] [illegible] it, & i[illegible]. Utique faciliss[illegible] mus f[illegible] maximum [illegible] q[illegible] pr[illegible] q[illegible] q[illegible] b[illegible] v[illegible] [illegible]tio, bon[illegible] [illegible] quod in[illegible]. C[illegible] [illegible] & [illegible] vice[illegible] [illegible] natum di[illegible]nt. I[illegible] *H[illegible]* [illegible] t[illegible]s, public[illegible] [illegible]tat, [illegible] & quo[illegible] [illegible] *[illegible]* p[illegible] Al[illegible] *P[illegible]* [illegible] sed & [illegible] Germani[illegible] V[illegible] exerc[illegible] vexat[illegible] & r[illegible]iqu[illegible] B[illegible]

[illegible] primo [illegible] ... *Cratoniana* licet non [illegible] ... quædam [illegible] excerpta, quædam fœ lata, [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... & circa [illegible] barbariæ in [illegible].

[illegible] ... ex Bibliotheca Palatina [illegible] ... [illegible]

 randus.

randes. Decemviri interea [illegible] in Palatinatu rebus T[illegible] Brittam reversus apud G[illegible], donec is, quod in religione non congrueret cum [illegible] dominantibus, [illegible] sua decedere jussus est. Sub illud enim tempus atrox mandatum de recipiendis cæremoniis Romanis, & abjiciendis veritate sincera fremebat, cum paulo prius civibus Brittanis arma fuissent adempta, ne quid in illis [illegible] restaret, si premerentur [illegible]tius. [illegible] metu [illegible] obsequ[illegible].

Ibant per [illegible] Inquisitiones [illegible], domos [illegible], & [illegible] arcanis [illegible] erat in ædes etiam [illegible] Gruteri [illegible] perturbat [illegible] Gruteri [illegible] ut [illegible] & [illegible] [illegible] mandata, minas, [illegible], [illegible] [illegible]. Effractis [illegible] verbis [illegible], donec Decurionum [illegible], parietem [illegible]. Dei beneficium fuit, quòd [illegible] obscuravit. [illegible] vero [illegible] illic concepit, sed [illegible] tum scelus [illegible] sperare

Illum & Parentis crediderim sui
Fregisse cervicem, & penetralia
Sparsisse [illegible]
Hospitis,

Illum ego, si [illegible], detestabilem [illegible] bilem [illegible], & [illegible] cum [illegible] [illegible]

IUVENIS THRASO,
INFAMIS PARRICIDA,
GRUTERO SENI
INNOCENTISSIMO VIRO
QUOD FACERE VOLUIT,
PARIETI FECIT.

Nam & Cratis [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Vico [illegible]. [illegible] Berlin [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

strepitu, [illegible] & affabilis, benignus egenis, Plebejo & Senatorio [illegible] gratus, [illegible] argumentum, aut defendi, & [illegible] referre quod p[illegible] [illegible] hoc [illegible] & [illegible] subitus [illegible] a collis medicus d[illegible] con- spicitur rustice [illegible] [illegible] satis [illegible] [illegible] quod jam [illegible] & anhelus, in vix [illegible], sarcinam [illegible] [illegible] frustra laborabit. [illegible] [illegible] Respondet [illegible] Do- [illegible] Batavus. *Calvin* [illegible] *Ergo*, inquit *Gruterus* [illegible] *auxilium. Nam* [illegible] *ego* Cæsari & Cæsaris [illegible] & [illegible] [illegible] & a[illegible] [illegible] & [illegible] vires [illegible], donec [illegible] materia [illegible] [illegible] ad patro[illegible] [illegible] & quam [illegible] ille suis laboribus tempestivam opem lætus expertus. Hæc qui velut minuta, & memoriam non merentia contemnit, is forsan apud animum suum non reputat, quantum adhuc sibi desit ad facti tantilli pietatem. Puerum expedire cum [illegible] luctantem & [illegible], nihil magni est. At tu fortassis præterisses. Ito per reliquum charitatis ordinem, reperies semper aliquid non magnum. At hoc & illud & rursus aliud non magnum, tu fortassis nunquam in animum [illegible] præstare. Quæ si magna non sunt, cur negliguntur? Minuta res est [illegible] interdum [illegible] pertingere. Minuta res est justam [illegible] pendere: minuta res est obvios civili [illegible] afficere: at tu [illegible] es, [illegible] [illegible], ita [illegible] ut [illegible] [illegible] [illegible] indulges. Quæ si [illegible] tibi [illegible], [illegible] talia [illegible] magna [illegible]. In aliorum animis la[illegible] [illegible]. Nec *Gruterus* unquam per hæc gloriam [illegible] [illegible] ne [illegible] [illegible] *Batav*[illegible] [illegible], alii [illegible]. N[illegible] [illegible] ex familia [illegible] [illegible] dit, & [illegible] *Ang*[illegible] [illegible] meminerant ex libro [illegible] & [illegible] extare, quod [illegible]. D[illegible] [illegible] [illegible], qui [illegible] *relig*[illegible] [illegible]

&

& [illegible] (Schottum [illegible] dum) [illegible] mutuo [illegible] litter[illegible] c[illegible] ; [illegible] m[illegible] celebri. Erat [illegible] [illegible] s, qu[illegible]s nec in aliis pr[illegible]vit. Nam [illegible] a [illegible] is hat[illegible] [illegible] [illegible] r. Mir[illegible] [illegible] D[illegible] & [illegible] & n[illegible] & præcedenti in mater Fides [illegible] t, [illegible] extremi cura habetur & inter dis[illegible] [illegible]. [illegible] H[illegible] Q[illegible] a Dei [illegible] de [illegible] Q[illegible] vivit, q[illegible] m d[illegible] Q[illegible] [illegible]. Ita vivitur. N[illegible] sed vi[illegible] in cœlum nos [illegible] pro[illegible] [illegible] D[illegible] P[illegible] m [illegible] pr[illegible] à nostris factionibus [illegible] q[illegible] à mutua pace. Hinc in Christiano orbe bella, cædes, [illegible], [illegible], fames, exitium. Si amatur D[illegible] [illegible] amatur pr[illegible] [illegible] d[illegible] disputa[illegible]. Huc accedit quædam alia d[illegible] tia, qua [illegible] in Religione quam in contentione non v[illegible] d[illegible]. *P[illegible]* [illegible]? *P[illegible]* haberis. *Luth[illegible]* [illegible] luct[illegible]? *Lutheranus* audis. *Calvini[illegible]* [illegible], *Calvini[illegible]*. [illegible] nominibus invicem discedimus. Novi qui de *Grutero* propter hanc [illegible] [illegible] sam Transitionem sparserant. Sicut & *David Chytræus*, quod in *Academia [illegible] stochiana Grutero*, qui tunc ibidem *Suetonium* legebat, conjunctior erat, & [illegible] dium rixandi aversabatur, *Calvinianam* omnem invidiam [illegible].

Fr[illegible] [illegible] est h[illegible] D[illegible] [illegible]res
I[illegible]ant, m[illegible]rantur, pe[illegible]tur, [illegible]
Et hinc & [illegible], u[illegible] quacunque.

Quod ut *Gruterus* nunquam [illegible]ret, & simul ab aliis sæculi malis [illegible] set, in occip[illegible] M[illegible] p[illegible] P[illegible] A[illegible] prædium [illegible]. Id inter [illegible] s [illegible] fundi [illegible] in illam [illegible], frugum [illegible] capax [illegible] & [illegible] i b[illegible]

N[illegible] lac [illegible] fr[illegible].

Ni[illegible] [illegible] [illegible] ho [illegible] *[illegible]us* [illegible] m[illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] pr[illegible] [illegible] [illegible] sed [illegible] [illegible]

sua

ſua pe[illegible], [illegible] dixerint ſe non poſſe prodere Domino ſuo [illegible]. Et hæc quidem [illegible] ſpectata fuit præcipua prudentia, & [illegible] cura *O[illegible] Sm[illegible]* qui [illegible] præfectus urbis tunc, & ipſi Grutero [illegible] civibus [illegible] ma, nec n[illegible]. Tandem i[illegible] ſ[illegible]. V[illegible] *m*[illegible], quod [illegible] eſt vel [illegible] per [illegible] & p[illegible] mi[illegible] [illegible]dum. In [illegible] de *Gruter*[illegible] inflexiſſent, i[illegible] venerant, hoſpitem tam [illegible], relicti interim domi mandatis, ut prandium quam optimum inſtrueretur. Rogarant deinde *Gruterum*, ipſorum frugalitatem [illegible] ſperneret, veniret pranſum. Id honori ſibi [illegible]m & [illegible]. Obſ[illegible] *Gruterus* & in illo prandio [illegible] explevit hilariter. [illegible] m[illegible] in d[illegible] lectavit illum [illegible] inexpectata, nec in oppido nuper exuſto & direpto, quod q; vix trivialem litteraturam noverat, ſuum nomen vel auditum eſſe unquam, vel amari credere potuiſſet. Hactenus felix hujus loci memoria, ſed non longe poſt ſane quam triſtis & luctuoſa. Nam cum *Gruterus*, poſtquam Heidelbergam venerat, deeſſe ſibi [illegible] intelligeret ad maturandam editionem *Livii* poſtremam, à Genero petiit, ut *Brettam* recurreret, ubi lucubrationum ſuarum [illegible] ſervabantur. Nec quicquam ille cunctatus, ut eſt homo promptus, ivit, & plauſtro neceſſariis rebus onerato relegere cœpit ad Socerum iter. Vix aliquot milliaria promoverat, cum ipſo prope ante portas *Heidelſhemii*, qua jam tranſiverat, tres equites Galli aggrediuntur venientem, ex improviſo: nec mora, ſclopeta promunt, ignem & ictum edunt, capiti vulnus deſtinatum pileo & pilis adigunt, interfecturi niſi ocius ex equo deſiliiſſet. Protinus inde aſſultant Amanuenſem, & quia hic plauſtri obtentu videbatur moliturus ſclopetum, quod ferebat ſimul ne prædam argentariam fuga fruſtaretur, binis glandibus miſeri adoleſcentis pectus trajiciunt, quod vulnus [illegible], avolant, impune ſunt. Nam etſi poſtea reſcitum ſub quibus ſignis mererent, etſi ductori ſcelus indicatum, nihil tamen aut latrocinium, aut homicidium meruit animadverſionis. Hæc hodie diſciplina [illegible] militia. C[illegible] hic caſus *Gruterum* non mediocriter. N[illegible] & [illegible] [illegible]. & nefaria cæde pariter conſter[illegible]. Erat enim i[illegible] ille juvenis admodum dexter in omnibus, quæ mandabantur. *Gruteri* manum expedite, quod inexercitatus haud facile præſtiterit, & exprimebat literis optimis, cætera ſtudiorum & militiæ non inexpertus, nec *Grutero* indictus in præfatione *Liviana*. Sic hac quoque calamitate defungendum fuit.

At *Heidelbergæ* magni reſtabant ſtimuli, qui publicas & privatas illi miſerias reſ[illegible]bant. Totus habitus urbis mutatus erat. Bibliotheca Principis nuſquam, amici nuſquam: ubique [illegible], nulla fides, adde quod nec diuturna ſedes inter tot adventitios [illegible]. præſertim illas, quas qui non ſervat melior eſt, quam qui ſervat, & in quibus conſcientia jus habet vetandi. Nam Religionem [illegible] *miſſam* [illegible], [illegible] tolerabilis. *Viennenſes* quidem aliquot amici, [illegible] D[illegible] pr[illegible] [illegible]ant [illegible] libertatem, ſi Cæſari per litteras ſupplicaret. Sed [illegible] *[illegible]rus*. [illegible] Rei palatinæ uſurpatores, qu[illegible] *Heidelberga* ſuberat, [illegible] quos ſibi faceret, ſi ſtatim Cæſaris indulgentiam
imple-

imploraret, praeterita gratia propemodum . Statuit igitur prius hanc tentare si quid forte posset obtinere sine molestia Imperatoris. Sed dum *Cancellarium* eo non inconsulto venit, admissio negatur per servulum. Jubetur aliam relationem quem alium Vicarium, cui quid venerit exponat. *Gruterus* hac dedignatione ... & viduas habebit in libris rejici, nec omissionis ... permittebat, quod fieret per repulsam. Redit igitur domum ... redit in consilium cum animo quasi ratione moderari posset fortunam ... cum.

Dum haec aguntur, domus montana, quam in secessu suo curaverat aedificandam, facta fuit habitabilis. Illam igitur *Heidelbergensem*, quae totius civitatis loco amoenissimo, si quid judicio, sita fuit, omittit, & cum ... caeterisque pignoribus in solitudinem migrat, relicto tamen in veteri ... multorum annorum famulo *Caspare Schedio*; cujus nomen in aliquo ... memoriae *Gruterianae* merito videtur apponi. Per tria namque decennia ... multo minus in Bibliotheca Principis, primum *Melisso* propinquo suo, ... *Grutero* liberalem operam navavit. Homo non multum infra aetatem *Gruteri*, notandi peritus, caetera numerandus inter rudes, sed profecto quem ... cum Varrone suo domestica de literis certare posse. Cum in Bibliothecam ventum erat, totum illum Senatum Populumque librorum, Sicut Cyneas Pyrrhi legatus, patres & cives Romanos suis nominibus persalutabat. Stabat illi locus & loculamentum in promtu. Jam patriam insigniorum codicum, unde advenissent, pretia, quibus constitissent, dignitatem, qua venerabiles essent, mire callebat. Vultus illi serius, quasi cum avo Crassi de vitando risu sponsionem fecisset, sermo gravis, & qualis decet imperantes. In ... tamen nihil affectabat, suos sibimet dederat mores ab ingenio. Si quid ipsi videbatur, id valde videbatur, ne domino quidem dissimulaturus, si quid minus probaret. Anxius in officio & superstitiosus, fidelis ad unguem, compositus & ordinis amicus, praecipue frugalis. Per aliquot annos sibi ... familia, sibi dominus, sibi contubernalis, sibi coquus, nisi cum mallet jejunare, aut coenare sine fumo. Stoicus non institutus, sed natus. Nec quisquam illum videbatur dimovere potuisse ab illa consuetudine vivendi. Rogavit illum *Smendius*, ut emigraret in suam villam, & illius commoditatibus ... frueretur, utpote jam vetulus. Respondit, *non esse suum ... alterius commodo vivere.* Ergo offerebat ipsi legumina, fructus, & ... ruri nascuntur, respondit, *ea esse morbis officiosa, sibi habendam ... dinis, nec aegrotare sibi libere, quod insalubre sit, nec licere, quia sumtu sum ... Medicis enim non sufficere loculos Schedii.* Semper advocationem ... viveret alieno. Cum juberetur ad aliam Religionem transire, ... *hoc malo*, inquit, *quam illud. Si non licebit vivere in urbe, licebit in agris ... silvis. Aliquid semper Deus suppeditabit ... aut herbae, quod spiritum ... alat, non diu moraturum.* Aliquando ... *Heidelbergae* civitatem ... nasset, & ipse febreculam vesperi nactus plane crederet, se publico ... lethaliter infectum, clausit diligenter cubiculi foribus per ... notis monuit, *se pestilentia correptum nunc cubitum ire, si qui ... cras, hic inventurum mortuum. Hoc ... esse, ...* Invenerant ... *Smendius* aliquando mane, cum dies non ... totus e nocte, ...

bardi

[illegible]

N[illegible]

I[illegible] & [illegible]

[illegible] menta tua meis oculis objiciet Fortuna, qu[illegible] objiciat [illegible] Quoties enim ſæculum hoc [illegible] intutum, fucatum, [illegible] & [illegible]

DIXI.

Aliam [illegible] *ſuper Orationem* [illegible] Fl[illegible] *Tubingæ anno* 1628. [illegible] 12. [illegible] XX. [illegible] *Heidelberg*[illegible] & III. [illegible]

JANUS GRUTERUS

Per Anagramm.

GRATUS IN VERSU

G[illegible] In Ver[illegible]
[illegible] te vixa[illegible]
De [illegible]
[illegible] urrant[illegible]
Quæ [illegible] Nectar de[illegible]
Et [illegible]
Si [illegible], qu[illegible] Latin[illegible] vel Græc[illegible],
Congeris in ge[illegible] f[illegible] o[illegible]us.
Hujus opes quoties ſummis deguſto lab[illegible]llis,
Ilico me ſaturum lectio prima facit.
Cauſſam quæris? habe: Quo daps eſt dulcior, ejus
[illegible] eo citius c[illegible] dividiam.

Sam. Roſenbomius.

IN EJUSDEM OBITUM.

PArve [illegible] in longum ſpatio diffuſe, ſed idem
Teutonis imperii gloria magna, Nicer.
Multa quidem læte quondam ſpectata re[illegible]
Et [illegible] plurima [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] fle[illegible]
Damna [illegible] in cauſas ne[illegible], una facit
Cara ſitu marus, & [illegible] pa[illegible]yri,
Præmia quæ belli maxima [illegible]
Sed [illegible] Gruterus [illegible]
F[illegible]
[illegible]
In[illegible]
Hu[illegible] quoque [illegible]mus, ne qu[illegible] ab urbe
G[illegible], fœdam pellere barb[illegible]iem

[illegible] ?
[illegible] ?
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Quæ [illegible]
Flexanimaque artes [illegible],
Nempe quod e terris magnus G[illegible],
Jactura omnino hæc irreparabilis est.

Thomas Lan[illegible]

S C R I P T A.

Suspici[illegible] libri IX. in [illegible] varia scri[illegible] loca [illegible] vero Plauti, Apuleii & Senecæ Philosophi emendantur & illustrantur. *Witteb.* 159[illegible]. in 8.

Confirmatio S[illegible] [illegible]extraordi[illegible], contra Dionys[illegible] [illegible] *F[illegible]*. 1591. [illegible]

A[illegible] L[illegible] [illegible] in 8. [illegible] *H[illegible]* 160[illegible] in 8.

P[illegible] Opera [illegible] *H[illegible]* 160[illegible].

Mar[illegible] *Francof.* 1[illegible] in 16. cum notis *Lugd.* 1619. in 8.

P[illegible] P[illegible] *H[illegible]*. 15[illegible] 8.

C[illegible] O[illegible] *[illegible]urti* 1604. [illegible] 8 [illegible]

[illegible] ix [illegible] Epi[illegible] 2. [illegible]

C. Salustii Op[illegible] *F[illegible]* [illegible]

Panegyrici Veteres ad [illegible] locis emendati & aucti. [illegible]

Comment. in Onosandri Strategic[illegible] 1604. *Helmstadii* 1619. in 4.

C. Velle[illegible]

C. Vellei Paterculi Historiæ Romanæ ex ejus recensione. *Franc.* 16[illegible]. [illegible] in 12.

[illegible] in 8.

[illegible] Tyronis & [illegible] Senecæ [illegible] in 8.

[illegible] & [illegible] in 8.

P[illegible] 16[illegible]

H[illegible] L[illegible] M[illegible] *Francof.* 1[illegible]

Ti[illegible] ad fidem vetustissimorum MSS. Co-[illegible] 1[illegible]9. 1612. 1634. in 8. 1628. in fol.

T[illegible] Opera omnia cum notis Jani Gulielmi & Jani Gruteri [illegible] in fol. *Lugd. Batav.* 1661. in 4.

Bibliotheca Exulum, seu Enchiridion divinæ humanæque prudentiæ. *Argent.* 1[illegible]4. in 12. *Francof.* 1625. in 8.

C[illegible] Plugii (id est, Jani Gruteri, Vid. de scriptis & Scriptioribus A[illegible] Syntagma Vincentii Placcii nuperrime editum p. 2[illegible]8.) [illegible] ad Lectorem [illegible] editioni Plauti, quæ [illegible] Joannem Philippi [illegible] Gruterum detegitur. *Witteb.* 1620. in 8.

Eustathi Su. P. (id est ejusdem Gruteri, ut ipse Pareus indicat in Pr[illegible] Sc[illegible]) contra Pareum. *Francof.* 1620. in 8.

[illegible] Panegyricus cum Annotationibus Gruteri & aliorum. *Lugd. Batav.* 1[illegible]75. in 8.

JULII

JULII CÆSARIS LAGALLÆ
PHILOSOPHI ROMANI
V I T A.
A LEONE ALLATIO Conscripta.

Clarissimo Doctissimoque Viro Guidoni Patino Bellovacensi, Doctori Medico Parisino & Scholarum Censori meritissimo,

GABRIEL NAUDÆUS *S.P.D.*

I *L. I. V. D* [illegible] *praeclara* [illegible] *vitam,* [illegible]

[illegible] ... Posteritati [illegible] ... MDCXLIV.

JULII CÆSARIS LAGALLÆ

V I T A.

[illegible]

ſtinatus [illegible], [illegible] perſpecta [illegible] nata, [illegible] M[illegible]dicum Clem[illegible] VIII [illegible] cens ætas detinuit. Interin [illegible] v[illegible]t Logicæ facultatis d[illegible] Card[illegible]s idem impetravit, [illegible] Ac[illegible]tus intra id tempus a[illegible] P[illegible], ad Gy[illegible] P[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] literis [illegible] exdidit, [illegible] acri, [illegible] Reipublicæ laudabiliter inventa, [illegible] vium commodo peregit: [illegible] terlit, ejus humani[illegible] [illegible] sacris & Juris prisci ac [illegible] [illegible]a, [illegible] magnitudi[illegible] [illegible]itum [illegible]

[illegible]

faciat, componere debet. Simulque è Chirurgi manu lanceolam capit, & sine alia cunctatione venam secat, & dum altero digito os venæ comprimit, ut habeat suam lanceolam Chirurgo innuit & poculum admoveri jubet. Admotum est, excepit, quantum æquum erat excipere. Obligato tandem vulnere, è sede se movet, & ambulat. Multo plura referre possem, sed hæc ad pacatum, suique potentem animum comprobandum sint satis. Suam ipse corporis constitutionem, ægramque valetudinem *lib.3. de Immortalit. anim. cap. 5.* his verbis ita prosequitur. Nihil magis, quam litterarum studium & potissimum speculatio calorem vitalem dissipat, morbos accersit, vitam breviorem reddit. Quod ipsemet malo meo edoctus fateor, qui naturæ beneficio validissimis donatus membris, habitu totius corporis vegeto, firmo, ac pene athletico, cum temporis injuriis diutius luctari, usque ad ultimam senectam, & facile superare, aut eludere potuissem; nisi his studiis distentus, quibus tamen vacasse non piget; quamvis ab illis adeo attritus fuerim, ut viginti jam abhinc annis, variis ac difficillimis morbis implicitus sim, crebris potissimum febribus; sed perenni à capite ad subjectam spinam, ac renes distillatione, qua incessanter, & sine spe salutis affligor, ob intemperiem in cerebro jam contractam ex evaporationibus, intempestiva, sed necessaria speculandi assuetudine excitatis, & quinquagesimum vitæ vix attingens annum, adeo effœtis sim viribus, ut semel in die cibos sumere cogar, & eam in cæteris senectutem experiar, quam vix septuagenarii consueverunt. Paucis antequam è vivis excederet mensibus (quod tam verum est, quam mirum) quadam animi rerum futurarum præsagitione ita ferebatur, ut imminentem mortem previderit, aliisque prædixerit, & omnibus clarissimo testatam argumento confirmarit. Locum enim sibi ad sepulturam aptum munificentia Patrum Carthusianorum concessum, elegit & marmoreo lapide erecto, quid de rebus humanis sentiret, quidque profectus ex pertinaci, continuaque veræ Philosophiæ lectione habuerit, exsculptis literis patefecit. Quid inde? Rebus compositis, pacatoque animo, ingenti desiderio exposcebat, ut solutus corpore, Deo viveret. Et ne quid ageret inconsulto, quod & illi vitio verti posset, totum se Deo dederat, & Michaeli Gillerio, quem semper magni fecerat, pietatis, doctrinæ, singularisque probitatis ergo commiserat. Quare ad ejus dicta, quasi oracula, præceptaque divina se informabat, prreque illius monitis cætera omnia flocci pendebat; quod & paulo ante quam moreretur nullum omnibus opere ipso effecit. Cum enim in gravissimis illis, atque atrocissimis doloribus à Gillerio inviseretur, forteque inter loquendum de cubili, in quo ægrotabat, sermo incidisset, Gillerius, libero ut est ingenio, placidis verbis significavit, se illud minime probare, quod obscurum nimis, nec aeri obvium, ideo halitus in eo interceptos, ac pressos in perniciem ducere, [illegible] exitium, quamobrem consuleret ipse, ut in aliam [illegible] partem magis & lucidum transferri se curaret. Obmutuit, imperiumque corde fervente, postquam Gillerius discessit, implere qua ratione posset, diu animo cogitavit, cum aliter non liceret per morbum, quo distentus, omni motu, veluti cadaver, privabatur, vocatis iis, quorum opera utebatur, ut omnino se in vicinum cubile adveherent, hortatur. Illis repugnantibus, morbique impedimenta proponentibus, sic, ait, peragi debet, etiam adversa valetudine, &

 defici-

deficientibus viribus. Gislerius sic adhortatus est, in ejus adhortatione vis latet imperii. Dabit Deus vires; quo jussit, promptus accedam. Ne in novissima hac hora, ita Deus à vobis malum omne avertat, deseratis gravi morbo exhaustum. Sinite vestra ope, qui mea non possum, Gislerii præceptis obtemperem: frustraque lassum corpus erigere tentabat. Familiares non sine ingenti labore, tristitia, lacrymarumque effusione, humeris, manibus, brachiis, toto denique corpore dulce onus, omni motu destitutum, in aliud cubile transferunt, & declinatum fovendo, si quid exposceret, interrogant. Sat bene, ait, mecum in omnibus actum est: paululum post, sicuti accepi, videbo. Vere Deus magnus, ac potens est in misericordiis suis. Sed unde egressa est, revertatur oratio. Loco jam humando corpori præparato, animum ad ipsam mortem assuefaciens, continua ejus meditatione, non alio distractum, neque invitum, ad Deum ipsum referebat. Cujus amore jam incensus ardebat, memoria expergefactus festinabat ad exitum, beneficiis erigebatur, ac moræ impatiens, omnibus votis id exorabat, ut liceret sibi humanis hisce indumentis abjectis ad divinam gloriam, sempiternæque lucis majestatem traduci. Itaque jam illi voluptates, deliciæ, dignitates, fastus, & quicquid aliud apud homines in pretio est, omnino sordebant. Tandem, quo voti compos fieret, vehementius morbus familiaris invasit. Accersit Franciscum Carum, ob elegans ingenium, velut musarum & gratiarum alumnum, plurimis annis arcto amoris vinculo sibi dilectum: meque unum, quo cum rationes omnes studiorum, nec non & adversæ fortunæ temeritatem, rerumq; angustias, magno suo solatio, atque oblectamento, sedulo communicabat. Postquam vero convenimus, non contraxit frontem tristitia, sed dulce ridentibus oculis, manuque utrique arrepta, En, inquit, Deus propitius, quæ sua est benignitas, vota concessit. Ægritudo hæc sine dubio vitæ meæ finem imponet: jam ducor ad corporis hujusce, quod mihi tandiu ne Deum viderem, ne illo fruerer, obstitit, solutionem. Lætus expecto vocem Domini, quæ ut felix, faustaque auribus insonat, omni qua possum reverentia Deum exoro, vosque pro me preces effundere. Satis diu mundo vivimus, vivamus Deo. Dum hæc diceret contremuit totus, distortisque brachiis, digitos in pugnum contraxit, acrique morsu adstrinxit labia. Quid esset quærimus. Dolorum, ait, qui per totum corpus vagantes, interiora dilacerant, omnesque partes excruciant, effectus hic est. Næ hujus vitæ constitutio summa calamitas est, sexcentisque infirmitatibus obnoxia. Quid in se homo habeat, pro quo in Deum arrogans insolescit nondum capio. Sicque de rerum omnium opifice, mundi structura, hominisque creatione multas, variasque difficultates solvendo, & loca divinæ Scripturæ explicando, ita more suo diligenter, & erudite exposuit, quemadmodum à sano, & omni dolorum cruciatu libero exponi possent. Caduca hæc esse, nulliusque dignationis, quæ præterierant, æterna, Deo ipsi coæva, quæ futura speraret. Interim nocte sequente dolor atrocior cor occupat: pedes distenti difficile contrahuntur, motuque corpus destitutum, in unam tantum partem quieverat. Sicque identidem magis ac magis ægritudine grassante, doloribusque crescentibus, vacillare vires, facultates minui, ruere omnia in pejus percipiebantur. Sana tamen mentis acie, animoque inconcusso, quæ sibi & usui esse & utilitati, quasi non de proprio,

sed

ſed alieno morbo tractaret, præcipiebat ſemper hilaris. Quare & inter loquendum ſi joco tum aliquid, ut ejus animum quodammodo ſublevarent, Amici protulerunt, neque riſui pepercit, neque cachinnis temperavit. Quæ ego dum nimis attente conſiderarem, exciderunt invito lacrymæ quas diu ſponte effluentes continebam, ne ægro moleſtiam exhiberem. Ubi ipſe iſtud animadvertit, ſolutus in riſum, Quid id eſt? ait, quæ perturbatio? Itane dulce ac gratum tibi erit in meis deliciis, ac felicitatibus lacrymas fundere? Cave, mea ſolatia tua mœſtitia confundas. Jam iter confecimus, jam ad metam pervenimus. Nunc lætitiæ exultare, nunc geſtire gaudio, nunc voluptatibus indulgere debemus. Adſis Deus, diſrumpe moras: animum, quem tuo ſanguine expiaſti, promptum ſuſcipito. Pridie antequam de vita decederet, nigram, atramque bilem veluti fuliginem evomebat: tum mihi accerſito dixit, Quod fauſtum ſit, imminentis ſigna mortis conſpice; ſtatim enim ac ceſſarit vomitus, animam efflabo. (hicque Hippocratis textum recitavit.) Obſerva tamen, raro enim ſimili ratione atra bilis cernitur; & mihi ſemel, aut bis eam ſic aſpicere contigit toto illo ſpatio, quo Medicinam exercui. Indeque digitis arreptam, ſpiſſatamque in globum contrectabat; quæ ilico diſſolvebatur in pulverem, & deinde in globum reducebatur: eamque aiebat ſaporis eſſe acidiſſimi, ita ut difficillime illam evomeret. Ita magnus vir, integris ſenſibus, ac mente ad extremum uſque ſpiritum (nunquam enim eum loquela deſtituit) & ratiocinabatur, & exponebat eruditiſſime, & expoſita ſuaviſſimis verbis confirmabat. Anno itaque Chriſti MDCXXIV. qui ejus vitæ fuerat quinquageſimus tertius, per viginti quatuor dies cum ejuſmodi doloribus conflictatus, 16. Cal. Martii, ſub auroram, veluti in ſomnum converſus, maximo Amicorum omnium dolore, & luctu obiit: cum antea caviſſet, ne aliud ſuo monumento Epitaphium incideretur, præter id quod ipſe vivens exſculpendum mandaverat. Illud vero tale eſt.

D. O. M.

JULIUS CÆSAR LAGALLA,

Lucanus, Comes Palatinus, & Protonotarius Apostolicus totos annos triginta duos doctrinam Aristotelis

PUBLICE IN URBE PROFESSUS

Intelligens

PHILOSOPHIAM ESSE MEDITATIONEM MORTIS,

Hic locum humando corpori

Ut animus piorum precibus juvetur

Vivens elegit,

Anno suæ ætatis LII. MDCXXIII.

OBIIT XVI. KAL. MART. CIↃ. IↃC. XXIIII.

ΓΕΙΤΟΝΑ ΚΥΚΝΟΣ ΑΕΙΣΕ ΜΟΡΟΝ ΠΕΛΕ ΔΕΡΓΟΝ ΑΟΙΔΗ.

Carmen Græcum, quod in Inscriptione ultimo loco positum est, nos ipsi post mortem Lagallæ insculpendum curavimus, Platonis verba respicientes, quæ in Phædone, morte jam imminente, Socrates de Cycnorum natura disseruerat.

De Docto Quadrumviratu hic occurrente,

EPIGRAMMA.

Lagallam, Allatium, Naudæum, teque Patinum
Sorte coisse videns quis putet absque Deo?
Nempe volens solidæ doctrinæ fingere cubum,
Quadratum toto publicat orbe decus.

G. *SAWAGEON*, Nivernensis, Lagallæ discipulus, ex Academia Romana Medicinæ Doctor, & Lugduni Aggregatus.

PAREN-

PARENTATIO HISTORICA:

SIVE

Commemoratio Vitæ & Mortis, V. C. Guilielmi Camdeni Clarentii, *facta* Oxoniæ *in Schola Historica per* Degoreum Whear *Historiarum Prælectorem*, *ab eodem* Camdeno *ibidem constitutum*.

ITane comparatum est in ætate hominum? ita Diis placitum, voluptatem ut mœror comes semper consequatur? *Plaut. Amph.* ut incommodi aliquid, malique illico assit, boni si quid obtigerit, ut

> * *Luctus lacrymæque sequantur*
> *Vota, nec in cunctis servet Fortuna tenorem?* * *Manil.*

Ita hercle (spectatissimi Acad.) nos omnes quotquot huc convenimus hodierno die, vero, serio, edocti sumus: nos (inquam) omnes, de nobismet ipsis liquido & experienter scimus. Unus vix adhuc factus est mensis, quod lætam, exultantem, triumphantem vidimus Academiam, quod totum Musarum chorum solennes canentem Pæanas auribus vacivis excepimus; quod omnia templa, suggesta omnia, hæc ipsa denique artium, scientiarumque domicilia, par gaudium, pares acclamationes personantia * lubentes audivimus. Verum (eheu!) dum nos hic gaudii illius nostri quandam patimur cruditatem, dum suavissimus ille Musarum ovantium concentus auribus nostris adhuc insonat, ecce! fœlicitas Academica lugubri mordetur fascino, & communis literatorum lubentia amaritudine gravi temeratur. Adeo

**Gratulationes in reditum principis factæ prodiit Kal. Novemb.*

> * *Nulla sors sors longa est, dolor & voluptas*
> *Invicem cedunt* — *Senec. Thyest.*

Eam voluptatem, id gaudium, effusam illam animorum nostrorum lætitiam

p.æsti-

præstitit nobis, & toti fere Christiano Orbi, fœlicissimus augustissimi Principis reditus, hanc vero tristitiam, hunc mœrorem, largam hanc dolendi materiam nobis ante alios oggessit nuperus viri in Repub. literaria principis obitus. Occidit, occidit (Acad.) priscæ omnis literaturæ, ac veræ Historiæ sol lucidissimus; splendens & fulgidum rei antiquariæ vetustatisque jubar, imis &, nimium fistinis tenebris obducitur. Ille, ille optimus senex *Gu. Camdenus* trisecli senis Homerici ævo dignissimus, confecto jam ætatis curriculo, ad plures abiit, nobisque ingens sui desiderium reliquit. Terra Britannia lumen & decus eximium, Mater Academia Ornamentum & Benefactorem egregium, miser ego patronum & parentem charissimum, amisimus. Quod dum attentius mecum recolo, vobisque omnibus satis jam notum recordor, neminem esse vestrum opinor (Acad.) qui miretur amplius, quod per aliquot septimanas Historia muta & elinguis fuerit, quod hæc cathedra prorsus vacua, hi parietes vocem nostram prius resonare soliti, nuper funesta taciturnitate luctum suum meumque aliquandiu fuerint testati: Imo quam maxume velle subigor, ut mihi sicut vestrum cuilibet porro adhuc silentio indulgere concessum foret, aut saltem secedere, quo vel tempore & mora dolorem parentis amissi decoquerem, vel migratione aliqua (quod mœrentibus est familiare) curas animi discuterem. Quotus enim quisque filius est, cui vox in parentis funere loquendo suppetat? cui lingua animi ægritudinem enunciando satis esse possit? quin stupet citius mœrore primo oppressus, aut fixus hæret; adeo ut neque lingua, neque ingenium, neque animus ipse, suo prompte defungi officio valet. Lætitia quidem loquax res est, atque ostentatrix sui, doloris autem prærogativa præcipua est silentium. Præterea mihi cor molle est, & ad sensum justi doloris in lacrymas & fletus diffundi mirum quam proclive: nec quenquam vestrum latere potest, quantum dolori accedat incrementi, dum id quod dolemus, prædicamus. Verumenimvero, mihi necessitas quædam incumbit, cui neque panpertini ingenij conscientia, neque gravati pectoris vulnera, immo nec ipsum fortassis decorum, sine dedecore & ignominia, facere possunt, ut secure me subtraham. Erigite itaque ac juvate (obsecro vos Acad.) benevolentiæ Vestræ atque attentionis favore, anxium, infœlicem, miserabilem, sive Oratorem, sive Prælectorem vestrum, nec difficiles sitis ad veniam roganti concedendam, si qua per lacrymas, si qua per suspiria & singultus interturbetur Oratio, verborumque ordo pereat aut deficiat: dum liqueat vobis me pium esse, parum refert haberi infacundum. Dicendum mihi est de clarissimo *Guil. Camdeno*, viro,

Quem manibus propriis finxit cordata Minerva,

Ὃν δ' αὐτὴ πολύμητις ἀνέπλασε χερσὶν Ἀθήνη.

3 De Orat.

viro in tantum laudando, in quantum virtus & multijuga doctrina intelligi aut laudari possunt. Quod igitur *M. Cicero de Platonis Socrate* affirmat, & de *L. Crasso* à legentibus postulat, ut *majus quiddam de ijs quam quæ scripta sunt suspicarentur*; illud ipsum de nostro *Camd.* τῷ μακαρίτῃ dicturus à vobis (Acad.) postulo, petoque, ut quæ & quantacunque à me dicta fuerint, majus adhuc quiddam superesse arbitremini: imprimis scitote divinas illas virtutes ejus, quarum insignibus ad miraculum usque clarus fuit; puta fidem, pietatem, charitatem; tum humilitatem, modestiam, continentiam, temperantiam, has

(in-

(inquam) scitote illibatas à me prætereundas, idque ex religione quadam & reverentia, ne culpa deteram ingenij, aut impari prædicatione, meam ipsius operam devenustem: publico potius Oratori, qui ornatius, copiosius, & pro dignitate magis eas celebrare potest, * relinquo. Ego Historicæ Epitomatoris partes tantum agam, summulam nimirum vitæ ejus, ab ortu incipiens, & vestigia aliqua rerum legens, pictorijs quasi umbris brevi tabella delineabo. Quod si interesse putemus, quo cœlo, soloque quis nascatur, quave sit ortus prosapia (& sane interesse plurimum ad res magnas ubique autumant docti) nos quoque id primo loco de nostro *Camdeno* libenter adnotabimus. Lucis usuram primam ei totius regni metropolis Londinium præbuit, ab utroque elemento urbs fœlicissima, *Urbs peramæna situ, cœloque, saloque beata*; Per orbem latè clara, ob civium humanitatem, ædium nitorem, fœlicissimorum ingeniorum proventum, omnem denique quæ ad humanæ vitæ cultum, necessitatemque spectant, redundantem copiam. In hac (inquam) urbe natus est clarissimus noster *Guil. Camdenus* Anno 1550. in vico quem *veterem Ballivum* nuncupant, Patrem habuit *Sampsonem Camdenum* civem Londinensem, ex societate sive Collegio Pictorum, ipsum *Lichfeldiæ*, urbi satis amplæ ac nitidæ in agro Staffordiensi, honestis etiam parentibus oriundum. Sed minutula sunt isthæc & externa, quæque nostra vix putamus vocanda; sed nec adeo gloria vacuus hic noster, ei ut honos ex locorum, generisve splendore adsciscendus sit: longe majora prædicaturi sumus, intra ipsum nata, & quæ fecerit ipse. Eum pater à primis incunabulis rei literariæ destinavit, cujus prima semina sub magistro nescio quo, in paidotrophio illo amplissimo quod Ædis Christi Londini appellatur, imbibit; inde Scholam *Colettianam* ad *Divi Pauli* sitam petijt, ubi præclaræ indolis puer, tantos in literatura brevi fecit progressus, ut ipsa parentum vota facillime præverteret, omnes, quibuscunque notus, in amorem sui invitaret, plerisque etiam admirationi esset; postea adolescens factus quindecim annorum, *Athenas* nostras, *Oxonium*, ad uberiorem ingenij cultum, & humaniores disciplinas perdiscendas venit; ubi tirocinium primum exegit, & Logices rudimenta celerrime deposuit inter *Magdalenenses*; nec diu apud hos ultra moratus est (nescio an spes adoptionis in illud sodalitium, quam forte nonnullam conceperat, protinus decollaverit) quin mox transit ad antiquissimam Aularum *Lateportensem*, ubi per duos annos & dimidium constanter hæsit, quo temporis spacio, oppido quam festinavit indoles, & ad maturitatem properavit ingenium! Optimis sese studijs totus addixit, meliorem literaturam calide hausit; sub ductu & disciplinatu viri etiam tunc temporis præclari nominis, nunc admodum reverendi *Tho. Thorntoni S. Th. Doct.* & multa jam annorum lustra, cathedralis illius Ecclesiæ *Vigorniensis*, Regalisque hujus nostræ *Ædis Christi* Præbendarij. Nec minus pietati studuit hic noster quam liberioribus scientijs, cujus luculenta quædam adhuc extant vestigia apud *Lateportenses*, nempe benedictiones sive precatiunculæ mensales, quas ipse juvenis Latine primum meditatus est, & ad hunc usque diem à servientibus quotidie solenniter recitantur. Eodem tempore aderant, una ejusdem Aulæ Commensales, *Camdenoque* nostro perquam amici & familiares, (ex ipsiusmet ore accepi quod refero) honoratissimus nunc Dominus *Baro Carewus*, serenissimo nostro Regi *Jacobo* ab interioribus Consilijs: prænobiles etiam *Johannes Packingtonus*,

Stephanus

* *Sciat Lector hanc commemorationem facta aliquot bis septem dies ante publicam Orationem.*

Connub. Tam. & Isis.

Camden Middlesex.

An. 1565.

Stephanus Powlus, *Edwardus Luccius*, omnes postea Equites aurati, alijque plures notæ præstantioris viri, quos omnes me audiente haud longe ante mortem prompta commemoravit memoria; quod ego in honorem charissimæ nutricis meæ libens repeto adeoque gratulor tibi veneranda Aula *Lateportensis*, de hoc tuo Alumno præ multis alijs; mihimetipsi quoque haud parum gratulor, quod iisdem tuis uberibus quibus ille (ô si pari effectu & profectu dedisset Deus!) cum ad hanc Academiam recens accederem, lactari contigit. Sed non diu apud *Lateportensis* latere potuit virtus ejus & doctrina, ita passim claruit & erupit flammæ surgentis instar, quod amicitias & familiaritates ei contraxit magnas & multiplices, quarum nonnullæ usque ad extremum vitæ decursum perpetuo viguere: unam hic inter nostras Oxonienses, quia antiquissimam & religiosissime ab eo semper cultam noverim, indictam præterire nequeo: illam scilicet quæ ei tecum doctissime noster *Thoma Allene Glocest.* in ipsa juventute intercessit, nec in extrema canitie intermisit. Tuum nomen quanto cum adfectu semper audiji? de te quoties & quam amanter, ubicunque ei aderam, meipsum percontatus est? ab Aula *Lateportensi*, ad Regale *Ædis Christi* Collegium transijt diam? an raptus est? plane ita. Nam venerabilis *Thom. t-nus* ductor ejus & doctor tanto eum amore prosecutus est, ejusque virtutes tam chare habuit, ut suum esse totum & magis peculiari modo voluerit. Sed nec intra cancellos amplissimi licet hujus Collegij, uti fama nostri *Camdeni*, sic neque ipse continere potuit; per totam *Britanniam* illa brevi diffunditur, ipse quoque mox partem ejus longe maximam oculis perlustrat: siquidem antiquitatis studiosus & impensius amans, † præsertim suæ patriæ, nihil quod ad ejus veritatem eruendam momenti aliquid habere videretur omisit; *Britannorum* antiquissimorum linguam subsidio sibi jam comparaverat, † glossaria omnia, & peritissimum quemque circa eam sedulo consuluerat, in Græcis, Latinis, Patrijs scriptoribus diu multumque versatus fuerat, nunc etiam Regionum *Britannicarum* situs & limites terræ dotes & ingenium, incolarum mores & vivendi rationem inquirere, coram tempiari, observitare desiderat; atque hinc iter ejus per *Britanniam*, ut penitius ea perdisceret, quæ totum literatorum orbem aliquando docere secum animo statuerat: ita pertinaci studio pergit hic noster *Camdenus* rectum virtutis & honoris iter insistere, rebus pulcherrimis eruendis incumbere, omne ævum suo demereri. Inde magna de eo fama ad Magnates viros pervenit, imprimis ad honoratissimum *Guil. Cecilium*, *Baronem Burghlæum*, summum *Angliæ* tunc Quæstorem, necnon ad reverendum & integerrimum *Westmonast.* Ecclesiæ Decanum, Doctorem *Goodmannum*, virum, ita ut nomen ejus cluit, reapse bonum: accersunt, noscunt, amant, cunque sibi humanitatis ac liberalitatis officijs arctius devincire conantur. Non longa est mora; præter alias dignationes, † aperit nobilissimus ille Quæstor Bibliothecam instructissimam; optimus hic Decanus Scholam Regalem *Westmonasteriensem*; Promagister constituitur, quod munus haud inexpergite obit, aut indiligenter colit, sed adeo naviter, adeo industrie curat per aliquammultos annos, ut venerabili decedente *Grantus*, ipse sine ambitu summus Moderator audiret. Adsunt nisi fallor, in hoc splendido consessu, nonnulli quondam ab ejus disciplina, qui meis dictis fidem facere possunt. Dum laboriosam hanc sustinuit provinciam, Deus bone! quæ & quanta elucubravit? Græce, Latine,

† *V. Resp. ad Antiphilum suum quendam in calce Britanniæ, 5. editionis.*

† *Vaius Erit. in Præf.*

V. Epistolam ded. 1 Edit. B.

† *V. Præf. ad Annal.*

Latine, Anglice, eaque per horas subsecivas! unicum illud & incomparabile opus suum mihi videte, quo *Britanniæ* nostræ Antiquitatem, & suæ antiquitati *Britanniam* restituit, quo pulcherrumam terram (à toto Orbe divisam, toti terrarum Orbi conspicuam & illustrem reddidit: hoc uno opere quid luculentius? quid limatius? quid accuratius, vel *Pausanias*, vel *Strabo*, vel quivis alius veterum Geographorum dare potuit? vetustis induit novitatem, obscuris lucem accendit, dubijs fidem conciliavit. Jamque ultra maria etiam (quacunque bonarum literarum penetrasset amor & notitia) innotescere & celebre fieri nomen ejus cœpit, nec quisquam fere peregrinus & exterus (modo doctior, & disciplinis cultioribus instructior) hasce nostras appulit oras, quin ilico de *Camdeno* inquireret, videre gestiret, salutare, ejus ambire notitiam, & amorem: quoties eum per Epistolas humaniter & amice compellarunt *Ortelius*, *Lipsius*, *Douza*, *Scaliger*, *Thuanus*, *Gruterus*, alij plurimi, in Repub. literaria viri, haud ita pridem summates habiti? quoties reconditam ejus eruditionem, alij scriptis ad eum paginis, alij præsentibus colloquiis explorare atque eruere sategerunt? quasi bonarum artium & literarum veterum ipse condus promus solus fuisset, ne longum faciam; exquisitam ejus doctrinam, multiplicem & variam ejus cognitionem ex unius *Pauli Merulæ* Historiarum olim Professoris apud *Leidenses* testimonio promptum est conjicere. Is in præliminari quadam Epistola ad *Q. Ennii* fragmenta, album satis prolixum doctissimorum plus quam 70 virorum, qui amicitiæ fores sibi benigne aperuissent in itinere suo per *Italiam*, *Galliam*, *Germaniam*, &c. recensens, in fine Catalogi addit, *Ex Germania domum reversus, per Gallias & Angliam, ubi instar omnium mihi fuit Gulielmus Camdenus*. Et nunc Divæ *Elizabethæ* Reginæ fœlicissimæ memoriæ percharus [illegible]; insinuatione primum magni illius *Baronis Burghleii* Quæstoris, quem antea nominavi; sed magis postea suffragio atque adstipulatione, nobilissimi *Fulconis Grevilli* nunc *Baronis Broke*, cui [illegible] maxima in se merita summo gratissimæ mentis candore agnovit nuper, æternasque [illegible] tacensque gratias & egit & habuit. Serenissima Regina præclaras hominis dotes, æquissimi æstimans judicio (erat enim mirifica innocentiæ ac virtutum spectatrix) censet ibi [illegible] præmia honorum longe majora esse, ubi tanta & tam clara fuissent [illegible], à negotio [illegible] igitur Scholasticæ negotio eum revocat, & (quod ne quidem somniavit ipse, nec vel precibus emit) in Fecialium Collegium adscisit: hoc est, inter ministros Regios, quos *Heraldos* nostrates vocitant, *Clarentiumque* secundum scilicet e tribus illis Armorum Regibus dictis [illegible]. Quantæ dignitatis eorum fuerit ordo, ex ipso titulo conjecturam haud [illegible] facere licet; certe constat [illegible] olim apud Romanos, nec minoris fortassis apud nos. Hoc officio [illegible] laudabilem navarit [illegible], gratia, & æstimatione & [illegible] etiam obtinuit longe maximam, cum apud serenissimos Principes Divam *Elizabetham*, Regemque nostrum *Jacobum*, tum apud Proceres, & universam regni nobilitatem, satis argumento esse potest; quod etiam abunde confirmant illa, sive collectanea, sive adversaria, sive alia lucubrationum atque observationum genera dicamus, quæ ipse multo labore & studio collegit, scripsit, aut [illegible] navit, & in usum *Heraldorum*, successori suo testamento legavit. N[illegible] angusti semper animi esse putabat, sibiipsi solum & Musis suis canere;

sibiipsi solum studere, sudare, vigilare: Publice prodesse avebat, & posteritati relinquere quod imputaret. Paucis demum exactis annis, Annales rerum Anglicarum & Hibernicarum, regnante *Elizabetha*, aggreditur, suo tempore absolvit, ejusque primam partem edidit, in quo opere, perfectæ Historiæ numeros omnes reperiri, haud credo quenquam esse qui diffitebitur, nisi judicium præjudicio obnoxium nimis habeat & occæcatum. Continuo post ejus admissionem in Collegium Fecialium, tum ut novo huic muneri constantius inserviret, tum ut studiis etiam solitis liberius vacaret, rem familiarem & modestas illas facultates, quibus Deus eum ditaverat, amico cuidam spectato & probato concredidit, qui eas tanta fide & cura administravit, ut quotannis aliqua eaque non contemnenda fieri deprehensa est opum accessio & incrementum. Adeo ut jam ingravescente ætate, & una cum ætate divitiis, subiit mentem divini senis voti illius cujus seipsum multos ante annos reum fecerat, ita dico, voti, quod in ipso *Britanniæ* suæ epilogo seu conclusione hisce verbis conceperat; *Nihil aliud nunc restat, cum è tot cæcis Oceani vadis. & asperis antiquitatis cantibus eluctata tandem enavigarit Oratio, quam ut nautæ olim Neptuno vela lacera, aut tabulam votivam; sic ego etiam aliquod Deo Opt. Max. & venerandæ Antiquitati anathema consecrarem, quod libens merito nunc voveo, & suo tempore Deo volente solvam.* Solvit Acad.) idque liberali manu, cum benefactionem istam longe munificentissimam qua ego nunc utor fruor almæ huic Universitati donavit; cum Historiarum atque Antiquitatis Spartam illustratricem instituit, & quo perennis foret prospexit. Hoc ejus anathema, hoc votum ejus esse ego haud timide interpretor. Nam cum totum illud negotium *Heatheri* sui diligenti industria & fideli ministerio, rite atque ex animi sui sententia transactum vidisset optimus senex, cumque literas a matre Academia gratas gratias agentes legisset, ô quam lætabatur ei animus! quanto exultabat cor gaudio! & mox divinum illud *Simeonis* Canticum, ex ejus ore audires, *Nunc dimittis Domine*, &c. Profecto (Acad.) mens ejus præscia futuri augurata est, non procul abesse ultimum ævi terminum, ideoque rem familiarem confestim disponit, supremæ voluntatis curas ordinat, rurique assidue postea se continet, ubi ab urbis strepitu remotus, & aulæ procul molestiis, secure ac tranquille sacris fidei pietatisque exercitiis animam præparat, inque horas & momenta de statione sua ab Imperatore summo evocationem alacer & constans miles expectat: nec diu expectat; vix enim sesquiennium voto interjunxit solutionem & vitæ, ne quid forte, post illud divinum & immortale factum, faceret mortale. Ita sanctissimus & beatissimus senex, annum septuagesimum-tertium paululum supergressus, multis laboribus & vigiliis corpore exhaustus, mortalitati cessit, & jam immortalis animus cœlo adsertus purissimæ sese immiscet luci; jam *Henricis* nostris & *Humphredis*, regibus ducibusque *Bodleijs*, *Savilijs*, *Sydleijs*, reliquisq; hujus Academiæ munificentissimis Benefactoribus, adjungitur *Camdenus*; jam cum *suo Christo, cujus solius meritis & satisfactione, spem omnem suæ salutis semper sibi professus est*, commercium habet, illumque diem quem nos hic qualicunque parentatione, ut vitæ mortalis novissimum deploramus, hunc æternæ felicitatis natalem gloriosæque immortalitatis auspicem sibi fuisse, exultim triumphat.

Mærens commemorabam postrid. Kal. Decemb. 162

Nuncius

Nuncius Chronogrammaticus, de obitu V. C. Guil. Camdeni Clarentii, *ad* Th. Cl. *Reg. Prof. in Med. Aulæ Lat. P.*

I*Atarum* Præses *Forum* dignissime, quali
Me super arbitraris ægritudine
Mactum, dum propero *Camdenum* visere, (alumnum
Vestræ inclytum Aulæ olim, meum clarissimum
Seu Benefactorem appellem, charumve Patronum,)
Dicturus illud *HAVE* ac *VALE* forte ultimum?
Namque via in media occurrit mihi nuncius iste,
CaMDen Vs hIstorIæ patron Vs, heV! fVIt.
Obstupui primo attonitus, mox flebile carmen
Erupit, atque his anxiis luxi modis.

CaMDen Vs fVIt? heV! patron Vs ille
Noster, HIstorIæque Lux Britannæ
Camdenus fuit? ô sinistra, scæva,
O vox auribus excecranda nostris!
Mendax nuncius ut fuisset iste,
Antiquum obtinuisset utque fama,
Nostras nec male vulnerasset aures!
Sed verax nimis est, nimisque vere
Nostras (heu mala!) vulneravit aures.
O Parca, (immerito vocata Parca
Crudelis, fera, trux, scelesta, Parca
Ne-Parca es meritissimo vocanda,)
Quanto cordolio me homuncionem
Enecas miserum? ilicet, liquescit
Pectus, ilicet, intime liquescit
Imum pectoris, ingemitque acerbum.
Verum sic decet; atque sic liquescat
Imum pectoris, ingematque porro
Imo pectore ab-usque & usque acerbum.
Nec sat illud erit, fluat cerebri
Ubertim humida vis, rigetque ocellos
Mœstarum assiduo imbre lacrymarum.
Nec sic unus ero satis dolendo
Tantis Manibus: ergo quotquot estis
Vos qui literulas vetustiores,
Priscasve Historias amatis, omnes
Qui Musas colitis politiores,
Artesque ingenuas docetis, omnes
Vos mecum in lacrymas eatis, omnes
Vos (inquam) hoc decus elegantioris

Doctrinæ, Historiæque lumen ingens,
Lugeatis ademptum : (ô eruditi
Collegæ mihi plurimum colendi)
Dux *Lapworthe* chori perite nostri,
Naturæ Sophiæque magne Mystes;
Bainbridgique cate, astricos meatus
Qui callesad amussim eosque pandis,
Et tu quæ sapis *Archimedis* artem
Virtus *Brigsia*, vosque qui juventæ
Vel linguas Academicæ politis,
Moresve, obsecro, adeste, adeste prompti
Mecum plangere, næniisque mecum
Funus exequier mei Patroni.
Huc tristes elegos, graves Iambos,
Et modos quibus usa sæpe Sappho est,
Seu lugubre aliud genus modorum
Nostris, aut numeros severiores;
Affatim huc cumulate, ferte dignas
Camdeno, Historiæ meoque dignas
Patrono inferias. Sed heu! dolemus
Incassum, querimurque, plangimusque.
Lex olim rata, stat : mori necesse est
Quicquid nascitur hoc sub orbe Lunæ.
Terra hæc hospitium est, homo viator,
Superne est patria, & beatus illuc
Quisquis appulit ocyore cursu.
Hac tu jam frueris beatitate
Clarenti venerande, desinamus
Ergo jam lacrymarum & ejulatus :
Et dehinc tibi, quod novus colonus
Cœli factus es, usque gratulemur.

Aliud Chronosticon, diem indicans & annum quo obiit Camdenus, *viz. IX. Novembr.* CIↃ DCXXIII.

433. HIstorIæ eCCe IVbar LVX & præCLara BrItannæ
172. CLarentIVs, VIta seneX
1018. NoNo NoVeMbrIs eXIIt.

1623.

D. W. Histor. Præl.

CAMDENIANUS.

Oratio

ORATIO IN MEMORIAM

CLARISSIMI VIRI

GULIELMI CAMDENI,

Lecturæ Historicæ apud *Oxonienses* Fundatoris,

Prolata per ZOUCHEUM TOWNLEY ex Æde Christi, Oratorem publicum tunc temporis deputatum.

ULtimam solennitatis vestræ panegyrin, redux occupavit *Carolus*; cùm rarum illud profundi depositum, cum salutem nostrum omnium, erudita suscepimus lætitia. Inexpectato tamen fatorum ordine, vix limen patriæ, fama reditus salutavit, quin *Camdenus* vester expiraturus est. Restitutam scilicet adventu Principis Britanniam sentit, & fœlicitatem publicam suo funere auspicatur. Quo properas *Camdene?* siste tam celerem gradum. *Carolus* te jubet, siste. Nescis adhuc certos Britanniæ limites; Nescis spem, victoriasque *Caroli*; siste. Forsan trophæis numerosior, quam fuerat periculis, æquor reviset, & peregrinas sedes iterum, triumphans, ambiet. Forsan interminus vigor Europæ deploret angustiam, & in ipsis Asiæ finibus, tuam, quam quærat ætas proxima, collocet Britanniam: Nunquam deerit, salvo Principe, ampla fœlicitatis materies, quæ scriptores provocet. Deeritque semper, te mortuo *Camdene*, qui scribat. Et utinam non deesset hodie, Auditores, qui vestrum vobis promeret *Camdenum*; Rerum certe magnitudini longe imparem verborum fidem, noster agnoscit metus, & trepidantis animæ infœlicior oratio, Erigit tamen labantem spiritum candor Academicus, meque pene invitum, & vellem *Camdeni* Genio pleniorem, vobis obtrudit. Non est autem ea argumenti sterilitas, ut longa parentum serie *Camdeni* nomen deducerem: Quid derivatum poscimus familiæ decus? Quid altiora stemmatum insignia, illo tantum accipiendo nomine, quia *Camdenus* contulit? Neque hodierni instituti est, devia verborum levitate, *Camdeni* patriam vobis proponere: *Camdenus* sibi ipse Patria est. Agnoscit tellus Britannica mira industriæ & gratitudinis pignora, agnoscit auræ tenuis æternum fœnus; & illum se genuisse gloriatur, per quem ipsa viveret. Quin video attentiores Auditorum animos, & *Camdenum* à me acrius poscentes; dum ipse æqua vicissitudine vos à *Camdeno* postulo. Elaboratam Britanniæ paginam sagax peragravit calamus, & intra libri limites conventum prævidit Academicum; illic prius unumquemque vestrum inter legendum salutavimus. Hinc occurris antiquioris

nominis

nominis nobilior ſedes; illinc non admodum ignoti bene culta poſſeſſio: Hac parte talis floret, & talis altera, Ita provido communioris operis artificio, vos & argumentum fecit & Judices. Chartam non inveniet conſciam nepos profuſior, dum hic pie hiſtoricus, famam vendi non admittit: Auguſtiora devoret patrimonia rapacior ſenex, & oppreſſione ſola cognitus, novo gloriæ privilegio, æternitati temporum poſſeſſor audiet, qui perdidit. Silebitur emptor inglorius, & hodiernus *Camdeno* hæres eſt, qui primus incoluit. Eodem etiam potentis ingenij radio, vobis pariter, totique mundo, veſtram gloriam denudari voluit. Quid plus Columbus potuit? Imo quid plane potuit? Quid ſuſceptum tot annorum exilium, dum perverſo navigandi ſtudio, nativam patriæ ſuæ amittit dulcedinem, ut ſterilitate potiatur aliena? *Camdenus* terram ipſis incolis incognitam, domi ſuæ patefecit. Teſtor veſtræ Angliæ terminos, vix prius veſtros; Teſtor illud ignorantiæ patriæ Ænigma, ſolumque quod eoſdem antea & peregrinos habuit & ſuos. Iterumque teſtor tenebras immortales, & vos vobis hodie obſcuros, niſi *Camdenus* illuſtraſſet. Placuit limiti Britannico diutius inhæſiſſe, ſed dum devolvitur hujus Inſulæ narratio, incidimus in deſcriptionem Wallingfordiæ, ubi Author Ædis Chriſti, nutricis ſuæ, memor eſt. Patiatur corona Academica Ædem Chriſti ſibi gratulari, nec ultimis annumerare laudibus *Camdenum*: Patiatur, ſi fieri poſſit, illo ſine invidia frui, quem ſuum omnes deſiderant. Nihil tamen honoris mutui diminuet plauſus ille domeſticus; literas hic hauſit *Camdenus*, literaſque reddidit, omnia ſoliditatis fundamenta illic accepit, illuc contulit. Ecce ut feſtinat diffundere quod imbiberat neque hîc ſe diutius immorari patitur activa virtus & ſui ſemper prodiga. Excepit dotes imperio dignas dominatus ſcholaſticus, & onerola erudiendæ juventutis cura; Excepit, inquam, non ignotus angulus, ubi ſecura delitesceret ignorantia, ſed ſchola Weſtmonaſterienſis, & *Camdenum* habuit Protodidaſcalum. Ita dextro ſydere, vir in omnium bonum deſtinatus, benignitate non vulgari, theſauros animæ tunc impertiit, utramque Academiam, literato nobilitavit germine, ut invita fortuna, ſcientiarum vel ſic Fundator exiſteret,

> —— *Hic pandere doctus*
> *Carmina Battiadæ, latebraſque Lycophronis atri,*
> *Sophronaque implicitum, tenuiſque arcana Corinnæ.*

Quot illuſtres rerum Anglicarum Præſides, curioſa excoluit indulgentia? Quot intellectu quot anima donavit? Mirantur omnes, eloquuntur omnes, & adhuc *Camdeni* numen ſentiunt. Fœlix & in perpetuum duraturus labor, fundamenta jecit Eccleſiæ, fundamenta poſuit Reipublicæ, & ex illo Grammaticali ordine, deſumptum utraque profitetur lumen. Neque tamen pubes tantum apud ſuos tenerior, inhiavit *Camdeni* ſtudia, habuit alios ille inter Gentes exteras avidiores ſui, & prope dixeram, diſcipulos. Hæret Opſopœus, Thuanus, Lipſius, à Scaligero dubitatur. Quid fiet? Ubi tandem cognitionis ſpes reſideat, ſi Scaliger hæſitet, ſi Lipſius ignoret? Tranſmittuntur literæ & humili ſciendi confidentia, Europæ conſulunt oraculum; Velata lugent Muſarum capita; *Camdenus* velum detrahit. Occluſa ſtupent Artium myſteria, *Camdenus* aperit.

aperit. Dignus unice, qui cœlo à consiliis adoptetur, & sacer fiat scientiarum Arbiter.

——sic ad opaca Sibyllæ
Antra rogaturæ veniebant undique gentes.

O si liceret perfrui Musæi penetralibus & arcana divinioris animæ miracula secure perscrutari: Quam omnia uno conspicerentur intuitu, cum observasse contigerit, quantum laboris seculo priori addidit, quantum imposuit suo? Demitte me *Camdene*; tenuitatem nostram tot virtutum gravamen longe deprimit; Demitte, & humeros inefficaces desere. Frequens Historiæ Tuæ lectura fias, & vivo meritorum encomio clariora turgeant subsellia. Neque post Florum & Paterculum nuda facultatis tuæ irrepat recordatio: Recensete Salustium, Livium, Tacitum, iterumque Tacitum, aut si vobis placuerit nova effingite fœlicioris G[illegible] nomina, qualia *Camdenus* velle transcendisse dignatus est; Adeo præp[illegible] acumine, dum imitatur, supervolat, & expedita fruitur, in ipso conamine, victoria. Nec diu vacavit, quin perfectiorem hanc artis Historicæ [illegible] ipsa postularet scribendi religio; Postularunt inquam, *Elizabethæ*, quam nominasse pietatis est, Annales: Quos suscepit *Camdenus*, perficitque stylo tam plene regio, tam undequaque & [illegible], & sibi consimo, quasi Virginalem tantæ Majestatis splendorem, libro suo maritare statuisset; ut pari famæ consortio posteris semper audiant, *Elizabetha* & *Camdenus*. Dum superint, Academici, dicata Musis mœnia, dum stent immoti patriæ statusque termini, dum virtutum Artiumque vestigia licuerit sperasse, *Eliza* recensebitur, & recensebit *Camdenus*. Ascende cœlos fœlix *Camdeni* anima, ad latus tui numinis *Elizabethæ* asside: illic aspicies nudata pectoris consilia & innocentem conscientiæ candorem; Intuere propius Reginam, solio insidentem, & ecce quam similis Tuæ est. Confer, revise, quam vere eadem. Castam aspicis, & intactæ sanctitatis Idæam; talis Tua est. Cernis vera Majestate conspicuam, cæterisque fulgore cœlico prænitentem, talis Tua est. Vides, denique, prudentiæ, pietatis, gloriæ, compendiosam in una mixturam, & Tua certe Talis est. Decore plena atque onusta Gratijs, Tuo præluxit operæ, nec minor illic emicuit Diva. Fruere cœlorum sedibus,

Consilia Heroum juxta Manesque beatos,

dum nos benignitatis memores, unum hoc memoriæ tuæ tribu[illegible] Alo[illegible] inscriberis Academico, neque illic *Elizabetham* deseres. Et nunc ge[illegible] animus quotidianæ repetere bonitatis exempla; Savilium, S[illegible] m [illegible] num. Subtilis Matheseos Pater, Savilius. Naturæ prope altera Natura, Sidleius: At quid tandem aut Savilius ille, aut alter Sidleius, nisi famam propagasset Testis temporum, & vita æternitatis, Historia? Ita *Camdenus* [illegible] eodem munere, & perpetuitati suæ consuluit & universæ. Sed quid v[illegible]s [illegible]rius morabimur? Benevolos Pausanias hic Britannicus non postulat, [illegible] est si non invenerit inhumanos: Nihil Camdeno nostro [illegible] pet[illegible] satis superque in gloriam fuerit, si Camdenum tibi non denegens.

VITA

VITA
ANTONII WALÆI.

ANTONIUS WALÆUS originem debet Gandavensi familiæ de Wale. Hæc jam ab anno millesimo tercentesimo quadragesimo quinto Gandavi clara & potens fuit: plurimis insignis Decanis, Quæstoribus, Magistratus Electoribus: innumeris honorata Scabinis: non paucis illustris Consulibus: Nobilissimisque Brakeliorum, Mesidachiorum, Hansbekiorum similibusque Familiis matrimonio connexa. Cujus publica edidit documenta Philippus Spinæus Therovanæ Vicecomes, libro suo de Antiquitatibus & Nobilitate Flandriæ.

Nostri autem Walæi Proavus Johannes fuit de Wale, qui fratres habuit Henricum, Guilielmum, ac uxoris nomine Jacobum de S[illegible], Hi [illegible] ampli, authoritate potentes inclytam Gandensium Rempublicam regebant. Sed orta inter Principem Philippum Bonum & Gandensem plebem discordia, dum hi æquiores & Principis partes foverent, à plebe, ut Principis, ita dominantium pertæsa, Henricus & Jacobus in carcerem conjecti, Guilielmus in exilium actus est. Verum Johannes furori populari se subtraxit, ac Gerhardimontium concessit: ibique gustata semel tranquillitatis & otii dulcedine, nunquam postea induci potuit ut in civitatem Gandensem discordiis exulceratam reverteretur; frustra etiam frequenter revocantibus Henrico & Jacobo, non ita multo post à P[illegible] ut[illegible] restitutis.

Johannes sex liberos habuit, & filium natu maximum ejusdem nominis. Qui ducta in uxorem Elizabetha de Glas, sorore Regentis Collegii S[illegible]mensis Comiti Egmondano à Sacris sex filios duasque filias genuit.

Hic J[illegible] nostri Walæi avus, animadvertens illecebras [illegible] pr[illegible] [illegible] se in ignorantiam trahere & familiæ onerata multa prole [illegible] [illegible] ad [illegible] viræque [illegible] d[illegible] liberi [illegible]. J[illegible] natu majorem Theologiæ [illegible] dixit: qui postea Præpositus [illegible] M[illegible] B[illegible]gis fuit, & P[illegible] [illegible] sub nomine J[illegible] G[illegible], [illegible] [illegible]dit.

[illegible] Adri[illegible]s, [illegible] Jurisprudentiæ operam navavit [illegible] caussam Comiti [illegible] ad ej[illegible] adh[illegible] [illegible] [illegible] Gerhardi La[illegible] [illegible] Eq[illegible] [illegible] [illegible].

T[illegible]

Tertius filius fuit Jacobus, nostri Walæi pater: hic puer Latinam Græcamque linguam didicit; sed quod se expedire è tricis Philosophiæ Scholasticæ, & ejus non posset tædia devorare, in aulam Lamoralii Comitis Egmondani, decimo nono ætatis anno, traductus est. Ubi facile manu promptus, ad labores impiger, animo hilaris, ingenio excitatus, præ reliquis etiam Nobilibus in gratiam Comitis admissus, illi quoque secretissima, & quæ tumultus Belgicos spectabant, commisit: Comiti addictus & fidus ad mortem usque; testis fuit crudelitatis Hispanicæ, apud quam ne umbra quidem peccati ullis potest meritis expiari.

Hæc Egmondani mors, totum Jacobi Walæi vitæ institutum perturbavit. Qui enim statuerat militia inclarescere, præcipuo suo se promotore sensit orbatum: imo se de propria vita securum non esse, qui Egmondani domesticus, & notitiam Albani incurrerat & odium. Quare mox Gandavum concessit: quo in populosa civitate lateret magis, & urbis potentia, consanguineorumque præsidio, minus expositus externæ violentiæ foret. Hic cessante mox metu in Juvene viginti sex annorum, animum ad matrimonium adjecit; electa in uxorem Margareta Wagenaers, virgine annorum viginti & duo; quam illi probabant forma elegans, mores probi, judicium acre, familia illustris & consanguineorum potentia.

Margaretæ enim abavus fuit Mauritius de Vleeschouwere, qui antiqua prosapia nobilis, Equestri dignitate conspicuus, Tribunus militum, nomen famamque præclaris facinoribus extulit: quam ob causam Principi Philippo Bono percharus, ejus in bello comes, prælio Schaldensi Anno MCCCCXXV. dum Philippi vitam tutaretur, occubuit. Mauritius filium habuit Guilielmum, Guilielmus Laurentium, Laurentius Jodocum habuit & Josinam, elocatam Guilielmo Bogardo, omnes civitatis Rectores: tertiam habuit Johannam, quæ Ægidio Wagenaers, Walæi avo, feliciter nupsit. Hic enim familia oriundus quæ lanarum mercatura spectata esset & opulenta, dum insuper dignitatem sibi quæreret, hanc Johannam in uxorem elegit: & ex ea duas filias suscepit, Margaretam & Johannam.

Cum Margareta hac, Jacobus Walæus triginta tres annos tranquille & amice prorsus vixit, licet natura genioque dissimiles. Jacobus natura erat hilaris, audax, præsentium curam habens, de futuro non sollicitus, ac de paupertate securus. Margareta prudens plane fœmina, circumspecta, in futurum provida: sed hujus sollicitudinem facile ferebat & temperabat illius facilitas; & illius facilitatem hujus modestia.

Jacobus mox à matrimonio Reipublicæ administrationi adhibitus est, præfectusque Ærario Alostano, sub Jodoco Vleeschouwero consobrino suo, Ærarii illius Tribuno; electus quoque in Civium Gandensium Ducem, atque ad alias civitatis curas.

Margareta primo partu Ægidium enixa est, non ita diu vitalem. Et tertio matrimonii anno, hunc de quo agimus Antonium, III. die Octobris Anni MDLXXIII. in platea Brugensi. Eo ipso tempore, quo discessum pararet Ferdinandus Alvarez de Toledo, Albæ Dux, qui superbia & crudelitate, Belgarum in Hispanos Vatinianum odium provocavit.

Margareta puerum sedulo primis morum pietatisque rudimentis imbuit,

J[illegible] ter gen[illegible]tatis. [illegible] & voluit quoque puerum n[illegible] ex-citari, [illegible] Gandavensi eas quas posset manus admovere.

Octennis puer [illegible] mediocriter peritus, linguam Latinam addiscendo [illegible] Edingen, Verbi Divini Ministri ad Fanum Sancti Nicolai in W[illegible] viri Nobilis, credi[illegible], & qui Johannam Margaretæ sororem du[illegible]rat in uxorem. Puer [illegible] elegans & roseus, suavis moribus sanguine nexus, præ reliquis condiscipulis suis ibi gratus fuit, plura illi adhibita blandimenta, præbitæ deliciæ. Cumque aliquando Matertera placentulam illi præbuisset, [illegible] pervenientibus fortuito aliis pueris, voluit eam cito ab illo devorari, & qu[illegible] id perficeretur citius, manu intr[illegible]ionem plac[illegible] pro novit[illegible] totam subito de[illegible] possset [illegible] male habere, [illegible] hora [illegible]

N[illegible] E[illegible] ad Verbi Divini ministerium [illegible] in Hollandiam ad Fanum Sanctæ Hildegundis prope Har[illegible] Gandavum redire Antonius Walæus [illegible] Pater p[illegible] turbis [illegible] placide & pie [illegible] Itaque [illegible] traditur in disciplinam [illegible] S[illegible] L[illegible] ris Gandavensis, u[illegible] Latinæ fundamenta [illegible] & excoleret.

Consi[illegible]bat enim Belgium hisce [illegible] Hispanorum imperet, externum a[illegible] & D[illegible], [illegible] & supremam p[illegible] tradant. Plerique in Matt[illegible] & Al[illegible] inclinatis Hollandi & Z[illegible] aversabantur [illegible] dictum [illegible] Gallicum Al[illegible] quod cum G[illegible] Ex[illegible] Zelandiæ Gubernato[illegible] cum [illegible] Gallis [illegible] religionis co[illegible] Gallis in partes: & pr[illegible] flave [illegible] & potentia [illegible] ita [illegible] tur.

Interea J[illegible] Wal[illegible] conditia sequebatur [illegible] tumultum & motum [illegible] in Hispaniam [illegible] crudelit[illegible] Val-[illegible] & cum [illegible] Walæi Vlissingam, B[illegible], Mechliniæ [illegible] tiæ Pr[illegible] fec[illegible] C[illegible] En[illegible] A[illegible] appr[illegible] Walæum [illegible] Nicolai Hei[illegible] viri Dan[illegible] Hombi [illegible], & [illegible] Pr[illegible] complur[illegible] [illegible] ad conditi[illegible]

Quare Antoni[illegible] Lau[illegible] ad pa[illegible] te-

turus: qui [illegible] J[illegible]nam, Joannam, Walburgim filias habuit, Et obs[illegible] [illegible] gratia, puerilibus bla[illegible]tus, non parum dolor[illegible] & [illegible] dum ea pertæsa carceris, & gnara [illegible] cum reliquis captivorum uxoribus E[illegible] n[illegible] maritis [illegible] den[illegible]r, [illegible] carceris poena afficerentur. Ita [illegible] ad temerit[illegible].

Hoc [illegible] civibus, promittit [illegible] se in sequenti [illegible]: Petrum Dat[illegible] in carcerem mittit, [illegible] captivis habet; singulos adit, [illegible] confessionem suam pec[illegible] in Dei conspectum venire, ita se immisce[illegible] Th[illegible] addictus. Sed cum nec sic [illegible] & solemni judicio absolvuntur [illegible] & restituuntur in integrum.

[illegible] sæpe pr[illegible] D[illegible] in H[illegible] ablegavit. Et [illegible] extremo auxilio [illegible] brevi [illegible] suæ in [illegible] domi a[illegible] vac[illegible] Levinum van der Poorten [illegible] tracta[illegible]. Ita [illegible] Gandavensis [illegible] quod [illegible] prædixerat, [illegible] D[illegible] in [illegible] haberetur, & fidus, [illegible] captivitatem esset perp[illegible].

Tan[illegible] cum Principe Parmensi transegit. inter alia iis conditionibus, ut [illegible] ex Principi traderentur, de [illegible] pro [illegible] Cornel[illegible] per[illegible]. Jacobus Walæus [illegible] dubi[illegible] a parte [illegible] labor[illegible] exponerent, [illegible] extra urbem & in Wala[illegible]. J[illegible] a[illegible] in carcerem [illegible].

Et Margareta [illegible] dispe[illegible], ita [illegible] suis vexa[illegible] externa [illegible] deserere. Quod[illegible] A[illegible] J[illegible] & [illegible] civibus Philipp[illegible] in Walachriam trajecit.

Ea [illegible] modo crescunt, [illegible] occulunt. Sed quod [illegible] attulit, id [illegible] exortus existit [illegible].

Non [illegible] G[illegible] Walæum, [illegible] vexavere, sed alios [illegible]; & G[illegible] exemplo [illegible] civitates, jam a R[illegible] [illegible] liberata; et [illegible] in eos crudeles sunt, quos putant à se

ſe deſciviſſe. Hi cum in Patria ſecuram vitam non invenere, alibi eam quærere coacti fuerunt: plerique Zelandos adivere, qui humanitate, benignitate, hoſpitalitate vicinis nationibus præcellunt.

Sed ne malitioſi exulibus permiſſi Zelandiam penetrarent, aut hoſtis ea occaſione uſus, aliquid in Zelandiæ inſulis moliretur, Zelandi naves armatas Philippinam miſere: & illis Jacobum Walæum voluerunt eſſe præfectum, cum ſpeciali mandato ne quiſquam è Flandria in Zelandiam niſi ejus conſenſu tranſmitteretur; tranſmitteret autem quingentas familias: ſed affluente multitudine, monitis Zelandiæ Ordinibus, paucis repudiatis, aliquot millenas tranſmiſit.

Interea Margareta & Antonius Delphos Batavorum [illegible], redi[illegible] bona quæ eo miſerant antea; verum non ſine cor[illegible] [illegible]erunt, non parvam eorum partem intervorſam eſſe, negante amico eam ad manus ſuas perveniſſe, cujus tamen non pauca indicia protabant. ſed perferenda erant damna quæ vindicari non poterant. Quare Margareta convaſatis iis quæ reliqua erant, & in tranſitu ſalutata ſorore prope Harlemum, Middelburgum cum Antonio rediit.

Ubi Jacobus Walæus ediderat jam fidelitatis promptitudiniſque [illegible], & favorem meruerat Zelandiæ Præſidis de Rijcke, qui eo Gand[illegible] [illegible] erat uſus: unde Annona, reſque bellica publica per Zelandiam, Flandriæ Brabantiæque ora, ejus fidei, ejus diſpenſationi concreditur. Ingens peregrino favor, nec parvus honor exhibitus: qui magis [illegible] illi erat, ut hoc munus initio præſertim pro dignitate, cum cura gereret, [illegible]; quare noluit integrum [illegible] committere, ſed Antonium, jam [illegible] [illegible] quam pro ætate ſedatum prudentemque, curarum voluit partem habere. Hic quæ pater mercatus erat, in publicum horreum Armamentariumque [illegible], quæ ſingulis civitatibus deſtinaverat, ea comitari, deferre dividere; [illegible]mque penuriam ad patrem referre: ita nulli loco addictus, modo in mari, modo in hibernis militum, modo in aliis civitatibus biennium tranſegit.

Et jam ſatis ſibi in munere confirmatus Jacobus Walæus videbatur: veritus autem ne milites, verbis ſæpe & moribus rudes, aliquid aſperitatis Antonio affricarent, Middelburgi apud matrem eum manere voluit, & ad [illegible] aliquod vitæ munus præparari. Accifis autem exilio rebus, mox & aucta familia gemina prole maſcula, quem dudum animo nondum auſi ſunt reipſa ſtudiis dicare, rerum viciſſitudinem aliquoties experti: quare ut in omnem eventum, ad quævis vitæ munia obeunda aptior evaderet, traditur formandus Jodoco Lareno, multæ experientiæ, magni judicii, ſpectatæ probitatis Notario publico: apud quem exercitatione continua ſcitiſſime ſcribere didicit, ut pauci omnino illi pares haberentur. Res quæ afferrentur animo concipere [illegible], verbis efferre, litteris conſignare & in inſtrumentum publicum redigere: idque tanta promptitudine dexteritateque præſtitit, ut certatim à magnis Mercatoribus, præſertim à Gualthero Bullo, lucri oblata portione, ambiretur, quo in eorum familiam concederet. Sed Antonius de futuro vitæ genere dubius, integrum triennium apud Larenum permanſit. Niſi quod ubi hoſtis imminteret, & certo ſubitoque civitatibus proſpiciendum eſſet, patri deberet in auxilium venire. Ita illi præſto fuit Tholæ, Bergis ad Zomam, quibus Dux Parmenſis

anno

anno MD LXXXVII. minabatur: præsto fuit in Walachria anno sequenti, cum Parmensis instructa Dunquerkæ classe, collectis triginta millibus militum, in vicinas oras invasionem pararet: quam cum ignorarent Zelandi Angliæ destinatam, prope Fanum beatæ Virginis Walachriæ angulum muniverunt, ubi ingens classis potuisset appellere, & collecto levi exercitu, cum statuerant tutari.

Hic Antonius, stramini cum patre de nocte in tentorio incubans, sacro quodam instinctu se ad Ministerium Ecclesiæ Dei vocari percepit. Illius autem instinctus tanta vis fuit atque efficacia, ut nulla dies, nullæ occupationes ejus unquam potuerint memoriam delere. Quod eo magis mirandum est, quod alienus à servili Dei metu, à superstitione semper extitit; & inspirationibus illis divinis, quas sæpe prædicant alii, minimum tribuit. Adeo ut aliquando quiescendum sibi non arbitraretur priusquam quendam Collegarum suorum, illis plus satis addictum, in contrariam opinionem deflecteret. Sed qui plerumque aut nefarie effecti, aut vane imaginati inveniuntur, possunt aliquando veri existere.

Ita commotus Antonius statuit omnem operam suam studiis dicare; & impetrata parentum venia, Middelburgensem Trivialem scholam adiit. Hujus regimini præerat Jacobus Gruterus, vir sedulus, & in Græca Latinaque litteratura ita versatus, ut eo tempore nulli Belgarum cedere crederetur. Qui coadjutorem tantum unicum habuit Johannem Murdisonium, Philosophum acutum & solidum, non ita multo post Philosophiæ in Academia Leydensi Professorem: ut ea schola perpetuo egregiis exornata præfectis fuit, quæ & postea Jacobum Meivartium Academiæ Groningianæ, Justum Lyræum, Ultrajectinæ, & qui merebatur primo nominari, Adrianum Heereboord, Leydensi Professores dedit.

Cohabitabat Grutero Murdisonus, quare ut ejus genii penitiorem notitiam haberent, iisque familiarius uteretur, Gruteri mensæ Antonius adhibitus est. Ne tamen quorundam puerorum indecoris moribus, aliquid et de morum suavitate decederet parentes suum domi coercere voluerunt: ut si quid vitii contraxisset, id animadvertere possent & emendare.

His præceptoribus feliciissime usus est, & ab iis Latinam Linguam eo usque didicit, ut jam elegans pangeret Latinum carmen, Orationes publice haberet disertas adeo, ut sui discipulique honori interesse Gruterus crederet, ea in publicum edi, divulgari. Nec minus in Græca lingua profecit, ac tum eos omnes Græcos versus composuit qui etiamnum inter ejus Poemata leguntur. In Philosophia solida fundamenta jecit, ut Gruterus & Murdisonus cum eo publicas Disputationes instituerint, de Syllogismo, de Ordine librorum Ethicorum Aristotel. de Mundo, aliisque in Philosophia controversiis: quod ante & post illud tempus, in schola Middelburgensi nunquam fuit institutum.

Credidit autem semper Walæus id præcipue ad suum profectum fecisse, quod edoceretur tantum à Grutero & Murdisono, nec mutare præceptores aut transire classes cogeretur: ita enim facilius concipi quæ à consuetis traduntur, ita melius proponi in quibus sciunt discipulos deficere. Sed & juvit amor quo eum præceptores prosequebantur: qui tantus erat, ut postea Gruterus, præteritis omnibus consangineis suis, eum liberorum suorum constitue-
rit

rit [illegible]. Juvit [illegible] ntia, ne de ingenio dicam: ut quam relaxationem [illegible] alii ludis qu[illegible], ille varietate studiorum assequeretur. Ubi tamen [illegible] de studiis cogitatione [illegible] feriatis diebus [illegible], res obumbrare & pen[illegible] m[illegible]diocri profectu.

His studiis [illegible] Walæum mo[illegible]erunt p[illegible] esse Academiæ [illegible] Schola [illegible] ulterius [illegible]dum. Placuit [illegible] præ cæteris Batava: quod & Middelburgo vicinior [illegible] rei, [illegible] pluribus in quavis facultate Professoribus, ac celebr[illegible]ibus quam Franequerana or[illegible].

Q[illegible] in Aprili [illegible] Lugdunum adiit, [illegible] Johanne Ysenbaeio [illegible] Middelburgensi [illegible] apud [illegible] Ecclesiæ Leydensis Ministrum, elegit, [illegible] Gersone [illegible] & En[illegible]o Sterth[illegible] commilitonibus. Quibus omnibus, ut & [illegible] Theologiæ studiosis, Spanckhelliis [illegible] moribus, vera pietate [illegible].

Ingressus Academiam Walæus, [illegible] ad promovenda studia adjumentum [illegible] & [illegible] fundamenta conferre; [illegible] confirm[illegible] & [illegible] ad [illegible] Professores [illegible] rum Auditorum [illegible]. Q[illegible] tantum [illegible], quæ [illegible] debent & [illegible], [illegible] potuit impendere.

Hæc autem [illegible]: primum [illegible] fecit, inde Phil[illegible] Theol[illegible]. Verba enim [illegible]. U[illegible] vimus, p[illegible] verba [illegible]. Ubi [illegible] ribus impendimus, [illegible] non [illegible] ad [illegible].

Ad penitiorem Græcæ linguæ [illegible] i se Poetarum [illegible], qui [illegible] & [illegible] lingua [illegible]. P[illegible] H[illegible] omni Dialecto [illegible] prudentiorum. Quo tamen in illam [illegible] Josephum Scaligerum [illegible] cui Walæus [illegible], & ejus [illegible].

A Græca ad Hebræam linguam [illegible] Francisco Raphelengio viro [illegible] prima [illegible] Grammatica Mar[illegible]. Sed [illegible] Pr[illegible] Junium ad tempus vacavit [illegible] quo tantum [illegible] H[illegible] Testamenti [illegible] possit [illegible]. [illegible] existimaret [illegible] lere [illegible] potuerat. [illegible] humaniora [illegible] verioribus [illegible] fati[illegible].

Lingua [illegible], felæ [illegible] discentis [illegible] occupari, tam[illegible]

[illegible]

ullam [illegible] rebus [illegible] habent, [illegible] deducant, aut initiata cognitio possit promoveri. Quam ob causam Noster [illegible] Græcam Hebræamque linguam didicit, neque [illegible] aliis studiis animum [illegible] gavit, nisi quod relaxandi animi gratia, ad [illegible] Latinos, Hat[illegible] Poetas, Oratores [illegible] divertit.

His instructus ad Philosophiam accessit, cujus studio in Academia Batava parum [illegible] hoc tempore [illegible] Petrus Molinæus, vir postea celeberrimus [illegible] erat. Jacobus Trelius, prorsus impeditus [illegible] Rodolphus Snellius [illegible] Mathesin docebat: hujus itaque disciplinæ se dedit, & ab eo Geometriam, Astronomiam, Opticam edoctus est: [illegible] ad [illegible] [illegible] Mathematica [illegible] & [illegible] dem [illegible] ratione [illegible] aberrat, totum [illegible], elabatur, [illegible]

In Logica Keckermanno assuevit, cui Zabarellam, M[illegible] aliosque adjunxit: in Physicis T[illegible] Z[illegible] [illegible] Ethicis [illegible] P[illegible] M[illegible] retium. Zabarellæ Metaphysicam [illegible] Scotum. A quibus ad ipsos fontes Platonem & Aristotelem [illegible] sua lingua legit, hoc est integros, [illegible] vix dimidium assequuntur. His [illegible] adjunxit Plotinum [illegible] Simplicium, Aphrodisæum, Averroem. Judicavitque P[illegible] Aphrodisæi aut Averrhois [illegible]

P[illegible] Philosophiæ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] Locorum [illegible] [illegible] Re-

Reformatarum Concordiæ formulis, Catecheſi Heydelbergenſi, & Confeſſione Belgica, totum ſe lectioni Sacræ Scripturæ dedit. Eam legit attente, legit aſſidue; imo & præcipua Doctrinæ capita memoriæ mandavit. Adeo ut etiam ſenex Epiſtolam ad Romanos, ſecundam ad Corinthios, ad Galatas, Epheſios, Philippenſes memoriter poſſet recitare. Legit autem lingua vernacula, quo in concionibus poſtea habendis, Scripturæ verba promptius memoriæ obverſarentur.

Cum autem ſola Scripturæ Sacræ lectione, totum Doctrinæ corpus difficulter animo comprehenderet, jam Scripturæ inquilinus, tandem ad Inſtitutiones Theologicas Bucani acceſſit, quo Theologiam integram è compendio, uno quaſi obtutu poſſet intueri. Compendio autem diu immoratus non eſt, quod delineationi picturæ ſimile, lineas tantum quaſdam & doctrinæ circumductus continent, nativum autem Diſciplinæ colorem, umbras, ſplendorem nequeat exprimere. Verum ſtatim ſeſe Inſtitutionibus Calvini, & Petri Martyris Locis Communibus dedit. Non ſuppetebat hoc tempore Eccleſiis Reformatis ea Locorum Communium copia, ut anxie diſpiciendum eſſet quinam reliquis deberent præferri. Perplacuit tamen Martyr, quod totam Doctrinam pertractaret plane, deduceret fuſe ſtatum controverſiæ, & eum ſolide decideret. Putavit tamen adjungendum Calvinum, quod cum Reformati ut Ducem & merito ſequerentur, quod præteritis levioribus, ea ſectaretur quæ uſum haberent: eaque proferret cum gratia & majeſtate, in quibus vis & robur ſententiæ Reformatorum conſiſteret. Qualibus authoribus non ſatis aſſueſcere Juvenes poſſunt qui rerum pondus nondum ex æquo norunt æſtimare.

Dum hic [illegible] Walæus, Lucas Trelcatius & poſtea Franciſcus Gomarus, Locos Communes privatim explicare aggreſſi ſunt; quos audire inſtituit, quia privatim omnia familiarius & brevius, quam publice ſolent pertractari. Præcipue tamen Lectionibus publicis vacavit. Qui authorum lectione, privato ſtudio, Theologiam aſſequi conantur, eos videmus in alienas, in ridiculas, imo perniciosas opiniones incidere; dum doctrinæ connexum non ſatis animo aſſequuntur. Publicis autem magis quam privatis vacavit, quod illæ accuratiores doctioreſque ſint, & majori gratia auditorum animis inſtillentur. Vacavit autem omnibus, quia nullo labore, nulla animi fatigatione aliquid auribus admittitur, quod non raro in animo radices agit. Sed quo ordine Lectiones Junius, eo præcipue ſtudia inſtituit, quo ſolido fructu audiret eas. Siqui aliquid poſt Lectionem etiamnum ſupereſſet ſcrupuli, id privato colloquio eximebatur.

In Locis Communibus cum plurimum profeciſſet, Commentaria in Sacram Scripturam adiit: & primum in Piſcatoris Analyſin, quo totum ſcripti contextum animo complecteretur, ſed Scripturæ ſenſum è Calvino hauſit, quem divinum ſolebat Interpretem appellare. Cui in Novo Teſtamento junxit Bezam, in Veteri Mercerum & Ariam Montanum, quo reginimis [illegible] que Judaicorum notitiam adipiſceretur: qua qui inſtructus non eſt, in eruendo Scripturæ ſenſu fruſtra ſolet animum fatigare.

Plurimum tamen propriæ diligentiæ tribuit. Qui eundem authorem frequenter legit, optime ejus genium, orationis decurſum, connectendi probandi, concludendique rationem animo aſſequitur. Singulis Deus Opt. Max. ingenium

nium [illegible] diversitatem judiciorum dedit, quod [illegible] quam ex cujusque stylo expiscares, quæ [illegible] expressa quædam est imago.

Ubi jam Walæus legisset audivissetque diu, ad actionem se cœpit præparare; & opponendo publice ea quæ conceperat exprimere. Disputavit quoque ter publice, de Vera Theologia, de Mysterio Trinitatis, de Christi Mediatoris Officio [illegible] Disputationibus non exiguam sui admirationem excitavit. In Philosophia enim versatissimus, apposite ad terminos respondit: & cum Sacram Scripturam haberet in promptu, responsionem suam loco Sacræ Scripturæ, auditu suave, semper obsignavit.

Conciones quoque privatas habuit, dirigente eas Luca Trelcatio, concionatore facundo: & primam publice Voorschotæ, magno auditorum confluxu, qui nihil mediocre ab eruditione ejus exspectabant.

Jam Walæus aptissimus à præceptoribus judicabatur, qui Divino Ministerio operam impenderet; sed qui aliis abunde, nondum sibi potuit satisfacere. Quare antequam doceret alios, Ecclesiam regeret, putavit quoque alibi consulendos doctos, perlustrandas Academias, regimen aliarum sibi Ecclesiarum inspiciendum: præsertim Genevæ & in Helvetia, unde Reformatio processerat, & Ecclesiæ decore magis regi credebantur.

Itaque oblato itineris comite Apollonio Schotte Jurisconsulto, Consulis Middelburgensis filio, postea Supremæ Curiæ Hollandiæ & Zelandiæ Senatore, vigesimo tertio Maii, Anni cIↄ Iↄ Ic. Flissinga solvit, navi prætoria, qua contra prædones à parente illi prospiciebatur. Ac xxv ad Sequanæ ostium bene appulit: indeque perlustrato Rhotomago, vicinisque urbeculis, xxix Lutetiam Parisiorum ingressus est. In hoc Galliæ, imo orbis, quodammodo compendio, Walæus substitit. Nullæ nationes sunt quæ hic non confluunt: nullum vitæ genus quod non exercetur: nullibi virtutum vitiorumque materia uberius exurgit: nullibi omnes eruditionis partes plenius traduntur. Inquisivit hic Walæus in Galliæ regimen: & [illegible] Regem supremam potestatem adeo pro libitu exercere, & tamen [illegible] incredibili cum amore prosequi. Perspexit multorum hominum mores, & agnovit maximum ad virtutem incitamentum esse, vitiorum fœditatem nudam contueri. Sed præsertim ad Philosophiam & Theologiam attendit: ea quæ apud Pontificios vigebat summe displicuit, quod mere scholastica esset; nec Sacræ Scripturæ, nec sanæ rationi, [illegible] sensui subnixa: ast animi tantum quibusdam conceptibus, aut argutis distinctionibus, quo doctrinæ monstra quædam stabilirentur. Reformatos nec Theologiam hic, nec Philosophiam profiteri: & in habendis concionibus, in regenda Ecclesia plena libertate non frui: adeo ut actiones, imo verba publice habita, quæ ambiguitatem aliquam queunt admittere, in deteriorem partem & pœnam trahantur.

Quare hic sibi nimium commorandum non esse arbitrabatur, & per Aurelianenses, Bituriges, Lugdunenses, Ar[illegible]ionenses, Viennenses, in Maris Mediterranei oras concedendum: in quibus & liberiores Reformati, & magis vigere credebantur. Ubi Viennæ venit, animadvertit pecuniam peregrinationis nervum defecturam, quam d[illegible] Genevæ novam procuraverat sibi numerandam. Qui nunq[illegible] propria quadra vixerunt, credere non possunt se in vitæ necessaria aut commoda tantum expensuros.

Dum Viennæ hæret, & [illegible] Ecclesiarum P[illegible] invisit, animadvertit se amplius in illis oris: [illegible], quam credebat, [illegible]. Invitabant enim cum vicinæ Ecclesiæ, amplis conditionibus, ut privatim docere Philosophiam, docere Theologiam aggrederetur, oblato ad laboris decrementum coadjutore. Sed qui necessitatem talis Scholæ percipere non poterat, cum non [illegible] remotæ essent Genevensis, Lausannensis, [illegible] desperabat [illegible] studiorum fructum in Patria carpere; recusavit talem provinciam inter peregrinos suscipere, ubi facile exponi aliorum invidiæ posset, nec consanguineorum tutela protegi. Verum ab Appollonio Schotte Gratianopolim usque deductus, inde mense Augusto Genevam accessit.

Genevæ hospitium quæsivit, ubi quam maxime studia posset promovere; & id apud Carolum Perrottum elegit, Verbi Divini Ministrum, ac Sacræ Theologiæ Professorem.

Prima Genevæ cura fuit linguam Gallicam bene addiscere, quam [illegible] lectione Gallicorum Scriptorum, & frequenti conversatione cum civibus acquisivit: satis enim accurate honorati hic cives Gallicam linguam loquuntur. Et in ea tantum profecit, ut non raro Gallicas habuerit conciones.

In Theologia Professores erant Theodorus Beza, Antonius Fayus, Carolus Perrottus. Beza, octuagesimum supergressus annum, lectionibus [illegible] abstinebat. Fayus elegantis erat eruditionis, sed explicator parum [illegible], disputator parum acris. Perrottus vir plane doctus, minus in fronte, plus in recessu habebat. Et singuli horum unica septimana vix semel prælegebant. Quare audiendis se concionibus sedulum præstitit, quæ nullibi frequentiores quam Genevæ habentur. In iis autem maxime admiratus est Bezam, in quo, jam octuagenario, eminebat adhuc vigor ille animi, [illegible] profunda, judicium illud acre, eloquentia illa mascula [illegible] ob-stupuit. Plurimum autem profecit in ea [illegible] habent Congregatione, in qua Ministrorum aliquis [illegible] Sacræ Scripturæ familiarius explicat, quam reliqui qui adsunt Ministri [illegible] vel extendunt, vel emendant: nisi quod, ubi ad Bezam explicandi pervenisset ordo, reliqui interpretationem ejus silentio venerarentur. Profecit quoque plurimum Bezæ colloquiis, qui omnia ad sui notitiam, ad Dei [illegible] dirigebat: unde frequenter illi in ore erat illud Gregorii [illegible] *[illegible] Ægrotus est eo insanabilior, qui sibi sanus [illegible]ur.*

Occupabatur hoc tempore Beza in Novi Testamenti editione ulti[illegible], quam maluisset Walæus non ita e consilio & ad mentem Piscatoris institui. Incipiebat enim in Beza languere ingenii perspicacia; nec eminebat in Piscatore, sublime illud ingenium, maturum illud judicium, quod [illegible] in Beza eluxit, & hic requirebatur.

Conversatio cum Perrotto quo diuturnior & familiarior, [illegible] nec præsentia famam imminuit, aut [illegible] attulit contemptum. Non enim videri pius, non videri d[illegible], sed [illegible] conabatur. Famam [illegible] non negligebat tantum, sed ut gravem aspernabatur. Li[illegible] eruditis commercia fugiebat, putabatque magis ad [illegible] quam ad usum institui. Semper dictitans, *Paucis in Dali[illegible] A[illegible] feri[illegible] esse.* Prorsus hoc agebat, ut sibi tantum & suæ gregi [illegible] viveret. Et

san-

ſare ea conver[illegible] Walæo [illegible], quod tota vita adhæſit.

Regi[illegible] Genevenſis illi per[illegible]: ubi nec ſponſæ nec viduæ d[illegible] ſed de more q[illegible] adire preces, publicas adire [illegible], nullibi vel mon[illegible] vel [illegible] conſolandæ. Ub[illegible]tur [illegible], quod [illegible] eſſe [illegible], ſed etiam [illegible], [illegible] pro [illegible] deretur. Non putavit tamen [illegible] ritate facil[illegible] procedendum. [illegible] hic non tantum ad [illegible] ſed ad ſcelera pro[illegible] Frequentiam quoque [illegible] ncionum [illegible] aliquem extir[illegible] viliſceret conſuetudine, & differrentur facile quæ ſemper poſſent haberi.

D[illegible] hæc inquirit, & [illegible] gegit reliqua, quæ illi [illegible] offerrentur.

Degebat hoc tempore G[illegible] The[illegible] qui Hebrææ linguæ peritia reliquis eminebat. Hic perſ[illegible] Walæo ſe[illegible] eam notitiam arte memoriæ brevi temporis ſpatio acquiſiv[illegible] ſe dedit, & ſex ſeptimanis, Sanctis Pagnini Epitomen integram [illegible] mandavit: eo initio ſucceſſu, ut [illegible] Scripturæ [illegible] & interpretationis ſuæ commod[illegible] ratio[illegible] H[illegible] non potuit [illegible] ima[illegible] aut elo[illegible] [illegible] ut quicquid ageret [illegible], ſemper [illegible] imagines [illegible] obverſarentur. & ſibi viſ[illegible] melancholice delirare. Qui autem ſ[illegible] cogitationes, ſi [illegible] judicium majus quid omni eruditione æſtimaret; q[illegible] diverticulis, omniqu[illegible] quindenis diebus hoc egit, ut [illegible] imagines illæ memoria delerentur. & eas tamen reſervavit, quæ [illegible] c[illegible] ior[illegible] v[illegible].

[illegible]rat R[illegible] S[illegible] Typ[illegible] qui [illegible] Typograph[illegible] U[illegible] cum [illegible] impreſſa & præcipue The[illegible] Græcæ, non[illegible] poſſet, non potuerunt [illegible] H[illegible] ſatisfacere; publice itaque exili pretio divenditi [illegible] q[illegible] Græcorum authorum Walæus coe[illegible]. Qui[illegible] ſtudiis [illegible] vellet [illegible] xit.

[illegible] qui bi[illegible]. H[illegible] & [illegible] atur, W[illegible] r c[illegible] C[illegible] P[illegible] Secr[illegible]o, t[illegible] Maj[illegible] pedem [illegible] pernoctavit. Ut [illegible] d[illegible] dibus montium [illegible] a[illegible] circa [illegible] in qua omnia frig[illegible] d[illegible] r; [illegible] n[illegible]. H[illegible] n [illegible] ege[illegible] terr[illegible] em [illegible] s[illegible] pientes [illegible] con[illegible] N[illegible] unde [illegible] glacie [illegible] major [illegible] dibus [illegible]ndi. H[illegible] parti [illegible] tuebant, qui

ea len[illegible] suavitat[illegible] q[illegible] pe[illegible]lleb[illegible], quam [illegible] in terra [illegible] longinqua potuit assequi.

Interea dum hinc [illegible] Italiam intuentur, vident [illegible] Lemano vapores exurgere, [illegible] infra monte, circa eum confluere & infra se cumulari in nubem [illegible] spissitudine, ut omnem prospectum in terram præcluderet. Cum tamen mox appropinquaret, de[illegible] nubem intrare, morari in ea, ac in ea [illegible] lavare: non alia [illegible] nubis erat facies, quam spississimæ nebulæ, qualis non raro terram [illegible]. Hanc simulac transgressi sunt, nubes se in pluviam [illegible] à qua permadentes, in vicinis pastorum tuguriis pernoctavere, & insequenti nocte ad montis pedem: multo enim facilior genubus ascensus, quam descensus exstitit.

E[illegible] propemodum [illegible], ut cum Adriano [illegible] Zelandia postea P[illegible], in lacu Lemano [illegible] natarent. Natans autem [illegible] vertit, quendam satis remotum, [illegible] seorsim natare, submergi & suffocationis incurrere periculum. Ut autem erat tenerrimi affectus & ad opitulandum pronus, statim natando affluxit, hominem ex undis, ex orci faucibus eripuit ac in terram salvum deduxit: qui cum ubi ad se rediisset, intellexit fameliarem Belgam esse, qui reverentia impeditus propius accedere non a[illegible] ex sono tamen vocum Belgicarum conterraneos agnoscens, in [illegible] rari. Charitas enim patriæ apud exteros demum [illegible] conterranei, quasi consanguinei habeantur.

Viderat jam Walæus, audierat, didiceratque ea quæ Th[illegible] moram injicere Genevæ possunt. Et etiamsi nulla satietas suborta [illegible] abundantia annonæ, lacubus fluminibusque irriguæ, hortis amœn[illegible] civium suavissimæ, voluit tamen, ad majorem ingenii c[illegible]rum, [illegible]

Kalendis itaque Junii S[illegible] Lausannam usque eductus. Cum ibi ni[illegible] tum posset, Bernam [illegible] cal[illegible]s.

E[illegible] meritorius Lausannam Berna [illegible] Lausanna Bernam vagabatur; B[illegible] tum à Wal[illegible] voluit, etiam [illegible] jam [illegible] ditione adj[illegible] r Walæo [illegible] sequi.

D[illegible] pendet in [illegible] etiam excurrit; ad Ti[illegible] Schaphusam [illegible] Schaphusiæ Cataractas Rheni vidit, Nili æmulas, & observavit, [illegible] quod Veteres [illegible], accolas sonum [illegible] aquæ non exaudire, [illegible] non ita, ut insuetti perturbentur. [illegible] Veteres [illegible] gent, [illegible]

M[illegible] & quæ g[illegible] in exteros [illegible] lico con[illegible]

B[illegible] Z[illegible]

[illegible]

ſidem [illegible]. Sed à Magiſtratu deciſa lite, & [illegible] quinque Coronatis alligatis, Baſileam contendit.

Baſilea Urbium Helvetiæ ampliſſima eſt, ædificiis ſuperba, quibus picturatis paſſim veſtibulis multum accedit decoris. In hac Æneas Sylvius, [illegible] Pontifex Romanus, tempore Concilii Baſilienſis [illegible] eſt, & delectatus amœnitate loci, aeris ſalubritate, ubertate annonæ, quod nulla in vicinia Univerſitas floreret, dignam judicavit quæ ea conderetur.

In hac Academia jam Theologiæ Profeſſores erant Jacobus Grynæus, & Amandus Polanus à Polandorf. Grynæus vir erat cat[illegible], prudens, eruditionis ſolidæ, ſed regimini civitatis vehementer intentus, adeo ut ad ejus nutum regi Baſilea crederetur. Quales enim [illegible] eruditione non ſolent, qui præcipuum tempus ambitu, ferias magis [illegible] ſtabiliendæ authoritati impendunt. Prælegebat univerſalem Hiſtoriam quam ad ſua uſque tempora deduxerat; quare plures auditores habuit qui intelligerent quid novi in orbe eveniſſet, quam qui aliquid ſolidi conarentur addiſcere.

Polanus vir doctus, multæ & aſſiduæ lectionis: qui non ſatis pollerè judicio ſolent, nec profundiſſime in Diſciplinarum intima penetrare: multa delibant, parum nutritii cibi in ſuccum & ſanguinem convertunt. Tradebat auditoribus, Locum de Prædeſtinatione: quæ materia, [illegible] ingenium acre, judicium ſolidum expoſcit.

Quare maxime Johanni Buxtorfio, Literarum Hebraicarum Profeſſori, ſe dedit. Buxtorfius erat docendo aptus, genii ipſius linguæ antiquitatumque Judaicarum peritiſſimus: unde in ea lingua haud æque celebre nomen inter Reformatos invenias. Explicabat Rabbinorum commentaria in duodecim Prophetas minores: quibus ſucciſivis tantum horis Walæus vacavit; quod Rabbinorum minera plus operæ requireret, minus auri largiretur.

Animadvertens Walæus ſua ſpe ſæpe fruſtrari & pleraque expectatione minora inveniri, comparans [illegible] inter ſe Leydenſibus, Genevenſibus, Lauſannenſibus, Bernenſibus Baſileenſibus Profeſſoribus, cum judicaret aliquos, non obtinere nullum nomen, quibus diffuſa eruditio aut profunda non eſſet: in animum induxit ipſe quoque aliquid publice audere: quod apud exteros [illegible] malum, quidquid aſperum, quidquid [illegible], [illegible] plene efformat[illegible] [illegible] futuræ promotioni [illegible]. Debuit autem [illegible] Profeſſoris [illegible]. Itaque ut [illegible] ſpecimen Carmina oblatis occaſionibus compoſuit & evulgavit.

Theſes conſtituit de Providentia Dei ſoli Sacræ Scripturæ verbis [illegible] de quibus publice ſub Polano diſputavit. [illegible] probavit ſolide [illegible].

Quare [illegible] Profeſſori cathedram [illegible] quod & [illegible] & Diſputationibus Aliis [illegible] præfuit [illegible] ubi [illegible] aut Grynæo eius genero, aliquid impedimenti [illegible] ad Walæum [illegible], [illegible] eorum vices ſuppleret. [illegible] quod & Belgis [illegible].

In

[illegible] Peregrinatione [illegible] Walæi [illegible] fuit [illegible] Regiones, lustrare [illegible], apud [illegible] montes: & [illegible] id [illegible] quod in iis natura aut ars admirandum fecit aut dignum notatu. Hyemis tempore [illegible] civitatem [illegible] potissimum, ubi maxime [illegible] Theologiæ studia possent, & [illegible] perspicere. In [illegible] ubi Basileæ [illegible] fecisset [illegible] [illegible] Spiram, Heidelbergam [illegible] est.

Heidelbergæ [illegible] diu, [illegible] an potius peragrare Germaniam; & [illegible] Lugdunum in Batavorum accedere. Movebatur [illegible] celebritate Academiæ, quæ inter Reformatas sola cum Leydensi posset comparari: sed parum in animo illius speciosa poterant, qui sibi propositum tantum solida sectari. Maximi [illegible] Bibliothecam [illegible] Manuscriptorum [illegible] ad quam illa libri editi per virum Clarissimum Janum Gruterum [illegible] patent; verum ad collationem Manuscriptorum cum impressis [illegible] inclinavit. Nam [illegible] lectionum, [illegible] & [illegible] in [illegible] sit maximi momenti [illegible] eorum qui indices conscribunt.

Theologiæ Professores erant merito [illegible] celeberrimi Daniel Tossanus & David Pareus. [illegible] Novum Testamentum [illegible] serio confectum, [illegible]. [illegible] Hoseam [illegible] audiret explicantem. Et nescio quomodo [illegible] animus [illegible] at; etiam [illegible] retur, quæ alias magni [illegible].

Gubernatio Ecclesiæ Palatinæ, plane non cum Belgica [illegible] imitanda. [illegible] Politici, [illegible] Ecclesiastici Senatum [illegible] [illegible] potestas. Hic [illegible] bat [illegible], [illegible] transferebat de loco in locum [illegible] modum: sæpe inviti [illegible] authoritati Principis, [illegible] tranquillitati [illegible] arum solum consulitur.

Quare Walæus invitatus [illegible] Germaniam [illegible] grande [illegible].

Peregravit [illegible] & [illegible] quievit. [illegible] & Marpurgi in Academia, [illegible] Hassiæ Landgravio, [illegible] adhibitus. [illegible] et potentia [illegible] eruditione prædi[illegible] tantum [illegible] quodammodo [illegible] in D[illegible] Episcopatum [illegible] Bremæ [illegible]. Quare [illegible] q[illegible] ab [illegible] studia [illegible]. Verum id [illegible] tibus commorantur, [illegible] à [illegible] quam inquisitionem [illegible].

Nec [illegible] Walæus [illegible] a [illegible] narus [illegible]

an-

am, Ultrajectum, a qua [illegible] sedem [illegible] um Batavorum, & Gomari ædes, cum fuit.

Certe qui triennium in propemodum peregrinando impenderat, reditum in patriam [illegible] parare. In patria [illegible] fructus sunt, sed qui [illegible] melius proferat arbor [illegible] sunt, [illegible] inserendæ: [illegible] sub [illegible] non debet, [illegible] in suum crescturus.

Antequam autem se Walæus [illegible] ad [illegible] componeret, suo affectui, parentum desiderio satisfecit, ac Middelburgum excurrit. Nihil æque volupe obtingere liberis potest, quam ex temporis intervallo parentes sanos & salvos contueri. Nulla [illegible] par [illegible] quam familiæ columnam, filium [illegible] majorem, [illegible] peregrinatione expolitum, incolumem tenere.

Middelburgo statim, non [illegible] Lugdunum rediit, ac nonnihil immutatam Academiæ faciem agnovit. Josephus Scaliger, post Rectorem Magnificum, cæteris præponi Professoribus volebat. Sed opponebant se Professores omnes, & id Junius ordine primus debebat exequi: nec id faciebat invitus, cum ipse familia oriundus nobili, [illegible] Gallus [illegible] illam Vicecomitum [illegible].

Eodem tempore [illegible] Junius [illegible] sua Hebraicæ Linguæ Professione in Juvenem aptissimum transferretur qui [illegible] aliquod suæ posset [illegible] adferre; verum id secreto ambitu præripuit Coddæus. Quæ res ægre [illegible] habuit, imo & ipsos Præpotentes Hollandiæ Ordines. Nolebant [illegible] Scaligeri gratiam viri [illegible] raræ ac profundæ eruditionis, postponi & offendi Junium [illegible] eruditionis [illegible] ac [illegible] usus. Quare nec quem [illegible] Scaliger [illegible] Junio fuit [illegible] Professionis Hebraicæ [illegible]. Ea tamen contentio videbatur [illegible] Junium [illegible] ætas ac fama celebrior, addidisset Gomarum [illegible].

In studiis Walæus non jam majorem aliquam Theologiæ persequitur partem [illegible] vacat; sed [illegible] animum suum Theologiæ [illegible]. Expendit [illegible] intima [illegible]. [illegible] aliquem sentit [illegible] conatur reparare, conferendo [illegible] Junio & Gomaro [illegible]. [illegible] est, quantum id illi [illegible] ejus brevi temporis [illegible] uberiorem. Ita [illegible] aliquid, sed [illegible] investiga[illegible] fundamentum [illegible] eruditionis. [illegible] autem Scriptorum recentiorum [illegible] quidem [illegible], quid [illegible] authoritate [illegible] se lectioni patrum & præsertim Augustini, dedit: quod præ cæteris [illegible] & in disputando acer [illegible].

Interea in civitate Leydensi [illegible] pagis se concionando exercuit: quod ea gratia peregit, ut ad ornandum verbi Divini Ministerium in Civitate Leydensi vocaretur. Quæ res [illegible] magis [illegible] Walæum sollicitum habuit. Honorificum erat in amplam [illegible] statim vocari,

com-

[illegible] in eam ubi Academia esset per quam continuo [illegible] re erudiri posset. Sed grave erat onus amplam Ecclesiam gubernare, [illegible] quam vidisset parvam dirigi. Quare post ardentes ad Deum preces [illegible] alia ratione potuit animum componere, quam si vocationem hanc [illegible] voluntati submitteret. Hi per Gomarum gratias egerunt S[illegible], & quamvis nus vocationem filius acciperet [illegible] excusari vario [illegible] sed revera desiderarunt senectuti baculum [illegible] apponi. Quam ob causam neequieverunt prius quam filius valedicta Academia, verno tempore Anni millesimi sexcentesimi secundi, domum reverteretur.

Vita illius in Academia, in peregrinatione & totis pubertatis & adolescentiæ annis inculpata prorsus fuit: in qua ne ipsa quidem malignitas habuit quod posset vellicare, [illegible] a ab omni luxu & [illegible], [illegible], modesta. adeo ut non paucis ab aliorum parentibus pro exemplo [illegible] assignata. Hoc bonum curabat semper quod vetustate fieret melius, [illegible], ridiculis nunquam [illegible] tur, non erat tamen conversatio [illegible] austera aut tetrica, sed facilis, blanda: quam libenter ingenii quodam [illegible], acri tamen, com[illegible]bat.

In studiis fuit indefessus, quibus non dies tantum integros sed & dimidiatas noctes impendit, ut frequentius frigidus etiamnum e lecto quam calefactus exurgeret. Unde cum primum [illegible] Leidæ in quartanam incidit, quæ per quatuordecim menses illum fatigavit, cum [illegible] febriculam cum tussi, quæ phthisin minabatur; spreta tamen [illegible] nihil de consueto studio remisit. Quæ intemperies quædam erat, eo magis admiranda, quod in tota vita hoc ageret, ut ne quid nimis: sed ita potest sciendi desiderium homines quasi effascinare. Ab illa continua intentione animi [illegible] ventriculi, cruditatemque incurrit, & repletum caput [illegible]: quæ duo facile, quod hæreditaria essent, exinde [illegible] tota vita vexarunt. Nimis [illegible] eruditio emitur, quæ cum continuo [illegible] dispendio obtingit: & [illegible] minor, quam quæ integra sanitate perfectum acquiritur.

Middelburgi se statim examini ut [illegible], præparatorio subjecit: & examinatorem nactus est Jacobum Cornelii Verbi Divini in Ecclesia Middelburgensi Ministrum. Virum [illegible], nec indoctum; sed cum eruditione Walæo cederet non Walæus, sed [illegible] Cornelii examinatus esse dicebatur. Non levi eruditione præditum [illegible], qui apposite [illegible] rogare.

Ita examinati [illegible] coram Ministris singulis mensibus conciones habere, quo in concionando promptiores evadant. Et integrum illis est singulis septimanis, eorum Concilio interesse qui Ecclesiam gubernant. Optima consuetudine, ut legitimo usitatoque regimine prius imbuantur, quam Ecclesiæ habenis manus admoveant.

Illis autem exercitiis, illis in Concilio colloquiis animadverterunt [illegible] tum juvenis ingenium, sedatum judicium, eruditionem profundam, merito [illegible] eum à civitate Leydensi fuisse vocatum. Unde, cum homines difficulter affectus exuamus, ceperunt Ministri vereri ne amicis suis in promotione præponeretur: imo ne suis luminibus officeret.

Classis Walachra præ cæteris sedula est ut amicitiam cum Ecclesiis vicinis foveat: [illegible] præ [illegible] a vicinis Ecclesiis consistitur. V[illegible] Calvi Concionatoris cathedra, eam occasionem arripuerunt Middelburgenses, & Walæum

Walæum conati ſunt Calctum ablegare: quæ res male prorſus ejus parentes habuit, qui impediverant antea ut Leydæ maneret, in Provinciarum Fœderatarum meditullio, nunc perpeti debere ut Caleti Gallorum Hiſpa[illegible]orumque injuriis exponeretur: quare ſeſe oppoſuerunt acrius parentes, & ipſe averſabatur Walæus, quod nulla vocatio, quid dicerem legitima, unq[illegible]am præcederet; cum tamen id agerent impetuoſius quidam Miniſtri, in gratiam parentum Magiſtratus oſtendit eam rem ſibi diſplicere. Sed litem diremit K[illegible]ukerka, pagus Middelburgo vicinus, qui inte[illegible]ca Paſtore orbatus, ſtatim in Miniſtrum ſuum Walæum elegit.

Koukerkæ idibus Novemb. Anni milleſimi ſexcenteſimi ſecundi, Verbi Divini Miniſterium aggreſſus eſt. Eo munere hon[illegible]ratum ſe ſe[illegible]ſit, qu[illegible]d dignus judicaretur qui ſervus Dei eſſet; ſed ſimul grave onus admiſiſſe Dei h[illegible]rem promovere, & animarum procurare ſalutem, in quibus m[illegible] peccatum aut negligentia, crimen eſſet læſæ majeſtatis Divinæ. Quare in eo munere, non hic tantum, ſed tota vita, nihil unquam incepit, qu[illegible] prius Divini Numinis auxilio ut illi prudentiam, [illegible], et vires largiretur.

Koukerkæ concionandi promptitudinem & habitum acquiſivit, didicit Eccleſiam regere, conſolari afflictos, pertinacibus & ſectariis ſe opponere: quarum rudimenta audiendo & videndo jaci poſſunt, ſed non diſcuntur plene niſi operi manus admoveatur. [illegible] tam bene Walæus, ut pauci qui ſ[illegible]ipe-r[illegible]nt ſectarii Eccleſiæ ſe [illegible]ungerent, Eccleſiæ autem membra eum [illegible] patrem rev[illegible]rentur.

Conciones vero ejus adeo eminuerunt, ut cum Anno illius ſeculi quarto, Mauritius Fœderati Belgii Imperator Sluſas obſideret, præ cæteris à claſſe Walachra dignus fuerit judicatus, qui in obſidione Johanni Vytenbogardo aulico Concionatori jungeretur. hic notitiam cum Vytenbogardo non amicitiam contraxit.

Vytenbogardus Concionator [illegible] magnatum gratiam ambibat quo inter ſuos emineret. Walæus hoc agebat, ut Deo potius quam hominibus placeret: quare & [illegible] obtinuit, precibus, monitis, ne pejuratio inter militiæ d[illegible] s a[illegible].

Vytenbogar[illegible] is æſtimabat Socinum: inde & Novum Teſtamentum habuit manu S[illegible] ubivis annotatum, quo quotidie ut manuali utebatur, a cujus d[illegible] abhorrebat Walæus.

Devi[illegible] a civitate d[illegible]um redux omnia ſua compoſuit, quaſi perpetuo Koukerkæ manſurus: præditus mediocribus & [illegible] divitiis, non n[illegible]e habebat majus ſtipendium appetere: & antea à Leid[illegible] petitus, [illegible] laetius obtinuit. M[illegible] ſui par videbatur, imo ſuperior. Eccleſia [illegible], non [illegible] Et [illegible] ſatis ſupererat [illegible] quod perficiendæ eruditioni poſſet impendere. Amabatur [illegible], & pl[illegible] Seniorum, Diacono[illegible] præter externum habitum, par[illegible] ruſtici habebant. Pagus ipſe non horæ itinere Middelburgo & Fliſſinga diſſitus, facile vitæ commoda admittebat. Amœnus p[illegible] ſu[illegible] paſcuis viridis, frumenti ferax, p[illegible]riis [illegible], arenoſis collibus propinquus, non tamen oppreſſus. Itinere hora [illegible] is ab eo mari diſtans, per quod majores naves in Zelandiæ portus debent appel-

[illegible]ro.

lere. Domum amplam habebat, hortum ſpatioſum, in quibus ea fovebat alebatque, quæ elegans divertere ingenium poterant.

Sed raro iis plene frui poſſumus quæ ſtudioſe elegimus, quæ cum cura præparavimus nobis, quaſi in iis quieturi. Civitas Middelburgenſis ſi ulla religioni dedita, eo numero frequentabat Conciones qui à tribus majuſculis templis capi non poſſet: quam ob cauſam Magiſtratus rogatus eſt templum quartum & octavo Miniſtro ſtipendium concedere. Templum aſſignatum eſt, prope forum piſcarium, & in octavum Miniſtrum ab Eccleſiaſtico Concilio Walæus vocatur.

Equidem Walæus maluiſſet Koukerkæ manere, & non immiſtus turbis & diſſidiis Deo, ſuæ Eccleſiæ ac ſibi vivere. Non debuit tamen Deo reſiſtere eum vocanti, ubi plures adferre fructus Eccleſiæ poſſet: non debuit deeſſe futuræ familiæ, ubi et melius poſſet proſpicere. Middelburgum enim Zelandiæ Metropolis eſt, nulli præter Amſtelodamum fœderati Belgii civitatum cedens amplitudine, mercatura, civium numero. Magiſtratus prorſus eruditus, præ cæteris Paſtores veneratur. Cives multi modicis divitiis, ſedatis moribus, Theologiæ curioſi, eam quoque ſtudent opere exprimere.

Id biennium quo Miniſterio Koukerkæ functus eſt Walæus non parum ejus vitæ rationem immutavit. Primo enim anno, peracto illo labore qui anniverſariis concionibus debebat impendi, Catecheticis, feſtorum, plus otii nactus, incepit de eligenda vitæ ſocia cogitare. Nec ut vulgo fieri ſolet, inconſiderate ei rei incubuit, cum tota vita vix aliquid majus aggrediamur; ſed re ſerio iteratoque perpenſa, de parentum voluntate ambiit Paſchaſiam ab Iſenhout, virginem piam, prudentem, compoſitis moribus, qualem qui non eligit, tota vita cogitur [illegible] inſervire. Non neglexit [illegible] reliqua corporis & fortunæ dona, quæ beatitudinem in terris reddunt [illegible]. Erat enim forma decora præ pleriſque Middelburgenſibus [illegible] dotata, [illegible] è Nobilibus familiis Curtiorum, Gryphiorum [illegible] & aviæ frater fuerat Petrus Curtius, celebris Epiſcopus Brugenſis. Grave [illegible] ſed [illegible] antiqua proſapia [illegible] eſt. Hujus [illegible] pater Nic[illegible] ab Iſenhout [illegible] minatus obiit Conſul. Avus Maternus J[illegible] Bontridder, etiamnum in vivis Scabinus. Matris fratres uterini [illegible] Conſul, Chriſtianus Scabinus, [illegible] Vosbergius Scabinus, Aylva Militiæ Dux. Et per hos [illegible] Middelburgenſis familiis affinitate innexa. H[illegible] Walæus [illegible] Iacobo Viſchero Ferdinandi Filio, [illegible] Ar[illegible]laſſo Gallico: & eam undecimo Augusti Anno [illegible] in uxorem duxit.

[illegible] felicitate gaudet [illegible] a parente [illegible] Ma[illegible] vexata [illegible] quarto [illegible] ejuſdem Anni [illegible] patrem [illegible] poſſet & [illegible]

Toto morbi decursu Walæus perpetuis officiis, piisque solationibus parentibus adfuit, quare uterque mortis hora illi benedixit, & hoc elogium dedit, eum nunquam eos tota vita offendisse: elogium quod optant omnes boni, paucissimi merentur.

Ea morte parum amisisse Walæus videbatur, qui trigesimum supergressus annum ipse paterfamilias, Pastoris munere jam Middelburgi erat functus. Nec multum curarum parentes reliquerant, cum Johanna soror esset annorum viginti & sex: quæ mox nupsit Jacobo Lo[illegible]n Coviliano Middelburgensi, viro diviti, suavi, honesto, proboque. Et Jacobus frater annorum esset septemdecim, studiis quoque deditus, ita Antonio similis, ut facile germanos esse posses agnoscere; nisi quod natura videretur magis in Melancholiam inclinare, quales non solent moribus exorbitare.

Eæ tamen mortes vehementer Walæum conturbaverunt, ut toto anno nulla dies transiret, qua non de parentibus anxie cogitaret, nulla nox, quæ non de parentibus somnia largiretur. Certe exile quid non est favorem illum parentum amittere, conversationis illam dulcedinem: carere optimis exemplis, ad quæ vitam, ad quæ mores instituamus: destitui consiliis quibus in rebus gravibus, in rebus anxiis dirigamur: non muniri illa authoritate, non stabiliri illo fulcro, quo juvenes & in novo munere constituti [illegible].

Lenivit nonnihil dolorem natus illi filius vigesimo septimo Decembris ejusdem Anni, quem in memoriam avi aviæque suæ, in gratiam [illegible] uxoris & sororis suæ Johannem appellavit. Vita cum pueris multas alienas cogitationes infringit. Exhilarat animum quod hæredem videamus divitiarum, authoritatis, boni nominis, quæ nonnisi cum fatigatione corporis & animi ægritudine paravimus: sed maxime in filio exultat animus, quasi diutius cum nomine in illo victuri.

Etenim si autem jam dudum ursissent Middelburgenses, ut domicilium in eorum civitatem transferret, & jam profecturum Koukerkenses [illegible] essent; noluit tamen eo prius concedere quam Koukerkæ natus infans esset, ne videretur eos contemnere quos honestissimos & sui amantes erat expertus. Sed vigesimo octavo a partu die, uxorem cum tota familia Middelburgum transduxit.

Middelburgi [illegible] maximo populi applausu, summo honore à Magistratu, imo & præ cæteris favore, acceptus est. quæ res facile quorundam Ministrorum Middelburgensium denuo invidiam excitavit, [illegible] vilissime collegio adscribuntur, semper aliquid debent [illegible]. Id [illegible] egerunt, ut Walæus quarto Templo jam cæteris adjuncto, extra prorsus & in [illegible] extrema [illegible] moto, adstringeretur, sed id à synedrio Ecclesiastico non [illegible]. [illegible] in gloriam Walæo cessit, veteranos vereri ne coram [illegible] immineret. [illegible] majorem occasionem [illegible] præbent [illegible] non possunt [illegible] circumspecti [illegible] amicos conciliant, [illegible] invidorum [illegible]. Sed Walæus [illegible] modestia, humanitate, [illegible]: ut postea cum [illegible] vixerit.

Post Walæum [illegible] quoque Pastor novus. [illegible] erant eximii: inter [illegible] noster Walæus, Ægidius [illegible]

Hermannus Faukelius, Guilielmus Telingius. Quorum singuli crediti fuissent vix parem habere, nisi hic fuissent conjuncti. Burlio vox erat [illegible], Faukelio & Walæo gravis, sed illi amissione dentium parum impedita. Walæo sonora magis, Telingio acuta & penetrans. Sermo Faukelii & Walæi [illegible] planus, profluens Burlii, Telingii intercisus. Pollebant in [illegible] do Walæus & Faukelius, & Walæus insuper in consolando. Egregius erat in [illegible] Burlius, sed in reprehendendo excellebat Telingius. Quantum autem [illegible] illis omnibus reliquis eminebant, tantum in docendo cedebant Walæo, [illegible] bat plane, explicabat plane & apposite, probabat solide, efficiebat nervose, ut Telingius in reprehendendo, Walæus in docendo regnare [illegible] & integrum seculum vix illis parem ferre: unde [illegible] audium [illegible] quentia [illegible]. Gratia apud cordatos Walæus Telingium superavit, quod [illegible] eruditi [illegible] arent, quod libam [illegible] libenter reprehendi. Quin & [illegible] Walæus [illegible] Ecclesia petitum est ut cathedram vacuam ad tempus suppleret, quod reliqui omnes [illegible] collegæ simul Neusæ, Sluiæ, Flissingæ, Hagæ Comitis [illegible] biq[illegible]

Præcipuæ enim Concionatoris partes sunt bene [illegible], & plane [illegible] ponere, pertinenter inculcare ea quæ credenda, quæ agenda sunt. [illegible] gnis ignaris pietatem persuadeas. Optime monet qui [illegible] etiam imperare [illegible] sed ex æquo & bono loqui [illegible] rem intelligentem [illegible] doctor, sed amicus creditur. Quod autem in reprehendendo [illegible] acer esset [illegible] a natura ejus [illegible] nignus & [illegible] ratione. Et quamvis judicium [illegible] mitiget [illegible] ficile tamen in [illegible] excellentiam à quo natura abhorret [illegible] sæpe vel [illegible] ordine ageretur. Et [illegible] optime [illegible] ob oculos ponere, & ad illorum subsidium auditores ad liberalitatem [illegible].

In Regimine Ecclesiæ Burlius & Telingius oppositis [illegible] struebant. Burlius [illegible] matrimoniorum dignitatum [illegible] conciliabat, quales anxius esse in conscientiæ scrupulis [illegible] Telingius [illegible] sub qua latere nulla [illegible] quando [illegible] maxime [illegible] Faukelius & Walæus [illegible] ad [illegible] inclinabat in Burlium, Faukelius, in Telingium Walæus; ipsi ami [illegible] partes dissidium præcavebant, ac [illegible] ex æquo [illegible] nullo prærogativæ aut authoritatis [illegible] in Collegas, quem [illegible] causam [illegible] fugientes sequebatur. Unde [illegible] Rarissimæ quippe in Zelandia Synodi, [illegible] Pastores [illegible] eligebant. Vocatus [illegible] fieri [illegible] Walæus [illegible] optime id [illegible] vigilantia, prudentia [illegible] Telingius Hermitidas [illegible] Zirizææ [illegible] Middelburgi in procuravit. quæ res [illegible] Walæum [illegible] commovit. Et quod [illegible] Magistratu [illegible] qui conabatur Burlius Walæum [illegible] suo & [illegible] pelleret. Neque [illegible] præter hunc [illegible] Walæum ullum [illegible] inimicum aut [illegible] habuisse,

buiſſe [illegible] a me dell [illegible] geſti [illegible] ex [illegible] quo ſemper actiones ſuas inſtituit, ipſi æmulo animitus [illegible] quandoquidem [illegible].

Non [illegible] autem [illegible] muneri ſuo, ſi in con[illegible] diligens, in [illegible] Sed præterea ſingulis diebus Dominicis in novo Templo [illegible] Eccleſiæ aut eorum qui ſe E[illegible] Catechiſ[illegible] app[illegible]are. Hac [illegible] Theologiæ [illegible] Communes percurrit atque eo [illegible] ita [illegible] pauci [illegible] facti [illegible] Theologiæ Candidatis [illegible] ad Miniſterium, præſertim in India, [illegible] omnes ſatis d[illegible] poſſint [illegible] accommodari.

Quæ d[illegible] ſingulis applicare, [illegible] tempore expediret in uſum [illegible]. Quare [illegible] & ſe[illegible] in viſitandis [illegible] Decumbentibus [illegible]. Ita [illegible] paucos qui [illegible] impetum vitiorum tam magno [illegible] non [illegible] præbuit conſilia quibus peccata evitarentur, ad quæ natura [illegible]. Eadem [illegible] conſcientiæ ſcrupulos expedivit [illegible] quibus non raro [illegible] Erant [illegible] Dei [illegible] peccati nimium [illegible] affecti, quos [illegible] conſulunt [illegible] adventu [illegible] impeditos [illegible] accedere [illegible]. In illis viſitationibus [illegible] viduæ [illegible] omni humana [illegible] deſtituti [illegible] inveni-ebant: [illegible] cui poſſent conſilia communicare. Languidi, [illegible] animabantur ad fidei conſtantiam, præparabantur ad mortem. Agonizantibus mortis terror excutiebatur, accendebatur deſiderium eſſe cum Chriſto, atque ita quaſi manu ad ſalutem ducebantur. Hæc vera demum Theologiæ praxis eſt: in qua qui negligentes ſunt, capere nequeo quomodo conſcientiæ ſuæ, quomodo Deo poſſint ſatisfacere: & amore ſuorum in terris d[illegible]. Quæ omnibus dicuntur quaſi ex penſo dicta putantur, quæ ſingulis ea demum unum quemque obligant.

Verum ea ſolius Walæi laus non erat, debebatur & ea pleriſque Paſtoribus Middelburgenſibus, imo Zelandiæ, qui in hac parte non raro præ cæteris diligentes inveniuntur. Ut & quod in viſitationibus Lutherani, A[illegible]æ, Pontificii u tormarentur de Religione Reformata & ſuæ religionis [illegible]mi-tatem addiſcerent. Non enim minus Sectarios Walæus quam ſuos inviſit, ea comitate ut nequaquam id ægre ferrent: ea æquitate ut frequenter quando in cauſis matrimonialibus ſcrupuli orirentur ad Walæum iretur, optime eos deciſurus. Libenter enim Clerus Pontificius ſcrupulos movet, quibus pecuniam corradat qua ii redimuntur. Hæc res Curionem pontificium vehementer conturbavit, & cum Walæus præ cæteris in redarguendo efficax [illegible] qui colloquia ejus [illegible] rent ad ejus quoque accederent Conciones, d[illegible] inter ſuos, Diabolum [illegible] Walæi humeris inſidere, ac inter concionandum continuo ſuggerere, quomodo optime populum poſſet ſeducere. Ita ſolent, qui ad congreſſum impares ſunt, contumeliis adverſarium [illegible] in religionis negotio, [illegible] plerumque ſuo damno, cum in [illegible] victi, alibi quoque non veritatis ſed [illegible] cauſam egiſſe creduntur: quod & hic evenit. Non pauci enim Pontificii, aut curioſitate aut ſama allecti, aut [illegible] caſion-

casione Baptismatis templum ingressi, cum nihil Diabolici ex Walæi ore procedere audirent, ceperunt Curionem suum calumniatorem æstimare; dubitare de veritate eorum quæ diceret animadvertere, se Walæi concionibus amplius quam illius doceri, condiscere, atque ita in Religionem Reformatam [illegible] sensim, & tandem ad eam aperte accedere.

Relinquebant Collegæ Walæo, ut [illegible] imo mandabant, ut providerit ne quid Religio Reformata publice detrimenti caperet, & eam contra adversantes tutaretur. Ea in re Herculem se præstitit, & non pauca monstra subegit.

Fatigaverat aliquamdiu Ecclesiam Middelburgensem Abrahamus Beeckmans: vir acris ingenii, [illegible] probitate, [illegible] Ministros, illos immerentibus Baptisma largiri & signum fœderis [illegible] infantibus communicare, quorum parentes Ecclesiæ [illegible]. Centenaque aliquot Ecclesiæ membra traxerat in partes suas. Hic statim initio ministerii totam doctrinam explicavit pluribus. conferendo, disputando pertinaces confudit, scribendo plerosque convicit & ad [illegible] adegit agnitionem. Nulla enim in [illegible] Ecclesia Reformata, quam Middelburgensis invenitur: quæ ad Baptismum infantes non admittit, nisi delegato Ministro aliquot diebus antea probaverint Amici [illegible] fidelis fœtum, aut in ejus legitima potestate esse. Juxta Dei institutionem Genesis xvii. v. 12. *Natus dies octo vitæ circumcidetur omnis mas per ætates vestras: natus domi & emptus pecunia de quibuscunque alienigenis, qui non erit ex semine tuo.*

Sed non contentus Walæus devicisse, dissipasse turbidos, voluit quoque eos servare Ecclesiæ, aut lucrari: quod perfecit, procurando ut Beeckmans ejusque socius in Seniores Ecclesiæ eligerentur. Ita pacata quasi seditio fuit, & ipsi utilem postea operam Ecclesiæ præstitere. Non melius demulcentur sectarii qui divina semper crepant, quam si humana illis largiamur.

Haud ita multo post Gedeon vanden Bogaerde, Nobilis Flander, neutrarum antea partium, cum vexillo mescatus, sequi partes regis Hispaniæ decrevisset, Religionem quoque debuit mutare. quæsito prætextu, Religionem Pontificiam Reformata veriorem esse. Et id in negotio Transubstantiationis, per patrem Gaudam Jesuitam Antwerpiensem publicatis scriptis conatus est demonstrare. Subactus in religione Pontificia esse debuit, qui ausus non fuit aliis quam patris Gaudæ verbis loqui; penetravit ad minimum in illam religionem, qui præteritis speciosis, eam conversionis suæ prætextum elegit, ubi religio Pontificia quam maxime est monstrosa: quid enim horrendum magis quam panem adorare? Quam facile contemni potuisset nisi sub Bogardi nomine lusisset Gauda Jesuita impudens; qui eo temeritatis devenit [illegible] immemor fragilitatis humanæ, horret animus eloqui, Deo animam suam offerret expiatricem errorum qui in Ecclesia Pontificia inveniuntur. Egregius certe vades, qui ipse plura debuit, quam posset persolvere. Huic statim se opposuit ac respondit Walæus, ostenditque verba institutionis Cœnæ ipsis Pontificiis nonnisi figurate intelligi posse; nec consecratione corpus Christi infinitis locis eodem esse momento, quia ita corpus non esset quod suis terminis semper est circumscriptum. Gauda ad secundam responsionem conticuit. Sine dubio valde

valde imparem se sentiens, omnibus enim sectariis, Pontificiis præsertim, constitutum est semper ultimo scribere, ut multitudini superiores videantur, saltem ratione non destitui.

Præcisis his errorum capitibus, novum subortum est. Quidam peregre adveniens, Zelandia enim talia monstra non edit, prædicabat Christum omnium optime Dei reverentiam, amorem proximi docuisse. Sed quo dogmata majus pondus haberent, dixisse se Dei Filium, pia quadam fraude, finxisse se Deum, qui tamen revera non esset: privatisque ea effutire non contentus, cœtus congregavit, probitatem, non fidem ursurus.

Hunc eo perniciosiorem æstimavit Walæus, quod pietatem simularet, quod non sine laude Christi loqueretur, quem revera conabatur annihilare. Quare hunc pleno cœtu aggressus, demonstravit, in Christi nativitate, vita, morte omnia concurrisse quæ de Messia in Veteri Testamento prædicebantur: itaque non posse non Deum esse, quod in Messia ibidem requirebatur. Christum quem fatebatur pietatem docuisse, expressisse vita, non potuisse à mendacio incipere, cum illi constitutum esset nihil mali facere, ut bonum eveniret. Nec operæ pretium futurum fuisse ob mendacium persecutiones, verbera, crucem perpeti. Apostolos continuos ejus comites, noluisse in idem mendacium conspirare, & ob id sufferre exilia, tormenta, lanienam. Deum non perpessurum fuisse ut evenirent ea quæ prædixerat is de morte, resurrectione sua, destructione Hierosolymæ, si conatus fuisset alienum Deum obtrudere. Non concessurum illi fuisse sanationis donum, quo claudis gressum restitueret, cæcis visum, mortui in vitam revocarentur. Religionem ipsam, annis non ita multis à piscatoribus, nulla vi humana, per magnam orbis partem propagatam, à Deo se profectam clamitare; quam Deus non permisisset inundasse totum mundum, si alienum Deum & idololatriam secum attulisset. His similibusque perstricto nebulone, auditores dilapsi sunt, & cum asseclas amplius non haberet, denuo in latibula se recepit.

Levis his impensa opera fuit, præ schismate Remonstrantium & Contraremonstrantium, quod Walæum tota vita occupavit. Quare præter rem non erit illud ab ovo ordiri.

Elucescente Belgis Reformatione, qui sese opponebant Pontificiis, non omnes ejusdem opinionis fuere, & nihil eos æque ac in Pontificios odium univit. Ne tamen ægrorum somnia plerisque & sanis adscriberentur, hi Anno cIↄ Iↄ Lxvi. Religionis suæ Confessionem ediderunt, quam postea Belgicam appellavere: ne quoque ægrorum contagio sani afficerentur, plena Synodo Embdana Anno cIↄ Iↄ Lxxi. constitutum fuit neminem ad Ministerium Verbi Divini admittere, qui examen non subiisset, ac subscriptione hujus Confessionis & Catechismi Heidelburgensis, testatus fuisset eum reliquis consensum. Quod decretum insequentibus omnibus Synodis confirmatum fuit: approbatumque 1576. 1586. à Præpotentibus Ordinibus Hollandiæ, & continuo traductum in usum.

Non potuit tamen initio, in magna Pastorum penuria, examen valde rigidum institui; & facile in Ministerium irrepserunt aliqui, qui aliena clandestine fovebant. Casparus Coolhasius Leydæ, Hermannus Herbertii Goudæ, Gerhardus Blockhoven Ultrajecti, Cornelius Wiggerus Hornæ, qui in multis à se invicem,

invicem, plerique de Prædestinatione à reliquis dissidebant: sed cum horum molimina suarum Ecclesiarum ambitu continerentur, facile sopita aut vindicata sunt.

Solus Theodorus Cornhertius Ecclesiis Reformatis se in universum opposuit, qui antea Ordinibus Hollandiæ à secretis, metu periculi munus deseruerat. Verum facile apparebat Theologum non ita magnum, rebus securioribus exulcerati animi bilem, quam in Ordines expromere non audebat, in Ecclesias ejicere. Unde publica authoritate Ordinum cohibitus est.

Non ita tamen componi dissidia potuere, ut non relinquerent in multorum animis scrupulum, an omnia æque certa essent quæ Reformati profiterentur: ut non multorum disponerent animos ad novum quid, præsertim de Prædestinatione, suscipiendum.

Ita præparatos invenit Jacobus Arminius, quando Anno cIↄ Iↄ cIII. ad professionem Theologicam in Academia Batava Leidensi vocaretur. Hic famulus primum diversorii publici Veteraquinatis, cum promptitudine ingenii multorum hospitum admirationem incurrisset, quorundamque elicuisset liberalitatem, studiis admotus, ære Magistratus Amstelodamensis ea absolvit. Unde eorum favore ad Ministerium illius civitatis promotus iis animi dotibus emicuit, ut ab omnibus mereri Professionem Theologicam crederetur. Erat enim ingenio subtilis, eruditione solidus, moribus compositus.

Vocationi huic opposuit se Gomarus, quod alia de Prædestinatione ad Franciscum Junium scripsisset, quam Ecclesia Reformata profiteretur, imo & aliqua è Cathedra tradidisset Amstelodami. Verum cum quædam negaret, quædam extenuaret Arminius, visus est Gomarus vereri ne illi Collega major adjungeretur; quod vocationem Arminii promovit, & initium facilioris dissensionis jecit.

In Professionibus id vitii est ut ii pluris æstimentur, qui præ reliquis multos auditores habent, qui facillime dogmatum novitate parantur: quare libenter aliquid novi Lectionibus suis Arminius etiam initio admiscuit, de Prædestinatione præsertim, quæ jam dudum meditata habebat. Sed publice non nisi parce & tenuiter, ne Ecclesias offenderet, quorum authoritate meminerat Coolhasium, Wiggerum aliosque Ministerio ejectos; privatim vero omnia apertius auditoribus instillavit, quo asseclas pararet. Et ne ubi id efflueret ab Ecclesiasticis haberet metuendum, per Johannem Vytenbogardum Concionatorem Hagiensem, patronum sibi paravit Johannem ab Oldenbarnevelt, universæ Hollandiæ Syndicum, præcipuæ authoritatis Virum. Cujus & in gratiam, Authoritatem Magistratus in rebus Ecclesiasticis extulit.

Nimirum id agebat Barneveldus ut Belgæ Reformati propius ad Lutheranos accederent, quo sperare plus auxilii è Germania possent, potentissimoque Hispaniarum Regi resistere melius aut facilius conciliari. Cumque initio Belli Belgici ope multitudinis Magistratus indiguisset, quæ non melius quam per Ecclesiæ Ministros concitaretur, & ideo multum authoritatis Pastoribus Ecclesiæ esset concessum. Hanc ut enervaret, incipiebat quæ in Ecclesia suboriebantur dissentiones fovere, & censuras Ecclesiasticorum contra immorigeros Magistratus potentia impedire. Authoritatem insuper Principis Auriaci suspectam reddebat. Et cum ea illi potissimum gravis esset, conabatur Proceribus

per-

periculosam persuadere. Quare qui ab offensis Ecclesiasticis præsidium non expectabat, libenter Arminii patrocinium suscepit, & in ejus asseclis authoritatis suæ quæsivit fulcimentum.

Verum id initio nonnisi clanculum fecit, dum factio tenella esset, & in herba posset conculcari. Unde & Arminius novitatem dogmatum suorum diutius obtexit, usque dum Anno cIↃ IↃc VIII. à Francisco Gomaro apud Hollandiæ Ordines accusatus & detectus est: cum de Justificatione, Prædestinatione, Gratia, Libero Arbitrio, Perseverantia Sanctorum ab Ecclesia dissentire.

Non latuit tamen tamdiu Arminius Walæum: qui cognitis omnibus sectariorum latibulis, ex semita quam inibat facile potuit quo tenderet perspicere: quare jam à nono Kalendarum Junii Anno cIↃ IↃc VI. conatus est Arminium in viam consuetam & regiam reducere, idque insequenti toto Anno continuis literis egit, ad quæ Arminius aliquoties, tandem tamen non amplius respondit; eademque Arminio tum proposuit, ad quæ viginti Annis postea Johannes Arnoldi Corvinus quoque conticuit. Etenim Walæus in Sacra Scriptura versatissimus, edocere quemvis poterat, quisnam in iis controversiis Scripturæ esset sensus. Sed hoc agebat Arminius, ut ratiocinationem non S. Scripturam ducem sequeretur, quod nolebat profiteri.

Detectus Arminius incepit vereri ne ab Ecclesiasticis perderetur, nondum enim audebat Barneveldus ejus causam aperte suscipere. Nec Arminius mutationem religionis animo Heroico erat aggressus, qui in primis Reformatoribus excelluit: ut gloriæ Divinæ tantum intenti, securi essent quidquid illis posset humanitus obvenire. Unde evidenter metu, mœstitia morbum contraxit, qui illum xix Octobris Anni cIↃ IↃ cix. vita exemit.

Mortuo Arminio inter ejus asseclas Coryphæum se gessit Johannes Vytenbogardus, qui ingenio, eruditione Arminio multum inferior, in regimine tamen Ecclesiæ & Reipublicæ perspicax & versatus, prudenti directione plus nocumenti Ecclesiis quam Arminius disputando attulit. Hic statim, quo plures Hollandiæ Magistratus, Ecclesiasticis offensos, sibi addictos redderet, disseruit aliquoties, & librum edidit de Authoritate Magistratus in rebus Ecclesiasticis: In quo non tantum externum Ecclesiæ regimen; sed & controversiarum religionis decisionem Magistratibus asseruit: quo non parum favoris sociis suis confirmavit.

Inter hæc Ecclesiastici harum turbarum remedium quærere, nec melius quam in Synodo Nationali omnium Ecclesiarum Reformatarum invenire, eam continuo magno studio à Fœderati Belgii Ordinibus petere. In hanc propendebant Ordines Geldriæ, Zelandiæ, Frisiæ, Groningæ, sex civitates Hollandiæ: qui consueta potius, quam nova etiamsi speciosa mallebant, nec cum Lutheranis concordiæ ullam spem arbitrabantur, Antistitum quam ambitio, & singulorum præconcepta opinio perpetuo impedirent: Ecclesiasticorum authoritatem gravem non esse, & aliquod Oligarchiæ remedium. Providis potentiam Principis Aurasci nequaquam metuendam; sed potius fœderis & unionis vinculum esse. Contra Nobiles Hollandiæ & reliquæ duodecim Civitates, Ordines Ultrajectini, Transisalani non negare quidem Synodum aperte, sed variis tergiversationibus, iteratis procrastinationibus eludere, nec ea consueta confirmarentur.

Non negligere tamen Ecclesiastici eam medelam, quæ in illorum potestate sita videbatur, deponere nimirum errores populo, & contra eas concionibus scriptis n[illegible]. Eos qui ad Ministerium admittendi essent, severius examinare, ne plures furtim in Ecclesiam irreperent: quos irrepsisse deprehendebant, censuris notare, Ministerio interdicere.

His sese strenue opponere Vytenbogardus ejusque socii, & voce, scriptis, molimine cum adversariis contendere, & ad Ministerium suæ opinionis candidatos promovere. Impar tamen congressus apparebat, quod illi numero plures, populum sibi magis addictum haberent. Hi itaque veriti ne superarentur, remonstrantiam ut vocant. unde deinde *Remonstrantium* illis nomen adhæsit, Hollandiæ Ordinibus obtulere petiveruntque in illorum tutelam suscipi: ad quam non tantum admissi sunt, sed prohibitum insuper omnibus, ne voce, ne scriptis de controversiis ad populum referrent: neve in Candidatorum examine controversiis insisterent, aut illum dissentientem notarent censura. Quod vere erat partes statuere, cum Pastores Remonstrantes vix quadraginta essent, Contra-Remonstrantium quingenti.

Nondum tamen duraturi Remonstrantes videbantur, nisi in locum defunctorum novi continuo possent substitui, qui in Academia erant formandi: quare ad Professionem Theologicam in locum Arminii non Walæus aliique, qui à viris doctis bonisque commendabantur, sed Vytenbogardus petebatur: qui cum Academiæ se non parasset, id oneris admittere non ausus, per Curatores illarum tum partium, & Barneveldo sanguine nexi, id egit, ut Steinfurto Conradus Vorstius Leydam vocaretur. Qui Theologiæ Professor Anno clↃ Iↄ Ic. ab Academia Heydelbergensi convictus erat, Socino ejusque dogmatibus nimium favere, cujus & publica extabant monumenta.

Hujus vocationi opposuerant se statim Ecclesiastici, quique iis favebant Magistratus. & eam non aut difficillime potuissent impedire, ita constitutum erat Remonstrantium fovere partes, nisi Jacobus Magnæ Britanniæ Rex continuo monuisset, ursisset Ordines; imo eum condemnasset hæreseos, & libros ejus publice jussisset comburi.

Tandem Ecclesiis leges quædam obtrudebantur, quas viginti annis antea accurante Barneveldo conscriptas, nunquam v[illegible]rant ferri Ordines, multo minus in usum duci: quibus vocatio Diaconorum, Seniorum, Pastorum fere tota Magistratui tribuebatur. Eripiebatur Pastoribus censura membrorum Ecclesiæ aut Pastorum, qui peccavisse in Ecclesiam convincerentur.

Decretum de inhibendis Controversiarum libris, Curatores Academiæ Magistratusque Leydensis cæteris severius exequebantur: hoc sui religionisque defensionem Gomaro impediebant. Unde is offen[illegible] d[illegible]ssum paravit: hoc discessu cum Theologiæ studiosi, purioris doctrinæ Prof[illegible]ore essent d[illegible]tuendi, Ecclesiæ Geldriæ, Curatoresque Illustris S[illegible]r, Antonium T[illegible]m Theologiæ Professorem Hardervice[illegible]m, Ec[illegible], Zelandiæ Magistratusque Middelburgensis, Walæum Leydam misere, omni conatu persuasuri ne stationem desereret. Verum constitutum Gomaro erat dis[illegible]dere, q[illegible]re [illegible] eum invitavit apud illos potius domicilium figere. quod obtinuit Walæus, & Middelburgum Anno clↃ Iↄ cxi. commigravit.

Id dudum egerant Zelandiæ Ordines, & hac Academiæ Leydensis calamitate

tate magis instigabantur in Zelandia illustrem Scholam erigere, verum nondum poterant de loco convenire: quem ut sibi præoccuparent Middelburgenses, Trivialem Scholam suam reddere illustriorem conabantur. Mortuo enim Grutero, scholæ Trivialis Rectore anno cIↃ IↃ cvii. alium quærebant, qui cum honore illustris Scholæ posset præfecturam gerere, & ad eam Walæum vocavere: quod plerasque eruditionis intelligeret partes, & animo, prudentia, authoritate, regendo par aut superior videretur. Sed eam Provinciarum noluit Walæus admittere, tædiosam in puerorum regimine, in eorum nutritione calumniis obnoxiam: utrumque eruditionis remoram, & studiorum promotionis grande impedimentum. Quare collato regiminis, nutritionisque onere in Ægidium Bursium Pastorem Middelburgensem, regendo aptum, institutionis munus in Justum Liræum virum doctum, Academiæ postea Ultrajectinæ Professorem. Quod reliquum & illustre erat, Walæus suscepit Scholæ Curatelam, & de Græca lingua de Philosophia lectiones Honorarias habere.

His lectionibus explicavit Walæus Homerum, Hesiodum aliosque: & nuda interpretatione non contentus genium linguæ auditoribus aperuit Græciæ Antiquitates. In Philosophia tradidit Ethicam, Physicam, Astronomiam, Opticam: quas explicavit plane ut ab auditoribus perciperentur, & resectis inanibus persecutus est ea quæ usum haberent.

Advenientε Gomaro omnia ad plenam Scholam Illustrem apparabantur, locus præparabatur in choro novi templi. Et Gomarus publicis lectionibus S. Scripturæ interpretationem instituebat. Excutiebat locos Communes Theologiæ publicis disputationibus. Jacobus Meivartius Scholæ Trivialis Conrector, Philosophiam publice docebat, disputabatque. Et jam horum diligentia, Gomari celebritate surrectura Schola videbatur: cum Magistratus Middelburgensis, eum quem Walæus servaverat locum, illi offerret, ac eligeret in Professorem locorum Communium S. Theologiæ. Ea vocatione commoveri Gomarus, vir affectibus suis nimium indulgens, & illi sese aperte opponere, incusare Walæum hæreseos: quod dum in Academia Batava studiis operam daret, pro tribus in homine animabus aliquando opposuisset a[illegible], & Trucium tum Præsidem elegisset ad metam non sequi.

Eam Gomari oppositionem ægrius Magistratus quam Walæus accepit; statim enim Walæus vocationi illi renunciavit: quod qui nihil unquam in vita ambivisset, jam magis putabat se sua sorte posse esse contentum, & eam se gratitudinem præceptori debere, ne eo invito illi Collega obtruderetur. Nullæ injuriæ Walæum unquam conturbavere, ut non animus illi æquus esset & sui semper similis. Sed populus indignari dilectum sibi Ministrum calumniis peti, ab eo qui dudum publicis testimoniis ejus doctrinæ puritatem volerat comprobatam: cujus & alia de animabus opinio, in lectionibus Ethicis Physicisque omnium ibi manibus terebatur. Quare is ut & Magistratus Gomarum minus æstimare, quod frenum non posset affectibus injicere: quem ea se eruditione præditum non crederet, cujus lumini officere Walæus non posset. Quam ob causam a Philippo Marnæo Plessiaci Domino Salmurium vocatus, statim Anno cIↃ IↃ c xv. dimissus est.

Ea occasione, simul & quod Goesani, ab Hugone Grotio excitati, illustrem

Scholam nollent Middelburgensibus concedere, Middelburgense illustre Gymnasium ipsa in herba collapsum est. Nam & Meivartius ad Trivialem scholam rediit. Solum à Walæo petiit & obtinuit Magistratus, quo Illustris scholæ spem & faciem retineret, ut quandoque loco lectionum Græcarum & Philosophicarum, Theologicas locorum Communium persequeretur. Quæ etiamnum, nomine *Enchiridii Religionis Reformatæ* publice leguntur. Ita commoveri non solent prudentes calumniis, quas boni ab æmulis coguntur perpeti. Imo eos pluris solent æstimare, si in iis se prudenter gessisse inveniant.

Hanc spartam continuavit Walæus, usque dum in Academiam Leydensem traduceretur, & illi hora semidecima matutina, quandoque hora semiquarta pomeridiana vacavit: ejus autem institutione qui ad Academiam mittebantur, cæteris paratiores apparebant. Nec unquam Zelandi eruditiores ex Academia quam tum revertebantur: tantum est bene eruditionis initia posuisse, & ejus mature intellexisse fundamenta.

Nequicquam tamen de Ministerii munere interea neglexit. Ita tempus homini bene disponenti potest sufficere. Sed ex mandato petitioneque Ecclesiarum Zelandiæ, & instigatione præcipuorum Hollandiæ ministrorum, Scriptum Vytenbogardo opposuit, quo ostendit Authoritatem quam Ecclesiæ Belgicæ Magistratui largiuntur, & eam S. Scripturæ, consuetudinique Ecclesiæ primitivæ consentire. Eo libro eruditionis ubivis famam acquisivit Walæus, meruit gratiam Ecclesiæ, quod eam à Remonstrantium calumnia quasi Magistratui immorigeram, liberasset. Meruit gratiam plerorumque Politicorum, quod collegis quibusdam suis prætextum ademisset, quo solebant Ecclesias premere. Ipse Vytenbogardus, non potuit de eo scripto nisi ut erudito & modesto loqui, viderique voluit statim satisfacturus: quam ob causam rescribendi veniam ab Ordinum Deputatis petiit. Et quamvis obtinuerit statim, nunquam tamen respondit: nisi quod quadraginta & pluribus annis postea, septennio post Walæi obitum, videri voluerit etiamdum respondisse, edito libro in quo multis præloquiis, variis ambagibus, magno apparatu, nihil aliud tandem quam inermem & nudam negationem opposuit: ut parturiisse mons, sed murem hic tantum edidisse, queat videri.

Hoc præcipuum fulcimentum dissentioni subtraxisse non contentus Walæus, sedare populum, mitigare Hollandiæ Magistratum intendit. Populo tractatum proposuit quomodo is se gerere debeat, quando in Ecclesia, quando in Religione inter Pastores oritur dissensus. Magistratum conciliare Ecclesiasticis per Hugonem Grotium conatus est, virum ob eruditionem jam dudum illi familiarem: qui spe successionis in Barneveldi dignitatem, credebatur altera ejus manus existere. Huic persuasit extorsitque aliquoties illas voces, *se Hugonem Grotium suosque videre, non aliud hujus dissentionis remedium quam in Synodo Nationali consistere: eam se suosque nolle concedere: Deum se suosque velle punire.*

Flagrabat enim continuo magis Hollandia internis dissidiis, & in unius aut utriusque partis perniciem præparabatur. Opponebant se aperte sex Hollandiæ civitates decretis de Pastorum vocatione, de tolerandis utrimque Religionis Controversiis. Iis quoque non obediebant Ecclesiastici, ne Remonstrantes quidem, præsertim iis quæ consulto præcipue Vtenbogardo, ab Hugone Grotio concepta, limites Ecclesiasticis ponebant. E quibus in tractandis Controversiis

non

non liceret iis evagari. Certe mirari subit, eos in libera Republica qui voces supprimere nunquam potuere, quæ summam suam majestatem læderent: eos, inquam, voluisse Ecclesiasticorum populique sermones inhibere, à quibus salutem animæ suæ proximique dependere credebant. Quas leges ideo minus servabant Ecclesiastici, quod eas in suam perniciem editas arbitrarentur. Velle tamen Magistratus iis obediri, qui non parebant Pastores ministerii usu interdicere: ejicere è civitatibus quos pertinaciores inveniebant: qui illis nimium favebant cives in exilium relegare. Et quamvis illi à justitiæ Præsidibus restituerentur in integrum, qui eam non correctionem sed factionem judicabant, Magistratus tamen in civitatem suam denuo eos non admittere. Unde utrinque vehementer exacerbati animi. Et Magistratus tandem, civibus suis non fidens, milites legit.

Sed ea nullibi magis in conspicuo, nullibi fervidius, quam Hagæ Comitum acta fuere. Vytenbogardus, qui alibi suos ad extrema instigabat, hic ubi rerum in Ecclesia potiebatur, volebat moderatus videri, & mitigando sua, alia concedendo Contra-Remonstr. hoc quod possidebat integrum tenere. Sed eum appareret sagacibus ita falli Pastores, populum seduci: animatus Henricus Rosæus, vir eloquens & magni animi, populo detegere fucum incepit, & quod sub melle latebat venenum indicare. Quam ob causam Magistratus exercere illi ministerii functiones prohibuit; detecto tamen errore noluit populus Vytenbogardum audire, & maluit in vicino pago Rijsvici conciones frequentare. Id impedire Magistratus conatus est. Contra Populus urgere ut aut Henricus Rosæus aut alius Concionator religionis Reformatæ, pro qua tot sumptus suppeditati, tot bella gesta essent, illi concederetur. His sese objicere Vytenbogardus, exuere simulatum moderamen, & omni molimine id agere ne quod peterent possent obtinere.

Mauritius Celsissimus Princeps Auriacus, animadvertens non Ecclesiasticos tantum, sed se præcipue peti, & conniventia sua Barneveldi adversariorumque suorum potentiam increscere, incepit aperte Contra-Remonstrantibus favere: intercedere apud Hollandiæ Ordines, quo illis templum quo minister concederetur. Sed Nobiles & duodecim Civitates admodum reluctari: urgere Princeps. Et cum tantum æqua petere Contra-Remonstrantes viderentur, impetrare Hagæ Anglicum templum: quod cum recipiendis Auditoribus non sufficeret, quod illis præparabatur Claustri templum præoccupare, Henricum Rosæum in ejus Cathedram introducere, ipsius conciones frequentare. Ea re vehementer conturbari Barneveldus ejusque asseclæ, quasi vis illorum authoritati inferretur: ast cum æqua tantum destinataque Contra-Remonstrantes obtinerent, quod emendare non poterant permisere. Eo quasi classico excitati contra Remonstrantes, ubivis animos sumserunt. Populus in illorum ruere partes in quas Principem, amatum sibi æstimatumque transire vident.

Non autem satis erat Contra-Remonstrantes Hagienses, & concionatorem & templum habere, apparere insuper illustri illo loco debebat, Contra Remonstrantium religionem Remonstrantium opinioni præpollere. Cum autem Vytenbogardus eruditione Rosæum superaret, & eum continuo ad disputandum invitaret, lacesseret: aliunde arcessendus erat qui ejus jactantiam inhiberet, contunderet. Eam in rem non alius aptior habitus est quam Walæus,

omnes illius consiliarios illi assedisse, intimum tamen Consiliarium Walæum habuit, in iis omnibus quæ aut religionem aut hoc dissidium spectarent. Adeo ut nulla dies transiret, qua non ejus exquireret consilium, frequenter integras noctes deliberando cum illo consumeret, quo paratus esse ad concludendum posset in iis quæ de die erant exequenda. Ab eo tempore continuo Walæus interioris fuit admissionis. Nimirum Walæus etiamsi prudentissimus nunquam simulabat, & omnia illius consilia à vafritie à calliditate prorsus erant aliena. Mauritius animo erat vere Heroico, & quæ moliebatur intendebatque aperte solebat profiteri.

Ob quem candorem ne Remonstrantibus quidem Walæus invisus erat: simul & quod scirent Walæi consilia eo tendere, ut stabilirentur quidem Contra-Remonstrantes; Remonstrantes tamen penitus ne perderentur. quod putaret multos redituros ad saniorem mentem, si illis occasio secundæ sedatæque cogitationis concederetur: & minus de vindicta cogitaturos, quibus vivere & aliquo modo bene liceret. Quare eandem familiaritatem cum Grotio aliisque contrariæ partis quam unquam coluit, avulsissetque eos à Barneveldi parte; nisi, ut ipsi loquebantur, vis humana major obstitisset.

Per hos omnes Walæus una è præcipuis causis fuit quare harum controversiarum decisio ad synodum Nationalem delata, & omnia ad eam convocandam præparata directaque fuerint. Quæ omnia cum peregisset obtinuissetque Walæus Haga discessum paravit. Conabatur quidem abitum impedire Princeps Auriacus, & eum in Concionatorem suum Aulicum elegit; sed id non erat illi ejus discessum promovere. Ab eo munere Walæus abhorrebat, in quo minimum ut in aliis proficias: cum hodie nimium sibi soleant Principes indulgere, & si munus bene continuoque exequaris, tandem non posse nisi offensam parare: cum etiam quæ optimo animo peracta sunt, facile soleant ab Aulicis in deteriorem partem torqueri. Principis autem offensa nimium secum pœnarum trahit.

Middelburgi Anno cIↄ Iↄ cxviii. redux Walæus, animadvertit demum quantum amaretur: ita populus illi obvius, ita Collegæ, ita Politici ad salutandum admissi affectum suum expressere. Nunquam ut decet bona nostra æstimamus, nisi quando in periculo sumus aut fuimus ea amittendi.

Controversiæ Remonstrantium & Contra-Remonstratium jam intra Hollandiæ limites non concludebantur. extendebant se in vicinum Ultrajectum, Transisulaniam, Geldriam, imo Sedanum usque: ubi Daniel Tilenus, vir variæ & elegantis eruditionis. qui tamen parum in intima disciplinarum penetraret, & libenter omnibus etiam domesticis suis adversaretur, pedetentim incepit Remonstrantium doctrinam instillare; Auratum verbi divini Ministrum, meliorem illo sed indoctiorem traxerat in suas partes: quare detectus à Ramboursio Concionatore Aulico, partim sponte, partim à Duce Bouillonnæo coactus. Theologiæ Professionem deposuit. Hic locus ut suppleretur, ut id quod destructum erat ædificaretur, iterum Walæus Middelburgo vocatur: & ut obtineri posset omnes adhibentur Machinæ, quæ eum possent loco movere. Pararius erat Franciscus Andenius, vir à legationibus clarissimus, Walæo amicus, cui majorem eruditione ingenio, judicio, rerum usu ætas illius non habuit. Conditiones erant amplæ & meliores quam cæteri Professores possidebant.

possidebant. Invitatio Ducis seria erat, iterata, amicissima. Non potuit tamen Walæus migrationem ab uxore, ab amicis dimissionem impetrare: cum ad lautiores conditiones quæ offerrentur, facile posset duplex quod habebat Middelburgi stipendium extendi. Et grave illi videbatur ætatis jam quadraginta quinque annorum, debere regionem, debere mores mutare & ad ignotos accedere, diu amicis intimis verisque destituendus: quare maximas gratias Duci egit, sedem ut putabat perpetuo Middelburgi fixurus.

Interea fœderatarum Belgii Provinciarum Ordines, cum animadverterent Hollandiæ factiones in fœderis dissolutionem & omnium Provinciarum perniciem redundaturas, cœperunt componendis Religionis controversiis manus admovere, consilio Reineri Pavii Consulis apud Amstelodamenses magnæ authoritatis, instigatione Mauritii Celsissimi Principis Auriaci, & Nationalem synodum decreverunt, convocarunt. Dederuntque in mandatis Auriaco Principi, exauctorare sublectum ab Ultrajectino Magistratu militem: Magistratum nimis contrarium submovere loco, novum restituere.

His sese aperte opposuit Barneveldus, per Nobiles & duodecim Civitates Hollandiæ. Et omni molimine, etiam mittendo ad exteros Reges, Principes, synodi conventum conatus est impedire. Nutantes Ultrajectinos instigando, auxilium illis offerendo, Emendationem Magistratus, dimissionem militis prohibere. Unde à Fœderatis Principi Auriaco injunctum adversantis partis capita in carcerem detrudere, Johannem ab Olden-Barnevelt, Rombertum Hogerbetium, Hugonem Grotium, Ægidium Ledenbergium. Dimittere reliquum ita in Hollandia collectum militem. Cribrare in illis Civitatibus Magistratum, & contumacibus meliores surrogare. Quæ omnia sine ulla sanguinis effusione, sine ullo tumultu peracta sunt: ita eo Magistratui cives infensi inveniebantur. Ubi de omnium salute agitur, non raro adhibetur remedium, quod non ita ex ordine singulorum usurpari consuevit: quamvis & huic facto obtendebatur, quod & ipsi Hollandiæ Ordines publico decreto autoritatem Principi Auriaco dedissent, dissidia ea quocumque posset modo componendi. Remotis contumacioribus reliquus Magistratus approbare ea quæ acta erant, &, in Synodum Nationalem Dordraci convocatam consentire.

In ea Synodo flos Reformatorum Theologorum, & inter eos Walæus, convenit; ac apud Theologiæ Professores Belgas illi locus est assignatus, destinatusque unus è directoribus Synodi plurium judicio; sed præviis colloquiis inter se consenserunt Pastores, neminem ex ordine Professorum eligere.

Remonstrantium hic infelicitas fuit Præsidem habuisse Simonem Episcopium, virum eruditum, sed fervidum, imprudentem contumacemque: quo authore creditur præcipue factum fuisse, ut sese nollent Remonstrantes Synodi legibus subjicere. Quare hujus Synodi partes erant, eruere è Remonstrantium scriptis statum controversiæ, & eum ex ipsis fundamentis accurate proponere. Expendere ea ad verbi divini trutinam, & singulorum pondus æstimare.

In Regimine totius Synodi emicuit Johannes Bogermannus, Synodi Præses, & apparuit aptiorem eligi non potuisse. In proponendo controversiæ statu Festus Hommius, jam antea illis sæpius agitatus: qui tamen frequenter de his cum Walæo conferebant. Sed in expendendis controversiis, stabiliendis aut

solvendis

ſolvendis argumentis, vindicandis exceptionibus Walæus excelluit: quare ſi quid difficile occurreret enodandum, ut epiſtolæ ad Romanos explicatio, Walæo injungebatur: ſi quid accurate prudenterque definiendum eſſet, Walæi judicio ſubmittebatur. Unde eorum unus electus eſt, qui canones Synodi conſtituerent, qui rationes adderent quare Remonſtrantium doctrina rejiceretur. Habebaturque Walæi prudentia non parum factum fuiſſe, ut tota Synodus in eos conſentiret. Quam ob cauſam à Politicis, ab exteris, qui cauſam æmulationis non habebant, nemo magis æſtimatus allectuſque fuit. Et res ipſa æmulo ſuo Ægidio Burſio elicuit has voces, Walæum in Synodo omnes ſuperare: dum à Claſſe Walachra extra ordinem ad Synodum delegatus Burſius, quæ egiſſet audiviſſetque deberet referre. Tantum eſt ingenio, judicio pollere, ſtuduiſſe bene, omnia æquanimitate quadam perpendere, certa audere aſſerere, de incertis prudenter dubitare.

Omnium autem, & nominatim horum laboribus, Deus opt. Max. ita benedixit: ut ne Remonſtrantes quidem unquam fuerint conqueſti, Controverſiæ cardinem præteritum fuiſſe. Ita deciſæ controverſiæ, expeditæ difficultates, ut omnibus piis, doctis, cordatiſque fuerit ſatisfactum, & ab eo tempore præciſis radicibus Remonſtrantium cœperit opinio exareſcere. Omnia autem ea modeſtia acta, eo omnium conſenſu abſoluta, ut neſciam an poſt primorum ſæculorum Concilia parem queas invenire.

Deciſis jam controverſiis, judicata Remonſtrantium cauſa, condemnati Criminis læſæ Majeſtatis, à delegatis Fœderati Belgii Ordinum, præcipui Remonſtrantium patroni fuere: Barneveldus, Hogerbetius, Grotius & Ledenbergius. Ledenbergius ſupplicium ſpontanea morte prævenerat. Jacobus Schotte Conſul Middelburgenſis, delegatorum judicum unus, à Fœderati Belgii Ordinibus Dordracum ablegatur, Walæum è Synodo Hagam ducturus. Is Dordraco Walæum per Roterodamum, Shiedamum, aliaſque ambages, XII Maii Hagam ducit, ne ulla populo futuri ſupplicii ſuſpicio ſuboriretur: & in via Walæo aperit, Fœderati Belgii Ordines illum vocaſſe ut ad mortem componeret condemnatos, putare illos ejus prudentia & ſuadela optime id perficiendum. Walæus, quod videbat ſe evitare non poſſe, id conatus eſt limitare. Et rogavit, ne indicere mortem condemnatis deberet, ne adeſſe Grotio cogeretur, ipſe ſolatio, ob contractam cum eo familiaritatem, opus habiturus: ne præſens ſupplicio eſſet, quod ſine commotione animi non poſſet ſpectare.

Hora quinta veſpertina Hagam delati, Schotus Deputatos Ordinum & congregatos Judices adit, indicatque Walæum adveniſſe, ac poſtulare jam dicta ſibi concedi. Quare Advocati Fiſci ad Barneveldum mittuntur, annuntiantque eum ſequenti die judicandum, & mortis ſubiturum ſupplicium. Schotus vero ad Walæum redit, & refert ea quæ petierat illi conceſſa. Hogerbetium enim Grotiumque licet condemnati non morituros, ſed perpetuo carceri addicendos: Advocatos Fiſci Barneveldo mortem annunciaſſe: urgere Fœderatos Ordines, urgere Delegatos Judices ut Barneveldum quam primum accedat, ac ab eo Walæus ſub horam ſextam ad Barneveldi uſque carcerem deducitur.

Barneveldi cubiculum ingreſſus Walæus, non ingratum enim erit illius ex-

trema audire, quæ Walæi ore habeo & ejus manu invenio fuisse annotata, invenit perturbatum vehementer Barneveldum, ac ad uxorem liberosque litteras conscribentem illius nuntii indices: eum salutavit Walæus ac dixit, dolere se eum tam tristi tempore debere accedere. Respondit commotus Barneveldus, se verbi divini Ministro non indigere, se senem & Christianum esse, & scire quomodo se jam debeat gerere, occupatum esse in disponendis rebus domesticis. Regessit Walæus, ea se credere; sed etiam veterano Christi milit in extremis excitandam illam cogitationem esse, applicanda monita, solatia. Nolle tamen illi impedimento esse in componendis rebus familiæ, tamdiu expectaturum: ac in remotiori sedili consedit.

Perscriptis literis & ad uxorem delatis, Barneveldus primus Walæum allocutus est. Rogavit quis esset: & responsum accepit se Antonium Walæum esse, ex Synodo Dordracena venisse, ac rogatum esse ut extremis his vitæ horis illi adsisteret, paratum se esse quæ posset adferre, modo commodas illi vellet aures præbere. Ad ea Barneveldus se excusare, quod quem bene de nomine, de facie non novisset: quærere quid in Synodo Dordracena esset actum. Ad ea Walæus: condemnatam Remonstrantium doctrinam esse tam ab exteris quam ab indigenis, constitutos Canones in quos omnes plene consentirent. Id non mirari Barneveldus de indigenis, cum à Contra-Remonstrantibus submissi essent, præter expectationem ejus id de exteris evenisse. Et inquisivit, quomodo ergo loca quædam S. Scripturæ exponerent, quæ favere Remonstrantibus videbantur: quæ cum explicasset Walæus, & utrimque ventilata satis viderentur, insinuavit Walæus tempus esse ut de propria potius salute dispiceret, peccata sua confiteretur, & eorum à Deo veniam peteret.

De peccatis illibenter audire Barneveldus, quasi eorum confessione, confiteretur quoque, se suo merito supplicium capitis subiturum. Oggerere se examinatum, sed ab inimicis esse, multa eos in deteriorem partem accepisse: quædam quæque quæ Carono Legato Anglico scripsisset, ut amico intimo, ad peccatum tracta: quæcunque gessisset, iis libertatem & privilegia Hollandiæ voluisse tutari: supplicium jam præmium futurum, pro quadraginta trium annorum indefessis curis, exantlatis laboribus. Quæ cum non sine gemitu & lachrymulis efferret, illachrymavit quoque Walæus. Quis enim non misereatur sortis humanæ, qua paulo ante rerum domini, mox viliores fucis fiunt, & probrose à carnifice mactantur. Has Walæi lachrymas cum animadvertisset Barneveldus, *Et tu quoque*, inquit, *Walæe meo infortunio commoveris*, ac ab eo tempore se illi plene ut amico dedit. Walæus vero respondit se actorum non eam notitiam habere qua de singulis ferre judicium posset, neque se eam in rem eo venisse: unum se scire, Delegatos Judices novisse, latæ hujus sententiæ aliquando illis rationem coram Dei throno reddendam esse. Assentiebatur illi Barneveldus, sed opponebat eos non secundum receptas leges præcedentis ævi sed præsentis judicavisse. Urgebat tamen Walæus. Deum iis qui sibi innocentes viderentur non condonare peccata: quare saltem cum Propheta Davide, peccatorum occultorum à Deo veniam peteret. Id pollicitus est Barneveldus, & se jam incepisse. Quæsivit porro Walæus, quam spem ergo veniæ haberet, & quomodo crederet se apud Deum salvandum esse. Ad ea Barneveldus: salvandos qui crederent in Christum, atque fidem suam bonis operibus exornarent.

narent. Id verum dicere Walæus, sed requiri insuper, ut crederet eam fidem, ea bona opera non à se habere, nec meliore usu liberi arbitrii acquisivisse; sed à Deo in solidum ex mera gratia, juxta decretum suum ab æterno, accepisse. Respondit Barneveldus, id se credere, eam Doctrinam se juvenem didicisse Heidelbergæ, ac in ea se perpetuo perstitisse. Intulit Walæus, eum itaque non partium Remonstrantium sed Contra-Remonstrantium fuisse. Id fateri Barneveldus, solummodo se difficultatem aliquam in Prædestinatione absolute condemnante invenisse. Ei difficultati Walæus satisfieri potuisse, cum damnandi non præstarent, quæ naturæ viribus potuissent; & eos scopulos non ursisse tantum non Contra-Remonstrantes, sed & studiose præcavisse: eum itaque debuisse non Remonstrantium patrocinium suscipere, sed Contra-Remonstrantes tutari. Quibus respondit Barneveldus, ejus rei aliam rationem subfuisse, propositum sibi Contra-Remonstrantibus publica tantum exercitia permitti, Remonstrantes non opprimi. Sed objicere Walæus, contrarium tamen evenisse; Contra-Remonstrantes è cathedra ejectos, Remonstrantes substitutos: unde maxime populus incepisset commoveri. Ad ea Barneveldus, reliquos non satis propositum suum subsecutos. Referre Walæus, eum videri subterfugia quærere, cum non facilius à Deo venia impetretur, quam peccatorum quæ candide confitentur. Quid sanctum habere ambitiosus potest, qui eam religionem, à qua salutem animæ suæ populique sui dependere credit, opprimit, ut dominetur.

His sermonibus tempus usque in cœnam transivit, quam ubi paratam esse annuntiabatur, ad eam Barneveldus Walæum invitavit: voluit ab eo preces dici, cibum illi præbuit, adhibuit, & plane quasi in propria domo excepit, quod non potuit nisi à composita mente proficisci, & animo qui sui potens esset. Ipse vero comedit plusculum, ut solent illi qui distrahuntur cogitationibus, non tamen opprimuntur. Noluit autem vinum bibere, ne mens cogitationibus agitata, turbaretur.

Peracta cœna rogavit Walæum, ut pro eo Auriacum Principem vellet adire petiturus I. ut condonaret illi quod potuisset in eum peccavisse. II. ut favore prosequeretur liberos suos, matrimonio connexos procerum primatibus, perpetuo religioni Reformatæ addictis. Ad ea Walæus, an non mellius foret, eum sine conditione condonationem rogare; & an ea quoque eo usque se extenderet, ut inhiberi lata sententia possit. Subticens aliquamdiu Barneveldus, respondit eo usque se non extendere: & rogavit, ut prædixisset illi, ita vellet Principi proponere. Hæc sub horam decimam detulit Auriaco Principi Walæus qui Responsum dedit, se dudum Barneveldum benevolentia prosecutum fuisse; verum cum ab aliquo tempore aliam regiminis formam conatus fuisset introducere, quæ Ecclesiam & Rempublicam perdidisset, ei se debuisse opponere. Condonare autem se libenter ea quæ contra illum commisisset, potuisse tamen id sine conditione rogare, cum distraxisset militem à juramento quod illi ut Imperatori debebatur: conatus esset impedire, ne Ultrajectum Gubernaminis sui sedem ingrederetur: calumniatum esse eum supremam potestatem fœderati Belgii appetere; ejus tamen prudentiæ committere, aut celare ea, aut aperire, se tantum viri salutem desiderare: petiisse quoque à Judicibus, ne quod in eum peccasset id illi in crimen imputaretur: liberos vero

ejus fauturum, quamdiu bene facerent. Quæsivit insuper, an non de inhibendo supplicio loqueretur. Quæ omnia cum relata Barneveldo essent, dixit se pro liberis suis nihil amplius desiderare: quod inhibitionem supplicii spectaret, aberrare Principem. Argumenta sua de supremæ potestatis ambitu antea dictavisse alias se ita amavisse semper Principem, ut si in manu sua fuisset Suprema Belgii potestas, & potuisset id fieri ex ordine, eam se illi fuisse daturum. Fateri tamen, se contra eum nonnihil exacerbatum fuisse, quando Hagæ Contra-Remonstrantium separatorum templum ingrederetur. Quæ circa milites, quæ Ultrajecti acta essent, ea se agenda putavisse quo seditio præcaveretur.

Interea dum Auriacum Principem adiit Walæus, Ecclesiæ Hagiensis Pastores Lamotius & Beyerus, de more Ecclesiarum Hollandiæ circa condemnatos, Barneveldum accessere: qui conjunctim iterum & peccatorum confessionem, & fiduciam in Christum urserunt: acceperuntque idem ferme, quod antea Walæus responsum. Sed quæsivit ab omnibus Barneveldus *meus ne Grotius quoque morietur, ut quoque Hogerbetius, juniores sunt, multum adhuc possent officii Reipublicæ præstare?* Rogavit vero Walæum à Delegatis Judicibus peteret, famulo suo liceret usque ad ultimum vitæ momentum illi adesse: quod Walæus facile impetravit. Monuit pastores ne graves Remonstrantibus essent, quo quieta esse Respubl. posset.

Sed cum his sermonibus, mentis agitatione, commotione corporis lassaretur, petiit sibi quietem concedi: & ut Pastores ipsi somnum caperent. Ast dixit Walæus, injunctum illi esse tota nocte apud illum manere. Respondit Barneveldus, eo nequaquam opus esse. Itaque in vicino cubiculo somnum admisere. Interea Barneveldus quietem quærere, sed eam non invenire: famulus ejus ea prælegere, quæ pro solatio agonisantium Psalterio Belgico subjunguntur: ad quam lectionem, cum non satis attenta illi cogitatio esset, ipse in Psalterio suo Gallico legit. Quod cum Pastoribus annuntiaret unus trium custodum, qui Barneveldo additi dicebantur, ne spontanea morte supplicium præveniret: Pastores Beyerum cæteris juniorem misere, qui & lectione Sacræ Scripturæ, & inde ducta consolatione, quod reliquum erat noctis transegit. Circa matutinam quartam denuo Walæus & Lamotius ad Barneveldum redivere, & Walæus matutinas preces fudit, ac è colloquio, animadverterunt facile, cum plane ad mortem compositum.

Non ita multo post Walæus à Judicibus evocatur, petuntque, an non desideraret Barneveldus ultimum vale & uxori, & liberis, & nepotibus dicere. Quod cum quæsivisset Walæus, Barneveldus respondit, id illi consultum non videri, se jam ad mortem compositum, id non posse nisi cum denuo amicosque turbare. Ignorabat autem Walæus, quare nec id potuit Barneveldo indicare, uxorem liberosque id à Judicibus petivisse.

Cum citaretur Barneveldus ut sententiam audiret, Walæus illi valedixit, quæ potuit obtulit officia; ac magnas illi gratias Barneveldus pro præstitis egit.

Audita sententia Barneveldus respondit, Judices quædam condemnationi indidisse, quæ in confessione non haberentur. putavisse quoque suffecturam Fœderati Belgii Ordinibus, vitam & sanguinem, bona uxori & liberis relicturos fuisse: id præmium esse pro quadraginta annorum præstitis officiis. Mox ad pegma deductus, in eo ad populum conversus, dixit: *cives mei, non proditor*

sed

ſed paroiota morior. Unde cum ad arenam locumque ſupplicii duceretur, quæſivit à famulo, *Joannes, an nemo venit*, quaſi ſpem aliquam adhuc veniæ concepiſſet: quod cum negaviſſet famulus, aggeniculavit & ſtatim illi caput amputatum eſt. Ita qui perpetuo Reipublicæ regimini admoventur, dum ingenio, judicio, eloquio valent, ac omnia ex æquo & bono moderantur, multum apud Collegas authoritatis acquirunt: qua dum amicos promovent, & iis ſe ſatis putant ſtabiliviſſe, non jam ex utilitate Reipublicæ omnia, ſed pro libitu agunt, quo & æmulis & ſuperioribus materiam præbent, qua iterum perdantur.

Inſequenti à ſupplicio die Walæus Dordracum reverſus eſt, ac Synodi negotiis uſque ad Maii finem vacavit: quando argenteo donatus numino, publico convivio cum omnibus, privato cum præcipuis à Delegatis Ordinum exceptus, honorifice dimiſſus eſt.

His rite peractis providendum Hollandiæ Ordines arbitrabatur, ne ſuppreſſa diſſidia denuo ſuborirentur: quare prima illis cura fuit Academiam, Reipublicæ & Eccleſiæ ſeminarium, in tuto locare. Itaque ſtatim Johanni Polyandro à Kerckhove S. Theologiæ Profeſſori, adjungere decreverunt, Andream Rivetum, Antonium Walæum, Antonium Thyſium. Vocando Riveto, Thomas Erpenius Arabicæ linguæ Profeſſor, in Gallias tranſmittitur. Thyſio, Adrianus Pavius Civitatis Amſtelodamenſis Syndicus, Academiæ Curator, & Amelius ab Hoogeveen Conſul Leidenſis Medio Julii, Rochus Honartius, ſupremæ Curiæ Senator, Curator Academiæ Primarius, & Petrus Deimannus, Primarius civitatis Leidenſis Conſul Middelburgum venerunt, vocationem Walæo annuntiavere, urſerunt ut illi adſtipularetur. Litteraſque adjunxerunt Mauritii Principis Auriaci, quibus idem petebat. Verum Walæus, ad deliberandum ſibi tempus concedi poſtulavit, ſe precibus apud Deum, conſilio cum amicis, Eccleſia, Magiſtratu collaturum. Interea delegati Curator & Conſul Eccleſiaſticos, Magiſtratum ambire, ſollicitare Walæi dimiſſionem, quam & impetrarunt tandem, quamvis ægre, quod non Hollandis tantum, ſed & ſuis bene Leydæ, præparandis vocaretur. Hærere amici, quod majus ſtipendium Leydæ quam Middelburgi non eſſet habiturus, quodque filios in Academia bene educare poſſet, non poſſet tamen tam bene remotus à Conſanguineis ad honeſta munia promovere: quibus ut ſatisfieret, Paſtoris munus in civitate Leydenſi ſimul illi fuit oblatum. Credidit vero Walæus ei vocationi reſiſtere ſe non poſſe, qua non Eccleſiæ tantum membra ſed eorum Paſtores erat formaturus, nec recturus unam Eccleſiam, ſed Belgicis omnibus conſiliis præfuturus.

Itaque publica concione x. Septembris Eccleſiæ membris diſceſſum annuntiavit & valedixit, quam audiebant illibenter, excipiebant non ſine ſuſpiriis & gemitu, & jacturam ſuam ac in eum affectum effuſis lachrymis teſtabantur: ut credidiſſes potius liberos à moriente parente, quam Eccleſiæ membra à Paſtore abitum parante veriſſe. Illud eſt à Deo Opt. Max. dona accepiſſe, adhibuiſſe diligentiam quibus te reddere æſtimatum poſſis, præiviſſe exemplo, conſilio, officiis pleroſque demeruiſſe.

Dum Middelburgi hæſit Walæus, vix proſpera valetudine uſus eſt, ſemper Aſthmate, ſæpe colico dolore & diarrhæis vexatus, aliquando quoque febribus continuis, quibus debilitatus, emaciatus ſæpe elanguit, & aliquot annis intermit-

tate præditi, ut quæ in Collegis excellerent dona æstimarent, venerarentur, imo ubi opus esset advocarent in auxilium. Quod ut cordatorum tantum, ita magnarum quoque animarum est, quæ sibi consciæ sunt, etiamsi in aliquibus cedant aliis, satis se tamen magnitudinem suam posse tutari.

Horum omnium prima sollicitudo fuit præcavere, ne denuo in facultate Theologica dissidia suborirentur. Quare subscriptione catechismi Heidelbergensis, & Confessionis Belgicæ, testati inter se consensum. Decreverunt & observarunt continuo, neminem judicium de Religionis controversia, Ecclesiæ regimine, casu conscientiæ seorsim; sed non nisi una cum Collegis suis daturum. Nullas theses publice disputandas esse, nisi omnes Collegæ eas viderint approbaverintque. Nullum librum edendum, quem non examinaverint omnes Collegæ, & ostenderint sibi placere. Quæ tractu temporis negligenda, utinam sim falsus Vates, aliquando dissidia & turbas dabunt.

Ad eandem religionis paritatem præparare & studiosos vol[illegible]ere, quare & iis prospiciendum esse arbitrabantur de Cynosyra, secundum quam studia sua possent instituere: quod exortis Remonstrantium Controversiis, multa in Theologia accuratius explicanda essent, de multis circumspectius loquendum. Itaque publicis disputationibus totam Theologiam pertractare aggressi, ex iis *Synopsin purioris Theologiæ* publicarunt: ad quam singuli ea contulere, quæ appositis nominibus adscribuntur.

Constituta bene interius facultate, defendenda ea ab exteris hostibus erat: ab iis præsertim qui impetum in eam moliebantur. Respondendum erat *Johanni Arnoldi Corvino*, qui *contra Petrum Molinæum* ingens exaraverat volumen. Respondendum erat Remonstrantibus, qui *Actis Synodalibus Remonstrantium* ea inseruerant, quæ stabiliendæ suæ opinioni, infringendæ Contra-Remonstrantium poterant adferre. Id oneris Collegæ in Walæum cont[illegible]lere, ad confligendum cæteris promptiorem, paratioremque: qui edita *Responsione ad Censuram Joannis Arnoldi Corvini in Petri Molinæi Anatomen Arminianismi, & ad scripta Remonstrantium qui ad Synodum Dordracenam citati sunt* Maximum nomen acquisivit, non apud suos tantum, sed & apud Gallos, Anglos, Scotos, & diu Remonstrantibus silentium imposuit. Nimirum in Controversiis dudum agitatis, qui lectione diligens, qui mediocri judicio præditus est, aliquod pretium operæ potest præstare: sed Controversiæ majoris momenti, recens exortæ, non nisi solida eruditione, acri ingenio, maturo judicio ex dignitate tractantur: quare nullibi viri magni majori celebritate, vix majori fructu cogitationes suas impendunt.

Interea & præcipue firmata jam facultate, m[illegible]s suum omnes reddere illustre conabantur. Vetus Testamentum explicabat Rivetus & Thysi[illegible], Novum Polyander. Sed quod reliq[illegible]is grati[illegible] [illegible] & dign[illegible] habe[illegible]ur, Locos Communes tradebat Walæus. E[illegible] Locos [illegible] hinc [illegible] c[illegible]rpti[illegible] sed ab ovo omnes & totam Theologiam persequebatur. Singulos autem explicabat integre, fere per principia, per species aut partes, per affectiones [illegible] per quæstiones, ut loci ejus editi non raro exhibent quasi ad disputand[illegible] non ad cognoscendum comparata Theologia foret. In[illegible]rabatur autem præcipue majoris momenti Controversiis aut difficultatibus, quæ in [illegible] Ecclesiæ obvenirent. Neque quævis utriusque opinionis [illegible] argumenta, sed in

quibus

quibus pondus sententiæ consisteret, aut quibus solutis reliqua facile difflarentur. In Controversiis tamen recens exortis operosior existebat, de Deo contra Vorstium, de Prædestinatione, de Sabbatho, de Authoritate Magistratus in rebus Ecclesiasticis, similibusque, quia agitarentur continuo, & paucioribus bene essent perspecta. Concludebat autem semper, non ita humanæ rationi, sed verbo Dei perspicuo subnixus. Ob quæ omnia præ cæteris major fuit Auditorum ad Walæum confluxus. Id demum est Theologiam tradere, quæ ex Sacra Scriptura eruitur: cum quæ rationi nimium innititur, Ethica potius Christiana fit, & ubivis vacillet. Id est Doctorem agere, fundamenta Doctrinæ ostendere, rebus majoris momenti applicare, clare proponere, breviter defungi. Cum autem nonnemo Collegarum aliquando dubitaret an non ea Auditorum frequentia esset quod Locos Communes profiteretur, ipse quoque arrepta occasione, locos quosdam tradere aggressus est, sed, cum irrito successu, brevi destitit.

Verum enimvero non sufficiebat sacræ Theologiæ cognitione Auditores imbui, præparandi & Theologiæ candidati erant, ut recta defendere contra adversantes possent & falsa possent redarguere: id disputationibus peragebatur, in quibus omnes seduli, nulli tamen frequentiores quam Walæus & Polyander apparebant. Non permittebat Walæus ea ad disputandum proponi, in quibus Reformatis inter se libere liceret dissentire. Non enim ansam ulteriorem præbendam divulsionis Ecclesiæ, sed amice potius alienatos ad unionem invitandos. Non permittebat futilia ab opponentibus objici, in quibus frustra tempus tereretur. Non permittebat proterve opponi, aut ea quæ cum offensa Auditorum effutiuntur: in quo cum peccarent sæpe Lutherani, Pontificii, Sociniani qui ad disputandum advolaverant, tum splendebat Walæi promptitudo, subtilitas, animi magnitudo, quibus admirationem incutiebat Auditorio, obturabat os Adversantibus, & eos redigebat in Ordinem. Sed volebat Walæus à Defendente, clare vim argumenti opponentis repeti, volebat non respondeti tantum, sed Responsum solide demonstrari. Ne viderentur effugia quæri, sed doceri ignaros, pertinaces convinci. Equidem Walæus in Lectionibus egregiam laudem, in Disputationibus videbatur Triumphum mereri.

Ast cum non satis instrui, exerceri publice Theologiæ candidati possent, in privatis ædibus continuo bis in septimana, Enchiridium suum Religionis Reformatæ explicavit, examinavit & proposuit ad disputandum. Cui non nunquam bina ternave, ut vocant, Privata collegia contra Anapabtistas, Socinianos, Pontificios adjunxit: in quibus omnia familiarius explicavit, brevius absolvit.

Privatim quoque Theologiæ Candidatos ad habendas conciones indies. Manuduxit præ cæteris ea eligenda S. Scripturæ effata, quæ Spiritus Sanctus sæpe repetendo esse ponderosiora indicavit: non de capillis, de vestimentis in quibus errantes Deus Opt. Max. & minus & rarius objurgavit. Sacræ Scripturæ textum non semper explicandum fusius, nec ubique elicienda dogmata. Sæpe Propositionem esse, demonstrandam ulterius, & auditorum animis infigendam: infigi optime quando docetur simul, quomodo removeri obstacula possint, quomodo id ipsum possit in usum deduci.

Nec

Nec passus est unquam ob privatos labores, aliquod sibi honorarii offerri: quod ab illo primum introductum, mox usurpatum à Collegis, hodie in consuetudinem traductum est.

Continuavit hunc instituendi morem viginti annis, quamdiu vita perduravit. Et ex ejus ludo innumeri Ecclesiæ Pastores, non pauca Ecclesiæ lumina prodiere: maximo Walæi solatio, imo gaudio. Quippe nil majus aut Deo gratius obvenire homini potest, quam ejus curis Antistites exurgere, qui per universum mundum colligere Deo Ecclesiam possent, aut collectam conservare.

In Regimine Academiæ nec partes fecit, nec fovit, imo quæ suborirentur, eas semper conatus est componere. Ita coagulum fuit inter Johannem Polyandrum & Antonium Thysium, inter Petrum Cunæum & Franconem Burgersdicium: inter quos diversæ & familiæ felicitates aliquod dissidioli aliquando movere. Odia inter Vorstium Heurniumque Adversarios Medicos lenivit: omnibus tamen mansit amicus: quod non tam reconciliationem, quam singulorum quærere emolumentum conaretur. Unde simul & Vorstii filium Adolfum ad Professionem Medicam commendavit efficacissime, & Heurnium primus ad nominationem Rectoris Magnifici promovit.

Ipse Walæus nullum inimicum habuit. Nisi quod æmulari illi nonnihil videbatur Daniel Heinsius, ipse Gandavensis quoque: hic in literarum Professione, ille in Theologica crediti eminere. Adeo inter æqualiores facilius æmulatio succressit. Nunquam tamen officere Heinsio Walæus conatus est: imo ne immiscuit quidem se, de principatu contentionibus Salmasii Heinsiique, quæ in publicum erupere. Æstimabat ambos viros summos, immensæ eruditionis; sed elegantiorem ingenio Heinsium Poetam & oratorem meliorem, Salmasium judicio maturiorem, reliqua eruditione diffusum magis & magis solidum. Optabat autem literatores majori circumspectione, minori licentia in Theologicis versari. Majorum facultatum lumina, qui linguas negligunt sæpe rerum studiosiores inveniuntur, qui peregrinantur minus; minusque antiqua inquirunt, ea quæ Regionis suæ sunt melius solent habere comperta. Sed cum Antonio Thysio fundamenta jecit ejus reconciliationis, quæ post Walæi obitum subsecuta est.

Walæus vero hoc egit ut Honores Academici, quantum permittere Academiæ utilitas posset, inter Collegas ex æquo dividerentur: ita convicturos suavius, & meliori consensu in suæ facultatis decus laboraturos. Unde cum nominari ipse in Rectorem Magnificum posset, pro Collega ambivit: & cum eo nominatis frequenter cessit. Non minus tamen honores fugientem sequebantur: unde frequenter Academiæ deputatus, ter Academiæ Rectorem Magnificum egit, illique muneri immortuus est.

In cæteris Professionis suæ partibus æque se Walæus cordatum præstitit.

Testimonia de vita & studiis Theologiæ Candidatorum non nisi ex merito dedit. Satius ratus hos eorumque amicos offendere, quam Ecclesias fallere; magna errorum scaturigine, qua indigni ad cathedram Pastorum promoventur. Quæ fidelitas Walæi cum tractu temporis innotuisset pluribus Ecclesiis, non paucæ semper voluerunt Testimonia quoque Walæi habere.

Gradum Doctoris nullis nisi pietate conspicuis, judicio maturis, eruditione

eminentibus Theologiæ Profeſſores contulere: idque præparce, & vix niſi rogatu ejus Eccleſiæ in qua Paſtorem agerent. Cum facile Doctores aliquid prærogativæ inter Paſtores arripiant, quod non ſemper ex utilitate, non ſemper cum Eccleſiæ pace contingit.

Libri edendi eo numero judicio facultatis Theologicæ oblati fuere, ut iis legendis omne tempus non poſſet ſufficere: quare quibuſdam ad Paſtorum claſſes remiſſis, eos ſibi tantùm cenſendos ſumſit, qui controverſias majoris momenti perſequerentur. Cenſuram autem, honeſtatis habita ratione, inſtigante Walæo, exercuit liberrime. Ita editionem inhibuit Analyſeos ix. capitis ad Romanos Naggii Elburgenſis. Effecit ut immutarentur Tractatus Willii in Prophetas minores, & in nonum caput ad Romanos. Aut ubi ſe non poſſet à cenſura excuſare, tenui judicio, ut Tractatum Vedelii de Epiſcopatu Conſtantini, dimiſere. Magno Eccleſiarum commodo: è decem enim vix unus totam Doctrinam, quomodoque inter ſe connectatur, animo capit. Unde facile ſeducuntur.

Conſilia ſcripta privatis nulla Theologiæ Profeſſores, niſi quæ Matrimonium ſpectarent, dedere. In cæteris remiſerunt eos ad ſuæ Eccleſiæ Miniſtros: quo ſe exonerarent moleſtia, nec Eccleſiæ membris ullam occaſionem præberent Paſtores ſuos minus æſtimandi. Matrimonialia autem eo judicio dederunt, ut, quamdiu vixit Walæus, non ſit animadverſum ullam Eccleſiam, ullum Magiſtratum diverſum ab iis ſenſiſſe. Eo ſubnixus Magiſtratus Middelburgenſis, diſſolvit Matrimonium Jacobi Lansbergii Philippi fil. Pharmacopœi, quod omnibus ſolennibus peractis inierat, confirmaveratque gemina prole: aliamque illi uxorem dedit, cui deſponſatus erat, etiamſi clanculum, prius, & ex qua ſpe futuri matrimonii filium ſuſceperat.

Indies autem de Conſcientiæ caſibus, Religionis controverſiis, Eccleſiæ regimine, ab Eccleſiis, Claſſibus, Synodis, Civitatibus, Ordinibus, Principibus conſulebantur: quibus & conſilia ſua libere communicabant. Ita pacarunt Eccleſiam Medenblicenſem, ubi quidam Seniorum novum de Prædeſtinatione Schiſma moliebatur. Ita pacarunt Eccleſiam Roterodamenſem, ubi faber quidam ferrarius, nimis de Reprobatione ſubtilis, membrorum Eccleſiæ conſcientias turbabat. Ipſa Synodus Ultrajectina petiit, & ſecuta eſt eorum conſilium: de Fœneratoribus, quos Lombardos Belgæ appellamus, ad Sacram Cœnam admittendis. Ordines Hollandiæ & Fœderati Belgii nullum librum Theologicum dedicatum admiſere prius ab illis non approbatum: nullos libellos petitorios de componendis religionis controverſiis, de corrigendis incolarum moribus, qui tempore Walæi innumeri offerebantur, de quibus non habuiſſent earundam judicium. Fredericus Bohemiæ Rex de auxilio ſibi à Turca oblato prius nihil ſtatuit, quam horum audiviſſet Reſponſum. Princeps Auriacus in dandis legibus devictis civitatibus, ſæpe hos Theologos conſuluit. In componendo diſſidio inter Magiſtratum Roterodamenſem & Paſtores, quod quindecim claſſes, tres Synodos fatigaverat, Polyandrum & Walæum evocavit. Aſt Walæus in via procidens Pleuritim incurrit: de ſingulis tamen per literas indies ejus conſilium exquiſivit: nec concludere voluit antequam convaluiſſet Walæus & eſſe præſens poſſet. Quando & Walæus conceptum judicium à quatuor Politicis & tribus Theologis etiamdum inhibuit: & effecit,

ut

ut suus Pastoribus constaret honos, & certum permaneret stipendium, usque dum in alias commodas civitates, de Pastorum voluntate, transferrentur.

Adeo omnia ea peregerunt, quæ Theologis Reipublicæ demandari aut ab illis peti ullibi consuevere.

Moris autem est consilia à facultatis Decano conscribi, plerumque tamen voluere Collegæ ut a Walæo scripto consignarentur: quod ut in dicendo ita & in scribendo quam maxime nervosus esset. Omnia autem cordata maximum facultati decus pararunt & existimationem. quare dolendum est non satis à Decanis eorum Apographa asservata fuisse: nam quæ Operibus Walæi subjunguntur, lineamenta tantum sunt eorum quæ consulentibus data fuere.

Unum fuit, quod rumores excitavit in Belgio & Magistratum Amstelodamensem offendit. Amstelodamenses Consules Pauw & Hoying, inhibitis Remonstrantibus, sublato communi metu ut ambitiosorum inter se infida societas est. inceperunt inter se de principatu contendere, partes facere & suos quisque amicos in Magistratum legere. Hi electi non jam promotores suos respicere, sed inter se convenire. Gravis minusque dominanti ordini conjungi & veteres in Consulatu præterire. Horum cum non pauci suspecti Arminianismi essent, veteres quibusdam Ecclesiæ Ministris persuaserunt non regiminis, sed Religionis negotium agi à quibus excitatus populus est. Novi cum non satis populo fiderent, quos debebant civilis militiæ duces legere, elegere eos qui manifesto Contra-Remonstrantibus non favebant, novumque juramentum satis involutum a militibus civicis exegerunt. Unde amplius populus offensus est, qua occasione usi Veteres per populum conati sunt Novos denuo loco turbare. Sed quo iniquitate juramenti agitaretur magis populus, excitarunt Ecclesiæ Pastores, & hi Synodi deputatos, ut à facultate Theologica consilium peterent. An tale ab Ecclesiæ membris præstari juramentum posset & si præstari non deberet, quid Ecclesiæ membris esset faciendum. Ignorabant autem illi Pastores & Synodi deputati, quare nec id potuit Theologiæ Professoribus innotescere, hoc agi ut Magistratuum aliqui loco moverentur. Noluit tamen Walæus consilium dare, veritus ne quæ in thesi afferrent negotio Amstelodamensi applicarentur: & sibi non satis constare, an talis esset rerum facies, quali illis depingeretur. Volebant id autem Walæi Collegæ, & vehementer Ecclesiastici urgebant, cumque agitarentur ab Ecclesiasticis, secretorum conscii, [illegible] quasi Walæo [illegible]: quod metu offensionis Magistratus, Ecclesias desereret. Unde Walæus in consilium consensit. Juramentum involutum præstari non debere, nec cives ejus vi cogi possent Ecclesiæ Reformatæ noxam afferre. Sin ob negatum juramentum pœna illis à Magistratu infligeretur, non ideo turbandam civitatem, sed pœnam patienter ferendam esse. Hoc consilio quoque subscripsit, tanta erat hujus facultatis authoritas, & diem tumultus & signum constituerunt. Quod signum sive casu, sive Novorum prudentia non potuerunt Veteres ostentare: Novi autem sibi à Veteribus & plebe metuentes Principem Auriacum advocarunt in auxilium qui inductis militibus omnia composuit. Magistratus vero aliquod suum membrum, & duos Ecclesiæ Ministros loco movit. Turbones vero aliquot relegavit in exilium, non obscure in illorum judicio consiliis facultatis Theologicæ perstrictis.

Walæus etiamsi præter voluntatem in illud consilium attractus esset, putavit

vit tamen id facultati Theologicæ non esse perferendum: quare de consilio Collegarum, & apud Præpotentes Hollandiæ Ordines & publico scripto consultandi libertatem, & consiliorum suorum æquitatem defendit. Magistratus jam rerum potitus, cum non sine periculo eam denuo commovere Camarinam posset, facile iram erga Theologiæ Professores secreti ignaros deposuit. Ita Politici suo ambitui intricare Theologos solent, cumque id quod interdum obtinent, levior pluma gratia est: dum causa cadunt, deserunt Theologos & adversariorum vindictæ relinquunt.

Defensio Religionis Reformatæ in Belgio, facultati quoque Theologicæ, & in ea maxima ex parte Walæo incubuit. Prima fuit Acta Synodi Nationalis Dordracenæ in publicum dare. Intererat Ecclesiis Reformatis per Belgium, imo totum orbem dispersis, novisse qua via quoque ordine causa Arminii & Remonstrantium examinata fuisset, quid singulis patrum visum, quid ab omnibus esset conclusum. Ad eam editionem à Fœderati Belgii ordinibus delegati fuere Johannes Polyander. Antonius Walæus, Antonius Thysius, Daniel Heinsius, Festus Hommius, Daniel Colonius, Joannes Latius. Sed maxima editionis laus Festo Hommio debetur. qui in scriptura promptus & elegans, Synodi quoque Scriba, reliquis diligentius annotaverat, quæ in Synodo acta fuissent. Illustrium actorum non minimus perit fructus, si eorum pereat memoria.

Editioni huic Actorum Synodi aliam statim Remonstrantes opposuere: in qua non nisi in paucis elevare fidem actorum, sed suam præcipue sententiam Argumentis confirmare conantur. Hæc refutandi cura Walæo relicta est: qui mox his Actis & Corvino ut diximus respondit. Corvinus vindicias apparare; & jam aliquam earum partem chartæ committere inceperat, cum destitit & scriptionem plane intermisit: Incertum qua de causa: nam Corvinus reliquique Remonstrantes jam otio abundabant. Ferebatur vulgo rei difficultate absterritos fuisse, quam ab eo tempore nunquam voluerunt aggredi. Sed & inter Remonstrantes ipsos novus exortus est dissensus. Vytenbogardus, Corvinus, maximaque Remonstrantium pars plane Arminii insistebant vestigiis, nec ulterius volebant à Reformatis recedere. Episcopius, & qui eum sequebantur, ad Socinianos deflectebant: Suspicio est, ideo de Responsi modo non potuisse convenire. Fœcunda est falsa opinio, ubi cepit non persistit, sed continuo generat deteriorem.

Hoc prælio cum Remonstrantibus à Walæo depugnato, minus impetita Ecclesia à Remonstrantibus, magisque quieta fuit. Usque dum Remonstrantium Confessio aliquid de novo turbarum dedit.

Inter hoc quasi Armistitium, de tollendo schismate, uniendis Remonstrantibus & Contra-Remonstrantibus actum est: non authoritate ulla publica, sed pioquorundam motu & desiderio. E Contra-Remonstrantibus id egit Cornelius Dunganus Ultrajectinus. Godschalcus Altius Arnhemensis, Jacobus Testardus Blesensis Pastores. E Remonstrantibus unus Antonius Hornhovius, qui tamen inter Pastores Contra-Remonstrantes latebat. Sed fieri nequit ut ad consensum adigantur qui inter se contraria sentiunt. Et consensus limites signare, impedire autem ne ulterius in rei veritatem inquiratur id nec hominis ingenium nec voluntas permittit, quo ex parte quasi bruta redderentur.

Majoris

Majoris spei erat quod inter Walæum ipsum & Vytenbogardum agitabatur, internuncio Jodoco Brassero, fratre Tribuni ærarii Fœderati Belgii: quomodo iterum Remonstrantes admitti ad Reformatorum Ecclesiam possent, & quomodo possent in ea tolerari. De Ecclesiæ membris res expedita erat, eos ad communionem Ecclesiæ recipiendos, qui Socini erroribus non addicti, soli Divinæ gratiæ per Christum partæ omnia bona Spiritualia & salutaria ferrent accep a: modo pollicerentur, se in cæteris Ecclesiam non turbaturos. Major difficultas erat de Remonstrantium Pastoribus admittendis: nolebant extra ministerium quiescere, & stipendium habere: nolebant ministerio cum Reformatis fungi, de controversiis tacere. Qui enim assueti sunt dominari, nolunt se aliis postea subjicere: qui ullibi primas partes egerunt, nolunt postea secundas agere.

Verum id institutum editio Confessionis Remonstrantium abrupit: ea enim clarius apparuit, non in quinque tantum articulis, sed Remonstrantes in alia omnia à Reformatis abire.

Metuebat autem semper Walæus Vytenbogardum hanc reconciliationem quærere, quo mitius cum Remonstrantibus ageretur: quod ita quoque obtinuit; non pauci enim Remonstrantium Magistratibus immorigeri, in carcerem conjecti: hoc tempore, vel neglecti, vel occasione oblata è carcere erupere. Sperabat autem cum id sincere agere, cui sciebat cum Episcopio non convenire: quod & [illegible] firmius credidit, cum virulento libello perstringeret Episcopius theses quas sub Walæi præsidio defenderat Altii filius, quibus ut Altius ticulum fecerat Remonstrantes ad communionem invitabantur: ægre ferens, Remonstrantium aliquos Reformatorum Ecclesiam etiamnum respicere.

Abrupto hoc colloquio denuo ad arma itum est. Instigante præsertim utraque Hollandiæ Synodo: & Theologiæ Professores detexerunt statim latebras Confessionis Remonstrantium, edito libello prodromo per Walæum, quo periculosa eorum dogmata indicabantur. quæ adversario libello conati sunt Remonstrantes extenuare: ad quem iterum nomine facultatis Theologicæ Walæus rescripsit, & quem velare conabantur, Socinianismum, occepit detegere. Mox Confessionem ipsam in partes æquas divisere, Primam Polyander, Secundam Rivetus, Tertiam Walæus, Quartam Thysius sumsere sibi excutiendam refutandamque: Secundam partem absolvit Rivetus, Tertiam Walæus, sed ad primam quartamque plurimum quoque Walæus contribuit, id petentibus ab eo Collegis, quem maxime in iis Controversiis versatum credebant. Cumque & Delegati Ordinum Hollandiæ & Synodus utraque peterent ut ea censura à Theologiæ Professoribus in linguam Belgicam ederetur, qua edita quoque Confessio esset, obtinuerunt à Walæo ejus Collegæ, ut in se id oneris admitteret, permiseruntque simul quibus vellet locis eam interpolare.

In censendo autem hoc præcipue egerunt Professores, ut obiter refutata Confessione, præcipue elicerent, quod novarum opinionum etiamnum latere suspicabantur. Qui novas opiniones cudunt, quædam tantum majoris momenti propalant, quæ arctius opinionum suarum fundamentis connectuntur; in reliquis & generalius & lenius loqui consuevere, ne vel adversarios irritent nimium, vel sequaces absterreant. Qui vero novatoribus se opponunt, ut ce-

lan

lari connexa vident, ita & principia alia tegi arbitrantur, quare omnia in deteriorem partem trahunt. Solebat autem semper Walæus conqueri, nihil se unquam majori tædio quam eam versionem perfecisse, qua nec doctior fieri nec excitare ingenium, aut exercere judicium poterat. alteri tamen non fidebant Ecclesiæ, cum in talibus controversiis etiam in loquendi modo possit error committi.

Ad hanc Censuram Episcopius Apologiam pro confessione edidit: in qua etiamnum, credebat Walæus præcipua sua dogmata conatum esse inculcare; quare ad Censuræ vindicias Refutationemque Apologiæ iterum se accinxit: annotaveratque in eam non pauca, quæ inter Walæi manuscripta asservantur. Verum injuncta illi Novi Testamenti, librorumque Apocryphorum in linguam Belgicam versio Commentatioque, id institutum interrupit. Suscepit ejus Apologiæ refutationem Franciscus Junius Sylvæ-Ducensis Pastor doctissimus, qui plene Walæo non satisfecit. Cumulate vero Jacobus Triglandius, in locum Riveti successor, Walæi collega. Minus exercitati in controversiis non præcavent primum quæ illis postea possunt obesse, nec facile extendunt cogitationes ad ea quæ decisa controversia per totam scientiam consequuntur.

Hæc similiaque sunt quæ ab Antonio Walæo membro facultatis Theologicæ facta fuere. Nec minoris momenti sunt quæ solus & seorsim egit.

In Schola Middelburgensi Walæus prælegerat Ethicam, & ejus compendium inceperat discipulis dictare: verum in Academiam Leidensem evocatus, id non absolvit. Quare illius Scholæ Curatores petiverunt illi operi colophonem imponeret, & in usum illius Scholæ ederet in publicum: quod breve & perspicuum esset, ad normam veritatis Christianæ revocatum. Non potuit horum judicio nec voluit Walæus refragari, quod prudentia insignes, eruditione conspicui, præcipuis in Republica muneribus essent perfuncti. Hanc ob causam id publico dedit, ita gratum ut multoties fuerit in pressum, æstimatum ita ut Theodorus Schotanus, celebris Leidensis Scholæ Rector, in Iambicum compegerit Carmen. Certe interest Reipublicæ juventutem moribus imbui, qui non Ethnicos sed Christianos sapiant.

Magistratus autem Leidensis Walæum in illorum civitatem primum delatum, Scholæ Trivialis Curatorem elegit. Dimisso alio viro maximo: non ulla culpa, sed tantum quod frui Walæi continuo desiderarent. In eo munere Walæus tota vita continuavit, & plane in alium ordinem Schola redacta est, nec parum illi celebritatis accessit.

Ipsi Præpotentes Hollandiæ Ordines, cum animadverterent non omnium civitatum Scholæ Rectores, imo ne Curatores quidem, satis aptos esse qui dispiciant quid pueris docendum, & quomodo. Non enim in omnibus civitatibus eruditi, vel abundant, vel dominantur. Aut ea libertate quosdam abutentes, pueris sua somnia inculcare. Delegarunt Antonium Walæum, Antonium Thysium, Petrum Cunæum, Danielem Heinsium, Gerardum Vossium, Franconem Burgersdicium in Academia Leydensi Professores: qui leges conscriberent, ad quarum normam in docendis linguis, liberalibusque artibus, gerere se per totam Hollandiam præceptores cogerentur.

Hi evocatis omnium Scholarum Rectoribus singulorum judicia exquisiverunt, quæ ea & voce & scripto Walæo communicavere. Eminuerunt autem

Salignaci

Salignaci Amſtelodamenſis, & Villerſii Brielenſis Rectorum judicia. Perpenſis autem omnibus eas poſuerunt leges, quæ nomine Præpotentum Ordinum Hollandiæ & Weſtfriſiæ eodem Anno cIↄ Iↄ cxxv. promulgatæ fuere.

Sed & non pauca judicabant in libris deficere qui prælegi deberent: quare Voſſius Grammaticam & ſyntaxin latinam Lithocomi Grammaticam Græcam Clenardi interpolavit, Cunæus Syntaxin Græcam Poſſelii, Walæus tractatum de Græcorum Dialectis adjecit. Voſſius Rhetoricam dedit, Burgerſdicius Logicam, Walæus Ethicam. Recenſuit Aphthonium Cunæus, Theonem Heinſius, Sulpicium Severum Thyſius. Catecheſi Heidelbergenſi loca S. Scripturæ Walæus & Thyſius adjecere. Volebant quoque delegati quam conſcripſerat Phyſicam Walæus ederet, quæ loco Magiri in ſcholis doceretur, quod Magirus ſceleton tantum exhiberet definitionum diviſionumque plerumque ineptarum. Sed id à Walæo non obtinuere, qui putabat Phyſicæ regulas non manibus ratiunculis, ſed experimentis ſtabiliendas eſſe, quibus faciendis, nec voluntas illi eſſet, nec tempus ſuppeteret. Hæc quibuſdam exilia videbuntur, ſed parva æſtimari non debent, quibus bene non conſtitutis, pauci eruditione magni evadunt.

Verum enimvero non puerorum tantum, ſed & regimini virorum juvenum præfuit. Præpotentibus Zelandiæ Ordinibus compertum erat in Academiis non parum carnis coqui, cujus niſi habeatur ratio facile ſpumam reſipere: Walæum in omnes Zelandos inſpectorem conſtituere, voluerunt que alumnos nihil niſi de Walæi conſilio in ſtudiis inchoare. Novo munere, de quo tamen Walæi cura ſibi gratulati fuere. Equidem è centenis ſtudioſis vix unus natura ſceleſtus invenitur, à cujus conſortio ſi magni viri cura & authoritate reliqui arceantur, facile viam ineunt quæ ad eorum emolumentum & decus ducit.

Societas quoque Indiæ orientalis, de ſalute ſuorum Indorumque ſollicita, cum animadverteret vix alios ſe Eccleſiæ Miniſtros accipere, quam qui in Belgio obtinere locum non poſſent, qui ſæpe vel dotibus animi inferiores eſſent, vel nota aliqua inſigniti. Statuerunt ſibi ſeminarium facere, è quo ubi opus eſſet ſibi poſſent Paſtores depromere. *Eam in rem Præfecti conſilium à facultate Theologica petivere, quod Walæus ſcripto conſignavit. Abſoluto Conſilio, cum animadvertiſſent in id negotium præ cæteris fervidius Walæum incubuiſſe, rogarunt inexpectato Walæum ipſe vellet ejus ſeminarii curam ſuſcipere. Verum is id recuſavit, quod ſe omnibus oneribus imparem arbitraretur. Urgentibus vero aliquamdiu illuſtribus Academiæ Leidenſis Curatoribus, animantibus quoque collegis Theologiæ Profeſſoribus, ne ſeminarium illud periret in herba, tandem admiſit.

Itaque in domo ejus ſtudioſi Indiæ deſtinati inſtituti & directi fuere, modo pauciores, modo plures, nunquam tamen ſenarium numerum exceſſere. Recti autem rara felicitate, ut nunquam nec de victu, nec de regimine fuerint conqueſti. Solent enim juvenes facile æſtimare nutritionis onus, & rerum pretia ignorare; ſed honoris appetentior erat Walæus, lucri negligentior. Reliqua vero miniſteria obibant famuli eam in rem à Societate electi.

Studia autem præterea ordinavit, quos libros legere, quas audire lectiones deberent, & lectionum auditorumque ab illis rationem exegit. Ipſi vero præter pietatis exercitia, quotidie caput e Novo Teſtamento Græce, è Veteri

Hebraice

Hebraice explicare cogebantur, & explicationis suæ rationem dare. Ita acquirebant linguarum earum peritiam, & S. Scripturam sibi reddebant facilem & familiarem. Singulis autem septimanis bis, Enchiridion suum religionis Reformatæ examinando disputando excussit: ac ad habendas conciones manuduxit, eadem opera qua Zelandos aliosque studiosos instituit: quod non parum ejus laborem imminuit.

Sed privatim provectioribus inculcavit, quomodo Religionem Christianam Reformatam, Rationibus è natura petitis Ethnicis possent instillare, docere, comprobare: quomodo, quoque ordine colligere ecclesiam possent & collectam gubernare. Etiam vulgares animæ constitutam Ecclesiam conservare queunt, sed aliquam de novo erigere, ut Rempublicam, tantum Heroum est.

Ex hoc seminario ab anno CIↃ IↃ CXXLI. toto decennio duodecim Ecclesiæ Magistri prodiere, omnes eruditione insignes, pietate conspicui, quibus India cognitionem Religionis Reformatæ ferme totam debet: Ecclesia, quodcunque per totam Indiam boni ibi ordinis invenitur. Magna Walæi lætitia. Non possunt enim dignius cogitationes impendi, quam ut in magna orbis parte Deó Ecclesia erigatur ubi ne ejus quidem spes unquam extitit.

Provisa jam de Pastoribus India, Walæus se muneri abdicavit, & seminarium esse desiit. Quando Magistratus Leidensis per Gerardum Lantschot Consulem petiit, pateretur Walæus se cum Collega suo Jacobo Triglandio ad ministerium Verbi Divini Ecclesiastico Synedrio commendari. Sed dissuasit Uxor liberique, videbant enim eum sub oneribus fatiscere. Et maluit Walæus, non um Ecclesiæ sed omnibus prospicere.

Agitabantur enim circa hoc tempus Ecclesiæ Zelandiæ Telingii Bursiique contentionibus. Telingius pietatem studebat promovere, quare quo vitia emendaret, in adversam partem arctius strinxit: ut solent illi qui curva ligna ad rectitudinem agunt. Ita Sabbathi profanationem edito tractatu conatus est emendare. Hanc occasionem arripuit Bursii filius, Threnumque edidit Plangentis Ecclesiæ, quasi vis ejus libertati inferretur.* Conatusque est Telingium de observatione diei Septimi, Institutioneque diei Dominicæ refutare. Et eam in rem Gomarus Bursiis satis addictus, suppeditaverat argumenta. Hoc ægrius qui Telingio savebant tulere, periculumque erat ne in adversaria scripta erumperent, & Ecclesia in partes secaretur. Voetius juvenile opposuerat scriptum, lachrymas Crocodili, quo adversarium magis pungere, minus Ecclesiam videbatur ædificare.

Quare Walæus quæ alias publice prælegerat resumsit, & in fusiorem de Sabbatho extendit tractatum, ac in publicum edidit. Magno Ecclesiarum gaudio: qui ut eruditionem Walæi æstimabant, ita & hic prudentiam admirabantur: unde & in linguam Vernaculam à Silvio Pastore Amstelodamensi est translatum. Ita sedati hi Ecclesiæ fluctus sunt, & quasi objecta rupe diffracti fuere; defissentque penitus, nisi Gomarus sua interesse credidisset, ea tam cito non evilescere, quæ ex ingenio crant ab eo profecta fuisse. Itaque libellum edidit de investigatione Sabbathi. Cui Rivetus respondit. Vindicavit sua Gomarus, rescripsit Rivetus. Et quamvis sequaces aut paucissimos aut nullos invenerit Gomarus, ne tamen quidam irretiti hærerent, publicis lectionibus

exussit

excussit Walæus, quæcunque de novo fuisse prolata poterant videri: annotavitque quædam scripto suo in memoriæ subsidium, quibus alteram tractatus sui editionem plenius extendere, & uberiorem decreverat edere: quod versione Novi testamenti nimium impeditus, & morte præventus non potuit præstare. Editioni tamen alteræ dissertationis de Sabbatho post Walæi obitum adjecta fuere. Ita de rebus obscurioribus dissidia non melius, quam magni viri prudentia & Authoritate componuntur.

Quæ hoc pluraque ut diximus Walæi instituta interrupit Bibliorum in linguam Belgicam versio, ea anno cIↃ IↃ cxxviii. incepit. Vetus Belgica Versio à Lovaniensibus profecta exhibuerat Bibliorum libros, immutatos, mutilatos, adauctos. Cujus specimen, si bene memini, extat in eo Exemplari, quod Bibliothecæ Middelburgensi donaverat Walæus Textui insertum. Cum Cain Abelem occideret in vicino pago Encœnia fuisse, eo profectos in jurgia exarsisse. Quare reformationis initio necessarium quoque videbatur aliam populo versionem Belgicam dare. Eam exhibuit vir quidam pius, Ecclesiæ Embdensis Senior, è versione Germanica Lutheri translatam. Sed cum ignarus esset Græcæ Hebreæque linguæ, imò ne Germanicæ quidem peritissimus, non potuit ea nisi imperfecta & rudis esse.

Quare confirmata utcunque Belgii libertate, hoc egerunt Ecclesiastici, ut de novo ex ipsis fontibus, Bibliorum libri in linguam Belgicam transferrentur. Arripueruntque occasionem Fœderati Ordines, & Philippum Marnixium Sanctæ Aldegundis dominum, dedita urbe Antwerpiensi, in reconciliationem cum Hispaniæ Rege proniorem, honesta à regimine missione delegarunt, qui Leydam commigraret & totus Bibliorum Versioni vacaret, incumberet: quod munus ipse aptissimus lubentissime accepit, moliminis jam honorisque satur. Illique usque ad annum cIↃ IↃ cII. vitæ finem vacavit, & varios libros transferre incepit; sed absolvit Jobum, Proverbia Salomonis, Psalmosque: hosque translatos edidit. Suffecti in Marnixii locum fuere Arnoldus Cornelii Pastor Delphensis, & Warnerus Helmichius Pastor Amstelodamensis qui reliqua Marnixii persequerentur. Hi in Veteri Testamento progressi ulterius, impediti vero suo Pastoris munere, & morte præventi, non potuerunt perficere.

Mortes horum Remonstrantium & Contra-Remonstrantium excepit dissidium, quando Ecclesia neglecto ornamento de sui conservatione esse sollicita debuit: quare Versionis negotium penitus intermissum est.

Conveniente vero Dordraci Nationali Synodo, ad diem constitutum Citati Remonstrantes non adfuere. Non ideo tamen inauditi aut condemnari debuerunt aut negligi, nec Synodus interea debuit dissolvi: quare dum Præses circumspicit, quidnam Synodo agendum offerret, consultationem de versione Belgica elegit. Ita non raro aliquid leve & fortuitum, rei maximæ occasio existit.

Synodus Versionem Belgicam unanimi consensu decrevit, positæque interpretibus leges quas sequerentur. Electi quoque versores, & ne quorundam morte totum institutum dissolveretur, substituti qui in morientium succederent locum. Quæ omnia in Actis Synodalibus leguntur. Sed accuratæ non conduntur leges quam in ipso opere: multa definienda sunt quæ extrinsecus ne-

nequeunt considerari, multa limitanda quæ universalia externe intuentibus videbantur.

Dissoluta Synodo in tuto ponenda Ecclesia erat, nec de ejus ornamento cogitari potuit, antequam satis firmata videretur. Quod demum anno cIↃ IↃ cxxvii. evenit. Quando plerarumque Provincialium Synodorum deputati petierunt à Fœderatis Ordinibus, novæ Versionis denuo rationem haberent, & id haud difficulter obtinuere: injunctumque deputatis Versorum nominatorum præparare dimissionem. Sed Delegati sunt Walæus & Festus Hommius à Fœderatis Ordinibus, qui impetrarent à Magistratu, ab Ecclesiis, ut Versores Pastoris levarentur onere, aliique in eorum locum substituerentur, qui persequerentur id negotium & deducerent ad finem.

Horum suadela & authoritate effectum est, ut Versores citissime dimitterentur. Et anno cIↃ IↃ cxxviii. Leydam Veteris Testamenti interpretes commigravere: *Johannes Bogermannus*, Pastor Ecclesiæ Leovardiensis, Synodi Dordracenæ Præses, & postea S. Theologiæ in Academia Franequerana Professor. *Wilhelmus Baudartius*, Pastor Ecclesiæ Zutphaniensis. *Gerson Bucerus*, Pastor Ecclesiæ Verianæ, ad eandem quoque Synodum delegati. Emicuit autem inter eos Hebrææ linguæ peritia Bucerus, judicio & dexteritate Bogermannus, diligentia in conferendis aliis versionibus Baudartius.

Insequenti anno convenere Novi Testamenti librorumque Apocryphorum Versores. *Antonius Walæus* noster. *Festus Hommius*, Pastor Ecclesiæ Leydensis, & Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ, Synodi Dordracenæ Scriba. *Jacobus Rolandus*, Pastor Ecclesiæ Amstelodamensis, Synodi Nationalis Assessor. De judicio Walæus & Rolandus contendebant, ille promptior, hic tardior; sed Græcæ linguæ & Theologiæ peritior Walæus apparebat. At Hommius insignis quoque, in scribendo, distinguendoque accuratior erat.

Hi magno animo, indefesso studio, Bibliorum versionem aggressi fuere. Egerunt autem hoc ut ex ipsis fontibus novam plane versionem darent, accuratam, & quantum permittere linguæ genius posset de verbo ad verbum. Imo ubi in fonte vox aliqua variam admittere significationem videretur, Belgicam illi similem conati sunt substituere. Ne ulli parti addicti viderentur, aut ullis veritati præjudicium adferre. Si quid vero obscurum occurreret, marginalibus Notis conati sunt elucidare: si quid dubium, ibidem dissolvere: in quibus non raro quoque versionis suæ rationem dedere. Notas autem scripserunt præcipuæ in gratiam rudiorum, quibus ejusmodi pauca scripta Belgica suppeterent. Non ita tamen se potuerunt inhibere, ut non eorum passim emicet eruditio. Prudentis est non alium cibum debili ventriculo indere, quam qui ab eo potest confici.

Ea peracturi omnes, non eandem prorsus viam ingressi fuere. Veteris Testamenti Versores Mosis libros, Historicos, Agiographos, Prophetas in partes æquas divisere: Primam cujusque partem Bogermannus, Alteram Baudartius, Tertiam Bucerus vertit, commentatus est, & loca adjecit Parallela.

Verum Versores Novi Testamenti, versionem commentationemque totius Novi Testamenti, domi privato studio omnes conscripsere.

Quod versum explicatumque esset, id singulis diebus veteris Testamenti inter-

interpretes examinavere. Novi vero contulerunt primum, inde expenderunt omnia: ab hora nona in duodecimam, ab hora tertia in sextam.

Quod placeret omnibus id demum receptum est. Rarissime plurium suffragio rem decidere. Quod approbatum erat, id quisque in assignata sibi parte in Veteri Testamento, Hommius in Novo chartæ consignavit. Atque ita continuo & quotidie presserunt opus Novi Testamenti interpretes ad Acta usque Apostolorum, quando Jacobus Rolandus supremum diem obiit. Presserunt quoque Veteris ad prima capita Ezechielis, & Gerson Bucerus fatis cessit.

Mortuo Rolando Præpotentes Fœderati Belgii Ordines sunt rogati, illi vellent alium substituere: quod & paulo post Veteris Testamenti interpretes de Bucero fecere. Qui succederet Bucero, jam à Nationali Synodo nominatus erat, Antonius Thysius: sed qui subsequi Rolandum debuerat Jodocus Hoingius, illustris Scholæ Hardervicenæ Rector, esse desierat. Cumque non ita ex ordine alius illi posset substitui, jusserunt Præpotentes Ordines, qui aggressi opus essent, persequerentur id & absolverent.

Itaque Veteris Testamenti interpretes, quod Buceri reliquum erat, itidem partiti fuere: Primam maximamque partem Bogermannus, Alteram Baudartius absolvit: Sed Walæus Hommiusque, urgentibus continuo Ordinibus & Ecclesiis ut opus procederet, solam Commentationem Novi Testamenti in partes divisere. Notas conscripsit Walæus ab octavo in decimum quintum caput Actorum, & à vigesimo secundo ad finem usque, in Epistolas ad Romanos, Corinthios, Ephesios, Colossenses, utramque ad Tessalonicenses, Primam ad Timotheum, ad Hebræos, Primam Petri, in Apocalypsin Johannis. Hommius à decimoquinto usque ad vigesimum secundum Actorum caput & in Reliquas non nominatas Epistolas. Diviserunt quoque Versionem librorum Apocryphorum. Vertit Walæus librum tertium & quartum Esdræ, Tobiam, Judith, librum Sapientiæ, dimidiam & postremam partem Jesu Syrach, Baruch, Esther, & librum primum ac secundum Machabæorum. Reliqua Apocrypha Hommius in linguam Belgicam transtulit. Sed quo compensaretur labor, Loca Parallela Novo Testamento adjecit Hommius: Et in novum Testamentum indicem confecit. Omnia tamen Walæus recensuit: Et sua quoque Hommio exhibuit censenda: sed is non raro ne ea quidem inspexit.

Verum enimvero Novi Testamenti versionem, majoris momenti opus, prorsus ut antea sociato labore quotidie persecuti fuere, & perduxerunt ad finem. In qua tam faciles ad concedendum erga Walæum Collegæ fuere, ut sciam illi eam facilitatem sæpissime displicuisse, qui maluisset aliorum dissensu vigorem animi sui amplius excitatum. Tantum collegæ, Hommiusque præsertim, eruditioni Walæi & judicio fidebant. Ut vere dici possit versionem Commentationemque Veteris Testamenti maxima ex parte Bogermanni: Novi Testamenti fere Walæi esse. Evenire enim in communi opere consuevit, multos nomen habere, paucos rem effectam dare.

Absoluto aliquo Veteris Testamenti libro quisque suam partem: Novi vero Testamenti libros ipse Hommius descripsit: descripti Typographo imprimendi dati fuere. Impressi ad Revisores in omnes Provincias transmissi, ut examinarent ea & se ad revidendum concludendumque præpararent in tempore.

Peracta omni versione commentationeque statim & ad primum Julii Anni cIↄ Icↄ xxxiv. Veteris Testamenti Revisores à fœderatis Belgii ordinibus Leydam ex omnibus Provinciis convocati fuere. Convenere è Geldria, *Antonius Thysius*. Ex Hollandia, *Johannes Polyander*. Jam sæpius nominati. *Abdias Witmarus*, Pastor Ecclesiæ in Uytgeest, mox Goudanæ, & ex ea ad Professionem Theologicam in Illustri Schola Harderviceena, inde in Academiam Groningensem vocatus. Ex Zelandia, *Jodocus Larenus*, Pastor Ecclesiæ Ulissinganæ. Ultrajecto, *Arnoldus Teeckmannus*, Pastor Ecclesiæ Ultrajectinæ. Ex Frisia, *Bernbardus Fullenius*, Pastor Ecclesiæ Leovardiensis. E Transisulania, *Jacobus Revius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis, nunc Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ. Groninga, *Franciscus Gomarus*, tum Academiæ Groninganæ Professor.

Ubi convenissent omnes, Collegii sui Præsidem elegerunt, Johannem Bogermannum. Adsessorem, Antonium Thysium. Scribam, Jacobum Revium. Emicuit autem in dirigendo Bogermanni prudentia, in examinando Witmarii & Teeckmanni sedulitas, in concludendo Polyandri, Thysii & Gomari peritia, & subactum judicium.

Sequenti trimestri Leydam quoque commigravere Novi Testamenti Revisores, E Geldria, *Sebastianus Dammannus*, Pastor Ecclesiæ Zutphaniensis, Synodi Dordracenæ Scriba. Ex Hollandia, *Johannes Arnoldi Lindanus*, Pastor Ecclesiæ Delphensis. *Guilhelmus Nieuhusius*, Rector Scholæ Harlemensis. Ex Zelandia, *Carolus Demaetsius*, Pastor Ecclesiæ Middelburgensis: nunc S. Theologiæ in Academia Ultrajectina Professor. Ultrajecto, *Ludovicus Gerhardus* à *Renesse*, Pastor Ecclesiæ in Maerssen, nunc Ecclesiæ *Bredanæ* & S. Theologiæ ibidem Professor. E Frisia, *Bernhardus Fullenius*, inter V. Testamenti Revisores nominatus. E Transisulania, *Casparus Sibelius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis. Groninga, *Henricus Altingius*, antea S. Theologiæ in Academia Heidelbergensi, tunc Groningana Professor.

Hi Collegii sui constituerunt Præsidem Antonium Walæum. Adsessorem, Henricum Arnoldi Lindanum. Scribam, Festum Hommium. Excellens fuit in dirigendo Walæi prudentia & dexteritas. In examinando Demaetsii & Sibelii diligentia. In concludendo Walæi & Altingii peritia, & solidius judicium. Sed Fullenius ad utramque revisionem nominatus, paucis tantum septimanis N. Testamento vacavit: quando in suum Ecclesiæque commodum, domum revocatus est.

In domo Præsidum convenerunt hi quotidie, ab hora nona in duodecimam, & ab hora tertia in sextam. Imploratoque semper prius Divini numinis auxilio, rogati sunt ad singulos versus Revisores, eo ordine quo jam nominati fuere, an aliquid in versione putarent immutandum. Quod pluribus Versoribus Revisoribusque placuisset, id receptum est ut in publicum ederetur.

Dicebantur autem faciliores ad immutandum Novi Testamenti Versores quam Veteris Testamenti fuisse: æquitate potissimum Walæi, qui eum honorem putabat maximum, veritatem quærere. Multo minus tamen in Versione Novi Testamenti, quam in Versione Veteris mutatum invenitur. Et vix ad singula Capita duo triave vocabula: quorum multo major pars erat ut

communi

communi lingua Belgica versio ederetur, & hoc nisi ex omnibus Provinciis deputati non æque potuerant pervidere. Adeo ut nullum librum æque communi lingua ac Biblia crediderim extare. Re quidem levi, necessaria tamen ut ab omnibus Belgis æque intelligantur. Mutationis quoque non parva pars fuit, quod eandem Phrasin, eodem sensu prolatam, ubivis iisdem verbis voluerunt exprimere. Adeo in examinando diligentes, ad editionem accurati fuere. Verum Notæ Marginales sunt adauctæ plusculum, & nonnihil immutatæ. Facile Verbi Divini ubertas permisit, ut pluribus Revisoribus posset satisfieri. Loca vero Parallela in Novo Testamento, reviderunt tantum Demaetsius & Reneffe. Qui judicium suum conventui retulere: & Collegium horum fere sententiæ stetit. Non debebat enim res levicula, omnium Belgarum expectationem morari.

Ita ingens hoc absolverunt opus Veteris Testamenti Versores Revisoresque, ad decimum Octavum Septembris Anni cIɔ Iɔc xxxv. Novi vero Testamenti Versores Revisoresque, ad ejusdem Anni Octobris finem. Memoratu dignum est eo tempore revisionem peractam, quo sæva pestis & nunquam Batavis crudelior, Bataviam sed præcipuæ Leydam vastavit. Adeo ut in hac una civitate viginti hominum absorpserit millia. Nemo tamen Versorum Revisorumque mortuus est, imo ne ægrotavit quidem. Ut videatur Deus Optimus Maximus in mediis flammis illæsos conservasse, qui Divinum promoverent opus, ne intermitteretur amplius aut interrumperetur.

Absoluto opere Revisores domum & ad consueta munia regressi fuere, Versores vero prælo submiserunt Pauli Ravesteinii, Typographorum Belgarum accuratissimi: qui ob id opus Amstelodamo Leydam commigravit. Impressionis specimina, quas probas appellant, priores Baudartius & Hommius, ultimas Bogermannus in Veteri Testamento, Walæus in Novo revidit. Excuderunt autem simul duplici forma in folio, cum & sine notis. Et Novum Testamentum quoque in octavo, ut loquuntur, cum omnibus commentariis. Peractum id fuit ad mensem Junium Anni cIɔ Iɔc xxxvii. Quando id Præpotentibus fœderati Belgii Ordinibus omnes Versores obtulere: quibus mire perplacuit, decreveruntque statim ut ea versio in omnibus Ecclesiis, in omnibus Scholis reciperetur, nec alia amplius uti liceret: quod nullo repugnante statim quoque in usum traductum est.

Remonstrantes veriti, ne contentionis æstu nondum satis sedato, aliquod ea versione illis præjudicium fieret, delegaverant antea quatuor, quorum eruditioni fidebant maxime, qui ad eam versionem attenderent continuo. Hi edito opere Arnhemum convenere, excusserunt id undiquaque: & cum invenire non possent versionem ulli parti magis addictam, non potuerunt eam quoque non admittere.

Equidem se efferre hæc inter reliquas versiones audet. Non ea in Lutheri versione linguæ peritia conspicua est, non id in Piscatoris judicium. Gallica non satis verbis se adstringit, sensum sequitur. Anglica partibus & præsertim nimium Episcopis favet. Nec facile in Belgica insignem defectum, qui eam penitus excutit, inveniet. Certe in eam omnem sanitatem, omnem animi vigorem Versores impenderunt, & in ea perdiderunt quoque. Hommius etiam viridi senecta silicernium factus est, reliqui defecere mox, & intra

tra triennium omnes obiere: nimis intento studio, nimis continuato labore per novem annos confecti.

Edito Bibliorum opere Professioni tantum Theologicæ Walæus vacavit, quo laxaret animum, & vires resumeret. Sed generosus & assuetus animus semper ultra tendere, vix bimestrem sibi quietem concessit. Quando ducere cepit lineamenta tractatus de Casibus Conscientiæ. Putabat enim Pontificios indicare sæpe peccandi modum, dum ita, ut solent, eam student redarguere. Reformatorum non paucos, lectores suos nimium anxios reddere & sollicitos. Id tantum persequendum in quo ordinario peccari consuevit. Id tantum condemnandum, quod Sacra Scriptura peccatum agnoscit. Sed & illis subjiciendum præcautionis modum: nam non omnino malos non tam reprehendi debere, quam debere emendari.

Institutum vero id interrupit injunctum illi denuo Munus Rectoris Magnifici Academiæ Lugduno Batavæ quod ut dignitate in Civitate Leidensi primum est, ita cura nulli est secundum. Non enim Regiminis tantum, sed & justitiæ Præsidem largitur.

Inter eas occupationes animadvertit præcipue memoriam labi, naturam fatiscere. Et cum illud scriptum ex quo lectiones haberet subito exaratum esset, breviter & in memoriæ tantum subsidium, ne & ibi tandem deficeret, nec pro more, ex dignitate tandem Locos Theologiæ tradere Communes posset, furtivo tempore incepit omnia plenius signare, & id usque ad locum de Spiritu Sancto peregit, paucis ante mortem diebus. Ita non raro ultimo agimus, dum extendimus spem nostram, quod mallemus primum præstitisse.

Hæc Walæi vita publica fuit. Privata illi similis extitit. Non foris splendidus, domi sordidus sed ubique sibi fuit æqualis. Homines fere lucro inhiamus, voluptatibus abripimur: gloriæ studemus, vel animi securitati acquiescimus. Walæus deliciis non studuit, & alienissimus fuit à lascivia. Diverticulum & unicum à muneribus laxamentum fuit hortum colere: quo ita delectabatur, ut vel hortulani, de horti constitutione, eum afficeret narratio.

Bonorum suorum minorem rationem habuit, sæpe integro sexennio eorum computum non iniit, sæpe trium quatuorve annorum fructum non exegit: tandem totam eorum curam in Johannem filium natu majorem deposuit. Amplis muneribus insignitus, egregia quoque Honoraria à Magistratibus accepit: unde minus esse sollicitus potuit, nec aquila voluit muscas captare.

De gloria admodum quoque erat securus, in vestitu prorsus non splendidus, negligens potius quam sordidus. Domum habuit semper amplam, commodam potius, quam magnificam. In conversatione nec eruditionis, nec ingenii, nec judicii ostentator. Nunquam nec se extulit, nec alios depressit, ne adversarios quidem: quod in conversatione communi multi quidem observant, qui ingratum id animadvertunt. & impotentis animi indicium æstimari. Sed in scriptis publicis sibi plus eruditi indulgent: quasi vero non præstet publice quam privatim cordatum haberi & prudens ideo aliquem furem æstimet, quia canis allatrat: aut cordatus terreatur, qui scit in eo se superiorem apparíturum, quod honestior & majoris judicii. Quare nec editis

editis libris convitia unquam Walæus interſperſit, Imo ne ſcribendi materias quidem elegit ad oſtentationem, omnes quia neceſſitudo Eccleſiæ eas exegit. Titulos ambivit nunquam nec uſurpavit. Omnis ea Walæi gloria fuit, eſſe potius, quam videri.

Animi ſecuritatem non affectavit, quod ſæpe ignavorum eſt. Et vehementer ob Eccleſiæ detrimenta, Liberorum Adverſa commovebatur. Unice ſtuduit bonam & conſcientiam integram habere. Nullis amicorum precibus aliud quam decuit conſilium dedit, Eccleſiæ aut Magiſtratui offerendum. Nec conſanguineis, nec liberis aliquid petiit quo digni non eſſent: aut quod cum aliorum deberent detrimento obtinere. Domum Civitatis Leydenſis, in qua Arminius ejuſque vidua habitaverant, ſibi à Magiſtratu iterato oblatam inhabitare non voluit, priuſquam & vidua & Arminii liberi Walæo ſignificarent, quando nulla amplius ſpes manendi ſupereſſet, libenter ſe Walæo domum concedere, gratiaſque agerent, quod tamdiu diſtuliſſet acceptionem.

Adulando multi magnatum gratiam & quæſtum aucupantur. Walæus hoc tantum apud illos egit quod ſibi honorificum, Eccleſiæ utile foret. Et certe ille ambitus fere eorum eſt, qui cum propria virtute emergere non poſſint, alieno id favore conantur. Si quid eo præſente in præjudicium Eccleſiæ fieret, diceretur; ei ſe & aperte & animoſe oppoſuit: nec veritus eſt eam ob cauſam Magnatum quoque offenſam incurrere: imo in ipſa aula apud ipſos Principes Auriacos non ſuſtinuit, nomen Dei temere uſurpari. Quærebat primum regnum Dei, credebat cætera illi facile eſſe adjicienda.

In Converſatione omnibus fuit affabilis, ſingulis libenter conſilia communicavit, nec vel ambitu vel officiis privatorum unquam gratiam captavit: unico Eccleſiarum commodo ſemper intentus, quibus ſolebat indicare quæ eminuiſſe ingenia in Academia comperiſſet, iis inſciis qui commendabantur.

In amicitiam admiſit pauciſſimos. Ratus id in nihilum ferme abire, quod in partes nimis multas ſecaretur. Primi fuere collegæ ejus S. Theologiæ Profeſſores, quos ut fratres dilexit. Conſanguineos multos, dum Leydæ degit, amiſit, fratrem unicum, nurum, uxoriſque fratrem & ſororem. Reliquos ſibi ſanguine junctos ſecundo loco complexus eſt. Non minimæ felicitatis eſt, cum quibus ſemper vivere debes, cum iis poſſe vivere ſuaviſſime. Tertio loco fuere commilitones, cum quibus vel ſtuduiſſet in Academia vel eſſet peregrinatus, pauciſſimis additis quos vel commune a Remonſtrantibus periculum, vel Eccleſiæ cura illi conjunxit. Volebat Walæus ſimulare nunquam: imo ne apud amicos quidem diſſimulare, quod animi culeum æſtimabat. Noſci autem non melius cujuſque animum quam in juventute, quæ fingere non poſſet: nec nobis melius confidi, quam ab iis qui nos noſſent penitiſſime. His amicis non animus tantum Walæi, ſed domus & menſa ſemper patuit: quam liberalitatem cum animadverterent noti quoque, non raro ea abuſi fuere.

Amicos autem ſemper tenaciſſime retinuit, nec repudiavit etiamſi comperiſſet eos aliquando in eum peccaviſſe, arbitratus neminem omnibus horis ſapere. Quare cum Rivetus in Aulam Principis Auriaci traduceretur, Gomarum ei ſucceſſorem Curatoribus commendavit, obtulitque ei, præceptori

quondam

quondam suo, priorem locum concedere. unde & Gomarus ad revisionem Versionis Belgicæ Leydam delegatus, multis præsentibus fassus est, se à Walæo beneficiis superatum, petiit condonaret illi quod contra Professionem ejus Theologicam Middelburgi esset molitus: id se præcipue instigatione Ægidii Bursii fecisse. Non enim Gomarus tetricus erat aut malignus, sed iracundus & in re subita haud facile moderator sui.

Cum uxore vixit conjunctissime, nunquam nec in iram nec in rixas exarsere: unicum studium fuit placere mutuo, & mutua desideria factis prævortere. Nec majus quid in vita Walæus metuit, quam ne mors illi uxorem præriperet. Eam enim non ut familiæ præfectam, sed vitæ sociam habuit: quidquid illi in Republica, Ecclesia, civili conversatione accidit id ei aperuit penitissime: exquisivit ejus consilium, sæpe secutus: erat enim & modesta simul & cordata.

Leydæ natus Walæo adhuc filius est Balduinus, de nata filia Esther. In liberorum autem educatione ambo diligentes fuere. Prima cura fuit pietatem, modestiam instillare, quam ob causam nullus dies transiit quo non aliquot S. Scripturæ capita liberis prælegeret applicaretque. Altera, multifaria eos scientia imbuere: nec id præceptoribus tantum relinquere, ipsi videre an bene instituerentur, bene liberi proficerent; non tamen id anxie præscripserunt, aut exegerunt severe: permiseruntque addiscere, quod allubesceret animo, & quo id vellent modo. Ita generosi equi & plus itineris absolvunt & minus fatigantur. Quando exorbitarent nonnihil leniter eos in regiam viam direxere. Non voluerunt autem eos tam scientes quam prudentes reddere. Quidquid in communi conversatione, Ecclesia, Republica contigit, liberis pueritiam egressis communicavere, & eorum quæsiverunt de singulis judicium. Id vere est bonos cives Reipublicæ educare, communis vitæ gnaros, honestatis decorique non omnino rudes.

Non studuerunt autem liberos ad summa perducere, ut nimiis periculis exposita: sed moderata tantum, in quibus non minus honeste, suavius quam in reliquis vivitur. Cumulate tamen Deus illis benedixit. Johannem Doctorem Medicinæ vidit: & in Gallias ab illustribus Academiæ Curatoribus delegatum, qui Claudium Salmasium, orbis Eruditi miraculum, vocaret in Academiam Leydensem & adduceret. Mox Medicinæ Professorem, & Ordinarium: in uxorem duxisse Catharinam Vockestaert, lectam dotatamque Filiam Gerhardi Vockestaert, Senatoris Delfensis honorati, perpetui Societatis Indiæ occidentalis Præfecti. Margaretam, nuptam Johanni à Breda Juris utriusque Doctori, Civitati imperiali Campensi à Secretis, splendidis natalibus, excitati animi, rerum usu insigni, unde magnæ apud suos authoritatis, ut Rutgersium filium dignitatis suæ designatum viderit successorem. Filio Rutgersii à Breda amplissimi Consulis Campensis. Catharinam nuptam Antonio Clement, Theologo diffusæ & solidæ eruditionis, Ecclesiæ Gallobelgicæ Zirizeensis Concionatori facundo, pio, prudenti, & si ullus unquam apud suos amato: Filio Nicolai Clement, Mercatoris apud Middelburgenses maximi, ditissimi, Ecclesiæ Gallobelgicæ senioris honorati. Secundus Walæi filius Antonius fuit, Juris peritus, Quæstor agri Walachrici spectatissimus. Susanna matris consenescentis præsidium mansisse maluit. Balduinus Theologiæ

logiæ operam suam impendit, magnæ spei juvenis. Et eorum nullus ulli probro obnoxius, omnes probitate pietate insigniti.

Valetudo Walæi Leydæ melior quam Middelburgi fuit, semel tantum febri tertiana correptus, nunquam Diarrhœis: & Asthma quod à causa calida esset, cum ætatis quoque calore imminutum est, unde Walæus habitior evasit. Sed accessit illi jam statim Leydæ eruditorum fere Carnifex, Renum calculus: qui vehementer quidem illum torsit, sed rarius, & singulis quatuor aut quinque demum annis: Nunquam autem eum deseruit ventriculi & intestinorum à flatu tensio & dolor, quod statim à prandio studia iniret, & ventriculi semper turbaret concoctionem: quodque ubi afficeretur mœrore omnis commotus humor in ventriculum laberetur. Hoc emendare non potuit: illud noluit: quod tum temporis se sentiret ad studia alacriorem, ut debiles solent, parum curans corpus modo animo bene esset. Unde nulla septimana transiit qua non colico dolore vehementius affligeretur, quam statim assumpta sesquiuncia mannæ sedavit & abegit: non ita tamen quin singulis propemodum trienniis vehementer urgeret malum, ut quidquid ventriculo inderet in cruditatem nidorulentam, ut Medici vocant, & flatus verteretur: quæ plures continuabat septimanas, & vires immensum prostrabat, usque dum vehementi purgatione abigeretur.

Similis Paroxysmus vitæ tandem finem attulit, vacillante nonnihil valetudine xxix Junii Anno cIɔ Iɔ cxxxix. ab aliquibus, quibus tantum contulerat beneficii ut eum loco parentis colere debuerant, & ingrate & male exceptus, in eum mœrore correptus incidit. Prosterni tum appetitus, nihil cibi ventriculus perferre, dolore Walæum torquere, ultima minari. Non destitit tamen Walæus, Professioni, Regimini Academiæ, imo Synodi Zuidthollandicæ negotiis, tum Leydæ congregatæ, vacare.

Tertio Julii, die Dominico Ecclesiam adiit, in ea gratias Deo egit pro collatis in eum, in ejus familiam, & ejus cura in Ecclesiam beneficiis, & pro eorum imposterum incolumitate precatus est, ut qui statuisset ab eo tempore publico abstinere. Consueta non proficiebant remedia, morbus increscebat, & vires prosternebantur: quare & Johannes ejus filius Collegam suam Ewaldum Screvelium, Medicum expertissimum, vocavit in auxilium. Sed non destitit Johannes Bocardus Synodi Præses, primariique quidam Pastores ad Synodum deputati Walæum, rogare, precari die Lunæ interesse Synodo vellet, magno beneficio Ecclesias affecturus.

Hoc egerant aliquot annis primarii quidam Pastores, ut denuo controversia de authoritate Magistratus in Rebus Ecclesiasticis suscitaretur. Suspicio erat non tam Ecclesiæ bono, quam ut emergentes quosdam Pastores illis adversantes sentientesque diversum, irretirent & supprimerent: quare conceperunt scriptum ab omnibus Ecclesiis à Synodo approbandum; non poterant autem aliud sentientes afficere, ob authoris Authoritatem, ut à Synodo rejiceretur: quare aliud scriptum Synodo obtulere. Cumque non concederent primi utrumque scriptum rejici, reliquum erat ut permitteret Synodus, eam controversiam ab adversis partibus ventilari. A qua velitatione expectandum erat, Synodum in partes dividi, & in se partes animari.

Illius velitationis hic dies constitutus erat Lunæ: quam vel inhibiturus, vel

illi impositurus modum ad Synodum Walæus accessit. Ad ejus autem conspectum omnes continuere, rejectum est utrumque scriptum, & partes à Synodo consuetis stare jussæ sunt. Persuasit enim Synodi membris Walæus ea quæ ex Sacris Literis accurate definiri non possunt, si tolerabili modo constituta sunt, movenda non esse, & de iis periculose cum iis disputari, qui possent condemnare. Hic postremus Walæi publicus actus fuit: qui si multorum insculpi animis posset, & pacatior Ecclesia foret, & amplius à supremo Magistratu soveretur.

Insequenti Martis die certatim Pastores advenerunt, gratias egere quod ipsos à molestia, Ecclesiam à periculo liberasset: quos monuit Walæus mutuo dissentientes ferrent, imo diligerent, ambos Ecclesiæ æque necessarios. Moderatos enim stituros omnia collabi, nisi à fervidioribus excitentur; fervidiores turbaturos omnia, nisi eos leniores inhibeant.

Toto illo, ut & Mercurii & Jovis die, dolor tolerabilis extitit, quando nihil ventriculo inderetur. Unde & suavissime cum uxore, liberis, ac plurimis qui eum invisebant collegis confabulatus est. Consilia Synodi Præsidi suggessit, Academiæ regimini vacavit. Imo perseveravit privatim Theologiæ candidatos instituere ad diei Mercurii vesperam, quando & monitis & precibus filii sui Joannis demum victus, destitit. Ratus, Imperatorem stantem mori oportere. Sensim tamen defecere vires, & ad diei Jovis vesperam in soporem incidit, quod catarrhis obnoxius, repletum caput humoribus haberet, iique ab halitibus è ventriculo turmatim assurgentibus adaugerentur, spiritusque ex inedia deficerent.

Ab illo sopore excitari non potuit, nisi Veneris die circa vesperam, apposita collo cucurbitula, qua ad se rediit. Quando Johannes filius Matrem, & qui abessent fratres & sorores advocavit, veritus ne statim iterum in soporem laberetur. Indicavit Patri videri jam illi extrema imminere, quæsivit an aliquid esset de quo illos vellet commonitos. Monuit Walæus Deum timerent, Matrem venerarentur, ita Deum illis benedicturum, cæteraque curaturum: singuli omnium curam haberent, nemo tamen aliorum curæ acquiesceret, sed quisque invigilaret sibi. Et ad Johannem filium conversus: Tu, inquit, Matris curam habe, quod & scio te facturum. Inde singulis valedixit, eosq; osculatus est, ejulantibus omnibus, nihil commotus ipse. Plura non effatus, avertit ab illis faciem & dormivit, nec iterum potuit exitari, nisi quod recrudescens quandoque dolor, aliquem ejus sensum ostenderet, & ad preces invitatus eos illi gratissimas fore subobscuro nutu visus sit indicare: quibus absolutis, paulo post ad diei Sabbathi horam undecimam, expiravit.

Ea mors vera emigratio est, qua vitæ quis & honorum satur de suis non sollicitus, non anxietate obruitur, non doloribus divellitur, sed satiscens dissolvitur: dissolutio plena Divinæ gratiæ omnibus morientibus optanda.

Sepultus est in choro Templi divi Petri, ad partem ejus orientem, apposito sepulchro gentilitio ejus insigni. Sepultura ejus hoc peculiare habuit, quod præter maximum in funus prodeuntium numerum, sua præsentia id cohonestare voluerint, Deputati Ordinum Hollandiæ, & tota Zuyt Hollandiæ Synodus. Theologiæ vero Candidati contenderint inter se acerrime supponere corpus feretro, ut admitti triginta debuerint, innumeris id sibi onus poscentibus.

Com-

Commovebatur Walæi morte Reformatus orbis, prædicabat integræ virtutis virum, nullis sinistris artibus, nullo ambitu ad Theologiæ culmen grassatum esse & pervenisse. Lugebat Ecclesia eum sibi ereptum, quem timerent hostes, cujus Doctrinæ acquiesceret, & cui confideret plenissime. Illacrymabat Academia, imo illustres ejus Curatores, decus se Professionis Theologicæ amisisse, qui Theologiæ abdita erueret, exponeret apertissime: qui liberrime jus Ecclesiæ defenderet, præcaveret simul consilio ne ea turbaretur. Mœrebant S. Theologiæ Professores: quo & mœrore Thysius confectus, obiit. Amisisse se Collegam suavissimum, sine fuco, sine fastu, destitui se solida ejus in asserenda veritate eruditione, maturo in dandis consiliis judicio, quo facultas quoque solebat eminere. Quod Amplissimus Academiæ Lugduno-Batavæ Senatus, publica Oratione omnibus, per Johannem Polyandrum à Kerckhove Professorem Primarium, voluit testatum.

VIRI EXIMII PETRI PUTEANI, REGI CHRISTIANISSIMO A CONSILIIS ET BIBLIOTHECIS

VITA.

Cura Nicolai Rigaltii.

Ad Illustrissimum amplissimumque *Matthæum Molæum*, Senatus Principem, Franciæ Procancellarium.

VEnit, ecce, Molæe præstantissime, Puteanus. Adest manibus tractandus tuis & conspiciendus oculis ille nuper intimæ admissionis & omnium horarum amicus. Sic visum tibi est adferri posse tuo simul & publico dolori solatium. Omnesque adeo boni maximo consensu decrevere publicam viro eximio laudationem. Et hæc laudatio Vita est, quam mortuis tribuunt benemerentibus literæ. Sed vita hæc Puteanum vixisse narrabit, & verius dicetur Historia viventis inter mortales Puteani. Quale beneficium, nasci mortalem! quem sic vivere oporteat, ut mortem in horas exspectet! Magnum sane beneficium Christiano cui sic datum est inter mortales vivere, ut mortuus æternum vivat. Talem accipe, sapientissime Molæe, Puteanum hunccе meum; in quo tuum sic agnosces. ut jam meus dici constanter haud queat, nisi me prius per adoptionis alicujus imaginem tuum esse jusseris Puteani Rigaltium.

Henrici

Henrici tertii principatu, rebus in Aquitania, factioso per speciem religionis dissidio turbatis, animi gentis illius, Belgis nostratibus acriores, ita se studiis invicem contrariis exasperaverant, ut etiam apud judices illic bipertita classe ex utroque Catholicorum, & Protestantium dogmate lectos sententiis jure dicundo divisis, litigantes crebris ampliationibus incerti ac dubii vexarentur. Cui malo tollendo, Flexana Collatione convenerat, ut ex Senatu Parisiensi mitterentur ab Rege pacis amantes viri, qui de Protestantium causis cognoscerent, & gratia procul, procul odio, nullo partium respectu, suum cuique tribuerent, sive Protestanti, sive Catholico. Itaque, delegatis in eam provinciam ex ordine amplissimo Parisiensi viris quatuordecim, præses impositus à rege Petrus Segulerus, adsumptique ad procurationem publicam sive regiam Petrus Pithoeus & Antonius Loisellus. Inter illos quatuordecim lectissimos Senatores Claudius Puteanus tantum collegas suos demonstrabat, quantum ipse collegio suo demonstrabatur. Summam viri prudentiam, doctrinam, solertiam, supraque omnia probitatis integerrimæ constantiam, Scævola Sammarthanus, & ipse inter delegatos spectatissimus Jacobus Augustus Thuanus, laudavere, testimoniis profecto magnis, haud tamen supra veri fidem faventibus. Certe, cumprimum ego ad rem literariam accessi, ad quoscumque me conferebam dicendi scribendique peritissimos, apud omnes vigebat Claudii Puteani nomen & gloria, neque ullum attingebam altioris cothurni volumen, quod non plurima mihi de Puteano significaret valde proba. Quinetiam, simul atque innotuit defuncti manus, observabam codices omne genus auctorum vetustissimorum ab ipso notatos, tanto judicio, tanta peritia curaque, ut jam subiret querela, tam felicis ingenii virum, tam multa, tamque præclara, quæ mente conceperat, non protulisse; etenim tantum ferebantur in Velleium Paterculum & Panegyricos notæ, quæ nostræ sitis ardorem vehementer augebant. adeo quidem sibi; adeo vero posteris defuisse videbatur. neque indignando destitissem, nisi me repressissent qui gravibus & assiduis in Senatu curis occupatum fuisse norant; prætereaque difficillimis motuum civilium vorticibus natali solo & studiis amœnioribus abreptum avulsumque; ac tandem obstructis calculosa congerie renibus, ægritudinis diritate eo sæpe redactum ac percitum, ut ipse sibi mortem propinaturus videretur, nisi legis Christianæ fuisset observantissimus. Patrem habuerat Claudius Clementem Puteanum, quem inter nobiles eo seculo causarum in Senatu Parisiensi patronos celeberrimum fuisse Jurisconsultum testatur elegans & erudita Dionysii Lambini ad Joannem Maludanum epistola, & in famosa illa Merindoliorum cognitione, expetitum ab Oppeda Mænerio sub gravissimis criminationibus laborante, Clementis Puteani, & Petri Roberti consilium patrociniumque. Clemens igitur, ut erat juris peritissimus, eodem studio Claudium suum apprime curaverat excolendum. & alterum quidem filium de patris nomine Clementem, qui postea in Jesuitarum sodalitio concionator, summa doctrinæ, pietatis, & eloquentiæ gloria claruit. Sed & Claudius ipse sub Hadriano Turnebo, mox etiam sub Cujacio tantopere profecerat, ut paterna fraternaque luce simul & proprio fulgore splendesceret, accitusque in Senatum Parisiensem, mox inter illos quatuordecim, quos in Aquitaniam delegatos fuisse diximus, spectaretur. Consedere autem illi primo Burdigalæ, in

in fano Dominicanorum, aperto Senatu, postea vero Aginni Nitiobrigum; deIn Vesunæ Petrocoriorum; postremo, Mediolani Santonum. Sic per triennium pacata provincia præpotens, sapientissimorum judicum æquanimitatem experta, didicit, suis illis utrimque pro religione factionibus totam religionis substantiam mutuo sacrilegio profligari; & in proximo fuisse perniciem. Considentibus igitur Aginni delegatis, quinto Cal. Decembr. anni supra millesimum Christianum quingentesimi octogesimi secundi, natus est Claudio Puteano tertius ex Claudia Sanguina filius. Sanguinæ pater erat Jacobus Sanguinus Libriaci dominus, mater Barbara Thuana Christophori Thuani Senatus Principis soror. & Sanguinorum quidem familiam vetustissimæ Parisiorum chartæ inter suas præclaræ nobilitatis origines ostendunt. Infantem in Senatoria purpura genitum ad sacramenta baptismi Christiani suscepere delegatorum præcipui, Seguierus præses & Joannes Tumerius Bossilius, ac de nomine Præsidis appellavere Petrum. Atque hic fuit Petrus Puteanus, cujus vitam constitui tradere posteris; rarum quietæ ac privatæ, sed nihilominus honoratæ, pessimo ac turbulentissimo seculo, virtutis exemplum. Summa curarum fuit optimis conjugibus educatio liberorum, quos habuere complures. Etenim Petrum huncce nostrum, jam ut diximus tertium, secuti sunt quinque; tres fratres & sorores duæ. onus illis temporibus grave, in sanctissima præsertim familiæ Senatoriæ frugalitate, magis attenta damnis evitandis aut saltem levandis, quam lucro captando. Adhibuit Claudius liberorum institutioni Paulum Renealmum Blesensem, literaturæ Græcæ simul & Latinæ bene peritum. quod editæ ab ipso variarum stirpium considerationes firmant. atque hunc domesticum quidem doctorem. Nam & Christophorus & Augustinus, & noster Petrus, publicas præterea exercitationes habuere Theodori Marcilii, & ipsius etiam Casauboni. Satis erat illis domi pater, si non eum penatibus suis quotidianæ Senatorii muneris occupationes abstraxissent. Hunc igitur in modum institutam octo liberorum curam Claudius, acerba morte, petroso illo renum cruciatu raptus, anno ætatis quadragesimo nono nondum exacto, uxoris diligentiæ commisit. Parens octo liberorum vidua marito, desideratissimi memoriam & pignora illa matrimonii sanctissime concepti transactique, per annos prope quadraginta singulari semper fovit affectu: pulchro certamine amoris utrimque & reverentiæ perpetua concordia, felici successu. nam & filii frugi: filiæ honestissime collocatæ; omnes originis suæ decus integrum servavere. Filiorum maximus natu Christophorus ab exordio juventutis Ecclesiasticam in Regia dignitatem obtinuerat, & ad majores viam sternebant amici. Sed jam aulæ ac seculi molestiarum pertæsus, ad religiosæ vitæ studia se recipere decreverat. neque ultra moratus, Cartusiæ Burgofontanæ sacra suscepit. unde aliquanto post, in Francisci Cardinalis Barberini favorem & gratiam adnuente Ordinis Cartusiorum præposito generali, Romam migravit ad ejusdem disciplinæ Cartusiam, ubi est in hunc usque diem, ob eximiam cum singulari pietate prudentiam, ad officia Prioris & Procuratoris generalis electus, ac per annos jam duos ultra viginti summa cum religiosorum omnium laude ac veneratione continuatus. Secundus à Christophoro Claudii filius Augustinus, vitæ genus Ordini etiam sacro devotum, sed disciplinæ mitioris legibus adstrictum amplexus,

us, sedit inter Canonicos Ecclesiæ Carnutensis, ubi & Ingrcanæ præfecturæ dignitate gaudebat, literaturæ politioris elegantia clarus. Is vitam sectatus æquabilem magis quam negotiosam, facta cum Petro & Jacobo societate paternæ bibliothecæ communi cura sumptuque servandæ atque amplificandæ, annum agens sexagesimum febre letali correptus, partem suam sociis, uti pactum conventumque fuerat, transcripsit. Alii duo, Clemens & Nicolaus, bellicis artibus dediti. Clemens, militia variis expeditionibus tolerata, prœlio ad Avinam in Belgis commisso, pro Rege fortiter occubuit, relicto ex Catharina Longovalla filio. Nicolaus, eques Hierosolymitanus, in atroci triremium Melitensium adversus Bisertanas conflictu, quo præfectus triremium Christianarum, Equitesque amplius centum, periere, desideratus est. De Petro jam dicenda sunt digna scitu quamplurima. & in iis frequens erit nobis Jacobus, qui vita, quam vulgari vocabulo secularem nuncupamus, de Claudii filiis solus est hodie superstes, Petri studiorum comes assiduus, particeps consiliorum & adjutor laboris. hujus nomen, etsi modestiæ ac pudori viventis obsecutus reticeam, semper intelligi tamen deinceps cum fratre velim, quando nec absque illo quicquam frater aggressus est unquam. Petrus igitur Puteanus, per adolescentiæ gradus omni literarum ac scientiarum genere diligenter imbutus, primo juventutis adhuc flore forensibus admotus negotiis, causam pro suo præceptore Paulo Renealmo, jam doctore medico, adversus Blesenses pharmacopolas, sub Achille Harlæo primario præside docte ac diserte peroravit, & vicit. Satis eloquio, satis memoria; judicio longe supra annos pollebat: valetudo non sufficiebat. immo, quantulum in ea roboris esse videbatur, inter athletica illa fori jurgia firmari aut servari posse medici negabant. sed & Ingenita juveni gravitas, & verecunda prudentia, mores suggerebat ab illa grandium causidicorum ferocia valde alienos. Itaque ad munia tranquilliora conversus, in illa se potissimum juris parte exercuit, quæ ad rempublicam spectat; cujus ope regna sive imperia unius aut plurium legitime tenentur & conservantur. Partes implere poterat optimi Senatoris dignissimus hæres Claudii, sed jam constabat ea dignitas pretio, numerosæ familiæ difficili tunc atque damnoso. Illa rerum notitia publicarum, ab ipso pendebat: Omnia domi tranquilla, honestatis & modestiæ plena: matris liberorum amantissimæ pia sedulitas: fratrum consensus in studia fratris, otium illi beatum faciebant. Sic in otio neutiquam ignavo vires idoneæ suppetebant satagenti: sic omnes omnium imperiorum historias evolvit, unde, quæ ad proposita facerent excerperet. erant ad manum libri, & præsto veterum chartarum supellex, unde arcana temporis anteacti paterent: summa sagacitas indagandis vestigandisque, summa discernendis peritia, examinandis pensitandisque judicium circumspectissimum. Tam claræ indolis juveni latere diu non licuit. ilico fama propinquos & adfines, quos habuit è præcipuis Lutetiæ magistratibus complures, excivit. inde ad alios passim pervagata, conflavit amicorum copiam tanto paratu spectabilem, ut nemo jam in urbe virtutis aut eruditionis gloria censeretur, qui Puteano illa jam ætate florentissimo non faveret Scaligeri Lipsiique & cæterorum paternæ memoriæ cultorum commendatione observantiaque notissimo. Inter cæteros ego tunc Francisci Pithœi benevolentia fruebar, qui Petro Pithœo fratri jam novennio

superstes maximi viri nomen peculiari sua laude sustinebat. Is mihi fores ad Jacobum Augustum Thuanum aperuit, & gloriari liceat tanto ductore, mox & ad Puteanos. Ac Thuanum quidem jam in amplissimo Senatu præsidem de prima illa suarum historiarum editione cogitantem reperi: Puteanos, trina germanitatis suæ concordia paternæ bibliothecæ amplificandæ curam concipientes: Petrum ipsum quotidianæ forensium exercitationum auscultationi studia illa, quæ regnorum atque populorum jura temperant, superinducentem. Ab eo tempore, quod semisæculum prope decurrit, nobiscum intercessit amicitia tam bonis orta principiis, ut etiamnunc Petri obitu, media parte apud Deum translata, non interrupta nec intermissa, sed immortalitati tradita continuare sentiatur. Illius vero semisæculi annos octodecim sibi vindicat Jacobus Augustus Thuanus. etenim tamdiu ego & Puteanus cum ipso perpetua familiaritate conjunctissimi viximus. Summa illic opinandi, interrogandi ac disserendi libertas. sic tamen ut honoris & modestiæ magistra severitas ubique præesset: summa fides, summus candor, summa sinceritas. Atque hoc ipso temporis spatio suavissime ac diligentissime, qua litteris, qua consuetudine, officiis & obsequio, coluimus è magistratibus Achillem Harlæum Senatus principem, Thuani sororium, Jacobum Gillotum, Ludovicum Servinum, Jacobum Gueslam, summos in Senatu viros: Nicolaum Fabrum, Justum Lipsium, Josephum Scaligerum, Josiam Mercerum, Isacium Casaubonum, Bonaventuram Vulcanium, Scævolam Sammarthanum omni doctrinarum genere excellentes, qui suometipsi desiderio compulsi, Claudii Puteani amicitiam sive memoriam in Petro nostro reviresceutem jucundissime conspiciebant & amplexabantur. In isto certe amicorum commercio Petrus, quod sibi proprium esse poterat, maluit mecum esse commune. Itaque uberrimam nobis amicorum copiam præstabant frequentes apud Thuanum coitiones, ad quem ex omnibus Urbis ordinibus & regni provinciis, atque etiam de nationibus exteris honestissimi ac studiosissimi confluebant. Magna illic seges & materia noscendi, quid in Urbe, quid in Senatu, quid in provinciis notabile contigerat, & quid novi de transmarinis aut transmontanis vela, remiges, cursores attulerant. Et mira inibi fuit singulis dijudicandis ac distinguendis prudentia Petri: mira comparandis quæ probata fuerant industria; subnotandis acre judicium, describendis labor indefessus. Atque hinc primordia divitis illius memorabilium gazæ, qualem nostratium hactenus possederat nemo: quam tanti plurimi facio, quanti æstimare par est exemplorum acervum ingentem, præstantissimi dispensatoris manu liberaliter administratum. Certe, suppetias isthinc adfuisse sibi non inficiantur viri optime de litteris & rebus nostris meriti, Jacobus Sirmondus, Ludovicus Chantoræus Faber, Claudius Salmasius, Andreas Duchesnius, Petrus Gassendus, Claud. Menagius, Theodorus Gothofredus, Christophorus Justellus, Joannes Beslius, Lucas Holstenius, & gemella Scævolæ proles, Sammarthani, alii plerique. Adeo, si Petrum, unde amicis tanta tam multis adjumenta præbebat, inde sibimetipsi maxima comparasse dixero, fidem facturus videar, toties ab ejus litteraria supellectile quæsitissimis opibus certior & locupletior factus. Adhuc nostra, Petre, micabat in herba messis, & jam pridem carissimus esse cœperas amplissimo Procuratori regio, Molæo. Huic te ab adolescentia sodalem,

dalem, posthæc amicum assiduissimum vidimus: & mox in ipsius benevolentiam per te sumus adsumpti. quem subinde maximi Senatus principem, hodie vero simul & in aula regia Procancellarium Gallia suspicit; perque hæc miserrima tempora, rebus intricatissimis, Aulam inter & Senatum, reipublicæ pariter & monarchiæ frena summo labore, summo periculo, summa constantia moderantem, admiratur. Interea, Petre, civis optimi partes agis; & ades amico laboranti, fatigatum excipis, alloquio foves, & consilio solaris. digna fortunatiore seculo cura tam amice pro rege, pro patria, proque salute publica conspirantium, tot millibus in mutuam perniciem cœco furore confligantibus. Petrum itaque nostrum, agens adhuc regiam procurationem Molæus, in eam muneris illius publici partem, quæ circa regni tabularia versatur, adscivit. Ea vero tabularia, quæ visa quidem prius & inspecta Joanni Tilio, Senatus Parisiensis actuario, nec certe perperam, fuerant, Puteanus adeo curiose ac diligenter post Tilium vidit, collegit, descripsit, adnotavit, indicibus laboriose confectis digessit, explicavit, ut jam in aperto sint innumera, quæ mersa tenebris ignorabantur, haud minimo rerum nostrarum atque etiam externarum detrimento. Testis operæ sive industriæ tanto processu navatæ Molæus, amico benemerenti non defuit apud primarios regni ministros, quibus jam erat ipse Puteanus per se notissimus, & facile obtinuit, ut in consilium Regis allectus honoraria pensione sub Sillerio cancellario, dein etiam ampliore sub Seguiero frueretur. Hoc vitæ suavissimæ honestissimæque instituto Puteanus sorte sua contentus studia sic dividebat, ut otii partem veterum scriptorum commentariis evolvendis, partem chartis negotiorum publicorum dispiciendis; interea vero amicorum officiis ultro citroque colendis, horas in dies singulos impenderet. Hanc sibi disciplinam formaverat ad exemplum Thuani, quem imprimis observabat; & vicissim Thuanus cognati sui moribus & consuetudine oblectabatur. Ego quidem certe in utriusque amicitia sic eram, ut quanto magis me Puteanus diligebat, quantoque magis ego Puteanum redamabam, tanto nos Thuanus ambos amabiliore vinculo constringeret. Sic annos egimus aliquammultos, nostrique Thuani casibus consiliisque sive lætis sive tristibus individui, sæpenumero etiam bonis & liquidis cœli tempestatibus in Villabonio suo rusticanti adhæsimus, semper invicem adoptatissimi comites. Historias Thuanus horis ab Senatu subsecivis, & nonnunquam poemata; Puteanus observationes ad regni reique publicæ negotia pertinentes condebat: ego, quæ veterum scriptorum, sed præsertim Christianorum scitis illustrandis ac restituendis olim profutura videbantur, componebam. Magna vero semper & prompta nobiscum fuit communitas omnium quæ notabilia quisque legendo, scribendo, maxime autem audiendo perceperat. Et quamplurimum certe Thuanus, qua dignitate sive auctoritate pollebat, multis quotidie procerum frequentatus, in communitatem conferebat, nec ab eo discessimus unquam nisi doctiores aut meliores. sic omnia castigabat examine sapientissimo. Etenim tempora surrexerant feracia trutinarum in bono æque atque in malo stultissime vel improbissime judicantium. Quæ res viro malitiarum & calumniarum intolerantissimo, etsi vixdum ingredienti senectam, adeo displicuit, ut corporis & animi viribus adhuc integer, nemini quicquam, sed sibimetipsi gravis; accedente, sub initium ægritudinis

 clade

clade domestica, conjugis amatissimæ obitu, post menses inde novem stomachico scirrho in gangrænam efferato decesserit. Hæc vidimus oculis deploranda nostris. nec fuit nobis aliud luctus ingentis solatium, quam perpetua mœstitiæ præsentia, quæ dolorem continuum boni præteriti recordatione nutriret. Parentes optimi liberos reliquerant, spem nobilissimæ familiæ continuandæ, sed ætatis adhuc tenellæ. His testamento suo pater tutores dignitate ac probitate lectissimos providerat. extraque ordinem amica compellatione nobis ambobus filiorum per doctores valde probatos erudiendorum curam, ac præterea suarum lucubrationum edendarum arbitrium mandaverat. Cognatis suis per utriusque parentis desiderium luctu geminato mœstissimis tanto studio tamque assidua diligentia sive cura Puteanus adfuit, ut orbitatis mala senserint multo leviora. Nam & ipsorum institutioni optimos adhibuit præceptores sive custodes. splendorem domus servavit, auxit bibliothecam. Mox denique, conductis magni illius habitatoris ædibus hospes ita successit, ut quasi Thuano suffectus, exhiberet sese amicis, eodem illo conclavi, quo Thuanum adire solebant, convenientibus & beatos manes officiose colentibus. Eo se libentissime conferebat Tumerius ille Bossisius, præcipuus Thuanorum pupillorum tutor, qui Puteano ab infantia prima, uti supra memoravimus, adstiterat, & juvenem magnis virtutibus clarum paterno more diligebat. ambo igitur, communicatis ordinandæ tutelæ consiliis exspectabant dum natu major Thuanus adolescentiæ studia concluderet. Interea missus ab Rege ad Ordines Hollandiæ fœderatos Bossisius, populis amicis, aliquid in religionis suæ statu reique publicæ regimine turbantibus, concordiam suasurus, obeundæ legationi profectionem adornabat; & factis super ea re sermonibus senserat haud insuave fore Puteano perlustrare oculis regiones amplitudine commerciorum & militari disciplina, sed & Scaligeri nuper hospitio tumuloque nobiles. Itaque comitem abduxit sibi, perspectaque amici prudentia, quamdiu legationis ordo processit, consiliorum & secreti participem habuit. Hujusce autem peregrinationis occasione Puteanus Hugonem Grotium, Danielem Heinsium, & alios eruditionis gloria celebres amicitiæ fœdere sibi devinxit; notitia nominis & fama sui conciliatrice. Grotium quidem, merito jam suo commentatissimum, quem dissidia quarundam è Batavis civitatum traxerant in partes Barneveldii, Bossisius secundum mandata regia salvo Barneveldio partium duce, salvum & incolumem cupiebat. Verum, Barneveldio criminationibus oppresso, Grotio Barneveldianæ causæ nexibus intricato, factio præpotens utrumque damnavit; ac paulo post reditum Bossisii Barneveldio caput abstulit, Grotio libertatem. Puteanum reducem amici excepere confertim gratulantes precantesque omnia fausta felicia fortunata. Biennio post, mortuo Francisco Pithœo, Augustobonam Tricassium regio diplomate missus est, repetitum & recognitum chartas ad jura regia pertinentes, quæ penes Pithœum illum Petri fratrem, etiam rerum nostrarum externarumque bene peritum, depositæ fuerant pro finibus regundis constituendisque limitibus agrorum, de quibus erant inter Regem & finitimos Principes haud levis momenti controversiæ, Amico ad amici heredes intranti patuit tablinum, & exhibita omnis chartea supellex. bona fide cuncta perscrutatus, confecit repertorum indices, & quicquid erat regii sive publici, permittentibus defuncti

defuncti cognatis absportari Lutetiam jussit ad Regium Procuratorem, ab eoque sibi & heredibus Pithœi cautiones dari curavit. Anno sequenti exortis super Arverniæ comitatu, superque Turris baronatu quæstionibus, ad regia jura pernoscenda visum est negotia publica ministrantibus inspici veteres tabulas, quas in arce Mercurolina servari sciebant. eo missus à Rege Puteanus, qua solebat industria diligentiaque cuncta pervidit, collegit, & in Regium tabularium retulit, explicatis, quæ pro Rege Regnoque justissima & firmissima comperit, instrumentis, testimoniis, argumentis. Vix elapso posthæc triennio, majus obtigit negotium, finitimis ad Mosam & Mosellam populis adversus Franciæ jura contra veterum tabularum fidem, contraque longissimi temporis possessionem nova molientibus, multa etiam indies circa conditiones agrorum, sive communium sive ambiguorum, inverecunde tentantibus. Ea res Belgii principatum, Burgundiæ, Barri, Bullionii ducatus pertingebat, nec erat mediocriter examinanda. Itaque delegati ab Rege tres viri, Cardinus Lebrettus, Joannes Delonius Lorma, Petrus Puteanus. Huic, etsi per delegationis ordinem postremo, primas tamen industriæ sive laboris partes collegæ concesserant. Adeo, cuncta quæ ad rem facere videbantur suis ipse librata ponderibus expendit atque digessit, ut quid fundorum, quidve agrorum; quid oppidorum, quidve civitatum de Lotaringia regali, ætatibus anteactis vel ambitiose extortum, vel callide subtractum, vel negligenter omissum, sive perfide confusum fuerat, id quo jure quibus indiciis aut argumentis recuperari, defendi, retineri quiret ac deberet, manifestissimum fecerit. Recuperatoribus ad Regem reversis dato consilio, Lebrettus orationem habuit plenam solidi ac generosi spiritus, suamque & collegarum operam regiarum curarum ministris approbavit. Ab eo tempore Puteanus in Urbe mansit, nisi quod brevibus interdum excursionibus in Camplatrosum Molæi sui prætorium rebus prolatis rusticandi gratia secedebat, unde mox recurreret ad nota vitæ officia privatæ; per quæ nihilominus publicis utilitatibus ita serviebat, ut penes eum perpetuus esse videretur in privati persona magistratus. Hæc vero tunc fuit ævi conditio. Excusso de regni gubernaculis Concinio nebulone, obtritis nimio Conestabilitatis pondere Luinæis, subrepserat inusitatæ audaciæ genius, qui Rege non improbante, aut non sentiente, despecto pegmate suggestus episcopalis, non regiæ quidem, sed infinitæ potentiæ clavum arripuit, tenuitque imperiosissime, usque dum per annos amplius viginti orbe Christiano furoribus internecinis quassato, Gallia partim dirupta luxu, partim emaciata tributis, ipse curis ingentibus exesus, cadaverosa tabe dilaberetur. Magna præstitit, sed quicquid erat in omni Gallia roboris prodegit, & propositum facinus, quamvis immane, admistione virtutis adumbrari, summam credidit esse virtutem. Galliæ proceres aut cohibuit carcere, aut bellicis adversus finitimos expeditionibus distinuit, ut aula vacua solus Regem haberet. Haud ignoravit Puteani nomen, nec parum sibi fore ad gloriam ratus si laudatissimo viro uteretur, studiorum ejus fautor haberi, & honoraria quotannis præstari voluit, admisit ad colloquium, consuluit per epistolas, perque suos, super negotiorum casibus plerumque veris, aliquando etiam quæsitis in speciem figuris; nunquam tamen frivolis aut vanis, sed regimini populorum ad cæcos & subitos eventus exempla sive præcepta daturis. Fecit huic genio Puteanus

quod optimi viri fuit. respondit, sive consuluit quod rectum honestumque esse existimavit. nihil adulatus est unquam, nihil ementitus. Sciebat, vim illam, fati alicujus fuisse necessitatem. ea vero quæ auderet facere ve, non fuisse ausuram neque facturam, si Christiani principes, quæ suarum erant partium, scissent sive fecissent. Hujusce igitur ævi curriculo Puteanus quamplurima condidit pro negotiis à primario ministro propositis, plurima etiam quæ per se ipse arbitratu suo tractanda susceperat. Quæ quoniam de rebus nostris, pro Gallia scilicet, conscribebat, ut facilius & promtius ab nostris hominibus perciperentur, sermone Gallico cudi & concipi oportere censuit, Latinæ linguæ, jamdiu sepultæ, ac de veteribus monumentis excitandæ, vocabulis peregrinis segniter ferientibus aures minus assuetas. Atque hoc, de publico sive communi omnium gentium sensu. Et memini me, cum inter nos hac de re sermones haberemus, amici consilium valde probantem, adjecisse, male de ingenio suo meritos mihi videri, qui doctrinæ adfectatione res hodiernas & vernaculas prisco ritu, aut Romano sermone tractarent. etenim facere se sibimetipsis & aliis gratuito molestos atque difficiles. pravum invaluisse tam in Ecclesia quam in Senatu morem. patronos & concionatores adductis idiomate Græco Latinove sententiis orationes suas corrumpere. tessellati operis lenocinio eloquentiæ legitimæ gratiam frangi, vires debilitari; auditorum, sive judicum attentionem docilitatemque apud ignaros plerumque linguarum vanescere: denique, maximos oratores, quorum scripta legendo non satiamur, Græcos sive Latinos, actionibus suis nihil unquam sermonis exotici miscuisse. hoc tantum epistolis indulsisse Latinos. at Græcos, ne quidem epistolis. Plutarchum, facta mentione versuum Horatianorum de magnificentia Luculli, mentem edidisse poetæ fideliter; Latina verba diligentissime suppressisse. Una fortean Romanensibus hodie nobis excusatio prosit, quod linguam usurpantes de Græca simul & Latina prognatam, nostrorum scilicet auctorum recordatione verba etiam ipsissima citantes, non videmur ingrati. Quantula pars exercitationum, quæ vehemens animis incutiant Puteani desiderium nostris! Jure optimo tanti viri laboribus Gallia gloriabitur, & erit quod maximas nobis gratias habeant exteri, quibus est humanæ vitæ sapienter instituendæ cura. Puteani prudentiam, æquitatem, constantiam declarant Considerationes, Commentarii, Consilia varia, sive Responsa magnis de rebus elaborata. quantæque apud probos & graves esse debeant exspectationis, ostendunt edita nuper de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ volumina, quæ jam veritatis hostibus tantum attulere fastidii nauseæque. Horum calumnias ipse Puteanus proprio volumine confutavit. quod suo quidem ordine apparebit, cum ceteris, quorum editionem fratri præstantissimo commisit. Penes eum sunt etiam diplomata, declarationes, edicta, super arduis lucubrata negotiis; quibuscum una servantur autographa pittacia, epistolæ variæ, quas ad Puteanum scriptitabant proceres manus Richelii, Seguieri, Bulionis & Josephi, illius nimirum Capucini. Earum vero nonnullis superscribitur & Gothofredi nomen, talium etiam rerum scientissimi, quem noster sibi socium adhibuerat eruderandis illis occiduæ senectæ chartis, optimum & spectatæ fidei virum, etsi minime stilo pollentem. Hoc præstabat Puteanus; proptereaque omnia quæ labore ac studio communi conquisita & congesta fuerant,

fuerant. solus digerebat & mandabat literis. Porro, dicendi scribendique genere utebatur prompto & facili; hoc præsertim accurans, significanter & dilucide proferre quæ sentiret. neque alium certe amant characterem monita sive responsa prudentium. docent, explicant, ostendunt; rationibus, exemplis, ipsarumque adeo rerum momentis, aut negotiorum instrumentis: rhetorum tropos & schemata non admittunt. ceterum, idiomatis Gallici nitorem minime respuebat: & esse partem seculi nostri non ingloriam censebat hominum illud genus elegans facetum disertumque. Mirifice autem capiebatur eruditis urbanitatum salibus & aculeis, si non impiis, neque ad calumnias aut maledicta probrosis. Amicos fide perpetua conservavit, neque est ab ullo divulsus unquam, nisi morte. ac mortui quidem cineres & reliquias, puta liberos, agnatos, adfines, benigno prosecutus est adfectu. Gratiam magnatum nunquam ambitiose aut importune est adfectatus; oblatam studiose ac reverenter coluit, qua nimirum prodesset quamplurimis opem suam poscentibus, magis quam sibi. Nullis unquam se partibus addixit; tantæ compos æquabilitatis, ut constantia sua, venientes ad se quandoque partium ferventissimos, tacito intra sinum ipsorum pudore aut frigore feriret. legitimæ semper majestatis ac publicæ tranquillitatis amantissimus. Oderat rixas & jurgia, præsertimque inter eruditos. ac turpe esse dicebat, viros indubitate doctos canina rabie famam vicissim suam rodere ac lacerare scriptis trucibus, tanquam vilissimos de plebe cerdones in angiportis sese luto ac stercore conspurcantes. Aiebat, rem esse omnium pessimam, hominis improbi literaturam. sententiæ bonis semel rationibus stabilitæ, si quis factiosa contumacia contradiceret, prudentis esse non altercari, sed posteritatis arbitrio rem integram permittere. Vir attentissimus operi, etiam cum otiari modica relaxatione videbatur, aliquid animo providebat quod ad publicam faceret utilitatem. adeoque laboribus etiam alienis adfavebat, ut quemque, qua dote valere judicaret, ea prodesse aliis ne pigeret, hortaretur: aut si quid ad studia literarum, sive ad rerum gerendarum peritiam, gestarumve notitiam, boni commatis apud heredes imperitos premi sentiret, id pretio vel precibus eruebat, ut fieret olim publici juris. Ea cura servavit epistolas Foxii, itemque Ossati. de quibus certe scriptionibus hoc verissime prædicabitur, post illam Pauli Sarpii Tridentinam, nihil exstare, unde queant aulæ Romanæ artes pernosci clarius aut certius. Servavit etiam Cambdeni partem alteram Elizabethæ Britannorum reginæ, quam auctor se vivo edere non ausus, penes Puteanum deponi mandaverat. Collegit & Josephi Scaligeri Epistolas, multiplici eruditione locupletissimas, ejusdemque Opuscula insigni præfatione Casauboni maximo Thuano nuncupata. Præterea servavit Nicolai Fabri Perescii Senatoris Aquensis Epistolarum ad se atque ad Jacobum fratrem, volumina duo grandia, quibus continentur ad Naturalis historiæ, totiusque literaturæ notitiam observationes elegantissimæ. Eademque opera Puteanus ipsum Perescium, atque de Jussionum regiarum quatuor viris Antonium Lomenium Villoclarium, arctissimo secum invicem amicitiæ nexu conjunctos, fecit ut enixe conspirarent, qua pollebant gratia, requirendis undique arcanæ memoriæ chartis, curiosa rerum nostrarum externarumque studia valde juvantibus. Habentur illic Principum & Legatorum, vicissimque ad Principes & Legatos literæ, Instructiones,

ones, Mandata, & hujuscemodi alia innumera: quibus odorandis vestigandisque mira fuit Lomenii Peresciique sagacitas, magna felicitas sive auctoritas obtinendis; maxima vero Puteani sedulitas & industria singulis ordine ac tempore distinguendis & componendis. Exinde autem vidimus instauratam bibliothecam voluminum amplius quadringentorum, quæ Lomenius noster sumptu liberali, multo labore transcripta, magnificoque opere compacta, suis ædibus officiosissime habuit ad varios amicorum usus. Eo decedente, ex ærario regio librarum millibus quadraginta persolutis, regiam plane supellectilem Luparanis armariis custodiri placuit, donec accederet bibliothecæ omnium toto orbe bibliothecarum copiosissimæ, unde est tandem in Regiarum Chartarum thesaurum comportata. Hoc etiam vero Puteanum permultis beatiorem fuisse existimo, quod sero se permisit typographis, quorum opera præfestinata pœnitentiam nonnullis induxit, & conservavit ridenda senibus cunabula. Jam in limine senectutis erat, cum editioni Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ manus primas admovit. Opus antea tentatum pluribus, nulli felicius cesserat, quam Petro Pithœo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta constituerat articulis, summo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex amplissimis undique tribunalibus & variis Ecclesiarum chartulariis, atque ipso Chartarum regni Thesauro collectas, unde, communi gentium sensu, continuatoque usu, decreta manaverant, quæ Pithœanas positiones constabilirent. Hoc una quidem & altera editione præstitit. ac subinde repetita lectione adjecit ad omnes singulatim articulos commentaria, doctissimas observationes, quæ citatis variorum scriptorum testimoniis Gallicani juris æquitatem confirmant. Adversus hæc tanti momenti studia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipse Gallicanus, instigantibus aulæ transalpinæ mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat. & atrocia fulgurasset, si non ipsa vitæ sanctissime transactæ quasi majestas texisset auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione discurrens, durabitque olim venientibus seculis ubicumque sapientia vigebit. Sed nihilominus ægre Puteanus attentatum facinus dissimulavit. Tam neminem senserat injuriæ regni legibus illatæ vindicem. Ergo hic incipiunt perpetuo tristia. Francisci Thuani exitium indignissime tulit, atque inter tristissima sua duxit. Juvenis minime sontis memoriam, cognitione dispuncta, purgari ac redintegrari debere; rem æquissimam non absque injuria differri, magnis rationibus peculiari volumine demonstravit. Interdum erumpebant imo de pectore viri cordatissimi graves querelæ. Multiplicibus triumphis amplissimas Gallicanæ majestatis facultates decoqui. Sub triumphali conturbatore annos aliquando censeri, forsitan viginti, beatos & locupletes: posthæc vero, sequente pessimo necessariæ fraudationis consilio, facile extitisse publicos prædatores; & subinde concursum populorum reposcentium ablata, rapta, extorta. Plus auri argentique fuisse corrasum postremo vicennio tributis, quam seculis antecedentibus universim cunctis; nec impensum militaribus stipendiis, nisi tantillum; milites ad omne nefas auctoratos: ducentas plus minus in Urbe grypotigres, nuper omnium egenas, hodie regifico luxu dissolutas, monstrosa rapacitate sanctam alias Regii nominis potestatem cœteris urbibus, oppidis, agris horribilem fecisse passim. Sic

Urbem

Urbem ipsam, sic provincias, in apertam rabiem conversas. Et miramur annosissimam orbe toto monarchiam delirare, desipere, ineptire? aut tale quid pati, quod passam fuisse Romanam legimus? An miserescimus toties ac tandiu repuerascentis! Nimirum, continuante fraudatorum impunitate atque licentia, gaza regia repente exaruit, & fides publica collabi visa; & abrupta sive negata subsidiorum etiam tolerabilium præstatione, rerum gerendarum nervi omnes ubique succisi. Quartus nunc agitur annus cum hæc deplorare & lamentari videbam Lutetiæ Puteanum, jam ægrescentem. Aderam amico: & præcipiebamus animo quæ subinde acciderunt tristiora. Vir optimus, communis amici nostri sortem miseratus, quod, rebus adeo turbatis afflictisque, teneret in Senatu locum tot sententiarum conversionibus ac difficultatibus obnoxium, felices affirmabat, quibus latebras Deus honestas concesserat. grates Numini maximas habebat, quod eo se vitæ genere continuisset. Atque hoc impresserat cordi suo tantopere, ut adjungi consilio Legatis ad pacem publicam ab Rege missis, quod poterat etiam ab modestissimis ambitiose expeti, oblatum sibi repetitis magnatum obtestationibus munus, defugerit, ipsisque etiam Legatis amice atque enixe sibi hoc ab ipso officium postulantibus restiterit pertinaciter, atque in Gothofredum suum transmiserit. Annuit tamen, & fideliter præstitit, ut super accidentibus negotiorum quæstionibus consultus, ex animi sui sententia responderet; instrumenta, testimonia, exempla subministraret. Mentis argutissimæ senex, præsagiebat frustra illos ire, quum exirent domo. nec obscure per literas ante significaverat amicis. Etenim satis intelligebat, illa Regis adhuc ætatula, novis regni ministris, æque ac decessoribus suis necessarias esse pacis differendæ moras, aut evitandæ, rationes. Inter hæc Puteanus noster consenuit. fatigatum nimia scribendi, legendi, meditandi contentione corpus, impar animi viribus, hospitem admonuit migrationis. Hanc sibi tota vita sua prospexerat. quare, nihil quicquam monitu confusus; placide cuncta disposuit. fratrem à teneris annis optime semper absque ulla offensa dilectum instituit rerum omnium suarum heredem, & amicis intime commendatum hortatus est, ne solitudine tristiore maceraretur, adhiberet sibi Ismaelem Bullialdum astronomiæ simul & literaturæ exquisitioris apprime gnarum, jam longa satis assuetudine perspectum, cujus familiaritate suaviter uteretur. Eodem testamento paucula, quæ petitu ejus delineaveram, adscribi tumulo mandavit. Ab sesquianno priusquam abiret, literas ad me dabat frequentes, mentis indices Deo Christoque domino devotissimæ. Interque officia rescribendi, sic adficiebar amici pietate, ut agi mecum inclementius arbitrarer, si provectior ætate non anteirem, aut non saltem consequerer abeuntem, ne superstes animæ quæ me totum animabat, iners ego hic præ tædio mæstitiaque ignavus jacerem. & continuo tanquam ad me reversus, memetipsum redarguebam erroris, qui divina respexissem sicut humana: cum illa sint ab istis omnino diversa. etenim facile concipi divinis humana. contra, non item. sed caritate Christiana, cujus æterna est utilitas, receptum cœlo Puteanum sic apud Deum in Christo vivere, ut Christianus ego, tantisper adhuc agens in terris, vivam nihilo secius cum Puteano apud Deum in Christo. Hac vero nos invicem sapientia solabamur, & Cypriani ad Cornelium suum scribentis admonitu, paciscebar ab amico, semisecularis amicitiæ

amicitiæ jure, caritate mutua, reciprocas ad Domini nostri misericordiam preces. Hoc agebat epistolæ meæ ad Puteanum supremæ stilus; & quo momento cursori perferendæ literæ tradebantur, vir immortali gloria dignissimus animam Domino Servatori mandabat, sacris Catholicis procuratam per sacerdotem optimum, Curatorem Ecclesiæ Sancti Cosmæ nomini sacratæ. Ea scilicet Urbis regione habitabat in ædibus Regiæ Bibliothecæ servandæ comparatis, quas ego vicennio plus habitaveram, cum Senatorii muneris hoc Mediomatricum Parlamento studiosius obeundi consilium cepi, simul & Bibliothecæ regiæ Curam tradidi viris amicissimis possidendam sicut à me fuerat decedente Casaubono possessa. Huic vero maximum ornamentum contulere invecta sua ipsorum bibliotheca sumptu elegantissimo splendida, æmula Thuaneæ. Etenim capit voluminum typis editorum millia novem, omnes auctorum cujusque linguæ, cujuscumque disciplinæ, non ævi illius duntaxat veteris, sed etiam descendentium in hæc usque témpora seculorum selectissimas editiones. Præterea vetustissimos codices manuscriptos CCC. Memorialium septingenta & sexaginta quinque volumina, scripta manu plerumque ipsius Puteani. Juvat hæc etiam minuta persequi. Quanto videlicet honestius, quam condere annalibus cædes & bella, urbes eversas, oppida capta, provincias desolatas. Et quam putidum Christiano tantorum scelerum duces honoribus adfici, per eosque gesta posteris tradi, ut nobiles & generosi & magnanimi prædicentur qui tantis mactant innocentissimos malis. Abeant illi cum suis illuc, quo nemo pius ire non exhorrebit. At recta nobis & pia mente liceat de nostro Puteano bene sperantibus, bene de bonis omnibus merito, bene adprecari. Vitam ejus me scripturum pollicebar. & sum ego polliciti reus, si non præstiterim hactenus, qui menses & annos ejus ab infante ad nonum & sexagesimum perduxerim. Superest tamen, quas posteritati reliquias dicavit, adnumerare cumulatius. hoc itaque deinceps catalogo citabuntur, & universa defuncti vita, per ipsum scilicet, perque res ab ipso gestas replicabitur. Occurrit ecce inprimis, Historia damnationis Templariorum. Sequitur, Historia schismatis ecclesiastici ab anno 1378, ad 1428.

III. Historia pragmaticæ sanctionis Biturigibus conditæ, an. 1439. quemadmodum stabilita, observata: quibus à Rom. Pontifice artibus oppugnata.

IV. De Concordatis Bononiæ inter Leonem X. & Franciscum I. quo pacto stabilita & usitata.

V. Ordinationes Antistitum Ecclesiæ.

VI. Controversia inter Pontificem & Imperatorem super Investituris.

VII. Quas ob causas Concilium Tridentinum Gallia non receperit. & quare sit repudianda Cleri Gallicani super hac re sententia promulgata anno 1615.

VIII. Programma sub nomine Episcopi Carnutensis in causa Censuræ per eum propositæ sub nomine Cleri Gallicani, anno 1626.

IX. Historia personarum sex & viginti, Regio sive Principali favore potentium. Volum. iv.

X. De regis Franciæ jure ad regnum Navarræ adversus Hisp.

XI. De regis Franciæ jure ad regnum Arrag.

XII. De regis Franciæ jure in Rempublicam Genuensem.
XIII. Pro regno Franciæ & quibusdam provinciis adversus Anglos.
XIV. De Lege Salica.
XV. De jure confiscandi in crimine Majestatis.
XVI. De regis Franciæ jure ad regnum Angliæ.
XVII. De jure regis Franciæ ad regnum Castellæ.
XVIII. De regis Franciæ jure adversus Sabaudum, circa Fossiniacum, Nicæam, & Coniacum.
XIX. De regis Franciæ jure in Comitatu Flandriæ, & de pactis Madriti, Cameraci & Crepiaci.
XX. Regis Franciæ dominium alienari non posse.
XXI. De regis Franciæ jure in Comitatu Artesiano.
XXII. De regis Franciæ jure ad Insulam Flandr. Duacum & Orchias.
XXIII. De regis Franciæ jure ad Tornacum, Santamandum & Mortaniam.
XXIV. De Comitatu Sancti Pauli. Unde moveat.
XXV. De regis Franciæ jure ad regnum Burgundiæ adversus Imp. Germ. &, Legitimo titulo possideri agrum Lugdunensem, Delphinatum, Provinciam, Bresciam, &c.
XXVI. An sit præscriptioni locus inter supremæ potestatis Principes.
XXVII. Pro rege Franciæ, adversus Lotaringiæ Ducem, super Ducatu Andegavensi.
XXVIII. De controversia inter Franciæ regem, & Lotaringiæ Ducem super Comitatu Provinciæ, Forcalqueri & agris adjacentibus.
XXIX. De regis Franciæ jure super Avenione, & Comitatu Venascinensi.
XXX. Unde moveat Principatus Aurangiæ.
XXXI. Confutatio quarumdam objectionum in causa Ducatus Britanniæ.
XXXII. Pro Rege Franciæ adversus Hispanum, in causa Ducatus Burgundiæ.
XXXIII. De Infantium Franciæ Apanagiis.
XXXIV. Jura Regis Franciæ ad Comitatum Altisiodorensem, Matisconensem, & Barrensem Seq.
XXXV. Consideratio pactorum Atrebati, ann. 1435. & Peronæ, an. 1468.
XXXVI. De Regis Franciæ jure in Comitatu Auxonensi, & Sanlaurentii dominio.
XXXVII. De Ducatu Guisæ.
XXXVIII. Instrumenta probationum in causa Regis Franciæ pro regionibus Episcopatuum Mediomatricum, Tulli & Veroduni.
XXXIX. Beneficentiæ, sive donationes regum Franciæ Pontificibus Romanis.
XL. Apologia pro libris Historiarum Jacobi Augusti Thuani.
XLI. De Regentibus Franciæ, & quando Reges Franciæ censeantur annis majores.

XLII. De quæstione habenda super vita, & moribus eorum qui ab Regibus proponuntur ad Episcopatus & Abbat.

XLIII. De contributionibus Ecclesiasticis ad subsidia regia rebus urgentibus.

XLIV. Pacis ineundæ rationes inter Franciæ Regem, & Principes vicinos in conventu Coloniensi.

XLV. Argumenta, sive rationes, purgandæ memoriæ Francisci Aug. Thuani.

XLVI. De regis Franciæ jure ad Principatum Mediolanensem.

XLVII. Commentaria in Petri Pithœi librum de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ.

XLVIII. De Interdictis Ecclesiasticis.

XLIX. De Parlamento Parisiensi.

L. Observationes & Exempla jurisdictionis regiorum magistratuum in Episcopos, & alios clericos criminis postulatos.

LI. Documenta varia pro jure dominico Franciæ in varias Urbes & Provincias.

LII. De jure Advenatus in Franc. An locum habeat adversus Principes extraneos, quibus est jurisdictio suprema. & An Francigenis parentibus competat portio hereditatis adversus parentes non Francigenas excluso rege.

LIII. Historia cognitionum criminalium adversus Joannem Alenconii Ducem, & Borbonium Conestabilem, & Mareschallum Biezium.

LIV. Historia controversiæ inter Bonifacium Pontif. VIII. & Regem Philippum Pulcrum. ex ipsissimis Actis ab ann. 1296. ad an. 1305. & sub Pontificatu Clementis V. volum. II.

LV. Consultationes, Epistolæ, & hujusmodi alia ad Concilium Tridentinum spectantia; quorum pleraque hactenus non edita.

Indicavi titulos tantum & lemmata; qui volumina conspexerit, mirabitur, talia tanta scripsisse hominem tot amicis quotidie vacantem. Hemicranicam valetudinem, vitæ cœlibis æquabilitate ac lenitate abstemius toleravit usque, donec alvi profluvio, septimestris languor, asthma cum febre, mensis unus, anni novem supra sexaginta, corpus exanimum tradidere sepulcro. Exsequias funeris ad ædem Sancti Cosmæ prosecuti sunt parentes, amici, conventu luctuque maximo. Excessit omnem doloris modum etiam cognationis necessitudini datum, Jacobi Augusti Thuani, primæ post amplissimam in Senatu Parisiensi curiæ Præsidis, pietas & animus erga Puteani memoriam gratissimus. adeo quem à pupillo patris vice habuit & coluit, huncce ademtum tanquam filius parentem suspirat atque desiderat. Habet doloris in solidum participes illustrissimos, adfinitatis sive cognationis prærogativa commemorandos, Jacobum Danesium, quondam in Rationum regiarum curia Præsidem, nunc episcopum Tolonensem, & Arnaldum Pontacum in Senatu Burdigalensi Præsidem, sororios suos. Et Danesius quidem, Puteanum biduo prius quam decederet, Christianis adjutans consolansque alloquiis, perspexerat in amico spem optimam, fidem rectissimam, mentem ad Dominum toto corde

corde gestientem. Luxere Puteanum præstantissimi Regiæ procurationis Advocati Audomarus Talonius & Hieronymus Bignonius. Atque ut uno tandem verbo cuncta complectar; optimum virum, optimum civem, optimum Regis consiliarium, quotquot ubique sunt optimates luxere. Tumulo frater titulum posuit mœstissimus. Tituli autem verba sunt hæc. *Petrus Puteanus Claudii Puteani Senatoris Amplissimi Filius ex Claudia Sanguina Filia Barbaræ Thuanæ, Quæ Fuit Christophori Thuani Senatus Principis Soror, Clementis Puteani Juris Ævo Suo Peritissimi Nepos. Optimis Parentibus Optime Respondit: Doctrina Pietate Prudentia Fide Gravitate Constantia Probatissimus: Regi à Consiliis & Bibliothecis: Imperii Gallicani Jura, Exemplis Summo Labore Provisis, Rempublicam Ministrantibus Consultissime Suggessit: Procerum & Clarissimorum ubique Virorum Officiis, Observantia, Frequenti Conventu Celebratissimus. Vixit Annos Sexaginta Novem, Mensem Unum. Hic Situs XIX. Cal. Jan. An. Chr. M. DCLII. Immortalis per Christum Vitæ Gratiam Exspectat. Jacobus Puteanus Fraternæ Gloriæ Consors, Orbitatis Suæ Mœstitiam, Nicolai Rigaltii Verbis Amicitiæ Veteris Honorem Testantibus, Quanto per Christianæ Modestiæ Præcepta Fas est Solatio, Consolatur.* Calentibus adhuc exsequiarum lacrimis epicedia scripsere, amica simul & vera, fratres omnifariam doctissimi, Henricus & Hadrianus Valesii. Et adventare audio Lud. Guezii Balzacii, Nicolai Heinsii Dan. F. Caroli Feramusii, Petri Halleii, Caroli Ogerii, & aliorum, digna tanti viri meritis, dignissima famæ clarissimæ scriptoribus officia: quibus ego spectandis legendisque locum cedo libens quærenti efficaciora in luctu, quo nemini cedam, consilia. Scrib. Tulli Leucor. Calend. Martiis Anni M. DC. LII.

HENRICI VALESII ORATIO.

In Obitum

PETRI PUTEANI VIRI CLARISSIMI.

PRæclare à veteribus institutum accepimus (Auditores ornatissimi.) ut quæ quisque in vita maxime adamasset, iisdem etiam post mortem ornamentis funeris donaretur. Quod etiam à principibus Poetarum in Patrocli & Pallantis exequiis observatum videmus, quos exuviis militaribus, armisque instructos, à suis in rogum inferri finxerunt. Itaque cum *Petrus Puteanus* quandiu in vivis fuit, singulari semper amore literas prosecutus sit, nec solum hereditario quodam, sed proprio ac peculiari affectu studiosos omnes fuerit amplexus, non dolore nec lacrimis, quæ cassa sunt & inania, sed literarum quas coluit, immortalibus monumentis ac titulis post obitum decorandus videtur. Ac cæteris quidem, quibus major eloquentiæ copia, aut facultas carminum suppetit, curæ erit laudes ejus Viri partim vincta, partim soluta numeris oratione prædicare. Neque enim fas est nomen tanti Viri, & de literis ac de patria optime meriti, absque ullo Musarum præconio inhonoratum transmittere. Me vero non ambitio laudis, nec fiducia facundiæ, à qua me adhuc remotissimum esse & profiteor & sentio, sed sola beneficiorum illius recordatio ad dicendum impellit. Juvat optimo Viro, & de me privatim bene merito has laudis inferias mittere, & hanc seram licet ac tristem, piam tamen nobisque honestam imprimis, nec ipsi, ut arbitror, ingratam mortuo gratiam referre. Itaque hoc à vobis postulo (Auditores ornatissimi) ut hoc grati animi nostri obsequium æqui bonique consulere, & quantum nobis deest aut ingenii, aut eloquentiæ, tantum favore vestro, ac benevolentia supplere velitis.

Ac principio quidem cogitanti mihi, & universas simul Petri Puteani virtutes animo perlustranti, & quandam velut imaginem vitæ ipsius ob oculos proponere instituenti, non mediocris occurrit difficultas ac perturbatio, undenam potissimum orationis nostræ ducamus exordium. Hinc se prudentia ingerit atque sapientia, quibus ille Vir tantum præstitit, ut omnium consensu summis quibusque muneribus, Regisque ipsius consiliis dignissimus haberetur.

tur. Illinc morum integritas, ac vitæ innocentia non dicam sine noxa, sed sine ullius querela transacta. hinc singularis temperantia nos ad se vocat: illinc animi magnitudo atque constantia, qua veritatem atque intimos animi sui sensus de Rep. coram Magnatibus semper libere est prolocutus. Nec se præteriri patitur beneficentia, quæ in illo Viro tam prolixa incrat, ut in hac tanta honestissimorum hominum multitudine vix ullus possit reperiri, qui non aliquo beneficio ei se devinctum esse fateatur. Tot igitur tantæque virtutes, seorsim singulæ & cum cura dicendæ, onerant potius dicentem quam juvant. Atque ut in opiparo convivio exquisitis dapibus referto singula prope fercula singulorum instar sunt conviviorum, sic in hoc argumento singulæ Petri Puteani virtutes justarum nobis orationum materiam subministrant. Sed nescio quomodo me quidem minime invitum ad se allicit beata tranquillitas, quam cum ille tantopere adamaverit, ac perpetuo quodam nexu sibi mancipaverit, propriam ac familiarem ipsius virtutem merito possumus appellare. Itaque cum ipse hanc totius vitæ suæ quasi fundamentum esse voluerit, non aliud nos sermonis nostri fundamentum ponere debemus, sed hanc tanquam tabulam substernentes, reliquarum deinde virtutum colores ad exprimendam vitæ illius imaginem illinere.

Magnum profecto & illustre exemplum tranquillioris vitæ his perturbatissimis temporibus extitisse mihi videtur Petrus Puteanus. Multi quidem antea Philosophi multa in suis libris de tranquillitate animi præclare scripserunt, & ad eam omnibus votis, omnique animorum contentione adspirarunt. Verum unus propemodum hac ætate eam & optime intellexisse, & feliciter assecutus esse Puteanus videtur. In quo tamen utrum prudentior fuerit an felicior, equidem affirmare non possum. Nam quod à prima statim adolescentia ad tranquillitatis amorem vehementer incitatus, eademque per totum deinceps vitæ tempus potitus est, felicitati adscribendum puto. Neque enim sine divino quodam instinctu & auxilio id aut cogitare aut consequi unquam potuisset. Quod vero id vitæ genus omnibus rebus anteponendum esse judicavit, summæ profecto prudentiæ est. An esse ulla major prudentia unquam potest, quam vindicare se sibi, nec alienis negotiis distentum se duntaxat ac sua curare, sese in arctum cogere, & minimam sui partem nudatam præbere fortunæ? Sed quibus gradibus ad hoc beatæ tranquillitatis culmen Puteanus pervenerit, videamus. Duas res potissimum in vita tranquillitati obstare nemo est qui nesciat, ambitionem & avaritiam: geminas quasdam pestes ac furias generis humani. Quarum utra terrior sit ac violentior, difficile est dicere: sed ubi ambæ simul junctæ animum cujuspiam occuparunt, tum vero incredibiles excitant æstus ac tempestates. Ceterum quicunque ad ipsum tranquillitatis portum cupit appellere, sic clavum prudentiæ moderari illum oportet, ut inter hos duos scopulos rectum semper navigationis cursum teneat, nec se Sirenum cantu deliniri patiatur: sed ut quondam Ulysses prætervehi debet, non quidem auribus cera oblitis, sed animo adversus cupiditatum illecebras obfirmato atque invicto. Id vero à Puteano egregie præstitum esse testes mihi estis. Qui cum ad summos honores merito adspirare posset, utpote clarissimi Senatoris Claudii Puteani filius, cujus vivit adhuc immortalis memo-

memoria atque fama; nec materno genere minus nobilis: cumque esset ipse eximia indole præditus, & liberalibus disciplinis non vulgariter institutus, quæ omnia ambitionem juventutis stimulis quibusdam incitare solent, tamen spretis honoribus, nobile quoddam ac liberale otium præoptavit. Ac principio quidem foro nomen dederat, morem secutus nobilium adolescentum, qui in hoc stadium laudis & gloriæ, atque honorum vestibulum ingredi consueverunt. Sed eo hactenus adspecto & salutato, ut morem atque ordinem judiciorum cognosceret, utque gravissimum illum coetum videret, in quo & pater ipsius, & ex materna stirpe quamplurimi summa cum laude consederant, recta se in domum, atque in ipsum tranquillitatis contulit sinum, à quo tota deinceps vita divelli non potuit unquam, nec voluit. Eodem animi impetu quo honores contempserat, conjugalibus etiam vinculis repudiatis, utraque simul cupiditate superiorem se præstitit.

Sed erit fortasse quispiam qui non magnopere mirandum esse dicet honores à Puteano spretos fuisse, ad quos in numerosa præsertim & frugi familia adspirare vix posset. Quid tu mihi labem atque infamiam temporum nostrorum commemoras, quam ego de industria tacitus dissimulare volueram? An si jus & ratio in legendis magistratibus valeret, non existimas P. Puteanum, & alios ejus similes ultro ad tribunalia invitandos fuisse? Ego vero ob id ipsum maxime honores à Puteano spretos dico, quod venales esse eos videbat. Vile enim profecto sit necesse est, quicquid pecunia comparatur. Neque enim merx ulla quæ venum exponitur, pecunia ipsa multo pretiosior potest esse. Quod si pecuniam, qua res omnes ipsique adeo honores parantur, non solum fastidio, sed etiam contemptu dignam sapientes viri semper judicaverunt, certe nec magistratus ipsi qui tanquam in auctione pretio addicuntur, eo quidem nomine magni faciendi sunt. Verum concedamus, si placet, arctiorem censum fuisse Puteano, quam ut ad Senatoriam dignitatem comparandam sufficere valeret. Quæ interim non minima laus est patris ipsius Claudii Puteani, qui in summo magistratu summa cum integritate versatus, plus gloriæ liberis suis quam pecuniæ reliquit. At si minus sua pecunia, gratia certe, atque amicorum subsidio potuit facile Petrus Puteanus ad honores pervenire. Potuit suffragantibus viris potentissimis, quibus aut notus erat aut affinis, honores saltem ecclesiasticos adipisci. Quos tamen ille nunquam concupivit, sed aliis potius quam sibi mandari voluit, ut sui semper juris tranquilliore otio frueretur. Atque ut scias non ex æris inopia, sed certo ac fixo proposito, & constanti animi inductione honores à Puteano contemptos fuisse, unico eoque illustrissimo argumento rem evincam. Meministis, ut opinor, cum ei ante hos decem circiter annos ob egregia ipsius in remp. merita, Comitiva sacri consistorii à Rege delata fuisset, quanta cum animi magnitudine oblatum sibi in illo Regis consistorio consessum, solo Comitivæ titulo contentus repudiavit: idque non fastu aut arrogantia, à qua vir ille maxime semper alienus fuit, sed amore otii ac tranquillitatis, à cujus complexu & contubernio ut discederet, nulla unquam conditione poterat adduci.

Otium porro cum dico, ne quis mihi molle quoddam ac delicatum otium suspicetur, cujusmodi est hominum luxu ac deliciis diffluentium; nec languidum

guidum pigrumque, quale servulorum esse, ac nullius pretii hominum solet. Longe aliud est otium sapientum virorum, quos nunquam minus otiosos videas, quam dum sunt otiosi, quippe qui probe intelligunt non solum negotii sui, sed etiam otii reddendam esse rationem. Itaque illorum otium aliorum negotiis longe antepono. Nec sine causa Socrates dicere solebat non cujusvis esse hominis in otio agere, sed solius sapientis, qui cum omnia rectissime faciat, tum belle inprimis otio uti novit. Hujusmodi igitur otium Petri Puteani fuisse dico, quod ille totum in literis, & pulcherrimarum rerum cognitione consumpsit. Et cum in quacunque disciplina ad quam animum applicare voluisset, primas posset sine controversia obtinere, tamen promiscuæ eruditionis gloriam aliis concessit: ipse ad historiæ, rerumque Gallicanarum notitiam conversus, otium suum patriæ utilitatibus & gloriæ consecravit. Nec contentus vulgarium librorum lectione, ingentem præterea numerum Epistolarum, Actorum, Legationum, Chartarum, atque hujusmodi monumentorum publicorum undique conquisivit. Quæ omnia, ut erat elegantiæ ac nitoris studiosissimus, pulcherrimo ordine digesta, non sine maximis sumptibus in libros redigi ac compingi curaverat. Diceres novam quandam bibliothecam ab illo esse compositam, paternæ illi atque hereditariæ nihilo postponendam, Quam tamen ille non ad privatum duntaxat usum sibi retinendam putavit sed ut erat bono publico natus, omnium usui & commodis publicavit. Itaque nemo fere erat in civitate, qui non ejus domum libentissime frequentaret. Conveniebatur quotidie à Senatoribus, à Legatis, à Principibus, ab omnibus omnium ordinum viris, partim ut eum consulerent, quem unum rerum nostrarum peritissimum esse cognoverant: partim ut libros illos, quibus tot recondita monumenta continebantur, ab illo commodatos acciperent. Nec quicquam gratius accidere poterat Puteano, quam cum cujuspiam hominis eruditi laborem suis illis monumentis adjuvari posse intellexerat; quippe qui hunc unum fructum esse censebat tot sumptuum ac laborum suorum, ut historiam patriæ aliqua ex parte illustrare posset.

Atque hoc primum mihi videtur fundamentum fuisse Musei illius toto orbe celeberrimi: de quo siquid impræsentiarum dicere aggressus fuero, vereor ne infra ejus dignitatem mea esse videatur oratio. Sed tamen cum quemadmodum olim M. Cicero quicquid in eloquentiæ studio profecerat, id totum Academiæ spatiis acceptum referre solitus erat, sic ego Academiæ illi fratrum Puteanorum studia nostra plurimum debere profitear, nefas mihi esse arbitror de ejus institutione nunc silere. Malo enim ut de ejus gloria aliquid oratione nostra imminutum esse videatur, quam ut silentium nostrum ingrati animi reprehensione non careat. Igitur cum apud alias nationes, ac præsertim in Italia plerasque Academias ridiculis quibusdam atque absurdis nuncupatas nominibus Puteanus videret, eisque certas leges descriptas esse intelligeret, certaque argumenta de quibus illic esset colloquendum, definita, nec in eas præter homines ingenuis disciplinis excultos quemquam admitti, plane diversum iter in Academia sua instituenda sequi maluit. Neque enim ullum ei nomen imposuit, nec sermones qui in ea essent habendi, ullis legum vinculis astrinxit, nec ab ejus aditu quemquam submovit, nisi qui sua ipse infamia

aditum

aditum sibi ad eandem interclusisset. Quod cuidam notissimo ætatis nostræ parasito non semel evenisse meminimus; cui Musarum illud sacrarium ingredienti in ipso statim limine occurrens Puteanus, nunquam hominem ulterius progredi passus est, nec in ornatissimo cœtu illo considere. Omnes igitur omnium ordinum viri non solum togati, sed etiam militares eo conveniebant: nec tantum Senatus, sed etiam ecclesiæ Proceres hoc Museum frequentabant. Vix in tota civitate domus erat ulla, cujus limen tot honestissimorum virorum vestigiis tereretur; ad cujus vestibulum tot equi, tot currus, tot famuli quotidie præstolarentur. Tanta porro hujus Musei fama non modo per universam Galliam, sed per omnem fere Europam longe lateque diffusa est, ut quicunque ex Italia, Germania, & ab ultimis usque Septentrionis nationibus huc advenerunt, nequaquam existiment omnia hujus civitatis ornamenta ac decora ab se esse visa, nisi in hoc præstantissimum Museum ingressi sint. Quod quidem vocare soleo asylum ac perfugium literarum. Nec falletur meo quidem judicio, quisquis illud appellare voluerit commune quoddam vinculum omnium eruditorum. Etenim homines in omni genere doctrinæ præstantissimi, Philosophi, ac Mathematici, Theologi quoque, & Philologi, historiæque & antiquitatis peritissimi ibi quotidie conspiciuntur. Nec ad formanda hominum ingenia quidquam excogitari posse utilius hoc consessu puto. Quid enim aptius ad judicii vim exacuendam, quam multiplices de qualibet re proposita audire sententias hominum doctissimorum, & qua quisque via ac ratione ad veritatem investigandam feratur, inspicere, & ubi aliorum sermones ac sententias cum tua ipsius ratiocinatione contuleris, quantum tibi adhuc ad perfectam intelligentiam desit, videre? Olim à Ptolemæis Ægypti Regibus Museum cum locupletissima bibliotheca Alexandriæ exstructum esse legimus, in quo homines eruditi Regiis stipendiis alerentur. Itaque hanc Musarum caveam non inscite Timon Philosophus appellavit, quod in eo loco doctissimi viri tanquam altiles aves in cavea saginarentur. Sed hoc Puteanorum Museum Alexandrino illo longe præstantius mihi videtur, tum quod multo majore doctorum hominum frequentia celebretur, tum præcipue quod non modo omnis eruditionis copia, sed etiam rerum civilium non vulgaris notitia ex hoc nostro percipi possit.

Quod igitur otium (Auditores ornatissimi) hoc Petri Puteani otio amœnius unquam fuit, quæ tranquillitas beatior, quis secessus felicior? Mihi certe ne ipsæ quidem si usquam sunt, fortunatorum insulæ fortunatiores videntur. Conferat nunc qui volet aliorum, atque inprimis Senatorum inquietissimas occupationes cum hoc otio Petri Puteani, & quantum intersit inter utrumque vivendi genus, intelligat. Illi totos pæne dies in curia sedent audiendis litigantium clamoribus occupati: Hic doctorum hominum sermonibus quotidie fruebatur. Illi contractuum, testamentorum, & hujusmodi instrumentorum exemplaria, & tædiosissima causidicorum scripta assidue in manibus habent: Hic vetera historiæ nostræ monumenta cum summa voluptate lectitabat. Illi litigantium jurgia disceptant: Hic de libris & operibus eruditorum virorum sincere atque integerrime judicabat. Illi ex aliorum controversiis privatum sibi quæstum comparant: Hic ex studiis suis nihil præter decus & gloriam patriæ captabat. Illorum domus procuratorum, & litigantium turba: hujus lectissi-

lectissimorum hominum frequentia redundabat. Quod si fortasse penes illos gratiam, auctoritatem, potentiam residere quis dixerit, ne hæc quidem omnia Petro Puteano defuerunt. Vixit enim tanta auctoritate privatus, quanta vix unquam ullis in summo magistratu constitutis fuit. Itaque qui honores initio refugerat, ab honore ultro ambiri videbatur. Cujus commendatio apud Judices, & tam Senatus quam ecclesiæ Proceres plus valuit, quam suffragatio Petri Puteani? Quis ex ipsis aulæ Proceribus ejus notitiam non appetivit? amicitiam summo honori non duxit? Verum ille tanta gratia atque auctoritate nunquam ad ullius noxam atque injuriam, sed ad aliorum commodum atque utilitatem semper est usus. Possem plurima hic exempla prolixæ illius erga amicos beneficentiæ vobis commemorare, nisi hoc facto plurimorum qui hic adsunt onerare verecundiam viderer. Præstat igitur ut privata unicuique beneficia narranda relinquamus, maxime cum in referenda gratia nihil sit grato animo eloquentius. Illud autem insigne beneficium, quo me privatim ei obstrictum esse in ipso orationis exordio sum professus, à me si lubet, accipite. Meministis adhuc temporis illius acerbissimi, cum Publicani genus hominum rapacissimum, & alienis opibus inhiare solitum, novum atque inauditum quoddam exactionis genus excogitarunt, quod collationem divitum appellabant. In hunc divitum numerum relatus est inter ceteros Carolus Valesius pater meus, vir qui suo semper patrimonio contentus vixerat, nec nummum ullum Regiæ pecuniæ contrectaverat. Imperata est ei non modica vis pecuniæ, quam intra paucissimos dies solvere jubebatur. Ea res non mediocriter animos nostros conturbabat. Itaque ego & Hadrianus Valesius frater meus quod unum poteramus, querelas nostras ad amicos detulimus, inter quos Puteani fratres principem locum obtinebant. Ægre inprimis hunc casum tulit Petrus Puteanus, & tum quidem nihil dixit. Sed crastino Illustrissimum Senatus Principem Matthæum Molæum adiit, quocum ipsi summa familiaritas intercedebat; virum in tantum prudentiæ, reliquarumque virtutum fastigium evectum, in quantum sese efferre humana mens potest. Causam ei sui adventus aperit, facinus indignum esse inquit, nos, quos literarum merito tutos esse atque immunes decuerat, hoc calumniæ genere vexari: depellendam esse à nobis hanc injuriam. Tum Molæus, ut est ad bene de literis merendum promptissimus, id se effecturum pollicetur. Nec mora Puteanus famulum cum epistola ad nos mittit, monens ut statim à prandio ego, & frater ad Prætorium illustrissimi Præsidis pergeremus. Excepti à Molæo cum summa humanitate, indictionis nostræ libellum, cujus exemplar ab apparitore nobis editum fuerat, ipsi obtulimus, patrocinium ejus implorantes. Ille accepto libello nos bono animo jubet esse, se id quod poscebamus, à Præfecto Regalis ærarii facile impetraturum. Vix biduum intercesserat, cum Puteanus libellum illum ad nos remittit, Præfecti ærarii manu subnotatum, mandantis uni è judicibus, quibus ea jurisdictio à Rege commissa fuerat, ut nos hac indictione liberaret. Idque intra paucos dies incredibili celeritate completum est: tantum pondus habuit commendatio Petri Puteani. Et magnam quidem eo nomine gratiam illustrissimo Molæo, non minorem tamen Puteano debemus, qui nobis præsentissimum illud ac potentissimum Molæi patrocinium conciliavit.

Quemnam igitur Puteano nostro parem unquam extitisse censetis, quem tot tantisque animi dotibus ornatum? Nisi forte Pomponium Atticum conferre lubet. Hic enim perinde nobili loco natus, cum nullos non magistratus Romæ assequi posset, tamen ab honoribus constanter abstinuit, & otium suum in literis, & in historiæ Romanæ, nobiliumque familiarum cognitione traduxit. Par etiam in utroque beneficentia, nisi quod Atticus plures pecunia sublevavit, Puteanus vero tantum gratia. Est autem tanto majus gratia quemquam adjuvare, quanto plus plerumque gratia efficitur quam pecunia. Et pecunia quidem adjuvare inferior superiorem potest: gratia nisi superior non potest. Ceterum neuter beneficia sua venditare solitus: malebantque præstare operam amicis, quam polliceri. Verumtamen hoc mihi superior Attico Puteanus videtur, quod nec conjugalibus vinculis, nec tanta rei familiaris cura districtus fuit, nec pristinam vitæ tranquillitatem violento, ut ille, exitu maculavit: sed cum in summa innocentia vixisset, tandem perceptis omnibus religionis nostræ sacramentis, spem æternæ tranquillitatis jam animo præcipiens, placidissima morte decessit. Vir profecto immortali memoria, & hoc, quem ei nunc habemus, honore dignissimus: optimus civis, patriæque amantissimus, qui semper utilissima Reipublicæ & sensit & dixit: Amicus fidelissimus: fautor & propugnator acerrimus literarum: summis juxta ac mediis carus: sui semper similis & constans, nec tenuitate rei familiaris infractus, nec affluentibus postmodum opibus elatus, eodem semper tenore æquabilem cursum à carceribus usque ad metam peregit. Habetis imaginem vitæ Petri Puteani (Auditores) eamque non fucatis adumbratam coloribus, sed veritatis ipsius penicillo delineatam. In quam quoties oculos conjeceritis, non mediocre levamentum doloris vestri percipietis: & quam deinde, si placet, ad posteros transmittentes, immortalem, quantum in vobis erit, memoriam nominis Puteani conservabitis. Superest vobis etiam altera ejus imago, atque utinam diu supersit: fratrem intelligo, veram effigiem oris illius, modestiæ, probitatis. Quo quidem superstite tantam hanc jacturam moderatius ferre debetis. Tibi vero Jacobe Puteane, jam enim ad te nostra se convertit oratio, cujusmodi consolationis fomentum ad molliendum solitudinis tuæ dolorem adhibebimus? Amisisti quidem fratrem optimum, atque amantissimum tui, cum quo sexaginta fere annos sine ulla offensione vixisti. Sed habes amicos fratris tuique communes, ut omnia semper vobis fuere communia, qui sicut clarissimi viri fratris tui exitum acerbissime lugent, ita omnem cultum ac benevolentiam, quam nuper in duos partiebantur, nunc in te unum conferunt atque convertunt. Noli igitur horum mœrorem tuo mœrore exaggerare. Tot tibi fratres adesse existima, quot hic amicos circumstantes vides. Quamquam si fratrem adhuc desideras, habes Christophorum Puteanum, virum summa doctrina, prudentia, sanctitate. Qui tametsi locorum spatiis longissime abest, adest animo, adest creberrimis literis & nuntiis. Quare abstersо doloris nubilo animum erige, & ad majora te negotia accinge. An non sentis majus nunc tibi esse onus impositum morte fratris tui? Suscipias oportet patrocinium literarum. Non potes hanc hereditatem repudiare, quam Vir clarissimus pater, quam fratertuus tibi reliquerunt. Et quemadmodum

modum quoties ad unum quempiam nomen atque hereditas splendidissimæ familiæ pervenit, totum gentis decus in illo uno periclitatur, sic tibi elaborandum est, ne ab illa paterna, fraternaque gloria degenerasse videare. Omnes in te oculos nunc defixos habent, & abs te contendunt, ut quam personam vivo fratre in secundis partibus constitutus gerebas, eam nunc mortuo solus velis sustinere. Quod si feceris, ut facturum te omnes confidimus, & pulcherrimum pietatis tuæ monumentum fratri statues, & tibi ipsi immortalem gloriam comparabis.

HENRICI VALESII
ORATIO
In Obitum
DIONYSII PETAVII
SOCIETATIS JESU
Theologi.

Cum primum doctiſſimorum hominum exequias oratione funebri decorare inſtitui, Auditores ornatiſſimi, incredibile dictu eſt quo quantoque animi ardore ad hoc munus obeundum acceſſerim. Sic enim apud me reputabam, cum hoc munus plenum eſſe officioſiſſimæ pietatis, quam nullus in me jure merito poſſet reprehendere: tum id ipſum mihi quandoque laudi fore, qui viros doctrina ac virtute præſtantes ejuſmodi honore affeciſſem, meoque exemplo cunctos noſtri temporis eruditos ad hoc genus dicendi excitaſſem, ut ſummorum virorum laudes juſtis potius orationibus & ad veterum formam elaboratis, quam nudis & aridis elogiis deinceps prædicarent. Verum nunc priſtinus ille impetus paulatim in me progreſſu temporis intepeſcit, ſive hoc tot illuſtrium funerum crebritas facit, ſive operis ipſius difficultas. Neque enim ignoro quam hoc dicendi genus arduum ſit atque impeditum, præcipue cum idem argumentum in quo jam antea verſatus ſis, iterum ac ſæpius tractandum offertur, de privati hominis moribus atque doctrina: qui profecto locus parum illuſtris ad exaggerandum, parum copioſus ad ornandum, nec ſatis amplus ad exſpatiandum videtur. Simul etiam intelligo quantis moleſtiis ac diſcriminibus totum hoc laudandi munus ſit obnoxium. Nam qui de orationibus noſtris judicant, ſi quidem amici ſunt ejus qui laudatur, eorum deſiderio ac cupiditati quantacumque laudum magnitudine nunquam ſatisfacturus ſis. Sin ignoti, nullaque cum eo neceſſitudine ac familiaritate conjuncti, iis vel mediocris laudatio fines veritatis exceſſiſſe videbitur. Sic enim fere fit, ut aliorum laudes ſuo quiſque captu ac modulo metiatur, nec plus de altero facile homines ſibi perſuadeant, quam quantum ſe ipſi præſtare poſſe arbitrantur. Nam de malevolis atque invidis nihil dico, quorum nunquam

quam rationem adeo habendam esse duxi, ut eorum causa aut intermittendum officium nostrum aut omnino deserendum putarem. Ad hæc cum omnis fere laudatio ex aliorum comparatione ducatur, aliter fieri, meo quidem judicio, vix potest, quin is qui aliquem laudando ceteris omnibus præfert, in cujuspiam odium atque offensionem incurrat. Hæc sunt quæ dum animo meo obversarentur, non modo impetum nostrum retardare & ardorem imminuere, sed me penitus à dicendo deterrere merito videbantur. Verumtamen his omnibus posthabitis, pristini officij mei rationem duas potissimum ob causas etiamnum mihi retinendam esse existimavi. Primum quod hoc meum institutum vestro suffragio ac judicio comprobari intelligo: Cujus apud me tantum valet auctoritas, ut quidquid vestro calculo probatum fuerit, id bonorum omnium consensu facile confirmatum iri confidam. Deinde ejusmodi sunt Dionysii Petavii erga me privatim beneficia, ut, si nullum antea laudatione funebri commendare instituissem, hunc certe eo genere officii prosequi omnino debuerim. Nam cum sub ejus disciplina prima quondam eloquentiæ rudimenta perceperim, rationi consentaneum est, ut ea facultate quæ illius præceptis institutisque primum in me informata est, funus ejus decorare, & memoriam nominis, quantum in me situm est, illustrare ac propagare contendam. Quamobrem peto à vobis, Auditores ornatissimi, ut eadem humanitate ac benevolentia, qua me de aliorum laudibus antea dicentem prosecuti estis, nunc de Dionysio Petavio perorantem audire ac prosequi velitis.

Et Homerus quidem cum omnium animos ad audiendum allicere vellet, in ipso carminis vestibulo pollicetur dicturum se de homine multiformi morum varietate prædito, qui multas urbes regionesque peragrasset, qui plurimorum hominum mores atque instituta penitus cognovisset. Quippe ille vatum prudentissimus optime norat, cunctos mortales plurimarum rerum notitia imprimis delectari: eamque ob causam aut ipsos peregrinari maxime velle, aut certe eorum qui peregrinati sunt casus varios atque eventus libenter audire. Ego vero non minori cum favore ac studio, ut opinor, omnium vestrum, hodie dicturus sum de viro, non quidem multiformi morum varietate, id enim Ulyssi relinquimus, sed multiplici doctrina prædito, qui non terras & maria, sed disciplinas omnes felicissimo cursu pervagatus, non mores tantum & ingenia plurimorum hominum introspexit, sed omnium humanarum divinarumque rerum cumulatissimam sibi notitiam comparavit. Quæ enim inter homines est ars ac disciplina liberalis, quam Petavius noster, non dico non attigerit ac delibaverit, sed non penitus animo imbiberit atque hauserit? Aut quis tantum in uno genere doctrinæ, quantum ille in omnibus simul excelluit? Neque enim Grammaticam & Criticam probe calluit, artem vero dicendi ignoravit. Nec rursus in hac quidem arte exercitatissimus, in poetica vero haud parem gloriam adeptus est. Non ille Latine quidem doctissimus, Græce autem & Hebraice nescivit. Nec rerum quidem Græcarum & Romanarum historiam omnem evolverat: Ecclesiasticam vero antiquitatem & Christianæ religionis historiam neglexerat. Non denique hæc quidem universa quæ dixi, diuturno studio ac meditatione perceperat: Mathematicas autem disciplinas cum plerisque doctis hominibus ignorabat: Sed omnes omnino liberales artes ea pacissimo mentis sinu complexus, ita singulas excoluit, ut dubium

nobis

nobis reliquerit in qua potissimum excelleret. Ac difficile quidem est dicere quid ille nesciverit. Quid vero & quantum sciverit, multo difficilius est exponere. Ceteri fere mortales, quorum ingenia certis iisque angustis finibus circumscripta sunt, ad unum genus doctrinæ sese applicare solent: In quo postquam diutissime elaboraverint, omnesque ingenii nervos intenderint, pauci tamen ex omnibus ad summum ejus fastigium valent pervenire. Nemoque adhuc repertus est, qui cum plures disciplinas animo percepisset, simul in omnibus principatum citra controversiam obtineret. Idem etiam in sellulariis artibus usu venire videmus, ut si quis multas simul artes exercere voluerit, in nulla unquam summus artifex evadat. Adeo in multis excellere natura nobis negavit: sed suam cuique nascenti veluti sortem ac provinciam attribuit, quam excolere deinceps opera nostra atque ornare possemus. Hic inter Grammaticos palmam tulit: sed in eloquentia haudquaquam parem gloriam est consecutus. Illum facundia Latini sermonis ornavit; sed Græcæ linguæ peritia destituit. Quotusquisque ab omni hominum memoria, idem summus orator ac poeta unquam extitit? Itaque Marci Tullii versus multorum judicio exploduntur. Quinetiam in una eademque disciplina alius hanc, alius illam partem sibi vendicat. Alius in Geometricis eminet: alium Astronomiæ notitia commendat. Multiplici doctrina olim præditus fuisse dicitur Eratosthenes, quem in temporum ratione secutum se esse testatur Diodorus, & quem Strabo in Geographicis auctorem sæpius laudat, & virum haudquaquam spernendum appellat. Idem tamen cum in omni genere literarum infra primos semper substitisset, βῆτα cognominatus est. Democritum Abderitem illum philosophum quinquertionem dictum esse perhibent, quod quinque partes Philosophiæ, naturalium scilicet rerum, & morum scientiam, & Mathematicas ac liberales disciplinas, omnium denique artium rationes apprime calleret. Verum Petavius & hunc, & si qui alii promiscuæ eruditionis causa celebres extiterunt, non æquavit modo, verumetiam longissimo intervallo superavit. Quod quidem ex iis, quæ proxime dicturus sum, manifestissimum fiet.

Quæret hic à me fortasse quispiam, qua tandem via ac ratione potuerit Petavius ad tantæ eruditionis culmen pervenire. Enimvero homines incredibili quodam acumine ingenii & excellenti natura præditos, cujusmodi Petavium fuisse constat, supra alios eminere, & ad summa quæque eniti, nemini mirum videri debet. Accessit ad tantam vim ingenii, vehemens studium, & assidua contentio laboris. His enim duabus, ut ita dicam, alis subvectæ magnorum hominum mentes cæteros mortales longe prætervolant, & aureum Jovis currum, ut ait divinus Plato, indefesso volatu comitantur. His igitur præsidiis succinctus Petavius, ea præstitit in omni genere literarum, quæ omnis nobiscum posteritas admiratura est. Sed est aliud præterea quidpiam, quo maxime adjutus & difficultates omnes oppositas facile superavit, & palmam veræ solidæque doctrinæ celeriter est consecutus. Quidnam vero illud est? Ordo scilicet, & certa ratio instituendorum studiorum, quam Græci μέθοδον appellant. Quod cum leve quiddam & exiguum prima fronte appareat, est tamen ejusmodi, ut omnis fructus eventusque studiorum ex eo propemodum uno pendere videatur. Ut enim absque acus nauticæ præsidio longinquam

quam navigationem suscipere, nihil aliud est quam ad certissimum naufragium properare: sic qui ordine ac methodo destituti vastissimum illum disciplinarum oceanum ingrediuntur, ii nunquam sperare debent se ad desideratum sapientiæ portum navem esse appulsuros. Unde enim, quæso, fieri existimatis, ut cum multi reperiantur & ingenio præstantes & laboris patientissimi, pauci tamen magnos progressus in literis faciant, nisi ex eo quod studia nostra temere ac fortuito, non certa ratione disponimus, & desultoria quadam levitate per omnes disciplinas volitamus potius quam decurrimus. Itaque inordinate properantes id tantum assequimur, ut à proposito itinere longius aberremus. Non ita Petavius: qui studia sua certo semper ordine dimensus est; quippe qui intelligeret, ea quæ ordine instituuntur, minore laboris ac temporis impendio perfici, nec solum citius & commodius absolvi solere, verumetiam rectius. Primum itaque à Grammatica, tanquam à Vesta, quod aiunt, exorsus, linguæ Græcæ ac Latinæ singularem sibi peritiam comparavit. Idque ex plurimis veterum scriptorum libris, quos partim ex Græco in Latinum, partim ex Latino in Græcum sermonem transtulit, perspicue apparet. Græce quidem adeo expedite loquebatur, ut Athenis natum esse diceres. Latine vero loquentem & in schola publice docentem quisquis audivit, fateatur necesse est nihil audiri potuisse jucundius. Nam præter illum Romani eloquii nitorem aderat distincta pronuntiatio, & gratissimus quidam vocis sonus. A Grammatica prono cursu ad Rhetoricam se contulit. Quam quidem artem ad omnia maxime utilem, nec iis solum qui in foro & in Republica versantur, sed omnibus literatis protsus necessariam, à cunctis tamen, ac præcipue à Philologis nostris, maximo ipsorum damno ac dedecore, negligi videbat. Itaque illi in epistolis quibus libros suos alicui nuncupant, in præfationibus, in quovis denique argumento quod tractandum susceperint, rudes fere atque infantes deprehenduntur. Porro quantus dicendi artifex fuerit Petavius, tum ex plurimis orationibus, quas nobis scriptas reliquit, tum ex aliis ejus libris liquido perspici potest. Neque enim in oratoriis duntaxat declamationibus, sed in omni fere genere scriptionis eloquentiæ vis ac splendor elucet. Hinc ad poeticen transgressus, pari quoque successu in hac se exercuit: eamque deinceps ad extremum usque spatium vitæ, velut oblectamentum graviorum studiorum, & piorum animi sensuum fidam interpretem, Gregorii Nazianzeni exemplum secutus, retinuit. Extat denique pulcherrimum ejus carmen, quod diuturno pæne consumptus morbo, integris tamen adhuc ingenii viribus paulo ante obitum effudit: in quo publicas temporis nostri calamitates quibus rempublicam simul & Ecclesiam conflictari cernimus, cygneo quodam cantu deplorat. Nec ullum fere est carminis genus in quo non feliciter luserit: quippe qui tragœdias etiam scriptitarit, nec Latinos modo, verum etiam Græcos atque Hebraicos versus scitissime procuderit. Certe Hugo Grotius, hujusmodi operum judex simul atque artifex peritissimus, Dionysii Petavii carmina magnopere probare & laudare consueverat. Quod quidem non tam Petavii causa, cujus opera extra omnem judicii aleam posita sunt, quam in gratiam ipsius Grotii velim à me dictum putetis. Jam vero cum verborum delectum & sermonis ornatum, quem earum, quas dixi, artium beneficio paraverat, absque rerum & sententiarum copia rem cassam atque inanem esse intelligeret, ad

Phi-

Philosophiam animum applicuit. Non eam dico barbaram atque horridam, quæ vulgo in scholis traditur: sed illam ingenuam atque liberalem, quæ ex Aristotelis ac Platonis limpidissimis fontibus hauritur. Huic deinde comitem adjunxit historiam rerum gestarum. Cumque duo ejus quasi lumina esse sciret, Geographiam scilicet quæ urbium ac regionum situm; & Chronologiam quæ temporum seriem exponit; sine quarum præsidio quisquis ad universalis historiæ lectionem accesserit, in densissimis tenebris versetur necesse est; utriusque non vulgarem notitiam studuit adipisci. Ac Geographiam quidem ex Strabonis, & Ptolemæi veterumque Geographorum libris percepisse minime contentus, recentium quoque scriptorum tabulas adjecit, à quibus hæc ars non illustrata modo, verumetiam consummata est. Chronologiam vero aggressus, arduum opus & multis maximisque difficultatibus implicatum, ante omnia Astronomiæ subsidium sibi comparavit, sine qua parum firmas esse demonstrationes Chronologicas perspiciebat. Maximam laudem & gloriam in omni fere genere literarum patrum memoria retulit Josephus Scaliger. Sed in Chronologia solus quodammodo regnare omnibus videbatur: adeo ut Scaligero in hac parte refragari, idem fere esse crederetur quod cum Hercule lucta certare. Veruntamen tanta ejus viri auctoritas omnium prope præjudicio roborata Petavium nostrum à scribendo minime deterruit. Immo vero ipsum eo magis impulit, ut quæ ab illo emendatore temporum peccata fuerant, ipse in suis de doctrina temporum libris emendaret. Non quod illius viri gloriæ obtrectaret; sed ne plerique forte auctoritate Scaligeri inducti, minime discussa rei veritate, in errorem præcipites laberentur. Quocirca si Scaligero laudi fuit, quod sacræ ac profanæ historiæ chronologiam multis in locis (quod profecto fatendum est) illustravit: Petavius quoque qui & errores Scaligeri correxit plurimos, & præterea multa ad historiæ illustrationem suo labore atque industria contulit, non minorem, meo quidem judicio, gloriam meretur.

Hac igitur via progressus Petavius, vastissimum illum disciplinarum orbem feliciter emensus est. Et in singulis quidem disciplinis sic excelluit, quasi ceteras omnes neglexisset: in omnibus vero perinde eminuit, ac si unam quandam ex pluribus conflatam partibus disciplinam, non plures argumento ac toto docendi genere inter se distantes animo percepisset. Quæ laus quasi eximia & propria Petavii, aut certe cum paucis admodum ei communis, sola ad summam gloriam sufficere potuisset. Nunc vero ea laus in illo non sola, sed prima est. Nam cum vir sanctissimus tantam humanioris doctrinæ supellectilem collegisset, ea non ad oblectationem animi, aut ad pompam, & inanem ostentationem voluit abuti, sed totam ad divini numinis gloriam, & Ecclesiæ utilitatem consecravit. Idque tum ex instituto religiosissimæ Sodalitatis, in quam se nondum virilem ætatem ingressus dicaverat; tum exemplo Origenis, Clementis, Basilii atque Gregorii, aliorumque sanctissimorum Ecclesiæ scriptorum videtur præstitisse: qui cum omnibus Gentilium disciplinis ingenium suum instruxissent, postmodum suis ipsos telis Gentiles aggredi, eorumque spoliis Ecclesiam Dei ornare studuerunt. Itaque omni virium nisu, omnique animi contentione ad Theologiam conversus, peragratis jam cæteris, eo quem diximus ordine, disciplinis, in ea deinceps, tanquam in portu tranquillissimo ac beatissimo, sibi conquiescendum putavit. In hoc vero excellen-

cellentissimo genere doctrinæ quantopere excellucrit, quidve & quantum præstiterit, paucis, si lubet, expendamus.

Duæ sunt Theologiæ partes, quarum prior in sacrorum librorum expositione versatur, quæ Græco vocabulo exegetice dici potest. Altera est dogmatice, tota fere in disputatione posita, ad adstruendam maxime adversus hæreticos Ecclesiasticorum dogmatum veritatem. Et ad priorem quidem partem maxima sibi adjumenta atque adminicula Petavius comparaverat, linguæ scilicet Græcæ, Latinæque, & Hebraicæ sermonis peritiam non vulgarem: quibus præsidiis munitus, in intimos & abditissimos quosque sacrorum voluminum sensus facile penetravit. Nihil quidem in eo genere doctrinæ ab illo in lucem editum est. Quo magis laudanda est hominis modestia, qui cum hac etiam in parte multa commode posset afferre, tamen veterum Patrum expositione contentus, quos solos veros ac sinceros sacrarum literarum interpretes esse norat, sua premere maluit, quam aut illorum scrinia compilare, aut cum illis ambitiosius contendere. Ceterum quanta cum laude, & quam frequenti hominum concursu sacros utriusque instrumenti libros in Claromontano auditorio viva voce diutissime exposuerit, omnes mecum meminisse potestis. Quod vero ad posteriorem attinet Theologiæ partem, quid opus est rem per se notam pluribus verbis ac testimoniis confirmare? Cum versentur in omnium manibus Theologicorum dogmatum libri ab illo conscripti. Quibus in libris quid prius mireris nescias: an copiam diffusæ lectionis, an sermonis nitorem & elegantiam, an ordinem rerum ac distinctionem, an in exscribendis Patrum testimoniis fidem ac diligentiam, an denique adversus hæreticos Christiani spiritus ardorem. Nam quis non miretur ab uno homine, eoque piis professionis suæ exercitationibus dedito, tot volumina perlegi, tot versuum millia perscribi potuisse? Neque enim sicut Origenes ac Hieronymus, usus est opera notariorum qui verba dictantis exciperent; sed omnia sua ipsius manu exarata ad Typographorum prela mittebat. Quis non obstupescat, cum inter legendum viderit res tam arduas & obscuras & à communi hominum intelligentia remotas, tanta verborum luce ornari, tamque distincto ordine explicari. Hæc enim vel maxima Petavii laus est, quod Theologiam quæ antehac rude quiddam & barbarum tinniebat, totamque Dialecticæ fæcem & colluviem ex philosophorum scholis traxerat, ipse sua cura atque industria perpolivit. Itaque hi libri, ut equidem auguror, magis magisque splendescent indies: & quantum iis nunc detrahere conatur obtrectatorum quorundam invidia, tanto plus laudis judicio incorruptæ posteritatis iisdem accedet. Porro ardor adversus hæreticos, quem vulgo zelum vocamus, in eo fuit incredibilis, ut ex iisdem libris perspici potest. Etenim tanquam in sublimi specula constitutus, si quem nostræ ætatis hæreticum commovisse se, atque in religionem nostram impetum fecisse prospexerat, ilico velut silvestrem feram prosequebatur, telisque responsionis suæ confossum redire ocius ad latibula sua cogebat. Et quemadmodum apud Homerum Achilles imperat Græcis, ne quis præter se Hectorem feriat, hanc sibi uni lauream deberi existimans: sic fere Petavius noster, non ambitione quadam, & cupiditate laudis, sed divino quodam mentis æstu, & pietatis ardore incitatus, hanc sibi pugnam cum hæreticis quicumque insur-

gerent deposcebat. Nec his contentus, humaniorum quoque literarum gloriam, quam illi præ nostræ communionis hominibus sibi vindicare conantur, eripere ipsis omni cura ac studio satagebat. Quocirca si quem è nostris ingenio & doctrina præditum animadverterat, eum quasi admotis stimulis urgere & ad scribendum incitare non desinebat, ut haberet quos adversariis nostris etiam in hoc genere studiorum opponeret. Quod quidem ejus studium atque institutum erunt fortasse qui improbabunt: adeo extraneis potius quam nostris præpostero quodam judicio favere assuevimus. Verum quoties penitus inrospicio, qua mente, quove consilio id Petavius ageret, equidem mihi videor satis eum laudare ac mirari non posse. Ceterum hunc animi ardorem adversus hæreticos ita temperabat, ut non homines ipsos infesto prosequeretur odio, sed errorem dogmatum aversaretur: quo liberari illos, & Ecclesiæ corpori tandem adjungi votis omnibus expetebat. Quid non præstitit, ut clarissimum virum Hugonem Grotium ad Catholicam communionem adduceret? Erat ill. quidem minime à nobis alienus, ac pæne noster: quippe qui doctrinam Tridentini Concilii in omnibus sese amplecti palam profiteretur. Id unum supererat, ut Ecclesiæ sacrarium ingressus communioni nostræ sociaretur. Quod ille nescio quas ob causas, dum ad Catholicæ fidei unitatem plurimos secum sperat adducere, consulto differebat. Possem hoc loco sermones illos vobis commemorare, quibus Petavius eum adortus est, tunc cum ille Lutetia excedens post legationis Suedicæ munus expletum, Petavium valedicturus invisit. Verum in aliud tempus hæc seponere satius fuerit, ne tædium vobis longior fortasse faceffat oratio. Hujusmodi ergo adversus hæreticos affectus animo fuit Petavius. Quonam autem modo se gesserit erga quosdam nostræ communionis homines, qui novam quandam doctrinam invehere conabantur, nequaquam silentio prætereundum esse arbitror. Tulit ætas nostra viros graves & severos atque eruditos, qui non contenti disciplina sæculi sui, dum pænitentiæ regulas aut antiquas revocare, aut novas condere conantur, gravissimos ubique motus & tempestates excitarunt. Qui profecto longe consultius fecissent, si proposito veteris Ecclesiæ ritu ac vigore, in danda & accipienda pænitentia, ad id tantum nos cohortari voluissent, ut severioribus deinceps legibus pænitentes astringerentur, ne forte ex nimia indulgentia ac veniæ facilitate nasci peccandi licentia videretur. Nunc vero studio artioris disciplinæ, cui se deditos esse profitentur, in transversum abrepti, vulgatum in omnibus Ecclesiis absolutionis ritum improbare, damnare, & contumeliose traducere pessimo exemplo instituerunt. Porro librum suum, quo hujusmodi doctrina continebatur, multorum Antistitum subscriptionibus callide munierunt; eo scilicet consilio, ut auctoritate Sacerdotalis nominis oculos omnium præstingerent atque ora obturarent. Extitit tamen Petavius noster, qui ne hac occasione id malum latius serperet veritus, salva Pontificalis gradus reverentia, eorum errorem atque audaciam doctissima responsione coarguit, adeo ut ipsos ditiinctius posthac & modestius loqui cogeret. Hic liber est ab illo Gallice conscriptus, eo tamen nitore atque ornatu sermonis, ut mirum merito videatur, hominem Græcæ, Latinæ, Hebraicæque linguæ tanta peritia instructum, vernacula etiam lingua tam diserte ac commode scribere potuisse. Post hæc excepit eum gravior & difficilior pugna, de gratia scilicet, adversus

eosdem

eosdem homines, qui Augustino, aut potius Jansenio nimium addicti, non minorem ejus scriptis quam authenticis Evangeliorum libris fidem atque auctoritatem adstruere nituntur. Primus enim hujus novæ opinionis auctor & signifer nostra ætate fuit Jansenius, qui variis Augustini sententiis hinc inde excerptis, & quo voluit ordine digestis, ingratissimam quandam de gratia opinionem in Theologiæ scholas invexit. Quo quidem facto longe plus Galliæ nocuit, quam famoso illo libello qui Mars Gallicus inscribitur, quo belli hujus diuturni tot jam annorum spatio in Europa sævientis auctores fuisse Gallos criminatus est: ipse auctor pestiferi belli, quo nunc Gallicana ardet Ecclesia. Atque utinam intra hos fines vis tanti mali subsistat, nec reliquas Ecclesias quadam contagione corripiat. Hunc Belgam Gallici nominis hostem acerrimum Theologi isti ducem habent, & pro Hipponensi Episcopo Iprensem sequuntur. Nec intelligunt se de Augustino male mereri, qui prætermissis tot egregiis ejus verbis, atque sententiis, quibus mores hominum ad virtutem informari possunt, ea sola rimantur in illius libris, quæ Augustino ipsi invidiam faciant, & quæ Calvino potius quam Catholicis favere videantur. Cum si Augustino, si sibimet ipsis, si Ecclesiæ denique consulerent, hæc aut benigna interpretatione mollire, aut in suis, ut jacent, locis relinquere, & silentio præterire debuissent. Itaque Augustinus, si viveret, his eos verbis allocuturus videtur. Quid agitis viri boni, quo tenditis, quodnam consilium, quis est scopus altercationum vestrarum? quid meum nomen discidiis vestris prætenditis, meque Calvino adstipulatorem & patronum paratis? Calviniani certe idem vos secum de gratia sentire gloriantur. Ipsi illi qui à Calvinianis ad Ecclesiam transeunt, hanc ipsam esse Calvini sententiam quam vos defenditis, asseverant. Atqui ego non ea mente scripsi ut hæreticos patrocinio meo adjuvarem, sed potius ut eos retunderem. Frustra sub umbra nominis mei latere cupitis, & doctrinæ vestræ novitatem auctoritate mea firmare contenditis. Ego me in Jansenio non agnosco; nec ex Afro Belgam factum iri credideram. Si me amatis eam potius sententiam sequimini, quam totius Ecclesiæ probat assensus, quam ante Jansenium in scholis vestris omnes Theologi docuerunt. Nolite pacem Ecclesiæ violare, tunicam Christi discindere, ignem denique mutuæ caritatis extinguere. Certe plus odiis quam rationum copia certatis. Hæc discidia ex odio partium nata sunt, quæ coitionibus fovetis, dum multos partim pollicitationibus, partim blanditiis in vestram sententiam traducere tentatis. Hæc exprobranti Augustino quid habent quod respondeant? Quod si forte hæc oratorio more à me fingi dicent, eorum conscientiam appello: Ipsos in sua causa testes, ipsos judices fero, annon ea quæ dixi certissima sint atque verissima. Igitur adversus illos Petavius pro recepta opinione, quam ante Jansenium omnes vulgo Theologi docuerant, & quam ipse Petavius olim in Sorbonensibus scholis, cum Duvallii auditor esset, acceperat, fortissime propugnavit. Hoc illi post tot Herculeos labores certamen ultimum fuit. Cui licet immortuus, nihilominus ut ille quondam apud Olympiam pugil. victor post obitum Dei ipsius, ut opinamur, dextra coronatus est. Vir certe Hieronymo. Basilio atque Gregorio, & summis quibusque Ecclesiæ scriptoribus merito conferendus: Quippe qui eximiam eruditionem cum pari vitæ sanctitate conjunxerit. Vixit enim summa innocentia in illo Claro-

 montani

montani Collegii vertice, ſtudiis duntaxat literarum, & cœleſtium rerum meditationi deditus. Adeo ab omni ambitione, & inanis gloriæ cupiditate alienus, ut cum hinc ab Urbano Summo Pontifice, inde à Philippo Hiſpaniarum Rege expetitus atque evocatus fuiſſet, tamen in nidulo illo Claromontani Collegii conſeneſcere maluerit, quam Regalis & Pontificalis alloquii honore decorari.

Hunc ergo talem ac tantum virum, vindicem ac columen literarum, quamvis matura morte nobis ereptum, merito lugemus: & poſt tot doctiſſimorum virorum continua prope funera, hanc acerbiſſimam literarum cladem non injuria exiſtimamus. Etenim hoc ſublato, qui ſtudia noſtra inclinata jam ac pœne labentia ſolus fulcire adhuc videbatur, quis deinceps in ejus locum ſufficiendus eſt? Sed fortaſſe ego imprudens, qui de ingeniis hominum male ſentiam ac deſperem. Superſunt enim ſatis multi, atque utinam diu ſuperſint, qui pro virili parte literarum gloriam ſuſtinere, eamque Gallis aſſerere poſſint. Maximum tamen ac ſplendidiſſimum inter omnes ſemper habebitur Dionyſii Petavii nomen; ejuſque excellens ingenium, & ſingularem doctrinam tot illuſtribus cognitam lucubrationibus omnes poſteri amoto livore invidiæ mirabuntur. Simulque nos recte atque ordine feciſſe judicabunt, qui maximum virum, de literis, de patria, deque Eccleſia optime meritum, hac qualicumque laudatione, & grati animi teſtificatione mortuum proſecuti ſimus.

HENRICI

HENRICI VALESII ORATIO.

In Obitum JACOBI SIRMONDI

Societ. Jesu Presbyteri.

QUicunque magnorum Virorum laudes oratione funebri prædicare instituerunt, *Auditores Ornatissimi*, hoc potissimum consilio id præstitisse mihi videntur, ut vel mortuorum nomen ad æternam posteritatis memoriam consecrarent, vel præstantibus hominum meritis hanc velut honoris & gloriæ mercedem persolverent, vel certe ut privatum aut publicum dolorem hujusmodi solatio mitigarent. Nobis vero inpræsentia quidem non magnopere laborandum esse video, ut ejus viri, cujus exequias honoramus, nomen à situ & tenebris vindicatum æternitati commendemus. Id enim ipse dum vixit, publicatis Ingenii sui monimentis adeo cumulate præstitit, ut jam nos hoc labore prorsus levati ac liberati esse videamur. Nec dubium est quin quandiu suus honor literis stabit, quandiu historiæ, quandiu antiquitatis & humaniorum artium studiosi supererunt, tandiu Jacobi Sirmondi nomen celebre atque illustre inter eruditos futurum sit. Quod igitur restat, ut memoriæ hominis præstantissimi, ac de literis optime meriti honos habeatur, utque mœrorem vestrum, qui tanto lumine orbati estis, oratione nostra mollire ac lenire studeamus, id cunctis utequidem spero faventibus aggrediemur. Hoc enim & illius viri amplitudo, & amicitiæ vinculum quæ mihi cum superstite intercessit, & vestra omnium vota postulare mihi videntur, ut homini quoad vixit, optimo, humanissimo, atque amicissimo, debita laudis, humanitatis, atque amicitiæ officia impendamus. Neque vero committendum est, ut cum Regum, Principum, & Magnatum funera ejusmodi orationibus celebrari consueverint, viris doctrina, atque eruditione excellentibus idem honos à nobis denegetur. Quippe absurdissimum meo judicio fuerit, illiteratis quidem hominibus honorem ex literis haberi: eos vero qui totam ætatem literis juvandis ac promovendis impenderunt, qui dum viverent reipublicæ literariæ decus atque ornamentum fuerunt, hoc literarum munere atque officio minime exornari.

Ac principium quidem ejusmodi orationum fere ex majoribus ducitur, ut & is, cujus exequiæ celebrantur, majorum suorum illustretur laudibus, & vicissim ex nepotis laudatione non mediocris gloriæ pars ad majores redundet. Nobis vero qui religiosi propositi hominem prædicare suscepimus, hic nobilitatis locus parum necessarius videtur. Non quod ejusmodi ornamentum nobis desit, quippe qui vetustissimam ac nobilissimam apud Arvernos Sirmondorum familiam fuisse non ignoramus. Sed quoniam ipse ejusmodi natalium ornamenta contempsit, nos quoque æquum est, iis neglectis ac prætermissis, ad alia longe potiora orationis cursum promovere. Liceat illis qui in seipsis nihil laude dignum habent, ex majorum laude ac nobilitate gloriam captare. Quos equidem Lunæ comparare soleo, quæ cum propria luce careat, lumen suum à Sole mutuatur. Sic illi cum proprio splendore destituti sint, ad majorum virtutem confugiunt, qua vitia sua contegi, ac seipsos illustrari posse arbitrantur. Hi vero qui sua ipsi virtute nituntur, & qui suo labore famam sibi decusque pepererunt, nullum extrinsecus adminiculum, nullum adscititium splendorem desiderant. Porro cum omnes homines animo constemus & corpore, quorum alterum commune cum brutis, alterum spiritalis cujusdam, divinæque naturæ particeps habemus, duplicem quoque nobilitatem in singulis hominibus spectare debemus. Quarum altera, quæ ex corpore ducitur, deterior ac vilior sit necesse est, quippe quæ ex deteriore atque ignobiliore hominis parte descendat. Itaque plurimi sapientia ac virtute excellentes viri hanc nobilitatem utpote nocti ac tenebris addictam, & sanguini tanquam luto penitus affixam atque immersam merito spreverunt. Nec qui, aut unde essent, quibusve parentibus prognati, familiaribus suis commemorare voluerunt. Altera nobilitatis species ex animo petitur, quæ sola non dicam meo, sed omnium prudentum judicio nobilitatis nomen meretur. Nam illa quidem caduca ac mortalis, in terram abjecta ac depressa, fluxa atque instabilis, quippe quæ dari adimique possit. Ad hæc incerta ac dubia, testibus & tabulis plerunque confictis ac suppositis comprobatur. Hæc vero perinde ac animus ipse immortalis est, nec morti, nec Principum violentiæ obnoxia, ipsa per se sine alterius testimonio elucescit. Hanc ergo mihi præcipue nobilitatem in Jacobo Sirmondo considera, quam ille solam concupivit, quæ sola digna est homine, digna christiano, digna religiosæ professionis viro. Quænam vero sunt hujus nobilitatis insignia, dicet aliquis, ex quibus nobilem ab obscuro & ignobili dignoscere valeamus? Non alia certe quam quibus solertem à stupido, doctum ab imperito, virum bonum ab improbo discernere solemus. Etenim si rem ipsam attentius perpendere voluerimus, tribus maxime rebus homines aliis hominibus præcellere, & supra ceteros eminere reperiemus; ingenio scilicet, doctrina atque virtute. Hæc sunt quæ viros claros & spectabiles & illustres efficiunt, potius quam Principum codicilli aut infulæ dignitatum. Nam hujusmodi codicilli & insignia, umbram tantum honoris circumdant hominibus, idque modico temporis spatio, quamdiu aut in vivis agunt, aut magistratu sibi delato funguntur. Hæc vero animi insignia solidam gloriam non modo superstitibus, sed etiam mortuis omnium judicio ac consensu præstant. Quæ quidem omnia in Jacobo Sirmondo non vulgaria, sed eximia ac singularia fuisse, omnes ut opinor, mihi facile assensuri estis. Nam qui id negare voluerit,

rit, tot ilico argumentis ac testimoniis obruetur, ut aut imperitiam suam, aut quod turpius est, malevolentiam fateri cogatur.

Atque ut primo loco de ejus ingenio dicam, idem certe de illo, quod de Hortensio dici potest: Sirmondi ingenium simul agnitum, simul probatum fuisse. Ingenium autem appello lumen quoddam mentibus à natura inditum: seu potius vividum quemdam impetum, atque igneum vigorem ad summa quæque tendentem: aut si mavis, generosam indolem & sagacitatem, qua qui præditus est ad abditissimarum rerum atque rationum cubilia penetrat, & veritatem facile odoratur ac vestigat, nec absistit priusquam illam tanquam prædam suam comprehenderit. Hæc porro vis quam dixi, emicat atque elucet plerumque in adolescentibus, corroboratur in viris, languescit in senibus. Sed in Jacobo Sirmondo eadem quæ in adolescentia fuerat, in ultima etiam senectute vis ingenii permansit. Adeo ut quæ corporis animique vires infringere consuevit ætas, robur ingenii non fregisse in eo, sed potius confirmasse videretur. Tanto igitur tamque felici præditus ingenio Sirmondus, non quemadmodum plerique adolescentûm solent, illud aut desidia deteri, aut voluptatibus corrumpi passus est: Sed velut opimum ac ferax solum assiduo labore sibi excolendum putavit. Et quo quidem pacto adolescens inter æquales in scholis eminuerit, atque ipsa magistrorum præcepta pæne priusquam essent tradita, comprehenderit, nihil hic attinet dicere, cum alia longe majora, ac plus admirationis habitura nobis ad dicendum supersint. Cum vero ex ephebis excessisset, nec minore virtutis quam disciplinarum amore flagraret, in eam se sodalitatem dicare constituit, in qua utriusque, tam doctrinæ scilicet quam virtutis studia ex æquo vigere ac florere animadverterat. Sic enim existimabat doctrinam quidem absque virtute, rem cassam atque umbratilem esse, & quæ plus interdum noxæ afferat quam utilitatis: virtutem vero doctrinæ consortio destitutam, prorsus imperfectam ac maneam videri, quippe quæ aliis prodesse vix possit: ceterum ambas simul junctas plus ponderis atque auctoritatis habere. Hæc ille animo perpendens, illud etiam sodalitiorum commodum cogitabat, quod homines eodem sacramento adstricti, abdicatis rerum humanarum curis perfectæ sapientiæ studiis vacantes, mutuis se hortationibus atque exemplis vicissim adjuvare possunt. Proinde ex omnibus sodalitiis, illud maxime expetivit, quod ab S. Ignatio primum institutum, & virtutis gymnasium, & disciplinarum quoddam quasi domicilium esse norat.

Tali collegio adscriptus Sirmondus primum quidem linguarum & antiquitatis tam Græcæ quam Latinæ tantam sibi peritiam comparavit; quantam ex ejus scriptis perspicere potestis. His deinde quasi fundamentis positis cum doctrinæ vastos esse limites & in immensum diffusos intelligeret, iis maxime studiis sese includere statuit, quæ & professionis religiosæ viro convenire, & plurimum utilitatis allatura esse censebat. Itaque ad historiæ & antiquitatis Ecclesiasticæ notitiam totum se penitus applicuit atque addixit, ut non sibi solum, sed etiam patriæ, atque universæ Ecclesiæ prodesset. Quo quidem in genere studiorum tantopere profecit, ut pares admodum paucos, superiorem vero ætate sua neminem habuerit. Cum vero partim felicitate ingenii, partim laboris assiduitate ingentes doctrinæ messes, ac thesauros collegisset, primum

mum quidem patriam suam, ac deinde totum orbem Christianum pretiosis ingenii sui monumentis illustravit. In quo singularem ejus prudentiam ac modestiam mirari subit, qui cum eximiam doctrinam citissime esset adeptus, sero tamen opera ingenii sui publicare in animum induxit. Quod quidem tanti viri consilium atque exemplum, utinam tam nostri quam exteri sequerentur, qui vixdum è scholis egressi indigesta adhuc studia in publicum extrudunt, & præmaturæ editionis famam potius quam solidam consummatamque doctrinam concupiscunt. Longum esset hic percensere, quot ille libros partim vetustiorum scriptorum in lucem primus ediderit, partim Latino sermone interpretatus sit, partim etiam suo marte compositos nobis reliquerit. Neque enim piget inter Sirmondi opera numerare libros optimorum scriptorum, quos ille à situ & tenebris vindicatos publica tandem luce donavit. Nam & ejus diligentia atque industria laudanda est, qui tot antiquitatis monumenta undique conquisivit, & benignitas prædicanda est, quod publico eos libros minime invidit, sed exscribendi edendique laborem ultro suscepit. Quod vero summa fide eosdem edidit, notasque omnibus, aut Præfationes adjecit eruditissimas, eo etiam nomine maximas illi gratias universi habere debemus. Ceterum inter hujus generis libros primas sibi merito vindicat editio Conciliorum Gallicanæ Ecclesiæ. Quæ non sine ingenti quodam labore à se collecta & pulcherrimo ordine digesta atque illustrata cum felicis memoriæ Ludovico Regi Christianissimo offerret, Eminentissimi Cardinalis Armandi Richelii honorificentissimo testimonio est exornatus. Quod quidem testimonium non tam ipsius Cardinalis Richelii, ut sentio, quam totius Galliæ commune suffragium debet videri. Ex alterius vero generis libris, primum occurrunt Commentarii, quos in varios auctores ille tanta elegantia, tantoque cum judicio conscripsit, ut nihil in eo genere perfectius esse possit. Atque ut vel una ab Apelle ducta linea, manum præstantissimi artificis olim indicasse dicitur, sic unica Jacobi Sirmondi quantumvis brevis nota, ad doctrinam ejus declarandam abunde sufficerit. Sed celeberrimi & præstantissimi omnium judicio sunt ii libri, qui in contentioso & pugnaci scribendi genere versantur. Fuerunt enim illi non semel discidia ac certamina cum viris doctissimis, de literariis quibusdam quæstionibus, ex quibus ille semper superior victorque omnium eruditorum consensu discessit. Sentio me in ancipitem ac difficillimum locum incidisse, ut verendum mihi sit, ne dum Jacobi Sirmondi laudes persequor, de eruditissimorum hominum fama aliquid videar detraxisse. Sed tamen obsequendum est veritati, parendumque jussibus vestris, Auditores, qui me ad pergendum cum attentione vestra, tum benevolis nutibus invitatis. Neque enim vereor, ne hanc obtrectandi viris clarissimis occasionem de industria arripuisse videar, cum præsertim in hunc sermonem pæne invitus descenderim, quo non mea me voluntas, sed ipsa laudationis series necessitasque conjecit. Huc accedit, quod hæc oratio nullam contumeliam, nullam ignominiæ labem aspergere potest viris, & omnium sermone & merito suo celeberrimis. Qui si in hoc stadio ac pulvere literarum victi sunt semel à Jacobo Sirmondo, non id illis inhonestum ac probrosum debet videri. Neque enim ut in acie aut in lucta, sic in his studiorum concertationibus aut victor efferre se debet jactantius, aut victus præ pudore erubescere. Sed utrumque hieran, ut veteres

veteres aiebant, facere convenit, & palmam ac coronam veritati utpote victrici consecrare. Quippe fieri potest, fitque sæpissime, ut is qui modo victor fuit, statim in alio opere cadat & corruat: is vero qui inferior prius fuerat, in aliis postea conflictibus superior evadat. Denique non ex unius certaminis eventu, sed ex omnium scriptorum atque operum comparatione, hominum laus famaque æstimanda est. Igitur ut ad Sirmondum redeamus, primum illi certamen fuit de regionibus suburbicariis, cum viro ætatis nostræ longe doctissimo, qui ex loco Rufini tanquam ex arce quadam auctoritatem Romani Pontificis impugnabat. Confecta res omnibus videbatur. Tam validis quippe argumentis ac rationibus sententiam suam vir ille firmaverat, ut non dicam vulgus imperitorum, sed Cardinalis ipse Perronius, vir omnium consensu rerum Ecclesiasticarum peritissimus, neminem crederet posse reperiri, qui tantæ machinæ impetum retunderet. Sed continuo extitit Jacobus Sirmondus, qui pro Rom. Pontificis auctoritate, id est pro veritate ipsa propugnans, tribus libellis, quasi totidem præliis sic adversarium superavit, ut jam nemo sit inter eruditos, qui non Sirmondi sententiam ambabus, quod aiunt, ulnis amplectatur.

Secundum illi certamen fuit cum Petro Aurelio magni nominis Theologo, de Canone quodam, ut vocant, Arausicani Concilii. Quæ quidem contentio longe gravior ac periculosior extitit quam prima. Nam in priore quidem conflictu omnes Catholicæ professionis homines à suis stantes partibus Sirmondus habuerat. Sed in hoc posteriore res erat cum homine versuto & callido, qui Episcoporum causam defendendam susceperat, totamque Theologiæ scholam opinioni suæ subscribentem velut auxiliares copias secum trahebat. Accusabatur falsitatis ab homine, qui nomen sibi ipse falsum adscripserat; & falsitatis illius, non quæ levis momenti esset, sed in re sacrosancta commissæ: neque in uno duntaxat Canone, sed in tota mole, ipso enim verbo utar Aurelii, Gallicanorum Conciliorum. Quid ageret Sirmondus? An accusationem illam silentio dissimularet? Id vero erat crimen fateri, & existimationem suam prodere. Causam-ne suam defenderet? ilico omnes prope Episcopos ac Theologos, & nonnullos ex sodalibus suis adversos erat habiturus. In hac difficultate positus ita causam suam defendere statuit, ut nec Episcoporum jurisdictionem, nec receptam in scholis opinionem læderet, & negativam particulam, de qua sola erat controversia, ex fide manuscriptorum Codicum, & cum ratione ab se adpositam esse monstraret. Quod certe tam luculente præstitit primum in Epistola, deinde duobus Antirrheticis libris, quorum ultimum factione Aureliana diu suppressum esse meminimus, ut quicunque eos absque ullo partium studio legerit, Sirmondo victoriam adjudicare cogatur. Pudet me profecto interpretationis Aurelianæ: adeo ab omni sensu ac ratione, & ab ipsis verbis Arausicani Canonis abhorret. Itaque fremant licet atque obstrepant Aurelianarum partium sectatores, semper vera habebitur Canonis illius editio & interpretatio, quæ à Sirmondo prolata est. Aurelii autem lectio & explicatio ab omnibus doctis bonisque repudiabitur.

Omitto reliquas ejus velitationes, cujusmodi fuit illa de duobus Dionysiis, & aliæ quædam, quas consulto prætereo, ex quibus omnibus eandem, quam ex prioribus, gloriam reportavit. Quod equidem non tam illius doctrinæ quam

acerrimo judicio adſcribendum puto. Etenim in illo viro tanta judicii vis, quanta vix unquam in alio fuit: hancque propriam & præcipuam ejus dotem eſſe omnes conſentiebamus. Itaque cum ad maximum ingenium par judicii robur adjunxiſſet, illudque longo uſu ac diuturna meditatione confirmaſſet, non mirum videri debet, ſi invictus hoc tandem modo luctator evaſerit. Etenim in nulla operis parte aberrare, ſupra humanam ſortem poſitum prorſuſque divinum eſt. Sed quicunque judicio præ ceteris pollent, id ſaltem aſſequuntur, ut aut quam rariſſime, aut quam leviſſime peccent. Cum enim ad ſcribendum non levitate ſed conſilio ferantur, hinc fit ut minimam reprehendendi anſam adverſariis ſuis præbeant. Sed erit fortaſſe quiſpiam, qui Jacobum Sirmondum contentioſum ac rixoſum hominem fuiſſe ex eo colliget, quod de re literaria tot controverſiis, ad extremam uſque ſenectutem, tot jurgiis diſtrictus atque exercitus fuit. Eos vero qui ita ſentiunt, animadvertere oportet, Sirmondum, utpote quietis & otii amantiſſimum, ſemper invitum ac nolentem ad hæc certamina deſcendiſſe. Certe ſi rem attentius inquirere velimus, eum aut depellendæ calumniæ, aut propugnandæ veritatis religioniſque cauſa in hanc arenam prodiiſſe deprehendemus. Verum quando caſu quodam, aut potius tractu ipſo progreſſuque orationis ad locum de moribus devenimus, pauca etiam de virtutibus illius dicenda ſunt, ut totius orationis continuus curſus ad metam uſque tandem perducatur.

Ac ceteras quidem virtutes, quibus interior ejus vita ornata eſt, ſodalibus illius commemorandas relinquo, eas duntaxat hic relaturus, quæ in omnium conſpectu ac publica luce fulſerunt. Mira in illo comitas & humanitas, qua omnes adeuntes complectebatur. Ad hæc modeſta gravitas, & ingenuus quidam pudor in ore ſenis emicabat, prorſus ut Proculum illum, quem virginis ſenectæ Tertullianus appellat, referre mihi videretur. Nunquam ille obſcœnum aliquod verbum aut turpiorem ſenſum ne inter legendum quidem ferre poterat. Mulierum colloquia, quæ alii appetere ſolent, ſtudioſe vitabat. Neque vero illum ſenectus moroſum reddiderat. Juvenilis quædam hilaritas in ſenis ore perpetuo reſidebat, adeo ut ex illius ſermonibus non doctiores modo, verum etiam lætiores rediremus. Animi æquabilitas & tranquillitas erat admirabilis, quippe qui nihil præter virtutem atque doctrinam ac cœleſtia concupiſceret: ab omni ambitione & inanis gloriæ cupiditate penitus alienus. Itaque in quibuſdam libris nomen ſuum minime inſcripſit. Et cum inter ſodales ſuos maxima quæque officia ſumma cum laude geſſiſſet, cum in aula Regis Chriſtianiſſimi verſatus fuiſſet, tamen privatum otium cum literis ſemper honoribus antepoſuit. Evocatus Romam olim fuit ab Urbano beatæ memoriæ Pontifice Maximo ſuffragatione Eminentiſſimi Cardinalis Barberini, qui eximias Sirmondi dotes optime cognoverat. Sed Rex Chriſtianiſſimus Ludovicus ſuaſu quorundam virorum eum Gallia excedere vetuit, ne tantus vir ad illuſtrandam Gallicanæ Eccleſiæ antiquitatem natus, Galliæ eriperetur. Renuntiatum eſt illi non multo poſtea ab hominibus fide digniſſimis eo conſilio ipſum Romam accitum fuiſſe, ut in ſacrum Purpuratorum ordinem adſcriberetur. Memoria teneo id ab illo, cum hæc mihi narraret, additum fuiſſe, ſe ſi in ipſo Romanæ urbis introitu hoc ſummi Pontificis conſilium reſciviſſet, ſtatim eadem via in patriam fuiſſe rediturum. Quod equidem

dem tanti viri de seipso testimonio facile credo. Idem multis post annis cum in aulam Regiam ad audiendas Principis Confessiones adscitus fuisset, & in eo munere prudentissime ac religiosissime se gessit, & tandem factione quorundam dimissus ex Palatio, tanta animi moderatione & constantia id factum tulit, ut eum in aula nunquam omnino vixisse diceres. Adeo omnem aulicæ illius pompæ memoriam penitus ex animo deleverat. Quid dicam de eximia illius frugalitate ac temperantia, cui acceptum referre solebat, quod integros corporis sensus firmamque valetudinem ad extremam usque ætatem retinuerat. Quid de singulari prudentia, de amore in patriam, de studio in Regem, de eximia erga Deum pietate? Qui cum difficillimis Reipublicæ nostræ temporibus Romæ esset, quæ urbs tunc temporis ob religionis dissensionem Regis Henrici partibus minime favebat, nihilominus Regiæ Majestati semper addictus devotusque permansit, solam in Henrico religionis Catholicæ professionem requirens. Quam tamen non armorum vi extorquendam, sed votis ac precibus tum à Deo tum à Rege ipso exposcendam putabat. Dies me deficiet, si universas ejus virtutes oratione velim percensere. His tot tantisque animi dotibus summorum virorum amicitiam sibi conciliavit. Usus est primum familiaritate Petri Pithoei, & Nicolai Fabri, ex quorum colloquiis nunquam se nisi doctiorem discessisse sæpenumero mihi testatus est. Baronio quoque, Bellarmino, Ossato, & Barberino Cardinalibus Eminentissimis inprimis acceptus fuit. Brulartij etiam & Marilliaci, qui apud nos summa auctoritate & dignitate conspicui fuerunt, amicitiam ipse, ut memini, præ se ferebat. Denique ab omnibus, quotquot in Europa ejus ætate vixerunt, eruditis hominibus & cultus est & amatus. Quid igitur ei viro ad summam felicitatem defuisse dicemus? Qui & ingenium uberrimum sortitus fuerat, cunctis, ad quæ eum vocasses, negotiis idoneum: & multiplicem rerum divinarum humanarumque notitiam, ac postremo omnium virtutum apicem erat consecutus. Cui vita longissima, cum firma corporis valetudine, nullis unquam morborum molestiis interrupta, cui otium & quies non sine honore ac dignitate, cui summorum virorum amicitia laudesque affatim contigerunt: qui Regum, & Principum, qui tot Eminentissimorum Cardinalium judicia promeruit. Hunc ergo talem ac tantum virum, inter præcipua Galliæ nostræ ornamenta numerandum, ex cujus uberrimis scriptis ac sermonibus tantam doctrinam diutissime hausimus, ingrati profecto fuerimus, nisi mortuum omni officio & exequiarum honore celebremus. Nec nostra ipsi bona & decora satis nosse dicemur, si, quem exteri mirati sunt, nos vulgari ac tacito funere efferri patiamur. Itaque hoc à nobis, Jacobe Sirmonde, extremi honoris officium habeto. Quod tum meo, tum patriæ nomine libens quidem tibi, sed non sine acerbissimo doloris sensu persolvo. Intelligo enim quantam literæ nostræ jacturam interitu tuo fecerint. Te quidem tuæ virtutes, vitaque sanctissime acta, divina favente clementia, ut speramus, cœlo adscribent: & libri singulari eruditione referti famam tibi nullis intermorituram sæculis comparabunt. Nos vero ex obitu tuo conceptum dolorem, tum sermonum, tum virtutum tuarum assidua recordatione solabimur.

IN TUMULUM
JACOBI SIRMONDI
EPIGRAMMA.

SI tibi quis dignum vellet, Sirmonde, sepulcrum,
Condere, vix operi marmora sufficerent.
Sunt scripti potiora tibi monumenta libelli,
Quos nec livor edax rodere dente queat.
Saxa quidem, & tumulos consumit longa vetustas:
Nil tamen in libros tempora juris habent.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΣΙΡΜΩΝΔΟΥ ΤΑΦΟΝ.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ.

ΠΟλλὰ βιοὺς, καὶ πολλὰ μαθὼν, καὶ πολλὰ διδάξας,
Καὶ σοφίης κ᾽ ἀρετῆς ἔξοχ᾽ ἐνεγκάμενος
Ἐν τούτῳ κεῖται τῷ μνήματι· πεύσομαι δ᾽ αὐτοῦ
Μὴ γνοὺς μηδ᾽ ἔγνω τὰς Ἑλικωνιάδας.

HENRICUS VALESIUS.

Catalogus

Catalogus Operum P. Jacobi Sirmondi, digestus in ordinem temporum, quo sunt excusa sumptibus Sebastiani Cramoisy.

S. An-

Inscriptiones tam multas publici juris fecit, ut ex iis justum volumen excudi possit; quas tamen aliis Scriptoribus edendas dedit, quibus præcellit,

Antiquæ inscriptionis, qua L. Scipionis Barbati F. expressum est elogium, Explanatio.

PETRI

PETRI MOLINÆI VITA.

GEns Molinæa à Dionysio de Molendino originem traxit, qui à Rege Carolo vi. maximis regni negotiis admotus, ex uxore Maria Courtenaya Regii sanguinis femina filium Johannem suscepit, & ea defuncta ad Ecclesiasticas dignitates promotus, factus est Archiepiscopus Tolosanus, mox Episcopus Parisiensis, Cardinalis etiam, & nomine tenus Patriarcha Antiochenus: mortem obiit Lutetiæ an. 1447. & ad dextrum latus Altaris, Cathedralis Ecclesiæ sepultus jacet. Denys du Moulin.

Ex ejus stirpe cum multæ illustres familiæ, tum duo insignia literarum lumina prodierunt, Carolus Molinæus, magnus ille Jurisconsultus, qui jura Regum contra Paparum usurpationes singulari ingenio & eruditione vindicavit.

Circa ejus obitus tempus, ex eadem familia successit alter Paparum malleus, Petrus Molinæus, natus anno 1568. Oct. 18. in agro Vexinati in cubiculo quod magni illius Philippi Mornayi ortu nobilitatum fuerat. Cum enim Petri nostri Pater cum uxore pregnante sanctæ Religionis hostes infensissimos fugeret, à fratre Philippi Mornayi maximo natu comiter excepti fuerunt, & in ejus castello *Bubi* Petrus Molinæus primam lucem aspexit.

Parentes habuit Joachimum Molinæum, virum magis etiam virtute quam genere nobilem. Matrem Franciscam Innocentii Gabeti Primarii Judicis Viennæ Delphinatus filiam, Illustris Viri, qui strage Bartholomæana an. 1572. per universam Galliam sæviente, pro Christi testimonio animam constanter profudit.

Pontificii quidam fabulantur Joachimum Petri nostri Patrem fuisse Monachum, deinde Monastici voti desertorem: Quod commentum noster sic confutat in libro cui titulus est *Novitas Papismi. Si pater meus Monachus fuisset, & mox Reformatam Religionem amplexus, uxorem duxisset, nullam inde sanguini meo maculam aspergi putaverim. At id falsum esse populares ejus Aurelianenses norunt. Tum erectus ejus in adversis animus, affabilis convictus, morumque gravis & amœna facilitas, tantum à claustrali genio distabant, quantum Cœlum à Terra, & Missa ab Evangelio.*

Pace ut videbatur constituta anno 1570. Joachimo integram fuit domum redire & familiam suam recolligere, Sed brevia fuerunt illa Halcionia. Nam anno 1572. cum Carolus IX. Protestantes Proceres nuptiis sororis suæ Margaretæ cum Henrico Navarræ Principe delinitos convocasset, & convocatos trucidasset, confestim famosa illa Bartholomæana internecio Galliam Universam

ſam pervaſit. Joachimo interfectores fugienti vix licuit liberos ſuos quatuor, infantes Ruffinæ cuidam è vicinia Romanæ Religionis mulieri, quæ famula ejus quondam fuerat, ſervandos committere Ruffina infantes ſub lecti lodice occultavit. Petrus nondum quadrimulus loci incommoda ægre ferens, ejulavit, Statimque percuſſores juſſi neque ſexui neque ætati parcere infantes perquiſitum venerunt. Ruffina ne pueruli ejulatus audiretur ſtanneam & æream ſupellectilem, quaſi aliud agens, de forulis dejecit, ſtrepitum clamoſa vociferatione augens, & vaſa colliſa ita recolligens ut magis colliderct, donec ſicarii abſcederent. Vix pedem domo extulerant quum ad infantes Ruffina accucurrit, Petrumque ſeminecem à certiſſima morte liberavit. Quippe Heſtera ſeptennis, periculi ab iſtis hominibus gnara, Petri ejulantis os manu occludens, paulum abfuit quin ſedulitate ſua præfocaſſet. Atque hanc Heſteram ſervabat Providentia Divina ex qua uxore Nobiliſſimus Vir Renatus Bochartus illuſtrem Samuelem Bochartum ſuſciperet.

Parentes Muretum confugerunt, Principis Condæi tunc Proteſtantis oppidum. Inde Sedanum; ubi Petrus Molinæus literarum rudimenta auſpicatus eſt. Condiſcipulum habuit Jacobum Capellum, virum cui literæ plurimum debent. Ambo ſimul cum laude Collegio egreſſi. Molinæus primo præmio donatus, Capellus ſecundo.

Anno æræ Chriſtianæ 1588. Petrus Molinæus annos natus viginti à Patre ad Academias Angliæ miſſus fuit. Poſt aliquam Londini moram, Cantabrigiam petiit, & in Collegio Corporis Chriſti ſubſtitit; Profeſſorum, Whitakeri potiſſimum, ſedulus auditor. Feriis æſtivis quam longam Vacationem appellant Londini concionandi progymnaſmata inter Gallo-londinenſes paſtores exercebat. Quibus cum interfuiſſet Reverendus Vir Fayus Eccleſiæ Pariſienſis tunc diſſolutæ Paſtor, demiratus adoleſcentis ingenium, & maturos progreſſus, ab eo popoſcit an Eccleſiæ Pariſienſis Paſtor eſſe vellet. Reſpondit Molinæus non poſſe ſe de paſcendo grege qui nuſquam erat cogitare. At erit brevi, inquit Fayus. Quin mihi in mandatis ab Eccleſia datum eſt ut virum ejus Miniſterio idoneum deligam. Ego igitur te deligo, omnium quos novi ad id muneris aptiſſimum. Gratias Fayo egit Molinæus; & Fayus propoſiti ſui memor, non ante deſtitit Molinæum Eccleſiæ Pariſienſi commendare quam Eccleſia illum poſtulaſſet & acceſſiviſſet. Sed id demum poſt ſeptem annos factum eſt.

Non abs re erit hic honeſti & generoſi ejus ingenii exemplum apponere. Londini agens cum in difficillimis temporibus conſuetum ſubſidium à parentibus non acceperat. & ſuperius cubiculi ſui tabulatum cogitabundus ſuſpiceret, obſervavit in angulo obſcuro inter duo tigna extans linteolum: eo cum laborioſe conſcendiſſet extraxit ſudarium ſummam non contemnendam aureorum nummorum continens. Id. an ad hoſpitem aut aliquem contubernalium ſuorum pertineret ſedulo inquiſivit. Cumque in iis ædibus nemo id ſuum eſſe agnoſceret, quæſivit cui ante conductum fuiſſet cubiculum quam ipſe in eo hoſpitaretur. Audivit Italum hominem in eo cubiculo diem obiiſſe. Quæſivit ulterius an defuncti conſanguineus aliquis Londini habitaret. Tum certior factus Italum quendam mortui agnatum ab eo hæredem ſcriptum

fuisse nunquam desiit quin homine indagato illi totum aurum numeravisset, quanquam incertus erat an ad defunctum aurum illud pertinuisset.

At tanta ingenuitas, & in Deo fiducia, non frustra fuit. Brevi enim pecuniam à suis accepit. Nec postea desierunt sui tempestive mittere, donec eos literis monuit ne amplius mitterent.

Post quatuor annorum in Anglia moram, audiens Franciscum Junium Lugdunum Batavorum eo venisse ut Theologiæ Professionem susciperet, eo proficisci statuit; & à Duce Wirtenbergensi in Zelandiam navigante comes ascitus fuit; ea navigatio fuit plenissima periculi. Coegit enim tempestas nautas tormenta & navis onus in mare projicere. Ibi Molinæi libri & sarcinæ perierunt, nave circa Rammekin castellum Zelandiæ fracta.

Hinc data fuit Molinæo occasio carmen condendi cui titulus est *Votiva tabella*, Poema ditissimæ venæ, quod famam ipsi & amicos peperit.

In Batavia amicorum coryphæum habuit Buzenvallium, Franciæ Legatum; tunc enim Henricus IV. Protestantibus Legatis ad Protestantes Principes & Provincias utebatur. Is semper Molinæum familiariter habuit, eique Gulielmi Auriaci viduæ, Henrici Matris, benevolentiam conciliavit.

Hac in re sane Principis matronæ favor ei profuit quod, Philosophicæ professionis cathedra vacante, licuit illi pro cathedra cum æmulis disputare, eamque disputatione adeptus est, hoc tantum eo favore consecutus ut merito suo posset ad id quo dignus erat assurgere.

Jamque Doctor in Cathedra, annos natus viginti quatuor, prælegebat Organum Græcum Aristotelis, mox libros Physicorum, De Cœlo De Generatione & Corruptione, De Anima, De Meteoris, frequentibus disputationibus Discipulos exercebat, in magna semper Auditorum frequentia. Plerique autem eorum qui Leydæ in Cathedras successerunt, aut insignes in ea Schola literis claruerunt, ejus fuerunt discipuli: inter cæteros Hugo Grotius, & sane in isto Philosophico, tanquam gladiatorio Ludo rudibus batuendo per quinque aut sex annos didicit arma decretoria tractare in totius Europæ Theatro eminentissimo, & sacram veritatem feliciter propugnare innumeris prope congressibus cum hostibus Pontificiis. Molinæus quidem multis artibus pollebat: Sed omnium eminentissima fuit disputandi peritia, multo usu confirmata, mirum Ingenii acumen, serenum judicium non unquam ira aut impatientia obturbatum, quæ disputationes gravissime institutas solent abrumpere.

Leydæ magni Scaligeri mensa utebatur qui eum faciebat maximi. Quando Molinæus Logicam suam Leydæ edidit anno 1596. Scaliger, perlecta ejus præfatione ad Juventutem studiosam, de ea pronuntiavit, *hæc Epistola non est hujus ævi.* Fuitque Logica ista tredecies intra paucos annos prelo commissa, & in plurimis Academiis publice prælecta; utpote intimam rationalis Philosophiæ medullam, in Topicis præsertim aperiens.

Scaliger plurimos convictores præcipuæ nobilitatis habebat, cum Pontificios tum Protestantes. Unde Molinæo oblata fuit occasio multos insignioris notæ amicos comparandi. Ex hoc numero fuit Castanæus Rupipozæus, scriptis suis notus, & ad Episcopatum Pictaviensem demum promotus, Gourguesius præses Burdegalensis, & tertius, cujus nomen nos fugit, illustris Abbas. Hi cum eo consuetudinem in Gallia cupide renovaverunt. Qua liberter usus est,

ſumma tamen cautione adjuncta. Nam Fidei ſuæ inſidias ſtrui ab iis expertus eſt quo honoribus atque divitis oblatiis ad Reformatas partes deſerendum pelliceretur.

Præter Philoſophicam Profeſſionem Græcam linguam in Collegio Theologico docuit; cujus linguæ erat apprime peritus. In libro cui titulus eſt *Novitas Papiſmi* ſuam in Græcis literis peritiam ſimul & Perronii ignorantiam ſatis oſtendit.

Propter ejus Græce ſcribendi & loquendi peritiam, & Italicæ linguæ uſum, invitatus fuit à Legato quem Henricus IV. ad Turcicum Imperatorem mittebat, ut cum Græca natione & mercatoribus qui plurimum Italica lingua utuntur, haberet commercium. Suadebat Buzenvallius ut paupertate Miniſterii Evangelici valere juſſa ad Seculi negotia tranſiret. Ejus tum ingenii tum corporis elegantiam, in convictu ſuavitatem, ad res gerendas induſtriam id plurimum ſuadere: cogitaret Miniſterii in ampliſſima civitate laborem graviſſimum, ſuperbiam Cleri, proterviam Monachorum, ronchos vulgi, omnia quæ veritas parit odia: ne ſciens & volens tot mala capiti atque exiſtimationi ſuæ accerſeret. Hæc incaſſum, quanquam ab amiciſſimo viro profecta. Omnia hæc præceperat atque animo ante peregerat Molinæus. Potior apud eum voluntas Deo ſemet conſecrandi, & pro Deo nullos labores recuſandi, omnia pericula adeundi fuit.

Magna cum jucunditate & exiſtimatione in Batavia vixit, quam alteram ſuam patriam ſolebat appellare. Tandem ab Eccleſia Pariſienſi diu efflagitatus, ab Academiæ Curatoribus miſſionem obtinuit. Abiens Bataviæ ii ſigni Poemate valedixit, cui titulus eſt *Panegyricus Bataviæ*. At Batavia dimiſſum ita dilexit, ut poſt annos duodecim omni opera & ſtudio ad Theologiæ cathedram Leyda vocaverit, mox etiam Groninga. Sed irrito conatu; citius enim oculos ſuos à Pariſienſibus quam Molinæum ſuum impetraſſent.

In Galliam profecturus in animo habuit trans Hiſpanicæ ditionis Belgium iter facere ut Antwerpiam & Bruxellas videret. Huic conſilio favens Buzenvallius procuravit ei literas ad Petrum Mexiam Antuerpiæ Præfectum ab mercatore cui Mexias plurimum debebat. Hæ literæ erant illi pro commeatu, quo inſtructus per hoſtile ſolum tutus iter faceret. Navem igitur conſcendit conſuetam cum Antuerpia, negotiari. Ea anchoram juxta Ordam pro more fixit, dum milites Antuerpiani expectabantur ſingulorum commeatus inſpecturi. Jam accedebat ſcapha militaris Antuerpiana quum Navarchus vectores ſuos monuit ut quiſque commeatum ſuum promeret. Molinæus dixit ſe pro commeatu habere literas ad Petrum Mexiam. Ilicet periiſti, inquit Navarchus; Nam antequam anchoram hic figeremus, ab Antuerpiana nave prætemavigante audivimus milites arcis cuſtodes tumultuantes Mexiam in vincula compegiſſe. Proculdubio milites qui ad nos properant ejus gratia te male mulctabunt, præſertim cum te qui ſis cognoverint.

At in tam præſenti periculo præſentius fuit Molinæo Dei Opt. Max. auxilium. Statim enim acceſſit navis Zelandica in qua Molinæus amicum agnovit, eique periculum ſuum expoſuit. Nihil periculi eſt (inquit amicus) ſi confeſtim ad nos tranſieris. Hic enim Germanus nobilis duos habet commeatus, ſibimet unum, alterum pro famulo ſuo quem ægrum hodie in Zelandia reliquit.

quit Tu famuli ſago indutus (quod herus penes ſe habet) famuli commeatu frueris. Dictum factum. Molinæus in Zelandicam navem tranſiit, famuli ſagum variegatum induit, & ſub ſervili veſte libertatem tuitus eſt. Hanc liberationem quandiu vixit Molinæus grato in Deum animo recoluit.

Lutetiam venit Molinæus Feb. 28. 1599. Sed antequam tanti oneris & periculi munus aggrederetur, Patrem ſuum in oppido Jargeo adiit, & tres menſes orationi & ſtudio aſſiduo dedit. Circa id tempus Catharina Regis Henrici ſoror eo jubente Duci Barriæ Ducis Lotharingiæ filio nupta fuit. Ea in Reformata Religione invito fratre conſtanter perſeverabat, eique miniſtrabant per vices Eccleſiæ Pariſienſis Paſtores, in Regiis ædibus, ibique coram ea Dominicis diebus concionabantur, profecturæ Regis ſorori cum viro in Lotharingiam aſſignaverunt Paſtores Montignium ſeniorem Paſtorem Eccleſiæ, qui Principi fœminæ in eo itinere miniſtraret. Recuſabat provinciam Montignius ſenio fractus & emeritus, rogabatque ut ſibi ſubſtitueretur Molinæus juvenis, & ad itinera obeunda expeditus. Hoc conſilium adjuvabat Regia ſoror quæ Molinæo præcipue favebat.

Paruit jubenti Molinæus, cumque in itinere Princeps exciperetur in Epiſcoporum & Abbatum Palatiis, Molinæus in Meldenſis Epiſcopi Palatio concionatus eſt; mox in Catalaunenſis, & in Jovarrenſi Abbatia.

Vitriaci in Campania cum Regii hoſpitiorum deſignatores expectarentur, Vidua forma bona atque ætate integra agnatum ſuum primarium civitatis Magiſtratum adiit, rogavitque ut Regis ſororis Paſtorem hoſpitem haberet, verita nempe ne quis importunus hoſpes ſibi aſſignaretur. Quippe audiverat ſenem Montignium ad id Officii ab Eccleſia Pariſienſi fuiſſe deſignatum. Melius quam rogaverat obtinuit vidua, egregium juvenem Molinæum, quicum poſt menſem unum aut alterum felici conjugio copulata fuit.

Quandiu Regia ſoror vixit (nempe quinque annis poſt nuptias ſuas) quotannis è Gallia vere novo iter in Lotharingiam faciebat, & cum ea Molinæus. Cum enim quatuor Paſtores ita annum inter ſe diviſiſſent ut per vices ſinguli quarta anni parte Regiæ ſorori miniſtrarent, ſors Molinæi ſemper in itinerans illud Miniſterium, incidebat. Quinimo extra Molinæi ſortem quotidie ferme Regia ſoror eum ſecum habebat, ejuſque filiolum ſinu fovebat. Atque eo favore vir ſanctus non ad rei domeſticæ incrementum ſed ad Principis feminæ in ſacra Religione confirmationem utebatur. Quod ſane erat ſumme neceſſarium. Urgebat enim Regem Papa ut ſororem ſuam ad Eccleſiam Romanam perduceret. Idque Rex ſedulo adnitebatur; doctiſſimos & vaferrimos totius Cleri immittens Perronium & Cottonum. Iſti quidem Molinæum acriter adoriebantur antequam eum bene noſſent. Sed cito ſubſedit illa pugnacitas. Nam ſacræ veritatis robore & vivido Molinæi ingenio cum pari eruditione conjuncto, ab eo poſtea laceſſendo caute abſtinuerunt & aliis minus cautis arduum illud tentamentum reliquerunt. Nec fere unus abibat dies quin ab hoſtibus impeteretur, quos Deo adjuvante ita retundebat ut cum expertis conſultiſſimum videretur Molinæum intactum relinquere.

At ſemel quoſdam utriuſque religionis proceres cupido inceſſit Perronium & Molinæum diſputantes audiendi. Quod quanquam Perronio maxime diſplicebat, non ſivit eum pudor id detrectare. Convenerunt ergo à turba remoti.

moti. Is fuit disputationis exitus ut Perronio rogante tota res gesta utrinque silentio premeretur.

Exinde Perronius cum laude de Molinæo loquebatur. Semel cum Perronius in prædio suo Nobiles vicinos invitasset, tum Romanæ tum Reformatæ Confessionis, & sermo de Molinæo incidisset; quidam *President Chevelier* dixit eum esse asinum. Commotus Perronius, Minime (inquit) censendus est inter asinos Molinæus; nullus sese illi asino affricuit qui non ab eo calce percussus abierit. Molinæus quoque de Perronio loquens agnoscebat eum omnium Adversariorum longe subtilissimum.

Rex Henricus IV. ut Papæ & Clero Gallico de cura sua circa sororis suæ conversionem constaret, sæpenumero eam obsecravit ut Sacellanorum suorum conciones audiret. Illa tandem cogitans quantum Regis interesset ut semel saltem eos audiret, promisit se Patrem Cottonum audituram; qui idcirco jussus fuit ut coram Rege & Regis sorore concionaretur, statim post Molinæi concionem eodem in loco. Nam eodem in loco duo illi cultus oppositi singulis diebus Dominicis continuo celebrabantur, dum Regis soror vixit, nisi quum ipsa domo abesset.

Illa ut se contra oppugnationem istam muniret post Molinæi concionem ipsum in secretum conclave deduxit, ubi delitescens posset Jesuitæ facundia frui.

Cottoni concionis argumentum fuit de Spiritus Sancti in hominum mentibus inhabitatione. Eam ille ita exorsus est:

'Semel me cupido incessit Nosocomium insanorum visendi. Ingressum me 'comiter excepit multæ gravitatis senex; Me deduxit ad omnes insanientes, '& singulorum diversas insanias mihi exposuit. Iste, inquit, sese existimat 'totum esse nivem concretam & ad ignem timet accedere ne dissolvatur. Ille se 'putat in urnam fictilem transformatum; quare parietes vitat, nec quemquam 'patitur ad se accedere ne allisione frangatur. Quatuor isti graviore insania 'laborant; enimvero se putant spiritu prophetiæ afflatos. Hic se putat esse 'Eliam, Alter iste se esse Jeremiam, Tertius Danielem, Quartus S. Paulum: 'Ego vero qui sum Spiritus Sanctus novi eos omnes esse insanos aut impostores, 'nam nunquam à me missi fuerunt. Sic Reverendus Senex postquam mihi 'aliorum insanorum morbos exposuisset, tandem & suum explicuit. Neque 'micam unam insaniæ in eo observavi, adeo sobrie loquebatur multa cum gra-'vitate & fide, donec se professus est esse Spiritum Sanctum.

'Consimilem desipientiam videre est in Reformatam (scilicet) Religionem 'profitentibus. Inter eos videas sapientes & religiosas Principes fœminas, '[*innuebat Cottonus Regis sororem*] sapientes & fideles Quæstores Fisci [*innuebat Sullium Ducem*] fortes & prudentes exercituum Duces [*innuebat Bullionium Ducem*] Sapientes & eruditos Senatores Regios [*innuebat Plessæum Mornayum*], omnes omnibus in rebus sapientes, nisi quod se putant habere 'Spiritum sanctum quem non habent. Concionis materia suppar proœmio, supparem effectum in audientium animis edidit. Omnes hilares effecit, neminem in fide aut moribus meliorem.

Anno 1602. celebris disputatio habita fuit, juxta Regiæ Sororis ædes, inter Cayerum & Molinæum, Cayero provocante, quondam Evangelii Ministro,

tunc

tunc Sorbonensi Doctore. Quæstiones agitatæ fuerunt de Missæ sacrificio, de Adoratione Papæ, & de Imaginum cultu. Cayerus duos comites Carmelitas Doctores, Molinæus sibi nullum adjunxit. Scribæ utrinque assignati, Auditorium ingens, Disputandi non interruptus ordo per dies quindecim. Quanquam post primum octiduum Sorbona Cayerum graviter objurgavit, ut Catholicam causam male defendentem & Adversario indulgentem, ut profundius quam conducebat in quæstiones descenderet. Et Episcopus Parisiensis Cayerum vetuit Acta Disputationis subscriptione sua confirmare. Hinc factum ut Cayerus exinde timide disputaret, & sæpius profiteretur se nulla authoritate munitum ad hanc disputationem venisse. At totum Sorbonæ corpus Regium Advocatum adivit, conquerens illam disputationem plenissimam esse periculi, & non sine seditione desituram, nisi publica authoritate dissolveretur. Quid magistratus authoritate constitutum fuerit silentio pressum fuit. Sane Molinæo ad ædes consuetas venienti fores occlusæ fuerunt, sed mox Cayero apertæ. Molinæo tandem cum turba ingresso, literæ sine scribentis nomine ad dominum ædium, exhibitæ fuerunt, suadentes ut disputationi aulas suas ulterius non commodaret, & carceris periculum commodanti interminantes. Hinc spes adempta aliam domum pro disputatione nanciscendi. Cayerus rogatus Actis disputationis subscribere abnuit, & tergum obvertens dixit, *Tu de me alias audies:* sed nihil ab eo de iteranda disputatione auditum fuit. Sed de eo post aliquot annos audita fuit infamis & nimis vera historia; cum à Diabolo necatum, & membranas inventas quibus cum Dæmone Terrier fœdus percusserat.

Hæc cum Cayero collatio in clarissimo Franciæ lumine, sub ipsa Aulæ limina, & cum accurato ordine per octo dies acta, merito illustris fuit. Inde enim plurimi ad Reformatam Ecclesiam adducti sunt. Ejus narrationem venerandus vir Archibaldus Adaire Episcopus Scotus, omnium ultro citroque actorum oculatus testis, multa cum gravitate & fide conscripsit & publicam fecit.

Exitum hujus Collationis Reformatis commodum Sorbonistæ non ferentes, secundam Collationem instituerunt, eamque tota Parisiensis Academia & universus Clerus promoverant, quippe quorum inprimis res agebatur. Conventum fuit ut Sorbonenses continuo triduo super quæstionibus quas ipsis deligere liberet opponerent, Molinæus responderet; Mox alio triduo Molinæus, eadem cum libertate, opponeret, Sorbonenses responderent.

Triduo igitur Molinæus respondens expertus est in eo certamine Dei Opt. Max. auxilium, quod ipsi nunquam in causa Dei defuit. Post tridui laborem exantlatum cum solus sero vespere in musæo suo sederet Molinæus, Ecce quidam in sacrificuli habitu musæi ostium pulsavit. Cum Molinæus ostium adaperuisset homo magno impetu ingredi adnixus est. Molinæus totis viribus nitentem repulit. Dum uterque robore contendit, ille impellendo hic depellendo, homo accurrentium strepitu territus, quos alta voce ad auxilium Molinæus vocabat, sese celerrime foras proripuit. Nempe cum ex disputationis pacto postridie Molinæus opponentis partes agere debuisset non temere nostri existimaverant percussorem à Sorbonensibus immissum fuisse qui formidandum opponentem de medio tolleret. Sane eos noluisse ut Molinæus ex Col-

lationis

lationis pacto opponeret, patuit proxima die. Cum enim Molinæus ad constitutum disputationis locum venisset opponens futurus, exceptus fuit Regis mandato disputationem prohibente.

Ex his adversariorum strophis detectis sacra veritas plurimum confirmata fuit, & sacræ veritatis assertoris Molinæi fama percrebuit.

Sub idem tempus diversi generis occasio aliam laudem Molinæo conciliavit. Cum uxor ejus gravissimo morbo laboraret, Medicos Regios quibuscum magna ei intercedebat necessitudo, rogavit ut eam inviserent & super ea consultarent. Tunc florebant in Aula maximi nominis medici, Duretus, Quercetanus, Gerrhæus, Laurentius. Moris est in Gallia consultantibus Medicis ut Latine de morbo ægri verba faciant. Consultaverunt igitur de more Medici quatuor super matronæ morbo. Rogavit Molinæus ut sibi liceret ægræ marito, cui ægrotæ valetudo imprimis cognita erat quid de ea sentiret edisserere. Tunc ille Latina sua facilitate usus ex intima Anatomica Philosophice de indicationibus & cura morbi disseruit. Medici admirati juvenis Theologi tantam in re medica peritiam, ejus sententiæ accesserunt, & ejus laudes in Aula & passim in civitate disseminaverunt.

Huic affine est quod Jacobum Primirosium insignem Medicum memorantem audivi sibi Lutetiam ad Scholas Medicinæ misso, anno 1615. Molinæum prælegisse Aphorismos Hippocratis multa cum eruditione. Hæc temporibus longe disjuncta simul posui propter argumenti cognationem. Sed eo unde digressus sum redeo.

Postremus Regiæ sororis morbus multum & diu exercitam Molinæi pietatem & industriam tenuit. Enimvero ejus fidei perpetuus firme confirmator, nec minis, nec vi quidem, potuit ab officio dimoveri. Moribundæ adstantem Perronius violenter depellere semel aggressus est, dicens se ab Rege missum, & ejus esse dignitatis cui loco cedere Molinæus ubique deberet. Molinæus vim vi depellens & lecti columnam prehendens, respondit sibi primum locum ad Regiæ sororis lectum deberi: Sibi non verisimile videri Regem velle sororis suæ conscientiæ vim inferre. Denique velle se ægrotantis sententiæ parere; edicat Regia soror suam de ea re voluntatem: Nec defuit sibi pia Princeps, sed aperte & sine circuitione locuta est, Velle se in Reformata Religione mori, & Molinæum usque ad mortem sibi adesse. Adfuit igitur sedulus & assiduus, donec à Christo redemptam animam in manus Redemptoris sui reddidisset. Rex sane Papæ & Clero Romano placere cupiens, quantum sine aperta vi potuit adnixus est ut in Romana professione moreretur: Regemque sibi eo nomine infensum fuisse Molinæus opinatus est.

Præter disputationes quibus sæpissime à doctis & indoctis coram in os obtundebatur, adversariorum quinetiam scriptis indesinenter lacessebatur. Unde perpetua illa scribendi necessitas, & libros edendi. Quos ob Gallicam puritatem, & amœni styli ingeniosam facilitatem, amici juxta & inimici avide perlegebant, unde aliud agentibus veritatis lux affulsit, & plurimos nec opinantes in viam reduxit.

Quid memorem Cleri Romani iras, Monachorum petulantiam, Jesuitarum technas? Quicquid apud eos erat eruditionis & ingenii præpositorum authoritate conquirebatur, & sale nigro conditum in Molinæi sinum effundebatur

Ipse

Ipſe vix ullam ſibi requiem indulgebat ab confutando ſi quid à malis mentibus malis animis in ſacram veritatem confutatione dignum prodiret. Nam atrocia in ſe maledicta inſuper habebat; ſatis beatum ſe exiſtimans ſi Dei veritas ſarta tecta maneret.

Cum unum ex ſuis controverſiarum libris Patri ſuo venerando ſeni tali filio digno dedicaſſet, Amicus quidam apposite in calce Epiſtolæ aſcripſit hos Virgilianos verſus:

Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.

Quomodo inter tot avocamenta, tot conciones conſuetas elaborare potuerit, quæ totum hominem poſtulant, eaſque facundas & eruditas, nemo ſatis mirabitur: Idque omnem fidem ſuperaret, niſi quis apud animum ſuum reputet quantum Dei Opt. max. interſit ut cauſam ſuam tuentibus addat animos, vireſque ſuppeditet.

Cum vir ingenio & eloquentia inſignis Cuffetellus librum edidiſſet contra Sereniſſimi Regis Jacobi fidei Confeſſionem, Molinæus Regiæ Confeſſionis Defenſionem libro ſingulari ſuſcepit. Liber Regi & Clero Anglicano fuit acceptiſſimus; Rexque ſuper hac occaſione cœpit ad Molinæum ſcribere, & eum poſtea literis ſuis ſæpius dignatus eſt, mutuas ab eo literas poſtulans. Aſſervatur in Regis ſcriniis, quem ego me vidiſſe memini, Molinæi ad Regem Epiſtolarum Codex.

Quanquam Rex Henricus IV. infenſus erat Molinæo quod in ſororis ſuæ religione tuenda ſuis conatibus obſtitiſſet, tamen eum faciebat maximi, quod ſic Molinæo innotuit. Cum expeditionem in Flandriam pararet, Nobilem Proteſtantem Cheſneum cui maxime confidebat his mandatis inſtruxit. Cum diutius ſim domo abfuturus, id magnopere mihi curæ eſt ut dum abſuero in regno meo quieta ſint omnia. Timeo autem ab duobus inquietis hominum ordinibus ne turbas cieant, Jeſuitis & Miniſtris junioribus. Idoneos homines mihi delegi qui cum Jeſuitis agant. Te qui cum Miniſtris agas deligo. Tu quum abiero Molinæum convenito. Dicito meminiſſe me quacum cura & fide ſorori meæ in vivis agenti miniſtraverit. Rogare me ut pro incolumitate mea & expeditionis meæ felici ſucceſſu precetur. Me abſente ad quietem ſe componat, neminem provocet, nemini provocanti reſpondeat. Interim à me hanc crumenam accipiat.

Rege poſt paucos dies interempto, Cheſneus Molinæum convenit, eique hæc Regis tulit mandata, crumenam quoque obtulit. Quid pecuniæ crumena continuerit non rogavit Molinæus, nec eam accipere voluit; Nimia forſan religione.

Poſt nefariam magni Regis cædem Molinæus librum edidit cui titulus eſt *Antioton*, in quo probat Cottonum & totum adeo Jeſuitarum ordinem Regiæ cædis reos teneri. Libro nomen ſuum non appoſuit Molinæus. Eum tamen libri Authorem fuiſſe nemo dubitavit. In eo Anagramma Cottoni

PIERRE COTTON

PERCE TON ROY.

adverſarios provocavit ut ſic in Molinæi nomine luderent

PETRUS DU MOULIN

ERIT MUNDO LUPUS.

Cum hoc Epigrammate.

Petri hoſtis Petrus Chriſti inſidiatur ovili,
Quo deglubere, quo dilaniare queat,
More lupi, & vere lupus eſt cui nomen & omen
Et mores inſunt ingeniumque lupi.

Quem luſum hoc luſu ultus eſt Molinæus
Quiſquis es inſulſo qui fundis acumine verſus,
Helleſpontiaco victima digna Deo.
Quam fruſtra vacuum ſcalpſiſti ſinciput ? O quos
Riſus hybrida vox ſemilatina movet.
Dum tua mens varie turbata elementa pererrat,
Et ſpargis virus nomen in innocuum.
Quin & in hoc caſu quædam eſt induſtria, dum tu
In laudem imprudens nomina noſtra trahis.
Namque *lupo* cohibemus equos ; agitator equorum
Improbioris equi comprimit ora *lupo*.
Qui in gyrum cogit, facilique peritus habena
Compoſitos greſſus agglomerare docet.
Ergo *lupus* mundo eſt qui frænans ora lupato
Dura, per errorum devia monſtrat iter.
Nec mirum ſi nos Papalis verna culinæ
Si ciniflo Satanæ, dixerit eſſe lupos.
Cum Chriſtum Satanam Phariſæus dicat apella
Nemo bonus ſecum mitius optet agi.
Ergo Dei ſervum vanis latratibus urgens
Meque *lupum* appellans deſinat eſſe *canis*.

Cum Sereniſſimi Jacobi Regis amor erga Molinæum indies augeretur, eum videre bonus Rex voluit ; & anno 1615. ut ad ſe veniret ſerio invitavit. Interceſſit Pariſienſis Eccleſia, nec ante permiſit Paſtorem ſuum in Angliam proficiſci, quam coram univerſo Eccleſiæ conventu ſancte promiſiſſet ſe poſt tres menſes rediturum. Transfretavit igitur cum inclyto Theodoro Mayernio Regis Jacobi Medico, & fratrem ſuum Johannem Molinæum comitem aſſumpſit.

Duobus

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Rex [illegible]

[illegible]

[illegible] Prin[illegible] [illegible] tur. [illegible] Prin[illegible] Pr[illegible] [illegible] a Pr[illegible] [illegible]. Postquam [illegible] M[illegible] [illegible] [illegible] de hac injuria [illegible]. Quam [illegible] M[illegible] us mox patebit.

D[illegible] M[illegible] P[illegible] C[illegible] adv[illegible] Ma[illegible] [illegible] i[illegible] bell[illegible] Pa[illegible] & [illegible] [illegible] [illegible]moverat. Illos igitur [illegible] tum E[illegible] a tam illicit[illegible] studi[illegible] [illegible]; Deo non tempori serviens. [illegible] Regiæ partes, quod n[illegible] unum quidem Protestant[illegible] oppidum [illegible] Li[illegible] sese Pr[illegible] partibus adjunxit.

H[illegible] bon[illegible] opera[illegible] [illegible] Rex [illegible] C[illegible] quem ante Rex Henricus, ad M[illegible] miserat) q[illegible] gratias a[illegible], & pecunia data rogaret ut se Regi fidelem & benevolum præ[illegible]re pergeret.

[illegible]

[illegible] Molinæus [illegible]

[illegible] quantitibus [illegible]

[illegible] concipiunt.

H[illegible]

[illegible] Moulinæus [illegible] Jesuita [illegible]

[illegible] ad veram Religionem [illegible].

In hoc congressu cum Jesuita [illegible] actum fuit, Mon[illegible] P[illegible] medicus celebris [illegible] veritatis [illegible] ex [illegible] pondere eo adductus [illegible] non modo manus dare, [illegible]

[illegible] a Principe Johanne [illegible] Ibi mortuus [illegible] Salles, Genevæ nomine tenus Episcopo, & plurimis præcipuæ Nobilitatis vi-

[illegible] Molinæus [illegible] [illegible] & ab [illegible] [illegible] [illegible] Episcopat.

H[illegible] Vir gravis & [illegible], qui [illegible] comm[illegible] sic c[illegible] tem[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in Molinæum [illegible] [illegible] Episcopus [illegible] omnes [illegible]. P[illegible] M[illegible] interturbat [illegible] quibus lævitis Molinæus ægrotam pr[illegible] [illegible] hortando confirmavit.

P[illegible] Tres Optimates qui prius egressi [illegible] [illegible] fuer[illegible] Infra præ[illegible] Illustrissimæ Principem [illegible] [illegible] tes au[illegible] Episcopi super [illegible] [illegible] A[illegible] eam rem (inquit Molinæus [illegible] [illegible] tamen Domini mei, [illegible] illa a [illegible] ægrota divellar & [illegible] ad [illegible] prohibear. At illi, Nos vero tibi liberum fore ad eam post disputationem reditum [illegible] pollicemur. S[illegible] Molinæus illustres feminas rogavit super quo R[illegible] Christi [illegible] [illegible] inquit Longavillæa Princeps.

Molinæus d[illegible] har[illegible] S. Pauli 1 Cor. 10. 16. *Panis quem frangimus* [illegible].

At inquit Episcopus idem Apostolus affirmat [illegible] Christi [illegible] illa participatione edi, & [illegible] 1 Cor. 11. 24. C[illegible] *Accipite & manducate, hoc est corpus meum.*

Miror inquit Molinæus [illegible] textum [illegible] ter corrupi[illegible] Nam cum Paulus [illegible] Christum dixisse [illegible] *est corpus meum quod pro vobis frangitur*, R[illegible] *traditur.* Nempe ne intelligant legentes C[illegible] quod potest in Sacramento frangi quod non potest [illegible] Christi [illegible].

Hic Episcopus Molinæum calumniæ ac[illegible] Ecclesiæ v[illegible] legi *qu*[illegible] *itu*[illegible] runt vulgares versiones Romana Biblia, [illegible] verum dixisse, Episcopum hallucinatum [illegible] E[illegible] impositum, & disputationi finis.

Longavillæ Princeps Molinæum sevocavit & multa [illegible] Molinæe [illegible] de te ante fama acceperam. Nunc postquam te ipsum [illegible] in modum cupio te Catholicum [illegible]. Molinæus [illegible] id [illegible] professus est, & secundum ejus sensum [illegible] quod ex Scriptura [illegible] sibi exhiberetur ut sacerdos corpus Christi faciat [illegible] valedicens ad ægrotam regressus est quæ paulo post Spiritum [illegible].

Paucos ex innumeris ejus cum hostibus sacræ veritatis [illegible] vel ipse vel familiares ejus descripserunt. Omnes [illegible] Vix enim dum Lutetiæ vixit una hebdomas [illegible] disputatione [illegible] Q[illegible] disputationes longissimæ fuerunt. N[illegible] M[illegible] [illegible] Romanenses publice exo[illegible]: Maledictis in eum personabant Cathedræ, Scholæ, Fora, Compita, catuli qui hunc elonem comminus adoriri

[illegible] ... no[illegible] ...

[illegible]

Una [illegible] ad Papicolarum [illegible] Romana [illegible] Ga[illegible] h[illegible] [illegible] non de[illegible]. Un[illegible] Pari[illegible] [illegible] tab[illegible]. E[illegible] vir [illegible] h[illegible] [illegible] c[illegible]. M[illegible] nomen est N. N. quod [illegible] Parliamenti præcipuum. Te nosse [illegible], M[illegible] q[illegible], T[illegible] [illegible] ingenii & eruditionis virum in Hugenot[illegible] m [illegible] hæ[illegible] [illegible] qui post multos labores pro iis exantlatos non potes expectare paria virtuti [illegible]. At tu si Catholicam causam am[illegible]plecteris [illegible] tuam [illegible], ego tibi & familiæ tuæ profiteor. E[illegible] [illegible] pr[illegible] tibi & [illegible] [illegible]. Molinæus pa[illegible] [illegible] r[illegible]spondit, T[illegible] [illegible] [illegible] pert[illegible] cadere posse plus [illegible] [illegible] de[illegible] mihi comparatam. Cum hæc non succederet, R[illegible] alia cum [illegible] via. E[illegible] de [illegible] di[illegible] [illegible] s[illegible] [illegible]. Q[illegible] [illegible] quandoque in publica disp[illegible] [illegible] pp[illegible]nens expectat[illegible]. [illegible] tempore duo homines [illegible] & [illegible] v[illegible] [illegible] [illegible]. A[illegible] m[illegible] [illegible] [illegible] M[illegible] [illegible] quidam [illegible] Molinæ[illegible] malam ejus [illegible]tem gestu & oris asperitate conspiciens, cel[illegible] accedenti cathedram [illegible]. D[illegible] circum cathedram & mensam [illegible] [illegible] M[illegible] Molinæi famuli [illegible] [illegible] foras.

Alius [illegible] pal[illegible] [illegible]. F[illegible] [illegible] t c[illegible]git & ei tradidit. & Abi dixit, [illegible] perdidisti operam.

Alius [illegible] sero vespere in Molinæi cœnaculum irrupit. R[illegible] pal[illegible], [illegible] Molinæi uxor, [illegible], cum mala [illegible] homo & verbum [illegible].

[illegible] quidam [illegible] nocte Molinæi fores [illegible] p[illegible] [illegible] quid vellet, V[illegible] inquit M[illegible] al[illegible]. Audiens M[illegible] & totam familiam dormire & rogatus mane redire, V[illegible] inquit d[illegible] excitare, & jamjam alloqui & acrius fores p[illegible] jussit Molinæus [illegible] fores ap[illegible], [illegible] ad l[illegible] m suum addu[illegible]ci. Adductus, Ego ad t[illegible] [illegible]. Vir Christiane, tempestive [illegible] nocte accedo ut te advers[illegible] [illegible]corum tuorum insidias præm[illegible]. Hac nocte in M[illegible] cymba L[illegible] devectus sum. In cymba comitem habui monoculum [illegible] plus satis; nam ille mihi, quem oculis suis nunquam viderat, [illegible] dictu consilium revelavit, te nempe de medio tollendi pyxidibus [illegible] venen[illegible] quas ad te [illegible] q[illegible] ab amico [illegible] ad te [illegible]. T[illegible] s alte[illegible]. Vive & Vale. [illegible] pyxides attulit monoculus latro, quas Molinæus nec accipere voluit, nec [illegible]rentem videre.

[illegible]

H[illegible] custode [illegible]

[illegible]

Anno 16[illegible] Ecclesias [illegible] Theologie [illegible] Synodum [illegible] Gallicæ Ecclesiæ [illegible] Molinæum, [illegible] Chamierum [illegible] [illegible] Ac ejus [illegible] quod is qui in Synodo [illegible].

Anno 1618. Ordines M[illegible] Theologiam Lugduni suscipere ambi[illegible]. Ut [illegible] Car[illegible] [illegible], Regium [illegible].

[illegible] ejus pri[illegible]. Anno 162[illegible] Nationalis Gallicæ Synodus Alesi apud Tectosages [illegible], Mo[illegible] fuit. E[illegible] & [illegible] Regem [illegible].

A[illegible] Cherb[illegible] R[illegible] ad Gen[illegible] sui [illegible] R[illegible]

Molinæus illud negotium ut [illegible] dem [illegible] detrectavit [illegible] fuisse Regi acceptissimas [illegible] ctus Legati autoritate M[illegible] rio tradi[illegible].

Literæ [illegible] um quod vocarat privatum de[illegible] Q[illegible] ad Regem Jacobum unquam pervenerint Mo[illegible] compertum [illegible]. Quocunque modo id factum fuerit, [illegible] in Regio Franciæ Senatu statutum fuit, ut Mol[illegible] carcerem conji[illegible] quod R[illegible] Reformatæ Ecclesiæ [illegible] Synodum Molinæum Rupellam iturum esse S[illegible] cum comprehendere priusquam R[illegible] Rupellam profectio cum magis reum faceret. Rupell[illegible] Rex Edicto dissolverat [illegible] sedebat. Post [illegible] Alesianam Synodum, M[illegible] tan[illegible] rum perspecta, con[illegible] Rupellam [illegible] profectus est, Lugduni a Drelincurtio Eccl[illegible] literas accepit: Qu[illegible] periculi

[illegible] Lutetiam [illegible] ad Legatum H[illegible] [illegible] literarum ad Regem [illegible]

Petrus Molinæus & [illegible] Sa[illegible] [illegible] E[illegible] P[illegible] S[illegible] [illegible] qui vita ejus [illegible] Sedanum versus [illegible] quod D[illegible] P[illegible] Priorem [illegible] Q[illegible] D. O. Max [illegible] & [illegible] ma[illegible]

P[illegible] M[illegible] ab [illegible] traxisse [illegible] factam Lutetiæ vitam [illegible] Virum [illegible] bus quæ ejus [illegible] poterant Deus Opt. Max. [illegible] In maximo Galliæ & [illegible] F[illegible] theatro præcipuum illum [illegible] D[illegible] [illegible] per sacræ veritatis ej[illegible] calam[illegible] & [illegible] q[illegible] magisque in [illegible] Q[illegible] [illegible] Q[illegible] vacillantes con[illegible] Q[illegible] Q[illegible] dia & ingenio d[illegible] ad [illegible] ma[illegible]lam penitius imbib[illegible] ducti fuerint? [illegible] erga Regem suum fidem q[illegible] [illegible] Regisque & Reginæ [illegible] & [illegible] à C[illegible] R[illegible] & C[illegible] [illegible] suas [illegible] quid [illegible] quicquid [illegible] ex [illegible] stante Germania, Britannia, P[illegible], Dania & Succia Lutetiæ peregrinabatur, ad Molinæum [illegible] Raro [illegible] horis carebant Molinæi fo[illegible] [illegible] peregrinis, & [illegible] literas & [illegible] accep[illegible]. Inter [illegible] quandiu Lut[illegible] d[illegible] [illegible] ta cum [illegible] ex[illegible]

Sedani Professionem Theologicam & sacrum Ecclesiæ Ministerium exercuit.

Sedani penna ejus cura fuit litera ad Conventum Politicum Rupellæ sedentem scribere, [illegible] hic exemplum apposui, quæ quantum abhorrent ab eorum sententia qui [illegible] contra legitimum Principem armata [illegible] [illegible]am exili[illegible]t.

Non ideo (Dom[illegible] in sinum vestrum effundam; & querelis meis [illegible] vestras [illegible]. In quibus Consolationem non requiro, mihi non par[illegible] quod [illegible] pestatis [illegible] Ecclesia[illegible] entis primi ictus in [illegible]. [illegible] beatum [illegible] si tota in me solum [illegible] & Dei Ecclesia quieta & [illegible] Sed me acrior cura [illegible] quantumvis [illegible] a publicis negotiis & [illegible] meum [illegible] pertinent. [illegible] enim Ecclesiam periclitantem & in præcipiti stantem aspiciam flere non potui.

[illegible]

vobiscum

ſenſim rem gerere. Melius eſſe initiis reſiſtere quam expectare dum res minus ſit integra. Sane amens fuerit qui de eorum odio dubitaverit. Tamen dum damna noſtra recognoſco circa Lectoram Privaſium & Beneamenſes, invenio noſmet magna ex parte malum nobis accerſiviſſe. Nec mirum eſt inimicos noſtros eo operam ſuam non adhibuiſſe ut erroribus noſtris mederentur; quodque eos & qui ſemet perdebant ut funditus perirent adjuverunt. At non ideo oportet nos id quod nobis reſtat ſponte perdere; domum noſtram incendere quia inimici eam incendere ſtatuerunt, & ad damna privata reſarcienda iis remediis uti quæ non ſolum nequicquam iis profutura ſunt, ſed etiam Reipublicæ certiſſimum exitium allatura. Deus qui toties conſilia ad noſtram perniciem inſtituta divertit, nec poteſtatem ſuam perdidit nec mutavit voluntatem. Deum ſemper eundem experiemur, ejus opem, expectare velimus, non præ impatientia præcipites acti, ut noſmet ipſos perdamus, aut animum circa impoſſibilia obfirmemus.

Id vos certiſſimum tenete. Quanquam inimici noſtri nobis exitium meditantur, id nunquam Religionis cauſa inferre palam profitebuntur. Aliam cauſam aliquam magis ſpecioſam habebunt aut invenient aut comminiſcentur; quam ne nos ipſis præbeamus ſumma opera nobis eſt cavendum. Si in obſequio quod ſubditi ſupremo magiſtratui debent noſmet ſedulo contineamus, fiet ut dum nos inimici ſub obtentu perduellionis inimici fruſtra perdere ſperant, Deus ipſis alia exhibebit negotia, nobiſque occaſionem miniſtrabit noſmet utiles regno ſubditos approbandi, Regique in memoriam revocabit inſignia noſtra erga Henricum glorioſæ memoriæ parentem ſuum officia. Sin autem tam grave eſt noſtrum infortunium, ut dum quieti & morigeri ſumus, calumniis adverſariorum opprimamur, teſtes Deum & homines innocentiæ noſtræ & erga patriæ noſtræ pacem ſtudii habebimus.

Neque hæc conſilia obſtiterint quin veſtræ ſingulorum ſaluti proſpiciatis. Cum enim Rex in Regio ſuo Senatu ſæpe dixerit ſi vos conventum veſtrum ſolveritis Eccleſias veſtras pace & edictorum ſuorum beneficio fruituras, non æquum eſt ut veſtro periculo alii hoc beneficio fruantur. Nec dubitandum eſt quin Rex ſubmiſſe rogatus ut vobis abſque periculo veſtro diſcedere liceat incolumitati veſtræ edicto proſpiciat, modo ea quæ fieri poſſunt quæque præſens rerum neceſſitas fert, poſtuletis.

Antequam diſceſſeritis operæ pretium fuerit cogitare quid conſilii capiendum ſit ſi diſceſſione veſtra non obſtante ſimus perſecutionem paſſuri. Quod quidem conſilium veſtræ prudentiæ relinquo: Nec meum eſt id vobis ſuggerere.

Si iſta vobis exponens modeſtiæ limites tranſgreſſus ſum, id vos pro veſtra æquitate, meo pro Eccleſia Zelo tribuetis. At ſi hoc conſilium quaſi veſtra conſideratione indignum repudiabitur, hoc ego ſolatio fruar, me id quod conſcientia mea à me exigebat præſtitiſſe; Et alicubi in exteris regionibus paucis qui huic ætati etiamnum ſuperſunt vitam degam Eccleſiæ deſolationem lugens & Templi ruinis illachrymans, ad cujus ædificationem majore cum zelo & fide quam ſucceſſu laboravi. Deus iram ſuam à nobis avertat, veſtra conſilia dirigat, & vos ſingulos tueatur. Valete.

His literis in Conventu perlectis ingens ſuper eis orta eſt contentio. Tandem

dem *violenta* parte ſuperante decretum fuit ut Milleterius ad Molinæum Conventus nomine ſcriberet, diceret ſententiam ejus minime probatam fuiſſe, rogaret ut nemini Epiſtolam iſtam impertiret.

Tantopere tamen aliquibus Conventus membris placuit hæc ſententia, ut ſtatim ſurrexerint & Conventu valere juſſo nunquam rediituri diſceſſerint.

Veriſimile aliquibus viſum fuit hanc Molinæi Epiſtolam ad Rupellenſem Conventum pacem & obſequium erga Regem ſuadentem præcipui futuram apud Regium Senatum momenti, ut eum à crimine confiƈto abſolverent. At contra exiſtimavit Molinæus, inde Regium Senatum magis adverſus eum obfirmatum iri. Nam in Rupellenſi Conventu violenti homines per iſtam ferociam ſuam commodis Aulæ ſerviebant; erantque Aulæ ſtipendiarii, ut fratres ſuos in perniciem præcipites darent, procurarentque Regi optatam occaſionem privilegia quæ ipſis à Regis Patre conceſſa fuerant adimendi. Horum primipilus fuit Milleterius, qui poſtmodum Reformatorum partes deſeruit, & Religionem, (ſi unquam habebat) ejuravit, & verſatili ſuo & improbo ingenio multis Eccleſiis moleſtias faceſſivit.

Neque vero potiore de cauſa Jeſuitæ Molinæi expulſionem obtinuerunt, quam quod obſequium erga Regem in concionibus ſuis commendando, longa Jeſuitarum machinamenta demoliebatur. Gallicis Eccleſiis violenta conſilia quibus perderentur, per ſubornatos & pecunia corruptos Zelotas inſinuantium. Quorum Zelotarum nonnulli præfecturas oppidorum adepti ea mox vendebant, & defeƈtione ſua illis tandem aperte quibus prius elanculum ſerviebant.

Sedani oblatam ſibi S. Theologiæ Cathedram & Eccleſiæ Miniſterium Molinæus ſuſcepit, ibi manſurus donec ſibi ad Pariſienſem Eccleſiam reditus aperiretur. At reditus ille nunquam ei datus eſt. Quanquam enim poſt multos demum annos ſibi per Regem licuit in Galliam venire, cautum tamen fuit ne Lutetiam rediret; Patuitque litem illam quæ illi à Senatu Regio intendebatur fictitiam fuiſſe & ideo tantum motam ut ab Eccleſia Pariſienſi removeretur.

Circa annum 1623. prodiit Cardinalis Perronii liber contra Sereniſſimum Regem Jacobum. Liber quem Pontificii immenſum quantum laudibus extollunt. Et eſt ſane omnium qui Romanam fidem Gallice propugnaverunt eruditiſſimus & ſubtiliſſimus. Regis multum intererat ut libro tam inſigni maturaretur Reſponſio, cum Regis de jure Regum liber huic Reſponſioni occaſionem præbuiſſet. Quem vero Rex in rebus regni occupatiſſimus ſibi Defenſorem deligeret alium ab eo cujus felicem operam in ſimili negotio non ſemel expertus fuerat?

Id vero animo præcipiens Perronius librum quem contra Regem paraverat non ante voluit in lucem prodire quam ipſe ex vita migraſſet. Nam ſibi, ſi eum vivus edidiſſet cum Molinæo (cujus ingenium expertus formidabat) de eo litem fore minime dubitabat. Quare poſtquam deſiit vivere Perronius, fœtus quem multis annis parturiverat, in parentis funere, quaſi ἔκτρωμα, lucem aſpexit.

Advocatus igitur fuit Molinæus qui Dei & Regis defenſionem ſuſciperet, & ut otium tanto operi neceſſarium haberet, à Rege invitatus iterum in Angliam tranſiit.

A.

A Rege summa cum benevolentia exceptus, operi ad quod accersitus fuerat se totum applicuit; Bibliotheca Regia usus, quam Doctissimus Patricius Junius ei aperiebat, ad omnes ejus usus promptissimus.

Optimus Rex adversorum Molinæi misertus Hospitio quod Sabaudiæ nomen præfert eum præfecit, munus apprime opimum, & Rege donante dignum. Jam sigilla parabantur quum Regii Sacellani Scoti Regi supplicaverunt ut Hospitium cum esset Aulæ vicinum Regiis Sacellanis tribueretur; Molinæo Rectoriam quandam sine Cura Rex daret quam ipsi affirmabant non minoris esse quam Hospitium proventus. Rex hac ratione inductus Hospitium Balcumquello dedit, Rectoriam autem Molinæus accipere noluit, utpote & dante & accipiente minorem; mox tamen filio suo Dunkerkeo carcere & Jesuitarum manibus per Dei insigne miraculum elapso eam Rectoriam à Rege obtinuit.

Interim Molinæus hypochondriorum oppressione & atræbilis inflammatione laborare cœpit, & multas noctes insomnis agere, privatis & publicis Ecclesiæ malis exercitus, quibus ita colluctabatur ut opus inceptum non intermitteret, imo in labore ægritudinis levamentum experiretur.

Vix annum unum Londini vixerat quum magnum Molinæi patronum Regem Jacobum orbi ademit, sibi assumpsit Deus. Nec multo post Molinæus ad reditum Sedanum se composuit. Cum duobus comitibus Dieppam appulit in veste cineracei coloris ne nosceretur. Agnitus tamen in nave Rhotomagi jussu Ducis Longavillæi Normanniæ Præfecti ab Accensis Præsidis Rotomagensis conquisitus fuit. At Præses ita eum quæsivit ut qui noluerit invenire. Cum enim Molinæus neptim Rhotomagi haberet Langleo inclyto Ecclesiæ Rhotomagensis Pastori nuptam, in cujus domo eum diversari erat verisimilius, eo non misit sed ad unum aut alterum diversorium. Monitus Molinæus se perquiri in villa suburbana pernoctavit, & vias privatas edoctus Sedanum incolumis venit.

Biduo post ejus abscessum Langlæum Præses convenit dixitque se cupidum fuisse Molinæum Rhotomagi videndi, si id sine ejus periculo fieri potuisset. Hic divina illa veritas affulsit. *Quum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertit ad pacem. Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te.*

Sedanum reversus Molinæus ad munera consueta se contulit, Ecclesiæ Ministerium & Theologicam Professionem quæ munera 33 annos ab reditu suo exercuit, quanquam æger & invalidus. Multos Theologos feliciter erudivit, qui postea conspicua fuerunt Ecclesiæ lumina. Libros Theologicos quamplurimos edidit, quorum primus ab ejus reditu fuit *Novitas Papismi*, sive Perronii confutatio, Regisque Jacobi, sed magis sacræ veritatis Defensio.

Erat Sedanum afflictorum Religionis ergo Asylum, per Molinæi famam factum incolis & studiosis frequentius: & Reformato Principe gaudebat quem incolæ ut Patrem patriæ colebant. Nec deerant divitiæ à persecutionem fugientibus eo congestæ. At hæc læta rerum facies luctu obnubilata fuit, Principis à Reformata Religione defectione, qua semetipsum potissimum perdidit. Sed non meum est negotium historiam ejus texere. Duo tantum quæ Molinæum spectant notabo. Unum quod in Principis apostasia Molinæus alloquio, precibus, scriptis eruditionis & facundiæ plenissimis, opportune, importune, ut

Princeps in Dei viam rediret fidelem operam adhibuit, Heu frustra ! Alterum quod eum Rex Galliæ Sedanum sui juris fecisset pulso Principe qui ad Hispanicas partes transierat ; Molinæus sub Gallico regimine quietus vixit. Nec ulla ultra inquisitio veteris conficti criminis, & factus est absque absolutione insons.

Cum zelo, eruditione & industria tantas res ad Dei gloriam & hominum salutem patrasset, sæpenumero hominum duritiei & imperii Satanæ progressibus ingemiscebat. Memini me audire eum acri cum judicio sic loquentem.

Considerantem me temporum istorum faciem timor ingens percellit, mortiferum vulnus Bestiæ sanatum iri, aut saltem ulceris labra coalitura. At certe in intima belluæ illæ nos tam alte ferrum adegimus, ut serius ocyus sit ex vulnere interitura. Hæret lateri lethalis arundo.

Ad annum ætatis nonagesimum vitam protraxit, Ecclesiæ & Scholæ Theologiæ pro more ministrans, nisi quod uno vel altero ante obitum anno propter vocis debilitatem non die Dominica sed tertia hebdomadis feria concionabatur, & quod Theologiam discipulis domi prælegebat.

Feb. 20. 1658. ultimam concionem ad populum habuit. Textus Psl. 16. v. 7. *Caro mea requiescet in spe*, argumentum fidei & spei suæ accommodum, quas ex intimo sensu suo religiosas animas docuit, & sibimet funebri oratione parentavit.

Domum reversus decubuit, non amplius in hoc ævo surrecturus. Ex lecto semet & adstantes docebat & solabatur, Scripturam in ore perpetuo habens, & preces ardentissimas fundens. Psalmos identidem recitabat; in his verbis potissimum hærens ; *Deus, docuisti me à pueritia mea, & huc usque indicavi mirabilia tua. Quare etiam tantisper, dum senex & canus sum, Deus ne derelinquas me.*

Perpetuas viri sancti ad cœlum aspirationes diebus octodecim quibus ultimum ægrotavit longum fuerit enumerare. Ista cœlum fide & amore præcipientis instar omnium esto. *Ad Deum & Patrem meum festino* —— *Deum meum video* —— *O quam forma speciosus est !* Hæc dicebat acres intendens oculos & brachia tendens, quasi Dilectum illum forma speciosum jamjam amplexaturus. Nec multo post anhelantem & abiturientem ad Christum animam in ejus sinum fide firmus & amore ardens exhalavit.

Obiit Mart. 10. 1658. *anno ætatis suæ nonagesimo.*

HADRIANI

HADRIANI VALESII
HISTORIOGRAPHI REGII
DE VITA
HENRICI VALESII
HISTORIOGRAPHI REGII
LIBER.

PErlectis quæ de libris Henrici Valesii nomine Petiti Typographi scripseram paucis; hortatus es me, clarissime Nublæe, ut de vita ejus librum componerem. Et tum quidem quid tibi responderim non recordor. Verum posteaquam à te digressus sum, dicta mecum volvens erubescere, ac sic increpare meipsum cœpi. An oblivisci me posse Henrici Valesii, artissimis sanguinis vinculis, amore literarum, & tam diuturna vel potius fere perpetua vitæ ac victus communitate conjuncti? An illaudatum & tacitum relinquere me posse clarissimum virum, qui amicos aut vivos epistolis librorum fronti præfixis, aut mortuos laudationibus celebravit? An denique me fraudaturum vero testimonio fratrem meum, quod plerique scriptores ultro etiam alienis honorificum reddiderunt? Si Suetonius Tranquillus de illustribus Grammaticis librum, de claris quoque Rhetoribus volumen composuit: quanto magis dicendus est mihi Valesius, qui scholasticos istos mercenariosque professores longo intervallo superavit, & omnes Grammatici partes, omnes Rhetoris vel potius oratoris numeros dum vixit implevit? Certe quum Latinos Historicos doctis & laboriosis commentariis exposuit; quum Græcorum scripta convertit, & commentando notiora studiosis reddidit; quum variorum auctorum volumina contractis priscis exemplaribus diligenter emendavit, distinxit & adnotavit; quum epigrammata & poemata scripsit ipse, aut vetera interpretatus est: quid aliud fecit, quam quod illustres olim Grammatici factitaverunt? Jam vero orationes ejus elegantes, copiosæ atque perspicuæ, laudationesque clarissimorum virorum nonne satis indicant, omnibus artis Rhetoricæ præceptis instructum, atque etiam claris oratoribus adnumerandum fuisse? Sed vir summus summos Grammaticos & Rhetoras atque adeo oratores ipsos plurimum supergressus est: quippe qui Græcas, Romanas & barbaras notas habebat antiquitates, cui erat Historia sacra profanaque comperta, qui Græcum Latinumque sermonem tamquam patrium noverat,

rat, qui denique ad magnitudinem ingenii, vimque & acrimoniam judicii, assidua lectione, ac meditatione variam & interminatam in omni literarum genere doctrinam adjunxerat. Dicam igitur de Valesio quæ vidi: quæ ex ipso per tot annos in cotidianis colloquiis & familiari consuetudine cognovi, quæ de ipso sæpe ex communibus amicis audivi. Dicam, quæ observavi; quæ notata inhærent animo: (Omnium enim meminisse non possum) nec committam ut mihi valeat imputare posteritas fratrem debito testimonio privatum.

Natus est Lutetiæ Parisiorum Henricus Valesius anno Christi MDCIII. iv. Idus Septembris, die Mercurii. Patrem habuit Carolum Valesium, qui patrimonio suo contentus, honestum otium negotiosæ vitæ præposuit; & anno ætatis septimo & septuagesimo decessit: avum Johannem Valesium, qui Maria Uvæa genitus, Contios de Monte Glandifero, Marescotos, Macaltos, Passartos, & Robinellos materno genere contingebat: quorum filii & nepotes plerique ad splendidas dignitates pervenere, & pars in supremis curiis Parisiacis, pars etiam in sacro Consistorio floruere. Johannes Valesius mercaturam instituit: in quo se à nobilitate majorum degenerasse, ingenue fatebatur. Patrem enim suum coactum lege patria, potiorem patrimonii partem ad majorem natu deferente, ex inferiore Nortmannia migravisse Lutetiam, ibique subsedisse, sæpe narrabat. Certe est hodieque in pago Bajocassino atque in Lexoviis vetus & nobilis Gens Valesia. Sed nobilitate sanguinis censeri non debet Valesius noster: quem sua virtus, quæ sola & unica est nobilitas, & eximia doctrina, ac tot libri editi & edendi satis superque clarant ac illustrant. Mater Valesio fuit Claudia Morleria, Claudii Morlerii Consiliarii Regii ac Notarii filia, viri dum vixit Lutetiæ non obscuri; Hadriani Morlerii soror, speciosissimi hominis, qui sub Comite Stabuli splendidum Præpositi officium gessit: mulier nasuta, macilentis genis, vultu ruboris pleno. Matrem Valesius ore moribusque referebat: quæ anno Domini MDCLXXI. ætatis xciv. mense ix. xii. Kalendas Decembris maturam mortem obiit in villa sua apud Calveriacum, cujus usum fructum ante annos fere vi. sibi retinuerat, cum filiis bona relinqueret. Est autem Gens Morleria vetus & honorata, in plures familias divisa. Morleriorum alii in municipio Ambianorum Monte Desiderii dicto etiamnum habitant: alii in castro pagi Vadensis Crispiaco consedere; quidam in Atrebatibus sedes habent. Ex his nonnulli in Schola Parisiaca Magisterio Theologiæ; aliqui etiam libris compositis inclaruerunt. Nemo enim nescit, Morlerium ante annos circiter quadraginta de antiquitatibus Ambianorum scripsisse.

Puer admodum cum fratre Carolo natu majore missus est Henricus Valesius Verodunum, ut liberalibus disciplinis erudiretur. Ea in urbe celebres Scholas & Parisiacis adolescentibus tritas habebant Jesuitæ: quibus tum Lutetiæ ex Senatusconsulto docere non licebat. Ibi Valesius tanto ardore, tanta cum animi voluptate in libros incubuit, ut jam tum quantus in literis evasurus esset appareret. Mira in eo docilitas ingenii; indoles supra ætatem singularis. Facile ac celeriter cuncta quæ tradebantur accipiebat, suæque alte infigebat memoriæ: sic dictata reddebat; sic quæ dicuntur themata componebat, ut præceptoribus ac præfectis amori simul admirationique, æqualibus esset exemplo.

plo. Nec incitandus puer erat, sed reprimendus, ne in morbum incideret. Quare unam ei horam plusquam reliquis condiscipulis Præfectus cubiculi indulgebat ad somnum. Æquum quippe erat, eum qui citius meliusque ceteris Scholasticum pensum absolveret, qui plus ceteris laboraret atque proficeret, ad reficiendas corporis animique vires plus etiam dormire quam ceteros. Erant Veroduni plura auditoria humaniorum artium, suo singula professore instructa (vulgo classes vocitant.) In singulis auditoriis, sicut fieri solet, quædam dignitatum civilium Imperii Romani in Orientem Occidentemque divisi imago cernebatur: utrumque Imperium optime meritis & qui elegantissime omnium aliquid composuissent, deferebatur ad tempus. Ibidem quotannis adolescentulis præmia Græci Latinique sermonis ex more proponebantur. Valesius scholasticas dignitates, sed primas & maximas semper consequebatur, semper Imperator, aut Consul, aut Prætor: nec unquam infra Præturam descendebat: libros inauratos, classica præmia solutæ orationis & carminum quotannis pleraque victor auferebat. Ejus in schola Rhetoricæ amplificationes & declamationes, ac carmina præceptor laudabat, condiscipuli mirabantur. Præceptor ille Russellus vocabatur, homo minime malus, sed admodum imperitus, & artis quam profitebatur plane rudis ac ignarus: qui in prosa eloquentia verba grandia & bene sonantia, orationem in re vel levissima numerosam, plenam pompæ & majestatis, descriptionesque ne in carmine quidem tolerabiles affectabat: qualis est hæc primæ lucis descriptio, quam Valesius à ludo recens nobis sæpe recitantis more graviter pronuntiabat. *Diluceseebat: & emissa jam uberioris affuturæ lucis quasi præcone Aurora, flavescentem auro cæsariem pullulantibus in altum radiis Sol matutinus depectebat.* Actum erat de Valesio, si talem præceptorem esset imitatus: sed exemplis Magistri malis atque vitiosis judicium discipuli prævaluit, qui cuncta ludi Verodunensis auditoria intra quinquennium feliciter emensus est.

Interea anno MDCXVIII. Jesuitæ Ludovici Regis beneficio Lutetiæ suas scholas aperiunt, quas pridem claudere jussi erant. Revocatus igitur à patre Valesius, redit cum fratre Lutetiam, & ad scholas eorum Parisiacas, quas Claromontanas appellant, se confert. Ibi florebant eminebantque Jacobus Sirmundus Ricomagensis, & Dionysius Petavius Aurelianensis, duo Societatis Jesu lumina ac ornamenta: ex quibus Petavium Rhetoricæ professorem uno anno audivit; Sirmundum sæpe quoque convenit: quos ambos postea constanter coluit simul & amavit. Eodem in ludo sub Bruano Lotharienſi, doctissimo professore, in philosophiæ studia triennium impendit, ita ut Græcos ac Latinos poetas, oratores, historicos avidius quam philosophos toto eo tempore lectitaret. Cum nihilominus de philosophia publice disputaturus esset, quæ triennio exceperat, Bruani dictata cursim ac brevi transcripsit pæne ad verbum: ratus memoriæ tenacius inhæsura, quæ paulo ante legisset ac scripsisset. Nec spes eum sua fefellit. Nam theses ex universa philosophia depromtas egregie & magna cum ingenii laude judiciique defendit. Mirabar minutissimas literas, pedum muscarum similes, manu ejus scriptas, quæ à nemine legi posse videbantur; & pagellas semipedales centenum versuum capaces, totam denique philosophiam tam celeriter tantas in angustias contractam.

Egressus Claromontano ludo Valesius anno ætatis uno evicesimo, Christi

DCXXII.

DCXXII. jus civile Avarici Biturigum biennio didicit, ac post reditum, in summa Curia Parisiaca numero Advocatorum adscriptus est. Forum per annos amplius septem togatus frequentavit, magis ut patri satisfaceret, quam ut sibi. Tædebat enim hominem jacturæ temporis, & operæ perditæ. Oneri erat, pudori erat toga tamdiu frustra gestata. Videbat enim eum qui à nemine advocaretur, patrocinaretur nemini, causam nullam ageret aut diceret, Advocati, Patroni, ac Caussidici nominibus jure gloriari non posse. Interea quantum ei erat otii, (plurimum autem erat otii) literis impertiebat. Ab Advocatis Græce doctissimus habebatur. At ipse intelligens quantum sibi deesset ad plenam linguæ Græcæ notitiam, ita Græca legit ac didicit, ut famæ de se sparsæ abunde responderet. Habebat tum præter ceteros collegam Michaelem Anglum, à condiscipulatu notissimum sibi ac carissimum: quem cum prensatis à patre suo Procuratoribus niti, eaque ratione causas agere ac litigantium jura voce scriptisque defendere animadverteret; dolens se tali auxilio destitutum algere, togam cum spe deposuit, renuntiavit foro, multum dissuadente patre, ac frustra ut perseveraret hortante, ac liberalibus studiis, quæ nec sponte umquam nec ex toto reliquerat, totum sponte se dedidit.

Memoriæ prodit Marcus Tullius, se cum *venisset in villam pueri Luculli, M. Catonem vidisse in bibliotheca ejus sedentem, multis circumfusum libris: fuisse enim in eo inexhaustam aviditatem legendi, nec satiari potuisse: & tum in summo otio maximaque copia quasi heluonem librorum visum esse.* Hæc imago Valesii. Quod à Tullio de Marco Catone dictum est; mutato nomine id à me de Valesio narratum puta. Veteres scriptores Græcos & Latinos quotidie evolvebat; nec recentiores Criticos, Turnebum, Lipsium, Lambinum, ac similes alios aspernabatur. E bibliothecis amicorum libris utebatur: notas habebat bibliothecas, unde promeret quos vellet, & quos filius familias minime pecuniosus emere non posset. Solebat dicere Valesius, nullis se melius libris, usum umquam esse quam commodatis: hos enim se exactissime legere, adnotare, atque excerpere semper consuevisse, tamquam qui in manus suas numquam essent redituri. Die Dominico conveniebat in Ecclesiam: die Saturni pomeridianis horis amicos visitabat; reliquos cujusque hebdomadis dies plerumque studiis impertiebat, ac sedebat domi. Amici tum Valesii erant Sirmundus, Petavius, Hieronymus Bignonius, Patronus fisci, vel ut vulgari utar appellatione, Advocatus Generalis, Puteani, Nicolaus Rigaltius, Michael Anglus, Franciscus Florens Jurisconsultus, Bosquetus Narbonensis, Johannes Tristanus Sanctamantius, qui in veteribus nomismatis præsertim Græcis legendis commentandisque ab ipso non mediocriter est adjutus. Ex his Sirmundus callidus & astutus senex, cum observavisset, certo semper hebdomadis die ac eadem pæne hora se ac Petavium à Valesio conveniri, ejus rei causam ex ipso quæsivit: & sereno ut erat vultu, Quid tu (inquit) Valesi constanter ad nos sabbatis ventitas? Heic subridens Valesius: Vin' dicam, mi Pater? Ne à studiis avocer, plusquam semel quaque hebdomade cubiculum meum verri, & supellectilem mundari non patior. Itaque septimo quoque die mihi Judæorum more otiandum est atque cessandum: eo die, quod possum, amicos meos viso. Tum Sirmundus exclamat. Magnæ plane ancillæ tuæ habendæ sunt gratiæ, per quam nobis Valesio nostro aliquando frui contingit. Utinam te sæpius paternis

nis ædibus extruderet, atque Clarummontem versus everreret. Nam in omnibus, ut tute nosti, servandus est modus; nec minus etiam in ista ætate valetudinis tuæ quam studiorum debes habere rationem. Sirmundi, Petavii, Rigaltii, doctorum hominum apud Puteanos toti plerumque sermones de literis erant: his Valesius summopere delectabatur: inde sero, ac solito lætior domum reverti consueverat, præsertim si magnum & præclarum aliquid aut dixisset ipse, aut dicentes audisset.

Jam in notitia Græcarum ac Latinarum antiquitatum tantum profecerat Valesius, ut edere doctrinæ suæ publicum specimen posset. Ejus rei nec opinanti data est occasio. Nicolaus Fabricius Peirescius, in suprema Curia Aquisextiensi Consiliarius Regius, vir doctus fautorque doctorum, ac locuples, veteres libros à Monachis Græcis qui vulgo Calogeri vocitantur, nonnumquam emendos curabat. Hos inter à mercatore Massiliensi advectus erat ex insula Cypro Aquas Sextias codex priscus, Constantini Porphyrogenneti nomen ferens. Nimirum Imperator Constantinus, Leonis Aug. filius, Basilii Macedonis nepos, collectanea historica ex variis auctoribus, tribus & quinquaginta titulis incluserat, ac singulos titulos vel tractatus in 11. libros diviserat. Ex hisce titulis jampridem unus de legationibus extabat: alius tractatus περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας inscribebatur: quem Peirescius emtum, ut dixi, Luteciam Parisiorum ad amicos miserat. Ibi cum diu neglectus jacuisset, hortante Petro Puteano Regiæ Bibliothecæ custode, laboriosum opus & à cunctis recusatum Valesius audacter suscepit. Ex Polybio igitur, è Diodoro Siculo, è Nicolao Damasceno, & Appiano Alexandrino, ex Dione Cocceiano & Johanne Antiocheni excerpta præclara quotquot nondum publicata erant, in linguam Latinam eleganter transtulit, adnotationibusque multiplici ac varia eruditione refertis illustravit, dicavitque Peirescio anno Domini MDCXXXIV. ætatis xxxi. nondum impleto: quem *primum studiorum suorum fœtum* ipsemet in epistola appellat. Circa idem tempus cum apud veterem auctorem de portu Smyrnæ clarissimæ urbis Ioniæ legisset aliqua, quæ non facile possent intelligi nisi ab eo qui locum vidisset; ac ea de re Fabricio Peirescio scripsisset: Peirescius una cum negotiatore Massiliensi pictorem ex Provincia Smyrnam proficisci jussit, qui de ipsa navi portum Smyrnæum diligentissime perspiceret ac delinearet, portumque penicillo expressum in membrana ad Valesium misit. Ex quo apparet hinc Valesii in commentandis auctoribus cura atque diligentia; inde Peirescii in juvandis ac promovendis ejus studiis benignitas singularis. Egit gratias Peirescio Valesius, sic tamen ut ingenue fateretur aliqua superesse, de quibus dubitandi causas haberet. At Peirescius graviter ferens nihil actum tanta impensa missi in Asiam pictoris, rescripsit Valesio, omnia se facienda fecisse, quibus deberet esse contentus: quod si exactissimæ delineationi portus non acquiesceret, non pictoris, non suam, sed ipsius plane culpam esse, cui nihil satisfacere posset. Ad opera Valesii revertor. Græcis historicis Latinus successit Ammianus Marcellinus. Latinum historicum appello Marcellinum, hominem natione Græcum & domo Antiochensem; propterea quod latine scripsit historiam, & res Romanas ab exortu Nervæ ad Valentis Aug. mortem xxxi. libris exposuit. Igitur Valesius septem & amplius veterrimas editiones Marcellini, & codicem Bibliothecæ Regiæ, ac varias lectiones, ex quatuor

MSS. membranis excerptas, inter se diligentissime contulit; atque hisce instructus auxiliis historicum celebrem, à mendis quamplurimis vindicatum, in suum nitorem ac velut in integrum restituit: addidit & uberes adnotationes, quibus emendationum suarum rationem redderet, & difficiles quosque auctoris locos, antiquitates Romanas, dignitates Palatinas, civiles ac militares explicaret. Anno Christi nati M. DC. XXXVI. ætatis tertio ac tricesimo Ammianum Marcellinum Henrico Memmio, supremæ Curiæ Parisiacæ majori Præsidi nuncupavit: quem nobilissimum virum, dignitate & hereditario amore literarum ex æquo clarissimum, plurimum colebat. Mirabantur multi, tam laboriosum ac scrupulosum opus tam feliciter ac bene ab uno homine intra biennium absolvi potuisse: quod artum temporis spatium vix perlegendis adnotandisque priscis Ammiani libris cum editis tum scriptis, nedum componendis notis suffecturum videbatur.

Sed assidua lectio librorum ac præcipue veterum membranarum oculis Valesii quorum aciem à prima infantia hebetiorem habebat, plurimum nocuit. Ex eo quippe minus quam antea utroque oculo videre cœpit; dextrum etiam non multo post ex suffusione amisit. Quamobrem cum nec legere commode posset, nec scribere, rarius studere coactus est, & tædia molestissimi otii jucunda amicorum consuetudine & crebra allocutione levare. Observabat autem Memmium Præsidem inprimis, qui ipsum secum habere frustra concupivit, prætérea Amelotum primum Curiæ vectigalium Præsidem, Petrum de Marca Archiepiscopum Tolosanum, Hieronymum Bignonium Advocatum Generalem, Claudium Sarravium Consiliarium regium, Hugonem Grotium, qui postea Serenissimæ Reginæ Christinæ legatus fuit, Galminum libellorum supplicum Magistrum. Amicos habebat præter eos quorum supra memini, Johannem Launoium Theologum, Ludovicum Nublæum Advocatum in Curia Parisiaca, Ægidium Menagium, Carolum & Franciscum Ogerios, Ludovicum Cantarellum Fabrum, Rollandum Marelium, & quotquot Luteciæ liberalibus studiis doctrinaque eminebant: è quibus Nublæo suam de populis fundis sententiam exposuit Epistola, quæ una cum Bullialdi aliorumque de eadem re libellis Divione edita est. Amicorum numero postea accesserunt externi, ex urbe Roma Franciscus Barberinus Ecclesiæ Romanæ Presbyter Cardinalis, Lucas Holstenius Hamınaburgensis, & Leo Allatius: è Batavia, Claudius Salmasius Divionensis, Fridericus Gronovius, Isaacius Vossius, ac Nicolaus Heinsius: ex insula Britannia, Jacobus Usserius Armachanus: è nostris Lucas Acherius, Cantalupus, Johannes Mabillonius, Sanctigermanenses Monachi piissimi atque eruditissimi.

Ita transacto septennio, deficientibus indies oculis, intellexit Valesius necessario sibi aut renuntiandum studiis, aut habendum esse lectorem: quem à patre præparco nec petere audebat, nec etiamsi maxime petiisset, impetraturus videbatur. Cum ea de re sæpe apud amicos sermonem habuisset, sæpe questus esset: Michael Anglus celeberrimus Caussidicus, cujus intima familiaritate utebatur, obtulit ipsi nomine Henrici Memmii bina librarum millia annua, si studia sua, suasque observationes cum eo communicare vellet: hoc si fecisset, amplissimi Præsidis gratiam maxime initurum, & anagnostæ opera paternis in ædibus libere studiis vacaturum. Valesius qui semper antea ejusmodi studia

ad

ad alienos usus accommodata aversatus erat, ac grave servitutis genus appellitaverat; amici verbis & rationibus, sed multo magis condicionis æquitate victus, dedit manus, ac tandem expugnari se passus est. Annorum tum erat circiter quadraginta. Nanctus igitur lectorem eumdemque scriptorem sive librarium, præter ceteros quorum non memini, Eusebium, Socratem, Sozomenum, Theodoritum, ac Evagrium legit, adnotavit, excerpsit. Quo facilius ei fuit, postea novæ translationi veterum historiæ Ecclesiasticæ scriptorum vacare, quos jam antea exactissime perlegisset. Sæpe miratus sum ejus animi præsentiam, semper his solis quæ legerentur intenti; ab anagnoste indocto perperam pronuntiata græca & latina cito ac facile intelligentis; nunc sedendo, nunc ambulando dictantis ex tempore, & cuncta quæ dictaret, recte atque emendate scribenda curantis, denique inter monitus ac reprehensiones neque lecta obliviscentis neque dictanda, ut apte prioribus posteriora jungerentur. Tum libros emit Valesius & multos, & bonos, sed eos maxime, quos sibi præcipuo usui fore judicabat, ne sæpe ad amicos decurrere cogeretur. Tum quoque multas & varias variis fictisque de rebus orationes, velut ad Regem aut in curia habendas, patrio sermone composuit, & manu sua utcumque scriptitavit: quæ ipsum magno opere fatigaverunt, cum propter laborem scriptionis ægro oculo intolerabilem, tum vel maxime propter exactionem celeritatis. Aliæ enim super alias ei orationes injungebantur, bene, secreto, ac cito elucubrandæ.

Anno MDCL. post Christum natum xiii. Kalendas Augustas patrem amisit: & interjectis paucis mensibus Memmius amplissimus Præses decessit. Eodem anno Christina Serenissima Suedorum Regina unanimi omnium Regni ordinum consensu consecrata est & coronata: cujus de laudibus ita orationem scripsit Valesius, ut ab ipso in Suedia ad Reginam habitam putes. Ob id nomine Reginæ & torques aureus ei promissus est, & ipse cum viro doctissimo Samuele Bocharto Cadomensi, commendatione Isaacii Vossii amici sui in Suediam invitatus. Neutra tamen res bonum ac felicem eventum habuit; neutra Valesio utiliter cessit. Nam nec torquem umquam istum, qui ipsum diu multumque torserat, nec Suediam umquam vidit, plane quasi honore contentus, impensam remisisset. Jactaverat non semel Valesius, qui alioquin paucorum verborum erat, daturum se operam in Suedia, ne Christina in Regnum suum pro doctis indoctos & aretalogos invitaret. Quæ ventosa comminatio occultam & magnam ei conciliavit invidiam. Nam qui se designari sentiebant, clam missis trans mare literis obtrectationis & maledictorum plenis effecere, ut vice versa eo domi remanente, ipsi Holmiam navigarent. Sic dum alios excludere vult Suedia, semet exclusit. Sed hanc injuriam sibi malis falsorum amicorum & invidorum artibus factam forti animo tulit. Profuit certe ei, à navigatione Suedica avocari, ne à studiis avocaretur.

Carolus Montchallus Archiepiscopus Tolosanus, vir doctus, cui veteris historiæ Ecclesiasticæ editio mandata fuerat à Clero Gallicano, Socratem & Philostorgium cum duobus priscis codicibus Romæ à Luca Holstenio conferendos curaverat, & Valesium secum Tolosam abducere frustra tentaverat, ut magna in re magno adjutore tacitus uteretur. Sed cum postea propter nimias occupationes suas huic se editioni vacare non posse animadvertisset; Petri Puteani

 literis

literis incitatus, rogavit absens per epistolam Antistites Galliarum, ut Henricum Valesium ultro se ipsis offerentem ac humeros tanto oneri supponentem, suum in locum substituerent: quo doctior & magis idoneus suscipiendo operi non posset inveniri. Episcopi Regni Francorum, qui anno MDCL. Lutetiæ Parisiorum erant congregati, lectis Monchalli literis, ejus consilium secuti sunt, & Valesio curam atque onus novæ editionis priscæ historiæ Ecclesiasticæ ad unum omnes una voce delegavere. Assignatæ sunt ei in annos singulos libræ sexcentæ: cui summæ ducentas libras anno MDCLXX. addidere. Secutum est triennium, Valesio infelix ac infortunatum: intra quod temporis spatium tribus veterrimis & maximis optimisque amicis privatus est. Quippe anno MDCLI. Jacobus Sirmundus, insequenti anno Petrus Puteanus custos Bibliothecæ Regiæ, anno demum MDCLIII. Dionysius Petavius, virtute & doctrina clarissimi ac eminentissimi viri decessere: quos Valesius sua quemque oratione laudavit, & eorum memoriæ extremum hoc & quasi debitum munus exsolvit. Extant laudationes, ad quas lectorem remitto. De Sirmundo & Petavio in transcursu dicam, cum ut solet doctis accidere, nonnumquam alter ab altero dissentirent, alter etiam adversus alterum scribere parati essent; Valesium communem amicum amborum, hominem ab adulatione ac dissimulatione alienum, libere quæ sentiret dixisse; & licet utrimque traheretur, alterius probavisse sententiam, alterius nequidquam repugnantis palam damnavisse: tam sapienter denique, tam modeste ac sincere juvenem inter consummatos senes de re controversa, videlicet de Synodo Sirmiensi judicavisse, ut nihilominus utriusque usum amicitiamque retinuerit. Eadem ratione se gessit in contentione Sirmundi atque Tristani de nummo Hanniballiani Regis, de Anastasi, aliisque. Cum in quibusdam ab utroque dissentiret; neutrum tamen libertate sua læsit, neutrum offendit. Existimabas tum tamen, mi Nublæe, non bene fecisse Valesium, quod suam de Anastasi dissertationem Tristano adversus Sirmundum scribenti publicandam dedisset: quasi Tristani partes quam Sirmundi sequi mallet, firmioresque duceret.

Interea Valesii opus procedebat: qui Eusebii Cæsariensis Episcopi Ecclesiasticam historiam, ejusdem de vita Imperatoris Constantini libros iv. ac Panegyricum, atque orationem Constantini ad Sanctos cum iv. veteribus codicibus exacte contulit emendavitque, in linguam Latinam pari fide elegantiaque convertit, ac doctissimis commentariis ad priscos Ecclesiæ mores ac ritus explicandos illustravit. His subjunxit iv. dissertationes: primam de origine & progressu Donatianorum, quos non servata lege analogiæ vulgo Donatistas vocant: alteram de Anastasi, in qua Sirmundum & Tristanum reprehendit: tertiam de translatione septuaginta interpretum: ultimam de Martyrologio quod Romanum cognominavit atque edidit Rosweidus. Dum sub prælo gemit Eusebius, Valesius Julii Mazarini Cardinalis liberalitate auctus est, allatis ipsi inopinanti sub finem anni MDCLVIII. libris mille quingentis: quod congiarum postea quotannis ad finem vitæ, tam vivo Mazarino quam mortuo ex ejus testamento percepit. Publicata est Eusebii historia anno M DC LIX. mense Julio: quam Valesius Archiepiscopis & Episcopis Ecclesiæ Francicæ, quorum auspiciis in lucem prodibat, Epistola ac Præfatione nuncupavit. Accepit po-

stea ex nonnullis, melius atque adeo utilius se facturum fuisse, si Eusebium Julio Mazarino dicavisset; quod grati animi testimonium ab ipso Cardinalis expectarat.

Anno MDCLX. rex optimus ac munificentissimus Henricum Valesium, meque una in numerum Historiographorum suorum retulit. Utrique separatis literis seorsum attributæ annuæ libræ mille ducentæ. Datum id (quantum ad fratrem attinet) novæ Eusebii emendatæque editioni; quantum ad me, Historiæ Francicæ xxv. libris plurimisque observationibus illustratæ.

Anno Domini MDCLXII. ætatis LIX. Valesius sinistrum oculum amisit, sicut pridem amiserat dextrum; & circiter tres menses in cæcitate quantum fieri potuit dissimulata permansit: donec quidam genere Lingon, medicus ocularius, cataractam ab utroque oculo ejus amovit. Sed cataracta iterum pupillam dextram obtegente, cogitur ut prius uno oculo qualicumque esset contentus: cujus auxilio, quoties opus erat, subscribere solebat, agnoscebat etiam circumstantes, & adnotabat ora, vestes gestusque singulorum. Præcipue cum domi, tum etiam foris per vicos urbis, equis & carrucis ac bajulis onera transversa ferentibus plenos, celeri pede, recto vultu ac toto corpore, confidentissime incedebat, sine duce, sine baculo: plane quasi bene oculatus haberi vellet. Quinetiam cum antea foris famulum nunc lateri suo adjunctum, nunc prævium habere consuevisset: postea tale auxilium fastidivit, nec aut præire eum aut lateri suo adhærere passus est: tamquam oculorum aciem recuperavisset, ac nullo amplius egeret auxilio. Quosdam ex amicis vidi, tam firmo & tam audaci hominis incessu deceptos, mirabundos, & quod de ipsius oculis audiverant, verum esse non credentes.

Anno Domini MDCLXIII. Ludovicus Rex, virtute, animo, fortunaque maximus, pro solita magnitudine cogitationum suarum, & pro innata ipsi bonitate atque cura litterarum, doctis cum popularibus tum etiam externis late per Europam sparsis liberalitatem exhibuit: quos inter Valesius, curante amplissimo Colberto regii ærarii præfecto, iii. Nonas Junii mille ducentas libras accepit: parem summam ad exitum vitæ singulis annis percepturus. Accidit tum mihi, ut quamquam minor majori adæquarer fratri, & pari præmio donarer.

Tot prosperis supra vota confluentibus, uxorem ducere constituit. Amabat pridem puellam formosam ac ingenuam Margaritam Casnellam. Igitur anno MDCLXIV. pridie Kalendas Novembreis relicta domo paterna, in qua cum matre & fratribus habitabat, ædes conductas festinanter instruxit, ac ibi virginem xiv. Kalendas Decembris in matrimonium accepit. Annum primum & sexagesimum transgressus tum erat. Fuere multi, etiam amici & noti, (quibus autem notus non erat Valesius?) qui eum reprehenderent: fuere & qui veluti parum sanum irriderent. Hos inter epigrammatarius senex, qui valde acutus sibi videbatur, distichon triviale composuit, de cæco sene uxorem ducente, ut ab ipsa duceretur. Quod ne in Valesium dictum crederetur, idem poetica licentia mihi & communibus amicis confidenter asserebat, epigramma multo ante has nuptias à se scriptum ac editum fuisse. Nimirum sunt homines ad vituperandum atque damnandum quam ad laudandum multo

natura

natura proniores. Equidem Valesium, si sexaginta annis major sibi necessarium credidit uxoris solatium, si confidere & se ac sua committere conjugi quam famulis maluit; si mensæ ac lecti, vitæ atque fortunæ fidelem sociam habere, si solitudinis tædia finire voluit; Valesium inquam nihil inusitatum fecisse, nec propterea carpendum aut traducendum judico. Factum multis maximorum & sapientissimorum virorum, veterum ac recentiorum exemplis defendi potest. Solet fieri: fieri licet. Habuit Valesius, quos sequeretur: habebit qui imitabuntur. Vulgare proverbium est, ejus qui valeat annos numerari non oportere. Senex quidem erat Valesius, quum uxorem duxit: sed erat vegetæ ac viridis & incipientis senectutis; supra ætatem robustus erat, prosperrima valetudine utebatur; Intra annos undecim ac menses fere sex, ex conjuge septem liberos tulit, quatuor mares, tres sexus feminini; maritus studiis vacavit ut cælebs, dictavit ut cælebs, mutua cum amicis officia exercuit ut cælebs; magnum lienis dolorem quo tandem consumtus est, diu fortiter tulit. Quid amplius juvenis facere potuisset? At male oculatus puellam formosam duxit! Oculis Valesii nil jam metuendum erat, cum altero pridem captus esset, altero tam maritus viderit quam cælebs. Puellam venustam duxit! An melius & prudentius facturus fuit, si anum deformem duxisset? formosam sibi conjunxit, ut eam magis & perseverantius amaret; puellam, ut ex ea generaret heredes, quos ab anu exspectare non potuit. Nam matrimonium liberum quærendorum causa contrahitur. Puellam inquam accepit, ut ea obsequentiore uteretur, ut quasi tenellam arbusculam flecteret qua vellet, vel quasi mollem ceram pro libitu duceret atque formaret. Vetulis quippe virginibus nihil durius & intractabilius, nihil pervicacius, nihil morum plerumque pessimorum tenacius, nihil ridicula prudentiæ affectatione putidius potest reperiri. Quare non Valesius, sed ipsi censores qui eum damnaverunt, risu digni fuerunt atque damnandi.

Post ductam uxorem nihilo segnius studebat Valesius, librosque componebat. Socrates & Hermias Sozomenus Scholastici seu Advocati à Constantini Maximi professione Christianæ religionis ad septimum decimum Consulatum Theodosii junioris Aug. centum & viginti octo annorum historiam perduxere. Hosce ambos ope priscorum codicum emendatos, in sermonem Latinum transtulit, & doctis adnotationibus exposuit. Adjecit & tres libros observationum; unum de rebus magni Athanasii Antistitis Alexandrini, alterum de Pauli Constantinopolitani Episcopi exsiliis ac restitutionibus, tertium ultimumque de sexto Canone Concilii Nicensis. Hunc secundum historiæ Ecclesiasticæ tomum Ludovico Francorum & Navarrorum Regi maximo ac Christianissimo dedicavit anno MDCLXXVIII. obtulitque. Tertio observationum libello Johannes Launoius Theologus, adversus quem scriptus erat, utcumque cavillando respondit: quam defensionem Valesius sibi legi noluit, affirmans consumtam esse materiam, & persuasissimum habens, sua scripta ab Launoio nulla ratione refelli posse atque convelli. Supererant corrigendi, transferendi, exponendique Theodoritus Episcopus Cyri, & Evagrius Scholasticus, ut totum veteris Ecclesiasticæ historiæ corpus, usque ad annum natalis Domini DXCIV. Mauricii Tiberii principatus duodecimum, uno stilo, pari

fide

fide elegantiaque conversum haberemus. Quod anno demum MDC LXXIII. factum est: quum Theodositus & Evagrius, unaque excerpta è Philostorgio & Theodoro Byzantio Lectore prodierunt in lucem, cum accuratis adnotationibus. & duobus observationum Ecclesiasticarum libris: quod opus Valesius J. B. Colberto illustrissimo literarum fautori nuncupavit, ut esset suæ erga ipsum observantiæ gratique animi perenne monumentum. Sacræ historiæ Græcis auctoribus Latinos, Sulpicium Severum, Turanium Rufinum, Cassiodori Senatoris historiam tripertitam, Liberatum Diaconum, nonnullosque alios cum priscis membranis collatos, & opera sua emendatos commentariisque expositos adjungere constituerat, si ei diutius vivere contigisset. Prætereo carmina, quæ ex occasione composuit: qualia sunt, Soteria pro Ludovico Magno Rege Christianissimo, versibus hexametris stilo Horatiano anno MDCLXIII. condita: item insequenti anno lucubrata, ad Regem de victoria ejus Maurica & Turcica ode elegantissima.

Hi sunt libri quos scripsit atque publicavit. Sed multa in scriniis volumina moriens reliquit, partim absoluta, partim imperfecta: quæ cum in manus meas non venerint, à me indicari commemorarique non possunt. Nota posteris faciam ea, quæ recordor. Inprimis suis ad Ammianum Marcellinum, & ad totam historiam Ecclesiasticam adnotationibus multas observationes addidit, nova editione dignissimas. Quod ad Ammianum attinet, Blavius Batavus typographus cum historicum editurus erat, & de numero exemplarium cum Valesio convenerat: sed bellum repente superveniens omnia editionis in hostico consilia discussit. *De legibus Atticis* scripsit Valesius: & jam opus suum edere parabat, quum est à Samuele Petito Nemausensi præventus, qui de eadem materia opus ingens Luteciæ typis imprimendum curavit. De Critica, quæ pars est Grammaticæ utilissima, volumen composuit, sed non absolvit: in quo enumerat, qui sint à veteribus Critici appellati. Aristotelem etiam, philosophorum facile primum atque doctissimum, Criticum esse cognominatum docet. Heic notetur, quod non semel observavi, ab his qui patria lingua versiculos factitant, aut soluta oratione aliquid scribunt, viros doctos & antiquitatis ac linguarum peritos contumeliæ causa *criticos* appellari: quos nimirum ineptiarum suarum censores, & inscitiæ suæ judices metuunt ac aversantur. Valesius ipse cùm jaceret in lecto, & intra paucos dies moriturus falso crederetur; mihi opera sua commendans, asserebat se Libanii sophistæ orationes quindecim, ad historiam pertinentes, ex priscis membranis eruisse, ac in linguam Latinam convertisse, commentariisque exposuisse. At ipso mortuo, Græcas orationes Libanii quatuor tantum aut quinque, ac ne eas quidem historicas, in Latinum sermonem translatas, ejus in scriniis reperi: ceteras, si quæ sunt, haudquaquam vidi. Multa in veteres auctores, classicos vulgo dicto. eximia Valesium observavisse, communes amici, Aimericus Bigotius, Hieronymus à S. Bova, & Johannes Cotelerius, viri clarissimi doctissimique asserunt: quæ digerenda in ordinem, & Miscellanea vel Collectanea inscribenda esse, mihi suavissimus Bigotius post fratris obitum scripsit. Sed hæc mihi videre, & scrinia ejus excutere ac evolvere quæ ibi latent non licuit. Ista omnia magno Reipublicæ literariæ damnò haud dubie sunt peritura, aut fraude intercipienda

vel

vel supprimenda : nisi à viro aliquo non minus probo quam docto secernantur quæ jam sunt edita, & quæ supervacanea ac inutilia videbuntur ; reliqua autem quæ sunt inedita, diligenter emendentur digeranturque, ac bene ordinata auctoris nomine vulgentur. Alioquin scripta Valesii in manus indoctorum hominum venient : qui nec etiamsi maxime voluerint, eis uti ipsi poterunt, nec alios etiam uti patientur. Et hactenus de libris Valesii.

Post editam totam Ecclesiasticam historiam vix novem menses effluxerant, quum circa mensem Martium Valesius in morbum incidit : quem ipsemet initio contemsit, & celeriter ac facile sanari posse credidit, propterea quod eum variantem, & nunc graviorem, nunc leviorem, interdum etiam velut ex toto decedentem videbat. Sed postea cum indies dolores accrescerent, animadvertit totam vim morbi in lienem proximasque partes corporis prorupisse. Tum fere quotidie, interdum etiam intra unum diem non semel magnis & acutis doloribus cruciabatur, ita ut sæpissime ejulare & clamare cogeretur. Sublato ad tempus dolore, statim redibat ad sese : alium crederes, cum suis, cum amicis colloquebatur ; ambulabat modo domi, modo etiam foris ; studebat quoque ac dictabat ; petebat Ecclesias, & omnes Christiani partes implebat. Sic biennium ac duos menses consumsit. Jamque melius se habere, & veris beneficio convaliturus putabatur, quum subito ingravescente vi morbi tandem succubuit, & peractis quæ virum pium atque Christianum facere oportebat, Nonis Maii anno Christi MDCLXXVI. exspiravit, cum sæpius intra horas quatuordecim ore cruorem effudisset. Tanta quidem ei fuit ad extremum spiritum animi præsentia, ut circumstantes alloqueretur, responderet interrogantibus, & cum Presbyteris Deum precantibus preces suas jungeret. Vixit annis duobus & septuaginta, mensibus octo, biduo minus. Elatus est modica pompa funeris, maxima doctorum frequentia : sepultus est in Campensi Basilica S. Nicolai, in monumento avito. Ex septem liberis quos sustulerat, moriens tres filios superstites reliquit, maximum natu Hadrianum, quem rogatus à patre infantis, de sacro fonte excepi, & cui meum Hadriani nomen dedi ; Henricum, & Carolum : è quibus Hadrianus duodecimum annum agit, Henricus xi.

Heic referenda sunt aliqua, suis locis prætererita, quoniam quibus singula annis contigerint, meminisse non potui. Choræ Abbas, re & nomine Amabilis Burzæus cum viris doctis de sacra scriptura & de veteri Ecclesiæ disciplina stato cujusque hebdomadis die domi sermones habere concupivit, favente votis ejus Colberto ; & primum, aut unum de primis Valesium invitavit, uti his collationibus quæ tamen paucis mensibus duraverunt, interesset. Interfuit igitur unus pæne inter Presbyteros ac Theologos laicus, inter togatos palliolatus, & interrogatus, docte ac graviter sententiam dixit. Ipse mihi narrabat, ibi se aliquando longo sermone docuisse, viros bonos ac pios, *filios Dei* ; malos atque impios *filios hominum* in sacris libris appellitari. Idem Abbas, inter tres de una juris Canonici cathedra Parisiaca contendentes, propter dissensionem Professorum judex ab amplissimo Colberto, Mæcenate suo electus, assessorem sibi præ ceteris Valesium nostrum adjunxit, & post auditas singulorum competitorum orationes ac disputationes publicas, de consilii sententia digniori vacantem

cantem cathedram adjudicavit. Emendandis amicorum scriptis non parum temporis Valesius rogatus impendit. Inprimis, ut leviora omittam, quosdam rerum Byzantinarum scriptores Græcos à Combefisio Dominicano repertos, & in linguam Latinam conversos, curante Carcavio sedulo relegit, correxitque ac illustravit notis: quos historicos diligentissimos & maximi faciendos, ac dignissimos esse qui ederentur, non semel mihi affirmavit. Præterea Græcos auctores Mechanicos, è bibliotheca Regia à viro clarissimo doctissimoque Carcavio, ejus custode erutos, in Latinum sermonem transtulit, ut essent cui tum parari dicebantur editioni maturi. Diebus Lunæ post meridiem huic interpretationi vacabat, legente codicem ac dictata excipiente Cotelerio.

Nunc de moribus ac de interiore vita hominis pauca dicenda sunt. Quod ad pietatem pertinet, Valesius sollennes dies festos, Pascha, Pentecosten, Assumptionem S. Mariæ, festum omnium Sanctorum, & Natalem Domini, raro elabi passus est, quin à Presbytero pœnitentiam & sacram communionem acciperet. Dominicis ac festis diebus, quoties ei per oculos & per valetudinem licuit, una cum populo Basilicas frequentavit. Ante annos tres vel quatuor quam decederet, quoties festis diebus morbo vexatus, domi se tenere cogebatur; Bernardi Claravallensis Abbatis Sermones ab anagnoste suo sibi legi jubebat, attenteque eos audiebat, & avidis auribus hauriebat. Quippe existimabat, & amicis etiam dicere consueverat, dies Dominicos ac festos Dei laudibus, non studiis literarum impendi oportere: Sermones autem Bernardi quibuslibet veterum Patrum cum Græcorum tum Latinorum homiliis ac Sermonibus multo esse ad excitandam in animis nostris accendendamque pietatem aptiores. Id notandum duxi, propterea quod religio & exacta dierum festorum observatio raro creditur in eruditis reperiri: de quibus joci caussa dictitant, *studere, Deo servire est.* Presbyteris magnum semper honorem habuit. Hoc nonnumquam amicis sanus, hoc Presbyteris ipsis adstantibus moriens asserebat, Presbyteros summæ sibi semper fuisse venerationi. Adeo verum est, quod ait Symmachus, *qui bona fide Deum colit, hunc amare & Sacerdotes.*

Erat somni plerumque alti atque diuturni, ac ne inter tonitrua quidem tempestatesque deserentis, matutinum tempus studiis impertiebat: post meridiem & prandium audiebat aliquid & dictabat aliquando, sed non diu. Nox studiis eximebatur. Vigilias enim pati non poterat, nec unquam nisi extraordinaria aliqua necessitate coactus lucubrabat. Plerumque solitudine ac secreto delectabatur, ut quæ legerat aut scripserat, scripturusque erat, secum tacitus meditaretur ac veluti ruminaret. Negabat enim sine meditatione utilem esse lectionem. Quare & amicis ipsum quærentibus haud raro dici jubebat, se domi non esse. Hac contentione animi tot ista ac tanta volumina peregit. Cum esset igitur, ita ut docui, studiosus ac laboriosus, nihilominus tamen dictitabat parum se ac pauculis horis studere. Tantopere libris evolvendis ac componendis intentus, nihilo segnius rei familiaris curam agebat: quam non servare solum parcimonia, verumetiam omni bono modo augere conabatur. Libros suos non libenter amicis commodabat, præsertim indoctis, quibus nulli usui futuros sciebat, cum his ipse carere non posset. Plagiarios, quales inter eruditos sunt plurimi, plurimum oderat: & si qui observationes suas fraude aliqua, aut se inconsulto nec permittente, sibi vindicavissent, librisque suis inseruissent, plane

 irascebatur,

irascebatur, & querebatur palam. Quinetiam si vel leve aliquid ad literas pertinens cuiquam dixisset; in voluminibus editis aut rem totam supprimi atque præteriri, aut gratam sui mentionem fieri volebat, & se inhonoratum transmitti, ac honore qualiscumque observationis fraudari indignabatur. Suum quidem esse, quod sibi aliquando visum esset ac venisset in mentem; res autem suas ubicumque aut à quocumque interceptæ essent, jure ab se repeti posse arbitrabatur. In quo sane accidit aliquando, ut amicos & quosvis alios eruditos scriptores falso ac sine causa suspectos habeamus, accusemusque plagii. Quis enim quantumvis doctus negare ausit, id quod observavit, aut à nemine antea observatum fuisse, aut ab aliquo alio sibi incognito eodem tempore observari potuisse? Ita de sui similibus judicare, est hominis aut nimium ingenio suo confidentis, aut nimium diffidentis alieno. Parcus erat sermonis, parcus & laudum: & nisi si quid amicitiæ dabat, (quod rarum erat) pauca ætatis suæ probabat scripta, pauca laudabat: quod non multa laude digna aut multi æstimanda edi videret; laudari autem ac magni fieri nefas duceret, quæ laudem & gloriam minime merebantur. Cum de alienis operibus tam libere judicium ferret, ipse in libris suis aliqua reprehendi haud æquo animo patiebatur: non tam quod quemquam contemneret, ut ingenio inferiorem atque doctrina, aut se unum ceteris omnibus anteferret; quam quod intolerabile judicaret, indoctos de rebus sibi ignotis audacter & impudenter ferre sententiam, & palam ea improbare ac maligne damnare, quæ non intelligerent. In re seria, in lusu etiam (nam juvenis non raro nec male aut infeliciter lusit) siqua esset orta contentio, omnes sibi, nemini ipse cedere volebat: volebat vincere, vinci nolebat, quæ pervicacia paullatim provecta ætate deferbuit. Nimirum, ut ait Tullius in libro de officiis, *in elatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur.* Quum prospera valetudine utebatur, fratres & propinquos suos, si forte ægrotarent, morbis obnoxios, infirmos, lecto gaudentes appellabat, ac sui dissimiles esse dicebat. At si ipse in morbum incidisset, clauso undique cubiculo nec lumen, nec amicos, ac ne proximos quidem admittebat, sed in solitudine & silentio permanebat, ac modo dolores suos ejulatu ac clamoribus, modo febrim crebro atque sublimi anhelitu testabatur, ita dolorem levari, febrilem ardorem minui ratus. Postquam autem convaluerat, velut præteritorum oblitus, leve ac contemnendum fuisse quidquid tulisset, aiebat: vix ac ne vix quidem ægrotavisse videri volebat: molestus ei erat, qui mentionem morbi faciebat; gratissimus contra, qui de prospera ejus ac juvenili valetudine, de viribus mirabundus loquebatur. Natus annis septuaginta, nec sibi ipse videbatur senex, nec aliis videri volebat, qui mala & incommoda senectutis nulla sentiret. In literis quas ad eum miserat Gronovius Gronovii filius, longam & felicem senectutem ei precatus erat. Senectutis nomine offensus est Valesius, epistolamque ceu à juvene juveniliter & inepte scriptam projecit, tamquam sibi dedecus aliquod falso exprobraretur. Id mihi post, sed ridens referebat: ita ut appareret ipsum in se postea descendisse, & annorum suorum magis quam firmæ valetudinis & virium habita ratione, dictum Gronovii probavisse. Adjiciebat insuper, ante acceptas hasce à Gronovio literas, se de senectute sua numquam cogitavisse.

Hæc

Hæc sunt quæ de Henrico Valesio fratre meo scribenda duxi: non ut libello meo quidquam gloriæ ejus adderem, quem abunde sua scripta commendant; sed ut in ipso reperiant eruditi atque studiosi, quod imitentur.

At tu, mi frater, (extremum te alloquor,) siqua etiamnum tibi superest memoria rerum humanarum; siqua te adhuc tangit cura operum & scriptorum tuorum; hoc à me habe supremum munus: hoc elogio, qualecumque & quantulumcumque est, hoc honorifico testimonio contentus esto. Hoc à me accipe, quod forsitan ne exspectaveras quidem, religiosum fraterni amoris monumentum. Tu me ut nascendo, sic & moriendo præcessisti: nunc exspecta, simul ac Deus jusserit, secuturum; ut qua in terris potiri non possum, felicitate fruar tecum in cœlo.

Hoc à me, Valesi, supremum munus habeto:
Quo bene te meritum frater honoro libens.
Accipe sinceri monumentum & pignus amoris:
Quod tibi me præter nemo daturus erat.
Regibus exstruxere alii sua Mausolea:
Clarius est, mea nunc quod tibi dextra facit.
Marmora Pyramidum consumsit tempus: in illum
Quem statuo tumulum nil sibi juris habet.

DE VITA
JACOBI USSERII
Archiepiscopi Armachani
E V. V.
NICOLAI BERNARDI,
Aliorumque scriptis Collectanea.

PLurimum certe interest Ecclesiæ Dei, cum ad præconium virtutis tum ad exemplar morum, ut, qui pietate conspicui, doctrina illustres, rebusque gestis insignes suis aliquando temporibus extiterunt, horum nomen & vivendi ratio ad seros usque nepotes transferantur. Quocirca operæ pretium me facturum esse arbitrabar, si Jacobi Usserii, Reverendissimi illius Archiepiscopi Armachani totiusque Hiberniæ Primatis vitam literis consignarem; & quidem quantumvis ab aliis viris doctissimis integerrimisque hoc idem jam antea factum esse non ignorarem: non quod eorum fidei aut diligentiæ quicquam ego detractum velim, aut quæ ab illis jam scripta sunt, hæc eadem à me aut copiosius aut luculentius exponi posse putem: verum ut magnum illud instar pietatis & literarum, cujus nomen & fama apud exteros omnes, quam late patet orbis literarius, dum viveret adhuc increbuerat, ne nostrorum solum hominum conscientia & memoria contineretur. Enimvero indignum mihi videbatur, qui tot linguarum peritiam complexus est, ejus historiam intra unius sermonis Anglicani cancellos coerceri. Neque sane ullus dubito quin Ecclesiæ Christi universæ gratum imprimis futurum sit, viri summi, ac de se optime meriti effigiem contueri, hærere in vultu, vitam contemplari, ac præsenti, quoad ejus fieri potest, cogitatione complecti. Quod quidem ego ut aliqua saltem ex parte præstare possim, quoniam mihi non contigerit tanti viri tam eximiæ virtutis testem αὐτόπτην admoveri, in eam mihi curam maxime incumbendum esse sentio ut ejusmodi huc afferam quæ viri docti, summæque fidei, longaque Reverendissimi viri consuetudine usi aut viderunt ipsi, aut hauserunt ab ipsius narrantis ore, aut ab aliis denique fide dignis acceperunt & in scripta sua contulerunt.

Inter quos quidem facile primas tenet vir imprimis doctus & reverendus *Nicolaus Bernardus* S. T. P. & Ecclesiæ Dredensis in Hibernia Decanus; qui-

quum

quum Reverendissimo viro à Sacris fuerit, ac triginta deinceps annorum consuetudine probe cognitus & perspectus. multa subinde illum audivit de vitæ suæ anteactæ ratione differentem. Hujus ergo præcipue vestigia premens ac temporis filum legens aliorum spicilegia suis quæque locis intertexam, quæ incerti sunt temporis cum aliis nonnullis ad calcem rejiciens.

Jacobus Usserius editus in lucem est Dublinii (quæ Hiberniæ urbs est principalis) anno post natam salutem octogesimo supra quingentesimum, pridie nonarum, sive triduo post Calendas Januarii, quasi strenæ loco in orbem missus; magnum certe quidem futurus, cum Patriæ suæ decus, tum Ecclesiæ Dei beneficium.

Ex utroque parente familia ortus est haud ignobili; siquidem pater ei fuit *Arnoldus Usserius* V. C. qui solerti ingenio præditus, ac legum studiis educatus, in Cancellariæ curia munus obiit non obscurum. Patruum autem habuit *Henricum Usserium*, virum doctum & prudentem Cantabrigiæ quidem in Anglia bonarum literarum studiis institutum, ad Archiepiscopatum Armachanum deinceps provectum; qui dum adhuc Dublinii esset Archidiaconus legationes in Angliam ad Elizabetham Reginam obivit duas; alteram ut Ecclesiam Sancti Patricii (quæ est Dublinii Cathedralis) è Sacrilegii faucibus, adeoque ab interitu vindicaret: alteram quo Collegii & Academiæ Dublinensis fundationem ab Regina impetraret, quibus utrisque successus non defuit luculentus. Ita scilicet providentia divina procurante, ut *Usserio* nostro (cui solicite visa est invigilare) nec deesset Academia patria, quæ instituerat juvenem, nec Ecclesia, quæ ornaret virum. Mater huic erat *Margareta* V. C. *Jacobi Staniburstii* filia; qui, quum esset civitati Dublinii à memoria, & è Cancellariæ (ut vocantur) Magistris unus, ita prudentia, integritate, ac rerum usu inclaruit, ut in supremo totius Hiberniæ Senatu secundi ordinis senatores oratorem illum, atque adeo moderatorem suum collatis suffragiis semel, iterum, ac tertia demum vice, multis annis interjectis, perquam honorifice renunciarint. Hujus filius erat *Richardus Staniburstius*, Usserii nostri avunculus, vir sane haud vulgariter doctus (uti è scriptis ejus poeticis, historicis, Philosophicis constare potest à Camdeno, Campiano, & Ferrario laudatis) cui cum nepote hoc suo epistolare commercium aliquandiu intercessit.

Quid autem attinet huc afferre amitas *Usserii* duas, cæcas illas quidem ab incunabulis, at in scripturis Sacris supra fidem perspicaces; nisi ut intelligamus eas primum literarum usum huic nepoti suo indicasse, & quas ipsæ nunquam conspexerant ille ut videret ac legeret effecisse. Fratrem denique habuit *Ambrosium Usserium*, vitæ quidem brevioris, at præstantis ingenii juvenem, & Hebrææ linguæ peritissimum; uti satis arguit V. T. ad Jobum usque ab illo Anglice redditum ex Hebræo. Cujus exemplar ipsius manu descriptum etiamnum extare dicitur, quod quo minus absolveret in causa fuit novæ illius versionis Anglicanæ publicatio, quæ Jacobi Regis auspiciis est adornata.

Hactenus *Usserii* nostri genus vidimus. Et quamvis lubricum admodum ac incertum sit à Majoribus ductum argumentum virtutis, plus tamen gratiæ ac autoritatis habere solet, quæ in sobole conspicitur, avita, hæreditaria, & quasi à Majoribus traducta virtus. Verum ad ipsum aliquando veniamus, Qui octo jam tum annorum puer præceptoribus traditus est viris eximiis & apprime

prime doctis *Jacoborum* pari; *Fullertono* nempe & *Hamiltono*, qui è Scotia sua Dublinium missi *Jacobi Regis* sui consilia & negotia sub hujusinodi professionis larva dissimulabant. A quo & magnis honoribus auctos, & rebus magnis in Republica gerendis postmodum admotos legimus. Præclare interim, & non sine singulari Dei providentia comparatum est, ut in Hibernia, tunc temporis ab ejusmodi viris satis inopi, opportune existerent, qui Usserii mores ac studia formarent, idonei artifices, in quo sane solebat ipse divinæ providentiæ manum sæpius agnoscere & exosculari. Horum opera jacta sunt illa literaturæ fundamenta quibus postea superstructum est tam magnificum totique orbi stupendum ædificium; quod quo splendidius esset ac utilius, voluit Deus ut una cum eruditione co-æva pietas adolesceret. Siquidem decimum ætatis annum vix attigerat cum Deus illi serium religionis sensum indidit, dum audiret quendam de verbis Sancti Pauli ad Romanos, initio capitis duodecimi concionantem. Quin & hæserunt animo quædam è Perkinsii concionantis ore calamo excepta, illique lecta, de die dominico sanctificando. O præclaram illam vivendi methodum, qua quis à teneris unguiculis pietate imbutus & obsequio Dei ita addictus est, ut constanti proposito ac pertinaci studio gloriæ Dei promovendæ omnia vitæ suæ munia deinceps administret.

At sensit Diabolus quam regno suo periculosa forent tam festinæ pietatis primordia, ac metuens quorsum tandem evaderent minæ illæ, ni tempestive reprimerentur, terroribus illum suis die noctuque exagitabat, ut eum à pietatis studio ac officiis deturbaret: verum adfuit Deus invocanti servulo, & à satanæ illum terroribus liberavit. Ista consilia cum videret satanas parum è sententia & voto suo successisse, aliam sibi rationem ineundam esse statuebat. Chartarum pictarum lusu à pietatis & literarum studiis avocare illum satagebat; ut, quem non vi à proposito dimovere poterat, eum saltem dulci voluptatis esca illectum irretiret. Verum ut primum sensit *Usserius* quantis præstigiis ludendi amor illius animum occuparat, diaboli versutia subolfacta, ab eo ludendi genere de cætero penitus abstinuit.

Exacto jam tyrocinii sui quinquennio, in quo Grammaticæ, Rhetoricæ & Poeticæ (quam amabat unice) Chronologiæ insuper studium adjunxerat, annos jam natus tredecim subduxit manum ferulæ, ac in Collegium Dublinense, (fælici omine) primus omnium scholaris inscriptus est, & *Jacobi Hamiltoni*, supra laudati, fidei ac tutelæ concreditus; qui è ludi literarii hypodidascalo nunc in Collegii socium est adoptatus. Quem sæpius audivi (inquit Bernardus) stupendum Usserii cum ingenii acumen, tum in studiis profectum, non sine admiratione multa, commemorantem.

Biennium inde effluxit, in quo non solum Artibus liberalibus adjunxit animum, verum & Græcæ Linguæ ac Hebrææ peritiam adeptus est, Chronologiam vero ita excoluit, ut conficeret S. Scripturæ Chronicon, quod usque ad Regum libros pertinebat, Annalium idem postea suorum non contemnendum rudimentum. Crevit interim ejus ex parallelo pietas; accidit enim ut dum se ad sacræ Synaxeos participationem accommodaret, hoc inter alia profusis deflerct lacrymis, quod studiorum tempora recursura, quam diem dominicum ardentiore desiderio expectaret. Neque parum angebant pium animum de paterno Dei in se amore scrupulus, quod nondum ejus castigantem manum fuisset

expertus

expertus, de quo certe in ætate provectiore non habebat quod quereretur.

Nondum in Artibus evaserat Baccalaureus cum jam percurrerat Stapiltoni *Fortalitium fidei*; ubi cum vidisset immanem hominis confidentiam Ecclesiæ nostræ doctrinam novitatis insimulantem, suam autem antiquitate venditantem, commotus animo continuo secum statuebat (Deo vitæ usuram concedente) omnia veterum Patrum monumenta evolvere, ac penitius excutere, quo tantæ confidentiæ quid subesset veri exploraret. Quod quidem ille pensum annorum octodecim curriculo, intra vicesimum nempe ac tricesimum octavum ætatis suæ annum, postmodum absolvit. Cujus tam singularis industriæ ac diligentiæ fructum non parvum hodie capit Ecclesia Dei, uberiorem certe percepturа cum Bibliotheca ejus Theologica & veterum Scriptorum Ecclesiasticorum criticum, quos ardentibus votis exoptamus, obstetriciis doctorum manibus in lucem publicam proferentur.

Baccalaureatum adeptus adeo diligenter Artium studiis insudabat, ut coram Essexiæ comite, eodemque Prorege Hiberniæ, ac Dublinensis Academiæ Cancellario, in Philosophia publice cum summa sua laude disputaret. Verum inter ea studia non continuit se, sed multos veterum Patrum libros, quin & polemica Pontificiorum simul & nostrorum scripta interim percurrebat, atque ita quidem ut cum sacerdotum Romanensium primipilis disputationem deinceps nunquam detrectaret. Imo cum Henrico Simondio Jesuita poscente sibi dari adversarios in castro Dublinensi de arce causæ suæ (scil. Antichristo) sæpius ita conflixit, imberbis juvenis cum veterano milite, ut & provocationis eum suæ peniteret, & satis antagonistarum in uno hoc octodenario tyrone experiretur. Ipsum audite Jesuitam in præfatione libri sui quem de Britannomachia ministrorum placuit inscribere. *Prodiit quidem semel*, (*inquit*) *octodenarius præcocis sapientiæ juvenis, de abstrusissimis rebus Theologicis, cum adhuc Philosophicæ studia non esset emensus, nec ephebis egressus*, *disputandi avidus*, &c. Quem postea cum adoleverat *Acatholicorum doctissimum* idem ille pronunciabat, amplum sane & insolitum ex id genus adversarii ore testimonium.

Sed dum *Usserius* noster adeo avide instaret Theologiæ studiis, ecce remora, quæ tam festinantem ejus cursum sufflaminaret. Siquidem illud tempus jam supervenerat quo Pater illum voluit ad juris Anglicani studium, uti olim constituerat, applicare, qua in re, vincente animum reluctantem pietate, morem parenti gerere paratus erat, nisi Patris mors intervenisset ac debitum Theologiæ ingenium tam ardenti suo desiderio restituisset. Veruntamen nova illi exinde difficultas & solicitudo exorta est; ne scilicet ampla illa quæ Pater reliquerat latifundia curis illum & spinosis controversiis, literarum studiis quam maxime inimicis, implicarent, has ille quo facilius devitaret, exuebat se patrimonio suo; illudque fratribus ac sororibus suis hercifcundum permisit, seipsum interim Dei providentiæ resignans, cujus ministerio se jam devoverat. Verum ne vel temere vel ex animi imbecillitate potius quam prudenti ac deliberato consilio cessisse forte putaretur, patrimonii sui statum ipse prius accurate descripsit, tum vero quibus illud applicari voluit usibus, prudenter quidem, indicabat. Hac ille ratione ex impedimentis illis veluti extricatus, acriore jam animo urgebat institutum suum; atque annum ætatis vicesimum assecutus, magister Artium

scrun-

renunciatus, ac disputatione Philosophica in publicis Comitiis defunctus est.

Non ita multo post electus est Collegii Catechista; quod ille munus adeo diligenter administravit, ut magnam totius Theologiæ partem tractaret & absolveret; atque hoc quidem didactice, ac intra Collegii sacellum peragebatur, postmodum vero idem delectus est, qui in publico urbis templo ea religionis capita pro concione tractaret, de quibus inter nos & Pontificios intercesserat controversia, eo nempe consilio, ut firmaret nostrorum animos in fide ac professione veritatis, illos autem ab errore, si fieri posset, revocaret. In illo opere postquam aliquandiu feliciter, & cum summa omnium utilitate processerat (quantum scilicet experimento sui videbatur illi sufficere posse) non ulterius sibi in eo stadio pergendum esse statuebat, donec sacris ordinibus esset initiatus, quod brevi postea (anno scilicet 1601.) effectum est, patruo ipsius *Henrico Usserio* Archiepiscopo Armachano ordinante, licet nondum justam ætatem consecutum neque enim æquum, aut è re Ecclesiæ videbatur; ut qui doctrina, prudentia, ac pietate annos præverterat, cunctantis ætatis legibus obstringeretur. Neque eum à sacerdotali munere suscipiendo deterrere potuit præsens periculum, quod verbi præcipue ministris tunc temporis imminebat; si nempe Hispanorum arma, quæ de summa rerum Hibernicarum, ac Potestantium jugulis decernebant, ex votis suis successissent. Quin eo potius capessendum sibi esse illud munus existimabat, quoniam, si strage illa, quam designarant papistæ, involveretur; propius ad martyrium hac ratione accessurum se arbitrabatur. Verum percusso eo prælio Kinsalensi, fusisque Hispanorum copiis, spe itidem sua sanguinolenta ista papistæ exciderunt; quapropter dissimulatis odiis, ac meditatam stragem in tempus opportunum differentes, cœperunt exinde tractari posse, statuto regni morem gerere, sacra Protestantium frequentare, & spes haud exigua gliscebat fore ut in veritatis castra transirent eorum plurimi, & in puræ religionis professione cum nostris aliquando coalescerent. Verum, legis illius vi & efficacia de subito per suspensionem sublata, & rescissa, omnia deinceps in pejus ruere, ac retro sublapsa referri; tum Papismus, veluti repetito ad saltum spatio, & quasi diluvio quodam, omnes ripas superante, totam illam Gentem inundabat. Quo sane facto adeo graviter commotus est *Usserius* noster, ut publice coram Optimatibus concione habita illud Prophetæ Ezekielis quarto sexto ad rem Hibernicam accommodaret; atque inde sibi eliceret Patriæ suæ ruinam post quadraginta annos imminere. Quod quidem ejus seu pronunciatum, seu vaticinium, utinam eventus rerum non ita nimium comprobasset; certe quod eo tempore illi præsagiebat animus adeo solicite ac intente deinceps expectabat, ut quo magis tempus illud propinquaret, eo majorem indies haberet de re futura confidentiam; prout ipse per annos plus sedecim testari possum (inquit Bernardus) ut qui sæpius illum (nec sine summa admiratione mea) audiverim expectationem hanc suam profitentem.

Illa autem quam modo memoravimus Papistarum instructio occasionem illi præbuit totum doctrinæ corpus in illum Catechismum reducendi, qui nuper sub ejus nomine aliquoties excusus est, quanquam ipse pro suo opere non agnovit eo quod cinnus tantum esset è Cartwrighto, Crookio, aliisque Theologis Anglicanis verbatim excerptus & consarcinatus, isque dimidia jam parte mancus,

cus, nec ipsius sententiæ ubique concors, uti ipse literis ad Downhamum scriptis aperte testatus est.

Paulo post victoriam illam Kinsalensem, qui in exercitu nostro cum imperio erant, spectabiles viri, quo palam fieret quanta esset inter arma & artes necessitudo, quamque in promptu esset viris de patria sua optime meritis de republica etiam literaria bene mereri, mille octingentas libras Bibliothecæ publicæ Collegii Dublinensis instruendæ magnifice contulerunt. Libros igitur coemendi provinciæ Usserio nostro cum Challonero communis est delegata; Qui eo consilio continuo in Angliam trajecit; ubi Thomam Bodleium militem reperit idem prorsus volventem saxum in gratiam Bibliothecæ suæ Oxoniensis. Quamobrem in fœdus coeuntes in negotio non absimili mutuas operas quam amicissime præbuerunt. Ex illo tempore factum est ut Usserius quovis triennio Angliam inviseret; ubi mensem unum Cantabrigiæ, alterum Oxoniis, utriusque Academiæ libris, manuscriptis imprimis, excutiendis insumebat; in quibus, iis qui in Collegio Corporis Christi Cantabrigiæ asservantur, facile primas tribuebat. Tertium vero mensem Londino assignavit, ut Bibliothecam Cottonianam scrutaretur, & doctorum quorundam virorum consuetudine uteretur.

Primus illum dignitate Ecclesiastica ornavit Loftusius Archiepiscopus Armachanus, Sancti nempe Patricii Dublinii Cancellariatu, quo honore jam tum indutum Wilhelmus Camdenus cum commemorat quam honorifice.

Anno hujus seculi septimo gradum suscepit Baccalaurei in S. Theologia, & modico spatio interjecto Theologiæ Professor publicus Dublinii electus est, quo ille munere dum per annos tredecim, aut eo amplius exequeretur, magnam controversiarum Bellarmini partem ad examen revocabat; quarum prælectionum volumina tria, ipsius descripta manu, se vidisse refert ac perlegisse Bernardus, quæ si quis in lucem publicam edenda procuraverit, rem procul-dubio facturus est non minus Ecclesiæ Dei gratam & proficuam, quam Usserio debitam, & Academiæ illi honorificam. Biennium inde effluxerat, cum de fundis quibusdam Ecclesiasticis controversia quædam exorta est; qua de re librum scripsit Usserius eruditum, eoque magis liberum à studii partium suspicione, quod nulla ei exinde messis succrescere posse videretur. Cujus quidem scripti res præcipuas Glossario suo inseruit Henricus Spelmannus Eques, ac doctissimus idem antiquarius, easque autori fert acceptas.

Post exiguum inde temporis intervallum natos jam annos præter-propter triginta Collegii Dublinensis Præpositus unanimi sociorum consensu eligebatur, quod ille munus, utut satis in se honorificum, &, si emolumentum spectes, non contemnendum; cum tamen facile prævideret quanta sibi studiorum impedimenta exinde essent enascitura, continuo detrectabat, quo expeditior foret ad institutum sibi cursum peragendum. Tantilla res pecunia videbatur animo ad sublimiora aspiranti! Altero biennio hinc elapso Doctoris laurea ab Hamptone Archiepiscopo mactus est; cujus dum esset candidatus de 70 hebdomadis Danielis, ac de millennio Apocalyptico doctissime prælegebat.

Anno proximo librum illum in lucem edidit, quem *De Ecclesiarum Christianarum successione & statu* indigitavit. Anno vero seculi hujus decimo quinto prodierunt Articuli illi Ecclesiæ Hibernicæ, quos publicus Episcoporum totiusque

cleri conventus, quæ Convocatio dicitur, tamquam religionis ac doctrinæ quam profitebantur summulam, extare voluit, in quibus quidem describendis digerendisque Synodus Usserii operam adhibebat.

Verum non potuit diutius tanta viri virtus invidia & detractione carere, quæ, velut umbra quædam maligna, solent eminentiorem virtutem comitari. Non defuerunt ergo qui illum apud Jacobum Regem veluti Puritanum calumniabantur quasi Episcoporum regimini iniquiorem; quod nonnulli amabant ea voce significare; quamvis apud profanam plebem nihil solennius quam eam fabam cudere in omnes serio & sine fuco pios; verum ad Regis prudentissimi colloquium admissus Usserius ita à se accusationem istam depulit, ut & se, & pietatem suam deinde haberet apud Regem probatissimum, quod quidem suum de illo judicium quo Rex omnibus testaretur, sponte sua, & ex mero (quod dicitur) motu illum Midensi Episcopatu jam tum vacante condecoravit. Ita nempe bonus & sapientissimus Deus adversariorum malitia & petulantia ad servorum suorum prosperitatem sæpe abutitur.

Electus jam Episcopus, postquam ad Parlamenti Anglicani inferioris ordinis senatores concionem habuerat eruditam, (quæ postea typis tradita est ex illorum mandato) ac in Hiberniam erat reversus ab Hamptono Primate, duobus Episcopis Suffraganeis, pro more & præscripto illius Ecclesiæ, assistentibus, Episcopus Midensis consecratus est. Neque porro destitit à vetere sua concionandi diligentia, verum quo arctius se ad eam obstringeret Episcopali suo sigillo inscribi voluit illud Pauli effatum, *Væ mihi si non Evangelizavero*; ut vere de illo dici possit quod de Augustino in ejus vita Posidonius. *Atque Episcopatu suscepto, multo instantius ac ferventius, majore autoritate, non in una tantum regione, sed ubicunque rogatus, verbum salutis æternæ alacriter & suaviter, pullulante atque crescente Domini Ecclesia, prædicabat.* Quocirca cum multos haberet in Diœcesi sua pontificios, primo certè colloquiis privatis cum eis egit, quibus profecto tantum effectum est ut concionantem illum audire deinceps non recusarent, modo ne in templo tamen quod ipsum iis condonandum putavit, ac proinde in foro juridiciali concionem habuit; qua sane nonnullorum animos ita flectebat, ut nunquam in posterum à sacrificulis suis ullibi eum concionantem audire permitterentur; nihilominus postea multos, qua concione, qua colloquio, ad agnitionem perduxit Evangelicæ veritatis.

Circa idem tempus cum in Papistas nonnullos sententia in camera stellata ferenda esset, quod juramentum de supremaru Regis agnoscendo recusarent, ei partes datæ sunt eos prius instruendi, ac de juramento illo commonefaciendi quod ansam præbuit eruditæ illi quam de ea re habuit orationi, quæ in operibus ejus Anglicanis hodie conspicitur. Ecclesiæ adhuc Midensis Episcopus Malonei Jesuitæ provocationi scripto respondit, quod dum edendi causa in Anglia commoraretur de Ecclesiæ Christi universalitate coram Jacobo Rege eruditam habuit concionem, quæ etiam publici juris facta est. Sed ecce dum vindicandæ veritati sedulo incumberet ad Armachanam sedem, Hamptono demortuo, evectus est; centesimus à Patricio illius Cathedræ Episcopus, qui Augustini coævus, primus ibidem sedisse perhibetur; & eandem ibi doctrinam quam nos hodie profitemur prædicasse, prout Usserius alicubi de verisimili saltem commonstravit.

Summum

Summum jam Ecclesiastici honoris apicem, in eo quidem regno, consecutus de solita tamen sua in concionando diligentia nihil quicquam remittebat. Ita summus honos, qui nonnullorum animos corrumpere solet, & vel elevare superbia, vel otio discingere, huic certe quidem & humilitatem auxit & acuit industriam, verum dum supra quam quod vires ferrent concionando incumberet, accidit ut febri quartana correptus per novem menses detineretur, qua tamen (favente Deo) fœliciter tandem defunctus est.

Vix à morbo illo convaluerat cum Mordantius Baro (qui idem postea Petropolitanus comes) Fide ac professione pontificius uxorem suam ad easdem partes traducendi cupidus, id non alia ratione commodius aut certius fieri posse putabat, quam si duos doctos & primarios viros, alterum ex altera parte, audiret disputantes, quo circa causæ suæ pugilem delegit Beaumontium Jesuitam, cui verum nomen fuerat Rookwoodus, utpote illius Rookwoodi frater qui ob conspirationem sulfuream capite pœnas dedit. Hunc contra antagonistam elegit pia Domina Primatem hunc nostrum, qui reformatæ fidei partes disputando tueretur. Is, quamvis esset haud satis adhuc confirmatæ valetudinis, aut tanto itineri viribus idoneis, pro eo tamen quo semper fuerat veritatis propugnandæ & animas lucrifaciendi studio, rogatus id munus non detrectabat. Locus disputationi assignatus erant ipsius Baronis ædes, quæ hodie Draitoniæ conspiciuntur in agro Northamptoniensi, eo certe huic negotio magis accommodæ, quod Bibliothecam continerent veterum Patrum scriptis instructissimam, quæ ibi in promptu erant, si ad ea forte (quod fere fit) inter disputandum fieret provocatio. Disputationi capita proponebantur *De transubstantione*; *De Sanctorum invocatione*, *De imaginibus*, atque de *perpetua Ecclesiæ visibilitate*; Postquam triduum fuisset disputationi datum (singulis nempe diebus horæ quinque) in quibus Reverendissimus Primas respondentis partes sustinuerat, die quarto Jesuitæ idem munus ex optione propria incumbebat; qui ad horam condictam non comparuit, verum scriptis ad Baronem literis se excusavit, quod omnia quæ excogitarat argumenta è memoria prorsus excidissent, nec revocanda; cujus infortunii causam in justum Dei judicium rejiciebat, quod sponte sua, absque licentia superiorum, cum viro tantæ eminentiæ ac eruditionis ausus fuisset in arenam descendere; quæ tam turpis ejus tergiversatio tantum sane valuit apud Baronis animum, ut postquam sermones cum Primate ulterius conseruerat, Pontificiorum partibus nuncium remitteret, & in Evangelicæ veritatis professione ad finem usque vitæ perseveraret. Atque hæc quidem accepi (inquit Bernardus) ab oculato & aurito teste, quibus & fidem aliquam afferre possit illa Chaloneri, sacerdotis secularis, exprobratio, qua in libro contra Beaumontium edito, eum ut caveat porro monet ab ædibus illis Draitonianis, ne forte in Usserium alium incidat, qui illum denuo in fugam agat, non sine sui ipsius & professionis suæ ignominia. Quæ omnia si quis diligenter animo secum perpenderit, non mirabitur quod Pia Domina tam insigni pietate ac reverentia Reverendissimum hunc Primatem, quoad viveret, prosequeretur. Qui in Hiberniam reversus incredibili omnium gaudio exceptus est; ac in autumno ejusdem anni, (qui erat 1626.) cum in publico Gentis illius confluxu id à Falklandio ageretur (summus is erat sub Jacobo Rege Hiberniæ moderator) ut si modo milites alerent suis sumptibus Pontificii,

religionis suæ publice exercendæ ampliorem facultatem consequerentur; Reverendissimus Primas facile perspiciens ea res quam fatalis Hiberniæ futura esset, omnes ditionis suæ Episcopos convocavit, qui ejusmodi indulgentiæ impietatem, subscriptis nominibus, unanimi consensu in hanc fere sententiam testati sunt. Quod quum Papistarum religio superstitiosa esset ac idololatrica, fides erronea ac hæretica, Ecclesia utriusque respectu Apostatica, liberum iis religionis suæ exercitium liberamque fidei suæ ac doctrinæ professionem indulgere grave peccatum foret; tum quod hac ratione omnium Papismi superstitionum, idololatriarum, hæresium, ac uno verbo abominationum ejus omnium, quin & perditionis omnium, quotquot in illius apostasiæ diluvio perirent, culpa & reatu nos (aiunt) involveret, tum vero etiam quoniam hoc facere pecuniæ gratia nil aliud foret quam religionem vænum exponere, imo & animas pretio prodere quas salvator noster Jesus Christus precioso suo sanguine redimere non dubitavit. Deum propterea veritatis comprecantes, ut vellet omnes, qui cum imperio erant, zelo Dei gloriæ & veræ religionis propagandæ studio imbuere & contra Papismum, Superstitionem, ac Idololatriam omnem fortes eos reddere, zelo affectos, & animo quam maxime obfirmatos. Episcopi duodecim omnino erant qui huic protestationi subscripserunt; quam Downhamus Derriensis Episcopus, cum postea coram Falklandio & concilio prædicaret, media concione publice recitavit; quin & Reverendissimus Primas eandem proximo die Dominico coram eisdem inter concionandum comprobavit; una innuens quam gravis ira Dei ob talem animorum propensionem ei genti impenderet. Unde tandem effectum est ut ad alia consilia deflecterent, nec ita multo post Falklandius in Angliam rediturus, dimissis primum cæteris, qui illum honoris causa fuissent ad littus comitati, tandem in genua procidens ac Reverendissimi Primatis complexus genua benedictionem ejus humillime petiit & accepit.

Paulo antequam conveniret Hiberniæ Parlamentum Anno 1634. transmissæ sunt ex Anglia à Regia Majestate ad Dominum ejus vices gerentem & concilium literæ, ut sententiam ferrent judicialem, utrum sedi Archiepiscopali Dubliniensi, an vero Armachanæ, prioritas & præcedentia de jure deberetur; qua de re nuper exorta fuerat controversia. Armachanus pro summa sua modestia ac humilitate ægre tandem induci potuit ut in eam arenam descenderet, verum jussus causam dicere, id tanta cum eruditione fecit, tamque luculenta adduxit ex ultima antiquitate testimonia, ut secundum illum à judicibus causa data fit. Non absimiles postea literæ (clam Usserio) allatæ sunt, quæ Primatem priore ante Dominum Cancellarium loco habendum esse, decernebant. Qui sane honores ita ejus animum minime efferebant, ut oneris potius apud ipsum, & gravaminis loco haberentur. Postquam autem jam coierant senatores, Usserius concionem doctam & piam apud eos habuit: quin & simili concione post quinquennium inde aliud Parlamentum auspicatus est.

Anno vero 1640. ex Hibernia in Angliam, principum quorundam virorum hortatu, evocatus est, ut consiliis suis pacificis, si fieri potuisset, illorum temporum dissidia consopiret, ac animos hominum conciliaret; obtulit quidem ille tunc temporis suum de Episcopali regimine retinendo ac ad primitivum statum reducendo consilium: at ——— *quem tum vates Cassandra movebat!*

verum

verum ita certe providentia divina effectum eſt,ut ille interim è patriæ ſuæ conflagratione ac ſæviſſima laniena eriperetur, hanc ille cladem ante quadraginta annos circa hoc tempus eventuram denunciaverat, ac ſæpius exinde labentibus annis præmonuerat (ut ſuperius dictum eſt) & probe memini (inquit Bernardus) cum in Angliam proficiſcenti valedicerem, quam ſolenniter monuerit de imminentibus jam tum ærumnis, & triſtiſſima illa calamitate,quarum me dixit teſtem futurum eſſe priuſquam denuo ad illius conſpectum devenirem; brevi poſt tempore ille malorum Ilias miſeræ illius Gentis viſcera invaſit, enimvero Jeſuitarum & Sacrificulorum rabies in Proteſtantes eouſque exarſerat, ut plebem pontificiam in immanem ſævitiam ac feritatem inflammarent, qualem haud ſcio an ulla unquam ætas poſt homines natos experta ſit. Siquidem ad dictum diem Proteſtantium jugulis ſicas ſuas intenderunt ac intra paucos menſes ducenta hominum millia infanda ſtrage, nulla vel ſexus vel ætatis ratione habita, nihil quicquam tale vel ſomniantes interfecerunt, nec alia de cauſa quam quod religionem reformatam profiterentur.

Ex hoc patriæ ſuæ naufragio, & quaſi πανολεθρίᾳ, Uſſerius quidem ipſe vivus, ac ſane nudus, emerſit, non ſine rerum omnium jactura & diſpendio; neque quidquam habebat reliqui quod victum illi ſuppeditaret. Sola ſupererat libraria ſupellex, quam, undecunque locorum conquiſitam, ſelectiſſimam habuit, & quantivis pretii. Hoc ſtudiorum ſolatium erat & adminiculum, nec ſine publico rei literariæ damno perire potuit; verum poſtquam quatuor jam menſes in urbe Drogheda obſeſſa fuerat à rebellibus pontificiis, tam opimæ prædæ imminentibus ac inhiantibus, tandem Dei beneficio & miſericordia effectum eſt, ut, urbe ipſa ab obſidione liberata, Bibliotheca una cum Bernardo, (cujus tutelæ fuerat à Primate commiſſa) è Jeſuitarum & Sacrificulorum faucibus erepta fuerit & conſervata, ac integre demum, una cum codicibus omnibus Manuſcriptis, ad Ceſtriam in Anglia ejuſdem anni æſtate tranſmiſſa; non ſine magno illius gaudio, & Eccleſiæ Dei emolumento.

In hiſce tantis rei familiaris anguſtiis, & rebus ſuis tam alienis conſtitutus, concionatoris munus obeundo vitam aliquandiu tolerabat. Accidit autem circa id tempus ut Wentworthius Straffordiæ comes, tanquam Majeſtatis reus, in judicium capitis vocaretur, in quem ſententiam ferre Rex ſereniſſimus magnis de cauſis eum dubitaret. Reverendiſſimum hunc Primatem ac alios Epiſcopos nonnullos in conſilium adhibuit. Exinde nonnullorum hominum ſeu temeritas ſive malitia anſam arripuit Primatem calumniandi, acſi ſuaſor Regi fuiſſet illius ſententiæ ferendæ cujus eum poſtea pœnitebat latæ; verum hujus calumniæ falſitas abunde ſatis arguitur ex Uſſerii narratione à Bernardo publicata, qua rem totam prout geſta eſt expoſuit; tum vero præcipue ex omni exceptione majore ipſius Regis teſtimonio, qui cum Oxoniis falſum de Uſſerii morte rumorem accepiſſet, doloremque ſuum de tanto tum Eccleſiæ tum ſuo damno conceptum teſtaretur, cuidam pravum illud conſilium memoriæ viri objectanti, falſitate ac indignitate rei commotus Primatis in eo negotio innocentiam, addito juramento, vindicavit, uti retulerunt viri ſummæ & notæ & fidei, qui tunc intererant auriti teſtes.

Biennio vero poſt ejus in Angliam adventum, ſcintillante jam tum civili bello, ac mox (uti videbatur) ſævituro, impetrata prius à Parlamento venia,

studendi gratia Oxonium se contulit, florentissimæ ibidem Bibliothecæ usurus beneficio. Quo cum post biennium alterum Rex advenisset, coram eo concionem habuit Reverendissimus Primas piam sane ac eruditam, ab illo scripturæ loco Nehemiæ quarto undecimo auspicatus, quem dum tractat auditores monuit, quam periculosa res foret, ac aleæ plena, Papistis fidem ullam adhibere, ut qui primam quamque opportunitatem arrepturi essent eodem plane modo nobiscum agendi, quo jam nuper tractaverant in Hibernia Protestantes, quo ille dicto ut nonnullorum animos læsisse dicitur, ita suam ipsius animam liberasse.

Martio proxime insequente Oxonio valedicens in Cambriam secessit, apud filiam, quam habebat unicam, aliquandiu commoraturus, quæ Timotheo Tyrello antea nupserat, equestris dignitatis viro, ac tunc temporis Cardiffæ cum marito suo, (qui eam urbem sub Rege Carolo præsidio tenebat) habitabat. Quem cum Rex alio secum abduxisset, Usserius, neque castra sequi valens, nec locum habens in quo consisteret, à Selectissima Domina Stradlinga ad castellum suum quod Sancti Donati dicitur ad lapidem exinde duodecimum humanissime invitatus est. Verum dum itineri se accingeret, planitiem illam, qua eundum erat, ab armato milite de subito confluente occupatam esse intellexit, quocirca, conductis peritis viæ ducibus, occulto itinere præterlabi militem conatus est; neque sic tamen evitare potuit, quo minus ipse cum filia & Bibliotheca portatili (quam sex illecistis inclusam habebat selectissimam, studiorum ac peregrinationis suæ dulcem comitem) in milites seu palantes sive exploratores inciderent, qui continuo illum cum filia & modico suo famulitio equis detractos ad exercitum rapiebant, libros autem atque chartas, maximam partem ipsius manu exaratas, in centum manus momento temporis non sine ludibrio quodam disseminabant. Ipse interim, pro ea qua erat mirabili animi humilitate & patientia, stabat pedes, ac taciturnus, neque ullum commoti animi indicium aut verbo aut vultu spectantibus exhibebat. Suppuduit autem nonnullos melioris commatis viros tam rudis ac plane barbaræ viri tam sancti tractationis; quocirca illum ad Johannis Auberii Equitis aurati ædes non longe distantes deduxerunt; à quo humanissime ea nocte acceptus est.

Proximo die cum omnes librorum & scriptorum damnum inæstimabile juxta ac irreparabile impatienter satis deplorarent; Ipse interim, quiescite inquit, providentiæ divinæ manum exosculemur, quæ quid nobis apportet nondum satis fortasse intelligimus: Ego autem hoc unum dico, quæcunque ego longo studio & labore meo in usum ac bonum publicum congesseram, iis omnibus nos rudem militem dispoliasse, neque aliud quidquam habeo quod Chronologiam meam (jam quidem prope consummatam) exspectantibus deinceps possum reponere, nisi operis materiam ac apparatum omnem interiisse: Verum ecce θεὸς ἀπὸ μηχανῆς! Siquidem cura & industria Generosorum illius regionis hominum, ac verbi Dei ministrorum, tam irreparabili Ecclesiæ damno indolentium effectum est, ut intra trimestre spatium omnes illi libri chartæque hinc inde comportati sint ac restituti; neque ullum deesse compertum est præter Ciceronis opera, & duos de Waldensibus codices calamo descriptos, quantivis certe pretii, ac operi de ecclesiarum Christianarum successione & statu perficiendo utiles ac necessarios: quos Romanensium certe intererat non comparere.

Dum autem ageret Sancti Donati gravi morbo correptus est, qui medicis Dysuria

Dysuria videbatur. Hic illum quam severis torminibus exercebat, in quibus mediis patientissime se gessit, Deum laudans ac ejusdem voluntati se totum resignans; piis consiliis circumstantes hortatus resipiscentiam ne differrent, ac piam vitam ad extrema rejicerent. Sed huic morbo accesserat per nares fluxus sanguinis, qui durabat horas quadraginta continuas nulla quidem arte sistendus, adeo ut nulla spes vitæ superesset. Cum autem jaceret jam expiranti similis, sponte sua subsistente sanguine, aliquantisper mentis excessum passus est; quem astantes quidem mortem interpretati sunt. Verum respexit Deus languentem servum, eumque velut ex umbra mortis resuscitavit, qui sensim vires, & quasi è postliminio recipiens pergebat deinceps in tela ordita pertexenda.

Rebus autem Regiis ubique jam prostratis & conclamatis, cum nullus ei locus superesse videbatur, ubi tuto posset conquiescere; consilium cepit de partes aliquas transmarinas adeundo, ubi nec Pelopidarum. Verum cum transitum omnem sibi interclusum esse intelligeret eam cogitationem deposuit. Neq; multum inde temporis intercesserat cum Petriburgensis Comitissa, jam tum vidua, instanter eum ac humanissime invitavit, ut suarum ædiam hospitio uteretur, præstans interim ac in se recipiens eum tutum apud se receptum ac conditionem ipso non indignam consecuturum. Cupiebat siquidem pia & grata fœmina acceptum olim beneficium officio aliquo suo in tam opportuno ac necessario ejus tempore compensare. Quocirca Usserius postquam super ea re aliquandiu deliberaverat, Rege imprimis annuente, oblatum beneficium in se admisit.

In eo recessu deflebat nefandum illud ac infame Regicidium, quod post aliquot menses patratum est; de quo nunquam potuit sine summo dolore meminisse. Non multum inde temporis elapsum est, cum publicis Hospicii Lincolniensis suffragiis invitatus concionatoris apud eos munus capessebat, quod quidem ille, summa auditorum benevolentia ac honore acceptus, cumplures annos exequebatur; donec tandem, viribus simul & oculis deficientibus, amici illum hortati sunt, ut quod reliquum erat spirituum Scriptis suis (quæ jamdudum à multis expectabantur) perficiendis reservaret. Quorum ille precibus auscultandum esse ratus munere illo concionatorio cessit. A quo tamen in posterum se vix abstinuit, siquidem de illo etiam per insomnia cogitabat (uti Bernardo dixit) ac de eo in privato aliquo sacello proxima æstate resumendo apud se statuerat, si mors consilia ejus non amputasset. Nullum interim tempus à studiis & laboribus suis vacuum effluere unquam passus est: Cumque nullum ei subsidium amplius afferre potuit specillorum usus, splendorem solis undecunque captans insequebatur, eoque modo hanc modo illam fenestram subintrante ad legendum scribendumque utebatur, verum aliud ei lumen paraverat cœlestis pater, cujus brevi post tempore particeps factus est.

Sex ante obitum septimanis (aut præterpropter) accidit ut concionantem audiret virum pium ac eruditum, qui illi tum temporis à sacris erat, fueratque per multos annos ejus in adversis comes & consiliorum particeps (quique nos omnes hic multum habet debendi reos) Huic Primas, cum de verbis Paulinis initio Capitis tertii ad Colossenses concionem (uti dicere occœperam) habuisset, " Me, inquit, imprimis spectat hæc tua concio, qui modò sum è mundo

" abiturus.

" abiturus. O, quam cupiam mihi cor in cœlis esse, animæ meæ rationes " nunc excutio, si omnia in vado atque tuto sint. Deinde cum intimos animi sui sensus eidem sermone aperuisset, ecquid inquit obsecro de me judicas? Cumque is nullum esse dubitandi locum respondisset, ah! (inquiebat) tu quidem pro charitate tua pronuncias, Deus autem scrûtatur cor. Non absimile quid postea, in ultimo suo à Londino decessu Bernardo valedicens, habuit, de seipso loquens tanquam de sanctorum minimo, nec sine lacrymarum utrobique profusione; circa idem tempus, uti antea sæpius, inquit Bernardus, ingentem animi sui sensum aperuit de impendente Ecclesiis reformatis à papistis sævissima persecutione.

Dies vicesimus supervenerat mensis Martii Anno 1655. cujus luce cum Chronologiæ suæ sacræ prope totam impendisset, ac deindæ fœminam quandam morti tum proximam consiliis suis & consolationibus communivisset, Ipse dolore coxendicis correptus est, qui ischiadis post triginta quinque annos recursus aliquis videbatur; verum is, quicunque fuerit unguentorum usu est profligatus, adeo ut ipse eam noctem quieti daret, aurora autem subsequente de gravi lateris dolore conquestus est, qui cum nullis medicamentis cederet, viribus etiam flaccescentibus, continuo ille ad preces se recepit; & quidem quoties tormina se remitterent aliquantulum, subinde astantes monuit, ut dum adhuc valetudine fruerentur morti se paratos redderent, ut ea tandem superveniens, nec imparatos eos nec aliis rebus impeditos deprehenderet. Cujus ille adventum (compositis brevi rebus suis) lubens jam lætusque expectabat. Die autem procedente cum verbi Dei ministri, qui tunc ei adfuit, subsidium in precibus aliquandiu adhibuisset, de cætero privatis suis ac solitariis permitti voluit; adeoque circiter horam à meridie illius diei primam, dum à Deo peccatorum suorum remissionem enixe peteret, insolita vocis intentione hæc ultima ejus verba pronunciabat; tum *vero præcipue, Domine, condones mihi peccata mea omissionis*, itaque optionem suam est consecutus (quam ego sæpius (inquit Bernardus) illum ante audiveram conceptis verbis significantem) ut cum Perkinsio nostro misericordiam Dei ac veniam implorans expiraret.

Hunc in morem vir sanctissimus diem supremum clausit in ædibus nobilissimæ Petriburgensis Comitissæ, quæ Rigatiæ in agro Surriensi conspiciuntur, postquam præsentia sua annos jam amplius septuaginta quinque bearat orbem, Evangelium Christi per annos quinquaginta quinque prædicaverat, ac unum supra triginta annos Armachanam sedem exornaverat, justa vero exequiarum splendide satis in sacello Henrici septimi Westmonasterii peracta sunt; ubi mortales ejus exuviæ non procul à cineribus Jacobi Fullertoni, Præceptoris sui, repositæ sunt. Fuit ergo Hiberniæ decus, fuit Episcoporum gloria, fuit pietas, fuit Usserius. De quo pari jure meritoque dici possunt quæ Erasmus sparsim de Augustino.

"Insignis erat Sanctissimi Præsulis mansuetudo, miranda quædam animi "lenitas. Linguam habebat ab omni petulantia & conviciis puram. Inge-" nii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen, vel obscurissi-" ma facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis " indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alebatur. Amabat perfectam " pietatem; ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus nego-

" tiator

"tiator ad lucrum. En aliud in hoc Episcopo miraculum! in tam multis, tam "eximiis virtutibus, quam nullum supercilium! O virum ad totius Ecclesiæ "publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus!

Et quidem, si vellem προσωπογραφεῖν, erat ei corporis forma justa & recta, statura modice procera, vultus serenus & amabilis, gestus qualis omnium reverentiam invitaret, habitudo corporis firma satis & fida fuit, morborum insultibus rarissime obnoxia. Cibo neque multo neque lauto alebatur; unde nec stomachus ei nec cerebrum crapulæ unquam aut temulentiæ incommodis affligebatur. Exercitationibus gaudebat modicis ac innocuis, quæque corpus simul & animum reficerent.

Indolem habebat optimam à natura inditam, nihil in eo tetricum aut morosum (etiam sene) fuit, nil imperiosum aut fastidium spirans, faciles semper motus atque lenes habuit, irasci novit; at, præter peccatum, res sane paucissimos ira sua dignas judicavit.

Ingenium habuit ad omnia studia idoneum, sed non desultorium, judicium serenum ac stabile; memoriam usque adeo fidam promtamque ut omnia fere quæ legerat retineret, & sæpe quæ Anglice vel Latine publice dicenda habuit, tantum aberat ut è scriptis recitaret, ut ne in scripta quidem conjiceret, contentus rerum tantum capita leviter calamo perstrinxisse.

Hoc ille gazophylacium omnigena eruditione locupletavit. Cujus ope tot libros scripsit, quot præter illum pauci, & quidem cum omni accuratione ac judicio, deque rebus fere arduis ac utilissimis. Hujus armarii ope toties ille cum hoste conflixit, toties idem de hoste triumphavit.

At diligentiam ejus & industriam quis non mirabitur? ego certe quoties eam cogito non possum quin exclamem (quod de Cæsare Cicero) ô horribilem diligentiam!

Pectus ejus pietatis sacrarium erat; humilitas & mansuetudo erant in illo plane αὐτόχθονες, mirabilis ejus in prosperis rebus moderatio, in adversis patientia, in omnibus constantia & æquanimitas. Paci studuit, ut qui maxime, fratrum dissidiis vehementer indoluit: tantum aberat ab injuria cuiquam inferenda, ut ne sibi quidem illatam ulcisceretur, verum ex Evangelicæ legis præscripto etiam inimicos diligeret ac amoris officiis prosequeretur.

Rem familiarem cum prudentia & pietate administravit, ab omni avaritia alienissimus, pauperes liberaliter sublevavit. Theologus erat, si quis alius, profundissimus, concionator facilis, facundus, diligens, ac plane Apostolicus, Episcopus vigilantissimus. At frustra essem si vellem pergere; si omnia complecti, vanus. Conscia est Hibernia, intelligit Anglia, novit Orbis Christianus universus qui & quanti fuerint ejus pro Ecclesia Dei suscepti labores, quantæ curæ & solicitudines. Nota sunt Regum Jacobi Carolique de eo judicia. Quid memorem eximium illud totius Hiberniæ Senatus testimonium, non minus sibi ipsis quam Usserio honorificum? qui publico senatusconsulto prospexerunt, ut quoniam vir Reverendissimus ob incorruptam fidem Regi præstitam, & sinceræ religionis professionem inconcussam, ac defensionem incomparabilem, bonis suis omnibus exutus fuerat, quingentarum librarum reditus annuus & perpetuus filiæ ejus & hæredi unicæ decerneretur.

Præterea illum Senatus Anglicani, ipsiusque deinde Cromwelli munificentia

 fuisse

Jacobi Usserii Archiepiscopi Armachani opera edita,

LATINA.

1. De Ecclesiarum Christianarum successione & statu, *Londini* 1613
2. Historia Gottescalci *Dublinii* 1631
3. Epistolarum Hibernicarum Sylloge *Dublinii* 1632
4. De primordiis Ecclesiarum Britannicarum *Dublinii* 1639
5. Ignatii Epistolæ cum annotationibus *Oxoniæ* 1645
6. Appendix Ignatiana 1647
7. De Romanæ Ecclesiæ Symbolo Apostolico vetere & aliis fidei formulis 1647
8. De Anno Solari Macedonum *Londini* 1648
9. Annales veteris Testamenti *Londini* 1650
10. Epistola ad Capellum de variantibus textus Hebraici lectionibus } *Londini* 1652
11. Annales Novi Testamenti, *&c.* *Londini* 1654
12. De Græca Septuaginta interpretum versione Syntagma }
13. De Cainaane superaddito dissertatio } *Londini* 1655
14. Chronologia Sacra, editore Barlovio *Oxoniæ* 1660

ANGLICANA.

1. Concio habita coram Domo Communium in Anglia, *Feb.* 18 1618
2. Oratio habita in castro Dublinensi, *Novemb.* 22 1622
3. Concio de Universalitate Ecclesiæ coram Rege Jacobo, *Jun.* 20 1624
4. Responsio ad provocationem Malonei Jesuitæ, *Londini* 1631
5. De Religione ab Hibernicis & Britannis antiquitus professa tractatus 1631
6. Immanuel, sive incarnatione filii Dei 1639
7. Rainoldi judicium de munere Episcopali ex antiquitate confirmatum 1641
8. Asiæ minoris descriptio Geographica *Oxoniæ* 1643
9. De Origine Episcoporum & Metropolitanorum 1644
10. Catechismus parvus *Londini* 1654
11. { Reductio muneris Episcopalis, *&c.*
De extensione mortis Christi, *&c.*
De Sabbato, *&c.*
De ordinatione ministrorum in aliis Ecclesiis reformatis } *Londini* 1658
12. De potestate Principis, *&c.* 1661

Nondum Edita.

Censura Patrum, & aliorum Scriptorum Ecclesiasticorum.
Prælectionum in Bellarminum volumina Duo.
Epistolæ ad viros doctos.
Bibliotheca Theologica (fortassis eadem cum Censura).
Præter conciones, & alia quædam scripta Anglicana.

FINIS.

Digitized by Google